מאימתי קורין את שמע בערבין. משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. כהנים שנטמאו וטבלו והעריב שמשן והגיע עתם לאכול בתרומה: **עד סוף האשמורה הראשונה.** אלים הלילה כדמפרש בגמ' (דף ג.). ומשם ואילך עבר זמן דלא מקרי זמן שכיבה ולא קרינן ביה בשכבך ומקמי הכי נמי לאו זמן שכיבה לפיכך הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה והכי תניא בברייתא בברכות ירושלמיי). ולפיכך חובה עלינו לקרותה משתחשך. ובקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מטתו יצא: **עד שיעלה עמוד השחר.** שכל הלילה קרוי זמן שכיבה: **הקטר חלבים ואברים.** של קרבנות שנזרק דמן ביום: **מצותן.** להעלות כל הלילה ואינן נפסלים בלינה עד שיעלה עמוד השחר והן למטה מן המזבח דכתיב לא יָלִין לבקר (שמות לד): **חלבים.** של כל קרבנות: **אברים.** של עולה: **וכל הנאכלים ליום אחד.** כגון חטאת ואשם ובכורי עגלת ומנחות ותודה: **מצותן.** זמן אכילתן: **עד שיעלה עמוד השחר.** והוא מביאן להיות נותר דכתיב בתודה לא יניח ממנו עד בקר (ויקרא ז) וכלם מתודה ילמדו: **אם כן למה אמרו חכמים עד חצות.** בקריאת שמע ובאכילת קדשים: **כדי להרחיק אדם מן העבירה.** ואסרום באכילה קודם זמנן כדי שלא יבא לאכלן לאחר עמוד השחר ויתחייב כרת וכן בקריאת שמע לזרז את האדם שלא יאמר יש לי עוד שהות ובמתן כך יעלה עמוד השחר ועבר לו הזמן. והקטר חלבים דקתני הכא לא אמרו בו חכמים עד חצות כלל ולא נקט להו הכא אלא להודיע שכל דבר המוהג בלילה כשר כל הלילה והכי נמי תנן בפרק שני דמגילה (דף כ:) כל הלילה כשר לקצירת העומר ולהקטר חלבים ואברים: **גמ' היכא קאי.** מהיכא קא סליק לתנא דיה חובת קריאת שמע שהתחיל לשאול כאן זמן הקריאה: **אקרא קאי.** ומה למד חובת הקריאה: **ואיבע"א.** הא לתנא ערבין בריש ליף מברייתו של עולם: **והדר תנא בשחרית.** מאימתי קורין את שמע בשחרית: **משעה שהכהנים.** שהוא גמר דילמא

מאימתי

קורין את שמע בערבין. [א]משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי ר' אליעזר. וחכמים אומרים [ב]עד חצות. רבן גמליאל אומר [ג]עד שיעלה עמוד השחר. מעשה ובאו בניו מבית המשתה אמרו לו לא קרינו את שמע אמר להם אם לא עלה עמוד השחר חייבין אתם לקרות ולא זו בלבד אמרו אלא [ד]כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר [ה]הקטר חלבים ואברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר [ו]וכל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר א"כ למה אמרו חכמים עד חצות [ז]כדי להרחיק אדם מן העבירה: **גמ'** [ח]תנא היכא קאי דקתני מאימתי ותו מאי שנא [ט] דתני בערבית ברישא לתני דשחרית ברישא תנא אקרא קאי [י]דכתיב [1]בשכבך ובקומך והכי קתני זמן קריאת שמע דשכיבה אימת משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן ואי בעית אימא יליף מברייתו של עולם דכתיב [2]ויהי ערב ויהי בקר יום אחד אי הכי סיפא דקתני [יא]בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה לתני דערבית ברישא. תנא פתח בערבית והדר תני בשחרית עד דקאי בשחרית פריש מילי דשחרית והדר פריש מילי דערבית: אמר מר משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. מכדי כהנים אימת קא אכלי תרומה משעת צאת הכוכבים לתני משעת צאת הכוכבים. מלתא אגב אורחיה קמשמע לן כהנים אימת קא אכלי בתרומה משעת צאת הכוכבים והא קמשמע לן [יב]דכפרה לא מעכבא כדתניא [יג]ובא השמש וטהר [יד]ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה. [טו]וממאי דהאי ובא השמש ביאת השמש והאי וטהר טהר יומא

מאימתי קורין וכו'. פי' רש"י ואם היכי קרינן מבעוד יום ואין אנו ממתינין לצאת הכוכבים כדמפרש בגמ' על כן פירש רש"י שקריאת שמע שעל המטה עיקר והוא לאחר צאת הכוכבים. והכי איתא בירושלמי אם קרא קודם לכן לא יצא ואם כן למה אנו מתפללין קריאת שמע בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. תימא לפירושו ולא אין העולם רגילין לקרות סמוך לשכיבה אלא פרשה ראשונה (לקמן דף ס:) ואם כן אלא פרשיות היה לו לקרות. ועוד קשה דלריך לברך בקריאת שמע שתים לפניה ושתים לאחריה בערבית. ועוד דאותה קריאת שמע סמוך למטה אינה אלא בשביל המזיקין כדאמר בסמוך (דף ה.) ואם תלמיד חכם הוא אינו לריך. ועוד קשה דא"כ פסקינן כרבי יהושע בן לוי דאמר תפלות באמצע תקנום פי' באמצע בין שני קריאת שמע בין קריאת שמע של שחרית ובין ק"ש של ערבית. ואנן קיי"ל כר' יוחנן דאמר לקמן (דף ד:) איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה. לכן פי' ר"ת דאדרבה קריאת שמע של בית הכנסת עיקר. ואם תאמר היאך אנו קורין כל כך מבעוד יום. ויש לומר דקיימא לן כרבי יהודה דאמר בפרק תפלת השחר (דף מו.) דזמן תפלת מנחה עד פלג המנחה דהיינו אחד עשר שעות פחות רביע ומיד כשיכלה זמן המנחה מתחיל זמן ערבית. ואם תאמר היאך אנו מתפללין תפלת מנחה סמוך לחשכה ואפילו לאחר פלג המנחה. יש לומר דקיימא לן כרבנן דאמרי זמן תפלת המנחה עד הערב ואמרינן לקמן (דף מז.) השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. מכל מקום קשיא דהוי כתרי קולי דסתרן אהדדי שהרי מאיזה טעם אנו מתפללין ערבית מיד לאחר פלג המנחה משום דקיימא לן דשעת המנחה כלה כדברי רבי יהודה ומיד הוי זמן ערבית וזמנן התפלה עלמה לא קיימא לן כרבי יהודה אלא כרבנן. על כן אומר ר"י דודאי קריאת שמע של בית הכנסת עיקר ואנו שמתפללין ערבית מבעוד יום סבירא לן כהני תנאי דגמרא דאמרי משעה שקדש היום וגם משעה שבני אדם נכנסים להסב דהיינו סעודת ע"ש והיא היתה מבעוד יום ומאותה שעה הוי זמן תפלה. וגם ראיה (לקמן מז) דרב הוי מנהגי של שבת בערב שבת ומסתמא גם היה קורא קריאת שמע. מכל אותן הראיות משמע דקריאת שמע של בית הכנסת היא עיקר. והא דקאמר בירושלמי למה היו קורין בבהכ"נ וכו' אומר ר"ת שהיו רגילין לקרות ק"ש קודם תפלתם כמו שאנו רגילין לומר אשרי תחלה ואותה ק"ש אינה אלא לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. ומכאן נראה מי שקורא ק"ש על מטתו שאין לברך וגם אינו לריך לקרות אלא פרשה ראשונה: **ליתני דשחרית ברישא.** כדאשכחן בתמיד דכתיב של בקר תחלה: **אי הכי סיפא** דקתני שחרית ברישא. אי אמרת בשלמא דסמיך אקרא דבשכבך א"כ אינו מקפיד קרא אלא אק"ש. אלא א"א דסמיך אקרא דבריתו של עולם א"כ קפיד אכל מילי א"כ סיפא דקתני וכו': **מברך** שתים לפניה וכו'. (ירושלמי) ושבע ברכות הוי כנגד שבע ביום הללתיך (תהלים קיט) ולא קא חשיב ירחו עיינו דההיא ברכה תקנו לבנן * כדי להמתין לחבריהם בבית הכנסת. ודוקא בבית הכנסת שלהם שהיו עומדים בשלה והם מסוכנים מן המזיקים אבל בבתי כנסיות שלנו אין לריכין להמתין לחבריהם אלא בלילה: **והא** קמ"ל דכפרה לא מעכבא. וא"ת הא תניא חדא זימנא במס' נגעים (פי"ד) ומייתי לה בהערל (דף עד:) העריב שמשו אוכל בתרומה וי"ל דרגילות של משניות לאשמועינן בקולר אף למה שמפורש בכרי: דילמא

אא מיי' פ"א מהלכות ק"ש הלכה ט' סמ"ג עשין י"ח טור וש"ע או"ח סימן רל"ה סעיף ה':
ב ב ג מיי' ופמ"ג שם שולחן ע"ע שם סעיף ג':
ג ד מיי' פ"ד מהל' מעשה קרבנות הלכה ג' סמ"ג עשין (קפ"ג) [קפ"ג]:
ד ה מיי' פ"א שם הלכה מ' [סמ"ג שם]:
ה ו מיי' פ"א מהל' ק"ש הלכה ה' סמ"ג עשין י"ט טור או"ח סי' נ"ח וטוש"ע סי' רל"ו סע"ה:
ו ז מיי' פ"ז מהל' תרומות ה"ב [סמ"ג לאוין רנ"ז]:

תורה אור השלם

1. וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ:
דברים ו ז
2. וַיְקָרֶא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד:
בראשית א ה
3. וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהֵר וְאַחַר יֹאכַל מִן הַקֳּדָשִׁים כִּי לַחְמוֹ הוּא: ויקרא כב ז

רבינו חננאל

מתני'. מימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכל בתרומתן. דקיימא לן דקריאת שמע בשעת צאת הכוכבים. ובירושלמי בתחלת מסכת תני, הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו, א"כ למה קורין אותה בבית הכנסת, אמר ר' יוסי אין קורין אותה בשביל שהיא חובה אלא כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. לדברי ירושלמי מתניתין דברכות בקריאת שמע שעל מטתו, שנאמר אמרו בלבבכם וגו'. וקורא על מטתו פרשת שמע והיה אם שמוע תשמעו זולתי פרשת ציצית שאין זמן ציצית בלילה. [ועל אותה קריאה נאמר שאם נאנס בשינה אין מקיצין אותו אלא בפסוק ראשון כדי לקרות קריית שמע בזמנו, וכבר הזכיר יציאת מצרים וברך ברכות של קריית שמע בבית הכנסת ויוצא בהן ואפי' מבעוד יום כמו שנתבאר בפרק תפלה השחר]. **גמ'. תנא היכא קאי וכו'.** מיבעיא לן תנא היכא קאי דקתני מימתי קורין את שמע. ותוב בעיא אחרת אמי התחיל לאוריי בקריית שמע של ערבית ליתני של שחרית ברישא. ופשטינן לתרוויהו האי תנא אקרא קאי דכתיב ודברת בם מיכן שחייב אדם לקרא קרית שמע, ומפרש בהא קרא בשכבך ובקומך, של ערבית בשכבך (של) [ואחר] כך של שחרית ובקומך ואיפשיטו תרויהו. **אי הכי סיפא דקתני וכו'.** (ואתא) [ותמהו] או הכי הא דתני בשחרית נתני של ערבית ברישא.

רב נים גאון (המשך)

לאכול ממנו ואם נטמא אסור באכילה והאוכלו חייב מלקות ואם היה שמן אסור להדליקו בנר דכתיב (שם) ולא בערתי ממנו בטמא ודרשינן ליה בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא אבל לסוף ממנו מותר ומה שמשתייר ממנו לשנה הרביעית ושנה השביעית עד ערב יום טוב האחרון של פסח חייב לבערו דכתיב בפרשת וידוי בערתי הקדש מן הבית ותנא בשאר סיפרי דבי רב (שם) כי תכלה לעשר יכול בחנוכה וכו' ת"ל כי תכלה לעשר רגל שהמעשרות כלין בו הוי אומר זה הפסח. מכאן אמרו ערב יו"ט האחרון של פסח של רביעית ושל שביעית היה ביערו ברבעית מפני מעשר עני שבשלישית ובשביעית מפני מעשר עני שבששית ותניא (שם בספרי ומשנה במע"ש פ"ה מ"י) בערתי הקודש מן הבית זה מעשר שני ונטע רבעי. נתתיו ללוי זה מעשר לוי וגם נתתיו זה תרומה ותרומת מעשר. לגר ליתום ולאלמנה זה מעשר עני לקט שכחה ופאה ותנן (שם במשנה) במנחה ביו"ט [האחרון] היו מתודין ואמרינן עלה בגמ' דבני מערבא ויתודה ביום ראשון של פסח כדי שיהא לו לאכול בפסח ויתודה בשחרית עד כאן מצוה לאכול אלו החומרות שיש במעשר ואינן בתרומה כדתנן (בכורים פ"ב מ"ב) יש במעשר מה שאין בתרומה שהמעשר והבכורים טעונין הבאת מקום וטעונין וידוי ואסורין לאונן וחייבין בביעור וכו' הרי אלו במעשר ובבכורים מה שאין כן בתרומה ותנא בתוספתא (מעשר שני פ"ב) נמי חומר במעשר שני שמעשר שני קונה את הקנקנים ואוסר (דמי עירוביו) ופסק עירוביו כל שהוא וטעון חומש וטעון וידוי ואסור לאונן ולא הותר לאכילה אלא בפדיון ואין מדליקין בו את הנר מה שאין כן בתרומה ואמרינן עלה (יבמות דף עג) דמתני' ואלו אסורין לבער מהן בטומאה ואוכלן בטומאה עצמן לוקה לא קתני אלמא תני ושייר ואמרינן (שם דף עד) אמר ריש לקיש משום ר' סימאי מנין למעשר שני שנטמא שמותר לסוכו בטומאה שנאמר (דברים כ"ו) ולא נתתי ממנו למת וכו' והתרומה נקרית קודש כדכתיב (ויקרא כ"ב) וכל זר לא יאכל קדש וכתיב (שם) ואיש כי יאכל קדש בשגגה ובבכורות (דף יד) פ' שני (דברים כ"ב) רק קדשיך אלו התרומות ו) והחומרות שישנן בה ואינן במעשר שאם יאכלנה זר במזיד חייב מיתה בידי שמים ואם בשוגג משלם קרן וחומש כדכתיב (ויקרא כ"ב) ואיש כי יאכל קודש בשגגה ואפי' הכהן עצמו אם יאכלנה במזיד כשהוא טמא חייב מיתה כדכתיב (שם) ומתו בו כי יחללוהו ותניא (סנהדרין דף פ) ואלו שהן במיתה כהן טמא שאכל תרומה טהורה כו' ואין מועיל בה הפדיון כלום ואינו מוציאה מקדושתה ולא תהא מותרת לישראל לעולם אלא אסורה היא עליו מכל מקום לבד מאשת כהן ובעבדיו

ו) מגילה כ:, ב) מכילתא דר"י פ' בא פסחים סח: מגילה כ:, ג) [עי' תוס' זבחים נ"ז: ד"ה להכמיקן], ד) [פסחים ב.], ה) [עי' תוס' לקמן כא. ד"ה הכהנים ותוס' סוטה לב: ד"ה וכיון], ו) לקמן יא., ז) כלים פ"פ מ"ה נגעים פ"יד מ"ג, ח) מ"כ פ' תמורה ימנות עד., ט) עיין גירסת הגהמיים בספר המאור, י) [פ"פ ה"פ], כ) [לקמן מ:], ל) [וע' תוס' זבחים סח. ד"ה אמר ותוס' מנחות לג. ד"ה הכל*],

הגהות הב"ח

(א) גמ' דתני דערבי' בריש:

גליון הש"ס

במתני' בדי להרחיק עי' תוס' פסחים ק"כ ע"ב ד"ה אמר רבא:
בתוס' מבדך כו' בדי להמתין לחבריהם כו'. עי' תוס' לקמן ד ע"ב ד"ה לאריי וכתוס' כ"ז ע"ב ד"ה והלכתא ובמגילה כג ע"א תוס' ד"ה ביון:
בהגהת מוהרי"ב אחר מלת הבל. וע"ע גיטין ל"ד ע"ב תוס' ד"ה אלמנה:

מוסף רש"י

השלמה לרש"י מדפוס שונצינו
דכפרה לא מעכבא. עוממה שמקרמה אלוה בקרבן כגון זב וזבה ויולדת ומצורע אין כפרתן מעכבתן אלא משבא השמש לגיל שיביא קרבנו למחרת מיד מומר לאחל תרומה: **ובא השמש וטהר.** ואחר יאכל מן הקדשים. מוקמינן לאחי קרא באכילת תרומה במסכת יומא פרק הערל (עד:) דאמרינן התם טבל ועלה אוכל בתרומה הבא בפרתו אוכל בקדשים: ביאת השמש. שקיעת החמה: **והאי וטהר טהר יומא.** והכי אמר קרא לכשתשקע החמה ויפה היום וטהר מן תוך אלוו של עולם שנקעה לגמרי דהיינו אלא הכוכבים לפי שזמן שקיעת אורה מהלך חמשה מילין כדאמרינן בפסחים (לג:) ואחר יאכל מן הקדשים: עד כאן ההשלמה
עד סוף האשמורה הראשונה. אלים הלילה קרוין אשמורות, ואומר אני לפי שהלילה אלוק לאשמרות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לשבח אלוקים, לכן קרוי אשמורה (שמות יד כד). **דברי** ר' אליעזר. לשון ליה בשכבך כל זמן שבני אדם עוסקין בלילך ולשכב זה מקדים וזה מאחר, דומה לו שדעתו ליטן כבר שכב ויטן (לקמן ד. וכנע"ז ט.). **עד שיעלה עמוד השחר.** דמשמע ליה בשכבך כל זמן שבני אדם שוכבים, ויש בכלל הזה כל הלילה (לקמן ד:). **הקטר חלבים ואברים.** בשיריו כל הלילה בלשמיה (ויקרא ו) על מוקדה על המזבח כל הלילה (פסחים סח:). **טהר יומא.** כלומר בעל לו (שבת צה:).

רב נים גאון

גמ' ובא השמש וטהר ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה. **מכלל האי** דכתב רחמנא (ויקרא כ"ב) ואחר יאכל מן הקדשים אינו מיוחד אלא בתרומה בלבד אבל דבר שהוא למעלה הימנה מן הקדשים אינו מותר לטמא לאוכלן לאחר ביאת השמש בלבד אלא אסור הוא כל אותה הלילה לאכול בקדשים עד שיבא היום ויביא כפרתו ואז יהא מותר בקדשים ואיתא מפרשא במסכת יבמות בפ' הערל (דף עד) והכי אמרי הא דתנן טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה הבא בפרתו אוכל בקדשים מגלן אמר רבא אמר רב חסדא ג' קראי כתיבי כתיב (ויקרא כ"ב) לא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים תלה הדבר ברחיצ' בלבד וכתי' (שם) ובא השמש וטהר [ואחר יאכל מן הקדשים] תלה הדבר גם בביאת אור השמש והיא שעת יציאת הכוכבים וכתיב (שם י"ב) וכפר עליה הכהן וטהרה תלה גמירו' הטהר' גם בהקרבת קרבן ואלו המקראות היו נראין כסותרין זה את זה ולפי שאי אפשר להיות דברי הכתובין סותרין זה את זה כי כלם נכוחים למבין המעיתן לנו קדמונינו פירושם והעמידו לנו כל אחד ואחד מאלו המקראות בדבר שהוא מיוחד לו ואמרו הא כיצד כאן למעשר כאן לתרומה כאן לקדשים הפסוק הראשון שתלה בו הדבר ברחיצה בלבד הוא מיוחד למעשר והפסוק השני שהצריכו לביאת השמש הוא מיוחד לתרומה אבל קדשי המזבח אין מותר לו לאכלן אלא א"כ הביא הכפרה שהוא מתחייב בה ואז תהי כפרתו גמורה כדכתיב וכפר עליה הכהן וטהרה: ואני אפרש לך עיקר גדול שלמדונו רבותינו ז"ל כי אלו הג' דברים המעשר והתרומה והקדשים כל אחד ואחד יש לו יתרון ויש בו חומרא שהיא מיוחדת לו ולזולת חבריו ואע"פ ששלשתן קראן הכתוב קדשים. המעשר כבר נאמר בו (דברים כ"ו) בערתי הקדש מן הבית ויש בו חומרא שאין מותר לאכלו חוץ לחומת ירושלים אלא חייבין הן בעליו לשאת אותו לשם ולאכלו שם כדכתיב (שם י"ב) לא תוכל לאכול בשעריך כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו וכתיב (שם) והנבאתם שמה. ודבר שאין יכול להביאו למקדש פודהו (שבוויו (מאחרים) [לאחרים] ואם רצה ליטלו לעצמו יש עליו לתת שומתו ומוסיף חומש כדכתיב (ויקרא כ"ז) ואם גאל יגאל איש ממעשרו וגו' ויהיו דמיו שמורין אצלו עד עת עלותו לרגל מעלהו עמו לירושלים ומוציאו לשם במאכל ובמשתה כדכתיב (דברים י"ד) ונתתה בכסף [וגו'] ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך. וחייב להתודות עליו כדכתיב בפרשת כי תבלה לעשר (שם כ"ו) ואמרת לפני ה' אלהיך ומפורש בספרי (פרשת כי תבא) ואמרת בכל לשון לפני ה' אלהיך זה וידוי מעשר ואסור לאונן

ו) לפנינו הגי' התמורות והיא מוכלחת ודברי רבינו ל"ע ועי' ספרי ראה פיסקא ע"ז לפי הנוסח היטבה רע"א בתרומה כו'.

1. וְאֲנַחְנוּ עֹשִׂים בְּמְלֶאכָה וְחֶצְיָם מַחֲזִיקִים בָּרְמָחִים מַעֲלוֹת הַשַּׁחַר עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים:
2. גַּם בָּעֵת הַהִיא אָמַרְתִּי לָעָם אִישׁ וְנַעֲרוֹ יָלִינוּ בְתוֹךְ יְרוּשָׁלִָם וְהָיוּ לָנוּ הַלַּיְלָה מִשְּׁמָר וְהַיּוֹם מְלָאכָה.
נחמיה ד טז

מוסף רש"י

במערבא. בארץ ישראל (ב"מ ז.). דמחשכי. מעריבין (מגילה כ:). ומקדמי. מקדימין (שם). ת"ש והיו לנו הלילה משמר. ס"מ כל זמן שעסוקים במלאכה קרי יום, ולא קדמותא ומשכותא (שם). כהרף עין. כשיעור קריצת עין כרפיון ולא כחוקה (שבת לד:). זה נכנס וזה יצא. הלילה נכנס והיום יוצא, ילילת זה עם כניסת זה, כשהם מתפרשים קרי בין השמשות וכל דמקמי הכי הוי יום מעליא (שם).

רבינו חננאל

ורמינהו מאימתי וכו' משהעני נכנס לאכול וכו' עד שעה שעומד ליפטר מתוך סעודתו. הכי גרסינן: עד שעה שעומד לישן.

רב ניסים גאון

הכנענים כדכתב (ויקרא כ"ב) וכתן כי יקנה נפש ומפרש (ובמות ט"ז) מנין לכהן שנשא אשה וקנה עבדים שיאכלו בתרומה ת"ל וכתן כי יקנה נפש ומנין לאשתו שקנתה עבדים שיאכלו בתרומה ת"ל וכתן כי יקנה נפש קנין כספו קנינו שקנה קנין אוכל ורשאי הכהן למוכרה לתרומה לכהן אחר לפי שהוא כספו ואסור לאכלו בלא רחיצת ידים ואינה מותרת לטבול יום אלא עד צאת הכוכבים ואם נפל חלק אחד של תרומה לתוך צ"ש חלקים של חולין נאסר הכל לישראל ונעשה הכל כתרומ' שאין לישראל היתר לאכלה ואינה מותרת אלא לכהן בלבד אבל אם נפל אחד של תרומה לתוך ק' של חולין מפריש ממנו חלק אחד ונותנו לכהן והשאר מותר לישראל הרי אלו בתרומה מה שאין כן במעשרכדתנן (בכורים פרק ב' משנה א') התרומה והבכורים נכסי כהן הן וחייבין עליהן מיתה וחמוש ואסורין לזרים ועולין בא' ומאה וטעונין רחיצת ידים והערב שמש הרי אלו בתרומה ובבכורים מה שאין כן במעשר. והחומרו' שישנן בקודש שהוא קרוי קרבן מפני שמקטיר ממנו אמוריו וחלביו על גבי המזבח ואם תהיה מחשבת כהן המקריבו באחת מהעבודו' הארבע שהן שחיטה וקבלה והולכה וזריקה אם מחשב בשחיטה לזרוק דמה או להקטיר אמוריה למחרת אותו היום או אם יחשב באחת הארבע העבודות לוכל הימנה כזית בשר חוץ לזמנו נעשה אותו הזבח פיגול ונפסל במחשבה שחשב בשעת עבודה כדכתיב (ויקרא ז) לא יחשב לו פגול ודרשינן (זבחים דף כ"ט) במחשבה נפסל וכן מה ששייתיר ממנו עד שיעבור העת והזמן הקצוב לו כבר נעשה נותר כדכתיב (ויקרא י"ט) ביום זבחכם יאכל וממחרת והנותר וגו' הפגול והנותר אם אוכל אדם מהן כזית במדיד חייב כרת ובשוגג חייב חטאת כדתנן (כריתות דף ב') ל"ו כריתות בתורה ומהן האוכל חלב דם ונותר ופגול על אלו חייבין על זדונן כרת ועל שגגתם חטאת וכן נמי האדם הטמא אם יאכל כזית מבשר הקדשים במדיד חייב כרת כדכתי' (ויקרא ז) והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמי' [וגו' וטומאתו עליו ונכרתה] ואם בשוגג אכל חייב קרבן עולה ויורד היינו שאמר בו הכתוב (שם ח') ואם לא תגיע ידו ואם לא תשיג ידו וכל קרבן שחלק בו הכתוב בין עשיר לעני נקרא עולה ויורד והחטאת המתחייב בה על החלב ועל הדם והפגול והנותר וכלל המוניין במשנתנו היא חטאת קבועה בין דל בין עשיר שוין בה ואיתיה לפירושיה דקרבן עולה ויורד המתחייב בו טמא שאכל את הקודש בפרשת (ויקרא ה) ונפש כי תחטא ושמעה בפסוק שני ונפש אשר תגע בכל דבר טמא לפי שהשלים הענין בפסוק השלישי וכתיב ונעלם ממנו והוא ידע ואשם וכשאנו מעיינין באלו הפסוקים אין אנו רואין בהן זולתי זכרון הטומאה לא יותר וכבר ידענו כי כל אדם מישראל אם הוא נוגע בדבר טמא אינו חייב אלא ליטהר בלבד ואין עליו חטא בזה הדבר ולא

דילמא ביאת אורו הוא. פי' רש"י עד שיזרח אורו של יום השמיני ומאי וטהר טהר גברא שיטהר האיש בהבאת קרבנותיו. ותימה לפירושו לפרוך מהיא דהערל (דף עד:) דהעריב שמשו אוכל בתרומה וכו' מנלן דביאת שמשו הוא. ועוד היכי מצי למימר דמייר בזריחה דאי בזריחה הוא הוה מצי למכתב בקרא וחזה השמש וטהר כמו ממזרח השמש (במדבר כא) או לשון יציאה כמו השמש יצא על הארץ (בראשית יט) (a) ונקט בקרא ובא השמש אלמא דהיינו שקיעת החמה. ועוד דבסמוך קא מבעיא ליה האי ובא השמש אי ביאת אורו הוא דילמא או דשקיע מבריתא זכר לדבר וכו' תפשוט ממתניתין (דנגעים פי"ד) דהעריב שמשו אוכל בתרומה אלמא דהיינו ביאת שמש. וי"ל דה"פ ממאי דהאי ובא השמש וטהר ביאת שמש הוא ממש ומאי וטהר טהר דהיינו לאת הכוכבים דילמא ביאת אורו הוא דהיינו תחלתה של שקיעת החמה והוא תחלת הכנסתה בקיע ועדיין יש שהות ביום (b) ממש מילין עד לאת הכוכבים ומאי וטהר טהר גברא והשתא למתניתין דהערל לא קשה מידי דמצי למימר (ד) דהעריב שמשו דהשתא היינו ביאת אורו ואף מהשתא לא תפשוט דהיינו לאת הכוכבים. משום הכי איצטריך לאתויי הכא הבריתא דלאת הכוכבים:

אם כן לימא קרא ויטהר. אף על גב דבסמה מקומות כתיב וטהר. השתא ליכא למיטעי אבל הכא דאיכא למיטעי הוה ליה למכתב ויטהר: **משעה שהעני נכנס לאכול פתו במלח.** תימה (a) עני גופיה (c) מתי יתפלל דהא אמרת זמן אכילתו היינו זמן ק"ש וכיון שבא זמן ק"ש אסור להתחיל בסעודה עד שיתפלל בריש"א כדתניא לקמן (דף ד:) וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך וכל העוסק על דברי חכמים חייב מיתה ויש לומר דזמן תפלה הוי קודם לזמן סעודה דלאו דוקא משעני נכנס לאכול אלא פורתא מעיקרא קאמר שעד שיכיון לו סעודתו יקרא ויתפלל: **אע"פ** שאין ראיה לדבר. דאיה גמורה אינה דהא לא מיירי התם לענין ק"ש (d): **ואי** ס"ד דעני קדים רבי חנינא היינו ר' אליעזר. ולא מצי למימר דעני קדיש לקדוש היום או קדוש היום קדיש לשעורא דעני. דלא מסתברא לאתלה כל כך בשעורי זמן שכיבה (e) דכל זמניס הללו אית ביה: **אמר** ליה ר' יהודה **והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים.** תימה תיקשי ליה לנפשיה שהרי פליג המנהה מבעוד יום היא והוא אומר (לקמן דף כז.) מיד כשיעבור פלג המנהה הוי זמן תפלת ערבית. ויש לומר דלדידיה לא קשיא דלא דרשי בשכבך ובקומך אבל לרבנן דדרשי קשיא דאיכו זמן שכיבה: קשיא

דילמא ביאת אורו הוא. שיאור השמש ביום השמיני ויטהר האיש עצמו בהבאת קרבנותיו ואחר יאכל: **אם כן.** דהאי קרא ויטהר לשון ווי הוא וימת קרא ויטהר מאי ויטהר: **אדכי.** לשון עבר נתפנה מן העולם השמש: **מבריתא.** דקתני לקמן בשמעתין משעה שהכהנים (c) נכנסין לאכול בתרומתן ורואה לדבר לאת הכוכבים ש"מ אין כפרתן מעכבתן: **משעני.** שאין לו גר להדליק בסעודתו: **סיפא ודאי פליגא אמתני'.** דקתני הכא עד שעה שעומד ליפטר מתוך הסעודה והיינו לא כר' אליעזר ולא כרבנן ולא כרבן גמליאל. דדרש ובשכבך תחלת זמן שכיבה ובמתני' תנן עד סוף האשמורה הראשונה: **עני וכהן.** עני כל ליונותיו וכהן טמא לאכול בתרומה: **חד שעורא הוא.** לאת הכוכבים: **בערבי שבתות.** ממהרין לסעודה שהכל מוכן: **שאין ראיה לדבר.** שהיום כלה בלאת הכוכבים זכר לדבר איכא: **דמחשכי.** ועושין מלאכה בלילה משקיעת החמה עד לאת הכוכבים: **ומקדמי.** ומשכימין קודם היום דאימא יום לא הוי עד הנץ החמה והם מקדימין מעלות השחר דהוי כמו מהלך ה' מילין (פסחים דף לג.): **ס"ש והיה לנו הלילה משמר.** מדקאמר והיום מלאכה אלמא האי דעבר מעלות השחר עד לאת הכוכבים יממא הוא. וזכר לדבר איכא דכל עת מלאכה קורא הכתוב יום: **קס"ד.** רוב בני אדם [a] היינו עניים כלומר בני אדם בערבי שבתות ועניים בימות החול חד שעורא הוא: **משעה שקדש היום בערבי שבתות.** היינו בין השמשות ספק יום ספק לילה וכיון דספק הוא קדש היום מספק: **משעה שהכהנים עוברים.** היינו קודם בין השמשות כדי שיהא להם קודם בין השמשות הערב שמש והכי אמרינן בגמרא מדליקין (שבת לה.) דזמן הטבילה קודם בין השמשות מעט: **והלא הכהנים מבעוד יום הם טובלים.** רבי יהודה לטעמיה דאמר בגמרא מדליקין (d) בין השמשות כדי מהלך חצי מיל קודם לאת הכוכבים קרוי בין השמשות והוי ספק הלכך טבילה דמקמי הכי מבעוד יום הוא ולאו זמן שכיבה הוא ולקמן מפרש מאי אהדר ליה רבי מאיר: **נכנסין להסב.** אית דאמרי בימות החול ואית דאמרי בשבתות מכל מקום מאוחר הוא (e) (לכולם): **וכי מינייהו מאוחר.** (לכולם) דעני או דכהן: ה"ג **אי ס"ד דעני קודם ר' חנינא היינו ר' אליעזר:** בין השמשות דר' יהודה [b] מהלך חצי מיל לפני לאת הכוכבים ודרבי יוסי כהרף עין לפני לאת הכוכבים ורבי מאיר כרבי יוסי ס"ל וכי טבול מקמי הכי סמוך לחשכה הוא וזמן שכיבה קריון ביה: קשיא

השמשות דרבי יוסי קא אמינא דאמר (g) רבי יוסי בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו הכי קאמר ליה מי סברת דאנא אבין השמשות דידך קא אמינא אנא אבין השמשות דרבי יוסי קא אמינא דאמר (g) רבי יוסי בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו קשיא

בסיפיה דההיא מתני' שהזכרנוה (כריתות דף ב') חוץ מן המטמא מקדש וקדשיו שהוא בעולה ויורד והוא שהיתה לו ידיעה בתחלה כי אותו הבשר קודש הוא וגם היתה לו ידיעה בטומאה שנטמא בה ובשעה שאכלו שגג באחת מהן או בשתיהן ואח"כ נודע לו אותו הדבר שכבר שגג בו כדתנן (שבועות דף ב') כל שיש בה ידיעה בתחלה וידיעה בסוף והעלם בנתיים הרי אלו בעולה ויורד ומי ששחט דבר אחד מקדשי המזבח חוץ לעזרה או הקטיר מהם כלום בחוץ חייב כרת כדכתיב (ויקרא י"ז) איש איש מבית ישראל אשר ישחט [וגו'] ואל פתח אהל מועד לא הביאו ומי שנהנה מהן שוה פרוטה בשוגג נתחייב באשם מעילות כדכתיב (שם ה') נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה וגו' והאונן נמי אין מותר לו לוכל מהם כלום דגמר ליה מקל וחומר ממעשר בספ' ה) אלו המדות עדיפין הקדשים מן התרומה וגרסי רבנן דאית להו מדות אחרות שהן עדיפין בהן מן התרומה אין אנו מאריכין להזכירם לפי שהן נכללות בזו המשנה דמס' חגיגה (דף כ') דתנן חומר בקודש מבתרומה וכו' ולמדנו מגמרא דרבנן כללי דתרומה יש לה יתרון על המעשר ומעלתה למעלה ממעלתו שהכתוב חייב עליה מיתה דכתיב (ויקרא כ"ב) ומתו בו כי יחללוהו והמעשר לא חייב עליו יותר מהמלקות על האוכל מעשר טמא כמו ששנו (יבמות ע"ג) אוכלו בטומאת עצמו לוקה מה שאין כן

ה) אולי ל"ל בס"פ עוכל יום זכחים קא ע"ב.

א) תוספתא ברכות רפ"ק, ב) מגילה כ:, ג) שבת לד: [נדה נג.], ד) [שבת לד: ס"ד היינו ועיין רש"י נדה נג. ד"ה בס"ש ס"ן], ה) רש"ל מ"ז, ו) רש"ל מ"ז, ז) כדאי' פסחים נג.; ח) [ועי' תוס' מגילה כ': ד"ה ויהיו],

הגהות הב"ח

(א) גמ' והדר פשטי ליה מבריתא: (ב) רש"י ד"ה מבריתא וכו' שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן סימן לדבר לאת: (ג) תוס' ד"ה דילמא וכו' על הארץ מדבקת בקבלא ובא השמש וכו' מבריתא סימן לדבר: (ד) בא"ד הערב שמשו דהשתא (היינו ביאת אורו) תיבות אלו מוקפים בתלאי לגנה וכתב גלנו ס"א היינו לאו דוקא שקיעת החמה:

גליון הש"ם

גמ' מהר יומא. עתו"ע רפ"ב דזבחים ד"ה ובע"ר: בהגהת מהרי"ב אחר תיבת ביה"ש. אבל קשה לי הא בשבת שם איתא דלר"י שיעור בה"ש ב' תלתי מיל ג' רביעי מיל ופ"ע: תוס' ד"ה משעה כו'. מתי יתפלל כו'. וכי בעני עו"ג יהי' שעורא. בספר חדות יעקב בשם גליון תוס' בכ"י:

הגהות הגר"א

[א] רש"י ד"ה קס"ד. היינו עניים. ל"ל תיקס: [ב] שם ד"ה בין השמשות. מהלך חצי מיל. ל"ל יותר מחצי מיל. לדבה תרי תלתי מיל ולר"י ג' רבעי מיל (שבת ל"ד):

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, והעני מתי יקרא ק"ש וכי בעניית נכרים איכא שיעורא למילתיה (עיין בגהש"ס). ב. בתוס' רי"ש כתב, דלא מסתבר ליה לחלק כ"ש בשעורי זמן שכיבה בקודם צאת הכוכבים.

רב ניסים גאון (המשך)

אשמה אלא אם כן עשה דבר שגורם לו אשמה ופשע שמתחייב עליו להתכפר בקרבן ולא מצינו בפשוטן של כתובים הללו כלום מזה הדבר אבל העתיקו לנו רבותינו ז"ל פירושן של דברים הללו וביארום והגידו לנו אי זו פשע הוא שחייב אותו הקרבן ההוא ומאי היא אכילת בשר הקודש או ביאת המקדש כדתניא (שבועות דף ו') ומנין שאינו מדבר אלא בטומאת מקדש וקדשיו הזהיר וענש על הטומאה וחייב קרבן על הטומאה מה כשהזהיר וענש על הטומאה על טומאת מקדש וקדשיו אף כשחייב קרבן על הטומאה על טומאת מקדש וקדשיו ומי שנגע בדבר מכל הטמאות הנזכרות בכתובין ואכל כזית מבשר הקודש בשוגג או נכנס למקדש בשוגג נתחייב קרבן עולה ויורד כדקתני

קשיא דרבי מאיר אדר' מאיר. לעיל אמר משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות והוא שעור מאוחר מעל כהן והכא אמר משעת טבילה היא קודם בין השמשות: **קשיא דר' אליעזר.** דבריית אדר' אליעזר דמתני': **ואכ"א ריש"א.** דמתני': **לאו ר' אליעזר היא.** והא דקתני דברי ר' אליעזר אסוף הזמן קאי דקאמר עד סוף האשמורה הראשונה ופליגי רבנן עליה ואמרי עד חצות. דרבי אליעזר דריש בשבכך זמן התחלת שכיבה שבני אדם הולכים לשכב זה קודם וזה מאוחר ורבנן דרשי כל זמן שכיבה דהיינו כל הלילה אלא שעשו סייג לדבר ואמרו עד חצות ור"ג ליה ליה ההוא סייג: **מאי קסבר כו'.** הוה ליה לומר זמן הייכר: **אי קסבר.** דפליגי תנאי לקמן בהא מלתא. איכא מאן דאמר ג' משמרות הוי הלילה במשמרות עבודת המלאכים ושיר שלהם נחלק לשלש חלקים ראשונה לכת אחת שניה לכת אחרת שלישית לכת שלישית. ואיכא מאן דאמר ארבע משמרות הוי הלילה: **והא קמ"ל.** כשנתן לך סימן זמן הקריאה בסוף האשמורה ולא פירש לך סימן מפורש למדך שיש היכר לכל אדם בדבר כי היכי דאיכא בקריע: **ישאג שאוג ישאג.** הרי ג': **ואשה מספרת עם בעלה.** כבר הגיע קרוב ליום ובני אדם מתעוררים משינתן והסוכנים יחד מספרים זה עם זה: **מאי קא משיב.** סימנים הללו שנתן למשמרות אחרת היכן נתנו בתחלת האשמורות או בסופן: **אורחא הוא.** לאת הסוכנים: **ושמר.** והמתין כמו לא יאמר אדם לחבירו שמור לי בלב ע"ג פלוני (סנהדרין סג:) ובב"ק בפ' החובל (דף 5:) שמרה עומדת על פתח חצרה. וכן ואביו שמר את הדבר (בראשית לז). שומר אמונים (ישעיה כו) **הפלה קצרה.** ט) (הבינו) ולקמן מפרש לה בפ' תפלת השחר (כט.): **אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך.** אשרי כל זמן שהיה קלוס זה בתוך בהמ"ק: **מפני חשד.** שלא יאמרו זונה מוכנת לו שם: **ומפני המפולת.** שהמות המורבה רעועה ומסוכן הוא פן תפול המומה עליו: **מיפוק ליה.** כלומר למה לנו ג' טעמים לדבר ג' הרי די בחמת מהן אם לא בא לנמדך שיש שעות אין הטעם הזה וצריך להיות בשביל זה: בחדתי

קשיא דר' מאיר אדר' מאיר. דלא מצי למימר משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות והוא שעור מאוחר מעל כהן והכא אמר אחמי לפי' רש"י שפי' שרוב בני אדם נכנסין להסב דהיינו בע"ש. ט) [וגם כן] (י) לא מסתברא למימר דבני אדם א)ממהרין כל כך בערבי שבתות כמו בזמן שהכהנים טובלין דהיינו מבעוד יום קודם הערב שמש: **קשיא** דרבי אליעזר אדרבי אליעזר. דלא מצי למימר משקדש היום והכהנים נכנסין לאכול בתרומתן חד שעורא הוא. דא"כ ר' אליעזר היינו רבי אליעזר היינו ר' יהושע:

למאן דגני בבית אפל. וא"ת והלא רבי אליעזר בעי (לקמן ד' ע:) עד שיכיר בין תכלת לכרתי בק"ש של שחרית. וי"ל מ"מ כיון שידע מתי יעלה ב)עמוד השחר. קודם שיקום ויזמן עצמו כבר הגיע אותו עת: **היה** לך להתפלל תפלה קצרה. לכאורה משמע שאין זה הבינו. דהא קא בעי לקמן (ד' ג.) מאי איכא בין הבינו לתפלה קצרה. א"כ לפי' הקונ' שפי' בכאן דהיינו הבינו קשה. אלא ע"כ היינו תפלה אחרינא כדמפרש לקמן) ג)רבי עמרם מרוביס וכו'. וגם על זה קשה דלקמן אמרינן שאין לומר תפלת של ברכי עמרם אלא במקום סכנה. ורבי יוסי לא הוה במקום סכנה פי' במקום לסטים. מדהשיב לו שמא יפסיקו בי עובדי דרכים ולא השיב שמא יהרגוני לסטים. ונראה לי כפ"ה תפלה קצרה דהכא היינו הבינו. ואע"ג דליע עלה אביי ד) אמאן דמתפלל הבינו. היינו דוקא בעיר אבל בשדה מותר. והא דאמרי' לקמן מאי איכא בין הבינו לתפלה קצרה. הכי קאמר בין תפלה קצרה דאמר בפ' תפלת השחר (דף כט:) כגון ברכי עמרם וכו'. אבל ודאי תפלה קצרה דהכא ל"ל הבינו: **ועונין יהא שמיה הגדול מבורך.**

מכאן יש לסתור מה שפי' במחזור ויטרי יהא שמיה רבא שזו תפלה שאנו מתפללין שימלא שמו דלכתיב (שמות יז) כי יד על כס יה אלא יהא שמו שלם וכסאו שלם עד שיעמה זרעו של עמלק ופירושו כך יהא שמי"ה שם יה רבא כלומר שאנו מתפללין שיהא שמו גדול ושלם ומבורך לעולם הוי תפלה אחרת כלומר ומבורך לעולם הבא. וזה לא נראה מדקאמר הכא יהא שמיה הגדול מבורך משמע דתפלה אחת היא ואינו רואה לומר שיהא שמו גדול ושלם אלא יהא שמו הגדול מבורך וגם מה שאומרי' העולם לכך אומרים קדיש בלשון ארמית לפי שתפלה נאה ושבח גדול הוא על כן נתקן בלשון תרגום ט) אלא ג)יבינו המלאכים ויהיו מתקנאין בנו וזה אינו נראה שהרי כמה תפלות יפות שהם בלשון עברי אלא נראה כדאמרינן בסוף סוטה (דף מט.) אין העולם מתקיים אלא אסלרא דקדושתא ואיכא שמיה רבא דבתר אגדתא שהיו רגילין

חדתי

הייתי שמא יפסיקו בי ג) עוברי דרכים ואמר לי היה לך להתפלל תפלה קצרה באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים למדתי שאין נכנסין לחורבה ולמדתי שמתפללין בדרך ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה ואמר לי בני מה קול שמעת בחורבה זו ואמרתי לו שמעתי בת ג)קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגלתים לבין האומות ואמר לי חייך וחיי ראשך לא שעה זו בלבד אומרת כך אלא בכל יום ויום שלש פעמים אומרת כך ולא זו בלבד אלא ב)בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא ד) שמיה הגדול מבורך הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם: ת"ר ג)מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה ה)מפני חשד מפני המפולת ומפני המזיקין. מפני חשד ותיפוק ליה משום מפולת

לומר קדיש אחר הדרשה ושם היו עמי הארצות ולא היו מדיינים כולם לשון הקודש לכך מקטורם בלשון תרגום שהיו הכל מדיינים שזה היה לשונם:

תורה אור השלם

1. וְאַתָּה תִּנְבָּא אֲלֵיהֶם אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם יְיָ מִמָּרוֹם יִשְׁאָג וּמִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ יִתֵּן קוֹלוֹ שָׁאֹג יִשְׁאַג עַל נָוֵהוּ הֵידִד כְּדֹרְכִים יַעֲנֶה אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ:

ירמיהו כה ל

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה קשיא דרבי מאיר וכו' דהיינו בע"ש אי נמי לא מסתברא:

גליון הש"ס

גמ' מפני חשד. עיין שבת כג:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב. בערבי שבתות בזמן שהכהנים (אוכלים) טובלים שהוא מבעוד יום. ב. בתוס' רי"ש כתב. עמוד השחר אז יוכל לכוין לאותו שעור. ג. בתוס' רי"ש כתב, שהוא שבת נאה והשטן מקטרג אם היה מבין.

מוסף רש"י

הקב"ה מנענע ראשו וגו'. וזה שאנו אומרים בקדיש תוסבחתא ותמתא, שלריך הוא תנחומין על הצער הזה שהוא מצטער לאחר שנייתן, ונראה שעל סך כל עוונין הצטר יגדל גם כח ה' זכוי דתמיך ה' ותסדיך, כשתמחל החזן ביתגדל, על שם מדת דחמיס שהקב"ה זוכר לפותח שעה (פירוש רש"י סי' יא, מחזור ויטרי סי' ט-י).

שמקלסין אותו. קלסה לשון דיבור יתר הוא, לפיכך הוא נוסף בלשון שבח (סוטה כז.).

רבינו חננאל

עד סוף האשמורת ראשונה מאי קסבר או קסבר שלש משמרות הוי הלילה ליתני עד שלישית הלילה ואו דקא סבר ד' משמרות הוי הלילה ליתני עד רביעית הלילה. כלומר, אמאי אפקה [בן]לשון אשמורת, ואמרי, מילתא אגב אורחיה [קמ"ל דאיכא] משמרות ברקיעא, וכי יש מלאכים קבועים יודעים בכל משמר ומשמר וכל כת מקלסתו להקב"ה במשמרתה, וכן ביום. וזה שאמ' על כל משמר ומשמר שואג הקב"ה כארי, שנאמר יר"י מרורם ישאג, כך פירושו, כיון שכתוב קומי רוני בלילה וג', באילו האשמורות בעת שעומדין ישראל ומפילין רנה ותחנה בת קול יוצא מלפני הקב"ה כאילו שואל, כדכתיב שאוג ישאג על נוהו, ואומ' אוי להם לרשעים כי עוונותיהם גרמו שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני, ואפי' הכשרים שבהם כגון דניאל חנניה מישאל ועזריה וכיוצא בהן, בין הגוים בגללם. (ר' נתן) [זה נתן] ר' אליעזר (אומ') סימנין למשמרות הללו, ראשונה חמור נוער שניה כלבים צועקים שלישית תנוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה. ואסיקנה ר' אליעזר סוף משמרות קא תאשיב, ור' אליעזר לטע'[מיה] דאמר זמן קריאת שמע של ערבית עד סוף האשמורת הראשונה, משעה שחמור נוער יודע שהוא סוף מאשמורת הראשונה ומיכן ואילך אסור לקרוא קריאת שמע. וכן אם היה ישן בבית אפל ושמע לאשה מספרת עם בעלה ותינוק יונק משדי אמו שלשמה הלילה, מיכן ואילך מותר לקרוא שמע של שחרית. **והזכיר** ר' יוסי שלמד מאליהו אל"ז שלשה דברים, שאין נכנסין לחורבה, ושמתפללין בדרך, ואם מתירא שמא יפסיקוהו עוברי דרכים מתפלל תפלה ק[צרה]. וגם הגיד לו כי כגון יונה שמנהמת בכל יום נשמע מן השמים אוי ששרפתי את ביתי, ופיר' אוי לרשעים שגרמו עוונותיהם ששרפתי ביתי והיכלי. ובעת שישראל עונין יהא שמיה רבה מברך, נשמע קול כאילו מלפני הקב"ה אשרי בני המלך שמקלסין את אביהם בביתו, אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם, כלומר ישראל שנקראו בני אל חי שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם ועכשיו גלו בין הגוים. זה שהזכיר על כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי, הוצרך להודיענו שאין לפני הקב"ה זכר לאומות בעולם אלא לישראל תמיד בלבד. ופירושו הקב"ה הרשה לאויב להתגבר כארי על ישראל להחריב נויהו וליתן האויב קולו וריעה כמו הידד עליהם שעתיד לדרכם כדריכה גת. **תנו רבנן מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה מפני החשד.** ואוקימנה בחורבה חדתי אפילו בתרי ופרוצים לא. **ומפני המפולת.** ואוקימנה בחורבה עתיקתא ובתרי וכשירים. **ומפני המזיקין.** ואוקימנה בחורבה חדתי ובתרי כשירין ואע"ג דתרי נינהו, במקומן שכיחי מזיקין דמזקי.

דעבדוה להא מילתא דוגמא להילכתא פסיקאתא דגרסינן אבדן שאל לר' כמה מעלות לקודש א"ל ד'. כמה מעלות בתרומה א"ל ג'. וקאים מצלי כדי לעמוד להתפלל מתוך דבר תורה ומתוך דבר הלכה ברורה שאין בה ספק כדאמרינן (ברכות פרק אין עומדין דף לא) בענייגא דצלותא אין עומדין להתפלל אלא מתוך דבר הלכה פסוקה ואילו היה בחולין נמי שלישי לא היתה מעלה לתרומה בזה הענין והמשער אין לו מעלה יתירה על החולין בזה הענין אלא שזה הוא לחולין כי השני מזה ומזה אין עושה שלישי אבל יש לתרומה מעלה יתירה שהשני מטמא שלישי בתרומה לכתנן (שהרות פ"ב משנה ד') הראשון והשני שבתרומה טמאין ומטמאין השלישי פסול ואינו מטמא וזה הדבר אין בו חלוקה כי ר' עקיבא לא חלק אלא בחולין בלבד אבל בתרומה מודה הוא לחכמים שאין בה אלא שלישי כמפורש בפרק אור לארבעה עשר (דף יט) והקדוש יש לו מעלה יתירה והיא שהשלישי מטמא את הרביעי בקדש כדתנן (שהרות פ"ב משנה ה') הראשון והשני והשלישי שבקדש טמאין ומטמאין הרביעי פסול ואינו מטמא ובפרק חומר בקדש (חגיגה דף כ) נמי אמרי הרביעי בקדש פסול והשלישי בתרומה ועל זה הסדר ובזה התיקון נסדרו אותן הכתובים שהזכרנו לפי הפירוש שפירשתי רש"ל לפי שיש לטמא ג' שמות טמא וטבול יום ומחוסר כיפורים ויש לטהרה ג' דברים שגורמין לה לטבילה והערב שמש והבאת קרבן והטמא הוא שנטמא ועדיין לא טבל והרי הוא אסור ליגע בכל דבר שנקרא קדש כלל ואפילו במעשר וכ"ש במה שהוא למעלה הימנו ואם הוא עושה הראשון שגורם לטהרה שהיא הטבילה אם טבל כראוי וכהלכה הותר לוכל במעשר מיד ואע"פ שעדיין לא בא השמש כדכתב רחמנא (ויקרא כ"ב) ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ ויסור ממנו שם טמא וחזור להקראות טבול יום ועדיין הוא אסור בתרומה וקדשים ואפ' אם נוגע בהן הוא מטמאן כדאמרינן בפרק יציאות השבת (דף יד) טבול יום דאורייתא הוא דכתיב ובא השמש וטהר אבל לא יהו מטמאין כדתנא בתוספתא טהרות (פרק א') אבא שאול אומר טבול יום תחילה לקדש ר"מ אומר מטמא את הקדש ופוסל את התרומה וחכמים אומרים כשם שאינו פוסל

ז א טוש"ע או"ח סימן ל' סעיף ב ג:

ח ב טור או"ח סי' ק"ו:

ט ג מיי' פ"ב מהל' תפלה ה"ו ופי"ב מהל' רוצח ומסירת נפש הלכה ו' (סמ"ג עשין י"ט ועשין ע"ט) טוש"ע או"ח סימן ל' סעיף ו':

רב נסים גאון

בתרומה א)מעלת הקדש עדיפא מהתרומה שיש בו חיובי כרת והוא חמור יות' מהמיתה ואע"פ ששניהם בידי שמים כדאמרינן (בסוף) מסכת כריתות (דף כג) דהא איסור מעילה לר' קל במיתה וקדשים איסור חמור בכרת ואתי איסור מעילה דקיל וחייל אאיסור כרת דחמיר ואיתא נמי בהרב' מקומות מן התלמוד אנו מזכירין מהן מה שעלה בידינו במס' שבת בפ' במה מדליקין (דף כה) ובפסחים בפ' כל שעה (דף לב) ובחגיגה בפרק חומר בקודש (דף כה) וביבמות בפרק הערל (דף עג) ובשחיטת חולין (דף לא) בפרק השוחט אחד בעוף וכסדר הזה נמי אירע להיות דינם במעלות הטומאה כמו שחדע שהשרץ הוא אב הטומאה וכל מה שנגע בו מן החולין נקרא ראשון ומה שנגע בראשון נקרא שני והשני בחולין אינו מטמא שלישי ואינו פוסל ולפיכך קראתו המשנה פסול ולא קראהו טמא לפי שכל ולד טמא שאינו מטמא אחר פסול מיקרי וכל ולד טמא שמטמא אחר הוא שנקרא טמא וזה עיקר ראוי להיזהר בו וכך שנינו במס' טהרות (פ"ב מ"ג) הראשון שבחולין טמא ומטמא השני פסול ואינו מטמא ויש במקומות הרבה במשנה מה שמסייע לזה והיה ר' עקיבא סובר כי השני בחולין מטמא שלישי כדפורש במס' סוטה (פרק כשם דף כז) אלא על אותה סתם המשנה שהזכרנו אנו סומכין ולא על דבריו של ר' עקיבא ואע"פ שכל התנאין שסוברין (באותו) [כאותו] הסתם מנאם במסכת סוטה (דף ל) והעמידם כולם בשיטה אחת וקיימא לן דכל מילתא דאקמוה רבנן בשיטה נפקא לה מהלכתא מיהו אין אנו תופסין זה העיקר אלא אם אין אנו מוצאין בתלמוד מה שדוחה אותו עיקר ומסייע דברי אותם התנאים שהעמדנום בשיטה והרי מצינו סיוע לאותם התנאים חדא בהדא מס' דברכות בפ' ואלו דברים (דף נב) דאמרינן הכא בשולחן שני עסקינן ואין שני עושה שלישי בחולין ובמס' חולין בפ' השוחט (דף לג) ידים שניות הן ואין שני עושה שלישי בחולין ובמס' יו"ט בפ' יו"ט שחל להיות ערב שבת (דף יז) אמרינן ולד הטומאה היכא משכחת לה גבי תרומה כהנים דרזיין הן ובפסחים בפרק כל שעה (דף לד ועי' רש"י שם) אמרי כי האי גוונא ואיבעי תימה התם דנגעי בראשון דהוו להו אינהו שני ושני עושה שלישי בתרומה מכלל דבחולין אין שני עושה שלישי ובפרק (ר') [ד'] דמס' טבול יום איתא בג' משניות מסודרות מפני [שהוא] שלישי ושלישי טהור בחולין והזכירו במס' נדה בפרק ראשון (דף ז) אחת מהן ואשכחן בתלמוד ארץ ישראל (ברכות פרק אין עומדין הלכה א')

אלא משקי תרומה ואוכלי תרומה כך אינו פוסל אלא משקי קדש ואוכלי קדש ואמרינן בגמ' (מעילה דף ח) לרבנן כיון דטבל קלשא ליה טומאתו פסולא משרי טמא לא משרי וכל מה שנגע בו טבול יום מתרומה ובקדשים הוא בעצמו פסול ואינו מטמא אחרים ואיתא בגמרא דמעילה (שם) בפרק חטאת הנוף ובמס' פרה בפרק צלוחית (פרק י"א משנה ד') שנינו כל הטעון ביאת מים מדברי תורה מטמא את הקדש ואת התרומה ואת החולין ואת המעשר ואסור על ביאת המקדש לאחר ביאתו מטמא את הקדש ופוסל את התרומה דברי ר"מ וחכמים אומרים פוסל בקדש הרי נתברר לנו מדברי החכמים כשר טבול יום פוסל בקדש ואינו מטמא לא שפירשו בטעמו על דבר כיון דטבל קלשא ליה שטומאתו ואינו זז מזה הענין עד שיבא אליו השמש ויצאו הכוכבים אז יהא מותר לוכל בתרומה כדכתב רחמנא (ויקרא כ"ב) ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים וזהו שלמדונהו ממה שנאמר במשנה משעה שהכהנים נכנסין לוכל בתרומתן דביאת הכהנים [בפ' שמיני פרק ח' דין ט' ומייתי לה ביבמות שם ועי"ש] וטמא עד הערב יכול לכל דבר ת"ל וטהר אי וטהר יכול לכל דבר ת"ל וטמא עד הערב הא כיצד טהור לחולין מבעוד יום ולתרומה משתחשך ולאחר שישלים יומו פורח ממנו שם טבול יום שהרי יומו כבר חלף ועבר אלא נשתייר עליו להקריב הקרבן שהוא נתחייב בו ולפיכך הוא נקרא מחוסר כיפורים ועדיין הוא אסור

ח) עיין לק"י שם ודברי רביינו בלוחות.

במקומן חיישינן. פי' שידוע שרגילין שם המזיקין. והיא דלעיל דבתרי ופריצי ליכא משום מזיקין לחודיהון בתרי אי בתרי חשד נמי ליכא בתרי ופריצי. מפני המפולת ותיפוק ליה משום חשד ומזיקין בתרי וכשרי. מפני המזיקין ותיפוק ליה מפני חשד ומפולת בחורבה חדתי ובתרי וכשרי אי בתרי מזיקין נמי ליכא במקומן חיישינן ואב"א לעולם בחד ובחורבה חדתי דקאי בדברא דהתם משום חשד ליכא דהא אשה בדברא לא שכיחא ומשום מזיקין איכא: [ת"ר ארבע משמרות הוי הלילה דברי רבי ר' נתן אומר שלש מ"ט דר' נתן דכתיב [1]ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמורת התיכונה תנא אין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה ורבי מאי תיכונה אחת מן התיכונה שבתיכונות ור' נתן מי כתיב תיכונה שבתיכונות תיכונה כתיב מ"ט דרבי א"ר זריקא א"ר אמי א"ר יהושע בן לוי כתוב אחד אומר [2]חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך וכתוב אחד אומר [3]קדמו עיני אשמורות הא כיצד ארבע משמרות הוי הלילה ור' נתן סבר לה כרבי יהושע דתנן [4]ר' יהושע אומר עד שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות שית דליליא ותרתי דיממא הוו להו שתי משמרות רב אשי אמר משמרה ופלגא נמי משמרות קרו להו: ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי יהושע בן לוי [5]אין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרן אלא בדברי תורה אבל מילי דעלמא לית לן בה ואיכא דאמרי אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרן אלא [6][אפילו] בדברי תורה וכ"ש מילי דעלמא: ודוד בפלגא דליליא הוה קאי מאורתא הוה קאי דכתיב [7]קדמתי בנשף ואשועה וממאי דהאי נשף אורתא הוא דכתיב [8]בנשף בערב יום באישון לילה ואפילה אמר רב אושעיא אמר רבי אחא הכי קאמר (דוד) מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה. רבי זירא אמר עד חצות לילה היה מתנמנם [9]כסום מכאן ואילך היה מתגבר כארי רב אשי אמר עד חצות לילה היה עוסק בדברי תורה מכאן ואילך בשירות ותשבחות. ונשף אורתא הוא הא נשף צפרא הוא דכתיב [10]ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם מאי לאו מצפרא ועד ליליא לא מאורתא ועד אורתא אי הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב אלא אמר רבא תרי נשפי הוו נשף ליליא ואתי יממא נשף יממא ואתי ליליא. ודוד מי הוה ידע פלגא דליליא אימת השתא משה רבינו לא הוה ידע דכתיב [11]כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים מאי כחצות אילימא דאמר ליה קודשא בריך הוא כחצות [12]מי איכא ספיקא קמי שמיא אלא דאמר ליה [13](למחר) [14]בחצות (כי השתא) ואתא איהו ואמר כחצות אלמא מספקא לי' ודוד הוה ידע דוד סימנא הוה ליה [15]דאמר רב אחא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי [16]ואין הבור מתמלא מחוליתו[17] אמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים אמר רב יוסף מאי קרא (דכתיב) [18]ואחרי אחיתופל בניהו בן יהודע ואביתר ושר צבא למלך יואב אחיתופל זה יועץ וכה"א [19]ויעצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל (איש) בדבר האלהים בניהו

בחדתי ותיפוק ליה משום מזיקין בתרי אי [20]בתרי חשד נמי ליכא בתרי ופריצי. מפני המפולת ותיפוק ליה משום חשד ומזיקין בתרי וכשרי. מפני המזיקין ותיפוק ליה מפני חשד ומפולת בחורבה חדתי ובתרי וכשרי אי בתרי מזיקין נמי ליכא במקומן חיישינן ואב"א לעולם בחד ובחורבה חדתי דקאי בדברא דהתם משום חשד ליכא דהא אשה בדברא לא שכיחא ומשום מזיקין איכא: [21]ת"ר ארבע משמרות הוי הלילה דברי רבי ר' נתן אומר שלש מ"ט דר' נתן דכתיב [1]ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמורת התיכונה תנא אין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה ורבי מאי תיכונה אחת מן התיכונה שבתיכונות תיכונה ור' נתן מי כתיב תיכונה שבתיכונות תיכונה כתיב מ"ט דרבי א"ר זריקא א"ר אמי א"ר יהושע בן לוי כתוב אחד אומר [2]חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך וכתוב אחד אומר [3]קדמו עיני אשמורות הא כיצד ארבע משמרות הוי הלילה ור' נתן סבר לה כרבי יהושע דתנן [4]ר' יהושע אומר עד שלש שעות

דחדתי. שנפלה מחדש שהחומה שלה נפלה ועודנה בחזקתה: **חשד נמי ליכא.** דתנן (במסכת קדושין דף פ:) אבל אשה מתיחדת עם שני אנשים: **בתרי ופריצי.** דאמרינן התם לא שנו אלא בכשרים: **במקומן חיישינן.** במקום שהם מצויין תדיר חיישינן אפילו בתרי: **בדברא.** בשדה: **קדמו עיני אשמורות.** אלמלא חצות לילה שהיה דוד עומד שתי משמרות יש בהם: **ור' נתן.** אמר לך האי קדמו עיני אשמורות דקאמר דוד קדמו לשאר מלכים קאמר שדרכן לעמוד בשלש שעות ביום בתחלת שעה שלישית: **שית דליליא.** חצות לילה הוי שש שעות: **ופרצי דיממא.** שאר מלכים ישנים הוו להו תרתי משמרות של שמונה שעות: **אלא לדבר הלכה.** אסור לספר לפניו שהכל חייבין לספר בהן והמתת דומם והוה ליה לועג לרש חרף עושהו (משלי יז): **אבל מילי דעלמא.** שאין גנאי למחריש בהן לית לן בה: **מאורפא.** מתחלת הלילה: **בנשף בערב יום.** בהעריב היום קרוי נשף: **ה"ק.** (א) קרא דאמלת לילה: **מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה.** שקודם לכן הייתי עומד: **מתנמנם כסום.** עוסק בתורה כשהוא מתנמנם. כסום הזה שאינו נרדם לעולם אלא מתנמנם ונעור תמיד: **בשירות ותשבחות.** והכי מפרש בההוא קרא להודות לך וגו': **ומהרהם.** ליום מחרת של חייתם שם: ה"ג **אי הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב אלא אמר רב אשי תרי נשפי הוו: נשף יממא.** קפץ ועלה כמו לנשוף מדוכתיה[6] (מגילה דף ג.) וכמו האי דוקא דאמטמא דשף מדוכתיה טרפא (חולין דף מב:): **ואתא איהו ואמר כחצות.** לפי שלא היה יודע לכוין השעה ולהעמיד דבריו בשעת המאורע: **בנור היה תלוי למעלה ממטתו.** ונקביו נלד לפון כיון שהגיע חצות הלילה רוח צפונית מנשבת בו דאמר מר (בב"ב דף כה.) ארבע רוחות מנשבות בכל יום ויום שש שעות ראשונות של יום מנשבת רוח מזרחית מהלוך החמה [א] ושש אחרונות רוח דרומית ובתחלת הלילה רוח מערבית ובחצות הלילה רוח צפונית [ב]: **אין הבור מתמלא מחוליתו.** העוקר חוליא מבור כרוי וחוזר ומשליכו לתוכו אין מתמלא בכך. אף כאן אם אין אתה מכין לעשיים שבנו מזונות ממקום אחר אין אנו יכולין לפרנסם משל עצמנו: **יועצים באחיתופל.** איזה הדרך ילכו והיאך יליכו מצד ומשחית וטכסיסי מלחמה: **ונמלכין בסנהדרין.** ובטלין מהם לשות כדי שיתפללו עליהם: **ושואלין באורים ותומים.** אם יצליחו: **ה"ג מאי קרא ואחרי אחיתופל בניהו בן יהוידע ואביתר ושר צבא למלך יואב אחיתופל זה יועץ:**

בניהו

א) תוספתא פ"א ה"ג, ב) לקמן דף ט:, ג) שמחות פ"ג ה"ו, ד) גי' הרי"ף וכ"מ, ה) [קוקס כו:], ו) בגין ו:, ז) ס"א נמתקן, ח) פי' שדבר עמנו בחצות ואמר למחר כי השתא ולפ"ז לא קשה קושית התוס' [שהעתק מחילופי גירסאות], ט) שבתדרין עז. כל הענין, י) לקמן נט., כ) [פי' עפר שע"פ הכוכב וי"מ מעפר שתופרין מן הכוכב אינו ממתלא עד שיתוסף בו עפר אחר עדיון ערך חלא],

ל) לקמן נא., מ) [פ' מי שאמרו יל.], נ) שיך לעיל, ס) [ועי' תוס' סנהדרין עח.],

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ה"ק האי קרא דאמר: (ב) ד"ה כנור וכו' בפוגיא הס"ל ואמר כך צריך לחוות ד"ה אין הקומץ משביע את הארי מל' מלא קומצו מלא כף מחציר אינו משביע את הארי. פ"א קומץ לשון ונחי בעינינו כחגבים כדמתרגם כקמצין ר"ל מחגב אחד אינו שבע ארי הס"ד ואמ"ל מ"ה ואין הכור:

מוסף רש"י

עד חצות לילה הי' עוסק בדברי תורה. ולדברי האומר שלש משמרות הוי לילה, היה דוד עומד ממטתו בשלש הלילה הראשונה ועוסק בתורה עד חצות כמו שנאמר לשם בשמרך, ומחצות ולהלן עוסק בשירות ותשבחות, כמ"ש חצות לילה אקום (תהלים קיט קמח). **ואמר כחצות.** שמשמע סמוך לו, או לפניו או לאחריו (שמות יא ד). **בנור היה תלוי למעלה ממטתו.** נקב שלו כלפי לפון היה ונכלילה רוח לפונית מנשבת, דקי"ל ארבע רוחות מנשבות בכל יום, מזרחית בבקר ורוח דרומית בחצי היום ומערבית בחחילת לילה ולפונית בחצי לילה, כמהלך חמה שמהלכת ממזרח לדרום ומדרום למערב וממערב לצפון, ומצא ביצמות (עב.) כל אותן הרוחות שנה שהיו יפות? במדבר הע"פ שמופין היו ולא נשבה להם רוח לפונית, לא היה יום שלא נשבה להם רוח לפונית בחצי הלילה, אלמלא חצות לילה עת נשיבתה לעולם, ופעמים שהיו מנשבת לף ביום, והיו רוח עוחה ויפה לבריות והיום מאיר בה (סנהדרין עז.). הקומץ. פרנסה מועטת (שם. ועי' הוספה ברש"י בהגהות הב"ח כאן). **ואין הבור מתמלא מחוליתו.** עוקר חוליא מבור עמוק וחחר והשליכה לתוכו אינו מתמלא בכך, כלומר אין סיפק בידיו לפרנס עניים שבתוכו (סנהדרין שם).

רב נים גאון

ליגע בכלום דבר מקדשי המובח עד שיביא הכפרה שהוא מתחייב בה וכן אם נכנס למקדש משערי ניקנור ולפנים שהוא מחנה שכינה נתחייב כרת אם היה מזיד ואם היה שוגג בחטאת כדתנא בתוספ' (כלים פרק א') כל המטאין שנכנסו משערי ניקנור ולפנים אפי' מחוסרי כפרה חייבין על זדונן כרת ועל שגגתן חטאת

תורה אור השלם

1. וַיָּבֹא גִדְעוֹן וּמֵאָה אִישׁ אֲשֶׁר אִתּוֹ בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה רֹאשׁ הָאַשְׁמֹרֶת הַתִּיכוֹנָה אַךְ הֵקִם הֵקִימוּ אֶת הַשֹּׁמְרִים וַיִּתְקָעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת וְנָפֹץ הַכַּדִּים אֲשֶׁר בְּיָדָם:

שופטים ז יט

2. חֲצוֹת לַיְלָה אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ:

תהלים קיט סב

3. קִדְּמוּ עֵינַי אַשְׁמֻרוֹת לְשִׂיחַ בְּאִמְרָתֶךָ: תהלים קיט קמח

4. קִדַּמְתִּי בַנֶּשֶׁף וַאֲשַׁוֵּעָה לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי:

תהלים קיט קמז

5. בַּנֶּשֶׁף בָּעֶרֶב יוֹם בָּאִישׁוֹן לַיְלָה וַאֲפֵלָה: משלי ז ט

6. וַיַּכֵּם דָּוִד מֵהַנֶּשֶׁף וְעַד הָעֶרֶב לִמָּחֳרָתָם וְלֹא נִמְלַט מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ נַעַר אֲשֶׁר רָכְבוּ עַל הַגְּמַלִּים וַיָּנֻסוּ:

שמואל א ל יז

7. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְיָ כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם: שמות יא ד

8. וְאַחֲרֵי אֲחִיתֹפֶל יְהוֹיָדָע בֶּן בְּנָיָהוּ וְאֶבְיָתָר וְשַׂר צָבָא לַמֶּלֶךְ יוֹאָב:

דברי הימים א כז לד

9. וַעֲצַת אֲחִיתֹפֶל אֲשֶׁר יָעַץ בַּיָּמִים הָהֵם כַּאֲשֶׁר יִשְׁאַל אִישׁ בִּדְבַר הָאֱלֹהִים כֵּן כָּל עֲצַת אֲחִיתֹפֶל גַּם לְדָוִד גַּם לְאַבְשָׁלֹם: שמואל ב טז כג

גליון הש"ס

גמ' בתרי חשד נמי ליכא. עש"ך יו"ד סי' קמ"ש ס"ק כ"ז: **שם וכה"א ועצת אחיתופל** כו'. עיין תוספות רסב"ש סי' מ"ס: **תוס' ד"ה אין אומרין** כו'. **ודוקא בד' אמות** שלו. עי' תוס' ב"ק ע"ז: **ד"ה** שהוא שיכו. ממשם לאיש לזה:

הגהות הגר"א

[א] רש"י ד"ה כנור. ושם כו'. נ"ב אינו כן (אלא שם אחרונות רוח מערבית ובתחלת הלילה רוח לדומית וכמ"ש ב"ח ס' בלאשית):

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, וה"נ אמרינן במדרש שמואל (וכתב המגיה דהוא בפכ"ז ה' ועל דברי התוס' שכתבו בשם התוספתא כתב שהוא ט"ס).

רבינו חננאל

תנו רבנן ארבע משמרות הוי הלילה דברי ר'[ב] נתן אומר שלש. ר' נתן דייק מדכתיב ראש האשמורת התיכונה, ואין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה. ודאחי ר'[ב] להא דר' נתן מאי התיכונה אחת משתי התיכונות, ולעולם ארבעה משמרות הווי הלילה. ור'[ב] דייק מדכתיב חצות לילה אקום להודות לך וכתיב קדמו עיני אשמורות. [ור' נתן] משאר מלכים הוא דקאמר שדרכם לישן עד שלש שעות של יום, עד ולא עד בכלל, כלומר עד תחילת שעה שלישית, הילכך דויד היה עומד בחצי הלילה, הרי שש שעות ושתי שעות של יום שכל מלך כמותו ישן והוא מקדים ועומד, נמצא שהקדים לכל מלך שמונה שעות שלימות, וזה הוא שאמר קדמו עיני אשמורות לעמוד מן השינה קודם לשאר מלכים שישינים עד תחילת שעה שלישית שתי אשמורות שהן שמונה שעות. ופריק תוב רב אשי ואמר כל אשמורה ומחצה שתי אשמורות קרי להו, ולעולם שלש אשמורות האי הלילה כו' נתן. **ומקשינן והא דויד** מאורתא הוה קאי דכתי' קדמתי בנשף ואשועה ונשף ערב הוא דכתיב בנשף בערב יום כולי'. ופריק רב אשי משמע הכי ומשמע הכי הילכך תרי נשפי הוו, נשף ליליא אתא יממא נשף יממא אתא ליליא ונשף דהכא אורתא הוא דכתי' קידמתי בנשף ואשועה. **ומקשינן** ודויד מי הוה ידע אימת הוי פלגא דליליא, השתא משה רבינו לא ידע כולי'. ופרקינן [כנור היה תלוי למעלה ממיטתו של] דויד, כגון אבן השעות וכיוצא בה, וידע מתי הוא פלגא דליליא, סימנא הוה ליה בכינור וכולי'. איבעית אימא תרוויהו הוו ידעי, ומשה רבינו דאמר כחצות הלילה סבר דילמא חשבו איצטגניני פרעה וטעו ואמרי משה ומילתו בדאים הוא, ואמר מר למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדא ותיאחז. **כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכ[מי] ישראל אצלו אמרו לו אדונינו המלך עמך ישר[אל]** צריכין לפרנסה, אמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד. **מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין** וכו'. סנהדרין הם שנקראו הכרתי והפלתי והיה בניהו עליהם דכתיב ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי, מת בניהו נתמנה יהוידע בנו נתקים והפלתי יהוידע. ואביתר שהיה כהן לובש אורים ותומים הזכירו במקום אורים ותומים. ואחיתופל יועץ ויואב שר הצבא, ואמרו חכמים מיד יועץ באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ונשאלין באורים ותומים. ואמר רב יוסף מהאי קרא ואחרי אחיתופל יהוידע בן בניהו ואביתר ושר צבא למלך יואב. **אין אומרים בפני המת אלא דבריו של מת. אמר ר' אבא בר כהנא וכו'.** קי"ל כלישנא קמא דדברי תורה אסור אבל מילי דעלמא שרי, דהא מעשים בכל יום דמשתעו במילי דעלמא קדם מיתא במותב רבנן קשישאי ולא ממחי רבנן בידם.

בכמשנה בתחלת טהרות (כלים פרק א' משנה ח') עזרת ישראל מקודשת ממנה שאין מחוסר כפורים נכנס לשם וחייבין עליה חטאת ובספרי (פרשת נשא) מפורש מפתח עזרה ולפנים מחנה שכינה דהיינו עזרת ישראל וחניא בספרי [6]טמא יהיה לרבות את הטבול יום עוד טומאתו בו לרבות מחוסר כפרה ואיתא בגזירות בפרק ג' מינין (דף מה מכות דף ח) ולאחר שיביא כפרתו ויקריבנה הכהן כראוי וכהלכה ויכפר עליו כבר גמרה לה טהרתו והותר לו לוכל בקדשי מזבח ולהכנס למחנה שכינה והיינו מעזרת ישראל ולפנים וכדאמר הכתוב (ויקרא יב) וכפר עליה הכהן וטהרה וכבר אמרו חכמים כי הוא חייב טבילה לאחר שמקריב כפרתו ואז יהא מותר לוכל בקדשי מזבח כתהנן בפרק חומר בקודש (חגיגה דף כא) אונן ומחוסר כפורים צריכין טבילה לקודש אבל לא לתרומה ואמרינן בגמרא (שם דף כד) כיון דעד האידנא הוו אסירי למיכל בקודש אצרכוהו רבנן טבילה ואלו השמות שהן קרויין לטמא כמו שהזכרנו איתנהו מסודרין במשנה בתחלת טהרות (כלים פרק א' משנה ה') מחוסר כפורים אסור בקודש ומותר בתרומה ובמעשר חזר להיות טבול יום אסור בקודש ובתרומה ומותר במעשר חזר להיות בעל קרי אסור בקודש ובמשנת נגעים בפרק י"ד (משנה ג') כבס בגדיו וטבל טהר מלטמא כשרץ והרי הוא טבול יום אוכל במעשר הערב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרתו אוכל בקדשים והיינו מתני' שהזכרנוה מקודם ובספחים בפרק כל שעה (דף לה ע"ש) אמרינן הערב אין לא הערב לא אמאי אא"ה טהור הוא אלא מעלה הרי נחברר לנו עכשיו מכל אלו הראיות כי התרומה מעלתה למעלה מן המעשר והיא למטה מן הקדשים וכי זה שאמר הכתוב ובא השמש וטהר על השמש אלא הוא חוזר ולא על האדם הטמא כלומר שיתפנו פני הרקיע מאורו של יום ויראו הכוכבים אותה העת היא תחלת הלילה זהו עת שנתחייבנו בו בקריית שמע של ערבית וכל מי שקרא קריאת שמע קודם זה העת לא יצא ידי חובתו כדגרס' בגמ' דבני מערבא (הלכה א') תני הקורא את שמע קודם לכן לא יצא ידי חובתו. חלוקתם של ר' יהודה ור' יוסי בבין השמשות שנויה היא בהא בריתיה דפרק במה מדליקין (דף לד) תנו רבנן בין השמשות מן היום ומן הלילה ספק כולו מן היום ספק כולו מן הלילה ומטילין אותו לחומרי שני ימים איזהו בין השמשות משתקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין הכסיף התחתון לא הכסיף העליון בין השמשות הכסיף העליון והשוה לתחתון

לילה דברי ר' יהודה ר' נחמיה אומר בין השמשות משתשקע החמה כדי הילוך חצי מיל ר' יוסי אומר בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא אי אפשר לעמוד עליו וכולן שוין הן שהנעת הנקרא בין השמשות ספק יום ספק לילה הוא אין יוצאין בו ידי חובת היום ולא ידי חובת הלילה כל המצות הנוהגות ביום אין יוצאין בהן ידי חובה בבין השמשות שאינו ודאי יום וכל המצות הנוהגות בלילה אין יוצאין בהן ידי חובה וכו' וגם הם שוין בטבילה שצריכה להיות בשעה שהוא יום ודאי שאין בה ספק (כדתנן) [כדתניא] (בפסחים דף צ ועוד) כל חייבי טבילות טבילתן ביום נדה וילודת טבילתן בלילה לא חלקו אלא בשעה שהיא בין השמשות אי זו היא וכמה שיעורא וסבר ר' יהודה כי מעת שקיעת החמה ועד שיסתלק זהרה מעל (המשך בעמוד הבא)

ו) בספרי פ' תקת שלפניו ליתא להאי דשנת.

בניהו בן יהוידע זה סנהדרין. שהיה אב בית דין: ו)**וכן הוא אומר וכניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי.** דלשון יקודם להם שבתחילה נוטלים לשות ואח"כ שוחלים אם יגליחו: **ואביתר אלו אורים ותומים.** שכל ימי דוד היה נשאל באביתר עד מלחמת אבשלום ששאל אביתר ולא עלתה לו ושאל לדוק ועלתה לו כדאמרי' בסדר עולם ונסתלק אז מן הכהונה: **שבורתים את דבריהם.** שאומרים דברים קלודים וגמורים שלא יפחתו ולא יוסיפו: **מר לצא למלך יואב.** להוליך אנשי המלחמה: **מאי קרא.** דכתוב היה תולי למעלה ממנתו ומעוררו: **עורה כבודי.** אל תתבבדי בשינה כשאר מלכים: **אעירה שחר.** שאר מלכים השאר מעוררן ואני מעורר את השאר: **שמא יטעו אצטגניני פרעה.** אם אני יודע לכוין השעה הם אינם יודעים לכוין השעה וקודם שיגיע חצות יהו סבורים שהגיע ועדיין לא באה המכה וימתו משה בדאי הוא הלכך טוב לאחוז לשון אחי יודע: **דאמר מר.** במסכת דרך ארץ: **ופתחו.** תהא נאחז ונכשל בדבריך: **שליסר נהרי ארבסר.** ליל שעבר (ח) שלשה עשר ולמחרת יגיע ארבעה עשר: **ידי מגולגלות בדם.** שהנשים מרלות לו דם נדה אם טמא אם טהור שיש מרלות דם טהור באשה: **ובשפיר.** הוא עור הולד שהעלמות והגידים והבשר נגוריס[1] בתוכו. ויש שפיר שהאשה יושבת עליו ימי טומאה וימי טהרה ואי זה הארוקס ובמס' נדה (דף כה ח) מפרש לה ויש שפיר מלא מים ודם שאינו חשוב ולד לישב עליו טומאת יולדת וימי טהרתה: **ובשליא.** דתנן (שם כו.) אין שליא בלא ולד והוא כמין לבוש שהולד שוכב בתוכה ובוקרין ושטידו"ר בלע"ז ותניא (שם) אין שליא פחותה מטפח ומתלתה כחוט של ערב וסופה כתורמוס והיו מביאין אותה לפניו לראות אם יש בה כשיעור ואם עשויה כדת שליא שנחזיקנה שהיה ולד בתוכה ונמוח ותשב עליו ימי טומאה וטהרה אם לאו: זכיתי וחייבתי שייך בדיני ממונות ודיני נפשות: טמאתי וטהרתי בהלכות טומאה וטהרה: **מפיבושת.** [מפי בושת] בדברי הלכה היוצאין מפיו היה בושת לדוד שפעמים שהיה טועה והוא אומר לו טעית: **לפיכך.** בזכות שהיה דוד מקטין עצמו זכה ויצא ממנו כלאב: **אלא דניאל שמו.** במקום אחד אומר (שמואל ב ג) ומשנהו כלאב לאביגיל אשת נבל וגו' ובמקום אחר אומר והשני דניאל לאביגיל בדברי הימים (א ג): **שהיה מכלים פני מפיבושת.** כל אב מכלים (ט) את הרב שהיה אב בהוראות: **גולא האמנתי לראות בטוב ה'.** (ג) כבר טרדוני מילאתן כמו שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגו' (שמואל א כו): **נקוד על גולא.** לדרוש את הנקודה שהיא ממעטת את משמעות הכתוב ומר שלא דבר ברור היה לו לראות בטוב ה'. גולא לשון אם לא כמו גולי אלהי אבי וגו' היה לי (בראשית לא): **שמא יגרום החטא.** תירוצא הוא לעולם מוחזק בידו שהוא חביב וזה שסיפק בידו אם ירלה בטוב ה' לפי שהיה ירא שמא יחטא ויגרום החטא מלראות בטוב: **ויירא יעקב.** שמא אחר הבטחה חטאתי וכדתניא שהחטא גורם שאין הבטחה מתקיימת: **ניחה רחשונה.** שנאו (ד) בימי יהושע: **ניחה שנייה.** כשעלו מגלות בבל בימי עזרא: **רחויים היו** (ה) **ליעשות להם נס.** לבוא בידי רמה: **אלא שגרם החטא.** ולא הלכו אלא ברשות כורש וכל ימי מלכי פרס שנתעבדו להם לכורש ולאחשורוש ולדריוש האחרון: **חכמים למאן סבירא להו.** במשמעות בשבבך האמור בתורה: **אי בר' אליעזר סבירא להו.** דאית ליה בשבבך כל זמן שבני אדם עוסקין בלילן ולשבב זה מקדים וזה מאחר: **לימרו בר' אליעזר.** דאמר (ו) סוף האשמורה הראשונה דודאי כל שדעתו ליתן כבר שבב ויתן: ומי

בניהו זה סנהדרין. מסברא אלו אורים ותומים כן. אביתר אלו אורים ותומים וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי כלומר היה קודם להם אם כן אורים ותומים היו אחר בניהו. א"כ אביתר שהוזכר אחר בניהו היינו אורים ותומים כך פירש רש"י. ותימה לפירושו פשיטא דאביתר כהן היה בימי דוד שלא היה כהן אחר שכולם נהרגו בנוב עיר הכהנים ולמה צריך לאיה עליה. ועוד לגירסת הקונטרס בניהו בן יהוידע אין זה הפסוק בשום מקום. לכך (מפרש) [גריס] רבינו תם כדאי' (בדה"א כ"ז) ח) ואחרי אחיתופל יהוידע בן בניהו זה סנהדרין וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ופי' ר"ת הכרתי ופלתי היינו סנהדרין שכורתין דבריהם לאמתן ופלתי שמופלאים בהוראה כמו מופלא שבבית דין. ולא"ת היכי פשיט יהוידע בן בניהו מבניהו בן יהוידע. וי"ל דמסתמא ממלא מקום אביו היה וכי היכי דאביו היה מסנהדרין גם הוא היה מהסט) : וקוראא

בניהו בן יהוידע זה סנהדרין ואביתר אלו אורים ותומים וכן הוא אומר [1] ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ולמה נקרא שמם כרתי ופלתי שכורתים דבריהם פלתי שמופלאים בדבריהם[ח] ואח"כ שר צבא למלך יואב אמר רב יצחק בר אדא ואמרי לה אמר רב יצחק בריה דרב אידי מאי קרא [2] עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר. רבי זירא אמר משה לעולם הוה ידע ודוד נמי הוה ידע וכיון דדוד הוה ידע כנור למה ליה לאתעורי משנתיה וכיון דמשה הוה ידע למה ליה למימר כחצות משה קסבר שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא דאמר מר [3] למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז רב אשי אמר בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארבסר הוה קאי והכי קאמר משה לישראל אמר הקב"ה למחר כחצות הלילה כי האידנא אני יוצא בתוך מצרים: [3] לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני לוי ור' יצחק חד אמר כך אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ואני [4] חצות לילה אקום להודות לך ואידך כך אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי ואומר לו מפיבשת רבי יפה דנתי יפה חייבתי יפה זכיתי יפה טהרתי יפה טמאתי ולא בושתי א"ר יהושע בריה דרב אידי מאי קרא [5] ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש תנא לא מפיבשת שמו אלא איש [6] בשת שמו ולמה נקרא שמו מפיבשת שהיה מבייש פני דוד בהלכה לפיכך זכה דוד ויצא ממנו כלאב וא"ר יוחנן לא כלאב שמו אלא דניאל שמו ולמה נקרא שמו כלאב שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה ועליו אמר שלמה בחכמתו [6] בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ואומר [7] חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר. ודוד מי קרי לנפשיה חסיד והכתיב [8] לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים ותנא משמיה דרבי יוסי למה נקוד על לולא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו שמא יגרום החטא [7] כדר' יעקב בר אידי דר' יעקב בר אידי רמי כתיב [9] והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וכתיב [10] ויירא יעקב מאד אמר שמא יגרום החטא [ט] כדתניא [11] עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שנייה מכאן אמרו חכמים ראוים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא: וחכ"א עד חצות: חכמים כמאן סבירא להו אי כרבי אליעזר סבירא להו לימרו כרבי אליעזר ואי

1. ויואב אל כל הצבא ישראל ובניה בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי:
שמואל ב כ כג
2. עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר:
תהלים נז ט
3. תפלה לדוד השמה יי אזנך ענני כי עני ואביון אני: שמרה נפשי כי חסיד אני הושע עבדך אתה אלהי הבוטח אליך:
תהלים פו א-ב
4. חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך:
תהלים קיט סב
5. ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש:
תהלים קיט מו
6. בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני:
משלי כג טו
7. חכם בני ושמח לבי ואשיבה חרפי דבר:
משלי כז יא
8. לולא האמנתי לראות בטוב יי בארץ חיים:
תהלים כז יג
9. והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך:
בראשית כח טו
10. ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן והבקר והגמלים לשני מחנות:
בראשית לב ח
11. תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן עד יעבר עמך יי עד יעבר עם זו קניתי:
שמות טו טז

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה תליסר וכו' ליל שעבר של שנשה עשר ולמחרת יגיה ארבעה עשר: (ב) ד"ה שהיה מכלים וכו' מכלים את פני הרב: (ג) ד"ה לולא וכו' בטוב ה' בארץ ישראל כבר טרדוני: (ד) ד"ה ניחא וכו' אבאו לארץ בימי יהושע: (ה) ד"ה לאויים היו ישראל ליעשות: (ו) ד"ה לימרו כו' תליעזר דאמר עד סוף:

לעזי רש"י

ושטידו"ר [וישטידור"א]. שליה.

מוסף רש"י

בניהו בן יהוידע זה סנהדרין. שהיה מופלא שבדין (סנהדרין סז:). על הכרתי ועל הפלתי. הוא למעלה מהם וקודם היה להם, ומדסמך נקרא קמא אביתר בתר בניהו, ש"מ אביתר היינו כרתי ופלתי (שם). כרתי שכורתים דבריהם. מוחכין דבריה בחמונתן (שם). מאי קרא. דכתיב מלוי על מטתו של דוד ומקיצו לדוד משנתו, דמתיב אעירה שחר, אני מעורר השחר ולא כשאר מלכים שהשחר קודם ומעוררן (שם). לראות בטוב ה'. בארץ ישראל (רש"י בע"ז). שמא יגרום החטא. לכך אני ירא שמא משהבטחתני אתקלקלתי (וי"א: נתלכלכתי) בחטא ויגרום לי לחסקר ביד עשו (בראשית לב יא). ראויים היו ישראל ליעשות להם נס. לעלות בזרוע על כרסה של מלכי פרס (סנהדרין צח: סוטה לז.) ולא יהיו משתעבדים למלכות (סוטה שם). אלא שגרם החטא. חטאם של ישראל בימי בית ראשון ונגזר עליהם שלא יעלו אלא ברשות כלכתיב (עזרא ז ג) מי בכם מכל עמו (סוטה שם).

רבינו חננאל

ומקשינן היכי קא[רי] דויד נפשיה חסיד, ותנא משם ר' יוסי דקאמר [א]יני יודע אם אני מיהן אם לאו [ו]פריקנן הכא הכי קאמר שמה יגרום החטא מיכאן ולהבא ובשעתיה קאמר חסיד אני [א]בל אינו מאמין בעצמי ואיני יודע [שמא החטא] גורם.... ... [הא] דאמור רבנן עד חצות ... מב... הם שסמך לביאת [השמש] ... קורא קרית שמע [ומתפלל] ... [שמע] מינה [כ]ר' יוחנן [דאמר], [ק]ר[ת] ש[מע] וגאולה בערבית [גא]לה ואחר כך תפלה, כדרך שעושה בשחרית כך עשה בערבית שכיבה וקימה. ואף על גב דר' יהושע בן לוי קאמר בשכבך סמך לשכיבה אמר (משה) ובקומך] סמך לקימה לפני תפלה, לאו הילכתא כוותיה. ואקשי מר בריה דרבינא לר' יוחנן דאמר זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית [מהא דתנן] [בע]רב מברך שתים [לפניה ולאחריה] שחרית[ן] [שתים] לפניה ... לתפלה ... ... שאף ברכה זו שי... קריא דהא יי' שפתי [תפתח] ... תפלה ... ...

רבינו נסים

הארץ ויכסיף דמדומה מן הרקיע זהו בין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה והטבילה צריכה להיות קודם זה העת לדעתו ור' יוסי חלק עליו ואמר כי זה העת שקרא אותו ר' יהודה בין השמשות יום הוא ודאי ואין בו ספק ומותר לטמא לטבול בו וכי בין השמשות שהוא ספק עת דחוק הוא למאד ושיעורו כהרף עין סמוך ליציאת הכוכבים דאמרינן (שבת דף לה) אמר רב יהודה אמר שמואל בין השמשות דר' יהודה לר' יוסי טובלין בו כהנים ואמרינן התם במס' נדה בפרק בא סימן התחתון (דף נג) האיך תנא סבר שלים בין השמשות דר' יהודה והדר מתחיל בין השמשות דר' יוסי והאי תנא סבר בין השמשות דר' יוסי מישך שייך בדר' יהודה ועל עיקר זו החלוקה שישנה ביניהם באו הדברים שבין ר' מאיר ור' יהודה בכאן כי ר' מאיר התיר לקרוא קריית שמע של ערבית משעה שהכהנים טובלין וכשהשיב עליו ר' יהודה לפי דעתו כי הטבילה אינה (אלא) לאחר שקיעת החמה כי אותו העת מתחילין בין השמשות להכנס ואינה לטבילה אלא קודם שקיעת החמה והאיך יוצאין באותו העת ידי חובתן מקריית שמע של ערבית ועדיין היום עומד אמר לו ר' מאיר אני איני סובר כדעתך בבין השמשות אלא כי העת שאתה קוריהו בין השמשות הוא אצלי אני(ח) ודאי יום שאין בו ספק ומותר לטבול בו ואני סובר בבין השמשות כדעתו של ר' יוסי שהוא כהרף עין ואי אפשר לעמוד עליו ואל תשיבני אתה מדרך הדעת שלך כי איני סובר כדבריך אלא כר' יוסי אני סובר ולפיכך אמרתי משעה שהכהנים טובלין ופסקינן הלכתא (שבת דף לה) כר' יהודה לענין שבת לחומרא וכר' יוסי לענין תרומה דלא אכלי כהני עד דנפיק בין השמשות דר' יוסי לחומרא נמי: (דף ג) **תנו רבנן** מפני ג' דברים כו' ותיפוק לי משום מזיקין בתרי מכלל דתרי לא מזקי להו ואיתא מיפרשא בפרק כיצד מברכין על הפירות (דף מג) דתני לאחד נראה ומזיק לשנים נראה ואינו מזיק אלא אם כן יהיה אותו המקום קבוע למזיקין צריכין לחוש להם ואפי' בתרי כדאמרי' בדוכתא דקביעי חיישינן ומה שאמרו אי בתרי חשדא נמי ליכא זה הדבר בני

על אותו העיקר שבמשנה בפרק עשרה יוחסין (קידושין דף פ') לא ייחייחד איש אחד עם שתי נשים אבל אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים וחואיל (והשניים) [והן שנים] מותר להן להתיחד עם האשה כי החשד מסתלק מביניהן אלא אם כן היו פרוצים כי הפרוצין

החשד קבוע הוא בהן ואפי' אם היו עשרה כדאמרי' (שם) אמר רב יהודה אמר שמואל לא שנו אלא בכשרים אבל בפרוצין אפילו עשרה נמי לא מעשה היה והוציאוה ר' במטה ומזה העיקר אמרי' נמי הכא בתרי ופריצי: (ע"כ המשך מענמוד קודם)

ר' זירא אמר עד חצות לילה יושב ומנמנם כסוס אית' במסכת סוכה בפ' הישן (דף כו) אמר רב אסור לאדם לישן ביום יתר משינת הסוס אמר אביי שיעתיה דמר כדרב דרב כו' דר' כדוד מלך ישראל דדוד כדסוסיא דסוסי שיתין נישמי. הא דאמר (רב) [רב אחא]

הכא אין הבור מתמלא מחוליותו מתפרשא לך מההיא דבפרק הרואה מקום (דף נט) דתניא בשעה שבקש הקב"ה להביא מבול לעולם נטל ב' כוכבים מציש וסתמן ומדאקשינן וליסתמה בדידה ופרקינן

אין הבור מתמלא מחוליותו שמעת מינה דהכין הוא פירושה שהבור אם תחזיר לתוכו העפר שניטלת ממנו אינו ממלא אותו אלא צריך להוסיף עפר אחר ולפיכך לא היו מספיקין כאן אותן ב' כוכבים שניטלו ממנה והוצרך ליטול ב' כוכבים מציש לסתמן ולזה

נתכוונו העם באמרם לדוד המלך אין הבור מתמלא מחוליותו תשובה לדבריו שאמר להם לכו התפרנסו זה מזה כלומר כי אין מספיק לנו מה שאנו נהנים זה מזה אלא צריכין אנו תוספת ממקום אחר מיד אמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד:

ח) פירושו בגרוש אלי.

וקורא קריאת שמע ומתפלל. מכאן משמע שמשעה שהגיע זמן קריאת שמע של לילה שאין לו לאכול סעודה עד שיקרא ק"ש ויתפלל ערבית: **דאמר** רבי יוחנן איזהו בן העולה"ב וכו'. ואנו שאומרים יראו עינינו ופסוקים אחרים אחר השכיבנו. נראה הואיל ותקינו להו רבנן ה"ל כגאולה אריכתא דתקינו לומר זה שכתוב כך יתפלל חצינו גם יראו ונא ילך מנהל"נ עד שיגמור כל אחד תפלתו. וגם יש באותם פסוקים י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות דשמנה עשרה ואגב שתקנו לומר אותם פסוקים תקנו לומר חתימה של יראו עינינו. והלכה כר' יוחנן דבריית מסייע ליה וכן פסק ה"ג. ואם כן יש ליחזר אנא לספר בין גאולה דערבית לשמנה עשרה. ומיהו בסדר רב עמרם פי' מה שאנו אומרים קדיש בין גאולה לתפלת ערבית לאשמעינן דלא בעינן מסמך גאולה דערבית לתפלה משום דתפלת ערבית רשות. ולא נהירא [דאם כן] ר' יוחנן סבירא ליה תפלת ערבית חובה דפלוגתא היא [1]דרב ור' יוחנן והלכה כר' יוחנן. ונכון להחמיר ולהזהר מלספר בינתים ואי תימא קשיא הלכתא אהלכתא דקיימא לן תפלת ערבית רשות והכא פסקינן כרבי יוחנן צריך לומר דאפילו אי סובר רבי יוחנן כרב דאמר רשות היא מכל מקום מחייב לסמוך. אם כן גם לנו יש לסמוך: הא

ואי כרבן גמליאל סבירא להו לימרו כרבן גמליאל לעולם כרבן גמליאל סבירא להו והא דקא אמרי עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה כדתניא חכמים עשו סייג לדבריהם [8]כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה אבל אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך [9]וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה מאי שנא בכל דוכתא דלא קתני חייב מיתה ומאי שנא הכא דקתני חייב מיתה איבעית אימא משום דאיכא אונס שינה ואיבע"א לאפוקי ממאן דאמר [3]תפלת ערבית רשות קמ"ל דחובה: אמר מר קורא ק"ש ומתפלל מסייע ליה לר' יוחנן [1]דאמר ר' יוחנן [2]איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית רבי יהושע בן לוי אומר תפלות באמצע תקנום במאי קא מפלגי [7]אי בעית אימא קרא איבע"א סברא איבע"א סברא דר' יוחנן סבר גאולה [8]מאורתא נמי הוי אלא גאולה מעלייתא לא הויא אלא עד צפרא ור' יהושע בן לוי סבר כיון דלא הויא אלא מצפרא לא הויא גאולה מעלייתא ואב"א קרא ושניהם מקרא אחד דרשו דכתיב [1]בשכבך ובקומך ר' יוחנן סבר מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה אף שכיבה נמי ק"ש ואח"כ תפלה ר' יהושע בן לוי סבר מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש סמוך למטתו אף שכיבה נמי ק"ש סמוך למטתו מתיב מר בריה דרבינא [6]בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה ואי אמרת בעי לסמוך הא לא קא סמך גאולה לתפלה דהא בעי למימר השכיבנו אמרי [8]כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא דאי לא תימא הכי שחרית היכי מצי סמיך והא [1]אמר רבי יוחנן [2]בתחלה אומר [2]ה' שפתי תפתח ולבסוף [7]הוא אומר [3]יהיו לרצון אמרי פי אלא התם כיון דתקינו רבנן למימר ה' שפתי תפתח כתפלה אריכתא דמיא הכא נמי כיון דתקינו רבנן למימר השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא: אמר רבי אלעזר [7]א"ר אבינא [4]כל האומר [4]תהלה לדוד בכל יום [5] שלש פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא מאי טעמא אילימא משום דאתיא באל"ף בי"ת נימא [5]אשרי תמימי דרך דאתיא בתמניא [6]אפין אלא משום דאית ביה [6]פותח את ידך נימא [6]הלל הגדול דכתיב ביה [7]נותן לחם לכל בשר אלא משום דאית ביה תרתי אמר רבי יוחנן מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי [8] מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל דכתיב [8]נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל במערבא מתרצי לה הכי נפלה ולא תוסיף לנפול עוד קום בתולת ישראל אמר רב נחמן בר יצחק אפילו הכי (א) חזר דוד וסמכן ברוח הקדש שנא' [9]סומך ה' לכל הנופלים: א"ר אלעזר בר אבינא גדול מה שנאמר במיכאל יותר ממה שנאמר בגבריאל דאילו במיכאל כתי' [10]ויעף אלי אחד מן השרפים ואלו גבי גבריאל כתי' [11]והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף וגו' מאי משמע דהאי אחד מיכאל הוא אמר ר' יוחנן אתיא אחד אחד כתיב הכא ויעף אלי אחד מן השרפים וכתי' התם [12]והנה מיכאל אחד (מן) השרים הראשונים בא לעזרני תנא מיכאל באחת גבריאל בשתים אליהו בארבע ומלאך המות בשמנה ובשעת המגפה באחת: א"ר יהושע בן לוי אע"פ שקרא אדם ק"ש בביהכ"נ [10]מצוה לקרותו על מטתו אמר רבי [10]יוסי מאי קרא [13]רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה אמר רב נחמן אם

ואי כרבן גמליאל סבירא להו. דמשמע ליה בשכבך כל זמן שבני אדם שוכבים ויש בכלל הזה כל הלילה: **לימרו כר"ג.** עד עמוד השחר: **מן העבירה.** שמא יסמוך על שהות שיש לו כדתניא: **קימעא.** מעט: **משום אונס שינה.** התוקפתו לעבור על דברי חכמים הוזקקו להזהירו יותר: **ממאן דאמר.** לקמן בפ' תפלת השחר (דף מז:): **אמר מר קורא ק"ש.** של ערבית תחלה ואח"כ מתפלל: **מסייע ליה לר' יוחנן.** דאמר ערבית נמי ק"ש ואחר כך תפלה(ב) כדי שיסמוך גאולה לתפלה. ולא כר' יהושע בן לוי דאמר תפלה ואחר כך ק"ש: **זה הסומך.** וכל שכן דשחרית דעיקר גאולת מצרים בשחרית הוה כדכתיב ממחרת הפסח יצאו בני ישראל (במדבר לג). וסמיכת גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים דכתיב ה' צורי וגואלי (תהלים יט) וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה (שם כ). ואמרי' בברכות ירושלמי (פ"א ה"ב) מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך יצא המלך ומצאו שהפליג אף הוא הפליג אלא יהיה אדם מקרב להקב"ה אליו ומרצהו בתשבחות וקלוסין של יציאת מצרים והוא מתקרב אליו ובעודו קרוב אליו יש לו לתבוע צרכיו: **נאמצע תקנום.** בין שני ק"ש תקנו כל תפלות של יום דקא סבר תפלת ערבית קודמת לק"ש: **גאולה מאורתא לא הוי.** הילכך גאולה דאורתא לא חשיבא לאהדורי עלה סמיכת תפלה: **מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה.** דבשחרית כולהו מודו דבעי מסמך: **שלש פעמים.** כנגד שלש תפלות: **דאית ביה תריסי.** דאתי באל"ף בי"ת ויש בו שבח הכנת מזון לכל חי: **אפילו הכי.** אף על פי שהפסיק נו"ן מפני נפילה שבה ולא אבה לרמזה חזר ורמז סמיכת הנפילה תכף לה: **ויעף אלי.** בפריחה אחת ולא הרגיע בינתים: **מועף ביעף.** שתי פריחות: **באחת.** בפריחה אחת: **אמרו בלבבכם.** אמרו מה שכתוב על לבבך (דברים ו): **על משכבכם.** שנאמר בשכבך (שם): **ודומו.** בשיחה אחרי כן: ואם

(א) עירובין כא.; ב) [לקמן מז ב שבת ט ב יומא פז:]; ג) לקמן דף ט:; ד) [ינמוקי לה: קדושין לה: ב"מ מ: ע. ע"ז לד: סנהדרין ל. שבועות כב: ע"ז במוס' זמחים ב. ז: מנחות יג: עג: חולין קיח: תמורה ל:]; ה) לקמן יא.; ו) לקמן ט ב ועי' רש"ל שם ד"ה כיון, ז) [בעי' וברב אלפס מ' בר אביגיל ובזה נכון מאמר הסמוך וע"ל שם ומ"ר מלעמבן], ח) ר"ש אלפי"ן, ט) פסחים קיח, י) [ע"ל רב אסי אר רב יוסף], כ) ערש"י ד' ל. ד"ה ולעניך, ל) [לקמן מז ב כפי שנדפס שם בלל הגליון וע"ע תוס' שם ד"ה והלכתא א"ל],

הגהות הב"ח

(א) גמ' חזר דוד וסמכה ברוח הקדש:

גליון הש"ס

בגמ' וכל העובר על ד"ח. עירובין כ"א ע"ב ועי' רש"ל קוטב ד ע"ב ד"ה נעקר ובתוס' שם: שם מאורתא נמי הוי. ע"ל ט ע"א: שם כיון דתקינו רבנן השכיבנו. ע' תשובת הרשב"א סימן ע"ז: שם בכל יום ג"פ. בהגא"ש ליתא ג"פ וכן בטור וברוקח סימן ש"ן ליתא כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו: שם מפני שיש בה מפלתן. עי' תשובת הרשב"א סימן מ"ט: בהגהות מהרי"ב אחר הס"ד והלכתא. וע"ע מגילה כ"ג ע"א תוס' ד"ה כיון:

מוסף רש"י

סייג. גדל (סנהדרין לז. מו. נדה ג: אבות פ"ג מי"ג). תפלת ערבית רשות. מפני שהיא כנגד הקטר מנסים ואמוריהם שאין מעכבין כפרתן (שבת מז).

רבינו חננאל

אמר ר' יהושע בן לוי אעפ"י וכו'. הא דאמר ר' יהושע בן לוי אעפ"י שקרא אדם קריאת שמע בבית הכנסת מצווה לקרותה על מטתו, ואינו קורא אלא שמע והיה אם שמוע אבל לא פרשת ציצית.

רב ניסים גאון

ואיבעית אימא לאפוקי ממאן דאמר דתפלת ערבית רשות. מי הוא שאמר דתפלת ערבית רשות ר' יהושע הוא ואיתא בפרק תפלת השחר (דף כז) אמר רב יהודה אמר שמואל תפלת ערבית רבן גמליאל אומר חובה ר' יהושע אומר רשות:

מסורת הש"ס

(ב) [לקמן מז ב שבת ט ב יומא פז:]; ג) לקמן דף ט:; ד) [ינמוקי לה: קדושין לה: ב"מ מ: ע. ע"ז לד: סנהדרין ל. שבועות כב: ע"ז במוס' זמחים ב. ז: מנחות יג: עג: חולין קיח: תמורה ל:]; ה) לקמן יא.; ו) לקמן ט ב ועי' רש"ל שם ד"ה כיון, ז) [בעי' וברב אלפס מ' בר אביגיל ובזה נכון מאמר הסמוך וע"ל שם ומ"ר מלעמבן], ח) ר"ש אלפי"ן, ט) פסחים קיח, י) [ע"ל רב אסי אר רב יוסף], כ) ערש"י ד' ל. ד"ה ולעניך, ל) [לקמן מז ב כפי שנדפס שם בלל הגליון וע"ע תוס' שם ד"ה והלכתא א"ל],

עין משפט נר מצוה

יא א מיי' פ"ו מהלכות תפלה הלכה ז טור וש"ע או"ח סימן רלה סעיף ב:

יב ב מיי' פ"ז שם הלכה יא סמג עשין יט טור או"ח סימן רלה ושו"ע או"ח סימן רלו סעיף ב:

יג ג מיי' פ"ג שם הלכה ט (סמג שם) טור ושו"ע או"ח סי' קי"א סעיף ג:

יד ד מיי' (וסמג) שם טוש"ע או"ח סימן קכב סעיף ב:

טו ה מיי' פ"ז שם הלכה יב סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן נא סעיף ז וריב אלפס פ' אין עומדין דף כו ע"ב):

טז ו מיי' שם הלכה ג טוש"ע או"ח סימן רלט סעיף ה:

תורה אור השלם

1. וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: דברים ו ז
2. אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: תהלים נא יז
3. יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי: תהלים יט טו
4. תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:
תהלים קמה א
5. אַשְׁרֵי תְמִימֵי דָרֶךְ הַהֹלְכִים בְּתוֹרַת יְיָ:
תהלים קיט א
6. פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן:
תהלים קמה טז
7. נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
תהלים קמה ד
8. נָפְלָה לֹא תוֹסִיף קוּם בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל נֹטְשָׁה עַל אַדְמָתָהּ אֵין מְקִימָה:
עמוס ה ב
9. סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים:
תהלים קמה יד
10. וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקָחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ: ישעיהו ו ו
11. וְעוֹד אֲנִי מְדַבֵּר בַּתְּפִלָּה וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל אֲשֶׁר רָאִיתִי בַּחָזוֹן בַּתְּחִלָּה מֻעָף בִּיעָף נֹגֵעַ אֵלַי כְּעֵת מִנְחַת עָרֶב: דניאל ט כא
12. וְשַׂר מַלְכוּת פָּרַס עֹמֵד לְנֶגְדִּי עֶשְׂרִים וְאֶחָד יוֹם וְהִנֵּה מִיכָאֵל אַחַד הַשָּׂרִים הָרִאשֹׁנִים בָּא לְעָזְרֵנִי וַאֲנִי נוֹתַרְתִּי שָׁם אֶצֶל מַלְכֵי פָרַס: דניאל י יג
13. רִגְזוּ וְאַל תֶּחֱטָאוּ אִמְרוּ בְלִבַבְכֶם עַל מִשְׁכַּבְכֶם וְדֹמּוּ סֶלָה:
תהלים ד ה

ואם תלמיד חכם הוא. שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד דיו בכך: **ירגיז יצר טוב.** שיעשה מלחמה עם יצר הרע: **ודומו סלה.** יום הדומיה הוא יום המות שהוא דומיה עולמית: **זה מקרא.** מומש שמלוה לקרות בתורה: **זו משנה.** שיתעסקו במשנה: **זה גמרא.** סברת טעמי המשניות שממנו יוצאה הוראה. אבל המוריס הוראה מן המשנה נקראו מבני העולם במס׳ סוטה (דף כב.): **לאנו אוזו חרב של שתי פיות בידו.** להרוג את המזיקין: **מאי משמע.** (ב) **דבקריאת שמע: התעיף עיניך בו.** אם תכפל וסגרת עיניך בתורה (ג) היא משתכחת ממך: **ובני רשף יגביהו עוף.** העוף מסלקם ממך (ד): **קטב מרירי.** זה שם של הלהריס במסכת פסחים (דף קיא.): **ולחומי רשף.** כתיב בין רעב למזיקין נדרש לפניו ולאחריו יסורין ומזיקין: **אפילו תינוקות של בית רבן יודעים.** שהתורה מגינה שלמדין מספר חומש אם שמוע תשמע [וגו׳] כל המצוה אשר שמתי וגו׳. ואפילו הקטנים שלא הגיעו לספר חיוב כבר למדו:

אם תלמיד חכם הוא אין צריך אמר אביי אף תלמיד חכם מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי כגון [1]בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה׳ אל אמת: א״ר לוי בר חמא אמר ר״ש בן לקיש לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע שנא׳ [2]רגזו ואל תחטאו. אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע שנאמר על משכבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה. וא״ר לוי בר חמא אמר ר׳ שמעון בן לקיש מאי דכתיב [3]ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם לוחות אלו עשרת הדברות תורה זה מקרא והמצוה זו משנה אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים להורותם זה גמרא [ו]מלמד שכולם נתנו למשה מסיני: א״ר יצחק כל הקורא ק״ש על מטתו כאלו אוחז חרב של שתי פיות בידו שנאמר [4]רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם מאי משמע אמר מר זוטרא ואיתימא רב אשי מרישא דענינא דכתיב [5]יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם וכתיב בתריה רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. ואמר רבי יצחק כל הקורא קריאת שמע על מטתו מזיקין בדילין הימנו שנאמר [6]ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר [7]התעיף עיניך בו ואיננו ואין רשף אלא מזיקין שנאמר [8]מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי. אמר רבי שמעון בן לקיש כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו ואין רשף אלא יסורין שנאמר מזי רעב ולחומי רשף אמר ליה רבי יוחנן [ז]הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו שנאמר [9]ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה׳ אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה׳ רופאך אלא כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב״ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו שנא׳ [10]נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר [ח]ואין טוב אלא תורה שנאמר [11]כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא בא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב״ה אינו כן נתן להם תורה לישראל ושמח שנא׳ כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. אמר רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנא׳ [12]נחפשה דרכינו ונחקורה [ט]ונשובה עד ה׳ פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה שנאמר [13]אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ואם תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם שנאמר [14]כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח. אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא כל שהקב״ה חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר [15]וה׳ חפץ דכאו החלי אפילו לא קבלם מאהבה תלמוד לומר אם תשים אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורין לדעת ואם קבלם [י] מה שכרו יראה זרע יאריך ימים ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו שנא׳ וחפץ ה׳ בידו יצלח פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי אחא בר חנינא חד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו וחד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תפלה שנאמר [16]ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי אמר להו רבי אבא בריה דר׳ חייא בר אבא הכי אמר [כ]ר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן אלו ואלו יסורין של אהבה הן שנאמר כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח אלא מה ת״ל ומתורתך תלמדנו אל תקרי [כא]תלמדנו אלא תלמדנו דבר זה מתורתך תלמדנו ק״ו משן ועין מה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהן לחרות יסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה והיינו דרבי שמעון בן לקיש דאמר רשב״ל נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין נאמר ברית במלח דכתיב [17]ולא תשבית מלח ברית ונאמר ברית ביסורין דכתיב [18]אלה דברי הברית מה ברית האמור במלח מלח ממתקת את הבשר אף ברית האמור ביסורין יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם: [כב]תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכולן לא נתנן אלא ע״י יסורין אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם הבא תורה מנין שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ארץ ישראל דכתיב [19]כי כאשר ייסר איש את בנו ה׳ אלהיך מיסרך וכתיב בתריה [20]כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה העולם הבא דכתיב [21]כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר. תני תנא קמיה דר׳ יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים

וקובר

החשיבי מטוב. מן התורה: **ולאחי נעכר.** מכה עכורה: **המוכר עלב.** שפירש הימנו דבר חשוב כזה ומתוך דוחקו ושמח. שהרי הקב״ה מזהירם מלעזוב אותה ומשבחה לפניהם בלקח טוב אחר שנתנה להם: **פשפש ולא מצא.** לא מצא עבירה בידו שבשבילה לחוין יסורין הללו לבא: **אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו.** שבשביל יסורין לריך אדם לבא לידי תלמוד תורה: **יסורין של אהבה.** הקב״ה מייסרו בעוה״ז בלא שום עון כדי להרבות שכרו בעולם הבא יותר מכדי זכיותיו: **וה׳ חפץ דכאו החלי.** מי שהקב״ה חפץ בו מחלהו ביסורין: **אשם.** קרבן: **נפשו.** מדעתו: **דבר זה.** שאשרי אדם אשר תיסרנו יה: **מתורתך תלמדנו.** כלומר מתורתך אנו למדין אותו: **נאמר ברית ביסורין דכתיב אלה דברי הברית.** אמר הקללות נאמר במשנה תורה: **אף יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם** גרסי׳: **ודרך חיים.** חיי העוה״ב הויין לו תוכחות מוסר לאדם:

וכניס

מסורת הש״ס

ו) [ע״י מגילה יט ב], ז) [נטין כט. מולין קפ.], ח) לקמן מח: ע״ז יט: מנחות נג: אבות פ״ו ה״ג, ד) ס״פ פשפש ומצא יעשה תשובה שנאמר ונשובה, ט) [יומא ל לגיהם הכי אמר אבא ס״ר יומא אלו וכו׳ ועיין מו״ק דף כב.], י) ר״ל הלני״ת בסגול אלא בצירי (ס״מ), יא) מכילתא פ״פ יתרו וספרי פ׳ ואתחנן ע״ש,

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ אם קבלם עליו מאהבה מה שכרו: (ב) רש״י ד״ה מאי משמע סמך דבקריאת שמע: (ג) ד״ה התעיף וכו׳ בתורה הס״ד ואח״כ מ״ה ואיננו היא משתכחת: (ד) ד״ה וכני רשף וכו׳ העוף מסלק ממך את בני רשף הס״ד:

מוסף רש״י

לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע. אם היצר הרע אמר לו עשה עבירה זו, לא דיו שנמנע מן העבירה אלא אוקף ועושה מצוה (סנהדרין קיא:). **יפשפש במעשיו.** שעשה כבר, וינדוק עבירות שבידו ויתודה ויטוב (ערובין יג:).

רבינו חננאל

[הא] דאמרינן צריך לומר מפסוקי דרחמי כגון בידך אפקיד רוחי, נהגו לאומרו בכלל השכיבנו, וטפי מהם לא מטרחינן ליה.

רב ניסים גאון

מה אשם לדעת אף יסורין לדעת. כי הקרבנות אין מותר להקריבן אלא ברצון בעלים ולא בעל כורחן כדתניא (ערכין דף כא ושי״נ) יקריב אותו מלמד שכופין אותו יכול בעל כורחו ת״ל לרצונו הא כיצד כופין עד שיאמר רוצה אני ואמרו עוד מנין למתעסק בקדשים שפסול וכו׳ לעכב מנין תלמוד לומר לרצונכם תזבחוהו (לרצונכם זבחו) לדעתכם זבחו ואיתא בשחיטת חולין בפ׳ הכל שוחטין (דף יג) ובמס׳ נדרים בפרק אין בין מודר הנאה מחברו (דף לה) איתא אמר ר׳ יוחנן הכל צריכין [דעת] חוץ ממחוסר כפרה:

תורה אור השלם

1. בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָה אוֹתִי יְיָ אֵל אֱמֶת:
תהלים לא ו
2. רִגְזוּ וְאַל תֶּחֱטָאוּ אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל מִשְׁכַּבְכֶם וְדֹמּוּ סֶלָה:
תהלים ד ה
3. וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְהְיֵה שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם:
שמות כד יב
4. רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּפִיּוֹת בְּיָדָם:
תהלים קמט ו
5. יַעֲלֹזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם:
תהלים קמט ה
6. כִּי אָדָם לְעָמָל יוּלָּד וּבְנֵי רֶשֶׁף יִגְבִּיהוּ עוּף:
איוב ה ז
7. הֲתָעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה לּוֹ כְּנְפַיִם כְּנֶשֶׁר יָעוּף הַשָּׁמָיִם:
משלי כג ה
8. מְזִי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֵׁן בְּהֵמוֹת אֲשַׁלַּח בָּם עִם חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר:
דברים לב כד
9. וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְיָ רֹפְאֶךָ:
שמות טו כו
10. נֶאֱלַמְתִּי דּוּמִיָּה הֶחֱשֵׁיתִי מִטּוֹב וּכְאֹבִי נֶעְכָּר:
תהלים לט ג
11. כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ:
משלי ד ב
12. נְחַפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנֵחָקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד יְיָ:
איכה ג מ
13. אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְּלַמְּדֶנּוּ:
תהלים צד יב
14. כִּי אֵת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יְיָ יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת בֵּן יִרְצֶה:
משלי ג יב
15. וַיְיָ חָפֵץ דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי אִם תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים וְחֵפֶץ יְיָ בְּיָדוֹ יִצְלָח:
ישעיהו נג י
16. בָּרוּךְ אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא הֵסִיר תְּפִלָּתִי וְחַסְדּוֹ מֵאִתִּי:
תהלים סו כ
17. וְכָל קָרְבַן מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח תִּמְלָח וְלֹא תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתֶךָ עַל כָּל קָרְבָּנְךָ תַּקְרִיב מֶלַח: ויקרא ב יג
18. אֵלֶּה דִּבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב:
דברים כח סט
19. וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָ:
דברים ח ה
20. כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר:
דברים ח ז
21. כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכַחוֹת מוּסָר:
משלי ו כג

הא לן והא להו. [א]פי׳ רש״י לבני ארץ ישראל שקריאין שילוח חוץ לשבת מחנות לא הוו יסורין של אהבה. ותימה דשילוח מחנות לא היה נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג ובתי ערי חומה. ובימי האמוראים לא היה היובל נוהג כדאמרינן במסכת גיטין (פ״ד דף לו.) והיאך היה מדבר ר׳ יוחנן מדבר שלא היה נוהג בימיו. וי״מ הא לן והא להו לענין עומאה שנהרין בא״י ולא בבבל: **והאמר** רבי יוחנן דין גרמא דעשיראה ביר. פי׳ רש״י לאחש חשוב כר׳ יוחנן משמתא לא היו אלא יסורין של אהבה. ותימה דהא משיק דהיכא דלא הוו ליה בנים כלל לא הוו יסורין של אהבה והרי כמה לדיקים שלא היו להם בנים[ב] (פ). ולפי משום בנות ר׳ יוחנן נמי הוו ליה בנות בפ׳ בתרא דקדושין (דף עא:) ונראה לפרש דהכי פריך והאמר ר׳ יוחנן דין גרמא וכו׳ אלמא מדהוה רגיל לנחם אחרים בכך ש״מ דהוו יסורין של אהבה. אבל אינו תלוי בכך שהלדיקים עלמם פעמים מעוניים ביסורין: [ג] ה״ג **לא** בכל אדם זוכה לשתי שלחנות. אבל אין לגרוס [ד]אין אדם זוכה דהא כמה לדיקים זוכין לשתי שלחנות כגון [ה] רבי וכדאמרינן בפרק בתרא דהוריות[ג] (דף י:): **דינא** בלא דינא. הרבה לדיקים יש שלוקין בגופם ובממונם אלא הם היו יודעים שלא היה נותן שביאת לאריסיה והיו רוצים לרמוז לו שלא יעשה עוד: **שלא** יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר. אבל מלתא דקביעא כגון ארון ותיבה[ד] אין זה הפסק. אבל מטה נראה שאין זה קבוע: **אלא** אימא סמוך למטתי. שלא היה עושה מלאכה עד שיתפלל. ורש״י פירש אפילו בלמוד שאסור בלמוד קודם תפלה. ולא ידעתי מנא ליה. אבל ראיה דשרי בלמוד קודם לבקמן בפרק שני (דף יד ב) אמרינן דרב מקדים ומשי ידיה ומברך ומתני פרקיה וקרי ק״ש כי מטא זמן ק״ש וכו׳: **כל** הנותן מטתו בין צפון לדרום וכו׳. ולא בין מזרח למערב ודוקא כשישן עם אשתו מפני שהשכינה מצויה בין מזרח למערב והיה הדבר גנאי לשכב אצל אשתו מפני התשמיש וכן משמע ומוכחי קראי:

המתפלל

וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו אמר ליה רבי יוחנן בשלמא תורה וגמילות חסדים דכתיב [1]בחסד ואמת יכופר עון חסד זו גמילות חסדים שנאמר [2]רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד אמת זו תורה [ו]שנאמר [3]אמת קנה ואל תמכור אלא קובר את בניו מנין תנא ליה ההוא סבא משום ר׳ שמעון בן יוחאי אתיא עון עון כתיב הכא בחסד ואמת יכופר עון וכתיב התם [4]ומשלם עון אבות אל חיק בניהם. א״ר יוחנן נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה ונגעים לא והתניא כל מי שיש בו אחד מארבעה מראות נגעים הללו אינן אלא מזבח כפרה מזבח כפרה הוו יסורין של אהבה לא הוו ואב״א [ז]הא לן והא להו ואי בעית אימא הא בצנועא הא בפרהסיא ובנים לא היכי דמי אילימא דהוו להו ומתו והא [ז]א״ר יוחנן דין גרמא דעשיראה ביר אלא הא דלא הוו ליה כלל והא דהוו ליה ומתו. רבי חייא בר אבא חלש על לגביה ר׳ יוחנן א״ל חביבין עליך יסורין א״ל לא הן ולא שכרן א״ל הב לי ידך יהב ליה ידיה ואוקמיה. ר׳ יוחנן חלש על לגביה ר׳ חנינא א״ל חביבין עליך יסורין א״ל לא הן ולא שכרן א״ל הב לי ידך יהב ליה ידיה [ח] ואוקמיה אמאי לוקים ר׳ יוחנן לנפשיה אמרי [ז]אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים רבי [ט]אליעזר חלש על לגביה רבי יוחנן חזא דהוה קא גני בבית אפל גלייה לדרעיה ונפל נהורא חזייה דהוה קא בכי ר׳ [י]אליעזר א״ל אמאי קא בכית אי משום תורה דלא אפשת [יא]שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים ואי משום מזוני לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות [יב]ואי משום בני דין גרמא דעשיראה ביר א״ל להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא א״ל על דא ודאי קא בכית ובכו תרוייהו אדהכי והכי א״ל חביבין עליך יסורין א״ל לא הן ולא שכרן א״ל הב לי ידך יהב ליה ידיה ואוקמיה. רב הונא תקיפו ליה ארבע מאה

דני דחמרא על לגביה רב יהודה אחוה דרב סלא חסידא ורבנן ואמרי לה רב אדא בר אהבה ורבנן ואמרו ליה לעיין מר במיליה אמר להו ומי חשידנא בעינייכו אמרו ליה מי חשיד קב״ה דעביד דינא בלא דינא אמר להו אי איכא מאן דשמיע עלי מלתא לימא אמרו ליה הכי שמיע לן דלא יהיב מר שבישא לאריסיה אמר להו מי קא שביק לי מידי מיניה הא קא גניב ליה כוליה אמרו ליה היינו דאמרי אינשי בתר גנבא גנוב וטעמא טעים אמר להו קבילנא עלי דיהיבנא ליה איכא דאמרי הדר חלא והוה חמרא ואיכא דאמרי אייקר חלא ואיזדבן בדמי דחמרא: תניא אבא בנימין אומר על שני דברים הייתי מצטער כל ימי על תפלתי שתהא לפני מטתי [א]ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום על תפלתי שתהא לפני מטתי מאי לפני מטתי אילימא לפני מטתי ממש והאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא ריב״ל [ב]מנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר שנאמר [5]ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל לא תימא לפני מטתי אלא אימא [ג]סמוך למטתי ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום דא״ר חמא ברבי חנינא אמר רבי יצחק כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים שנאמר [6]וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים רב נחמן בר יצחק אמר אף אין אשתו מפלת נפלים כתיב הכא וצפונך תמלא בטנם וכתיב התם [7]וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה: תניא אבא בנימין אומר [ד]שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חברו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו שנאמר [8]טורף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ ולא עוד אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר [8]ויעתק צור ממקומו ואין צור אלא הקב״ה שנאמר [9]צור ילדך תשי ואם המתין לו מה שכרו אמר

וגנים. קא סלקא דעתיה הקובר את בניו: **אלעזר מרלות.** שאת ומולדתה בהרת ומולדתה. בהרת עזה כשגג שניה לה כסיד ההיכל. שאת כלמר לבן שניה לה כקרום ביצה[יח]: **הא לן והא להו.** בא״י שערי חומה מקודשות בה ומצורע טעון שילוח חוצה להן אין יסורין של אהבה. [ט] בבל שאין טעונין שילוח והן מזבח כפרה הוו יסורין של אהבה: **בצנועא.** תחת בגדיו: **דין גרמא דעשיראה ביר.** זה עלם של בן עשירי שמת לו: **ביר.** כמו בר. ולר עלם [יט] פחות מכשעורה ממנו [כ] בקולרו לענגמת נפש. וגברא רבא כר״י לא בלו לו יסורין שאינן של אהבה: **דהוו להו בנים ומתו.** הוו להו יסורין של אהבה שהאבות מכפרת על עונותיו: **גלייה.** ר׳ יוחנן לדרעיה: **ונפל נהורא.** שהיה בשרו מבהיק שיפה היה מאד כדאמרינן בב״מ בהשוכר את הפועלים (פד.): **אי משום חורבה.** שלא למדת הרבה כדרלוך: **אחד המרבה ואחד הממעיט.** לענין קרבנות שנויה בשלהי מנחות (דף קי.) גאמר בעולת בהמה ריח ניחוח[כא] ובמנחה ריח ניחוח[כב] ללמדך שאחד המרבה וכו׳: **אי משום מזוני.** שאינך עשיר: **על דא ודאי קא בכית.** על זה ודאי יש לך לבכות: **דני.** חביות: **תקיפו.** החמילו: **ליעיין מר במיליה.** יפפשם במעשיו: **אי אית דשמיע עלי מילתא לימא.** אם יש בכם ששמע עלי דבר שאני לריך לחזור בי יודיעני: **שבישא.** חלקו בזמורות הגפן שחותכין מהן בשעת הזמיר ותנן (בב״מ דף קג.) כשם שחולקין ביין כך חולקין בזמורות ובקיסים. שריגים המתרגמין שבשין (בראשית מ): **מי שביק לי מידי מיניה.** וכי אינו חשוד בעיניכם שהוא גונב לי הרבה יותר מחלקו: **כתר גנבא גנוב כו׳.** הגונב מן הגנב אף הוא טועם טעם גנבה: **סמוך למטתי.** כל ימי מזהרתי שלא לעשות מלאכה ושלא לעסוק בתורה כשעמדתי ממטתי עד שאקרא ק״ש ואתפלל: **לפון לדרום.** לאשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום. ונראה בעיני שהשכינה במזרח או במערב לפיכך נכון להסב דרך תשמיש לרוחות אחרות: **ולצפונך.** לשון לפון וסיפיה דקרא ישבעו בנים: **תמלא בטנם.** תמלא ימי הריונם: **טורף נפשו באפו.** לך אומר אשר גרמת לך לטרוף את נפשך בפניך ומה היא הנפש זו תפלה כמו שנאמר ואשפוך את נפשי לפני ה׳ (ש״א א): **הלמענך תעזב ארץ.** וכי סבור היית שבשבילך שילאת [ד] תסתלק השכינה ויעזוב את מחבירך המתפלל לפניו: לוח

עין משפט נר מצוה

יז א מיי׳ פ״ז מהל׳ בית הבחירה הל׳ ט טוש״ע או״ח סי׳ ג׳ סעיף ו וסימן ר״מ סעיף יח:

יח ב מיי׳ פ״ה מהלכות תפלה הלכה ו סמג עשין יט טוש״ע או״ח סימן ל סעיף כא [וסי׳ לא סעיף ד:]:

יט ג מיי׳ פ״ו שם הלכה ד טוש״ע או״ח סימן פ״ט סעיף [ג] ו:

כ ד מיי׳ פ״ט שם הלכה יא סמג עשין יט טוש״ע או״ח סימן ל סעיף טו:

תורה אור השלם

1. בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן וּבְיִרְאַת יְיָ סוּר מֵרָע:
משלי כט כג

2. רֹדֵף צְדָקָה וָחָסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד:
ירמיהו לב יח

3. אֱמֶת קְנֵה וְאַל תִּמְכֹּר חָכְמָה וּמוּסָר וּבִינָה:
ישעיהו לח ב

4. עֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים וּמְשַׁלֵּם עֲוֹן אָבוֹת אֶל חֵיק בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ:
תהלים יז יד

5. וַיִּסֹּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל יְיָ:
ישעיהו לח ב

6. מִמְּתִים יָדְךָ יְיָ מִמְּתִים מֵחֶלֶד חֶלְקָם בַּחַיִּים וּצְפוּנְךָ תְּמַלֵּא בִטְנָם יִשְׂבְּעוּ בָנִים וְהִנִּיחוּ יִתְרָם לְעוֹלְלֵיהֶם:
תהלים יז יד

7. וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ:
בראשית כה כד

8. טֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ הֲלְמַעַנְךָ תֵּעָזֵב אָרֶץ וְיֶעְתַּק צור מִמְּקֹמוֹ:
איוב יח ד

9. צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ:
דברים לב יח

רבינו חננאל

[תני תנא קמיה דרבי יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו]. שנאמר בחסד ואמת יכופר עון, מקבר את בניו נמי אתיא עון עון כתיב הכא יכופר עון, וכתיב התם ומשלם עון אבות אל חיק בניהם. מר ר׳ יוחנן נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה. וקמנה בנגעים בארץ ישראל ומשום טומאה. ובנים דלא האוו כלל, אבל הוו ליה בנים ומתו ייסורין [של] אהבה הן, דהא איהו דאמר דין גרמיה דעשיראה ביר, פירוש, היה תופש בידו שן וכשהיה בא לנחם מי שמיתו ב[נין], היה אומר זה עצם בני העשירי, כלומר עשרה בנים מתו לי. ולמה לא השאיר מכל האברים אלא השן, לפי שהשן שלמת אינו מטמא אלא במחובר למת, ואם נתלש אינו מטמא דתנן באהילות פרק שלישי כל שבמת טמא חוץ מיהשנים והשיער והציפורן ובשעת חיבורן הכל טמא. [והא] דתניא כל שיש בו אחד מארבעה נגעים הללו הרי המזבח כפרה לישראל, אוקמנה בחוצה לארץ ד[ארץ] טמיאה והטומאה לא מנעא להו מלצלויי ד[הא]רץ ששוכ[נים] טמיאה היא. ר׳ אלעזר לא ד ... ששי [כל] ... בט ..ם ומתו, וגם לא היה חכם כר׳ יוחנן רבו [שעלה] לבקרו, מצאו ישן במטה בבית אפל, גילה [לזרועו פי׳] מלובן זרועו כאילו נראה אורה באותן הבתים. ה[תחיל] ר אנ[לעזר] לבכות וכול׳. **רב הונא** החמיצו לו(ת׳) [ד׳] מאה דני דחמרא, אמרו ליה רבנן לעיין מר באורחותיה דילמא [עביר הו]ן בידיה, אמר להו ומי חשידנא גביכו[ן], אמרו ליה ומי חשיד הק״ה דעביד דינא בלא דינא, אמרו ליה אמאי לא יהיב מר שבישתא לאריסיה, פירוש שבישתא, זמורות שלכרם, אמאי לא יהבת לארישי. אמר להו ומי שבקי לי, כלומר הם לוקחים בלא ידיעתי לפיכך אני לוקח מהם, אמרו לו וכי טוב לך לגנוב שלך אחר הגנב, זה אינו עושה אותו אלא הרוצה לטעום [ט]עם מתיקות הגניבה כדכתיב מים גנובים ימתקו וג׳, כידאמר[י] אינשי בתר גנבא גנוב וטעמא טעום. קביל עליה דיהיב. איכא דאמרי יקר חלא ואיזדבן בדמי חמרא. **פיר׳** הא דאמ[ר׳] רבנן **שתהא תפילתי סמוך למטתי**, סמ׳[וך] כלומר של[א יש]אר לי דבר מלאכה לעשותו ויהיה לבי ט[ן]רד עלי [אלא] מאחרי תפילתי אסב על מיטתי לאכל. [דבר אחר שתהא תפלתי קודמת למטתי כי אם אקדים מטתי לתפלתי אני מחיירא שמא תחטפני שינה וארדם ונמצאתי ישן בלא תפלה]. דבר אחר שת[הא] תפלתי סמוך למיטתי, למקום מיטתי כדי שיהו עניים מצו[יים] שם, [אגב התפלה]. ועל מטתי להיות נתונה צפון ודרום דאמ׳ ר׳ חמא בר חנינא וכול׳. הא דתניא שנים שנכנסו לכנסת להתפלל וקדם [אחד] וסיים ויצא ולא המתין להבירו טורפין תפילתו וכול׳. וקימא לן בתפילת ערבית ומפני המזיקין [שבימיהם היו הבתי כנסיות חוץ לעיר ומתוך כך אם מניחו יחידי שמא יסתכן מהמזיקים שמצויים שם יותר]. ד״א מפני שגורם לשכינה להסתלק לפיכך טורפין לו תפילתו לזה שיצא והניחו להבירו ויצא, כי השכינה שרויה אפילו בשניים שנאמר אז נדברו יראי יי איש אל ר[עהו וי]קשב יי וישמע, וכיון שיצא גורם ל[שכינה שתסתלק] ועל זה נאמר טורפין לו תפילתו באפו שנאמר הלמענך תעזב ארץ ויע[תק צור] ממ[קומו], כלומר אתה גרמתה שתס[ת]לק [השכינה] כי [יצאתה]. [ולזה הפירוש אפי׳ בתפילת שחרית ומנחה].

מסורת הש״ס

כא) [בע״ז ד: הגי׳ מורה דכתיב כו׳], כב) [לקמן מד. וש״נ], ג) ב״ב דף קנז., ד) [נדליים ז: סנהדרין לה.], ה) [אלעזר], ו) לקמן ח. ממחה קי. [שבת לו. יומא מב. שבועות טו.], ז) [ועיין תוס׳ נדה ת. ד״ה ואמרן], ח) [נגעים פ״ל מ״ב], ט) בענין ערך גרס פי׳ אותו עלם שן הוה דאיט מטמא עלם שן הוה דאינו מטמא וכ״כ הרא״ש בב״ב קטן. וי״מ ביר קעודת הבראה לאבל, י) [ויקרא ל], כ) [שם כז], ל) [וכ״ה במס׳ דרך ארץ זוטא פ״ד], מ) [בבא מציעא פה ל],

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ ואוקמיה ואמאי לא לוקים ר״י לנפשיה: (ב) רש״י ד״ה הא לן וכו׳ אהבה בבבל שאינן טעונין שילוח הוו מזבח כפרה ויסורין של אהבה: (ג) ד״ה דין גרמא וכו׳ מכשעורה ממנו שאינו מטמא במגע והיה נושאו קשור בקולרו לענגמת: (ד) ד״ה הלמענך וכו׳ שיעלת מב״ה והנחת חבירך מתפלל הסכינה: (ה) תוס׳ ד״ה ואמר וכו׳ אלא היו להם בנים וכן יהרשע לא מצינו שהיה לו בנים ואי משום בנות:

גליון הש״ם

תוס׳ ד״ה לא כו׳. אין אדם זוכה כו׳. עי׳ שבת דף נה ע״ב תוס׳ ד״ה אלעזר:

מוסף תוספות

א. בתוס׳ רי״ש כתב, הא לן א״י שמשתלחים חוץ לערי חומה, וקשה להר״ר יוחנן דאין בתי ערי חומה נוהג בזמן שאין היובל נוהג. ב. בתוס׳ רי״ש כתב, וגם יהושע לא מצינו שהיה לו בן ואי משום בנות וכו׳. ג. בתוס׳ רי״ש כתב, בהוריות אשרי הצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים של עוה״ר בעוה״ז. ד. בתוס׳ רי״ש כתב, וכן התיבה שמניחים עליו הס״ת.

מוסף רש״י

אחד המרבה ואחד הממעיט. שם לו שכר לממעיט כמו למרבה (לקמן יז). **חלא.** חומץ (ערובין סח.). **חמרא.** יין (שבת קי. ועוד).

רב נסים גאון

דין גרמא דעשיראה ביר. פרשו רבי׳ שרירא ורבי׳ האיי חמודו ז״ל ר׳ יוחנן קבר י׳ בנים זכרים וכי העשירי שבהן נפל לתוך יורה גדולה שהיתה רותחת ריתוח קשה וחזק ונמס בשרו ונמק נטל ר׳ יוחנן עצם של אצבע קטנה שלו וצררה בסדינו והי׳ מנחם בה אחרים ואית דאמרי כי נשאר לו בן אחד ושמו ר׳ מתנה ושיגרו מארץ ישראל לבבל ללמוד תורה לפני שמואל:

לוא הקשבת. לשון המתנה היא: **למצותי.** בשביל מצותי אשר צויתי לגמול חסד: **לרחוא.** כל הסדיס העומדים לפניו: **כי כסלא לאוגיא.** כשורת פתילה המקפת האוגיא שעושין תחת הגפנים כמו ששניהו כולם ואם בתוך כך היה שוס אחד בא בנית הכנסת היה מעיין בספר עד שגמרו תפלתם. ואמר להחמיר אף לנו: **כי בסלא לאוגיא.** כעין תלמיס המקיפין את הערוגה כלאמרינן בריש נדרים (דף ו:) הדין אוגיא להוי פאה: **חד לא מכתבן מליה בספר הזכרונות.** כלומר עם אחרים אבל בספר לבדו נכתבין כלאמרינן וכל המעשין בספר נכתבין (אבות פרק ג) כ"ש מדה טובה: **אלו תפילין שבראש.** (ו) לפי שיש בהן רוב סם של שדי שהש"ץ כתובה בקמטו שבמתים והלל"ת בלועות. ותימא משמע פרק במה מדליקין (דף כח ב) דקאמר מן המותר בפיך ולא מפיק לוועות מתורת ה' בפיך. ועוד דבפ' בתרא דמגילה (דף כו ב) קרי לרלועות תשמישי קדושה בעלמא. אלא י"ל אלו תפילין שבראש לפי שהן בגבהו של ראש ונראין דשיך בהו ורלו אבל תפילין של יד מכוסין דכתיב (שמות יג) לך לאות על ידך ולא לאחרים לאות(ח): **מי כעמך ישראל.** זה שיסד הפייטן (ביום ג' דפסח) טוטפת כלילו גדלי: (ט) **אחורי בית הכנסת.** פי' רש"י כל פתחי בתי כנסיות היו למזרח ואחוריהם למערב וזה המתפלל אחורי בית הכנסת ואינו מחזיר פניו לבהכ"נ נראה כבופר במי שהנבור מתפללין לפניו. ולא נהירא דאדרבה במהדר אפיה לבית הכנסת מיחזי כתתי רשויות שהקהל מתפללין למערב והוא מתפלל כנגדם למזרח. ע"כ נראה אחורי בהכ"נ מי שהוא אחורי העם במזרח והעם משתחוים למערב ולהכי קאמר ולא מהדר אפיה כו'. ודוקא הם שהיה מנהגם להתפלל למערב. אבל אנו מתפללים למזרח אנו במערבו של א"י וכתיב והתפללו אליך דרך ארצם (מ"א ח) ונראה כמו שפי' להם לצד מערב יתפרש לנו לצד מזרח: שאלמלי

[1] **המתפלל ולא המתין את חבירו טורפין לו ובו'.** פירש רבינו תס"א דזה היה להם בבתי כנסיות שלהם שהיו בשדה ולכך בלילה יש להמתין. והכ"י היה מאחר תפלתו ומאריך עד שיצאו כולם ואם בתוך כך היה שוס אחד בא בבית הכנסת היה מעיין בספר עד שגמרו תפלתם. ונראה להחמיר אף לנו: **כי בסלא לאוגיא.** כעין תלמיס המקיפין את הערוגה כלאמרינן בריש נדרים (דף ו:) הדין אוגיא להוי פאה: **חד לא מכתבן מליה בספר הזכרונות.** כלומר עם אחרים אבל בספר לבדו נכתבין כלאמרינן וכל המעשין בספר נכתבין (אבות פרק ג) כ"ש מדה טובה: **אלו תפילין שבראש.** (ו) לפי שיש בהן רוב סם של שדי שהש"ץ כתובה בקמטו שבמתים והלל"ת בלועות. ותימא משמע פרק במה מדליקין (דף כח ב) דקאמר מן המותר בפיך ולא מפיק לוועות מתורת ה' בפיך. ועוד דבפ' בתרא דמגילה (דף כו ב) קרי לרלועות תשמישי קדושה בעלמא. אלא י"ל אלו תפילין שבראש לפי שהן בגבהו של ראש ונראין דשיך בהו ורלו אבל תפילין של יד מכוסין דכתיב (שמות יג) לך לאות על ידך ולא לאחרים לאות(ח): **מי כעמך ישראל.** זה שיסד הפייטן (ביום ג' דפסח) טוטפת כלילו גדלי: (ט) **אחורי בית הכנסת.** פי' רש"י כל פתחי בתי כנסיות היו למזרח ואחוריהם למערב וזה המתפלל אחורי בית הכנסת ואינו מחזיר פניו לבהכ"נ נראה כבופר במי שהנבור מתפללין לפניו. ולא נהירא דאדרבה במהדר אפיה לבית הכנסת מיחזי כתתי רשויות שהקהל מתפללין למערב והוא מתפלל כנגדם למזרח. ע"כ נראה אחורי בהכ"נ מי שהוא אחורי העם במזרח והעם משתחוים למערב ולהכי קאמר ולא מהדר אפיה כו'. ודוקא הם שהיה מנהגם להתפלל למערב. אבל אנו מתפללים למזרח אנו במערבו של א"י וכתיב והתפללו אליך דרך ארצם (מ"א ח) ונראה כמו שפי' להם לצד מערב יתפרש לנו לצד מזרח: שאלמלי

אמר ר' יוסי ברבי חנינא זוכה לברכות הללו שנאמר [1]לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך וגו': תניא אבא בנימין אומר אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין אמר אביי אינהו נפישי מינן וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא אמר רב הונא כל חד וחד מינן אלפא משמאליה ורבבתא מימיניה(ח) אמר רבא האי דוחקא דהוי בכלה מנייהו הוי הני ברכי דשלהי מנייהו (ח) הני מאני דרבנן דבלו מחופיא דידהו הני כרעי דמנקפן מנייהו האי מאן דבעי למידע להו לייתי קיטמא נהילא ונהדר אפורייה ובצפרא חזי כי כרעי דתרנגולא האי מאן דבעי למחזינהו ליתי שלייתא דשונרתא אוכמתא בת אוכמתא בוכרתא בת בוכרתא ולקליה בנורא ולשחקיה ולימלי עיניה מניה וחזי להו ולשדייה בגובתא דפרזלא ולחתמי' בגושפנקא דפרזלא דילמא גנבי מניה ולחתום פומיה כי היכי דלא ליתזק רב ביבי בר אביי עבד הכי חזא ואתזק בעו רבנן רחמי עליה ואתסי: תניא אבא בנימין אומר [8]אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר [2]לשמוע אל הרנה ואל התפלה במקום רנה שם תהא תפלה אמר רבין בר רב אדא א"ר יצחק מנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת שנאמר [3]אלהים נצב בעדת אל ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל [3]ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם שנאמר [3]בקרב אלהים ישפוט ומנין לשנים שיושבים ועוסקין בתורה ששכינה עמהם שנאמר [4]אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וגו' [3]מאי ולחושבי שמו אמר רב אשי [5] חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו שנאמר [5]בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך וכי מאחר דאפילו חד תרי מבעיא תרי מכתבן מלייהו בספר הזכרונות חד לא מכתבן מליה בספר הזכרונות וכי מאחר דאפי' תרי תלתא מבעיא מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא ולא אתיא שכינה קמ"ל דדינא נמי היינו תורה וכי מאחר דאפי' תלתא עשרה מבעיא עשרה קדמה שכינה ואתיא תלתא עד דיתבי: א"ר אבין בר רב אדא א"ר יצחק מנין שהקב"ה מניח תפילין שנאמר [6]נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו בימינו זו תורה שנאמר [7]מימינו אש דת למו ובזרוע עוזו אלו תפילין שנאמר [8]ה' עוז לעמו יתן ומנין שהתפילין עוז הם לישראל דכתי' [9]וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך [7]ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש א"ל רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו א"ל [10]ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ומי משתבח קוב"ה בשבחייהו דישראל אין דכתיב [11]את ה' האמרת היום (וכתיב) וה' האמירך היום [9]אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני [1]חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר [12]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי תינח בחד ביתא בשאר בתי מאי א"ל [13]כי מי גוי גדול ומי גוי גדול [14]אשריך ישראל [15]או הנסה אלהים [16]ולתתך עליון אי הכי נפישי להו טובי בתי אלא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול דדמיין להדדי בחד ביתא אשריך ישראל ומי כעמך ישראל בחד ביתא או הנסה אלהים בחד ביתא ולתתך עליון בחד ביתא וכולהו

[1]לוא הקשבת. לשון המתנה היא: **למצותי.** בשביל מצותי אשר צויתי לגמול חסד: **לרחוא.** כל הסדיס העומדים לפניו: **כי כסלא לאוגיא.** כשורת פתילה המקפת האוגיא שעושין תחת הגפנים כמו ששניהו כולם ואם בתוך כך היה שוס אחד בא בבית הכנסת היה מעיין בספר עד שגמרו תפלתם. ונראה להחמיר אף לנו: **כי בסלא לאוגיא.** כעין תלמיס המקיפין את הערוגה כלאמרינן בריש נדרים (דף ו:) הדין אוגיא להוי פאה: **חד לא מכתבן מליה בספר הזכרונות.** כלומר עם אחרים אבל בספר לבדו נכתבין כלאמרינן וכל המעשין בספר נכתבין (אבות פרק ג) כ"ש מדה טובה: **אלו תפילין שבראש.** (ו) לפי שיש בהן רוב סם של שדי שהש"ץ כתובה בקמטו שבמתים והלל"ת בלועות. ותימא משמע פרק במה מדליקין (דף כח ב) דקאמר מן המותר בפיך ולא מפיק לוועות מתורת ה' בפיך. ועוד דבפ' בתרא דמגילה (דף כו ב) קרי לרלועות תשמישי קדושה בעלמא. אלא י"ל אלו תפילין שבראש לפי שהן בגבהו של ראש ונראין דשיך בהו ורלו אבל תפילין של יד מכוסין דכתיב (שמות יג) לך לאות על ידך ולא לאחרים לאות(ח): **מי כעמך ישראל.** זה שיסד הפייטן (ביום ג' דפסח) טוטפת כלילו גדלי: (ט) **אחורי בית הכנסת.** פי' רש"י כל פתחי בתי כנסיות היו למזרח ואחוריהם למערב וזה המתפלל אחורי בית הכנסת ואינו מחזיר פניו לבהכ"נ נראה כבופר במי שהנבור מתפללין לפניו. ולא נהירא דאדרבה במהדר אפיה לבית הכנסת מיחזי כתתי רשויות שהקהל מתפללין למערב והוא מתפלל כנגדם למזרח. ע"כ נראה אחורי בהכ"נ מי שהוא אחורי העם במזרח והעם משתחוים למערב ולהכי קאמר ולא מהדר אפיה כו'. ודוקא הם שהיה מנהגם להתפלל למערב. אבל אנו מתפללים למזרח אנו במערבו של א"י וכתיב והתפללו אליך דרך ארצם (מ"א ח) ונראה כמו שפי' להם לצד מערב יתפרש לנו לצד מזרח: שאלמלי

**[8]אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר [2]לשמוע אל הרנה ואל התפלה במקום רנה שם תהא תפלה אמר רבין בר רב אדא א"ר יצחק מנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת שנאמר [3]אלהים נצב בעדת אל ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל [3]ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם שנאמר [3]בקרב אלהים ישפוט ומנין לשנים שיושבים ועוסקין בתורה ששכינה עמהם שנאמר [4]אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וגו' [3]מאי ולחושבי שמו אמר רב אשי [5] חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו שנאמר [5]בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך וכי מאחר דאפילו חד תרי מבעיא תרי מכתבן מלייהו

וכולהו כתיבי באדרעיה. כל הכתובים הללו כתובים בזרוע בבית אחד שאותן של יד אינן אלא בית אחד כדאמרינן במנחות (דף לד:) וכל הפרשיות כתובות בו: **משאיל בו.** מה טיבו של פלוני למה לא בא: **ירא אלא** (ה) **ה'.** שהיה רגיל לבא אליו: **אשר הלך השכים ואין נוגה בו.** אשר עתה הלך למקום חשך (ו) אשר יימנע עצמו מלהשכים לפתחי: **ואין עונה.** שיעור שיוכלו לענות דבר קדושה: **אלהי אברהם.** שקבע מקום לתפלתו: **בעורו.** כדרך שהיה עוזר לאברהם: **אל יפסיע פסיעה גסה.** לפי שמראה בעצמו שעכוב בית הכנסת דומה עליו כמשוי: **נרדפה.** לשון מרוצה משמע שהרודף רץ: **לפרקה.** לשמוע הדרשה: **מחליין רבנן שבתא.** דאמר מר (שבת ד' קיג:) אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת שנאמר (ז) אם תשיב משבת רגלך: **אגרא דפרקא.** עיקר קבול שכר הכריות הרגיל לשמוע דרשה מפי חכם היא שכר המרוצה שהרי רוכב אינם מצייגים להעמיד גרסא ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן שיקבלו שכר למוד: **אגרא דלגא.** שבת שלפני הרגל שהכל נאספין לשמוע הלכות הרגל: **אגרא דשמעתא סברא.** שהוא יגע וטורח ומתשב להבין טעמו של דבר: **אגרא דתעניתא לדקתא.** שנותנין לדקה לערב לפרנסת העייש (ח) שהתענו היום: **דוויי.** להריס קול בלשון נהי ועגמת נפש שיבכו השומעים:

מיני. לשמת החתן בדברים: **אחורי בית הכנסת.** כל פתחי בית הכנסת היו במזרח והכי תניא בתוספתא דמגילה (פ"ג ה"ד) מעין מקדש ומשכן פניהם למערב ואחוריהם למזרח. והמתפלל אחורי בית הכנסת ואינו מחזיר פניו לבית הכנסת נראה ככופר במי שהלבור מתפללין לפניו והא דלא הוגא מוקי לה לגבי (ט) בדלא מהדר אפיה לבי כנישתא: **חלף ההוא טייעא.** סוחר ערבי: **לדו בר.** (י) כדו שתי בר רשות כי האי דאמרינן בסוכה (ד' מה:) הא דעייילי בבר: **לרוח זנות.** סיפיה דקרא דלעיל: **דברים שעומדים ברומו של עולם.** כגון תפלה שעולה למעלה: **ליון שנצטרך אדם לבריות.** הוא זל בעייניהם: **נראשנו.** להיות נושה בנו דמתרגמינן כנושה (שמות כב) כרשיא: **עובר בחמשה קולות.** מזלזל בחמשה קולות שבירך בהן הקב"ה את ישראל: **אותן קולות דקודם מתן תורה הוו.** הנך קולות בתרתי הייגו הנך דאייני בהו לעיל וקאמר דנראין היו ואע"פ שהקול אינו נראה זה נראה: **מביאים תודה בית ה'.** **כי אשיב את שבות וגו'.** סיפיה דקרא דמשה קולות דלעיל הוא: **בשביל זה.** שיבנה זה: **לגוות.** שלוו"ך בלע"ז: **גולה העני.** והלא אף גזלת העשיר גזלה היא אלא גזלת העני שאין לו כלום לגזול ממנו אלא שלא להשיב על שלומו:

ונעגע

וכולהו כתיבי באדרעיה: אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד הקב"ה משאיל בו שנאמר [1]מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נוגה לו (א) אם לדבר מצוה הלך לו ואם לדבר הרשות הלך אין נוגה לו יבטח בשם ה' מאי טעמא משום דהוה ליה לבטוח בשם ה' ולא בטח: אמר ר' יוחנן בשעה שהקב"ה בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה [2]מיד הוא כועס שנא' [3]מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה. א"ר חלבו אמר רב הונא [4]כל הקובע (ב)מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו וכשמת אומרים לו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו ואברהם אבינו מנא לן דקבע מקום דכתיב [5]וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם (ג)ואין עמידה אלא תפלה שנאמר [4]ויעמוד פינחס ויפלל: (ג)אמר רבי חלבו אמר רב הונא [2]היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה אמר אביי לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל מצוה למרהט שנא' (ד) [5]נרדפה לדעת את ה' אמר רבי זירא מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דקא רהטי לפרקא בשבתא אמינא קא מחליין (ה) רבנן שבתא כיון דשמענא להא דרבי תנחום א"ר יהושע בן לוי לעולם [6]ירוץ אדם [א] לדבר הלכה ואפילו בשבת שנא' [7]אחרי ה' ילכו כאריה ישאג וגו' (ו) אנא נמי רהיטנא: אמר ר' זירא אגרא דפרקא רהטא אמר אביי אגרא דכלה דוחקא אמר רבא אגרא דשמעתא סברא אמר רב פפא אגרא דבי (ז)טמיא שתיקותא אמר מר זוטרא [8]אגרא דתעניתא צדקתא אמר רב ששת [9]אגרא דהספדא דלויי אמר רב אשי [10]אגרא דבי הלולי מילי: אמר רב הונא [11]כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע שנאמר [7]סביב רשעים יתהלכון אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא אבל מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה ההוא גברא דקא (ח)מצלי אחורי בי כנישתא ולא מהדר אפיה לבי כנישתא חלף (ט)אליהו חזייה אידמי ליה כטייעא א"ל כדו בר קיימת קמי מרך שלף ספסרא וקטליה א"ל ההוא מרבנן לרב ביבי בר אביי ואמרי לה רב ביבי לרב נחמן בר יצחק מאי [7]כרום זלות לבני אדם אמר ליה אלו דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהן ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרוייהו כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום שנאמר כרום זלות לבני אדם מאי כרום כי אתא רב דימי אמר עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שחמה זורחת (י) מתהפך לכמה גוונין ר' אמי ור' אסי דאמרי תרוייהו כאילו נדון בשני דינים אש ומים שנאמר [8]הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים: ואמר רבי חלבו אמר רב הונא [7]לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה שנאמר [9]ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו' (כ)עננו ה' עננו עננו שתרד אש מן השמים ועננו שלא יאמרו מעשה כשפים הם ר' יוחנן אמר אף בתפלת ערבית שנאמר [10]תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב רב נחמן בר יצחק אמר אף תפלת שחרית שנאמר [11]ה' בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה: וא"ר חלבו אמר רב הונא [9]כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות שנאמר [12]קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ה' צבאות ואם משמחו מה שכרו אמר רבי יהושע בן לוי זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות שנאמר [13]ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר וגו' [14]ויהי קול השופר וגו' והאלהים יעננו בקול. איני והא כתיב [15]וכל העם רואים את הקולת אותן קולות דקודם מתן תורה הוו רבי אבהו אמר כאילו הקריב תודה שנאמר [12]מביאים תודה בית ה' רב נחמן בר יצחק אמר כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים שנאמר [12]כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה אמר ה': וא"ר חלבו אמר רב הונא כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין שנאמר [16]סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו' מאי כי זה כל האדם (ל)א"ר אלעזר אמר הקב"ה כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל זה רבי אבא בר כהנא אמר שקול זה כנגד כל העולם כולו (מ)ר' שמעון בן עזאי אומר ואמרי לה ר' שמעון בן זומא אומר כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה: וא"ר חלבו אמר רב הונא כל שיודע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום שנאמר [17]בקש שלום ורדפהו ואם נתן לו ולא החזיר נקרא גזלן שנאמר [18]ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם: א"ר

אף בתפלה של ערבית שנאמר תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב. הילכך צריך להיות רגיל בכולם.

כב א מיי' פ"ה מהלכות תפלה הלכה ו סמג עשין יט עוש"ע או"ח סי' ל סעיף יט ויוסי' לא סעיף ד::

כג ב ג מיי' פ"ח שם הלכה ב ופכ"ד מהל' שבת הלכה ה סמג עשין יב יט עוש"ע או"ח סי' ל סעיף יב וסי' ש"מ סעיף ח ברב אלפס כלן ובשבת פרק טון:

ד [מיי' פ"ט מהל' מתנות עניים הל' ד עוש"ע יו"ד סי' רנו סעי' ב:]:

כד ה [סמ"ג עשין יב] עור וסו"ע יו"ד סי' שד"מ סעיף ח:

ו [עוש"ע אה"ע סי' סה סעי' ח:]:

כה ז מיי' פ"ה מהלכות תפלה הלכה ו סמג עשין יט עוש"ע או"ח סימן ל סעיף ז:

כו ח טור או"ח סי' רלב:

תורה אור השלם

1. מִי בָכֶם יָרֵא יְיָ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאַיִן נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם יְיָ וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו: ישעיהו נ י
2. מַדּוּעַ בָּאתִי וְאַיִן אִישׁ קָרָאתִי וְאַיִן עוֹנֶה הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם אֵין בִּי כֹחַ לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אֲשִׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם וְתָמֹת בַּצִּמָּא: ישעיהו נ ב
3. וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי יְיָ: בראשית יט כז
4. וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה:
תהלים קו ל
5. וְנִדְעָה נִרְדְּפָה לָדַעַת אֶת יְיָ כְּשַׁחַר נָכוֹן מוֹצָאוֹ וְיָבוֹא כַגֶּשֶׁם לָנוּ כְּמַלְקוֹשׁ יוֹרֶה אָרֶץ: הושע ו ג
6. אַחֲרֵי יְיָ יֵלֵכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי הוּא יִשְׁאָג וְיָחֲרְדוּ בָנִים מִיָּם: הושע יא י
7. סָבִיב רְשָׁעִים יִתְהַלָּכוּן כְּרֹם זְלוּת לִבְנֵי אָדָם:
תהלים יב ט
8. הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאנוּ בָאֵשׁ וּבַמָּיִם וַתּוֹצִיאֵנוּ לָרְוָיָה: תהלים סו יב
9. וַיְהִי בְּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר יְיָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִוָּדַע כִּי אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנִי עַבְדֶּךָ וּבִדְבָרְךָ עָשִׂיתִי אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: עֲנֵנִי יְיָ עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי אַתָּה יְיָ הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת לִבָּם אָחֹרַנִּית:
מלכים א יח לו-לז
10. תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי קְטֹרֶת לְפָנֶיךָ מַשְׂאַת כַּפַּי מִנְחַת עָרֶב: תהלים קמא ב
11. יְיָ בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ לְךָ וַאֲצַפֶּה:
תהלים ה ד
12. קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה קוֹל אֹמְרִים הוֹדוּ אֶת יְיָ צְבָאוֹת כִּי טוֹב יְיָ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ מְבִאִים תּוֹדָה בֵּית יְיָ כִּי אָשִׁיב אֶת שְׁבוּת הָאָרֶץ כְּבָרִאשֹׁנָה אָמַר יְיָ: ירמיהו לג יא
13. וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה:
שמות יט טז
14. וַיְהִי קוֹל הַשּׁוֹפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל: שמות יט יט
15. וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת וְאֶת הַלַּפִּידִים וְאֶת קוֹל הַשּׁוֹפָר וְהָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעֲמֹדוּ מֵרָחֹק: שמות כ יד
16. סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם: קהלת יב יג
17. סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: תהלים לד טו
18. יְיָ בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו וְאַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם גְּזֵלַת הָעָנִי בְּבָתֵּיכֶם: ישעיהו ג יד

הגהות הב"ח

(א) גמ' ואם לדבר מצוה: (ב) שם שנאמר ונדעה נרדפה: (ג) שם אמינא קא מחללין רבנן: (ד) שם אמינא קא כאריה ישאג כי הוא ישאג ויחרדו בנים מים אגא נמי רהיטנא: (ה) רש"י ד"ה ירא ה' כל"ל ותיבת את שמתן: (ו) ד"ה אשר הלך וכו' חשך ומנע עצמו מלהשכים אחורי וכו' הס"ד: (ז) ד"ה אחורי וכו' מוקים לה אביי כל"ל ותות למ"ד שמתן:

גליון הש"ם

גמ' מיד הוא כועס כו'. עי' בזוה"ק פרשת תרומה (ד' קל"ח ע"א) ועי' תשובת רשב"א סי' י': **שם** כל הנהנה מסעודת חתן כו'. מג"א סימן קנ"ו:

הגהות הגר"א

[א] גמ' לדבר הלכה. נ"ב נ' הרי"ף והרא"ש מלוה:

לעזי רש"י

שלוו"ך [שול"ץ]. חבורת אנשים.

מוסף רש"י

יבטח בשם ה'. היה לו לבטוח כי שאקפיק לו צרכיו ומזונותיו אשר מעט בשביל מלבוז (רש"י כתי"). **שלא יאמרו מעשה כשפים הם.** על ידי כשפים הבאתי האש הזאת (לקמן מ:).

רבינו חננאל

במשה רבינו שראה קשר של תפילין רש' של תפילין, עליה אמר ר' יצחק רמז לזה הדבר מן הכתוב מנין, ואו' נשבע ה' בימינו. וכענין הזה חזיון הנבואה, הנביא יושב עד וראה בלבו חזון הנבואה כמו ראיית הישן חלום, ומקרא מלא כתיב אם יהיה נביאיכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. פי' בתמיהה, וכי במראה עין אליו אתודע כאלו בחלום, כן אני מתראה לו ומדבר עמו. ועל אותן התפילין שנראו למשה מתוך הכבוד, חקרו רבותינו ז"ל מה היה כתוב בהן, ומפרשי ומי כעמך ישראל ומי גוי גדול, ואלו הדברים והענינים קבלה (הלכה) למשה רבינו מסיני היו בידם ומקבלה פירשום שאי איפשר לדברים הללו להתפרש מן הדעת כלל. **אגרא דפרקא ריהטא.** פי', כדי שישמע מתחילה. **אגרא דכלה דוחקא.** [פי'], שכר ישיבת החבורה דוחקא. **אגרא דבי טעמא שתיקותא.** [פי'] שכר האבל שתיקותא ולקבל באהבה. **אגרא דהספדא דלויי.** שמגביה קולו בהספד שנאמר וישא קולו ויבך. **אמר ר' חלבו אמר רב הונא לעולם יהא אם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו.** **אמר רב נחמן בר יצחק אף בתפלה של שחרית שנאמר ה' בוקר תשמע קולי.** **ר' יוחנן אומר**

ונענע לי כראשו. כמודה בברכתי ועונה אמן: **דעם כהמתו לא הוה ידע.** במסכת ע"ז מפרש לה בפ"ק(ב): **מאי קרא.** דלקח הוי כרגע דכתיב כי רגע באפו חיים ברצונו: **בשלא שעי קמייתא.** באחד מרגעי תלת שעות ראשונות: **שורייקי.** טיי"ש בלע"ז: **נלדיק לא טוב.** לענות את הבריות: **מרדוה אחת.** לשון רדוי והכנעה שאדם שם על לבו מלאני: **ורדפה את מאהביה וגו'.** וכשתראה שאין עוזר תשים על לבה לאמר אשובה אל אישי הראשון: **תתא געירה באדם מבין.** תחת גערה באדם מבין טובה מהכות בסיל מאה. תחת הטעם למעלה תחת התי"ו ולא כמו אל תירא ואל תֻּחָת (דברים א) שטעמו בחי"ת אלא למעלה תחת התי"ו ראשון לומר שהוא שם דבר שאי אפשר לפשר לפותרו לשון תפעל לומר תכניע את האדם אלא תכנע היא בעצמה ולכך שינה את נקודתה לומר שהוא שם דבר: **ג' דבריס נקט משה ונתן לו.** שהרי לסוף שאלתו כתיב(ז) גם את הדבר הזה אשר דברת תעשה: **להודיעו דרכיו.** מנהג מדת משפטיו כגון מפני מה לזיק וטוב לו רשע ורע לו לזיק ורע לו רשע וטוב לו: **אם אשר אחון.** את אשר ירחמו רחמי עליו לשעה ואע"פ שאינו כדאי: **בשרליפי.** בסנה: **לא רליס.** שנא"מ(ח) ויסתר משה פניו: **ופליגא.** דר' יהושע בן קרחה שמעניש על כך אדרבי שמואל שאמר קבל שכר על זה: **לקלסתר פניס.** כי קרן עור פניו(ט): **ותמונת ה' יביט.** זה מראה אחוריים כך שנוי בספרי (פ' בהעלותך): **קשר של תפילין.** מאחוריו הוא ואמרי' לעילא(י) דהקב"ה מניח תפילין: אדני

שאלמלי כעסתי לא נשתייר וכו'. ואם תאמר מה היה יכול לומר בשעת רגע. יש לומר[א] כלם. אי נמי מאחר שהיה מתחיל קללתו באותה שעה היה מזיק אפילו לאחר כן: **ההוא** צדוקי[ב] **דהוה בשבבותיה דריב"ל כו' לאו אורח ארעא.** אף על גב דהצדוקים[ג] וכו' מורידין ולא מעלין[ד] היינו בידי אדם אבל בידי שמים לאו אורח ארעא[ה] להעניש ולהטריחם ולהורגם בידי שמים שלא כדרך בני אדם. ואי גרסינן הכא עובד כוכבים ניחא דקאמר התם העובד כוכבים ורועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורידין[ו]: לא

א"ר יוחנן משום ר' יוסי[ח] מנין שהקב"ה מתפלל שנאמר[1] והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי תפלתם לא נאמר אלא תפלתי מכאן שהקב"ה מתפלל. מאי מצלי אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב יה"ר מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים ואכנס להם[ט] לפנים משורת הדין. תניא א"ר ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וראיתי אכתריאל יה ה' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא ואמר לי ישמעאל בני ברכני אמרתי לו יה"ר מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין ונענע לי בראשו[כ] וקמ"ל[ל] שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך: וא"ר יוחנן משום ר' יוסי מנין[א] שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו דכתיב[2] פני ילכו והנחותי לך אמר לו הקב"ה למשה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך ומי איכא רתחא קמיה דקודשא בריך הוא אין[ב] דתניא[3] ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע וכמה רגע אחד[ג] מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמנה מאות ושמנים ושמנה בשעה וזו היא רגע[ד] ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה חוץ מבלעם הרשע דכתיב ביה[4] ויודע דעת עליון[ה] השתא דעת בהמתו לא הוה ידע דעת עליון הוה ידע אלא מלמד שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה והיינו דאמר להו נביא לישראל[5] עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב וגו' מאי למען דעת צדקות ה' א"ר אלעזר אמר להם הקב"ה לישראל דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט והיינו דקא"ל בלעם לבלק[6] מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה' מלמד שכל אותן הימים לא זעם. וכמה זעמו רגע וכמה רגע א"ר אבין ואיתימא רבי אבינא רגע כמימריה. ומנא לן דרגע רתח שנא'[7] כי רגע באפו חיים ברצונו ואב"א מהכא[8] חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואימת רתח אמר אביי בהנך תלת שעי קמייתא כי חיורא כרבלתא דתרנגולא וקאי אחד כרעא כל שעתא ושעתא נמי קאי הכי כל שעתא אית ביה שורייקי סומקי בההיא שעתא לית ביה שורייקי סומקי. ההוא צדוקי דהוה בשבבותיה דר' יהושע בן לוי הוה קא מצער ליה טובא בקראי יומא חד שקל תרנגולא ואוקמיה בין כרעי' דערסא ועיין ביה סבר כי מטא ההיא שעתא אלטייה כי מטא ההיא שעתא ניים אמר ש"מ לאו אורח ארעא למעבד הכי[9] ורחמיו על כל מעשיו כתיב וכתיב[10] גם ענוש לצדיק לא טוב תנא משמיה דר' מאיר בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחוים לחמה מיד כועס הקב"ה: וא"ר יוחנן משום רבי יוסי טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקיות שנא'[11] ורדפה את מאהביה וגו' ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה וריש לקיש אמר יותר ממאה מלקיות שנאמר[12] תחת גערה במבין מהכות בסיל מאה: וא"ר יוחנן משום ר' יוסי שלשה דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו בקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו שנאמר[13] הלוא בלכתך עמנו[ו] בקש שלא תשרה שכינה על עובדי כוכבים ונתן לו שנאמר[13] ונפלינו אני ועמך בקש להודיעו דרכיו של הקב"ה ונתן לו שנא'[14] הודיעני נא את דרכיך אמר לפניו רבש"ע מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו אמר לו משה צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק צדיק ורע לו צדיק בן רשע רשע וטוב לו רשע בן צדיק רשע ורע לו רשע בן רשע: אמר מר צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק צדיק ורע לו צדיק בן רשע איני והא כתיב[15] פקד עון אבות על בנים וכתיב[16] ובנים לא יומתו על אבות ורמינן[ז] קראי אהדדי ומשנינן לא קשיא הא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם הא כשאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם אלא הכי קא"ל צדיק וטוב לו צדיק גמור צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור רשע וטוב לו רשע שאינו גמור רשע ורע לו רשע גמור ופליגא דר' מאיר דא"ר מאיר שתים נתנו לו ואחת לא נתנו לו שנא'[17] וחנתי את אשר אחון אע"פ שאינו הגון ורחמתי את אשר ארחם אע"פ שאינו הגון[18] ויאמר לא תוכל לראות את פני תנא משמיה דר' יהושע בן קרחה כך א"ל הקב"ה למשה כשרציתי לא רצית עכשיו שאתה רוצה איני רוצה ופליגא דר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן בשכר שלש זכה לשלש בשכר[19] ויסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים בשכר כי ירא זכה[20] לוייראו מגשת אליו בשכר מהביט זכה[21] לותמונת ה' יביט:[22] והסירתי את כפי וראית את אחרי[ט] אמר רב חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין: וא"ר יוחנן משום ר' יוסי[כ] כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפי' על תנאי לא חזר בו מנא לן ממשה רבינו שנא'[23] הרף ממני ואשמידם וגו' ואעשה אותך לגוי עצום אע"ג דבעא משה רחמי עלה דמלתא ובטלה אפ"ה אוקמה בזרעיה שנא'[24] בני משה גרשום ואליעזר ויהיו בני אליעזר רחביה הראש וגו' ובני רחביה רבו למעלה וגו' ותני רב יוסף למעלה מששים רבוא אתיא רביה רביה כתיב הכא רבו למעלה וכתיב התם[25] ובני ישראל פרו וישרצו וירבו: א"ר

מלפני הכבוד אומר, **יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויתגוללו** על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין. והבין משום רבינו שכך ראוי לבקש מלפני השכינה. וכך היו הדברים בידם הלכה למשה מסיני, הלא תראה כיון **שראה** ר' ישמעאל כה"ג בבית קה"ק כבוד אכתריאל יה ה' צבאות יושב על כסא הם ונשא בראיית הלב בבית קדשי הקדשים כאשר ראה ישעיה ומיכיהו, ושמע קול מלפני הכבוד, **ישמעאל בני ברכני.** פי' ברכה זו היא שבח והלל, כדכתיב ברכו ה' מלאכיו, וכשם שאנו אומרים תמיד ברוך כבוד ה' ממקומו. וכיון שנתן ברכת השבח לפני הכבוד, התפלל אותה תפלה שהיתה בידם קבלה הלכה למשה מסיני ששמע אותה כאשר אמרנו, ופתח ואמר יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך ויעלו רחמיך על מדותיך וכו'. ויש אומרים אכתריאל מלאך הוא. ואנו לא קבלנו אלא הכבוד הוא. ואנו מוסיפים פירוש דברים שפרשנו, כי בכל התלמוד אין אומרים מנין אלא [כ]שהקדימו אותו הדבר ודברו בו, ואומרים ראיה לדברים הללו מנין, לפיכך אמרנו זה שאמרו בכאן מנין שהקב"ה מניח תפילין בשמים כדיא שהתפלל בה השרוי בדוחק. ועוד אותה שעה שמע תפלה אחרת קול אשר ארחם: שמות לג יט 18. ויאמר לא תוכל לראת את פני כי לא יראני האדם וחי: שמות לג כ 19. ויאמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים: שמות ג ו 20. ויירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו ויירא מגשת אליו: שמות לד ל 21. פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות ותמונת ה' יביט ומדועע לא יראתם לדבר בעבדי במשה: במדבר יב ח 22. והסרתי את כפי וראיתי את אחרי ופני לא יראו: שמות לג כג 23. הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו: דברים ט יד 24. בני משה גרשם ואליעזר: ויהיו בני אליעזר רחביה הראש ולא היה לאליעזר בנים אחרים ובני רחביה רבו למעלה: דברי הימים א כג טו-יז 25. ובני ישראל פרו וישרצו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם: שמות א ז

ז) [לקמן מה: כתובות ה:, בנדה קמא לט:; ב"מ כד:(:), ג) מגילה דף טו:, ג) ע"ז ד. כל הענין, ד) יש גורסים שמנה רבוא ויותר נכון למנות הרבוא כלל ולגרוס שמונת אלפים שמונה מאות ופ"ח שמכוון נגד פסוקי מוכיח, ה) ס"פ שלין, ו) סנהדרין קה:, ז) [נ"ב טו:], ח) [עי' מוס' כתובות כט. סד"ש אלו ועי"ז לו: ד"ה דמתי'], ט) סנהדרין מז:, י) מגמות דף לה:, כ) [דף ד:], ל) [שמות נג], מ) [שמות ג], נ) [שמות לד], ס) [דף ו.], ע) [ע"ז כו:], פ) [וע"ע בתוס' ע"ז ד: ד"ה ש"מ לאו כו'],

הגהות הב"ח

(א) נב: משום ר' יוסי בן זמרא מנין שהקב"ה: (ב) שם דאשו וקמ"ל ג"כ ס"פ מאי קמ"ל:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב. רי"ל שהיה יכול לומר כלם. ב. בתוס' רי"ש כתוב. ההוא מינאה (ובמגיה כתב דכ"ה בכתבי היד). ג. בתוס' רי"ש כתב. ואע"ג דאמרינן המינין והמסורות. ד. בתוס' רי"ש כתב לאו אורח ארעא להטריח שמים להורגו שלא כדרך בנ"א.

לעזי רש"י

טיי"ש. נקודות.

מוסף רש"י

כי רגע באפו. אלמא דרגע הוי אפו (ע"ז ד:). **בתלת שעי קמייתא.** כשעת תרון (שם). **שורייקי.** וקי"ש לשון לע"ז כמו חוטין חוטין, ולשון שמעאל קוניין לחוט סורי"לק (שם). **לאו אורח ארעא.** לכוין שעת זעמו (שם). **ונפלינו אני ועמך.** ונגדלנו בלמתך עמנו מכל האומות (ב"ב טו:). **כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם.** ונפרענין מהן עונותיהן ושון אבותיהם (סנהדרין כז:). **קשר של תפילין.** מאחוריו העורף, והקב"ה מניח תפילין כדאמר לעיל (ו.) דמשום תפילין של ראש ילפו העכו"ם כדכתיב וילפו ממך (מנחות לה:).

רבינו חננאל

א"ר יוחנן משום ר' יוסי מנין שהקב"ה מתפלל שנאמר **ושימחתים בבית תפילתי תפלתם לא נאמר אלא תפילתי.** גם זה פירושו כענין **שפירשנו למעלה** שהשגראה לו למשה רבינו ע"ה מתוך הכבוד כענין שאמר הודיעיני נא את דרכיך. ואמרו רבותינו ז"ל בקבלה שבידם שזה שנא' לו וקראתי בשם ה' לפניך, נראה לו למשה רבע"ה מתוך כבודו של הקב"ה כדמות שליח ציבור מעופף שירוד לפני התיבה, שנאמר ויעבור ה' על פניו ויקרא אותו הכבוד י"י י"י אל רחום וחנון וכו' נוצר חסד לאלפים וכו'. מיד וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו ויקרא ה' ה', אותה שעה למד סדר התפלה כאשר הראוהו מן השמים, זו תפלת התענית שהראוהו לוא למשה רבינו מן השמים כדיא שהתפלל בה השרוי בדוחק. ועוד אותה שעה שמע תפלה אחרת קול מלפני הכבוד אומר, **יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויתגוללו** על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין. והבין משום רבינו שכך ראוי לבקש מלפני השכינה. וכך היו הדברים בידם הלכה למשה מסיני, הלא תראה כיון **שראה** ר' ישמעאל כה"ג בבית קה"ק כבוד אכתריאל יה ה' צבאות יושב על כסא הם ונשא בראיית הלב בבית קדשי הקדשים כאשר ראה ישעיה ומיכיהו, ושמע קול מלפני הכבוד, **ישמעאל בני ברכני.** פי' ברכה זו היא שבח והלל, כדכתיב ברכו ה' מלאכיו, וכשם שאנו אומרים תמיד ברוך כבוד ה' ממקומו. וכיון שנתן ברכת השבח לפני הכבוד, התפלל אותה תפלה שהיתה בידם קבלה הלכה למשה מסיני ששמע אותה כאשר אמרנו, ופתח ואמר יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך ויעלו רחמיך על מדותיך וכו'. ויש אומרים אכתריאל מלאך הוא. ואנו לא קבלנו אלא הכבוד הוא. ואנו מוסיפים פירוש דברים שפרשנו, כי בכל התלמוד אין אומרים מנין אלא [כ]שהקדימו אותו הדבר ודברו בו, ואומרים ראיה לדברים הללו מנין, לפיכך אמרנו זה שאמרו בכאן מנין שהקב"ה מניח תפילין בשמים כדיא שהתפלל בה השרוי בדוחק. ועוד אותה שעה שמע תפלה אחרת קול שמע מינה כי עון האמור כאן הוא רמז על תפילין. ומצינו בכמה מקומות כתיב זרוע ה'. וכן זה שאמרנו מנין שהקב"ה מתפלל אהתם קאי, בר"ה פ"ק במה דכתיב וקראתי בשם ה' לפניך ויעבור ה' על פניו ויקרא אמר ר' יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שכבוד של הקב"ה נתעטף כשליח צבור והראהו למשה כדרך שהתפילה, ואמר לו כל זמן שחוטאים ישראל יעשו לפני [סדר] הזה ואני מוחל להם, ויקרא ה' אני הוא קודם שיחטא וכו' ואמרו רמז לזה מן התורה מנין, ופירש ר' יוחנן בעצמו משום ר' יוסי רבו רמז מאי מדכתיב ושמחתים בבית תפילתי. וכענין הזה פי' דברי רבותינו ז"ל. **צדיק וטוב לו צדיק גמור וכו'.** הא דאוקימנא שהודיעו דרכיו צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור. וקיימא לן בר מהני תלת בני ישראל דגרסינן בסוף משקין בסוף רבא בר חיי ומזוני לאו בזכותא תליא אלא במולא תליא מילתא, דהא רבה ורב חסדא תרווייהו צדיקי גמורי נינהו, ורבה חיה ארבעין ורב חסדא חיה צ"ב שנין, בי רבה שתין תכלי בי רב חסדא שתין הלולי, בי רבה נהמא דשעורי לאינשי, בי רב חסדא נהמא דסתירא לכלבי. ור' מאיר פליג בה ואמר שתים נתנו לו ואחת לא נתנו לו, אלא וחנותי אתו אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם אף על פי שאינו הגון. וכוותיה שמעתא שלקא, דכתיב מדוע דרך רשעים צלחה מכלל דלא ידעי. **והסירתי את כפי וכו'.** והענין שאמרו מלמד שהראהו הקב"ה למשה קשר של תפילין, וכל זה במראית העין כדמינן ש"ע העובר לפני התיבה כדי ללמדו למשה רבינו. ואידך פירושא שאמרו באגדתא על האי קרא בדבר ד' שמים נעשו וגו', מלמד שכל דבור ודבור שיוצא מלפני הקב"ה נברא בו מלאך, וכן כאן שכהיה הדבור עם משה רבינו בפסוק [נ"א: בפרשת] ויעבור, נברא מדברו של הקב"ה מלאך מעוטף כשליח צבור כדי ללמד למשה במראית העין סדר סליחה.

כז א מיי' פ"ה מהלכות דעות הלכה ז:

כח ב מיי' פ"י מה' יסודי התורה הלכה ד:

רב נסים גאון

טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מק' מלקיות שנא' (משלי יז) תחת גערה במבין. מכלל שהמבין הוא הלב וכי הגערה מהניא ביה טפי ממה דמהניא המלקות לגוף ובפרק הרואה (דף טא) אמרי' תנו רבנן לב מבין כליות יועצות: **והא כתי'** פוקד עון אבות על בנים וכתיב לא יומתו אבות על בנים ורמינן קראי אהדדי ומשנינן כאן שאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וכאן שאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם עיקרה דהא רמיא ודהא שינוייה במס' סנהדרין (דף כז) בפרק דיני ממונות בגמרא זה בורר לו אחד:

תורה אור השלם

1. וְהֲבִיאוֹתִים אֶל הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל הָעַמִּים:
ישעיהו נו ז
2. וַיֹּאמֶר פָּנַי יֵלֵכוּ וְהֲנִחֹתִי לָךְ:
שמות לג יד
3. אֱלֹהִים שׁוֹפֵט צַדִּיק וְאֵל זֹעֵם בְּכָל יוֹם:
תהלים ז יב
4. נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי אֵל וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם:
במדבר כד טז
5. עַמִּי זְכָר נָא מַה יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמַה עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר מִן הַשִּׁטִּים עַד הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת יְיָ:
מיכה ו ה
6. מָה אֶקֹּב לֹא קָבָה אֵל וּמָה אֶזְעֹם לֹא זָעַם יְיָ:
במדבר כג ח
7. כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה:
תהלים ל ו
8. לֵךְ עַמִּי בֹּא בַחֲדָרֶיךָ וּסְגֹר דַּלְתְּךָ בַּעֲדֶךָ חְבִי כִּמְעַט רֶגַע עַד יַעֲבֹר זָעַם: ישעיהו כו כ
9. טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: תהלים קמה ט
10. גַּם עָנוֹשׁ לַצַּדִּיק לֹא טוֹב לְהַכּוֹת נְדִיבִים עַל יֹשֶׁר:
משלי יז כו
11. וְרָדְפָה אֶת מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה: הושע ב ט
12. תַּחַת גְּעָרָה בְּמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה:
משלי יז י
13. וּבַמֶּה יִוָּדַע אִפּוֹא כִּי מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמֶּךָ מִכֹּל הָעָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה: שמות לג טז
14. וְעַתָּה אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת דְּרָכֶךָ וְאֵדָעְךָ לְמַעַן אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה:
שמות לג יג
15. נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים וְעַל בְּנֵי בָנִים עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים: שמות לד ז
16. לֹא יוּמְתוּ אָבוֹת עַל בָּנִים וּבָנִים לֹא יוּמְתוּ עַל אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ:
דברים כד טז
17. וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל טוּבִי עַל פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְיָ לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם: שמות לג יט
18. וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת פָּנָי כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי: שמות לג כ
19. וַיֵּרֶא אֲהֲרֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו: שמות לד ל
20. פֶּה אֶל פֶּה אֲדַבֶּר בּוֹ וּמַרְאֶה וְלֹא בְחִידֹת וּתְמֻנַת יְיָ יַבִּיט וּמַדּוּעַ לֹא יְרֵאתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדִּי בְמֹשֶׁה: במדבר יב ח
21. וְהָסִרֹתִי אֶת כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ: שמות לג כג
22. הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי עָצוּם וְרָב מִמֶּנּוּ: דברים ט יד
23. בְּנֵי מֹשֶׁה גֵּרְשֹׁם וֶאֱלִיעֶזֶר: וַיִּהְיוּ בְנֵי אֱלִיעֶזֶר רְחַבְיָה הָרֹאשׁ וְלֹא הָיָה לֶאֱלִיעֶזֶר בָּנִים אֲחֵרִים וּבְנֵי רְחַבְיָה רָבוּ לְמִעְלָה:
24. דברי הימים א כג טו-יז
25. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בְּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: שמות א ז

לא היה אדם שקראו אדון. וא"ת והא כתיב ברוך ה' אלהי שם (ברא"ש פ.) וי"ל דהתם אינו בא"ל"ף ל"ת שהוא לשון אדנות. וא"ת אמאי לא מייתי קרא אדני אלהים מה תתן לי (שם טו) שהוא כתוב קודם. וי"ל שהפרשיות לא נאמרו כסדר ואין מוקדם ומאוחר בתורה וזה הפסוק דבין הבתרים היה קודם לכן. וכן נ"ל ע"כ שהרי אברהם היה בן שבעים שנה בברית בין הבתרים. ואחר הדברים האלה (שם) נאמר אחר מלחמת המלכים כדפירש רש"י בפירוש חומש ובמלחמת המלכים היה בן ע"ג שנים שהרי כל הימים של סדום נ"ב שנים כדאמרי' בפ"ק דשבת (דף י"ח.) לא מהם י"ב שנים שעבדו את כדרלעומר וי"ג שנים של מרידה ושאר מישובה כ"ו שנים שהיתה בשלוה ובפיכתה היה אברהם בן נ"ט שנה שהרי היתה ההפיכה שנה אחת קודם שנולד יצחק לא מהם ששה ועשרים שנה למפרע של שלוה נמצא שבן ע"ג שנה היה במלחמת המלכים. אם כן היתה פרשת בין הבתרים קודם לפרשת אחר הדברים שלא שנים ואותה פרשה מסיימת ויחשבה לו לצדקה ולכך הביא אותו פסוק דבמה אדע שהוא מוקדם. ומזה מייתב רשב"ם דבמקום אחד משמע שהיה ליה דכתיב וספור הכבכי' (ברא"ש טו) וכתר הכי כתי' ויהי השמש לבוא משמע שהוא יום. אלא ודאי ש"מ דשני פרשיות הם ונאו בבא אחת נאמרו ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

1. וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי אֱלֹהִים בַּמֶּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּהּ:
בראשית טו ח
2. וַעֲתָה שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל תַּחֲנוּנָיו וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם לְמַעַן אֲדֹנָי:
דניאל ט יז
3. וַיֹּאמֶר פָּנַי יֵלְכוּ וְהֵנַחְתִּי לָךְ:
שמות לג יד
4. וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת יְיָ עַל כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת:
בראשית כט לה
5. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב:
בראשית כה לג
6. וַיִּשְׁמַע עֵשָׂו אֶת יַעֲקֹב עַל הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת יַעֲקֹב אָחִי:
בראשית כז מא
7. וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַּעֲמַיִם אֶת בְּכֹרָתִי לָקָח וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי וַיֹּאמֶר הֲלֹא אָצַלְתָּ לִּי בִּרְכָה:
בראשית כז לו
8. וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכוֹר וּבְחַללוֹ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בִּכֹרָתוֹ לִבְנֵי יוֹסֵף בֶּן יִשְׂרָאֵל וְלֹא לְהִתְיַחֵשׂ לַבְּכֹרָה:
דברי הימים א ה א
9. וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ: בראשית לז כא
10. לְכוּ חֲזוּ מִפְּעֻלּוֹת יְיָ אֲשֶׁר שָׂם שַׁמּוֹת בָּאָרֶץ:
תהלים מו ט
11. מִזְמוֹר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ:
תהלים ג א
12. יְיָ מָה רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים עָלָי: תהלים ג ב
13. לְמָה רָגְשׁוּ גוֹיִם וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ רִיק:
תהלים ב א
14. כֹּה אָמַר יְיָ הִנְנִי מֵקִים עָלֶיךָ רָעָה מִבֵּיתֶךָ וְלָקַחְתִּי אֶת נָשֶׁיךָ לְעֵינֶיךָ וְנָתַתִּי לְרֵעֶיךָ וְשָׁכַב עִם נָשֶׁיךָ לְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ הַזֹּאת:
שמואל ב יב יא
15. עֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע וְשֹׁמְרֵי תוֹרָה יִתְגָּרוּ בָם: משלי כח ד
16. לְדָוִד אַל תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים אַל תְּקַנֵּא בְּעֹשֵׂי עַוְלָה: תהלים לז א
17. אַל יְקַנֵּא לִבְּךָ בַּחַטָּאִים כִּי אִם בְּיִרְאַת יְיָ כָּל הַיּוֹם: משלי כג יז
18. יָחִילוּ דְרָכָיו בְּכָל עֵת מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ מִנֶּגְדּוֹ כָּל צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם:
תהלים י ה
19. טְהוֹר עֵינַיִם מֵרְאוֹת רָע וְהַבִּיט אֶל עָמָל לֹא תוּכַל לְמָה תַּבִּיט בּוֹגְדִים תַּחֲרִישׁ בְּבַלַּע רָשָׁע צַדִּיק מִמֶּנּוּ: חבקוק א יג
20. יְיָ לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ וְלֹא יַרְשִׁיעֶנּוּ בְּהִשָּׁפְטוֹ:
תהלים לז לג
21. לֹא יְאֻנֶּה לַצַּדִּיק כָּל אָוֶן וּרְשָׁעִים מָלְאוּ רָע:
משלי יב כא
22. וְשַׂמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל וּנְטַעְתִּיהוּ וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד וְלֹא יוֹסִיפוּ בְנֵי עַוְלָה לְעַנּוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה:
שמואל ב ז י
23. וְשַׂמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל וּנְטַעְתִּיהוּ וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד וְלֹא יוֹסִיפוּ בְנֵי עַוְלָה לְבַלֹּתוֹ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה: דברי הימים א יז ט 24. וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט הַאִין פֹּה נָבִיא לַיְיָ וְנִדְרְשָׁה אֶת יְיָ מֵאוֹתוֹ וַיַּעַן אַחַד מֵעַבְדֵי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר פֹּה אֱלִישָׁע בֶּן שָׁפָט אֲשֶׁר יָצַק מַיִם עַל יְדֵי אֵלִיָּהוּ: מלכים ב ג יא

תורה אור השלם

אדני אלהים. כתוב בא"ל"ף דל"ת: **הפעם אודה את ה'.** לפי שראתה ברוח הקדש שיעקב מעמיד שנים עשר שבטים ולו אחרבע נשים כיון שילדה בן רביעי הודית על חלקה שעלה יותר מן החשבון המגיע לה: **ראו מה בין בני לבן חמי.** על שם העתיד קראה שמו כדאמרינן לקמן שמא גרים: **רוח.** המואביה. **משוס** דאיירי בפירושי השמות נקט לה: **למה רגשו גוים.** מה תועלת להם. אלמא דבר קל הוא בעיניו: **מי שלבו נוקפו.** הירא מעבירות שבידו: **אומר לו.** מפרש אל תתחר במרעים אל תתקוטט והוא אינו כן אלא אל תתחר במרעים כ) להתגרות במעשיהם לומר אעשה כן גם אני: **ואומר אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום.** (ג) אפשר לומר אל תתקוטט עם רשעים כי אם בירא את ה' ירא"ש ה' אלא על כרחך אל יקנא לבך לעשות כמותן: **יחילו.** יגליחו. וחזיר על כן לא יחיל טובו (איוב כ): **מרום משפטיך מנגדו.** מסולקין דיניך ברחוק הימנו: **יפיח בהם.** בנפיחתו הוא דוחה אותם כקש: **ושמתי מקום.** סיפיה דקרא ולא יוסיפו בני עולה לענותו: **כאשר בראשונה.** בדברי הימים (א יז): **נתחלה.** כשנבנה הבית נבנה על מנת שלא לענות עוד אויבים לישראל: **ונכנף.** כשחטאו נגזר עליהם עניו ותפלתם מגינה עליהם מן הכליון: **לא יוסיפו.** תא כחי: עת

1. ויאמר אדני אלהים במה אדע כי אירשנה: בראשית טו ח
2. ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני: דניאל ט יז
3. ויאמר פני ילכו והנחתי לך: שמות לג יד
4. ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את יי על כן קראה שמו יהודה ותעמד מלדת: בראשית כט לה
5. ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו וימכר את בכרתו ליעקב: בראשית כה לג
6. וישטם עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי: בראשית כז מא
7. ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי ויאמר הלא אצלת לי ברכה: בראשית כז לו
8. ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לבכרה: דברי הימים א ה א
9. וישמע ראובן ויצילהו מידם ויאמר לא נכנו נפש: בראשית לז כא
10. לכו חזו מפעלות יי אשר שם שמות בארץ: תהלים מו ט
11. מזמור לדוד ברכו מפני אבשלום בנו: תהלים ג א
12. יי מה רבו צרי רבים קמים עלי: תהלים ג ב
13. למה רגשו גוים ולאמים יהגו ריק: תהלים ב א
14. כה אמר יי הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעיך ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת: שמואל ב יב יא
15. עזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם: משלי כח ד
16. לדוד אל תתחר במרעים אל תקנא בעשי עולה: תהלים לז א
17. אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת יי כל היום: משלי כג יז
18. יחילו דרכיו בכל עת מרום משפטיך מנגדו כל צורריו יפיח בהם: תהלים י ה
19. טהור עינים מראות רע והביט אל עמל לא תוכל למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו: חבקוק א יג
20. יי לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו: תהלים לז לג
21. לא יאונה לצדיק כל און ורשעים מלאו רע: משלי יב כא
22. ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה: שמואל ב ז י
23. ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיהו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לבלותו כאשר בראשונה: דברי הימים א יז ט 24. ויאמר יהושפט האין פה נביא לי"י ונדרשה את יי מאותו וענה אחד מעבדי מלך ישראל ויאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו: מלכים ב ג יא

אדני אלהים. כתוב בא"ל"ף דל"ת: **הפעם אודה את ה'.** לפי שראתה ברוח הקדש שיעקב מעמיד שנים עשר שבטים ולו אחרבע נשים כיון שילדה בן רביעי הודית על חלקה שעלה יותר מן החשבון המגיע לה: **ראו מה בין בני לבן חמי.** על שם העתיד קראה שמו כדאמרינן לקמן שמא גרים: **רוח.** המואביה. **משוס** דאיירי בפירושי השמות נקט לה: **למה רגשו גוים.** מה תועלת להם. אלמא דבר קל הוא בעיניו: **מי שלבו נוקפו.** הירא מעבירות שבידו: **אומר לו.** מפרש אל תתחר במרעים אל תתקוטט והוא אינו כן אלא אל תתחר במרעים כ) להתגרות במעשיהם לומר אעשה כן גם אני: **ואומר אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום.** (ג) אפשר לומר אל תתקוטט עם רשעים כי אם בירא את ה' ירא"ש ה' אלא על כרחך אל יקנא לבך לעשות כמותן: **יחילו.** יגליחו. וחזיר על כן לא יחיל טובו (איוב כ): **מרום משפטיך מנגדו.** מסולקין דיניך ברחוק הימנו: **יפיח בהם.** בנפיחתו הוא דוחה אותם כקש: **ושמתי מקום.** סיפיה דקרא ולא יוסיפו בני עולה לענותו: **כאשר בראשונה.** בדברי הימים (א יז): **נתחלה.** כשנבנה הבית נבנה על מנת שלא לענות עוד אויבים לישראל: **ונכנף.** כשחטאו נגזר עליהם עניו ותפלתם מגינה עליהם מן הכליון: **לא יוסיפו.** תא כחי: עת

אפי' הכי לא אקנא ביה דכתיב [9]**וישמע ראובן ויצילהו מידם: רות** [6]**מאי רות** א"ר יוחנן שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות מנא לן דשמא גרים אמר רבי [3]**אליעזר דאמר קרא** [10]**לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות** [9] **אלא שמות: וא"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג שנאמר** [11]**מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו וכתיב בתריה** [12]**ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי ואילו גבי מלחמת גוג ומגוג כתיב** [13]**למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק ואילו מה רבו צרי לא כתיב: מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו מזמור לדוד** [9]**קינה לדוד מיבעי ליה אמר ר' שמעון בן** [3]**אבישלום משל למה הדבר דומה לאדם שיצא עליו שטר חוב קודם שפרעו היה עצב לאחר שפרעו שמח אף כן** [3] **דוד כיון שאמר לו הקב"ה** [14]**הנני מקים עליך רעה מביתך היה עצב אמר שמא עבד או ממזר הוא דלא חיים עלי כיון דחזא דאבשלום הוא שמח משום הכי אמר מזמור** [7]**: ה"א** [7]**וא"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחי מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה שנאמר** [15]**עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם תניא נמי הכי** [7]**רבי דוסתאי בר' מתון אומר מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז שנא' עוזבי תורה יהללו רשע וגו' ואם לחשך אדם לומר והא כתיב** [16]**אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה אמור לו מי שלבו נוקפו אומר כן אלא אל תתחר במרעים להיות כמרעים אל תקנא בעושי עולה להיות כעושי עולה ואומר** [17]**אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום איני והאמר ר' יצחק אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו שנאמר** [18]**יחילו דרכיו בכל עת ולא עוד אלא שזוכה בדין שנאמר מרום משפטיך מנגדו ולא עוד אלא שרואה בצריו שנאמר כל צוררין יפיח בהם לא קשיא הא במילי דידיה הא במילי דשמיא ואיבעית אימא הא והא במילי דשמיא ולא קשיא הא ברשע שהשעה משחקת לו הא ברשע שאין השעה משחקת לו ואב"א הא והא ברשע שהשעה משחקת לו ולא קשיא** [8] **הא בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור** [7]**דאמר רב הונא מאי דכתיב** [19]**למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו וכי רשע בולע צדיק והא כתיב** [20]**ה' לא יעזבנו בידו וכתיב** [21]**לא יאונה לצדיק כל און אלא צדיק ממנו בולע צדיק גמור אינו בולע ואב"א** [7] [8] **שעה משחקת לו שאני: וא"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי כל הקובע מקום** [3] **לתפלתו אויביו נופלים תחתיו שנאמר** [22]**ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה רב הונא רמי כתיב לענותו וכתיב** [7] [23]**לכלותו בתחלה לענותו ולבסוף לכלותו: וא"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי** [8] **גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה שנא'** [24]**פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו למד לא נאמר אלא יצק מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה: א"ל רבי יצחק לרב נחמן מ"ט לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי אמר ליה לא יכילנא א"ל לכנפי למר עשרה וליצלי אמר ליה טריחא לי מלתא ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא בעידנא דמצלי צבורא ליתי ולודעיה למר א"ל מאי כולי האי א"ל דאמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחי**

מאי

מסורת הש"ס

(א) ב"ב יד: ע"ש, ב) ל"ל אלעזר, ג) [עי' תוס' יומא לח ב ומוספות כתובות קד ב ד"ה שניין, ד) ס"א פתם כדא דרשים של אבא, ה) מגילה ו:, ו) מע' ד"א רבה פרק ב, ז) מגילה ו: ב"מ עא., ח) פי' על זה תמלא בהרי"ם בע"י [ובכת"ל] ושיין בילקוט תהלים יו"ד ומן תרמ"ע, ט) ב"מ לעזרתו, י) בס' שבילין [דב"י ל יז] כתיב לבלותו, כ) ס"א להתפאות, ל) עי' בפרש"י שבע"ר, מ) בס"א: ירא,

הגהות הב"ח

(א) גמ' שבא אברהם אבינו וקראו: (ב) שם אף כאן דוד כיון: (ג) רש"י ד"ה ואומר וכו' היום ראי אפשר:

גליון הש"ם

גמ' אפ"ה לא אקנא ביה כו'. עכ"ל קבא ע"א ובכת"ל בס"א: שם אלא שמות. עי' שם קמנו ע"ב תוד"ה שהיו: שם קינה לדוד מיבעי ליה. עיין בזוה"ק פרשה ויצא ד"ה ויבא והנה בלר בשדה. דמשני דמשיב דוד דקונ"ם פליק ליה מוהוי לההוא עלמא. כיון דמתא דהכא בהאי עלמא בעי למיגבי מיניה מדי מו דמתא מי: שם הא בצדיק גמור כו'. עי' זוה"ק ר"פ פינחס: שם שעה משחקת לו שאני כו'. מגא"ל ס"ס קנ"ו: שם גדולה שמושה כו'. עי' תוס' כתובות י"ז ע"ל ד"ה מבטלון:

מוסף רש"י

אל תתחר במרעים להיות כמרעים. אל תתחר אינו לשון גירוי אלא שלא תתחתן במעשיו, כמו (ירמיה יב ה) ואיך תתחרה את הסוסים, לומר שאינו כן כמותו (מגילה ו:). **ואומר אל יקנא לבך בחטאים.** על כלתך אין קנאה זו לשון גירוי אלא אל תחתן מעשיו, מדכתיב בסיפא כי אם ביראת ה' כל היום (שם). **צדיק גמור אינו בולע.** ופף על פי שמתמוטט עולה ופיו נגלע לעולם (ב"מ עא.).

עם רצון. אלמא יש שעה שהיא של רצון: **כציר לא ימאס.** תפלת הרבים לא ימאס: **מקרב לי.** ממלחמות הבאות עלי: **כי ברבים היו עמדי.** שהתפללו עמי: **פדה בשלום.** שהעסק בדברי שלום דהיינו תורה דכתיב וכל נתיבותיה שלום (משלי ג) וכן גמילות חסדים ממי

מאי דכתיב [א] [1]ואני תפלתי לך ה' עת רצון [א]אימתי [ב][2]עת רצון בשעה שהצבור מתפללין. ר' יוסי ברבי חנינא אמר מהכא [2]כה אמר ה' בעת רצון עניתיך ר' אחא ברבי חנינא אמר מהכא [3]הן אל כביר ולא ימאס וכתיב [4]פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי תניא נמי הכי רבי נתן אומר מנין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר ולא ימאס וכתיב פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו' [ג] אמר הקב"ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים [ד]ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין אומות העולם אמר ר"ל [ה]כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע שנאמר [5]כה אמר ה' על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו שנא' [5]הנני נותשם מעל אדמתם ואת בית יהודה אתוש מתוכם. אמרו ליה לר' יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר [6]למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב אבל בחוצה לארץ לא כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו כדאמר ר' יהושע בן לוי לבניה קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנישתא כי היכי דתורכו חיי א"ר אחא ברבי חנינא מאי קרא [7]אשרי אדם שומע לי לשקד על דלתותי יום יום לשמור מזוזת פתחי וכתיב בתריה [8]כי מוצאי מצא חיים. אמר רב חסדא [ו]לעולם יכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת שני פתחים סלקא דעתך אלא אימא שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל: [9]על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא אמר ר' חנינא לעת מצא זו אשה שנא' [10]מצא אשה מצא טוב [ז]במערבא כי נסיב אינש אתתא אמרי ליה הכי מצא או מוצא מצא דכתיב מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה' מוצא דכתיב [11]ומוצא אני מר ממות את האשה וגו' ר' נתן אומר לעת מצא זו תורה שנאמר [8]כי מוצאי מצא חיים וגו' רב נחמן בר יצחק אמר לעת מצא זו מיתה שנא' [12]למות תוצאות תניא נמי הכי תשע מאות ושלשה מיני מיתה נבראו בעולם שנאמר למות תוצאות תוצאות בגימטריא הכי הוו קשה שבכלן אסברא ניחא שבכלן נשיקה אסברא דמיא כחיזרא בגבבא דעמרא דלאחורי נשרא ואיכא דאמרי כפיטורי בפי ושט נשיקה דמיא כמשחל בניתא מחלבא ר' יוחנן אמר לעת מצא זו קבורה א"ר חנינא מאי קרא [13]השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר אמר רבה בר רב שילא היינו דאמרי אינשי ליבעי אינש רחמי אפילו עד זיבולא בתרייתא שלמא מר זוטרא אמר לעת מצא זה בית הכסא אמרי במערבא הא דמר זוטרא עדיפא מכלהו. אמר ליה רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא אמר ליה הכי אמר רב חסדא מאי דכתי' [14]אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב ה' שערים המצויינים [ג] בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות והיינו דאמר ר' חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. [ג]ואמר אביי מריש הוה גרסינא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמענא להא דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד [ד]לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא. [ד]רבי אמי ורבי אסי אף על גב דהוו להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי: ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא גדול הנהנה מיגיעו [ג] יותר מירא שמים דאילו גבי ירא שמים כתיב [15]אשרי איש ירא את ה' ואילו גבי נהנה מיגיעו כתיב [16]יגיע כפיך כי תאכל [ה]אשריך וטוב לך [ה]אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא ולגבי ירא שמים וטוב לך לא כתיב ביה: ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא [ה]לעולם ידור אדם במקום רבו שכל זמן ששמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה והתניא אל ידור לא קשיא הא דכייף ליה הא דלא כייף ליה: אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי מנחם אמר ר' אמי מאי דכתי' [17]ועוזבי ה' יכלו [ד] יזיוצא רבי אבהו נפיק בין גברא לגברא. בעי רב פפא [ה]בין פסוקא לפסוקא מהו תיקו [ט]רב ששת מהדר אפיה וגרים אמר אנן בדידן ואינהו בדידהו: אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי [ו]לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו

(ה) **רב ששת מהדר אפיה וגרים.** ולא"ת והא אמרינן בסוטה (פ"ז ד' לט.) מאי דכתי' וכפתמו עמדו כל העם (נחמיה ח) כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפי' בדבר הלכה. ויש לומר התם אייירי בקול רם כדי שלא יבטלו קול קריאת התורה[א] והכא אייירי בנחת. והאי דקא מהדר אפיה רבותא משמע[ב] אע"ג דמהדר אפיה שנראה כמניח ספר תורה שפיר דמי והאי דאהדר אפיה כדי שיכוון גרסתו. ורב אלפס (מגילה פ"ד) כתב דה"ג מפרשי דוקא שיש שם עשרה אחריני אז יכול ללמוד. אבל אין שם עשרה כי אם עמו לא[ג]. והכא מיירי שהיו שם עשרה בלא הוא ועוד תירץ האלפסי שאני רב ששת שתורתו אומנתו הוא. (ו) ואנן מסתבר לן כי האי (ו)תירוצא(ו): **שנים מקרא ואחד תרגום.** יש מפרשים[ד] והוא הדין לגועזות בלע"ז שלהן הוי כמו תרגוס

עין משפט נר מצוה

כט א מיי' פ"ח מהלכות תפלה הלכה ה' סמג עשין יט עוש"ע או"ח סימן ל' סעיף ט:

ל ב מיי' שם וסמ"ג שם עוש"ע או"ח סימן ל' סעיף יא:

לא ג מיי' שם הלכה ג סמג שם עוש"ע או"ח שם סעיף כ:

לב ד מיי' שם הלכה ג סמג שם עוש"ע או"ח שם סעיף יח:

ה [מיי' פ"ג מהל' תלמוד תורה הל' יא עוש"ע יו"ד סי' רמו סעיף כא בהגה]:

לג ו ז מיי' פי"ב מהל' תפילה הלכה ט סמג שם עוש"ע או"ח סימן קמ"ו סעיף ה:

לד ח [טור שם]:

ט מיי' שם סמ"ג שם עוש"ע שם סעיף ג [וכ"כ אלפס כאן ובפרק הקורא את המגילה דף רע"ג]:

לה י מיי' פי"ג שם הלכה כה סמג שם טור ושו"ע או"ח סימן רפ"ה סעיף ה:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב. אבל בלחש שפיר דמי. **ב.** בתוס' רי"ש כתב. רבותא נקט דאפי' מהדר. **ג.** בתוס' רי"ש כתב. דאנו רוצים (צריכים כצ"ל) שיהיו עשרה שומעים לס"ת. **ד.** יש מפרשים: בתוס' רי"ש כתב, י"מ דהכי מהני לכל הלועזות בלעז שלהם שהתרגום מפרש להבין לע"ה שאינם מבינים בלה"ק וה"ה בלשון לעז שמכירים בו.

לעזי רש"י

אישטראנגולמנ"ט [בו"ן מלנ"ט]. פצע חמור (בגרון המעכב את הנשימה).

פלאד"א [פילד"א]. מלוא היעה.

מוסף רש"י

ומתפלל עם הצבור. דכתיב כי ברבים היו עמדי (כת"י ודפו"ר). **על כל שכני הרעים.** היאך אפשר להיות שכן רע לקב"ה, אלא אחזה הוא שכן רע שאינו בא להתלוות בבית הכנסת שכינתי (כת"י ודפו"ר). **כחיזרא בגבבא כו'.** כך הנשמה יוצאת במיתת אשקבלא בדוחק (דפו"ר). **כפיטורי בפי ושט כו'.** וכשמפרקין זו מזו מוליפין אותן בדוחק גדול, כך יוצאת הנשמה מן הגוף במיתת אשקבלא (דפו"ר). **כמשחל.** לשון הוצאה (שמות ב י). **יגיע כפיך כי תאכל.** שאינו חומד בשל אחרים לגנוב ולגזול (חולין מד:). **אשריך בעולם הזה.** שלא תצטרך לגריות (אבות פ"ד מ"א). **וטוב לך לעולם הבא.** דמתוך שהוא נהנה מיגיעו לא בא לידי גזל ומוחל שני עולמות (שם).

רבינו חננאל

וכתיב פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי. אמר הקב"ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הציבור מעלה אני עליו

הגהות הב"ח

(א) גמ' פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו' מאי פדה בשלום נפשי אמר הקב"ה: (ב) שם המצויינים שם בהלכה: (ג) שם הנהנה מיגיע כפו יותר: (ד) שם זה המניח ס"ת כשהוא פתוח ויוצא: (ה) תוס' קודם ד"ה רב ששת ל"ל ד"ה שיעור שני פתחים פירש בקונטרס שיעור ב' פתחים ממש צריך להכנס לבית הכנסת שיעור רוחב ב' פתחים שהם ח' אמות אבל זה אינו דמאחר שהוא יושב בב"ה מה לי סמוך לפתח מה לי אינו סמוך וכן אם היה בית הכנסת צר והיה שם רוב עם בע"כ צריך לישב קרוב וסמוך לפתח אלא הכי פי' שלא יהא להתפלל מיד כשבא בבית הכנסת אלא ישב מעט כדי שתתיישב דעתו עליו שגם זה אין דבר הגון להתחיל מיד שנראה עליו כמשאורי: (ו) ד"ה רב ששת וכו' אומנתו הוא וכתב ואנן מסתבר:

גליון הש"ם

גמ' כל העוסק בתורה כו'. ברי"ף איתא ומנו בבהכ"נ: שם לעולם ידור כו'. מג"א סימן מ"ג סק"ג: שם בין פסוקא לפסוקא כו'. עי' יומא ע ע"א בת"י ד"ה ולא מפני: רש"י ד"ה במשחל כו' כמושך כו'. כי מן המיס משיתמו שמות ב' (מתרגם מן מיא שחלמיה):

הגהות הגר"א

[א] גמ' מאי דכתי' ואני. נ"ב ג' ר"ף ורא"ש אין תפלתו של מלך בנים כשמעמד אלא בנית הכנסת שנאמר ואני:

רב ניסים גאון

ואיכא דאמרי מטה ארמית ממש. ממעשה שהיה לרב פפא אמרי דרב פפא היתה לו מלוה אצל גוי אמר כיון שדחקו רב פפא לגוי במלוה שלו רצה הגוי לעשות לו עלילה במרמה כדי להנצל בה מן התביע' שלו מה עשה נטל תינוק אחד קטן מת והשכיבו על מטה שלו וכסהו בבגדים כדי שלא ירגיש בו אדם ואמר לו לרב פפא בא עמי לביתי ואני נותן לך את שיש לך אצלי הלך אצלו ונכנס לביתו אמר לו הגוי שב לך על המטה נתן עיניו רב פפא בדברים שהיו על המטה קודם שישב עליה ומצא התינוק המת מוטמן בתוך הבגדים והרגיש הדברים שרצה להתעולל עליו עלילות ברשע ומאותה שעה אסרו חכמים לישב על מטה ארמית מפני כן וזה המעשה בקבלה הוא אצלי

מרבי אדונינו הרב הקדוש רבנו חושיאל ריש בי רבנן ז"ל ולתחיה וגם מצאתי אותו בתשו' הגאונים כמו כן:

כאילו פדאני לי ולבני מבין אומות העולם. פי' פדה הקב"ה נפשי בתורה שהיא שלום, שנאמר וכל נתיבותיה שלום, מקרב לי, זה גמ"ח שמקרבת אפי' הרחוקים. כי ברבים היו עמדי, כלומר הצבור היו מתפללין עמדי במקום שכינתך בבית הכנסת. **אלא אימא שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל.** והנכנס בבית הכנסת יכנס שיעור שני פתחים ואח"כ יתפלל שנאמר לשמור מזוזות פתחי. **אסברה דמיא כחיזרא מגבבא דעמרא.** פי' חיזורא קוץ, כלומר כמו צמר שנסתבך בקוץ ובא לשלפו מעל גבי הקוץ שאינו יכול לשולפו אלא בשבירת צמחי הקוץ, כך מיתת אסברה. אבל מיתת נשיקה היא סתימת הפה בלא צער, כגון ותישק ידי לפי. **רב ששת מהדר אפיה וגרים אמר אנן בדידן ואנהו בדידהו.** דוקא רב ששת וכיוצא בו דתורתו אומנותו היא, אבל האידנא קיימא לן כרבא דאמר רבא [בפ' ואלו נאמרין כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפי' בדבר הלכה, וכש"כ במילי דעלמא דאסור].

תורה אור השלם

1. וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרֹב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ: תהלים סט יד 2. כֹּה אָמַר יְיָ בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ וּבְיוֹם יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְהָקִים אֶרֶץ לְהַנְחִיל נְחָלוֹת שֹׁמֵמוֹת: ישעיהו מט ח 3. הֵן אֵל כַּבִּיר וְלֹא יִמְאָס כַּבִּיר כֹּחַ לֵב: איוב לו ה 4. פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרָב לִי כִּי בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי: תהלים נה יט 5. כֹּה אָמַר יְיָ עַל כָּל שְׁכֵנַי הָרָעִים הַנֹּגְעִים בַּנַּחֲלָה אֲשֶׁר הִנְחַלְתִּי אֶת עַמִּי אֶת יִשְׂרָאֵל הִנְנִי נֹתְשָׁם מֵעַל אַדְמָתָם וְאֶת בֵּית יְהוּדָה אֶתּוֹשׁ מִתּוֹכָם: ירמיהו יב יד 6. לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ: דברים יא כא 7. אַשְׁרֵי אָדָם שֹׁמֵעַ לִי לִשְׁקֹד עַל דַּלְתֹתַי יוֹם יוֹם לִשְׁמֹר מְזוּזוֹת פִּתְחִי: משלי ח לד 8. כִּי מֹצְאִי מָצָא חַיִּים וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְיָ: משלי ח לה 9. עַל זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל חָסִיד אֵלֶיךָ לְעֵת מְצֹא רַק לְשִׁטֶּף מַיִם רַבִּים אֵלָיו לֹא יַגִּיעוּ: תהלים לב ו 10. מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְיָ: משלי יח כב 11. וּמוֹצֵא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הִיא מְצוֹדִים וְחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּהּ וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ: קהלת ז כו 12. הָאֵל לָנוּ אֵל לְמוֹשָׁעוֹת וְלַאֲלֹהִים אֲדֹנָי לְמָוֶת תּוֹצָאוֹת: תהלים סח כא 13. הַשְּׂמֵחִים אֲלֵי גִיל יָשִׂישׂוּ כִּי יִמְצְאוּ קֶבֶר: איוב ג כב 14. אֹהֵב יְיָ שַׁעֲרֵי צִיּוֹן מִכֹּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹב: תהלים פז ב 15. הַלְלוּיָהּ אַשְׁרֵי אִישׁ יָרֵא אֶת יְיָ בְּמִצְוֹתָיו חָפֵץ מְאֹד: תהלים קיב א 16. יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ: תהלים קכח ב 17. וְשֹׁבֵר פְּשָׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֹזְבֵי יְיָ יִכְלוּ: ישעיהו א כח

מאימתי פרק ראשון ברכות

תרגום שמפרש לפעמים. כי כמו שהתרגום מפרש לע"ה כך הם מציינים מתוך הלע"ז. ולא נהירא שהרי התרגום מפרש במה שאין נלמוד מן העברי כלשכתן [1] בכמה דוכתי דאמר רב יוסף (מגילה ד' ג.) אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר ע"כ אין לומר בשום לשון פעם שלישית כי אם בלשון תרגום:

ואפילו עטרות ודיבון וכו'. פי' רש"י אפי' עטרות ודיבון שאין בו תרגום שצריך לקרותו שלשה פעמים בעברי. וקשה אמאי נקט עטרות ודיבון שיש לו מ"מ תרגום ירושלמי. היה לו לומר ראובן ושמעון או פסוקא אחרינא שאין בו תרגום כלל. ויש לומר משום הכי נקט עטרות ודיבון אע"ג שאין בו תרגום ידוע אלא תרגום ירושלמי וצריך לקרות ג' פעמים העברי מ"מ יותר טוב לקרות פעם שלישית בתרגום: **כאילו** מתענה תשיעי ועשירי. ה"פ אם נצטווה להתענות יום ט'. והקשה רבינו שמואל ב"ר אהרן מינצי"ל מאי קשיא ליה והא כתיב בראשון בחדשה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות (שמות יב) ואותו ערב ר"ל ערב של ט"ו הכא נמי נימא מאי ערב ערב של עשירי ויש לומר דשאני התם דכתיב תאכלו לבסוף דמשמע הכי בראשון בי"ד בלילה תאכלו מצות. אבל הכא כתיב ועניתם קודם בערב דמשמע ועניתם מיד ביום התשיעי: **ישלים** פרשיותיו עם הצבור. נראה דכל השבוע מכיון דמתחילין לקרות הפרשה דהיינו ממנחת שבת ואילך עד שבת הבאה נקראת עם הצבור ואע"ג דלענין גיטין לא נקרא קמי שבת אלא מרביעי ואילך[א] (בפסחים ד' קו.) [וזמן השלמה יש] במדרש [ב] ג' דברים לוה רבינו הקדוש לבניו בשעה שנפטר שלא תאכלו לחם בשבת עד שתגמרו כל הפרשה משמע דקודם אכילה צריך להשלימה. ומיהו אם השלימה לאחר אכילה שפיר דמי. מ"מ מצוה מן המובחר קודם אכילה:

לא לעולם לילא הוא. תימא אם כן לימא רבותא שפעמים יש אדם קורא לאחר שיעלה עמוד השחר שני פעמים ויוצא בו משום שחרית ומשום ערבית[ג]. וי"ל דהכי קאמר לעולם לילא הוא בשאר מצות דצריכן בהו יום כמו תפילין וציצית. אבל גבי ק"ש לא הוא ואיכא אינשי דקיימי בההיא שעתא לאו זמן שכיבה הוא. והאי דנקט לאחר שיעלה עמוד השחר לאו דוקא מיד הוא דהא צריך להמתין לכל הפחות שיעורא דמתניתין (לקמן ט:) עד שיכיר בין תכלת [ד] לכרתי: לעולם

ואפי' עטרות ודיבון. שאין בו תרגום: **מעלה עליו הכתוב כו'.** והכי קאמר קרא הכינו עצמכם בתשעה לאחד לענני המחרת והרי הוא בעיני כענני היום: **לאקדומינהו.** לסדר כל הפרשיות בשבת אחת או בשתי שבתות: **עד שישחוט את הורידין.** כדי שיצא כל הדם. ולא אמר כן אלא בעוף הואיל ואולהו כולו כאחד: **מחמת אונסו.** שאלה או שנטרד בדוחק מזונות האזהרו בו לכבדו: **שכרי נוחות מונחות בארון.** דכתיב (דברים י) אשר שברת ושמתם בארון אף השברים תשים בארון: **משום סכנה.** שלא יקון ידו: **משום קלקול סעודה.** אף בחבורה קטנה יצא דם וילכלך את המאכל וימאיס את המסובין: **בלא ק"ש.** שתהא מטתך דומה למטת ארמית: **ארמית ממש.** על מטת ארמית: **מעשה דרב פפא.** שאמרה לו שב על המטה והיה בנה מת מוטל עליה והיתה רוצה להעליל עליו ולומר שיבא עליו והרגו: **אסור לעבור וכו'.** שנראה כמבריח עצמו מפתח בית הכנסת שבמזרח: **על גב היד.** את יד חברו הוא נושק ולרך תשיבות הוא זה מפני הרוק: **אלא בשבה.** דאמרי אינשי אזיש לבותל: **בדבר אחר.** תשמיש: **אני לויתי למקודשי.** במפלת בבל כתיב אני לויתי את מלכי פרס (א) ומדי לבא ולהשחיתה: **ליליא הוא.** עד הנץ החמה: **דקיימי בההיא שעתא.** הלכך זמן ק"ש דיוס הוא דגבי קרית שמע ובקומך כתיב והא קיימי: והאי

ארמית ממש ומשום מעשה דרב פפא [ה] דרב פפא אזל לגבי ארמית הוציאה לו מטה אמרה לו שב אמר לה איני יושב עד שתגביהי את המטה הגביהה את המטה ומצאו שם תינוק מת מכאן אמרו חכמים אסור לישב על מטת ארמית ואל תעברו אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין מסייע ליה לרבי יהושע בן לוי דאמר ר' יהושע בן לוי [ב] אסור לו לאדם שיעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין אמר אביי ולא אמרן אלא דליכא פתחא אחרינא אבל איכא פתחא אחרינא לית לן בה ולא אמרן אלא דליכא בי כנישתא אחרינא אבל איכא בי כנישתא אחרינא לית לן בה ולא אמרן אלא דלא דרי טונא ולא רהיט ולא מנח תפילין אבל איכא חד מהנך לית לן בה: תניא אמר ר"ע בשלשה דברים אוהב אני את המדיים כשחותכין את הבשר אין חותכין אלא על גבי השולחן כשנושקין אין נושקין אלא על גב היד וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה אמר רב אדא בר אהבה מאי קראה [ג] וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו: תניא אמר רבן גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים הן צנועין באכילתן וצנועין בבית הכסא וצנועין בדבר אחר: [ד] אני צויתי למקודשי תני רב יוסף אלו הפרסיים המקודשין ומזומנין לגיהנם: רבן גמליאל אומר וכו': אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר"ג [ה] תניא ר"ש בן יוחי אומר [ו] פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת לאחר שיעלה עמוד השחר ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה. הא גופא קשיא אמרת פעמים שאדם קורא קרית שמע שתי פעמים בלילה אלמא לאחר שיעלה עמוד השחר ליליא הוא והדר תני יוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה אלמא ממא הוא לא לעולם ליליא הוא והא דקרי ליה יום דאיכא אינשי דקיימי בההיא שעתא אמר רב אחא בר חנינא אמר רבי יהושע בן לוי הלכה כרבי שמעון בן יוחי איכא דמתני להא דרב אחא בר חנינא אהא דתניא רבי שמעון בן יוחי אומר משום ר' עקיבא [ז] פעמים שאדם קורא קרית שמע שתי פעמים ביום אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה הא גופא קשיא אמרת פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים ביום אלמא קודם הנץ החמה ממא הוא והדר תני יוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה אלמא ליליא הוא לא

אם קרא אחר שעלה עמוד השחר. [פעמים שאדם קורא ק"ש וכו' לאחר שעלה עמוד השחר ויוצא בה ידי חובתו וכו' של יום]. והכי הלכתא מדאמרינן בפרק תפלת השחר אבוה דשמואל ולוי כי הוו נפקי באורחא הוו מקדמי ומצלו וכי מטא זמן ק"ש קרו. וכו' בשעה שהצבור מתפללין. לכיון שאינו נכנס נראה כפורק עול ומנהג בית הכנסת (לקמן סא.) לו: שנראה כמופר, שעומד מלתחיה ואינו נכנס (ערובין יח:).

עין משפט נר מצוה

א [טוש"ע יו"ד סי' כב סעיף ח]:
לו ב מיי' פ"ו מהלכות תפלה הלכה ה סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן ס סעיף ח:
לז ג מיי' פ"ג מהל' ק"ש הל' י יב סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן נח סעיף ג ד ה וסימן לה סעיף ד:

תורה אור השלם

1. עֲטָרוֹת וְדִיבֹן וְיַעְזֵר וְנִמְרָה וְחֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה וּשְׂבָם וּנְבוֹ וּבְעוֹן:
במדבר לב ג
2. שֵׁבֶת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב מֵעֶרֶב עַד עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם:
ויקרא כג לב
3. וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל צֹאנוֹ:
בראשית לא ד
4. אֲנִי צִוִּיתִי לִמְקֻדָּשַׁי גַּם קָרָאתִי גִבּוֹרַי לְאַפִּי עֲלִיזֵי גֵאוָתִי:
ישעיהו יג ג

רבינו חננאל

רב ביבי בר אביי סבר לאשלומינהו לכולהו פרשייתא דכלא במעלי יומא דכיפורי. פרשייתא דכלה הן ד' פרשיות באלול וד' פרשיות שקורין באדר. ומפני שהיה רב ביבי בר אביי טרוד [בחדש הכלה] במסכתא דכלה ולא מצא פנאי [לקרות] להשלים כל פרשה בשבתא סבר לאשלומינהו לכלהו הני ד' פרשיות בערב יוהכ"פ. ואסקינא תנינא ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר אלא כל פרשתא בשבתא. **והזהרו בורידין.** פי', חוטין דקין שהן מלאין דם וסמוכין לושט. **ומשום מעשה דרב פפא.** שהיה נושה בארמאי ממון ובא לביתו לפרעו, והיה לאותו ארמאי בן ומת והיה מוטל על המטה, כיון שנכנס רב פפא אמר ליה שב על המטה, כיון שישב על המטה צעק כי אתה הרגת את בני וכו'. [באותה שעה אמרו אל תשב במטה ארמית]. א"ר **יהודה אמר שמואל הלכה כרבן גמליאל.** הא דתנן רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר. אמר רב [יהודה] אמר שמואל הלכה כרבן גמליאל, וכן הלכה לעולם עד שיעלה עמוד השחר ואפילו שלא בשעת הדחק. אבל הא דתני ר' שמעון בן יוחאי משום רבי עקיבא פעמים שאדם קורא קרית שמע שתי פעמים ביום, אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה ויוצא בה ידי חובתו של יום ושל לילה, וא"ר יהושע בן לוי הלכתא כותיה. ההיא אסיקנא כדאי הוא ר' שמעון בן יוחאי לסמוך עליו בשעת הדחק, כגון דאיתניס ולא קרא ק"ש עד שעלה עמוד השחר, הואיל ועדיין לא הנצה החמה התירו לו בשעת הדחק כגון דאיתניס בשכרון וכיוצא בו, ובלבד שלא יאמר השכיבנו, אבל שלא בשעת הדחק לא יצא

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב. וזמן השלמה כתוב במדרש (וכפי שהוגה בגליון עפ"י הסמ"ג) וכ"ה בתוס' בי"א אך בלי המילה "יש". ב. בתוס' רי"ש הוסיף. דהא דקאמר דלילא הוא משמע לענין שכיבה.

מוסף רש"י

מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי. בפרק בתרא דיומא מוקמינן להא דרבא אליבא דמ"ד אין אדם מוחכר על תוספת עינוי לתמיל ולהתענות מבעוד יום, ואפילו למאן דאית ליה מוסיפין ממול על קודש, מקרא אחרינא נפקא ליה, מנחתים ונקליר תשבתו, הלכך כי אתא אלי בתשעה לכסי אתא, והכי קאמר מה שאתם עושים בתשעה דהיינו אכילה ושתיה אני קורא עינוי (פסחים סח:) דהכי אמר קרא ועניתם בתשעה, אכילת תשעה אני קורא עינוי, וכיון דאכילתו עינוי תשיבה כל דמפיק באכילה ושתיה טפי עדיף, דהא מדקאמר בערב על כרחך לא מקפיד אעינוי דתשעה, וכי קרי עינוי בתשעה אכילה ושתיה דיליה קרי עינוי (ר"ה טז.) וסכי משמע קרא ועניתם בתשעה, לומר המקן עצמך בתשעה שתוכל להתענות בעשירי, ומלאפקיה קרא בלשון עינוי לומר לך הכי הוא כאילו מתענה בתשעה (יומא פא:). **עד שישחוט את הורידין.** מוטי לשוחר שמקלחין את הדם, וגמרא מפרש דאעוף קאי ומשום להוציא את הדם (חולין כז.) הואיל ואולהו כולו כאחד אינו מוכחו ומולחו כבשר חיה ובהמה (שנהדרין צו.). **והזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו.** אף על פי שאם תלמודו הואיל וממתמת אונסו הוא (שם). **אסור לו לאדם שיעבור**

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אני ויתי וכו' פרס לבא כל"ל ומיהא ומדי ממתק: (ב) תוס' ד"ה ישלים וכו' במדרש יש ג' דברים:

ה) ס"א דיכון ועטרות שבסוף מסעי, ב) נ"י הערוך בערך כל הרביעי סבר לאשלומינהו לכלהו פרשייתא דכלה בתעלי יומא דכפורי פי' הן שמנה פרשיות שקורין בד' שבתות שבאלול ובד' שבתות שבאדר ומפני שהיה רב ביבי טרוד בחדש הכלה ממס' כלה לא מצא פנאי להשלים כל פרשה בשבתא, ג) בפסחים סח: יומא פפ: ר"ה טו., ד) [סנהדרין לו.], ה) חולין מ., ו) ב"מ יד: מנחות צט., ז) בפסחים קיב:, ח) [ע"ז בכ"י ובכ"ר ס המעשה בענין אחר וא"ע גם בפי' רש"י הבכא], ט) לקמן פא. ע"ש, י) תוספתא פ"א ה"ב, כ) [דברים ו], ל) [בקדושין דף מט. המתרגם פסוק כלומרן], מ) [כל"ל וכ"ה בסמג עשין יט], נ) [טוב להגיה לגנן],

---

מוסרת הש"ס

(א) רש"י ד"ה אני ויתי וכו' פרס לבא כל"ל ומיהא ומדי ממתק: (ב) תוס' ד"ה ישלים וכו' במדרש יש ג' דברים:

לא לעולם יממא הוא והאי דקרו ליה ליליא דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא אמר רבי אחא ברבי חנינא אמר רבי יהושע בן לוי הלכה כר"ש שאמר משום רבי עקיבא. אמר רבי זירא [8]**ובלבד שלא יאמר השכיבנו. כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר הא דרבי אחא ברבי חנינא אמר ריב"ל** [9]**לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר דההוא זוגא דרבנן דאשתכור בהלולא דבריה דר' יהושע בן לוי אתו לקמיה דריב"ל אמר** [10]**כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק: מעשה שבאו בניו וכו': ועד השתא לא שמיע להו הא דר"ג הכי קאמרי ליה. רבנן פליגי עילווך** [11]**ויחיד ורבים הלכה כרבים או דלמא רבנן כוותך סבירא להו והאי דקאמרי עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה אמר להו רבנן כוותי סבירא להו וחייבין אתם והאי דקאמרי עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה: ולא זו בלבד אמרו אלא וכו': ור"ג מי קאמר עד חצות דקתני ולא זו בלבד** [12] **אמרו הכי קאמר להו ר"ג לבניה אפילו לרבנן דקאמרי עד חצות מצותה עד שיעלה עמוד השחר והאי דקא אמרי עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה: הקטר חלבים וכו':** [7]**ואילו אכילת פסחים לא קתני ורמינהי ק"ש ערבית והלל בלילי פסחים ואכילת פסח מצותן עד שיעלה עמוד השחר אמר רב יוסף לא קשיא הא ר' אלעזר בן עזריה הא רבי עקיבא** [13]**דתניא** [1]**ואכלו את הבשר בלילה הזה רבי אלעזר בן עזריה אומר נאמר כאן בלילה הזה ונאמר להלן** [2]**ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות אמר ליה ר' עקיבא והלא כבר נאמר** [3]**בחפזון** [2]**עד שעת חפזון א"כ מה תלמוד לומר בלילה יכול יהא נאכל כקדשים ביום תלמוד לומר בלילה בלילה הוא נאכל ולא ביום בשלמא לר' אלעזר בן עזריה דאית ליה גזירה שוה אצטריך למכתב ליה הזה אלא לר' עקיבא האי הזה מאי עביד ליה למעוטי לילה אחר הוא דאתא סד"א הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים מה שלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד אף פסח נאכל שתי לילות במקום ב' ימים ויהא נאכל לב' לילות ויום אחד קמ"ל בלילה הזה בלילה הזה הוא נאכל ואינו נאכל בלילה אחר ור' אלעזר בן עזריה** [4]**מלא תותירו עד בקר נפקא ורבי עקיבא אי מהתם הוה אמינא מאי בקר בקר שני ורבי אלעזר אמר לך כל בקר בקר ראשון הוא. והני תנאי כהני תנאי** [5]**דתניא** [6]**שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים ר' אליעזר אומר בערב אתה זובח וכבוא השמש אתה אוכל ומועד צאתך ממצרים אתה שורף רבי יהושע אומר בערב אתה זובח כבוא השמש אתה אוכל ועד מתי אתה אוכל והולך עד מועד צאתך ממצרים א"ר אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב שנאמר** [6]**הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנא'** [7]**ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה על מה נחלקו על שעת חפזון ר' אלעזר בן עזריה סבר מאי חפזון חפזון דמצרים ורבי עקיבא סבר מאי חפזון חפזון דישראל** [8]**תנ"ה הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכי בלילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום שנא' ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אלא מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב:** [8]**דבר נא באזני העם וגו' אמרי דבי ר' יאנאי** [9]**אין נא אלא לשון בקשה אמר ליה הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב שלא יאמר אותו**

והאי דקרו ליה ליליא. דקאמר יולא בו ק"ש של לילה: משום דאיכא דגנו. וקרינא ביה ובשכבך [9] **: ובלבד שלא יאמר השכיבנו. הקורא ק"ש של לילה שחרית סמוך לעמוד השחר לא יאמר השכיבנו שאין עוד זמן תחלת שכיבה אלא זמן סוף שכיבה: דאשתכור. וישנו וגרלמו עד לאחר עמוד השחר: בשעת הדחק. אבל שלא בשעת הדחק לא: הכי קא אמרי ליה. לרבן גמליאל. ולא גרס אלא: רבנן פליגי עילווך. כלומר מי פליגי רבנן עליך דהא דאמרי עד חצות דוקא קאמרי ולא משמע להו ובשכבך כל זמן שכיבה אלא כל זמן שדרך בני אדם להתעסק לילך ולשכב ומיהו בהא פליגי אדר' אליעזר אליעזר דאמר אליעזר רבי אליעזר סבירא ליה זמן עסק שכיבה אינו אלא עד האשמורה הראשונה ורבנן עד חצות. ואת סבירא לך ובשכבך כל זמן שבני אדם שוכבים והיינו כל הלילה ויחיד ורבים הלכה כרבים: לו דילמא לווסך סבירא להו. ומשמע להו ובשכבך כל זמן שכיבה והא דקאמרי עד חצות הרחקה הוא כדי לזרז ומיהו היכא דאתנים ולא קרא קודם חצות עדיין זמן חיובא הוא ומתחייבי ונפקי ידי ק"ש בזמנו: לווסי סבירא להו וחייבין אתם אפס נקרום גרסינן. ולא גרסינן מותרים דאפילו שלא בזמנו תנן (עמוד ב) הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה: שעת חפזון. שנחפזו לצאת והיינו עמוד השחר דכתיב לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר (שמות יב): יכול יהא נאכל. כשאר קדשים ביום שחיטתו כדרך תודה שאף היא זמן אכילתה יום א' ואוכל והולך כל יום שחיטתה והלילה עד הבקר (ג) כדין תודה דכתיב ביום קרבנו יאכל (ויקרא ז) : מה שלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד. שבינתים דכתיב ביום זבחכם יאכל וממחרת (שם יט) אף פסח נמי הואיל ואינו נאכל אלא בלילה נוקים שני לילות במקום שני ימים דשלמים ויהא נאכל בשני לילות ויום א' לא שיאכלנו ביום אלא שיהא שהות זמן שלא יפסל באכילה בשביל המתנת היום ויאכלנו בלילה השנית (ג) קמ"ל: שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. הרי לך שלשה זמנים שאינם שוים. בערב כי יטוו צללי ערב היינו לאחר חצות שנתלקה חמה מרחש כל אדם ונטתה למערב. כבוא השמש משחשכה. מועד צאתך ממצרים בבקר. כילד יתקיימו כולם. בערב לזמן שחיטה. כבוא השמש התחלת זמן אכילה. מועד צאתך זמן שריפה כלומר בבקר הוא נעשה נותר שהגיע זמן שריפה אלא לפי שאין שורפין קדשים ביום טוב ממתינין לו עד בקר שני: עד מתי אתה אוכל. היינו כר"ע אבל לתנא קמא עד חצות לילה הוי זמן אכילה ותו לא דאי לא מאי בינייהו: הכל מודים. רבי עקיבא גופיה מודה שהלילה) מחצות ואילך היתה שעת חפזון דמצרים לשלחם מן הארץ: מערב נגאלו. נתנו להם רשות לצאת: חפזון דמצרים. מכת הבכורים שעל ידם נחפזו למהר לשלחם: חפזון דישראל. לא שמעו להם לצאת עד בקר: אותו**

לעולם יממא הוא. ואם תאמר ליתני שתי פעמים קודם הנץ החמה והוי רבותא טפי דאפילו קודם הנץ הוי זמן דקריאת שמע של שחרית. וי"ל כדפרישנא דהאי יממא לענין שאר מצות. אבל לענין ק"ש הואיל ואיכא אינשי דגנו לאו זמן קימה הוא. ותימא דקשיא דרבי עקיבא אדר' עקיבא דהכא קאמר אחר הנץ ולקמן (עמוד ב) קאמר משיכיר בין תכלת לערוד דהיינו אפילו קודם. וי"ל דתרי תנאי אליבא דרבי עקיבא. אי נמי יש לומר יממא הוא אפילו גבי קרית שמע דהא זמן קימה הוא והא דלא נקט ב' פעמים קודם הנץ משום דבעי לאשמועינן שאינו יוצא בשל לילה אחר הנץ [9] **: ובלבד שלא יאמר השכיבנו. פירש בקונטרס אמילתא דר"ש בן יוחי דקורא קודם שיעלה עמוד השחר קאי. ונראה לי דאז ודאי זמן שכיבה הוא ומצי למימר השכיבנו. ועוד דהוה ליה למימר אמאי דסליק מייה. ופי' השר מקולי דקאי אקודם הנץ דסליק מייה ולכך קאמר דלא מצי למימר השכיבנו דלאו זמן שכיבה הוא כיון שעלה כבר עמוד השחר אפילו קודם הנץ:**

ר' אלעזר בן עזריה אומר נאמר כאן בלילה

הזה וכו'. ולא"ת היכי מצי למימר רבי אלעזר בן עזריה עד חצות והכתיב לא תותירו ממנו עד בקר (שמות יב) דמשמע עד בקר מיהא מצי לאכלו. ויש לומר דמצי למימר דהכי קאמר לא תעשו דבר שיבא לידי נותר עד הבקר. שאם לא יהא נאכל עד חצות לא תוכל לאוכלו ולא לשורפו בלילה כדקא אמרינן [10] **ביום אתה שורפו ואי אתה שורפו בלילה ואם כן יאכר עד הבקר: אלא**

לח א מיי' פ"ח מהל' ק"ש הל' י' (סמ"ג עשין יח) טוש"ע או"ח סימן רלה סעיף ד:

לט ב מיי' פ"ח מהל' קרבן פסח הל' טו:

תורה אור השלם

1. וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: שמות יב ח
2. וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְיָ: שמות יב יב
3. וְכָכָה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֵּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיְיָ: שמות יב יא
4. וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ: שמות יב י
5. כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת הַפֶּסַח בָּעָרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם: דברים טז ו
6. שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה: דברים טז א
7. וַיִּסְעוּ מֵרַעְמְסֵס בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה לְעֵינֵי כָל מִצְרָיִם: במדבר לג ג
8. דַּבֵּר נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב: שמות יא ב

הגהות הב"ח

(א) גמ' ולא זו בלבד כמי קאמר כל"ל ומיהא אמרו נמתקן: (ב) רש"י ד"ה יכול יהא וכו' עד הבקר מן התורה דכתיב ביום: (ג) ד"ה מה שלמים וכו' בלילה השנית. נ"ב ורשב"ם סוף פסחים דף ק"ב ע"ב הביא תחלה פי' רבינו דסבא ואח"כ כתב ח"ל ולי נראה שאף ביום שבינתים יאכל דהא בלילה הזה לא בא למעטו אלא יום שחיטתו שלפני לילה הראשון של פסח אבל מכאן ואילך יאכלנו עד עמוד השחר של ליל שני קמ"ל עכ"ל:

מוסף רש"י

עד שעת חפזון. שנבהלו לצאת והיינו עד הבקר (פסחים קב: וכעי"ז זבחים נז:). יהא נאכל כקדשים ביום. ביום זבימתו קודם שתחצ' יתחיל לאוכלו אם ירצה (זבחים שם). ויהא נאכל לב' לילות ויום אחד. ט"ו המפסיק בין הלילות הלא ליהוי נותר עד ט"ז (פסחים קב:).

עין משפט נר מצוה

מאימתי פרק ראשון ברכות

מ א ב מיי׳ פ״ט מהלכות ק״ש הלכה יא וס״ל מהג׳ תפילין הלכה י סמג עשין יח טוש״ע או״ח סימן נח סעיף ג׳ וכסי׳ פט סעיף ל׳:

מא ג מיי׳ ס״ז מהלכות תפלה הלכה ח סמג עשין י״ט טוש״ע או״ח סימן קו סעיף ח וסי׳ קי״ח סעיף ג׳:

מב ד מיי׳ פ״ג מהל׳ אבל הלכה יד טור וש״ע או״ח סימן רכד סעיף ט [וכ״כ אלפס לקמן פרק הרואה דף מז.]:

מג ה [מיי׳ פ״ז מהל׳ תפלה הלכה יח] סמ״ג עשין יט [טור או״ח סי׳ לה] וטוש״ע או״ח סימן לו סעיף כ:

תורה אור השלם

1. וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל:

בראשית טו יג-יד

2. וַיִּן נָתַן אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם: שמות יב לו

3. מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן וּנְוַת בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל:

תהלים סח יג

4. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם: שמות ג יד

5. עֲנֵנִי יְיָ עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי אַתָּה יְיָ הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הָסַבְתָּ אֶת לִבָּם אָחֹרַנִּית: מלכים א יח לז

6. יִירָאוּךָ עִם שֶׁמֶשׁ וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים: תהלים עב ה

7. יִתְמּוּ חַטָּאִים מִן הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים עוֹד אֵינָם בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ הַלְלוּ יָהּ:

תהלים קד לה

רבינו חננאל

[מתני] מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן. אוקימנא משיכיר בין תכלת שבציצית ללבן שבה. פי׳ שיש בה ששה חוטין של צמר לבן וב׳ חוטין של צמר הצבועין בתכלת, ואחד מאותן שנים הוא שכורך על הז׳ ואין ניכר אלא ביום. ירושלמי כיני מתניתא בין תכלת שבה ללבן שבה, ומאי טעמא דרבנן וראיתם אותו מן הסמוך לו, ומאי טעמא דר׳ אליעזר וראיתם אותו כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום. אמר ר׳ זירא מאי קרא ויראוך עם שמש, כלומר, יקבלו עליהם מלכות שמים עם הנץ החמה. ומצות ק״ש מהנץ החמה עד שלש שעות ביום כר׳ יהושע, אבל לתפלה הלכה כר׳ יהודה דאמר עד ד׳ שעות ביום בפ׳ תפלת השחר, והכי פסקינן התם הואיל ותנן בבחירתא כוותה. ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה. והאי גומרין ר״ל קורין. ופסק דזמן ק״ש מהנץ החמה עד שלש שעות כריב״ל דפסיק הילכתא כר״ש שאמר משום רבי עקיבא במתני׳ דיומא. ופי׳ יראוך עם שמש היינו ק״ש, כלומר יקבלו עליהם עול מלכות שמים. [הדעיד ר׳ יוסי בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלם. בגמרא דפרק אין צדין אמר רבי משום קהלא קדישא דבירושלם ר׳ שמעון בן מנסיא וחבריו אמרו הלכה כר׳ מאיר. ירושלמי במעשר שני בסוף פרק ב עדה קדושה ר׳ יוסי בן משולם ור׳ שמעון בן מנסיא. בהגדת קהלת ראה חיים עם אשה אשר אהבת, רבי בשם עדה קדושה אמר קנה לך דברי אומנות עם דברי תורה, מאי טעמא כדכתיב ראה חיים עם אשה אשר אהבת. ולמה קורין אותה עדה קדושה, שהיו משלשלין את היום שליש לתפלה שליש לתורה שליש למלאכה. ויש אומרים שהן יגיעין בתורה בימות החורף ובמלאכה בימות הקיץ]ד״ה. **זימנא חדא סמך גאולה לתפלה.** פי׳, כוותיקין עם דמדומי חמה, [והיינו] דלא פסיק תוכיה מפומיה כולה יומא. [ולבסוף הוא אומר יהיו] לרצון אמרי פי. ופרקינן כי אמ׳ ר׳ יוחנן שמתחיל י״ח שפתי תפתח בתפילה שלערבית, ודחינן לא יכלת לאמר הכי דהא ר׳ יוחנן איהו דאמר איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה שלערבית. ופרקינן אלא כי קאמר ר׳ יוחנן בתפילה שלמנחה צריך להתחיל י״ח שפתי תפתח דכיון דתקינו רבנן למפתח הכי, ובא רב אשי ופריק פירוק אחר לעולם ר׳ יוחנן אתפילות כולהי אמר שצריך להתחיל י״ח שפתי תפתח, דכיון דתקינו רבנן למפתח הכי כגאולה אריכתא היא, דאי לא תימא הכי השכיבנו] היכי קאמ׳, והא קא מפסיק, אלא כיון דתקון רבנן כגאולה אריכתא היא, הכא נמי כיון דתיקון רבנן י״ח שפתי תפתח כגאולה אריכתא היא. **ירושלמי.** שלש תכיפות הן, תכף לסמיכה שחיטה שנ׳ וסמך ושחט, תכף לנטילת ידים ברכה שנ׳ שאו ידיכם קדש וברכו את י״י, תכף לגאולה תפילה שנ׳ יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך י״י צורי וגואלי, וכת׳ בתריה יענך י״י ביום צרה. וכל התוכף סמיכה לשחיטה, אין פסול נוגע אותו קרבן. וכל התוכף ברכה לנטילת ידים, אין שטן מקטרג באותה שעודה. וכל התוכף גאולה לתפילה, אין שטן מקטרג באותו היום. והטוב בעניני עשיתי. אמר רב יהודה אמר רב שסמך גאולה לתפלה. תקינו רבנן יהיו לרצון אמרי פי אחר י״ח ברכות מפני שאמרו דויד אחרי י״ח פרשיות, אשרי ולמה רגשו חדא פרשה.

אלא בין תכלת שבה ללבן שבה. פי׳ רש״י לאמר הלבוש תכלת וי״ש מקומות שלא עלה שם הלבש שפיר. וקשה דאמרינן במנחות (מג ב וסס) לאה מלוה זו שבה תלוי מצוה אחרת ואיזו זו ק״ש כדתנן עד שיכיר בין תכלת ללבן. ואי קאי אגיזת צמר אינה תלויה בציצית. ועוד בגילה נמי פעמים יכולין לראות לאמר שאינו לבוש כדרכו. ע״כ יש לפרש בין תכלת שבה בציצית שהיה קבוע בו תכלת וגם שני חוטין לבן ועושין בו חוליא של תכלת וחוליא של לבן: **אחרים** אומרים עד שיראה חברו וכו׳. בירושלמי במה אנן קיימין אי בדגיל אפי׳ בדחוק טפי חכים ביה ואי בשאינו רגיל אפילו בקרוב לגביה לא חכים ביה תפתר ברגיל ואינו רגיל כהדין אכסניא דאתי לקיצין. ולריך לומר דהאי אחרים לאו ר׳ מאיר נינהו דהא ר׳ מאיר אייר לעיל מיניהו (פ) **לכ״ש** בותיקין. תימא דלעיל פסקינן כמאן דמתיר לאחר עמוד השחר מיד ולקמן פסקי׳ הלכה כר׳ יהושע דאמר עד ג׳ שעות והכא פסק אביי שהוא בתרא ואמר בותיקין ומשמע דהכי הלכתא. וי״ל דודאי זמן ק״ש מתחיל לאחר עמוד השחר וזמנו עד ג׳ שעות ומיהו מצוה מן המובחר בותיקין סמוך להנץ החמה כדי לסמוך גאולה לתפלה ואפי׳ ותיקין נמי מודו לרבי יהושע שאם לא קרא קודם הנץ החמה דיכול לקרות עד שלש שעות ועל זה אנו סומכין וכן בפ׳ מי שמתו (דף כ״ג ב) דקאמר בעל קרי שירד לטבול אם יכול לעלות ולקרות קודם הנץ וכו׳ ומסיק בגמרא (ד׳ כ״ה ב) דילמא כר׳ יהושע ובותיקין כלומר מתני׳ דקתני קודם הנץ החמה בותיקין אלמא ותיקין נמי מודו לר׳ יהושע שאין שעה עובדת עד שלש שעות. ומיהו קשה דאמרינן ביומא (ד׳ לז וסס) אף היא עשתה נברשת של זהב כיון שהחמה זורחת היו מילות יוצאות הימנה והיו יודעין שהגיע הנץ החמה ובא זמן ק״ש של שחרית ומוקי לה התם בשאר עמא דירושלים אלמא משמע דעיקר זמן ק״ש לאחר הנץ החמה והא לא הוי בותיקין שהיו קורין קודם להנץ סמוך להנץ. וי״ל דאותו זמן הוקבע לגבור לפי שלא היו יכולין להקדים ולמהר בותיקין כי רוב בני אדם אינם יכולין לכוין אותה שעה:

כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק. וא״ת והלא כל העולם סומכין גאולה לתפלה ומאי רבותיה דרב ברונא דלא פסיק תוכא מפומיה. ויש לומר דהכי קאמר כל הסומך גאולה לתפלה בותיקין שקורין ק״ש קודם הנץ ותפלה לאחר הנץ: כל

אותו צדיק [1]ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם אמרו לו ולואי שנצא בעצמנו משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים והיו אומרים לו בני אדם מוציאין אותך למחר מבית האסורין ונותנין לך ממון הרבה ואומר להם בבקשה מכם הוציאוני היום ואיני מבקש כלום: [2]וישאלום א״ר אמי מלמד שהשאילום בעל כרחם איכא דאמרי בעל כרחם דמצרים וא״ד בעל כרחם דישראל מ״ד בעל כרחם דמצרים דכתיב [3]ונות בית תחלק שלל מ״ד בעל כרחם דישראל משום משוי: [2]וינצלו את מצרים [ו]א״ר אמי מלמד שעשאוה כמצודה שאין בה דגן ור״ל אמר עשאוה כמצולה שאין בה דגים: [4]אהיה אשר אהיה א״ל הקב״ה למשה לך אמור להם לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות אמר לפניו רבש״ע דיה לצרה בשעתה א״ל הקב״ה לך אמור להם אהיה שלחני אליכם: [5]עננו ה׳ עננו א״ר אבהו למה אמר אליהו עננו ב׳ פעמים מלמד שאמר אליהו לפני הקב״ה רבש״ע עננו שתרד אש מן השמים ותאכל כל אשר על המזבח וענני שתסיח דעתם כדי שלא יאמרו מעשה כשפים הם שנאמר [5]ואתה הסבות את לבם אחורנית: **מתני׳** [ז]מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן ר׳ אליעזר אומר בין תכלת ללבן שבה. [ח]עד הנץ (ו) החמה [ט]ר׳ יהושע אומר עד שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות [י]הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה: **גמ׳** מאי בין תכלת ללבן אילימא בין גבבא דעמרא חיורא לגבבא דעמרא דתכלתא הא בלילא נמי מידע ידעי אלא [יא]בין תכלת שבה ללבן שבה. תניא רבי מאיר אומר משיכיר בין זאב לכלב ר״ע אומר בין חמור לערוד [יב]ואחרים אומרים משיראה את חברו רחוק ד׳ אמות ויכירנו אמר רב הונא הלכה כאחרים אמר אביי [ב]לתפילין כאחרים לק״ש כותיקין [ג]דאמר ר׳ יוחנן ותיקין היו [ד]גומרין אותה עם הנץ החמה תניא נמי הכי [ה]ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום א״ר זירא מאי קראה [ו]יראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים העיד ר״י בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים [ז]כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק כל היום כולו א״ר זירא איני והא אנא סמכי ואיתזקי א״ל במאי איתזקת דאמטיית אסא לבי מלכא התם נמי מבעי לך למיהב אגרא למחזי אפי מלכא דא״ר יוחנן [מ]דלעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי עכו״ם שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו״ם. אמר ליה רבי אלעא לעולא כי עיילת להתם שאיל בשלמא דרב ברונא אחי במעמד כל החבורה דאדם גדול הוא ושמח במצות זימנא חדא סמך גאולה לתפלה ולא פסיק חוכא מפומיה כוליה יומא. היכי מצי סמיך והא א״ר יוחנן [ח]בתחלה הוא אומר ה׳ שפתי תפתח ולבסוף הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי וגו׳ אמר ר׳ אלעזר תהא בתפלה של ערבית. והא אמר ר׳ יוחנן [ט]איזהו בן העוה״ב [י]זהו הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית אלא א״ר אלעזר תהא בתפלת המנחה רב אשי אמר אפי׳ תימא אכולהו וכיון דקבעוה רבנן בתפלה כתפלה אריכתא דמיא דאי לא תימא הכי [יא]ערבית היכי מצי סמיך והא בעי למימר השכיבנו אלא כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא ה״נ כיון דקבעוה רבנן בתפלה כתפלה אריכתא דמיא. מכדי האי יהיו לרצון אמרי פי משמע לבסוף ומשמע מעיקרא דבעינא למימר מ״ט תקנוהו רבנן לאחר י״ח ברכות לימרו מעיקרא א״ר יהודה בריה דר׳ שמעון בן פזי הואיל ולא אמרו דוד אלא לאחר י״ח פרשיות לפיכך תקינו רבנן לאחר י״ח ברכות. הני י״ח י״ט הויין אשרי האיש ולמה רגשו גוים חדא פרשה היא דאמר ר׳ יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי ק״ג פרשיות אמר דוד ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר [7]יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה׳ הללויה. הני ק״ג ק״ד הויין אלא שמע מינה אשרי האיש ולמה רגשו גוים חדא פרשה היא דאמר ר׳ שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן כל

מסורת הש״ס

(א) פסחים קיט. [וע״ש בתוס׳ ד״ה כמגולה]. (ב) [לעיל ו.], (ג) [מנחות מג.]. (ד) [נ״מ לי״ג עי׳ תוי״ט], (ה) [לקמן ד׳ כה.], (ו) [לעיל דף ג.], (ז) [פירש״י על זה מגמא לקמן י.], (ח) [עי׳ תוס׳ מנחות מג.: ד״ה בין וכו׳ וכמו פי׳ רש״י דהכא ופי׳ בתופן אחר], (ט) תוספתא פ״א ה״ד, (י) לקמן כה: כו., (כ) [פי׳ קולפון עי׳ תוס׳ סוכה מד: ועי׳ תוס׳ יומא לז: סוף ד״ה אמר אביי], (ל) תוספתא פ״א ה״ד, (מ) לקמן יט: מח., (נ) לעיל ד:, (ס) ג״ז שם, (ע) [ע״ז תוס׳ סוטה יב.וע״ז סד:].

הגהות הב״ח

(א) במשנה וגומרה עד הנץ. נ״ב ר״ל הוא דקאמר לה עיין לקמן דף כ״ה רים ע״ב: (ב) רש״י ד״ה ילילוך וכו׳ בק״ש. נכתב בלא עי׳ לקמן דף כט ע״ב פי׳ ד״ה ייראוך עם שמש זו תפלת יולר היקר ממה שפי׳ כאן אקר״ש:

לעזי רש״י

פוריי״ש [פוריל״ש].
כרשים (ירק מאכל).

מוסף רש״י

שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות. כיום, כתמילת שעה שלישית (לעיל ג: ועי׳ בהגר״א או״ח סי׳ נח ס״ק ד).
כאדם הקורא בתורה. שהרי הוא כאדם שקורא אחת מכל הפרשיות שבתורה, ואף על פי שלא יצא ידי קריאת שמע יש לו קבול שכר כעוסק בתורה (לקמן י:). **בין תכלת שבה ללבן שבה.** ולא בלבן דוקא אלא קרוב ללבן (פרי״ד בשם רש״י). **לתפילין כאחרים.** כלומר להמתת תפילין הלכה כאחרים (מנחות לו.). **כותיקין.** המקדימין למצוות ומתמידים לעשות דבר בזמנו ומצותו (לקמן כו.). **ולפני ירח.** זו מנחה (לקמן כט:). **קודם אור היום בעוד השמש לא שקעה** (שבת קיח:). **שאם יזכה.** לעולם הבא ויראה בכבוד מלך המשיח, **יבחין.** כמה יתר כבוד ונועלי שכר מצוות יותר ממה שהיה כבוד המצות בעולם הזה (לקמן נח.).

רב ניסים גאון

אחרים אומרים כדי שיראה את חברו ברחוק ד׳ אמות ויכירנו. הא מילתא איתמר עלה בגמ׳ דבני מערבא מה אנן קיימין אם ברגיל אפי׳ ברחוק כמה חכים ליה ואי בשאינו רגיל אפי׳ קאים גביה לא חכים ליה אלא כאן אנו קיימין ברגיל ואינו רגיל כההוא דאזיל לאכסניא ואתי לקיצין: **העיד (ר׳ שמעון)** [ר״ש] בן אליקים משום קהלה קדושה בגמ׳ דבני מערבא במס׳ דמעשר שני (ספ״ב הלכה ד׳) פרשו עדה קדושה ר׳ יוסי בן (משולם) [המשולם] ור׳ שמעון בן מנסיא ובמס׳ דיום טוב בפרק אין צדין (דף כז) גרסי׳ אמר ר׳ שמעון בן פזי אמר ר׳ הרשע בן לוי אמר ר׳ יוסי בן שאול אמר ר׳ משום קהלה קדושה שבירושלים [ו]ר׳ שמעון בן מנסיא וחבריו ובאגדתא דקהלת (פסוק ראה חיים) למה קורין אותן עדה קדושה שהיו משלשלין את היום שליש לתפלה שליש לתורה שליש למלאכה ויש אומרים על שהיו יגעים בתורה בימות החורף ובמלאכה בימות הקיץ ר׳ יצחק בן אלעזר קרי לר׳ שמלאי ולר׳ ברקי עדה קדושה שהיו משלשלין את היום ויש אומרים על שהיו יגעין בתורה וכו׳:

---

[1] ע״ש בגמ׳ וכש״י ולש״מ.

פתח באשרי וסיים באשרי. אלמא חדא היא דאשרי כל חוסי בו סיומא דלמה רגשו גויים הוא: **בריוני.** פריליס: **חַטאים לציון.** קרי ביה חַטאים שיכלה יצר הרע: **שפיל.** השפיל עצמך לסוף המקרא. כל דבר שהוא בסוף קרוי שפילו של דבר: **סמוכים נעד נעולם.** בדברי תורה כתיב [אחרי] נאמנים כל פקודיו סמוכים (ג) סמיכת כל פקודיו עשויים באמת ויישר ולעורך ולא דבר ריק: **נלוס יש עבד שמורד ברבו.** ויבא להכמיש את דברי הגביא: **אמור לו נלוס יש בן זו'.** והא חזינן הכא דהוה: **הלא נמי הוה.** סופיה להיות: **ואמר שירה.** כנגד כולם אמר שירה לכשעתה רוח הקודש עליו:

וכל קרבי. על שם קרבי אמו שדר בתוכן: **מאי משמע.** דעל יוס המיתה נאמר: **נא וראה וכו'.** הוא סבר דהכי בעי מאי שנא קרביים דנקט: **חמשה ברכי נפשי.** לעיל חשיב להו: **מאי דכתיב מי להחכם ומי יודע פשר דבר.** משום דאיירי בסופה בסמיכת גאולה לתפלה נקט ליה: **דאשכחן דאזל אליהו לגבי אחאב.** דכתיב וילך אליהו להראות אל אחאב: **יהורם אזל לגבי אלישע.** כשהלכו על מואב הוא ויהושפט (במלכים ב ג). דמתוך שלא היו הולכים זה אצל זה לא היה מוכיחו על שלא נשא אשה: **בכשי דרחמנא.** סתרים דהקב"ה כמו ריש בכבשא (חולין ד' נג:) בהזמנת האפר: **גזרה גזרה.** שתמות: **מקובלני מביה אבי אבא.** דוד שראה את המלאך וחרבו שלופה בידו בסוף ספר שמואל (ב כד) ולא מנע עצמו מן הרחמים: אבי

כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים בה באשרי פתח באשרי דכתיב [1]אשרי האיש וסיים באשרי דכתיב [2]אשרי כל חוסי בו: הנהו בריוני דהוו בשבבותיה דר"מ והוו קא מצערו ליה טובא הוה קא בעי ר' מאיר רחמי עלויהו כי היכי דלימותו אמרה לי' ברוריא דביתהו מאי דעתך משום דכתיב [3]יתמו חטאים מי כתיב חוטאים חטאים כתיב ועוד שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם אלא [4]בעי רחמי עלויהו דלהדרו בתשובה ורשעים עוד אינם בעא רחמי עלויהו והדרו בתשובה: אמר לה ההוא צדוקי לברוריא כתיב [4]רני עקרה לא ילדה משום דלא ילדה רני אמרה ליה שטיא שפיל לסיפיה דקרא דכתיב כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה' [6]אלא מאי עקרה לא ילדה רני כנסת ישראל שדומה לאשה עקרה שלא ילדה בנים לגיהנם כותייכו: א"ל ההוא צדוקי לר' אבהו כתיב [5]מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו וכתיב [6]לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה הי מעשה הוה ברישא מכדי מעשה שאול הוה ברישא לכתוב ברישא אמר ליה אתון דלא דרשיתון סמוכין קשיא לכו אנן דדרשינן סמוכים לא קשיא לן [6]דא"ר יוחנן סמוכין מן התורה מנין שנא' [7]סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו אלא הוה הכא נמי הוה: אמר ר' יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי מאי דכתיב [8]פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה כנגד מי אמר שלמה מקרא זה לא אמרו אלא כנגד דוד אביו שדר בחמשה עולמים ואמר שירה דר במעי אמו ואמר שירה שנאמר [9]ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ומזלות ואמר שירה שנאמר [10]ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ה' כל צבאיו וגו' ינק משדי אמו ונסתכל בדדיה ואמר שירה שנאמר [11]ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו מאי כל גמוליו אמר ר' אבהו שעשה לה דדים במקום בינה טעמא מאי אמר [6](רבי) יהודה כדי שלא יסתכל במקום ערוה רב מתנא אמר כדי שלא יינק ממקום הטנופת ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה שנאמר [3]יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה נסתכל ביום המיתה ואמר שירה שנאמר [12]ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת מאי משמע (ה) דעל יום המיתה נאמר אמר רבה בר רב שילא מסיפא דענייא דכתיב [13]תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון וגו' רב שימי בר עוקבא ואמרי לה מר עוקבא הוה שכיח קמיה דר' שמעון בן פזי והוה מסדר אגדתא קמיה דר' יהושע בן לוי אמר ליה מאי דכתיב [9]ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו אמר ליה בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא [7]מדת בשר ודם מדת בשר ודם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים והקב"ה אינו כן צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים והיינו דאמרה חנה [14]אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו. מאי אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו [7]מאי כי אין בלתך אמר ר' יהודה בר מנסיא אל תקרי כי אין בלתך אלא אין לבלותך שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם מדת בשר ודם מעשה ידיו מבלין אותו והקב"ה מבלה מעשיו א"ל אנא הכי קא אמינא לך הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי אמרן דוד לא אמרן אלא כנגד הקב"ה וכנגד נשמה מה הקב"ה מלא כל העולם אף נשמה מלאה את כל הגוף מה הקדוש ברוך הוא רואה ואינו נראה אף נשמה רואה ואינה נראית מה הקב"ה זן את כל העולם כלו אף נשמה זנה את כל הגוף מה הקב"ה טהור אף נשמה טהורה מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים אף נשמה יושבת בחדרי חדרים יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו: אמר רב המנונא מאי דכתיב [15]מי כהחכם ומי יודע פשר דבר מי כהקדוש ברוך הוא שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים בין חזקיהו לישעיהו חזקיהו אמר ליתי ישעיהו גבאי דהכי אשכחן באליהו דאזל לגבי אחאב (שנאמר [16]וילך אליהו להראות אל אחאב) ישעיהו אמר ליתי חזקיהו גבאי דהכי אשכחן ביהורם בן אחאב דאזל לגבי אלישע מה עשה הקב"ה הביא יסורים על חזקיהו ואמר לו לישעיהו לך ובקר את החולה שנאמר [17]בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר ה' (צבאות) צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה וגו' מאי כי מת אתה ולא תחיה מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא אמר ליה מאי כולי האי אמר ליה משום דלא עסקת בפריה ורביה א"ל משום דחזאי לי ברוח הקדש (ה) דנפקי מינאי בנין דלא מעלו א"ל בהדי כבשי דרחמנא למה לך מאי דמפקדת איבעי לך למעבד ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעביד אמר ליה השתא הב לי ברתך אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך ונפקי מנאי בנין דמעלו א"ל כבר נגזרה עליך גזירה א"ל בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא (ה) אפי' חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים אתמר נמי רבי יוחנן ורבי (ה) (אליעזר) דאמרי תרוייהו אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים שנא' [18]הן יקטלני לו איחל (ה):

כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים בה באשרי. וא"ת מאי כל הפרשיות וסא לא אשכחן שום פרשה אחרת שמתחלת באשרי ומסיימת באשרי אלא היא. וי"ל דלאו דוקא פתח באשרי וסיים באשרי. אלא תמימה מעין פתיחה כמו תהלה שפתח בתהלה וסיים בתהלה תהלת ה' ידבר פי וכן הרבה פרשיות שמתחילות בהללויה ומסיימות בהללויה: גדול

1. אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב:
תהלים א א
2. נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך כי יבער במעט אפו אשרי כל חוסי בו:
תהלים ב יב
3. יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את יי הללו יה:
תהלים קד לה
4. רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר יי:
ישעיהו נד א
5. מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו:
תהלים ג א
6. למנצח אל תשחת לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה:
תהלים נז א
7. סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר:
תהלים קיא ח
8. פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה:
משלי לא כו
9. לדוד ברכי נפשי את יי וכל קרבי את שם קדשו:
תהלים קג א
10. ברכו יי מלאכיו גבורי כח עשי דברו לשמע בקול דברו:
תהלים קג כ
11. ברכי נפשי את יי ואל תשכחי כל גמוליו:
תהלים קג ב
12. ברכי נפשי את יי יי אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת:
תהלים קד א
13. תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון:
תהלים קד כט
14. אין קדוש כיי כי אין בלתך ואין צור כאלהינו:
שמואל א ב ב
15. מי בהחכם ומי יודע פשר דבר חכמת אדם תאיר פניו ועז פניו ישנא:
קהלת ח א
16. וילך אליהו להראות אל אחאב והרעב חזק בשמרון:
מלכים א יח ב
17. בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר יי צו לביתך כי אין בלתך ואין צור כאלהינו:
מלכים ב כ א
18. הן יקטלני לו איחל אך דרכי אל פניו אוכיח:
איוב יג טו

הגהות הב"ח

(ה) גמ' מאי משמע אמר רבה בר ר' שילא כל"ל ומיומא דעל יום המיתה נאמר נמחק: (ב) שם הן יקטלני לו איחל לסוף יהב ליה ברתיה נפק מיניה מנשה ורבשקה יומא חדא ארכבינהו אכתפיה לאמטויינהו לבי מדרשא אמר חד מינייהו חזי ריישא דאבא למטוי ביה גלדאני וחד אמר חזי ריישא דאבא לאקרובי עליה לעכו"ם חבטינהו בארעא מנשה חיה ורבשקה מית קרי אנפשיה וכלי כליו רעים [ישעיה לב] אמר רב חנן אפילו בעגל: (ג) רש"י ד"ה סמוכים וכו' סמוכים לעד לעולם עמיכת כל:

גליון הש"ם

גמ' בעי רחמי. עיין תענית כג ב וזבוה"ק פ' וילא במדרש הנעלם בפ' המנסה אני מאמריכם: שם דנפקי מינאי. עי' עוד לקמן ר"ה ח ב ד"ה ל"ק: שם אפילו חרב חדה. עי' תוס' נדה מז ב ד"ה הכל:

מוסף רש"י

בריוני. פריליס, לשון בוריס (סנהדרין לז.) לו: אנשים ריקים ופוזזים למלחמה (גיטין נו.). כבשי דרחמנא. דברי סתר גזירת המלך (סוטה ז:).

רב ניסים גאון

אמר לה ההוא מינא לברוריא. ברוריא היא בתו של ר' חנינא בן תרדיון והיא היתה אשתו של ר' מאיר ואית' בפירקא קמא דמסכת ע"ז (דף יח) ברוריא דביתהו דר' מאי' ברתי' דר' חנניה בן תרדיון הואי וכבר למדה הרבה חכמות לפני החכמים כדאמרינן בפסחים בפ' תמיד (דף סב.) אמר ליה ומה ברוריא דביתהו דר' מאיר ברתי' דר' חנניה בן תרדיון דהות גמרא תלת מאה (משמעי) [שמעתתא] ביומא מתלת מאה רבותא: למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג. פרש' גוג ומגוג הוא המזמור הראשון שכתוב בו יתיצבו מלכי ארץ (ה)קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג והתם בפרק לפני איידיהן של גוים (ע"ז דף ג) גרסי' לעתיד באים אומות העולם ומתגיירין ומניחין תפילין בראשיהן ותפילין בזרועותיהן ומזוזה בפתחיהן כיון שרואין מלחמת גוג ומגוג אומר להם על מי אתם באים על ה' ועל משיחו שנא' (תהלים ב) למה רגשו גוים [וגו'] יתיצבו מלכי ארץ מיד כל אחד ואחד מנתק מוסרותיו והולך לו שנא' ננתקה את מוסרותימו וגו' וכולא בריתא:

רבינו חננאל

דכל פרשה שהיתה חביבה לדוד פתח [באשרי וסיים בה באשרי, פתח] לה אשרי האיש וסיים בה אשרי כל חוסי בו, וכדרב אשי דהוא בתרא קיימא לן, דבכולהו תפילות מתחלינן י"י שפתי תפתח. וכן הלכה. למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג, שאם יאמר לך אדם יש עבד שמורד לרבו וכולי'. כה אמר י"י צו לביתך כי מת אתה, בעולם הזה, ולא תחיה בעולם הבא, משום דלא עסקת בפריה ורביה. אמר ליה חזיתי ברוח הקדש דלא נפיק מיני זרעא מעליא, אמר ליה בהדי כיבשי דמרי עלמא למה לך מאי דמיפקדת עביד וכולי'. נסיב בת ישעיה הנביא ואוליד מנשה ורבשקה.

(ה) פה ניכר חסרון קלת. ועי' לעיל ז' כ'.

אחי אצא שחפה את ההיכל. שלמה: **שגנז ספר רפואות.** כדי שיבקשו רחמים: **גירר עצמות אביו.** לפי שהיה רשע בזהו ולא נהג בו כבוד בקבורתו להוליאו כהוגן במטות והב וכסף: **פשט מי גיחון.** מי שלוח בדברי הימים (ב׳ לב׳ ל) ולמה כדי שלא יבאו מלכי אשור וימצאו מים לשתות. ולא זהו גיחון הנהר הגדול דהיהו לאו בא״י הוא אלא מעין קטן הוא סמוך לירושלים שנאמר והולדתם אותו אל גיחון (מ״א א׳) ומתרגמינן ותתמון יתיה לשילוחא: **עבר ניסן בניסן.** קס״ד משנתקדש החדש לשם ניסן נמלך לעבר את השנה ועשאו אדר כמו שנאמר בדברי הימים (ב׳ ל׳) ויועץ המלך (חזקיהו) לעשות הפסח בחדש השני: **ביום שלשים של אדר.** ואע״פ שלא נתקדש החדש שעדיין לא באו עדים: **הפולה בזכות עצמו.** שאומר בתפלתו עשה לי בזכותי כגון חזקיהו שאמר[ב] זכר נא את אשר התהלכתי לפניך [ג] וגו׳: **פרועה.** מגולה שיטלה [ד] תקרה שלה: **הרולה להנות.** משל אחרים: **יהנה.** ואין איסור בדבר: **לאלישע.** כמו שמצינו באלישע שנהנה: **והרולה שלא להנות.** משל אחרים: **אל יהנה.** ואין בדבר לא משום גסות רוח ולא משום שנאה: **כשמואל הרמתי.** כמו שמצינו בשמואל הרמתי שלא רצה להנות: **כי שם ביתו.** לעיל מייניה כתיב והיה[ה] מדי שנה בשנה וסבב בית אל והמצפה ושפט את ישראל וסמיך ליה ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וכי מיני יודע ששם ביתו אלא אחוריו מקומות דקרא דלעיל מייניה קאי שכל מקום שהיה הולך שם היה נושא כל כלי תשמישי בית עמו ואהל חנייתו שלא להנות מן אחרים: **בהוד יפיה.** בדליה: **תפלה לעני.** דרך עניות: **יחון את רגליו.** זו אצל זו: **ורגליהם רגל ישרה.** נראין כרגל אחד: [ו] **הקורא מלאן ואילך לא הפסיד.** שהרי הוא כאדם שקורא אחת מכל הפרשיות שבתורה ואע״פ שלא יצא ידי ק״ש יש לו קבול שכר כעוסק בתורה: **מתני׳ יעה.** על לדו: **בשלבך.** דרך שכיבה: **יעמוד.** כתמיד ובקומך: **בדרכו.** או בקימה או בשכיבה או בישיבה או מהלך: גמ׳

גדול הקורא ק״ש בעונתה יותר מהעוסק בתורה. תימה לפי׳ תפלה נמי דהא אמרינן פ״ק דשבת (ד׳ יא.) כגון אנו מפסיקין בין לק״ש בין לתפלה. וי״ל דהכי קאמר יותר מהעוסק בתורה פעם אחת שלא בשעת ק״ש[ז]. אבל העוסק בתורה בשעת ק״ש לא מיירי ואפי׳ בתפלה פוסק: שנאמר

א״ר חנן אפי׳ בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן הרחמים שנאמר [1]כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה כי את האלהים ירא מיד [2]ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה׳ [ט]מאי קיר אמר רשב״ל מקירות לבו שנא׳ [3]מעי מעי אוחילה קירות לבי וגו׳ ר׳ לוי אמר על עסקי הקיר אמר לפניו רבונו של עולם ומה שונמית שלא עשתה אלא קיר אחת קטנה החיית את בנה אבי אבא שחפה את ההיכל כולו בכסף ובזהב על אחת כמה וכמה [4]זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי מאי והטוב בעיניך עשיתי א״ר יהודה אמר רב שסמך גאולה לתפלה ר׳ לוי אמר שגנז ספר רפואות תנו רבנן [ט]ששה דברים עשה חזקיהו המלך על ג׳ הודו לו ועל ג׳ לא הודו לו על ג׳ הודו לו גנז ספר רפואות והודו לו כתת נחש הנחשת והודו לו גירר עצמות אביו על מטה של חבלים והודו לו ועל ג׳ לא הודו לו סתם מי גיחון ולא הודו לו קצץ דלתות היכל ושגרם למלך אשור ולא הודו לו עבר ניסן בניסן ולא הודו לו ומי לית ליה לחזקיהו [5]החדש הזה לכם ראש חדשים [ט]זה ניסן ואין אחר ניסן אלא טעה בדשמואל [ט]דאמר שמואל [8]אין מעברין את השנה ביום שלשים של אדר הואיל וראוי לקובעו ניסן סבר הואיל וראוי לא אמרינן: א״ר יוחנן משום ר׳ יוסי בן זמרא כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו משה תלה בזכות אחרים שנא׳ [6]זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך תלו לו בזכות עצמו שנאמר [7]ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית חזקיהו תלה בזכות עצמו דכתיב זכר נא את אשר התהלכתי לפניך תלו לו בזכות אחרים שנא׳ [8]וגנותי [7]אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי והיינו דריב״ל דאמר ריב״ל מאי דכתיב [9]הנה לשלום מר לי מר אפי׳ בשעה ששיגר לו הקב״ה שלום מר הוא לו: [10]נעשה נא עליית קיר קטנה רב ושמואל חד אמר עלייה פרועה היתה וקירוה וחד אמר אכסדרה גדולה היתה וחלקוה לשנים בשלמא למ״ד אכסדרה היינו דכתיב קיר אלא למ״ד עלייה מאי קיר שקירוה בשלמא למ״ד עלייה היינו דכתיב עליית אלא למ״ד אכסדרה מאי עליית [ט]מעולה שבבתים. ונשים לו שם מטה ושולחן וכסא ומנורה אמר אביי ואיתימא ר׳ יצחק הרוצה להנות יהנה כאלישע ושאינו רוצה להנות אל יהנה כשמואל הרמתי שנאמר [11]ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וא״ר יוחנן [ט]שכל מקום שהלך שם ביתו עמו. [12]ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא א״ר יוסי בר׳ חנינא מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש קדוש הוא מנא ידעה רב ושמואל חד אמר שלא ראתה זבוב עובר על שולחנו וחד אמר סדין של פשתן הציעה על מטתו ולא ראתה קרי עליו קדוש הוא א״ר יוסי בר׳ חנינא הוא קדוש ומשרתו אינו קדוש (שנא׳) [13]ויגש גיחזי להדפה א״ר יוסי בר׳ חנינא שאחזה בהוד יפיה. עובר עלינו תמיד א״ר יוסי בר׳ חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב [ט]כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין. וא״ר יוסי בר׳ חנינא משום ראב״י [ב]אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל שנא׳ [14]ממעמקים קראתיך ה׳ תניא נמי הכי [ו]לא יעמוד אדם לא על גבי כסא ולא ע״ג שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל לפי שאין גבהות לפני המקום שנאמר ממעמקים קראתיך ה׳ וכתיב [15]תפלה לעני כי יעטוף. וא״ר יוסי בר׳ חנינא משום ראב״י [ג]המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנא׳ [16]ורגליהם רגל ישרה (א״ר יצחק א״ר יוחנן) וא״ר יוסי בר׳ חנינא משום ראב״י מאי דכתיב [17]לא תאכלו על הדם [ד]לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם (א״ד) א״ר יצחק [ט]א״ר יוחנן א״ר יוסי בר׳ חנינא משום ראב״י כל האוכל ושותה ואח״כ מתפלל עליו הכתוב אומר [18]ואותי השלכת אחרי גויך אל תקרי גויך אלא גאיך אמר הקב״ה לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים: ר׳ יהושע אומר עד ג׳ שעות: אמר רב יהודה אמר שמואל [ה]הלכה כרבי יהושע: הקורא מכאן ואילך לא הפסיד: אמר רב חסדא אמר מר עוקבא ובלבד שלא יאמר יוצר אור מיתיבי הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה אבל מברך הוא שתים לפניה ואחת לאחריה תיובתא דרב חסדא תיובתא איכא דאמרי אמר רב חסדא אמר מר עוקבא מאי לא הפסיד שלא הפסיד ברכות תניא נמי הכי [ו]הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה אבל מברך הוא שתים לפניה ואחת לאחריה א״ר מני גדול הקורא ק״ש בעונתה יותר מהעוסק בתורה מדקתני הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה מכלל דקורא בעונתה עדיף: **מתני׳** [ט]בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא ובבקר יעמוד שנאמר [19]ובשכבך ובקומך ובית הלל אומרים [ו]כל אדם קורא [ט]כדרכו שנאמר ובלכתך בדרך אם כן למה נאמר ובשכבך ובקומך [ה]בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים א״ר טרפון אני הייתי בא בדרך [ט]והטתי לקרות כדברי ב״ש וסכנתי בעצמי מפני הלסטים אמרו לו כדי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב״ה: גמ׳

9. הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר לִי מָר וְאַתָּה חָשַׁקְתָּ נַפְשִׁי מִשַּׁחַת בְּלִי כִּי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוֶךָ כָּל חֲטָאָי: ישעיהו לח יז 10. נַעֲשָׂה נָּא עֲלִיַּת קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה: מלכים ב ד י 11. וַתִּשֻׁבָתוֹ הָרָמָתָה כִּי שָׁם בֵּיתוֹ וְשָׁם שָׁפַט אֶת יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיקֹ׳: שמואל א ז יז 12. וַתֹּאמֶר אֶל אִישָׁהּ הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד: מלכים ב ד ט 13. וַתְּבֹא אֶל אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל הָהָר וַתַּחֲזֵק בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּחֲזִי לְהַדְּפָהּ וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֶּה לָהּ כִּי נַפְשָׁהּ מָרָה לָהּ וַיְיָ הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי: מלכים ב ד כז 14. שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְיָ: תהלים קל א 15. תְּפִלָּה לְעָנִי כִּי יַעְטֹף וְלִפְנֵי יְיָ יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ: תהלים קב א 16. וְרַגְלֵיהֶם רֶגֶל יְשָׁרָה וְכָף רַגְלָם עֹגֵל וְנִצָּעֵים בְּעֵין נוֹשֶׁת קָלָל: יחזקאל א ז 17. לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם לֹא תְנַחֵשׁוּ וְלֹא תְעוֹנְנוּ: ויקרא יט כו 18. וְאֹתִי לֹעַשׂוֹת מִכֹּל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ וַתֵּלֶךְ וַתַּעֲשֶׂה לָךְ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמַסֵּכוֹת לְהַכְעִיסֵנִי וְאֹתִי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוֶךָ: מלכים א יד ט 19. וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: דברים ו ז

גמ׳

א [מיי׳ פ״ד מהל׳ קידוש החודש הל׳ יד וס״ד מהל׳ ביאת מקדש הל׳ יח:]:
מד ב מיי׳ פ״ה מאבל׳ הלכה ז סמג עשין יט טוש״ע או״ח סימן ל ס״ח:
מה ג מיי׳ שם הלכה ד סמג שם טור שו״ע או״ח סי׳ לה ס״ח:
מו ד מיי׳ פ״ו שם [הל׳ ד׳] סמג שם טוש״ע או״ח סימן פט ס״ג:
מז ה מיי׳ פ״ח מהל׳ ק״ש הלכה יא סמג עשין יח טוש״ע או״ח סימן נח ס״ח:
מח ו מיי׳ שם הלכה יג טור שו״ע שם סעיף ו:
מט ז מיי׳ פ״ג שם הלכה ג סמג שם טוש״ע או״ח סימן סג ס״ח:
ח [מיי׳ פ״ח שם הל׳ ח׳]:

מוסף רש״י

בעל החלומות. שלא הקדמה תלומות בגלגל (סנהדרין ל.) שגנז ספר רפואות. לפי שלא היה לבם נכנע על חולים אלא מתרפאין מיד (פסחים נו.) כתת נחש הנחשת. לפי שהיו טועים אחריו (שם). גירר עצמות אביו. משום כפרה, ולא קברו בכבוד בדרגא ומטה נאה, ומפני קידוש השם שיתגנה על רשעו ויזכו הרשעים (שם). שתם מי גיחון ולא הודו לו. שהיה לו לבטות בהקב״ה שאמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה (שם). עיבר ניסן בניסן. לאחר שנכנס ניסן נמלך ועשאו אדר השני כדתיב (דה״ב ל׳ ב) ויועץ המלך וחזקיה לעשות פסח בחדש השני וגו׳ כי מרבית העם רבים אשר לא הטהרו עדיין מעומאות שהחזיקו בהן בימי אביו אחז הרשע (שם). ראין אחר ניסן. משקבעמו זה ניסן אין אתה יכול לעשות זה אדר והאחר ניסן (סנהדרין יב:). ביום שלשים של אדר. אם לא יצאו עד הנה בעיבור שנה, לא יעברוה עוד הואיל והיום לפוי לקבוע ניסן אם היה אדר חסר (שם). אפילו בשעה ששיגר לו הקב״ה שלום מר הוא לו. כשנתבשרתי שלום אף הוא לי מר, שהרי חלו לי הרפואה מכות אחרים, כאן הודעתי שאני חוטא (ישעיה לח יז).

רבינו חננאל

ויסב חזקיה פניו אל הקיר, שהתפלל מקירות לבו וכולל. שבשה דברים עשה חזקיהו, על שלשה הודו לו, שגנז ספר רפואות, שהיו נחלין בו ולא היו מבקשין רחמים על החולה, וכתת נחש הנחשת, מפני שהיו עובדין אותו, וגירר עצמות אביו על מיטה שלחבלים, שימחלו לו מן השמים על פשעיו, והודו לו. אבל על שסתם מי גיחון וקיצץ דלתות ההיכל ושיגרן דורון למלך אשור ועיבר ניסן בניסן, על אלו השלשה לא הודו לו. ואסיקנה לעולם חזקיהו הוה ידע דאין מעברין אלא אדר, מיהו טעה בהא דשמואל דאמר אין מעברין ביום שלשים שלאדר, הואיל וראוי יום שלשים לקובעו ראש חדש ניסן, ובא חזקיה וטעה ועיבר ביום שלשים שלאדר, אחרי שהיו סמוכין לקובעו ניסן, חזר הוא וקבעו אדר שיני ולא הודו לו חכמים. קימא לן דהילכתא בהא כשמואל. משה אמר זכר לאברהם ליצחק ולישראל וג׳, תלה הזכות באחרים לפיכך תלו לו בזכותו, שנ׳ לולי משה בחירו וגו׳, אבל חזקיהו שתלה בעצמו ואמר זכר נא את אשר התהלכתי לפניך וגו׳, השיבוהו וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי. והינו דכתיב הנה לשלום מר לי מר, אפילו בשעת שלום שנתבשרתי שלום, נאמר לי לא למענך. הרוצה ליהנות יהנה כאלישע, דכתיב ביה מטה ושולחן כסא ומנורה. ומי שאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל, דכתיב ותשובתו הרמתה כי שם ביתו, מלמד שכל מקום שהולך ביתו עמו. איש האלהים עובר עלינו תמיד, מלמד שכל המכניס תלמידי חכמים בביתו ומאכילהו ומשקהו ומהנהו מנכסיו, מעלה עליו כאילו הקריב תמיד. אלו השמועות נאמרו משום ר׳ אליעזר בן יעקב, המתפלל צריך שיכוון את רגליו וכולל. ולא יעמוד במקום גבוה ויתפלל שנ׳ ממעמקים קראתיך י״י. ולא יעמוד על גבי מיטה ואוש ולא על גבי ספסל. ולא יאכל אדם קודם שיתפלל, שנ׳ לא תאכלו על הדם. והאוכל קודם שיתפלל, עליו הכתוב אומר ואותי השלכת אחרי גוך. וקימא לן משנת ר׳ אליעזר בן יעקב קב ונקי. **פיסקא.** ר׳ **יהושע אומר עד שלש שעות. אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר׳ יהושע שזמן קריאת שמע עד שלש שעות.** הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה. פירוש הקורא משלוש שעות ואילך כל שעה רביעית שהיא זמן תפילה, הואיל וצריך לסמוך גאולה לתפילה, אף על פי שעבר זמן קרית שמע לא הפסיד ברכותיה, אלא מברך שתים לפניה ואחת לאחריה, וסומך גאולה לתפילה ומתפלל. **כאדם שקורא בתורה,** מכלל קרית שמע בעונתה גדולה היא מקריאת התורה. **מתני׳.** בית שמאי אומ׳ בערב כל אדם יטו ויקראו ובבקר יעמודו ובית הלל אומ׳ כל אדם קורין כדרכן כול׳.

ו) פסחים דף נו., ב) תוספתא סנהדרין פ״ב ה״ז, ג) סנהדרין יב., ד) עי׳ רש״ל בח״ל, ה) [מדרש נו. מנחות קח.], ו) מדרש דף לח., ז) תוספתא פ״ג הי״ז, ח) [לפמ״ש תוס׳ מיר כט. ד״ה ה״ג ע״ג ע״ש ניחא הכא דל״ל יומנן אר״י בדרבי תניא], ט) ספרי פרשת ואתחנן, י) [עי׳ תוס׳ לקמן יג: ד״ה על וכו׳ וקן בכש״י שם ד״ה בעמאלק], כ) [מ״ב כ], ל) [ל״ל והלך], מ) שייך לעיל ע: בתמיתין,

הגהות הב״ח

(א) רש״י ד״ה המולה וכו׳ לפניך וגו׳ הס״ל ואח״כ מ״ה מר הוא לו על שאמר לו למען דוד עבדי הס״ל: (ב) ד״ה פרועה וכו׳ תקרה ומעזיבה שלה:

גליון הש״ם

גמ׳ מאי קיר. ירושלמי [ברכות פ״ד] וס׳ מלק ושם איתא עוד לכשות כזה: שם כל המארח ת״ח. עי׳ יומא ע״א ו וכתובות קה ב: במשנה והייתי בו׳. עי׳ תוס׳ יומא יד ו ד״ה לא עשו:

מוסף תוספות

א. בתוס׳ רי״ש הוסיף, דת״ת בעידן קה״ש אין זה חדוש אי ק״ש עדיף דאפי׳ תפלה נמי עדיפא דזמן תפילה לחוד וזמן תורה לחוד.

רב נים גאון

תנו רבנן ו׳ דברים עשה חזקיהו מלך יהודה מדעתו וכו׳ גירר עצמות אביו על מטה של חבלים. ומפרשי רבנן טעמא דמילתא מהו שגרם לו לעשות בעצמו׳ אביו כן במס׳ סנהדרין (דמ״ז) בפ׳ נגמר הדין כי נתכוון כי היכי דתיהוי ליה כפרה: **ויגש גיחזי** להדפה אמר (ריש לקיש) [ר׳ יוסי בר חנינא] שדחפ׳ בהוד יופיה. בגמ׳ דבני מערבא בפ׳ כל ישראל יש להן חלק (הלכה ד) ובפ׳ שני דיבמות (הלכה ב) אמר ר׳ יוסי בר חנינא שנתן ידיו בהוד שביופיה בין דדיה:

תורה אור השלם

1. כִּי בְרֹב חֲלוֹמוֹת וַהֲבָלִים וּדְבָרִים הַרְבֵּה כִּי אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא: קהלת ה ו
2. וַיִּסֹּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל יְיָ: ישעיהו לח ב
3. מֵעַי מֵעַי אוֹחִילָה קִירוֹת לִבִּי הֹמָה לִּי לִבִּי לֹא אֶחֱרַשׁ כִּי קוֹל שׁוֹפָר שָׁמַעְתָּ נַפְשִׁי תְּרוּעַת מִלְחָמָה:
ירמיהו ד יט
4. וַיֹּאמַר אָנָּה יְיָ זְכָר נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיֵּבְךְ חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָדוֹל: ישעיהו לח ג
5. הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: שמות יב ב
6. זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם:
שמות לב יג
7. וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ לְפָנָיו לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ מֵהַשְׁחִית:
תהלים קו כג
8. וְגָנוֹתִי אֶל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי: מלכים ב יט לד

גמ׳ בשלמא ב״ה קא מפרשי טעמייהו וטעמא דב״ש אלא ב״ש מ״ט לא אמרי כב״ה אמרי לך ב״ש א״כ נימא קרא [6] בבקר ובערב מאי בשכבך ובקומך בשעת שכיבה שכיבה ממש ובשעת קימה קימה ממש וב״ש האי ובלכתך בדרך מאי עביד להו ההוא מבעי להו [3] לכדתניא בשבתך בביתך פרט [3] לעוסק במצוה ובלכתך בדרך פרט לחתן מכאן אמרו [4] הכונס את הבתולה פטור ואת האלמנה חייב מאי משמע אמר רב פפא כי דרך מה דרך רשות אף כל רשות מי לא עסקינן דקא אזיל לדבר מצוה ואפילו הכי אמר רחמנא לקרי אם כן לכתוב רחמנא בשבת ובלכת מאי בשבתך ובלכתך בשבת דידך ובלכת דידך הוא דמחייבת הא דמצוה פטירת [7] אי הכי אפילו כונס את האלמנה נמי האי טריד והאי לא טריד אי משום טרדא אפילו טבעה ספינתו בים נמי וכי תימא ה״נ אלמה א״ר אבא בר זבדא אמר רב [8] אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה [2] חוץ מן התפילין שהרי נאמר בהם פאר שנאמר [1] פארך חבוש עליך התם טריד טרדא דמצוה הכא טריד טרדא דרשות [9] [10] וב״ש ההוא מבעי להו פרט לשלוחי מצוה וב״ה אמרי ממילא ש״מ דאפילו בדרך נמי קרי: ת״ר בה״א [3] עומדין וקורין יושבין וקורין ומטין וקורין הולכין בדרך וקורין [5] עושין במלאכתן וקורין [7] ומעשה ברבי ישמעאל ור׳ אלעזר בן עזריה שהיו מסובין במקום אחד והיה ר׳ ישמעאל מוטה ור׳ אלעזר בן עזריה זקוף כיון שהגיע זמן קריאת שמע הטה רבי אלעזר וזקף ר׳ ישמעאל אמר לו רבי אלעזר בן עזריה לר׳ ישמעאל ישמעאל אחי אמשול לך משל למה הדבר דומה משל לאחד שאומרים לו זקנך מגודל אמר להם יהיה כנגד המשחיתים אף כך אתה כל זמן שאני זקוף אתה מוטה עכשיו כשאני הטתי אתה זקפת אמר לו אני עשיתי כדברי ב״ה ואתה עשית כדברי ב״ש ולא עוד אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות מאי ולא עוד וכי תימא בית הלל נמי אית להו מטין ה״מ דמטה ואתא מעיקרא אבל הכא כיון דעד השתא הוית זקוף והשתא מוטה אמרי ש״מ כב״ש סבירא להו שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות. תני רב יחזקאל עשה כדברי ב״ש עשה כדברי ב״ה עשה רב יוסף אמר [6] עשה כדברי ב״ש לא עשה ולא כלום [7] דתנן מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית ב״ש [8] פוסלין וב״ה מכשירין אמרו להם ב״ה לב״ש מעשה שהלכו זקני ב״ש וזקני ב״ה לבקר את ר׳ יוחנן בן החורנית מצאוהו שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית ולא אמרו לו כלום אמרו להם [9] משם ראיה אף הם אמרו לו א״כ היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימיך רב נחמן בר יצחק אמר עשה כדברי בית שמאי חייב מיתה דתנן אמר ר״ט אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי ב״ש וסכנתי בעצמי מפני הלסטים אמרו לו כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב״ה: **מתני׳** [10] בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה אחת ארוכה ואחת קצרה מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר לקצר אינו רשאי להאריך לחתום אינו רשאי שלא לחתום לחתום אינו רשאי לחתום: **גמ׳** מאי מברך אמר ר׳ יעקב א״ר אושעיא יוצר

שנאמר בהם פאר. פרש״י ואכל מעולל בעפר קרנו ואין נאה לתת פאר תחת אפר. וא״ת ולמה לי האי טעמא תיפוק ליה מדאמר ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דלכולי עלמא אסור. ותיכף אסר מקולי דלריך טעמא של רש״י כי היכי דלא נילף אחר מצות מתפילין מקל וחומר. ל״נ לריך טעמא דרש״י לחייבו בתפילין לאחר יום ראשון דלא שייך מעולל בעפר קרנו אלא ביום ראשון דוקא: **תני רב יחזקאל עשה כבית שמאי עשה ורב יוסף אמר עשה כב״ש לא עשה ולא כלום.** וא״ת פשיטא דאין הלכה כמותן. וי״ל הואיל וב״ש מחמירים על האדם טפי מב״ה לא שייך לומר פשיטא. דהא דעשה כב״ש לא עשה ולא כלום היינו היכא דב״ש מקילין וב״ה מחמירין אבל הכא בק״ש לא פסלי ב״ה דברי ב״ש. אבל תימה א״כ מה מייתי מסוכה כו׳ לא קיימת מצות סוכה כו׳ ופירש״י דכי היכי דמי שעשה כב״ה לא עשה ולא כלום לב״ש אף העושה כב״ש לא עשה ולא כלום לב״ה ומאי קא מדמה התם פסלי ב״ש לגמרי מה דמכשרי ב״ה. אבל הכא קרא קרית שמע כב״ש אליבא דב״ה יצא. ע״כ פירש הר״ר שמעיה דקא מדמה הכי מדקאמר לא קיימת אע״ג דמן הדין יצא שהרי בראשו ורובו בסוכה אינו אסור אלא גזירה שמא ימשך אחר שלחנו. כה״ג גבי ק״ש אע״ג דמן הדין יצא בדיעבד כיון דלב״ה אין נכון כדאיתא במתניתין כדאי היית לחוב בעצמך. אם עשה כב״ש לב״ה לא עשה ולא כלום [8] [ועי׳ תוספות סוכה ג. ד״ה דאמרן]:

אחת ארוכה ואחת קצרה. פירש רש״י ארוכה אמת ואמונה. קצרה השכיבנו. ותימה [2] דהשכיבנו נמי ארוכה הרבה ותדע מדלא קא חשיב לה בתוספתא בהדי הקצרות [3]. ועוד פעמים שמאריכין הרבה בתוספת כמו אור יום הנף [4]. ועוד אמת ואמונה פעמים שמקצרין בה מאד כדאמרינן לקמן למ״ד אין אומריים פרשת צילית בלילה הוא קא מסיים מודים אנחנו לך שהוצאתנו ממצרים וכו׳ בפרק היה קורא (לקמן ד׳ יד ע״ב) ונראה לר״ת דהכל קאי [5] באמת ואמונה אחת ארוכה ואחת קצרה כלומר בין יאריך בה בין יקצר בה [6] כדלקמן. וכן אשכחנא התם (יבמות ד׳ מא.) אחת ארוסות ואחת נשואות אחת בתולות ואחת בעולות: **מקום שאמרו לקצר.** כגון בברכת פירות ובברכת המזון אין לו להאריך:

ורבנן

גמ׳ [1] [בערב ובבקר. כן יתכן לכיוון], [2] לקמן דף מח. סוכה דף כה.„ [3] [ע״ר רש״י ומוס׳ סוכה כה. ד״ה ובלכתך וכו׳ דגרסו להיפך וכ״ה בתוספתא פ״ג ה״כ], [4] [עי׳ תוספות לקמן דף מח: ד״ה אין], [5] לקמן דף מח: סוכה דף כה. מו״ק ד׳ טו. תענית דף ו: שמחות פ״ג, [6] יש גורסין ומוסיפין כזה עי׳ רש״ל בשם הילקוט וא״ל להגיה דכיון דלריכא ליה לב״ה למימר ממילא ש״מ בהאי סברא לחודיה שיעתה נכון אבל זהו ולאי אמקשה על ב״ש ל״ל ב׳ פסוקים.; [7] תוספתא פ״ג ה״ו שפרי פרשת ואתחנן, [8] סוכה דף [3.] כח. עירובין דף יג.; [9] [שבת כט: ומס נסמן], [10] [פ״ג ה״ה],

תורה אור השלם

1. הֲאֲנַק דֹּם מֵתִים אֲבֵל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרֶךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעֲטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: יחזקאל כד יז

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ עריך עדלא דרשות (וכ״ה אמרי וכו׳ נמי קרי) תפ״מ וי״ב ס״פ ובה״ה **הא כתיב בשבתך בביתך ובלכתך בדרך למה לי** ש״מ ותיבת וכ״ש הסוה מנבי לזו פרט לשלוחי מצוה נמתק: (ב) שם בדלן וקורין עוסקין במלאכתן: (ג) **רש״י** ד״ה אלמה וכו׳ למה אמר **אבל** אע״פ שעדוד: (ד) תוד״ה אחת וכו׳ דהכל קאי אאמת:

מוסף תוספות

א. בתוס׳ רי״ש כתב, ה״ה נמי גבי ק״ש שלא יצא כלל (עיין בתוס׳ הרא״ש באור הטעם בזה). ב. בתוס׳ רי״ש כתב, וקשה לרבינו יעקב. ג. ובתוס׳ רי״ש הוסיף. ובשביל שהיה נזכר במשנה לא היה נמנע מלהזכיר בתוספתא בהדי קצרות. ד. בתוס׳ רי״ש הוסיף. יום הנף בהשכיבנו. ה. בתוס׳ רי״ש הוסיף. שכשאומר פ׳ ציצית הויא ארוכה וכשאינו אומר פ׳ ציצית וכו׳ הויא קצרה.

מוסף רש״י

פרט לעוסק במצוה. שאינו חייב בקריאת שמע (סוכה כה.) להעוסק במצוה פטור מן המצוה (לקמן יד: ב״ק נו:). **פרט לחתן.** ואע״ג דהוא נמי במצוה טריד, אינטרטיכי ליה תרי קראי, דאי הוה כתיב חד, כיון דחתן נמי הוא בהדיא כתיב בקרא, הוה אמינא לא פטר הכתוב אלא טורח ועוסק מלאכת מצוה בידים אי מהכך למצוה, אבל חתן שהוא יושב ובטל ואינו עוסק, אלא טריד במחשבת בעילה, לא פטר הכתוב, הלכך מקרא ימיה דאמינא דפטור מק״ש, דטריד במחשבת בעילה (סוכה כה.). **כי דרך.** הולך בדרך שמורה (שם). מי לא עסקינן. וכי איך יכול לבטל במקרא דרך מצוה עם הרבים, והא דרך שמעת כתיב, ומשמע נמי דרך מצוה, וקאמר רחמנא לחייבו לקרות (שם). **אם כן.** דבדרך מצוה נמי קאי, לכתוב בלשון בדרך (שם). **האי טריד.** לבו טרוד במחשבת בעילה, ומקשבבל כי פטריה קרא משום טרדא דמצוה אלימא יכול לעסוק בשניים כאחד (שם). **והאי לא טריד.** כונס אלמנה לא עריך ויכול לקיים את שתיהן (שם). **אי משום טרדא.** הלי דפריך משמע ליה דטרדתו פוטרתו לפי שאינו יכול לכוין את לבו, והלכך אפילו טבעה ספינתו דטרוד בנערו ליפטר (שם). **שהרי נאמר בהם פאר.** ואבל לאו כר פאר הוא וכשמתפאר מראה בעצמו שאינו אבל (שם) **אי:** דאבל מעולל בעפר קרנו ולאשו ואין זה פאר לתפילין (כתובות ו:). **התם טריד טרדא דמצוה.** ואשמעינן קרא דלא מיחייב להסיר דעתו ממחשבת מצוה לאשונה בשביל זו הבאה עליו, אלא יעסוק בראשונה ויתן לבו לחיות בקי בדבר (סוכה שם). **הכא טריד טרדא דרשות.** שאע״פ שהוא חייב בנטול אבלות של נעילה ומילה וסיכה להרחות כבוד אמו, אינו חייב להטעבר (שם). עומדין וקורין יושבין וקורין. עומדין לא צריך למיקם אלא כי אורמייהו (מחזור ויטרי סי׳ יא). **משם ראיה.** דממיה (סוכה כה.).

עין משפט נר מצוה

נ א מיי׳ פ״ד מהלכות ק״ש הלכה ח [ב] סמג עשין יח טור ש״ע או״ח סימן ע סעיף ג:

נא ב מיי׳ פ״ד מהלכות תפילין הלכה יג וס״ד מהלכות אבל הלכה ט סמג עשין [דרבנן] ג טוש״ע או״ח סימן לח סעיף ה ויו״ד סימן שפח סעיף ג:

ג [מיי׳ פ״ב מהל׳ ק״ש ה״ו] ג טוש״ע או״ח סי׳ סג סעיף ח):

נב ד (מיי׳ וטוש״ע שם:

ה [מיי׳ ש״ו מהל׳ סוכה ה״ו] ה טוש״ע או״ח סי׳ תרלד סעיף ד):

נג ו מיי׳ פ״ח מהלכות ק״ש הלכה ה סמג עשין יט טוש״ע או״ח סימן נט וסימן רלו סעיף א:

רבינו חננאל

בית הלל מפרשי טעמיהו דקורין בין יושבין בין מטין בין מהלכין בדרך, שני׳ ובלכתך בדרך, והאי דכת׳ בשכבך ובקומך, ללמדך שחייב אדם לקרוא ק״ש פעמים, אחת בשעת שכיבה והוא ק״ש שלערבית ואחת בשעה שדרך בני אדם עומדין מן השינה וזה הוא קרית [שמע] שלשחרית. וב״ש האי קרא דבית הלל מפיק לה ובלכתך בדרך פרט לעוסק במצוה שפטור, ודייק מדלא כתיב בלכת אלא בלכתך, בלכתך דידך מיחייבת מהלך שמע מינה. ויקיימא לן כבית הלל דתאני בין עומדין בין יושבין בין מטין בין מהלכין בדרך בין עוסקין במלאכתן קורין קריאת שמע ויוצאין ידי חובה. והא דאמר רב יהודה בפרקין דקמא עד על לבבך בעמידה, לא שאם היה יושב, עומד וקורא מעומד, אלא שאם היה מהלך בדרך עומד וקורא עד על לבבך, ומכאן ואילך קורא כשהוא מהלך.

מסמך ברכה פירוש **כנגד המשחיתים,** הם המגלחים המשחיתים זקנם כנגדם זה מגדל זקנו, כלומר זה עושה חילוף מעשיהם ונמצא חולק עליהם, כך זה הטה וזה זקף. אמר רבי טרפון אני הייתי בא בדרך והטיתי לקרות כדברי בית שמאי וסיכנתי עצמי וכולי׳. ירושׁ׳ ר׳ בא בר כהן בשם ר׳ יהודה בן פזי תדע לך שדברי סופרים חמורין מדברי תורה, שהרי ר׳ טרפון אלו לא קרא כלל היה עובר בלאו, ומשום שעבר על דברי בית הלל נתחייב מיתה, שכך אמרו לו כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל, על שכת׳ ופרץ גדר ישכנו נחש. ואסיקנא אחר שניתנה בת קול ביבנה. **מתני׳. בשחר.**

רב נסים גאון

והא אמר רב אבא בר זבדא אמר רב אבל חייב בכל מצו׳ האמורו׳ בתורה חוץ מן התפילין מפני שנאמר בהן פאר בפ׳ ואלו מגלחין במועד (דפ״ו) גרסי׳ אבל אסור להניח תפילין מדקאמר ליה רחמ׳ ליחזקאל (יחזקאל כד) פארך חבוש עליך מכלל דכולי עלמא אסירי ובסוף פרק חזקת (ב״ב דף ס) כך דרשינן על ראש שמחתי אמר ר׳ יצחק זה אפר מקלה שבראש חתנים בעא מיניה רב פפא היכא מנח ליה אמר ליה במקום תפילין שנאמר (ישעיה סא) לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר מיכן למדנו שהתפילין נאמר בהן פאר:

ורבנן אמרי אהבת עולם וכו'. הלכך תקינו[א] לומר בשחרית אהבה רבה ובערבית אהבת עולם: **שכבר** נפטר **באהבה רבה.** עד הלכך גימרינהו לכולהו. כירושלמי יש הא דאמרי' שכבר נפטר באהבה רבה והוא שנה על אתר פירוש לאלתר שלמד מיד באותו מקום. ונשאל להרב ר' יצחק כגון אנו שאין אנו לומדין מיד לאחר תפלת השחר שאנו טרודין והולכים כך בלא לומד עד אמצע היום או יותר אמאי אין אנו מברכין ברכת התורה פעם אחרת כשאנו מתחילין ללמוד. והשיב ר"י דלא קיימא לן כאותו ירושלמי הוא ומגמ' שלנו לא אמרו ואין צריך לאלתר ללמוד. ועוד אפי' לפי הירושלמי דוקא אהבה רבה דלא הוי עיקר ברכה לברכת התורה דעיקר אהבה רבה [ד] לק"ש נתקן ובשביל היא אינו נפטר מברכת התורה אלא אם ילמוד מיד וגם לא יעשה היסח הדעת. אבל ברכת אשר בחר בנו וברכת לעסוק בדברי תורה שהן עיקר לברכת התורה פוטרת כל היום. ול"ת מאי שנא מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישב בסוכה. וי"ל דשאני תורה שאינו מייאש דעתו דכל שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק. אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה. ול"ת מפני מה אין אנו מברכין לישן בסוכה. וי"ל דברכה דאכילה שמברכין לישב פוטרתו. ול"נ משום שמא לא יישן והוי ברכה לבטלה שהרי אין בידו לישן כל שעה שירצה. והיה אומר ר"ת כשאדם עומד ממטתו בלילה (בשחרית) ללמוד שא"ל לברך ברכת התורה מפני שברכת התורה של אתמול שחרית פוטרת עד שחרית אחרת ולא נהירא. והגרפתים נהגו לומר פסוקים [ה] וברכת כהנים וגם אלו דברים שאין להם שיעור שהיא משנה (פ"א דפאה) ואלו דברים שאדם אוכל פירותיהן כו' שהיא [ו] בר"ייתא (מס' שבת קמ.) מפני הירושלמי דבעי שילמוד על אתר. אבל א"ל כמו שכתבתי כבר: **ה"ג** ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל. אבל לא גרס למדני חקיך שאין זו ברכה אלא בקשה שאמר דוד: **וברכת** כהנים. ואין זה דוכן שהרי לא היו עומדים לדוכן עד לאחר [ז] הקטרת אמורים דאמרי' בתענית (פ"ד ד' כו:) שלשה פעמים ביום הכהנים נושאין כפיהם וכו' וא"כ הוה ליה למתני ד' פעמים אחד לפני הקטרה ואחד לאחר הקטרה אלא בלא נשיאות כפים אמרו ברכת כהנים כמו שאנו אומרים: משום

[1] יוצר אור ובורא חשך [ח] לימא יוצר אור ובורא נוגה כדכתיב קאמרינן אלא מעתה עושה שלום ובורא [ט] רע מי קא אמרינן כדכתיב אלא כתיב רע וקרינן הכל [י] לישנא מעליא הכא נמי לימא נוגה לישנא מעליא אלא אמר רבא [כ]אכדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום בשלמא מדת לילה ביום כדאמרינן יוצר אור ובורא חשך אלא מדת יום בלילה היכי משכחת לה אמר אביי גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור ואידך מאי היא אמר רב יהודה אמר שמואל אהבה רבה וכן אורי ליה רבי אלעזר [ל]לר' פדת בריה אהבה רבה תניא נמי הכי [2]אין אומרים אהבת עולם אלא אהבה רבה ורבנן אמרי אהבת עולם וכן הוא אומר [2]ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד א"ר יהודה אמר שמואל [3]השכים לשנות עד שלא קרא ק"ש צריך לברך משקרא ק"ש א"צ לברך שכבר נפטר באהבה רבה אמר רב הונא למקרא צריך לברך ולמדרש א"צ לברך ור' אלעזר אמר למקרא ולמדרש צריך לברך למשנה א"צ לברך ור' יוחנן אמר אף למשנה נמי צריך לברך [אבל לתלמוד א"צ לברך] ורבא אמר [ד]אף לתלמוד צריך (לחזור ו) לברך [ד]דאמר רב חייא בר אשי זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי פרקין בספרא דבי רב הוה מקדים וקא משי ידיה ובריך ומתני לן פרקין. מאי מברך א"ר יהודה אמר שמואל אשר קדשנו במצותיו וצונו [מ]לעסוק בדברי תורה ור' יוחנן מסיים בה הכי [נ]הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך [ס]ועוסקי תורתך ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל ורב המנונא אמר אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה ה' נותן התורה [ע]אמר רב המנונא זו היא מעולה שבברכות [פ]הלכך לימרינהו לכולהו: תנן התם [צ]אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת והם ברכו וקראו עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע ויאמר וברכו את העם ג' ברכות אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא מאי ברכה אחת כי הא דרבי אבא ור' יוסי בר אבא אקלעו לההוא אתרא בעו מנייהו מאי ברכה אחת לא הוה בידייהו ואתו שיילוהו לרב מתנה לא הוה בידיה אתו שיילוהו לרב יהודה אמר להו הכי אמר שמואל אהבה רבה [ק]ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי א"ר שמעון בן לקיש יוצר אור כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר הא דרבי זריקא לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר דאמר ר' זריקא א"ר אמי אמר ר' שמעון בן לקיש זאת אומרת ברכות אין מעכבות זו את זו אי אמרת בשלמא יוצר אור הוו אמרי היינו דברכות אין מעכבות זו את זו דלא קא אמרי אהבה רבה אלא בפירוש מאי ברכה אחת יוצר אור ומאי אמר יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע דקאמר ולא אמר אהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד אלא אמר אהבה רבה דאמר רב יהודה אמר שמואל **השכים לקרות בתורה או לשנות** ודם וכו' לאחר ק"ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה. דכתיב בה לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה וכו'. **אמר רב הונא למקרא צריך לברך למשנה אין צריך לברך ור' אלעזר אמר למקרא צריך לברך לתלמוד אין צריך.** הא דאמר רב מאן דבעי למקרי בין למקרא בין למשנה בין לתלמוד ואפי' למדרש צריך לברך ברישא, קיימא לן כותיה. ואע"ג דרב הונא פליג עליה למשנה ור' אלעזר לתלמוד, לית הלכתא כוותייהו דהא תלמידי דרב הן ואין הלכה כתלמיד במקום הרב. ועוד לא שוו אהדדי. ועוד רב מחמיר הוא. **אמר רב פפא הילכך נימרינהו לכולהו.** ואסיקנא א"ר פפא הילכך נימרינהו לכולהו, נימא אקב"ר על דברי תורה ועוד נימא והערב נא וכו' ונימא אשר בחר וכו' וזו היא ברכות התורה. **הא דר' זריקא לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר.** כלומר, שמע ר' זריקא לרשב"ל דאמר אין ברכות מעכבות זו את זו, ודייק ברכה אחת יוצר אור. אי אמרת דקרי יוצר אור בלבד ומניח אהבת עולם לגמרי וקורא ק"ש, היינו דברכות אין מעכבות זו את זו, דהא לא מעכבא ליה אהבה רבה. אלא בפירוש מאי ברכה אחת יוצר אור ומאי אמר יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע. דקתני ברכו ברכה אחת: **ברכות אין מעכבות זו את זו.** בירך את האחת ולא בירך את השניה נפקא מיהא ידי חובתו בההיא שבירך ואין חברתה מעכבת לומר שאין זו מועלת בלא זו. ומהכא שמע ר' זריקא דס"ל לר"ל דהך ברכה אחת יוצר אור היא: **אי אמרת בשלמא יוצר אור הוו אמרי.** ולא אהבה רבה ואע"ג דמטא ליה זמנא שאף בלילה ראוי לומר כל שכן דכיון דאמרי יוצר אור ודאי מטיא זמנא ואפ"ה לא אמרי אלא יוצר אור ומו לא אמרי להו היינו דקאמר שמע מינה ברכות אין מעכבות זו את זו: אלא

יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע (ג). לקמיה מפרש אידך מאי היא דאילו ברכה דישתבח אינה מן המנין שהיא לאחרי פסוקי דזמרה כמו ברכת הלל ואומרים אותה קודם זמן קריאת שמע אם ילו: **דלביב קאמרי**. כתיב בקרא יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע: **שכבר נפטר באהבה רבה.** שיש בה מענין ברכת התורה ותן בלבנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך ותלמדם חקי לעוך: **מדרש.** הוא קרוב למקלא כגון מכילתא וספרא וספרי שהם מדרשי מקראות: [מ] **לגמרא אין צריך לברך.** אפילו קודם אהבה רבה קאמר והכי מוכח מילתא בפסח שני [נ]: **אף לגמרא צריך לברך.** שהוא עיקר התורה שממנו הוראה יוצאה. גמרא היינו סברת טעמי משנה ותירוצי משניות הסותרות זו את זו וחסורי מחסרא: **ומברך.** ברכת התורה: **ור' יוחנן מסייים בה הכי.** דבעי פתיחה בברוך וחתימה בברוך: **הערב נא ה' אלהינו.** יערבו עלינו לעסוק בהם מאהבה: **ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל** גרסינן. ולא גרסינן למדני [ס] חקיך שאין זו ברכה והודאה על שעבר אלא לשון בקשה ודוד כי אמרה אלא בלשון בקשה והכי ברכה אמרה אלא בלשון בקשה והכי קאמר ה' שאתה ברוך למדני חקיך: **וזו היא מעולה שבברכות.** התורה לפי שיש בה הודאה למקום וקיום לתורה ולישראל: **תנן התם.** במס' תמיד: **אמר להם הממונה.** והוא סגן הכהנים כדאי' ביומא היינו סגן היינו ממונה (בפירקי' שם טו:): **ברכו ברכה אחת.** לקמן מפרש מאי היא ומן הברכות שלפני ק"ש היא דהתם מסדר לגוליה סדר עבודת השחר וקאמר דלאחר שסדרו האברים ע"ג הכבש ומלחום ירדו ובאו להם לנשכת הגזית לקרות את שמע והדר תני אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת והם ברכו וקראו עשרת הדברות: **וברכו את העם.** עם העם: **ועבודה.** בשביל העבודה שעשו היו מברכין אחריה דלא ה' אלהיכו עבודת עמך ישראל ואשי ישראל ותפלתם תקבל ברצון ברוך המקבל עבודת עמו ישראל ברצון. אי נמי שאותך לבדך בירא נעבוד: **וברכת כהנים.** לברך את העם. ובשאר תפלה לא היה להם פנאי ואף זמן קריאת שמע לא הגיע דלאמר במסכת יומא (דף לז ע"ב) הקורא את שמע עם אנשי משמר ועם אנשי מעמד לא יצא לפי שאנשי משמר מקדימין כו': **מוסיפין ברכה אחת.** לקמיה מפרש לה: **למשמר היוצא.** שהמשמרות מתחלפות ביום השבת דלאמרינן במסכת סוכה (ד' נו:) משמר היוצא עושה תמיד של שחר ומוספין ומשמר הנכנס עושה תמיד של בין הערבים ובזיכין: **מאי ברכה אחת.** דקתני ריש"ג איזו מן הברכות הוא אומר: **לאו בפירוש אתמר.** לא שמע מפי ר"ל שאמר

עין משפט נר מצוה

נד א מיי' פ"א מהלכות ק"ש הלכה ו טוש"ע או"ח סימן נט סעיף א:

נה ב מיי' שם סמג עשין יט טור שו"ע או"ח סימן ס סעיף א:

נו ג מיי' פ"ז מהלכות תפלה הלכה י טור שו"ע או"ח סימן מז סעיף ז:

נז ד מיי' שם טוש"ע שם סעיף ב:

נח ה מיי' שם טוש"ע שם סעיף ה:

נט ו מיי' פ"ג מהלכות תמידין הלכה ד:

רבינו חננאל

ורבנן אמרי אהבת עולם תניא נמי הכי אין אומרים אהבה רבה אלא אהבת עולם. וכן הוא אומר ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד. הלכך אהבת עולם אמרינן. והא דלקמן אמר ר' יהודה אמר שמואל השכים לקרות בתורה וכו' שכבר נפטר באהבה רבה, לא מידחיא הא דרבנן דאמרי אהבת עולם, דהא מימרא דשמואל מרא דשמעתא הוא, דשמואל דאמר אהבה רבה, ולטעמיה הוא דקאמר ולא סמכינן עליה. **אמר רב יהודה אמר שמואל השכים לקרות בתורה או לשנות** ודם וכו' לאחר ק"ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה. דכתיב בה לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה וכו'. **אמר רב הונא למקרא צריך לברך למשנה אין צריך לברך ור' אלעזר אמר למקרא צריך לברך לתלמוד אין צריך.** הא דאמר רב מאן דבעי למקרי בין למקרא בין למשנה בין לתלמוד ואפי' למדרש צריך לברך ברישא, קיימא לן כותיה. ואע"ג דרב הונא פליג עליה למשנה ור' אלעזר לתלמוד, לית הלכתא כוותייהו דהא תלמידי דרב הן ואין הלכה כתלמיד במקום הרב. ועוד לא שוו אהדדי. ועוד רב מחמיר הוא. **אמר רב פפא הילכך נימרינהו לכולהו.** ואסיקנא א"ר פפא הילכך נימרינהו לכולהו, נימא אקב"ר על דברי תורה ועוד נימא והערב נא וכו' ונימא אשר בחר וכו' וזו היא ברכות התורה. **הא דר' זריקא לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר.** כלומר, שמע ר' זריקא לרשב"ל דאמר אין ברכות מעכבות זו את זו, ודייק ברכה אחת יוצר אור. אי אמרת דקרי יוצר אור בלבד ומניח אהבת עולם לגמרי וקורא ק"ש, היינו דברכות אין מעכבות זו את זו, דהא לא מעכבא ליה אהבה רבה.

תורה אור השלם

1. יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי יְיָ עֹשֶׂה כָּל אֵלֶּה:
ישעיהו מה ז

2. מֶרְחוֹק יְיָ נְרָאָה לִּי וְאַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתִּיךְ עַל כֵּן מָשַׁכְתִּיךְ חָסֶד:
ירמיהו לא ב

הגהות הב"ח

(ח) גמ' ולימא יוצר: (ט) שם שלום ובורא את הכל מי קא אמרינן כדכתיב: (י) רש"י ד"ה יוצר וכו' ובורא את הכל לקמיה מפרש: (כ) תוס' ד"ה שכבר וכו' לק"ש נתקן ובשבילה אינו כל"ל ומיהא היא נמתק: (מ) בא"ד דברכת כהנים:

גליון הש"ס

בגמ' לעפוק בו'. בריב"ף הגירסא על ד"מ שם ועוסקי בו'. בריב"ף הגירסא ולומדי תורתך לשמה שם הלכך בו'. בריב"ף והרא"ש הגירסא אמר ר"פ הלכך

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב. ומכ"מ כתבו הגאונים שיש לנו לקיים דברי שניהם ונהגו לומר שחרית אהבה רבה וערבית אהבת עולם.

מוסף רש"י

שכבר נפטר באהבה רבה. אם תאמר הואיל ואמרינן שאין צריך לברך על תלמוד תורה שכבר נפטר באהבה רבה, מאי טעמא מברכינן על קריאת התורה בציבור, תניא הלי ווהלי לא דמיא להא, דלא מברכינן עלה מזה הטעם אלא משום דהוה ליה מצוה בפני עצמה כדאיתקן עזרא, והוה ליה כמצות תפילין או ציצית או שאר מצות דאי עביד ליה בעיא לברוכי (האורה סי' יא). **בספרא דבי רב.** תורת כהנים (לקמן יח: סידור רש"י סי' ה).

מסורת הש"ס

(א) [פסחים ג. וש"נ יומא יא: וש"נ], (ב) [לקמן יב. ע"ש], (ג) [עי' תוס' נדה ח. ד"ה ואמרי], (ד) לקמן יד:, (ה) [עי' תוס' כתובות ח. ד"ה שהכל וע' תוס' לקמן מו. ד"ה כל הברכות ותוס' פסחים קד: ד"ה חוץ], (ו) ברב אלפס מ' והא דרב המנונא מעולה כו', (ז) תמיד דף לב:, (ח) מולי שבגמ' הדפוס הוא, (ט) [ש"ל למדרש], (י) [ש"ל בפרק שני דף יד:], (כ) בס"א: למדוי, (ל) [מימרא כל"ן], (מ) [ש"ל הקטרת אחיריים. עיין הגלגלו או"ח סי' קכח סעי' ב],

אלא אי אמרת אהבה רבה הוו אמרי מאי ברכות אין מעכבות זו את זו דלמא האי דלא אמרי יוצר אור משום דלא מטא זמן יוצר אור וכי מטא זמן יוצר אור הוו אמרי [6] ואי מכללא מאי דאי מכללא לעולם אהבה רבה הוו אמרי וכי מטא זמן יוצר אור הוו אמרי ליה ומאי ברכות אין מעכבות זו את זו [7] סדר ברכות: וקורין עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע ויאמר אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים. א"ר יהודה אמר שמואל אף בגבולין בקשו לקרות כן אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין תניא נמי הכי ר' נתן אומר בגבולין בקשו לקרות כן אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין רבה בב"ח סבר למקבעינהו בסורא א"ל רב חסדא כבר בטלום מפני תרעומת המינין אמימר סבר למקבעינהו בנהרדעא א"ל רב אשי כבר בטלום מפני תרעומת המינין: ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא. מאי ברכה אחת א"ר חלבו [2] משמר היוצא אומר למשמר הנכנס מי ששכן את שמו בבית הזה הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלום וריעות: מקום שאמרו להאריך: פשיטא [3] היכא דקא נקיט כסא דחמרא בידיה וקסבר דשכרא הוא ופתח ומברך אדעתא דשכרא וסיים בדחמרא יצא דאי נמי אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא דהא תנן [4] על כולם אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא אלא היכא דקא נקיט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא [5] פתח ובריך אדעתא דחמרא וסיים בדשכרא מאי בתר עיקר ברכה אזלינן או בתר חתימה אזלינן ת"ש [1] שחרית פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים לא יצא פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור יצא ערבית פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור לא יצא פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא כללו של דבר הכל הולך אחר החתום שאני התם דקאמר ברוך יוצר המאורות הניחא לרב [8] דאמר כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה שפיר אלא לר' יוחנן דאמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה מאי איכא למימר אלא כיון דאמר רבה בר עולא [9] כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום כי קאמר ברכה ומלכות מעיקרא אתרוייהו קאמר ת"ש מסיפא כללו של דבר הכל הולך אחר החתום כללו של דבר לאתויי מאי לאו לאתויי הא דאמרן לא לאתויי נהמא ותמרי ה"ד אילימא דאכל נהמא וקסבר דתמרי אכל ופתח אדעתא דתמרי וסיים בדנהמא היינו בעיין לא צריכא כגון דאכל תמרי וקסבר נהמא אכל ופתח בדנהמא וסיים בדתמרי [יצא] דאפילו סיים בדנהמא נמי יצא מאי טעמא דתמרי נמי מיזן זייני: אמר רבה בר [10] חיננא סבא משמיה דרב [11] כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו שנאמר [1] להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות: ואמר רבה בר חיננא [10] [סבא] משמיה דרב [1] המתפלל כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם אמר שמואל מאי טעמא דרב דכתיב [2] ה' זוקף כפופים מיתיבי [3] מפני שמי נחת הוא מי כתיב בשמי מפני שמי כתיב אמר ליה [1] שמואל לחייא בר רב [12] בר אוריאן תא ואימא לך מלתא מעלייתא דאמר אבוך הכי אמר אבוך כשהוא כורע כורע בברוך כשהוא זוקף זוקף בשם. רב אמר אבוך כשהוא כורע כורע בברוך כשהוא זוקף זוקף בשם. ובכל מקום שאתה מוצא שם שמים מזכיר אל תקרי אלא אבוך. ובכל מקום שאתה מוצא שם רבים מזכיר אל תקרי אלא רבך. ובכל מקום שאתה מוצא שם רב אל תקרי אלא רבך. ובכל מקום שאתה מוצא שם רבים אל תקרי אלא רבים. ובכל מקום שאתה מוצא שם שמים אל תקרי אלא שמ

ברע בחיזרא. ולקמן (ד' כח:) אמרינן עד שירלה איסר וכו' (ג) לא סגי בכריעה לבד ורשאו זקוף אלא בעי נמי שיכוף הראש וכן איתא בירושלמי דפרקין ובלבד שלא ישוח יותר מדאי. אמר רבי ירמיה ובלבד שלא יעשה כהדין חרדונא והייטו תרגום ירושלמי של גב (ויקרא יא) והלב כשהוא שוחה ראשו זקוף. וכו"ה וי"כ שאנו שוחין כל שעה בתפלה לריך ליזהר [ה] שיגביה קודם שיסיים הברכה רק שיכרע בברוך ושיגביה מיד דאמרינן לקמן סוף אין עומדין (ד' לד.). אם גם לשחות תחלת כל ברכה וסוף כל ברכה מלמדין אותו שלא ישחה:

והלכתא כותיה דרבה. דלריך לחתום המלך הקדוש והמלך המשפט ואם לא אמר [ו] מחזירין אותו. וכן זכרנו ומי כמוך וכתוב לחיים וכספר חיים מחזירים אותו אם לא אמר. דכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים אינו יולא ידי חובתו וכך פסק רבינו יהודה אם ספק לו אם אמר אם לא אמר מחזירים אותו כדאיתא בירושלמי דתענית פ"ק היה מתפלל ואינו יודע אם הזכיר טל ומטר ואם לאו כל שנשים יום בחזקת שלא למוד. פירוש שלא אמר אלא כמו שהוא למוד עד עתה שלא אמר כן. אחר כן בחזקת שהזכיר והוא הדין לכל הדברים שלריך להזכיר כך הדין. ואם כן בעשרת ימי תשובה לריכא שנשים יום לריך לחזור. [ז] ור"ח כתב דאין מחזירין אותו מכל אותן דברים אלא פסק בספר בפירוש והביא ראיה לדבריו: **בקשו** לקבוע פרשת בלק בפרשת ק"ש ומפני מה לא קבעוה וכו'. איתא בירושלמי דאותן ג' פרשיות שתקנו בקרית שמע לפי שבהן עשרת הדברות ועיין בו ומצאת הכל:

הדרן עלך מאימתי

רב ששת [א]כי כרע כרע בחיזרא כי קא זקיף זקיף בחיויא: ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב [ב]כל השנה כולה אדם מתפלל האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט ורבי אלעזר אמר אפילו אמר האל הקדוש יצא שנאמר [1]ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה אימתי ויגבה ה' צבאות במשפט אלו עשרה ימים שמר"ה ועד יוה"כ וקאמר האל הקדוש מאי הוה עלה אמר רב יוסף האל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט רבה אמר המלך הקדוש והמלך המשפט והלכתא כרבה: ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא שנאמר [2]גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדול להתפלל בעדכם אמר רבא אם ת"ח הוא [ג] צריך שיחלה עצמו עליו מ"ט אילימא משום דכתיב [3]ואין חולה מכם עלי (ואין) [ו]גולה את אזני דילמא מלך שאני אלא מהכא [4]ואני בחלותם לבושי וגו': ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עוונותיו שנאמר [5]למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך בכפרי לך לכל אשר עשית נאם ה' אלהים דילמא צבור שאני אלא מהכא [6]ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי [ז]וה' סר מעלי ולא עננו עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה ואילו אורים ותמים לא קאמר משום דקטליה לנוב עיר הכהנים ומנין דאחילו ליה מן שמיא שנא' (ויאמר שמואל אל שאול) [7][ו]מחר אתה ובניך עמי [ח]וא"ר יוחנן עמי במחיצתי ורבנן אמרי מהכא [8]והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה' יצתה בת קול ואמרה בחיר ה' אמר ר' אבהו בן זוטרתי אמר רב יהודה בר זבידא בקשו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע ומפני מה לא קבעוה משום טורח צבור מ"ט אילימא משום דכתיב בה [9]אל מוציאם ממצרים לימא פרשת רבית ופרשת משקלות דכתיב בהן יציאת מצרים אלא אמר ר' יוסי בר אבין משום דכתיב בה האי קרא [ט][10]כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו ולימא האי פסוקא ותו לא גמירי כל פרשה דפסקה משה רבינו פסקינן [י]דלא פסקה משה רבינו לא פסקינן פרשת ציצית מפני מה קבעוה א"ר יהודה בר חביבא מפני שיש בה [יא]חמשה דברים מצות ציצית יציאת מצרים עול מצות ודעת מינים הרהור עבירה והרהור ע"ז בשלמא הני תלת מפרשן עול מצות דכתיב [11]וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ציצית דכתיב [12]ועשו להם ציצית וגו' יציאת מצרים דכתיב [13]אשר הוצאתי וגו' אלא דעת מינים הרהור עבירה והרהור ע"ז מנלן דתניא אחרי לבבכם זו מינות וכן הוא אומר [14]אמר נבל בלבו אין אלהים אחרי עיניכם זה הרהור עבירה שנאמר [15]ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני אתם זונים זה הרהור ע"ז וכן הוא אומר [16]ויזנו אחרי הבעלים: **מתני'** [יב]מזכירין יציאת מצרים בלילות [יג]א"ר אלעזר בן עזריה [יד]הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה [טו]בן זומא שנא' [17]למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות וחכ"א ימי חייך העוה"ז [טז]כל להביא לימות המשיח: **גמ'** [יז]תניא אמר להם בן זומא לחכמים וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח והלא כבר נאמר [18]הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם אמרו לו לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו כיוצא בו אתה אומר [19]לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך לא

מסורת הש"ס

א) [ולהיסן], **ב)** [עירובין נג:], **ג)** ג"י מהרש"ל הן עם כלנ"ל יקום עד יאכל טרף וכ"ה בהדיא בתמוהמ, **ד)** [תענית מז: מגילה כב.], **ה)** ס"א שם, **ו)** ספרי פ' רפה, **ז)** [לקמן כח.], **ח)** מכילתא פרשת בא פ' ט"ו, **ט)** בדפוס"י אתריי כל ימי חייך, **י)** מכילתא שם תוספתא פ"א הי"ב, **כ)** [נב"ל כח ו איתא ולא עכו"ז ה' גם בתלומות גם בחורים גם בנביאים], **ל)** [נ"ב כא], **מ)** בס"ל: מלמיתי הטלרי, **נ)** [במדבר טון], **ס)** ל"ל ור"מ,

הגהות הב"ח

(א) נמ' אם ת"ח הוא וצריך לרחמים לריך שיחלה: **(ב)** רש"י ד"ה והוקענום וכו' מיס למזמה ויקרא המלך לגבעונים ויאמר דוד אל הגבעונים מה אעשה לכם ובמה אכפר ונכרו: **(ג)** תוס' ד"ה כרע וכו' איסר וכו' פי' לא סגי:

גליון הש"ם

תוס' ד"ה כרע כו' שינביה כו'. עי' תוס' לקמן ל"א ע"א ד"ה ומוצלו:

תוס' ד"ה והלכתא כו' מחזיריין אותו. עיין תוס' לקמן לד ע"א ד"ה אמלעיתו:

רב נישים גאון

זה ששנינו אמר רבי אלעזר בן (עזריא) [עזריה] הרי אני כבן שבעים שנה. מיפרשא מילתיה בפרק תפלת השחר (דף כח) במעשה שהיה בין רבן גמליאל ור' יהושע בעת שהסכימו חכמים להעביר את רבן גמליאל מגדולתו ולהמליך תחתיו את ר' אלעזר בן עזריה אמר והא בר תמניסרי אנא ולית לי חיורא אתא אירחיש ליה ניסא והדרו ליה תמניסרי דארי חיוראתא והיינו דתנן אמר ר' אלעזר בן עזרי' הרני כבן ע' שנה ולא בן שבעים:

תורה אור השלם

1. וַיִּגְבַּהּ יְיָ צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה:
ישעיהו ה טז
2. גַּם אָנֹכִי חָלִילָה לִּי מֵחֲטֹא לַיְיָ מֵחְדֹּל לְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדְכֶם וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם בְּדֶרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה:
שמואל א יב כג
3. כִּי קְשַׁרְתָּם בְּלִבָּם עָלַי וְאַיִן גֹּלָה אֹת אָזְנִי בִּכְרֹת בְּנִי עִם בֶּן יִשַׁי וְאַיִן חֹלֶה מִכֶּם עָלַי וְגֹלֵה אֶת אָזְנִי כִּי הֵקִים בְּנִי אֶת עַבְדִּי עָלַי לְאֹרֶב כַּיּוֹם הַזֶּה:
שמואל א כב ח
4. וַאֲנִי בַּחֲלוֹתָם לְבוּשִׁי שָׂק עִנִּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי וּתְפִלָּתִי עַל חֵיקִי תָּשׁוּב:
תהלים לה יג
5. לְמַעַן תִּזְכְּרִי וּבָשְׁתְּ וְלֹא יִהְיֶה לָךְ עוֹד פִּתְחוֹן פֶּה מִפְּנֵי כִלְמָתֵךְ בְּכַפְּרִי לָךְ לְכֹל אֲשֶׁר עָשִׂית נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים:
יחזקאל טז סג
6. וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל שָׁאוּל לָמָּה הִרְגַּזְתָּנִי לְהַעֲלוֹת אֹתִי וַיֹּאמֶר שָׁאוּל צַר לִי מְאֹד וּפְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בִּי וֵאלֹהִים סָר מֵעָלַי וְלֹא עָנָנִי עוֹד גַּם בְּיַד הַנְּבִיאִים גַּם בַּחֲלֹמוֹת וָאֶקְרָאה לְךָ לְהוֹדִיעֵנִי מָה אֶעֱשֶׂה: שמואל א כח טו
7. וְיִתֵּן יְיָ גַּם אֶת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ בְּיַד פְּלִשְׁתִּים וּמָחָר אַתָּה וּבָנֶיךָ עִמִּי גַּם אֶת מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל יִתֵּן יְיָ בְּיַד פְּלִשְׁתִּים: שמואל א כח יט
8. יִתֵּן לָנוּ שִׁבְעָה אֲנָשִׁים מִבָּנָיו וְהוֹקַעֲנוּם לַיְיָ בְּגִבְעַת שָׁאוּל בְּחִיר יְיָ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲנִי אֶתֵּן: שמואל ב כא ו
9. אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם כְּתוֹעֲפַת רְאֵם לוֹ: במדבר כג כב
10. כָּרַע שָׁכַב כַּאֲרִי וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ מְבָרְכֶיךָ בָרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר: במדבר כד ט
11. וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת יְיָ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: במדבר טו לט
12. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: במדבר טו לח
13. אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: במדבר טו מא
14. לְמַנְצֵחַ לְדָוִד אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים הִשְׁחִיתוּ הִתְעִיבוּ עֲלִילָה אֵין עֹשֵׂה טוֹב: תהלים יד א
15. וַיֹּאמֶר לוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ הֲאֵין בְּבְנוֹת אַחֶיךָ וּבְכָל עַמִּי אִשָּׁה כִּי אַתָּה הוֹלֵךְ לִקַּחַת אִשָּׁה מִפְּלִשְׁתִּים הָעֲרֵלִים וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל אָבִיו אוֹתָהּ קַח לִי כִּי הִיא יָשְׁרָה בְּעֵינָי: שופטים יד ג
16. וַיְהִי כַּאֲשֶׁר מֵת גִּדְעוֹן וַיָּשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְזְנוּ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים וַיָּשִׂימוּ לָהֶם בַּעַל בְּרִית לֵאלֹהִים: שופטים ח לג
17. לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: דברים טז ג
18. לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם יְיָ וְלֹא יֵאָמְרוּ עוֹד חַי יְיָ אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: ירמיהו כג ז
19. וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל: בראשית לה י

עין משפט נר מצוה

סו א מיי' פ"ב מהלכות תפלה הלכה יב טור ש"ע א"ח סימן קיג סעיף ו:
סז ב מיי' פ"ג שם הלכה יח סמג עשין יט טור ושו"ע א"ח סי' קיח וסי' תקפב סעיף ג:
סח ג מיי' פ"א מהלכות ק"ש הלכה ג:

מוסף רש"י

ואילו אורים ותומים לא קאמר. ואף על פי שאמר בהם, כמו שאמור למעלה (שמואל א כח טז). **אתה** ובניך עמי. שמואל קאמר לשאול כשהעלהו ע"י בעלת האוב (ערובין נג:). **הרי אני** כבן שבעים שנה. לא כן שבעים שנה היה, אלא שקפקה עליו זקנה בשנה שבעים שנה (עי' לקמן כח). אסדרו ליה תריסר דרי מיוריתא, ואותו יום עמד בן זומא ודלס (פירוש רש"י סי' שצ, מחזור ויטרי הל' פסח סי' צה). **ולא זכיתי** שתאמר יציאת מצרים בלילות. פרשת ציצית שבקריאת שמע שכתוב בה יציאת מצרים, שלא היו נוהגין לומר בקריאת שמע של ערבית, לפי שהיה נוהגת אלא ביום, כדאמרינן (לקמן יד:) במערבא אמרי הכי דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אמת, והייטו דקאמר ר' אלעזר לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות, ולא אמת ואמונה, ודומי היו רגילין לקרות קריאת שמע עם ברכות שלאחריה ושל מחריה. לא זכיתי, לא נתחדי חכמים שתיאמר יציאת מצרים בלילות, שאני אומר אותה בלילות והם מוזלקים עני ולא יכולתי לעשות בדבר זה לפי שהייתי יחיד והם רבים ואין דבריו של יחיד במקום רבים. זכיתי, נתחדי, כמו (נדה נב:) זכיתיה לרבנן, (סנהדרין לט.) מלן זחיי למלכא, לשון נצוח היא (פירוש רש"י ומחד"ו שם) כלומר לא יכולתי לעשות שתאמר יציאת מצרים בלילות, משום דעיקר גאולה ביממא הוה (האורה ח"א סי' צ:). **עד שדרשה** בן זומא. עד שבא בן זומא ודלס פסוק זה כל ימי חייך (פירוש רש"י ומחד"ו שם) שהיה בקי בטעמי המקראות (סוטה מט. על מ"ש שם משמת בן זומא בטלו הדרשנים). **ימי** חייך הימים כל ימי חייך הלילות. ימי חייך היה לו לכתוב, כל למה לי, לרבות יציאת מצרים בלילות (פירוש רש"י ומחד"ו שם). **שעבוד** מלכיות. גאולה אחרונה (ירמיה טז יד).

הדרן עלך מאימתי

רבינו חננאל

[רב ששת כי כרע כרע בחיזרא] כשיכרע צריך שיהא ראשו כפוף כאגמון ולא יכרע מאמצעיתו וראשו זקוף. הכי גרסינן: אמר רבה כל השנה כולה אדם מתפלל האל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט ובעשי"ת אומר המלך הקדוש והמלך המשפט. ואע"ג דאמר ר' אלעזר דאפי' ביו"ד ימים שבין ר"ה ליו"כ אינו אומר אלא האל הקדוש שנאמר ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה, הנה אפי' בזמן המשפט אינו אומר אלא האל הקדוש, הלכתא כרבה דאמר המלך הקדוש והמלך המשפט. פי' המלך היושב על המשפט, כמו וכל עם המלחמה, שפירושו וכל העם היורד אל המלחמה.

סליק פ"ק לפ"ש

לא שיעקר יעקב ממקומו אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו וכן הוא אומר [1]אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו אל תזכרו ראשונות זה שעבוד מלכיות וקדמוניות אל תתבוננו זו יציאת מצרים [2]הנני עושה חדשה עתה תצמח תני רב יוסף זו מלחמת גוג ומגוג [ו]משל למה הדבר דומה לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו [ז]זאב וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה זאב פגע בו ארי וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה ארי פגע בו נחש וניצל ממנו שכח מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש אף כך ישראל צרות אחרונות משכחות את הראשונות: [ח][3]אברם הוא אברהם בתחלה נעשה אב לארם ולבסוף נעשה אב לכל העולם כולו שרי היא שרה בתחלה נעשית שרי לאומתה ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כולו: תני בר קפרא [ט]כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה שנאמר [4]והיה שמך אברהם רבי אליעזר אומר עובר בלאו שנאמר [4]ולא יקרא עוד [את] שמך אברם אלא מעתה הקורא לשרה שרי הכי נמי התם קודשא בריך הוא אמר לאברהם [5]שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה אלא מעתה הקורא ליעקב יעקב ה"נ שאני התם דהדר אהדריה קרא דכתיב [6]ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב מתיב רבי יוסי בר אבין ואיתימא רבי יוסי בר זבידא [7]אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם אמר ליה התם נביא הוא דקא מסדר לשבחיה דרחמנא מאי דהוה מעיקרא:

הדרן עלך מאימתי

[ז]**היה** [א]קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כוון לבו יצא בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר [ב]באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם אלו הן [ג]בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה בין שניה לשמע בין שמע לוהיה אם שמוע בין והיה אם שמוע לויאמר בין ויאמר לאמת ויציב ר' יהודה אומר [ד]בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק אמר ר' יהושע [ה]בן קרחה [ו]למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע [ז]כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך מקבל עליו עול מצות והיה אם שמוע לויאמר שוהיה אם שמוע נוהג בין ביום ובין בלילה [ח]ויאמר אינו נוהג אלא ביום בלבד: **גמ'** ש"מ [ט][ו]מצות צריכות כוונה מאי אם כוון לבו לקרות לקרות והא קא קרי בקורא להגיה: ת"ר [י]ק"ש ככתבה דברי רבי וחכ"א [יא]בכל לשון מ"ט דרבי אמר קרא והיו בהוייתן יהו ורבנן מאי טעמייהו אמר קרא שמע בכל לשון שאתה שומע ולרבי נמי הא כתיב שמע ההוא מבעי ליה השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך [יב]ורבנן סברי להו כמאן דאמר לא השמיע לאזנו יצא ולרבנן נמי הא כתיב והיו [יג]ההוא מבעי להו שלא יקרא למפרע ורבי שלא יקרא למפרע מנא ליה נפקא ליה מדברים הדברים ורבנן דברים הדברים לא דרשי למימרא דסבר רבי דכל התורה כולה בכל לשון נאמרה דאי סלקא דעתך בלשון הקודש נאמרה והיו דכתב רחמנא למה לי איצטריך משום דכתיב שמע למימרא דסברי רבנן דכל התורה כולה בלשון הקודש נאמרה דאי סלקא דעתך בכל לשון נאמרה שמע דכתב רחמנא למה לי איצטריך משום דכתיב והיו: ת"ר והיו שלא יקרא למפרע הדברים על לבבך יכול תהא כל הפרשה צריכה כוונה תלמוד לומר האלה עד כאן צריכה כוונה מכאן ואילך אין צריכה כוונה דברי ר' אליעזר א"ל רבי עקיבא הרי הוא אומר אשר

נמ' לא שיעקר יעקב ממקומו. שהרי מצינו שקראו הקב"ה יעקב אחר זאת בדרשו למגרים שנאמר ויאמר אלהים לישראל ויאמר יעקב ויאמר הנני (בראשית מו): **הנני עושה חדשה.** בתר אל מזכורו ראשונות כתיב: **בתחלה אב לארם.** לאנשי מדינתו שמארץ ארם היה שנאמר בעבר הנהר ישבו אבותיכם (יהושע כד) ואומר אל ארם נהריס אל עיר נחור (בראשית כד): **אב לכל העולם.** אב המון גויים (שם יז): **שרי.** לשון יחיד משמע שרתי: **מסדר שבחיה.** דמעיקרא אשר בחרת בו בהיות שמו אברם ושמת שמו אברהם:

הדרן עלך מאימתי

היה קורא בתורה. פרשת ק"ש: **והגיע זמן המקרא.** זמן ק"ש: **בפרקים.** בין הפסקות ולקמן מפרש להו במתניתין בין [ב] פרשה לראשונה לשניה בין שניה לשמע כו': **שואל מפני הכבוד.** שואל בשלום אדם נכבד שראוי להקדים לו שלום: **ומשיב.** שלום אם הקדימו לו. ובגמרא [ג] פריך כיון דשואל פשיטא דמשיב: **ובאמצע.** באמצע הברכה או הפרשה: **מפני היראה.** אדם שהוא ירא מפניו שלא יהרגהו אבל מפני הכבוד לא: **ר"י.** בגמרא מפרש פלוגתייהו: **בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק.** בגמרא (ד' יד.) מפרש טעמיה: **והיה אם שמוע נוהג בין ביום בין בלילה.** דמשתעי בתלמוד תורה דכתיב (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם: **ויאמר אינו נוהג אלא ביום.** דמשתעי בציצית שאינה נוהגת אלא ביום דכתיב וראיתם אותו [ד] פרט לכסות לילה (שבת ד' מ.): **גמ' ש"מ מצות צריכות כוונה.** שיהא מתכוין לשם מצות ותקשה לרבה דאמר במסכת ראש השנה (דף כח.) התוקע לשיר יצא: **כוון לקרות.** אבל לצאת ידי מצוה לא בעינן שיהא מתכוין אלא לקרות בתורה בעלמא: **הא קא קרי.** הא בקורא קא עסיק תנא ואתי דקתני היה קורא בתורה: **בקורא להגיה.** את הספר אם יש בו טעות דאפילו לקריאה נמי לא מתכוין: **ת"ר כלשון הקדש.** בלשון הקדש: **מדברים הדברים.** דהוה ליה למכתב והיו דברים האלה (דברים ו) למדרש שיקרא הדברים כסדרן ולא למפרע כגון וכשערך ביתך מזוזות: **לימא קסבר ר' וכו'.** מדאיצטריך ליה קרא לק"ש שתהא ככתבה סבירא ליה בשאר כל התורה בכל לשון נאמרה לקרות: **משום דכתיב שמע.** אלא תדרוש שמע בכל לשון שאתה שומע כרבנן: **עד לאן.** עד על לנבך: מיכא

היה קורא אם כוון לבו יצא. בירושלמי אמרינן (ה) ברכות אינן מעכבות דאע"פ שלא אמר שתים לפניה ושתים לאחריה יצא אם כוון לבו הרי לא בירך תחלה. ואע"פ דאם לא כן תקשי מאי מהני אם כוון לבו הרי לא בירך תחלה. ואע"פ הא (ב) בפ"ק (ד' יב.) מסקינן סדר ברכות אין מעכבות הא ברכות מעכבות. וי"ל דהתם אייר בלבוד. דיקא נמי דקתני אמר להם הממונה: **ובאמצע שואל מפני וכו'.** ופסק רבינו שמעיה דבמקום שאסור לספר אסור לדבר אפילו בלשון הקודש וכן משמע מתוך מתניתין. ובירושלמי קאמר אפילו באמצע הפסוק רב הונא בשם רב יוסף אמר ודברת בם מכאן שיש לך רשות לדבר בם. והיינו נמי דאמרי' בפ"ק דיומא (דף יט:) ודברת בם ולא בתפלה פירוש שאין משיבין בה מפני הכבוד: **בקורא** להגיה. פירש בקונטרס שאין מתכוין לקרות. תימה אכתי הא קא קרי. ע"כ נראה א בקורא להגיה שאינו קורא התיבות כהלכתן ובקונטרס אלא ככתיבתן קרי כדי להניח בחסרות וביתרות כמו לטעטפת ומזוזת ואם כוון לבו לאו דוקא אלא כלומר לקרות כדין כנקודתן וכהלכתן:

וחכמים אומרים בכל לשון. אומר הר"י דהלכה כחכמים דהלכה כרבי מחבירו ולא מחבריו (עירובין ד' מו:) ועוד דרבנן סבירא להו כמאן דאמר לא השמיע לאזנו יצא וכותיה פסקינן לקמן (ד' טו:):

[ט]**בלשון** הקדש נאמרה. פירש רש"י פרק שני דמגילה (ד' יז: ושם) לקרות בתורה. ולא בהירא[ט] דהא עזרא תיקן קריאת התורה ומקמי דאתא עזרא והיו למה לי. וי"ל דמיירי בפרשיות הממוייזין לקרות דאורייתא כמו פרשת זכור[ב] [ט] אי נמי מקרא בכורים וודוי מעשר ופרשת חליצה שמצוה בתורה לקרותן אעפ"כ בכל לשון נאמרה בסיני שכל דבור ודבור שהיה יוצא מפי הקב"ה היה מתחלק לשבעים לשון[ט]:

עד כאן מצות כוונה. עד בכל מאדך שני פסוקים אלו מדברים ביחוד ה' באהבתו ובירא אתו אשר

[ה] תוספתא פ"ל הי"ג ומכילתא פ' בא, [ו] [ע"י תוס' ע"ז ב: ד"ה ותרו וכו' תמצא שהיה לפניהם גי' אחרת], [ז] תוספתא פ"ל הי"ד, [ח] [ר"ה דף כח:], [ט] [עניין בן קפרסיא פירשו תוס' בשבת קנ. וע"ב קיג. וע' תוס' פסחים קיב. וכתובות נח.], [י] [ע' תוס' לקמן יד:], [יא] ס"ל אלא, [יב] [עירובין לה: פסחים קיד:], [יג] סוטה לב: מגילה דף יח., [יד] [ע' תוספות סוטה לב: ד"ה ורבנן], [טו] [ל"ל בכלכה], [טז] [ע"ב], [יז] [כמדבר טון], [יח] [ל"ל בכל לשון], [יט] [ע"ש במגילה תד"ה כלן], [כ] [כלומר שבת פח:].

תורה אור השלם

1. אַל תִּזְכְּרוּ רִאשֹׁנוֹת וְקַדְמֹנִיּוֹת אַל תִּתְבֹּנָנוּ:
ישעיה מג יח
2. הִנְנִי עֹשֶׂה חֲדָשָׁה עַתָּה תִּצְמָח הֲלוֹא תֵדָעוּהָ אַף אָשִׂים בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בִּישִׁמּוֹן נְהָרוֹת:
ישעיהו מג יט
3. אַבְרָם הוּא אַבְרָהָם:
דברי הימים א א כז
4. וְלֹא יִקָּרֵא עוֹד אֶת שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ:
בראשית יז ה
5. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא תִקְרָא אֶת שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ:
בראשית יז טו
6. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי:
בראשית מו ב
7. אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם:
נחמיה ט ז

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה היה קורא וכו' בירושל' אמרי' זאת אומרת ברכות: (ב) **בא"ד** וא"ת הא. נ"ב תימי' [דילמא הא דברכות מעכבות] זו דוקא [שלא בירך כלל] ברכות. אבל אם קרא ק"ש [אימא] לך דיקא אם בירך הברכות [אא"כ דמעכבות]:

גליון הש"ס

גמ' כל הקורא כו'. מג"א סימן קנו ועיין פר"ח ס"ס ס"ז:

פרק היה קורא

גמ' ההוא מבע"ל כו'. עיין תוס' סוטה י"ז ע"ב ד"ה דכתיב: **תוס'** ד"ה בלשון כו' **דהא עזרא** כו'. עיין מג"א סי' ריט סימן קל"ה:

רב נסים גאון

מותיב ר' יוסי בר אבין ואיתימא ר' יוסי בר זבדא אנו אברהם מי לא הדר קרייה רחמנא אברם ובתוספתא נמי [ספ"א דמכילתין] בענין זה המקום אברם הוא אברהם אע"פ שחזר וקרא את אברהם אברם אינו לגנאי אלא לשבח כו' הוא אברם עד שלא נדבר עמו הוא אברהם משנדבר עמו ויש ששואלין למה נשתנו שמו של אברהם ושמו של יעקב ולא נשתנה שמו של יצחק ופשטה של שאלה זו כי אברהם ויעקב אבותיהם קראום באותן השמות ולפיכך גידלם הקב"ה בשמות שקרא להן הוא אבל יצחק הקב"ה קראו בזה השם קודם שנולד כדכתיב (בראשית יז) אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת את שמו יצחק ראית במכילתא דר' ישמעאל [בפ' בא] יצחק לא בחייהן יהו, כלומר שהן עכשיו וכנתינתן יקרא לעולם. והלכה כחכמים דהא אפילו רבי דפליג אחכמים הכא, סתם לן כחכמים, דבפרק ראלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה וידוי מעשר וק"ש ותפלה וברכת המזון ושבועות העדות ושבועות הפקדון. **[ולרבנן נמי הא כתיב והיו ההוא מבעי ליה שלא יקרא למפרע.** כלומר יהיו כמות שהן. ולרבי מהדברים, כלומר הדברים כסדרן]. **למימרא דסבר רבי כל התורה כולה בכל לשון נאמרה.** פירוש הא פשיטא דבשעת מתן תורה ניתנה למשה בלשון קודש, והאי דקאמר בכל לשון היינו אם ניתנה להעתיקה בלשון אחר או לא.

פירקא תנינא שמעת מינה מצות צריכות כוונה. איתיה להדיא דהא מילתא בפרק ראוהו בית דין במסכת ראש השנה (דף כח) דקאמר אלמא קא סבר רבא מצות אין צריכות כוונה ואיתיביה אביי כמה תיובתא ולבסוף אוקמי' אלא אמר רבא לצאת לא בעי כוונה לעבור בזמנו לא בעי כוונה שלא בזמנו בעי כוונה:

א א מיי' פ"ב מהלכות ק"ש [הס"ל] סמג עשין יח טור ש"ע או"ח סי' ס סעיף ה: **ב** ב מיי' שם הלכה טו טז סמג שם טוש"ע או"ח סי' ס סעיף ח:
ג ג ד מיי' שם הלכה יח סמג שם טוש"ע שם סעיף ה:
ד ה מיי' פ"ג מהלכות ציצית הלכה ז סמג עשין כו טוש"ע או"ח סימן יח סעיף ח:
ה ו מיי' (פ"ב מהלכות ק"ש [הל' ח]) [פ"ב מהל' שופר הלכה ד] טוש"ע או"ח סימן ס סעיף ד:
ו ז מיי' פ"ב מהל' ק"ש הלכה י סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן סב סעיף ג:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב. ור"ח פי' בקורא להגיה וכו'. ב. בתוס' רי"ש כתב. כגון פ' שקלים ופ' זכור ופרה אדומה וכיוצא בהם (ועיין במגיה שכתב שבכת"י ובדפו"י איתא בתוס' דידן פרה אדומה).

מוסף רש"י

אמר ר' יהושע בן קרחה. הא דגרסינן בכוליה הש"ס ר' יהושע בן קרחה הייט בן אל ר' עקיבא, כדגרסינן התם (שבועות ו.) אמר לו ר' יהושע בנו של ר"ע לר"ע (בברורות נח. ועי' תוס' שם). **מצות צריכות כוונה.** שהעושה מצוה צריך שיכוין בה לצאת ידי חובתו (עורבין צה:). **ק"ש ככתבה.** בלשון הקדש ולא בלשון אחר (מגילה יז.). **בהוייתן.** בלשון הקדש (שם). **דכל התורה כולה בכל לשון נאמרה.** לקרות בבית הכנסת (סוטה לג.). **אצטריך משום דכתיב שמע.** אצטריך והיו דלא תדלגיה לק"ש בכל לשון, אלא להשמיע לאזניו (שם).

רבינו חננאל

מתני'. היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יצא. אוקימנא למתניתין בקורא להגיה, שאינו קורא המילה בניקודה אלא בכתיבה, כגון מיקרא קורהו מקרא כלומר חסר יו"ד, כעניין הזה הוא קורא להגיה וזה שצריך לכוין את לבו. אבל מי שהיה קורא במסורת המקרא והגיע זמן קריאת שמע בעת שהוא קורא בפרשת שמע, אע"פ שלא קרא בכוונת הלב בשעת קריאת שמע יצא. שמעינן מיניה דמצות אינן צריכות כונה וברכות אינן מעכבות זו את זו. ובפירוש אמרו בתלמוד ארץ ישראל אמר ר' אבין זאת אומרת ברכות לא מעכבות. **והא דאוקימנא למתני' דתמיד ברכות אין מעכבות זו את זו, הני מילי שלא כסדרן, אבל לקרות ק"ש (אפי') בלא ברכה לא.** והני מילי בצבור. **וההיא** דפ"ק דיומא דמתרץ הא בפרק ראשון הא בפרק שני, לאו דוקא פרק ראשון, אלא משום ר"ש נקט פרק ראשון, אבל אין צריך כונה כי אם פסוק ראשון וגבי הכהנים נשניות, ומתני' דהכא ביחיד כדתנן היה קורא בתורה. **שואל מפני הכבוד.** פירוש שואל בשלום אדם נכבד שראוי להקדים לו שלום. ומשיב שלום למי שמקדים לו שלום. **תנו רבנן קריאת שמע ככתבה.** פירוש, קרית

אשר אנכי מצוך. דאי כדקא אמרת הוה ליה למכתב אשר צויתיך דמצוך משמע אפילו מכאן ואילך ומ"מ אצעריך האלה דאי לאו הכי הוה אמינא דאף פרשה שנייה בכלל: **אמר רבא הלכה כרבי מאיר.** והכי הלכתא דקיי"ל כרבא דהוא בתראה: **על לבבך בעמידה.** בירושלמי מפרש לאו דאי היה יושב עומד אלא דאם היה מהלך עומד אע"ג דצ"ר אמרי כל אדם קורא כדרכו מ"מ מצוה מן המובחר לעמוד כשהוא מהלך לפי שאינו מיושב כל כך ואינו יכול לכוין כשהוא מהלך כאשר היה עומד וכן הלכה דמהלך בדרך מצוה לעמוד בפסוק א' ובעינן כולה בפסוק ראשון לגבד וכן איתא בתנחומא[א] רב יהודה בשם שמואל אמר אסור לקבל עליו עול מלכות שמים כשהוא מהלך אלא יעמוד ויקרא וכשיגיע לואהבת ילך לדרכו: **שואל מפני היראה וכו'.** ר"מ ור' יהודה הלכה כרבי יהודה דאמר אפילו באמצע משיב מפני הכבוד א"כ נראה שמותר לענות קדיש וקדושה באמצע ק"ש דאין לך מפני הכבוד גדול מזה אבל באמצע י"ח אסור [ב]דמשמע [ג] לקמן בפ' אין עומדין (ד' לא.) [ד]דבין גאולה לתפלה אין לענות וכ"ש בתפלה עצמה ומי שמתפלל לבדו וש"צ מגיע למודים ישתה למודים אבל לא יאמר מודים [ה]ודוקא שהיה באמצע הברכה אבל בסוף הברכה לא דנראה כהודע בשביל הברכה ואמרינן (לקמן ד' לד.) דאין לברוא בכל ברכות אלא באותן שתקנו חכמים ור"ת היה רגיל שהיה ממתין בעושה פלא כדי לענות קדיש וקדושה עם הצבור והי' סובר אפי' שהה כדי לגמור את הכל אינו חוזר לראש: ימיס

[1]אשר אנכי מצוך היום על לבבך מכאן אתה למד שכל הפרשה כולה צריכה כוונה אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן הלכה כר"ע איכא דמתני לה אהא דתניא [ו]הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו ר' אחא משום ר' יהודה אומר כיון שכוון לבו בפרק ראשון שוב אינו צריך אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן הלכה כר' אחא ר' יהודה תניא אידך והיו שלא יקרא למפרע על לבבך ר' זוטרא אומר עד כאן מצות כוונה מכאן ואילך מצות קריאה רבי יאשיה אומר עד כאן מצות קריאה מכאן ואילך מצות כוונה מ"ש מכאן ואילך מצות קריאה דכתיב לדבר בם הכא נמי הא כתיב ודברת בם ה"ק עד כאן מצות כוונה וקריאה מכאן ואילך קריאה בלא כוונה ומאי שנא עד כאן מצות כוונה וקריאה דכתיב על לבבך ודברת בם התם נמי הא כתיב על לבבכם לדבר בם ההוא מבעי ליה לכדרבי יצחק [ז]דאמר [2]ושמתם את דברי אלה צריכה שתהא [ח]שימה כנגד הלב: אמר מר ר' יאשיה אומר עד כאן מצות קריאה מכאן ואילך מצות כוונה מ"ש מכאן ואילך מצות כוונה משום דכתיב על לבבכם הכא נמי הא כתיב על לבבך ה"ק עד כאן מצות קריאה וכוונה מכאן ואילך כוונה בלא קריאה ומ"ש עד כאן מצות קריאה וכוונה דכתיב על לבבך ודברת בם התם נמי הא כתיב על לבבכם לדבר בם ההוא בדברי תורה כתיב וה"ק רחמנא אגמירו בנייכו תורה כי היכי דליגרסו בהו: ת"ר [3]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד [ב]עד כאן צריכה כוונת הלב דברי ר"מ אמר רבא הלכה כר"מ תניא סומכוס אומר [ג]כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו אמר רב אחא בר יעקב ובדלי"ת אמר רב אשי [ד]ובלבד שלא יחטוף בחי"ת ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' [חייא בר אבא] חזייה דהוה מאריך טובא א"ל [ה]כיון דאמליכתיה למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים תו לא צריכת: אמר רב נתן בר מר עוקבא אמר רב יהודה על לבבך בעמידה על לבבך סלקא דעתך אלא אימא [ו]עד על לבבך בעמידה מכאן ואילך לא ורבי יוחנן אמר כל הפרשה כולה בעמידה ואזדא ר' יוחנן לטעמיה דאמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן הלכה כר' אחא שאמר משום ר' יהודה: ת"ר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד [ז]זו ק"ש של ר' יהודה הנשיא א"ל רב לר' חייא לא חזינא ליה לרבי דמקבל עליה מלכות שמים אמר ליה [ח]בר פחתי [ט]בשעה שמעביר ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים חוזר וגומרה או אינו חוזר וגומרה בר קפרא אומר אינו חוזר וגומרה רבי שמעון ברבי אומר חוזר וגומרה א"ל בר קפרא לר"ש ברבי בשלמא לדידי דאמינא אינו חוזר וגומרה היינו דמהדר רבי אשמעתא דאית בה יציאת מצרים אלא לדידך דאמרת חוזר וגומרה למה ליה לאהדורי כדי להזכיר יציאת מצרים בזמנה אמר ר' אילא בריה דרב שמואל בר מרתא משמיה דרב אמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ונאנס בשינה יצא אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה [י]בפסוקא קמא צערן טפי לא תצערן אמר ליה רב יוסף לרב יוסף בריה דרבה אבוך היכי הוה עביד אמר ליה בפסוקא קמא הוה קא מצער נפשיה טפי לא הוה מצער נפשיה אמר [יא]רב יוסף [יב]פרקדן לא יקרא קריאת שמע מקרא הוא דלא ליקרי הא מיגנא שפיר דמי והא רבי יהושע בן לוי [יג]לייט אמאן דגני אפרקיד אמרי [יד]מיגנא כי מצלי שפיר דמי מקרא אע"ג דמצלי נמי אסור והא ר' יוחנן מצלי וקרי שאני ר' יוחנן דבעל בשר הוה: ובפרקים שואל וכו': משיב מחמת מאי אילימא מפני הכבוד השתא משאל שאיל אהדורי מבעיא אלא שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם אימא סיפא ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב משיב מחמת מאי אילימא מפני היראה השתא משאל שאיל אהדורי מבעיא אלא מפני הכבוד היינו דר"י דתנן ר"י אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם חסורי מחסרא והכי קתני בפרקים שואל מפני הכבוד ואין צריך לומר שהוא משיב ובאמצע שואל מפני היראה ואין צריך לומר שהוא משיב דברי ר"מ רבי יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקים

[א] מוספתא פ"ב ה"ב, [ב] ספרי פרשת ואתחנן (מנחות לו:), [ג] (פי' בן גדולים עיין שבת ג: כט. מזיר נט. וברכ"י סז:), [ד] [שלא יהא מעיין כשהוא מסביבו ומתבונן ערוך בערך בר פחתי וע"ש עוד פי' אחרים], [ה] נדה דף יד., [ו] [תיבת לייט לקמן טו. קדושין לג: וסס נסמן], [ז] [דברים יא], [ח] רש"ס פרשת לך, [ט] ר"ל ממתי דאמרי' התם פ"א דבר לאחר אמת ויציב וכגירסת הרי"ף ורא"ש ע"ש כ"ה בתלמוד בבבלי והוא דמוק ולענ"ד ל"ל דמסמע לעיל ט., [י] [ועי' תוס' לקמן כא: ד"ה עד], [יא] רש"י ד"ה עד כאן וכו' ואמ"כ מ"ה עד כאן ותיבת א"ר יאשיה נמחק: [יב] תוס' ד"ה שואל מפני היראה וכו' בתמצא ר"ת אסור דמשמע. ר"ב וכן משמע בפ' מי שמתו דף כ"א ע"ב:

גליון הש"ס

גמ' זו ק"ש של ריה"נ. עי' בר"י בפרקין יא. ד"ה מתני' האומנין:

תוס' ד"ה שואל כו' דמשמע בו'. ע' תוספת באר שבע סימן י:

הגהות הגר"א

[א] רש"י ד"ה וכלבד כו' בחטוף (בגא) תז"מ:

לעזי רש"י

ברדו"ן. החלק הבשרני (של הזרוע).

מוסף רש"י

שתהא שימה כנגד הלב. קיבורת כנגד הלב היא (מנחות לז:). **כיון דאמליכתיה למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים.** להאמינו בכל הילודים, על שם (מלאכי ב יא) כי ממזרת שמם ועד מבואו גדול שמי בגויים, ובארבע רוחות והתכוון ליחדו בכולן על שם (דברים לג כז) ומתחת זרועות עולם, ובארבע רוחות הרקיעים לידע ולהודיע שליח בכולן אלא רשות אחד, כי היכי דלדעיגן התם (מכילתא בשלח) ה' נלחם שמו, אות הוא בגאה אלו, לומר שהוא מלך בכולן (סידור רש"י סי' יד, מחז"ו סי' יב). **בר פחתי.** בן גדולים (שבת ג: כט.) לו: בנו של תלמיד חכם (נזיר נט.). **דגני אפרקיד.** פניו למעלה, וגנות הוא שפעמים שיתקשה אבר תוך שנתו ויתגנה ועוד שיהיו מונחות לו על אברו ומתחמתם (נדה יד.). **אע"ג דמצלי נמי אסור.** אלא אם כן יושב או שוכב כולו על צדו (שם).

רב ניסים גאון

ההוא מיבעי לי לכדר' יצחק דאמר ר' יצחק צריכה שתהא שימה כנגד הלב. אתפילין של יד קאי ועיקרה במס' דמנחות (דף לז) בפר' הקומץ את המנחה: **שאני** ר' יוחנן דבעל בשר הוה. איתיה לפירושיה בבבא מציעא בפ' השוכר את הפועלין (דף פד) אמר (רבא) [רב פפא] אבריה דר' יוחנן בת ה' קבין ואמרי לה בת ג' קבין:

עין משפט נר מצוה

א [מיי' פ"ד מהל' תפילין הלכה ג טוש"ע או"ח סימן מ סעיף ב]:

ז ב מיי' פ"ג מהלכות ק"ש הל' ו סמג עשין יח טו"ע או"ח סימן ס סעיף ה וטוש"ע או"ח סי' סג סעיף ד:

ח ג ד ה מיי' שם הלכה ט סמג שם טור וטו"ע או"ח סי' סא סעיף ו ח:

ט ו מיי' שם הלכה ג סמג שם טוש"ע או"ח סימן סג סעיף ג:

י ז טוש"ע או"ח סימן סא סעיף ה:

יא ח מיי' שם סמג שם טוש"ע או"ח סי' סג סעיף ה:

יב ט מיי' שם הלכה ב טוש"ע שם סעיף ו:

י [מיי' פ"ד מהל' דעות הלכה ה ופכ"ח מהל' מיקוני כיאלה הלכה יט טוש"ע אה"ע סי' כג סעיף ג]:

תורה אור השלם

1. וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ: דברים ו ו
2. וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: דברים יא יח
3. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: דברים ו ד

רבינו חננאל

ר' אחא משום ר' יהודה אומר כיון שכוון לבו בפרק ראשון שוב אינו צריך. ומקשינן בגמ' דבני מערבא מה בין פרק ראשון לפרק שני הלא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה, אי הכי לא יקרא אלא אחד, אנ(ו)מר ר' (אלא) [עילא] פרק ראשון אמור בלשון יחיד [ופרק] שני בלשון רבים לצבור, הראשון לתלמוד והשני למעשה. תני ושנמתם עד כאן לכוונה מכאן ואילך לשינון. ת"ר שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד עד כאן צריכה כוונת הלב דברי ר"מ אמר רבא הלכה כר"מ. אע"ג דאמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן הלכה כרבי עקיבא דכל הפרשה כולה צריכה כוונה, ואמר (רבא) [רבב"ח] א"ר יוחנן הלכה כר' אחא שאמר משום ר' יהודה שצריך לכוין בפרק ראשון דהיינו כל פרשת שמע, אעפ"כ אנו כרבא ק"ל דבתראה הוא. ותו מעשה רב, דהא רב נחמן ורב יוסף עבדו עובדא דלא הוה מצערי נפשייהו אלא בשמע בלבד. ואמר רב יהודה אמר שמואל נמי שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד זו היא ק"ש של רבי יהודה הנשיא, וגם אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב, אמר שמע ישראל ה' אלקינו ונאנס בשינה יצא. אמר רב אחא בר יעקב ובדלי"ת. אם יקראנה צריך להאריך בלבד בדלי"ת כשיעור שתמליכהו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם ובלבד שלא יחטוף בחי"ת. אלא אימא עד על לבבך בעמידה מכאן ואילך לא. ופירשו בתלמוד ארץ ישראל צריך לקבל מלכות שמים מעומד (מיהו) [מה] אם היה יושב עומד, לא אלא אם היה מהלך עומד. כלומר, אם היה מהלך והגיע זמן ק"ש לא יקרא כשהוא מהלך אלא יעמוד ויכוין את לבו כהוגן ויקבל עליו עול מלכות שמים ואחר כך (יחזור) [יחזור] לדרך. אבל האומר שאם היה יושב עומד טעות הוא בידו. בשעה שמעביר ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים. רבי בעת שהיה מעביר ידיו על פניו ורחצם במים היה אומר שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד ומקבל מלכות שמים עליו. והא דאמר חוזר וגומרה אפרשת ויאמר קאי, דפריש בירושלמי כד תחמיניה לרבי יהיב ידוי על אפוי ההיא שעתא מקבל מלכות שמים, א"ל ואין צריך להזכיר יצ"מ כו' ואע"ג דאמר ר' שמעון חוזר וגומרה הוה מהדר אשמעתא דאית בה יציאת מצרים כדי להזכיר יצ"מ בזמנה. אמר רב יוסף פרקדן לא יקרא ק"ש. פרקדן, רבותי' הגאונים פירשו השוכב על שדרו ופניו למעלה. וי"א הישן על פניו משום דאתי לאחמוטי ודייק פרקדן אפוי בקידה. ומראין הדברים האמורים בנדה שהוא כן, פרקדן אפי' למגני הכי אסור וכש"כ לק"ש. מיהו אם שוכב מוטה מצד כסליו שפיר דמי למגני אבל לק"ש אפי' מוטה לא. ואם הוא בעל בשר כגון ר' יוחנן ואז מצלי וקרי שפיר דמי.

מסורת הש"ס

[1] אחי

אחי. כך שמו: **אנא דבי רבי חייא.** שהיה שונה בבית רבי חייא: **מהו שיפסיק.** לשאלת שלום: **ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל.** שהוא חובה לכל אדם והם אחד ועשרים יום בשנה כדאמרינן במסכת ערכין (דף י.): **מהו שיעשום.** את המבשיל לדעת אם צריך מלח או תבלין: **מעתמא.** טעימת מבשיל: **רביעאה.** רביעית הלוג: **חדלו לכם מן האדם.** כשיש לכם לעסוק בכבוד המקום אל תתעסקו בכבוד אדם דאי נאו הכי למה ליה לאחדולי: **ושמואל.** לא דריש לשון בָּמָה אלא כמשמעו בָּמָה משמתו לזה שהקדמת כבודו לכבודי: **שואל מפני הכבוד.** והא ק"ש קודם תפלה הוא וקתני שואל: **מרגמה ר' אבא.** להא דרב ושמואל דאסרי: **במשכים לפתחו.** אבל פגעו בדרך שואל: ה"ג **אמר רב אידי בר אבין אמר רב ישחק בר אשיאן אסור לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל.** [1]: **לדך.** תפלה שמצדיקין לבוראו והדר ויש פעמיו לדרכי חפציו: **אל תקרי שבע אלא שבע.** ילין בל יפקד מן השמים בחלוס הרי הוא רע לכך אין משגיחין לפקדו: וה'

ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל. לאו דוקא יחיד אלא אפילו לצבור קורא יחיד כיון שאין כל ישראל ביחד כמו שהיו בשחיטת פסחים בי"ד בניסן ולאו דוקא גומר דודאי קי"ל דימים שאין יחיד גומר את ההלל אין חובה לאמרו כלל אפילו בדילוג דהכי משמע בערכין (פ"ב ד' י:) דחשיב כ"א יום דיחיד גומר בהן את ההלל ופריך ר"ה וי"כ נמי לימא משמע דבשאר ימים טובים כמו בראשי חדשים פשיטא ליה דאין לומר מדלא חשיב יותר מכ"א יום וגם מדלא קאמר לגמור בר"ה וב"י דאז הוה משמע דבשאר ימים טובים כמו בר"ח ודאי אין גומרין אבל קורין אבל עתה משמע אפילו קורין לא וכן משמע בפרק בתרא דתענית (ד' כח:) רב איקלע לבבל חזנהו דהוו קא קרו בר"ח סבר לאפסוקינהו. פירוש שהיה סובר שהיו גומרים אותו כיון דחזא דקא מדלגי דלוגי אמר ש"מ מנהג אבותיהם בידיהם אלמא דימים דאין גומרין בהן הלל אין חובה לאמרו ומה שאנו אומרין אותו הייו משום מנהג. וכתוב במחזור ויטרי כיון שאינו אלא מנהג בעלמא לא מברכינן עליה כדאמר פרק לולב וערבה (סוכה ד' מד:) אין מברכין על דבר שהוא מנהג. ומיהו אומר ר"ת דאינו ראיה דאטלטול ודאי לא מברכינן אבל על מצוה פשיטא דמברכינן דהא חזינן כל יו"ט שני אינו אלא מנהגא ומברכין והכא נמי משמע דמברכין דאי לא מברכין מאי הפסקה שייך בה ועוד דאיה דמברכינן על מנהגא מהא דרב על לבי כנישתא וכו' ואם לא ברכו בתחלה אמאי לא הרגיש רב דהוה מנהגא עד שדלגו אלא בוודאי ברכו מפני שמברכים בטוב על מנהגא ובשביל כן לא הרגיש עד הדלוג ואת"ל אמאי לא אסיק אדעתיה אם ברכו לקרות או לגמור וי"ל דבכך אין לחוש שבטוב יכול לברך לגמור אפי' כשהוא מדלג או איפכא ומה שמברכין כך על הדלוג לקרות וכשהן גומרין לגמרן כדי שלא יטעו ומשום הכי לא היה יכול להבין ממוך הברכה עד הדלוג ויש שרוצין לומר דיחיד האומר הלל בימים שאין גומרין שאין לו לברך ומיהו השר מקולי היה אומר דכיון

יג א טור ושו"ע או"ח סימן מרלב סעיף ב:

יד ב מיי' פ"ג מהלכות תענית הלכה ט טור שו"ע או"ח סימן תכב סעיף ד [וסי' תפח סעי' ג] וסימן תרמד סעיף ג:

טו ג מיי' פ"ג מהלכות ברכות הלכה ב סמג (הלכות ברכות) עשין כז טוש"ע או"ח סימן רי סעיף ב:

טז ד מיי' פ"ג מהלכות תענית הלכה יד טוש"ע או"ח סימן תקסז סעיף ג [רב אלפס תענית פ"ג דף קנב]:

יז ה מיי' פ"ו מהלכות תפלה הלכה ד סמג עשין יט טור שו"ע או"ח סימן קט סעיף ב:

יח ו [מיי' שם סמג שם טוש"ע] שם סעיף ג: [ז מיי' שם טוש"ע שם וע"ש בב"י]

יט ח מיי' פ"ג מהלכות ק"ש הלכה ז סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן סו סעיף ה:

תורה אור השלם

1. חֲדְלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי בַּמֶּה נֶחְשָׁב הוּא: ישעיהו ב כב
2. צִדְקְךָ לְפָנָיו יְהַלֵּךְ וְיָשַׂם לְדֶרֶךְ פְּעָמָיו: תהלים פה יד
3. יִרְאַת יְיָ לְחַיִּים וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל יִפְקֹד רָע: משלי יט כג

הגהות הב"ח

(א) גמ' מהו שיפסיק מי אמרינן: (ב) תוס' ד"ה ימים וכו' מידי דהוה אלולב ואתקיעות דהני נמי: (ג) בא"ד אינו מיושב דהני סופה משמע: (ד) בא"ד בירושלמי והרי סופה זהו: (ה) בא"ד מהו נשמעינן מן הלא:

גליון הש"ס

גמ' מטעמת כו'. עי' יקנו ס"א י"ד בפסוק ויפדו העם את יונתן:

מוסף רש"י

כאילו עשאו במה. עבודת כוכבים (סוטה ד:). אל תקרי שבע אלא שבע. ז' לילות ילין ולא יפקד בחוס חלוס הרי הוא רע ושונאים אותו ואין מרלאים לו כלום (לקמן נה:).

רב ניסים גאון

אמר (רבא) [רבה] ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל כו'. איתיה לפירושיהו במסכתא תענית בפ' בג' פרקים בשנה (דף כח) דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק י"ח ימים יחיד גומר בהן את ההלל כו' והתם נמי אמרינן אמר (רבה) [רבא] זאת אומרת הלל דראש חודש לאו דאורייתא ולפיכך התיר רבא לפסוק בו אפי' באמצע הפרק:

רבינו חננאל

ר' יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. הלכה כר' יהודה. [וימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל וכו'. עי' פי' ר"ח תענית כח, ב]. **והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום.** כגון שחזור ופולטו דלא חשיבה הנאה מן הטעימה וגם אין צריך ברכה. ולכך טעמי ר' אמי ור' אסי עד כדי רביעית. ודוקא בתענית יחיד כדאמרינן הנאה קביל עליה אבל תענית כתוב לא. **ועד כמה ר' אמי ור' אסי טעמי עד שיעור רביעתא.** פירש הגאון ז"ל עד שיטעמו בפעם אחת רביעית, אלא בכל יום התענית בכמה פעמים היו טועמים עד כשיעור הזה. **אמר ר' אבהו א"ר יוחנן הילכתא כרבי יהודה דאמר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק.** מ"ט דכתיב וה' אלקים אמת, וצריך לדבק אני ה' אלקיכם ואמת ויציב מאי טעמא דכתיב וי' אלהי' אמת, וצריך לחזור ולומר אמת ויציב וכו' ולומר כל הברכה, רבא אמר אינו חוזר ואומר אמת אלא משלים כל הברכה כולה ועומד בתפלה. וקיימא לן כרבא דבתראה הוא והיה רבא מגנה כל האומר פעמים.

הוה ולא פסיק ליה שאני רב בר שבא דלא חשיב עליה דרבינא: בעי מיניה אשיאן תנא דבי ר' אמי מר' אמי השרוי בתענית מהו שיטעום אכילה ושתיה קביל עליה והא ליכא או דילמא הנאה קביל עליה והא איכא א"ל טועם ואין בכך כלום תניא נמי הכי [2]: **מטעמת אינה טעונה ברכה** [3] **והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום עד כמה ר' אמי ור' אסי טעמי עד שיעור רביעתא: אמר רב** [4] **כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאלו עשאו במה שנאמר** [1] **חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה הוא** [5] **אל תקרי במה אלא במה ושמואל אמר במה חשבתו לזה ולא לאלוה מתיב רב ששת בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב תרגמה ר' אבא במשכים לפתחו** [6] **(א"ר יונה א"ר זירא כל העושה חפציו קודם שיתפלל כאלו בנה במה א"ל במה אמרת א"ל לא אסור קא אמינא וכדרב אידי בר אבין ד)אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן** [7] **אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל שנאמר** [2] **צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו ואמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן** [8] **כל המתפלל ואח"כ יוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו: (ו)א"ר יונה א"ר זירא** [7] **כל הלן שבעת ימים בלא חלום נקרא רע שנאמר** [3] **ושבע ילין בל יפקד רע אל תקרי שבע אלא שבע א"ל רב אחא בריה דרבי חייא בר אבא הכי א"ר חייא א"ר יוחנן כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות שנאמר ושבע ילין בל יפקד רע: אלו הן בין הפרקים וכו': א"ר אבהו א"ר יוחנן** [9] **הלכה כר' יהודה דאמר בין אלהיכם לאמת ויציב לא יפסיק** [10] **א"ר אבהו א"ר יוחנן מאי טעמיה דרבי יהודה דכתיב** וה'

ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם תניא נמי הכי הקורא את שמע ופגע בו רבו או גדול הימנו בפרקים שואל מפני הכבוד וא"צ לומר שהוא משיב ובאמצע שואל מפני היראה ואצ"ל שהוא משיב דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם בעא מיניה אחי תנא דבי רבי חייא מרבי חייא בהלל [11] ובמגילה מהו שיפסיק [12] אמרינן ק"ו ק"ש דאורייתא פוסק הלל דרבנן מבעיא או דלמא [13] פרסומי ניסא עדיף א"ל פוסק ואין בכך כלום אמר רבה [14] **ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל בין פרק לפרק פוסק באמצע הפרק אינו פוסק וימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל אפי' באמצע הפרק פוסק אינו והא רב בר שבא איקלע לגביה דרבינא וימים שאין היחיד גומר את ההלל** וה'

שלא לחייב עצמו מברך ואין זה ברכה לבטלה מידי דהוה אלולב [3] ותפילין דהני נמי מברכות אע"ג שאינן חייבות ובגילי פסחים יש שמברכין פעמים בתחלה לקרות ואחר הסעודה אחר שפוך מברכין לגמור ומייתי ראיה מירושלמי (דפרק ז') מהיא דמייתי עלה דכל הברכות [1] פותחין בברוך חוץ מן הברכות הסמוכות לחברתה וברכת הפירות והמזון ופריך בירושלמי עלה והא איכא גאולה פירוש אשר גאלנו דסמוכה לחברתה ואמאי פותחת בברוך שניין דאם שמעה בבהכ"נ יצא ופריך והרי סופה פירוש יהללוך דאינה סמוכה שהסעודה מפסקת ואפ"ה אינה פותחת בברוך ומשני שתים הנה אחת להבא ואחת לשעבר פירוש אחת להבא זו היא אותה ברכה שמברכין אחר אכילה לגמור ולאותה ברכה היא סמוכה אחת לשעבר היינו אותה שבירך קודם אכילה אלמא דמברכין שני פעמים אבל זה הפירוש אינו מיושב דהרי [2] סיפא משמע דקאי אברכה דאשר גאלנו דקאי בה מתחלה אלא ודאי אברכה דאשר גאלנו קאי כאשר אפרש מיהו משמע בירושלמי כאשר פירשתי תחלה שהיו מברכין ג' פעמים תחלה וסוף אבל אומר ר' יהודה דזו היא תמיהא גדולה מאחר שבירך קודם אכילה אמאי מפסיק ואוכל בינתים שהרי בימים שאין יחיד גומר בהן את ההלל כיון שבירך תחלה כמו הכא אינו מותר לפסוק אלא מפני הכבוד דאי בשלא בירך אמאי לא יפסיק באמצע אפילו שלא מפני הכבוד הא לא היה מפסיק שום ברכה אלא נראה הא דפריך בירושלמי הרי גאולה דמשמע דמברכין עליה בתחלה אייתי באדם שעושה הסדר בבת אחת שאז אינו מפסיק שאינו צריך אבל אנו שמפסיקין נאכול אין לנו לברך כלל לא בתחלה ולא בסוף והא דקאמר בירושלמי והרי [3] סיפא זהו אשר גאלנו דחותמת בברוך ואמאי והא הודאה בעלמא היא כברכת פירות ואמאי חותמת בברוך ומשני שתים הנה שתי גאולות אחת להבא ואחת לשעבר פירוש לעתיד כמו יגיענו וגם היא ארוכה קצת וגם יש בה לשעבר כמו אשר גאלנו מגאולת מצרים לפיכך חותמת בברוך ומה שהקשה מיהללוך שאינה סמוכה לפי מה שפרשתי עתה ואפ"ה אינה פותחת בברוך יש ליתן טעם לפי שהיא הודאה בעלמא ואפילו שהיא ארוכה קצת תקנו בה חתימה ולא פתיחה כמו אלהי נשמה. וכן משמע בירושלמי שהיה דרכן לומר הלל בבית הכנסת ואח"כ שותין כוסות שלהם בביתם בלא שום סדר דבעי בירושלמי (פ' ע"פ) שתאן בבת אחת מהו פירוש זה אחר זה בלא הלל וסדר בינתים מהו [4] שמעינן מן הדא דא"ר יוחנן הלל אם שמעה בבית הכנסת יצא וכן משמע בתוספתא [5] דמי שלא היה יודע ונכנס בבית הכנסת וכו' והשתא נמי מיושב דבשביל כך פותחת ברכה דאשר גאלנו בברוך דטעמא שאינה סמוכה כי הא דאם קרא הלל בבהכ"נ יצא: **או** דילמא הנאה קביל עליה. האי לישנא משמע דמיירי בתענית יחיד שקבל עליו אבל בתענית הכתוב לא: **טועם** ואין בכך כלום. פירש ר"ח שחוזר ופולטו דלא חשיב הנאה אבל בולע לא אפילו בשאר תעניות ומשום הכי הפולטו אינו צריך ברכה שאינו נהנה: **במשכים** לפתחו. וכן הלכה אבל פגעו באקראי מותר:

למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע. וא"ת תיפוק ליה דקדמה בתורה וי"ל דהכי קאמר למה קדמה אף לפרשת ציצית דקדמה לכולן אלא ודאי אין אנו מוקמין לזה שהיא קודמת בתורה משום דאמרינן אין מוקדם ומאוחר וא"כ היה לנו להקדים והיה שהיא מדברת בלשון רבים: **ויאמר** אינה נוהגת **אלא** ביום.

מכאן משמע כר' שמעון דאמר בפ' התכלת (מנחות ד' מג.) דציצי' מ"ע שהזמן גרמה וכן איתא בקדושין (פ"ק ד' לג.) דקאמר ציצית מצות עשה שהזמן גרמה א"ת א"כ למ"ד (מנחות מא.) ציצית חובת טלית הוא ואפילו מונחת בקופסא אפ"ה חייבת בציצית היכי אשכחן שיהא הזמן גרמא[א]. וי"ל דאם היה כסות המיוחד לגילה פטור והכי איתא בירושלמי דקדושין אמר להם ר"ש אי אתם מודים לי דציצית מ"ע שהזמן גרמה שהרי כסות לילה פטור מן הציצית א"ר אילא טעמא דרבנן שאם היה מיוחד ליום ולילה שחייב בציצית: **ומנח תפילין ומצלי.** ומהתם משמע שמותר להניח תפילין בין גאולה לתפלה וכן בטלית מניח אדם טליתו בין גאולה לתפלה. וכן מצינו שרבי יצחק ברבי יהודה שלח אחר טליתו ושהה השליח וכבר קרא ק"ש בברכותיה ומתעטף בטליתו וגמר שמונה עשרה והביא ראיה מהכא מההיא דרב. מ"מ יש לחלק בין תפילין לטלית דעיקר ק"ש ותפלה שייכי בתפילין כדאמר בסמוך כאילו מעיד עדות שקר בעצמו פירוש באדון שלוה שהוא קורא והיו לטוטפת ולאות על ידך ואין. ותפלה נמי כדאמרן [ט] קרי ק"ש ומתפלל זו היא מלכות שמים אבל ציצית שאינו אלא חובת טלית שאם יש לו טלית חייב ואם אין לו פטור מציצית ויכול לקרות ק"ש בלא ציצית ודאי דהוי הפסקה. והרב רבי משה מקוצי היה אומר דאפי' מכאן אין ראיה דמצי למימר הניח תפילין בלא ברכה ולאחר י"ש ממשמש בהם ומברך עליהם ובהכי סגי שגם מותר להתעטף בטלית בעת שידיו מטופות ואחר שיטול ידיו ימשמש בטליתו ומברך:

ומכל מצות האמורות בתורה.

וא"ת וכי ק"ש לא הוה בכלל מצות האמורות בתורה. וי"ל דאי לא תני בהדיא ק"ש הוה אמינא דדוקא הני דלית להו קביעות זמן אבל ק"ש דקביע להו זמן לא הוא"ל וזמן עובר קמ"ל: **עולה** בלא מנחה. ה"ה דאי למימר בלא נסכים שהרי עולה נמי טעונה נסכים אלא לישנא דקרא נקט עולה ומנחה וגו':

אמאן

[1] וה' אלהים אמת חוזר ואומר אמת או אינו חוזר ואומר אמת א"ר אבהו א"ר יוחנן חוזר ואומר אמת רבה אמר [א]אינו חוזר ואומר אמת ההוא דנחית קמיה דרבה שמעיה רבה דאמר אמת אמת תרי זימני אמר רבה כל אמת אמת תפסיה להאי אמר רב יוסף כמה מעליא הא שמעתתא דכי אתא רב שמואל בר יהודה אמר אמרי במערבא ערבית דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אמת אמר ליה אביי מאי מעליותא והא אמר רב כהנא אמר רב לא יתחיל ואם התחיל גומר וכי תימא ואמרת אליהם לא הוי התחלה והאמר רב שמואל בר יצחק אמר רב דבר אל בני ישראל לא הוי התחלה ואמרת אליהם הוי התחלה אמר רב פפא קסברי במערבא ואמרת אליהם נמי לא הויא התחלה עד דאמר ועשו להם ציצית אמר אביי הלכך אנן אתחולי מתחלינן דקא מתחלי במערבא וכיון דאתחלינן מגמר נמי גמרינן דהא אמר רב כהנא אמר רב לא יתחיל ואם התחיל גומר חייא בר רב אמר אמר אני ה' אלהיכם צריך לומר אמת לא אמר אני ה' אלהיכם אינו צ"ל אמת והא בעי לאדכורי יציאת מצרים דאמר הכי מודים אנחנו לך ה' אלהינו שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועשית לנו נסים וגבורות על הים ושרנו לך: אמר ר' יהושע בן קרחה למה קדמה פרשת שמע וכו': תניא ר"ש בן יוחי אומר בדין הוא שיקדים שמע לוהיה אם שמוע שזה ללמוד וזה ללמד והיה אם שמוע לויאמר שזה [ב]ללמוד וזה לעשות אבו שמע ללמוד אית ביה ללמד ולעשות לית ביה והא כתיב ושננתם וקשרתם וכתבתם ותו והיה אם שמוע ללמד הוא דאית ביה ולעשות לית ביה והא כתיב וקשרתם וכתבתם אלא הכי קאמר בדין הוא שמע לוהיה אם שמוע שזה ללמוד וללמד ולעשות והיה אם שמוע לויאמר שזה יש בה ללמד ולעשות ויאמר אין בה אלא לעשות בלבד ותיפוק ליה מדרבי יהושע בן קרחה חדא ועוד קאמר חדא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואח"כ יקבל עליו עול מצות ועוד משום דאית בה הני מילי אחרנייתא. רב [ג]משי ידיה וקרא ק"ש ואנח תפילין [ד] וצלי והיכי עביד הכי והתניא [ה]החופר כוך למת בקבר פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין

וה' אלהים אמת. לכך אין מפסיקין בין אני ה' אלהיכם לאמת: **כל אמת אמת הפסיה להאי.** דיהבעא של אמת תפסתו לזה: **הא שמעתתא.** דרב שמואל בר יהודה אמר אמרי במערבא וכו'. ק"ש של ערבית אין קורין בה פרשת ציצית כולה לפי שאין מצות ציצית בלילה אבל מתחילין אותה ומפסיקים בה ומדלגים ואומרים אני ה' אלהיכם אמת: **לא יתחיל.** אין צריך להתחיל ויאמר ערבית: **אתחולי מתחלינן.** דהא מתחלי במערבא: **אמר אני ה' אלהיכם.** דהיינו פרשת ציצית: **צריך לומר אמת.** כדכתיב וה' אלהיכם אמת: **והא בעי לאדכורי יציאת מצרים.** דתנן (לעיל דף יב:) מזכירין יציאת מצרים בלילות ואי לא אמר אמת ואמונה ולא אמר פרשת ציצית היכי מדכר יציאת מצרים: **ושרנו לך.** מי כמכה באלים וגו' מלכותך ראו בניך עד גאל ישראל והשכיבנו: **שזה ללמוד.** ודברת בם[ג]: **וזה ללמד.** ולמדתם אותם את בניכם[ד] ואם לא למד תחלה היאך ילמד את בניו: **וזה לעשות.** ויאמר אין בה אלא עשייה: **וקשרתם.** דתפילין: **וכתבתם.** דמזוזה עשייה היא: **רב משי ידי.** פעם אחת ראוהו שעשה כן: **והיכי עביד הכי.** שהקדים ק"ש לתפילין: **חוך.** קבר שחופרין בקירות מערה מרכו ד'[ה] ורחבו ז'[ו] טפחים[ז]: **פטור מק"ש.** דהעוסק במצוה פטור מן המצוה דאמרינן בפ"ק (ד' יח.) בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה: **וסיפא בחרבי.** והכי קאמר אם שניים הם מניח את חבירו חופר והוא עולה ומקיים מצות ק"ש ותפילין ותפלה וחוזר למלאכה וחבירו יעלה ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל: **מ"מ.** תפילין קודמים לק"ש: **עול מצות.** דהמתח תפילין עול מצוה הוא: **קריאה לקריאה.** שמע שהוא קבלת מלכות שמים לוהיה אם שמוע שהוא קבלת עול מצות: **ומקדים.** משכים: **ומברך.** על התורה: **ומהני פרקין.** אלמא [ח] מקדים הוא לעסוק בתורה דהיינו [א] עשייה דמצוה מקמי מלכות שמים: **שלוחא הוא דעוים.** השליח קלקל שאיחר להביא לו תפילין מעיקרא [ט] והגיע זמן ק"ש והחזקן לקרות כדי שלא יעבור הזמן וכי מטי שלוחא דתפילין אנחינהו: **לאלו מעיד עדות שקר בעצמו.** לישנא מעליא: **לאילו הקריב עולה בלא מנחה.** שחייבו הכתוב להקריב עמה שנא' (במדבר כח) ועשירית האיפה וגו' אף הקורא ואינו מקיים אינו גומר את המצוה: **נסכים.** הוא היין המתנסך על גבי המזבח אחר העולה והזבח דכתיב ונסכיהם חצי ההין וגו' (שם). וה"ה דאי למימר כאילו הקריב עולה בלא מנחה ונסכים דהא עולה נמי טעונה נסכים אלא לישנא דקרא נקט עולה ומנחה זבח ונסכים:

יפנה

ומכל מצות האמורות בתורה הגיע זמן ק"ש עולה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל הא גופא קשיא רישא אמר פטור וסיפא חייב הא לא קשיא [ד]סיפא בתרי ורישא בחד מ"מ קשיא לרב רב כרבי יהושע בן קרחה סבירא ליה דאמר עול מלכות שמים תחלה ואח"כ עול מצות אימר דאמר רבי יהושע בן קרחה להקדים קריאה לקריאה קריאה לעשיה מי שמעת ליה ותו מי סבר ליה כרבי יהושע בן קרחה והאמר [ג]רב חייא בר אשי זמנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב ומקדים ומשי ידיה ומברך ומתני לן פרקין ומנח תפילין והדר קרי ק"ש וכ"ת בדלא מטא זמן ק"ש א"כ מאי אסהדתיה דרב חייא בר אשי לאפוקי ממ"ד למשנה אין צריך לברך קמ"ל דאף למשנה נמי צריך לברך מ"מ קשיא לרב שלוחא הוא דעוית: אמר עולא [ה]כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כאילו הקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים: ואמר רבי יוחנן הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה

יפנה

עין משפט נר מצוה

כ א טוש"ע או"ח סימן סו סעיף ו:
כא ב טוש"ע שם סעיף ח:
כב ג ד מיי' פ"ד מהל' ק"ש הלכה ג סמג עשין יח טור ושו"ע או"ח סימן עח סעיף ה ו ויו"ד סימן שפה סעיף ח:
כג ה מיי' פ"ד מהלכות תפילין הלכה כו טוש"ע או"ח סימן כה סעיף ד וכך אלפס כאן ובהלכות תפילין דף טו. וע"ש הטוסאפ"):

תורה אור השלם

1. וַיְי אֱלֹהִים אֱמֶת הוּא אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם מִקֶּצְפּוֹ תִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וְלֹא יְכֹלוּ גוֹיִם זָעְמוֹ:
ירמיהו י י

מוסף רש"י

כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. כלומר בהקב"ה דנראה כמו מעולם לא זוה הקב"ה מצוה זו, והאי דקאמר בעצמו לישנא מעליא הוא (ט' הגר בשם רש"י).

הגהות הב"ח

(**ח**) גמ' ומאן מתפילין ומצלי והיכי: (**ט**) רש"י ד"ה ומתני פרקין אלמא. ר"ב מפרק הקושיא מכח [בלמד] קודם ק"ש כי [על זה שייך] אחר כך לומר וכי תימא בלא מטי זמן ק"ש דאי למא דמנח תפילין והדר קרי מאי קאמר וכ"ת וכו' הא כיון דלא מטי זמן ק"ש גם זמן תפילין [לא מטא לכן] פירש רש"י דקושיא הוא [מהא דעסק קודם] בתורה. כך קשה למה [לא מקשה] באמת מכח [מהא דמנח תפילין ולא] יענרך לומר וכ"ת וכו' ואפשר למרך [דה"ק וכי תימא בלא] מטי זמן ק"ש והיה מתחיל בעשיית מצוה דהיינו [לימוד וכיון דהתחיל] להתעסק בעשיית מצוה הניח תפילין שהוא ג"כ עשיית מצוה קודם ק"ש זה אינו דא"כ מאי מקשה אחר כך אם כן [מאי אסהדתיה דרחב"א דילמא זהו אסהיד דהיכא דלא מטי זמן קריאת שמע והתחיל [בעשיית מצוה] שהוא לימוד יניח תפילין כשיגיע [הזמן קודם ק"ש] וע"ע [ואם נפרס לימוד לא מקרין עשיה פי' כך [ותו מי סבר לה כר' יהושע ב"ק והאמר וכו' אלמא] דלא בקריאה לא סבר כר' יהושע ב"ק [מדלמד קודם ק"ש והלימוד] הוה קריאה דמצוה אבל לפי פירש"י [משמע לימוד מיקרי] עשיה:

הגהות הגר"א

(**א**) רש"י ד"ה ומתני פרקין כו' דהיינו עשיה נמתק עשיה. וע"ב קריאה:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, והא כל הטליתות יש לו להטיל ציצית וכו' ומה שייך זה לילה.

רב ניסים גאון

לאפוקי ממאן דאמר למשנה אינו צריך לברך. בעל זו המימרא רב הונא ועיקרה בפרק ראשון (דף יא):

ח) [פ"ל לגמרן], ב) לעיל דף יח.; ג) [דברים ו], ד) [שם יא], ה) [אמות], ו) בס"ת: ו', וכל"ל, ז) [ב"ב ק:], ח) ס"ל נוסף: ומשיב דלא חזיל, ט) יעיק תפלין ויקרא ק"ש ויתפלל כל"ל,

יפנה. לנקביו: **דלמיב ארחץ בנקיון.** משמע ארחץ כל הגוף ולא כתיב ארחיץ כפי לדרשה אחת לומר שמעלה עליו שכר רחילת כפיו כאלו עבל כל גופו: **קסמיס.** קיסס: **נק"ש.** בעידנא דק"ש שזמנה קבוע פן יעבור הזמן אבל לתפלה דכל היום זמנה הוא צריך למהדר **אמאן** דמהדר אמיא בעידן ק"ש. ויש ספריס דגרסי הני מילי לק"ש אבל לתפלה לא דקאמר רשב"ל (פסחים מו.) לגבל ולתפלה ד' מילין וגרלאה דלא גרסינן ליה דהוא הדין לענין לותא נמי מעעם שלא יעבור זמן תפלה דמאי שנא ק"ש מתפלה וגם יש לקמן פרק מי שמתו (ד' כב.) בטלוה לנטילותא כדרב חסדא דלייט אמאן דמהדר אמיא בעידן לותא ומדלא הזכיר שם ק"ש משמע דבכל ענין מותר והיא דרשב"ל דאמר ולתפלה ד' מילין ופירש רש"י להתפלל שם במנין: **דילמא** ר' יהודה היא. וא"ת הלא אין מזכר ר' יהודה בריש"א. וי"ל דפשיטא מדסיפא ר' יהודה ריש"א נמי ר' יהודה (ד) ופליגי במילתא דר' יהודה:

להודיעך כחו דרבי יוסי. וא"ת לשמעינן כחו דרבי יהודה דכח דהמירא עדיף. וי"ל כיון דרבי יהודה לא דרש השמע לאזנך אין כאן שום חדוש ופשיטא דלכתחלה (ה) ומהיכא תיתי לאוסרו אי שרי דיעבד הוא הדין לכתחלה: **אי** ר' יוסי דיעבד נמי לא. וא"ת לעולם אימא לך רבי יוסי היא וברכת המזון שאני דלא כתיב ביה שמע דבשלמא תרומה לגעיל ומגילה דלקמן שהן מדרבנן יש לדמותם לק"ש שתקנו שלריך שישמיע לאזנו כמו בק"ש ותקנו ממש שלא יצא כמו בק"ש אבל בבהמ"ז שהיא מדאורייתא כיון דלא כתיב ביה שמע למה יש לנו לתקן שלא יצא אם לא השמיע לאזנו כיון דמה"ת יצא. וי"ל כיון שתקנו שלריך להשמיע לאזנו כמו בק"ש הואיל ומדרבנן מיהא צריך להשמיע אין לחלק בין ק"ש ובין בהמ"ז דאפילו בדיעבד אית לן למימר שלא יצא: **ורבי** יהודה מכשיר בקטן. וא"ת בא"ז קטן מיירי אי בקטן שלא הגיע לחנוך הא אמרינן בפרק לאוהו בית דין (ר"ה ד' כט.) שכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ומ"ט דר' יהודה דמכשיר ואי בהגיע לחנוך מאי טעמייהו דרבנן דאסרי הני קריאת מגילה דרבנן ואמרי' קטן שהגיע לחנוך מדרבנן כגדול ופוטר דרבנן כדאמר לקמן בפ' מי שמתו (ד' כ:) דקטן מוציא אבינו שלא אכל אלא כזית דהיינו דרבנן. וי"ל שאני ברכת המזון שהיא חומרא יתירתא יותר מדאורייתא ובקל נפטרים ממנה כדאמרי' לקמן (שם) והם החמירו על עצמם או בכזית או בכביצה (ו) א"נ התם ליכא בקטן שלא חל דרבנן דמיירי שהקטן אכל כדי שביעה לכך אתי דרבנן ומוציא דרבנן אבל הכא דגבי קטן איכא תרתי דרבנן דהמגילה דרבנן והקטן דרבנן אינו יכול להוציא היכא דליכא שלא חל דרבנן: דילמא

[1]יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל וזו היא מלכות שמים שלמה א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן דכתיב [2]ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה' א"ל רבא לא סבר לה מר כאילו טבל דכתיב ארחץ [3][בנקיון] ולא כתב ארחיץ [4][כפי] א"ל רבינא לרבא חזי מר האי צורבא מרבנן דאתא ממערבא ואמר [5]מי שאין לו מים לרחוץ ידיו מקנח ידיו בעפר ובצרור ובקסמית א"ל שפיר קאמר מי כתיב ארחץ במים בנקיון כתיב כל מידי דמנקי דהא [6]רב חסדא [7]לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן [8] צלותא והני מילי לק"ש [9]אבל לתפלה מהדר ועד כמה עד פרסה [10]והנ"מ לקמיה אבל לאחוריה אפילו מיל אינו חוזר [ומינה] מיל הוא דאינו חוזר הא פחות ממיל חוזר: **מתני'** [11]הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא [12]ר' יוסי אומר לא יצא [13]קרא דקדק באותיותיה ר' יוסי אומר יצא רבי יהודה אומר לא יצא [14]הקורא למפרע לא יצא [15]קרא וטעה יחזור למקום שטעה: **גמ'** מאי טעמא דר' יוסי משום דכתיב שמע [16]השמע לאזנך מה שאתה מוציא מפיך ות"ק סבר שמע בכל לשון שאתה שומע ור' יוסי תרתי שמע מינה. תנן [17]התם [18]חרש המדבר ואינו שומע לא יתרום ואם תרם תרומתו תרומה מאן תנא חרש המדבר ואינו שומע דיעבד אין לכתחלה לא אמר רב חסדא ר' יוסי היא דתנן הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא [19] דברי רבי יהודה ר' יוסי אומר לא יצא עד כאן לא קאמר ר' יוסי לא יצא אלא גבי ק"ש דאורייתא אבל תרומה משום ברכה הוא וברכה דרבנן ולא בברכה תליא מילתא וממאי דר' יוסי היא דילמא ר' יהודה היא ואמר גבי ק"ש נמי דיעבד אין לכתחלה לא תדע דקתני הקורא דיעבד אין לכתחלה לא אמרי האי דקתני הקורא להודיעך כחו דר' יוסי דאמר דיעבד נמי לא [20]דאי ר' יהודה אפי' לכתחלה נמי יצא במאי אוקימתא כר' יוסי ואלא הא דתניא [21]לא יברך אדם בהמ"ז בלבו ואם בירך יצא מני לא ר' יוסי ולא ר' יהודה דאי ר' יהודה הא אמר לכתחלה נמי יצא אי ר' יוסי דיעבד נמי לא אלא מאי ר' יהודה ודיעבד אין לכתחלה לא אלא הא דתני ר' יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי חרש המדבר ואינו שומע תורם לכתחלה מני לא ר' יהודה ולא ר' יוסי אי ר' יהודה הא אמר דיעבד אין לכתחלה לא אי ר' יוסי הא אמר דיעבד נמי לא אלא לעולם רבי יהודה ואפי' לכתחלה נמי ולא קשיא הא דידיה הא דרביה [22]דתנן רבי יהודה אומר משום ר' אלעזר בן עזריה הקורא את שמע צריך שישמיע לאזנו שנאמר [2]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אמר ליה רבי מאיר הרי הוא אומר אשר אנכי מצוך היום על לבבך אחר כונת הלב הן הן הדברים השתא דאתית להכי אפילו תימא רבי יהודה כרביה סבירא ליה ולא קשיא הא רבי מאיר הא רבי יהודה. תנן [23]התם [24]הכל כשרים לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן ורבי יהודה מכשיר בקטן מאן תנא חרש דיעבד נמי לא אמר רב מתנה רבי יוסי היא דתנן הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא דברי ר' יהודה רבי יוסי אומר לא יצא [25] ממאי דרבי יוסי היא ודיעבד נמי לא דילמא

מדסיפא

א) גי' רש"ל, ב) לקמן דף כב., ג) קדושין לג: וסס נסמן, ד) פסחים דף מו. תולין דף קכג., ה) פרלי פ' ואתחנן מגילה יח: יט:, ו) ס"א דברי ר' יהודה, ז) [נעיל יג.], ח) תכומות פ"ל מ"ב, ט) כ"ל במאי אוקימתא כרבי יוסי דאי ר"ל, י) [מגילה יט:], כ) [כ"ל דתמלן], ל) מגילה דף יט: כל הענין, מ) שייך לע"ב, נ) כ"ל עד כזית עד כביצה,

הגהות הב"ח

(א) גמ' דמהדר אמיא בעידן צלותא [והני מילי וכו' פחות ממיל חוזר] תא"ש. וע"כ ס"א אינו ולשון האלפסי הוא: (ב) שם לתנן הקורא וכו' לאזנו יצא ר' יוסי אומר כל"ל ותיבת דברי רבי יהודה נמחק וכן בסמוך: (ג) שם וממאי דר' יוסי: (ד) תוס' ד"ה דילמא וכו' ריש"א נמי ר' יהודה הס"ל והשאר נמחק: (ה) תד"ה להודיעך וכו' ופשיטא דלכתחלה שרי ומהיכא תיתי:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה אמאן כו' ומדלא הזכיר. עי' מוס' שבת יא ע"א ד"ה כגון רשב"י:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, פשיטא ליה מדאיירי ר"י בסיפא דת"ק דרישא נמי ר"י.

רב ניסים גאון

אבל לתפלה מהדר ועד כמה עד פרסה. ידוע כי הפרסה ארבעת מילין ובמסכת פסחים בפ' אלו עוברין בפסח (דף מו) אמרינן אמר ר' אבהו אמר ריש לקיש לגבל ולתפלה ולנטילת ידים ד' מילין ואיתמר עלה אמר ר' יוסי בר' חנינא לא שנו אלא לפניו אבל לאחריו אפי' מיל אינו חוזר אמר רב אחא בר יעקב ומינה מיל הוא דאינו חוזר הא פחות ממיל חוזר ודכוותה בשחיטת חולין בפרק העור והרוטב (דף קכג) ומזה העיקר אמרי' הכא אבל לתפלה מהדר ועד כמה עד פרסה ובמס' מגילה (דף ב) אמרי' שעורא דמיל כמה הוי כמחמתן לטבריא ובפ' אלו עוברין בפסח (דף מו) נמי שיעורא דמיל כמה הוי כממגדל נוניא לטבריא:

עין משפט נר מצוה

כד א טור ושו"ע או"ח סימן ג סעיף ו:
כה ב ג מיי' פ"ג מהל' ק"ש הלכה ה' ופ"ד מהלכות תפלה הלכה ב ג סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן ד סעיף כב וסימן לב סעיף ד ה ו וסימן לג סעיף ב:
כו ד מיי' פ"ב מהלכות ק"ש הלכה ח סמג עשין יח טור ש"ע או"ח סימן סב סעיף ג:
כז ה מיי' וסמג שם טוש"ע שם סעיף ה:
כח ו מיי' שם הלכה יא (סמג שם) טוש"ע או"ח סימן סד סעיף ה:
ז ומיי' שם הל' יג יד טוש"ע שם סעי' ב ג ד:
כט ח מיי' פ"ד מהלכות תרומות הלכה ד:
ט ומיי' פ"ה מהל' ברכות הל' ז טוש"ע או"ח סי' קפה סעי' בז:
ל י מיי' פ"ה מהלכות מגילה הלכה ב סמג עשין דרבנן ד טור שו"ע או"ח סי' תרפט סעיף ב:

תורה אור השלם

1. אֲרַחֵץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי וַאֲסֹבְבָה אֶת מִזְבַּחֲךָ יְיָ:
2. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: דברים ו ד

מוסף רש"י

צורבא מרבנן. כמוס מריף כמו ביעי לגיכן, במסכת ביצה (ז.) תלמיד חכם זקן לא קרי לוכבא אלא הכוא מרבנן קרי ליה (תענית ד.). ומינה מיל הוא דאינו חוזר. מהא דאמר בהדיא אפילו מיל אינו חוזר, דוקא מיל קאמר, הא פחות ממיל חוזר (פסחים מו.).

דילמא ר' יהודה וחסורי מחסרא וכו'. תימה דאין זה כשום מקום דקאמר חסורי מחסרא ולאוקמי מלינא לחד תנא ועוד לוקמיה כר' יוסי ובלא חסורי מחסרא. וי"ל משום דלקמן פסקינן כר' יהודה[א] לכך נייחא לאוקמיה מלינא דר' יהודה: **אבל בשאר מצות יצא.** וא"ת הא לעיל אמר דשאר מצות ילפינן מק"ש כגון תרומה ומגילה וברכת המזון. וי"ל דרב יוסף פליג אסוגיא דלעיל: **בין** הדבקים. רב[ב] אלפס מוסיף כגון וחרה אף דאסר לא יתן ריוח אז נראה כמו וחרף וכן מוסיף ורא"ת אותו וזכרתם את ועשיתם את שצריך ליתן ריוח בין מ"ס שבסוף תיבה לאל"ף שבתחלת תיבה שאחרי וכן [א] צריך להתיז זי"ן של תזכרו שלא ישמע שי"ן למען שיהיה לנו שכר מצות ואין לנו לעשו' על מנת לקבל פרס: אהליס

דילמא רבי יהודה היא ולכתחלה הוא דלא הא דיעבד שפיר דמי לא ס"ד דקתני חרש דומיא דשוטה וקטן מה שוטה וקטן דיעבד נמי לא אף חרש דיעבד נמי לא ודילמא הא כדאיתא והא כדאיתא ומי מצית לאוקמה כרבי יהודה והא מדקתני סיפא רבי יהודה מכשיר בקטן מכלל דרישא לאו רבי יהודה היא ודילמא כולה ר' יהודה היא ותרי גווני קטן וחסורי מחסרא והכי קתני הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחש"ו בד"א בקטן שלא הגיע לחנוך אבל קטן שהגיע לחנוך אפילו לכתחלה כשר דברי רבי יהודה שרבי יהודה מכשיר בקטן במאי אוקימתא כר"י ודיעבד אין לכתחלה לא אלא הא דתני ר"י בריה דר' שמעון בן פזי חרש המדבר ואינו שומע תורם לכתחלה מני לא ר' יהודה ולא ר' יוסי אי ר' יהודה דיעבד אין לכתחלה לא אי ר' יוסי דיעבד נמי לא אלא מאי ר' יהודה ואפילו לכתחלה נמי אלא הא דתניא [ג]לא יברך אדם ברכת המזון בלבו ואם בירך יצא מני לא ר' יוסי אי רבי יהודה הא אמר אפי' לכתחלה נמי ואי ר' יוסי הא אמר אפי' דיעבד נמי לא לעולם ר' יהודה היא ואפילו לכתחלה נמי ולא קשיא הא דידיה הא דרביה דתניא א"ר יהודה משום ר' אלעזר בן עזריה הקורא את שמע צריך שישמיע לאזנו שנאמר שמע ישראל אמר לו ר' מאיר הרי הוא אומר אשר אנכי מצוך היום על לבבך אחר כונת הלב הן הן הדברים השתא דאתית להכי אפי' תימא ר' יהודה כרביה ס"ל ולא קשיא הא ר' יהודה הא רבי מאיר א"ר חסדא אמר רב שילא [ד]הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה והלכה כרבי יהודה וצריכא דאי אשמעינן הלכה כר' יהודה הוה אמינא אפילו לכתחלה קמ"ל הלכה כר' יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן עזריה ואי אשמעינן הלכה כרבי יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן עזריה הוה אמינא [ה]צריך ואין לו תקנה קמ"ל הלכה כרבי יהודה אמר רב יוסף מחלוקת בק"ש אבל בשאר מצות דברי הכל לא יצא דכתיב [1]הסכת ושמע ישראל מיתיבי לא יברך אדם ברכת המזון בלבו ואם בירך יצא אלא אי אתמר הכי אתמר אמר רב יוסף מחלוקת בק"ש דכתיב שמע ישראל [2]אבל בשאר מצות דברי הכל יצא והכתיב הסכת ושמע ישראל ההוא בדברי תורה כתיב: קרא ולא דקדק באותיותיה: א"ר טבי א"ר יאשיה הלכה כדברי שניהם להקל: וא"ר [ו]טבי א"ר יאשיה מאי דכתיב [2]שלש הנה לא תשבענה שאול ועוצר רחם וכי מה ענין שאול אצל רחם אלא לומר לך מה רחם מכנים ומוציא אף שאול מכנים ומוציא והלא דברים ק"ו ומה רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות שאול שמכניסין בו בקולי קולות אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות מכאן תשובה לאומרים אין תחיית המתים מן התורה: תני ר' אושעיא קמיה דרבא [3]וכתבתם הכל בכתב אפילו צואות א"ל דאמר לך מני [ז]ר' יהודה היא דאמר גבי סוטה אלות כותב צואות אינו כותב והתם הוא דכתיב [4]וכתב את האלות האלה אבל הכא דכתיב וכתבתם אפי' צואות נמי אטו טעמיה דר' יהודה משום דכתיב וכתב [ח]טעמיה דר' יהודה משום דכתיב אלות אלות אין צואות לא אצטריך סד"א גילף כתיבה כתיבה מהתם מה התם אלות אין צואות לא אף הכא נמי צואות לא כתב רחמנא וכתבתם אפי' צואות: תני רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם [3]שיהא למודך תם שיתן ריוח בין הדבקים עני רבא בתריה כגון [ט]על לבבך על לבבכם בכל לבבך בכל לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה הכנף פתיל אתכם מארץ א"ר חמא ברבי חנינא [י]כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצנגין לו גיהנם שנאמר [5]בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון אל תקרי בפרש אלא בפרש אל תקרי בצלמון אלא בצלמות: ואמר רבי חמא ברבי חנינא למה נסמכו אהליס

מדסיפא ר' יהודה. דקתני ר' יהודה מכשיר בקטן: **ודילמא כולה ר' יהודה היא וחסורי מחסרא והכי קתני הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחש"ו.** והא כדאיתא והא כדאיתא: **בד"א.** דקטן לכתחלה לא בקטן שלא הגיע לחנוך אבל הגיע לחנוך אפי' לכתחלה שרי. הגיע לחנוך מצות כגון בן תשע ובן עשר כדאמרינן ביומא פרק בתרא (ד' פב.): **במאי אוקימתא.** למתניתין דמגילה: **רר' יהודה.** ואשמעת לן דכי אמר ר' יהודה בק"ש יצא דיעבד קאמר ולא לכתחלה: **אלא הא דתני רו' תורם.** ואע"פ שהוא צריך לברך ואין אזניו שומעות מני: **אלא מאי.** בעית למימר דר' יהודה היא דק"ש אפי' לכתחלה קאמר כי היכי דתיקו הא דר' יהודה בריה דר' שמעון בן פזי אליבא והאי דאפליגו בדיעבד להודיעך כחו דר' יוסי: **אלא הא דתניא רו'.** מני: **לעולם ר' יהודה** (ח) **אפי' לכתחלה מכשיר.** ודמגילה רבי יוסי היא ואפי' דיעבד נמי פסיל והא דתורם לכתחלה ר' יהודה והא דברכת המזון דרביה הוא דאמר ר' יהודה משום רבי אלעזר בן עזריה צריך להשמיע לאזנו והאי ליתנא לכתחלה משמע אבל דיעבד יצא: **השתא דאתית להכי.** דאשמעתן הא פלוגתא דר"מ: **אפי' תימא ר' יהודה.** דאמר בק"ש יצא דיעבד אין לכתחלה לא ומתני' דמגילה לכתחלה היא דאסלה לחרש ור' יהודה היא והא דברכת המזון נמי ר' יהודה היא ודקא קשיא לך הא דר"י בריה דר' שמעון בן פזי מני ר"מ היא דמכשיר לכתחלה: **הלכה כר' יהודה.** דק"ש שלא השמיע לאזנו יצא: **הוה אמינא.** דר' יהודה לכתחלה נמי אמר והאי דאפליג דיעבד משום דרבי יוסי: **ואין לו תקנה.** אפילו בדיעבד: **בשאר מצות.** בכל הברכות: **הוה.** הסכת ושמע בדברי תורה כתיב כדאמרי' בפ' הרואה (לקמן סג.): כתתו עצמכם על דברי תורה: **ולא דקדק.** שמגמגם: **הלכה כדברי שניהם להקל.** הלכה כר' יהודה דלא בעי שמיעה והלכה כר' יוסי דלא בעי דקדוק: **שאול ועוצר רחם.** פסוק הוא בספר משלי שלש הנה לא תשבענה: **רחם מכנים.** הזרע ומוציא הולד: **שאול.** קבר: **שמכניסין בו בקולי קולות.** של בכי ומספד: **וכתבתם.** שתהא כתיבה תמה ושלימה: **ואפילו צואות.** שבפרשה כגון וקשרתם וכתבתם לריך לכתוב בתפילין ומזוזות: **דאמר לך מני.** הא דאצטריך ליה קרא לרבות צואות לכתיבה: **רבי יהודה היא.** דשמעינן גבי כתיבת פרשת סוטה משום דלא כתיב ביה וכתבתם אלא וכתב דאמר אלות אין צואות לא כגון והשביע אותה הכהן ואמר הכהן דתנן (סוטה ד' יח.) רבי יהודה אומר כל עצמו אינו כותב אלא יתן ה' אותך לאלה ולשבועה: **משום אלה הוא.** דמשמע מיעוטא הא לא כתיב מיעוטא הוה משמע כולה מלתא מוכתב והכא דליכא מיעוטא למה ליה לרבויינהו מוכתבתם: **בין הדבקים.** תיבות המדובקות זו בזו אם אינן מפרידן כשהתיבה השניה מתחלת באות שהתיבה שמלפניה נגמרת הוא קורא אותן שתי אותיות באות אחת אם אינו מתעסק ליתן ריוח ביניהן כדמפרש רבא: **בפרש שדי.** אם תפרש שדי ותבדיל תיבות של מלכות שמיש מלכים בה תשלג ו בצלמון התורה אשר בה מלכים ימלוכו תשלג ותצנן לך את כל המות: אהליס

עין משפט נר מצוה

לא א מיי' פ"ג מהלכות ק"ש הלכה ח סמג עשין יח טור ש"ע או"ח סימן סב סעיף ג:

לב ב מיי' פ"א מהלכות ברכות הלכה ז סמג עשין כו טוש"ע או"ח סימן קפה סעיף ג וסימן רו סעיף ג:

לג ג מיי' פ"ג מהלכות ק"ש הלכה ח ט סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן סא סעיף כ:

לד ד (מיי' שם) טור או"ח ריש סי' סב:

תורה אור השלם

1. וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסְכֵּת וְשִׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעָם לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ:
דברים כז ט

2. לַעֲלוֹקָה שְׁתֵּי בְּנוֹת הַב הַב שְׁלוֹשׁ הֵנָּה תֵּשַׂבְנָה אַרְבַּע לֹא אָמְרוּ הוֹן: שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם אֶרֶץ לֹא שָׂבְעָה מַיִם וְאֵשׁ לֹא אָמְרָה הוֹן: משלי ל טו-טז

3. וּכְתַבְתָּם עַל מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:
דברים ו ט

4. וְכָתַב אֶת הָאָלֹת הָאֵלֶּה הַכּוֹתֵב בַּסֵּפֶר וּמָחָה אֶל מֵי הַמָּרִים: במדבר ה כג

5. בְּפָרֵשׁ שַׁדַּי מְלָכִים בָּהּ תִּשְׁלַג בְּצַלְמוֹן:
תהלים סח טו

רבינו חננאל

תני רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם שיהא למודך תם שיתן ריוח בין הדבקים. ואע"ג דאם לא נתן ריוח בין הדבקים הללו יצא, דהא תנן קרא ולא דקדק באותיותיה יצא. מיהו עדיף טפי המדקדק, דהא אמר עלה מאן דקארי קרית שמע באותיותיה מצנגין לו גיהנם. הא מילתא גמרא היא וקרא סימנא בעלמא הוא. פי', אפי' רשע שנתחייב ירידה בגיהנם אם יש בידו זכות זו שהיה קורא את שמע באותיותיה, מצנגין לו אור גיהנם ומרויחין לו מ(ן)שירי השריפה. **וכורכין את שמע.** קימא לן כר' יהודה דאמר לא שהיו כורכין שמע ישראל עם ואהבת את יו"י אלא לעולם מפסיקין היו, [אלא שלא היו] אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ומאי כורכין דקתני דלא היו מפסיקין בדבר אחר בין שמע לואהבת את יו"י. ואנן מאי טעמא אמרי ליה, כי הא דדריש ר' שמעון בן פזי ויקרא יעקב אל בניו וגו', ולמד שביקש יעקב אבינו לגלות לבניו הקץ ונסתלקה השכינה הימנו, אמר דילמא חס ושלום פסול יש במיטתי, כאברהם שיצא ממנו ישמעאל וכיצחק שיצא ממנו עשו, והן פתחו כולם ואמרו שמע ישראל יו"י וגו', כיון ששמע להם כך פתח הוא ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, התקינו במקום שאין בו מינים אומרים בחשאי, ובמקום שיש בו מינים אומרים אותו בקול רם.

הגהות הב"ח

(ח) רש"י ד"ה לעולם ר' יהודה היא ואפילו:

הגהות הגר"א

[א] תוס' ד"ה בין כו' וכן לריך כו'. נ"ב יומא:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, ומתניא נמי מתני' סתמא אליביה.

מוסף רש"י

הא כדאיתא והא כדאיתא. תכס לכתמלה ושוטה לאילו בדיעבד (מגילה יט:). אלא הא דתני כו' תורם. ואע"פ שהוא לריך לברך ואין אזניו שומעות הבלבה שהוא מוציא מפיו (שם). **וכי** מה ענין שאול אצל רחם. למה נסמכו הני אהדדי (סנהדרין צב.). אף שאול מכניס ומוציא. לתמיית המתים (שם). שאול שמכניסין בו בקולי קולות. בבכי גדול קוברין את המת (שם). שמוציאין ממנו בקולי קולות. שנאמר יקקע בשופר גדול (שם).

רב נסים גאון

תני ר' (יאשיה) [אושעיא] קמיה דרבא וכתבתם הכל בכתב ואפי' צוואות נמי אמר ליה דאמר לך מני ר' יהודה היא דאמר גבי סוטה אלות כותב צוואות אינו כותב. עיקר דבריו של ר' יהודה במס' סוטה בפ' היה מביא את מנחתה (דף יז) בא לו לכתוב המגילה מאיזה מקום היה כותב ר' יהודה אומר כל עצמו לא היה כותב אלא יתן ה' אותך ובאו המים המארדרים וגו' ואינו כותב ואמרה האשה אמן אמן:

א) [מגילה יט:], ב) [עירובין מח. יומא פא: יבמות ט. גיטין מ. מיז מו: סוטיות מ. וש' גיטין טו:], ג) סנהדרין לב., ד) [סוטה דף יח.], ה) [ע"ש בסוטה היטב], ו) [הגך הס שלא הלכו ובאלמות בפ' ואמתמן ממלאים הסדלן], ז) [בערוך ערך פרוס ביאר הענין בהופן אחר ע"ש], ח) [בכ"ל אלפס שלפנינו ליתא אלא הך דזיי"ן של מזכרו בשם הירושלמי אמנם בראש"ש ובטור סימן סא איתא כל זה וכתב הב"י שב"ל ה"ו יונה בספר הירלאה ע"ש],

אהלים נחלים. כנחלים נטיו כאהלים נטע: **אף [אהלים].** בתי מדרשות. אהלים לשון נטיעה נופלת בהם שנאמר ויטע אהלי אפדנו (דניאל יא): **קטרין ליה גגנא.** קושרין לו חופה להשיאו אשה: **יחזור לראש.** כגון שהיה יודע שבפרק זה טעה ולג אבל אינו יודע באיזה מקום בו טעה: **בין פרק לפרק.** שיודע שגמר הפרשה וצריך להתחיל פרשה אחרת ואינו יודע באיזה מהן: **יחזור לפרק ראשון.** להפסק ראשון (ג) והיה אם שמוע: **בין לאיבה לאיבה.** שיודע שצריך לומר וכתבתם ואינו יודע אם ראשון אם שני: (ד) **וא"ר יוחנן.** לתנא וכו': **סריבה נקט.** (ה) אין לטעות מכאן עד אמת ויציב וא"צ לחזור אלא לאמת שהפרשה שגורה בפיו: **מתני' האומנין.** שהם עסוקים במלאכתן בראש האילן או בראש הנדבך והגיע זמן ק"ש קורין לשם מיד: **נדבך.** בנין של אבנים כמו נדבכין די אבן גלל (עזרא ו): **מה שאין רשאין לעשות כן בתפלה.** דלעולתא רחמי היא ובעי כוונה הלכך אין מתפללין בראש האילן ובראש הנדבך דמסתפי דילמא נפלי דאין יכולין לעמוד שם אלא על ידי הדחק ומחמת בעתותא לא מצי מכווני: **גמ' ומתפללין בראש הזיז ובראש התאנה.** בזמן שעוסקין בהן מפני שעניפיהם מרודים ויכולין לעמוד שם אלא בדוחק ואין שם פחד ליפול לפיכך מתפללין בראשם אבל בשאר אילנות אין מתפללין: **אין כך ואין כך.** כלומר בין מתאנה בין משאר אילנות: **יורד ומתפלל.** דהא אינו משועבד למלאכה שהוא ברשות עצמו: **לפי שאין דעתו מיושבת עליו.** מבעתותו ואם הקלו אבל פועלים מפני בטול מלאכה לא הקלו אבל בעל הבית: **ברח דבש שמואל.** בכמה מקומות קרי ליה בר רחל ובא שמואל היתה ונשבית לבין העמים כדאמר בכתובות (דף כג.) ובא עליה אחד ונתעברה היימנו ואמ"כ נתגייר ושמיה איסור כדאמרי' בב"ב (דף קמט.) רב מרי בריה הורתו שלא בקדושה הוה לכך לא היה נקרא על שם אביו: **תנן האומנין קורין בראש האילן.** אפי' בזמן שהן עסוקין אלמא לא בעי כוונה: **שבטלין ממלאכתן וקורין.** כדי שיהו קורין בכוונה ושאין להיבטל ממלאכתן: **פרק ראשון.** פרשת שמע בעי כוונה: **קורין את שמע ומברכין לפניה ולאחריה.** כתקונה וכן בזמן תפלה: **אבל אין יורדין לפני התיבה.** אינן רשאין ליבטל ממלאכתן ולירד לפני התיבה לעשות שליח צבור שיש שם בטול מלאכה יותר מדאי: **מעין שמונה עשרה.** הביננו לדעת דרכיך כו' שכולל (ה) י"א ברכות בברכה אחת וג' ראשונות וג' אחרונות והלכתן: **הא ר"ג הא רבי יהושע.** תנן בפרק תפלת השחר (לקמן כח:) ר"ג אומר בכל יום ויום מתפלל אדם י"ח ברכות

אהלים לנחלים דכתיב [1]כנחלים נטיו כגנות עלי נהר כאהלים נטע וגו' לומר לך מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף אהלים מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות: הקורא למפרע לא יצא וכו': רבי אמי ורבי אסי הוו קא קטרין ליה גננא לר' אלעזר אמר להו אדהכי והכי איזיל ואשמע מלתא דבי מדרשא ואיתי ואימא לכו אזל אשכחיה לתנא דקתני קמיה דר' יוחנן (ו)קרא (א)וטעה ואינו יודע להיכן טעה (ח) באמצע הפרק יחזור (ט)לראש בין פרק לפרק יחזור לפרק ראשון בין כתיבה לכתיבה יחזור לכתיבה ראשונה אמר ליה ר' יוחנן לא שנו אלא שלא פתח בלמען ירבו ימיכם אבל פתח בלמען ירבו ימיכם סריבה נקט ואתי אתא ואמר להו אמרו ליה (י)אלו לא באנו אלא לשמוע דבר זה דיינו: **מתני'** [2]האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך מה שאינן רשאין לעשות כן בתפלה (יא)[3]חתן פטור מק"ש לילה הראשונה ועד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה ומעשה בר"ג שנשא אשה וקרא לילה הראשונה אמרו לו תלמידיו (יב)למדתנו רבינו שחתן פטור מק"ש אמר להם איני שומע לכם לבטל הימני מלכות שמים אפי' שעה אחת: **גמ'** (יג)ת"ר האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך [4]ומתפללין בראש הזיז ובראש התאנה ושאר כל האילנות יורדים למטה ומתפללין [5]ובעל הבית בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו רמי ליה רב מרי ברה דבת שמואל לרבא תנן האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך אלמא לא בעי כונה ורמינהי הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו שנאמר שמע ישראל ולהלן הוא אומר [2]הסכת ושמע ישראל מה להלן בהסכת אף כאן בהסכת אשתיק א"ל מידי שמיע לך בהא א"ל הכי (יד)אמר רב ששת והוא שבטלין ממלאכתן וקורין והתניא (טו)בית הלל אומרים עוסקין במלאכתן וקורין לא קשיא הא בפרק ראשון הא בפרק שני (טז)ת"ר הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית קורין ק"ש ומברכין לפניה ולאחריה ואוכלין פתן (טז) ומברכין לפניה ולאחריה (יז)ומתפללין תפלה של שמונה עשרה אבל אין יורדין לפני התיבה ואין נושאין כפיהם והתניא מעין י"ח אמר רב ששת לא קשיא (יח)הא ר"ג הא ר' יהושע אי ר' יהושע מאי איריא פועלים אפילו כל אדם נמי אלא אידי ואידי ר"ג ולא קשיא (יט)כאן בעושין בשכרן כאן בעושין בסעודתן והתניא (כ)הפועלים שהיו עושים מלאכה אצל בעל הבית קורין ק"ש ומתפללין ואוכלין פתן (כא)ואין מברכים לפניה [א] אבל מברכין לאחריה שתים כיצד (כב)ברכה ראשונה כתקונה שניה פותח בברכת הארץ וכוללין בונה ירושלים בברכת הארץ במה דברים אמורים בעושין בשכרן אבל עושין בסעודתן או שהיה בעל הבית מיסב עמהן מברכין כתיקונה: חתן פטור מק"ש: (כג)תנו רבנן (כד)בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה ובלכתך בדרך פרט לחתן מכאן אמרו הכונס את הבתולה פטור ואת האלמנה חייב מאי משמע אמר רב פפא כי דרך מה דרך רשות אף הכא נמי רשות מי לא עסקינן דקאזיל לדבר מצוה ואפילו הכי אמר רחמנא ליקרי אם כן לימא קרא בלכת מאי בלכתך שמע מינה בלכת דידך הוא דמחייבת הא דמצוה פטירת

א

רבי יהושע אומר מעין י"ח: **עושין בשכרן.** שנוטלין שכר פעולתן לבד סעודתן צריכין למהר המלאכה ומתפללין מעין י"ח: **אבל עושין בסעודתן.** בשביל האכילה לבדה מתפללין י"ח: **והתניא.** בניחותא דיש חלוק בין עושין בשכרן לעושין בסעודתן: **ואין מברכין לפניה.** שאינה מן התורה: **אבל מברכין לאחריה.** שהיא מן התורה דכתיב (ה) ואכלת ושבעת וברכת (לקמן דף מח:): **וכוללין.** (ו) שני ברכות באחת שברכת הארץ ובנין ירושלים דומות: **בשבתך בביתך לעוסק במצוה.** כלומר אפי' בלכתך בדרך לחתן מכאן אמ' הכונס את הבתולה פטור ואת האלמנה חייב וכו'. אוקימנא בכונס בתולה ומישום דטריד במצוה פטור, ודיקינן לה מדכתיב ודבר'[ת] בם בש'[בתך] ובל'[כתך] בד'[רך], חייב אתה לדבר בם בדברי תורה, וכן [נ"א: והן] קרית שמע. ודיקינן מדלא כתיב בלכת בדרך אלא בלכתך, ש"מ בלכתך דידך הרשות אתה חייב לקרות קרית שמע, אבל בלכת לדבר מצוה פטור, ש"מ שהעוסק במצוה וטרוד פטור מק"ש. ודוקא בתולה דאיכא טירדא ומצוה הוא דפטור, אבל הכונס את האלמנה אע"ג דמצוה היא כיון דליכא טירדא חייב [דבענין מצוה וטירדא]. וכן אבל וכיוצא בו דאיכא טירדא וליכא מצוה דחייב, דבענין מצוה וטירדא. והכונס בתולה פטור מק"ש אם לא עשה מעשה עד מוצאי שבת שהן ד' לילות. אבל אבל חייב, דקימא לן כרב דאמר אבל חייב בכל מצוות האמורות בתורה חוץ מן התפילין שנאמר בהן פאר.

---

1. בְּנִחְלִים נִטָּיוּ כְּגַנֹּת עַלֵּי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְיָ כַּאֲרָזִים עַלֵּי מָיִם:
במדבר כד ו
2. וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסְכֵּת וְשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נְהְיֵיתָ לְעָם לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ:
דברים כז ט

הגהות הב"ח

(א) גמ' להיכן טעה יחזור לראש נמצא הפ' יחזור לתחלת הפרק בין פרק לפרק כל"ל: (ב) שם ומוכלין פתן [ואין מברכין לפניה] תפ"מ. וכ"כ התוספי והאשר"י גורסי' ומברכין לפניה וכן הוא בטור בסימן קצ"ט ס"ו: (ג) רש"י ד"ה יחזור לפרק וכו' לתנא ויתחיל והיה אם: (ד) שם ד"ה ואמר ליה ר' יוחנן:

גליון הש"ם

רש"י ד"ה ואין מברכין לפניה שאינה מן התורה. עי' לקמן (דף לה ע"ב) תוס' ד"ה לפניו וד"ה אלא. ויומא (דף עט ע"ב) תוס' ד"ה ולא ביכן. וסוכה (דף כו ע"ב) תוס' ד"ה ולא ביכן. ומוגין (דף קז ע"ב) תוס' ד"ה ולא ביכן: **תוס'** ד"ה וחותם כו' במלאכת בעה"ב. עי' לקמן (דף מו ע"ב) תדע דהטוב והמטיב ולא דלוריית שהרי פועלים עוקרים אותה. וע"ע:

הגהות הגר"א

[א] גמ' ואין מברכין לפניה. נ"ב וכ"ה גירסת תוס' (ביומא ע"ע ע"ב ובסוכה כ"ו ב' ומגוין ק"ז ע"ב) אבל גירסת רי"ף והגאונים ומברכין לפניה וכ"ה בתוספתא (כ"כ הרשב"א אבל ליתא בתוספתא שלנו):

מוסף תוספות

א. דבתוס' רי"ש כתב, ואם אדם גדול רוצה ליטול השם כר"ג הרשות בידו ואין זה מעשה לסתור.
ב. בתוס' רי"ש כתב, בשביל שישכירום בעלי בתים.

רב ניסים גאון

למה נסמכו אהלים לנחלים. והוא שנאמר בתורה (במדבר כד) משמו של בלעם מה טובו אהליך יעקב כנחלים נטיו:

לד א מיי' פ"ג מהלכות ק"ש הלכה יג יד סמג עשין יח טור ש"ע או"ח סימן סד סעיף ג ג ד:
לה ב מיי' שם הלכה ד סמג שם טור ש"ע או"ח סימן סג סעיף ח:
לו ג מיי' פ"ד מהלכות ק"ש הלכה ו סמג שם טור ש"ע או"ח סימן ע סעיף ג:
לז ד ה מיי' פ"ה מהל' תפלה הלכה ח טור ש"ע או"ח סימן ל סעיף ג:
לח ו מיי' פ"ג מהלכות ק"ש הלכה ד סמג שם טוש"ע או"ח סימן סג סעיף ז:
לט [ז ח מיי' פ"ה מהל' תפלה הלכה ה] [טוש"ע או"ח סי' קי סעיף ב]:
מ ט מיי' פ"ג מהלכות ברכות הלכה ב:
מא י מיי' וסמג שם טור ושו"ע או"ח סימן קצ"ט סעיף ג:

מוסף רש"י

סריבה. מנהגו (ע"ז ל.). **חתן פטור מקריאת שמע.** קריאת שמע שאמרו מכמיס, זהו ק"ש שעל מטתו, אבל ק"ש של שחרית וערבית חייב (הפרדס עמ' יד, האורה ח"ב סי' ב, מחזור ויטרי סי' תסז, ולא מצינו בראשונים מי שפי' כן). **אם לא עשה מעשה.** פירוש משום דטריד במתשבת בעולת מלוה, אבל אם בעל חייב (שם ושם ושם). **לפי שאין דעתו מיושבת עליו.** לא הקלו אבל בעל הבית שהוא בדשות עצמו, ואפילו טבעה קפיצתו ביש יש לו לכוין בתפילתו (או"ח סי' פב ופרי"ד בשם רש"י).

רבינו חננאל

א"ל ר' יוחנן ל"ש אלא שלא פתח בלמען ירבו ימיכם אבל פתח בלמען ירבו ימיכם סריבה נקט ואתי. ואמר ר' יוחנן ואם פתח זה הקורא למען ירבו ימיכם, ודאי בפרק שני עומד דלישנא דרושא נקטא, ואי לא חזור לפרק ראשון. קרא וטעה יחזור למקום שטעה ואם אינו יודע באיזה מקום טעה יחזור לראש. **והתניא בית הלל אומרים עוסקין במלאכתן וקוראין. לא קשיא הא בפרק ראשון הא בפרק שני.** דלכו"ע אסור במלאכה בפרשת שמע, משום דהא משוי ליה עראי. **ת"ר הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית וכו'.** ואסיקנא פועלים העושין מלאכה לבעל הבית ב[סעוד]תן בלבד בלא שכירות, קורין ק"ש בעונתה ומתפללין י"ח ברכות כתיקנן, ואין יורדין לפני התיבה ואין נושאין את כפיהן, ואם נוטלים שכר מבטלין וקורין פרק ראשון והשאר מתעסקין במלאכתן וקורין ומברכין לפניה ולאחריה ומתפללין מעין י"ח ברכות, ג' ראשונות וג' אחרונות הביננו באמצע, וכשאוכלין מברכין לאחריה שתי ברכות הין אחת כתיקנה והשניה פותח בברכת הארץ וכוולל בה בונה ירושלים וחותם בברכת הארץ. ואם היו עושין בסעודתן או שהיה בעל הבית מסב עמהן מברכין כתיקנן ארבע. **ת"ר בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה ובלכתך בדרך פרט**

אי הכי מאי אירא בתולה. אי אמרת בשלמא דטעמא משום ערלה שפיר אלא מאחר שהוא תולה הטעם במצוה אלמנה נמי: **אסטנים אני.** ואיכא נער אם לא היה רוחץ דאינו אסור לרחוץ בימי אבלו אלא משום תענוג וגם לחוף ראשו אי הכי מאי אירא הכונם את הבתולה אפי' כונם את האלמנה נמי הכא טריד והכא לא טריד אי משום טרדא אפילו טבעה ספינתו בים נמי [6]אלמה אמר רבי אבא בר זבדא אמר רב אבל חייב בכל מצות האמורות בתורה [8]חוץ מן התפילין שהרי נאמר בהן פאר שנאמר [1]פארך חבוש עליך וגו' אמרי התם טרדא דרשות הכא טרדא דמצוה: **מתני'** [3]רחץ לילה הראשון שמתה אשתו אמרו לו תלמידיו [3]למדתנו רבינו [7]ב שאבל אסור לרחוץ אמר להם איני כשאר בני אדם אסטנים אני [9]וכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין אמרו לו תלמידיו [1]למדתנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים אמר להם אין טבי עבדי כשאר כל העבדים כשר היה [10]ג חתן אם רוצה לקרות קרית שמע לילה הראשון קורא רבן שמעון בן גמליאל אומר [11]לא כל הרוצה ליטול את השם יטול: **גמ'** מ"ט דרבן (שמעון בן גמליאל קסבר [12]אנינות לילה דרבנן דכתיב [2]ואחריתה כיום מר ובמקום אסטנים לא גזרו ביה רבנן: וכשמת טבי עבדו וכו': ת"ר עבדים ושפחות אין עומדין עליהם בשורה ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ותנחומי אבלים [1]מעשה ומתה שפחתו של רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לנחמו כיון שראה אותם עלה לעלייה ועלו אחריו נכנס לאנפילון נכנסו אחריו נכנס לטרקלין נכנסו אחריו אמר להם כמדומה אני שאתם נכוים בפושרים עכשיו אי אתם נכוים אפילו בחמי חמין לא כך שניתי לכם [2]עבדים ושפחות אין עומדין עליהם בשורה ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים אלא מה אומרים עליהם כשם שאומרים לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו המקום ימלא לך חסרונך כך אומרים לו על עבדו ועל שפחתו המקום ימלא לך חסרונך תניא אידך [2]עבדים ושפחות אין מספידין אותן ר' יוסי אומר אם עבד כשר הוא אומרים עליו הוי איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו אמרו לו אם כן מה הנחת לכשרים: ת"ר [3]אין קורין אבות אלא לשלשה ואין קורין אמהות אלא לארבע אבות מאי טעמא אילימא משום דלא ידעינן מראובן קא אתינן אי משמעון קא אתינן אי הכי אמהות נמי לא ידעינן אי מרחל קא אתינן אי מלאה קא אתינן אלא עד הכא חשיבי טפי לא חשיבי תניא אידך [3]עבדים ושפחות אין קורין אותם אבא פלוני ואמא פלונית ושל ר"ג היו קורים אותם אבא פלוני ואמא פלונית מעשה לסתור משום דחשיבי: א"ר אלעזר מאי דכתיב [3]כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי כן אברכך בחיי זו ק"ש בשמך אשא כפי זו תפלה ואם עושה כן עליו הכתוב אומר [4]כמו חלב ודשן תשבע נפשי ולא עוד אלא שנוחל שני עולמים העוה"ז והעולם הבא שנאמר [4]ושפתי רננות יהלל פי: ר' אלעזר בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשכן בפורינו אהבה ואחוה ושלום וריעות ותרבה גבולנו בתלמידים ותצליח סופנו אחרית ותקוה ותשים חלקנו בגן עדן ותקננו בחבר טוב ויצר טוב בעולמך ונשכים ונמצא [9]יחול לבבנו ליראה את שמך ותבא לפניך קורת נפשנו לטובה. רבי יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך. ר' זירא בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שלא נחטא ולא נבוש ולא נכלם [9]מאבותינו. ר' חייא בתר דמצלי אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא תורתך אומנותנו ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו. רב בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה חיים של חלוץ עצמות חיים שיש בהם יראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלימה חיים של עושר וכבוד חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים חיים שתמלא לנו את כל משאלות לבנו לטובה. רבי בתר צלותיה אמר הכי [9]יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע ומפגע רע מיצר רע מחבר רע משכן רע ומשטן המשחית [9]ומדין קשה ומבעל דין קשה בין שהוא בן ברית בין שאינו בן ברית ואע"ג דקיימי קצוצי עליה דרבי. רב ספרא בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשים שלום

בפמליא

מתני' רחץ לילה הראשון שמתה אשתו. ונקברה בו ביום ואע"פ שאבל אסור ברחיצה הוא רחץ כדאמר טעמא אסטנים אני והוא אדם מעונג ומפונק: **גמ' קסבר אנינות לילה דרבנן.** ואע"פ שהיה ליל יום המיתה וכתיבא אנינות באורייתא דכתיב לא אכלתי באוני ממנו (דברים כו) ופסוק מיום אחד אינו אנינות דילפי דרבן מואחריתה כיום מר קסבר ר"ג אין לילה של אחריו עם היום אלא מדרבנן הוא כשאר ימי האבל וגבי אסטנים לא גזור בה רבנן. פלוגתייהו דתנאי היא בזבחים (דף צט:) באנינות לילה אי מדאורייתא אי מדרבנן: **אין עומדין עליהם בשורה.** כשחוזרים מבית הקברות היו עושים שורות סביב האבל ומנחמין אותו ואין שורה פחותה מעשרה: **ברכת אבלים.** ברכת רחבה שמברין אותו סעודה ראשונה משל אחרים ומברכין שם ברכת אבלים והיא מפורשת בכתובות פרק ראשון (דף ח.): **לאנפילון.** בית קטן שלפני טרקלין הגדול: **נכוים בפושרים.** כלומר סבור הייתי שתבינו דבר ברמז מועט שראיתם אותי סר מעליכם ליכנס לאנפילון: **הוי.** לשון גנאה ולעגה: **אין קורין אבות.** לישראל: **אלא לשלשה.** אברהם יצחק ויעקב לאפוקי שבטים: **אלא לארבע.** שרה רבקה רחל ולאה: **אבא פלוני אמא פלונית.** לא בבניהם קאמר אלא בשאר בני אדם כעין שאנו קורין עכשיו מר פלוני מרת פלונית כך היו רגילין לומר אבא פלוני ואמא פלונית: **כן אברכך.** וכמו חלב ודשן. תרי קראי דסמיכי להדדי: **רננות.** שתים: **כפורינו.** בגורלנו: **אחריתם ותקוה.** שתהא אחריתנו טובה ונראה מה שקיונו: **ותקננו.** לשון תקון: **ונשכים ונמצא יחול לבבנו ליראה את שמך.** שלא יתגבר עלינו יצר הרע בהרהור הלילה לסור מאחריך ביום אלא כשנשכים בכל בקר נמצא לבבנו מיימל לך: **ותבא לפניך קורת נפשנו.** כלומר ספוק לרבנו וקורת רוחנו: **ותביט ברעתנו.** תדע ותתן לבך ברעה הבאה עלינו: **מעזי פנים.** שלא יתגרו בי: **ומעזות פנים.** שלא יוציאו עלי לעז ממזרות: **שאינו בן ברית.** שאינו מהול: **ואע"ג דקיימי קצוצי עליה דרבי.** שהיו שוטרים עומדין במלות אנטוניוס להכות ולהנקס בכל העומדים עליו:

בפמליא

מא א (מיי' פ"ד מהלכות תפילין הלכה יג) ופ"ד מהלכות אבל הלכה ט) [מגמ' דרבנן כ] טוש"ע או"ח סי' לח סעיף ה ויו"ד סימן שפח סעיף ה:

מב ב מיי' פ"ל מהל' אבל ה"ב ופ"ה הל' [ו] ג [ד] ממג עשין מד"ס ב טור שו"ע י"ד סימן שפח סעיף ה:

מג ג מיי' פ"ד מהלכות ק"ש הלכה ז טור שו"ע א"ח סימן ע סעיף ג:

מד ד מיי' פ"ג מהל' אבל הלכה יב טור שו"ע יו"ד סימן שצז סעיף ה:

ה [מיי' שם]:

[מד] [ו] מיי' פ"ד מהלכות נחלות הלכה ה טו"ע חו"מ סימן רעט סעיף ה:

רבינו חננאל

ובמקום אסטנים לא גזרו רבנן. אבל אסור ברחיצה ואפי' אסטנים [מפונק] אלא אם הוא מסוכן שאם אינו רוחץ מסתכן פטור. דכיון דלרפואה עבד כשעת הדחק הוא ושרינן ליה. ולאו כל מאן דאמר איסטנים אני מהימני' ליה אלא עד דיאמרו הבקיאין. **מתני'. חתן אם רצה לקרות את שמע בלילה הראשון קורא וכו'.** ק"ל כסתמא דמתניתין אע"ג דר' יוחנן אמר מוחלפת השיטה ומוקים לה לרשב"ג כיחידאה, הא דרב שישא בריה דרב אידי עיקר, דהוא אמר לעולם לא תיפוך ומוקים לה סתמא כרבנן וכוותיה[ו] עבדינן. **ת"ר עבדים ושפחות אין אומרים עליהם ברכת אבלים.** שהיא ברכת רחבה. ואמר ר' יוחנן ברכת אבלים בעשרה ואין אבלים מן המניין. **תנחומי אבלים.** עומדין בשורה כשחוזרין מקבורת המת ומנחמין את האבל ואין שורה פחות מעשרה בני אדם. **ת"ר אין קורין אבות אלא לג' ואין קורין אמהות אלא לד'.** אין אומרים זכור לנו ברית אבות אלא לשלשה, אומר זכור לנו זכות אברהם יצחק ויעקב מיכן ולמטה אין מזכירין. וכך אין מזכירין זכות אמהות אלא לארבע. אלא עד יעקב חשיבי וזכותייהו גדולה, אבל השבטים לא חשיבי כי הני, לפיכך אין מזכירין וניתלין בזכותן. ד"א אין משבחין את המת בהספד שהוא בן ראובן ולא בן שמעון אלא שהוא בן אברהם יצחק ויעקב והנשים שהן בנות שרה רבקה רחל ולאה. וכמה פירושים אחרים כיוצא בהם.

א) [נעיל יח. וש"נ], **ב)** שמחות פ"ו, **ג)** נ"מ לא, **ד)** מו"ק דף עו:, **ה)** שמחות פ"ה הלכה יא, **ו)** נ"מ לא, **ז)** פסחים נה., **ח)** [עי' פירש"י לקמן יח:], **ט)** [פסחים לב. זבחים צט: ק:], **י)** שמחות פ"ה הלכה ו, **כ)** שמחות פ"ה הלכה יד, **ל)** שמחות פ"ה הלכה יג, **מ)** [פי' תוס' לבבנו. בערוך ערך יחול], **נ)** [פי' יוחר מתבונינו. עיין בערך הנ"ל], **ס)** שבת דף ל:, **ע)** [שיטולין אנו לדון שלא בקונו. בערך הנ"ל],

תורה אור השלם

1. הַאֲנַךְ דֹּם מִתָּיִם אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חָבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעֲטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: יחזקאל כד יז
2. וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל כָּל מָתְנַיִם שָׂק וְעַל כָּל רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר: עמוס ח י
3. כֵּן אֲבָרֶכְךָ בְּחַיָּי בְּשִׁמְךָ אֶשָּׂא כַפָּי: תהלים סג ה
4. כְּמוֹ חֵלֶב וָדֶשֶׁן תִּשְׂבַּע נַפְשִׁי וְשִׂפְתֵי רְנָנוֹת יְהַלֵּל פִּי: תהלים סג ו

מוסף רש"י

לא כל הרוצה ליטול את השם יטול. אם לא שוחזק מכם ומסיר לריבים אין זה אלא גאוה, שמראה בעצמו שיכול לכוין לבו (לקמן יז) אי: כמר פריסות ויולת מטה, שאינו יכול לבטל הימנו מלכות שמים אפילו לילה אחת, לא כל הרוצה ליטלו יטלנו, דמיקמי כיוהכ"ל ומחזיק ביציה (פסחים נה.).

בפמליא של מעלה. בתחבורת שרי האומות. שכשהשריס של מעלה יש תגר ביניהס תיכף יש קטטה בין האומות כדכתיב ועתה אשוב להלחם עם שר פרס (דניאל י): **ובפמליא של מטה.** בתחבורת החכמים: **בקרן אורה.** בזויית אורה: **ומי מעכב.** שאין אנו עושים רצונך: **שאור שבעיסה.** יצר הרע שבלבבנו המחמיצנו: **איני רואי.** לא הייתי חשוב והגון להיות עולר: **ועכשיו שנוצרתי.** מה חשיבותי הרי אני כאילו לא נוצרתי: **ק"ו.** שבמיתתי עפר אני: **מרק.** כלה והתם: **כי הוה מסיים ספרא דאיוב.** על שם שאיוב נפטר בשם טוב: **מרגלא בפומיה.** **דבר זה רגיל בפיו:** **אני.** העוסק בתורה בריה אני וכן חברי עם הארץ בריה הוא: **אני מלאכתי בעיר.** כלומר נוחה מלאכתי ממלאכתו: **מתגדר.** מתגדל לתפוס אומנותו: **ושמא תאמר.** הדין עמו שאינו מתגדר במלאכתי שאילו היה תופס אומנותו לא היה לו לב פנוי להרבות בתורה כמותי והיה ממעיט ואין לו שכר: **שאינו.** שיש לו שכר לממעיט כמו למרבה: **ונלבב שיכוין לבו לשמים.** ואלל קרבנות הוא במנחות בסופה[1]: **ערוס ביראה.** להעריס בכל מיני ערמה ליראת בוראו: **תכלית חכמה.** עיקרה של תורה שיהא עמה תשובה ומע"ט: **העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא.** פירוש שאינו לומד כדי לקיים אלא לקנטר דבפרק מקוס שנהגו (פסחים נ:) אמרי' רבא רמי כתיבי[2] עד שמים חסדך וכתיב[3] מעל השמים כאן בעוסק שלא לשמה כו' והתם איירי במקייס כדי שיכבדוהו וכן משמע בירושלמי דפירקין: **ויאכלו וישתו.** שבעו מזיו השכינה כאילו אכלו ושתו: **גדולה הכנסה.** שהרי קראן שאננות ובוטחות: **לבי בגישתא.** תיעוקות של בית רבן היו רגילין להיות למדים לפני רבן בבית הכנסת: **בי רבנן.** בית המדרש שם שויס משנה וגמרא: **ונטרן לגברייהו.** ממתינות לבעליהן ונותנות להם רשות ללכת וללמוד תורה בעיר אחרת: **מפטרי רבנן.** זה מזה שהיה נוטל רשות מחבירו לשוב לביתו ולאהלו: **עולמך תראה בחייך.** כל לריך תמצא: **פיך ידבר חכמות.** בלשון ברכה היו אומרים: **יישירו.** לשון יושר. שתהא מבין בתורה ההלכה: כל

בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה ובין התלמידים העוסקים בתורתך בין עוסקין לשמה בין עוסקין שלא לשמה וכל העוסקין שלא לשמה יהי רצון שיהו עוסקין לשמה. ר' אלכסנדרי בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשכה ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו איכא דאמרי הא רב המנונא מצלי לה ור' אלכסנדרי בתר דמצלי אמר הכי רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות יהי רצון מלפניך שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם. רבא בתר צלותיה אמר הכי [6]אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי עפר אני בחיי ק"ו במיתתי הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אחטא עוד ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים אבל לא ע"י יסורין וחלאים רעים והיינו וידוי דרב המנונא זוטי ביומא דכפורי. מר בריה דרבינא כי הוה מסיים צלותיה אמר הכי [7]אלהי נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי ותצילני מפגע רע מיצר הרע ומאשה רעה ומכל רעות המתרגשות לבא בעולם וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי. רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא בתר דמצלי אמר הכי [8]רבון העולמים גלוי לפניך בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתיו לפניך על גבי המזבח ותרצני. [9]ר' יוחנן כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם ועליו אמר שלמה [1]טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו. מרגלא בפומיה דר"מ גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על דלתי תורתי נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי שמור פיך מכל חטא וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה עמך בכל מקום. מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה אני בריה וחברי בריה אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתו בשדה אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתו ושמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט [2]שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה [2]מענה רך [7]משיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק. מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין שנאמר [3]ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם [5]לעושים לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. מרגלא בפומיה דרב [לא כעולם הזה העולם הבא] [7]העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה שנאמר [4]ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו: גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים שנא' [5]נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה אמרתי א"ל רב לר' חייא נשים במאי זכיין [1]באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן. כי הוו מפטרי רבנן מבי ר' אמי ואמרי לה מבי ר' חנינא אמרי ליה הכי עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העולם הבא ותקותך לדור דורים לבך יהגה תבונה פיך ידבר חכמות ולשונך ירחיש רננות עפעפיך יישירו נגדך עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזוהר הרקיע שפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים ופעמיך ירוצו לשמוע דברי עתיק יומין. כי הוו מפטרי רבנן מבי רב חסדא ואמרי לה מבי ר' שמואל בר נחמני אמרו ליה הכי [6]אלופינו מסובלים וגו' אלופינו מסובלים רב ושמואל ואמרי לה רבי יוחנן ור' אלעזר חד אמר אלופינו בתורה ומסובלים במצות וחד אמר אלופינו בתורה ובמצות ומסובלים ביסורים

ונפשי כעפר לכל תהיה. מה עפר אינו מקבל כליה לעולם כן יהי רצון שזרעי לא יכלה לעולם כמו שהוא אומר והיה זרעך כעפר האלרץ: **אני** בריה וחברי בריה. כלומר יש לו לב כמוני להבחין בין טוב לרע: **העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא.** ופ"ת האמר רב יהודה אמר רב פרק מקוס שנהגו (ד' נ:) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה וי"ל דהכא מיירי שאינו לומד[8] אלא לקנתר חביריו והתם מיירי שלומד ע"מ שיכבדוהו[9]: פרק

מה א טוש"ע או"ח סי' קכב סעיף ו:
מו ב טוש"ע סימן תקסה סעיף ד:
מז ג מיי' פ"ה מהלכות דעות הלכה ז:
מח ד מיי' פ"ח מהל' תשובה הלכה ב:

תורה אור השלם

1. טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ:
קהלת ז א
2. מַעֲנֶה רָךְ יָשִׁיב חֵמָה וּדֹבֵר עֶצֶב יַעֲלֶה אָף:
משלי טו א
3. רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְיָ שֵׂכֶל טוֹב לְכָל עֹשֵׂיהֶם תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד:
תהלים קיא י
4. וְאֶל אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ:
שמות כד יא
5. נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת קֻמְנָה שְׁמַעְנָה קוֹלִי בָּנוֹת בֹּטֵחוֹת הַאֲזִנָּה אִמְרָתִי:
ישעיהו לב ט
6. אֲלוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים אֵין פֶּרֶץ וְאֵין יוֹצֵאת וְאֵין צְוָחָה בִּרְחֹבֹתֵינוּ: תהלים קמד יד

גליון הש"ם

ברש"י ד"ה אני כו' וכן חברי עם הארץ. עי' סוכה דף לט ע"ב תוס' ד"ה הלוקח:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, כדי לקיים אלא כדי לקנתר.

מוסף רש"י

אחד המרבה ואחד הממעיט. להבא קרבנות (מנחות קי:). **באקרויי בנייהו כו'.** שטולמות על בניהן להגיען לבית הספר לקרות מקרא (סוטה כא.).

רב ניסים גאון

ועפעפיך יישירו נגדך. איתי' מפרש במסכתא מגילה בפרק הקורא את המגילה למפרע (דף יח) אמר לי' רמי בר [חמא] לרבי ירמיה מדיפתי מאי (משלי ד) ועפעפיך יישירו נגדך אמר ליה אלו דברי תורה שכתב בהן (שם כג) התעיף עינך בו (ישרים) [אפילו הכי מיושרין] הן אצל ר' מאיר:

פריץ זה אחיתופל. שפרץ פרצה במלכות בית דוד. יוצאת זה דומג שיצא לתרבות רעה כדמפרש בחלק (דף קו:) גבי ווי שיצא זה: **צוחה** זה גחזי. שהיה מצוחה וכתיב ביה טמא טמא יקרא והיינו צוחה: **והם** נזונין בזרוע. ולכך יש להגיה[א] [ב] בתקיעות והם בזרוע עדיף בלו ולא גרסינן עדיף לא בלו:

תרי זימני בשתא. אבל בעצרת שאינו אלא יום אחד לא היו כל כך מתאספין ושמא ניסא איתרחיש להו ורלתיי בספר העתים שאבר הרב רבי יהודה בר ברזילי ששמע שהיה עמוד של אש יורד מן השמים עליהם בכלה דאלול ובכלה דאדר: **רב שישא בריה דרב אידי אמר לעולם לא תחליף.** פר"ח דהלכה כרב [ג] שאת דהוא בתראה והלכה כרשב"ג דאמר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול [ד] ובכל מקום שאנה רבן שמעון בן גמליאל במשנתינו הלכה כמותו חוץ מערב ולידן ולאיה אחרונה (כתובות עז.) וכן פסק ר"ח ומיהו אנו אנשוש פעם אין אנו מכוונים היטב גם אתן יש לקרות דאדרבה נראה כיוכרא אם לא יקרא כלומר אני מכוין בכל שעה אבל לעשות מלאכה בשעה באב אין לעשות מלאכה:

הדרן עלך היה קורא

מי שמתו מוטל לפניו. רש"י גריס מי שמתו אחר תפלת השחר אבל נראה לר"י שהוא אחר היה קורא דאיירי בסיפיה מק"ש וכאן מתחיל נמי מפטור ק"ש ובירושלמי גריס כמו כן: **פטור** מק"ש. בירושלמי מפרש טעמא מ"ר בון כתיב למען תזכור כו' עד כל ימי חייך ימיס שאתה עוסק בחיים ולא ימיס שאתה עוסק במתים: הכי גרסינן פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין:

הכי גריס רש"י שלאחר המטה אפילו המטה צריכה להם חייבין לפי שלעולם[ב] לא היו רגילים לשאת שכבר נשאו חלקם ותימה קצת הלשון לפרש מאי קאמר אפי' צריכה להם והלא לא היו נושאין כלל את המת לכך נראה כגרסת הספרים שלפני המטה ושלאחר המטה את שהמטה צריכה להם פטורין אין צריכה להם חייבין: **אלו** ואלו **פטורין** מן התפלה. אבל בק"ש ובתפילין שהן מדאורייתא חייבים וריש"א דקאמר מי שמתו מוטל לפניו לפטור מן קריאת שמע ומן התפילין וכו' כל שכן לפטור מן התפלה אלא לא בעי למיתני בריש"א אלא החלוק שבין נושאי המטה לשמתו מוטל לפניו:

ואינו מברך. פרש"י ואין זקוק לברך. ומשמע מתוך פירושו שאם רצה לברך רשאי מיהו בירושלמי קאמר אם רצה להחמיר אין שומעין לו לכך נראה לומר אינו מברך אינו רשאי לברך ומפרש בירושלמי למה וקאמר מפני כבודו של מת אי נמי מפני שאין לו מי שישא משאו ופריך והתניא פטור מנטילת לולב וקא ס"ד דמיירי ביו"ט וכו אינו טורד לישא משאו ומשני תפתר בחול פי' בחולו של מועד. והתניא

כל העולם כולו נזונין בצדקה. בצדקתו של הקב"ה ולא בזכות שבידן: **והם נזונין בזרוע.** בזכות שבידם. ובצדיקים משמעי קרא וקרי להו רחוקים מצדקתו של הקדוש ב"ה: **אין נזונין.** שאין להן כדי לרכיסה ומתפרנסים בקושי: **ופליגא דרב יהודה.** דאיהו אמר אבירי לב היינו רשעים: **גוכאי.** שם אומה היא בבבל. ובמסכת קדושין (פ"ד דף ע:) אמרינן שהיו מן הנתינים: **שבחא דאורייתא תרי זימני בשתא.** שהיו נאספים שם ישראל באדר לשמוע בהלכות הפסח מדרש דרב אשי ובאלול לשמוע [ה] הלכות המג. [ו] **לא כל הרוצה וכו'.** אם לא הוחזק חכם וחסיד לרבים אין זה אלא גאוה שמראה בעצמו שיכול לכוין לבו: **אמרי אינשי עבידתא הוא דליים ליה.** הרואה אותו שאינו עושה מלאכה אינו מבין שמחמת תשעה באב הוא בטל אלא אין לו מלאכה לעשות: **פוק חזי כמה בעלני אילא בשוקא.** אף בימי מלאכה:

הדרן עלך היה קורא

מי שמתו כו' פטור מלקרות ק"ש. לפי שהוא טורח במשאת קבורתו והוא דומיא דתתן דפטור משום טירדא דמצוה: **והלופיהן.** שכן דרך שמתחלפין לשאת לפי שהכל חפצין לזכות בו: **אם שלפני המטה.** שיתעסקו בו כשתגיע המטה אצלם: **ושלאחר המטה.** שנשאוהו כבר: **שלפני המטה צורך בהם פטוריס.** אם צריכים לשאתו פטוריס: **ושלאחר המטה.** אף אם צורך בהם חייבים הואיל שכבר יצאו ידי חובתן מן המת: **ואלו ואלו פטורין מן התפלה.** דלאו דאורייתא היא. ורבותינו פירשו לפי שיש להם עוד שהות ולי נראה שאין זה לשון פטור: **לשורה.** שהיו מנחמין את האבל בהקף שורה סביבותיו בשוכם מן הקבר: **גמ' שאינו מוטל לפניו.** כגון הוא בבית אחד והמת בבית אחר: **אוכל בבית אחר.** דנראה כלועג לרש וכו': **ואינו מיסב.** כדרך המסובים בחבורות על לדו השמאלית ובמטה: **ואינו מברך.** ואינו צריך לברך ברכת המזון: **ואינו מזמן.** אינו צריך לברך ברכת המזון: ואין

אין פרץ שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל ואין יוצאת שלא תהא סיעתנו [ו] כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג האדומי ואין צוחה שלא תהא סיעתנו כסיעתו של אלישע שיצא ממנו גחזי ברחובותינו שלא יהא לנו בן או תלמיד שמקדיה תבשילו ברבים: [1] שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה רב ושמואל ואמרי לה רבי יוחנן ורבי אלעזר חד אמר כל העולם כולו נזונין בצדקה והם נזונין בזרוע וחד אמר כל העולם כולו נזונין בזכותם והם אפילו בזכות עצמן אין נזונין כדרב יהודה אמר רב [ז] דאמר רב יהודה אמר רב בכל יום ויום בת קול יוצאת [ח] מהר חורב ואומרת כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת ופליגא דרב יהודה דאמר רב יהודה מאן אבירי לב גובאי טפשאי אמר רב יוסף תדע דהא לא איגייר גיורא מינייהו אמר רב אשי בני מתא מחסיא אבירי לב נינהו דקא חזו יקרא דאורייתא תרי זמני בשתא ולא קמגייר גיורא מינייהו: חתן אם רוצה לקרות וכו': [ט] למימרא דרבן שמעון בן גמליאל חייש ליוהרא ורבנן לא חיישי ליוהרא והא איפכא שמעינן להו דתנן [א] מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין וכל מקום תלמידי חכמים בטלים רבן שמעון בן גמליאל אומר [ב] לעולם יעשה כל אדם את עצמו כתלמיד חכם קשיא דרבנן אדרבנן קשיא דרבן שמעון בן גמליאל אדרבן שמעון בן גמליאל אמר רבי יוחנן מוחלפת השיטה רב שישא בריה דרב אידי אמר לעולם לא תחליף דרבנן אדרבנן לא קשיא ק"ש כיון דכ"ע קא קרו ואיהו נמי קרי לא מיחזי כיוהרא [ג] הכא כיון דכולי עלמא עבדי מלאכה ואיהו לא קא עביד מיחזי כיוהרא דרבן שמעון בן גמליאל אדרבן שמעון בן גמליאל לא קשיא [ד] התם בכונה תליא מילתא ואנן סהדי דלא מצי לכווני דעתיה אבל [ה] הכא הרואה אומר מלאכה הוא דאין לו פוק חזי [ו] כמה בטלני איכא בשוקא:

הדרן עלך היה קורא

מי [ז] שמתו מוטל לפניו [ח] פטור מק"ש [ט] ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה [י] נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן את שלפני המטה ואת שלאחר המטה את שלפני המטה צורך בהם פטורים ואת שלאחר המטה צורך בהם חייבין [יא] ואלו ואלו פטורים מן התפלה [יב] קברו את המת וחזרו אם יכולין להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו העומדים בשורה הפנימיים פטורים והחיצונים חייבים [יג] (יד נשים ועבדים וקטנים פטורים מק"ש ומן התפילין וחייבין בתפלה ובמזוזה ובברכת המזון): **גמ'** מוטל לפניו אין ושאינו מוטל לפניו לא ורמינהי [טו] מי [יא] שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר ואם אין לו בית אחר אוכל בבית חבירו ואם אין לו בית חבירו עושה מחיצה ואוכל ואם אין לו דבר לעשות מחיצה מחזיר פניו ואוכל ואינו מיסב ואוכל ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין ואינו מברך ואינו מזמן ואין

עין משפט נר מצוה

מט א ב מיי' פ"ה מהל' תעניות הלכה י סמג עשין מד"ס ג טור שו"ע או"ח סי' תקנד סעיף כט:
א ג מיי' פ"ד מהלכות אבל הלכה ו ופ"ד מהלכות ק"ש הלכה ג סמג עשין יח כ טוש"ע או"ח סימן עא סעיף ח:
ב ד מיי' פ"ד מהלכות (אבל) [ק"ש] הלכה ד טור שו"ע אורח חיים סימן עב סעיף ח [ויו"ד סימן שנח סעיף ח]:
ג ה ו מיי' (פ"ד) [פס"ר] מהל' תפלה ופ"ד מהלכות ק"ש הלכה ח סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן ק"ו סעיף ח:
ד ז מיי' פ"ד מהל' ק"ש הל' ו טוש"ע או"ח סי' עב סעיף ד הז:
ד ח מיי' פ"ד מהלכות אבל הלכה ו סמג עשין מד"ס ג טוש"ע יו"ד סימן שמא סעיף ח וטוש"ע או"ח סימן קנט סעיף ה:

רבינו חננאל

רב שישא בריה דרב אידא אמר לעולם לא תחליף ... ירושלמי: דילמא רבי מייאשא ורבי שמואל בר רב יצחק הוו יתבין ואכלין בחדא, אתא עונתא דצלותא קם רבי שמואל בר רב יצחק ומצלי, אמר רבי מייאשא לא כן אלפן רבי אם התחילו אין מפסיקין ותני חזקיה כל דבר שפטור ועושהו נקרא הדיוט. אמר ליה והתניא חתן פטור מקריאת שמע ותנן חתן אם רצה לקרות קורא, אמר ליה ולא רבן שמעון בן גמליאל חני, לא כל הרוצה ליטול את השם יטול. פתר לה כרבן גמליאל שאמר איני שומע לכם לבטל מלכות שמים אפילו שעה אחת. **סליק פ"ב לפ"ש**

מתני'. מי שמתו מוטל לפניו וכו'. אסיקנא אעפ"י שאינו לפניו ממש אלא הלך לצורך המת או החזיר את פניו או היה בבית אחר כמוטל לפניו דמי.

העומדים בשורה הפנימין פטורים. פי' שורה הרואה את הפנים פטורין, פנימין של שורה שרואים פניהם של אבלים פטורים מקרית שמע ומן התפלה. שורה דרא בהספד שנאמר ישר על אנשים. מנהגם שאחר שקוברין את המת עושין שלש שורות, שורה אחת עומדין שם קרובין ורעיו של מת, שורה שנית אוהביו ורעיו, והאבלים בין שתי השורות, שורה שלישית שאר הקהל. והמקום הזה מעותד לדבר ומספידין שם לפי כבוד המת ונקרא שדה בוכים.

רב ניסים גאון

אמר רב אשי הני בני מתא מחסיא אבירי לב נינהו דקא חזו יקרא דאורייתא תרי זימני בשתא. היינו תרי ירחי דכלה חודש אדר וחודש אלול והתם בבבא מציעא (אמרינן) בפ' השוכר את הפועלי' (דף פו) אמרינן אמר כו' רבה בר נחמני אגב שמדא נח נפשיה אכלו ביה קירצי בי מלכא איכא גברא חד מיהודאי דקא מפגר תריסר אלפי גברי ירחא בקייטא וירחא בסיתוא מכרגא ובפרק השואל (דף צז) אמרי איהו שאיל להו ביומי דכלה:

סליק פרק ב'

תורה אור השלם

1. שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי לֵב הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה:
ישעיהו מו יב

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה רב שישא וכו' דבכל מקום:
פרק ג
(ב) (שם) במשנה פטור מקריאת שמע ומן התפילין כל"ל ותיבת ומן התפלה נמחק:

גליון הש"ס

ברש"י שבחא דאוריית' כו' הלכות החג כו'. עי' רש"י לקמן ל ע"א ד"ה שבחא לרגלא כו' ועלרת כו':

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ומכאן הגיה רבינו יעקב וכו'. ב. בתוס' רי"ש כתב, כיון שיצאו כבר ע"י המת ואע"פ שעדיין יהיו צריכין לו.

מוסף רש"י

בשביל חנינא בני. הוא ר' חנינא בן דוסא, וכימיו היה קול זה יוצא (חולין פו.). **די לו בקב חרובין.** מתפרנס בלעבר ובלמלוס (שם) כל השבת היה ניחון בכך, אבל לחם היה ומתפרנס היה במחוכין (תענית כד:). **מוחלפת השיטה.** התנא שסידרן טעתו (פסחים נה.). **מלאכה הוא דאין לו.** הרואה אותו בטל, אומרים אין לו מה לעשות ולא מיחזי כיוהכ בו איסור (שם). **כמה בטלני איכא בשוקא.** כל ימות השנה (שם).

הדרן עלך היה קורא
מי שמתו מוטל לפניו. אין לו דין אבל עד שיסתם הגולל (מו"ק כג: מכת"י). **אוכל בבית אחר.** כשהוא קועד אוכל בבית אחר (שם). **ואינו מיסב.** כשהוא אוכל דהייינו דרך גדולה (שם). **ואינו מברך.** שום ברכה, דפטור הוא ממצות כל זמן שמתו מוטל לפניו (שם).

(ג) [הערוך מהפך הדברים ונוהם לעיל אין פרץ כו' כסיעתו של שאול כו' וע"ש מלחמת בטעמא], (ד) חולין דף פו. תענית דף כד:, (ה) [בתענית כד: כתב רש"י דלא גרסינן מהר חורב ודע דגם בחולין ליתא], (ו) פסחים דף נה., (ז) הכא, (ח) שם נא:, (ט) שמחות פ"ד, (י) [בשנה לקמן כ.], (יא) מ"ק דף כג: שמחות פ"ד, (יב) שיך למשנה דף נז:, (יג) [בזכרונות יום ב' של ר"ה המתחיל אפחד], (יד) [ל"ל שיטה],

(א) תוס' ד"ה רב שישא וכו' דבכל מקום:
פרק ג
(ב) (שם) במשנה פטור מקריאת שמע ומן התפילין כל"ל ותיבת ומן התפלה נמחק:

ואין מברכין עליו. אין צריך שיברכו לו אחרים בברכת הלחם: **ואין מזמנין עליו.** אין מצטרף עם שלשה לזימון: **משמיט המעט אילא ביינייהו.** לר"ש חייב אבל בעזרה בשבת: **קחני מיהת פטור מק"ש ומכל ברכות.** ואפילו כשהוא אוכל בבית חבירו: **תרגמא.** להא דתני פטור אמי שאין לו בית אחר דקאמר מחזיר פניו ואוכל: **רב אשי אמר.** לעולם אכולה ומתניתין נמי אפילו בבית אחר נמי פטור ליה דכל שמוטל עליו לקוברו קרי מוטל לפניו: **ויקם אברהם וגו' וכתיב ואקברה מתי מלפני.** והכתיב שעתא לאו לפניו הוה: **משמרו.** אדם אחר שאינו קרובו אלא משמרו: **תופס ד' אמות לק"ש.** שאסור לקרות בתוך ארבע אמות שלו משום לועג לרש: **פטור מק"ש.** משום דעוסק במצוה: **חושבין לעכברים.** תנא קמא חייש לעכברים אפי' בספינה: **דסקיא.** מרלוף גדול של עור: **ואם היה מתירא.** וצריך לרכוב על הסוס ולרוץ: **אלא אסיפא.** אם היה מתירא רוכב: **מלוה ה' חונן דל.** קרי ביה מלוה את המקום מי שחונן את הדל ואין לך דל מן המת והמלוה אותו כאלו מלוה את המקום: **דלייה.** הגביהו: **לא שנים.** לא חזרת עליו פעם שנית כדי שתתבונן בו: **אלו לדיקים.** ומאי יודעים שימותו נותנים אל לבם יום המיתה ומוסרים ידיהם מן העבירה. ורשעים אינם יודעים מאומה שעושים עצמם כאינם יודעים וחוטאים: **הוא הכה.** הפיל את השנים של דורות משני מקדשים שלא היה בהם כמותו: **אריאל.** זה בית המקדש שנא' הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד (ישעיה כט): **מואב.** על שם שבנאו דוד דאתי מרות המואביה:

ואין מברכין עליו ואין מזמנין עליו ופטור מקריאת שמע ומן התפילה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה ובשבת מיסב ואוכל בשר ושותה יין ומברך ומזמן ומברכין עליו ומזמנין עליו וחייב בכל המצות האמורות בתורה [6]רשב"ג אומר מתוך שנתחייב באלו נתחייב בכולן וא"ר יוחנן מאי בינייהו תשמיש המטה איכא בינייהו קתני מיהת פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה אמר רב פפא תרגמא אמחזיר פניו ואוכל רב אשי אמר כיון שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי שנאמר [1]ויקם אברהם מעל פני מתו ונאמר [2]ואקברה מתי מלפני כל זמן שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי מתו אין אבל משמרו לא והתניא המשמר את המת אע"פ שאינו מתו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה משמרו אע"פ שאינו מתו מתו אע"פ שאינו משמרו מתו ומשמרו אין אבל מהלך בבית הקברות לא והתניא [א]לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו וקורא ואם עושה כן עובר משום [3]לועג לרש חרף עושהו התם תוך ארבע [אמות] הוא דאסור חוץ לארבע אמות חייב דאמר מר [ב]מת תופס ד' אמות לק"ש הכא חוץ לד' אמות נמי פטור: גופא [3]המשמר את המת אע"פ שאינו מתו פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה היו שנים זה משמר וזה קורא וזה משמר וזה קורא בן עזאי אומר היו באים בספינה מניחו בזוית זו ומתפללין שניהם בזוית אחרת מאי בינייהו אמר רבינא חוששין לעכברים איכא בינייהו מר סבר חיישינן ומר סבר לא חיישינן: ת"ר [ד]המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדסקיא ויתנם על גבי חמור וירכב עליהם מפני שנוהג בהם מנהג בזיון ואם היה מתירא מפני נכרים ומפני לסטים מותר וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו [ה]בספר תורה אהייא אילימא ארישא פשיטא מי גרע ספר תורה מעצמות אלא אסיפא: אמר רחבה [ג]אמר רב יהודה [ו]כל הרואה המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עשהו ואם הלוהו מה שכרו אמר רב אסי עליו הכתוב אומר [4]מלוה ה' חונן דל [5]ומכבדו חונן אביון: רבי חייא ורבי יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות הוה קשדיא תכלתא דרבי יונתן אמר ליה רבי חייא [ז]דלייה כדי שלא יאמרו למחר באין אצלנו ועכשיו [7]מחרפין אותנו אמר ליה ומי ידעי כולי האי והא כתיב [6]והמתים אינם יודעים מאומה אמר ליה [ח]אם קרית לא שנית אם שנית לא שלשת אם שלשת לא פירשו לך [6]כי החיים יודעים שימותו אלו צדיקים שבמיתתן נקראו חיים שנאמר [7]ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים מקבצאל הוא הכה את שני אריאל מואב והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג

בדעתך לאסור ס"ת אבל בנביאים ובכתובים שפיר דמי [ו] מדנקט ס"ת ולא מסתבר לומר משום שריותא דנכרים ולסטים דהא פשיטא דמותר דלמה יהיה אסור ועוד דבהדיא אמר בירושלמי דסקיא מלאה ספרים או שהיו בה עצמות של מת הרי זה מפשילן לאחוריו ורוכב עליו[ז]: **אלא** אסיפא משום לסטים מותר לרכוב עליהם. וה"ה לאחוריו מותר אפילו בלא לסטים: **למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו.** ותימה והא אמרי' בפ' התכלת (מנחות דף מא.) הכא שעתא ודאי רמיגן ליה פי' נותנין ציצית בטליתותיהן (ב) משום לועג לרש וי"ל דה"פ הכא דמבייאין אותם במה שהחייב מצווים והמתים אינם מצווים וגדול המצווה וכו' (ג) והכא דהתכלת היינו דרמו חוטים למתים ועכשיו אנו מסלקין אותן (ד) ומאי שנא אומר ר"ת דוקא הם שהיו רגילים כולם בחייהם לנהוג מלות בד' כנפות ונלבוש ציצית וגם לכל העוסקים בהם יש להם ציצית והוה לועג לרש אם לא היה להם ציצית או משום דכתיב לדורתם לדור תם אבל אנו שגם בחיינו אין מנהגינו לנהוג תמיד ציצית אי הוי רמיגן להו הוי כמו לועג לרש וכ"ת נשים לאותם שהיה להם בחייהם א"כ יהיה לועג לרש לאחרים ועוד אר"ת ששמע מאנשי לותי"ר (ה) דמסיירים הציצית דציצית עולה למנין תרי"ג עם ח' חוטין וחמשה קשרים ואם לובש ציצית נראה כאילו קייים כל התורה ומיתזי כשיקרא וזה לא נהירא דגם חייס עתה למה לובשים הלא לא קיימו כל התורה כולה ומיהו י"ל דאנו סומכים על מסכת שמחות (פי"ב) שלוה אבא שאול לבניו הטילו תכלת מאפילוני ואע"פ שהגמרא חולק עליו יש דברים שאנו מניחין הגמ' שלנו ואנו עושין כספרים החיצונים כמו מחזון יעשיהו כספיקתא וכמו ויחל שיש בגמ' (מגילה דף לא.) דבתענית קורין ברכות וקללות ובמס' סופרים (פי"ז) מפרש ויחל והרילב"ן היה רגיל שלא להסירם מן הכנף אלא לקושרם ולהדקם בתוך הכנף לאפוקי נפשיה מפלוגתא אם הם חייבין בציצית יש להם ציצית ואם לאו הרי הם מכוסין[ט]: **שני אריאל מואב.** על שם דוד ושלמה שבנו את הבית ובאו מרות המואביה:

מסורת הש"ס

(א) [במ"ק כב: איתא רבן גמליאל וכן איתא בשמחות פ"ז], (ב) סוטה דף מג:, (ג) [בשלמות פ' חיי שרה מ' אמר רב יהודה אמר רב], (ד) נ"א מלעיגין, (ה) [מ"ק טז:], (ו) ומיהו נראה דלא בס"ת ש"ד מדנקט בסיפא ס"ת כל"ל רש"ל, (ז) [ודקאמר אלא אסיפא כל"ל והד"ל רש"ל], (ח) ומאי טעמא כל"ל רש"ל, (ט) [ועיין תוספות בפסחים מ: ד"ה אבל ומוס' נ"א עד ע"א ד"ה בפקי ומוס' נדה סא: ד"ה אבל ומוס' ע"ג סה: ד"ה אבל],

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה ואינו מברך וכו' לגמ"אמו מלקוכו ששובר אינו קוכו אבל: (ב) תוס' ד"ה למחר וכו' ציצית בטליתותיהן ולי"א משום לועג. [נ"מ במנחות ומלאה להגהמו ל"ע]: (ג) בא"ד וגדול המצווה וכו' וקשה מההיא דהתכלת: (ד) בא"ד מאנשי לומ"ר הא דמסיירים הציצית משום דציצית עולה:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, וכן בדבריתיהו דראב"ש כיון שלא היה עומד ליקבר חלה עליו אבילות מיד. **ב.** בתוס' רי"ש כתב, כי שמע מזקני לותי"ר כי ציצית עדות הוא שקיים התורה ואין הדור ראוי לאותו עדות עכשיו.

מוסף רש"י

ואין מברכין עליו. ברכת המזון לחולין ידי חובתו (מו"ק כג: מכת"י). **ואין מזמנין עליו.** וכל זה לפי שאין דעתו מיושבת עליו ונראה כברכה לבטלה, ועוד דאם בא לברך כאילו שאכל לעבו והוי ליה כלועג לרש (ס' הגר בשם רש"י). **ובשבת מיסב.** כשהוא אוכל (שם). **נתחייב בכולן.** מיתייב במצות עונג שבת דאין אבלות בשבת (שם). **מת תופס ארבע אמות לק"ש.** שאסור לקרות בארבע אמותיו משום לועג לרש שזה קורא וזה אינו יכול לקרות (סוטה מג:). **הוה קשדיא תכלתא.** ציציותיו היו נגררות על גבי הקרקע (כת"י).

רב ניסים גאון

פרק ג

דאמר מר מת תופש ד' אמות לקריית שמע. עיקרה במסכתא סוטה בפרק משוח מלחמה (דף מג.) כי אתא רב דימי אמר ר' יוחנן משום ר' אליעזר בן יעקב מת תופש ד' אמות לקריית שמע דכתיב (משלי יז) לועג לרש חרף עושהו:

עין משפט נר מצוה

ה א מיי' פ"ד מהלכות תפילין הלכה כג ופי"ד מהלכות אבל הלכה יג [ופ"י מהל' ס"ת הלכה יז] סמג עשין כב טוש"ע או"ח סימן מה סעיף א וסימן עז סעיף ז [ויו"ד סימן רפד סעיף ד וסי' שסז סעיף ב ג]:

ב [מיי' פ"ג מהל' ק"ש הל' ג טוש"ע או"ח סי' עז סעיף ז ויו"ד סי' שסז סעיף ג ו]:

ו ג מיי' פ"ד מהלכות ק"ש הלכה ג טוש"ע או"ח סימן עז סעיף ג ד וביו"ד סימן שמא סעיף ו':

ז ד מיי' פ"ד מהלכות אבל הלכה י"ד סמג עשין מד"ס ב טור שו"ע יו"ד סימן תג סעיף י':

[ה מיי' פ"י מהל' ס"ת הלכה יא טוש"ע יו"ד סי' רפד סעיף ג']

ח ו [מיי' וסמג שם) טור שו"ע יו"ד סימן שסא סעיף ג:

[ז טוש"ע או"ח סי' כג סעיף ו' ויו"ד סי' שסז סעיף ד]:

תורה אור השלם

1. וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חֵת לֵאמֹר: בראשית כג ג
2. גֵּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי: בראשית כג ד
3. לֹעֵג לָרָשׁ חָרַף עֹשֵׂהוּ שֹׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה: משלי יז ה
4. מַלְוֵה יְיָ חוֹנֵן דָּל וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֵּם לוֹ: משלי יט יז
5. עֹשֵׁק דָּל חֵרֵף עֹשֵׂהוּ וּמְכַבְּדוֹ חֹנֵן אֶבְיוֹן: משלי יד לא
6. כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה וְאֵין עוֹד לָהֶם שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח זִכְרָם: קהלת ט ה
7. וּבְנָיָהוּ בֶן יְהוֹיָדָע בֶּן אִישׁ חַיִל רַב פְּעָלִים מִקַּבְצְאֵל הוּא הִכָּה אֵת שְׁנֵי אֲרִאֵל מוֹאָב וְהוּא יָרַד וְהִכָּה אֶת הָאַרְיֵ בְּתוֹךְ הַבֹּאר בְּיוֹם הַשֶּׁלֶג: שמואל ב כג כ

רבינו חננאל

ת"ר המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדסקיא פי', שני שקין מחוברין ומונחין על החמור אחד מצד זה ואחד מצד אחר. ובלשון ישמעאל אלכרג'.

1. וְאַתָּה חֵלֶל רָשָׁע נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּא יוֹמוֹ בְּעֵת עָוֹן קֵץ: יחזקאל כא ל
2. עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל פִּי עֵד אֶחָד: דברים יז ו
3. יִכְבְּדוּ בָנָיו וְלֹא יֵדָע וְיִצְעֲרוּ וְלֹא יָבִין לָמוֹ: איוב יד כא
4. אַךְ בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל: איוב יד כב
5. וַיֹּאמֶר יְיָ אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר: דברים לד ד

מוסף רש"י

מאי לאמר אמר הקב"ה למשה לך אמור להם וגו'. כדי שתלך ותאמר לאבותיהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבע לכם הקב"ה קיימה, וחזו לאמר, לכך הראיתיך בך, אבל גזירה היא מלפני שאמה לא תעבור, שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועים וקבועים בה ותלך ומגיד לבם (דברים לד ד).

בן איש חי אטו כולי עלמא. בספרים מדויקים כתיב מי וקיימן חיל ומן הכתיב דייק הכי אלא כתיב חיל אלא מי: **סיפרא דבי רב.** מהאמרי דריש שהוא חמור שבספרים: **בתוך** הבור. שהוא באמצע הספרים: **אלמא** ידעי. מדקאמר לעגל קא אתית ולא מצי לשוויי כדלעיל דומה קדיש ואמר להו דהיינו דוקא לאמר אבל כל כך לא היה מקדיש דהוא עצמו אינו יודע: אפי'

גזיזי דברדא. חתיכות של ברד והקרח שקורין גלאנצ"א בלע"ז והיינו ביום השלג: **ונחת וטבל.** ע) לקריו ⁹ כדי לעסוק בתורה: **דשמא סיפרא דבי רב.** תורת כהנים: **חלל רשע.** על לדקיהו הוא אומר ועדיין בימי יחזקאל מי היה וקורהו חלל: **לקרייתא.** להתעסק בעבודת אחותם: **אייקר תלמודייהו.** אשתכח תלמודם מגרסתם. אייקר הוכבד עליהם מחמת שכחה: **לערא דידהו.** לער גופם ממש כגון עקילת הרימה: **שתי רוחות.** של שתי ילדות מתות (א): **ונשמע.** ונדע מה גזרו היום פורענות בעולם. שהעולם נדון בר"ה: **הפרגוד.** מחילה המבדלת בין מקום השכינה: **ברביעה ראשונה.** יורה. שלש רביעיות הן בכירה שניה ושלישית ראשונה בי"ז במרחשון שניה בכ"ג שלישית בר"מ כסליו: **ברד מלקה אותו.** שעתיד ברד ליפול סמוך לרביעה ע) ראשונה ומה שנזרע כבר הוקשה והברד שובכו והנזרע בשניה עליין כך הוא ואינו נשבר בשביל הברד כענין שנאמר והפשתה והשעורה נכתה והחטה והכוסמת לא נכו (שמות ט): **שדפון.** מלקה הרך ואינו משדף הקשה: **אנמא ידעי.** דבריה האמוריים בין החיים: **לחלר מות.** לבית הקברות: **בצנורא דדשא.** בחור מפתן הבית שהדלת סובב בו: **מסרקאי.** מסרק שלי: **גובתא.** קנה. ובשביל שמתה ילדה אמרה כן לענגמת נפש: **בהדי פלניתא דאתיא למחר.** לקבורה: **אנמא ידעי.** מה שעושין שידעה זו שזו גוססת ונטויה למות: **דנמא דומה.** מלאך שהוא ממונה על המתים קדיש ומכריז להו עכשיו יבא פלוני אבל שאר דברי החיים אינם יודעים: **בעינא אבא.** מבקש אני את אבא כך היה שמו: **א"ל.** המתים נגלו לו כאילו הם חוץ מקבריהם ויושבים בעגולה: **חזייה.** שמואל לוי ע) חברו שהיה יושב חוץ לישיבה של שאר מתים: **לא כי הנך שני.** מספר השנים שלא נכנסת בישיבתו של רבי אפס במס' כתובות בפרק הנושא את האשה (דף קג): **חזייה.** שמואל לאבוה דקא בכי וחייך: **דלעגל אתית.** במהרה תקבר: **באמתא דרחיא.** כל בנין מושב הרחיים קרוי אמת הרחיים: **אנמא ידעי.** מי משוב בין החיים: **ואף הארץ.** במיתת משה כתיב: ומי

בן איש חי אטו כולי עלמא בני מתי נינהו אלא בן איש חי שאפי' במיתתו קרוי חי רב פעלים מקבצאל שריבה וקביץ פועלים לתורה והוא הכה את שני אריאל מואב שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג איכא דאמרי דתבר גזיזי דברדא ונחת ע) וטבל איכא דאמרי דתנא סיפרא דבי רב ביומא דסיתוא. והמתים אינם יודעים מאומה אלו רשעים שבחייהן קרויין מתים שנאמר [1] ואתה חלל רשע נשיא ישראל ואי בעית אימא מהכא [2] על פי שנים עדים או (על פי) שלשה עדים יומת המת חי הוא אלא המת מעיקרא: [3] בני ר' חייא נפוק לקרייתא אייקר להו תלמודייהו הוו קא מצערי לאדכוריה א"ל חד לחבריה ידע אבון בהאי צערא א"ל אידך מנא ידע והא כתיב [3] יכבדו בניו ולא ידע א"ל אידך ולא ידע והא כתיב [4] אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל ואמר רבי יצחק [3] קשה רמה למת [7] כמחט בבשר החי אמרי בצערא דידהו ידעי בצערא דאחרינא לא ידעי ולא והתניא [8] מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בערב ר"ה בשני בצורת והקניטתו אשתו והלך ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו אמרה חדא לחברתה חברתי בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה לה חברתה איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים אלא לכי את ומה שאת שומעת אמרי לי הלכה היא ושטה ובאה ואמרה לה חברתה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד אמרה לה שמעתי שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו הלך הוא וזרע ברביעה שניה של כל העולם כולו לקה שלו לא לקה לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן שתי רוחות שמספרות זו עם זו אמרה חדא לחברתה בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה לה חברתי לא כך אמרתי לך איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים אלא לכי את ומה שאת שומעת בואי ואמרי לי הלכה ושטה ובאה ואמרה לה חברתה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד אמרה לה שמעתי שכל הזורע ברביעה שניה שדפון מלקה אותו הלך וזרע ברביעה ראשונה של כל העולם כולו נשדף ושלו לא נשדף אמרה לו אשתו מפני מה [1] אשתקד של כל העולם כולו לקה ושלך לא לקה ועכשיו של כל העולם כולו נשדף ושלך לא נשדף סח לה כל הדברים הללו אמרו לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ריבה אמרה לה לכי וארא בתך שהיא קבורה במחצלת של קנים לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן רוחות שמספרות זו עם זו אמרה לה חברתי בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה לה חברתי הניחני דברים שביני לבינך כבר נשמעו בין החיים אלמא ידעי דילמא אינש אחרינא שכיב ואזיל ואמר להו ת"ש דזעירי הוה מפקיד זוזי גבי אושפזיכתיה עד דאתי ואזיל לבי רב שכיבה אזל בתרה לחצר מות אמר לה זוזי היכא אמרה ליה זיל שקלינהו מתותי [7] בצנורא דדשא בדוך פלן ואימא לה לאימא תשדר לי מסרקאי וגובתאי דכוחלא בהדי פלניתא דאתיא למחר אלמא ידעי [דלמא] דומה קדים ומכריז להו ת"ש דאבוה דשמואל הוו קא מפקדי גביה זוזי דיתמי כי נח נפשיה לא הוה שמואל גביה הוו קא קרו ליה בר אכיל זוזי דיתמי אזל אבתריה לחצר מות אמר להו בעינא אבא אמרו ליה אבא טובא איכא הכא אמר להו בעינא אבא בר אבא אמרו ליה אבא בר אבא נמי טובא איכא הכא אמר להו בעינא אבא בר אבא אבוה דשמואל היכא אמרו ליה סליק למתיבתא דרקיעא אדהכי חזייה ללוי דיתיב אבראי אמר ליה אמאי יתבת אבראי מאי טעמא לא סלקת אמר ליה דאמרי לי כל כי הנך שני דלא סליקת למתיבתא דרבי אפס ואחלישתיה לדעתיה לא מעיילינן לך למתיבתא דרקיעא אדהכי והכי אתא אבוה חזייה דהוה קא בכי ואחיך אמר ליה מאי טעמא קא בכית אמר ליה דלעגל קא אתית מאי טעמא אחיכת דחשיבת בהאי עלמא טובא אמר ליה אי חשיבנא נעיילוה ללוי ועיילוהו ללוי אמר ליה זוזי דיתמי היכא אמר ליה זיל שקלינהו באמתא דרחיא עילאי ותתאי דידן ומיצעי דיתמי אמר ליה מאי טעמא עבדת הכי אמר ליה אי גנובי גנבי מגנבו מדידן אי אכלה ארעא אכלה מדידן אלמא דידעי דילמא שאני שמואל כיון דחשיב קדמי ומכרזי [8] פנו מקום [9] ואף ר' יונתן הדר ביה דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מנין למתים שמספרים זה עם זה שנאמר [5] ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר מאי לאמר אמר הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור להם לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבעתי לכם כבר קיימתיה לבניכם

ואי

ע) [עיין תוס' ב"ק פב: ד"ה אתא], ב) [נמס' ע"ז מו. כתב רש"י ד"ה כני רבי חייא יהודה ומזקי' שמן], ג) שבת יג: קנב., ד) [סוטה דף י. סנהדרין מח:], ה) [חגיגה דל"ג פ"ג ה"ח], ו) [כלומר שהא קדמיתא עדון ועיי תוי"ט ב"ב פ"ו מ"ג], ז) מ"א נעולה, ח) [כתובות עז:], ט) ומברגוס רב יוסף בל"ש ב' יא מיתא שעבל מחמת שנגע בשכן אחד, י) [מ"ל שיהם], כ) מ"א הכירו,

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שתי וכו' מתות הס"ל ותא"ל מ"ה בואי ונשוט ונדע:

גליון הש"ם

גמ' ואף ר' יונתן הדר ביה. עי' סוטה דף לד ע"ב תוס' ד"ה אמרי: רש"י ד"ה ונחת בו' בדי לעסוק בתורה. עי' ב"ק דף פ"ב ע"ב תוס' ד"ה אמא:

לעזי רש"י

גלאנצ"א [גלצ"א]. קֶרַח.

רב ניסים גאון

דילמא דומה הוא דקדים מכריז להו.

במסכת סנהדרין בפרק כל ישראל יש להן חלק (דף צד) אמרי' אמר ר' יוחנן אותו מלאך שהוא ממונה על הרוחות דומה שמו: ת"ש דאבוה דשמואל הוו מפקדי גביה זוזי דיתמי אמר ליה דאמרו לי כל הנך שני דלא עיילת למתיבתא דר' אפס הכא נמי לא תיעול. איתיה לפירושה במסכת כתובות בפרק הנושא את האשה (דף קג) דתנו רבנן בשעת פטירתו של רבי כו' אמר להם לחכמי ישראל אני צריך נכנסו חכמי ישראל אצלו אמר להם אל תספדוני בעירות והושיבו ישיבה לאחר ל' יום שמעון בני חכם גמליאל בני נשיא חנינא בר חמא ישב בראש ודאמרי' עלה לא קביל עליה ר' חנינא שהיה ר' אפס גדול ממנו ב' שנים ומחצה יתיב ר' אפס ברישא ויתיב ר' חנינא אבראי ואתא לרי יתיב גביה ומשום הכא לא עיילוה ללוי למתיבתא דרקיעא עד דבעא שמואל רחמי עליה ועיילוה:

ואי ס"ד דלא ידעי כי אמר להו מאי הוי אלא מאי דידעי למה לי' למימר להו לאחזוקי ליה טיבותא למשה אמר רבי יצחק כל המספר אחרי המת כאלו מספר אחרי האבן איכא דאמרי דלא ידעי ואיכא דאמרי דידעי ולא איכפת להו איני והא אמר רב פפא חד אישתעי מילתא בתריה דמר שמואל ונפל קניא מטללא ובזעא לארנקא דמוחיה שאני צורבא מרבנן דקודשא בריך הוא תבע ביקריה אמר רבי יהושע בן לוי כל המספר אחר [6]מטתן של תלמידי חכמים נופל בגיהנם שנא' [1]והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון שלום על ישראל אפילו בשעה ששלום על ישראל יוליכם ה' את פועלי האון תנא דבי ר' ישמעאל אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה שמא סלקה דעתך אלא ודאי עשה תשובה והני מילי בדברים שבגופו אבל בממונא עד דמהדר למריה: ואמר ר' יהושע בן לוי [8]בכ"ד מקומות בית דין מנדי' על כבוד הרב וכולן שנינו במשנתנו אמר ליה ר' אלעזר היכא אמר ליה לכי תשכח נפק דק ואשכח תלת המזלזל בנטילת ידים והמספר אחר מטתן של תלמידי חכמי' והמגים דעתו כלפי מעלה [2]המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים מאי היא [3]דתנן הוא היה אומר אין משקין לא את הגיורת ולא את המשוחררת וחכמים אומרים [3]משקין ואמרו לו מעשה בברכמית שפחה משוחררת בירושלים והשקוה שמעיה ואבטליון ואמר להם דוגמא השקוה ונדוהו ומת בנדויו וסקלו בית דין את ארונו [7]והמזלזל בנטילת ידים מאי היא [6]דתנן א"ר יהודה חס ושלום שעקביא בן מהללאל נתנדה שאין עזרה נגעלת על כל אדם בישראל בחכמה ובטהרה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל אלא את מי נדו את אלעזר בן חנוך שפקפק בנטילת ידים וכשמת שלחו בית דין והניחו אבן גדולה על ארונו [7]ללמדך [8]שכל המתנדה ומת בנדויו ב"ד סוקלין את ארונו המגים דעתו כלפי מעלה מאי היא [9]דתנן שלח לו שמעון בן שטח לחוני המעגל צריך אתה להתנדות ואלמלא חוני אתה גוזרני עליך נדוי אבל מה אעשה שאתה [10]מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שמתחטא לפני אביו ועושה לו רצונו ועליך הכתוב אומר [2]ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך ותו ליכא והא איכא דתני רב יוסף [9]תודום איש רומי [1]הנהיג את בני רומי להאכילן גדיים מקולסין בלילי פסחים שלח ליה שמעון בן שטח אלמלא תודום אתה גוזרני עליך נדוי שאתה מאכיל את ישראל קדשים בחוץ [9]במשנתנו קאמרינן והא ברייתא היא ובמתני' ליכא והא איכא הא [9]דתנן חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא ר' אליעזר מטהר [1]וחכמים מטמאים וזהו תנורו של עכנאי מאי עכנאי אמר רב יהודה אמר שמואל מלמד שהקיפוהו הלכות כעכנאי זה וטמאוהו ותניא [10]אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר ר"א ושרפום לפניו ולבסוף ברכוהו אפילו הכי נדוי במתני' לא תנן אלא בכ"ד מקומות היכא משכחת לה ר' יהושע בן לוי מדמה מילתא למילתא ור' אלעזר לא מדמה מילתא למילתא: נושאי המטה וחלופיהן: [10]ת"ר [1]אין מוציאין את המת סמוך לק"ש ואם התחילו אין מפסיקין איני והא רב יוסף אפקוהו סמוך לק"ש [2]אדם חשוב שאני: שלפני המטה ושלאחר המטה: ת"ר [3]העוסקים בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהם נשמטין אחד אחד וקורין אין המת מוטל לפניהם הן יושבין וקורין והוא יושב ודומם הם עומדים ומתפללין והוא עומד ומצדיק עליו את הדין ואומר רבון העולמים הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתגדור פרצותינו ופרצות כל עמך בית ישראל ברחמים אמר אביי [1]לא מבעי ליה לאינש למימר הכי [3]דארשב"ל וכן תנא משמיה דרבי יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן [4]ואמר רב יוסף מאי קראה שנאמר [3]כמעט כסדום היינו מאי אהדר להו נביא שמעו דבר ה' קציני סדום: קברו את המת וחזרו וכו': אם יכולים להתחיל ולגמור את כולה אין אבל פרק אחד או פסוק אחד לא ורמינהו קברו את המת וחזרו אם יכולין להתחיל ולגמור אפילו פרק אחד או פסוק אחד הכי נמי קאמר [2]אם יכולין להתחיל ולגמור אפי' פרק אחד או אפילו פסוק אחד עד שלא יגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו: **אפי' בשעה ששלום על ישראל.** והיינו לאחר מיתתו דלא אתו לאנגויי בהדי המספדים בגנותם מהכא משמע דאיירי לאחר מיתה: **דוגמא** השקוה. פרש"י לפי שהיתה גיורת כמותם שהיו גריס וכן משמע בירושלמי דמועד קטן (פ"ג) מהו דוגמא דכוות'. בערוך פירש [5]דוגמא השקוה מי נצב אבל לא היו מריס ממש ולא מחקו התורה עליה אלא לירקה אותה: מלגלגין

[6]מטתן של תלמידי חכמים נופל בגיהנם: **אין משקין.** אם קינא לה בעלה ונסתרה: **לא את הגיורת.** דבני ישראל אמור בפרשה (במדבר ה) פרט לאשת גר ועבד משוחרר: **ברכמית.** כך שמה או על שם מקומה: **דוגמא השקוה.** על שהיו [6] דומים להם הם השקוה שהיו שמעיה ואבטליון מבני בניו של סנחריב כדאמרינן בגיטין בפרק המקדיש (דף מז:): **ר' יהודה.** פליג אהלעיל דקתני שנדו את עקביא: **אין עזרה נגעלת.** בפרק ה' דפסחים (דף סד:) שהיו שערי העזרה נגעלים כששוחטין פסחים של כל כת וכת שהפסח נשחט בג' כתות: **על כל אדם בישראל.** כלומר כשהיתה נגעלת עליהם והיינו כשנתמלאה פה לפה לא היה בכולם אדם חשוב בחכמה וירלת חטא כעקביא: **אלעזר בן חנוך שפקפק.** זילזל והיינו נמי לכבוד הרב שעבר ע"פ הגוזרים על הידים: **אלמלא חוני אתה.** שיצא שמך בגדולה ובחסידות: **לריך אתה להתנדות.** לפי שהטריח לפני המקום על עסק גשמים לא כך שאלתי כמה פעמים וכבוד המקום כבוד הרב הוא: **מתחטא.** לשון חוטא. נקל בלבו לחטוא לאביו ולהטריחו על תאותו: **מקולסים.** צלויים כשהן שלמין ותולין כרעיהן וקרסוליהן וקרביהם סביבותן בשפוד. ועל שם כך קורהו מקולס שהוא לשון מזיין דלמתרגם וכובע נחושת על ראשו (שמואל א ח) וקולסא דנחשא: **גליל פסחים.** זכר לפסח שלולהו שלא שנאמר בו על כרעיו ועל קרבו (שמות יב) כלומר עם כרעיו ועם קרבו: **גוזרני עליך נדוי.** והיינו נמי לכבוד הרב שאסרו חכמים את הדבר לפי שהוא קרוב להאכיל את ישראל קדשים בחוץ שהרוחה סבור שהקדישו לשם פסח: **חתכו חוליות.** תנור של חרס שהוא עשוי ככלי ומטלטל ותחלת ברייתו מן הטיט ומצרפו בכבשן כשאר קדרות ואם נטמא הצריכו הכתוב נתילה ואם נתלו בעניין זה שחתכו סביב סביב כחוליות עגולות וחזר וחיברו בטיט של חול בין חוליא לחוליא רבי אליעזר מטהר עולמית שאינו עוד ככלי חרס שלא נשרף בכבשן וחכמים מטמאין: **לעכנאי.** כנחש זה שכורך עצמו בעגולה: **כל טהרות.** שנעשו בתנור זה או שנגעו בתוריו והיה ר' אליעזר מטהרן והם שרפום: **וברכוהו.** לפי שהרבה מאד לחלוק בדבר זה כדאמרינן בבבא מציעא בפרק הזהב (דף נט:): **נדוי במתני' לא תנן.** הא דברכוהו בברייתא הוא דתני לה: **מדמה מילתא למילתא.** כל מקום שראה במתניתין שנחלק היחיד על הרבים מחלוקת גדולה או אחד מן החכמים שמדבר קשה כנגד גדולו אימנו אומר ראוי היה כאן נדוי: **אין מוציאין את המת.** לקברו: **סמוך לקריאת שמע.** לפי שמתבטלין מן הקריאה: **אין המת מוטל לפניהם.** שהמת בגיו אחר והם מספידין אותו כאן. ויש מפרשין שנתון לגד אחר: **והוא יושב ודומם.** האבל: **למימר הכי.** לא נפרעת ממני דמשמע הפרע: העומדים

ואינו תנור כלל, וחכמים מטמאין קסברי השתא מיהת תנור הוא וכלי הוא דהא לא איפרדו חוליותיו ומשמש כדרכו. **והני תנורו של עכנאי.** שהקיפוהו הלכות כעכנא זו וברכוהו על אשר חלק על דברי רבים שנמצא כאלו זלזלם. ואסיקנא ר' יהושע לא בעי לשון נדוי מפורש בשנתנו, אלא מדמי מילתא למילתא, ומשכח עשרים וארבעה. ר' אלעזר לא מדמי אלא בעי נדוי מפורש בשנתנו ולא אשכח אלא תלתא. **אמר אביי לא מבעי ליה לאינש למימר הכי.** ולא יאמר לא נפרעת ממני אחת מני אלף, דקימא לן אל יפתח אדם את פיו לשטן מילתא הוא.

[1] פי' אחרי מטתן לשון הטייה הוא כלומר עמו מדרך היושרה וכדתני לקמן דבי רבי ישמעאל אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה לפיכך אסור לספר בזה ערוך ערך אחר בשם ר"ח, [2] עדיות פ"ב מ"ז, ג) שם פסחים סד:, ד) שם מ"ק טו:, [3] תענית דף יט:, ו) [עי' פירש"י דהכא אתנם במשנה דתענית נא פי' כלומר אלא הנקרא פורפיים בלע"ז אבן במגמות סו: כתב רש"י ד"ה ומתמטא לפיני אביו ע"כ אבל בנבוכות מ: כתב רש"י ס"ד ומכמיר ומתמטא לשון ירידה ומכירו בטם' תענית בן המתמטא לפני אביו ע"כ ודע דהרע"ב מ"ח פ"ג דתענית כתב מתמטא מתגנגע וכתב התוי"ט דלשון אלמית היא כמ"ש בערוך כי הילדים רכים מ"י אלוס מלוס מלוי מתמיין], ו) פסחים נג. ע"ש ביאה כג. ע"ש תוספתא שם פ"ב ה"ח, ח) [עיתוסין נג. מנחות לא: כתובות קמ:], ט) עדיות פ"ז מ"ז כלים פ"ב מ"י ב"מ נט., י) [ב"מ דף נט:], כ) שמחות פ"י, ל) [בבא דף נא. קמב: פסחים קי. מו"ק יא: יב. מגילה כב: כתובות נב: פו. ב"מ עב. מס' ע"ג מ: כח. מנ: מולין קלד:], מ) לקמן ס. כתובות מ:, נ) [בשם רב הפי גאון והערוך גרס דוכמא ופי' כפירש"י ע"ש ערך דגס],

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה דוגמא השקוה על שהיו הם דומין לה השקוה:

גליון הש"ם

גמ' ואי"י מאי קראה שנא' כמעט כסדום. עיין מו"ק דף יח ע"א תוס' ד"ה ואפקוהו:

רב ניסים גאון

מעשה בתודוס איש רומי שהנהיג את בני רומי לאכול גדיי' מקולסים בלילי פסחים. גרסינן במסכת פסחים בפ' מקום שנהגו (ד' נג) איבעיא להו תודוס איש רומי גברא רבה הוה או בעלי אגרופים הוה תא שמע את זו דרש תודוס איש רומי כו' שמע מינה גברא רבה הוה שמע מינה ר' יוסי בר אבין אמר מטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים הוה דאמר ר' יוחנן כל המטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנא' (קהלת ז) כי בצל החכמה בצל הכסף ובגמרא דבני מערבא (מו"ק פ"ג ה"א) אמרי מהו תודוס אמר ר' חנינא דהוה משלח פרנסתן דרבנן: **חתכו** חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא ר' אליעזר מטהר וחכמים מטמאין וזהו תנורו של עכנאי ואמר רב יהודה אמר שמואל למה נקרא שמו עכנאי שהקיפוהו דברים כעכנא וטימאוהו. איתה מיפרשא בבבא מציעא בפרק הזהב (דף נט) ומי שלא עיין בה לשם אינה מתפרשת לו מיכן לפי שלא הוזכר ממנה כאן אלא כפי הצורך בענין נמנו וביררוהו בלבד וכלל המעשה כולו לשם פירשוהו ולפי שהוא קשה ומשתבשין בפירושה ישר בעיני לפרש תורף דבריה בקיצור כפי שלמדתי מדברי אדוננו האיי גאון ז"ל החלוקה היתה בין ר' אליעזר והחכמים חבריו בתנור שנעשה חוליות של טיט מתחלתו ואחר כן הניחו אותן החוליות אחת על גבי חברתה עד שנגמר התנור ועמד על מתכונתו וכשהיו מרכיבין החוליות אחת על גבי חברתה היו נותנין חול בנתים סבר ר' אליעזר כי זה התנור הראוי להחול נתון בין כל חוליא וחוליא וכשמבקש אדם לפורקו ולהחזירו חוליות כמו שהיה מתחלה יכול הוא לפי כי חוליות שלו לא נדבקו זו בזו ולא נצמדו זו לזו ולפיכך יהא דינו עכשיו בשעה שהוא מוקם כדין שהיה לחוליות שלו קודם הקמתו ואם נפל באורירו של זה התנור שרץ אינו מטמא ולא יהא דינו כדין התנור שחוליותיו מצומדין ומדובקין זו בזו שאמר בו הכתוב (ויקרא יא) תנור וכירים יותץ והחכמים החולקים עליו לא היה אצלם הפרש בין נתן חול בין החוליות שלו בין לא נתן אלא בין כך ובין כך טמא הוא אצלם כדין חרש שמיטמאין מאורין והיו דנין כנגד ר' אליעזר על זה הדבר ונשאו ונתנו בה הרבה ורצה ר' אליעזר להביא ראיה לדבריו ולסיימם מדרך שהיא נוהגת כמנהג סימנים וראיות והיא מדמית למעשה מופת ולא קיבלום החכמים ולא נתקיימו אצלם לפי שכן דרכו של עולם להתנהג בכיוצא בהן ולפיכך אמרו לו אין מביאין ראיה מאמת המים כלומר כי אין בזה דבר שהוא סותר למנהגו של עולם ומשנה סדרי בראשית כדי שיהא לך לראיה אלא לעולם אין ההלכה מתקיימת אלא לפי מה שנחברר מן הקבלה של מרובין והיינו דברי חכמים ובגמרא דאלו מגלחים דבני מערבא (הלכה א) הזכירו זה המעשה ואמרו כל הלין שבחא ולית הלכתא כו' אליעזר אמר ר' חנינא משנתנה לא נתנה אלא אחרי רבים להטות ולית לר' אליעזר ידע שאחרי רבים להטות לא הקפיד אלא על ידי ששרפו טהרותיו בפניו פירוש עכנה נקבה של נחשים וזה שנתמנונו לדמותן לדברים בעכנה מפני שהקיפו דבריהן עליו בראיות ברורות שאין עליהן פירכא והתקיפו עליו באתקפתא מחוורות ששוברין דבריו ולא מצא מהן מנוס כעכנה זו שאם מקפת על שום דבר וסוגרת עליו לא יהיה לו ממנה מפלט ודכוותה התם בבבא קמא בפרק הגוזל בתרא (דף קיז) עכנה עכנה (פתחי) [פתח] פיך וירכנס הרב אצל

[1] א מיי' פ"ו מהלכות תלמוד תורה הלכה יד עוש"ע יו"ד סימן שלד סעיף מג:

[2] ב מיי' שם והלכה יב עוש"ע יו"ד סימן רמג סעיף ז ונסימן שלד סעיף מז:

[3] ג מיי' פ"ב מהלכות סוטה הלכה ו:

[4] יב ד מיי' פ"ו מהלכות ברכות הלכה י"ט [וס"ו מהל' תלמוד תורה הל' יד ועי' סק"מ] סמג עשין מז טור שו"ע או"ח סי' קנח סעיף ט:

[5] יג ה מיי' פ"ז מהלכות מ"מ הלכה ד עוש"ע יו"ד סימן שלד סעיף ג:

[6] יד ו מיי' פ"ח מהלכות ממרים ומלה הלכה יא עוש"ע או"ח סימן תעו סעיף ג:

[7] מז ז מיי' פט"ו מהלכות כלים הלכה ה:

[8] מז ח מיי' פ"ל מהלכות ק"ש הלכה ד סמג עשין יח עוש"ע או"ח סימן עב סעיף ב טור שו"ע יו"ד סימן שנח סעיף ב:

[9] יז ט מיי' שם הלכה ה סמג שם עוש"ע או"ח סי' עב סעיף ג [וכיו"ל סימן שד"מ סעיף יב]:

[10] יי [רמ"א בהגה' שו"ע יוד סי' שעו סעיף ב]:

יח כ מיי' שם הלכה ו סמג שם עוש"ע שם סעיף ד:

תורה אור השלם

1. וְהַמַּטִּים עַקְלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם יְיָ אֶת פֹּעֲלֵי הָאָוֶן שָׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל:
תהלים קכה ה
2. יִשְׂמַח אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְתָגֵל יוֹלַדְתֶּךָ: משלי כג כה
3. לוּלֵי יְיָ צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כְּסֹדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דִּמִּינוּ: שִׁמְעוּ דְּבַר יְיָ קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה:
ישעיהו א ט-י

מוסף רש"י

הובא בסוף המסכת.

רבינו חננאל

המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים. פי' אחר מטתן, לשון הטייה הוא כלומר נטה מדרך הישרה, וכדתנא דבי רבי ישמעאל אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שודאי חזר בו ועשה תשובה לפיכך אסור לספר בזה. ואסיקנא הני מילי בעבירת הגוף אבל בגזלת ממון עד שיחזיר לבעליו. **והמגיס דעתו כלפי מעלה.** פי', שטורח להקב"ה יותר מדאי ועובר הוא ומזלזל בדברי חכמים שאמרו לא נכון לעשות כן, כההוא מעשה דרבא דפרק חסידים מי איכא דמיטרח קמי שמיא כולי האי, למחר אשכחיה לפורייה דמרשם בסכיני. ועוד אתה הטרחת תאנה להוציא פירות בלא זמנה. **ואמר להם דוגמא** השקוה. ס"א דוכמא, פי' גרים שכמותה השקוה, כלומר שמעיה ואבטליון שבאו מטיפת גרים, הן השקו גיורת להראות שהן חשובין כישראל ונמצאו מזלזלין בכבודן. **[אלמלא תודוס אתה גוזרני עליך נדוי וכו'.** תוספתא: שהיו קורין אותן פסחים, ואמרו לו שהמאכיל לישראל כעין קדשים בחוץ בר נדוי הוא). **חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא, ר' אלעזר מטהר.** פי', חתכו לתנור חליות [לרחבו] ונתן חול בין חוליא לחוליא כדי שלא תדבק חוליא עם חברתה ויחלים התנור. ר"א מטהר, כלומר מאחר שהחול בין חוליא לחוליא אינן מדובקות לעולם, ורואין אותן כאלו מפורדות הן

מדלגין היינו על גבי ארונות. תימה לפ"ה דפי' גולל כיסוי של מרון דתני' מ) כל אשר יגע על פני השדה לרבות גולל ודופק וא"כ גם הגולל מטמא באהל והיאך היו מדלגין עליו וי"ל דלא קשה דהא תני' בשמחות (פ"ד הלכה כא) נ) כל טומאה שאין הנזיר מגלח עליה אין כהן מוזהר עליה וגולל ודופק אין נזיר מגלח עליהן כדתנן בסמ' נזיר פרק כהן גדול (דף נד.) והיה אומר ר"ת דליתי להני כללי דהא אמר התם רביעית דם אין הנזיר מגלח עליו עד שיהא חצי לוג ואפילו הכי כהן מוזהר עליו כדאמרינן בפרק בהמה המקשה (חולין דף עב.) דרביעית דם הבא מב' מתים טמא ומפקינן ליה מעל כל נפשות מת לא יבא וי"ל דהתם מכל מקום הוי דם טומאה שהנזיר מגלח עליה אבל גולל ודופק אינו כלל בנזיר ולכך אין כהן מוזהר עליו אי נמי הא בריתא סברה מזקנים הראשונים [נזיר נג.] שהיו אומרי' רביעית דם גם בתגלחת נזיר ומיהו תימה אמאי אין המת מטמא באהל כיון שהכסוי עצמו מקבל טומאה דכל דבר המקבל טומאה אינו חוצץ בפני הטומאה אם כן מטמא באהל וי"ל דאין מטמא אלא לד מיצון[א] שבו אבל לד פנימי טהור כדתנן במסכת אהלות בפט"ו (משנה ט) חבית שהיא מלאה משקין טהורים ומוקפת למיד פתיל ועשאה גולל לקבר הטוגע בה מטמא טומאת שבעה והחבית והמשקין טהורין לפי שלד פנימי כולו טהור ומיהו תימה לפ"ה דפירש בפ"ק דערובין (דף טו) (ב) גבי אין עושין מבעלי חיים כסוי לארון ודופק לקבר ואי גולל היינו כסוי לארון וכי עושין מבעלי חיים כסוי לארון (ג) ע"כ פר"ת דגולל היינו מלבה וכן דרך בני אדם ליתן בהמה על הקבר לסימן עד שיתנו עליו מצבה[ב]:

רוב ארונות יש להם חלל טפח.

וא"ל שראש הארון פתוח שאם היה סתום אדרבה כי יש בו פותח טפח מטמא ואפילו בלד הריקן שבו כדאמרינן במסכת אהלות בפ"ז (מ"ח) נפש הטומאה הטוגע בה מן הלדין טהור פי' בלד הריקן מפני שטומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת ואם היה מקום הטומאה טפח ע"ט (ד) על רוס טפח הטוגע בה מכל מקום טמא מפני שהוא כקבר סתום אלא בקבר סתום אינו מטמא כל שביניו אלא כשיש עליו טפח אבל בטומאה רגילה אינו מטמא אלא כנגד הטומאה ולא מלד הריקן ובפרק המוכר פירות (פ"ג דף ק:) יש להאריך[ג]: **ולאחותו** מה ת"ל. גבי נזיר כתיב על (כל נפשות) [נפש] מת לא יבא וכתיב בתריה לאביו ולאמו ולאחיו ולאחותו לא יטמא דכולהו מיתי מינהו דמנפש מת נפקא ודרשינן לאביו מה תלמוד לומר לגופיה לא מיטרך דהא מנפש מת נפקא כולהו ולא בא אלא להוציא מת מצוה שמותר לטמא בו לאחיו מה תלמוד לומר לגופיה לא מיטרך ולהתיר מת מצוה דמלאביו נפקא אלא להביא שאם היה נזיר וכהן שיש עליו שתי קדושות אין הכתוב מזהירו מלטמא אלא לאחיו אבל מטמא הוא למת מצוה לאחיו מה תלמוד לומר שאם היה כהן גדול ונזיר דקדושתו חמור דגם בלא נזירות אסור לטמא לקרובין אעפ"כ לאחיו הוא דאינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה ואם אינו ענין לנזיר גרידא ולא לכהן הדיוט נזיר תנהו ענין לכ"ג נזיר ולאחותו מה תלמוד לומר הרי שאם היה כ"ג ונזיר והלך לשחוט פסחו ולמול את בנו דאיכא מצות טובא אפ"ה לאחותו הוא דאינו מטמא לאחיו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה ואם אינו ענין לנזיר גרידא ולא לכהן הדיוט נזיר תנהו ענין לכ"ג ונזיר ולאחותו מה תלמוד לומר הרי שאם היה כ"ג ונזיר והלך לשחוט פסחו ולמול את בנו דאיכא מצות טובא אפ"ה לאחותו הוא דאינ

אכל מטמא הוא למת מצוה. והוא כבוד הבריות ודומה דבר תורה: **שב ואל תעשה שאני.** דבריס רבים התירו לעקור דבר תורה מפני סייג ומפני כבוד הבריות היכא דליתו עוקר דבר במעשה ידים אלא יושב במקומו ודבר תורה נעקר מאליו כגון תקיעת שופר ולולב בשבת וסדין בציצית ודכוותייהו טובא ביבמות (דף 5:) אבל מעקר בידים לא והלובש כלאים עוקרו במעשה ממש שהוא לובשו. וטומאת גופיה שהותרה לכהן ולנזיר ליטמא למת מצוה דקא מעקר בידים מפני כבוד הבריות דלאו שב ואל תעשה הוא. היינו טעמא דלא גמרינן מיניה דהתם (ב) לאו כבוד הבריות הוא דדחי לא תעשה דידה דמעיקרא כשנכתב ל"ת דטומאה לא על מת מצוה נכתב כשם שלא נכתב על הקרובים אבל בשאר אבדה ופסח לכל ישראל נאמר ואבל כבוד הבריות נתנו לדחות ע"כ היינו דדחיין אינה בידים אלא ביציאתו תדהה המצוה אבל כלאים דבמעשה ידיו ידחה והיכי דאזהרה בלאוין **בגויקין הוה.** לא היו גדולים בכל גמרא של ד' סדרים אלא (ג) בתלתא בני שלנו. והאי מילתא נקט הכא משום דמיירי שמוסרין נפשם על קדושת השם ועד השתא איירי נמי במי שמבזה עצמו על קדושת השם לפשוט כלאים בשוק: **האשה שבכשן ירק או זיתים שבכשן בטרפיהן.** משנה היא במס' עוקצין (ד): **טהורים.** שמוסקין זיתים עם העלין כדי לאחזן בהן דהוו להו עלין יד לזיתים להביא להם טומאה כדאמרינן בהעור והרוטב (חולין קיח.) שהיד מביא טומאה על האוכל ואם כשבן בטרפיהן בחומץ בטלה תורת יד מן העלין לפי שהכביסה מרקבתן ומרככתן ואינן ראוין שוב לאחוז בהן: **הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא.** כלומר טעם המשניות הללו קשה עלי ככל הקושיות שהיו שני רבותי מתקשין בהן בכל הגמ': **בתליסר מתיבתא.** בי"ג פנים יש בינינו משנה ובריתא של ששה סדרים ומסכת עוקצין גם היא בי"ג פנים כגון משנת רבי ור' חייא ומשנת בר קפרא ולוי ותנא דבי שמואל והכי אמרינן במסכת נדרים (דף מא.) רבי מתני הלכתא בי"ג פנים: **כרבלתא.** שם לבוש חשוב כמו פטשיהון וכרבלתהון (דניאל ג): **מתון מתון.** לשון מאתן: **ד' מאות.** ד' פעמים ב' מאות כלומר השם גרם לי. לשון אחר מתון מתון לשון המתנה אם המתנתי הייתי משתכר ד' מאות זוז: **לי קאקי חיורי.** חווזים לבנים: **ר' יוחנן.** אדם יפה תואר היה דאמרי' בהשוכר את הפועלים (ב"מ דף פד.) שופריה דר' אבהו מעין שופריה וכו': **עולי עין.** מסולקין מן העין שאינה שולטת בהן: **שלא רלפה לזון.** ליהנות מאשת אדוניו: **מתני' נשים ועבדים וקטנים פטורים מק"ש.** שהיא מ"ע שהזמן גרמא וקי"ל בקדושין (דף כט.) דנשים פטורות מדאורייתא. ותפילין נמי מ"ע שהזמן גרמא דסבר לילה ושבת לאו זמן תפילין מינהו (ה): **קטנים.** אפי' קטן שהגיע לחנוך לא הטילו על אביו לחנכו בק"ש לפי שאינו מצוי תמיד כשמגיע זמן ק"ש: ומן

נתינת טעם יש דבטולינהו מתורת יד לכך נראה לפרש דטהורים משום דאותן עלין לא משיבי אוכל שאינן ראויין לאכילה אלא ע"י אותה כביסה בקדרה שלא נכבשו אלא למראה כלומר מה שכבש העלין עמהן לא כבשן אלא להראות שהזיתים נאים וחדשים ומשום הכי טהורים. אבל כבשן להיות ראויין לאכילה משעה שיהו מתוקנין לראיית אכילה טעמיה: **תליסר** מתיבתא. יש מפרשין תליסר ישיבות יש בנו שבקיאים ותליסר לאו דוקא אלא לשון הרגיל בגמ' כמו תליסר (חולין מד:) זוזי פשיטי ורש"י פי' בע"א (ו): **וקטנים פטורין מק"ש.** פירש הקונטרס קטן שהגיע לחנוך ולא נהירא[א] דהא פ' לולב הגזול (סוכה דף מב.) אמרי' קטן היודע לשמור תפילין אביו חייב לקנות לו תפילין אלמא כשהגיע לחנוך דשייכי ביה תפילין חייב בתפילין ובק"ש נמי יש לחייבו יותר[ב] מסתמא מדאשכחן התם קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה ופסוק ראשון של ק"ש ונראה לר"ת דמייירי בקטן שלא הגיע לחנוך ומיהו סיפא דקתני וחייבין בתפלה היה ר"י ר"ל דמיירי בקטן שהגיע לחנוך דאי לא הגיע לא הוו להו לחייבו בתפלה ולא נהירא דאם כן לא הוו להו קטנים ועבדים שפטורים בכל עניין וקטנים אינם פטורים אלא בשלא הגיע ואין יודע לשמור תפיליו ופי' ר"ת דודאי איירי הכל בקטן שלא הגיע לחנוך וחייבין דסיפא קאי אנשים ועבדים לחוד אבל קטנים פטורים מכל וכל כיון דלא הגיע לחנוך ומ"ת מ"ש אמאי תנא קטנים בהדי נשים ועבדים כיון דאין שוין דכפריסת וי"ל דכן דרך התנא לשנות יחד נשים ועבדים וקטנים שלא הגיעו לחנוך כמו[ג] נשים ועבדים וקטנים פטורים מסוכה (סוכה דף כח.): **בתפלה**

[א]אבל מטמא הוא למת מצוה אמאי לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' שאני התם דכתיב ולאחותו וליגמר מינה [ב]שב ואל תעשה שאני: אמר ליה רב פפא לאביי מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא [ג]אי משום תנויי בשני דרב יהודה כולי תנויי בנזיקין הוה ואנן קא מתנינן שיתא סדרי וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין [ד]האשה שכובשת ירק בקדרה ואמרי לה [ה]זיתים שכבשן בטרפיהן טהורים אמר הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא ואילו רב יהודה כי הוה שליף חד מסאניה אתי מטרא ואנן קא מצערינן נפשין ומצוה קא צוחינן ולית דמשגח בן אמר ליה קמאי הוו קא מסרי נפשייהו אקדושת השם אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם כי הא דרב אדא בר אהבה חזייה לההיא כותית דהות לבישא [ו]כרבלתא בשוקא סבר דבת ישראל היא קם קרעיה מינה אגלאי מילתא דכותית היא שיימוה בארבע מאה זוזי א"ל מה שמך אמרה ליה מתון אמר לה מתון מתון ארבע מאה זוזי שויא: רב גידל הוה רגיל דהוה קא אזיל [ז]ויתיב אשערי דטבילה אמר להו הכי טבילו והכי טבילו אמרי ליה רבנן לא קא מסתפי מר מיצר הרע [ח] אמר להו דמיין באפאי כי קאקי חיורי [ט]ר' יוחנן הוה רגיל דהוה קא אזיל ויתיב [י]אשערי דטבילה אמר כי סלקן בנות ישראל ואתיין מטבילה מסתכלן בי ונהוי להו זרעא דשפירי כוותי אמרי ליה רבנן לא קא מסתפי מר מעינא בישא אמר להו אנא [יא]מזרעא דיוסף קא אתינא דלא שלטא ביה עינא בישא דכתיב [1]בן פורת יוסף בן פורת עלי עין ואמר רבי אבהו אל תקרי עלי עין אלא עולי עין רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהכא [2]וידגו לרוב בקרב הארץ מה דגים שבים מים מכסין עליהם ואין עין הרע שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהם ואב"א עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו אין עין הרע שולטת בו: **מתני'** [3]נשים ועבדים וקטנים פטורין מק"ש ומן

לא יטמא אפי' עושה פסחו גרידא ול"ת מהיכא פשיטא ליה אמרת לא יטמא וי"ל כדפירש"י דלא אתי עשה שאין בו כרת כטומאת קרובים וילמה עשה שיש בו כרת כגון עושה פסח וגם מילה שייך בה כרת ול"ת התם דפריך על מעשה דיוסף הכהן מנ"ל [לתלמודא] דהכא מיירי בעושה פסחו לחוד וי"ל מדלא כייל גבי עושה פסחו כמו גבי אחרים מי שהיה טמא וכהן הדיוט דמעיקרא נקט טמא לחוד ואח"כ טמא וכהן הדיוט וכו' ול"ת מנא ליה [ט] (לתלמודא) דהאי קרא בעושה פסחו ולמול את בנו הא קרא כתיב בזיר וי"ל אם אינו ענין בזיר הא כתיבי פסוקים אחרים דמטמא במת מצוה תנהו ענין לחולן לשחוט פסחו וכו'. והאי מקולי מייאב פירש"י דמיירי הכא דיש בו כל הקדושות הללו כו' ומ"מ פריך התם גבי יוסף הכהן דע"כ אף בעושה פסח גרידא אינו דאמי לטמא דאי ס"ד עושה פסח מטמא לקרובים. ולאחותו למה לי למימר דמטמא למת מצוה כיון דמטמא לקרובים אלמא עושה פסחו אינו מעלה עליו שום חומרא טפי מ"כ פשיטא דמטמא למת מצוה וכי תימא מכל מקום צריך קרא דמטמא למת מצוה מפני שיש בו ג' קדושות נזיר וכהן ועושה פסח ולעולם אימא לך דעושה פסח גרידא מטמא לקרובים לא היא דהא כבר שמעינן מלאביו וגלמו ולאחיו דנזיר וכ"ג לא מהני מידי למת מצוה מ"כ ע"כ קראי לא אטריכו אלא למעלה דפסח ולמה לי פשיטא דאי מטמא לקרובים כ"ש למת מצוה ואע"ג דאטריך קרא דלאמו לכהן הדיוט ונזיר דמטמא למת מצוה אע"ג דכתב קרא דמטמא לקרובים ואטריך קרא שהן ג' קדושות אע"ג דשמעינן כבר דמעלה דנזיר לא מהני מידי למת מצוה מלאביו ה"מ כהן דקדושתו קדושת עולם ומשום הכי יש לנו לומר כי יש לו שתי קדושות דטפי קדושה ולכך אטריך קרא אבל עושה פסח שקדושתו לפי שעה אם אתה מתיר לו לקרובים ה"ה למת מצוה מכ"ש דמאי חזית ליתן לו קדושה טפי גבי מת מצוה יותר מן הקרובים. מ"מ יש לפרש בקונטר הבריתא מדתניא גרידא על ישראל נזיר ואח"כ נזיר וכהן הדיוט ואח"כ נזיר וכ"ג ומ"כ מסברא יש לנו לומר (כי יש) דאינו מטמא לקרובים כמו נזיר ולהו אינך ודוק מעצמך: **שב ואל תעשה שאני.** ול"ת נזיר וכ"ג קוס עשה הוא דיטמא למת ותירץ רש"י דקרא גלי לן דלאו דלא יטמא לא נאמר גבי מת מצוה ולא נהירא דא"כ כל מקום דאמרי' שעשה דוחה ל"ת לקרי שב ואל תעשה וכו' והיאך קרי ליה דחייב אימא שאינו דחייב דהתם לא נאמר אלאו ועוד דהא מילה ותמיד ופסח דדחו שבת כדאמרינן פרק אלו דברים (פסחים דף סט:) אלמא מקרי שפיר דחייב. אלא נראה דמנזיר לא גמרינן דמה לנזיר שכן ישנו בשאלה וכן מכהן מה לכהן שכן לאו שאינו שוה בכל: **זיתים** שכבשן בטרפיהן טהורים. פירש הקונטרס כיון דכבשן בקדרה בטלים מתורת יד להביא טומאה ולא נהירא דא"כ מאי האי דקאמר עלה שלא נכבשו אלא למראה מה

בה א מיי' פ"ג מהלכות אבל הלכה ח [ופ"י מהל' כלאים הל' כט] טור שו"ע יו"ד סימן שצב סעיף ה:
ב ב מיי' פ"ד מהלכות ק"ש [הל' ה] סמג עשין יח טור ושו"ע או"ח סימן ג סעיף ה ג:

רבינו חננאל

וליגמר מינה, שב ואל תעשה שאני. פי', לא ענש הקב"ה למיטמא ובטל מלעשות פסח, אלא ענש כרת לטהור ולמי שלא היה בדרך רחוקה ובטל ולא עשה פסח, ולא עבר המיטמא אלא מפני שגרם לבטל הפסח ויכול לעשות פסח שני. וזהו שב ואל תעשה שאני, כלומר קל הוא זה ולפיכך דחאו כבוד מת מצוה. אבל לאו דכלאים וכיוצא בו שהוא לאו גמור אינה נדחה מפני כבוד הבריות. וקו"ל דסדרן בציצית וכבשי עצרת ולולב ושופר והזאה ועדל ואזמל הני כולהו שב ואל תעשה ניתהו. וכן בסוף פרק האשה דפסחים ובהאשה רבה דיבמות. **זתים שכבשן בטרפיהן.** פי' זו המשנה בעוקצין וראש הפרק הוא זתים שכבשן בטרפיהם טהורים לפי שלא כבשן אלא למראה. והיה אומר לתלמידיו **הויות דרב ושמואל קחזינא הכא.** כלומר הלכה קשה היא וצריכה יגיעה כמו הויות דרב ושמואל. **כלהו תנויי בנזיקין הוה** פי', באותן הדורות לא היו יגעים אלא בדברים הקשים אבל השאר פשוטים היו להם ולא היו צריכין לטרוח בהן. **פי' אחר.** זתים שכבשן בטרפיהן ונגע שרץ לטרפיהן שהן חרץ לקדירה לא טימא למה שבקדירה. האשה שכובשת ירק בקדירה ותולה ממנה ירק חוץ לקדירה ונגע בה שרץ אין מטמא למה שבקדירה. **ואנן קא מתנינן בעוקצין** ר"ג **מתיבתא.** פי' ר"ג אפי. ס"א מתיבתין ומפרשין ענייניים. **כי הא דרב אדא בר אהבה כרבלתא בשוקא.** פי', בגד אדום כגון כרבלתא דתרנגולא, שאין דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לדבר עבירה. **היינו דאמרי אינשי תון מתון** ארבע מאה זוזי שוי. פי' הממתין ואינו ממהר מרויח ת' זוזי. **רבי יוחנן הוה רגיל דהוה קא אזיל ויתיב אשערי טבילה אמר כי סלקן בנות ישראל ואתיין מטבילה מסתכלן בי וכו'.** שלא יפגעו בה כלב או חזיר או חמור או דבר טמא. **אל תקרי עין אלא עלי ין.** כלומר, בואי העין במקום אחר ואל תזיקני.

רב נים גאון (המשך)

למשפחותם ולבית אבותם אימא ליטמי ליה קס"ל דעוד אמרו (שם דף מח) אם הוצרך לומר אביו ואמו למה הזכיר עוד את אחיו והלא אין צריך להזכירו מפני שהוא נלמד מאביו ואמו זה שהזכיר את אחיו לא לצורך עצמו נאמר אלא ללמד על מת מצוה שאין לו קוברין נאמר שמותר לנזיר להטמא לו ולהתעסק בקבורתו כדתניא לאחיו אינו מיטמא אבל מטמא למת מצוה ונשתיירה עדיין אחותו ושאלנו עליה למה הוצרך הכתוב עוד להזכירה ולאחותו מה תלמוד והשבנו כי הוצרך להזכירה ללמוד ממנה תוספת תלמוד שתנזיר אפי' אם היה הולך לעשות מצוה ונזדמן לו מת מצוה שיניח את המצוה שהיה סובר לעשותה ויטמא למת מצוה ויתעסק בו עד שיקברנו ולפיכך הזכיר הכתוב את אחותו כי כשהזכיר אחיו למדנו כי הנזיר מטמא למת מצוה בזמן שאינו מתעסק למצוה אחרת והוצרכנו עוד לידע אם בזמן כשהוא עוסק במצוה יניחנה ויתעסק במת מצוה אם לאו אתא ולאחותו ללמד כי מת מצוה קודם כמו

שאמרו הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו כו' ת"ל ולאחותו לאחותו הוא דאינו מיטמא אבל מיטמא למת מצוה ודרשינן ליה תו בדרך אחרת לאביו לאביו הוא דאינו מיטמא אבל מיטמא למת מצוה ולאמו שאם היה כהן והוא נזיר לאמו לאמו אינו מיטמא אבל מיטמא למת מצוה לאחיו שאם היה כהן גדול והוא נזיר לאחיו אינו מיטמא אבל מטמא למת מצוה ולאחותו מה

מ) [עי' תוס' ב"מ נ: ד"ה אלא ותוס' שבועות נ: ד"ה אבל ועי' יבמות 5: תוד"ה כולהו], נ) תענית דף כ: מהרלדין קו: ע"ש, ג) עוקצין פ"ג משנה ה [ועי' רש"י שבת קיח: ורש"י בתענית ה] ועוקצין פ"ג משנה ה [ועי' רש"י שבת קיח: ורש"י בתענית כד:], ס) [פי' בגד אדום כגון כרבלתא דתרנגולא שלון דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לדבר עבירה. ערוך], ו) ב"מ פד. [כל הענין] וש"ש], ז) [עי' תוס' ב"מ פד. ד"ה יתיב], ח) לקמן נה: סוטה ו: ב"ב קיח:, ט) [וכסנהדרין ובתענית פיכ"א כמלר מזיקין ע"ש], י) [עי' רש"י בתענית כד: וכסנהדרין קו:], כ) [עיבוכין לו:], ל) [רש"ל מ"ז], מ) וע"ע רש"י שבת קיט. ד"ה תריסר וע"ל תליסר ותוס' ב"ב קלג: ד"ה עוקמא וכ"ש ותוס' חולין לה: ד"ה תריסר וע"ל תליסר,

תורה אור השלם

1. בֶּן פֹּרָת יוֹסֵף בֶּן פֹּרָת עֲלֵי עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עָלֵי שׁוּר:
בראשית מט כב
2. הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע יְבָרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: בראשית מח טז

הגהות הב"ח

(א) גמ' לא קא מסתפי מר מילר הרע. ג"כ הא דלא אמרו ליה מעינא בישא כדאמר רבי יוחנן דהוה דר"י הוו מעינא בישא דאמר לה אמרו לר"י לא מסתפי מר מילר הרע וי"ל משום דר"י עפעפיו מכסין את עיניו ולא ראה כדאי' בתענית דף ט. בעובדא דעיוקא של עיניה וחזא וכן בב"ק דף קח. אמר להו דלו לי עיני: (ב) רש"י ד"ה אב ואל תעשה וכו' דהתם לאו משום כבוד הבריות וכו' לדחות ע"כ ה"ט דדמיינן:

גליון הש"ס

גמ' רב גידל הוה רגיל בו' ויתיב בו'. עי' מו' פסחים קי ע"ל ד"ה אלי מאן:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ואין נראה לר' יעקב מדאמרינן וכו'. ב. בתוס' רי"ש כתב, לחייבו יותר מהרה מסתמא. ג. בתוס' רי"ש כתב. שלא הגיעו לחינוך לענין פטורים ביחד.

מוסף רש"י

הובא בסוף המסכת.

רב נים גאון

לעיין בהם מדרך דעתנו היה עולה על לבנו כי בהזכירו את האב שמעלתו למעלה מכולם והאם עם הבנים חייבים בכבודו לא היה צריך להזכיר את השאר והיינו אומרים אם הזהיר הכתוב מליטמא לאב שהוא עדיף מכולם כל שכן לשאר קרובין שהם פחותין ממנו ולא היינו יודעין מה צורך היה לו להזכיר האם והאח והאחות עד ששמענו קבלה של חכמים שבירורם ופירשום ואמרו כי לאביו ולאמו צריך הדבר להזכיר את שניהם שאם היה מזכיר את אחד מהן לא היינו למדין ממנו חברו לפי שכל אחד מהם יש לו מעלה מיוחדת לו ואינה כחברו שהאב עדיף מן האם שבנו מיוחס אחריו ולא אחר האם והאם יש לה יתרון על האב מפני שהיא ודאי אמו ואביו אינו ודאי אלא חזקה שאפשר שתזנה אמו ותהר לזונים ויהיה זה הבן מאיש אחר וזולתי בעלה ולפיכך הוצרך לומר לאביו ולאמו ואיתא במסכת נזיר בפרק כהן גדול ונזיר אינן מטמאין לקרוביהן (דף מט) לאביו ולאמו למה לי צריכא דאי כתב רחמנא אביו הוה אמינא היינו טעמא דלא מיטמא ליה משום דחזקה בעלמא הוא אבל אמו (היא) דודאי ילדתיה ליטמא לה ואי כתב רחמנא אמו הוה אמינא אמו היא דלא מיטמי לה דלא אזיל זרעה בתרה אבל אביו כיון דאמר רחמנא (במדבר א)

בתפלה פשיטא ביון דכתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה במצות עשה שהזמן גרמא הוי קמ"ל דרחמי נינהו. ורש"י לא גרים ליה שהרי תפלה דרבנן היא ומאי מ"ע שייכי ביה. ומ"מ יש לישב דהא הלל דרבנן ונשים פטורות מהאי טעמא דמצות עשה שהזמן גרמא הוא כדאמרינן בסוכה (דף לח.) מי שהיה עבד ואשה או קטן מקרין אותו עונה אחריהן מה שהם אומרים דאין השומע פטור מקריאתן כיון שהם פטורים: **אית** דגרסי בברכת המזון **פשיטא**. ומשני כיון דכתיב בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע כמ"ע שהזמן גרמא הוא קמ"ל: **נשים** בברכת המזון דאורייתא **או** דרבנן. פי' הקונטרס דסלקא דעתך דלא מחייבי מדאורייתא משום דכתיב על הארץ הטובה ונשים לא נטלו חלק בארץ ומה שנטלו בנות נלפחד חלק אביהם נטלו. ותימה הניים ולויים נמי תבעי שהרי לא נטלו חלק בארץ וא"כ לא יוציאו אחרים ידי חובתן בברכת המזון אלא י"ל דטעמא משום דכתיב על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ונשים ליתנהו לא בברית ולא בתורה ואמרינן לקמן (דף מט.) מי שלא אמר ברית ותורה בברכת המזון לא יצא ידי חובתו והשתא קא מבעיא ליה כיון דלא מצו למימר ברית ותורה לא הוו אלא מדרבנן או דלמא כיון דלא שייך בהו הוי שפיר דאורייתא והא דלקמן מיירי באנשים דשייכי בברית ותורה: **בעל** קרי מהרהר בלבו ואינו מברך **לא לפניה ולא לאחריה.**

פי' אפילו בהרהור כדמשמע בגמ' א והיינו טעמא דשריגא טפי בק"ש מברכות משום דק"ש דאורייתא וברכות דרבנן ואפי' למ"ד ק"ש דרבנן היינו היכא דהזכיר יציאת מצרים אבל אמרו שלא הזכיר יציאת מצרים שלא תיהוי לו לומר אמת ויציב והוי ק"ש דאורייתא ואמת ויציב דרבנן שהרי הזכיר יציאת מצרים בק"ש ואין להקשות נתקן לומא אמת ויציב ולא לימא ק"ש הא עדיף לימא ק"ש דאית ביה נמי מלכות שמים: **יוציא** בשפתיו. כיון דשרית ליה הרהור אע"פ שהוא כדבור לענין לצאת ידי ק"ש כמו כן מקרי דבור לענין דמקרי עוסק בתורה ומדשרית ליה להרהר אע"פ שהוא בעל קרי תתיר לו גם דבור: **כדאשכחן** בסיני. פירוש אף ע"ג דכדבור דמי לענין שיצא מ"מ לאו כדבור דמי לענין שיהא בעל קרי אסור להרהר ב כדאשכחן בסיני דהיה שם דבור וריכין לטבול ואע"פ שהיו שותקין שומע כעונה [סוכה לח.]:

ורב חסדא אמר לאו כדבור דמי. ר"ח פירש דהלכה כרב חסדא מדתרלי רב אדא ורבי אלעזר למלתיה שמע מיניה כותיה קיימי ולא יצא בקריאת שמע בהרהור ג' והרי ומן התפלין. משום דסתם קטן אינו יודע לשמור גופו שלא יפיח בהן: **וחייבין בתפלה.** דתפלה רחמי היא ומדרבנן היא ותקנוה אף לנשים ולחנוך קטנים: **ובמזוזה ובברכת המזון.** מזוזה מצות עשה שלא הזמן גרמא ובגמרא פריך פשיטא: **ברכת המזון.** בגמרא בעי לה דאורייתא או דרבנן:

גמ' מהו דתימא נקיט תפלין למזוזה. דכתיב וקשרתם וכתבתם מה מזוזה נשים חייבות אף תפילין נשים חייבות קמשמע לן: הכי גרסינן **תפלה דרחמי נינהו.** ולא גרס פשיטא דהא לאו דאורייתא היא: **נקיט מזוזה לתלמוד תורה.** דכתיב (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם וסמיך ליה וכתבתם מה תלמוד תורה נשים פטורות ואע"ג דאין הזמן גרמא רחמנא פטריהו דכתיב את בניכם ולא בנותיכם אף מזוזה נשים פטורות קמ"ל דנשים חייבות דכתיב למען ירבו ימיכם גבי בעו חיי נשי לא בעו חיי: **קדוש היום מ"ע שהזמן גרמא הוא.** זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ) זכרהו על היין: **בשמירה.** דלא תעשה מלאכה (שם): **והני נשי איתנהו בשמירה.** תתנן (קדושין דף כט.) כל מצות לא תעשה בין שהזמן גרמא בין שאין הזמן גרמא נשים חייבות דהשוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשים שבתורה: **נשים בברכת המזון דאורייתא.** דכתיב ואכלת ושבעת (דברים ח) והוה ליה מצות עשה שאין הזמן גרמא: **או דרבנן.** דכתיב על הארץ הטובה אשר נתן לך (שם) והארץ לא נתנה לנקבות להתחלק ב. ואי משום בנות נלפחד חלק אביהם הם דנטלו שהיה מיוחסי מצרים ג: **בן.** קטן: **מברך.** ברכת המזון לאביו אם אביו יודע לברך: **שיעורא דרבנן.** כגון כזית לר"מ וכביצה לרבי יהודה ד דמדאורייתא ואכלת ושבעת וברכת כתיב ה אבל בשיעור כי האי לא מחייב אלא מדרבנן והלכך אתי קטן דרבנן ומפיק גדול: **עד כזית עד כביצה.** עד כזית לר"מ עד כביצה לר' יהודה תתנן (לקמן דף מה.) **עד כמה מזמנין** ר"מ אומר עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה: **מתני' בעל קרי.** מתקנת עזרא ואילך שתקן טבילה לבעלי קריין לעסוק בתורה כדאמרי' בנ"ק בפרק מרובה (דף פב.): **מהרהר.** ק"ש בלבו כשמגיע זמן המקרא: **ואינו מברך.** אפילו בהרהור: **לא לפניה ולא לאחריה.** כיון דברכות לאו מדאורייתא מחייב לא אברכות רבנן: **ועל המזון מברך לאחריו.** דחיובא דאורייתא הוא: **ואינו מברך לפניו.** דלאו דאורייתא הוא: **רבי יהודה אומר וכו'.** בגמ' מפרש לה: **גמ' כדבור דמי.** וכל אדם נמי יוצא ידי חובתו בהרהור: **למה מהרהר.** מה מועיל: **כדאשכחן בסיני.** שהפריש מאשה דכתיב אל תגשו אל אשה (שמות יט). ועל פרישה זו סמך עזרא לתקן טבילה לבעלי קריין קודם שיעסקו בתורה דכתיב (דברים ד) והודעתם לבניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב כדאמרינן לקמן בפרקין (דף לא.): אלא

ומן התפלין וחייבין בתפלה ובמזוזה וובברכת המזון: **גמ'** ק"ש פשיטא מצות עשה שהזמן גרמא הוא וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות מהו דתימא הואיל ואית בה מלכות שמים קמ"ל: ומן התפלין: פשיטא מהו דתימא הואיל ואתקש למזוזה קמ"ל: וחייבין בתפלה: דרחמי נינהו מהו דתימא הואיל וכתיב בה ערב ובקר וצהרים כמצות עשה שהזמן גרמא דמי קמ"ל: ובמזוזה: פשיטא מהו דתימא הואיל ואתקש לתלמוד תורה קמשמע לן: ובברכת המזון: פשיטא מהו דתימא הואיל וכתיב בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבע כמצות עשה שהזמן גרמא דמי קמ"ל: אמר רב אדא בר אהבה נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה אמאי מצות עשה שהזמן גרמא הוא וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות אמר אביי מדרבנן א"ל רבא והא דבר תורה קאמר ועוד כל מצות עשה נחייבינהו מדרבנן אלא אמר רבא אמר קרא זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה א"ל רבינא לרבא נשים בברכת המזון דאורייתא או דרבנן למאי נפקא מינה לאפוקי רבים ידי חובתן אי אמרת (בשלמא) דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא (אלא אי) אמרת דרבנן הוי שאינו מחוייב בדבר וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן מאי ת"ש באמת אמרו בן מברך לאביו ועבד מברך לרבו ואשה מברכת לבעלה אבל אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו אי אמרת בשלמא דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא אלא אי אמרת דרבנן אתי דרבנן ומפיק דאורייתא ולטעמיך קטן בר חיובא הוא אלא הכא במאי עסקינן כגון שאכל שיעורא דרבנן דאתי רבנן ומפיק דרבנן: דרש רב עוירא זמנין אמר לה משמיה דר' אמי וזמנין אמר לה משמיה דר' אסי אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע כתוב בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד והלא אתה נושא פנים לישראל דכתיב ישא ה' פניו אליך אמר להם וכי לא אשא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך והם מדקדקים [על] עצמם עד כזית ועד כביצה: **מתני'** בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו רבי יהודה אומר מברך לפניהם ולאחריהם: **גמ'** אמר רבינא זאת אומרת הרהור כדבור דמי דאי סלקא דעתך לאו כדבור דמי למה מהרהר אלא מאי הרהור כדבור דמי יוציא בשפתיו כדאשכחן בסיני ורב חסדא אמר לאו כדבור דמי דאי סלקא דעתך הרהור כדבור דמי יוציא בשפתיו אלא מאי הרהור לאו כדבור דמי למה מהרהר אמר רבי אלעזר כדי שלא יהו כל העולם עוסקין בו והוא יושב ובטל ונגרום בפרקא אחרינא אמר רב אדא בר אהבה בדבר שהצבור עוסקין בו

א) ומין התפלין וחייבין בתפלה ובמזוזה ובברכת המזון. ב) גמ' ק"ש פשיטא מצות עשה שהזמן גרמא הוא. ג) וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות מהו דתימא הואיל ואית בה מלכות שמים קמ"ל: ומן התפלין: פשיטא מהו דתימא הואיל ואתקש למזוזה קמ"ל: וחייבין בתפלה: דרחמי נינהו מהו דתימא הואיל וכתיב בה ערב ובקר וצהרים כמצות עשה שהזמן גרמא דמי קמ"ל: ובמזוזה: פשיטא מהו דתימא הואיל ואתקש לתלמוד תורה קמשמע לן: ובברכת המזון: פשיטא מהו דתימא הואיל וכתיב בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבע כמצות עשה שהזמן גרמא דמי קמ"ל: אמר רב אדא בר אהבה נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה אמאי מצות עשה שהזמן גרמא הוא וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות אמר אביי מדרבנן א"ל רבא והא דבר תורה קאמר ועוד כל מצות עשה נחייבינהו מדרבנן אלא אמר רבא אמר קרא זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה א"ל רבינא לרבא נשים בברכת המזון דאורייתא או דרבנן למאי נפקא מינה לאפוקי רבים ידי חובתן אי אמרת (בשלמא) דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא (אלא אי) אמרת דרבנן הוי שאינו מחוייב בדבר וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן מאי ת"ש באמת אמרו בן מברך לאביו ועבד מברך לרבו ואשה מברכת לבעלה אבל אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו אי אמרת בשלמא דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא אלא אי אמרת דרבנן אתי דרבנן ומפיק דאורייתא ולטעמיך קטן בר חיובא הוא אלא הכא במאי עסקינן כגון שאכל שיעורא דרבנן דאתי רבנן ומפיק דרבנן: דרש רב עוירא זמנין אמר לה משמיה דר' אמי וזמנין אמר לה משמיה דר' אסי אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע כתוב בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד והלא אתה נושא פנים לישראל דכתיב ישא ה' פניו אליך אמר להם וכי לא אשא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך והם מדקדקים [על] עצמם עד כזית ועד כביצה: מתני' בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו רבי יהודה אומר מברך לפניהם ולאחריהם: גמ' אמר רבינא זאת אומרת הרהור כדבור דמי דאי סלקא דעתך הרהור כדבור דמי למה מהרהר אלא מאי הרהור כדבור דמי יוציא בשפתיו כדאשכחן בסיני ורב חסדא אמר לאו כדבור דמי דאי סלקא דעתך הרהור כדבור דמי יוציא בשפתיו אלא מאי הרהור לאו כדבור דמי למה מהרהר אמר רבי אלעזר כדי שלא יהו כל העולם עוסקין בו והוא יושב ובטל ונגרום בפרקא אחרינא אמר רב אדא בר אהבה בדבר שהצבור עוסקין בו והרי

ג) [מנחות דף כ: ע"ש], ד) [ל"ל ואין], ד) ר"ה דף כט., ה) סוכה לח. תוספתא פ"ב הי"ח, ו) [עי' תוס' לעיל עו. ד"ה וכי יהודה], ז) [עי' בגאור הגר"א מצלי כב ט בגאור נפלא ומתוק בזה], ח) ר"ל לח, ט) שבת דף קנ., י) [דברים ו], כ) [קידושין כט:], ל) [דברים יח], מ) [קידושין לד.], נ) [ספרים קו.], ס) [ספרי ריש פנחס], ע) [נ"ב קנז:], פ) [לקמן מה.], צ) [דברים ח].

הגהות הב"ח

(א) גמ' דרחמי נינהו (מהו דתימא וכו' קמ"ל) תא"מ וג"כ בהוב הספרים לא גרסי ליה: (ב) שם וגגרום בפרקא אחרינא. נ"ב פי' בהל' דרך ארץ בהלקמן בדף ב"ב:

גליון הש"ם

גמ' ומן התפלין פשיטא. עיין תוס' עירובין לו ע"ב ד"ה לא ס"ד: שם ובמזוזה פשיטא. עיין יומא דף י"ח ע"ב ותס כן לא הוה פשיטא דלא נימא למעטו מן ביתך ולא ביתה. ועי"ק: שם ובבהמ"ז פשיטא. עיין לקמן בסמוך מ"ל רביעא לרבא נשים בבהמ"ז דאורייתא או דרבנן. ול"ע: שם נשים בבהמ"ז דאורייתא. ע' תוספות תענ"ך מ"ח פ"ו סימן קס"ט: שם ולטעמיך קטן. ע' בר"ן מגילה פ"ב (ובלף הספרי דס"ב ה) בשם הרמב"ן ופע"ב. אמ"ר ולמימי ברמב"ן במלחמות פ"ל מגילה אחמת כאן: שם דאתי דרבנן ומפיק דרבנן. עי' ר"ה לג ע"א תוס' ד"ה הא ר' יהודה ועירובין לו. תוס' ד"ה דילמא (ומגילה יט: תוס' ד"ה וכ"ר): שם אמר רבינא זאת אומרת. עי' בטוני מגן מגילה יט ע"ב בד"ה לר"י מכסיר:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, וכן משמע לקמן בגמ' (וציין שם את הגמרא בדף כב. בע"ק אם אין לו מים וכו'). ב. בתוס' רי"ש כתב, דאסור בעלי קריין בד"ת, אסרו חכמים דוקא בצבור דומיא דסיני ולא בהרהור ואע"פ ששותקים היו הרי שומע כעונה. ג. ובתוס' רי"ש הוסיף, אע"פ שאין צריך להשמיע לאזנו כדפסיק ר' חסדא גופיה.

רב נסים גאון

תלמוד לומר הרי שהיה הולך לשחוט פסחו ולמול את בנו כו' מכל מקום ולאחותו בא ללמדנו מה שכבר הזכרנו: ואילו רב יהודה כי מטי גבי האשה שכובשת ירק בקדרה. זו המשנה בתחלת פרק שני דמסכת טהרות. ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן וזו המשנה בתחלת פרק ב' דמסכת עוקצין: ורב יהודה כי הוה שליף חד מסאניה אתי מיטרא. איתיה לפירושה במסכת תענית בפרק סדר תענית האלו (דף כד) והיינו דאמרי' רב יהודה חזנהו להנהו בי תריד הוו קא פרצי בריפתא אמר שמע מינה איכא שבעא בעלמא יהב עינה הוה כפנא אמרו ליה רבנן לרב כהנא בריה דרב נחוניא שמעיה מר דשכיח קמיה נעשייה דליפוק לשוקא עשייה נפק לשוקא חזא כינופיא אמר להו מאי האי [א"ל] אכוספא דתמרי דקא מיזדבן אמר שמע מינה איכא כפנא אמר ליה לשמעיה שלוף לי מסאני שלף ליה חד מסאנא בעא למישלף אידך אתא אליהו כו' ובפרק כל היד המרבה לבדוק דמסכת נדה (דף יג) אמר' שאני רב יהודה

אומר אדם לחבירו הנראה שתעמוד עמו לערב, א"ר יוחנן הילכתא כר' יהושע בן קרחה, ודייק ר' יוחנן דאמר טעמא דר' יהושע בן קרחה דבור אסור הרהור מותר, ומקשינן התם ומי אמר ר' יוחנן דבור אסור הרהור מותר אלמא הרהור לאו כדבור דאמי, והא איהו הוא דאמר [ב]כל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא, ומפרקינן שאני התם דבעינן והיה מחניך קדוש וליכא וכו'. וכבר פירשנו זו השמועה במקומה באר היטב.

גרמא סוכה ולולב שופר וציצית ואיזו היא מצות עשה שלא הזמן גרמא מזוזה ומעקה ומציאת אבדה ושילוח הקן: **אקיש** מזוזה לתלמוד תורה מה תלמוד תורה פטירי אף מזוזה נמי פטירי קמ"ל. הא נמי איתה בפירקא קמא דקידושין (דף לד) דאקשינן הרי תלמוד תורה פריה ורביה ופדיון הבן דמצות עשה שלא הזמן גרמא ונשים פטורות ואמרינן (שם דף ל) ותלמוד תורה גופיה מנלן דכתיב ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם: **כדאשכחן** בסיני מה סיני דבור אסור הרהור מותר. במסכת שבת בפרק ר' עקיבא (דף פו) אמרי' אמר אביי בר אבין ור' חנינא בר אבין דאמרי תרווייהו ניתנה תורה לטבולי יום ואמר עלה אמימר ראויה קאמינא ואעפ"כ מי שאירע לו קרי בלילי ר' בסיון דההיא שתא כבר שמע את הדברות ולא סגיא דלא הרהר בלבו:

מסורת הש"ס

ה) קדושין כט. [וש"ן], ו) [מנחות דף כ: ע"ש], ז) [ל"ל ואין], ד) ר"ה דף כט., ה) סוכה לח. תוספתא פ"ב הי"ח, ו) [עי' תוס' לעיל עו. ד"ה וכי יהודה], ז) [עי' בגאור הגר"א מצלי כב ט בגאור נפלא ומתוק בזה], ח) ר"ל לח, ט) שבת דף קנ., י) [דברים ו], כ) [קידושין כט:], ל) [דברים יח], מ) [קידושין לד.], נ) [ספרים קו.], ס) [ספרי ריש פנחס], ע) [נ"ב קנז:], פ) [לקמן מה.], צ) [דברים ח].

תורה אור השלם

1. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֵהֱמֶה וַיִּשְׁמַע קוֹלִי:
תהלים נה יח

2. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְיָ לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ בְּשִׁמְעֹ יְיָ אֶת תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא עָלֵינוּ תְּלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל יְיָ:
שמות טז ח

3. זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:
שמות כ ז

4. שָׁמוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ:
דברים ה יא

5. כִּי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד:
דברים י יז

6. יִשָּׂא יְיָ פָנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:
במדבר ו כו

7. וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ:
דברים ח י

מוסף רש"י

הובא בסוף המסכת.

רבינו חננאל

וחייבין בתפלה דרחמי נינהו. ולא גרסינן פשיטא דהא לאו דאורייתא היא. **מתני'.** על קרי **מהרהר בלבו** וכו'. פירש בתלמוד ארץ ישראל מהו מהרהר בברכות, דקרית שמע מוציא בשפתיו. אמר ר' אבינא זאת אומרת הרהור כדבור דאמי. דמצות ק"ש בדבור הוא כדכתיב ודברת בם וגו' ומפני מה אינו מוציא בשפתיו כדאשכחינן בסיני דאזהר רחמנא אל תגשו אל אשה כדי לקבל התורה, וכתיב בה והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך וכו' ואי אפשר דלא הוו בהו בעל קרי מקרה לילה ולא גמר התורה בו ביום אלא בהרהור הלב, ואעפ"כ הוזהר להודיעם אותם הדברים לבניו ולבני בניו, שמענן מיהא דדבור אסור למי שהטומאה יוצאה עליו מגופו אבל הרהור מותר אע"ג דהרהור כמו דבור. **ורב חסדא אמר זאת אומרת הרהור לאו כדבור דמי ומפני** מה מהרהר כדי שלא יהא כל העולם עוסקין בברכות והוא יושב ובטל. וקימא לן כרב חיסדא, חדא דהא רב אדא בר אהבה מפרש לטעמיה. ותוב אשכחינן בהדיא בפרק שואל אדם מחבירו כדי יין בהא דתנאי ר' יהושע בן קרחה אומר אדם לחבירו הנראה שתעמוד עמו לערב, א"ר יוחנן הילכתא כר' יהושע בן קרחה, ודייק ר' יוחנן דאמר טעמא דר' יהושע בן קרחה דבור אסור הרהור מותר, ומקשינן התם ומי אמר ר' יוחנן דבור אסור הרהור מותר אלמא הרהור לאו כדבור דאמי, והא איהו הוא דאמר [ב]כל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא, ומפרקינן שאני התם דבעינן והיה מחניך קדוש וליכא וכו'.

אלא יקלר. כל ברכה וברכה: **דלית בה מלכות שמים.** אין מלך העולם בברכות של י"ח: **ה"ג והרי ברכת המזון לפניה דאית בה מלכות שמים דו'.** ליענא אחריינא **שאני תפלה דלית בה מלכות שמים.** קבלת מלכות שמים כדאיתא בק"ש שמקבל עליו את השם לאדון ולמלך מיוחד ולהאי ליענא גרסינן **והרי ברכת המזון לאחריו דלית בה מלכות שמים** ולשון זה נראה שהוא עיקר מדמשני ליה אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא והאי בלאחריו עסקינן ומי לגישנא קמא הא לא איירי בברכת המזון לאחריו בדאתקפתיה דלהדרי תלמודא עילויה אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא הוי'. ואית דגרסי הכא בלשון קושיא ק"ש דרבנן היא אלא ק"ש דאית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא לאפוקי תפלה דרבנן ואין בה מלכות שמים למאן דגרס הכי מפרשינן לקמן בשכבר ובקומך בדברי תורה כתיב: **כי שם ה' אקרא.** כשבא משה לפתוח בדברי שירה אמר להם לישראל מי אבדך תהלה ואתם ענו אחרי אמן כי שם ה' אקרא בברכה אתם הבו גודל לאלהינו באמן הכי מפרשי לה במסכת יומא (דף לז.): **שאינו טעון לפניו.** כלומר שלא מצינו לו מקרא מפורש לברך לפניו: **טעון לאחריו.** דכתיב ואכלת ושבעת וברכת: **תורה שטעונה לפניה.** כדאמרן: **אינה למפרך.** בתרוייהו כשאתה בא ללמוד תורה מן המזון איכא למפרך מה למזון שכן נהנה וכשאתה בא ללמוד מזון מן התורה איכא למפרך מה לתורה שכן חיי העולם הבא: **ק"ש דרבנן.** לקמן פריך לה: **אמת ויציב דאורייתא היא.** שמזכיר בה יציאת מצרים דחיובא דאורייתא היא דכתיב למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים (דברים טז): **דאית בה תרתי.** יציאת מצרים ומלכות שמים: **חוזר וקורא ק"ש.** קסבר ק"ש דאורייתא היא: **ונואי שיתפלל אדם כל היום.** בהלכות גדולות פסק הלכה כרבי יוחנן בספק והלכה כשמואל בודאי התפלל: **מהו שיגמרו.** את הברכה אם מזכר באמצע הברכה באמת מן הברכות שטעה: **יחיד ויחיד.** כשהתפלל תחלה היה יחיד וכששכח שהתפלל והתחיל להתפלל היה ביחיד: **והרי תפלה דדבר שהצבור עסוקין בו ותנן** [6]היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר טעמא דאתחיל הא לא אתחיל לא יתחיל שאני תפלה דלית בה מלכות שמים והרי ברכת המזון לאחריו דלית בה מלכות שמים ותנן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן: אמר רב יהודה (ו) [3]מנין לברכת המזון לאחריה מן התורה שנאמר [1]ואכלת ושבעת וברכת מנין לברכת התורה לפניה מן התורה שנאמר [2]כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו אמר ר' יוחנן למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר וברכת המזון לפניה מן ברכת התורה מקל וחומר ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר ומה מזון שאין טעון לפניו טעון לאחריו תורה שטעונה לפניה אינו דין שטעונה לאחריה וברכת המזון לפניה מן ברכת התורה מק"ו ומה תורה שאין טעונה לאחריה טעונה לפניה מזון שהוא טעון לאחריו אינו דין שיהא טעון לפניו איכא למפרך (ז) מה למזון שכן נהנה ומה לתורה שכן חיי עולם ועוד תנן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו תיובתא: אמר רב (ח) יהודה ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא [4]אינו חוזר וקורא ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר אמת ויציב [5]מאי טעמא קריאת שמע דרבנן אמת ויציב דאורייתא מתיב רב יוסף [3]ובשכבך ובקומך אמר ליה אביי ההוא בדברי תורה כתיב תנן בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו ואי ס"ד אמת ויציב דאורייתא לברוך לאחריה מאי טעמא מברך אי משום יציאת מצרים הא אדכר ליה בקריאת שמע ונימא הא ולא לבעי הא קריאת שמע עדיפא דאית בה תרתי ור' אלעזר אמר [8]ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא ק"ש ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל ורבי יוחנן אמר [7]ב[ו]לואי שיתפלל אדם כל היום כולו: ואמר רב יהודה אמר שמואל [3]היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה איני והאמר רב נחמן בי הוינן בי רבה בר אבוה בעון מיניה הני בני בי רב דטעו ומדכרי דחול בשבת מהו שיגמרו ואמר לן [9]גומרין כל אותה ברכה הכי השתא התם גברא בר חיובא הוא ורבנן הוא דלא אטרחוהו משום כבוד שבת אבל הכא הא צלי ליה: ואמר רב יהודה אמר שמואל [10]התפלל ונכנס לביהכ"נ ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש בה דבר יחזור ויתפלל ואם לאו אל יחזור ויתפלל וצריכא דאי אשמעינן קמייתא ה"מ יחיד ויחיד אמר כבר שתיקן מ"מ שמא אמר ק"ש ולא אמר אמת ויציב שזה יכול להיות ועתה כשיאמר אמת ויציב נמצא שהשלים הכל וכי תימא שמא לא קרא לא זה ולא זה כיון דספיקא הוא כולי האי לא אטרחוהו רבנן לחזור שניהם אבל אם יאמר ק"ש אין זו תקנה גמורה כל כך דשמא קרא ק"ש אחרת ולא יצא כלל במה שעושה עתה ואם ברור שלא אמר כבר ק"ש אם כן לא אמר נמי אמת ויציב שאין רגילות לומר אמת ויציב בלא ק"ש ואם כן כשיאמר מעתה ק"ש לא תקן כלל ולא יצא מדי ספקו עוד אמר הר"ר שמעון[א] דמיירי שפיר שאינו מסופק אלא מאמת ויציב אבל ברור הוא שקרא ק"ש ואפילו הכי הוי אמת ויציב דאורייתא שר"ל ספק לא אמר אמת ויציב עם פרשת ציצית שמסופק אי לא אמר לא פרשת ציצית ולא אמת ויציב ואם כן לא הזכיר כלל יציאת מצרים וכולה מילתא דיציאת מצרים קרי ליה אמת ויציב לפי דטעם אמת ויציב הוי משום יציאת מצרים והלכך הוי פרשת ציצית בכלל אמת ויציב: **ההוא** בדברי תורה כתיב. והא דאמרינן לעיל בפרק קמא (דף ג.) בערב משום דכתיב ובשכבך אסמכתא בעלמא הוא[ב]:

ורבי יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום. אומר ר"י דהלכה כרבי יוחנן ודוקא בספק התפלל לא [1]אבל ודאי התפלל לא [1]תדע דהא מסתמא לא פליג אהא דאמר רב יהודה אמר שמואל בסמוך ובזכר שהתפלל פוסק וכו' וכן אם יכול לחדש דבר בתפלתו:

עד

(א) נקמן דף כב:, ב) מכילתא דר"י פ' כא ונקמן דף מח: ע"ש, ג) [נ"ל רב יהודה אמר שמואל וכן איתא בריש"ף ובכל"ס], ד) פסחים דף נד:, ה) [עיין תוס' סוטה לב: ד"ה וכיון], ו) [וע' תוס' סוטה לב ע"ב ד"ה וכדי ותוס' מנחות מא ע"ב ד"ה ואחון], ז) [וכ"כ תוס' לקמן כט. ד"ה מפני],

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר ר' יהודה אמר רב מנין לברכת המזון: (ב) שם מה למזון. נ"ב עיין לקמן כפ' אלשה שאכלו סוף דף מח:

גליון הש"ס

גמ' אינו חוזר וקורא. עי' ברכינו יונה לעיל פ"ב י"ל ד"ה בלתמצע: שם ס"ש ק"ש דרבנן. עי' בב"ק פז ע"ל תוס' ד"ה וכן היה ר"י פוטרו מכל המצות דתמוכות בתורה ובסוטה לב ע"ב תוס' ד"ה וכדי ובמנחות מג ע"ב תוס' ד"ה ואחון: רש"י ד"ה שאינו כו' בלומר שלא מצינו. וכיונא זה בב"מ פח ע"ב ועיין קדושין עו ע"ב תוס' ד"ה מ"ק: תוס' ד"ה ור"ה כו' אבל ודאי התפלל. עי' לקמן כט ע"ל תוס' ד"ה מפני:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש מובא זה בשם ר' שמעיה (וכן הוא בשאר הראשונים).

מוסף רש"י

ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא. משום כנוד מלכות שמים (סדור רש"י סי' מו, מחז"ו סי' לד). ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. לאין בתפלה ימיה משום בלבה לנטלה (פסחים נד:).

רבינו חננאל

וסלקא אליבא דרב חסדא דקרית שמע מן התורה שנאמר ודברת בם ואית בה נמי מלכות שמים שנאמר שמע ישראל יי' אלה' יי' אחד. וברכת המזון לאחריו מדאורייתא שנאמר ואכלת ושבע וברכת. לפיכך קורין שמע ומברכין ברכת המזון לאחריו. לאפוקי תפילה דהיא מדרבנן ומלכות שמים נמי לית בה, לפיכך לא יתחיל ואם התחיל יקצר. ואשכחן ברכת התורה לפניה מדכתיב כי שם יי' אקרא הבו גודל לאלהינו. ואתינן למגמר ברכת התורה לאחריה מן המזון, וברכת המזון לפניו מן התורה ונדחה, ועלתה כי ברכת התורה לאחריה וברכת המזון לפניה שהיא המוציא מדרבנן נינהו. ור' אלעזר אמר ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא ק"ש ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל. וקי"ל כר' אלעזר דהא כולהו רבנן האי קרא ודברת בם בק"ש דרשי ליה, אפי' ב"ש וב"ה כולהו שוין ודברת בם בק"ש דרשי ליה, הלכך אע"ג דרבי אלעזר לגבי שמואל כתלמיד הוא, כיון דהני קימא כוותיה לא משגחינן בשמואל, אלא ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא. אבל ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל, דודאי תפלה מדרבנן. ור' יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. בהא נמי כר' אלעזר קי"ל דאע"ג דר' יוחנן רביה, לא פליג עליה בהדיה ואמר חוזר ומתפלל, אלא ולואי שיתפלל כל היום קאמר, מכלל שאם לא עשה לא עבר. וקבלנו מרבותינו שהיו חכמים מוקמי לה להא דר' יוחנן בתפלת ערבית לבד, וכדאשכחן בפסחים בענין מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב וכו', דרש רבא עוברות ומניקות מתענות בו ומשלימות כדרך שמשלימות ביום כפורים ובין השמשות שלו אסור. וכן אמרו משמיה דר' יוחנן, ומקשינן ומי אמר ר' יוחנן הכי והא אמר ר' יוחנן תשעה באב אינו כתענית צבור (רק) וכו' עד אלא מאי אינו כתענית צבור דקאמר ר' יוחנן לתפלת נעילה, כלומר אינו מתפלל בט' באב תפלת נעילה. ומקשינן איני והא אמר ר' יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כלו, ומשנינן התם רשות הכא בתפלת נעילה דתענית צבור חובה,

---

לו א מיי' פ"ג מהלכות ק"ש הלכה יג סמג עשין יט עוש"ע או"ח סימן סו:
לז ב ג מיי' פ"י מהל' תפלה הלכה ו סמג עשין יט עוש"ע או"ח סימן קז סעיף ח:
לח ד מיי' שם הלכה ז סמג שם עוש"ע שם סעיף ב:
לט ה מיי' פ"א מהלכות תפלה הלכה ט סמג שם עוש"ע או"ח סימן קז סעיף ח:

תורה אור השלם

1. וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ: דברים ח י
2. כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ: דברים לב ג
3. וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: דברים ו ז

רבינו חננאל (המשך)

ובזה תשובה באב אינה כתענית צבור. הנה אפי' תפלת נעילה דחו אותה בט"ב, וכש"כ תפלת שחרית ותפלת המנחה, דאמר ריב"ל פר' תפלת השחר כנגד תמידים תקנום ותניא כוותיה והכי סלקא שמעתתא. וכשם דלא מקריבין יותר משני תמידין ביום, ואם יתפלל עובר משום בל תוסיף. ותפלת ערבית הא קי"ל כרב דאמר רשות. ואע"ג דהיא רשות אשכחינן דהוה מצלי ליה, בדוד כתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהימה, ובדניאל כתיב זמנין תלתא ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלי וגו'. ואפי' אי מוקמת לה להא דר' יוחנן דפליג על ר' אלעזר, הא אשכחן תניא כוותיה, דתניא יכול יתפלל אדם כל היום כולו, כבר מפורש ע"י דניאל וזמנין תלתא ביומא וכו'. וקיימא לן דכל היכי דפליגי רבנן אהדדי ותניא כחד מינייהו, הלכתא כוותיה, ואפי' תלמיד בהדי רביה. ואם תאמר הני מילי תפלה של חובה, אבל תפלה של רשות שרי, הא תפלת ערבית שהיא רשות ובהדיא קא חשיב תלתא, מכלל דלית לן לא חובה ולא רשות בר מהני תלת. ועוד מדקתני רב יהודה משמיה דשמואל היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק אפי' באמצע ברכה, ש"מ דהכי סוגיא דשמעתא דלית לן לצלויי צלותא יתירתא דקא עבר משום בל תוסיף, דהא ליכא מאן דפליג אהא דשמואל, ועל כגון דא אמרינן דבר הלמד מענינו. וה"מ בצבור דתפלת צבור קיימא במקום תמידין דלית לן רשות לאוסופי [כמו התמידים], אבל יחיד אי בעי לצלויי תפלת רשות קודם תפלת המנחה כגון תחנונים אינו מפסיד שהיחיד מקריב עולת נדבה [כך מתפלל תפלת נדבה]. ועוד זאת השמועה דשמואל דאמר התפלל ביחיד ונכנס לביהכנ"ס ומצא צבור מתפללין אם יכול לחדש דבר בתפלה יתפלל [ואם לאו אל יתפלל, דאי מחדש בה ומוקים בדעתיה שאינה תפלה] כלומר כיון שחדש דבר בתפלה שם הראשונה התחנונים ומותר לו אפילו בצבור להתפלל, שכן אפי' בתמיד אם הקריב יחיד תמיד, ונתכוין שאין הצבור מקריבין בו ביום תמיד, ונמצא שהצבור מקריבין, יוצא בתמיד של צבור והראשונה עולה לו נדבה, וכך ענין התפלה. ואמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק אפילו באמצע ברכה.

פי', כגון שהתפלל תפלה אדעתא דחובה ושכח שכבר התפלל ועמד להתפלל אדעתא דחובה ונזכר שכבר התפלל פוסק ואפי' באמצע ברכה, שאם בא לגומרה נמצא כמי שמקריב שני תמידין בשחרית שהוא עובר משום בל תוסיף, ולפיכך פוסק ואפילו באמצע ברכה. ובהא אפי' ר' יוחנן מודה דלא קאמר רבי יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו אלא תפלת נדבה כגון תחנונים וכיוצא בהן, אבל תפלת חובה לא קאמר. הני בני בי רב דטעו ומדכרי דחול בשבת וכו' גומרין כל אותה ברכה. ודוקא בר"ח דערבית שחרית ומנחה, אבל במוסף פוסק אפי' באמצע ברכה.

עד שלא יגיע שליח צבור למודים. וטעמא לפי שצריך לשוח עם הצבור שלא ירגלה כשופר במי שהצבור משתחוין לו והוה הדין נמי אם יגיע למודים כששליח צבור יגיע למודים דשפיר דמי כיון שהוא משתחוה עם חביריו אבל אין גמרא פסיקא ליה כי האי גוונא אבל אין נראה דמשום מודים דרבנן נקט הכי שמלוה לענות שזה לא מצינו לו עיקר בגמ' ור"ת היה רגיל כשהיה מתפלל ביחיד[א] כשהחזן מגיע למודים היה כורע עם הקהל בלא אמירה כלל ודוקא באמצע ברכה אבל בסוף ברכה לא דאמר לקמן (דף לד.) דאסור לשחות בסוף כל ברכה וברכה מיהו לכתחלה אין לעשות כן כדמשמע הכא וכתב רש"י בסוכה פרק לולב הגזול (דף לח:) דאדם המתפלל ושמע מפי החזן קדיש או קדושה אינו יכול להפסיק ולענות עם הצבור אלא ישתוק וימתין מעט דשומע כעונה וי"ל דלכתחלה אין לעשות כן דענייה חשיבא טפי הדור מצוה. ור"ת ור"י היו אומרים דאדרבה אי שומע כעונה הוי הפסקה אם שותק. ומ"מ נהגו העם לשתוק ולשמוע וגדול המנהג. בירושלמי פרק תפלת השחר קאמר לא התפלל (ב) ובא ומצאן מתפללין מוסף אם היה יודע שיהיה מתפלל וגומר עד שלא יתחיל ש"ץ כדי לענות אמן מתפלל אם לאו לא יתפלל. בחזיה אמרו פליגי ביה תרי אמוראי חד אמר באמן של האל הקדוש וחד אמר באמן של שומע תפלה ולא פליגי כאן בחול כאן בשבת והא דאמרינן באמן של שומע תפלה היינו בחול לכך יש ליזהר לענות אמן בהאל הקדוש וגם לענות אמן בשומע תפלה ומתוך הירושלמי משמע שהיו רגילין לומר י"ח ברכות שלמות במוסף של חול כגון בר"ח ובחול המועד ומיהו אנן סמכינן אהא דאמר פרק תפלת השחר (לקמן דף כט.) דקאמר תמני סרי תקון תשסרי לא תקון ומה שאנו אומרים ענינו בין גואל לרופא לא קשה שאינו אלא לש"ץ אבל יחיד כולה בש"ת ועוד אומר הר"ר חיים דאיתא בתוספתא (דפ' ת"ה) בהדיא כמנהגנו דקאמר התם ימים שיש בהן קרבן מוסף כגון ר"ח וח"ה ערבית ושחרית מתפלל י"ח שלמות ואומר מעין המאורע בעבודה ואם לא אמר מחזירים אותו ובמוספים מתפלל שבע ואומר קדושת היום באמצע ובירושלמי נמי י"ל דטעות סופר הוא ול"ג של מוסף אלא בא ומצאן מתפללים וכן משמע בירושלמי פרק מי שמתו דגם זו המימרא כתובה שם ולא הזכיר של מוסף כלל: **אין** יחיד **מתפלל** קדושה. וכן הלכה אבל המתפלל י"ח עם החזן לכשיגיע ש"ץ לקדושה יאמר עם השליח צבור נקדש וכל הקדושה משלש יכול לענות עם הצבור דאין זה קרוי יחיד:

ונחזי

או צבור וצבור אבל יחיד לגבי צבור כמאן דלא צלי דמי קמ"ל ואי אשמעינן הכא משום דלא אתחיל בה אבל התם דאתחיל בה אימא לא צריכא אמר רב הונא הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין [א]אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל ריב"ל אמר [ב]אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"צ לקדושה יתפלל ואם לאו אל יתפלל במאי קא מפלגי מר סבר אין יחיד אומר קדושה ומר סבר אין יחיד אומר קדושה [ג]וכן אמר רב אדא בר אהבה [ג]מנין שאין היחיד אומר קדושה שנאמר [1]ונקדשתי בתוך בני ישראל [2]כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה מאי משמע דתני [ג]רבנאי אחוה דרבי חייא בר אבא אתיא תוך תוך כתיב הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתיב התם [2]הבדלו מתוך העדה הזאת [ד]מה להלן עשרה אף כאן עשרה ודכולי עלמא מיהת מפסק לא פסיק איבעיא להו מהו להפסיק ליהא שמו הגדול מבורך כי אתא רב דימי אמר ר' יהודה [ה]ור"ש תלמידי דרבי יוחנן אמרי לכל אין מפסיקין חוץ מן יהא שמו הגדול מבורך שאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק ולית [ד]הלכתא כותיה: ר' יהודה אומר מברך לפניהם ולאחריהם: למימרא דקסבר רבי יהודה בעל קרי מותר בדברי תורה והאמר ריב"ל מנין לבעל קרי שאסור בדברי תורה [ו]שנאמר [3]והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת וגו' מה להלן בעלי קריין אסורין אף כאן בעלי קריין אסורין וכי תימא [ז]רבי יהודה [ח]לא דריש סמוכים והאמר [ט]רב יוסף אפילו מאן דלא דריש סמוכים בכל התורה במשנה תורה דריש דהא רבי יהודה לא דריש סמוכין בכל התורה כולה ובמשנה תורה דריש ובכל התורה כולה מנא לן דלא דריש דתניא [י]בן עזאי אומר נאמר [4]מכשפה לא תחיה ונאמר כל שוכב עם בהמה מות יומת סמכו ענין לו לומר מה שוכב עם בהמה בסקילה [יא]אף מכשפה נמי בסקילה אמר ליה ר' יהודה וכי מפני שסמכו ענין לו נוציא לזה לסקילה אלא אוב וידעוני בכלל כל המכשפים היו ולמה יצאו להקיש להן ולומר לך מה אוב וידעוני בסקילה אף מכשפה בסקילה ובמשנה תורה מנא לן דדריש דתניא רבי אליעזר אומר [יב]נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו אנוסת בנו ומפותת בנו ר' יהודה אוסר באנוסת אביו ובמפותת אביו ואמר רב גידל אמר רב מאי טעמא דר' יהודה דכתיב [5]לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה (את) כנף אביו כנף שראה אביו לא יגלה וממאי דבאנוסת אביו כתיב דסמיך ליה [6]ונתן האיש השוכב עמה וגו' אמרי אין במשנה תורה דריש והני סמוכין מבעי ליה לאידך דריב"ל דאמר ריב"ל [יג]כל המלמד לבנו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מהר חורב שנאמר [3]והודעתם לבניך ולבני בניך וכתיב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב [יד]תנן זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע המשמשת וראתה [טו]דם צריכין טבילה ורבי יהודה פוטר עד כאן לא פטר רבי יהודה אלא בזב שראה קרי דמעיקרא לאו בר טבילה הוא אבל בעל קרי גרידא מחייב וכי תימא ה"ה דאפילו בעל קרי גרידא נמי פטר רבי יהודה והאי דקא מפלגי בזב שראה קרי להודיעך כחן דרבנן אימא סיפא המשמשת וראתה [טו]דם צריכה טבילה למאן קתני לה אילימא לרבנן פשיטא השתא ומה זב שראה קרי דמעיקרא לאו בר טבילה הוא מחייבי רבנן המשמשת וראתה [טו]דם דמעיקרא בת טבילה היא לא כל שכן אלא לאו ר' יהודה היא ודוקא קתני לה

משמשת

עין משפט נר מצוה

מ א [טוש"ע או"ח סי' קט סעיף ח]:

ב מיי' פ"י מהלכות תפלה הלכה טז סמג עשין יט טור ש"ע או"ח סימן קט סעיף ח [וטור סי' קכד]:

מא ג מיי' פ"ח מה' תפלה ו טור ושו"ע או"ח סימן נה סעיף ח:

מב ד מיי' פ"י מה' תפלה טז טור ש"ע או"ח סימן קד סעיף ז:

מג ה מיי' פי"ח מהל' עו"ג הלכה טו [ופט"ו מהלכות סנהדרין הלכה ז] סמג לאוין נה טור יו"ד סימן קטו:

מד ו מיי' פ"ב מהלכות איסורי ביאה הל' יג טוש"ע אה"ע סי' טו [סעיף ה]:

רבינו חננאל

אמר רב הונא הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל. וריב"ל אמר אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ לקדושה יתפלל ואם לאו אל יתפלל. והלכה כריב"ל דלא יתחיל אא"כ יודע שיכול לסיים עד קדושה. ודכולי עלמא מיהת מפסק לא פסיק. פי', אינו פוסק ועונה אבל פוסק ושותק עד שהצבור עונין, וחוזר לתפלתו, ויצא ידי חובתו בשמיעה, ששומע כעונה קיימ"ל. איבעיא להו מהו להפסיק ליהא שמיא רבה מברך. כי אתא רב דימי אמר ר"י ור' שמע' תלמידי דר' יוחנן אמרי לכל אין מפסיקין חוץ ליהא שמיה רבא דאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק ולית הלכתא כוותייהו. ואסיקנא הא דאמר לכל אין מפסיקין חוץ ליהא שמיא רבא מברך שאפי' עוסק במעשה מרכבה פוסק ועונה עם הצבור, הא אסיקנא דלית הלכתא כוותיהו. מיהו מנהגא דרבנן לשתוק ולשמוע הצבור כשעונין אמן יהא שמיה רבא מברך וחוזר ומשלים תפלתו. וראינו עוד לרבוותא הגאונים דאי על יחיד לכנסת ואשכח צבור דצלו בלחש, מעכב עד דמסיימי, וכד פתח שליח צבורא מסדר צלותיה בהדי שליח צבור מילתא בלחש ואומר קדוש עם הצבור, ושפיר דמי, דכי האי גונא לאו הפסקה היא. וכי אמור רבנן אם יכול להתחיל ולגמור, היכא דאתחיל מקמי דפתח שליח צבור אבל כדמתחיל בהדי שליח צבורא שפיר דמי.

רב נסים גאון

ר' יהודה דלא דריש סמוכין בכל התורה ובמשנה תורה דריש. פירשו לטעמא דמילתא בפרק ט"ו נשים (דף ד) ואמרי ובמשנה תורה מאי טעמא דריש איבעית אימא משום דמוכח ואיבעית אימא משום דמופנה:

מסורת הש"ס

(א) [תיומא וכן ליתא בכי"ף], ב) מגילה דף כג:, ג) [עס ע"ש סנהדרין עד: ע"ש], ד) [נ"ל ואתיא עדה עדה דכתיב עד ממי לעדה הרעה הזאת מה להלן וכו' כך איתא במגילה], ה) [אולי צ"ל ור"ש בן לקיש וע' כתובות קיא:], ו) [ע' תוספות ב"ק פב: ד"ה אתא], ז) [עי' תוס' יומא דף ז. ד"ה וכי מפני ותוס' קדושין נג. ד"ה וסמיך ליה], ח) [סמיים כח:], ט) יומא דף ד., י) עס סנהדרין דף סז:, כ) יומא ד. נ). וש"ש במשנה, ל) [קדושין נ. ע"ש], מ) לקמן כו., נ) [נ"ל דס נלהן], ס) [ויקרא כ:],

תורה אור השלם

1. וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְיָ מְקַדִּשְׁכֶם:
ויקרא כב לב
2. הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע:
במדבר טז כא
3. רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְיָ אֵלַי הַקְהֵל לִי אֶת הָעָם וְאַשְׁמִיעֵם אֶת דְּבָרָי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל הָאֲדָמָה וְאֶת בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן: דברים ט י
4. מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה:
שמות כב יז
5. לֹא יִקַּח אִישׁ אֶת אֵשֶׁת אָבִיו וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו:
דברים כג א
6. וְנָתַן הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָ חֲמִשִּׁים כֶּסֶף וְלוֹ תִהְיֶה לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר עִנָּהּ לֹא יוּכַל שַׁלְּחָהּ כָּל יָמָיו: דברים כב כט

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה וכ' יהודה פוטר דקסבר לאין: (ב) תוס' ד"ה עד וכו' בירושלמי וכו' לא התפלל שחרית ונח:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, כשהיה עומד באמצע התפילה ומגיע ש"ץ למודים.

מוסף רש"י

מה להלן עשרה. עדה אין פחותה מעשרה שנאמר (במדבר יד) עד ממי לעדה הרעה הזאת, יצאו יהושע וכלב (מגילה כג:). **מה שוכב עם בהמה בסקילה.** דכתיב בשאם הנרבעת לבהמה (ויקרא כ) דמייסב כם, וכל דמייסב כם בסקילה היא דגמרינן מאוב וידעוני דכתיב בהו (שם) נאתן יגמנו אותם דמייסב כם (יבמות ד. סנהדרין סז:). **נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו.** אלא נאסרה עליו עולמית אלא אשת אביו, דכתיב (ויקרא יח) ערות אשת אביך, ואשת משמע ע"י אישות דקדושין (יבמות ד.). **אנוסת בנו.** לאו כלום היא דאין כלה אלא מקודשת ולאויה לאוסף (שם).

מ) משמשת ורואה נדה. דטומאת קרי קדמה וכשראתה הקרי לאויר היתה לטבול מיד: **גא כ"ש.** דלא אתיא טומאת נדה שהיא אחרונה ומפקעה לטבילה שנתחייבה בה כבר: **אלא לאו רבי יהודה.** קתני להודיענך דאפי' היכא דקדם הקרי אתיא טומאת נדה ומפקעה טבילה דאין טבילה אלא המטהרת ואי לרבי יהודה ליתא ליה תקנת עזרא למה ליה לאשמעינן הא כל בעלי קריין נמי על בעוו טבילה לדברי תורה הלכך על כרחך דוקא קתני לה: **גא תימא.** במתני' מברך אלא מהרהר: **עשאן ר' יהודה.** לברכת המזון: **הבלוות ד"א.** שמותר לשנותן בעל קרי כדבריו: **מה להלן באימה.** דכתיב וירא העם ויעופו וגו' (שמות כ): **מלאן אמרו.** כל הטומאים מותרים בתורה שאף הם יכולים להיות באימה ובראת אבל בעל קרי אינו אלא מתוך קלות ראש וחומת הדעת: **וכועלי נדות.** אם טבלו [6]לקריין לדברי תורה הטבילה אינה עולה להם לטהרם מטומאת בועל נדה שהיא שבעת ימים אבל לתקנת עזרא עולה להם כדתנן במתניתין[7] זב שראה קרי ונדה כו' לריכין טבילה: **ברגליות.** במשניות השגורות בפיו שהוא מוציאן מפיו במרוצה ואין לריך להאריך בהן: **אלא יציע.** בטעמי פירושיהן: **ואינו מציע את המדרש גרסי'.** מפני שלריך הוא תמיד להזכיר בו את הפסוקים שהוא דורש: **אוכרות.** שבמקראות הנדרשים: **לא יכנס למדרש כל עיקר.** לא להציע ולא לשנות אבל לבית המדרש הוא נכנס ושותק: **הלוות דרך ארץ.** כגון דרכן של ת"ח שהיא בריתא[8] ופרק בן עזאי הנותן ארבעה דברים אל לבו[9]: **מגמגם וקורא.** בעל קרי היה: נראה בעיני דה"ג ת"ר **אלעאי הלכה בו'.** ולא גרסינן מסייע ליה: **משום רבינו.** רב: **כי הך תנא סבי.** וכולהו לקולא: **אינו נוהג אלא בארץ.** בשחיטת חולין ילף טעמא בפרק הזרוע: **חטה ושעורה וחרצן.** שלשתן במפולת יד דהוו להו כלאי זרעים וכלאי הכרם כאחת: **לטבילותא.** דבעלי קריין: **חד תני.** בבן עזאי לחשה לתלמידיה: **משום בטול פריה ורביה.** שהיו נמנעים מתשמיש מפני טורח הטבילה: **שמקילין בה.** במרחצאות או בנתינת תשעה קבין: **שמחמירין בה.** בארבעים סאה: **של טובלי שחרין.** בעלי קריין הטובלין שחרית: **והא איהו אמר בו'.** לעיל ברים שמעתין[9]: **אפשר בנתינה.** תשעה קבין ואע"ג דלא תנא לקמן אלא בחולה[10] סתם תלמידי חכמים חולים הם כדאמר במסכת נדרים (דף מט:) כמאן מצלינן אקילי ואמריעי כרבי יוסי. קילי חולין מריעי רבנן: **גדר גדול גדרו.** במה שהגריבו בארבעים סאה: **שהבע אשה.** אותה אשה פנויה היתה וחכמים גזרו על היחוד אף על הפנויה[11]: **אפס מזונות.** לנהוג כרבי יהודה בן בתירא: **אפשר במרחצאות.** חמין: **קאי רווחך.** דבעי טבילה זו במקוה כשאר טבילות: **בתגנא דמיא.** גיגית: **תקן הצנא.** ליתן מים לתלמידים עליהם שחרית קודם קריאת התורה: **לא שנו.** דסגי בנתינה אלא בחולה שראה קרי לאונסו: **המרגיל.** וממשיך את הקרי עליו שמשמש מטתו: **אחבר הצביה.** אינו לריך לנו דחולה לאונסו לא שייך:

בקילעא

משמשת וראתה נדה אינה צריכה טבילה אבל בעל קרי גרידא מחייב לא תימא מברך אלא מהרהר ומי אית ליה לרבי יהודה הרהור והתניא בעל קרי שאין לו מים לטבול קורא קריאת שמע ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה ואוכל פתו ומברך לאחריה ואינו מברך לפניה אבל מהרהר בלבו ואינו מוציא בשפתיו דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר בין כך ובין כך מוציא בשפתיו אמר רב נחמן בר יצחק עשאן ר' יהודה כהלכות דרך ארץ דתניא [1]והודעתם לבניך ולבני בניך וכתיב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע מכאן אמרו [2]הזבים והמצורעים ובאין על נדות מותרים לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים לשנות במשנה וגמרא ובהלכות ובאגדות אבל בעלי קריין אסורים רבי יוסי אומר שונה הוא ברגליות ובלבד שלא [3]יציע את המשנה רבי יונתן בן יוסף אומר מציע הוא את המשנה ואינו מציע את [4]הגמרא רבי נתן בן [5]אבישלום אומר אף מציע את הגמרא ובלבד שלא יאמר אזכרות שבו רבי יוחנן הסנדלר תלמידו של רבי עקיבא משום ר"ע אומר לא יכנס למדרש כל עיקר ואמרי לה לא יכנס לבית המדרש כל עיקר ר' יהודה אומר שונה הוא בהלכות דרך ארץ מעשה ברבי יהודה שראה קרי והיה מהלך על גב הנהר אמרו לו תלמידיו רבינו שנה לנו פרק אחד בהלכות דרך ארץ ירד וטבל ושנה להם אמרו לו לא כך למדתנו רבינו שונה הוא בהלכות דרך ארץ אמר להם אע"פ שמיקל אני על אחרים מחמיר אני על עצמי: תניא ר' יהודה בן בתירא היה אומר [6]אין דברי תורה מקבלין טומאה מעשה בתלמיד אחד שהיה מגמגם למעלה מרבי יהודה בן בתירא אמר ליה בני פתח פיך ויאירו דבריך שאין דברי תורה מקבלין טומאה שנאמר [2]הלא כה דברי כאש נאם ה' מה אש אינו מקבל טומאה אף דברי תורה אינן מקבלין טומאה אמר מר מציע את המשנה ואינו מציע את הגמרא מסייע ליה לרבי אלעאי דאמר רבי אלעאי אמר ר' אחא בר יעקב משום רבינו הלכה מציע את המשנה ואינו מציע את הגמרא כתנאי מציע את המשנה ואינו מציע את הגמרא דברי רבי מאיר רבי יהודה בן גמליאל אומר משום רבי חנינא בן גמליאל זה וזה אסור ואמרי לה זה וזה מותר מ"ד זה וזה אסור כרבי יוחנן הסנדלר מ"ד זה וזה מותר כרבי יהודה בן בתירא [7]אמר רב נחמן בר יצחק נהוג עלמא כהני תלת סבי כרבי אלעאי בראשית הגז כרבי יאשיה בכלאים כרבי יהודה בן בתירא בד"ת כרבי אלעאי בראשית הגז דתניא [8]רבי אלעאי אומר [2]ראשית הגז אינו נוהג אלא בארץ כרבי יאשיה בכלאים כדכתיב [3](כרמך) לא תזרע [כרמך] כלאים [9]רבי יאשיה אומר [3]לעולם [10]אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד כרבי יהודה בן בתירא בדברי תורה דתניא רבי יהודה בן בתירא אומר [7]אין דברי תורה מקבלין טומאה כי אתא זעירי אמר בטלוה לטבילותא ואמרי לה בטלוה לנטילותא מאן דאמר בטלוה לטבילותא כרבי יהודה בן בתירא מאן דאמר בטלוה לנטילותא כי הא [9]דרב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא: תנו רבנן בעל קרי שנתנו עליו תשעה קבין מים טהור נחום איש גם זו לחשה לרבי עקיבא ורבי עקיבא לחשה לבן עזאי ובן עזאי יצא ושנאה לתלמידיו בשוק פליגי בה תרי אמוראי במערבא רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא חד תני שנאה וחד תני לחשה מאן דתני שנאה משום בטול תורה ומשום בטול פריה ורביה ומאן דתני לחשה [11]שלא יהו תלמידי חכמים מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים אמר רבי ינאי שמעתי שמקילין בה ושמעתי שמחמירין בה [12]וכל המחמיר בה על עצמו מאריכין לו ימיו ושנותיו אמר ריב"ל מה טיבן של טובלי שחרין מה טיבן הא איהו דאמר בעל קרי אסור בדברי תורה הכי קאמר מה טיבן בארבעים סאה אפשר בתשעה קבין מה טיבן בטבילה אפשר בנתינה אמר רבי חנינא גדר גדול גדרו בה דתניא מעשה באחד שתבע אשה לדבר עבירה אמרה לו ריקא יש לך ארבעים סאה שאתה טובל בהן מיד פירש אמר להו רב הונא לרבנן רבותי מפני מה אתם מזלזלין בטבילה זו אי משום ציבה אפשר במרחצאות אמר ליה רב חסדא [13]וכי יש טבילה בחמין אמר ליה רב אדא בר אהבה קאי כוותך רבי זירא הוה יתיב באגנא דמיא בי מסותא אמר ליה לשמעיה זיל ואייתי לי תשעה קבין ושדי עלואי אמר ליה רבי חייא בר אבא למה ליה למר כולי האי והא יתיב בגווייהו אמר ליה כארבעים סאה מה [14]ארבעים סאה בטבילה ולא בנתינה אף [15]תשעה קבין בנתינה ולא בטבילה רב נחמן תקן חצבא בת תשעה קבין כי אתא רב דימי אמר רבי עקיבא ורבי יהודה גלוסטרא אמרו לא שנו אלא לחולה לאונסו אבל לחולה המרגיל ארבעים סאה אמר רב יוסף אתבר חצביה דרב נחמן כי אתא רבין אמר [16]באושא הוה עובדא

בקילעא

תורה אור השלם

1. רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְיָ אֵלַי הַקְהֵל לִי אֶת הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת דְּבָרַי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל הָאֲדָמָה וְאֶת בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן:
דברים ד ט-י

2. הֲלוֹא כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ נְאֻם יְיָ וּכַפַּטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע: ירמיהו כג כט

3. לֹא תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן תִּקְדַּשׁ הַמְּלֵאָה הַזָּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכֶּרֶם: דברים כב ט

הגהות הב"ח

(א) גמ' מציע את (הגמ') מז"מ, וי"ב וי"ג רש"י המדרש וכן בכל הטעמוד: (ב) רש"י ד"ה אפסר וכו' דלא תנא לה אלא בחולה. ע"כ בסמוך בסוף עמוד זה:

גליון הש"ס

רש"י ד"ה וכועלי נדות אם טבלו לקריין. עי' מ"ל פ"ג ה"ג מהל' איסו"ב המקדש:

רב ניסים גאון

מה ארבעים סאה בטבילה ולא בנתינה. פירשו בברייתא דשיעור מקוה שכשר לטבילה מ' סאה ואיתה להא ברייתא בפרק ערבי פסחים (דף קמ) ובעירובין בפרק מבוי (דף יד): **עזרא** תיקן להן טבילה לבעלי קריין. זו אחת מי' תקנות שתיקן עזרא ומפרשא בבבא קמא בפ' מרובה (דף פב) ובגמ' דהקורא את המגילה עומד דבני מערבא (הלכה א):

עין משפט נר מצוה

מה א מיי' פ"ד מה"לכות ק"ש הלכה ח סמג עשין יח עוש"ע או"ח סימן פח:

מו ב מיי' פ"י מה"לכות בכורים הלכה ג סמג עשין קמג עוש"ע י"ד סי' שלג סעיף ג:

מז ג מיי' פ"ח מה"לכות כלאים הלכה יג ופ"ה הל' כז סמג לאוין רפ עוש"ע י"ד סי' רלו סעיף ג:

מח ד מיי' פ"ד מה"ל' ק"ש הלכה ח ופ"ד מה"ל' תפלה הל' ד (ה) (ופ"ז מה"ל' ברכות הל' ט) ופ"י מה"ל' ספר תורה הל' ח סמג עשין יח עוש"ע או"ח סי' פח עוש"ע י"ד סי' רפד סעיף ט:

מט ה מיי' פ"ה מה"לכות דעות הל' ד ופ"ד מה"לכות תפלה הלכה ט (ופ"ז מה"ל' איסו"ב הל' יא) סמג לאוין פח עוש"ע או"ח סי' פ ופי' רמ סעיף ג ואה"ע סימן כה סעיף ב:

נ ו טור א"ח סי' רמג:

נא ז שו"ע י"ד סימן רא סעיף עה:

נב ח ומיי' פי"א מה"ל איסו"ב הל' מז עוש"ע יו"ד סי' רא סעי' א):

נג ט טור א"ח בב"י סי' פח:

רבינו חננאל

רבי יוסי אומר שונה היא ברגליות. פירוש, דבר שהוא רגיל לשנות בה. **ובלבד שלא יציענו.** פירוש, שלא ילמד לאחרים כשהוא בעל קרי. ודבר זה אנו למדין מקל וחומר מסיני אם ללמוד אסור, ללמד לא כל שכן. **ר' יהודה אומר שונה הוא בהלכות דרך ארץ.** פירוש מסכתא קטנה ושמה דרך ארץ ומותר לשנות בה. **תניא ר' יהודה בן בתירה אומר אין דברי תורה מקבלין טומאה.** והאידנא קיי"ל כר' יהודה בן בתירה דאמר ליה לההוא תלמיד דהוה מגמגם וקורא מלמעלה מר' יהודה בן בתירא, א"ל פתח פיך ויאירו דבריך שאין דברי תורה מקבלין טומאה, שנאמר הלא כה דברי כאש, מה אש אינו מקבל טומאה אף דברי תורה אינם מקבלים טומאה, וקיי"ל כר' יהודה בן גמליאל דאמר משום ר' חנניא בן גמליאל זה וזה מותר, ומותר להציע המשנה והמדרש. ובתר הני כולהו אמר רב נחמן בר יצחק נהוג עלמא כתלת סבי, כר"י בן בתירא שאין דברי תורה מקבלין טומאה. והא דזעירא דבטלוה לטבילותא מסייע ליה לרב נחמן בר יצחק דאמר נהוג עלמא בדברי תורה כר"י בן בתירא, וה"מ בדברי תורה אבל בתפלה עד שירחץ. **לא שנו אלא חולה לאנסו.** פי', שראה קרי באונס שלא בתשמיש, אבל חולה המרגיל שראה קרי מחמת תשמישו, אינו נטהר אלא במ' סאה של מקוה.

ונחזי עזרא היכן תקן. בהרבה מקומות[א] (ב) גבי שאר תקנות לא פריך גמרא הכי אלא שאני הכא דדבר הרגיל בכל יום הוא על כן אנו זכורים: **ולית הלכתא כוותיה.** דטבילה בכל יום ארבעים סאה אלא אפילו לאחרים נמי סגי בתשעה קבין אי נמי הכי פירושו ולית הלכתא כוותיה אלא כר' יהודה בן בתירא דאמר דברי תורה אין מקבלין טומאה וי"מ דוקא לתורה[ב] אבל לתפלה צריך ח) טבילה ופי' ר"י דלא שנא והטובל בערב יום"כ אין לו לברך והמברך הוה ברכה לבטלה:

ט) **אלא דבולי עלמא חוזר לראש.** וה"ה דהו"מ לאוקמי דבולי עלמא אין מחזר לראש ומדלא מוקי הכי ש"מ דהלכה דמחזר לראש וכן נקמן (ג) בהדיא אמר ר' אבהו מחזר לראש ותימה דבמסכת ר"ה (דף לד:) א"ר יוחנן שמע תשע תקיעות בט' שעות ביום יצא אלמא תקיעות מצטרפות אע"ג דשהה כדי לעשות כולם וכן במגילה (פ"ב ד' יח:) נמי דאמרינן אמר רב אין הלכה כרבי מוגא דאמר אם שהה מחזר לראש דקאמר נקוט דרב ביבי בידך ואומר השר מקולי דיש לחלק דשאני הכא דאין ראוי לקרות וכן לקמן (ד' מד:) דרבי אבהו אזל במבואות המטונפות דהתם ס"ע מודו דמחזר לראש אבל היכא דגברא חזי כמו מגילה ושופר כולי עלמא מודו דאינו מחזר לראש אלא למקום שפסק ורבינו יהודה פירש (ד) דהכא לא מצי למימר דבולי עלמא דאין מחזר לראש ובדשהה קמיפלגי דהא לכ"ע הוי גברא חזי כיון דאינו מחזר לראש אבל ודאי אי הו"מ למימר הכי הוה אמר ליה:

והא זבח רשעים תועבה. פר"י דדוקא במקום שהיה יכול להסתפק ולתלות[ג] שיש שם טומאה: **אע"פ** שהתפלל תפלתו תועבה. והוי מעוות לא יוכל לתקן וכ"י פי' דיחזור ויתפלל:

ממתין עד שיכלו המים. במשתין על גבי קרקע או ע"ג בגדים ואין שם טופח ע"מ להטפיח כדמשמע לקמן (ד' כה.) כגון דעביד טיף טיף שנבלען מהרה כן פי' הרב רבי יוסף ומיהו נראה אפילו אם יש בהן טופח על מנת להטפיח מותרין כיון דמדאורייתא אינן אסורין אלא כנגד העמוד בלבד ורבנן הוא דגזור וכיון שעומד כבר בתפלתו לא אטרחוהו רבנן לחזור בתפלה:

חייסינן

בקילעא דרב אושעיא אתו ושאלו לרב אסי אמר להו לא שנו אלא לחולה המרגיל אבל לחולה לאונסו פטור מכלום א"ר יוסף אצטמיד חצביה דרב נחמן מכדי כולהו אמוראי ותנאי בדעזרא קמיפלגי ונחזי עזרא היכי תקן אמר אביי עזרא תקן לבריא המרגיל מ' סאה ובריא לאונסו ט' קבין ואתו אמוראי ופליגי בחולה מר סבר חולה המרגיל כבריא המרגיל וחולה לאונסו כבריא לאונסו ומר סבר חולה המרגיל כבריא לאונסו וחולה לאונסו פטור מכלום אמר רבא נהי דתקן עזרא טבילה נתינה מי תקן והאמר מר עזרא תקן טבילה לבעלי קריין אלא אמר רבא [ט]עזרא תקן טבילה לבריא המרגיל מ' סאה ואתו רבנן והתקינו לבריא לאונסו ט' קבין ואתו אמוראי וקא מיפלגי בחולה מר סבר חולה המרגיל כבריא המרגיל וחולה לאונסו כבריא לאונסו ומר סבר לבריא המרגיל מ' סאה וחולה המרגיל כבריא לאונסו ט' קבין אבל לחולה לאונסו פטור מכלום אמר רבא [א]הלכתא בריא המרגיל וחולה המרגיל ארבעים סאה ובריא לאונסו תשעה קבין אבל לחולה לאונסו פטור מכלום: [ב]ת"ר בעל קרי שנתנו עליו ט' קבין מים טהור בד"א לעצמו אבל לאחרים ארבעים סאה ר' יהודה אומר מ' סאה מכל מקום ר' יוחנן וריב"ל ור"א ור' יוסי בר' חנינא חד מהאי זוגא וחד מהאי זוגא אריש חד אמר הא דאמרת במה דברים אמורים לעצמו אבל לאחרים מ' סאה לא שנו אלא לחולה המרגיל אבל לחולה לאונסו ט' קבין וחד אמר כל לאחרים אפילו חולה לאונסו עד דאיכא מ' סאה וחד מהאי זוגא וחד מהאי זוגא אסיפא חד אמר הא דאמר רבי יהודה מ' סאה מכל מקום לא שנו אלא בקרקע אבל בכלים לא וחד אמר אפי' בכלים נמי בשלמא למ"ד אפי' בכלים היינו דקתני ר' יהודה אומר מ' סאה מכל מקום אלא למ"ד בקרקע אין בכלים לא מכל מקום לאתויי מאי לאתויי מים שאובין רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע ורבא (ברבי) בר שמואל כריכו ריפתא בהדי הדדי א"ל רב פפא הבו לי לדידי לברוך דנפול עילואי ט' קבין אמר להו רבא (ברבי) [בר] שמואל תנינא במה דברים אמורים לעצמו אבל לאחרים מ' סאה אלא הבו לי לדידי לברוך דנפול עילואי ארבעים סאה אמר להו רב הונא הבו לי לדידי לברוך דליכא עילואי לא האי ולא האי רב חמא טביל במעלי יומא דפסחא להוציא רבים ידי חובתן ולית הלכתא כוותיה:

מתני' [ג]היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר ירד [ד]לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תהא הנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא ואם לאו יתכסה במים ויקרא ולא יתכסה לא במים הרעים ולא [ה]במי המשרה עד שיטיל לתוכן מים [ו]וכמה ירחיק מהן ומן הצואה ד' אמות:

גמ' ת"ר היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר היה קורא בתורה ונזכר שהוא בעל קרי אינו מפסיק ועולה אלא מגמגם וקורא ר"מ אומר אין בעל קרי רשאי לקרות בתורה יותר מג' פסוקים תניא אידך [ז]היה עומד בתפלה וראה צואה כנגדו מהלך לפניו עד שיזרקנה לאחוריו ד' אמות והתניא לצדדין ל"ק [ח]הא דאפשר הא דלא אפשר [ט]היה מתפלל ומצא צואה במקומו אמר רבה אע"פ שחטא תפלתו תפלה מתקיף ליה רבא והא [י]זבח רשעים תועבה אלא אמר רבא הואיל וחטא [כ]אע"פ שהתפלל תפלתו תועבה[ל]: ת"ר [מ]היה עומד בתפלה ומים שותתין על ברכיו פוסק עד שיכלו המים וחוזר ומתפלל להיכן חוזר רב חסדא ורב המנונא חד אמר חוזר לראש וחד אמר [נ]למקום שפסק לימא בהא קמיפלגי

מר

נקילעא. נכנסת הבית אחר שלפני הטרקלין שקורין פורטיג"ו בלע"ז: **אלעמיד.** נתחזקו שבריו ונלמדו כלומר לורך לנו עוד בו: **וקא מיפלגי אמוראי.** רב דימי ורבין: **דאמר מר.** גבי עשר תקנות בב"ק בפרק מרובה: **אמר רבא הלכתא וכו'.** אפלוגתא דאמוראי הוא דפסק רבא דפליגי אליבא דרבנן. מיהו השתא אנן כרבי יהודה בן בתירא נהגינן כדאמר רב נחמן לעיל ורב נחמן בר יצחק בתרא הוה: **נעלמו.** לעסוק בתורה לעצמו אבל ללמד לאחרים מ' סאה: **ור"י אומר מ' סאה מ"מ.** מ' סאה שאמרו בכל ענין שהן ולקמן מפרש לה: **חד מהאי זוגא וחד מהאי זוגא.** פליגי אריש בפירושא דמילתא דמ"ק: **אסיפא.** דר' יהודה: **ל"ש אלא בקרקע.** לא תימא מ"מ דר' יהודה לאכשורי בכלי אמא דאין כשר אלא מ' סאה בקרקע ולקמן בעי א"כ מאי מ"מ: **אבל לאחרים מ' סאה.** והכא נמי דלאפוקי אחרים ידי חובתן כלאחרים דמי: **דנפול עילואי.** לאו דוקא אלא טבלתי במ' סאה: **לא האי ולא האי.** לא הוצרכתי לא לזו ולא לזו שלא רחיתי קרי: **עכל.** ובילך. רגיל היה לעשות כן דהו"ל ללמד אחרים ובשאר ימות השנה לא היה טובל אלא נותן עליו ט' קבין: **ולית הלכתא כוותיה.** דכי היכי דלעצמו בנתינה לאחרים נמי בנתינה אי נמי דקיי"ל כרבי יהודה בן בתירא:

מתני' לא יפסיק. תפלתו לגמרי אלא יקצר כל ברכה וברכה ואומר כל הברכות בקולר: **במים הרעים.** מים סרוחים: **עד שיכן לתוכן מים.** ובגמרא (לקמן כה:) [ה] מפרש כמה מים רמי וחזיל ומפרש לה בחסורי מחסרא והכי קתני לא יקרא אלא מי רגלים עד שיתן לתוכן מים: **וכמה ירחיק מהם.** ממי רגליס: **גמ' מגמגם.** במרוצה: **יותר מג' פסוקים.** כגון בבית הכנסת דאי אפשר לפחות כדתנן (מגילה פ"ג הג.) הקורא בתורה לא יפחות מג' פסוקים: **והתניא לצדדין.** א"ל לילך עד שתהא לאחוריו: **דאפשר.** לילך לפניו ילך לפניו עד שתהא לאחוריו: **לא אפשר.** כגון יש נהר לפניו מסתלק לצדדים:

דמר

מסורת הש"ס

א) ב"ק פב., ב) תוספתא פ"ב הי"א ע"ש, ג) [לעיל כא.], ד) [ע' פירש"י לקמן כה: ד"ה מי המסריח], ה) מגילה מז:, ו) [עי' תוס' ערובין סד. ד"ה שכול], ז) ר"ה מאי מקנתא להלל ולגלי, ח) [ע' תוספות טוען קכב: ד"ה לגבלן], ט) [שיך לדף כג.],

תורה אור השלם

1. זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה אַף כִּי בְּזִמָּה יְבִיאֶנּוּ:
משלי כא כז

הגהות הב"ח

(א) במשנה רש"י ד"ה עד שיתן וכו' וגגמ' פריך כמה: (ב) תוס' ד"ה ומחזי וכו' בהרבה מקומות. נ"ב בפרק אין עומדין דף ל"ג גבי הבבלה פריך תלמודא נמי הכי ולריך לומר ג"כ כמ"ש התוספות הכא: (ג) ד"ה אלא וכו' וכן לקמן. נ"ב סוף דף כ"ה: (ד) בא"ד והנינו יהודה פירש. נ"ב עיין בספר נחלת לבי סימן ו' ס"ה תמלא בלור לדבריה אלו:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, בכל דוכתא לא מיבעיא לן עזרא היכי תקון אלא הכא וכן לקמן גבי סדר הבדלה לפי שהוא דבר הרגיל בכל יום ובכל מרצש"ק וכו"ע שייכי בהו. ב. בתוס' רי"ש כתב, ולא כספר הישר שפי' דלתפילה לא נהוג. ג. בתוס' רי"ש הוסיף, אבל אינו מקום שיכול לתלות ולהסתפק בדבר לא מקרי זבח רשעים.

לעזי רש"י

פורטיג"ו [פורק"א]. אכסדרה.

מוסף רש"י

שותתין. קולי"ר בלע"ז שאינו אינו למרמוק אלא עופל ויוכל כנגדו (סנהדרין עז).

רב ניסים גאון

היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק. אמר' עלה בתלמוד ארץ ישראל [פ"ג הלכה ה'] מתניתא ברבים אבל בינו לבין עצמו מפסיק וכר' מאיר ברם כר' יהודה אפי' בינו לבין עצמו אינו מפסיק כשאין לו מים לטבול אבל יש לו מים לטבול אפי' ר' יהודה מודה שהוא מפסיק:

עין משפט נר מצוה

נג א מיי' פ"ד מהל' תפלה הלכה ו:
נד ב מיי' פ"ג מהלכות ק"ש הלכה ז [עור אור בב"י סוף סי' ע]:
נה ג ד מיי' פ"ד מהל' תפלה הל' ט עמוד עשרן י"ט טוש"ע או"ח סימן פט סעיף ג:
נו ה מיי' וסמג שם טוש"ע או"ח סימן עו סעיף ח:
נז ו ז מיי' שם הל' יג סמג שם טוש"ע או"ח סימן פ:

רבינו חננאל

ר' יוחנן וריב"ל ור' אלעזר ור' יוסי בר' חנינה חד מהאי זוגא וחד מהאי זוגא. פי', נמצאו תרי זווי ור' יוחנן וריב"ל זוגא חד, ר' אלעזר ור' יוסי בר' חנינא זוגא חד, חד מהאי זוגא וחד מהאי זוגא כגון ר' יוחנן ור"א ור' יהושע ור' יוסי, או איפכא ר' יוחנן ור' יוסי ור' יהושע ור"א. **מתני'. היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק וכו'.** והאידנא קיי"ל כר' יהודה בן בתירא וכזעירי דאמר בטלה לטבילותא ואוקומה אראורייתא, דליכא טבילה לבעל קרי ולמשמש מטתו אלא לתרומה וקודש בלבד. מיהו אשכחן דגדרו גדר והחמיר להן לטהר בנתינת ט' קבין מים עליהם. וכדרבא דאמר מדברי כולם נלמד חולה המרגיל ט' קבין, וכש"כ בריא. וה"מ בחולה שאינו מסתכן אבל חולה המסתכן פטור מכלום והרי הוא כבעל קרי שאין לו מים לטבול, וכמו הזבין והמצורעין שאין חוששין לא לטבילה ולא לנתינת ט' קבין אלא קורין כדרכן. וכיוצא בהן נשים ויולדות שמתפללות ומברכות כל ברכות שהן חייבות, וכדרבינא דאמר הילכתא נדה קוצה לה חלה כו'. והא דרב חמי הוה טביל כל מעלי פסחא להוציא רבים ידי חובתן, אסיקנא [ד]לית הילכתא כוותיה, אלא אע"ג דלא טביל מפיק להו ידי חובתן. מיהו להתפלל כולי עלמא מחמירין ולא מצלו ואפי' בע"ק עד שיתן עליו ט' קבין מים, מדתנן היה עומד ונזכר שהוא בע"ק לא יפסיק אלא יקצר, שמעינן מינה שאסור להתפלל כשהוא בעל קרי. וכן עמא דבר שנהגו כל ישראל להמנע מן התפלה עד שיטהרו בנתינת ט' קבין מים, דר' יהודה ב"ב לא פטר אלא בדברי תורה אבל לתפלה לא פטר. והא דאמר ר' מאיר אין בעל קרי רשאי לקרות יותר מג' פסוקים, לית הילכתא כוותיה מדר"י בן בתירה. **אלא אמר רבא הואיל וחטא אע"פ שהתפלל תפלתו תועבה.** קיי"ל כרבא דהואיל דהיה לו לעיין אי מקום טהור הוא ולא עיין, תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל. **חד אמר חוזר לראש וחד אמר למקום שפסק.** וקיי"ל דחוזר למקום שפסק, חדא דתפלה מדרבנן היא ובדרבנן הלך אחרי המיקל. ועוד דמסתברא דהשתא הוא דאידחי ולא דחוי מעיקרא הוא, דבמאי אדחי, אי בהרגשת מי רגלים, קי"ל כמה דיכול לעמוד על עצמו לא מדחי.

מר סבר [ו]אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש ומר סבר למקום שפסק אמר רב אשי האי אם שהה אם לא שהה מיבעי ליה [ז]אלא [א]דכולי עלמא אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש [ב]והתם בדלא שהה קמיפלגי דמר סבר גברא דחויא הוא ואין ראוי ואין תפלתו תפלה ומר סבר גברא חזיא הוא ותפלתו תפלה תנו רבנן [ג]הנצרך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה אמר רב זביד ואיתימא רב יהודה לא שנו אלא שאינו יכול לשהות בעצמו אבל אם יכול לשהות בעצמו תפלתו תפלה ועד כמה אמר רב ששת [ג]עד פרסה איכא דמתני לה [ח] אמתניתא במה דברים אמורים כשאין יכול לעמוד על עצמו אבל אם יכול לעמוד על עצמו תפלתו תפלה ועד כמה אמר רב זביד [ח] [ד]עד פרסה אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן [ה]הנצרך לנקביו הרי זה לא יתפלל משום שנאמר [1]הכון לקראת אלהיך ישראל ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מ"ד [2]שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים שמור עצמך שלא תחטא ואם תחטא הבא קרבן לפני וקרוב לשמוע [ו](דברי חכמים) אמר רבא הוי קרוב לשמוע דברי חכמים שאם חוטאים מביאים קרבן ועושים תשובה מתת הכסילים [זבח] אל תהי ככסילים שחוטאים ומביאים קרבן ואין עושים תשובה כי אינם יודעים לעשות רע אי הכי צדיקים נינהו אלא אל תהי ככסילים שחוטאים ומביאים קרבן ואינם יודעים אם על הטובה הם מביאים אם על הרעה הם מביאים אמר הקב"ה בין טוב לרע אינן מבחינים והם מביאים קרבן לפני רב אשי ואיתימא רב חנינא בר פפא אמר שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפלה לפני. תנו רבנן [ז][ה]הנכנס לבית הכסא חולץ תפיליו ברחוק ד' אמות ונכנס אמר רב אחא בר רב הונא אמר רב ששת לא שנו אלא בית הכסא קבוע אבל בית הכסא עראי חולץ ונפנה לאלתר [ו]וכשהוא יוצא מרחיק ד' אמות ומניחן מפני שעשאו בית הכסא קבוע איבעיא להו מהו שיכנס אדם בתפילין לבית הכסא קבוע להשתין מים רבינא שרי רב אדא בר מתנא [ו]אסר אתו שיילוה לרבא אמר להו אסור חיישינן שמא יפנה בהן ואמרי לה שמא יפיח בהן תניא אידך הנכנס לבית הכסא קבוע חולץ תפיליו ברחוק ד' אמות ומניחן בחלון הסמוך לרשות הרבים ונכנס וכשהוא יוצא מרחיק ד' אמות ומניחן דברי בית שמאי ובית הלל אומרים אוחזן בידו ונכנס ר"ע אומר אוחזן בבגדו ונכנס בבגדו ס"ד זימנין מישתלי להו ונפלי אלא אימא אוחזן בבגדו ובידו ונכנס ומניחם בחורין הסמוכים לבית הכסא [ח]ולא יניחם בחורין הסמוכים לרשות הרבים שמא יטלו אותם עוברי דרכים ויבא לידי חשד ומעשה בתלמיד אחד שהניח תפיליו בחורין הסמוכים לרשות הרבים ובאת זונה אחת ונטלתן ובאת לבית המדרש ואמרה ראו מה נתן לי פלוני בשכרי כיון ששמע אותו תלמיד כך עלה לראש הגג ונפל ומת באותה שעה התקינו [ט]שיהא אוחזן בבגדו ובידו ונכנס תנו רבנן בראשונה היו מניחין תפילין בחורין הסמוכין לבית הכסא ובאין עוברים ונוטלין אותן התקינו שיהו מניחין אותן בחלונות הסמוכות לרשות הרבים ובאין עוברי דרכים ונוטלין אותן התקינו שיהא אוחזן בידו ונכנס אמר רבי מיאשא [י]בריה דריב"ל הלכה [י]גוללן כמין ספר ואוחזן בימינו כנגד לבו אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן ובלבד [כ]שלא תהא רצועה יוצאת מתחת ידו טפח אמר רבי יעקב בר אחא אמר רבי זירא [ל]לא שנו אלא שיש שהות ביום ללבשן אבל אין שהות ביום ללבשן עושה להן כמין כים טפח ומניחן [מ]אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן ביום גוללן כמין ספר ומניחן בידו כנגד לבו ובלילה עושה להן כמין כים טפח ומניחן אמר אביי [מא]לא שנו אלא בכלי שהוא כליין אבל בכלי שאינו כליין אפילו פחות מטפח אמר מר זוטרא ואיתימא רב אשי תדע שהרי [נ]פכין קטנים מצילין באהל המת ואמר רבה בר בר חנה כי הוה אזלינן בתריה דרבי יוחנן כי הוה בעי למיעל לבית הכסא כי הוה נקיט ספרא דאגדתא הוה יהיב לן כי הוה נקיט תפילין לא הוה יהיב לן אמר הואיל ושרונהו רבנן

נ״טרן

חיישינן שמא יפנה בהן ואסור. ודוקא בבית הכסא קבוע חייסינן שמא יפנה בהן אבל בבית הכסא עראי שאין רגילים לפנות שם מותר להשתין בהן ולא חייסינן שמא יפנה בהן והא דתניא לקמן לא ישתין בהן אפילו בבית הכסא עראי הייינו דוקא כשאוחזן בידו דחייסינן שמא יפשוף בהן הטילות אם יפלו מים על רגליו או יגע באמה: **שהרי פכין קטנים מצילין באהל המת.** ועל כרחך מטעם אויר הוא דאי לית בהו[א] אויר כלל לא היו מצילין דהוי כמו אוכלין שבגבן בטיט [ט]שמקבלין טומאה באהל המת: דבריס

מסורת הש"ס

א) [לקמן כד: ר"ה לד:], ב) [ע"ל כב: תוס' ד"ה אלא], ג) והכא, ד) ואיתימא רב יהודה עד פרסה כל"ל. רש"ל, ה) תוספתא פ"ב ה"י, ו) [עיטות הדפוס וע' הגהותא בענין יעקב], ז) שבת סב., ח) [גר כ"ה כל"ל וכ"ה בשאלתות פ' נא וכן איתא לקמן כד:], ט) כך דרבה בב"מ ס"ל קודם הא דר' יעקב בר אחא. רש"ל, י) [ר"ש אלא אחר ד"ה ואוחזן],

תורה אור השלם

1. לָכֵן כֹּה אֶעֱשֶׂה לָךְ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב כִּי זֹאת אֶעֱשֶׂה לָּךְ הִכּוֹן לִקְרַאת אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל:
עמוס ד יב
2. שְׁמֹר רַגְלְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח כִּי אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע:
קהלת ד יז

הגהות הב"ח

(ח) גמ' איכא דמתני לה במתניתא וכו' אמר רב זביד אמר רב יהודה עד פרסה:

גליון הש"ם

תוס' ד"ה שהרי וכו' שמקבלין טומאה באהל המת. כלאיתא זבחים דף ג ע"ב:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, אבל אם לא היה [חשוב] אויר שלהם לא היה מציל באהל המת מידי דהוי אאוכלין שבגבן בטיט דאמרי' בפ"ק דזבחים שאין ניצולין באהל המת.

רב ניסים גאון

פכין קטנים מצילין באהל המת. עיקרה בסיפרי (פרשת חקת) וכל כלי פתוח בכלי חרש הכתוב מדבר מה ת"ל פתוח ואפילו כל שהוא (והואיל והוא) [הוא] טמא באהל המת לפיכך אם יהיה מוקף בצמיד פתיל מציל על מה שבתוכו כדמפרש התם נמי וכל כלי פתוח מיכן אמרו כלים מצילין בצמיד פתיל באהל המת ואמרו עוד טמא הוא אין ת"ל הוא אלא הוא שיציל על עצמו ובשבת בפ' אמר רבי עקיבא (דף פז) ובבבא קמא בפ' כיצד הרגל מועדת (דף כו:) גרסי' תניא מפץ במת מנין ודין הוא ומה פכין קטנים שטהורין בזב טמאין במת:

עין משפט נר מצוה

נח א מיי' פ"ד מהל' תפלה הלכה יג סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קד סעיף ה:
נט ב ג מיי' שם הל' י' סמג שם טוש"ע או"ח סימן נ סעיף ח:
ס ד מיי' וסמג שם טוש"ע שם סעיף ח ג:
סא ה ו מיי' פ"ד מהל' תפילין הלכה יז סמג עשין כב טוש"ע או"ח סימן מג סעיף ה [וכ אלפס כאן וכהל' תפילין דף עב]:
סב ז מיי' וסמג שם טוש"ע שם סעיף ח:
[ח מיי' שם]:
סג ט י כ מיי' וסמג שם טור שו"ע שם סעיף ה':
סד ל מ מיי' שם הלכה יט סמג שם טוש"ע שם סעיף ו:
נ [מיי' פכ"א מהל' טומאת מת הלכה ג]:

רבינו חננאל

בית הכסא קבע. פירוש, מקום שהוכן ליפנות בו בני אדם לגדולים וכל שכן להשתנה. מדרון. קום שהמים נמשכין ויורדין ואינן (נקנין) [נקרין] ולא נבלעו במקומן. **ובית הכסא** ארעי. מקום שנזדמן לאדם בהליכתו (מפנה) [ונפנה] שם או השתין בו מים. [**אבעיא להו מהו שיכנס אדם בתפילין לבית הכסא קבוע להשתין מים וכו'.** וקיימ"ל דלא יכנס אדם בתפילין לבית הכסא קבע אפי' להשתין מים]. **התרתי לך כאן קבוע אסרתי לך כאן בית הכסא ארעי.** פי', דבבית הכסא קבוע אסור להניחם בראשו, אבל בידו שרי דליכא למיחש לנינצוצות ולשפשף. ולהפך בבית הכסא ארעי שהמקום קשה, שאסור לאוחזם בידו משום ניצוצות אלא מניחם בכיסם, אבל מותר כשהוא בראשו ואין צריך לחלוץ רק שיכסה אותם. **א"ר יצחק הנכנס לסעודת קבע חולץ תפיליו ואחר כך נכנס ופליגא דר' חייא דא"ר חייא מניחן על שלחנו וכן הדור לו.** כל היכא דאיכא כהאי גונא בתלמוד ופליגא דפולני קיי"ל כחולץ, הלכך קיי"ל כר' חייא.

דברים שהתרתי לך כאן כו'. ולא בעי לשנויי דבריס שהתרתי לך בבית הכסא ערלי אסרתי לך בקבוע דאסור לפנות בגדולים והתפילין ברשו אבל להשתין מותר משום דלא משכחן בבריתא אבל הך דטפח וטפחיים משכחן ליה בברייתא בהדיא הר"ר יוסף: והא

נגטרן אמר רבא כי הוה אזלינן בתריה דר"נ כי הוה נקיט ספרא דאגדתא יהיב לן כי הוה נקיט תפילין לא יהיב לן אמר הואיל ושרונהו רבנן נגטרן ת"ר [6]א לא יאחז אדם תפילין בידו וס"ת בזרועו ויתפלל [2]ולא ישתין בהן מים [3]ג ולא יישן בהן לא שינת קבע ולא שינת עראי. אמר שמואל [4]סכין ומעות וקערה וכבר הרי אלו כיוצא בהן. אמר רבא אמר רב ששת לית הלכתא כי הא מתניתא דב"ש היא דאי ב"ה השתא בית הכסא קבוע שרי בית הכסא עראי מיבעיא מיתיבי דברים שהתרתי לך כאן אסרתי לך כאן מאי לאו תפילין אי אמרת בשלמא בית הלל התרתי לך כאן קבוע אסרתי לך כאן בית הכסא עראי אלא אי אמרת ב"ש הא לא שרו ולא מידי כי תניא ההיא לענין טפח וטפחיים דתני חדא כשהוא נפנה מגלה לאחריו טפח ולפניו טפחיים ותניא אידך לאחריו טפח ולפניו ולא כלום מאי לאו אידי ואידי באיש ולא קשיא כאן לגדולים כאן לקטנים ותסברא אי בקטנים לאחריו טפח למה לי אלא אידי ואידי בגדולים ולא קשיא [5]הא באיש הא באשה אי הכי הא דקתני עלה [6]זהו ק"ו שאין עליו תשובה מאי אין עליו תשובה דרבא דמילתא הכי איתא אלא לאו תפילין ותיובתא דרבא אמר רב ששת תיובתא מכל מקום קשיא השתא בית הכסא קבוע שרי בית הכסא עראי לא כל שכן הכי קאמר [7]בית הכסא קבוע דליכא ניצוצות שרי בית הכסא עראי דאיכא ניצוצות אסרי אי הכי אמאי אין עליו תשובה תשובה מעלייתא היא הכי קאמר הא מילתא תיתי לה בתורת טעמא ולא תיתי לה בתורת ק"ו דאי אתיא לה בתורת ק"ו זהו ק"ו שאין עליו תשובה: [8]ת"ר [9]הרוצה ליכנס לסעודת קבע מהלך עשרה פעמים ד' אמות או ד' פעמים [10]י אמות ויפנה ואח"כ נכנס אמר ר' יצחק הנכנס לסעודת קבע חולץ תפיליו ואח"כ נכנס ופליגא דר' חייא דא"ר חייא [11]מניחן על שלחנו וכן הדור לו ועד אימת אמר רב נחמן בר יצחק [12]עד זמן ברכה תני חדא צורר אדם תפיליו עם מעותיו באפרקסותו ותניא אידך לא יצור לא קשיא הא דאזמניה הא דלא אזמניה [13]דאמר רב חסדא [14]האי סודרא דתפילין דאזמניה למיצר ביה תפילין צר ביה תפילין אסור למיצר ביה פשיטי אזמניה ולא צר ביה ולא אזמניה שרי למיצר ביה זוזי ולאביי דאמר [15]הזמנה מילתא היא אזמניה אע"ג דלא צר ביה צר ביה אי אזמניה אסיר אי לא אזמניה לא בעא מיניה רב יוסף בריה דרב נחוניא מרב יהודה מהו שיניח אדם תפיליו תחת מראשותיו [2]תחת מרגלותיו לא קא מיבעיא לי שנוהג בהן מנהג בזיון כי קא מיבעיא לי תחת מראשותיו מאי א"ל הכי אמר שמואל [3]מותר אפילו אשתו עמו מיתיבי לא יניח אדם תפיליו תחת מרגלותיו מפני שנוהג בהם דרך בזיון אבל מניחן תחת מראשותיו ואם היתה אשתו עמו אסור היה מקום שגבוה ג' טפחים או נמוך ג' טפחים מותר תיובתא דשמואל תיובתא אמר רבא אע"ג דתניא תיובתא דשמואל הלכתא כוותיה מ"ט

בזמינו מעל רגליו: **בית הכסא ערלי.** לקטנים: **דאיכא ניצוצות.** הניתזין על גבי רגליו ואמרינן במסכת יומא (דף ג.) מלוה לשפשפן שאסור לאדם שיצא בניצוצות שעל גבי רגליו שמא ירפא כברות שפכה ונמצא מוליא לעז על בניו שהם ממזרים הילכך מי אפשר לאחוז תפילין בידו: **הא מילתא.** דתפילין דבית הכסא ערלי וקבוע: **היכי לה בטורפא טעמא.** להתיר בבית הכסא קבוע את האסור בבית הכסא ערלי משום טעמא דניצוצות: **דאי אתיא לה בטורפא ק"ו.** לומר דין הוא להקל בבית הכסא ערלי קל ולהחמיר בבית הכסא (א) חמור ולא תזול בתר טעמא אלא בתר חומרא וקולא ואנן עבדינן איפכא אין לי עליו מה להשיבך אמין לי למצוא שיהא בשום מקום בית הכסא ערלי חמור מן הקבוע שאוכל להשיבך אם התרתי בקבוע שהוא קל בדבר פלוני נתיר בשל ערלי שהוא חמור בה אבל טעמא איכא למאי דעבדינן דהכא איכא ניצוצות והכא ליכא ודבר זה לאו קל ולא חמור לא קל ולא חמור: **הנכנס לסעודת קבע.** וגנאי הוא שיצטרך לנקביו בתוך הסעודה: **מהלך עשרה פעמים כו'.** ובכל פעם ופעם בודק עצמו ויושב אולי יוכל להפנות שהשילוח מוריד הגדולים לנקב: **חולץ תפיליו.** שמא ישתכר בסעודה ויתגנה בתפיליו: **וכן הדור לו.** שיהו מזומנים לו ויחזור וייחס בשעת ברכה: **באפרקסותיה.** סודר של ראשו: **עם מעותיו.** לא עם המעות ממש אלא שני קשרים זה אצל זה: **ס"ג הא דאזמניה הא דלא אזמניה. להיא סודר לתפילין דיכון דאזמניה שוב אסור לצור בו מעות מאחר שהקלו לך: צר ביה.** אי אזמניה אין אי לא אזמניה לא קדיש ושרי למיצר ביה דהכי תניא בהדיא בסנהדרין (מח:) הניח בו תפיליו יניח בו מעות: **ולאביי דאמר הזמנה מילתא היא.** גבי אורג בגד למת בסנהדרין בפרק נגמר הדין (ד' מז:): **מהו שיניח תפיליו תחת מראשותיו.** בגילה כשהוא ישן: **אם היה מקום גבוה ג' טפחים.** למעלה מראשותיו ועליו נותן התפילין או למטה מראשותיו יולא מקום מן המטה:

נגטרן. ישמרוני אכניסם עמי וישמרוני מן המזיקין: **לא יאחוז בידו וכו' ויפללו.** שאין דעתו מיושבת עליו בתפלה שהרי לבו תמיד עליהן שלא יפלו מידו: **ולא יישן בהן.** [a] יפיה: **הרי אלו כיוצא בהן.** לענין תפלה שדומא עליהן שלא תפול הסכין וחזיקנו והקערה תשפך והמעות יאבדו והכבר יטנף: **ליה הלכתא כי הא מתניתא.** דקתני לא ישתין בתפילין: **דבית שמאי היא.** דאמרי לעיל [1] מניחן בחלון הסמוך לר"ה ולא יכניסם בידו ויכנס: **דאי ב"ה.** הא אמרי לעיל [2] אוחזן בידו ונכנס: **היא הכסא ערלי.** כגון להשתין שאין אדם הולך בשבילם לבית הכסא והפעם הזאת נעשה המקום הזה בית הכסא תחלה: **שהתרתי לך לאן.** בבית הכסא קבוע: **אסרתי לך לאן.** בבית הכסא ערלי: **מאי נאו תפילין.** שאמרו בית הלל אוחזן בידו ונכנס לבית הכסא קבוע ולהשתין בהם אסרו כדמפרש טעמא לקמן: **הא לא שרו.** בבית הכסא קבוע: **כי תניא ההיא.** לאו לענין תפילין תניא אלא לענין גלוי טפח וטפחיים לגדולים אינו מגלה אלא טפח ולקטנים מגלה טפחיים שהתרתי לך ועלה קאי גלוי טפחיים שהתרתי לך כאן אסרתי לך כאן: **לאחריו טפח.** ולא יותר משום צניעות: **ולפניו טפחיים.** משום קילוח מי רגליס הנתזין למרחוק: **מאי נאו כו'.** והיינו דקאמר לעיל דבריס שהתרתי לך בבית הכסא ערלי אסרתי לך בקבוע: **אלא אידי ואידי בגדולים.** ומתוך שהוא דוחק עצמו לגדולים הוא בא לידי קטנים הלכך באיש מלאחריו טפח ומלפניו טפחיים ובאשה מלפניה ולא כלום והכי קאמר הא דלעיל דבריס שאסרתי לך באשה התרתי לך באיש: **אי הכי.** דלענין טפח וטפחיים קתני דבריס שהתרתי לך כאן אסרתי לך כאן: **הא דקתני עלה.** בסיפא דילה וזה הוא ק"ו שאין עליו תשובה בדבר הזה יש לך להשיבני ק"ו ואין לי עליו תשובה להחזיר לך אי אמרת בשלמא בתפילין קאמר וכדאמרן וב"ה היא היינו דקתני דיש כאן להקשות קל וחומר השתא בית הכסא קבוע שרי בית הכסא ערלי מיבעיא ואין לי תשובה להשיבך עליו אלא אי אמרת לענין טפח וטפחיים מאי ק"ו יש להקשות כאן: **אורחא דמילתא הכי הוא.** שהאיש צריך לגלות לפניו ולא האשה: **היוכבא דרבא אמר רב ששת.** דאמר בית שמאי היא ולא בית הלל דאם כן לא משכחת מידי לאוקמה הך ברייתא דקתני מאי שהתרתי לך כאן אסרתי לך כאן: **דליכא ניצוצות.** שיהא צריך לשפשפן

(א) סוכה מא.; ב) [סס כו.], ג) [ב"מ לה.], ד) שבת פב., ה) סנהדרין מח., ו) [סס מז: מא. מגילה כו: מנחות לד:], ז) [ע"ח], ח) [סס],

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה דאי אתיא וכו' בבית הכסא קבוע תמוה:

גליון הש"ס

רש"י ד"ה ולא יישן בהן שמא יפיח. עיין סוכה ד' כו ע"א וע"ש:

הגהות הגר"א

[a] רש"י ד"ה ולא יישן בהן שמא יפיל. כל"ל:

מוסף רש"י

ולא יישן בהן. שמא יפלו מידו, והכי אוקימנא ליה בסוכן (סוכה כו.) דהא דקתני לא קבע ולא מרעי בדנקיט ליה בידיה (שם מא:). **אזמניה ולא צר ביה.** הזמנה לאו מילתא היא (סנהדרין מח:). **צר ביה ולא אזמניה.** אקרלי בעלמא הוא (שם).

רב ניסים גאון

ולאביי דאמר הזמנה מילתא היא. עיקר דבריו של אביי במס' סנהדרין בפ' נגמר הדין (דף מז) איתמר האורג בגד למת אביי אמר אסור ורבא אמר מותר אביי אמר אסור הזמנה מילתא היא:

מסורת הש"ס

כל לנטורינהו טפי עדיף. להו מבזיוני (ג) כמה שהוא מוחזר על שמירתן מן העכבריס ומן הגרגיס טפי עדיף להו מבזיוני: **בכובע.** הוא הכיס שלהס: **למורשא דכובע.** שהתפילין נכרין בבליטתן בקלה הכיס והוא כמורשא: **לייר להו בכילתא.** ביריעה הפרוסה סביבו' מטתו קושרן: **ומפיק למורשהון לבר.** בליטת הקשר שהתפילין בולטין מן היריעה היה הופך לצד החוץ ולא לצד המטה: **אשרשיפא.** ספסל: **יוסף טעילה הוה.** יוס שטבלה אשתו דהוה ליה ליל תשמיש והיינו כשמואל דאמר אפילו אשתו עמו: **ולאגמורן הלכה למעשה.** מה שאוני להביאה לו לא עשה אלא ללמדני הלכה לעשות מעשה כשמואל: **ואפילו אשתו עמו.** (ד) שיחזיר פניו דכל זמן שהן פונים פניס כנגד פניס פשיטא ליה דאסור דאיכא הרהור נגיעת ערוה על ידי אבני תשמיש: **אשתו נגופו.** ורגיל בה וליכא הרהור כולי האי: **בשלמא לרב יוסף.** דאמר אשתו היא דשריא אבל אחר לא מתרץ להו למתניתא הא באשתו הא באחר והא דקתני בני ביתו אינו אשתו: **היה ישן במטה ובני ביתו.** ואשתו בכלל ביתו: **לדידי נמי.** בין אשתו בין אחר פלוגתא דהני תנאי היא: **הא איכא עגבות.** דנגעי אהדדי: **וקולה חלתה ערומה.** ואף על פי שערוס אסור לברך אשה יושבת מותרת שביושבתה פניה שלמטה מכוסים בקרקע: **אבל לא האיש.** מפני שהבילים והגיד בולטין ורגלין ואף על פי שמגולות עגבותיה והיינו סייעתא: **כגון שהיו פניה טוחות.** דבוקות ומכוסות בקרקע טוחות משמע לשון שעיעות טיח חלק שאינה בולטת אפלטיירש"א בלע"ז: **כא שלש וכן השש.** שהוא זמן שהן באין לכלל ביאה: **כא י"א וכן י"ב.** זמן שהן באות לכלל שערות ושדיהן נכוסים שמשס ואילך באות לכלל [ביאה] שאדם מתאוה להן: **הסס אמר רבא.** גבי תפילין תחת מראשותיו דקאמר שמואל אפי' אשתו עמו הלכה כשמואל: **הכא.** גבי שיש שהס ישנים דקא שרי שמואל באשתו עמו מאי: **מחתא מחתינהו.** בארגזה אחת: **ארגזה.** **יצא שערו בנגדו.** שנקב בגדו כנגד זקן התחתון ויצא מן השער בנקב מהו מי הוי ערוה לקרות ק"ש כנגדו או לא: **שער שער.** כלומר מה בכך: **לאסתכולי בה.** אם אשת איש היא: **תכשיטין שבפנים.** כומז דפוס של בית הרחס שהיו עושין לבנותיהן ונוקבין כתלי בית הרחס כדרך שנוקבין את האזנים ותוחבין אותו כדי שלא יזדקקו להן זכריס: **עם תכשיטין שבחוץ.** אלעדה ומיד הן הביאו אותן על כפרת הרהור עבירה שנסתכלו בבנות מדין: **נאשתו ולק"ש.** אם טפח מגולה בה לא יקרא ק"ש כנגדה: **שוק.** (ה) באשת איש: **ערוה.** להסתכל וכן באשתו לק"ש: **גלי שוק.** וכתיב בתריה תגל ערותך: **קולך ערב.** מדמשבח לה קרא בגוה שמע מינה תאוה היא: **הקולה הפיליו.** **ביתד יתלו חיין:** **דורשי רשומות.** קשרים וסתומים הכלולים בתורה דורשי חמורות גרסינן והיא היא: **זה הקולה הפיליו.** שהתורה חיין של אדם (ה) ורמז לך הכתוב שיתלו חיין: **ברצועה.** והקילה למטה גנאי הוא להס אבל תולה הוא אותם בקילה ותהא הקילה מונחת על היתד והרצועה למטה: **כיסתא תלה.** כתוב תיקון היו ותלה התיק: **שגיהק.** רוטיי"ר בלע"ז פעמים שאדם מוציא מגופו לפיו נפיחה מתוך שובעו וריחה כריח המאכל שאכל: **פיהק.** בגליי"ר בלע"ז חיך מלקוחין פותח להוציא רוח הפה מלא כאדם שרוצה לישון או שעמד משינה: **ונתעטש.** שטרנוד"ר בלע"ז ויש שדורשים גיהק נוטריקון גו הקיס שטרילי"ר פיהק פיו הקיס: **ורק.** ע"ג קרקע: וממשמש

והא תני רבי חייא מניחן בכובע תחת מראשותיו. ואם תאמר אימא בכובע שלא כנגד ראשו שהרי בבריתא דלעיל נמי תני תחת מראשותיו ולא פריך מיניה משום דמצינן לפרושי שלא כנגד ראשו ואומר (ו) הרב דא"כ מאי איריא בכובע אפילו שלא בכובע נמי שלא ש"מ דמיירי אפילו כנגד ראשו ומ"מ קשיא לשני דמיירי באשתו עמו דבעיא כלי בתוך כלי ול"ע: **שנים** שהיו ישנים במטה. ול"ת והלא רואה ערות עצמו וי"ל שיוצא ראשו לחוץ ול"ת והרי לבו רואה את הערוה וי"ל דקסבר לבו רואה את הערוה מותר אי נמי חולץ בגבדו כנגד לבו:

והתניא היה ישן במטה ובני ביתו וכו'. פי' רש"י אשתו בכלל ביתו ולא נהירא הדא דלא אשכחן אשתו (ז) דמקריא בני ביתו ועוד לפירושו הול"ל והא קתני כאן כיון דבבריתא דלעיל קאי אבל מדקאמר והתניא משמע דבבריתא אחרת היא ואומר ה"ר יוסף דגרסינן היה ישן במטה ואשתו ישנה בגדו לא יחזיר פניו ויקרא ק"ש אא"כ היתה טלית מפסקת ביניו לביתה: וממשמש

לאו כגופו מיתיבי שנים שישנים במטה אחת זה מחזיר פניו וקורא וזה מחזיר פניו וקורא ותניא אחריתי הישן במטה ובניו ובני ביתו בצדו הרי זה לא יקרא ק"ש אא"כ היתה טלית מפסקת ביניהן ואם היו בניו ובני ביתו קטנים מותר בשלמא לרב יוסף לא קשיא הא באשתו הא באחר אלא לשמואל קשיא אמר לך שמואל לרב יוסף מי ניחא והתניא היה ישן במטה (ט) ובניו ובני ביתו במטה לא יקרא ק"ש אא"כ היתה טליתו מפסקת ביניהן אלא מאי אית לך למימר אשתו לרב יוסף לדידי נמי תנאי היא: אמר מר זה מחזיר פניו וקורא ק"ש והא איכא עגבות מסייע ליה לרב הונא דא"ר הונא עגבות אין בהם משום ערוה לימא מסייע ליה לרב הונא (ח) האשה יושבת וקוצה לה חלתה ערומה מפני שיכולה לכסות פניה בקרקע אבל לא האיש תרגמה רב נחמן בר יצחק (י) כגון שהיו פניה טוחות בקרקע: אמר מר (יא) אם היו בניו ובני ביתו קטנים מותר ועד כמה אמר רב חסדא תינוקת בת שלש שנים ויום אחד ותינוק בן ט' שנים ויום אחד איכא דאמרי (יב) תינוקת בת י"א שנה ויום אחד ותינוק בן שתים עשרה שנה ויום אחד (יג) אידי ואידי עד כדי [1] שדים נכונו ושערך צמח א"ל רב כהנא לרב אשי התם אמר רבא אע"ג דתיובתא דשמואל הלכתא כוותיה דשמואל הכא מאי אמר ליה (יד) אטו כולהו בחדא מחתא מחתינהו אלא היכא דאיתמר איתמר והיכא דלא איתמר לא איתמר א"ל רב מרי לרב פפא שער יוצא בבגדו מהו קרא עליה שער שער: א"ר יצחק טפח באשה ערוה למאי אילימא לאסתכולי בה והא (טו) א"ר ששת למה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ עם תכשיטין שבפנים לומר לך (טז) כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורף (יז) אלא באשתו ולק"ש אמר רב חסדא שוק באשה ערוה שנאמר [2] גלי שוק עברי נהרות וכתיב [3] תגל ערותך וגם תראה חרפתך (יח) אמר שמואל [4] קול באשה ערוה שנא' [5] כי קולך ערב ומראך נאוה אמר רב ששת [6] שער באשה ערוה שנא' [7] שערך כעדר העזים: אמר ר' חנינא אני ראיתי את רבי שתלה תפיליו מיתיבי (יט) התולה תפיליו יתלו לו חיין (כ) דורשי חמורות אמרו [8] והיו חייך תלואים לך מנגד זה התולה תפיליו לא קשיא הא ברצועה הא בקציצה [9] ואיבעית אימא לא שנא רצועה ולא שנא קציצה אסור וכי תלה רבי בכיסתא תלה אי הכי מאי למימרא מהו דתימא תיבעי הנחה כספר תורה קמ"ל: ואמר ר' חנינא אני ראיתי את רבי (כא) שגיהק ופיהק ונתעטש ורק וממשמש

והאמר רב ששת למה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ עם תכשיטין שבפנים. מפרש' לה במס' שבת בפ' במה אשה (ד' סז) ונקרב את קרבן ה' אמר ר' אלעזר עגיל זה דפוס של דדין כומז זה דפוס של בית הרחס אמר ליה רבא אמו מקרא לא שמעת מיניה כומז כאן מקום זמה והנה כבר

(א) בשאלתות פ' כח איתא רב פפא, (ב) [שבת נד. ביצה כנו: ב"ב קלז: ע"ז עד. סנהדרין יח.], (ג) [מכתובות סו. ממחות נג: בכורות לה:], (ד) תלה פ"ב מ"ג, (ה) [קידושין פא:], (ו) [שבת קמח. פסחים מב. חולין נח:], (ז) שבת סד:, (ח) [קידושין ע.], (ט) [פסחים נד. חולין קלד:], (י) [חולין נח:] פירש"י בימר ביאור ע"ש], (יא) [ע' ב"ש בתו"ש סי' ס"ה פי' על דברי רש"י הלנו], (יב) [שבת נד. ביצה כנו: ב"ב קלז: ע"ז עד. סנהדרין יח.], (יג) [מכתובות סו. ממחות נג: בכורות לה:], (יד) תלה פ"ב מ"ג, (טו) [קידושין פא:], (טז) [שבת נד. ביצה כנו: ב"ב קלז: ע"ז עד. סנהדרין יח.], (יז) [חולין נח:] פירש"י בימר ביאור ע"ש], (יח) [חולין נח:], (יט) שבת סד:, (כ) [קידושין ע.], (כא) [פסחים נד. חולין קלד:], (כב) [חולין נח:] פירש"י בימר ביאור ע"ש], (כג) [חולין נח:] פי' על דברי רש"י הלנו],

הגהות הב"ח

(א) **גמרא** עפי' עדיף מבזיוני והיכא: (ב) **שם** היה ישן במטה וכני ביתו כ"ל ותיבת וכני ומחק: (ג) רש"ל ד"ה כל לנטוריהו וכו' מבזיוני כיון שהוא: (ד) ד"ה ואפילו אשתו עמו והוא שיחזיר: (ה) ד"ה זה הקולה תפיליו שהתפילין חיים של אדם. נ"ב בפרק המבלע דף מ"ד ואמר ריש לקיש כל המניח תפיליו מאריך ימים שנאמר אדני עליהם יחיו: (ו) תוס' ד"ה והא תני וכו' ואומר הרב רבינו יוסף ז"ל:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה והתניא כו' דלא אשכחן אשתו דמקריא בני ביתו. עי' פסחים דף נט ע"ב תוס' ד"ה ולא יפתחו. ועי' פר"ח או"ח בלקוטיו (סימן רל"ח):

לעזי רש"י

אפלטיירש"א [אפלשטיירדי"ש]. מכוסות טיח. דוש"ר. לנהק. באליי"ר [בדייליי"ר]. לפתק. שטרנוד"ר [אישטירנודי"ר]. עיטוש. שטרילי"ר [אישטינדיילי"ר]. להתמתח.

מוסף רש"י

בחדא מחתא מחתינהו. וכי בארגזה אחת ארגפס לכולס, לשון עובד ממי (שמות לט כב: מעשה אורג) דתיקון דבר קרו לו אינפי ארגזה, שמקבל את דבריו (חולין נח: וכנ"ל פסחים מב.). תכשיטים שבחוץ. נעצת באצבע. שהוא מקום נעצת, כמסתכל במקום קומן, שהרי כפרה זו על שנסתכלו בה (שם). דורשי חמורות. מקבלות סתומים (פסחים נד. חולין קלד). בקציצה. הוא הדפוס של עור שתחוך לד' בתים כמין בית יד של עור והאיגרות בתוכן (שבת עט:) דפוסי תפילין חוץ מן הרצועה קרוי קלילה, כדאמרינן במסכת סוכה (כו:) אוחז בכלילה ואינו אוחז בקלילה (גיטין נח.).

רב ניסים גאון

מסייעא ליה לרב הונא דאמר רב הונא עגבות אין בהן משום ערוה. הא מילתא מיפרשא בפ' ב' דמס' חלה בגמ' דבני מערבא (הלכה א') הדא אמרה עגבות אין בהם משום ערוה הדא דאיתמר לברכה אבל להביט אפי' כל שהוא אסור להביט כהדה דתני המסתכל בעקיבה של אשה כמסתכל בבית הרחם והמסתכל בבית הרחם כאילו בא עליה:

עד א מיי' פ"ד מהל' תפילין הל' כד סמג עשין כב טוש"ע או"ח סי' מ סעיף ג:

עה ב טוש"ע או"ח סימן רמ סעיף ו:

עו ג מיי' פי"ג מהלכות ת"ת הלכה יח סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן עג סעיף ב:

עז ד מיי' שם טוש"ע שם סעיף ג:

עח ה ו מיי' פ"ל מהל' ברכות הלכה ט ופ"ה מהל' כלכוים הל' יא] סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' עד סעיף ד [בהגה] וסי' רו סעיף ג' [ויו"ד סי' שכח סעיף ג]:

עט ז מיי' פ"ג מהלכות ק"ש הלכה יח סמג עשין יח טור שו"ע או"ח סימן עג סעיף ג:

פ ח מיי' שם הל' יט טוש"ע שם סעיף ד:

פא ט מיי' פכ"ל מהל' מיסו"ב הל' ב סמג לאוין קכו טוש"ע אה"ע סי' כא סעיף ג:

פב י מיי' פ"ג מהל' ק"ש הל' טו סמג עשין יח טוש"ע או"ח סי' עה סעיף ג:

פג כ [מיי' פכ"ל מהל' מיסו"ב הלכה ב ור"מ] שם סעי' ג וטוש"ע אה"ע סי' כא סעי' ג:

פד ל [מיי' שם] טוש"ע או"ח סי' עה סעיף ב וטוש"ע אה"ע שם:

פה מ נ מיי' פ"ד מהל' תפילין הל' ט סמג עשין כב טוש"ע או"ח סי' מ סעיף ג:

פו ס מיי' פ"ד מהלכות תפלה הל' יא סמג עשין יט טוש"ע א"ח סי' לז סעיף ג [ב]:

תורה אור השלם

1. רִבְבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ וַתַּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ וְאַתְּ עֵרֹם וְעֶרְיָה: יחזקאל טז ז
2. קְחִי רַחַיִם וְטַחֲנִי קָמַח גְּלִי צַמָּתֵךְ חֶשְׂפִּי שֹׁבֶל גַּלִּי שׁוֹק עִבְרִי נְהָרוֹת: ישעיהו מז ב
3. תִּגָּל עֶרְוָתֵךְ גַּם תֵּרָאֶה חֶרְפָּתֶךָ נָקֹם אֶקָּח וְלֹא אֶפְגַּע אָדָם: ישעיהו מז ג
4. יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה הַרְאִינִי אֶת מַרְאֶיךְ הַשְׁמִיעִנִי אֶת קוֹלֵךְ כִּי קוֹלֵךְ עָרֵב וּמַרְאֶיךְ נָאוָה: שיר השירים ב יד
5. הִנֵּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנֵּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר גִּלְעָד: שיר השירים ד א
6. וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלֻאִים לְךָ מִנֶּגֶד וּפָחַדְתָּ לַיְלָה וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ: דברים כח סו

רבינו חננאל

א"ר ירמיה בין כר לכסת שלא בנגד ראשו. ראסיקנא מניחן במראשותיו בין כר לכסת שלא כנגד ראשו, ואעפ"י שמשמש מיטתו שפיר דמי. [אמר לך שמואל ולרב יוסף מי ניחא] **והתניא** היה ישן במטה ואשתו ישנה בצדו [לא יחזיר פניו ו] יקרא ק"ש אלא א"כ היתה טליתו מפסקת בינו לבינה, אלא מאי אית לך למימר אשתו לרב יוסף תנאי היא, לדידי אחר נמי תנאי היא. והלכה כר' יוסף דהא איכא תנאי דקאי כוותיה באחר. ועוד א"ל רב כהנא לרב פפא

דעגבות וכיוצא בהן שהן נוגעות באחוריהן והן באבריהן [נ"א: באברים] שאין איש רואה אותן בעת קריאתו אין בהם משום ערוה. אבל רואה אותן אפי' באשתו ערוה היא, ולא שריגן ליה למקרי ק"ש. והא דמסייע מינה **האשה יושבת וקוצה חלתה ומברכת** ולא חיישינן משום ערוה, אוקימנא דוקא יושבת כדי שיהיו פניה שלמטה כבושות בקרקע וערוותה מתכסה ואינה נראה, הכי הוא דשרי, ואי ליתא הכי אסור. **שער יוצא לה בבגדהמהו** קרא עליה שער שער. פי', היה שער יוצא מתוך בגדה ובשרה מכוסה אין בו משום ערוה, כי שער הוא ולא בשר. וזה שקרא רב כהנא על רב מרי שער שער, כלומר השער שער הוא ולא בשר, כיוצא בו קרינן עליה גוי גוי. **למה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ עם תכשיטין שבפנים.** פי', תכשיטין שבחוץ הן טבעת עגיל וצמיד שהן תכשיטי ידים, תכשיטין שבפנים אצעדה וכומז. אצעדה ברגלים והכומז במקום התורף שהוא מקום זמה, הלכך טפח מבשר אשתו שמגולה במקום שרגיל להיות מכוסה אסור לקרות ק"ש עד שתכסה. ובאשה אחרת אפי' בפחות מטפח שנתגלה מבשרה במקום הראוי להיות מכוסה, אסור לקרות ק"ש עד שתכסה. **הא דאמרינן** שוק באשה ערוה, וכן שער באשה ערוה וכן קול באשה ערוה, כל הני אסור לקרות ק"ש כנגדם.

התם אמר רבא אע"ג דתניא תיובתא דשמואל הלכתא כוותיה הכא מאי, א"ל היכא דאתמר הלכה כשמואל הלכתא כוותיה, הכא לא אתמר הלכתא כוותיה. אבל באשתו דתרוויהו שרי אע"ג דאיכא תנא דפליג, הא איכא תנא אחרינא דקאי כוותייהו, דתניא שנים שהיו ישנים במטה אחת זה מחזיר פניו וקורא וזה מחזיר פניו וקורא, ולית לן לאוקמה אלא באשתו. אפילו אחר עמו אם הטלית מפסקת ביניהם לכולי עלמא שרי. **אמר מר זה מחזיר פניו וקורא ק"ש והא איכא עגבותיהם דנגעי אהדדי.** ואסיקנא **האשה יושבת וקוצה חלתה ומברכת** ולא חיישינן משום ערוה, אוקימנא דוקא יושבת כדי שיהיו פניה שלמטה כבושות בקרקע וערוותה מתכסה ואינה נראה, הכי הוא דשרי, ואי ליתא הכי אסור. **שער יוצא לה בבגדהמהו** קרא עליה שער שער. פי', היה שער יוצא מתוך בגדה ובשרה מכוסה אין בו משום ערוה, כי שער הוא ולא בשר. וזה שקרא רב כהנא על רב מרי שער שער, כלומר השער שער הוא ולא בשר, כיוצא בו קרינן עליה גוי גוי. **למה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ עם תכשיטין שבפנים.** פי', תכשיטין שבחוץ הן טבעת עגיל וצמיד שהן תכשיטי ידים, תכשיטין שבפנים אצעדה וכומז. אצעדה ברגלים והכומז במקום התורף שהוא מקום זמה, הלכך טפח מבשר אשתו שמגולה במקום שרגיל להיות מכוסה אסור לקרות ק"ש עד שתכסה. ובאשה אחרת אפי' בפחות מטפח שנתגלה מבשרה במקום הראוי להיות מכוסה, אסור לקרות ק"ש עד שתכסה. **הא דאמרינן** שוק באשה ערוה, וכן שער באשה ערוה וכן קול באשה ערוה, כל הני אסור לקרות ק"ש כנגדם.

וממשמש בבגדו. פרש"י להעביר הכינה העוקלתו אבל לא מתעטף אם נפלה טליתו ותרי מילי ניהו. ור"ח פי' דחדא מילתא היא פי' ממשמש בבגדו תקן (ה) שלא יפול מעל ראשו אבל אם נפל מעל ראשו לא היה מתעטף שהרי היא הפסקה אם מתעטף כיון שנפל לגמרי אבל לתקן קלת שלא יפול לא הוי הפסקה:

ואומר רבון העולמים. מיד בתמלא תפלתו ואח"כ מתחיל ממקום שפסק:

אמר ליה לדידי לא סבירא לי. פירוש משום תרתי מילי חדא דסבירנא דאיהו חוזר לראש דאמר רבי יוחנן (ר"ה דף ל"ד:) שמע תשע תקיעות בתשע שעות יצא ועוד דסבירא לי מניח ידו על פיו ואם כן הוי ליה לאוי אלא לדידך דסבירא לך דחייב להפסיק וכו':

בחבלי השוא. כלומר בחנם מושכים עליהם עון כי טוב היה שלא היו מקיימין[א] אותו כלל: (ו) **פסק.** רבינו חננאל כרב חסדא דאסור לקרות ק"ש אפילו נואה תחת בגדו על בשרו וס"ל כל עלמותי תאמרנה (תהלים לה) [ב]דאע"ג דר' חסדא תלמיד דר' הונא הוה לחומרא אזלינן ורב אלפס פסק כרב הונא מדאקשי גמרא מייה ביומא פרק הממונה (ד' ג.): לית

[א]ומשמש בבגדו [ב]אבל לא היה מתעטף [ג]וכשהוא מפהק היה מניח ידו על סנטרו מיתיבי המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה המגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר מגהק ומפהק הרי זה מגסי הרוח המתעטש בתפלתו סימן רע לו ויש אומרים (ה) ניכר שהוא מכוער הרק בתפלתו כאילו רק בפני המלך בשלמא מגהק ומפהק לא קשיא [ד]כאן לאונסו כאן לרצונו אלא מתעטש אמתעטש קשיא מתעטש אמתעטש נמי לא קשיא [ה]כאן מלמעלה כאן מלמטה דאמר רב זירא הא מילתא [ו]אבלעא לי בי רב המנונא [ז]ותקילא לי כי כולי תלמודאי המתעטש בתפלתו סימן יפה לו כשם שעושים לו נחת רוח מלמטה כך עושין לו נחת רוח מלמעלה אלא רק ארק קשיא רק ארק נמי לא קשיא אפשר כדרב יהודה דאמר רב יהודה [ח]היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק מבליעו בטליתו ואם טלית נאה הוא מבליעו באפרקסותו רבינא הוה קאי אחורי דרב אשי נזדמן לו רוק פתקיה לאחוריה א"ל לא סבר לה מר להא דרב יהודה מבליעו באפרקסותו א"ל אנא [ט]אנינא דעתאי: [י]המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה: אמר רב הונא [כ]לא שנו אלא שיכול לכוין את לבו בלחש אבל אין יכול לכוין את לבו בלחש מותר וה"מ ביחיד אבל בצבור אתי למיטרד צבורא: רבי אבא הוה קא משתמיט מיניה דרב יהודה דהוה קא בעי למיסק לארעא דישראל [ל]דאמר רב יהודה [מ]כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה שנאמר [נ]בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם נאם ה' אמר איזיל ואשמע מיניה מילתא [ס]מבית וועדא והדר אפיק אזל אשכחיה לתנא דקתני קמיה דרב יהודה [ע]היה עומד בתפלה ונתעטש ממתין עד שיכלה [פ]הרוח וחוזר ומתפלל איכא דאמרי [צ]היה עומד בתפלה ובקש להתעטש מרחיק לאחריו ד' אמות ומתעטש וממתין עד שיכלה הרוח וחוזר ומתפלל ואומר רבש"ע יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו בחיינו ובאחריתנו רמה ותולעה ומתחיל ממקום שפסק [א] אמר ליה [ב] [ג]אילו לא באתי אלא לשמוע דבר זה דיי: ת"ר היה ישן בטליתו ואינו יכול להוציא את ראשו מפני הצנה חוצץ בטליתו על צוארו וקורא ק"ש וי"א על [ד]לבו ותנא קמא הרי לבו רואה את הערוה קסבר לבו רואה את הערוה מותר אמר רב הונא א"ר יוחנן היה מהלך במבואות המטונפות מניח ידו על פיו וקורא ק"ש א"ל רב חסדא האלהים אם אמרה לי ר' יוחנן בפומיה לא צייתנא ליה איכא דאמרי אמר רבה בר בר חנה אמר ריב"ל היה מהלך במבואות המטונפות מניח ידו על פיו וקורא ק"ש א"ל ר' חסדא האלהים אם אמרה לי ריב"ל בפומיה לא צייתנא ליה ומי אמר ר' הונא הכי והאמר רב הונא [ה]ת"ח אסור לו לעמוד במקום הטנופת לפי שאי אפשר לו לעמוד בלי הרהור תורה לא קשיא כאן בעומד כאן במהלך ומי אמר רבי יוחנן הכי והאמר [ו]רבה בר בר חנה א"ר יוחנן [ז]בכל מקום מותר להרהר בדברי תורה חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא וכי תימא הכא נמי כאן בעומד כאן במהלך איני והא [ח]רבי אבהו הוה קא אזיל בתריה דרבי יוחנן והוה קא קרי ק"ש כי מטא במבואות המטונפות אשתיק א"ל לר' יוחנן [ט]להיכן אהדר [י]א"ל אם שהית כדי לגמור את כולה חזור לראש הכי קאמר ליה לדידי לא סבירא לי לדידך דסבירא לך אם שהית כדי לגמור את כולה חזור לראש תניא כותיה דרב הונא תניא כותיה דרב חסדא תניא כותיה דרב הונא המהלך במבואות המטונפות מניח ידו על פיו ויקרא ק"ש תניא כותיה דרב חסדא [כ]היה מהלך במבואות המטונפות לא יקרא ק"ש ולא עוד אלא שאם היה קורא ובא פוסק לא פסק מאי אמר ר' מיאשה בר בריה דריב"ל עליו הכתוב אומר [2]וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו [בהם] ר' אסי אמר [ג] [3]הוי מושכי העון בחבלי השוא רב אדא בר אהבה אמר מהכא [4]כי דבר ה' בזה ואם פסק מה שכרו אמר ר' אבהו עליו הכתוב אומר [5]ובדבר הזה תאריכו ימים: אמר רב הונא היתה טליתו חגורה לו על מתניו מותר לקרות ק"ש תניא נמי הכי [ל]היתה טליתו של בגד ושל עור ושל שק חגורה על מתניו מותר לקרות ק"ש אבל

ומשמש בבגדו. להעביר הכינה העוקלתו אבל לא היה מתעטף. אם נפלה טליתו כשהוא מתפלל לא היה נוטלה ומתעטף שלא להפסיק: **על סנטרו.** מנטו"ן בלע"ז שלא תראה פתיחת פיו: **הרי זה מקטני אמנה.** כאילו אין הקב"ה שומע תפילת אחם (ד) ומגביה הרבה: **הרי זה מגביאי השקר.** דכתיב ויקראו בקול גדול (מלכים א יח): **המגהק והמפהק הרי זה מגסי הרוח.** וי"א נ"כר שהוא מכוער גרסינן: **אלא עטוש לעטוש קשיא.** דאין עטוש אלא לאונסו: **למטה.** מפיה בקול: **ותקילא לי כי כולי תלמודאי.** שקולה עלי וחביבה לפי שהיה רגיל להתעטש: **כשם שעושים לו נחת רוח.** שהעטוש נחת רוח לאדם: **כך עושים לו נחת רוח מלמעלה.** מן השמים למלאות שאלתו: **אפשר לדרב יהודה.** להבליע באפרקסותו סודר שבראשו ושני ראשין תלויין בפניו: **פתקיה.** זרקו: **מישתמיע מיניה.** לא היה נראה אליו לפי שהיה רבי אבא חפץ לעלות לא"י ורב יהודה אוסר לו לפיכך לא היה נכנס לבית המדרש: **ואשמע מיניה מילתא.** מבחוץ: **מבית וועדא.** מבית המדרש: **ונתעטש.** מלמטה: **עד שילכה הרוח.** מגופו שנודף מאותו רוח: **וחוזר לתפלה.** למקום שפסק: **ואומר.** בתוך התפלה דהא מופסקת ועומדת כבר על ידי הרוח לפיכך יכול להפסיק נמי ולומר דבר זה בתמלא: **חולץ בטליתו על זוארו.** מה שיש מן הטלית ולמעלה מן כתפיו מדביק בצוארו ובישן ערוס קאמר: **לדידי לא סבירא לי.** לא הייתי מזקיקו להפסיק: **בחבלי השוא.** בחבלים שאינם חזקים אלא נוחין להנתק הן מושכין העון על עצמם: **אף זה.** על ידי דבור בעלמא הוא נענש: **ובדבר הזה.** בשביל דבור זה שנזהרתם עליו תאריכון ימים: **היפה טליתו חגורה על מתניו.** לכסותו ממתניו ולמטה אע"פ שממתניו ולמעלה הוא ערוס קורא ק"ש: אבל

מסורת הש"ס

(א) תיכף וכשהוא מפסק ליתא מן הגמ' אלא מפירש"י נכתב בגמ' רש"ל, (ב) ס"א ואינני לי, (ג) [מנחות יח.], (ד) שבת מא. כתובות קי:, (ה) מכות וועדא ואתי ואזיל כל"ל רש"ל, (ו) [כ"ה בגר"א אבל בטוש"ע איתא הריטב"ן], (ז) [לעיל נח. שבת מא.], (ח) שבת מ: קנ. קדושין לג. ע"ג מד: זבחים קב:, (ט) ר"ה לד:, (י) [לעיל כג.], (כ) תוספתא פ"ב הי"ט, (ל) [שייך לקמן כה.],

תורה אור השלם

1. בְּבֶלָה יוּבָאוּ וְשָׁמָּה יִהְיוּ עַד יוֹם פְּקֻדִּי אֹתָם נְאֻם יְיָ וְהַעֲלִיתִים וְהֲשִׁיבֹתִים אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה:
ירמיהו כז כב
2. וְגַם אֲנִי נָתַתִּי לָהֶם חֻקִּים לֹא טוֹבִים וּמִשְׁפָּטִים לֹא יִחְיוּ בָהֶם:
יחזקאל כ כה
3. הוֹי מֹשְׁכֵי הָעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חַטָּאָה:
ישעיהו ה יח
4. כִּי דְבַר יְיָ בָּזָה וְאֶת מִצְוָתוֹ הֵפֵר הִכָּרֵת תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא עֲוֹנָהּ בָּהּ:
במדבר טו לא
5. כִּי לֹא דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם כִּי הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:
דברים לב מז

הגהות הב"ח

(א) גמ' המגהק והמפהק וכו' ויש לומרים (ניכר שהוא מכוער) תא"מ וי"ב ס"א שהוא עברן: (ב) שם אמר אילו כל"ל ותיבת ליה נמחק: (ג) שם ר' אסי אמר מהכא הוי מושכי: (ד) רש"י ד"ה הכי זה וכו' נתם הס"ד ואח"כ מ"ש המגביה הרבה הכי זה מענינלי: (ה) תוס' ד"ה וממשמש וכו' תקן בגדו שלא יפול:

גליון הש"ם

תוס' ד"ה פסק ר"ח וכו' דאע"ג דר"ח וכו'. עי' בב"מ (דף ל"ג ע"א):

הגהות הגר"א

[א] גמרא (ומתחיל ממקום שפסק) תא"מ (וכ"מ בתוס' ורא"ש ותי"י דל"ג לה):

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב. מוטב שלא יקראוה.

לעזי רש"י

מנטו"ן [מינטו"ן]. סנטר.

רב ניסים גאון

הזכיר טבעת שהוא תכשיט שבחוץ עם כומז שהוא תכשיט שבפנים ובחר הכי הוזכרה שמעתא דרב ששת והתם היא עיקרה ולא הוזכרה בכאן אלא כדי להקשות ממנה:

עין משפט נר מצוה

פז א טוש"ע או"ח סי' ס: סעיף ג:
פח ב טוש"ע שם סעי' ד:
פט ג [טור שו"ע שם ס"ק]:
ד [מיי' פ"ד מהל' תפלה הל' יא טוש"ע] שם סעיף ה:
צ ה טוש"ע או"ח סי' קג סעיף ג:
צא ו ז מיי' פ"ד מהל' תפלה הלכה יא סמג עשין יט טור שו"ע או"ח סימן ס: סעיף ב:
צב ח ט מיי' פ"ה שם הלכה ט סמג שם טוש"ע או"ח סימן קפ סעיף ב:
י [מיי' פ"ה מהל' מלכים הל' יב]:
צג כ מיי' פ"ד שם הל' יא סמג שם טוש"ע או"ח סי' קג סעי' ה:
צד ל מיי' שם הל' יב טוש"ע שם סעי' ב:
צה מ מיי' פ"ג מהלכות ק"ש הלכה יז סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן עד סעיף ה:
צו נ ש"ע י"ד סי' רמו סעיף כו בהגה:
צז ס מיי' שם הלכה ד סמג שם טוש"ע א"ח סימן פה סעיף ב:
צח ע פ מיי' שם הלכה יד וש"ך הל' יב טוש"ע שם סעי' א וסי' סה סעי' ה וסי' עח:
צט צ מיי' פ"ג שם הל' ח סמג שם טוש"ע א"ח סי' עד סעיף ו:

מוסף רש"י

סנטרו. מקום מיכול שני הלחיים יחד (ויקרא יט כז. מכות כא. שבועות ג.). **אבלעא לי.** הטעימני ומלדני (מנחות יז.). **דהוה קא בעי למיסק לארעא דישראל.** וד' יהודה לא סבירא ליה, ויכל פן יגזור עליו מלוך (שבת מא. וכעי"ז כתובות קי:). **לדידי לא סבירא לי.** מה שהפסקת, דאית ליה לר' יוחנן היה קורא ק"ש והגיע למבואות המטונפות מניח ידו על פיו וקורא, ולא סבירא לי נמי דמשום שהה יהא לריך לחזור (ר"ה לד:). **לדידך דסבירא לך.** ואתה מולך עלי בשתיקן, לכיון דקא בעית מסו לגומרה מכלל דסבירא לך קרוגין מעכבי קרייה, ומצעיא לך בכמה הוי קרוגין (שם).

רבינו חננאל

וממשמש בבגדו. פי' בטליתו הפרוסה עליו. **אבל לא היה מתעטף.** פי', וממשמש בבגדו [בתפלתו], ולא נתעטף חדא מילתא הוא, כלומר שתקן בגדו שלא יפול מעל ראשו, אבל אם נפל מעל ראשו לא היה מתעטף, שהיה חושבו הפסקה להתעטף בתפלתו, אבל לתקן שליתו עליו שלא יפול מעליו אין זו הפסקה. **ולא** ניח ידו על סנטרו. פי', לא הניח ידו על צדו והן כסליו שנראה כעומד בקלות ראש. **א"ל אנא אנינא דעתא.** הכי הלכתא דכל מאן דאנינא דעתיה זורקו לאחוריו ובלבד שלא יזרקהו באיסטלין. **ת"ר היה ישן בטליתו ואינו יכול להוציא את ראשו מפני הצנה חוצץ בטליתו על צוארו וקורא ק"ש וי"א על לבו. והלכתא לבו רואה** את הערוה אסור, מדפריך סתמא דגמרא והרי לבו רואה את הערוה. **אמר ליה רב חסדא האלהים אם אמרה לי ר' יוחנן בפומיה לא צייתנא ליה.** פירוש, מדאמר רב חסדא האלהים אי אמר ר' יוחנן בפומא לא צייתנא ליה, ש"מ דקבלה היתה בידו דאסור, ובא רב הונא להתירו, ולא קבלה רב חסדא. אע"ג דרב חסדא תלמיד לגבי רב הונא ורבי יוחנן, קי"ל כוותיה דאסור, מדהני אמוראי כולהו מסייעי טעמיה דהא תנא דקאי כרב חסדא, ש"מ דלהכתא כוותיה.

אכל לפפלה. צריך הוא להרחות את עצמו כעומד לפני המלך ולעמוד באימה אבל ק"ש אינו מדבר לפני המלך: **הדרוקן.** חולי המצבה את הכרס: **סינון.** של מי רגלים: **ירקון.** חולי שעמו גלגל"ה: **ידיו בגיגי הכסא.** מחילה יש בינו לבין בית הכסא ופשט ידיו לפניה מן המחילה: **לל הנשמה.** הפה והחוטם בכלל ההילול ולא שאר אברים: **שיש לו עיקר.** שהאוזה מונחת שם ומסרחת. ושאין לו עיקר הפחת רוח: **מרחיק ד' אמות.** מן העיקר ואע"פ שהריח בא אליו וכגון שהיא לאחוריו שאינו רואה אותה: **ממקום שפסק הריח.** שהריח כלה שם: **לא כנגד אותה אדם הוי.** ואע"פ שאין ריח: **ליפ הלכתא כי הא מתניתא.** דלעיל דאסר אותה בלבים וחזירים בשאין בהם עורות: **בזמן שיש בהן עורות.** אותה בלבים וחזירים קאי שדרכן לתתן בעבוד העורות אבל אותה אדם אפי' בלא עורות שהרי אין דרכן לתתן שם הלכך ע"כ בלא עורות קאמר: **שאין לו עיקר.** הפחת רוח: **ליפי.** מחלוקות של בית המדרש: **דהני גנו והני גרסי.** ואע"פ שדרך היסנים להפיח: **וה"מ נגרסא.** משום דלא אפשר: **אכל נק"ש.** יש לאוז ויקרא: **אכל נדיביה.** הפיח הוא עצמו ממתין עד שיכלה הריח: **לוחה עוברת.** אדם שנושאים לפניו גרף של רעי להעבירו: **מוסר לקרות.** ואי"ל להפסיק: **בטמא עומד אחת האינן.** ולא בנושא את המת קאי דמת לא שגא עומד ול"ש יושב ול"ש הולך אהל הוא וגבי מצורע קתני לה בת"כ דגלי ביה רחמנא ישיבה דכתיב בדד ישב מחוץ למחנה מושבו: **[מושבו] טמא.** מכאן אמרו עומד ומי כיושב דמי דקביע אבל מהלך לא קביע: **אבן המנוגעת.** הרי היא כמצורע שהקישה הכתוב זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק ולצרעת הבגד ולבית (ויקרא יד): **פשיעה.** דפי חזיר אינו בלא לוחה: **בגיים מוסר.** דאין דרך להניח לוחה בגיים: **לא אסרה תורה.** דמי רגליים לקרות אלא כנגד עמוד הקלוח בלבד: **וילאה שמה חוץ.** ולא הצריכו כסוי וכתיב וכסית: **עד כמה.** ישהו על גבי קרקע ויהא אסור: **שרא ליה מריה.** ימחול לו רבונו דודאי שקר העיד משמיה דרב: **היבשה נפרכת.** היא יותר מן הלחה: **אילא דאמרי.** חומרא היא אף ע"פ שאם זורקה נפרכת הואיל ואינה נפרכת מגלגול לחה היא: **קרמו.** לשון קרוס טיל"א כלומר גלד מעצו: **אי מפנאי אפנויי.** אם יש בה סדקים סדקים יבשה היא ושרי: **מאי הוי עלה.** דמי רגליים: **נגלגו.** בארץ: **יבשו.** על גבי אבנים בחמה:

בטופס

ליפ הלכתא כי הא מתניתא אלא כי הא דתניא בו'. פרש"י ליפ הלכתא כי הא מתניתא דלעיל דאסרה לותא בלבים וחזירים אפי' בשאין בהם עורות אבל בלותא אדם לא שייך ואסור בכל ענין משמע אבל בלותא תרנגולים לא חייבי רבא ובאיתיך ברייתא לא גרס לותא תרנגולים בכלל ולא פליג בהא אמתניתא דלעיל ולפי זה יש לאסור לותא תרנגולין ואומר רבינו יהודא[א] דדוקא בשאין בלות שלהם שיש שם סרחון גדול אבל בתרנגוליס ההולכים בבית אין חוששין. ובירושלמי[ב] יש דבאדומים בלבד יש לאוסר[ג] ולא ידעינן[ד] לפרש ועוד קאמר מרחיקין מגלגלי בהמה ד' אמות כ' שמואל ברבי יצחק אומר ובלבד של חמור:

ריח רע שאין לו עיקר. י"מ דבתי כסאות שלנו בעומק אם יש בהן מחילה מפסקת הוא כמו ריח רע שאין לו עיקר כמו בתי כסאות דפרסאי לקמן (ד' כו.): והכי אתמר ריח רע שיש לו עיקר רב הונא אמר [ה]מרחיק ד' אמות וקורא ק"ש ורב חסדא אמר מרחיק ד' אמות ממקום שפסק הריח וקורא ק"ש תניא כותיה דרב חסדא לא יקרא אדם ק"ש לא כנגד צואת אדם ולא כנגד צואת כלבים ולא כנגד צואת חזירים ולא כנגד צואת תרנגולים [ו]ולא [ז]כנגד [א] צואת אשפה שריחה רע ואם [ח]היה מקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה טפחים יושב בצדו וקורא ק"ש ואם לאו מרחיק מלא עיניו [ט]וכן לתפלה ריח רע שיש לו עיקר מרחיק ד' אמות ממקום הריח וקורא ק"ש אמר רבא לית הלכתא כי הא מתניתא [י](בכל הני שמעתתא) אלא כי הא [כ]דתניא [ל]לא יקרא אדם ק"ש לא כנגד צואת אדם [ב] ולא כנגד צואת חזירים ולא כנגד צואת כלבים בזמן שנתן עורות לתוכן בעו מיניה מרב ששת ריח רע שאין לו עיקר מהו אמר להו [מ]אתו חזו הני ציפי דבי רב דהני גנו והני גרסי וה"מ [נ]בדברי תורה אבל בק"ש לא ודברי תורה נמי לא אמרן [ס]אלא דחבריה אבל דידיה לא: אתמר צואה עוברת אביי אמר מותר לקרות ק"ש רבא אמר [פ]אסור לקרות ק"ש אמר אביי מנא אמינא לה [ע]דתנן [פ]הטמא עומד תחת האילן והטהור עובר טמא טהור עומד תחת האילן וטמא עובר טהור ואם עמד טמא [צ]וכן באבן המנוגעת ורבא אמר לך התם בקביעותא תליא מילתא דכתיב [3]בדד ישב מחוץ למחנה מושבו הכא [4]והיה מחניך קדוש אמר רחמנא והא ליכא: א"ר פפא [ק]פי חזיר כצואה עוברת דמי פשיטא לא צריכא [ר]אע"ג דסליק מנהרא א"ר יהודה ספק צואה אסורה ספק מי רגלים מותרים א"ר אמר רב יהודה [ש]ספק צואה בבית מותרת באשפה אסורה ספק מי רגלים אפילו באשפה נמי מותרין סבר לה כי הא דרב המנונא דאמר רב המנונא [ת]לא אסרה תורה אלא כנגד עמוד בלבד וכדרבי יונתן דר' יונתן רמי כתיב [5]ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ וכתיב [6]ויתד תהיה לך וגו' וכסית את צאתך הא כיצד כאן בגדולים [ב]כאן בקטנים אלמא קטנים לא אסרה תורה אלא כנגד עמוד בלבד הא נפול לארעא שרי ורבנן הוא דגזרו בהו וכי גזרו בהו רבנן בודאן אבל בספקן לא גזור ובודאן עד כמה אמר רב יהודה אמר שמואל כל זמן שמטפיחין וכן אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן כל זמן שמטפיחין וכן אמר עולא כל זמן שמטפיחין גניבא משמיה דרב אמר כל זמן שרשומן ניכר א"ר יוסף שרא ליה מריה לגניבא השתא צואה אמר רב יהודה אמר רב כיון שקרמו פניה מותר מי רגלים מיבעיא א"ל אביי מאי חזית דסמכת אהא דאמר רבה בר רב הונא אמר רב צואה אפילו כחרס אסורה והיכי דמי צואה כחרס אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן כל זמן שזורקה ואינה נפרכת וא"ד כל זמן שגוללה ואינה נפרכת אמר רבינא הוה קאימנא קמיה דרב יהודה מדפתי חזא צואה אמר לי עיין אי קרמו פניה אי לא א"ד הכי א"ל עיין אי מפלאי אפלויי מאי הוי עלה אתמר צואה כחרס אמימר אמר אסורה ומר זוטרא אמר מותרת אמר רבא [ק]הלכתא צואה כחרס אסורה ומי רגלים כל זמן שמטפיחין מיתיבי מי רגלים כל זמן שמטפיחין אסורין נבלעו או יבשו מותרים מאי לאו נבלעו דומיא דיבשו מה יבשו דאין רשומן ניכר אף נבלעו דאין רשומן ניכר הא רשומן ניכר אסור אע"ג דאין מטפיחין ולטעמיך אימא רישא כל זמן שמטפיחין הוא דאסור הא רשומן ניכר שרי [ר]אלא מהא ליכא למשמע מינה לימא כתנאי כלי שנשפכו ממנו מי רגלים אסור לקרות ק"ש כנגדו ומי רגלים עצמן שנשפכו נבלעו מותר לא נבלעו אסור ר' יוסי אומר כל זמן שמטפיחין מאי נבלעו ומאי לא נבלעו דקאמר ת"ק אילימא נבלעו דאין מטפיחין לא נבלעו דמטפיחין ואתא ר' יוסי למימר כ"ז שמטפיחין הוא דאסור הא רשומן ניכר שרי היינו ת"ק אלא נבלעו דאין רשומן ניכר לא נבלעו דרשומן ניכר ואתא ר' יוסי למימר כ"ז שמטפיחין הוא דאסור הא רשומן ניכר שרי לא דכ"ע כ"ז שמטפיחין הוא דאסור הא רשומן ניכר שרי והכא

מסורת הש"ס

א) בכורות מד: נקמן סב: ממיר מז:, ב) יומא ל., ג) ולא כנגד אשפה כפ"ל (מ"מ), ד) [בני"ף ובכ"מ ליתא], ה) מופסחת פ"ב ה"י, ו) קדושין נג: נגעים פי"ג מ"ו מופסחת דנגעים פ"ז ה"ה ת"כ (פרשה מצורע) [מזרע פרשה ה ספי"ב], ז) [שבת קכא. וע"ש ברש"י מגלה כב. כז. יבמות עו: נדרים ס: עב. וע"ש ב"מ כו: ל. לד. פא: ב"ב קד. קלג. קסב: קסב: ע"ג כב. עב. שבועות לא. שבועות לא. זבחים פט: מנחות קה. נדה לג.] (וע' היטב קדושין ה:), ח) פ"ג הל' ה', ט) [בגדולת מרדכי פירש לפי שבאתר אחוס היו השעורים מגויים כדאי' בתוספות סד: והיו מאכלין התרגולין שעורי' ולותאן מקרמת ועי' ב"י סי' עט],

תורה אור השלם

1. כל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּ יָהּ: תהלים קנ ו
2. כִּבְל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ: תהלים לה י
3. כָּל יְמֵי אֲשֶׁר הַנֶּגַע בּוֹ יִטְמָא טָמֵא הוּא בָּדָד יֵשֵׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה מוֹשָׁבוֹ: ויקרא יג מו
4. כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ: דברים כג טו
5. וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ: דברים כג יג
6. וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל אֲזְנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחָפַרְתָּה בָּהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת צֵאָתֶךָ: דברים כג יד

גליון הש"ס

גמ' כאן בקטנים. ע' בכורות מ"ד ע"ב תוס' ד"ה אימתי: רש"י ד"ה בזמן שיש בו' שדרכן לתתן בו'. עי' בכס"מ כתובות ע"ז ע"א ד"ה מקמן ול"ע: שם בעבוד העורות. וכן איתא בילקוט פ' בא בפסוק ולא יאכל כלב לשונו. ולא עוד אלא שזכו לעבד עורות מלותאן ולכתוב בהם סת"ם:

הגהות הגר"א

[א] גמ' ולא כנגד אשפה כל"ל. [ב] שם (ולא כנגד לותא מזרעים) תפ"מ וע"ב בתוספתא ל"ג לה:

מוסף תוספות

א). בתוס' רי"ש כתב, ואפ' אם נפשך שיש לנו לאסור צואת תרנגולים שמא דוקא בלול שלהם שיש שם סרחון אבל כשגדלים בבתים ואין שם כ"א מעט אין לאסור כי אין שם סרחון. ב. בתוס' רי"ש כתב, וצ"ע מהו פי' של באדומים.

מוסף רש"י

הובא בסוף המסכת.

רב ניסים גאון

ריח רע שיש לו עיקר. גרסי בני מערבא [בפירקין הלכה ה] אמר רב חסדא) מסוף ריח רע ד' אמות הדא דאיתמר אבל לאחריו אבל לפניו עד מקום שעיניו רואות כהדא ר' בא וחבריה הוו יתבין קמי פונדקייה ברמשא אמרין מהו למימר מילי דאורייה אמרין מכיוון דאילו הוה ביממא הוינן חמין ליה ואינון ברם כדון אסור:

ב) לפנינו הגי' ל"ל אמי.

עין משפט נר מצוה

א) [ממי' פ"ד מהלכות תפלה הלכה ז] טוש"ע א"ח סי' עד סעי' ו שם וסי' לא סעיף ח:
ב) [ממי' פ"ד מהל' תפלין הל' כ סמג עשין כב טוש"ע א"ח סי' מג סעיף ח:
ג) ד ממי' פ"ג מהל' ק"ש הלכה יא טוש"ע א"ח סימן עו סעיף ד:
ד) ה ממי' שם הל' יב סמג עשין יח טור שו"ע א"ח סי' עט סעיף ח:
ה) ו ממי' שם הלכה ט
ו) [ממי' שם הלכה ט טוש"ע] שם סעי' כ:
ז) ח ממי' פ"ד מהלכות תפלה הלכה ח סמג שם טור שו"ע א"ח סי' ל סעיף ט:
ח) ט ממי' פ"ג מהלכות ק"ש הל' ו סמג שם טור שו"ע אורח חיים סימן עט סעיף [ו]
ט) י כ [ממי' שם הל' יד טור שו"ע] שם סעיף ט:
י) ל ממי' שם הלכה יג סמג שם טוש"ע א"ח סימן עו סעיף ג:
יא) מ ממי' פ"ד מהלכות עומאת צרעת הל' יב [ופט"ז הל' ג]:
יב) [ממי' פט"ז שם הל' ג]:
יג) ס ממי' פ"ג מהל' ק"ש הלכה יג סמג עשין יח טוש"ע א"ח סימן עו סעיף ג:
יד) ע [ממי' כס"מ פ"ג מהל' ק"ש הל' ג]:
טו) פ צ ממי' שם הל' טו טור ושו"ע שם סעי' ז:
יז) ק ממי' שם הל' ז סמג שם טוש"ע א"ח סי' פב סעי' ו [וסעיף כ]:

לעזי רש"י

גלגיצ"א [גילונציא"ה]. צהבת. טייל"א. קרום.

רבינו חננאל

[דתניא רשב"ג אומר וכו'. ראה להלן סב, ב]. איתמר צואה על בשרו או ידו מונחת בבית הכסא רב הונא אמר מותר לקרות ק"ש רב חסדא אמר אסור לקרות ק"ש. וקימ"ל כר"ח אע"ג דהוא תלמידיה דר"ה, דהא חמיר ממבואות המטונפות דאמר ר"ה א"ר יוחנן מניח ידו על פיו וקורא ק"ש אמר רב חסדא האלהים אי אמרה [לין] ר' יוחנן בפומיה לא הוה צייתנא ליה. אתמר ריח רע שיש לו עקר רב הונא אמר מרחיק ד' אמות וקורא ק"ש ורב חסדא אמר מרחיק ד' אמות ממקום שפסק הריח. וקיי"ל כרב הונא דאמר מרחיק ארבע אמות וקורא, דהא מתניתא דתנא כרב חסדא דתאה רבא ואמר לית הלכתא כי הא מתניתא. ויש מרבוותא שאומרים הלכתא כר"ח דהא תניא כוותיה, וקיי"ל אפי' תלמיד בהדי רביה הלכתא כתלמיד אי תניא כוותיה. ואי משום דאמר רבא לית הלכתא כי הא מתני', אמר בהני לחוד בצואת אדם ובצואת כלבים דאשכח תנא דפליג עליה, אבל בשאר מילי איכא למימר האי תנא מודה ליה הלכך הלכתא כוותיה. בעו מיניה מר' ששת ריח רע שאין לו עקר מהו. פירוש, כגון אדם ששולה זמורה. אמר להו אתו חזו הני ציפי דבי רב דהני גנו והני גרסי. פירוש, מחצלאות שישובים עליהם הנערים ללמוד ומחצלאות שהיו ישנים עליהם. דהני גאנו והוי גרסי. פירוש אלו ישנים ואלו קורין, ואי אפשר לישן בלא ריח רע כשיצא ממנו, ואלו היו שולחים זמורה ואחרים בני רב היו עוסקין בדברי תורה. הלכה כר' ששת וכדאמרינן דהני מילי לדברי תורה אבל לא לק"ש, והני מילי דחבריה אבל לדידיה לא. צואה עוברת. הילכתא כרבא דאמר אסור לקרות קרית שמע כנגדה, ולא דמיא לטמא עובר, דפשטינן התם בקביעותא תליא מילתא דכתיב בדד ישב, בעינן ישיבה, אבל [הכא בעינן] והיה מחניך קדוש וליכא. וכן פי חזיר כצואה עוברת דאמי ואפי' בעינ[דנא] דלסליק מן נהרא. וספק צואה או מי רגלים קיימא לן כר' יהודה דאמר ספק צואה בבית מותר ובאשפה אסור, משום דמחזקינן הבית בנקיות והאשפה בצואה, מי רגלים אפי' באשפה מותר וכל שכן בבית. וכר' יונתן דרמי, כתיב ויתד תהיה לך מחוץ למחנה, וכתיב ויד תהיה לך והיה בשבתך חוץ, ומשמינן ויתד תהיה לך בצואה ויד תהיה לך במי רגלים, דלא אסרה תורה אלא כנגד סילון בעת שיוצא מן האמה כמין עמוד בלבד, הא נפיל לארעא שרי, ורבנן גזרו בהן אע"פ שנפסקו מן האמה ונגלו לארץ אין קורין כנגדן, וכי גזרו, בודאן גזרו מי רגלים כל זמן שמטפיחין, אבל בספק מי רגלים לא גזרו. אמר רבא הילכתא צואה אפי' יבישה כחרס אסור לקרות קרית שמע כנגדו, מי רגלים כל זמן שמטפיחין, ולא בעינן נבלעו ואין רשומן ניכר, אלא אפי' רשומן ניכר שרי, ובלבד שלא יהיה בהן לחלוחית, שאם יטפח ידו בהן תתלחלח ידו מן מי רגלים שאלו נתן ידו על דבר אחר יראה בו לחלוחית. (כך) [כד]אסיקנא לא דכולי עלמא כל זמן שמטפיחין הא רשומן ניכר וטופח על מנת להטפיח (שרי) [אסור]. ור' יוסי סבר כיון שמטפיחין אע"פ שאינן בטופח על מנת להטפיח אסור. וקימא לן כתנא קמא דהא רבא אוקמה הכי לאשמעתיה. ובצואה יבישה, פי' ר' יוחנן כל זמן שגוללה ואינה נפרכת. (אלו) [ואיכא] דאמרי כל זמן שגוללה ואינה נפרכת. ורבא אמר ליה ר' ירמיה מדיפתי כד תחזה צואה לכנגדו זיל חזי אי קרמו פניה אי לא, אי אפליא, פיר' אפליא נתפלחה ונתבקעה מלשון כמו פלח ובקע בארץ וגו'. צואה כחרש. פיר' שירדה קוה אלטביעה. כל זמן שגוללה, מלשון וגללו את האבן.

והרי לבו רואה את הערוה. פירש ר"י[א] מדפריך גמרא הכי נפשיטות משמע דלבו רואה את הערוה אסור אלא דרבינו שמעיה תלמידו של רש"י פסק כת"ק דלבו רואה את הערוה מותר[ב] ומיהו נשמוך משמע דאסור דלא פליגי הני אמוראי אלא בעקבו רואה את הערוה אבל בלבו רואה את הערוה כ"ע מודו דאסור: **והלכתא** נוגע עקבו אסור. וטעמא דגזרינן נוגע עקבו שמא יגע בידיו: **גרף** של רעי. פי' רש"י של חרס בלוע משמע לפירושו אבל כלי דלא בלע כגון זכוכית אפשר דשרי[ג] [א]: **ובלבד** שיטיל בהן רביעית מים. אבל בגרף אפשר דלא[ד] מהני מיס: ספר

והכא בטופח על מנת להטפיח איכא בינייהו: ירד לטבול אם יכול לעלות כו': לימא תנא סתמא כר' אליעזר דאמר [ו] עד הנץ החמה אפי' תימא ר' יהושע ודלמא כותיקין [ז] דא"ר יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה: ואם לאו יתכסה במים ויקרא: והרי לבו רואה את הערוה א"ר אלעזר ואי תימא ר' אחא בר אבא בר אחא משום רבינו [א] במים עכורין שנו דדמו כארעא סמיכתא שלא יראה לבו ערותו. ת"ר מים צלולין ישב בהן עד צוארו וקורא וי"א עוכרן ברגלו ות"ק והרי לבו רואה את הערוה קסבר לבו רואה את הערוה מותר והרי עקבו רואה את הערוה קסבר עקבו רואה את הערוה מותר אתמר עקבו רואה את הערוה מותר נוגע אביי אמר אסור ורבא אמר מותר רב זביד מתני לה להא שמעתא הכי רב חיננא בריה דרב איקא מתני לה הכי נוגע דברי הכל אסור רואה אביי אמר אסור רבא אמר מותר [ח] לא נתנה תורה למלאכי השרת [ט] והלכתא נוגע אסור רואה מותר אמר רבא [י] צואה בעששית מותר לקרות ק"ש כנגדה [יא] ערוה בעששית אסור לקרות ק"ש כנגדה צואה בעששית מותר לקרות ק"ש כנגדה דצואה בכסוי תליא מילתא והא מיכסיא ערוה בעששית אסור לקרות ק"ש כנגדה [1] ולא יראה בך ערות דבר אמר רחמנא והא קמיתחזיא אמר אביי [יב] צואה כל שהוא מבטלה ברוק אמר רבא [יג] וברוק עבה אמר רבא [יד] צואה בגומא מניח סנדלו עליה וקורא ק"ש בעא מר בריה דרבינא [טו] צואה דבוקה בסנדלו מאי תיקו [יז] אמר רב יהודה [יח] עבו"ם ערום אסור לקרות ק"ש כנגדו מאי איריא עכו"ם אפילו ישראל נמי ישראל פשיטא ליה דאסור אלא עכו"ם אצטריכא ליה מהו דתימא הואיל וכתיב בהו [2] אשר בשר חמורים בשרם אימא כחמור בעלמא הוא קמ"ל דאינהו נמי איקרו ערוה דכתיב [3] וערות אביהם לא ראו: ולא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה עד שיטיל לתוכן מים: וכמה מיא רמי ואזיל אלא ה"ק לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה כלל ומי רגלים עד שיטיל לתוכן מים ויקרא ת"ר [יט] כמה יטיל לתוכן מים כל שהוא ר' זכאי אומר [כ] רביעית אמר רב נחמן מחלוקת לבסוף אבל בתחלה כל שהן ורב יוסף אמר [כא] מחלוקת לכתחלה אבל לבסוף דברי הכל רביעית אמר ליה רב יוסף לשמעיה אייתי לי רביעיתא דמיא כר' זכאי: [כב] ת"ר [כג] גרף של רעי ועביט של מי רגלים אסור לקרות ק"ש כנגדן ואף ע"פ שאין בהן כלום ומי רגלים עצמן עד שיטיל לתוכן מים וכמה יטיל לתוכן מים כל שהוא ר' זכאי אומר רביעית בין לפני המטה בין לאחר המטה רבן שמעון בן גמליאל אומר לאחר המטה קורא לפני המטה אינו קורא אבל מרחיק הוא ארבע אמות וקורא ר"ש בן אלעזר אומר אפי' בית מאה אמה לא יקרא עד שיוציאם או שיניחם תחת המטה איבעיא להו היכי קאמר [כד] אחר המטה קורא מיד לפני המטה מרחיק ארבע אמות וקורא או דלמא הכי קאמר לאחר המטה מרחיק ד' אמות וקורא לפני המטה אינו קורא כלל ת"ש דתניא ר"ש בן אלעזר אומר [כה] אחר המטה קורא מיד לפני המטה מרחיק ארבע אמות רבן שמעון בן גמליאל אומר אפי' בית מאה אמה לא יקרא עד שיוציאם או שיניחם תחת המטה בעיין איפשיטא לן מתנייתא קשיין אהדדי איפוך בתרייתא מה חזית דאפכת בתרייתא איפוך קמייתא מאן שמעת ליה דאמר [כו] כוליה בית כארבע אמות דמי ר"ש בן אלעזר היא אמר רב יוסף בעאי מיניה מרב הונא מטה פחות משלשה פשיטא לי דכלבוד דמי כלבוד דמי חמשה ששה שבעה שמנה תשעה מהו א"ל לא ידענא עשרה ודאי לא מיבעי לי אמר אביי שפיר עבדת דלא איבעיא לך כל עשרה רשותא אחריתי היא אמר רבא הלכתא פחות משלשה כלבוד דמי עשרה רשותא אחריתי היא משלשה עד עשרה היינו דבעא מיניה רב יוסף מרב הונא ולא פשט ליה אמר רב הלכה כר"ש בן אלעזר וכן אמר באלי א"ר יעקב [כז] ברה דבת שמואל הלכה כרבי שמעון בן אלעזר ורבא אמר אין הלכה כר"ש בן אלעזר רב אחאי איעסק ליה לבריה בי רב יצחק בר שמואל בר מרתא עייליה לחופה ולא הוה מסתייעא מילתא אזל בתריה לעיוני חזא ספר תורה דמנחא אמר להו איכו השתא לא אתאי סכנתון לברי דתניא [כח] בית שיש בו ספר תורה או תפילין אסור לשמש בו את המטה עד שיוציאם או שיניחם כלי בתוך כלי אמר אביי לא שנו [ל] אלא בכלי שאינו כליין אבל בכלי שהוא כליין אפילו עשרה מאני כחד מאנא דמי אמר רבא גלימא אקמטרא

בטופח ע"מ להטפיח אילא פטמא ביניהו. ת"ק בעי על מנת להטפיח ור' יוסי מתמיר: **לימא תנא סתמא כר' אליעזר.** והלכה כמותו: **דילמא נוסיקין.** קאמרה מתני' עם הנץ החמה אבל כל"ע עד שלש שעות: **והרי לבו רואה את הערוה.** קס"ד כל אבר שאין דרכו לראות את הערוה [ורואה] אותו בשעה שקורא בתורה קיימן ביה ולא ירמה בך ערות דבר [ט]: **לא נתנה תורה למלאכי השרת.** שאין להם ערוה על כרחנו יש לנו ערוה ואין אנו יכולים להשמר מכל זה: [ט] **כל שהוא.** מעט: **ברוק.** רוקק עליה ומכסה אותה ברוק: **בעשבים.** לנטירנ"ל בלע"ז כלומר מחיצת זכוכית או קלף דק מפסיק בנתיים והיא נראית: **בכסוי תליא מילתא.** וכסית את לאתך [י]: **מים הרעים.** סרוחים: [יא] **מי המשרה.** **שעורים שם הפשתן והקנבוס והם מסריחים: וכמה מיא רמי ואזיל.** כמה ישליך לתוכם ויבטלם הלא מרודין הם: **ומי רגלים.** מועטין והם בכלי והוא בא לקרות ק"ש אלא **לנסוף.** שמי רגלים בכלי וזה נותן לתוכן מיס בהמה קאמר ר' זכאי רביעית: **אבל לכתחלה.** שקדמו המים למי רגלים דברי הכל כל שהוא שבטמיל מי רגלים בכלי לנסוף ראשון ראשון שנופל לתוך המים מתבטל ואע"פ שהם רבים והולכין [יב] כבר בטלו: **אייתי לי רביעתא.** אפי' בתחלה: **גרף ועביט.** שייהם כלי חרס הם אלא של רעי קרוי גרף ושל מי רגלים קרוי עביט: **אסור לקרות ק"ש כנגדם.** הואיל ומיוחדין לכך ואע"פ שאין בתוכן כלום: **ומי רגלים עצמן.** בכלי שאינו מיוחד להם: **בין לפני המטה.** שאין המטה מפסקת בינו לביניהם: **בין לאחר המטה.** שהמטה מפסקת ביניהם אסור: **או שיניחם תחת המטה גרסינן.** ולא גרסינן כלי בתוך כלי: **תחת המטה.** כאילו היו טמונים בארץ: **היכי קאמר.** דשב"ג: **בעיין איפשיטא לן.** שאלתנו נתפרשה לה בחלוק שבין לפני המטה ולאחר המטה: **מתייתא מיהו קשיין.** שהוחלפה שיטתן: **מאן שמעת ליה וכו'.** [יג] לא ידעתי היכן היא: **פשיטא לי.** במניחן תחת המטה ורגליה קלרים שאין היומנה ולקרקע שלשה טפחים כלבוד דמי והרי הן כטמונים: **עשרה ודאי.** לא שאלתי ממנו דנראה כאילו אינה מתחיה מאחר שיש הפסק כל כך אין זה כסוי: **עייליה לחופה ולא הוה מסתייעא מילתא.** דנישואין שלא היה יכול לגעול: **סכנתון לברי.** כמעט סכנתם את בני למות בעונש העון: **אפילו עשרה מאני.** וכולן כליין כחד מאנא דמי: אקמטרא

מסורת הש"ס

(א) [ועיל ע:], ב) [ועיל דף ע: לקמן קי:, ג) יומא ל. קדושין נד. [מעילה יד:], ד) [נסח קנ. ע"ש], ה) [מיר לח.], ו) מוספתא פ"ג ה"מ, ז) [ענינין מב:], ח) [ב' פיגש"י לעיל ע:. ד"ה בריה], ט) [דברים כג], י) [דברים כג], כ) [דיבור זה ודבור הקודם] שייך לעיל במשנה כב:].

תורה אור השלם

1. כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ:
דברים כג טו

2. וַתַּעֲגֹבָה עַל פִּלְגַשֵּׁיהֶם אֲשֶׁר בְּשַׂר חֲמֹרִים בְּשָׂרָם וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם:
יחזקאל כג כ

3. וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת הַשִּׂמְלָה וַיָּשִׂימוּ עַל שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית וַיְכַסּוּ אֶת עֶרְוַת אֲבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ:
בראשית ט כג

הגהות הב"ח

(א) גמ' סימי קאמר רשב"ג אחר המטה: (ב) רש"י ד"ה כל שהוא וד"ה כרוק ל"ל אחר ד"ה בכסוי:

הגהות הגר"א

[א] בתוס' סד"ה גרף נמתק ב' קנודוי הספסק (דד"ה גרף וד"ה בלבד הוא דבור אחד וכ"ה בדפו"י וכ"מ במרדכי ולא כרש"ל):

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב. פי' ר"ח. ב. בתוס' רי"ש כתב, מדסבר תי"ק דר"א דלבו רואה את הערוה מותר דהוי כרבים לגבי יחיד. ג. בתוס' רי"ש כתב, ולא ידענא אי אמר' הכי בעביט של עץ ושל זכוכית. ד. בתוס' רי"ש כתב, ומסתבר דלא מהני בהו הטלת מים (בתוס' רי"ש שני הדבורים הם דבור אחד).

לעזי רש"י

לנטירנ"א. פנס.

מוסף רש"י

ותיקין. אנשים עניים ומתכנין מלוה (לעיל ט:) לו: המקדימין למצות ומחזירים לעשות דבר זמנמו ומצוחו (לקמן כו.). **עכו"ם ערום.** כל שכן ישראל, כדמפרש ואזיל (שבת קנ.). **כלבוד.** לשון לבוד כמו סניף, דבר קלר שהוסיפו עליו והמיכוהו (ערובין ד: וכעי"ז סוכה ד:).

רב ניסים גאון

לימא תנן סתמא כר' אליעזר דאמר עד הנץ החמה. (דאמר) [עיקר] מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע בפירקא קמא (דף ט) דהא מסכתא: **מאן שמעת** ליה דאמר כל הבית כולו כד' אמות דמי ר' שמעון בן אלעזר. עיקר דבריו של ר' שמעון בן אלעזר בתוספתא דעירובין (פ"ב) ובגמרא בפרק עושין פסין (דף כב.) אמר רבי שמעון בן אלעזר כל אויר שתשמישו לדירה כגון דיר וסהר ומוקצה וחצר אפילו בית ה' כורין אפילו בית י' כורין מותר מיהא דר' שמעון היה מתיר לטלטל כל כי האי שיעור' מפני שתשמישו לדירה וכולו כד' אמות דמי ליה: **אמר** רב יוסף בעו מיניה מרב הונא פחות מג' כלבוד דמי. עיקרא דהא מילתא דכל פחות מג' כלבוד דמי שנוי במשנה ובהרבה מקומות וגם בתוספתא ואנו מזכירים מה שנמצא בידינו במסכת כלאים בפרק קרחת הכרם (משנה ד) שנינו מחיצת הקנים אם אין בין קנה לקנה ג' טפחים כדי שיכנס הגדי הרי זה כמחיצה ובתוספתא נמי דכוותה ובפרק קמא דעירובין (דף מ:) מקיפין ג' חבלים כו' מקיפין בקנים ובלבד שלא יהא בין קנה לחברו ג' טפחים ובגמרא דהאי פירקא (שם דף מז.) תא שמע ג' מדות במחיצה כו' והיא שנויה בתוספת' כלאים (פרק ד) ובמתני' (סוכה פרק א דף מז.) המשלשל דפנות מלמעלה למטה אם גבוהות מן הארץ ג' טפחים פסולה משום דנפקא לה מתורת לבוד והא דאמרינן הכא עשרה רשותא אחריתי היא איתיה לעיקרא בפירקא קמא דשבת (דף ו.) בברייתא דתנו רבנן ד' רשויות לשבת כו' [ונכן בסוכה דף ה ע"ש]:

עין משפט נר מצוה

קיד א מיי' פ"ג (ופ"ג) מהל' ק"ש הלכה ז סמג עשין יח טוש"ע או"ח סי' עד סעיף ב:
קטו ב מיי' פ"ג שם הלכה יח טוש"ע שם סעיף ה:
קטז ג מיי' שם הלכה י סמג שם טוש"ע א"ח סי' עו סעיף א:
קיז ד מיי' שם הלכה טז סמג שם טוש"ע א"ח סי' עה סעיף ה:
קיח ה ו מיי' שם הלכה יא סמג שם טוש"ע א"ח סי' עו סעיף ו:
קיט ז ח מיי' שם טוש"ע שם סעיף ב:
קכ ט מיי' שם הלכה טז סמג שם טוש"ע א"ח סי' עה סעיף ד:
קכא י מיי' פ"ג שם הלכה ז טוש"ע א"ח סי' עד סעיף ג (וסימן פו):
קכב כ ל מיי' שם פ"ג הלכה י טוש"ע א"ח סי' עז סעיף א:
קכג מ (נ) מיי' שם הל' יב סמג שם טוש"ע א"ח סימן פז סעיף א:
נ [עוד שם]:
קכד ס ע מיי' פ"ד מהל' תפילין הל' כד ופ"י מהל' ק"ש הל' ז סמג עשין כב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף ג וכתי' רמ סעיף ו (וי"ד סי' רפב ס"ק):

גליון הש"ס

רש"י ד"ה אבל כו' כבר בבלו. עי' ע"ג דף עג ע"א תוס' ד"ה כי אתא: רש"י ד"ה מאן שמעת ליה כו' לא ידעתי כו'. וכן כרש"י שבת מז: ד"ה למ"ד. ח. ד"ה הגיחה. מעו: ד"ה לא חזו. קו: ד"ה הטפויין. קלא: ד"ה בשלם וד"ה זה הקן. עיבוזין מ: ד"ה דרב אחא. פסחים לד: ד"ה תנא [פ"ל. ד"ה אבלן. קנו: בהשב"ם ד"ה עזות. יומא יט. ד"ה שער הלוקח. עב: ד"ה הא כמ"ד: פה. ד"ה ולוי הסדר. סוכה מז: ד"ה שלא הטמיד. כח. ד"ה שיחות. כט. ד"ה בשביל. מז. ד"ה שיר. נב: ד"ה שבעה. ביצה טו: ד"ה ופירותיה. כה: ד"ה גלף. תענית סוף פ"ג ד"ה שמעיה. מגילה יד. ד"ה נבוזה. סוטה לז: ד"ה אלא זה. מנ. ד"ה זיו השכמה. קדושין ל. ד"ה לא חזו. ב"ק ה: ד"ה ולמ"ד. מז: ד"ה לא אל"ל. סנהדרין יד. ד"ה עורמוסקן. מח: ד"ה ולא. ע: ד"ה בפת. שבועות לז. ד"ה לא אל"ל. זבחים כב. ד"ה והא תנא. יו: ד"ה לב' ימים. מנחות קה: ד"ה שמעון. חולין [מו: ד"ה עגלה] נ: ד"ה ליסקומוסא. נב. ד"ה בר זכאי. נה: ד"ה והרי. קכו: ד"ה גולג. קלא. ד"ה תשעה. ערכין י. ד"ה ולא מוסיפין. יא: ד"ה אלא. יג. ד"ה מתעטר. תמורה טו: ד"ה כיולא. כח: ד"ה נעבד ממי:

רבינו חננאל

והרי לבו רואה את הערוה. ומקשינן אמתניתין וכי מתכסה במים מאי הוה, והרי לבו רואה את הערוה, ופרקינן בעכורין שנו. נמצאת משנתינו כיש אומרים עוכרן ברגליו, הלכך הלכתא כוותיה שאם אינן עכורין אינו רשאי לקרות, אלא יעכר המים ברגליו, ואינו דומה לבו לעקיבו, אלא לבו רואה את הערוה אסור, אבל עקיבו אסיקנא והלכתא עקיבו נוגע את הערוה אסור לקרות ק"ש, עקיבו רואה מותר. **בעא מר בריה דרבינא צואה דבוקה בסנדלו מאי, תיקו.** אזלינן בה לחומרא דכל תיקו דאיסורא לחומרא. **קמ"ל דאינהו נמי איקרו ערוה דכתיב וערות אביהם לא ראו.** והיינו בערותו נראית. **א"ל רב יוסף לשמעיה אייתי לי רביעיתא דמיא כר' זכאי.** וקיי"ל דבין בתחלה בין בסוף רביעית מים כדבי זכאי, דרב יוסף דהוא בתראי עבד עובדא כוותיה. **מאן שמעת ליה דאמר כוליה בית כד' אמות דמי רשב"א.** דהיינו רשב"א דפ' עושין פסין דתניא התם כלל אמר רבי שמעון בן אלעזר כל היקף שתשמישה לדירה כגון הדיר והסהר והמוקצה וחצר אפילו בת חמשת בית ושעה כורין מותר. **לפני המטה.** פירוש והוא רואה אותן הרגל עמו במקום אחד, ובענין והיה מחניך קדוש וליכא. אבל אם הם לאחר המטה ואינו רואה אותם אינן רואים במחנהו ומותר. **שבעה שמונה תשעה מהו, א"ל לא ידענא.** פירוש, למטה משלשה טפחים דברי הכל קורא דהא מכוסין הן, דכל פחות משלשה כלבוד דמי, למעלה מעשרה דברי הכל אסור לקרות כנגדו, דמטה זו רשות אחריתי וכבני עצמה, ונמצא דהוא והם במחנה אחת, והתורה אמרה והיה מחניך קדוש וליכא, משלשה עד עשרה איבעי ולא איפשיט, ובכי האי גונא לחומרא ואסור. **ורבא אמר אין הלכה כר"ש בן אלעזר.** קיי"ל כרבא דהוא בתראה. **ובית שיש בו ספר תורה.** או תפלין אסור לשמש מטתו באותו בית עד שיוציאם, ואם אי אפשר לו להוציאם אסור עד שיניחם כלי בתוך כלי שאינו כליין. ואם אי אפשר לו לא זה ולא זה עושה לו מחיצה עשרה טפחים והני מילי דלית ליה בית אחר. **אמר רבא גלימא אקמטרא ככלי בתוך כלי דמי.** פירוש, באקמטרי שהוא עשוי לצורך הספר והוא כליין והוא גופיה קדוש.

אקמטרא. מרגז של ספרים וכמגילה (דף כו:) קמטורי דספרי וכן מרגס יונתן ובגנזי ברומים (יחזקאל כז) אלמין דזהירין מחתין בקמטרין וכן לאשר על המלתחה (מלכים ב י) לדעל קמטרא: **כללי בתוך כלי דמי.** דהא גלימא לאו כליין הוא: **מחילה עשרה.** ואם לאו לא ישמש: **לדוכתיה.** במקום מטתו: **לאו אדעתאי.** לא נתתי לבי: **כנגד פיה הכסא.** ברחוק ארבע אמות: **דליה בה לוחה.** שפיגו אותה: **פיה המרחץ.** אסור להרהר בו: **דפרסאי.** בתפילה היו ופיהם ברחוק מן הגומא והוא בשיפוע והרעי מתגלגל ונופל לגומא: **מתני' זב שראה קרי.** אע"פ שטמא טומאת שבעה משום זיבה ואין טבילה זו מטהרתו אפ"ה צריך טבילה לדברי תורה כתקנת עזרא משום קרי וכן נדה אם באה להתפלל י"ח: **שפלטה שכבת זרע.** הרי היא כבעל קרי דכתיב בפיני שלשת ימים אל תגשו אל אשה (שמות יט) לפי ששכבת זרע מטמא בפליטתו כל שלשה ולאחר מכאן כבר הסריה בגופה ואין לאוי עוד להזריע להיות עוד ולד ונולד היינה וה"פ נדה שפלטה עתה התשמיש שמשה אתמול קודם שראתה: **ורבי יהודה פוטר.** קא סלקא דעתך השתא הואיל וטומאת זיבה קודמת והרי הוא טמא טומאה חמורה ואינו אוסרתו בדברי תורה כדאמרינן בפרקין[ב] הזיבים והמלוריעים מותרים תו לא אתיא טומאת קרי דקילא ואסרה ליה: **גמ' לאו** בר טבילה הוא. לדברי תורה ואע"פ שטומאתו חמורה ותו לא אתי קרי ומצריך ליה:

הדרן עלך מי שמתו

תפלת השחר: עד הערב. עד חשכה: **עד פלג המנחה.** בגמרא[ג] מפרש לה: **אין לה קצבה.** כל הלילה זמנה. ובגמרא[ד] מפרש מאי לשון אין לה קצבה:

גמ' מצוחה. של קריאת שמע: **לוחיקין.** המקדימין למצות ומחזרים לעשות דבר בזמנו ומצותו מקדימים[ה] לאחר הנץ החמה להתפלל וכי תנן במתני' למאחרים שלא יאחר יותר מחצות משמש ואילך עבר הזמן: **וכולי עלמא.** שאר המתפללין המאחרין עד חצות יכולין לאחר ותו לא: **במחה.** היינו אחר חצות: **אם תימצי לומר.** כלומר אם תשיבני בשאלתי ממה שאמרנו טעה ולא התפלל ערבית וכו': **וליון דעבר יומו בטל קרבנו.** ואינו מקריבו ביום אחר אם זמנו קבוע כגון מוספים[ו] של כל יום ויום: מבדיל

ספר תורה עושה לו מחיצה. ודוקא ספר תורה וגם בחומשים[א] יש להחמיר כמו בספר תורה אבל בשאר ספרים דיין בכסוי בעלמא: **הדרן עלך מי שמתו**

תפלת השחר עד חצות וכו' תפלת המנחה עד הערב. וא"ת אמאי לא קתני גבי תפלת המנחה כל היום כמו גבי תפלת המוספין וי"ל דזמן מוספין הוא כל היום אפילו אמשמרית שהרי קרבנות יכול להקריב מיד אחר התמיד א"כ גם תפלת מוספין יכול להתפלל מיד מן הבקר מה שאין כן במנחה (ב) אלא משש שעות ומחצה והכי נמי בפ"ק דע"ג (ד' ד:) לא ליגלי אינש לגלותא דמוספין בתלת שני קמייתא בריש שתא ביחיד כו' אלמא בשאר יומות השנה יכול להתפלל ולהכי מקדים תפלת המנחה לתפלת המוספין משום שהיא תדירה בכל יום אע"פ שתפלת מוספין קודמת: **טעה ולא התפלל ערבית מתפלל בשחרית שתים.** וא"ת והאמר רב לקמן (ד' מ:) תפלת ערבית רשות וקי"ל כותיה באיסורי ועוד קשה דאמר לקמן (ד' ל:) טעה ולא התפלל יעלה ויבוא בגילה אין מחזירים אותו משום דאין מקדשין את החדש בגילה ואמה ליה האי טעמא תיפוק ליה דתפלת ערבית רשות וי"ל הא דאמרינן דתפלת ערבית רשות היינו לגבי מצוה אחרת והיא עובדת[ב] דאז אמרינן תדחה תפלת ערבית מפניה אבל לאנס אין לו לבטלה[ג] ומיהו אם איחר עד המנחה גרלה דעבר זמנו בטל קרבנו כיון שאמה כל כך ולאחר ב' תפלות לא מצינו שתיקנו חכמים לחזור ולהתפלל אם אכן ואפילו תפלה אחת אם בטל במזיד לא יוכל לתקן ובסמוך קרי ליה מעוות לא יוכל לתקון:

איבעיא להו טעה ולא התפלל תפלת מנחה כו'. לא בעי אם טעה ולא התפלל תפלת מוסף דהא ודאי אינו מתפלל בערבית דהילך יקרא את הקרבנות וכבר עבר זמן מוסף וגם לא תיקנו שבע ברכות של מוסף אלא משום ונשלמה פרים שפתינו וזה ודאי עבר זמנו בטל קרבנו אבל שאר תפלות דרחמי ניהו ולוקי שיתפלל אדם כל היום כולו ואין כאן עבר זמנו בתפלה אחרת: טעה

אקמטרא[א] ככלי בתוך כלי דמי. אמר רבי יהושע בן לוי ס"ת צריך לעשות לו מחיצה עשרה מר זוטרא איקלע לבי רב אשי חזייה לדוכתיה דמר בר רב אשי דמנח ביה ספר תורה ועביד ליה מחיצה עשרה אמר ליה כמאן כרבי יהושע בן לוי[ב] אימר דאמר רבי יהושע בן לוי דלית ליה ביתא אחרינא מר הא אית ליה ביתא אחרינא אמר ליה[ג] לאו אדעתאי: כמה ירחיק מהן ומן הצואה ארבע אמות: אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא[ד] לא שנו אלא לאחוריו אבל לפניו מרחיק מלא עיניו[ה] וכן לתפלה איני והא אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא עומד אדם כנגד בית הכסא ומתפלל הכא במאי עסקינן בבית הכסא שאין בו צואה איני והאמר[ו] רב יוסף בר חנינא[ז] בית הכסא שאמרו אע"פ שאין בו צואה ובית המרחץ שאמרו אע"פ שאין בו אדם אלא הכא במאי עסקינן בחדתי[ח] והא מיבעי ליה לרבינא[ט] הזמינו לבית הכסא מהו יש זימון או אין זימון כי קא מיבעי ליה לרבינא למיקם עליה לצלויי בגויה אבל כנגדו לא אמר רבא[י] הני בתי כסאי דפרסאי אע"ג דאית בהו צואה כסתומין דמו: **מתני'**[יא] זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע והמשמשת שראתה נדה[יב] צריכין טבילה ורבי יהודה (יג) פוטר: **גמ'** איבעיא להו בעל קרי שראה זיבה לר' יהודה מהו כי פטר רבי יהודה התם בזב שראה קרי דמעיקרא לאו בר טבילה הוא אבל בעל קרי שראה זיבה דמעיקרא בר טבילה הוא מחייב או דילמא לא שנא תא שמע המשמשת וראתה נדה צריכה טבילה ורבי יהודה פוטר והא משמשת וראתה נדה בבעל קרי שראה זיבה דמיא וקא פטר רבי יהודה ש"מ תני רבי חייא בהדיא בעל קרי שראה זיבה צריך טבילה ורבי יהודה

הדרן עלך מי שמתו

תפלת השחר עד חצות ר' יהודה אומר[ט] עד ד' שעות תפלת[י] המנחה עד הערב רבי יהודה אומר עד פלג המנחה תפלת הערב אין לה קבע[יא] ושל מוספים כל היום[יב] (ר' יהודה אומר עד ז' שעות): **גמ'** ורמינהו מצותה[יג] עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום כי תניא ההיא לותיקין[יד] דא"ר יוחנן ותיקין היו גומרים אותה עם הנץ החמה וכ"ע עד חצות ותו לא והאמר רב מרי בריה דרב הונא בריה דר' ירמיה בר אבא אמר רבי יוחנן[טו] טעה ולא התפלל ערבית מתפלל בשחרית שתים[טז] שחרית מתפלל במנחה שתים כולי יומא מצלי ואזיל עד חצות יהבי ליה שכר תפלה בזמנה מכאן ואילך[יז] שכר תפלה יהבי ליה שכר תפלה בזמנה לא יהבי ליה איבעיא להו טעה ולא התפלל מנחה מהו שיתפלל ערבית ב' את"ל טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית ב' משום דחד יומא הוא דכתיב[יח] ויהי ערב ויהי בקר יום אחד אבל הכא תפלה במקום קרבן היא וכיון דעבר יומו[יט] בטל קרבנו או דילמא כיון דצלותא רחמי היא כל אימת דבעי מצלי ואזיל ת"ש דאמר רב הונא בר יהודה א"ר יצחק א"ר יוחנן[כ] טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית ב' ואין בזה משום דעבר יומו בטל קרבנו מיתיבי[כא] מעות[כב] לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות[כג] מעות לא יוכל לתקון זה שבטל ק"ש של ערבית וק"ש של שחרית או תפלה של ערבית או תפלה של שחרית וחסרון לא יוכל להמנות זה שנמנו חבירו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם א"ר יצחק א"ר יוחנן הכא במאי עסקינן[כד] שבטל במזיד אמר רב אשי דיקא נמי דקתני בטל ולא קתני טעה ש"מ: תנו

א [בוטש"ע אוח"מ סי' מ סעי' ב וסי' רמ סעי' ו ויו"ד סי' רפב סעי' מז]:
ב מיי' פ"א מהל' ס"ת הלכה ז בוטש"ע אוח"מ סימן רמ סעיף ו [וי"ד שם]:
קבו ג מיי' פ"ג מהל' ק"ש הל' מ' בוטש"ע אוח"מ סי' עט סעיף ג:
ד [מיי' פ"ד מהל' תפלה הל' מ בוטש"ע אוח"מ סי' ל סעי' כז]:
קבו ה מיי' פ"ג מהל' ק"ש הלכי' ב' סמג עשין יח בוטש"ע אוח"מ סימן פג סעיף ג:
קבח ו מיי' שם הלכה ג בוטש"ע שם סעיף ב:
קבט ז בוטש"ע שם סעיף ד:
קל ח מיי' פ"ד מהל' ק"ש הלכה ח ופ"ד מהל' תפלה הל' ה [סמג עשין יח טור אוח"מ סי' פט]:
א **ט** י מיי' פ"ג מהל' תפלה הלכה ג סמג עשין יט בוטש"ע אוח"מ סי' פט סעיף ג:
ב **כ** מיי' שם הלכה ט סמג שם בוטש"ע אוח"מ סי' קח סעיף ב:
ג ל מיי' שם בוטש"ע שם סעיף ג:
ד מ מיי' שם הל' ג בוטש"ע אוח"מ סי' פט סעיף ג:
נ [מיי' פ"א מהל' תמידין הלכה כז]:
ה **ס** מיי' שם הל' ט בוטש"ע אוח"מ סי' קח סעיף ג וסימן רלד סעיף ב:
ו **ע** **פ** מיי' שם הל' ח בוטש"ע שם סי' קח סעיף ז:

רבינו חננאל (המשך)

להקרבת תמידין, של שחר עד חצות, ושל בין הערבים עד הערב. ור' יהודה סבר אין הקרבת תמידין כשר אלא שמונה שעות ועוד ביום. תמיד של שחר היה נשחט משיאור המודה, ומצאנו שהיו שוחטין אותו ומנקרים אותו ומוליכין האיברים ומולחין אותן, ועדיין לא היה הנץ החמה, דתנן הלכו ונתנום מחצי כבש ולמטה ומלחום וירדו ובאו ללשכת הגזית לקרות את שמע. ותנן הילני אמו עשתה נברשת של זהב, תאנא כשחמה זורחת יוצאין ממנה ניצוצות וירדעין שהגיע זמן ק"ש. ומקשינן ורמינהי הקורא את שמע עם אנשי משמר ועם אנשי מעמד לא יצא ידי חובתו מפני שאנשי משמר משכימין ואנשי מעמד מאחרין. ופריק אביי נברשת זו עשויה לידע שאר עמא דבירושלים זולתי אנשי משמר. נתברר שהיה נשחט תמיד של שחר קודם הנץ החמה, והיה מעת דריחת השמש עד סוף ד' שעות כשר להקריבו, שהם ד' שעות ועוד משעת שחיטתו עד זמן הקרבתו. וזה טעם ר' יהודה. ופסק רב כהנא הלכה כר' יהודה. וסבר ר' יהודה כשם שאין לתמיד של שחר הכשר ביום להקרבתו מעת שחיטתו, אלא עד ד' שעות ועוד, כך לתמיד של בין הערבים אין לו מעת שחיטתו, והוא מכי ינטו צללי ערב כשר להקרבתו אלא ד' שעות ועוד ביום, כשיעור תורת תמיד של שחר, מחצי שביעית שהיא כשרה לשחיטתו. כדתנן חל ערבי פסחים להיות בערב שבת נשחט בשש שעות ומחצה, נמצא מחצי שעה שביעית שהוא כשרה לשחיטתו עד ד' שעות ועוד, שהוא זמן הקרבתו, י"א שעות חסר רביע ביום. וזה חשבונם, חצי שעה שביעית ושמינית ותשיעית ועשירית וחצי שעה מי"א, הרי ד' שעות שלמות, הוסף רביע שעה כנגד שעה משהאיר המודה עד הנץ החמה שהוא יותר מד' שעות בתמיד של שחר. ונמצאו חכמים ור' יהודה חלוקתם בזה הדרך, רבנן דייקי שנים ליום עולה תמיד, מלמד שכל היום כשר

קבעיר, ש"מ דהאידנא אע"ג דאנן בארץ טמאה ואין לנו טהרה לגמרי, צריכין אנו טבילה מכל טומאה דמצוה היא. **סליק פ"ג לפ"ש תפלת** השחר עד חצות וכו'. משנתנו זו תנא קמא ור' יהודה תרוייהו סבירא להו תפלות כנגד תמידים תקנום, דתנינן בהדיא כשם שנתנה תורה קבע לק"ש כך נתנו חז"ל זמן לתפלה. מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שכן תמיד של שחר קרב עד חצות, ר' יהודה אומר עד ד' שעות, ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב שכן תמיד של בין הערבים קרב עד הערב, ור' יהודה אומר עד פלג המנחה. וכמה הוא פלג המנחה י"א שעות חסר רביע. תפלת הערב אין לה קבע. ורבי אלעזר בדבי יוסי אומר עם נעילת שערים. א"ר אלעזר ב"ר יוסי אבא היה מתפלל אותה עם נעילת שערים. תפלת המוספים כל היום. **פי' פלג** מנחה דקאמר ר' יהודה, מה שנשאר מתשע שעות ומחצה עד סוף היום, והוא שתי שעות ומחצה, כשתחלק שתי שעות ומחצה לשני חלקים יבא בכל חלק שעה ורביע, כשתוסיף שעה ורביע על תשע שעות ומחצה שהן זמן קריבת התמיד כדתנן וקרב בתשע ומחצה, הוא סוף פלג ראשון. וקיי"ל עד ועד בכלל. **שמעינן** מינה דרבנן סברי כל היום כשר לתמידים, היילכך מחלקים לשני התמידים היום כולו, עד חצות לתמיד של שחרית, ומחצות ועד הערב לתמיד של בין הערבים, והתפלה כנגד התמידין. ור' יהודה הוה דייק האי קרא את הכבש אחד תעשה בבקר, ומפיק לה מן התורה דעד ארבע שעות הוא בקר, כמו שהוא לענין המן, וסבר הכשר התמיד עד ארבע שעות ביום מעת הנץ החמה עד סוף הקרבתו, ומאחר כן אסור שכבר עבר הבקר, נמצא הכשר תמיד של שחר מעת שחיטתו עד סוף הקרבתו ד' שעות ועוד. ומצאנו מצות תמיד של בין הערבים מכי ינטו צללי ערב, והוא מכי מחצי שעה שביעית ביום, וסבר ר' יהודה דהתורה אמרה שנים ליום עולה תמיד, כמצות תמיד של שחר ד' שעות ועוד, כך מצות תמיד של בין הערבים ד' שעות ועוד ביום, ומאחר כן אסור. וזה שכתב שנים ליום עולה תמיד, למעט הקרבתו בערב. הילכך כיון דלגבי תמיד הוכשר עד י"א שעה חסר רביע שהוא משעת שחיטתו עד סוף הכשר הקרבתו כמו שפירשנו למעלה, ומי"א שעות חסר רביע אסור שכבר עבר זמנו וכלילה חשיב, גם תפלת המנחה מצותה כמצות התמיד, ומעת שעבר זמן התמיד והוא עבר יומא בטל קרבנו, גם התפלה כיוצא בו. **ור' יהודה** והרבה מן החכמים שהיו מתפללין תפלת המנחה בעונתה בין מנחה גדולה ובין מנחה קטנה, ומי"א שעות חסר רביע היו

מסורת הש"ס

א) [שבת לא. ע"ש בפירש"י עירובין נט: ביצה כב. קידושין לג. פא: כתובות פ: סנהדרין ה: מנחות לה: תולין ו.], **ב)** שבת י. [וסש לימת ר' יוסקן], **ג)** [נדרים ז. שבת י.], **ד)** לעיל דף כא.; **ה)** [ע' תוס' פסחים קז. ד"ה קמוך וכו' שי עטמים שנקרא תפלת המנחה], **ו)** [ע' תוס' לקמן כח. ד"ה ושל], **ז)** ר"ה ל"ג, **ח)** לעיל דף ט: ודף כה.; **ט)** מגיגה דף ט:, **י)** [לעיל כב.], **יא)** [ע"ב], **יב)** [לקמן מז:], **מ)** תמידין, **נ)** [וע"ע תוס' יומא מז: ד"ה ולתמיד ותוס' מגיגה ט: ד"ה אלו],

תורה אור השלם

1. וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד:
בראשית א ה
2. מְעֻוָּת לֹא יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לֹא יוּכַל לְהִמָּנוֹת:
קהלת א טו

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה לותיקין וכו' מקדימין להתפלל לאחר הנץ החמה וכי תנן: **(ב)** תוס' ד"ה תפלת וכו' משא"כ דמנחה דאינה אלא משש:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ולא בשאר ספרים, אבל בחומשין שלנו שאין עשויין בגליון צ"ע אם צריך להחמיר ומסתבר שאין צריך. **ב.** בתוס' רי"ש. הוסיף, או שרא המיינה בפ"ק דשבת לא מטרחי' לי' וכן עלה על מטתו דירושלמי דאין מטריחים אותו שירד.

מוסף רש"י

לאו אדעתאי. לא הייתי זכור, וכמותי פירסו לא סבירא לי (שבת צה.) **לו:** שוגג הייתי (מנחות לה:). **הדרן עלך מי שמתו ותיקין.** אנשים עניים ומחמצין מצוה (לעיל ט:). **שנמנו חבריו לדבר מצוה.** שאמרו לו בא עמנו ולא הלך, ממא שאסר עצמו מאותו מנין, לא יוכל לימנות עוד באותו מנין, שכבר עשו את המצוה (חגיגה ט:).

רבינו חננאל

כמה ירחיק מהן ומן הצואה ד' אמות. ואסיקנא הא דתנן שצריך להרחיק ממי המשרה וממים הרעים ד' אמות, ה"מ לאחוריו אבל לפניו מלא עיניו, וכן בצואה בק"ש וכן בתפלה. **כי קא מיבעיא ליה לרבינא למיקם עליה לצלויי בגויה אבל כנגדו לא.** פי', דבית הכסא חדש שאין בו צואה מתפלל אדם כנגדו במקום שהזמינו לבית הכסא, אבל להכנס בתוכו להתפלל אסור. **הני בתי כסאי דפרסאי אע"ג דאית בהו צואה כסתומין דמי.** פי', בורות חפורים בקרקע הם, ופיהם סתום כמין קמור מרודד שהצואה מתגללת בהן, אלו ודאי כסתומות חשובות דאין הצואה נראית בתוכם. **מתני': זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע** שהן יושבין בטומאה חמורה ואירע טומאה קלה, **והמשמשת שראתה נדה** יושבת בטומאה קלה **צריכין טבילה ור' יהודה פוטר.** וכן תני ר' חייא בעל קרי שראה ז[ן]ב צריך טבילה ור' יהודה פוטר. וקיי"ל כרבנן דמצטרכי טבילה בטומאה קלה, ואע"ג דטומאה חמורה השתא אינו עולה לטהרה, אפי' הכי מצוה

טעה ולא התפלל מנחה בע"ש וכו' טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל ערבית שתים. דהיינו של מוצאי שבת ומבדיל בראשונה וכו'. כתב רבינו יהודה אם טעה ולא הזכיר ר"ח בברכה לא יתפלל עוד בלילה[א] דלמה יתפלל עוד הרי כבר התפלל כל תפלת המנחה מבעוד יום לבד ר"ח שלא הזכיר ח"כ אין מרויח כלום אם יחזור ויתפלל במוצאי ר"ח הרי לא יזכיר עוד תפלת ר"ח וי"ח כבר התפלל ולא דמי להא דאמר הכא טעה ולא התפלל מנחה בשבת דמתפלל ערבית בחול שתים פירוש של חול משום שלא התפלל כלל ח"כ ירויח תפלת י"ח כשמתפלל במ"ש אע"פ שלא יזכיר של שבת ומ"ת והלא הוא מתפלל יותר ממה שהוא חייב להתפלל שלא היה לו להתפלל כי אם ז' ברכות והוא מתפלל י"ח בכך אין לחוש שגם בשבת היה דין שיתפלל כל י"ח רק שלא הצריכוהו מפני הטורח ומצא שמרויח כל תפלתו אבל כשטעה ולא הזכיר של ר"ח כבר התפלל ח"כ לא ירויח כלום אם יתפלל במוצאי ר"ח (דהא) [וה"ה] נמי אם התפלל במנחה בשבת י"ח שלמות ולא הזכיר של שבת נראה דלמ"ש לא יתפלל שתים דכבר התפלל י"ח ברכות ומיהו ברב אלפס לא משמע כן דאפי' היכא דאינו מרויח כלום מצריך להתפלל פעם אחת וזה לשונו שכתב אהא דקאמר שמבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה והבדיל בראשונה ולא בשניה דהיינו עלתה לו ראשונה לא עלתה לו דאינבי ליה לאקדומי תפלת שניה בריש[ה] (דהכי) [דהיא] חובה וכיון דלא אבדיל בריש ואבדיל בתרייתא גלי דעתיה דהך בתרייתא היא חובה הלכך בעי למהדר ולצלויי זימנא אחריתי כדי להקדים חובת שעתיה בריש ואי אבדיל בתרוייהו אע"ג דלא מיבעי ליה למעבד הכי לא מחוייב לאהדורי ואי לא אבדיל אפילו בחדא מנהון לא מהדרינן ליה דתניא טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס ע"ל אלמא דמצריך להתפלל זימנא אחריתי אע"ג שלא יחזור ויתפלל פעם שניה יותר מבראשונה. כך היה נראה לה"ר משה מאלאוו"ר מתוך לשון האלפסי:

קשיא. תימה אמאי לא משני דמיירי קודם שהעשירו דאמרינן לקמן בפרק אין עומדין (דף לג.) העשירו קבעוה על הכוס וי"ל דלא אשכחן ביתא דנשית בין שתי תקנות[ב]:

יצחק תקן תפלת המנחה. ואע"ג דאמרינן (יומא כח:) לאותא דאברהם מכי שחרי כתלי וי"ל היינו אחר שתקנה יצחק:

ואין שיחה אלא תפלה שנאמר תפלה לעני כי יעטוף.

תימה דבפ"ק דע"ז (ד' ז: וע"ש) מוכיח דשיחה [זו] תפלה מוילא יצחק לשוח בשדה י"ל דכיולא בו מצינו במגילה (פ"ק ד' יג.) ויהי אומן את הדסה ואין הדסה אלא לשון לדיקים דכתיב והוא עומד בין ההדסים[ג] ובפרק חלק (סנהדרין ד' לג.) הוא אומר להיפך[ד]:

יעקב תקן תפלת ערבית. תימה דאמר בפרק גיד הנשה (חולין ד' לא:) וילך חרנה כי מטו לחרן בעי למיהדר אמר אפשר שעברתי במקום וכו' אלמא דהתם מוכח דהתפלל ערבית ביום מאחר שהתפלל כבר והוה דעתיה למהדר וקשה למתניתין דפרק קמא דקאמר שאינו (ה) זמן תפלה עד לאת הכוכבים ולפי מה שפירשנו דקי"ל כר' יהודה דאמר עד פלג המנחה ניחא ויפה מנהג שלנו[ו] דאדרבה טוב להתפלל מבעוד יום קלת:

עד פלג המנחה. תימה מנא ליה הא בשלמא עד תשע שעות ומחצה דעד אותו זמן הוי תפלת המנחה ניחא דהיינו מנחה קטנה אבל הא מנא ליה וי"ל דר' יהודה ס"ל דתפלה כנגד קטרת תקנוה דכתיב תכון תפלתי קטרת לפניך (תהלים קמא):

איבעיא להו עד ועד בכלל וכו'. תימה דאמר בגדה פרק הרואה כתם (ד' מח:) כל שיעורי חכמים להחמיר חוץ מכגרים של כתמים אלמא עד ולא עד בכלל וי"ל אי אמרי' עד ועד בכלל יש בו גם חומרא שיתפלל ולא אמרי' עבר זמנו בטל קרבנו ואפי' במזיד:

תנו רבנן [א]טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת מתפלל בליל [א] שבת שתים [ב]טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל במוצאי שבת שתים של חול מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה ואם הבדיל בשניה ולא הבדיל בראשונה שניה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו למימרא דכיון דלא אבדיל בקמייתא כמאן דלא צלי דמי ומהדרינן ליה ורמינהו [ג]טעה [ד]ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה [ה]בברכת השנים מחזירין אותו הבדלה [ו]בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס קשיא איתמר רבי יוסי ברבי חנינא אמר [ז]תפלות אבות תקנום רבי יהושע בן לוי אמר [ח]תפלות כנגד תמידין תקנום תניא כוותיה דר' יוסי ברבי חנינא ותניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי תניא כוותיה דרבי יוסי בר' חנינא אברהם תקן תפלת שחרית שנא' [1]וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם [2]ואין עמידה אלא תפלה שנאמר [2]ויעמד פינחס ויפלל יצחק תקן תפלת מנחה שנאמר [3]ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב ואין שיחה אלא תפלה [4]שנאמר תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפוך שיחו יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר [5]ויפגע במקום וילן שם [ט]ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר [6]ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי ותניא כוותיה דר' יהושע בן לוי [ז]מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות ורבי יהודה אומר עד ארבע שעות שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד ארבע שעות ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב רבי יהודה אומר עד פלג המנחה [ז]שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד פלג המנחה ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע [ח]שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה ומפני מה אמרו של מוספין כל היום [ט]שהרי קרבן של מוספין קרב כל היום רבי יהודה אומר עד שבע שעות שהרי קרבן מוסף קרב והולך עד שבע שעות ואיזו היא [י]מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה ואיזו היא מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה איבעיא להו רבי יהודה פלג מנחה קמא קאמר או פלג מנחה אחרונה קאמר תא שמע דתניא ר' יהודה אומר [כ]פלג המנחה אחרונה אמרו והיא י"א שעות חסר רביע נימא תיהוי תיובתיה דר' יוסי בר' חנינא אמר לך ר' יוסי בר' חנינא לעולם אימא לך תפלות אבות תקנום ואסמכינהו רבנן אקרבנות דאי לא תימא הכי תפלת מוסף לר' יוסי בר' חנינא מאן תקנה אלא תפלות אבות תקנום ואסמכינהו רבנן אקרבנות: רבי יהודה אומר עד ארבע שעות: איבעיא להו [כא]עד ועד בכלל או דלמא עד ולא עד בכלל תא שמע ר' יהודה אומר עד פלג המנחה אי אמרת בשלמא עד ולא עד בכלל היינו דאיכא בין ר' יהודה לרבנן אלא אי אמרת עד ועד בכלל ר' יהודה היינו

מבדיל בראשונה. פעם ראשונה מתפלל בשביל תפלה של עכשיו לפיכך אומר בה הבדלה בחונן הדעת והשניה דהיא בשביל תשלומי תפלת שבת אינו מבדיל בה: **שניה עלתה לו.** בשביל תפלת מ"ש וראשונה לא עלתה לו שאינה כלום שאין לו להקדיש (ה) תפלה שעבר זמנה לתפלה עכשיו והשניה נמי לא עלתה לו לשם שבת הואיל והבדיל בה גילה דעתו שאינה של שבת והיא תחשב לשל ערבית: **אבוה דקנוס.** כדקתני בברייתא לקמיה: **כנגד תמידים דקנוס.** אנשי כנסת הגדולה: **רבי יהודה.** ס"ל שאין תמיד של שחר קרב אלא עד ארבע שעות: **אברים.** של עולות: **ופדרים.** של שאר קרבנות שנזרק דמן קודם שקיעת החמה קרבין כל הלילה וכנגדן תקנו תפלת ערבית: **מנחה גדולה.** אם בא להקדיש תמיד של בין הערבים אינו יכול להקדימו קודם שש שעות ומחצה דבין הערבים כתיב ביה[ו] מכי יגעו צללי ערב משהמחה נוטה למערב דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה דאמר מר חצי שש וחצי שבע חמה עומדת בראש כל אדם באמצע הרקיע (פסחים ד' לד.): **מנחה קטנה.** זמן תמיד של בין הערבים בכל יום מתשע שעות ומחצה ולמעלה כדתנן בתמיד נשחט (פסחים נח.) נשחט בשמונה ומחצה וקרב בתשע ומחצה והחם מפרש טעמא: **פלג מנחה אחרונה.** חלק את ב' שעות ומחצה הנותרים ביום ותמצא פלג אחרון של מנחה מי"א שעות חסר רביע ולמעלה: **דאי לא תימא הכי.** דמודה רבי יוסי ברבי חנינא לרבנן אסמכינהו אקרבנות: **תפלת המוספין מאן תקנה.** אלא ע"כ רבנן אסמכינהו אקרבנות וכי עיינו במוספין ולא מצאו תפלה כנגדן עמדו הם ותקנוה: **עד ועד בכלל.** לרבי יהודה הוא דקא בעי דאילו לרבנן עד ולא עד בכלל: היינו

מוכיח דשיחה [זו] תפלה מוילא יצחק לשוח בשדה י"ל דכיולא בו מצינו במגילה (פ"ק ד' יג.) ויהי אומן את הדסה ואין הדסה אלא לדיקים דכתיב והוא עומד בין ההדסים[ג] ובפרק חלק (סנהדרין ד' לג.) הוא אומר להיפך[ד]:

יעקב תקן תפלת ערבית. תימה דאמר בפרק גיד הנשה (חולין ד' לא:) וילך חרנה כי מטו לחרן בעי למיהדר אמר אפשר שעברתי במקום וכו' אלמא דהתם מוכח דהתפלל ערבית ביום מאחר שהתפלל כבר והוה דעתיה למהדר וקשה למתניתין דפרק קמא דקאמר שאינו (ה) זמן תפלה עד לאת הכוכבים ולפי מה שפירשנו דקי"ל כר' יהודה דאמר עד פלג המנחה ניחא ויפה מנהג שלנו[ו] דאדרבה טוב להתפלל מבעוד יום קלת:

עד פלג המנחה. תימה מנא ליה הא בשלמא עד תשע שעות ומחצה דעד אותו זמן הוי תפלת המנחה ניחא דהיינו מנחה קטנה אבל הא מנא ליה וי"ל דר' יהודה ס"ל דתפלה כנגד קטרת תקנוה דכתיב תכון תפלתי קטרת לפניך (תהלים קמא):

איבעיא להו עד ועד בכלל וכו'. תימה דאמר בגדה פרק הרואה כתם (ד' מח:) כל שיעורי חכמים להחמיר חוץ מכגרים של כתמים אלמא עד ולא עד בכלל וי"ל אי אמרי' עד ועד בכלל יש בו גם חומרא שיתפלל ולא אמרי' עבר זמנו בטל קרבנו ואפי' במזיד:

עין משפט נר מצוה

ז א מיי' פ"ו (פ"א) מהל' תפלה הלכה טו סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קח סעי' ט:

ח ב מיי' שם טוש"ע שם סעיף י [טור או"ח סי' לכ]:

ט ג מיי' שם הלכה ח סמג שם טור וש"ע או"ח סי' קיד סעיף ה:

י ד מיי' שם הלכה ט סמג שם טוש"ע או"ח סי' קח סעיף ד:

יא ה מיי' שם הלכה יד טוש"ע או"ח סימן רלד סעיף ה:

יב ו מיי' פ"ה מהלכות תפלה הלכה ה ו טוש"ע או"ח סימן לא סעיף ד [רב אלפס ברכות פ"ג דף יד ע"ב]:

ז [מיי' פ"ח מהל' תמידין ומוספין הל' ג]:

ח [מיי' שם הל' ו ופ"ד מהל' מעשה הקרבנות הל' ו']:

ט [מיי' פ"ד מהל' מעשה הקורבנות הל' ו]:

יג י כ מיי' פ"ג מהל' תפלה הל' ד סמג שם טוש"ע או"ח סי' לג סעיף ה:

תורה אור השלם

1. וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי יְיָ׃ בראשית יט כז
2. וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה׃ תהלים קו ל
3. וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים׃ בראשית כד סג
4. תְּפִלָּה לְעָנִי כִּי יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְיָ יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ׃ תהלים קב א
5. וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וְיָשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא׃ בראשית כח יא
6. וְאַתָּה אַל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעָם הַזֶּה וְאַל תִּשָּׂא בַעֲדָם רִנָּה וּתְפִלָּה וְאַל תִּפְגַּע בִּי כִּי אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ אֹתָךְ׃ ירמיהו ז טז

מוסף רש"י

מנחה גדולה. התחלת זמן תמיד של בין הערבים מכי תמחיל להעריב, דהיינו מחצי שבע ולמעלה, דהא חצי שש ואילך שבע ממה עומדת בראש כל אדם וקודמת כנגדה למנקה ואינה נוטה לשום צד, ומחצי שבע ולמעלה נוטה בהקיע למערב (שבת מ:). **מנחה קטנה.** בתשע ומחצה שהיו רגילין שלא לאחרו יותר מכן כדאמרינן בתמיד נשחט (שם).

רבינו חננאל

מתפללין תפלת הערב, הואיל ולבני תמיד בלילה הוא חשוב. פירוש נקראת מנחה גדולה שהוא זמנה שלש שעות ביום, ואלו הם, חצי שעה שביעית ושמינית ותשיעית וחצי שעה עשירית. ונקראת מאחר כן מנחה קטנה שהיא שעה ורביע, והיא מחצי שעה עשירית עד שעת י"א חסר רביע. וכבר פירשנו למעלה מה טעם מנחה גדולה שהיא מחצי שעה שביעית ולמעלה כנגד מצות שחיטתו, ומנחה קטנה כנגד זמן הקרבתו, כבר פירשנו חלוקת רבנן ור' יהודה וטעם כל אחד ואחד. **ובתמיד** של שחר נכתבה הלכה כר' יהודה, אבל בתמיד של בין הערבים לא נכתבה הלכה כאחד מהן, להעמיד בזמן הזה מצוה התפלה כנגד הכשר תמיד של בין הערבים. וסלקא שמעתא מאן דעבד כרבנן עבד מאן דעבד כר' יהודה עבד. והאידנא סמכינן על מאי דאיתמר פוק חזי מאי דעמא דבר. הוצרכנו לפרש כולי האי שראינו בפירושי רבותינו הראשונים כללא פירשו בדברים ובכיוצא בהם דברים שצריכין ראיות וביורור דברי חכמי התלמוד כי לא בירור טעמם יפה יפה. **מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה.** הראשונה שהבדיל בה לחובתו והשנייה שלא הבדיל בה היא לשכר תפילה שלא בעונתה, ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשנייה, שנייה עלתה לו לחובתו וראשונה לא עלתה לו כלל, וצריך לפרוע תפלה

מסורת הש"ס

(ה) תוספתא פ"ג הי"ג לקמן כט. לג. (תענית ג:), (ו) [לעיל ו:], (ז) [תענית ז:] ח. סוטה יד. סנהדרין לח:], (ד) תוספתא רפ"ג ע"ש, (ט) [עירובין פב: פסחים קח: ר"ה ל: סוכה מג: מיז ו: מנחות סח: חולין מו. נד: ערכין יח. מה נח:], (י) [במדבר כח], (יא) [עיין פסקי תוס' פרק הקומץ רבה סימן קיח],

הגהות הב"ח

(ה) רש"י ד"ה שניה עלתה וכו' שאין לו להקדיש. נ"ב פירוש דודאי הוא לא הקדיש ראשונה לתשלומין ל"כ מסתמא [דעתו היה] על מוצה לנסח [מוצה לא] עלתה משום דלא הבדיל בה ע"כ [כתב רש"י] אמ"כ אם כן לאמרינן דמסתמא דעתו [היה בראשונה לחובה] רק דלא עלתה לו משום דלא הבדיל בה ל"כ תעלה שניה לנסח שבת דהרי לא הקדיש תפלת תשלומין לחובה עי"ז בשניה גילה דעתו שאינה של שבת והיא תחשב לשל ערבית ר"ל בשעה שהתפלל ראשונה אמרינן דעתו היה לנסח מוצה אבל כשהתפלל והבדיל בשניה אז גילה דעתו שהיא תהי' של ערבי' וק"ל ועי' בתשי"ר: (ו) תוס' ד"ה יעקב וכו' דפרק קמא דקאמר שאינו. נ"ב [אע"ג דלא] אמרו אם לא לענין [ק"ש מ"מ] כיון דקי"ל לאריך גם כן לסמוך גאולה לתפלה [בנברכים] אא"כ בע"כ בתפלת ערבית אחר צאת הכוכבים:

גליון הש"ם

גמ' תפלות אבות תקנום. עי' תענית (דף כ"ח ע"א) ברש"י ד"ה הללו: שם ואין שיחה אלא תפלה. בתוספות דרש"ג פ' לך לך איתא שנאמר אשפוך לפניו שיחי. וכן הוא בתוס' ע"ג (דף ז' ע"ב) ד"ה ואין: תוס' ד"ה ואין כו' ובפרק חלק הוא אומר להיפך. וכן בסנה' (ד' ל"ו ע"ב) ואין כסף אלא לדיקים שנאמר ואכלה לי. ומחולין (דף ל"ב ע"א) אומר בהיפך:

הגהות הגר"א

[א] גמ' בליל שבת שתים. נ"ב שתים של שבת. גירסת רי"ף ושאר פוסקים:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב. במוצאי ר"ח שתים. ב. בתוס' רי"ש הוסיף. שתי תקנות דתפילה ועל הכוס. ג. בתוס' רי"ש הוסיף, שבא זה ולימד ע"ז ובא זה ולימד ע"ז.

רבינו חננאל (המשך)

אחרת על של מנחה. ודייקי מינה דהיכא דצלי ולא הבדיל לא יצא ידי חובתו וצריך לצלות זימנא אחריתי. ורמינן עלה הא דתניא טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לומר על הכוס, ועלתה בקושיא לר'. ואע"ג דעלתה ליה בקושיא לא אידחא כלל, דהיכא דטעה ולא התפלל בשבת מנחה מתפלל ערבית שתים, ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה, שנייה עלתה לו בחובתו וצריך להתפלל תפלה אחרת על של מנחה. אבל מי שטעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת, אין צריך לחזור ולהתפלל פעם אחרת

היינו רבנן. דקס"ד רבי יהודה פליג אחרון של מנחה אחרונה קאמר: מספלג של מנחה וכו'. רבנן לטעמייהו דאמרי תפלת המוספים כל היום כמו של מנחה הלכך תדיר קודם ור' יהודה לטעמיה דאמר מוספין עד שבע שעות ותו לא והויא לה מצוה עוברת ושל מנחה יש לה עוד שהות עד פלג המנחה: **שתי תפלות בהדי הדדי.** תני האחרון של שעה שביעית הוא זמן לשתיהן דהא אמר מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה: **היכי משתחיא לה.** הרי עבר זמן המוספים משעברה שעה ששית: **פלג ראשונה.** של מנחה אחרונה ועד בכלל ואף על גב דתנא יהב סימנא לפלג אחרונה דקתני איזו פלג מנחה מי"א שעות חסר רביע ה"ק כו': **אף אנן נמי תניא.** לרבי יהודה עד ועד בכלל: **שממאנין את הקטנה.** קטנה שהשיאתה אמה לאחר מיתת אביה דמדאורייתא אין קדושין כלום שהרי קטנה אינה בת דעת ואת אמה לא זכתה תורה להיות לה כח לקדשה אלא לאב שנאמר את בתי נתתי לאיש הזה (דברים כב) ומיהו רבנן תקינו לה קדושין להצריכה מיאון כדי שישאוה ולא תצא לזנות ליכך אם מיאנה לאחר זמן ואמרה אי אפשי בו יוצאת ומותרת לכל אדם ואינה צריכה הימנו גט. והעיד ר' יהודה בן בבא שפעמים שמצוה על בית דין ללמדה שתמאן בו כגון שני אחים גשואין שתי אחיות יתומות אחת גדולה וקדושיה קדושי תורה ואחת קטנה שאין קדושיה אלא מדרבנן ומת בעלה של גדולה בלא בנים ונפלה לפני אחיו ליבום ומצאת זקוקה לו מן התורה וזיקה זו אוסרת את אשתו עליו משום אחות זקוקה שהיא כאחות אשתו וא"ר אליעזר במסכת יבמות (דף קט.) מלמדין קטנה זו שתמאן בבעלה ותעקור קדושיה למפרע ותעשה כל בעילותיה כאלו הן של זנות כדי להתיר את בעלה ליבם את אחותה דתנן נושאין על האנוסה ועל המפותה (יבמות דף נ"ט.) והעיד רבי יהודה בן בבא ביום שנשנית עדיות שהלכה כר"ש: **ע"פ עד אחד.** שאמר לה מת בעליך במדינת הים (יבמות דף קכג.): **שנסקל ברגנול.** שניקר קדקדו של תינוק במקום שהמוח רופף וניקב את מוחו וסקלוהו כמשפט שור שנגח את האדם דכתיב (שמות כא) השור יסקל וגמרינן בג"ש שור שור משפט לעשות כל בהמה היה ועוף כשור (ב"ק ד' נד.): **ועל יין בן ארבעים יום.** שיצא מכלל יין מגתו ובא לכלל יין גמור וקרינן ביה נסך שכר (במדבר כח): **בארבע שעות.** ותו לא אלמא כרבי יהודה ס"ל וקאמר בארבע שעות אלמא לרבי יהודה עד ועד בכלל: **הלכה כרבי יהודה.** דמתני' דאין תמיד של שחר קרב לאחר ארבע שעות וה"ה לתפלה: **בבחירתא.** עדיות קרי בחירתא שהלכה כאותן עדיות: **לשהוא אומר כחוס היום הרי שש שעות אמור.** כלומר מלינו במקום אחר ששינה הכתוב בלשונו ואמר והוא יושב פתח האוהל כחום היום ולא אמר כחוס השמש אלא היום משמע כל המקומות חמין בין חמה בין צל הוא מדבר בשעה ששית: **הא מה אני מקיים וחם השמש.** דמשמע השמש חם והלל לומן: **בארבע שעות.** דאילו קודם ארבע שעות אף השמש לומן: **מני.** הא דמשמע דארבע לאו בקר הוא דהא כתיב וילקטו אותו בבקר בבקר וחם השמש ונמס הנותר ומדמוקי ונמס בארבע שעות מכלל דלאו זמן לקיטה הוא ולאו בקר מיקרי: **ארבע שעות ומי לפרא הוא.** דהא אמרת עד ועד בכלל וגבי תמיד כתיב[1] תעשה בבקר: **לשני בקרים.** אלא היו לוקטים אלא בשלש שעות ראשונות שהוא בקר ראשון: **הכא אמר רב בערב.** גבי תפלת השחר: **של שבת בערב שבת.** שקבל עליו שבת מבעוד יום: **שמע מינה.** כרבי יהודה ס"ל דאמר מפלג המנחה אחזיל ליה זמן תפלת המנחה ועייל ליה זמן תפלת ערבית: **ולא פסקיה לגלותיה.** כלומר לא הפסיק בין רבי ירמיה ולכותל לעבור לפניו ולישב במקומו אלא עמד על עמדו: כנגד

תא שמע ושל מוספין כל היום ורבי יהודה אומר עד שבע שעות **ותניא** היו לפניו וכו'. ולא גרסי' אימא סיפא ושל וכו' שאינו במשנה שדברי רבי יהודה שאמר עד שבע שעות אינו במשנה ויש ספרים שהגיהו אותו במשנה ומיהו בכל הספרים הישנים אינו. ולא"ת ורבי למה לא הזכיר אותו במשנה וי"ל משום דלא ס"ל כוותיה בהא דאמר עד שבע שעות אבל בהא דקאמר עד ארבע שעות ס"ל כוותיה משום דתנן בבחירתא כוותיה ובההיא דפלג המנחה נמי משום דאמרינן לקמן דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד דהכי פירושא דעבד כר' יהודה (עבד) דאמר מפלג המנחה ליליא הוא עבד ומשום הכי מנחה לא אבל אין לפרש הכל בתפלת המנחה ועבד כרבי יהודה שהתפלל מנחה קודם פלג דפשיטא דרבנן מודו בשיעורו דרבי יהודה:

דרב צלי של שבת בע"ש. תימה דהא אמרינן בפרק במה מדליקין (ד' כג.) ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר. ויש לומר דהתם בשאינו מקבל עליו שבת מיד אבל הכא מיירי שמקבל עליו שבת מיד הלכך לא הויא הקדמה וטעמא משום דס"ל כרבי יהודה וכן הגך דלקמן שהתפללו של מ"ש בשבת היינו דסבירא להו כרבי יהודה לענין תפלת הערב שהיא שעה ורביע קודם הלילה אעפ"כ [אין] אסור לעשות מלאכה (א) ח) במ"ש מיד לאחר פלג המנחה וכן לענין תוספת[א] שבת ט) (וט' באב) וי"ה דקי"ל שהוא מן התורה י) אם כן לא לריך שיעור גדול כל כך: ולא

היינו רבנן אלא מאי [6]עד ולא עד בכלל אימא סיפא ושל מוספין כל היום ר' יהודה אומר עד שבע שעות ותניא [3]היו לפניו שתי תפלות אחת של מוסף ואחת של מנחה מתפלל של מנחה ואחר כך של מוסף שזו תדירה וזו אינה תדירה רבי יהודה אומר מתפלל של מוסף ואחר כך של מנחה שזו עוברת וזו אינה עוברת אי אמרת בשלמא עד ועד בכלל היינו דמשכחת להו שתי תפלות בהדי הדדי אלא אי אמרת עד ולא עד בכלל היכי משכחת להו שתי תפלות בהדי הדדי כיון דאתיא לה של מנחה אזלא לה של מוספין אלא מאי עד ועד בכלל קשיא רישא מאי איכא בין רבי יהודה לרבנן מי סברת דהאי פלג מנחה פלג אחרונה קאמר פלג ראשונה קאמר והכי קאמר אימת נפיק פלג ראשונה ועייל פלג אחרונה מכי נפקי י"א שעות חסר רביע אמר רב נחמן אף אנן נמי תנינא [3]רבי יהודה בן בבא העיד חמשה דברים [4]שממאנין את [5]הקטנה ושמשיאין [2]את האשה על פי עד אחד ועל [3]תרנגול שנסקל בירושלים על שהרג את הנפש ועל [7]יין בן ארבעים יום שנתנסך על גבי המזבח [8](7)ועל [8]תמיד של שחר שקרב בארבע שעות ש"מ [9]עד ועד בכלל ש"מ אמר רב כהנא [10]הלכה כרבי יהודה הואיל [9]ותנן בבחירתא כוותיה: ועל תמיד של שחר שקרב בארבע שעות: מאן תנא להא [1]דתנן [1]וחם השמש ונמס בארבע שעות אתה אומר בארבע שעות או אינו אלא בשש שעות כשהוא אומר [2]כחום היום הרי שש שעות אמור הא מה אני מקיים וחם השמש ונמס בארבע שעות מני לא רבי יהודה ולא רבנן אי רבי יהודה עד ארבע שעות נמי צפרא הוא אי רבנן עד חצות נמי צפרא הוא אי בעית אימא רבי יהודה אי בעית אימא רבנן אי בעית אימא רבנן אמר קרא בבקר בבקר חלקהו לשני בקרים ואי בעית אימא רבי יהודה האי בקר יתירא להקדים לו שעה אחת דכולא עלמא מיהא וחם השמש ונמס בארבע שעות מאי משמע אמר רבי אחא בר יעקב אמר קרא וחם השמש ונמס איזו היא שעה שהשמש חם והצל צונן הוי אומר בארבע שעות: תפלת המנחה עד הערב וכו': אמר ליה רב חסדא לרב יצחק התם אמר רב כהנא הלכה כרבי יהודה הואיל ותנן בבחירתא כוותיה הכא מאי אישתיק ולא אמר ליה ולא מידי אמר רב חסדא נחזי אנן מדרב מצלי של שבת בערב שבת מבעוד יום ש"מ הלכה כרבי יהודה אדרבה מדרב הונא ורבנן לא הוו מצלו עד אורתא שמע מינה אין הלכה כרבי יהודה השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר [6]דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד רב איקלע לבי גניבא וצלי של שבת בערב שבת והוה מצלי רבי ירמיה בר אבא [8]לאחוריה דרב וסיים רב ולא פסקיה לצלותיה דרבי ירמיה שמע מינה תלת שמע מינה [9]מתפלל אדם של שבת בערב שבת ושמע מינה מתפלל תלמיד אחורי רבו ושמע מינה [10]אסור לעבור כנגד המתפללין מסייע ליה לרבי יהושע בן לוי דאמר רבי יהושע בן לוי אסור לעבור כנגד המתפללין איני והא רבי אמי ורבי אסי חלפי רבי אמי ורבי אסי חוץ לארבע אמות הוא דחלפי ורבי ירמיה היכי עביד הכי והא אמר רב יהודה אמר רב לעולם אל יתפלל אדם לא

של שבת בערב שבת וכו'. וכי היכי דרב צלי של שבת בערב שבת כך היו מתפללין גם בחול, ורבותא קמ"ל דאפילו מקדש לחול ומחול לקדש היו מקדימין להתפלל, וכן נראה וכן מנהג ועל דא אנא סמיך והמשנה נקרא הדיוט. ומענינת דעתם עושין תורה כשתי תורות, ומחמירין בגלות ומקילין בחמורות. וכר' יוחנן קיימא לן דאמר ק"ש ואח"כ תפלה, לא כר' יהושע בן לוי דאמר תפילות באמצע תקנום דתניא כותיה דר' יוחנן. ושעה ורביעא לפחות יש לצמצם, שלא להקדים יותר משעה ורביע. והאי דפריש בתלמוד ירושלמי שקורין אותה בבית הכנסת לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, ההיא לפי אותן שמשעירין לזמן צאת הכוכבים. ואנו על תלמוד שלנו נסמוך כמו שפרשנו שמותר להקדים שעה ורביע שעה בין לק"ש בין לתפלה. **השתא דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד.** ועכשיו נהגו כל ישראל כרבנן להתפלל מנחה עד הערב, וכר' יוסי דאמר בירושלמי לא

א) [ע' תוס' חולין נה. ד"ה כל שיעורין], **ב)** לקמן דף כח., **ג)** עדיות פ"ו משנה **ד)** נדה דף מ., **ד)** [ע' תוס' מנחות סד: ד"ה ועגל], **ה)** [קדושין נד: בכורות כו.], **ו)** מכילתא דר"י פרשת בשלח, **ז)** [במדבר כח], **ח)** [בע"ז], **ט)** [ויו"ט], **י)** [לפ"ה],

תורה אור השלם

1. וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס: שמות טז כא
2. וַיֵּרָא אֵלָיו יְיָ בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם: בראשית יח א

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה דרב וכו' מלאכה במ"ש. נ"ב לאכמי יום הוא וכן לענין מוספת שבת אין לריך להוסיף קודם פלג המנחה:

גליון הש"ס

גמ' שממאנין את הקטנה. הקטנות כל"ל [וכמבואר בגדה ת.]: **שם** ועל תבוד של שחר. עי' בכס"ש מעלי לא ועי' מגמות ד' סד ע"ב תוס' ד"ה ועל: **שם לאחוריה דרב.** תפלה של מוב. כן הוא בכה"ג:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ולענין תוספת שבת ויוה"כ ור"ט דקי"ל שהיא מן התורה לא משמע שכ"כ צריך שעור גדול לתוספת.

מוסף רש"י

הובא בסוף המסכת.

רבינו חננאל

ותנן בבחירתא וכו'. בחירתא, מסכת עדיות נקראת בחירתא שכן הלכותיה מובחרות מקובצות מכל המשנה. פירוש **ממאנין הקטנה,** מלמדין אותה שתמאן. **ואם** יבא עד אחד ויעיד במיתת איש ידוע, משיאין אשתו על פיו. **ולא** תאמר שאין מכל הבהמה נסקל כשיהרג אדם, אלא שור בלבד שפרט הכתוב השור יסקל, אלא כל בהמה ואפילו עופות, שהרי תרנגול בירושלים הרג תינוק שנקר במוחו ונסקל אותו התרנגול. וכן העיד על התמיד של שחר שקרב בארבע שעות של היום. **בימי** מלכות הרשעה, מפורש בתלמוד ארץ ישראל. **כתיב וחם השמש,** דייקינן מינה דהיא שעה רביעית, דאתרא דאית ביה שימשא חמים, ובאתרא דלית בה שימשא קריר, [דהא] כחם היום דמשמע כל אחר הוא חמים בין בשמשא בין בטולא היא שעה ששית שהחמה בחצי הרקיע ומחממת כל העולם. רבנן סברי בבקר דכתיב בחמיד הוא עד חצי היום שהן שש שעות, אבל בליקוט המן דכתיב בבקר חלקהו להני שש שעות לשני בקרים, נמצא שהיו מלקטים המן עד שלש שעות, שהן חצי הבקר, ובשעה רביעית היה נמס. ור' יהודה סבר הבקר ארבע שעות כתיב בבקר להקדים שעה אחת. וכיון דקימא לן תפלות כנגד תמידין, כמה דלית לן לאסופי על שני תמידין כך אין לנו להוסיף בתפלות. ובתלמוד ארץ ישראל שנו להא דר' יהושע בן לוי כרבנן דאמרי תפלת השחר מתמיד של שחר שנאמר את הכבש אחד תעשה בבקר, תפלת המנחה מתמיד של בין הערבים שנאמר את הכבש השני תעשה בין הערבים. אמר ר' יוסי לא הוקשה [אלא] לקטרת שני תכון תפילתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב. **מתני' תפלת המנחה עד הערב ר' יהודה אומר עד פלג המנחה.** ואתא רב חסדא ל[מידק אי הלכה] כר' יהודה. ר' יהודה אומר תפלת המנחה עד פלג המנחה קטנה, שהיא י"א שעות חסר רביע שעה, נשאר מן היום שעה ורביע תשלום י"ב שעות, דר' יהודה סבר מן י"א שעות ולמעלה חסר רביע שעה, לילה הוא לתפלת הערבית, ואסור לתפלת המנחה. ורבנן דאמרי תפלת המנחה עד הערב יום וכשר לתפלת המנחה. ולא הוכרע טעם אחד מהם וגם לא נדחה, וכיון דחזא רב חסדא דרב הוה מצלי תפלת ערב של שבת בע"ש, לא כרבנן שהם אומרים עד הערב יום וכשר לתפלת המנחה ואסור לתפלת ערבית, מכלל דהלכתא כרבי יהודה. ומדשמעינן מדרב הונא ורבנן דלא מצלי עד לאורתא תפילת הערב, שמע מינה הילכתא כרבנן. **ואסיקנא** השתא דלא איתמר

יד א מיי' פ"ז מהלכות יבום ומליצה הלכה טו טוש"ע אה"ע סימן קעה סעיף יא:
מו ב מיי' פ"ב מהל' גרושין הלכה טו סמג עשין נ טוש"ע אה"ע סי' יח סעיף ג:
מז ג מיי' פ"א מהלכות מזל ממון הלכה ב סמג עשין סו:
יז ד מיי' פ"ו מהל' איסורי מזבח הל' ט:
יח ה מיי' פ"ל מהל' תמידין הל' ב סמג עשין קנ:
יט ו ז מיי' פ"ג מהל' תפלה [הל' ל] סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' פ"ט סעיף א:
כ ח מיי' שם הלכה ד סמג שם טוש"ע או"ח סי' לג ס"ח:
כא ט מיי' שם הלכה ז סמג עשין כט טור שו"ע או"ח סימן רסז סעיף ב:
כב י מיי' פ"ה מהל' תפלה הלכה ו סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' קז סעיף ד [ה]:

רבינו ניסים

העיד ר' יהודה בן בבא על חמשה דברים. הא דתני על התרנגול שנסקל בירושלים [על] שהרג את הנפש כבר מפורש בתלמוד ארץ ישראל במסכת עירובין בפרק המוצא תפילין (הלכה א) והכי גרסינן ראו (נ"א ראה) מוחו של תינוק רופף והלך וניקרו וזה הדבר ידוע הוא כי התינוקות מוחיהן פתוחין ונראה להן רפרוף מתחת הערור שעל המוח ניקר אותו מקום עד שנקבו הרגו לתינוק וזה התרנגול ראוי להורגו מן הכתוב כי אין הפרש לשורו לתרנגלו וכל בעלי חיים שברשותו אכולהי אמר רחמנא סקל יסקל השור: **הואיל** ותנן (בבחיריתא) [בבחירתא] כוותיה ומאי היא מס' עדיות פ"ו מ"א שזו המשנה שנויה בה העיד ר' יודה בן בבא:

רבינו חננאל (המשך)

הילכתא לא כר"י ולא כרבנן, דעבד כרבי יהודה וצלי של ערבית מי"א שעות חסר רביע ולמעלה יצא, ודעבד כרבנן ולא מצלי עד הערב של ערבית עבד ויצא. **ודאינו** רבותינו [הגאונים] שפירשו כך, הא דצלי רב של שבת בערב שבת, והא דאמר רב יהודה אמר שמואל מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס, פי' באותה שעה שמתפלל, אותה שעה מקדש על הכוס. והא דאמר רב נחמן אמר שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת [ואומר הבדלה על הכוס, וכן ר' יאשיה היה מתפלל של מוצאי שבת בשבת], אילו כולם היו מתפללין בכל יום תפלת ערבית מבעוד יום כר' יהודה ולא הזכירו של שבת ושל מוצ"ש, אלא שאפילו מיום קודש ליום חול ומיום חול ליום קודש מתפללין ומקדשין ומבדילין, וכ"ש מיום חול ליום חול מתפללין. ותפילה בלבד היו מתפללין בעוד יום, אבל קריית שמע לא היו קורין אלא אחר צאת הכוכבים. ואנן לא סבירא לן, דהא בהדיא מפרשי דבעידנא דהוו מצלי הוו מקדשי בערבי שבתות ומבדילין בשבת, ומי מקדשי ומבדילין ולא קרו קריית שמע. ותו דהכי אשכחן בירושלמי תני הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו, א"כ למה קורין אותה בבית הכנסת, אמר ר' יוסי אין קורין אותה בבית הכנסת כדי לצאת בה, אלא כדי לעמוד בתפילה מתוך דבר של תורה. לפיכך אינו דבר רחוק לומר שקורין קריאת שמע ומתפללין בבית הכנסת מבעוד יום. ומיהו צריך לקרות את שמע על מיטתו אחר צאת הכוכבים. נוסח אחר: **רב צלי**

ולא אחורי רבו. פירש רש"י משום יוהרא ויש מפרש שנראה כמשתחוה לרבו: **והנותן** שלום לרבו והמחזיר שלום. פירוש כשאר בני אדם שאינו אומר שלום עליך רבי והייתו דאמרינן (ב"ק דף עג.): כדי שתילת תלמיד לרב אי נמי ההוא לכתחלה קאמר ובתלמיד חכר דשרי בכל הני דלקמן:

הואיל והתפללו וכו'. הכא נמי נימא (ה) לענין (ו) חומרא ואמאי שרי ליה ובקונטרס פי' בפיס אחר: **שאני צבור.** מע"ג דלא מטא זמן (ז) אין (ח) איסורה איסור בעשיית מלאכה אף על גב דטעותא הוא: **צלי של מוצאי שבת וכו'.** יש לומר דהכא מיירי שיש לו צורך מצוה לעשות במוצאי שבת כגון ללכת למול תינוק ולא יהיה לו יין להבדלה אם לא יקדיש דוקא לרך להוסיף מחול על הקדש דאוריתא אבל בחנם לא ופשיטא שלא היו ממהרים להבדיל ולהתפלל של מוצאי שבת בשבת דגם במלאכה אסור עם חשיכה:

הלכה כדברי האומר רשות. לאו דוקא רשות אלא כדפרישית לעיל (ד' כו.) ולכך נקרא רשות לבטלה עבור מצוה אחרת העובדת:

והלכתא כוותיה דרב. ונראה לכך תקנו פסוקים וקדיש בין גאולה לתפלה דרשות היא[א]: [ע' תוס' לעיל ד: ד"ה אמר ר"י]: ושל

א כנגד רבו ולא אחורי רבו ותניא רבי אליעזר אומר המתפלל אחורי רבו ב והנותן שלום לרבו ג והמחזיר שלום לרבו ד) ג והחולק על ישיבתו של רבו והאומר ה) ד דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שאני רבי ירמיה בר אבא ו ה דתלמיד חבר הוה והיינו ז דקאמר ליה רבי ירמיה בר אבא לרב מי בדלת אמר ליה אין בדילנא ולא אמר מי בדיל מר ומי בדיל והאמר רבי אבין פעם אחת התפלל רבי של שבת בערב שבת ונכנס למרחץ ויצא ושנה לן פרקין ועדיין לא חשכה ז) אמר רבא ההוא דנכנס להזיע ח וקודם גזירה הוה איני והא אביי שרא ליה לרב דימי בר ליואי לכברויי סלי ההוא ט טעותא הואי וטעותא מי הדרא והא אמר אבידן פעם אחת נתקשרו שמים בעבים כסבורים העם לומר חשכה הוא ונכנסו לבית הכנסת והתפללו של מוצאי שבת בשבת ונתפזרו העבים וזרחה החמה ובאו ושאלו את רבי ואמר הואיל והתפללו התפללו שאני י צבור דלא מטרחינן להו: א"ר חייא בר אבין רב צלי של שבת בערב שבת רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת צלי של שבת בערב שבת אומר קדושה על הכוס או אינו אומר קדושה על הכוס ת"ש דאמר רב נחמן אמר שמואל ך מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס והלכתא כוותיה רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת בשבת אומר הבדלה על הכוס או אינו אומר הבדלה על הכוס ת"ש דאמר רב יהודה אמר שמואל כ מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס אמר ר' זירא אמר רבי אסי אמר ר' אלעזר א"ר חנינא אמר רב בצד עמוד זה התפלל ר' ישמעאל בר' יוסי של שבת בערב שבת כי אתא עולא אמר בצד תמרה הוה ולא בצד עמוד הוה ולא ר' ישמעאל ברבי יוסי הוה אלא ר' אלעזר בר' יוסי הוה ולא של שבת בערב שבת הוה אלא של מוצאי שבת בשבת הוה: תפלת הערב אין לה קבע: מאי אין לה קבע אילימא י דאי בעי מצלי כוליה ליליא ליתני תפלת הערב כל הלילה אלא מאי אין לה קבע כמאן דאמר מ תפלת ערבית רשות דאמר רב יהודה אמר שמואל תפלת ערבית רבן גמליאל אומר חובה ר' יהושע אומר נ רשות אמר אביי הלכה כדברי האומר חובה ורבא אמר ס הלכה כדברי האומר רשות. ת"ר מעשה בתלמיד אחד שבא לפני ר' יהושע א"ל תפלת ערבית רשות או חובה אמר ליה רשות בא לפני רבן גמליאל א"ל תפלת ערבית רשות או חובה א"ל חובה א"ל והלא ר' יהושע אמר לי רשות א"ל ע המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש כשנכנסו בעלי תריסין עמד השואל ושאל תפלת ערבית רשות או חובה א"ל רבן גמליאל חובה אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שחולק בדבר זה אמר ליה ר' יהושע לאו א"ל והלא משמך אמרו לי רשות אמר ליה יהושע עמוד על רגליך ויעידו בך עמד רבי יהושע על רגליו ואמר אלמלא אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת ועכשיו שאני חי והוא חי היאך יכול החי להכחיש את החי היה רבן גמליאל יושב ודורש ור' יהושע עומד על רגליו עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן עמוד ועמד אמרי עד כמה נצעריה וניזיל בר"ה אשתקד צעריה בבכורות במעשה דר' צדוק צעריה הכא נמי צעריה תא ונעבריה מאן נוקים ליה נוקמיה לרבי יהושע בעל מעשה הוא נוקמיה לר' עקיבא דילמא עניש ליה דלית ליה זכות אבות אלא נוקמיה לר' אלעזר בן עזריה דהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא הוא חכם דאי מקשי ליה מפרק ליה והוא עשיר דאי אית ליה לפלוחי לבי קיסר אף הוא אזל ופלח והוא עשירי לעזרא דאית ליה זכות אבות ולא מצי עניש ליה אתו ואמרו ליה ניחא ליה למר דליהוי ריש מתיבתא אמר להו איזיל ואימליך באינשי ביתי אזל ואמליך בדביתהו אמרה ליה דלמא

בו עד מוצאי שבת, אבל איש אחר מותר להדליק נר אחר. **ת"ש דאמר רב נחמן אמר שמואל מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס וכו'.** וכך עלתה שמועה זו, כל המתפלל של שבת בערב שבת מדעתו בלא טעות, חייב לשבות מלאכה מיד, שכבר קבל עליו את השבת ומוסיפין מחול על הקדש, ואי בעאי מיכל מקדש, ואע"ג דעדיין לא חשכה לילי שבת. וכן המתפלל שמונה עשרה ברכות של מוצאי שבת בשבת אומר הבדלה על הכוס מיד, ואע"פ כן אסור במלאכה עד שתחשך. **מאי אין לו קבע כמאן דאמר תפלת ערבית רשות.** שהלכה כר' יהושע דאמר רשות, משום דרב ושמואל הלכה כרב באסורי דתפלה אסורא היא. והא דאמר בפ"ק בברייתא אי בעית אימא לאפוקי ממאן דאמר תפלת ערבית רשות קמ"ל דחובה, ההיא ברייתא סוברת בתפילת ערבית כרבן גמליאל ולית הלכתא כוותיה. [והני מילין] מי שלא נהג להתפלל אבל אם נהג להתפלל, נעשית עליו חובה ואסור לבטלה. **תנו רבנן מעשה בתלמיד אחד שבא לפני ר' יהושע, א"ל תפלת ערבית רשות או חובה אמר ליה רשות.** נקטינן מרבותינו שמה שאמר ר' יהושע רשות, במקום שלא נהגו להתפלל כלל, ואותו תלמיד הוא שלא דיקדק. וכששאל רבן גמליאל כלום יש אדם חולק בדבר זה, השיבו ר' יהושע לאו, מפני שהיה אומר בדעתו שגם רבן גמליאל מודה שהיא רשות, וכיון ששמע שהורה לחובה חזר בו. וסמך בזה שאמרו אם באין אנו לדון אחר רבן גמליאל צריכין אנו לדון אחר כל בית דין שעמד מימות משה. ולא עוד אלא שר' יהושע לא הורה רשות אלא במקום שלא נהגו להתפלל תפילת הערבית כלל, ולפיכך אמר ר' יהושע שלא אמר שהוא רשות, וח"ו שכפר, כי בדעתו אמר, שלא אמרתי לו שהיא רשות לגמרי אפילו במקום שנהגו, כי דכ"ע במקום שנהגו (שלא לעשות כלל) נעשית עליהן חובה) והתלמיד הוא שלא דיקדק (עליהן חובה). והאידנא פשט דבר זה ונהגו כל ישראל ונעשית חובה, דהא רב דאסיק לקמן (ולפיכך א"ר יהושע שלא אמר שהוא רשות) אם טעה ולא הזכיר של ר"ח, ערבית אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש (רשות וח"ו שכפר בו שלא על) בלילה אלא ביום, ש"מ דאי טעה בזולתי ר"ח כגון בשבתות ויו"ט מחזירין אותו כמו בתפילת חובה. **אלא נוקמיה לר' אלעזר בן עזריה.** למה לא מינו לר' אליעזר בן הורקנוס ומינו לר' אלעזר בן עזריה לנשיא שהיה תלמידו, מפני שהיה זקן מאוד, ותניא בפרק אחד דיני ממונות אין מושיבין בסנהדרין זקן וסריס ומי שאין לו בנים ואכזרי.

בר"ה צעריה בבכורות צעריה. האי דצעריה בראש השנה שנוי הוא בפרק אם אינן מכירין אותו (דף כה.). דתנן ועוד באו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו שלח לו רבן גמליאל גזור אני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך ובבכורות (עוד) בפרק כל פסולי המוקדשים (דף לו.) פירשו מעשה (אחר) [אחד] שאירע לר' יהושע עם רבן גמליאל דכסיף ליה קמי רבנן והעמידו על רגליו ברבים עד שנכנסה קנאה בלב כל העם שהיו לשם ושיתקו את התורגמן וזו היא הגירסא של זו המעשה ר' צדוק הוה ליה בוכרא רמא ליה שערי בסלי נצרין של ערבה קלופה בהדי דאכיל איבוצ שיפותיה אתא לקמיה דר' יהושע אמר ליה כלום חלקנו בין בור לחבר אמר ליה הין בא לפני רבן גמליאל אמר ליה לאו אמר ליה והלא ר' יהושע אמר לי הין אמר לו המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש כיון שנכנסו עמד השואל ושאל כלום חלקנו בין בור לחבר אמר לו ר' יהושע לאו אמר לו רבן גמליאל והלא משמך אמרו לי הין אמר לו עמוד על רגליך ויעידו בך עמד ר' יהושע על רגליו ואמר אלמלי אני (מת) [חי] והוא (חי) [מת] יכול החי להכחיש את (החי) [המת עכשיו שאני חי והוא חי היאך חי יכול להכחיש את החי] היה רבן גמליאל יושב ודורש ור' יהושע עומד עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן העמד: **נוקי לר' עקיבא לית ליה זכות אבות.** איתה בסנהדרין בפרק כל ישראל יש להן חלק (דף צו) מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים ומאן איגון ר' עקיבא ואיתה נמי בפ' הניזקין דמסכת גיטין (דף נז): **נוקי לר' אלעזר בן עזריה שהוא חכם ועשיר והוא עשירי לעזרא הסופר.** החכמה שלו גלויה היא וידועה הלא תראה היאך אמר ר' יהושע אין דור יתום שר' אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו באותה המעשה האמור במסכת חגיגה בפרק א' (דף ג) והעושר שלו נמי כבר גרסי' בפרק (במה אשה) [צ"ל במה בהמה] (שבת דף נד) י"ב אלפי עגלי הוה מעשר ר' אלעזר בן עזריה מדעדריה כל שתא ובמס' קדושין בפרק האיש מקדש (דף מט) על מנת שאני עשיר אין אומרים כר' אלעזר בן חרסום וכר' אלעזר בן עזריה וייחוסו לעזרא הסופר בכל המנחות באות מצה (דף נג) אמרו ליה רבנן לר' פרידא (רב עוירא) [ר' עזרא] בריה דרב אבטולת דהוא עשירי לר' אלעזר בן עזריה דהוא עשירי לעזרא קאי אבבא ובגמרא דפירקין דבני מערבא [הלכה ח] וגם (בפסחים בפרק תמיד) [צ"ל בתענית פ"ד ה"א] גרסינן הלכו ומינו את ר' אלעזר בן עזריה בן י"ז שנה ונתמלא כל ראשו שיבה והיה ר' עקיבא ואיתה נמי בפ' הניזקין דמסכת גיטין (דף נז): **נוקי לר' אלעזר בן עזריה שהוא חכם ועשיר אם עשרו אדם שזכו לו אבותיו אשרי אדם שיש לו יתד להתלות בה ומה היתה יתידתו של ר' אלעזר בן עזריה שהיה עשירי לעזרא:** ממני אשרי אדם שזכו לו אבותיו אשרי אדם שיש לו יתד להתלות בה ומה היתה יתידתו של ר' אלעזר בן עזריה שהיה עשירי לעזרא:

רבינו חננאל

הוקשה תפלת מנחה לתמיד של בין הערבים אלא לקטרת שנאמר תכון תפילתי קטרת לפניך וגו'. ותו הא דאמר ר' [אליעזר] הנושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים, אוקמוה אביי בר אבין ור' חנינה בר אבין כל שאינו מתפלל עם דמדומי חמה, דאמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן מצוה להתפלל עם דמדומי חמה שנאמר יראוך עם שמש, ואע"ג דלייטי עלה במערבא, הני מילי מאן דמאחר טפי, אבל קודם ביאת שמש כמעט שפיר דמי. ירושלמי ר' יוסי בר חנינא הוה מצלי עם דמדומי חמה שנא' על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא, לעת מצוא של יום. ואע"ג דשעת תפילת מנחה משש שעות ומחצה ולמעלה עד הערב, מאן דמצלי [לה] מפלג מנחה קטנה ולמעלה טפי עדיף, ובלבד שלא ידחה את השעה.

[והאומר דבר שלא שמע מרבו. פי', שלא לומר דבר שלא שמע מרבו מעולם]. **[דקאמר ליה רבי ירמיה בר אבא לרב מיבדלת.** כיון דאת מצלי של שבת מבעוד יום אי בדלת וקבלת שבת עליך, וא"ל בדילנא]. **[וקודם גזירה הוי.** ע' פי' ר"ח שבת מ, א]. **פעם אחת נתקשרו שמים בעבים כסבורים העם לומר חשכה היא ונכנסו לבית הכנסת והתפללו של מוצאי שבת בשבת ונתפזרו העבים וזרחה החמה** וכו'. מעשה היה בימי אבותינו הקדומים ז"ל, פעם אחת ערב שבת היה יום המעונן, וכסבורין העם שחשיכה והדליקו את הנירות, ולא הספיקו להתפלל מנחה עד שנשבה הרוח ונתפזרו העבים וראו השמש, ולא התפללו ערבית והיה שהות ביום והתחילו הנרות לכבות. ושאלו לחכמי הדור ואמרו, שאותם שהדליקו הנרות אסורין להדליק ולעשות מלאכה, משום שכבר קבלו עליהם את השבת, אבל שאר אנשי בית מותרין להדליק נר אחר, אבל באותו נר שהדליק לשם שבת אסור ליגע בו ולהוסיף עליו שמן, ואפילו אם כבה אסור לטלטלו וליגע

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה הואיל וכו' נמי נימא לענין מלאכה ואמאי שרי: (ב) ד"ה שאני וכו' אין איסור בעשיית כל"ל ותיבת איסורא ממחק:

גליון הש"ס

גמ' והמחזיר שלום לרבו. בריש"ף ובכל"ש ליתא להא והמחזיר שלום לרבו: **שם** דתלמיד חבר הוה. עיין קדושין ד' מ"ו ע"ש תוס' ד"ה גליון: **שם** וקודם גזרה הוה. ע' שבת ד' מ' ע"ב בהש"י ד"ה דהא מעשה. ובהשב"ש בחדושיו שם:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, וכן הוא ודאי (דהלכתא כרב) ממה שתקנו פסוקים בין השכיבנו לתפלת ערבית וכן קדיש שלא תקנו בשל שחרית ש"מ דקי"ל תפלת ערבית רשות.

מוסף רש"י

דתלמיד חבר הוה. מכס כמותו אלא שלמד ממנו דבר אחד לו יותר (ערובין סג.). **מי בדלת.** פעם אחת נתקשרו שמים בעבים והתפלל רב של שבת מבעוד יום ואמר ליה רב מי בדלת מן המלאכה משקבלת עליך שבת (ערובין מ:). **תפלת ערבית רשות.** מפני שהיא כנגד הקטר אלבים ואומרים שאין מעכבין כפרתן (שבת ט:). **בעלי תריסין.** מגיעים, מלמידי חכמים הנלמדים במלמדות של תורה (בכורות לו:). **יכול החי להכחיש את המת.** היאמי יכול לכחיש ואומר לא אמרתי (שם). **היאך יכול החי להכחיש את החי.** ולפי כך אמרתי ואחזרי בי (שם).

רב ניסים גאון

אמר רבא [כו'] להזיע וקודם גזירה. איתה מיפרשה במס' שבת בפ' כירה (דף נ.) אמר ר' שמעון בן פזי אמר ר' יהושע בן לוי משום בר קפרא בתחלה היו רוחצין בחמין שהוחמו מערב שבת כו' ראו שאין הדבר עומד התירו להן חמי שבריא ועדיין דיעה במקומה עומדת הודיענו בכאן כי רבי שהתפלל של שבת בערב שבת כבר קיבלה לשבת עילויה ואיחייב לשבות ונאסרו עליו החמין לרחוץ בהן ולא נכנס במרחץ אלא להזיע בלבד וזה המעשה היה קודם שגזרו חכמים על הזיעה לפי מה שיש בהלכה שהזכרנוה אסרו להן להזיע: **אמרי** [עד] כמה נצעריה וניזיל בכאן כי רבי שהתפלל של שבת בערב שבת כבר קיבלה לשבת עילויה ואיחייב לשבות ונאסרו עליו החמין לרחוץ בהן ולא נכנס במרחץ אלא להזיע בלבד וזה המעשה היה קודם שגזרו חכמים על הזיעה לפי מה שיש בהלכה שהזכרנוה אסרו להן להזיע: **אמרי** [עד] כמה נצעריה וניזיל ורש"ל.

ס"ג **דלמא מעברין לך אמר לה יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר.** וכ"ג מעלין בקדש: **כסא דמוקרא.** [מ] כוס זכוכית יקרה שקורין לה בלשון שמעאל ערקי"א ואומרים בני אדם במשל הדיוט יום אחד ישתמש בו בעליו ויתכבד בו ואם ישבר ישבר: **ליה לך חיורתא.** אין לך שערות לבנות של זקנה ונאה לדרשן להיות זקן: **י"ח דרי חיורתא.** י"ח שורות של זקנה: **קא חלשא דעתיה דר"ג.** כשראה שנתוספו היום תלמידים רבים והיה דואג שלא יענש במה שמנעם בימיו מלבא: **דמליין קטמא.** כלומר אף אלו אינם ראויים: **אוניה.** נספק שלא פירשוה מתוך שרבו התלמידים רב החדוד והפלפול: **נאשיתא דביתיה דמשחרן.** כותלי ביתו של ר' יהושע שהיו שחורות: **שפחמי אתה.** עושה פחמים וי"א נפח: **נעניתי לך.** דברתי למולך יותר מן הראוי: **דלגיש מדא.** הרגיל ללגלוג המעיל ילגלג כלומר הרגיל בגנאיות יהיה נגיע: **מזה בן מזה.** כהן בן כהן יזה את מי חטאת: **אפר מקלה.** אפר הקלוי בתנורים ובכירות כלומר אפר סתם: **שבא של מי חיטה.** במסכת חגיגה: **ואותו תלמיד.** ששאל תפלת ערבית לשות אז חוכה לשב"י הוא: **ונקרא פושע.** המאחר כ"כ: **מתפלל של מנחה.** מאחר שהגיע זמנה כדי להקדימה בתפלת זמנה שלא יקרא פושע גם עליה: **ואח"כ של מוספין.** הואיל ואיחר [מ] זמנה אינו עובר דהא אמרי רבנן ושל מוספים כל היום: **שוו מלוה עוברת.** ר' יהודה לטעמיה דאמר עד שבא שעות ותו לא: **כי חלפי רבנן.** תלמידים היולאים מבית ר' נתן: **מאן אמר הלכה כי מדרשא.** מי מבני הישיבה אמר בבית המדרש שהלכה כר' יהודה: **חדא היא לך או חדא היא לך.** אחת היא לך שלא למדת דבר משמו של ר' יוחנן אלא זו בלבד לכך חביבה היא לך או חדשה היא לך שהיית סבור שאחד מן האחרים אמרה: ה"ג **א"ל חדא היא לי דמספקא לי בר' יהושע בן לוי.** סבור הייתי שר' יהושע בן לוי אמרה: **אמר ריב"ל** גרסי'. וכ"ג דאמר: **ממועד.** מאחת שהעבירו מועדי התפלות ותגיס יהיו נוגיס ואסופיס וכליס:

דלמא מעברין לך אמר לה [לשתמש אינש] יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר אמרה ליה לית לך חיורתא ההוא יומא בר תמני סרי שני הוה אתרחיש ליה ניסא ואהדרו ליה תמני סרי דרי חיורתא היינו דקאמר ר' אלעזר בן עזריה [מ]הרי אני כבן שבעים שנה ולא בן שבעים שנה תנא אותו היום סלקוהו לשומר הפתח [נ]ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס שהיה ר"ג מכריז ואומר [ס]כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי א"ר יוחנן פליגי בה אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן חד אמר אתוספו ארבע מאה ספסלי וחד אמר שבע מאה ספסלי הוה קא חלשא דעתיה דר"ג אמר דלמא ח"ו מנעתי תורה מישראל אחזו ליה בחלמיה חצבי חיורי דמליין קטמא ולא היא ההיא ליתובי דעתיה הוא דאחזו ליה תנא עדיות בו ביום נשנית וכל היכא דאמרינן בו ביום ההוא יומא הוה ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פירשוה ואף ר"ג לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת דתנן [פ]בו ביום בא יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש אמר להם [פא] מה אני לבא בקהל א"ל ר"ג אסור אתה לבא בקהל א"ל ר' יהושע [ב]מותר אתה לבא בקהל א"ל ר"ג והלא כבר נאמר [1]לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' א"ל ר' יהושע וכי עמון ומואב במקומן הן יושבין [ג] [7]כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות שנאמר [2]ואסיר גבולות עמים ועתידותיהם שוסתי ואוריד כאביר יושבים [ד]וכל דפריש מרובא פריש אמר לו ר"ג והלא כבר נאמר [3]ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון נאם ה' וכבר שבו אמר לו ר' יהושע והלא כבר נאמר [4]ושבתי את שבות עמי ישראל ועדיין לא שבו מיד התירוהו לבא בקהל אר"ג הואיל והכי הוה איזיל ואפייסיה לר' יהושע כי מטא לביתיה חזינהו לאשיתא דביתיה דמשחרן א"ל [ה]מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה א"ל אוי לו לדור שאתה פרנסו [ו]שאי אתה יודע בצערן של ת"ח [ז]במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים אמר לו נעניתי לך מחול לי לא אשגח ביה עשה בשביל כבוד אבא פיים אמרו מאן ניזיל ולימא להו לרבנן אמר להו ההוא כובס אנא אזילנא שלח להו ר' יהושע לבי מדרשא מאן דלביש מדא ילבש מדא ומאן דלא לביש מדא יימר ליה למאן דלביש מדא שלח מדך ואנא אלבשיה אמר להו ר"ע לרבנן טרוקו גלי דלא ליתו עבדי דר"ג ולצערו לרבנן א"ר יהושע מוטב דאיקום ואיזיל אנא לגבייהו אתא טרף אבבא א"ל [ח]מזה בן מזה יזה ושאינו לא מזה ולא בן מזה יאמר למזה בן מזה מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה א"ל ר"ע רבי יהושע נתפייסת כלום עשינו אלא בשביל כבודך למחר אני ואתה נשכים לפתחו אמרי היכי נעביד נעבריה [ט]גמירי מעלין בקדש ואין מורידין נדרוש מר חדא שבתא ומר חדא שבתא אתי לקנאויי אלא לדרוש ר"ג [י]תלתא שבתי וראב"ע חדא שבתא והיינו דאמר מר [יא]שבת של מי היתה של ראב"ע היתה ואותו תלמיד ר' שמעון בן יוחאי הוה: [יב]ושל מוספין כל היום: א"ר יוחנן [יג]ונקרא פושע ת"ר [יד]היו לפנינו שתי תפלות אחת של מנחה ואחת של מוסף מתפלל של מנחה ואח"כ מתפלל של מוסף שזו תדירה וזו אינה תדירה ר' יהודה אומר מתפלל של מוסף ואח"כ מתפלל של מנחה שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת [טו]א"ר יוחנן [יז]הלכה מתפלל של מנחה ואח"כ מתפלל של מוסף ר' זירא [יח]כי הוה חליש מגירסיה הוה אזיל ויתיב אפתחא דבי ר' נתן בר טובי אמר כי חלפי רבנן אז איקום מקמייהו ואקבל אגרא נפק אתא ר' נתן בר טובי א"ל מאן אמר הלכה בי מדרשא א"ל הכי א"ר יוחנן אין הלכה כר' יהודה דאמר מתפלל אדם של מוסף ואח"כ מתפלל של מנחה א"ל רבי יוחנן אמרה אמר ליה אין [יט]תנא מיניה ארבעין זמנין א"ל חדא היא לך או חדת היא לך א"ל חדת היא לי משום דמספקא לי בר' יהושע בן לוי: אריב"ל [כ]כל המתפלל תפלה של מוספין לאחר שבע שעות לר' יהודה עליו הכתוב אומר [5]נוגי ממועד אספתי ממך היו מאי משמע דהאי נוגי לישנא דתברא הוא כדמתרגם רב יוסף תברא אתי על שנאיהון דבית ישראל על דאחרו זמני מועדיא דבירושלים א"ר אלעזר כל המתפלל תפלה של שחרית לאחר ארבע שעות לר' יהודה עליו הכתוב אומר נוגי ממועד אספתי ממך היו מאי משמע דהאי נוגי לישנא דצערא הוא דכתיב [6]דלפה נפשי מתוגה רב נחמן בר יצחק אמר מהכא [7]בתולותיה נוגות והיא מר לה רב

ושל מוספין כל היום. הקשה הרב רבינו שמשון ז"ל דאמרי' בפרק תמיד נשחט (דף נח.) מוספין בשש בזיכין בשבע וכ"ת ה"מ למלוה אבל דיעבד כל יומא נמי זמניה הוא הכי מ) בתמורה (פ"ב ד' יד) משמע שהמוספין היו נשחטין עם התמיד ונקטרין עמו. ותירץ דהתם מיירי בשבת ע):

הלכה מתפלל של מנחה ואח"כ מתפלל של מוסף. מכאן יש ליזהר ביותר"כ להתפלל תפלת שחרית קודם שש שעות ומתלה דהיינו קודם שיגיע שעת המנחה דאל"כ היו צריכין להתפלל תפלת המנחה קודם[א] והר"י אומר דאינו צריך דהא דקאמר שיתפלל תפלת המנחה קודם היינו כשיש לו לעשות צרכיו שלא יוכל להתפלל תפלת המנחה בזמנה וצריך להתפלל שיהיה מיד כגון שהיה לו ליגן לסעודה גדולה כמו לנשואין ומתיירא שמא ימשוך בסעודתו או שיתבטל אבל אם היה לו שהות להתפלל אחר תפלת מוסף תפלת המנחה בזמנה אין לו להקדים תפלת המנחה אלא יתפלל כסדר מוסף ואח"כ מנחה: **כדמתרגם רב יוסף על דאחרו זמני מועדיא.** ואי משתעי ברגליס אין שייך לומר לשון איחור שהרי אין להם תשלומין אלא ע"כ בתפלה משתעי קרא: כיון

לג א מיי' פ"ד מהלכות ת"ת הלכה ו טוש"ע יו"ד סי' רמו סעיף ז:
לד ב מיי' פי"ב מהל' איסורי ביאה הלכה כה סמג לאוין קנז טוש"ע אה"ע סימן ד סעיף ה:
לה ג מיי' פ"ח מהל' ת"ת הלכה ט ופי"י מהל' ממנות עניים הלכה יח:
לו ד מיי' פ"ח מהל' מלכים הל' ז טוש"ע י"ד סימן רמה סעיף כב בהגהה:
לז ה ו מיי' פ"ג מהל' תפלה הלכה ה סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן רפו סעיף ג:
לח ז מיי' שם הל' יא טוש"ע שם סעיף ד:
לט ח טוש"ע שם סעיף ו:

תורה אור השלם

1. לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְיָ גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְיָ עַד עוֹלָם: דברים כג ד
2. כִּי אֲמַר בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי וּבְחָכְמָתִי כִּי נָבֹנְתִּי וָאָסִיר גְּבוּלֹת עַמִּים וְעֲתוּדוֹתֵיהֶם שּׁוֹסֵתִי וָאוֹרִיד כַּאַבִּיר יוֹשְׁבִים: ישעיהו י יג
3. וְאַחֲרֵי כֵן אָשִׁיב אֶת שְׁבוּת בְּנֵי עַמּוֹן נְאֻם יְיָ: ירמיהו מט ו
4. וְשַׁבְתִּי אֶת שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת יֵינָם וְעָשׂוּ גַּנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת פִּרְיהֶם: עמוס ט יד
5. נוּגֵי מִמּוֹעֵד אֲסַפְתִּי מִמֵּךְ הָיוּ מַשָּׂאת עָלֶיהָ חֶרְפָּה: צפניה ג יח
6. דָּלְפָה נַפְשִׁי מִתּוּגָה קַיְּמֵנִי כִּדְבָרֶךָ: תהלים קיט כח
7. דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נוּגוֹת וְהִיא מַר לָהּ: איכה א ד

רבינו חננאל

[שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר כל תלמיד] שאין תוכו כברו שאין ... [אלא אחת ב] פה ואחת בלב. חצבי חיוורי [דמליין סרי]קתא. פיר' כדים לבנים [מלאים]חרושים. גם רבן גמליאל לא [מנע עצמו מבית המדרש בו] ביום. יהודה [גר עמוני .... א"ל מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה. עושה מעשה מחט שמלאכתן בפחמים. א"ל מאן אמר הלכה בי מדרשא א"ל ר' יוחנן מאי היא א"ל מתפלל של מנחה ואח"כ של מוספין. אע"ג (דא"ר) דתני ר' יהודה כי תפילת המוספין עד שבע שעות, ואמר ר' יהושע בן לוי כל המתפלל תפלת המוספין אחר ז' שעות לר' יהודה חשוב כנוגי ממועד, פי' כיון שאיחר תפלת המוספין ממועדו תבר אייתי עליה, כאשר פי' בתרגום נוגי תברא, קי"ל כר' יוחנן דפסק הלכתא ותנינן סתמא של מוספין כל היום.

רב ניסים גאון (המשך)

שבת בפרק במה בהמה (דף נו) רבי דאתי מדוד מהפך בזכותיה דדוד ובגמרא דפרק אחרון דתענית דבני מערבא (הלכה ב) אמרי אמר לוי מגילת יוחסין מצאו בירושלים וכתוב בה הלל מן דדוד ואיתא בפ' אע"פ שאמרו בכתובות (ד' טב) בדקו במשפחות רבי אתי משפטיה בן אביטל. והאי דאמרינן אעפ"כ לא עברוה לר' אלעזר בן עזריה פירשו בתלמוד ארץ ישראל אלא מינו אותו אב בית דין והיינו דאמר מר שבת של מי היתה של ר' אלעזר בן עזריה היתה ואיתא בפירקא קמא דחגיגה (דף ג) תנו רבנן מעשה בר' יוחנן בן ברוקא ור' אלעזר חסמא שהלכו להקביל אח פני ר' יהושע בפקיעין אמר להם מה חידוש היה היום בבית המדרש אמרו לו תלמידיך אנחנו ומימיך אנו שותין אמר להן אעפ"כ אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש שבת של מי היתה אמרו לו שבת של ר' אלעזר בן עזריה:

עין משפט נר מצוה

מ) נעיל פ"ח דף יב:, נ) [דוממתו יומא עב:], ג) מס' יחיס פ"ד משנה ד', ד) [יומא נד. וע' תוס' מגילה יב: ד"ה זל ותוס' יבמות עו: וכסוטה ט. ד"ה מגימין], ה) [יומא פד: יבמות עח: כתובות עו. קדושין עג. זבחים עג.], ו) ס"ל וחזי לה לספיקה שאתה קבריעטה, ז) [יומא יב: עג. מגילה ט: כח: חוליות יב: שבת כח: [במדר לא:] מנחות לט. ושם מפיק לה מקרא וע"ש לשון במילין], ח) [יומר נטן לגרום תרתי וכ"ה בהקדמת הרמב"ם לפי' המשניות בינמוח], ט) חגיגה ג., י) [נעיל מ.], כ) [זבחים יב. לח.], ל) [בסמיים עב. מגילה ז: כתובות כב: נ.], מ) [ועי' פירש"י לקמן לח. ד"ה כספא], נ) ל"ל חמנה כ"ש], ס) [ל"ל ביומא ד' ע. ס"כ המג"א סימן רפ"ח], ע) עיין רש"ל ורש"א,

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר לסם (מה מני) תפ"מ. וי"כ ס"א מוחר:
(ב) שם במקומן הן יושבין והלא כבר:

גליון הש"ם

גמ' מכותלי ביתך. עיין תפב"ר מ"א עין קמב: שם ונקרא פושע. עיין לקמן (דף מ"ג ע"ב): שם בי הוה חליש מגירסא. עיין עילוזין (דף כ"ח ע"ב):

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, דהא אפי' בזמן מנחה גדולה אמר לה.

מוסף רש"י

הרי אני כבן שבעים שנה. כבר הייתי נראה זקן, ולא זקן ממש, שבאת עליו שיבה (לעיל יב:). **מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה.** כמו (תענית ז.) חכמה מפותלה בכלי מכוער (ע"ז מז: עי"ש). **גלי.** שעיה (ב"מ קח. וב"ב ח.). **מי מערה.** קרומים הם (קדושין נח:). **אפר מקלה.** כלומר סתם אפר שבא מן הקלוי בא"ש (שם). **מעלין בקדש ואין מורידין.** מקרא יליפינן לה בגמרא בפרק שתי אלמנות (שבת כא:). **היו לפניו שתי תפלות.** שאם ולא התפלל של מוספין עד זמן המנחה (זבחים יב.).

רב ניסים גאון

וזה שאמרו כל בו ביום דאמרינן ההוא יומא איתמר. יש במשנה הרב' מזה הענין כגון האי דתנן במס' ידים (פ"ג מ"ה) אמ' ר' שמעון בן עזאי מקובל אני מפי ע"ב זקנים ביום שהושיבו את ר' אלעזר בן עזריה בראש ששיר השירים וקהלת מטמאין את הידי' אמר ר' עקיבא חס ושלום וכו' (פ"ד מ"א) בו ביום נמנו וגמרו על עריבת [הרגלים] בו ביום אמרו [משנה ב] כל הזבחים וכו' ובתוספתא [בידים פ"ב] בו ביום עמד יהודה גר עמוני: **אמר** רבן גמליאל השתא איזיל ואפייסיה לר' יהושע אזל חזינהו לאשיתא דביתיה דהוו קא משחרן כו'. ופירשו בגמרא דבני מערבא אזל ואשכח לר' יהושע יתיב עביד מחטין אמר ליה מן אילין את חיי אמר ליה עד כדון את בעי מידע אוי לדור שאתה פרנסו. והאי דאמר ליה עשה בשביל כבוד בית אבא כלומר בשביל הלל הזקן זקני שהיה מזרע דוד כדגרסינן בפ' יציאות השבת (דף טו) הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן בפני הבית ק' שנה וזה רבן גמליאל הנזכר בכאן הוא בנו של רבן שמעון בן גמליאל שהוא רבינו להלל הזקן דהוי ליה רבן גמליאל חמישי להלל ובנו רבן שמעון ששי להלל ובנו ר' יהודה הנשיא שהוא רבי והוא רבינו הקדוש הוי שביעי להלל הזקן ואיתא במסכת

ביון שהגיע זמן תפלת המנחה אסור לטעום כלום וכו'. ואית ליה לרבי יהושע מפסיקין ואפילו מן האכילה ולא היא: לייט

רב אויא חלש ולא אתא לפרקא דרב יוסף למחר כי אתא בעא אביי לאנוחי דעתיה דרב יוסף א"ל מ"ט לא אתא מר לפרקא א"ל דהוה חליש לבאי ולא מצינא א"ל אמאי לא טעמת מידי ואתית א"ל לא סבר לה מר להא דרב הונא דאמר רב הונא אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המוספין א"ל איבעי ליה למר לצלויי צלותא דמוספין ביחיד ולטעום מידי ולמיתי א"ל ולא סבר לה מר להא דא"ר יוחנן [8]אסור לו לאדם שיקדים תפלתו לתפלת הצבור א"ל לאו אתמר עלה א"ר אבא [9]בצבור שנו ולית הלכתא [10]לא כרב הונא ולא [11]כריב"ל כרב הונא הא דאמרן כריב"ל דאריב"ל [12]כיון שהגיע זמן תפלת המנחה אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המנחה: **מתני'** ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי: **גמ'** ת"ר [13]בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי ולא אומר [א] על טמא טהור ולא על טהור טמא ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם ביציאתו מהו אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות שאני משכים והם משכימים אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר אני רץ והם רצים אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת: ת"ר [14]כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העולם הבא אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם ומנעו בניכם מן ההגיון והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים ובשביל כך תזכו לחיי העולם הבא וכשחלה רבי יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו כיון שראה אותם התחיל לבכות אמרו לו תלמידיו נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק מפני מה אתה בוכה אמר להם אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי שהיום כאן ומחר בקבר שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם ואם אוסרני אין איסורו איסור עולם ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון אעפ"כ הייתי בוכה ועכשיו שמוליכים אותי לפני ממ"ה הקב"ה שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים שאם כועס עלי כעסו כעס עולם ואם אוסרני איסורו איסור עולם ואם ממיתני מיתתו מיתת עולם ואיני יכול לפייסו בדברים ולא לשחדו בממון ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחת של גן עדן ואחת של גיהנם ואיני יודע באיזו מוליכים אותי ולא אבכה אמרו לו רבינו ברכנו אמר להם יהי רצון [15]שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם אמרו לו תלמידיו עד כאן אמר להם ולואי תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם. בשעת פטירתו אמר להם פנו כלים מפני הטומאה והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא: **מתני'** רבן גמליאל אומר בכל יום ויום מתפלל אדם שמנה עשרה רבי יהושע אומר מעין י"ח ר"ע אומר [16]אם שגורה תפלתו בפיו מתפלל י"ח ואם לאו מעין י"ח ר"א אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים ר' יהושע אומר ההולך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה ואומר הושע ה' את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העבור [17]יהיו צרכיהם לפניך ברוך אתה ה' שומע תפלה היה רוכב על החמור ירד ויתפלל ואם אינו יכול לירד יחזיר את פניו ואם אינו יכול להחזיר את פניו יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים היה מהלך בספינה או באסדא יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים: **גמ'** [18]הני י"ח כנגד מי א"ר הלל בריה דר' שמואל בר נחמני [19]כנגד י"ח אזכרות שאמר דוד [1]בהבו לה' בני אלים רב יוסף אמר כנגד י"ח אזכרות שבקריאת שמע [20] א"ר תנחום אמר רבי יהושע בן לוי כנגד שמונה עשרה חוליות שבשדרה: ואמר ר' תנחום אמר רבי יהושע בן לוי [21]המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה עולא אמר [22]עד כדי שיראה איסר כנגד לבו רבי חנינא אמר [23]כיון שנענע ראשו שוב אינו צריך אמר רבא [24]והוא דמצער נפשיה ומחזי כמאן דכרע הני תמני סרי תשסרי הוויין אמר רבי לוי ברכת הצדוקים ביבנה תקנוה כנגד מי תקנוה א"ר לוי לרבי הלל בריה דרבי שמואל בר נחמני כנגד [2]אל הכבוד הרעים לרב יוסף כנגד אחד שבקריאת שמע לר' תנחום א"ר יהושע בן לוי כנגד חוליא קטנה שבשדרה: ת"ר [7]שמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה אמר להם ר"ג לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת הצדוקים עמד שמואל הקטן ותקנה לשנה אחרת שכחה והשקיף

מקום למקום כמו שהולכין בספינה הקטנה. או באסדא שהם כבלים הנתונין ברגלי הכלואים בבית הכלא. י"ח **התקין שמעון הפקולי וכו'.** פירוש, בתחלה היו מתפללין שלש ראשונות ושלש אחרונות והאמצעיות בלא סדר ידוע לכל, אלא כל אחד כפי מה ששמע מרבו, וכיון דבא שמעון הפקולי וירד לפני התבה לפני רבן גמליאל ביבנה, והסדיר י"ח ברכות על הסדר שאנו מתפללין עכשיו, נתישרו הדברים בעיני רבן גמליאל וקבעם לכל להיות הכל מתפללין סדר אחד. אבל ברכת המינים לא היתה בידו מסורת [מרבו]. ירד [עמד] שמואל [הקטן] ותקנה בכלל אלו י"ח ברכות, וקבלו הצבור כולן להיות מתפללין בענין הזה. לשנה אחרת ירד שמואל הקטן לפני התיבה, ומפני אימת הציבור התחיל בברכת המינין ושכח תוספה, וכיון שהוא תיקנה לא העבירוהו מלפני התיבה והורידו אחר תחתיו, אלא המתינו עד שנזכר מתוספה והשלים תפלתו.

שעה ולא יתפלל חשך השמש ונמצא בטל מן התפלה, הילכך להקדים כמעט טפי עדיף. פירוש פרשת העבור ר' חסדא אמר בשעה שעברו ישראל על תורתך והם בצרה כאשה עוברה שאתה מלא עליהם זעם ועברה ומעברה ומצערת עליהם משברי גליך יהיו כל צרכיהם לפניך. **ירושלמי:** ר' אחא בשום ר' (אמ') [אסא] כל זמן ששליח ציבור עובר לפני התיבה ותובע צרכי עמך ישראל מלפניך. ואמר **ר' תנחום אמר ר' יהושע בן לוי המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה.** פיקפוק זולתי פיקוק, דקימא לן פיקוק סתימה כדגרסינן פקק החלון, ופקפוק פתיחה כדגרסינן בפרק קמא דסוכה, מפקפק ונוטל אחת מבינתים. וכשכורע אדם וכופף קומתו מתפתחות החוליות ונראות כי מתפתחות החוליות בהרוץ מאחוריו ומסתתמות מבפנים, ודוגמא לדבר קשרי אצבעותיו. **עולא אמר עד שיראה איסר כנגד לבו.** פי' עד שיראה איסר כנגד לבו. יש מי שאומר שכשכופף אדם עצמו מתקפל טיבורו בתוך

עין משפט נר מצוה

לט א ב מיי' פ"ט מהל' תפלה הלכה טז סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן ל סעיף י:

מ ג מיי' פ"ו שם הלכה ד סמג שם טוש"ע או"ח סימן רפו סעיף ג:

מא ד מיי' וסמג שם טור שו"ע א"ח סי' לג סעיף ג:

מב ה מיי' פ"י מהל' ברכות הלכה כג כד סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קי סעיף ח:

מג ו טור וסו"ע או"ח סימן ל סעיף ל:

מד ז מיי' פ"ב מהל' תפלה הלכה ב סמג עשין יט טור שו"ע א"ח סי' קי סעיף ל:

מה ח ט מיי' פ"ה שם הלכה יב סמג שם טוש"ע א"ח סימן קיג סעיף ד:

מו י כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף ה:

רבינו ניסים

רבן גמליאל אומר בכל יום אדם מתפלל י"ח. בתלמוד ארץ ישראל הזכירו עוד טעמים אחרים (בעין [אולי צ"ל על שתקנו] י"ח תוספת על מה שיש בתלמודינו דאמרינן ר' חנניה בשם ר' פינחס כנגד י"ח פעמים שאבות כתובין בתורה אברהם יצחק ויעקב אם יאמר לך אדם י"ש הן אמור לו והנה ה' נצב עליו לית הוא מינהון אם יאמר לך אדם י"ז הן אמור לו ויקרא בהן שמי ושם אבותי מינהון הוא ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן כנגד י"ח ציווים שכתב בפרשת משכן שני אמר ר' חייא בר אדא ובלבד מן ואתו אהליאב בן אחיסמך עד סופיה דסיפרא: **היה יושב** בספינה או באסדא. בגמ' דבני מערבא גרסי היא אסדא היא רפסודות דכתיב (דברי הימים ב ב) ונביאם לך רפסודות על ים יפו:

רבינו חננאל

דאמר ר' יהושע בן לוי כיון שהגיע זמן תפלת המנחה אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המנחה. אין הלכה כי הא דרב"ל. [**מתני'**]. **ר' אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים.** ואוקמוה רבנן מאי קבע, כל שאינו אומרה בלשון תחנונים, וקימא לן כותיהו. ואע"פ דדמיא עליה כמשאורי, אם מתפלל בלשון תחנונים יצא, כדכתיב ואתחנן אל יו"י. הא דרבה ור' יוסף דאמרי [תרוויהו] מאי הוא קבע כל שאינו מחדש דבר בתפלתו, ליתיה, דהא אפי' ר' זירא דגברא רבה הוא, הוה מסתפי לחדית מילתא בצלותיה דילמא אתי ליה טורחנא, כל שכן זולתו. והא דאמרי אביי ור' חנינא בר אבון דכל מי שעשה תפלתו קבע [להתפלל] קודם דמדומי חמה אין תפלתו תחנונים, ואיסתייעו מדר' יוחנן [דאמר] מצוה להתפלל עם דמדומי חמה, ואמר ר' זירא מהאי קרא ייראוך עם שמש ולפני ירח דור וגו', הא לייטי עלה במערבא שמא נטרפה לו שעה, כלומר כל הדרוחק תפלת מנחה עם דמדומי חמה אם יזדמן לו טורדת

מסורת הש"ס

(א) שבת דף ט :, ב) נ"י ויכוין, ג) תוספתא פ"ג דברכות ה"ב, ד) מגילה יח :, ה) [ע' תמ"ר], ו) [לקמן כט.], ז) [לקמן כט :], ח) [תענית כה: ב"ק פא.],

תורה אור השלם

1. מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיְיָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז:
תהלים כט א

2. קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים: תהלים כט ג

הגהות הב"ח

(א) גמ' מזכירות שבת"ש ר' תנחום א"ר יהושע בן לוי אמר כנגד: (ב) רש"י ד"ה שיתפקקו וכו' מן הפקק ולמעלה:

גליון הש"ם

גמ' כשחלה ר"א. במס' דרך ארץ רבה פ"ג איתא ר"פ בן עזאי. וע"ש עוד איזה שיעוייס: שם הני י"ח כנגד מי. עי' מדרש תמוה ר"פ וירא עוד איזה טעמים. ופס איתא דריב"ל אמר נגד י"ח מזכירות שאמר דוד בהבו לה' בני אלים:

הגהות הגר"א

[א] גמ' ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא. כל זה צ"ל למעלה קודם ולא אכשל:

לעזי רש"י

פי"ק. מעדר. **ציפ"ש** [צי"ף]. סד (מכשיר הכובל את הרגלים). **רדיי"ל** [רי"ד]. רפסודה. **ולו"ס.** אסדה. קוטו"ן. כותנה.

מוסף רש"י

נר ישראל. שאתה מאיר עיני חכמים (עורבין יז). **על הסדר.** כמשפט המקבלות (מגילה יז: ע"ש בגמ').

רבינו חננאל (המשך)

מעיו ונראה הסחוס, והוא הנקרא צפור נפש שבשלהי החזה [באמצעיתו בולט] והוא כשיעור איסר. ויש מי שאומר עד שיכוף קומתו ויראה איסר מרטל בארץ כנגד לבו, מפני שהאיסר מטבע קטן, ואם לא ישוח [ויעיין] אינו מביטו בארץ בעת שהוא מכוון ומרטל כנגד לבו. ר' **נחוניא אומר כיון שנענע ראשו וכו'.** פי', שהרכין בראשו ומתראה כבורע, דיו. וקיימא לן כוותיה. מיהו מאן דטרח וכרע טובא טפי עדיף, דהא ר' ששת כי כרע כרע כחזרא, שהוא רך ונכפף הרבה, וכי זקיף זקיף כחויא [שזוקף הראש לכתחלה]. **יחזיר פניו.** פי' כנגד מקום התפלה. **היה יושב בספינה או באסדא.** פי' אסדא רפסודות כדכתיב רפסודות על ים יפו. **ירושלמי:** היא אסדא היא אסקריא היא רפסודות. פי' קורות רבות קשורות כולן אחת אל אחת ואחת אל אחת, והולכין בהן בנהרות

והשקיף. חשב לזכור אותה. לשון סוכה כדמתרגמינן ויסקף ואסתכי (בראשית יט): **רשע מעיקרו.** ושב מרשעתו פעמים שחוזר ונעשה רשע: **הוא יגאי.** שסגינו בקידושין (פ"ג דף פו.) שהרג חכמי ישראל: **יגאי רשע מעיקרו.** ונעשה צדיק וחזר לרשעתו: **דאתחיל בה.** התחיל לאומרה ונטעה בתמצעיתה: **לא שנו.** הא דאמר רב יהודה מעלין אותו: **שבעה קולות.** במזמור קול ה' על המים (תהלים כט): **שאמרה תנה.** בפרשת עלן לבי (ש"מ ג): **כ"ד רננות.** בפרשת ויעמוד שלמה (מלכים א ח) רנה תפלה תחנה כלהון כ"ד איכא: **ביומא דרחמי.** שהוצרך לבקש רחמים שדבקו שערים זה בזה ולא היו מניחין להכניס ארון לבית קדשי הקדשים כדאמרי' במועד קטן (דף ט.): **מעין כל ברכה.** אומר בקוצר ומברך על כל אחת ואחת: **הביננו.** ואינו מברך אלא שומע תפלה בכל הברכות שבין שלש ראשונות לשלש אחרונות. הביננו כנגד אתה חונן ומול את לבנינו כנגד השיבנו לסלוח לנו כנגד סלח לנו להיות גאולים כנגד גאולה וכן כולם: **בנאות ארצך.** לשון עוה כמו בנאות דשא ירביצני (תהלים כג) והוא כנגד ברכת השנים: **והתועים על דעתך.** העובדים על דבריך: **יפשטו.** כנגד לדקה ומשפט. לשון אחר והתועים במשפט על דעתך יפשטו השיבם ללמדם לשפוט כדבריך וכן עיקר גרשה לי וכן בה"ג: **לייט עלה אביי.** לפי שמלגא הברכות וכולן בברכה אחת: **כל השנה מי עבדינן ברבי עקיבא.** כלומר כשאנו מתפללין י"ח שלמות מי עבדינן כר' עקיבא לומר ברכה רביעית בפני עצמה דהשתא כשמתפללין הביננו נעביד כותיה: **שבע תקון.** שלש ראשונות ושלש אחרונות והביננו: **ונכללה.** להבדלה: **מכלל.** בתוך הביננו כדרך שהוא כולה בחונן הדעת ויאמר הביננו ה' אלהינו המבדיל בין קדש לחול לדעת דרכיך: **לאטרודי.** לטעות: **בחתא.** התפלה יכול אדם לכוין דעתו יותר מן האמצע: **גבורות גשמים.** הזכרה בעלמא היא לפיכך מחזירין אותו שאינה תפלה שיכול לאומרה בשומע תפלה: **ביחיד.** מחזירין אותו: **בלבור.** יחיד המתפלל עם הצבור: **דאדכר קודש ש"ש.** אין מחזירין אותו שיכול לאומרה בשומע תפלה:

תחנוניס

והשקיף בה שתים ושלש שעות ולא העלוהו אמאי לא העלוהו והאמר רב יהודה אמר רב [א]טעה בכל הברכות כלן אין מעלין אותו בברכת הצדוקים מעלין אותו חיישינן שמא מין הוא שאני שמואל הקטן דאיהו תקנה וניחוש דלמא הדר ביה אמר אבי גמירי טבא לא הוי בישא ולא והכתיב [ב]ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ההוא רשע מעיקרו אבל צדיק מעיקרו לא ולא והא [ג]תנן אל תאמין בעצמך עד יום מותך שהרי [ד]יוחנן כ"ג שמש בכהונה גדולה שמנים שנה ולבסוף נעשה צדוקי [ה]אמר אביי הוא ינאי הוא יוחנן רבא אמר ינאי לחוד ויוחנן לחוד ינאי רשע מעיקרו ויוחנן צדיק מעיקרו הניחא לאביי אלא לרבא קשיא אמר לך רבא צדיק מעיקרו נמי דלמא הדר ביה אי הכי אמאי לא אסקוהו שאני שמואל הקטן דאתחיל בה דאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא רבי יהושע בן לוי [ו]לא שנו אלא שלא התחיל בה אבל התחיל בה גומרה: הני שבע דשבתא כנגד מי א"ר חלפתא בן שאול כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים הני תשע דר"ה כנגד מי א"ר יצחק דמן קרטיגנין כנגד תשעה אזכרות שאמרה חנה בתפלתה דאמר מר [ז]בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה הני עשרים וארבע דתעניתא כנגד מי א"ר חלבו כנגד כ"ד רננות [ח]שאמר שלמה בשעה שהכנים ארון לבית קדשי הקדשים אי הכי כל יומא נמי נמרינהו אימת אמרינהו שלמה ביומא דרחמי אנן נמי ביומא דרחמי אמרי להו: רבי יהושע אומר מעין שמנה עשרה: מאי מעין שמנה עשרה רב אמר מעין כל ברכה וברכה ושמואל אמר [ג]הביננו ה' אלהינו לדעת דרכיך ומול את לבבנו ליראתך ותסלח לנו להיות גאולים ורחקנו ממכאובינו ודשננו בנאות ארצך ונפוצותינו מארבע תקבץ והתועים על דעתך ישפטו ועל הרשעים תניף ידיך וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך טרם נקרא [א] אתה תענה ברוך אתה ה' שומע תפלה [ט]לייט עלה אביי אמאן דמצלי הביננו אמר רב נחמן אמר שמואל [י]כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ ממוצאי שבת וממוצאי ימים טובים מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת מתקיף לה רבה בר שמואל ונימרה ברכה רביעית בפני עצמה מי לא תנן [יא]ר"ע אומר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה ר' אליעזר אומר בהודאה [יב]אטו כל השנה כולה מי עבדינן כר' עקיבא דהשתא נמי נעביד כל השנה כולה מאי טעמא לא עבדינן כר"ע תמני סרי תקון תשסרי לא תקון הכא נמי שבע תקון תמני לא תקון מתקיף לה מר זוטרא ונכללה מכלל הביננו ה' אלהינו המבדיל בין קדש לחול קשיא: אמר רב ביבי בר אביי [יג]כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ מימות הגשמים מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים מתקיף לה מר זוטרא ונכללה מכלל ודשננו בנאות ארצך ותן טל ומטר אתי לאטרודי אי הכי הבדלה בחונן הדעת נמי אתי לאטרודי אמרי התם כיון דאתיא בתחלת צלותא לא מטריד הכא כיון דאתיא באמצע צלותא מטריד מתקיף לה רב אשי ונימרה בשומע תפלה דא"ר תנחום אמר רב אסי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס טעה שאני: גופא א"ר תנחום אמר רב אסי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס מיתיבי [יד]טעה [טו]ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו שאלה [טז]בברכת השנים מחזירין אותו והבדלה [יח]בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס ל"ק הא ביחיד הא בצבור בצבור מ"ט לא משום דשמעה משליח צבור אי הכי האי מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה מפני ששומע משליח צבור מיבעי ליה אלא אידי ואידי ביחיד ול"ק [יט]הא דאדכר קודם שומע תפלה הא

לייט עלה אביי אמאן דמצלי הביננו. והכי קי"ל ויש ספרים דמסיק ה"מ בתמא אבל בדרך שרי כדמשמע במכילתין (יא) גבי רבי יוסי וכו':

ונכללה בהביננו. והא דאמרינן בפ"ק דנדה (דף ח.): כל השנה כולה מתפלל אדם ר"ח חוץ ממוצאי יה"כ מפני טורח לבור מפני התענית וי"א שמתפללים י"ח שלימות מפני שלא הבדלה בחונן הדעת ותימה אמאי לא פריך ונכללה בהביננו וי"ל דלא דמי דהתם כל השנה כולה מתפלל י"ח ואין לנו להקשות ונכללה מכלל כדי לשנות המנהג שלא כל השנה אבל הכא שכל השנה מתפלל הביננו פריך שפיר למה לי לשנות המנהג בשביל אתה חוננתנו ונכללה בהביננו: **מפני שיכול לאומרה בשו"ת.** כדאמר [נקמן לא.] (עו"ג דף ח) שואל אדם צרכיו בשו"ת ודוקא צרכיו כגון שיש לו חולה בתוך ביתו או שצריך שדהו מיס דהוא מעין תפלה וכן שאלה אבל הזכרה והבדלה ושאר שבחים אסור שאינה מעין שו"ת וגראה שכל האומר ברוך אתה ה' שו"ת אחר שסיים דברי תחנוניס מיושב מגונה כדאמרי' (מגילה דף יח.) מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של מקום כלומר להוסיף ברכות על אלו ואפילו אם בא להתפלל שמנה עשרה עוד פעם אחרת אסור שגראה כמוסיף על הברכות והא דאמר לעיל (דף כא.) ואומי שיתפלל אדם כל היום (ב) היינו דוקא ספק התפלל אבל ודאי אוקמינן לעיל שפוסק אפי' באמצע ברכה כשמואל בפרק מי שמתו (שם) ומה שאליה לבור שונה בהן היינו להוציא רבים ידי חובתן ומה שמתפלל בלחש היינו כדי להסדיר תפלתו כדמוקמינן בפרק בתרא דר"ה (דף לד.):

הא

תורה אור השלם

1. וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל כְּכֹל הַתּוֹעֵבוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה רָשָׁע וַיַּעֲשֶׂה הֲרָשָׁע יִחְיֶה בָּהֶם כָּל צִדְקָתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא תִזָּכַרְנָה בְּמַעֲלוֹ אֲשֶׁר מָעָל וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא בָּם יָמוּת: יחזקאל יח כד

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה לייט וכו' במכילתין. נ"ב לעיל בפ"ק דף ג' וע"ש בתוס' בד"ה היה לך: (ב) ד"ח מפני וכו' היינו דווקא בספק התפלל אבל בוודאי התפלל אוקמינן:

הגהות הגר"א

[א] טרם נקרא אתה תענה. נ"ב כי אתה עונה בכל כו'. ג' ר"ף ר"ש ורא"ש ועיין רמב"ם:

מוסף רש"י

גמירי. מסורת מאבותיו (פסחים נב:) מסורת בידי מרבותי (סוטה ח.). בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה. בא זכרונם לטובה ונגזר עליהם הריון (ר"ה יא. וכעי"ז יבמות סד:). כ"ד רננות. רנה תפלה תחנה כתוכים בתפלת שלמה עד כ"ד, וי"א כ"ד ברכות דתענית, ולא הזיא (שבת ל.). אומרה ברכה רביעית בפני עצמה. להבדלה במוצאי שבתות ואינו כוללה בחונן הדעת (נדה ח.).

רבינו ניסים

הני כ"ד דתעניתא כנגד מי אמר ר' חלבו כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה. הא מילתא פרשוה בתלמוד ארץ ישראל בפירקין ובפרק ד' דתענית (הלכה ב) ר' חלבו ור' שמואל כנגד כ"ד פעמים רנה תפלה תחנה שכתובין בפרשת שלמה ואית בגמרא בפ' משקין בית השלחין (מועד קטן דף ט) ובפרק כל ישראל יש להם חלק (דף קז) בשעה שבנה שלמה את בית המקדש ובקש להכניס ארון לבית קדש הקדשים דבקו שערים זה בזה אמר כ"ד רננות כו':

עין משפט נר מצוה

מז א ב מיי' פ"י מהל' תפלה הל' ג סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' קכו סעיף ג:

מח ג ד ה מיי' פ"ב שם הל' [ב] ג ד סמג שם טוש"ע או"ח סימן קי סעיף ג:

מט ו מיי' פ"י שם הל' ח סמג שם טוש"ע א"ח סי' קיד סעיף ה:

נ ז מיי' שם הלכה ט סמג שם טוש"ע א"ח סי' קיז סעיף ד:

נא ח מיי' שם הל' יד סמג שם טוש"ע א"ח סימן לד סעיף ג:

נב ט מיי' שם הל' ט סמג שם טוש"ע א"ח סימן קיז סעיף ה:

רבינו חננאל

הני עשרים וארבע דתעניתא כנגד מי אמר ר' חלבו כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה בשעה שהכניס ארון לבית קדשי הקדשים. ירושלמי: כ"ד תעניות כנגד כ"ד פעמים שכתוב בפרשת שלמה רנה תפלה תחנה. מאי מעין שמונה עשרה רב אמר מעין כל ברכה וברכה. פירוש, מזכיר שלש ראשונות כסדרן ואומר ברכה רביעית חננו מאתך דעה ביגה והשכל בא"י חונן הדעת, והחזירנו בתשובה שלמה לפניך, בא"י הרוצה בתשובה, מחל לנו מלכנו כי פשענו בא"י חנון המרבה לסלוח, גואלנו מהרה למען שמך בא"י גואל ישראל, והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו בא"י רופא חולי עמו ישראל, וברך שנתינו כשנים הטובות בא"י מברך השנים, וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ בא"י מקבץ נדחי עמו ישראל, מלוך עלינו אתה ה' לבדך בחסד וברחמים וצדקנו במשפט בא"י מלך אוהב צדקה ומשפט. את המינים ואת מל/(כות) זדון במהרה תעקר תשבר ותמגר ותכניע אויבנו במהרה בימינו בא"י שובר אויבים ומכניע זדים. ועל כל הבוטחים בך יהמו רחמיך ושים חלקנו עמהם בא"י משען ומבטח לצדיקים. בנה ירושלים במהרה וכסא דוד לתוכה תכין בא"י בונה ירושלים. את צמח דוד עבדך תצמיח והושיענו בא"י מצמיח קרן ישועה. קבל ברחמים את תפילתינו בא"י שומע תפלה. ויאמר שלש אחרונות כתקנן. ושמואל אמר הביננו. פי' אומר שלש ברכות הראשונות כתקנן ומתחיל הביננו, הביננו ה' אלקינו לדעת דרכיך, מול לבבינו לשוב ליראתך, סלח ה' לנו להיות גאולים, רחקנו ממצוקים ודשננו בנאות ארצך, ונפוצים מארבע תקבץ, והתועים השב צדק ומשפט, ועל הרשעים תניף ידך, וצדיקים ישמחו בבנין עירך ובתיקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לבן ישי משיחך, טרם נקרא תענה בא"י שומע תפלה [ושלש אחרונות כתקנן]. ירושלמי: אית תנא תני שבע מעין י"ח, ואית תנא תני י"ח מעין י"ח, מאן דתני זיין מעין י"ח מסייע ליה לשמואל, ג' ראשונות וג' אחרונות הרי שש, והביננו ברכה אחרת שתחם בה בא"י שומע תפלה הרי ז' מעין י"ח, מאן דתני י"ח מעין י"ח מסייע ליה לרב דאמר חתימה מעין כל ברכה וברכה כאשר פירשנו

למעלה. וסוגיא דשמעתא כשמואל דהטא, מיהו חזינן דנהגו לצלויי כי הא דרב בתפלת המנחה בעידנא דממהרי, ולא חזינן רבנן קשישאי דהוו מחו בידייהו, ש"מ דהלכתא כותיה דרב. לייט עלה אביי אמאן דמצלי הביננו. ואע"ג דלייט אביי אמאן דמצלי הביננו, יש מי שאומר לכל מאן דאפשר ליה, אבל מאן דטריד או בדרך לא לייט אביי. אמר ר' תנחום אמר רב אסי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים וכו'. ירושלמי: אמר ר' זעירא בשם ר' חנינא, היה עומד בגשם והזכיר של טל אין מחזירין אותו, בטל והזכיר של גשם מחזירין אותו, והתניא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר, לא דאמי ההוא דמיקל לההוא דלא מצלי ולא מיקל, בגשם והזכיר של טל אין מחזירין אותו, והתניא אם לא שאל בברכת השנים או שלא אמר גבורות גשמים מחזירין אותו, בההוא דלא אידכר לא טל ולא מטר.

הא דאדכר (אחר) [בתר] שומע תפלה. מז ודלמי מחזירין אותו מיהו אם לא עקר רגליו אינו צריך לחזור לראש ולא לברכת השנים אלא חוזר לשומע תפלה וכן משמע בירושלמי פ׳ אין עומדין דקאמר אם לא שאל בברכת השנים מחזירין אותו ולהיכן חוזר ר׳ שמעון בשם ר׳ יוחנן אמר בר״ח אם עקר רגליו חוזר לראש ואם לאו חוזר לעבודה ה״ג אם עקר רגליו חוזר לראש ואם לאו חוזר לשומע תפלה אלמא משמע בהדיא דאינו חוזר אלא לשומע תפלה כי לא עקר רגליו מיהו הירושלמי פליג[א] אגמרא דידן בגבורות גשמים דהכא קתני לא הזכיר גבורות גשמים מחזירין אותו ולא קאמר לאומרו בשומע תפלה ובירושל׳ קאמר אם לא שאל בברכת השנים אומרה בשומע תפלה ודכוותה אם לא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מזכיר בשומע תפלה ומה אם שאלה שהיא מדוחק אומרה בשומע תפלה הזכרה שהיא מריוח לא כ״ש אלמא דבהדיא איתא התם דחוזר בגבורות גשמים לשומע תפלה ואפשר להיות שהגמרא שלנו לא חשש לפרשו משום הקל ומומר כדאיתא בירושלמי והא דקתני לא הזכיר גבורות גשמים מחזירין אותו איירי שלא הזכיר כלל בשומע תפלה והא ליתא דהא במסקנא מוקי האי מימרא בנזכר קודם שומע תפלה משום פירכא דשאלה ובירושלמי קאמר היה עומד בטל והזכיר של גשם מחזירין אותו פי׳ בימות הקיץ ופריך והא תניא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר והכי פריך כי היכי דאם לא הזכיר כלל מטל אינו עיכוב ואם היה רוצה להזכיר מזכיר ה״נ אם עמד בטל והזכיר של גשם אין לחוש דלא גרע מלא הזכיר טל כלל ומשני דלא דמי ההוא דמקל ומגלי לההוא דמגלי ולא מקל פי׳ מקלל כלומר אינו דומה כשעומד בטל והזכיר של גשם שהוא סימן קללה למי שאינו מזכיר כלל לא טל ולא גשם שאינו מקלל וכן הלכה למעשה שאם עומד בשל טל והזכיר של גשם דמחזירין אותו ואם לא הזכיר משניהם כלל אין מחזירין אותו והדר קאמר בירושלמי קאי בגשם והזכיר בשל טל אין מחזירין אותו ופריך מהכא והתניא אז שלא הזכיר גבורות גשמים מחזירין אותו ומשני הא דאדכר הא דלא (ד) אדכר הא דלא אדכר לא טל ולא מטר לכך מחזירין אותו הא דהזכיר של טל ומטר ולא נהירא דפשיטא אם הזכיר שניהם דאין מחזירין אותו ואם לא הזכיר כלל פשיטא דמחזירין אותו אלא ודאי יש לפרש הא דאדכר טל הא דלא אדכר כלל לא טל ולא מטר לפיכך מחזירין אותו אבל אם הזכיר טל אף בימות הגשמים אין מחזירין אותו לכך יש בני אדם שאומרים כל שעה טל מתוך שהם רגילים אם כן בימות הגשמים אם שכח מוריד הגשם אין מחזירין אותו: **טעה** ולא הזכיר של ראש חדש בעבודה חוזר לעבודה. והכלכות גדולות פי׳ דוקא ביחיד אבל בצבור אינו חוזר מפני שאומעה משל״ל מיהו צריך לדקדק מפי החזן כל אות ואות של תפלה אע״פ שהוא בקי דהא אמרינן בראש השנה (פ״ד דף לד:) כשם שמוליא את שאינו בקי כך מוליא הבקי ואע״ג דאמרינן התם לא פטר רבן גמליאל אלא העם שבשדות משום דאינשי וטרידי אבל פ) טעה לא יש לומר היינו שלא התפלל כלל אבל היכא שהתפלל כבר לא חשבינן ליה כאילו לא התפלל כלל וה״ה לכל דבר שמחזירין אותו אי הדר שמע ליה משלוחא דצבורא מראש ועד סוף נפיק והדר ר״מ פסק דוקא שכח להזכיר של ר״ח אבל שכח ברכה שלמה מחזירין אותו ואינו יולא בשמיעתו משליח לבור (וע״ע תוס׳ ר״ה לד: ד״ה כך): **איבא** דאמרי אמר רב נחמן וכו׳. רב אלפס פסק כאיבא דאמרי דברגיל לומר תחנוניו ולא עקר רגליו אינו חוזר לראש ואם אינו רגיל גם כי לא עקר רגליו חוזר לראש ואם עקר גם כי רגיל לומר תחנוניו כמו אלהי נצור לשוני חוזר לראש:

כל שאינו יכול לומר תחנונים. פי׳ ר״ח דאם יכול לומר לשון תחנוניו אפי׳ עליו כמשא הוי תפלה מעליא דלא בעינן אלא לשון תחנוניו בלבד: והיכי

תחנונים. כגון אלהי נצור לשוני מרע שאנו אומרים בעמידה אחר תפלה: **אכל אם אינו רגיל.** הוא״ם סיום תפלתו כעקירה אפילו לא עקר: **למשוי.** והיינו לשון קבע. חוק קבוע הוא עלי להתפלל וצריך אני לצאת ידי חובתי (ק): **מי שאינו יכול. לכוין לבו לשאול צרכיו: לחדש בה דבר.** בבקשתו והיינו לשון קבע כיוס (ב) כן אתמול כן מחר: **דילמא מטרידנא.** שמא אטעה ולא אדע לחזור למקום שהפסקתי: **שאינו מספלל עם דמדומי חמה.** והיינו לשון קבע. תפלתו עליו חוק קבוע לצאת ידי חובה ואינו מקפיד לחזר אחר שעת מלוה ועת רצון: **עם דמדומי חמה.** תפלת יוצר עם הנץ החמה ותפלת המנחה עם שקיעת החמה: **יירא״וך עם שמש.** זו תפלת יוצר (ג) : **ולפני ירח.** זו מנחה: **לייני במערבא.** על מי שמשהה תפלת המנחה עד דמדומי חמה שמא תטרף לו השעה ע״י אונס ועבר הזמן: **בכל פרשת העבור וכו׳.** כמו פרישת העבור: **אפי׳ בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה לאשה עוברה.** והכי משמע בכל עניני פרישת העבור כגון עברה (ד) בעברה: **יהיו לל לרציהם.** גלוים לפניך לרחם עליהם: **אפי׳ בשעה שהם עוברים.** ולשון פרשת העבור שהן פורשין לעבירה: **עשה רצונך בשמים.** שאין שם חטא ואין רצונך עליהם אלא לטוב ועבור לתחתונים על רצונך: **וכן.** להם לירא״יך: **נתת רוח.** שלא יתערבב רוחם על ידי הבריות כגון ע״י חיות ולסטים: **והטוב בעיניך עשה.** אתה להם ודוגמא זו מצינו בספר שופטים (י) ויאמרו בני ישראל חטאנו עשה אתה לנו (כטוב) [ככל הטוב] בעיניך אך הצילנו וגו׳: **שועה.** לשון גניחה יותר מתפלה: **ודעתם קצרה.** ואינם יודעים לפרש צרכיהם: **לא תרפה ולא תחטי.** לא תכעוס שמתוך הכעס אתה בא לידי חטא: **לא תרוי.** לא תשתכר ביין: **המלך.** טול רשות: לישתף

א) שבת דף קיח.; ב) [קדושין לג: ושם נסמן], ג) תוספתא פ״ג הי״ל, ד) [וע׳ רש״ל במדוסי מגדו׳], ה) [בעיר לא כל״ל וכ״ה שם ברש״ש],

תורה אור השלם

1. יַיְרִאוּךָ עִם שֶׁמֶשׁ וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים:
תהלים עב ה

הגהות הב״ח

(א) רש״י ד״ה כמשוי וכו׳ ידי חובתי הס״ל ואחר כך מתמיל הדבור מי שאינו אומר בלשון תחנונים. מי שאינו: (ב) ד״ה לחדש וכו׳ קבע בהיום כן: (ג) ד״ה ייראוך וכו׳ תפלת יוצר. נ״ב ע׳ לעיל ד׳ ט ע״ב פירש״י דקאי אקר״ש: (ד) תוס׳ ד״ה הא דאדכר וכו׳ ולא אדכר פירוש הא דלא אדכר לא טל ולא מטר לכך מחזירין אותו הא דאדכר דהזכיר:

הגהות הגר״א

[א] גמ׳ (רי״ל שמע שועת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם בא״י ש״מ) תא״מ ונ״ב בתוספתא ל״ג לה: [ב] שם די מתסורה. נ״ב והטוב בעיניך עשה. גילקת רי״ף ורמב״ם ולא״ם: [ג] שם ותסמכני לשלום. נ״ב ומחמירי לביתי לשלום: [ד] שם (ותשלח ברכה במעשה ידי) תא״מ: [ה] שם ובעיני כל רואי. נ״ב כי אתה שומע כו׳. טור:

מוסף תוספות

א. בתוס׳ רי״ש כתב, מיהו לא ידענא אם התלמוד שלנו חולק על הירושלמי.

מוסף רש״י

עם דמדומי חמה. כשהיא אדומה, שהרית אחרי הנלה מיד היא אדומה, וערבית סמוך לשקיעתה (שבת קיח:). עם שמש. עם זריחתה (שם). ולפני ירח. קודם אור הירח בעוד השמש לא שקעה (שם).

מסורת הש״ס

עין משפט נר מצוה

נד א ב מיי׳ פ״א מהל׳ תפלה הלכה י סמג עשין יט טוש״ע או״ח סי׳ תכב סעיף ה [וטור או״ח סי׳ קיד]:
נה ג ד מיי׳ פ״ד שם הלכה טז סמג שם טוש״ע או״ח סימן לח סעיף ג:
נו ה מיי׳ פ״ג שם הל׳ ד סמג שם טוש״ע או״ח סי׳ פט סעיף ה וכסי׳ רלג סעיף ה:
נז ו מיי׳ פ״ד שם הל׳ יט סמג שם טוש״ע או״ח סי׳ קי סעיף ג:
נח ז מיי׳ פ״ה מהלכות דעות הלכה ד ופ״ב הלכה ג:
ח [מיי׳ פ״ה שם הל׳ ג:]:
נט ט י מיי׳ פ״א מהל׳ ברכות [הל׳ כה] [ע״ש ולא ממלא והכ״א סי׳ קי ממה על המרמ״ם שהשמיטן] סמג עשין (כז) [יט] טוש״ע או״ח סימן קי סעיף ד:

רבינו חננאל

הא דאידכר לבתר שומע תפלה. ירושלמי: אם לא הזכיר גשמים בתחיית המתים ולא שאלה בברכת השנים מחזירין אותו, היכן הוא חוזר בו ויהיה כמו שאמר בראש חדש אם עקר את רגלו חוזר בתחלה, ואם לאו חוזר לעבודה, והכא אם עקר את רגליו חוזר בתחלה, ואם לאו לשומע תפלה. **ואסיקנא** לא הזכיר שאלה בברכת השנים אומרה בשומע תפלה, אם נזכר בעבודה או בהודאה או בשים שלום, חוזר ומזכיר בשומע תפלה. ואם סיים תפלתו, אם רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו כל זמן שלא עקר רגליו מזכיר בשומע תפלה. ואם אין רגיל חוזר לראש ואע״פ שלא עקר רגליו. וכן אם לא הזכיר של ראש חדש ונזכר בהודאה או בשים שלום חוזר לעבודה, ואם סיים כמו שפירשנו חוזר לראש. והיינו יחיד שיתפלל שלא עם הצבור, אבל עם הצבור מפני טורחם שלא ימתינוהו עד שישלים תפלתו, לא הטריחוהו לחזור כדקאמר תלמודא בציבור שאני.

א) טעה דף קיח.; ב) [קדושין לג: ושם נסמן], ג) תוספתא פ״ג הי״ל, ד) [וע׳ רש״ל במדוסי מגדו׳], ה) [בעיר לא כל״ל וכ״ה שם ברש״ש],

א) שבת דף קיח.; ב) [קדושין לג: ושם נסמן], ג) תוספתא פ״ג הי״ל, ד) [וע׳ רש״ל במדוסי מגדו׳], ה) [בעיר לא כל״ל וכ״ה שם ברש״ש],

ליתפוף נפשיה. אל יתפלל תפלה קצרה בלשון יחיד אלא בלשון רבים שמתוך כך תפלתו נשמעת: **עד דמה.** זמנה להתפלל: **עד פרסה.** אבל לא לאחר שהלך פרסה. וכה"ג מפרש עד כמה יבקש ליתן שיהא צריך להתפלל עד פרסה אפי' אין לו ליתן אלא עד פרסה אבל דרך פחות מפרסה אין צריך להתפלל תפלה זו: **רב ששת.** מאור עיניים הוה: **מהיות עוב אל אקרא רע.** הואיל ואני יכול להתפלל מעומד שהרי חבורתי עומדת לא אקרא רע להתפלל מהלך ואע"פ שמותר: **וכי מטי לביתיה בעי מהדר ולצוויי.** שהרי לא התפלל כלום מתפלת י"ח: **שאין דעתו מיושבת עליו.** שקשה עליו עכוב הדרך: **לכוין את הרוחות.** לצד ארץ ישראל כדבעינן למימר תל שהכל פוניס בו: **לחורי ניס הכפורת.** במערב העזרה היו י"א אמה חצר מכותל בית קדשי הקדשים לכותל מערבי של עזרה והעומד שם מחזיר פניו לבית הכפורת למזרח: **הוו מקדמי.** קודם היום: **בקרון וכספינה.** איכא בעמותא דמיא: **קורא ק"ש.** ימתין עד שיגיע זמן ק"ש ויקרא"נה ואח"כ יתפלל: **תפלה מעומד עדיף.** שיכול לכוין את לבו לפיכך היו מקדימין להתפלל מעומד בזמיתם שלא יצטרכו להתפלל בדרך במהלך: **בשבתא דרגלא.** שלפני פסח [9] ועצרת וסוכות. ומרימר בעירו ומר זוטרא בעירו היו הדרשניס ושחרית היו העם הולכים לבית המדרש וכשמגיע זמן ק"ש קורין והדרשן דורש והעם נשמטים ומתפללים איש איש לבדו ולכך הם היו מאספין להם י' שחרית קודם שילכו לבית המדרש וקורין ק"ש ומתפללים בסמיכת גאולה לתפלה והדר נפקי לפרקא ודרשי: **ומצלי בהדי צבורא** ל"ג: **רב אשי.** היה רואה ישיבה במתא מחסיא ודורש והוא לא היה מתפלל קודם בית המדרש אלא כשמגיע זמן ק"ש לוחש הרבה יחד למתורגמן העומד לפניו ובעוד שהמתורגמן משמיע לרבים הוא קורא את שמע וסומך גאולה לתפלה ומתפלל מיושב שלא היה רולה לאחר שלא להטריח את הצבור לקום מפניו: **בהדי צבורא.** בשעה שהצבור נשמטין ומתפללין. אי נמי בהדי צבורא כמו שהוא יושב בתוך הצבור כלומר שאינו יולא. וכי הוה אמי בזיתיה חוזר ומתפלל מעומד לכוין את לבו: **עריחא לי מילתא.** לאחר בית המדרש עד שאתפלל: **ועכיד מר לאחוה דשמואל ולוי.** שמתפללין קודם היום בזיתם מעומד ולא תצטרך לב' תפלות ומשום מסמך גאולה לתפלה כיון דמצלו קודם ק"ש לא קפדי: **לא חזינן להו לרבנן קשישי מינן דעבדי הכי.** שיקדימו תפלה לקריאת שמע הלכך כיון דממתין מתפלה עד זמן ק"ש מצוה לסמוך תפלה אחר גאולה לפיכך מתפלל מיושב במקומו ולפי שאין דעתו מיושבת עליו כ"כ צריך לחזור ולהתפלל בזיתו: **מתני' אין תפלה המוספין אלא בחבר עיר.** לא תקנוה אלא בצבור. חבר עיר חבורת העיר. אבל לא ליחיד: **משמו.** של רא"ש: **כל מקום כו'.** וכגמ' פריך היינו ת"ק אליבא דרא"ש: **גמ' יחיד שלא בחבר עיר.** יחיד הדר בעיר שאין שם עשרה לת"ק אליבא דרבי אלעזר דאמר לא תקנוה אלא בעשרה יחיד זה פטור ולרבי יהודה אין יחיד פטור אלא במקום עשרה ששליח לצבור פוטרו: בנהרדעא

והיכי מצלי לה. אתפלת הדרך קאי ורב ששת אמר אפי' מהלך וקי"ל כרב ששת[א] ומיהו בתוספ' פסק ה"ר יוסף כרב חסדא וכן רב אלפס פי' דרב חסדא עדיפא ליה טפי: **מאי איכא** בין הביננו לתפלה קצרה. תימה לימא דאיכא בייניהו דתפלה קצרה אינו מתפלל אלא במקום סכנה והביננו מתפלל אפילו שלא במקום סכנה וי"ל דהכי קא בעי מאי בייניהו כל ג' במקומו תפלה קצרה במקום סכנה והביננו שלא במקום סכנה: **הלכה** כרבי. שלא ירד למטה ואפי' שלא במקום סכנה ואפילו במהלך מתפלל ואינו צריך להחזיר פניו כנגד ירושלים[ב]:

היה עומד בח"ל יכוין כנגד ארץ ישראל. ול"ג לבו דאפניו קאי כדקתני סיפא היה עומד במזרח מחזיר פניו למערב:

לתלפיות תל שכל פיות פונים בו. וכהן שמעתתא קי"ל וכן מסקינן בגמ' יחפור (ב"ב כה:) דקאמר אמון דקיימיתון לפומא דא"י אדריתון ולא כהני אמוראי דלעיל (שם) דפליגי אי השכינה במזרח או במערב עכשיו אנו במערבה של א"י על כן אנו פונין למזרח:

אבוה דשמואל ולוי הוו מקדמי ומצלו. פירש רש"י קודם עמוד השחר ולא נראה לאם כן לא היו יולאין בו כלל [8] דעדיין אינו יום לכך נראה כפי' ר"ח דמשעלה עמוד השחר קאמר והוו מקדמי קודם הנץ החמה קאמר ועדיין אינו עיקר זמן תפלה: **מסמך** גאולה לתפלה עדיף. מלהתפלל מעומד והכי פסקי בה"ג הלכה כר"ש בן אלעזר ומשמע די"ח ברכות מותר להתפלל בדרך במהלך ואין צריך לעמוד וא"ת ומ"ש מהבינו דמסקינן לעיל דמעומד דוקא וי"ל דשאני הביננו שהיא קלרה ואין כאן בטול דרך כ"כ כמו בי"ח ברכות ועוד פירש הר"ש דהכא כי הדר לביתיה מצלי מעומד כדאמרינן בסמוך רב אשי מצלי בהדי צבורא ביחיד מיושב כדי לקרות ק"ש בשעתה וכי הדר לביתי' מצלי מעומד וכ"ח פסק כאבוה דשמואל ולוי ומיהו מדקאמר[ג] רב אשי לא חזינן לרבנן קשישי דקא עבדי הכי משמע דאין הלכה כמותם: ה"ג

במערב מחזיר פניו למזרח בדרום מחזיר פניו לצפון בצפון מחזיר פניו לדרום נמצאו כל ישראל מכוונין את לבם למקום אחד א"ר אבין ואיתימא ר' אבינא מאי קראה[5] כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות תל שכל פיות פונים בו: אבוה דשמואל ולוי[6] כי הוו בעו למיפק לאורחא הוו מקדמי ומצלי וכי הוה מטי זמן ק"ש קרו כמאן כי האי תנא דתניא[7] השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה וכשיגיע זמן ק"ש קורא השכים לישב בקרון או בספינה מתפלל וכשיגיע זמן ק"ש קורא רשב"א אומר בין כך ובין כך קורא ק"ש ומתפלל כדי שיסמוך גאולה לתפלה במאי קמיפלגי [8]מר סבר תפלה מעומד עדיף ומר סבר מסמך גאולה לתפלה עדיף מרימר ומר זוטרא הוו מכנפי בי עשרה בשבתא דרגלא ומצלו והדר נפקא לפרקא רב אשי מצלי בהדי צבורא ביחיד מיושב כי הוה אתי לביתיה הדר ומצלי מעומד אמרי ליה רבנן ולעביד מר כמרימר ומר זוטרא אמר להו טריחא לי מלתא ולעביד מר כאבוה דשמואל ולוי אמר להו לא חזינא להו לרבנן קשישי מינן דעבדי הכי: **מתני'** ר' אלעזר בן עזריה אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר וחכ"א [9]בחבר עיר ושלא בחבר עיר ר' יהודה אומר משמו כל מקום שיש שם חבר עיר יחיד פטור מתפלת המוספין: **גמ'** ר' יהודה היינו ת"ק איכא בינייהו יחיד שלא בחבר עיר ת"ק סבר פטור ור' יהודה סבר חייב א"ר הונא בר חיננא אמר ר' חייא בר רב הלכה כר' יהודה שאמר משום ראב"ע א"ל רב חייא בר אבין שפיר קאמרת דאמר שמואל מימי לא מצלינא צלותא דמוספין ביחיד בנהרדעא

לישתף אינישי נפשיה בהדי צבורא היכי נימא יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתוליכנו לשלום וכו' אימת מצלי אמר רבי יעקב אמר רב חסדא [8]משעה שמהלך בדרך עד כמה אמר רבי יעקב אמר רב חסדא [9]עד פרסה והיכי מצלי לה רב חסדא אמר מעומד רב ששת אמר [1]אפילו מהלך רב חסדא ורב ששת הוו קאזלי באורחא קם רב חסדא וקא מצלי א"ל רב ששת לשמעיה מאי קא עביד רב חסדא אמר ליה קאי ומצלי א"ל אוקמן נמי לדידי ואצלי [6]מהיות טוב אל תקרא רע. מאי איכא בין הביננו לתפלה קצרה [7]הביננו בעי לצלויי ג' קמייתא וג' בתרייתא וכי מטי לביתיה לא בעי למהדר לצלויי בתפלה קצרה לא בעי לצלויי לא ג' קמייתא ולא ג' בתרייתא וכי מטי לביתיה בעי למהדר לצלויי והלכתא [8]הביננו מעומד תפלה קצרה בין מעומד בין מהלך: היה רובב על החמור וכו': ת"ר [3]היה רובב על החמור והגיע זמן תפלה אם יש לו מי שיאחז את חמורו ירד למטה ויתפלל ואם לאו ישב במקומו ויתפלל רבי אומר [1]בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי הלכה כרבי: ת"ר [3]סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין לבו כנגד אביו שבשמים שנא' [1]והתפללו אל ה' היה [8]עומד בח"ל יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל שנא' [2]והתפללו אליך דרך ארצם היה עומד בארץ ישראל יכוין את לבו כנגד ירושלים שנאמר [1]והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת היה עומד בירושלים יכוין את לבו כנגד בית המקדש שנאמר [3]והתפללו אל הבית הזה היה עומד בבית המקדש יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים שנאמר [4]והתפללו אל המקום הזה היה עומד בבית קדשי הקדשים יכוין את לבו כנגד בית הכפורת [9]היה עומד אחורי בית הכפורת יראה עצמו כאילו לפני הכפורת נמצא עומד במזרח מחזיר פניו למערב

מ א ב טוש"ע ס"ח סי' קי סעיף ז:
מא ג טוש"ע שם סעיף ד:
מב ד ה מיי' פ"ג מהל' תפלה ה"ג [וקפ"ד] טוש"ע שם סעיף ח ג:
מג ו מיי' פ"ה שם הלכה ב סמג עשין יט עור וטו"ע או"ח סי' לד סעיף ד:
מד ז מיי' שם הלכה ג טוש"ע שם סעיף ג:
מה ח מיי' שם הלכה ג טוש"ע שם סעיף ח:
מו ט י [מיי' פ"ג שם הל' ז] טוש"ע או"ח סי' פט סעיף ח [וסי' לד סעיף ט]:
מז כ טוש"ע או"ח סי' רפו סעיף ג:

תורה אור השלם

1. כִּי יֵצֵא עַמֶּךָ לַמִּלְחָמָה עַל אֹיְבוֹ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵם וְהִתְפַּלְּלוּ אֶל יְיָ דֶּרֶךְ הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בָּהּ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנִיתִי לִשְׁמֶךָ:
מלכים א ח מד
2. וְשָׁבוּ אֵלֶיךָ בְּכָל לְבָבָם וּבְכָל נַפְשָׁם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אֲשֶׁר שָׁבוּ אֹתָם וְהִתְפַּלְּלוּ אֵלֶיךָ דֶּרֶךְ אַרְצָם אֲשֶׁר נָתַתָּה לַאֲבוֹתָם הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנִיתִי לִשְׁמֶךָ: מלכים א ח מח
3. וְגֵם אֶל הַנֵּכְרִי אֲשֶׁר לֹא מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וּבָא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְיָדְךָ הַחֲזָקָה וּזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה וּבָאוּ וְהִתְפַּלְּלוּ אֶל הַבַּיִת הַזֶּה: דברי הימים ב ו לב
4. בְּהַעֲצֹר שָׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר כִּי יֶחֱטְאוּ לָךְ וְהִתְפַּלְּלוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ אֶת שְׁמֶךָ וּמֵחַטָּאתָם יָשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֵם:
מלכים א ח לה
5. כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֶךָ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי עָלָיו כֹּל שִׁלְטֵי הַגִּבּוֹרִים: שיר השירים ד ד

הגהות הב"ח

(8) תוס' ד"ה אבוה וכו' לא היו יולאין בלו בתפלה דיום כיון דעדיין אינו יום:

גליון הש"ס

גמ' היה עומד אחורי בית הכפורת. עי' נרגינו יומס פ"ק דף ו' ע"א ובדף הספר דף ה' ע"ב: רש"י ד"ה בשבתא דרגלא וכו' ועצרת. עי' לעיל י"ז ע"ב בכש"י ד"ה שבמא ותוס' שם ד"ה תני זימני:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, ואיהו נמי לא עביד עובדא כר"ח אלא משום מהיות טוב וכו' שבלאו הכי היה לו לעמוד להמתין לר"ח. ב. בתוס' רי"ש הוסיף. כיון שהולך רכוב על בהמתו שהולך לצרכו. ג. בתוס' רי"ש כתב. דאפי' ר' אשי דבסמוך לא פליג עלייהו אלא לא חזינן לרבנן קשישי הוא דקאמר.

רב ניסים גאון

אמר ליה אוקמן לדידי נמי ואצלי מהיות טוב אל תקרא רע. התם בבבא קמא בפרק מרובה (ד' פא) אמרינן מהלכין בשבילי הרשות שלמה אמרה כדתניא הרי שכלו פירותיו מן השדה ואינו מניח בני אדם ליכנס בתוך שדהו מה הבריות אומרות עליו מה הנאה יש לו לפלוני ומה הבריות מזיקות אותו עליו הכתוב אומר מהיות טוב אל תקרא רע ומתמהינן מהיות טוב אל תקרא רע קרא הוא ומתרצי' אין כתיב כי האי גוונא (משלי ג) אל תמנע טוב מבעליו:

רבינו חננאל

אימת מצלי אמר רבי יעקב אמר רב חסדא משעה שמהלך בדרך. עד כמה, פי' עד כמה ילך ויתפלל. אמר רבי יעקב אמר רב חסדא אפילו אין דעתו לילך עד פרסה, יתפלל תפילת הדרך, וכל שכן יותר. אבל פחות לא. רבי אומר בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו. פי' אם ירד. אבוה דשמואל ולוי כי הוי בעי למיפק לאורחא הוו מקדמי ומצלי. משעלה עמוד השחר דיום הוא, ולא הגיע זמן תפלה עדין, שלא הגיע הנץ החמה, דס"ל דתפלה מעומד כרבנן דרשב"א דבסמוך, אבל מבעוד לילה אין לו להקדים ולהתפלל. ואבוה דשמואל ולוי הוו דבעדי כתנא קמא, וכי הוו בעו למיפק באורחא, הוו מקדמי ומצלי מעומד קודם שיחזיקו בדרך, ולא הוו קרו קריאת שמע, כי מטי זמן קריאת שמע קרו ק"ש. וקיימא לן כתנא קמא דהא אבוה דשמואל ולוי עבדו כותיה ומעשה דאמר מיסמך גאולה לתפלה עדיף, ויתפלל מיושב כדי שיסמוך גאולה לתפלה, יחיד הוא, ולא אשכחן מאן דעבד כותיה. ורב אשי דאמר לא חזינא לרבנן קשישי דעבדי כי הא דאבוה דשמואל ולוי, לא אמר דלית הלכתא כוותייהו, אלא לא חזינא מאן דעבד הכי ואחמורי הוא דאחמיר אנפשיה. **מתני':** ר"א בן עזריה אומר אין תפלת המוספים אלא בחבר עיר. פי' אין תפלת המוספין נוהגת אלא בחבר עיר, אין יחיד רשאי להתפלל תפלת מוספין כל עיקר, שאין תפלת מוספין נוהגת אלא בחבר עיר, בצבור והוא חבר עיר. פי' מקום שמתחברין בני העיר ומתפללין. ר' יהודה אומר משמו כל מקום שיש חבר עיר היחיד פטור מתפלת המוספין, אין שם צבור מתפללין תפלת המוספין, היחיד חייב בתפלת המוספין, וזה פי' יחיד שלא בחבר עיר איכא ביניייהו. וקיימא לן דאפילו יחיד היכא דאיכא חבר עיר חייב בתפלת המוספין, דהא אמר ר' יוחנן אני ראיתי את ר' יגאי דצלי והדר צלי, ואוקימנא דהא צלותא שניה מוסף צלי, ואע"ג דהוה תמן חבר עיר, דאמר חזי מאן דמסהיד עליה, כלומר ר' יוחנן מעיד עליו שנתברר לו שתפלת המוסף התפלל, מפני שבשבתות וימים טובים תפלת שחרית קצרה ותפלת המוספין ארוכה, ובמנוע ובראשי חדשים של שחרית ארוכה ושל מוספין קצרה ממנה, ואין אדם כר' יוחנן טועה בכך.

עין משפט נר מצוה

סח א מיי׳ פ״ד מהל׳ תפלה הלכה טו וסי״ א הלכה ח [טוש״ע או״ח סימן קא סעיף ח]:
סט ב מיי׳ פ״ח מהלכות תפלה הלכה ג סמג עשין יט טוש״ע ס״ח סי׳ ל סעיף יח:
ע ג מיי׳ פ״ד שם הל׳ טו סמג שם (טוש״ע או״ח סי׳ קא סעיף ח):
עא ד ה מיי׳ פ״י שם הלכה יב סמג שם טוש״ע או״ח סימן קכו סעיף ג:
עב ו מיי׳ שם הל׳ טו סמג שם טור ש״ע או״ח סי׳ קה:
עג ז ח מיי׳ שם הלכה יא סמג שם טוש״ע או״ח סי׳ מב סעיף ח:
ט [מיי׳ פ״ב מהל׳ קידוש החודש הל׳ מ]:
א י מיי׳ פ״ד מהל׳ תפלה הל׳ טז סמג שם טוש״ע או״ח סי׳ ס״ג סעי׳ ב:
ב כ מיי׳ פ״ט שם הל׳ ה סמג שם טוש״ע א״ח סימן לא סעיף ו:

רבינו חננאל

איתמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו אמר אין הלכה כר׳ יהודה שאמר משום ר׳ אלעזר בן עזריה, אלא כרבנן דאמרי בין בחבר עיר בין שלא בחבר עיר, דעובדא דר׳ ינאי מסייע להו. **והתניא טעה ולא הזכיר של ר״ח בערבית אין מחזירין אותו מפני וכו׳ אמר ר׳ יוחנן בצבור שנו.** יחיד שמתפלל בצבור אם טעה ולא הזכיר של ראש חדש, שחרית אין מחזירין אותו, שלא יטריח את הצבור [שלא ימתינו אותו עד שישלים תפלתו]. וכ״ש ערבית שאין מקדשין את החדש אלא ביום. אבל יחיד שלא בצבור חוזר. **כמה ישהה בין תפלת שחרית ותפלה של מוספין וכו׳. חד אמר כדי שתתחונן דעתו עליו וכו׳.** פי׳ כשיעור שתסור אימת צבור מלבו, כי בעת שעובר לפני התיבה מתבהל מפני הצבור וכשמתחיל להתפלל לכוין לבו להתחונן מסיר אותו האימה מלבו, כדכתיב ואתחנן אחר ואתנפל. וחד אמר כדי שתתחולל, פירוש כשיעור שתסור האימה מלבו ויכוין לבו לחלות פני צורו, שימחול לו על כל מה שפשע ומרד, שזה יותר שיעור מן המתחנן לקבל פרס, כי ענין ואתחנן כמו יקבל פרס הוא, שהיה משה רבינו ע״ה מתחנן. אבל ענין ויחל בקשת מחילה וצדיק דברי רצוי בכיה ותחינה. **ירושלמי:** כמה ישהה בין תפלה לתפלה כדי הילוך ארבע אמות. **סליק פ״ד לפ״ש**

מתני׳: אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. פי׳, כפיפת ראש שיכוף ראשו ויכוין תפלתו כאדם שיש לו צער. **אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו.** אסיקנא במלכי ישראל דאם שואל בשלומו אינו מפסיק ומשיב לו, אבל מלכי אומות העולם או הגמון או גוי, או אנס או קרון בא כנגדו, אם יכול יקצר ואם לאו יפסיק.

ה״ג **אין** הלכה כרבי יהודה שאמר משום ראב״ע. אלא הלכה כרבנן וכן פסק ר״ח דלהכי מייתי (ב) רבי אמי ור׳ אסי שהיו מתפללים ביחיד כרבנן ביני עמודי דגרסי לאשמעינן דהלכה כרבנן: **והתניא** טעה ולא הזכיר של ר״ח בערבית אין מחזירין **אותו.** ל״ג ליה דהא אמרינן בסמוך טעה ולא הזכיר של ר״ח אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין כו׳ אי נמי אי איתא אגב אחרינא נקט ליה: **כמה** ישהה בין תפלה לתפלה.

כגון אדם שטעה ורוצה להתפלל שנית וכן בין תפלת שחרית לתפלת המוספין: **כדי** שתתחולל דעתו עליו. ומפרש בירושלמי דהיינו כשילך ארבע אמות: **לפי** שאין מקדשין את החדש כו׳. פי׳ לעיל ברים פרקין (דף כו.) מה שמקשין ומיפוק ליה משום רשות משום דהיינו דוקא לעשות מצוה אחרת עוברת וי״מ דוקא בגילה ראשונה אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין החדש בגילה אבל בגילה שניה מחזירין אותו שכבר מקודש מיום שלפניו ולא נראה לחלק[א]:

מסתברא מילתא דרב בחדש מלא. כלומר שהיה אותו שלפניו מלא[ב] דאז יכול לאומרה בערבית של מחר שהוא עיקר והיה אומר ה״ל יצחק לכל דבר שאמרו חכמים אין מחזירין אותו[ג] כגון יעלה ויבא בערבית ועל הנסים לא מיבעיא אם עקר רגליו (ג) ופתח בברכה שלאחריה דאין מחזירין אותו אלא אפילו לא עקר אלא שסיים אותה ברכה שתקנו בה לאומרה אין מחזירין אותו ולא נהירא לרבינו אלחנן דהא חזינן בברכת המזון דאותן שאמרו חכמים מחזירין וגם אותן שאין מחזירין שוין היכא דלא עקר רגליו כדאמר לקמן (דף מט.) אם שכח של שבת וסיים הברכה כולה ועדיין לא התחיל בברכת הטוב והמטיב אומר ברוך אשר נתן שבתות למנוחה כו׳ וקאמר נמי התם אם טעה ולא הזכיר של ר״ח קודם שעקר רגליו דהיינו קודם שיתחיל ברכת הטוב והמטיב דאותה קורא עקר רגליו אומר ברוך אשר נתן ראשי חדשים וכו׳ אלמא היכא דלא עקר אלו ואלו שוין ואם עקר רגליו שהתחיל בברכת הטוב והמטיב של שבת חוזר לראש ושל ר״ח מעוות לא יוכל לתקון והכי נמי יחזור (ד) באותה ברכה אם לא התחיל בברכה שלאחריה. ומיהו אין ראיה מהתם דשמני התם בברכת המזון שכבר בירך ג׳ ברכות וברכת הטוב והמטיב לאו דאורייתא היא על כן אין מחזירין אותו לגמרי כי אין דומה שם הפסק כל כך ואין להביא ממנו ראיה לי״ח ברכות דאם יחזירוהו בדבר שאין לו לחזור הוי כמו הפסקה ועוד דאין להביא ראיה לכאן דאם היית אומר היכא שלא עקר רגליו בי״ח ברכות שהיה לו לחזור מ״כ היה צריך לחזור לראשה ואין זה הגון[ד] ומיהו אומר ר״י דראה את ר״ת דהיכא דלא עקר רגליו חזר לראשה אפי׳ בדברים שאין מחזירין כגון על הנסים וכן עמא דבר:

הדרן עלך תפלת השחר

אל תקרי בהדרת אלא בחררת. תימה אמאי לא מוכח בהדיא מדכתיב בתריה חילו מלפניו כל הארץ וי״ל היינו קרא דכתיב במזמור הבו לה׳ בני אלים ומההוא קרא בעי להוכיח במסכת מגילה (דף יח:) שאומרים אבות וגבורות וקדושת השם וי״ח ברכות תקנו כנגד האזכרות ומשום הכי דייק מאותו קרא שכתוב באותה פרשה אבל אותו דחילו וגו׳ אינו כתוב באותה פרשה:

איתי

בנהרדעא לבר מההוא יומא דאתא פולמוסא דמלכא למתא ואטרידו רבנן ולא צלו וצלי לי ביחיד והואי יחיד שלא בחבר עיר יתיב רבי חנינא קרא קמיה דר׳ ינאי ויתיב וקאמר הלכה כר׳ יהודה שאמר משום ר׳ אלעזר בן עזריה א״ל [ו]פוק קרא קראיך לברא דאין הלכה כרבי יהודה שאמר משום ראב״ע א״ר יוחנן אני ראיתי את רבי ינאי דצלי והדר צלי א״ל רבי ירמיה לר׳ זירא [ח]ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה ולבסוף כוון דעתיה א״ל [ט]חזי מאן גברא רבא דקמסהיד עליה: [י]ר׳ אמי ור׳ אסי [כ]אע״ג דהוו להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא הוו מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי איתמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו אמר הלכה כר׳ יהודה שאמר משום ראב״ע ר׳ חייא בר אבא צלי והדר צלי א״ל רבי זירא מאי טעמא עביד מר הכי אילימא משום דלא כוון מר דעתיה והאמר ר״א [ל]עולם ימוד אדם את עצמו אם [מ]יכול לכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל אלא דלא אדכר מר דריש ירחא והתניא טעה ולא הזכיר של ר״ח [א] [פ] בערבית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשחרית [ר]בשחרית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במוספין [ס]במוספין אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במנחה א״ל לאו איתמר עלה א״ר יוחנן [ת]בצבור שנו: כמה ישהה בין תפלה לתפלה רב הונא ור״ח חד אמר [י]כדי שתתחונן דעתו עליו וחד אמר כדי שתתחולל דעתו עליו מאן דאמר כדי שתתחונן דעתו עליו דכתיב [1]ואתחנן אל ה׳ ומ״ד כדי שתתחולל דעתו עליו דכתיב [2]ויחל משה אמר רב ענן אמר רב [ט]טעה ולא הזכיר של ר״ח ערבית אין מחזירין אותו לפי [ח]שאין בית דין מקדשין את החדש אלא ביום אמר אמימר מסתברא מילתא דרב בחדש מלא אבל בחדש חסר מחזירין אותו א״ל רב אשי לאמימר מכדי רב טעמא קאמר [כ]מה לי חסר ומה לי מלא אלא לא שנא:

הדרן עלך תפלת השחר

אין [ל]עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים [מ]אפי׳ המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפי׳ נחש כרוך על עקבו לא יפסיק: **גמ׳** מנא ה״מ א״ר אלעזר דאמר קרא [3]והיא מרת נפש ממאי דילמא חנה שאני דהות מרירא לבא טובא אלא א״ר יוסי בר׳ חנינא מהכא [4]ואני ברב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך ממאי דילמא דוד שאני דהוה מצער נפשיה ברחמי טובא אלא אמר ר׳ יהושע בן לוי מהכא [5]השתחוו לה׳ בהדרת קדש אל תקרי בהדרת אלא בחרדת ממאי דילמא לעולם אימא לך הדרת ממש כי הא דרב יהודה [ב]הוה מציין נפשיה והדר מצלי אלא א״ר נחמן בר יצחק מהכא [6]עבדו את ה׳ ביראה וגילו ברעדה [ו]מאי וגילו ברעדה א״ר אדא בר מתנא אמר [ז]רבה במקום גילה שם תהא רעדה אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה קא בדח טובא אמר וגילו ברעדה כתיב א״ל אנא תפילין מנחנא ר׳ ירמיה הוה יתיב קמיה דר׳ זירא חזייה דהוה קא בדח טובא אמר ליה [7]בכל עצב יהיה מותר כתיב א״ל אנא תפילין מנחנא מר בריה דרבינא עבד הלולא לבריה חזנהו לרבנן דהוו קבדחי טובא

נהרדעא. לפי שיש שם גבור והשליח פוטרני: **פולמוסא.** חיל: **דלגי והדר לגי.** ולמה ליה ב׳ תפלות אלא אחת של שחרית ואחת של מוספין ש״מ לית ליה דראב״ע: **ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה.** ותרוייהו דשחרית: **מאן גברא רבא דקמסהיד עליה.** רבי יוחנן שהעיד על הדבר יפה דקדק שבשביל תפלת המוספין היתה: **משום רבינו.** רב: [ח] **בצבור שנו.** דאין מחזירין משום דשמע ליה מש״ל ואיכא מקצת הזכרה אבל ביחיד צריך לחזור. ובה״ג מפרש לה בש״ל משום טירחא דצבורא אבל יחיד הדר: **טעה ולא הזכיר במוספין.** שהתפלל אתה חונן: **כמה ישהה בין תפלה לתפלה.** מי שיש עליו לחזור ולהתפלל או משום דטעה או משום מוספין כמה ישהה בין זו לזו: **שתתחונן.** שתהא דעתו מיושבת לערוך דבריו בלשון תחנה: **שתתחולל.** לשון חילוי. והיא היא אלא בגישתא בעלמא פליגי: **בחדש מלא.** כשהחדש שעבר מלא עושין ר״ח ב׳ ימים הלכך יכול לאומרה למחר דערבית של מחר ר״ח גמור יותר מן הראשון: **מכדי טעמא קאמר.** שאין מקדשין את החדש בגילה:

הדרן עלך תפלת השחר

כובד ראש. הכנעה: **שוהין שעה אחת.** במקום שבאו להתפלל: **גמ׳ אשתחוה אל היכל קדשך בירא״ת.** מתוך יראה: **מציין נפשיה.** מקשט עצמו בבגדיו: **עבדו את ה׳ בירא״ה.** תפלה שהיא לנו במקום עבודה עשו אותה בירא״ה: [ט] **כל עצב יהיה מותר.** כשהחדש מראה את עצמו עצב יהיה לו שכר: **דהוה קא בדח טובא.** יותר מדאי וגראה כפורק עול: **תפילין מנחנא.** והם עדות שממשלת קוני ומשרתו[י] עלי:

כסא

[ה] [ינכמות מ. כתובות נו.], [ו] [חולין ז.], [ז] לעיל דף ח., [ח] [ינ״ל ד.], [ט] [ינ״ל לד: ד״ה ימין], [י] [הרי״ף וגר״א לא גרסי זו ועי׳ בטור סימן קכ״ו ומכ״כ], [כ] יומא ד:, [ל] [כ״כ כל״ל], [מ] [ד״ה בגבור אחר ד״ה טעם], [נ] [דבורי רש״י מהפסקו בזה], [ס] בס״ל: ומברמו, [ע] כ״ה ברא״ש וע״ש,

תורה אור השלם

1. וְאִתְחַנַּן אֶל יְיָ בְּעֵת הַהִוא לֵאמֹר: דברים ג כג
2. וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי יְיָ אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָה יְיָ יֶחֱרֶה אַפֶּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה: שמות לב יא
3. וְהִיא מָרַת נָפֶשׁ וַתִּתְפַּלֵּל עַל יְיָ וּבָכֹה תִּבְכֶּה: שמואל א א י
4. וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: תהלים ה ח
5. הִבּוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: תהלים כט ב
6. עִבְדוּ אֶת יְיָ בְּיִרְאָה וְגִילוּ בְּרַעֲדָה: תהלים ב ז
7. בְּכָל עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתָר וּדְבַר שְׂפָתַיִם אַךְ לַמַּחְסוֹר: משלי יד כג

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ ולא הזכיר כו׳ ר״ח (בערבית וכו׳. בשחרית) תא״מ. וי״ב ס״א אין זה: (ב) תוס׳ ד״ה אין הלכה כו׳ דלכי מייתי הכא רבי אמי וכו׳ ביחיד ביני עמודי היכא דהוו גרסי כל״ל ותיגא כרבנן נמתק: (ג) ד״ה מסתברא וכו׳ עקר רגליו ופתח. נ״ב פי׳ אם לו פתח: (ד) בא״ד וה״ג יחזור לאותה ברכה:

גליון הש״ס

מתני׳ אפי׳ המלך. עי׳ יומא י״ט ע״ב תוס׳ ד״ה בס:

הגהות הגר״א

[א] גמ׳ של ר״ח בערבית. נ״ב רי״ף וס״פ ל״ג אלא בשחרית אין כו׳ לבד:

מוסף תוספות

א. בתוס׳ רי״ש כתב, וי״ל דלא שנא כיון שאין ראוי לקדש בלילה דמה משפט ביום אף קדוש החדש ביום לכך אין מחזירים. ב. בתוס׳ רי״ש הוסיף, דאז יש ר״ח בשני ימים. ג. בתוס׳ רי״ש כתב, אינו חוזר שהיה דומה לברכה לבטלה אם היה חוזר כלל. ד. בתוס׳ רי״ש כתב, ואין ללמוד מברהמ״ז שעושה ברכה חדשה אחר בונה ירושלים שיחזור לעבודה כאן שתי ברכות.

מוסף רש״י

חזי מאן גברא רבא דקמסהיד עליה. ראה כמה אדם גדול העיד עליו, הואיל וכא להעיד על זאת יפה כיון ודקדק בדבר אל נכון (חולין ז.). **ביני עמודי.** בצד המדרש נכון עליהם מלמעלה (לעיל ח.).

הדרן עלך תפלת השחר

אין עומדין פרק חמישי ברכות לא.

כסף דמוקרא. ה) כוס של זכוכית לבנה: **לישרי לן מר.** שירה: **הי תורה והי מלוה דמגו ענן.** היכן התורה שעסקנו והיכן המצות שאנו מקיימין שיגינו עלינו מדינה של גיהנם: **הלכה פסוקה.** שאינה צריכה עיון אלא יהא מהרהר בה בתפלתו: **יושבת עליה ז' נקיים.** לבד מאותו יום שפוסקת והתורה לא הצריכה ז' נקיים אלא לזבה שנאמר ואם יטהר מזובה ו) ואין זבה אלא הרואה שלשה ימים לצופין בתוך י"א יום שבין נדה לנדה: **ומלניפה.** בבית: **במוץ שלה.** קודם שיזרה אותה שאין מתחייב במעשר מן התורה אלא בראיית פני הבית ומשנמרח בכרי אבל לפני מירוח אין ראיית פני הבית קובעתו דגבי תרומה ומעשר כתיב דגן ראשית דגנך (דברים יח) והוא המירוח לפיכך כשמכניסה לבית קודם מירוח לא הוקבעה למעשר מן התורה ורבנן הוא דאסרו אכילת קבע בדבר שלא נגמר מלאכתו אבל אכילת עראי לא אסרו ומאכל בהמה עראי הוא דתנן במסכת פאה (פ"א מ"ו) מאכיל לבהמה חיה ועוף עד שימרח הלכך בהמתו אוכלת ופטורה אבל איהו אסור באכילת קבע: **אסור בהנאה ומועלין בו.** ואע"ג דקי"ל אין מועלין בדמים וילפינן לה מקראי במסכת יומא (דף נט:) ובשחיטת חולין (דף קיז.) ה"מ כשנשחטו בעזרה דאיכא למימר נתתיו לכם על המזבח לכפר (ויקרא יז) לכפר נתתיו לך ולא למעילה אבל בדם הקזה מועלין כלומר אם נהנה מביא קרבן מעילה. והכי הויין הלכות פסוקות שאין עליהן קושיות ותירוצים שיהא צריך להרהר בהן: **למסניפין.** מתוך כובד ראש: **בברייתא.** מתוך הלכה פסוקה: **שיחה.** לילנות: **מפוך קלות ראש.** חילוף של כובד ראש. מתוך זחות לב ועתק: **אלא מפוך שמחה** (ז). כגון דברי תנחומים של תורה כגון סמוך לגאולת מצרים או סמוך לתפלה לדוד שהוא של שבת ותנחומין כגון לון ירמיו יעשה שומר ה' את כל אויביו וכגון מקראות הסדורות בתפלת ערבית כי לא יטוש ה' את עמו וכיולא בהן: **אנוייה.** ליוהו בדרך: **לניפא.** דקליס: **אדברתן מילתא דו.** וזה שאומרים מימות אדם הראשון הם שהוא גזר על אותו מקום לישוב דקליס: **אם תכין לבם.** אז תקשיב אזנך: **זמנין אלנפא.** שחרית מנחה וערבית: **יכול משבת לגולה הוחלה.** התפלה הזאת. הוחלה כמו נתחלה. אבל קודם לכן לא היה רגיל בכך: **יכול יהא רוגזן.** לשלש תפלות הללו בשעה אחת: **יכול ישאל לרביו.** כגון ברכות דאתה חונן עד ש"ת ואח"כ יתפלל שלש ברכות ראשונות שהן של שבת: **רגב זו תפלה.** של שבת: **בקשה.** שאלת לרביו: **אחר אמת ויציב.** קודם ג' ראשונות: שלריך

אייתי כסא דזוגיתא חיורתא. מכאן נהגו לשבר זכוכית בנשואין: ט) **במקום** גילה שם **תהא רעדה.** פשטו של מקרא עבדו את ה' בירלאה וכשיבא יום רעדה תגילו והכי מפורש בירושלמי עבדו את ה' בירלאה היינו תפלה דאיקרי עבודה ח) כדתניא בספרי (פ' עקב) ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה: **המקיז** דם בבהמת קדשים וכו'. וקשה דאמר בפ"ג דע"ז (דף מד.) גבי דמיס חיצוניס ודמיס פנימיים של קרבנות אלו ואלו נמכרים לגנסים לזבל אלמא דאין מועלין בהן ט) וי"ל דהתם היינו לאחר זריקת דמיס וכבר נתכפרו בעליס מה שאין כן הכא: **רבנן** עבדי במתניתין. וכותייהו קי"ל ולכן אין מתפללין מתוך קלות ראש ושאוכל אלא מתוך כובד ראש ושמחה של מצוה כגון שעסק בדברי תורה ולכן נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם תפלה: **רב** אשי עביד כברייתא. ירושלמי לא יעמוד ויתפלל אלא מתוך דבר הלכה א"ר ירמיה העוסק בדברי תורה לבור העוסק בדברי תורה דמי:

שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומין. ומקשה בירושלמי חוץ מירמיה וכו' והא כתיב כי אם אסף מאסתנו (איכה ה) מיהו ג) מההוא קראי דסוף תרי עשר וקהלת לא פריך מידי שחוסנו בטוב בדברי תנחומין ולא מייתי בפורענות דישראל: **ומוצאו** בזוית אחרת. תימה דאמר לקמן (דף לד.) הבא לשמחת בסוף כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישמח ותירץ הר"ר יוסף דהכא מיירי בתחנונים שהיה אומר אחר י"ח ברכות ולא נהירא דהא מי"ח קאמר וגראה להר"י דודאי בסוף כל ברכה אסור לשמוח אבל בשמע הברכה מיהא מותר לשמוח ובהכי מיירי הכא וכשהיה מגיע לסוף הברכה היה זוקף ולכך נהגו העולם בראש השנה וביום הכפורים שמתפללין זכרנו ובכן תן ותמלוך שמוחים כשמגיעים לפסוקים ובסוף ברכה[א] זוקפין שאין לשמוח בסוף ברכות אלא היכא דתקון: דבר

[ב] וכן תנא כ) מרי בר בריה דרב הונא בריה דר' ירמיה בר אבא אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו כי הא כ) דרב כהנא אלוייה לרב שימי בר אשי מפום נהרא עד בי צניתא דבבל כי מטא להתם א"ל מר ודאי דאמרי אינשי הני צניתא דבבל איתנהו מאדם הראשון ועד השתא א"ל אדכרתן מילתא דרבי יוסי ברבי חנינא דאמר ר' יוסי ברבי חנינא מאי דכתיב [2]בארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם וכי מאחר דלא עבר היאך ישב אלא לומר לך כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתישבה רב מרדכי אלוייה כ) לרבי שימי בר אשי מהגרוניא ועד בי כיפי ואמרי לה עד בי דורא: ת"ר כ) המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמים אבא שאול אומר סימן לדבר [3]תכין לבם תקשיב אזנך תניא כ) א"ר יהודה כך היה מנהגו של ר"ע כ) כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח צבור כ) וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת וכל כך למה מפני כריעות והשתחויות: א"ר חייא בר אבא כ) לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות שנאמר [4]וכוין פתיחן ליה וגו' כ) יכול יתפלל אדם כל היום כלו כבר מפורש על ידי דניאל [4]וזמנין תלתא וגו' יכול משבא לגולה הוחלה כבר נאמר [4]די הוא עבד מן קדמת דנא יכול יתפלל אדם לכל רוח שירצה ת"ל [4](לקבל) [נגד] ירושלם יכול יהא כולל בבת אחת כבר מפורש ע"י דוד דכתיב [5]ערב ובקר וצהרים וגו' יכול ישמיע קולו בתפלתו כ) כבר מפורש על ידי חנה שנאמר [6]וקולה לא ישמע כ) יכול כ) ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל כבר מפורש על ידי שלמה שנאמר [7]לשמוע אל הרנה ואל התפלה רנה זו תפלה תפלה זו בקשה אין אומר דבר כ) (בקשה) אחר אמת ויציב אבל [2]אחר התפלה אפי' כסדר וידוי של יה"כ אומר איתמר נמי אמר רב חייא בר אשי אמר רב [6]אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם בא לומר אחר תפלתו אפילו כסדר של יה"כ אומר: אמר רב המנונא כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע מהני קראי דחנה [6]וחנה היא מדברת על לבה [6]מכאן למתפלל צריך שיכוין לבו [6]רק שפתיה נעות כ) מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו [6]וקולה לא ישמע [2]מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו [6]ויחשבה עלי לשכורה כ) מכאן כ) ששכור אסור להתפלל [8]ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין וגו' א"ר אלעזר מכאן לרואה בחברו דבר

אייתי כסא דמוקרא בת ארבע מאה זוזי ותבר קמייהו ואעציבו רב אשי עבד הלולא לבריה חזנהו לרבנן דהוו קא בדחי טובא אייתי כסא ט) דזוגיתא חיורתא ותבר קמייהו ואעציבו אמרו ליה רבנן לרב המנונא זוטי בהלולא דמר בריה דרבינא לישרי לן מר אמר להו ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן אמרי ליה אנן מה נעני בתרך א"ל כ) הי תורה והי מצוה דמגנו עלן א"ר יוחנן משום רשב"י [8]אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה שנאמר [1]אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אימתי בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה אמרו עליו על ר"ל שמימיו לא מלא שחוק פיו בעוה"ז מכי שמעה מר' יוחנן רביה: ת"ר [2]אין עומדין להתפלל לא מתוך דין ולא מתוך דבר הלכה אלא מתוך הלכה פסוקה והיכי דמי הלכה פסוקה אמר אביי כי הא דר' זירא [3]דאמר ר' זירא [2]בנות ישראל החמירו על עצמן [7]שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבת עליה שבעה נקיים רבא אמר כי הא דרב הושעיא דאמר רב הושעיא [8]מערים [4]אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר ואב"א כי הא דרב הונא [9]דא"ר הונא א"ר זעירא [10]המקיז דם בבהמת קדשים אסור בהנאה ומועלין בו רבנן עבדי כמתניתין רב אשי עביד כברייתא: ת"ר [11]אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא [8]מתוך שמחה של מצוה וכן לא יפטר אדם מחברו לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך [א] דבר הלכה שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים [ב] וכן תנא [8]מרי בר בריה דרב הונא בריה דר' ירמיה בר אבא אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו כי הא [9]דרב כהנא אלוייה לרב שימי בר אשי מפום נהרא עד בי צניתא דבבל כי מטא להתם א"ל מר ודאי דאמרי אינשי הני צניתא דבבל איתנהו מאדם הראשון ועד השתא א"ל אדכרתן מילתא דרבי יוסי ברבי חנינא דאמר ר' יוסי ברבי חנינא מאי דכתיב [2]בארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם וכי מאחר דלא עבר היאך ישב אלא לומר לך כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתישבה רב מרדכי אלוייה [9]לרבי שימי בר אשי מהגרוניא ועד בי כיפי ואמרי לה עד בי דורא: ת"ר [10]המתפלל [11]צריך שיכוין את לבו לשמים אבא שאול אומר סימן לדבר [3]תכין לבם תקשיב אזנך תניא [8]א"ר יהודה כך היה מנהגו של ר"ע [12]כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח צבור [13]וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת וכל כך למה מפני כריעות והשתחויות: א"ר חייא בר אבא [14]לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות שנאמר [4]וכוין פתיחן ליה וגו' [15]יכול יתפלל אדם כל היום כלו כבר מפורש על ידי דניאל [4]וזמנין תלתא וגו' יכול משבא לגולה הוחלה כבר נאמר [4]די הוא עבד מן קדמת דנא יכול יתפלל אדם לכל רוח שירצה ת"ל [4](לקבל) [נגד] ירושלם יכול יהא כולל בבת אחת כבר מפורש ע"י דוד דכתיב [5]ערב ובקר וצהרים וגו' יכול ישמיע קולו בתפלתו [16]כבר מפורש על ידי חנה שנאמר [6]וקולה לא ישמע [17]יכול [18]ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל כבר מפורש על ידי שלמה שנאמר [7]לשמוע אל הרנה ואל התפלה רנה זו תפלה תפלה זו בקשה אין אומר דבר [19](בקשה) אחר אמת ויציב אבל [2]אחר התפלה אפי' כסדר וידוי של יה"כ אומר איתמר נמי אמר רב חייא בר אשי אמר רב [6]אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם בא לומר אחר תפלתו אפילו כסדר של יה"כ אומר: אמר רב המנונא כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע מהני קראי דחנה [6]וחנה היא מדברת על לבה [6]מכאן למתפלל צריך שיכוין לבו [6]רק שפתיה נעות [20]מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו [6]וקולה לא ישמע [2]מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו [6]ויחשבה עלי לשכורה [20]מכאן [18]ששכור אסור להתפלל [8]ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין וגו' א"ר אלעזר מכאן לרואה בחברו דבר

לתפלה. [וגם מפני שצריך לסדר שבחו של הקב"ה תחלה קודם שיתפלל כדילפינן ממשה, הילכך אין לבקש דבר אחר אמת ויציב, וכי כייל בתוכו דברי בקשה אין מונעין].

מסורת הש"ס

א) [ע' תוס' שבת כ: ד"ה אלו ומו' ב"מ כט: ומולין פד: ד"ה בזוגיתא], ב) עיין בפע' יעקב הגילסא, ג) נדה סו. מגילה כח., ד) [עפיה"ר ומו' במגילה שם], ה) פסחים דף ע. מגמות סז: נדה טו: [ע"ש ס"ג], ו) מעילה יב: [ע"ש], ז) תוספפתא פ"ג הכ"ש, ח) שבת ל: פסחים קח., ט) עירובין סד., י) סוטה מו:, כ) [לכל אמי כ"ה בסוטה מו: וכ"כ רש"י בגיטין עט. ד"ה זלו אלו ע"ש שכן מוכח ופ"ע ברש"י ביצה ו. ד"ה אלו], ל) תוספפתא פ"ג ה"ו, מ) תוספפתא שם ה"ז, נ) לקמן לד., ס) תוספפתא פ"ג ה"ח, ע) ע"ז ז:, פ) רי"ף ולא"ש ל"ג, צ) ע"ז מ., ק) עירובין סד., ר) [ע' לעיל כח. פירש"י ד"ה כספא], ש) [ויקרא טו], ת) שיך לעיל ל:, א) [וכ"מ להדיא תענית כ.], ב) [ע' תוס' ומו' יומא עט: ד"ה הוא הוא ותוס' מעילה יב: ד"ה המקיז], ג) מהגהו [כל"ל מ"מ],

תורה אור השלם

1. אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל יְיָ לַעֲשׂוֹת עִם אֵלֶּה: תהלים קכו ב
2. וְלֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְיָ הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הַמּוֹלִיךְ אֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצַלְמָוֶת בְּאֶרֶץ לֹא עָבַר בָּהּ אִישׁ וְלֹא יָשַׁב אָדָם שָׁם: ירמיהו ב ו
3. תֹּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ יְיָ תָּכִין לִבָּם תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ: תהלים י יז
4. וְדָנִיֵּאל כְּדִי יְדַע דִּי רְשִׁים כְּתָבָא עַל לְבֵיתָהּ וְכַוִּין פְּתִיחָן לַהּ בְּעֲלִיָּתַהּ נֶגֶד יְרוּשְׁלֵם וְזִמְנִין תְּלָתָה בְיוֹמָא הוּא בָּרֵךְ עַל בְּרָכוֹהִי וּמְצַלֵּא וּמוֹדֵא קֳדָם אֱלָהּהּ כְּל קֳבֵל דִּי הֲוָא עָבֵד מִן קַדְמַת דְּנָה: דניאל ו יא
5. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֶהֱמֶה וְיִשְׁמַע קוֹלִי: תהלים נה יח
6. וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל לִבָּהּ רַק שְׂפָתֶיהָ נָּעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵע וַיַּחְשְׁבֶהָ עֵלִי לְשִׁכּוֹרָה: שמואל א א יג
7. וּפָנִיתָ אֶל תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל תְּחִנָּתוֹ יְיָ אֱלֹהָי לִשְׁמֹעַ אֶל הָרִנָּה וְאֶל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עַבְדְּךָ מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם: מלכים א ח כח
8. וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֵלִי עַד מָתַי תִּשְׁתַּכָּרִין הָסִירִי אֶת יֵינֵךְ מֵעָלָיִךְ: שמואל א א יד

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אלא מתוך שמחה של מצוה כגון:

גליון הש"ם

גמ' כבר מפורש על ידי חנה. עי' יומא עא ע"ש: שם יכול ישאל אדם צרכיו. עי' לקמן לב ע"א:

הגהות הגר"א

[א] גמ' אלא מתוך דבר הלכה. כשוס קו על תיבת דבר הלכה וי"ב שמחה של מצוה: [ב] שם (וכן) תו"מ:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, לפסוקים ולסוף הברכה (ובהגהות כתב שם וכשמגיעים לסוף הברכה).

מוסף רש"י

ישובת עליה שבעה נקיים. דמלאוייתא אין צריכה שבעה נקיים אלא הרואה שלשה ימים לצופים בתוך י"א יום שבין נדה לנדה, אבל בתחלת נדתה לפילו לאתה כל שבעה ופסקה לערב טובלת בלילה, והן החמירו על עצמן, לפי שאין הכל בקיאים בפתח נדתה אימתי הן עומדות בי"א ימים שבין נדה לנדה, ואם תאמר לא יתמירו אלא בג' לצופין כדכתיב (ויקרא טו) ימים רבים בלא עת נדתה, פעמים שרואיית דם נדה מזקיקתה לשבעה מן התורה, כילד, התחילה לספור שבעה נקיים לאחר שהיתה זבה גמורה וספרה שבעה נקיים ובשביעי לאתה אפילו מחרבל, קתרה הכל וצריכה לחזור ולספור שבעה נקיים, אי נמי שמא לאתה שני ימים ולא ידעה והיום לאתה ידעה דהוו לה שלשה ימים לצופין וצריכה שבעה נקיים ועל כן החמירו (מגילה כח:). ומכניסה במוץ שלה. כעין מאכל בהמה, ומאכל בהמה פטור מן המעשר (מנחות סז:) אי: שמכניסה לבית בתוך שלה ואחר כך דש וממרח, ומוצא הטעל תלה בראיית פני הבית בצ"מ בהשוכר (פסח:) חה בראיית פני הבית לא נגמרה מלאכתו לחול עליו שם טבל, וכשגמר מלאכתן כבר בתוך הבית הוא ואין אלו פני הבית אלא כשנכנס דרך פתחים, כדתניא (לקמן לה:) חסידים הראשונים היו מכניסים פירותיהם דרך טרקסמון כדי לחיינן במעשר, עכשיו מכניסין דרך גגות דרך חלונות דרך קרפיפות לבית כדי לפוטרן (פסחים ט. וכעי"ז בע"ז מא: ונדה סז:).

המשך בעמוד הבא.

רבינו חננאל

[דאמר רבי אושעיא מערים אדם על תבואתו. ואינו עושה אותה גורן, אלא מכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת המוץ, ופטורה מן המעשר]. יכול משבא דניאל לגולה התחיל לעשות כן. אין אומר דבר בקשה אחר אמת ויציב. פי', משום דצריך לסמוך גאולה

דבר שאינו הגון. פירוש אע"ג דליכא איסורא דאורייתא דאי איכא איסורא דאורייתא פשיטא הוכח תוכיח כתיב (ויקרא יט): **גברא** בגוברין. פי' אדם שיהא חשוב ליגמות בין אנשים: [ו]**מכאן** ששכור אסור להתפלל. ירושלמי במסכת תרומות פרק קמא רבי זירא[א] בעי קמיה דרבי אמי שכור מהו שיברך א"ל ואכלת ושבעת וברכת ואפילו מדומדם. פירוש ואפי' הוא שתוי ושכור כל כך שאינו יכול לדבר כראוי דהכי משמע ושבעת וברכת:

מכאן שאסור לישב בד' אמות של תפלה. בין מלפניו [ז](בין מלאחריו) ובין מן הצדדין ופירשו תשובת הגאונים דוקא ביושב ובטל אבל אם היה עוסק בק"ש ובברכותיה וכיוצא בהם אפילו יושב שפיר דמי: **[עמכה].** עמך משמע בתוך ארבע אמות [ב] משום דכתיב עמכה אלא בה"א כלומר שלא היה יושב בתוך ארבע אמות שלה כי אם בחמישית:

מורה הלכה בפני רבך את. ואף ע"פ שלא למד עדיין בפניו מ"מ גדול הדור היה [ח] וצא ללמוד לפניו: **כל** היושב בתענית בשבת. פירש ר"ח בתענית חלום וכן איתא במדרש תהלים וכשיושב בתענית חלום בשבת פי' בה"ג שאומר ענני באלהי עזור ואפילו קובע ברכה לעצמו כיון שאינו בתוך י"ח [ג] גדולה

[ו]דבר [א]שאינו הגון צריך להוכיחו ותען חנה ותאמר לא אדני אמר עולא ואיתימא רבי יוסי ברבי חנינא אמרה ליה לא אדון אתה בדבר זה ולא רוח הקודש שורה עליך שאתה חושדני בדבר זה איכא דאמרי הכי אמרה ליה לא אדון אתה לאו איכא שכינה ורוח הקודש גבך שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות מי לא ידעת דאשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי אמר רבי אלעזר מכאן לנחשד בדבר שאין בו שצריך להודיעו אל תתן את אמתך לפני בת בליעל אמר רבי אלעזר מכאן לשכור שמתפלל כאלו עובד ע"ז כתיב הכא לפני בת בליעל וכתיב התם [1]יצאו אנשים בני בליעל מקרבך מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז ויען עלי ויאמר לכי לשלום אמר רבי אלעזר מכאן לחושד את חברו בדבר שאין בו שצריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו שנאמר ואלהי ישראל יתן את שלתך: ותדר נדר ותאמר ה' צבאות אמר רבי אלעזר מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות עד שבאתה חנה וקראתו צבאות אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע מכל שלריך להודיעו. הנחשד לריך לנקות את עלמו ולהודיע את חושדו שאין בו אותו דבר מגונה: **לפני בת בליעל.** אל תתנני כבת בליעל לחשדני בשכרות: **ואספתר.** אתייחד עם אחריס ויחשדני בעלי: **פלסתר.** שקר: **שלא אמתות.** דריש להו לשון מיתה: **בדקי מיתה.** שהאשה נבדקת בהן בשעת הסקנה שאם ימצא בה אחד מהם תמות: **נדה וחלה והדלקת נר.** של שבת. על ג' עבירות הללו נשים מתות וטעמא ליף במסכת שבת (ד' לב:): **שמונעא בין אבשים.** רב דימי מפרש לה לא אריך ולא גוך וכו': **אלור.** פי' עב: [ט] **לאור.** רו"ש בלע"ז: **גיחור.** שהוא לבן יותר מדאי: **ולא חכם.** יותר מדאי. שלא יהיה תימה בעיני הבריות ומתוך שנדברין בו שולטת בו עין הרע: **הנצבת עמכה.** משמע אף הוא עמה בעמידה: **אל הנער הזה.** על זה ולא לאחר. מכאן שחטא לעני ולא לעשיר ולהתפלל שיתן לה בן אחר: **והקריבו הכהנים.** אמרו בפרק קמא דחגיגה (ד' יח.) והקריבו זה קבלת הדם: **של שבעים שנה.** כלומר אפילו נגזר עליו מנעוריו לפי שתענית קשה בשבת לפי שהכל מתענגים בו והוא מתענה: **תעניתא לתעניתא.** יתענה למחר: **ותפלנו על ה'.** כך כתוב הוא במקרא. ולא גרסינן הכא אל תקרי: **שחור והודה לאליהו.** לדבריו הודה לאחר זמן בנבואת נביאים אחריס:

דכתיב

צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו בא עני אחד ועמד על הפתח אמר להם תנו לי פרוסה אחת ולא השגיחו עליו דחק ונכנס אצל המלך א"ל אדוני המלך מכל סעודה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פרוסה אחת: אם ראה תראה א"ר אלעזר אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע אם ראה מוטב ואם לאו תראה אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי וכיון דמסתתרנא משקו לי מי סוטה ואי אתה עושה תורתך פלסתר שנאמר [2]ונקתה ונזרעה זרע הניחא למאן דאמר אם היתה עקרה נפקדת שפיר אלא למאן דאמר אם היתה יולדת בצער יולדת בריוח נקבות יולדת זכרים שחורים יולדת לבנים קצרים יולדת ארוכים מאי איכא למימר [3]דתניא ונקתה ונזרעה זרע מלמד [2]שאם היתה עקרה נפקדת דברי ר' ישמעאל א"ל רבי עקיבא אם כן ילכו כל העקרות כולן ויסתתרו וזו שלא קלקלה [3]נפקדת אלא מלמד שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח קצרים יולדת ארוכים שחורים יולדת לבנים אחד יולדת שנים מאי אם ראה תראה [7]דברה תורה כלשון בני אדם: בעני אמתך אל תשכח את אמתך ונתתה לאמתך א"ר יוסי בר' חנינא ג' אמתות הללו למה אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע [8]שלשה בדקי מיתה בראת באשה ואמרי לה שלשה דבקי מיתה ואלו הן נדה וחלה והדלקת הנר כלום עברתי על אחת מהן: ונתתה לאמתך זרע אנשים מאי זרע אנשים אמר רב גברא בגוברין ושמואל אמר זרע שמושה שני אנשים ומאן אינון שאול ודוד ורבי יוחנן אמר זרע ששקול כשני אנשים ומאן אינון משה ואהרן שנאמר [3]משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו ורבנן אמרי זרע אנשים זרע שמובלע בין אנשים כי אתא רב דימי אמר לא ארוך ולא גוץ [9] ולא קטן ולא אלם ולא צחור ולא גיחור ולא חכם ולא טפש: אני האשה הנצבת עמכה בזה אמר ריב"ל [3]מכאן שאסור לישב בתוך ארבע אמות של תפלה: אל הנער הזה התפללתי א"ר אלעזר שמואל מורה הלכה לפני רבו היה שנאמר וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי משום דוישחטו את הפר הביאו הנער אל עלי אלא אמר להן עלי קראו כהן ליתי ולשחוט חזנהו שמואל דהוו מהדרי בתר כהן למישחט אמר להו למה לכו לאהדורי בתר כהן למישחט [ד]שחיטה בזר כשרה אייתוהו לקמיה דעלי אמר ליה מנא לך הא אמר ליה [ו]מי כתיב ושחט הכהן והקריבו הכהנים כתיב [ה]מקבלה ואילך מצות כהונה מכאן לשחיטה שכשרה בזר אמר ליה מימר שפיר קא אמרת מיהו מורה הלכה בפני רבך את [ז]וכל [ח]המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה אתיא חנה וקא צוחה קמיה אני האשה הנצבת עמכה בזה וגו' אמר לה שבקי לי דאענשיה ובעינא רחמי ויהיב לך רבא מיניה אמרה ליה אל הנער הזה התפללתי: וחנה היא מדברת על לבה אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא על עסקי לבה אמרה לפניו רבונו של עולם כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה עינים לראות ואזנים לשמוע חוטם להריח פה לדבר ידים לעשות בהם מלאכה רגלים להלך בהן דדים להניק בהן הללו שנתת על לבי למה לא להניק בהן תן לי בן ואניק בהן: ואמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא [ז]כל היושב בתענית בשבת קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה ואף על פי כן חוזרין ונפרעין ממנו דין עונג שבת [ח]מאי תקנתיה אמר רב נחמן בר יצחק [ח]ליתיב תעניתא לתעניתא: ואמר רבי אלעזר חנה הטיחה דברים כלפי מעלה שנאמר ותתפלל על ה' מלמד שהטיחה דברים כלפי מעלה ואמר רבי אלעזר אליהו הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר [4]ואתה הסבות את לבם אחורנית א"ר שמואל בר רבי יצחק מנין שחזר הקב"ה והודה לו לאליהו

דכתיב

נקתה הפסידה (סוטה כו.). **דברה תורה כלשון בני אדם.** הכי משמעו בני אדם (נדרים ג.). **דבקי מיתה.** שמדקין ומקרבין מיתה לפני זמנה (שבת לב.). **והקריבו הכהנים כתיב.** ומדכתיב כהן בקבלה ובשחיטה לא כתיב, מכלל דושחט אבעלים קאי, וסמך ידו ושחט, לימד על השחיטה שכשרה בזר (יומא כז. וכעי"ז בזבחים לב.). **המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה.** כידי שמים (ערובין סג.). **תעניתא לתעניתא.** פי' שחייב להתענות למחר יום אחד כדי שימחול הקב"ה עונו בשביל עונג שבת, וליתב בתענית שביטול עונג שבת בלא אכילה ולא שתיה, אבל מדין עונג שבת פטור, דקיימא לן כל היושב בתענית קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה, עונג הוא לו כשמתענה וקורע גזר דינו, שאם אין מתענה יושב ובוגג כל היום כולו ואינו נהנה בעונג שבת מפני הפסד (האורה ח"א סי' עא).

שבשבת יש לו סעודה מוכנת ותענוגים, מה שאין לו בחול, וכשמונע מהן קשה לו בלבו יותר מתעניתו בחול, ואעפ"כ יש עליו דין עונג שבת, ואמור רבנן לוחיב תענית לתעניתיה.

עין משפט נר מצוה

יז א מיי' פ"ו מהלכות דעות הלכה ז סמג עשין יפ:
יח ב מיי' פ"ג מהלכות טומ"צ הלכה כב:
יט ג מיי' פ"ס מהל' תפלה הלכה ו סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קב סעיף ג:
כ ד ה מיי' פ"ט מהל' ביאת המקדש הלכה ו ופ"ה מהל' מעשה הקרבנו' הל' ג ופ"א מהל' פסולי המוקדשין הלכה ג סמג לאוין סט:
כא ו מיי' פ"ה מהלכות מ"ת הלכה ב סמג עשין יג טוש"ע יו"ד סימן רמב סעיף ד:
כב ז ח מיי' (פ"ל מהל' שבת הל' ט) ופ"ג מהל' תעניות הל' יב סמג עשין דרבנן ג טוש"ע או"ח סי' רפח סעיף ד:

מוסף רש"י

שייך לעמוד קודם. **כדי שתהא בהמתו אוכלת.** אפילו לאחר מירוח (נדה סו:) ואפילו קבע, דכל זמן שאין שם גורנו של טבל עליו אינו אוסר בתחילת אכילתו וכל אכילת בהמה לא גזרו עלה משום אכילת קבע דתנן במס' פאה מתחיל לבהמה לחיה ולעופות ופטור מן המעשרות עד שיגמר, אבל למאכל אדם נהי דלא עביל מדאורייתא מיהו אפילו קודם מירוח אסור לאכול קבע בטולי גמרא (פסחים ט. וכעי"ז בע"ז מא: ונדה שם) אבל אי ראה פי הבית אפילו מתחיל בהמה חייב במעשר, דהא דתנן (דמאי פ"ג מ"ג) הלוקח לזרע ולבהמה פטור, בדמאי תניא לה (ע"ז שם). **אסור בהנאה ומרעלים בו.** אותו דס שהקיז, דכיון דלא חזי לריקה חשיב כגופה דבהמה (מעילה י:). **ולא מתוך שחוק.** שחוק ממש, שאין דעת שוחק מיושבת עליו, אפילו אינו של לגון מכל מקום אין בו יושב (שבת ל:). **קלות ראש.** לגון (שם). **בי צניתא.** מקום הוא וכו דקליס הרבה כמו ציי הר הכרמל (תוספה מו:). **ודאי דאמרי אינשי.** לגון שאלה הוא, אמת הוא שאומרים דבר זה של תימה (כתובות פו:). **לא נתיישבה.** והיינו לא יבא אדם שם, לא גזר אדם הראשון יושב שם, והיינו דאמרי אינשי מעני אדם הראשון, אגזר עליו אדם הראשון יושב דקליס ולא יושב אחר (תוספה שם). **בבית שיש בו חלונות.** שגורמין לו שיכוין לבו שהוא מסתכל כלפי שמים ולבו נכנע (לקמן לד:). **מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו.** וממי למדה לעשות כן, מהקב"ה, דמקום אשר תשתחו העולה תשתחו בתעלת (ויקרא ו יח) מפני כבוד הבריות שהעולה בתוך נבלבה והתעלת בא על חטא, ואם היה מקום מיוחד בעזרה לשחוט את החטאת, ידעו הכל שהחטאת היא זו ובלבינו פניו של זה, אבל כשנשחט החטאת במקום העולה הקבורין שהיא עולה ולא ידעו בחטאו של זה, אמרה תורה כיון שהקב"ה חס על כבוד הבריות, אף אנו לריכין לחוס ולהתפלל שמועה עצרה בלחש, שבשם מתודה אדם על חטאיו ולא ישמע חבירו, אבל אחר תפלות שאין בו של וודוי כגון ברכות שלפני ק"ש ושלאחריו, אין לריך לאומרו בלחש (פירוש רש"י סי' כג), עד כאן שייך לעמוד קודם. **ולא רוח הקדש שורה עליך.** לגיא בעצמך שאין רוח הקדש שורה עליך אם שאיני שכורת יין (שמואל א א טו), **וזו שלא קלקלה.** כל אשה לעונה עקרה מעוז דלא

תורה אור השלם

1. יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיָּעַל מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ אֶת יֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתֶּם: דברים יג יד
2. וְאִם לֹא נִטְמְאָה הָאִשָּׁה וּטְהֹרָה הִוא וְנִקְּתָה וְנִזְרְעָה זָרַע: במדבר ה כח
3. מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ קֹרְאִים אֶל יְיָ וְהוּא יַעֲנֵם: תהלים צט ו
4. עֲנֵנִי יְיָ עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי אַתָּה יְיָ הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסַבּוֹתָ אֶת לִבָּם אֲחֹרַנִּית: מלכים א יח לז

הגהות הב"ח

(א) גמ' ולא קטן. נ"ב פי' שהוא דק ביותר ולא אלא פירוש שהוא עב הרבה לשון ואליס:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה מורה וכו' **וכא** ללמוד **לפניו.** עי' תה"ל סימן קל"ח:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ר' זעירא בעא קומי לאסי. ב. בתוס' רי"ש כתב, עמך משמע בתוך ד"א. ויש אומרים עמכה מלא בה"א וכו'. ג. ובתוס' רי"ש הוסיף, או שמא כוללו באלקי נצור.

לעזי רש"י

רו"ש. אודם.

רבינו חננאל

אני האשה הנצבת עמך בזה וכו' מכאן שאסור לישב בתוך ד' אמות של תפלה. שמעינן מדוקיא דקרא דכתיב הנצבת עמכה מלמד שהיה עלי עצב עמה כל זמן שהיתה חנה מתפללת. **כל היושב בתענית בשבת קורעין לו גזר דינו של ע' שנה.** קבלנו מרבותינו דביושב בתענית חלום מיירי, כדקי"ל יפה תענית לחלום כאש לנערות, כי כל אדם שגזרו עליו גזרה רעה על עון שנעשה, מגלין אזנו ע"י חלום מה שעתיד לבוא עליו, וכיון שמרגיש בה מתענה וחוזר בתשובה והקב"ה מוחל לו, וכיון שחזר בתשובה שלמה אפילו חטא כל שנותיו, שהן ע' שנה כדכתיב ימי שנותינו בהם ע' שנה. ומפני מה תעניתו בשבת גדולה מתעניתו בחול, לפי

(ב) ערכין טז:, ג) סוטה כו. [ושם מוחלפת השיטה וע"ש בתוס' ובתוס' מגמות יח: ופע"ק], ג) ר"ח נפסקת, ד) [נכמות עא. כתובות סז: קדושין יח: גיטין מא: נדריס ג. ב"מ נא: לד: ע"ז כז. סנהדרין נו. סד: פה: 5: מכות יב. זבחים קח: כריתות יא. ערכין ג. נדה לב: מד.], ה) שבת לב., ו) זבחים לב. [יומא כ. מגמות יט.], ז) עירובין סג., ח) [תענית יב:], ט) [אור שהוא לבן. גיחור רו"ש בלע"ז כל"ל וכ"ה [בכש"ר] לקמן נח: וגמרא בכורות דף מה: וע' פירש"י לקמן נט: [וע' במעדני יו"ט לקמן נח:], י) [שייך לעיל עמוד לז], כ) רש"ל מ"ז,

דכתיב ואשר הרעותי. ריש״א דקרא אוספה הלועה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי אני גרמתי להם שברחתי ילר הרע. **אלמלא שלש מקראות הללו.** שמעידין שיש ביד הקדוש ברוך הוא לתקן ילרנו ולהסיר ילר הרע ממנו: **נתמוטטו.** רגלינו במשפט אבל עכשיו יש לנו פתחון פה שהוא גרס לנו שברח ילר הרע. **העיף.** לשון זריקה כמו כמטחוי קשת (בראשית כא): **אין אדי נוסה.** לשון מרוץ ומשתגע ומזיק: **מני לריסיה זני ניסי.** מילוי הכרס הוא ממיני חטאים הרעים. זני מתרגמינן למינהו לזנוהי (בראשית ל): **הרף ממני.** הראהו שיש כח בידו למחות (ב) ע״י תפלה: **הניחה לי.** משמע שהיה אוחז בו: **שלש רגליס.** אברהם יצחק ויעקב: **שהחלו.** הפליר בו אוויי״ר בלע״ז: **נדרו.** דבורו שאמר ואכלם: **שמסר עצמו למיתה.** ויחל לשון חלל: **שהחלה עליהם מדת רחמים.** כמו יחולו על ראש יואב (ש״ב ג) לשון הניח: **שאחזתו אחינו גרס.** **אשתא דגרמי.** מוליי״ר בלע״ז: **אשר נשבעת להם בך.** שנאמר בעקדת יצחק כי נשבעתי (בראשית כב): **עד לאן.** עד כבוכדי השמים: **מלאן ואילך דברי הרב.** אמר לו אעשה כדבריך: **דבריס שאמרת לי.** בשנה אמרת לי אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה ורחבה (שמות ג): **החייתני.** בפני האומות: עלה

דכתיב [1]ואשר הרעותי: [ב]אמר רבי חמא ברבי חנינא אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל חד דכתיב ואשר הרעותי וחד דכתיב [2]הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל וחד דכתיב [3]והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר רב פפא אמר מהכא [4]ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ואמר רבי אלעזר משה הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר [5]ויתפלל משה אל ה׳ אל תקרי אל ה׳ אלא על ה׳ שכן דבי רבי אליעזר בן יעקב [ג]קורין לאלפין [ד]עיינין ולעיינין אלפין דבי רבי ינאי אמרי מהכא [6]ודי זהב מאי ודי זהב אמרי [ג]דבי ר׳ ינאי כך אמר משה לפני הקב״ה רבונו של עולם בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די הוא גרם שעשו את העגל אמרי דבי ר׳ ינאי אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר אמר רבי אושעיא משל לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשיניין והיתה מבעטת בו אמר לה מי גרם ליך שתהא מבעטת בי אלא כרשיניין שהאכלתיך אמר רבי חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן משל לאדם אחד שהיה לו בן הרחיצו וסכו והאכילו והשקהו ותלה לו כים על צוארו והושיבו על פתח של זונות מה יעשה אותו הבן שלא יחטא אמר רב אחא בריה דרב הונא אמר רב ששת היינו דאמרי אינשי מלי כריסיה זני בישי שנאמר [7]כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני רב נחמן אמר מהכא [8]ורם לבבך ושכחת את ה׳ ורבנן אמרי מהכא [9]ואכל ושבע ודשן ופנה ואי בעית אימא מהכא [10]וישמן ישרון ויבעט אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מנין שחזר הקדוש ברוך הוא והודה לו למשה שנאמר [11]וכסף הרביתי [ז]להם וזהב עשו לבעל: [12]וידבר ה׳ אל משה לך רד מאי לך רד אמר רבי אלעזר אמר לו הקדוש ב״ה למשה משה רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל ועכשיו ישראל חטאו [ג] אתה למה לי מיד תשש כחו של משה ולא היה לו כח לדבר וכיון שאמר [13]הרף ממני ואשמידם אמר משה דבר זה תלוי בי מיד עמד ונתחזק בתפלה ובקש רחמים משל למלך [ג] שכעס על בנו והיה מכהו מכה גדולה והיה אוהבו יושב לפניו ומתירא לומר לו דבר אמר המלך אלמלא אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך אמר דבר זה תלוי בי מיד עמד והצילו: [14]ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול וגו׳ אמר רבי אבהו אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שתפסו משה להקדוש ברוך הוא כאדם שהוא תופס את חבירו בבגדו ואמר לפניו רבונו של עולם אין אני מניחך עד שתמחול ותסלח להם: [14]ואעשה אותך לגוי גדול וגו׳ אמר רבי אלעזר אמר משה לפני הקדוש ב״ה רבונו של עולם ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך כסא של רגל אחד על אחת כמה וכמה ולא עוד אלא שיש בי בושת פנים מאבותי עכשיו יאמרו ראו פרנס שהעמיד עליהם בקש גדולה לעצמו ולא בקש עליהם רחמים: [15]ויחל משה את פני ה׳ אמר רבי אלעזר [ד] מלמד שעמד משה בתפלה לפני הקדוש ברוך הוא עד שהחלהו [ה]ורבא אמר עד [ו]שהפר לו נדרו כתיב הכא ויחל וכתיב התם [16]לא יחל דברו [ז]ואמר מר הוא אינו מיחל אבל אחרים מחלין לו ושמואל אמר מלמד שמסר עצמו למיתה עליהם שנאמר [17]ואם אין מחני נא מספרך [ח]אמר רבא אמר רב יצחק מלמד שהחלה עליהם מדת רחמים ורבנן אמרי מלמד שאמר משה לפני הקב״ה רבש״ע [ט]חולין הוא לך מעשות כדבר הזה ויחל משה את פני ה׳ תניא רבי אליעזר הגדול אומר מלמד שעמד משה בתפלה לפני הקדוש ברוך הוא עד שאחזתו אחילו [י]מאי אחילו אמר רבי אלעזר אש של עצמות מאי אש של עצמות אמר אביי אשתא דגרמי [18]זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך מאי בך אמר רבי אלעזר אמר משה לפני הקדוש ב״ה רבונו של עולם אלמלא נשבעת להם בשמים ובארץ הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים כך שבועתך בטלה ועכשיו שנשבעת להם בשמך הגדול מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים: [18]ותדבר אלהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי האי אשר אמרתי אשר אמרת מיבעי ליה אמר רבי אלעזר עד כאן דברי תלמיד מכאן ואילך דברי הרב ורבי שמואל בר נחמני אמר אלו ואלו דברי תלמיד [ט] אלא כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם דברים שאמרת לי לך אמור להם לישראל בשמי הלכתי ואמרתי להם בשמך עכשיו מה אני אומר להם: [19]מבלתי יכולת ה׳ יכול ה׳ מיבעי ליה אמר רבי אלעזר אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו כנקבה ואינו יכול להציל אמר הקב״ה למשה והלא כבר ראו נסים וגבורות שעשיתי להם על הים אמר לפניו רבונו של עולם עדיין יש להם לומר למלך אחד יכול לעמוד לשלשים ואחד מלכים אינו יכול לעמוד אמר ר׳ יוחנן מנין שחזר הקדוש ברוך הוא והודה לו למשה שנאמר [20]ויאמר ה׳ סלחתי כדבריך תני דבי רבי ישמעאל כדבריך עתידים אוה״ע לומר כן אשרי תלמיד שרבו מודה לו [21]ואולם חי אני אמר רבא אמר רב יצחק מלמד שאמר לו הקדוש ב״ה למשה משה החייתני בדבריך: [כ]דרש רבי שמלאי [א]לעולם יסדר אדם שבחו של הקב״ה ואחר כך יתפלל מנלן ממשה דכתיב [22]ואתחנן אל ה׳ בעת ההיא וכתיב [23]ה׳ אלהים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך וכתיב בתריה [24]אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגו׳: (סימן מעשי״ם צדק״ה קרב״ן כה״ן תעני״ת מנע״ל ברז״ל): אמר

מסורת הש״ס

(א) [סוכה נג: ע״ש], [מגילה כד.], (ג) [יומא פו: סנהדרין קב.], (ד) ל״ל לה, (ה) [מו״ק ל״ל וכו׳], (ו) [ל״ל שהטיר וכ״כ בילקוט ובע״ז והוא נכון כלשונא נדרים עז: וכ״ג קב: וע״ש תוספות במורות ט.], ד״ה מפירין], (ז) מגיגה י., (ח) [רב יאמק אמ׳ מלמד כו׳ בל״ל וכ״ה בילקוט ובע״ז], (ט) [ע״ז ד.], (י) גיטין פ., (כ) ע״ז ז:, (ל) בע״י: למחות,

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ קורין לאלפי״ן. נ״ב פרש״י פ׳ הקולא עומד דהייגו בדרש׳ אבל בתפלה איקולא איכא ע״ש ד׳ כ״ד ע״ב: (ב) שם ועכשיו ישראל חטאו (אתה למה לי) תא״מ וי״ש ס״א למה לך גדולה: (ג) שם משל למלך ב״ר שבעם: (ד) שם ת״ר אלעזר (מלמד שעמד וכו׳ שהחלהו) תא״מ וי״ב ס״א מלמד שהתפלל משה עד שהחלה אביי אמר עד שהחלה להקב״ה: (ה) שם דבכי מלמיד הן אלא:

לעזי רש״י

אנוויי״ר. להפיר, להטריד. מוליוי״ר [מלוויי״ד]. קדחת.

מוסף רש״י

אלמלא שלש מקראות הללו. המעידין שהעמות והזכיות בידו ותוכן הלבבות (סוכה נב:). **לעולם יסדר אדם שבחו של הקב״ה ואחר כך יתפלל.** שלא ברכות לאמונות, אמונות וגבורות וקדושת השם, שאין בהן תפלה אלא שבח, ואחר כך בשאר ברכות יש דברי תחנה ותפלה (ע״ז ז:) ולפיכך תקנו תכניס פסוקי דזמרא, שהו לה׳ וכל המזמורים שלפניו ושלאחריו, לפי שהן שבחו של הקב״ה, ואחר כך עומדים להתפלל (סידור רש״י סי׳ ר).

רבינו חננאל

מנין שחזר הקב״ה והודה לו למשה. פירוש, החזיר לו טובה שהבין מה שאומות העולם היו עתידים לומר, ואמר לו סלחתי להם, כי ודאי כדבריך יהיו עתידין לדבר. **ואולם חי אני.** אמר ר׳ יצחק אמר לו הקב״ה למשה **החייתני בדבריך.** פירוש, אמר לו הקב״ה למשה במה שדברת לפני וסלחתי לישראל החייתני, כלומר עתידין האומות לומר חי אני בהפילי ל״א מלכים ואעמיד השמש והירח, ואז ימלא כבודי את כל הארץ, וז״ש ואולם חי אני וימלא כבוד ה׳ את כל הארץ.

רב נסים גאון

ואולם חי אני אמר לו הקב״ה למשה משה החייתני בדבריך. זה הדבר קשה היה בפני החלמידים והיו מלעיזים בו עליו החולקין על דברי רבותינו ז״ל ואמנם כי פשוטו של זה הדבר נראה שאינו מתקבל על הדעת שמשתבשין בה ואני ברחמי

בג א מיי׳ פ״א מ״ה מהלכות תפלה הלכה ג:

תורה אור השלם

1. בְּיוֹם הַהוּא נְאֻם יְיָ אֹסִפָה הַצֹּלֵעָה וְהַנִּדָּחָה אֲקַבְּצָה וַאֲשֶׁר הָרֵעוֹתִי:
מיכה ד ו
2. הֲכַיּוֹצֵר הַזֶּה לֹא אוּכֹל לַעֲשׂוֹת לָכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם יְיָ הִנֵּה כַחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר כֵּן אַתֶּם בְּיָדִי בֵּית יִשְׂרָאֵל:
ירמיהו יח ו
3. וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר:
יחזקאל לו כו
4. וְאֶת רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם:
יחזקאל לו כז
5. וַיִּצְעַק הָעָם אֶל מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל יְיָ וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ:
במדבר יא ב
6. אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין פָּארָן וּבֵין תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב:
דברים א א
7. כְּמִרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל כֵּן שְׁכֵחוּנִי:
הושע יג ו
8. וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:
דברים ח יד
9. כִּי אֲבִיאֵנוּ אֶל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתֵיו זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת בְּרִיתִי:
דברים לא כ
10. וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַּ עֹשֵׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר יִשְׁעָתוֹ:
דברים לב טו
11. וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל:
הושע ב י
12. וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל מֹשֶׁה לֶךְ רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:
שמות לב ז
13. הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי עָצוּם וְרָב מִמֶּנּוּ:
דברים ט יד
14. וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי וְיִחַר אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל:
שמות לב י
15. וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי יְיָ אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָּה יְיָ יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה:
שמות לב יא
16. אִישׁ כִּי יִדֹּר נֶדֶר לַיְיָ אוֹ הִשָּׁבֵעַ שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה:
במדבר ל ג
17. וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ:
שמות לב לב
18. זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם:
שמות לב יג
19. מִבְּלִתִּי יְכֹלֶת יְיָ לְהָבִיא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר:
במדבר יד טז
20. וַיֹּאמֶר יְיָ סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ: במדבר יד כ
21. וְאוּלָם חַי אָנִי וְיִמָּלֵא כְבוֹד יְיָ אֶת כָּל הָאָרֶץ: במדבר יד כא
22. וָאֶתְחַנַּן אֶל יְיָ בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר: דברים ג כג
23. אֲדֹנָי אֱלֹהִים אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ אֶת גָּדְלְךָ וְאֶת יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶיךָ: דברים ג כד
24. אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן: דברים ג כה

שמיא פרישתיה פירוש צח וביארתי טעמיה ביאור יפה שהוא שוה לענין הכתוב ולסברא והרי אנו מזכירין המימרא כללא כדגרסי׳ בגמ׳ ואחר כן נאמר פירושה (במדבר יד) מבלתי יכולת ה׳ יכול ה׳ מיבעי ליה אמר ר׳ אלעזר אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע עכשיו יאמרו אומות העולם תשש [כחו] כנקבה ואין בו כח להצילם אמר לו בן עמרם והלא כבר ראו נסים וגבורות שעשיתי על הים אמר לפניו רבונו של עולם יאמרו לפני מלך אחד יכול לעמוד בפני ל״א (מלך) [מלכים] אינו יכול לעמוד אמר ר׳ יוחנן מנין שחזר הקב״ה והודה למשה (שם) ויאמר ה׳ סלחתי כדברך תנא דבי ר׳ ישמעאל כדבריך עתידין אומות העולם לומר אשרי תלמיד שרבו מודה לו ואולם חי אני אמר רבא א״ר יצחק אמר לו הקב״ה למשה משה החייתני בדבריך עד כאן היא הדרשה שנאמרה בזה הפסוק ופירושה אנו מזכירין דע לך כי החיים והיכולת שתי מדות הן ממדותיו של הקב״ה שהן מדות עצמו וגדולתו שאינן נחלפין ממנו כלל כי הכח והיכולת אינם נמצאים אלא במי שהוא חי ומי שהוא חי העולמים שלא יתמו שנותיו אי אפשר שלא יהיה יכול וזה הדבר אע״פ שהוא שריר ומקויים בסברא יש לו חיזוק מן הכתוב דכתב רחמנא (דברים לב) כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם פתח בזכרון היד שהוא היכולת וסיים בזכר החיים ואמר חי אנכי לעולם קיימת לו היכולת מפני שהוא חי העולמים ובעת שאירע מעשה המרגלים ואמר הקב״ה להשמידם לאותנו נגש הנביא עליו השלום בתפלה בעדם ואמר בכלל דבריו מבלתי יכולת ה׳ ולפי שידע הקב״ה כי אמת דבר וכי אם הוא משמיד את העם במדבר ואינו מכבש לפניהן את ארץ כנען האומות אומרים עליו כי קצרה ידו ותשש כחו ואינו יכול לעמוד כנגד ל״א (מלך) [מלכים] ולגרשם מפני בניו ולפיכך קבל תפלתו בעדם ונענתר לו ואמר סלחתי כדברך ואמר לו אחר כן ואולם חי אני הודיע לבניאו שבודאי אילו השמידם לעם היו האומות אומרים שאין לו יכולת ולא היו מכירין גבורתו והואיל ואין מתברר להם שהוא יכול גם כן אין מתברר להם שהוא חי והנה בשביל עתירת הנביא בעד העם הודו האומות כי יש להקב״ה החיים לעלמין ונתברר להם שהוא חי וקיים וזכה הנביא לשבח בשבח זה הדבר כי בשביל עתירתו נדעה גדולתו של מלכנו ועצמו וגבורתו ונתפרסמו בקצות הארץ ונתברר ונתקיים כי הקב״ה יתעלה שמו חי בעצמו ולפיכך א״ל רחמנא ואולם חי אני אחר שאמר כדברך תיכף לה ודרשו ליה רבנן החייתני בדבריך כלומר שבשביל עתירתך גרם הדבר ונתברר לאומות שאני חי וזה הוא צד התירוץ של זה הדבר והיה נעלם מאד וסייעני הקב״ה לגלותו ולפרשו ולא ראיתי אדם שקדמני לזה התירוץ וזה הפירוש יהיה שמור בידך:

אין עומדין פרק חמישי ברכות

גדולה תפלה יותר ממעשים טובים. [ס] גלא תפלה שהרי משה רבינו ע"ה אף על פי שהיו בידו מעשים טובים[א] הולרך לתפלה:

כל המאריך בתפלתו ומעיין בה. פירוש שמלפה שתבא בקשתו לפי שכוון בתפלתו. תימה דהכא משמע דעיון תפלה לאו מעליותא הוא וכן משמע פ' הרואה (לקמן נה.) ג' דברים מזכירין עונותיו של אדם וקאמר עיון תפלה. ולא כן משמע בפ' מפנין (שבת קמ.) דקאמר אדם אוכל פירותיהן בעוה"ז וקא חשיב עיון תפלה אלמא מעליותא הוא וכן משמע בגט פשוט (ב"מ קסד:) דקאמר משלשה דברים אין אדם גיזול בכל יום וקאמר עיון תפלה[ב] פירוש שאין אדם מעיין בה אם כן משמע שהוא טוב וי"ל דתרי עיון תפלה יש עיון תפלה דהכא המלפה שתבא בקשתו ועיון תפלה דהתם שמכוין את לבו לתפלה[ג]:

אל דמעתי אל תחרש. פרש"י דלייק מדיוקא מדלא קאמר ודמעתי תראה ש"מ שהיא נראית בכל פעם ואין להתפלל רק שתתקבל:

קודם תפלתו מנין שנא' אשרי יושבי ביתך. ולפיכך תקנו לומר זה הפסוק קודם תהלה לדוד לאפוקי מהנהו דאמרי אשרי הרבה:

אמר ר' אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אע"כ לא נענה אלא בתפלה שנאמר [1]אל תוסף דבר אלי וסמיך ליה [2]עלה ראש הפסגה: וא"ר אלעזר גדולה תענית יותר מן הצדקה מאי טעמא זה בגופו וזה בממונו: וא"ר אלעזר גדולה תפלה יותר מן הקרבנות שנא' [3]למה לי רוב זבחיכם וכתיב ובפרשכם כפיכם (ה) א"ר יוחנן [ס](ו)[4]כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו שנא' [5]ידיכם דמים מלאו: [ז]וא"ר אלעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנאמר [6]גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי ואע"פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו שנאמר [7]שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש רבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא משום שנא' [8]סכותה בענן לך מעבור תפלה: וא"ר אלעזר מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים שנא' [9]ואתה [ח]קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר: א"ר חנין א"ר חנינא כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם מנא לן ממשה רבינו שנא' [10]ואתפלל אל ה' וכתיב בתריה [11]וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא איני והא [ט]א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב שנא' [12]תוחלת ממושכה מחלה לב מאי תקנתיה יעסוק בתורה שנא' ועץ חיים תאוה באה ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר [12]עץ חיים היא למחזיקים בה לא קשיא [י]הא דמאריך ומעיין בה הא דמאריך ולא מעיין בה א"ר חמא בר' חנינא אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנאמר [13]קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה': ת"ר ארבעה צריכין חזוק ואלו הן תורה ומעשים טובים תפלה ודרך ארץ תורה ומעשים טובים מנין שנא' [14]רק חזק ואמץ מאד לשמור [כ]ולעשות ככל התורה חזק בתורה ואמץ במעשים טובים תפלה מנין שנא' קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' דרך ארץ מנין שנא' [15]חזק ונתחזק בעד עמנו וגו': [16]ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני היינו עזובה היינו שכוחה אמר ר"ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשה הראשונה אתה עזבתני ושכחתני אמר לה הקב"ה בתי י"ב מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהטון ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלשים גסטרא ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בו שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה וכולן לא בראתי אלא בשבילך ואת אמרת עזבתני ושכחתני [17]התשכח אשה עולה אמר הקב"ה כלום אשכח עולות אילים [א] ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר אמרה לפניו רבש"ע הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל אמר לה גם אלה תשכחנה אמרה לפניו רבש"ע הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך שמא תשכח לי מעשה סיני אמר לה ואנכי לא אשכחך והיינו דא"ר אלעזר א"ר אושעיא מאי דכתיב גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני: חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת: מנא הני מילי א"ר יהושע ב"ל אמר קרא [18]אשרי יושבי ביתך ואמר ר' יהושע ב"ל המתפלל צריך לשהות שעה אחת אחר תפלתו שנא' [19]אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך תניא נמי הכי [ג]המתפלל צריך שישהא שעה אחת קודם תפלתו ושעה אחת אחר תפלתו קודם תפלתו מנין שנא' אשרי יושבי ביתך לאחר תפלתו מנין דכתיב אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך תנו רבנן חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית אלא מתוך שחסידים הם תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת: אפילו [ד]המלך שואל בשלומו לא ישיבנו: אמר רב יוסף [ה]לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי עכו"ם פוסק מיתיבי [ו]המתפלל וראה אנס בא כנגדו ראה קרון בא כנגדו לא יהא מפסיק אלא מקצר ועולה לא קשיא הא [ז]דאפשר לקצר [ח](יקצר ואם לאו פוסק) ת"ר מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך בא שר אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום המתין לו עד שסיים תפלתו לאחר שסיים תפלתו א"ל ריקא והלא כתוב בתורתכם [20]רק השמר לך ושמור נפשך וכתיב [21]ונשמרתם מאד לנפשותיכם כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי א"ל המתן לי עד שאפייסך בדברים א"ל אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום היית

מחזיר

עלה ראש הפסגה. בדבר תפלה זו נתרציתי להרחותך אותה: **ובפרשכם כפיכם.** אי לאו דגדולה תפלה כיון דאמר למה לי רוב זבחיכם למה לי תו ובפרשכם הא אפילו זבחיכם לא ניחא ליה: **אל תחרש.** מדלא (ג) כתיב את דמעתי תראה ש"מ נראית היא לפניו ואין צריך להתפלל אלא שתתקבל לפניו: **ונתתה אותה קיר ברזל.** סימן למחילת ברזל המפסקת בינו לבינם: **ומעיין בה.** מלפה שתעשה בקשתו על ידי האריכתו סוף שתאינה נעשית ונמלאת תוחלת ממושכה חנם והיא כאב לב כשאדם מצפה ואין תאותו באה: **תוחלת.** לשון חלוי ותחנה: **ועץ חיים תאוה באה.** סופו של מקרא הוא: **קוה.** והתחזק ולא תמשוך ידך אלא חזור וקוה: **צריכין חזוק.** שיתחזק אדם בהן תמיד בכל כחו: **דרך ארץ.** אם אומן הוא לאומנותו אם סוחר הוא לסחורתו אם איש מלחמה הוא למלחמתו: **שלשים חיל.** רשאי גייסות וחבורות חלוקות: **לגיון וקרטון וגסטרא.** שמות של שררה כגון שלטון והגמון ודוכס ופחה: **עולה.** כמו עולות וקרבנות: **גם אלה.** מעשה העגל שאמרו אלה אלהיך ישראל (שמות לב): **ואנכי זה מעשה סיני.** שנאמר בו אנכי ה' אלהיך (שם כ): **יודו לשמך.** והדר יהללוך: **יודו לשמך.** והדר ישבו ישרים את פניך: **שעה שעות.** לשלש תפלות: **תורתם משתמרת.** בתוך לבם שאין תלמודם משתכח: **אבל למלכי עכו"ם פוסק.** שלא יהרגנו: **הא דאפשר בקצור.** כגון שסמוך לגמור תפלתו:

אבל

עין משפט נר מצוה

כד א מיי' פט"ו מהל' תפלה הלכה ג סמג עשין כ טוש"ע או"ח סי' קמ סעיף ב:

כה ב טוש"ע או"ח סי' לח סעיף ה:

כו ג מיי' ס"ל מהל' תפלה הלכה טז סמג עשין יט טור וש"ע או"ח סי' צג סעיף ח:

כז ד ה מיי' פ"ו מה הל' ט סמג שם טור וש"ע או"ח סימן קד סעיף ח:

כח ו מיי' שם טוש"ע שם סעיף ג:

כט ז מיי' שם טוש"ע שם סעיף ח:

רבינו חננאל

תנו רבנן חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין וכו'. וכי מאחר שט' שעות ביום מתעסקין בתפלה תורתן ומלאכתן אימתי נעשית אלא מתוך שחסידים הם תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת. תנינן סתמא כר' יהודה דאמר תפלת המנחה עד פלג המנחה קטנה, והיא שעה י"א חסר רביע, עברה תפלת המנחה ומתפלל תפלת ערבית, והיינו דמשכחת שהיא שעה אחת ביום אחר תפלה. דאי לרבנן דאמרי עד הערב לא משכחת שלש תפלות [ביום] ובכל תפלה שלש שעות ביום. וקודם דימדומי חמה היו שוהין שעה אחת ביום, כי מעלות השחר ועד הנץ החמה ה' מילין. [אמר **רב יוסף לא שנו אלא למלכי ישראל וכו'.** עי' לעיל ל, ב ד"ה אפילו].

תורה אור השלם

1. וַיִּתְעַבֵּר יְיָ בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר יְיָ אֵלַי רַב לָךְ אַל תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה:
דברים ג כו

2. עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה:
דברים ג כז

3. לָמָּה לִּי רֹב זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְיָ שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי:
ישעיהו א יא

4. וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אֶעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ:
ישעיהו א טו

5. גַּם כִּי אַזְעִיק וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי:
איכה ג ח

6. שִׁמְעָה תְפִלָּתִי יְיָ וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל דִּמְעָתִי אַל תֶּחֱרַשׁ כִּי גֵר אָנֹכִי עִמָּךְ תּוֹשָׁב כְּכָל אֲבוֹתָי:
תהלים לט יג

7. סְכוֹתָה בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה:
איכה ג מד

8. וְאַתָּה קַח לְךָ מַחֲבַת בַּרְזֶל וְנָתַתָּה אוֹתָהּ קִיר בַּרְזֶל בֵּינְךָ וּבֵין הָעִיר וְהֲכִינֹתָה אֶת פָּנֶיךָ אֵלֶיהָ וְהָיְתָה בַּמָּצוֹר וְצַרְתָּ עָלֶיהָ אוֹת הִיא לְבֵית יִשְׂרָאֵל:
יחזקאל ד ג

9. וְאֶתְפַּלֵּל אֶל יְיָ וָאֹמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים אַל תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּגָדְלֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה:
דברים ט כו

10. וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה וַיִּשְׁמַע יְיָ אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא לֹא אָבָה יְיָ הַשְׁחִיתֶךָ:
דברים י י

11. תּוֹחֶלֶת מְמֻשָּׁכָה מַחֲלֵה לֵב וְעֵץ חַיִּים תַּאֲוָה בָּאָה: משלי יג יח 12. עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: משלי ג יח 13. קַוֵּה אֶל יְיָ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל יְיָ: תהלים כז יד 14. רַק חֲזַק וֶאֱמָץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּךְ מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ: יהושע א ז 15. חֲזַק וְנִתְחַזַּק בְּעַד עַמֵּנוּ וּבְעַד עָרֵי אֱלֹהֵינוּ וַיְיָ יַעֲשֶׂה הַטּוֹב בְּעֵינָיו: שמואל ב י יב 16. וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְיָ וַאדֹנָי שְׁכָחָנִי: ישעיהו מט יד 17. הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עוּלָהּ מֵרַחֵם בֶּן בִּטְנָהּ גַּם אֵלֶּה תִּשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ: ישעיהו מט טו 18. אַשְׁרֵי יֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה: תהלים פד ה 19. אַךְ צַדִּיקִים יוֹדוּ לִשְׁמֶךָ יֵשְׁבוּ יְשָׁרִים אֶת פָּנֶיךָ: תהלים קמ יד 20. רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: דברים ד ט 21. וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה בְּיוֹם דַּבֵּר יְיָ אֲלֵיכֶם בְּחֹרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: דברים ד טו

ח) [ע"ש תוס' סנהדרין לה: וכן בתוס' דיומא ז. ד"ה שנאמר], ט) כ"מ נט., ג) בן אדם קח לך כל"ל, ד) לקמן נה., ה) ל"ל לעשות, ו) [ברב אלפס מ', והא דלא אפשר לקצר אפשר לקצר ואי לא מפסיק], ז) [וע"ש תוס' שבת קיח: וכר"ה נח: וכ"כ קסד:],

הגהות הב"ח

(ה) גמ' שנאמר ובפרשכם כפיכם וגו' ידיכם דמים: (ב) רש"י ד"ה אל מתרגם מלגלג. נ"ב וכ"מ דף נ"ט פי' מע"ל ע"ש:

גליון הש"ם

גמ' כל כהן שהרג. בהגהה מוהרי"ב זל"ל וכן בתוס' יומא (דף ז.) ד"ה שנאמר. וע' בתוי"ט סוף פרק ז' דכתובות: תוס' ד"ה גדולה וכו' בלא תפלה. וע' תפוצת מהרשד"ש תמ"ח סי' ג':

הגהות הגר"א

[א] גמ' עולות (איליס) תז"מ וי"ב תאיס:

מוסף תוספות

א. ובתוס' רי"ש כתב, כלומר מעשים טובים בלא תפלה לא סגי שהרי משה רבינו הוצרך לתפלה. ב. בתוס' רי"ש הוסיף, פי' שמחשב בלבו שיש לתפלתו להתקיים כי מאד כיון בה וע"י כך מזכיר עונותיו ובא לידי כאב לב.

מוסף רש"י

שמעה תפלתי וגו' אל דמעתי אל תחרש. שמעה תפלתי אין לשונו מלשון בקשה שמבקש מאת הקב"ה שישמע תפלתו, אבל אל תחרש יש לשונו מלשון בקשה ולומר כזו אני בוטח שאין דלכך לשתוק ולא להחרש (ב"מ נט.). **ביומא דעיבא.** יום הסמוך (יבמות עב.). **ומעיין בה.** אומר בלבו שמעשה בקשתו לפי שהתפלל כהוגה (לקמן נה.). **כאב לב.** שאין בקשתו נעשית (שם). **תוחלת.** לשון תפלה כמו ויחל משה (שם). **גסטרא.** מוטל (סוטה יד.).

רבינו ניסים

אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו. ושנינו עוד בתוספתא הכותב את השם אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו היה כותב ה' או ר' שמות כיון שגמר אחד מהן משיב שאילת שלום ואיתא להא ברייתא בגמרא דבני מערבא דפיקרין: **תנו** רבנן מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך. אית בבבא קמא בפ' הגוזל (דף קג.) כל מעשה בחסיד אחד אינו אלא ר' יהודה בן בבא או ר' יהודה בר' איליעא ואיתא דכוותה בתמורה (דף שז) בפרק יש בקרבנות הצבור:

אבל עקרב פוסק. בירושלמי קאמר דאם היה נחש מרתיע לבא כנגדו פוסק לפי שבא כנגדו בכעס מתכוין להזיקו ומיהו לא מצינו אם פסק שיחזור לראש מדלא קאמר ואם פסק חוזר לראש אבל לתחלת ברכה מיהא יחזור ואם טעה בג' רגלאות או בג' אחרונות חוזר לתחלת הג' באבות בראשונות ובעבודה באחרונות כדאמרינן לקמן בפרקין (דף לד.): אמר

מחזיר לו א"ל לאו ואם היית מחזיר לו מה היו עושים לך א"ל היו חותכים את ראשי בסייף א"ל והלא דברים ק"ו ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם [6] שהיום כאן ומחר בקבר כך אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים על אחת כמה וכמה מיד נתפיים אותו השר ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום: **אפי'** [a]נחש כרוך על עקבו לא יפסיק: אמר רב ששת לא שנו [2]אלא נחש אבל עקרב פוסק מיתיבי [3]נפל [5]לגוב אריות אין מעידין עליו שמת נפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים מעידין עליו שמת שאני התם דאגב איצטא מזקי א"ר יצחק [d]ראה שוורים פוסק דתני רב אושעיא [c]מרחיקין [e]משור תם חמשים אמה ומשור מועד במלא עיניו תנא משמיה דר' מאיר ריש תורא בדקולא סליק לאגרא ושדי דרגא מתותך אמר שמואל הני מילי בשור שחור וביומי ניסן מפני שהשטן מרקד לו בין קרניו ת"ר [7]מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות באו והודיעו לו לר' חנינא בן דוסא אמר להם הראו לי את חורו הראוהו את חורו [8]נתן עקבו על פי החור יצא ונשכו ומת אותו ערוד נטלו על כתפו והביאו לבית המדרש אמר להם ראו בני אין ערוד ממית אלא החטא ממית באותה שעה אמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו ר' חנינא בן דוסא: **מתני'** [9]מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים [1]ושאלה בברכת השנים [h]והבדלה בחונן הדעת [9]ר"ע אומר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה רבי אליעזר אומר בהודאה: **גמ'** מזכירין גבורות גשמים מאי טעמא [1]אמר רב יוסף מתוך ששקולה כתחיית המתים לפיכך קבעוה בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים מאי טעמא אמר רב יוסף מתוך שהיא פרנסה לפיכך קבעוה בברכת פרנסה הבדלה בחונן הדעת מ"ט א"ר יוסף מתוך שהיא חכמה קבעוה בברכת חכמה ורבנן אמרי מתוך שהיא חול לפיכך קבעוה בברכת חול א"ר אמי [3]גדולה דעה שנתנה בתחלת ברכה של חול וא"ר אמי [3]גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות שנאמר [1]כי אל דעות ה' וכל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו שנאמר [2]כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו אמר רבי אלעזר גדול מקדש שנתן בין ב' אותיות שנאמר [3]פעלת ה' מקדש ה' וא"ר אלעזר כל אדם שיש בו דעה כאילו נבנה בית המקדש בימיו דעה נתנה בין שתי אותיות מקדש נתן בין שתי אותיות מתקיף לה [3]רב אחא קרחינאה אלא מעתה גדולה נקמה שנתנה בין שתי אותיות שנאמר [4]אל נקמות ה' אמר ליה אין במילתה מיהא גדולה היא והיינו דאמר עולא שתי נקמות הללו למה אחת לטובה ואחת לרעה לטובה דכתיב [5]הופיע מהר פארן לרעה דכתיב אל נקמות ה' אל נקמות הופיע: רבי עקיבא אומר אומרה ברכה רביעית כו': א"ל רב שמן בר אבא לר' יוחנן מכדי אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות נחזי (h) היכן תקון א"ל בתחלה קבעוה בתפלה העשירו קבעוה על הכוס הענו חזרו וקבעוה בתפלה והם אמרו [3]המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס איתמר נמי אמר ר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות בתחלה קבעוה בתפלה העשירו קבעוה על הכוס מהו והענו קבעוה בתפלה והם אמרו המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס איתמר נמי רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס אמר [3]רבא [3]ומותבינן אשמעתין [3]טעה [1]ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים [2]ושאלה בברכת השנים מחזירין אותו [1]והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס לא תימא מפני שיכול לאומרה על הכוס אלא אימא מפני שאומרה על הכוס איתמר נמי אמר רבי בנימין בר יפת שאל ר' יוסי את ר' יוחנן בציידן ואמרי לה ר' שמעון בן יעקב דמן צור את ר' יוחנן ואנא שמעית המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס או לא ואמר ליה צריך שיבדיל על הכוס איבעיא להו המבדיל על הכוס מהו שיבדיל בתפלה אמר רב נחמן בר יצחק [3]קל וחומר מתפלה ומה תפלה דעיקר תקנתא היא אמרי המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס המבדיל על הכוס דלאו עיקר תקנתא היא לא כ"ש תני ר' [3]אחא אריכא קמיה דרב חיננא המבדיל בתפלה משובח יותר ממי שיבדיל על הכוס ואם הבדיל בזו ובזו [3]ינוחו לו ברכות על ראשו הא גופא קשיא אמרת המבדיל בתפלה משובח יותר ממי שיבדיל על הכוס אלמא תפלה לחודה סגי והדר תני אם הבדיל בזו ובזו ינוחו לו ברכות על ראשו וכיון דנפיק ליה בחדא אפטר והויא [3]ברכה שאינה צריכה ואמר רב ואיתימא ר"ל ואמרי לה ר' יוחנן ור"ל דאמרי תרוייהו [1]כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום [6]לא תשא אלא אימא הכי אם הבדיל בזו ולא הבדיל בזו ינוחו לו ברכות על ראשו בעא מיניה רב חסדא מרב ששת טעה בזו ובזו [3]מהו אמר ליה [3]טעה בזו ובזו חוזר לראש אמר

[a] [נעיל כח:], [b] [יומות קכא.], [c] [פסחים קיב.], [d] [תוס' פ"ג ה"כ], [e] [תענית דף כ., ו] [נעיל כט. נדה מ., ז] [תענית ז.], [f] [סנהד' נב. ע"ש, ע] [ע"ש, י] [שבת קנ.: ע"ש פסחי' קה: קז.], [g] [ל"ל רבה, [h] [קדו' נ: וש"כ], [i] [תוספתא פ"ג ה"ג נעיל כו: כט., [j] [ע' שבת קיח. קיג.], [k] [שבת לא. מגיל' כה: ע"ג ס:], [l] [יומא ע. סוטה מז.], [m] [ע' פירוש בתא"ש], [n] [ל"ש מוכן], [o] [חולין קכ.], [p] [ירושלמי פ"ש סוה"פ], [q] [דכורי רש"י נדפסו בעטעות ולריך להפכם],

תורה אור השלם

1. אַל תִּרְבּוּ תְדַבְּרוּ גְּבֹהָה גְּבֹהָה יֵצֵא עָתָק מִפִּיכֶם כִּי אֵל דֵּעוֹת יְיָ וְלוֹ נִתְכְּנוּ עֲלִלוֹת: שמואל א ב ג
2. בִּיבֵשׁ קָצִירָה תִּשַּׁבְרֶנָּה נָּשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם בִּינוֹת הוּא עַל כֵּן לֹא יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ: ישעיהו כז יא
3. תְּבֹאמוּ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְיָ מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: שמות טו יז
4. אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: תהלים צד א
5. וַיֹּאמַר יְיָ מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מִרְבְּבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ: דברים לג ב
6. לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם יְיָ אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְיָ אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לַשָּׁוְא: שמות כ ו

הגהות הב"ח

(h) גמ' ניחזי היכן מיקון. ל"נ בפרק מי שמתו. דף כב ע"ב גבי מגילת בעלי קרי פריך תלמודא נמי הכי וע"ש בתוס':

גליון הש"ס

גמ' נתן עקבו על פי החור. עיין יפה מראה בתענית (פרק ג סימן ח) ד"ה מפלמא:

מוסף רש"י

אומרה ברכה רביעית בפני עצמה. להבדלה במוצאי שבתות ואינו כולל בחונן הדעת (נדה ח). בין שתי אותיות. של שם, כך שמעתי. נ"ל כל שמות, על שם דאמרינן בעלמא (חגיגה ז.) אות הוא בלבא שלו, קרי להו אותיות לשון מופלא (סנהדרין צב.). גדול מקדש. תקון הוא (שם). אחת לטובה. של יפרחל, שפילק שכינתו מאומות העולם וכל על יפרחל, וקרי ליה נקמות משום דתגמול טוב הוא שזו לשכינה על שאמרו נעשה ונשמע, ונקמה היינו תגמול (שם). ואחת לרעה. לפורענות לעובדי כוכבים שנפרע מהן ליום הדין, דאמרינן בפ"ק דמס' ע"ז (ד.) נוקם ה' ונעל חמה לעכו"ם שהוא בעלמו ובכבודו נפרע מהן והיינו הופיעה (שם). ומותבינן אשמעתין. יש לי להשיב על דברי (קדושין נ:) אשמועת עצמו (גיטין לח:) אדיקים גופיה קא מותיב (מנחות מט.).

עין משפט נר מצוה

ל א ב מיי' פ"ו מהל' תפלה הלכה ט (סמג עשין יט) טוש"ע או"ח סי' קד סעיף ג:

לא ג מיי' פ"ג מהל' גירושין הלכה יח (סמג לאוין ל) טוש"ע אה"ע סי' יח סעי' כט:

לב ד ה (מיי' פ"ו מהל' תפלה הלכה ט סמג עשין יט) טוש"ע או"ח סימן קד סעיף ד:

לג ו מיי' פ"ב מה' תפלה הלכה טו סמג עשה טוש"ע או"ח סי' קיד סעי' א:

לד ז מיי' שם הל' טו סמג עשה טוש"ע או"ח סי' קיח סעי' א:

לה ח ט מיי' שם הלכה ד יג ופכ"ט מהל' שבת הל' ו) סמג שם טוש"ע או"ח סימן רלד סעי' א:

לו י מיי' פ"י מהל' תפלה הלכה ח סמג שם טוש"ע או"ח סי' קיד סעי' ה:

לז כ מיי' שם הל' ט סמג שם טוש"ע או"ח סי' קיח סעי' ד:

לח ל מיי' שם הל' יד סמג שם טוש"ע או"ח סי' רלד סעיף א:

לט מ טור שם שם:

מ נ מיי' פ"א מהל' ברכות הלכה טו סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' רו סעי' ו וסי' רטו סעי' ד [רב אלפס לקמן ס"ח]:

מא ס טו"ע טו"ח סי' רלד סעיף א:

רבינו חננאל

והם אמרו המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס. ירושלמי: אם לא הבדיל במוצאי שבת מבדיל ואפילו בחמישי בשבת, הדא דתימא המבדיל בין קודש לחול, אבל בורא מאורי האש אומרו מיד במוצאי שבת. ואם לא אמר, מעוות אשר לא יוכל לתקן.

רב ניסים גאון

אפי' נחש כרוך על עקבו לא יפסיק אמר רב ששת לא שנו אלא נחש אבל עקרב פוסק. בתלמוד ארץ ישראל פירשו טעמא דמלתא ואמרי הא עקרב מפסיק למה משום דמחיא וחזרה ומחיא:

באותה שעה אמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו ר' חנינא בן דוסא. פירשו עוד בתלמוד ארץ ישראל ואמרו מאי עיסקא דהדין חברברה אלא כד הוא נכית לבר נשא אין בר נשא קדים למיא חברברה מיית ואין חברברה קדים למיא בר נשא מיית אמרון ליה תלמידוי רבי ולא הרגשתה יבא עלי ממה שהיה לבי מכוון בתפלתי לא הרגשתי אמר ר' יצחק בן אלעזר ברא לו הקב"ה מעיין מתחת כפות רגליו לקיים מה שנאמר (תהלים קמה) רצון יראיו יעשה: **מזכירין** גבורות גשמים בתחיית המתים. פירשו בתלמוד ארץ ישראל כשם שתחיי' המתים חיים לעולם כך ירידת גשמים חיים לעולם ר' חייא בר אבא שמע ליה מן הדא קרייה (הושע ו) יחיינו מיומים ונדעה נרדפה לדעת את ה' ויבא כגשם לנו ובבראשית רבה דר' הושעיא (פרשה יג) ר' חייא בר אבא אמר שקולה כנגד תחיית המתים ר' אבא בריה דר' חייא בר אבא אף חכמים קבעו אותה בתחיית המתים בזו יד ובזו יד בזו

פתיחה ובזו פתיחה בזו יד (יחזקאל לז) היתה עלי יד ה' ובזו יד (תהלים קמה) פותח את ידך בזו פתיחה (יחזקאל לז) הנני פותח את קברותיכם ר' יודן בשם ר' אלעזר בר אבינה בזו שירה ובזו שירה בזו שירה (ישעיה מב) ירננו יושבי סלע ובזו שירה (תהלים סה) יתרועעו אף ישירו:

הלכתא מאי. המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס או לא: **ביום טוב שחל להיות אחר השבת.** שאין מתפללין אתה חונן: ה"ג **הלכה מכלל דפליגי ולא פליגי והא פליגי רבנן אימר דפליגי רבי אליעזר ורבי יוסי בר יוסי בר יומוס השנה כי"ש שחל להיות אחר השבת מי פליגי והא פליג ר"ש אטו כל השנה מי עבדינן כר"ע דהשתא נעביד וכו'.** והכי מ) פריך א"ל רבי זירא [ג] הלכה מכלל דפליגי בתמיה ופריך הגמרא ולא פליגי והא פליגי רבנן וכו': **והא פליג ר' עקיבא.** ומורה ברכה רביעית לעצמה ואינטריך למימר הלכה כר"א לאפוקי מדר"ע: **אטו כל השנה כולה מי עבדינן כר"ע דהשתא נעביד וכו'.** דאינטריך למימר הלכה כר"א: **הלכה.** מ"ד הלכה דרשינן לה בפרקין ומ"ד מטין מדרש לא דרשינן ברבים אבל אורויי מורינן ליחיד לעשות כר"א בי"ט שחל להיות בא' בשבת ומ"ד נראין אורויי נמי לא מורינן ואי עביד לא מהדרינן עובדא: **מודים.** חכמים לר"א בי"ט שחל להיות אחר השבת: **נקוט דר' חייא בר אבא בידך.** שהוא מדקדק בלשון רבו וקובע בו סימנים שלא יתחלף לו נראין במטין או במודים: **לרחבא.** שהיה מדקדק בלשון רבו ואומר סטיו כפול היה ואע"פ שבלשון משנה קורהו אצטבא בפסחים ו) ובסוכה ה) על גב האצטבא הוא דקדק בלשון רבו ולא אמר אצטבא כפולה היתה. יש פותרין הא דרחבא מדאמר ר' יהודה דדייק ספיקי דרבנותיה אי מדרבי יהודה אי מדרב יהודה וקשיא לי בגוה טובא הדא דרחבא לא ראה רבי יהודה מימיו לא רבי יהודה ברבי אלעאי ולא ר' יהודה ע) נשיאה ועוד כולהו אמוראי נמי דייקו לומר דבר בשם אומרו ועוד ליכא למימר מהא דדייק דרבנותא דשמעתא אלא ספיקי דרבנותא: **סטיו לפון.** אצטבאות זו לפנים מזו בהיקף עגול לישב שם: **לא אי ידענא לו.** לא נראין ולא מודים ולא מטיס: **ופודיענו.** לומר

אמר ליה רבינא לרבא הלכתא מאי אמר ליה כי קידוש מה קידוש שאף על גב דמקדש בצלותא מקדש אכסא אף הבדלה נמי אע"ג דמבדיל בצלותא מבדיל אכסא: ר' אליעזר אומר בהודאה: ר' זירא הוה רכיב חמרא הוה קא שקיל ואזיל ר' חייא בר אבין בתריה אמר ליה ודאי דאמריתו משמיה דר' יוחנן הלכה כר' אליעזר ביום טוב שחל להיות אחר השבת אמר ליה [א] אין ו) הלכה מכלל דפליגי ולא פליגי והא פליגי רבנן אימר דפליגי רבנן בשאר ימות השנה ביום טוב שחל להיות אחר השבת מי פליגי והא פליג ר' עקיבא ז) אטו כל השנה כולה מי עבדינן כר' עקיבא דהשתא ניקו ונעביד כוותיה כל השנה כולה מאי טעמא לא עבדינן כרבי עקיבא דתמני סרי תקון תשסרי לא תקון הכא נמי שב תקון תמני לא תקון אמר ליה לאו הלכה אתמר ח) אלא מטין אתמר [ב] ט) דאתמר ר' יצחק בר אבדימי אמר משום רבינו הלכה ואמרי לה מטין ר' יוחנן אמר מודים ור' חייא בר אבא אמר נראין אמר ר' זירא נקוט דרבי חייא בר אבא בידך י) דדייק וגמר שמעתא מפומא דמרה שפיר כרחבא דפומבדיתא דאמר רחבא י) אמר ר' יהודה יא) הר הבית סטיו כפול היה והיה סטיו לפנים מסטיו אמר רב יוסף אנא לא האי ידענא ולא האי ידענא אלא מדרב ושמואל ידענא דתקינו לן מרגניתא בבבל יב) ותודיענו ה' אלהינו את משפטי צדקך ותלמדנו לעשות חקי רצונך ותנחילנו זמני ששון וחגי נדבה יג) ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך ותתן לנו וכו': **מתני'** יד) טו) האומר יז) על קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך יח) מודים מודים משתקין אותו: **גמ'** בשלמא מודים מודים משתקין אותו משום דמיחזי כשתי רשויות ועל טוב יזכר שמך נמי משמע על הטובה ולא על הרעה יט) ותנן יא) חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה אלא על קן צפור יגיעו רחמיך מ"ט פליגי בה תרי אמוראי במערבא רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא חד אמר מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית וחד אמר מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים ואינן אלא גזרות ההוא דנחית קמיה דרבה ואמר אתה חסת על קן צפור אתה חוס ורחם עלינו אמר רבה כמה ידע האי צורבא מרבנן לרצויי למריה א"ל אביי והא משתקין אותו תנן כ) ורבה נמי לחדודי לאביי הוא דבעי ההוא דנחית קמיה דר' חנינא יא) אמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעזוז והיראוי החזק והאמיץ והודאי והנכבד המתין לו עד דסיים כי סיים א"ל סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך למה לי כולי האי אגן הני תלת דאמרינן אי לאו דאמרינהו משה רבינו באורייתא ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה לא הוינן יכולין למימר להו ואת אמרת כולי האי ואזלת משל למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו: ואמר יב) רבי חנינא כג) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר [1] ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אמו יראת שמים מילתא זוטרתא היא והא"ר חנינא משום ר' שמעון בן יוחי אין לו להקב"ה בבית גנזו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר [2] יראת ה' היא אוצרו אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא דאמר ר' חנינא משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו בכלי קטן קטן ואין לו דומה עליו בכלי גדול: מודים מודים משתקין אותו: אמר ר' כד) זירא כה) האומר שמע שמע כאומר מודים מודים דמי מיתיבי הקורא את שמע וכופלה הרי זה מגונה מגונה הוא דהוי שתוקי לא משתקינן ליה לא קשיא הא דאמר מילתא מילתא ותני לה והא דאמר פסוקא פסוקא ותני ליה אמר ליה רב פפא לאביי ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה ולבסוף כוון דעתיה אמר ליה

חברותא

מקום ותתן לנו ולכשיגיע בין קדושת שבת לקדושת י"ט וכו' הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך יאמר ותתן לנו ה' אלהינו מועדים לשמחה וכו' ומסיים מקדש ישראל והזמנים: **מתני' האומר.** בתפלתו: **על קן צפור יגיעו רחמיך.** אנשים שהיו מרחיים עצמם כמתכוונים להעמיק בלשון תחנונים ואומרים רחוס וחנון אתה ועל קן צפור יגיעו רחמיך שאמרת לשלח את האם או שאומר על טוב שאתה עושה לנו יזכר שמך זה שאומר מודים מודים משתקין אותו: **גמ' שמטיל קנאה.** לומר על אלה חס ולא על אחר בריותיו: **מדותיו.** מלותיו. והוא לא לרחמים עשה אלא להטיל על ישראל חקי גזרותיו להודיע שהם עבדיו ושומרי מצותיו וגזרות חקותיו אף בדברים שיש לשנות ולעבור"ם להשיב עליהם ולומר מה לזרע במלוה זו: **ורבה נמי לחדודי לאביי הוא דבעי.** שיביב לו מה שהשיב: **אי לאו דאמרינהו משה.** האל הגדול הגבור והנורא אשר לא יש פנים ולא יקח שוחד (דברים י): **ופקיעינהו בתפלה.** כשהתפלל עזרא על מעל הגולה בספר עזרא (נחמיה ט): **הכל בידי שמים.** כל הבא על האדם בידי הקב"ה הוא כגון חרוך קלר עני עשיר חכם שוטה לבן שחור הכל בידי שמים הוא אבל לדיק ורשע אינו בא על ידי שמים את זו מסר בידו של אדם ונתן לפניו שני דרכים והוא יבחר לו ירצה שמים: **מילתא מילתא ומני לה.** כל תיבה ותיבה חוזר ושונה מגונה הוי שתוקי לא משתקינן ליה שאין זה דומה למקבל עליו שתי מלכיות אלא למתלוצץ. אמר פסוק שלם ותני ליה משתקינן ליה דמחזי כשתי רשויות:

חברותא

מסורת הש"ס

מב א מיי' פ"ה מהל' בית הבחירה הל' ג:
מג ב מיי' פ"ב מהל' תפלה הלכה יב סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' תצא סעיף ב:
מד ג מיי' פ"ע מהל' תפלה הל' ז סמג שם [טור או"ח סי' קיג]:
מה ד מיי' שם הלכה ד סמג שם טוש"ע או"ח סימן קכא סעיף ב:
מו ה מיי' פ"א מהלכות ברכות הלכה ג סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן רכב סעיף ג:
מז ו מיי' פ"ע מהל' תפלה הל' ז טוש"ע או"ח סימן קיג סעיף ט:
מח ז מיי' פ"ה מהל' תשובה הל' ג:
מט ח מיי' פ"ג מהל' ק"ש הלכה יא סמג עשין יח טוש"ע או"ח סי' סא סעיף ט:

רבינו ניסים

אמר ר' זירא נקוט דר' חייא בר אבא בידך דגמר שמעתתא מפומיה דרביה. איתא בפרק כיצד מברכין על הפירות (דף לח) מה ענין בנימין בר יפת אצל ר' חייא בר אבא ר' חייא בר אבא דייק שמעתא מפומיה דרביה ר' חייא בר אבא כל ל' יומין הוה מהדר לתלמודיה קמיה דר' יוחנן רביה ואית דכוותה בפ' כיסוי הדם (דף פו) דשחיטת חולין ובפ' המביא אשם תלוי דכריתות (דף כז): **מודים** מודים משתקין אותו. בתלמוד ארץ ישראל נתנו הפרש בזה הדבר ואמרו הדה דאיתמר בצבור אבל ביחיד תחנונים הם ובגמ' דמגילה (ירושלמי פרק ד הלכה י) אמרו ודכוותה אמן אמן שמע שמע:

רבינו חננאל

איתמר רב יצחק בר אבודימי אמר משום רבי הלכה ואמרי לה מטין ר' יוחנן אמר מודין אתמר רב אסי אמר הלכה ר' חייא בר אבא אמר נראין ר' יוסי ב"ר חנינא אמר מטין. פי', מאן דאמר מודין סבר דברי הכל הוא בלא חלוקה, מאן דאמר הלכה סבר פליגי ופסקו הלכה, מאן דאמר מטין סבר שיקול הדעת ולא הכריעו כאחד, מאן דאמר נראין סבר שקלו חכמים דבריהן וברורו שנראין דברי זה. **דאמר רחבא א"ר יהודה הר הבית וכו'.** פי', הוה מספקא ליה אי משום רב יהודה אי משום רבי יהודה, והיה מדקדק שלא יחליף השמות והיה שונה רבי, ואמר רבינו יחי לעד אינו כן, אילו היה אומר רבי, לא היה אומר לא רב ולא ר', ואינה מלה כלל, ואינו אומר טעם ולא כבוד לו, וכך אמר יחי לעד, כי רחבה לא ראה ר' יהודה מעולם ולא ראה אלא רב יהודה וספור טעה וכתב ר' יהודה. וראו הגאונים בזמן הזה שאין באותו דור ר' ואמרו כן. **[סטיו כפול היה.** פי', מעוקל]. **מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית.** פי' ירושלמי ר' פנחס בשם ר' סימון מפני שקורא תגר על מדותיו של הקב"ה. **[הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך וגו'.** וכי שואל אדם דבר שאינו ברשותו אלא מיכן ראיה שיראת שמים בידו של אדם היא]. **והא דאמר פסוקא פסוקא ותני לה.** פסוקא פסוקא אין משתקין אותו מיהו מגונה הוי.

תורה אור השלם

1. וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ:
דברים י יב
2. וְהָיָה אֲמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת חָכְמַת וָדָעַת יִרְאַת יְיָ הִיא אוֹצָרוֹ:
ישעיהו לג ו

גליון הש"ס

גמ' אלא מטין אתמר. עיין תשובת דבר שמואל (סימן קיד):
במתני' האומר על קן צפור. ע' זוה"ק פ' אמור על פסוק אדם וכהמה תושיע ס'. ובמדרש רבה פרשת כי תצא (פ"ו):

הגהות הגר"א

[א] גמ' (א"ל אין) תא"מ: [ב] צ"ל איתמר: [ג] רש"י ד"ה ה"ג כו' (א"ל ר' זירא) תא"מ: [ד] גמ' (ותנתילנו זמני ששון וחגי נדבה) תא"מ וע"כ בגמ"ס ל"ג לה:

מוסף רש"י

ודאי דאמריתו. לשון שאלה הוא, אמת הוא שאמעתי שאתם אומרים דבר זה של תימה (כתובות פו:). **דדייק וגמר שמעתא מפומא דמרה.** כשהשמועה יוצאת מפי רבו המדקדק ואומר לרבו לשנותה פעם שניה ומצחין אימנו הן או לא, **כרחבא דפומבדיתא.** שהיה מדקדק בשמועתו לדעת ממי קיבלה (פסחים נב:). **סטיו כפול היה.** אצטבא קביב קביב מקפת וכתוך אומנו הקף עוד אחר (פסחים יג; וכנע"ז שם נב: וסוכה מה.). **על קן צפור יגיעו רחמיך.** לשון הזה (כנ"מ: לשון הוה) רחמיך מגיעין על קן לפוד כך חוס ורחם עלינו (מגילה כה.). **ועל טוב יזכר שמך.** על טובותיך נודה לך (שם). **מודים מודים.** שאמר שני פעמים מודים כשהוא מורע (שם). **לחדודי לאביי.** כדי שישאל (חולין מג:). **הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים.** כל מדותיו וקוריותיו של אדם נתין לו בגזירת מלך חוץ מזו (נדה סז:)

א) [שבת קו: ושם נסמן], ב) [לעיל כט.], ג) עירובין מו:, ד) [לקמן לח: פסחים נג:], ה) פסחים יג: נב: סוכה מה., ו) [ברב אלפס וברא"ש קדל המשנה דהכל בזה"ל האומר יברכון טובים הרי זה דרך המינות האומר על קן לפוד וכו' וע"ש פירש"י וריבינו יונה וכן במה שפי' הרא"ש ודע שבקדל הזה נמנית ג"כ במשנה דמגילה כה. מכוון ממש], ז) מגילה כה., ח) לקמן דף נד. (וש"ע), ט) [עירובין יג. מגילה שם מיד נט: זמחים יג. חולין מג: נדה ד: מה.], י) נדה נח: מגילה כה., כ) [ע' תוס' מגילה כה. ומוס' נדה נח:], ל) מגילה כה. [סוכה נג:], מ) [ל"ל פירוסא], נ) [דף יא:], ס) [דף מב:], ע) הגהיא,

חברותא כלפי שמיא. מנהג שנוהג אדם בחברו יתנהג אצל המקום ולא יתבר בתפלתו: **מחינן ליה.** כלומר מלמדין אותו שיכוין ומכין אותו אם ירגיל בכך: **מרזפתא.** קורנס. ותשם את המקבת בידה מתרגמינן מרזפתא (שופטים ד): **מתני' ולא יהא סרבן באותה שעה.** לפי שאחר יורדין לפני התיבה כשאומרים לו לך רד צריך לסרב פעם אחת כלומר איני כדאי לך כדאמרי' לקמן בשמעתין אבל זה לא יסרב מפני שגנאי הוא שתהא התפלה מופסקת כל כך: **מתחלת הברכה שטעה זה.** אם דלג א' מן הברכות ואמר אחרת ואינו יודע לשוב ולאחוז סדרו יתחיל העובר תחתיו אותה ברכה שדלג זה ואומר משם ולהלן: **לא יענה אמן אחר הכהנים.** הש"ל בסוף כל ברכה וברכה: **מפני הטרוף.** שלא תטרף דעתו ויטעה לפי שש"ל הוא צריך להתחיל ברכה שניה ולומר לפני הכהנים כל תיבה ותיבה כדאמרינן במס' סוטה (דף לט:) ובענותו אמן לא יוכל לכוין מהר ולהתחיל בברכה שלאחריו: **אם אין שם כהן אלא הוא.** החזן: **לא ישא את כפיו.** שמא לא יוכל לחזור לתפלתו לדעת לכוין להתחיל בשיס שלוס שדעתו מטורפת מאימת הצבור: **ואם הבטחתו.** בטוח הוא שאין דעתו מטורפת מאימת הצבור: **גמ' יסרב.** כשאומרים לו לך יעשה עצמו כלא רוצה כלומר איני כדאי: **שהקדיחתו.** לשון שרפה כמו כי אש קדחה באפי (דברים לב): **מהבהב.** כלומר מזמין עצמו כמו נגער לעמוד: **אין לזן סדר.** ואם דלג ברכה אחת ואח"כ נזכר בה אומרה אף שלא במקומה: **מתחלת הברכה שטעה זה.** וממילא משתמע דגומר ממנה והלאה אלמא על סדרה צריך לחזור ולאומרה: **חדא ברכתא ניהו.** ודקתני מתני' מתחלת הברכה שטעה זה היינו אתה חונן: **וגפטר.** נוטל רשות: **א"ל להוציר שמו.** של חולה: **תחלה וסוף.** במודים ולך נאה להודות: כהן

[1] חברותא כלפי שמיא מי איכא אי לא כוון דעתיה מעיקרא מחינן ליה במרזפתא דנפחא עד דמכוין דעתיה: **מתני'** [2] (האומר יברכוך טובים הרי זה דרכי מינות) [3] העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו ולא [4] יהא סרבן באותה שעה מהיכן [5] הוא מתחיל מתחלת הברכה שטעה [6] זה [7] העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטרוף [8] ואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו [9] ואם הבטחתו שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו ראשי: **גמ'** ת"ר [10] העובר לפני התיבה צריך לסרב ואם אינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח ואם מסרב יותר מדאי דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח כיצד הוא עושה פעם ראשונה יסרב שניה [11] מהבהב שלישית פושט את רגליו ויורד [12] ת"ר שלשה רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן שאור ומלח וסרבנות אמר רב הונא [13] טעה בשלש ראשונות חוזר לראש באמצעיות חוזר לאתה חונן באחרונות חוזר לעבודה ורב אסי אמר אמצעיות אין להן סדר מתיב רב ששת מהיכן הוא חוזר מתחלת הברכה שטעה זה [14] תיובתא דרב הונא אמר לך רב הונא אמצעיות כלהו חדא ברכתא נינהו אמר רב יהודה [15] לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות אלא באמצעיות דא"ר חנינא ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו אחרונות דומה לעבד שקבל פרס מרבו [16] ונפטר והולך לו [17] ת"ר מעשה בתלמיד אחד [18] שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר והיה מאריך יותר מדאי א"ל תלמידיו רבינו כמה ארכן הוא זה אמר להם כלום מאריך יותר ממשה רבינו דכתיב ביה [1] את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה וגו' [2] אל נא רפא נא לה א"ר יעקב אמר רב חסדא כל המבקש רחמים על חבירו אין צריך להזכיר שמו שנאמר אל נא רפא נא לה ולא קמדכר שמה דמרים: ת"ר [3] אלו ברכות שאדם שוחה בהן באבות תחלה וסוף בהודאה תחלה וסוף ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה [4] אר"ש בן פזי אריב"ל משום בר קפרא הדיוט כמו שאמרנו כהן

[5] אמר מודים מודים משתקין אותו. ירושלמי הדא דתימא בצבור אבל ביחיד תחנונים הם: [6] **אמר** פסוקא פסוקא ובפליה. פי' בקונטרס משתקין אותו דמחזי כעושה ב' רשויות ובה"ג ובפר"ח מפרש אי איפכא פסוקא פסוקא אין משתקין אותו מיהו מגונה הוי אך לשון הגמרא לא משמע כפי' ואותן בני אדם שאומרים ב' או ג' פעמים שמע ישראל ביוה"כ משתקין אותם לפירש"י ולפר"ח מגונה מיהא הוי או שמא אין לאוסר רק כשקורא ק"ש בעונתה ומקבל עליו עול מלכות שמים ומ"מ טוב שלא לומר אך מה שאומרים ה' הוא האלהים ז' פעמים ביוה"כ ויום ערבה כנגד ז' רקיעים משבחים לבורא שהוא דר למעלה מז' מנהג כשר הוא וגם מצינו בקרא שמי פעמים ה' הוא האלהים גבי אליהו (מלכים א' יח): **מהיכן** הוא מתחיל מתחלת הברכה שטעה בה. ירושלמי בטיטי משתתק באופנים אתון שיילון לר' בון אמר להו בשם ריב"ל זה שעבר תחתיו יתחיל ממקום שפסק ופריך והתנן מתחיל מתחלת הברכה שטעה בה אמר להו מכיון דעניתון קדושת השם כמי שהוא תחלת הברכה דמי: **לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטרוף.** תימה תיפוק ליה דמפסיק תפלה אם עונה אמן וי"ל מאחר שלא אמר האי טעמא ש"מ דעניית אמן לא חשיב ליה הפסקה מאחר שצורך תפלה הוא אבל לקרות הכהנים לזרוא אומר ר"ת שאין ש"ל יכול לקוראם דחשיב הפסקה לתפלה אם קוראם אלא אחד מבני הקהל קוראם והא דאמרינן בסוטה פ' אלו נאמרים (ד' לח.) לשנים קורא כהנים וכו' לאו אשליח צבור קאי אלא אחזן כדתניא בספרי (פרשת נשא) אמור להם מלמד שהחזן אומר להם אמרו וחזן לאו היינו שליח צבור דחזן היינו המתעסק בצרכי צבור וכן משמע נמי בסוטה (ד' לט:) דלאו אשליח צבור קאי דמעיקרא קאמר אין הכהנים רשאין להתחיל בברכה עד שיכלה הדבור מפי הקורא פי' הקורא כהנים ואח"כ אומר אין שליח צבור רשאי וכו' משמע דשניים הם ויש שהיו רוצים לומר דכמו כן אין ש"ל רשאי להקרות יברכך לכהנים דכמו כן הוי הפסקה אמנם רבינו יהודה פי' דבהדיא יש במדרש טעמי יתרות וחסרות אמור להם מלמד ששליח צבור אומר להם על כל דבור ודבור וכן יש שרוצים להתיר לשליח צבור עצמו לקרות כהנים אפילו לפי' ר"ת דמה דפי' דהויא הפסקה היינו דוקא בימיהם מיד כשסיימו ברכת הודאה לא היו אומרים או"א ברכנו בברכה כדמשמע בסוטה (שם) דקאמר אין הקורא רשאי לקרות כהנים עד שיכלה אמן מפי הצבור פי' אמן שעונין בסיום ברכת הודאה אלמא משמע שלא היו אומרים אלא כהנים מיד אבל עכשיו שהורגלו לומר אלהינו בלשון ברכה ותפלה אין זו הפסק דלא גרע מעניית אמן דהכא דלא חשיבא הפסק כדפרישית [7] מ): **אמצעיות** אין להן סדר. פי' בקונטרס ואם דלג ברכה אחת ואמר כך נזכר בה שלא במקומה אומרה במקום שנזכר. ולא נהירא דהא תנן במגילה (פ"ב ד' י"ח.) הקורא את המגילה למפרע לא יצא ותניא (שם) וכן בהלל וכן בק"ש וכן בתפלה לכך נראה כפירוש רשב"ם ורב אלפס דאין להן סדר דקאמר היינו שיתחיל במקום שדלג הברכה ומשם ואילך יאמר הכל על הסדר אבל ודאי לא יתחיל באתה חונן כמו בג' ראשונות וג' אחרונות שחוזר לראש וראיה מדתניא בתוספתא דמכילתין הקורא את שמע והשמיט בה פסוק אחד לא יקרא אותו פסוק בפני עצמו אלא מתחיל מאותו פסוק ואילך וגומר עד סופה ותניא נמי בפ"ב דמגילה (ד' יח:) אאם השמיט פסוק א' במגילה שקורא על הסדר מאותו פסוק ואילך והתם משוי תפלה[2] למגילה לענין הך מילתא כדפרישית ובה"ג פסק כרב אסי דאמר אמצעיות אין להן סדר מדא דרב הונא כתלמיד לגבי רב אסי כדאמרינן בכמה מקומות אמר רב הונא אמר רב אסי ועוד דלרב הונא צריך לחזוק ולשנויי מתני' דכולהו חדא ברכתא ניהו ואשנויי דחיקי לא ניקום ונסמוך ועוד דרב אסי ורב ששת קיימי בחד שיטתא ועוד דבשל סופרים הלך אחר המיקל וא"כ אדם שטעה ודלג ברכה אחת באמצעיות או שלא אמר המלך המשפט בין ר"ה ליום"כ דקי"ל בפ"ק (דף יב:) דמחזירין אותו לא יחזור לאתה חונן אלא לאותה ברכה שדלג ומשם ואילך יאמר על הסדר כדפי' רשב"ם והיכא שטעה בג' ראשונות כגון שטעה בחתימתן או לא הזכיר בין ר"ה ליום"כ בברכת אבות זכרנו או בחתיית המתים מי כמוך או שלא אמר המלך הקדוש חוזר לראשונה והיכא שטעה בשלש אחרונות כגון שטעה כמו כן בחתימתן או שלא הזכיר בין ראש השנה ליום"כ בשים שלום בספר חיים טובים או וכתוב לחיים טובים בהודאה וטעמא דכיון שכולה שבח הוי כברכה א'. ותענית צבור שש"ל קובע ברכה לעצמו שאומר עננו בין גואל לרופא אם שכחה וזכר בה קודם סיום תפלה אין מחזירין אותו כיון שהיה צריך לחזור ולומר על הסדר כפי' רשב"ם א"כ הויא ברכה לבטלה אם מחזירין אותו אבל לפי' הקונטרס היה אומרה במקום שנזכר ואין כאן ברכה לבטלה: **אל ישאל אדם צרכיו לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות.** פי' ר"מ וראינו האי דוקא ליחיד אבל צרכי צבור שואלין ולכך אנו אומרים זכרנו וקרובנו ויעלה ויבא בהם ותדע דדוקא יחיד קאמר שהרי עיקר ברכות אחרונות צרכי צבור הם[3]: **מלמדין אותו שלא ישחה.** ומ"ת ויישחה ומה בכך וי"ל שלא יבא לעקור דברי חכמים שלא יאמרו כל אחד מחמיר כמו שהוא רוצה ואין כאן תקנת חכמי' וחיישינן (א) ליוהרא: קידה

[8] מגילה דף כה., [9] שם [ועמ"ש לעיל נג: גרסת הרי"ף ורא"ש], [10] נ"ל בה, ד) [שוטה לח:], [11] [פירוש יעמוד בראשון], [12] גיטין ע. ע"ש, [13] [נ"ל מיותתא דרב אסי לימא מהו מיותתא דרב הונא וכו' כך היה הגירסא לפני רש"י וע' בשוף ס' קרבן נתנאל], [14] מכילתא דר"י פרשה בשלח, [15] [לפי שתלוה להתפלל במקום נמוך כדאיתא לעיל י: הלכך קתני ירד ע' רש"י ר"ש לב. ד"ה ירד]., [16] [תוספתא פ"א הי"ז], [17] [שייך לדף לג:], [18] [נ"ז שייך לשם], [1] [וע"ע תוס' מנחות מד. ד"ה כל כהן כו'], [2] [פ"ב ה"ד], [3] [וע"ע תוס' ע"ג ח. ד"ה אם בא],

תורה אור השלם

1. וְאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְיָ אֶת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפַּלְתִּי כִּי אָמַר יְיָ לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם:
דברים ט כה

2. וַיְצַעֵק מֹשֶׁה אֶל יְיָ לֵאמֹר אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ:
במדבר יב יג

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה מלמדין וכו' ומייתינן ליוהכ"ק. נ"ב כלומר ועוד מייתינן ליוהכ"ק:

גליון הש"ם

גמ' אר"ש בן פזי אריב"ל. במדרש רבה בראשית פרשה לט אימא ריב"נ בשם ריב"ל אמר כ"ג אחת כל ברכה שוחה ומעלך בתחלת כל ברכה ובסוף כל ברכה שוחה. רבי סימון בשם ריב"ל אמר אמר המלך משפיה כורע לא היה מקף: רש"י ד"ה מתחלת הברכה וכו' וממילא בו'. עיין בקרבן נתנאל שנלא גירסא בקלף. תוספתא דרב אסי לימא מהו מיותתא דרב"ה אמר לך ר"ה:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, וגם ממה ששי"ץ אומר להם על כל דבור ודבור דלא חשיב להו הפסקה. ב. בתוס' רי"ש כתב. תפלה למגילה וק"ש.

מוסף רש"י

[1] חברותא כלפי שמיא. וכי כמנהג תבירו נוהג בהקב"ה לדבר לפניו שלא בתמכוין ואחר ומעלה לו בכופלו שלא כיון בראשונה (מגילה כה.). **האומר יברכוך טובים הרי זה דרכי מינות.** שאינו מולך רשעים בשבחו של מקום, וחכמים שריחה רע ומנאה הכתוב בין שממני הקטורת שמצריכן הכתוב בהכלאתן לחיותן בשלוה אחת (מגילה שם. ועי' מנחות כז.). **וחזרו לתפלתו ראשי.** ליתא את כפיו (סוטה לח:). **שהקדיחתו מלח.** שרפתו, כמו כי אש קדחה, כלומר נתנה בו מלח יותר מדי (ערובין נד.). **רובן קשה ומיעוטן יפה.** כשיש לאדם מעט מהם יפה לגופו לרפואה וטוב שיהא לו קצת משלא יהא לו הכוס, אבל רובן קשה, כשיש לו הרבה (גיטין מ.). **פרס.** מתן (ב"ב כה.).

רב נסים גאון

תנו רבנן אלו ברכות שאדם שוחה בהן כו'. פי' בתלמוד ארץ ישראל בפ' מאימתי קורין הכל שוחין בהודאה עם שליח צבור ר' זעירא אמר ובלבד במודים כו' תני ובלבד שלא ישוח יותר מדאי ובגמ' דד' אבות נזיקין (בבא קמא דף מז) איתא שדרו של אדם לסוף (ע') [שבע] שנה נעשה נחש והני מילי הוא דלא כרע במודים ובגמ' דסוטה בפ' אלו נאמרים בכל לשון (דף מז) אמרי בזמן ששליח צבור אומר מודים הנם מה הם אומרים:

רבינו חננאל

[מחיין ליה במרזפתא דנפחא. פי' קורנס של נפחים]. **האומר יברכוך טובים הרי זה דרך המינות.** פירוש, משום דמיחזי כשתי רשויות. **העובר לפני התיבה וטעה וכו'.** אוקימנא שליח צבור היורד בתחלה לפני התיבה, פעם ראשונה מסרב, ב' מהבהב, ג' פושט את רגליו ויורד. אבל היורד תחתיו של זה שטעה בתפלתו, אינו רשאי לסרב כלל. **ורב אסי אמר אמצעיות אין להן סדר.** פי', בג' ראשונות ובג' אחרונות הכל שוין שיש להם סדר, ואם טעה בהודאה או בשים שלום חוזר לעבודה. ולרב אסי אם טעה ואמר סלח לנו קודם השיבנו אינו צריך לחזור ולומר אתה חונן לאחריו השיבנו ואחריו סלח לנו, ואחרי שאמר השיבנו יאמר ראה נא בעניינו וכן בכל ברכות האמצעיות. **וקיי"ל** כרב אסי, דרב הונא לגבי רב אסי כתלמיד הוא נחשב. **ותו** דמתניתין מסייע ליה וקשיא לרב הונא. **ואע"ג** דשני, אשנויי לא סמכינן. **ותו** דתלמוד ארץ ישראל מסייע ליה דגרסינן בירושלמי ר' אליעזר הוי יתיב בחד בי כנישתא, על חזנא ואטרח על חד דייעוה, ולא על, לסופה על לגביה דר"א, א"ל לא יכעוס מרי עלי בגין דלא הוינא מתער לא עלית, א"ל עליך לא כעסתי אלא על הדין דאטרח עליך. בטוטאי אישתיק באופנים, אתון שיילין לר' אבון, אמר להו בשם ר' יהושע בן לוי זה שעובר תחתיו יתחיל ממקום שפסק, א"ל והתניגן מתחלת ברכה שטעה זה, אמר לון מכיון דעניתון קדושתא כמה שהיא תחלת ברכה. הלכך בין יחיד בין שליח ציבור טעה בשלש ראשונות חוזר למגן אברהם, טעה בשלש אחרונות חוזר לעבודה, טעה באמצעיות אינו חוזר כלל אלא אומר במקום שזוכרה ודיו. **והוא** דלא סיים צלותיה ולא עקר כרעיה, אבל אי עקר כרעיה אפי' באמצעיות חוזר. **אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות.** פירוש, קים להו לרבנן דדוקא ליחיד, אבל שאלה ששואלין הצבור כגון זכרנו לחיים בעשרת ימי תשובה וכיוצא בהן שרי, דהא שלש אחרונות עבודה והודאה ושים שלום שאלה נינהו ושרי, משום דשאילת צבור נינהו. ושמעינן מינה דאסור לכל מאן דמשני או מוסיף או גורע בג' ברכות ראשונות מן המטבע שטבעו חכמים בברכות, ואלו חזנים שמניחים מטבע ברכות ואומרים קדושות לאו שפיר עבדי, אבל המאריך באמצעיות בתפלתו לית לן בה, דהא משה רבינו פעם האריך בתפלתו ארבעים יום ופעם קיצר ואמר אל נא רפא נא לה.

[1] חברותא כלפי שמיא מי איכא אי לא כוון דעתיה מעיקרא מחינן ליה במרזפתא דנפחא עד דמכוין דעתיה: **מתני'** [2] (האומר יברכוך טובים הרי זה דרכי מינות) [3] העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו ולא [4] יהא סרבן באותה שעה מהיכן [5] הוא מתחיל מתחלת הברכה שטעה [6] זה [7] העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטרוף [8] ואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו [9] ואם הבטחתו שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו ראשי: **גמ'** ת"ר [10] העובר לפני התיבה צריך לסרב ואם אינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח ואם מסרב יותר מדאי דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח כיצד הוא עושה פעם ראשונה יסרב שניה [11] מהבהב שלישית פושט את רגליו ויורד [12] ת"ר שלשה רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן שאור ומלח וסרבנות אמר רב הונא [13] טעה בשלש ראשונות חוזר לראש באמצעיות חוזר לאתה חונן באחרונות חוזר לעבודה ורב אסי אמר אמצעיות אין להן סדר מתיב רב ששת מהיכן הוא חוזר מתחלת הברכה שטעה זה [14] תיובתא דרב הונא אמר לך רב הונא אמצעיות כלהו חדא ברכתא נינהו אמר רב יהודה [15] לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות אלא באמצעיות דא"ר חנינא ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו אחרונות דומה לעבד שקבל פרס מרבו [16] ונפטר והולך לו [17] ת"ר מעשה בתלמיד אחד [18] שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר והיה מאריך יותר מדאי א"ל תלמידיו רבינו כמה ארכן הוא זה אמר להם כלום מאריך יותר ממשה רבינו דכתיב ביה [1] את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה וגו' שוב מעשה בתלמיד א' שירד לפני התיבה בפני ר"א והיה מקצר יותר מדאי א"ל תלמידיו כמה קצרן הוא זה א"ל כלום מקצר יותר ממשה רבינו דכתיב [2] אל נא רפא נא לה א"ר יעקב אמר רב חסדא כל המבקש רחמים על חבירו אין צריך להזכיר שמו שנאמר אל נא רפא נא לה ולא קמדכר שמה דמרים: ת"ר [3] אלו ברכות שאדם שוחה בהן באבות תחלה וסוף בהודאה תחלה וסוף ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה [4] אר"ש בן פזי אריב"ל משום בר קפרא הדיוט כמו שאמרנו כהן

[5] אמר מודים מודים משתקין אותו. ירושלמי הדא דתימא בצבור אבל ביחיד תחנונים הם: [6] **אמר** פסוקא פסוקא ובפליה. פי' בקונטרס משתקין אותו דמחזי כעושה ב' רשויות ובה"ג ובפר"ח מפרש אי איפכא פסוקא פסוקא אין משתקין אותו מיהו מגונה הוי אך לשון הגמרא לא משמע כפי' ואותן בני אדם שאומרים ב' או ג' פעמים שמע ישראל ביוה"כ משתקין אותם לפירש"י ולפר"ח מגונה מיהא הוי או שמא אין לאוסר רק כשקורא ק"ש בעונתה ומקבל עליו עול מלכות שמים ומ"מ טוב שלא לומר אך מה שאומרים ה' הוא האלהים ז' פעמים ביוה"כ ויום ערבה כנגד ז' רקיעים משבחים לבורא שהוא דר למעלה מז' מנהג כשר הוא וגם מצינו בקרא שמי פעמים ה' הוא האלהים גבי אליהו (מלכים א' יח): **מהיכן** הוא מתחיל מתחלת הברכה שטעה בה. ירושלמי בטיטי משתתק באופנים אתון שיילון לר' בון אמר להו בשם ריב"ל זה שעבר תחתיו יתחיל ממקום שפסק ופריך והתנן מתחיל מתחלת הברכה שטעה בה אמר להו מכיון דעניתון קדושת השם כמי שהוא תחלת הברכה דמי: **לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטרוף.** תימה תיפוק ליה דמפסיק תפלה אם עונה אמן וי"ל מאחר שלא אמר האי טעמא ש"מ דעניית אמן לא חשיב ליה הפסקה מאחר שצורך תפלה הוא אבל לקרות הכהנים לזרוא אומר ר"ת שאין ש"ל יכול לקוראם דחשיב הפסקה לתפלה אם קוראם אלא אחד מבני הקהל קוראם והא דאמרינן בסוטה פ' אלו נאמרים (ד' לח.) לשנים קורא כהנים וכו' לאו אשליח צבור קאי אלא אחזן כדתניא בספרי (פרשת נשא) אמור להם מלמד שהחזן אומר להם אמרו וחזן לאו היינו שליח צבור דחזן היינו המתעסק בצרכי צבור וכן משמע נמי בסוטה (ד' לט:) דלאו אשליח צבור קאי דמעיקרא קאמר אין הכהנים רשאין להתחיל בברכה עד שיכלה הדבור מפי הקורא פי' הקורא כהנים ואח"כ אומר אין שליח צבור רשאי וכו' משמע דשניים הם ויש שהיו רוצים לומר דכמו כן אין ש"ל רשאי להקרות יברכך לכהנים דכמו כן הוי הפסקה אמנם רבינו יהודה פי' דבהדיא יש במדרש טעמי יתרות וחסרות אמור להם מלמד ששליח צבור אומר להם על כל דבור ודבור וכן יש שרוצים להתיר לשליח צבור עצמו לקרות כהנים אפילו לפי' ר"ת דמה דפי' דהויא הפסקה היינו דוקא בימיהם מיד כשסיימו ברכת הודאה לא היו אומרים או"א ברכנו בברכה כדמשמע בסוטה (שם) דקאמר אין הקורא רשאי לקרות כהנים עד שיכלה אמן מפי הצבור פי' אמן שעונין בסיום ברכת הודאה אלמא משמע שלא היו אומרים אלא כהנים מיד אבל עכשיו שהורגלו לומר אלהינו בלשון ברכה ותפלה אין זו הפסק דלא גרע מעניית אמן דהכא דלא חשיבא הפסק כדפרישית [7] מ): **אמצעיות** אין להן סדר. פי' בקונטרס ואם דלג ברכה אחת ואמר כך נזכר בה שלא במקומה אומרה במקום שנזכר. ולא נהירא דהא תנן במגילה (פ"ב ד' י"ח.) הקורא את המגילה למפרע לא יצא ותניא (שם) וכן בהלל וכן בק"ש וכן בתפלה לכך נראה כפירוש רשב"ם ורב אלפס דאין להן סדר דקאמר היינו שיתחיל במקום שדלג הברכה ומשם ואילך יאמר הכל על הסדר אבל ודאי לא יתחיל באתה חונן כמו בג' ראשונות וג' אחרונות שחוזר לראש וראיה מדתניא בתוספתא דמכילתין הקורא את שמע והשמיט בה פסוק אחד לא יקרא אותו פסוק בפני עצמו אלא מתחיל מאותו פסוק ואילך וגומר עד סופה ותניא נמי בפ"ב דמגילה (ד' יח:) אאם השמיט פסוק א' במגילה שקורא על הסדר מאותו פסוק ואילך והתם משוי תפלה[2] למגילה לענין הך מילתא כדפרישית ובה"ג פסק כרב אסי דאמר אמצעיות אין להן סדר מדא דרב הונא כתלמיד לגבי רב אסי כדאמרינן בכמה מקומות אמר רב הונא אמר רב אסי ועוד דלרב הונא צריך לחזוק ולשנויי מתני' דכולהו חדא ברכתא ניהו ואשנויי דחיקי לא ניקום ונסמוך ועוד דרב אסי ורב ששת קיימי בחד שיטתא ועוד דבשל סופרים הלך אחר המיקל וא"כ אדם שטעה ודלג ברכה אחת באמצעיות או שלא אמר המלך המשפט בין ר"ה ליום"כ דקי"ל בפ"ק (דף יב:) דמחזירין אותו לא יחזור לאתה חונן אלא לאותה ברכה שדלג ומשם ואילך יאמר על הסדר כדפי' רשב"ם והיכא שטעה בג' ראשונות כגון שטעה בחתימתן או לא הזכיר בין ר"ה ליום"כ בברכת אבות זכרנו או בחתיית המתים מי כמוך או שלא אמר המלך הקדוש חוזר לראשונה והיכא שטעה בשלש אחרונות כגון שטעה כמו כן בחתימתן או שלא הזכיר בין ראש השנה ליום"כ בשים שלום בספר חיים טובים או וכתוב לחיים טובים בהודאה וטעמא דכיון שכולה שבח הוי כברכה א'. ותענית צבור שש"ל קובע ברכה לעצמו שאומר עננו בין גואל לרופא אם שכחה וזכר בה קודם סיום תפלה אין מחזירין אותו כיון שהיה צריך לחזור ולומר על הסדר כפי' רשב"ם א"כ הויא ברכה לבטלה אם מחזירין אותו אבל לפי' הקונטרס היה אומרה במקום שנזכר ואין כאן ברכה לבטלה: **אל ישאל אדם צרכיו לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות.** פי' ר"מ וראינו האי דוקא ליחיד אבל צרכי צבור שואלין ולכך אנו אומרים זכרנו וקרובנו ויעלה ויבא בהם ותדע דדוקא יחיד קאמר שהרי עיקר ברכות אחרונות צרכי צבור הם[3]: **מלמדין אותו שלא ישחה.** ומ"ת ויישחה ומה בכך וי"ל שלא יבא לעקור דברי חכמים שלא יאמרו כל אחד מחמיר כמו שהוא רוצה ואין כאן תקנת חכמי' וחיישינן (א) ליוהרא: קידה

ג א מיי' פ"י מהלכות תפלה הלכה ג סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' קכו סעיף ב:
נא ב מיי' שם טוש"ע שם וסי' נג סי"ז:
נב ג מיי' שם הלכה ד סמג שם טוש"ע או"ח סימן קיט סעיף ג וכסי' קכו סעיף ב:
נג ד מיי' פי"ד מהל' שגגות כפיס הל' ה סמג עשין כ טוש"ע או"ח סימן קכח סעיף יט:
נד ה מיי' פע"ז שם הלכה י טוש"ע שם סעיף כ:
נה ו טוש"ע או"ח סי' נג סעיף מח:
נו ז מיי' פ"י מהל' תפלה הלכה ח ד סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' קכו סעיף ב:
נז ח מיי' פ"ח שם הלכה ד ופ"ו הל' ג סמג שם טוש"ע או"ח סי' קיב סעיף ג:
נח ט מיי' פ"ה שם הל' יא סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' קכב סעיף ג:
נט י מיי' פ"ה שם הל' י סמג שם טוש"ע או"ח סי' קיג סעיף ג:

אין עומדין פרק חמישי ברכות

קידה על אפים. ומייתי קרא אע"ג דאסכמן[א] נמי בענין אחר דמסייעו: **חזינא לאביי ורבא דמצלו אצלויי.** פירוש שהיו מטין על צדיהן: **יכוין** לבו באחת מהן. והא דאמרי' בסוף פרק ת"ה כהן גדול בסוף כל ברכה ברכה והמלך תחלת כל ברכה וברכה וסוף כל ברכה וברכה אמר רבי יצחק בר נחמני לדידי מפרשא לי מיניה דריב"ל [ב]הדיוט כמו שאמרנו כהן גדול תחלת [א] כל ברכה וברכה המלך כיון שכרע שוב אינו זוקף שנאמר [1]ויהי ככלות שלמה להתפלל וגו' קם מלפני מזבח ה' מכרע על ברכיו: ת"ר [ג]קידה על אפים שנאמר [2]ותקד בת שבע אפים ארץ כריעה על ברכים שנאמר מכרוע על ברכיו השתחואה זו פשוט ידים ורגלים שנאמר [3]הבא נבא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה [ד]אמר רב חייא בריה דרב הונא חזינא להו לאביי ורבא [ה]דמצלו אצלויי תני חדא הכורע בהודאה הרי זה משובח ותניא אידך הרי זה מגונה לא קשיא הא בתחלה הא לבסוף רבא כרע בהודאה תחלה וסוף אמרי ליה רבנן אמאי קא עביד מר הכי אמר להו חזינא לרב נחמן דכרע וחזינא ליה לרב ששת דקא עבד הכי והתניא [ו]הכורע בהודאה הרי זה מגונה היא בהודאה שבהלל והתניא הכורע בהודאה ובהודאה של הלל הרי זה מגונה כי תניא ההיא בהודאה דברכת המזון: **מתני'** המתפלל וטעה סימן רע לו ואם שליח צבור הוא סימן רע לשולחיו מפני [ז]ששלוחו של אדם כמותו אמרו עליו על ר' חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים ואומר זה חי וזה מת אמרו לו מנין אתה יודע אמר להם אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף: **גמ'** אהייא א"ר חייא אמר רב ספרא משום חד דבי רבי באבות איכא דמתני לה אברייתא המתפלל [ח]צריך שיכוין את לבו בכולן ואם אינו יכול לכוין בכולן יכוין את לבו באחת א"ר חייא אמר רב ספרא משום חד דבי רבי באבות: אמרו עליו על רבי חנינא וכו': מנא הני מילי א"ר יהושע בן לוי דאמר קרא [4]בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו א"ר חייא בר אבא [ט]א"ר יוחנן [י]כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם ולעושה פרקמטיא לת"ח ולמהנה ת"ח מנכסיו אבל תלמידי חכמים עצמן [5]עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן [י]כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך ופליגא דשמואל [כ]דאמר שמואל [ח]אין בין העולם לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד שנאמר [6]כי לא יחדל אביון מקרב הארץ וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה אלהים זולתך ופליגא דר' אבהו דא"ר אבהו מקום [כא]שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם עומדין שנאמר [4]שלום שלום לרחוק ולקרוב לרחוק ברישא והדר לקרוב ורבי יוחנן אמר לך מאי רחוק שהיה רחוק מדבר עבירה מעיקרא ומאי קרוב שהיה קרוב לדבר עבירה [ח] ונתרחק ממנו השתא [כ]מאי עין לא ראתה אמר רבי יהושע בן לוי זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית רבי [כ]שמואל בר נחמני אמר זה עדן שלא שלטה בו עין כל בריה שמא תאמר אדם הראשון היכן היה בגן ושמא תאמר הוא גן הוא עדן תלמוד לומר [7]ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן גן לחוד ועדן לחוד: ת"ר מעשה שחלה בנו של ר"ג שגר שני ת"ח אצל רבי חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים כיון שראה אותם עלה לעליה ובקש עליו רחמים בירידתו אמר להם לכו שחלצתו חמה אמרו לו וכי נביא אתה אמר להן לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך מקובלני אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף ישבו וכתבו וכוונו אותה שעה וכשבאו אצל ר"ג אמר להן העבודה לא חסרתם ולא הותרתם אלא כך היה מעשה באותה שעה חלצתו חמה ושאל לנו מים לשתות ושוב מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל ר' יוחנן בן זכאי וחלה בנו של ריב"ז אמר לו חנינא בני בקש עליו רחמים ויחיה הניח ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים וחיה אמר רבי יוחנן בן זכאי אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים עליו אמרה לו אשתו וכי חנינא גדול ממך אמר לה לאו אלא הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך: [מ]ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן [י]אל יתפלל אדם אלא בבית שיש שם חלונות שנאמר [8]וכיון פתיחן ליה בעליתיה (לקבל) [נגד] ירושלם אמר רב כהנא [ב]חציף עלי מאן דמצלי בבקתא ואמר רב כהנא [נ]לחציף עלי מאן דמפרש חטאיה שנאמר [9]אשרי נשוי פשע כסוי חטאה:

הדרן עלך אין עומדין

עין משפט נר מצוה

ס א מיי' פ"ה מהלכות תפלה הלכה י:
סא ב מיי' שם הל' יג סמג עשין יט:
סב ג מיי' שם הל' יד וסי"ט הלכה ה טוש"ע או"ח סי' קלח סעיף ח:
ד [טור או"ח סי' קכז וטו"ע סי' קיג ס"ג]:
סג ה מיי' פ"י מהלכות תפלה סמג שם טור טו"ע או"ח סימן קח סעיף ח:
סד ו מיי' פ"ו הלכות דעות הלכה ב:
סה ז מיי' פ"ח מהל' תשובה הל' ז:
סו ח מיי' פ"ט מהלכות תשובה הל' ב וסי"ב מהל' מלכים הל' ב:
סז ט מיי' פ"ז מהל' תשובה הלכה ד:
סח י מיי' פ"ה מהל' תפלה הלכה ו סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' נ סעיף ד:
סט כ טוש"ע שם סעי' ה:
ע ל מיי' פ"ב מהל' תשובה הל' ה טוש"ע או"ח סי' תרז סעיף ב:

מוסף רש"י

קידה על אפים. קידה המסורה בכל מקום אינה אלא על אפיים (מגילה כב:). ארצה. משמע כולו שטוח אלא (שם שבועות טז:). דמצלו אצלויי. על גילייהן ולא נופלין על פניהם ממש, לפי שאין אדם תשוב רשאי ליפול על פניו (מגילה שם). לא נתנבאו. טופח ליטראל (סנהדרין צט:). ולעושה פרקמטיא לת"ח. מתעסק בממון ת"ח כדי להגיע לידם שכר והם פוטרין לעסוק בתורה ע"י אלו (כתובות קיא:). עין לא ראתה. עין שום נביא לא ראתה את אשר יעשה הקב"ה למתכה לו זולתי עינך אתה אלהים (ישעיה סד ג) אמרן קץ לדבר (סנהדרין שם). שנאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. משמע לעולם, אלמא יש עניות ועשירות, שמע מינה נחמות שנתנבאו הנביאים ולא יהיה כעני עוד (זכריה יד) לא לימות המשיח נתנבאו, שהן מן העולם הזה, דמ"ר מדל לך אצינון (שבת סג:). צדיקים גמורים אינם עומדין. דגדול כמן של בעלי תשובה שאין בריה יכולה לעמוד (לפניהם) [בממלכתם] (סנהדרין שם). לרחוק ברישא. שנתרחק מן הקב"ה ואח"כ שב אליו בתשובה, והדר שלום לקרוב, מעיקרא לדיק גמור, דגדול כמן של בעלי תשובה (שם). שהיה רחוק מדבר עבירה. כל ימיו הייתו לדיק גמור (שם). חציף עלי מאן דמפרש חטאיה. לרמיס, גלאה שאינו כוס וגלגל בדבר (סוטה ז:).

הדרן עלך אין עומדין

רבינו חננאל

קידה על אפים שנאמר ותקוד בת שבע אפים ארץ. פי', דקבלה היתה בידם דקידה על אפים ומסמיך ליה אקראי. לאביי ורבא דמצלי אצלויי. פי', לא היו שחים פניהם בקרקע להדיא, אלא מטים על הצד. דאמר קרא בורא ניב שפתים. פי', המתפלל וראה ששפתותיו עשו תנובה, בידוע שנשמעת תפלתו, שנאמר בורא ניב שפתים וגו'. אמר רב כהנא חציף עלי מאן דמצלי בפקתא. פירוש, כמו שדה או רחוב.

סליק פ"ה לפ"ש

תורה אור השלם

1. וַיְהִי כְּכִלּוֹת שְׁלֹמֹה לְהִתְפַּלֵּל אֶל יְיָ אֶת כָּל הַתְּפִלָּה וְהַתְּחִנָּה הַזֹּאת קָם מִלִּפְנֵי מִזְבַּח יְיָ מִכְּרֹעַ עַל בִּרְכָּיו וְכַפָּיו פְּרֻשׂוֹת הַשָּׁמָיִם: מלכים ח ח נד
2. וַתִּקַּד בַּת שֶׁבַע אַפַּיִם אָרֶץ וַתִּשְׁתְּחוּ לַמֶּלֶךְ וַתֹּאמֶר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֹלָם:
מלכים א א לא
3. וַיְסַפֵּר אֶל אָבִיו וְאֶל אֶחָיו וַיִּגְעַר בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה: בראשית לז י
4. בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְיָ וּרְפָאתִיו: ישעיהו נז יט
5. וּמֵעוֹלָם לֹא שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ עַיִן לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ יַעֲשֶׂה לְמְחַכֶּה לוֹ: ישעיהו סד ג
6. כִּי לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ:
דברים טו יא
7. וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים: בראשית ב י
8. וְדַנִיֵּאל כְּדִי יָדַע דִּי רְשִׁים כְּתָבָא עַל לְבֵיתֵהּ וְכַוִּין פְּתִיחָן לַהּ בְּעִלִּיָּתֵהּ נֶגֶד יְרוּשְׁלֶם וְזִמְנִין תְּלָתָה בְיוֹמָא הוּא בָּרֵךְ עַל בְּרְכוֹהִי וּמְצַלֵּא וּמוֹדֵא קֳדָם אֱלָהֵהּ כְּל קֳבֵל דִּי הֲוָא עָבֵד מִן קַדְמַת דְּנָה: דניאל ו יא
9. לְדָוִד מַשְׂכִּיל אַשְׁרֵי נְשׁוּי פֶשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה: תהלים לב א

הגהות הב"ח

(ח) גמ' לדבר עבירה מעיקרא ומתרחק:

הגהות הגר"א

[א] גמ' כהן גדול תחלת. נ"ב יסוף:

מוסף תוספות

א. ובתוס' רי"ש כתב, וא"ת השתחואה נמי הא כתיב אפים ארץ ישתחוו לך, ואומר רבינו יעקב דקים ליה וכו'. ב. ובתוס' רי"ש הוסיף, והיינו באבות כדאמרינן הכא.

רב ניסים גאון

אמר ר' חייא בריה דרב הונא חזינא לאביי ורבא דכי נפלי על אנפיהו מצלו אצלויי. איתא במס' מגילה בפ' הקורא את המגילה עומד יושב (דף כב) רב איקלע (לביתן) [לבבל] בתענית צבור נפל כולי עלמא על אפייהו רב לא נפל מאי טעמא רצפה של אבנים היתה ומשום אבן משכית אית דאמר דמשום האי טעמא הוו אביי ורבא מצלו אצלויי. במס' ע"ז בגמ' דבני מערבא בפ' ר' ישמעאל (הלכה א) אמרו עליה אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה על אבני בית המקדש רב מפקד לדבי רב אחא ר' אמי מפקד לאנשי ביתיה כד תהוון נפקין לתעניתא לא תהוון רבעין כאורחכון ר' יונה רבע על סיטריה ר' אחא רבע על סיטריה: אמר רב (ששת) [כהנא] חציף עלאי מאן דמפרש חטאיה שנא' (תהלים לב) אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. אית בפרק יום הכפורים (דף פז) רב רמי כתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה וכתיב (משלי כח) מכסה פשעיו לא יצליח לא קשיא כאן בחטא מפורסם כאן בחטא שאינו מפורסם רב זוטרא בר טוביה אמר לא קשיא כאן בעבירות שבין אדם לחבירו כאן בעבירות שבין אדם למקום:

(א) מגילה כב: שבועות טז:, (ב) [מגילה כב: ע"ש], (ג) [מגיגה י: קידושין מא: מנ. נדרים עב: מיר יב: ב"מ לא. מנחות לג.:], (ד) סנהדרין נט., (ה) שבת סג. קנא: פסחים סח. סנהדרין שם [וזף לא:], (ו) סנהדרין שם, (ז) [סס אית' ר"ל], (ח) [לעיל לא. ע"ש], (ט) סוטה ז: ע"ש, (י) כל"ל תוי"ט, (כ) (לעיל לא:), (ל) [וסופש הן], (מ) [כוונת הסר' מהא דאמרי' לעיל כו: ואין שיסה אלא תפלה],

כיצד מברכין וכו' חוץ מן היין. שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו וכן הפת: **כורא מיני דשאים.** לפי שיש בכלל פרי האדמה דשאים וזרעים כגון קטניות ורבי יהודה בעי היכר ברכה לכל מין ומין: **גמ' קדש הלולים.** בנטע רבעי כתיב ומשמע שני הלולים טעון באכילתו כשאכלנו בשנה הרביעית שהוא מותר באכילה: **אי מיבעי ליה.** הלולים לשון חלולים חד מינייהו אתא לאחוויי אחליה והדר אכליה הוליאהו לחולין ע"י פדיון אם באת לאוכלו חוץ לירושלים וחד לגמרא שלא נאמרה תורת רבעי אלא בברכה שנת' קדש הלולים דבר שמהללין בו טעון חלול וזהו יין: **שאין אומרים.** הלויס שיר של קרבן במקדש אלא על היין כשמנסכין נסכי מזבח: **הניחא למ"ד כו'.** כולה קיומא דברכה הוא וה"ק הניחא הא דילפת ברכה מהכא למאן דתני נטע רבעי דאית ליה כל פירות האילן בתורת רבעי אלא בברכה מהכא דבר דטעון הלול טעון חלול אייתר ליה חד הלול לברכה: **מאי איכא למימר.** הא מיבעי ליה למדרש שאין חלול אלא במקוס הלול: **חד תני כרם רבעי.** בכל מקום שיש במשנה נטע רבעי תני מיהו כרם: **הניחא אי יליף ג"ש.** דרשי למלתיה בג"ש ואייתר ליה חד הלול לברכה: **אשכחן לאחריו.** כדאשכחן בברכת המזון דכתיב ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח): **חייב בעוללות.** וכרמך לא תעולל (ויקרא יט). איזהו עוללות כל שאין להן פסיגין לא כתף ולא נטף[מ] אלא שורה יחידית של ענבים: **קמה פוליה.** דאשכחן דאברכה רחמנא ברכה דכתיב תאכל בה לחם וגו' (דברים ח) וסמיך ליה ואכלת ושבעת וברכת: **לד מוזה.** יין לנסכים וסלת למנחות: **ז' מיני.** האמורים בארץ חטה ושעורה וגו' (שם ח) ובתרייהו כתיב ואכלת ושבעת וברכת: **שכן טעונים בכורים.** דהכי אמרינן במנחות (פ"ט ד' פד:) נאמר כאן ארץ[נ] כי באתי אל הארץ (דברים כו) ונאמר להלן ארץ חטה ושעורה[ס] מה להלן שבח הארץ אף כאן שבח הארץ: **אלא סברא הוא.** דלתרוייהו אית להו פירכא למאן דתני כרם ויליף ברכה מז' המינים איכא פירכא שכן טעונים בכורים ולמאן דתני נטע רבעי איכא למפרך התינח מידי דבר נטיעה דלאו בר נטיעה מנלן אלא סברא הוא דכיון דנהנה צריך להודות למי שברא אדם: **מעל.** כנהנה מן ההקדש דכתיב בה' הארץ ומלואה כדאמרינן לקמן:[ע] **לאחר ברכה.** הרי היא לבני אדם: גוזל

כיצד מברכין מברכין על הפירות[א] על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ חוץ מן היין שעל היין הוא אומר בורא פרי הגפן ועל [2]פירות הארץ הוא אומר בורא פרי האדמה חוץ מן הפת שעל [3]הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ [4]ועל הירקות הוא אומר בורא פרי האדמה רבי יהודה אומר בורא מיני דשאים: **גמ'** מנא ה"מ [5]דתנו רבנן [1]קדש הלולים לה' מלמד שטעונים ברכה לפניהם ולאחריהם מכאן אמר ר"ע אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך והאי קדש הלולים להכי הוא דאתא האי מיבעי ליה חד דאמר רחמנא [6]אחליה והדר אכליה ואידך דבר הטעון שירה טעון חלול ושאינו טעון שירה אין טעון חלול וכדר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן [7]דאמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן מנין [8]שאין אומרים שירה אלא על היין שנאמר [2]ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי אלהים ואנשים אם אנשים משמח אלהים במה משמח מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין הניחא למאן דתני [9]נטע רבעי אלא למאן דתני כרם רבעי מאי איכא למימר דאתמר ר' חייא ור' שמעון ברבי [10]חד תני כרם רבעי וחד תני נטע רבעי ולמאן דתני כרם רבעי הניחא אי יליף ג"ש דתניא ר' אומר נאמר כאן [3]להוסיף לכם תבואתו ונאמר להלן [4]ותבואת הכרם מה להלן כרם אף כאן כרם אייתר ליה חד הלול לברכה ואי לא יליף גזרה שוה ברכה מנא ליה ואי נמי יליף גזרה שוה אשכחן לאחריו לפניו מנין הא לא קשיא [11]דאתיא בקל וחומר [7]כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל שכן אשכחן כרם שאר מינין מנין דיליף מכרם מה כרם דבר שנהנה וטעון ברכה אף כל דבר שנהנה טעון ברכה איכא למפרך מה לכרם שכן חייב בעוללות קמה תוכיח מה לקמה שכן חייבת בחלה כרם יוכיח [12]וחזר הדין לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה הצד השוה שבהן דבר שנהנה וטעון ברכה אף כל דבר שנהנה טעון ברכה מה להצד השוה שבהן שכן יש בו צד מזבח ואתי נמי זית דאית ביה צד מזבח וזית מצד מזבח אתי והא בהדיא כתיב ביה כרם דכתיב [5]ויבער מגדיש ועד קמה ועד כרם זית אמר [13]רב פפא [14]כרם זית אקרי כרם סתמא לא אקרי מ"מ קשיא מה להצד השוה שבהן שכן יש בהן צד מזבח אלא דיליף לה משבעת המינין מה שבעת המינין דבר שנהנה וטעון ברכה אף כל דבר שנהנה טעון ברכה מה לשבעת המינין [15]שכן חייבין בבכורים ועוד התינח לאחריו לפניו מנין הא לא קשיא דאתי בקל וחומר כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לכ"ש ולמאן דתני נטע רבעי הא תינח כל דבר נטיעה דלאו בר נטיעה כגון ביצים ודגים מנא ליה אלא סברא הוא אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה: ת"ר [16]אסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה [17]וכל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל מאי תקנתיה ילך אצל חכם ילך אצל חכם מאי עביד ליה הא עביד ליה איסורא אלא אמר רבא ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות כדי שלא יבא לידי מעילה אמר רב יהודה אמר שמואל כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאילו נהנה מקדשי שמים שנא' [6]לה' הארץ ומלואה ר' לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב [7]השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם לא קשיא כאן קודם ברכה כאן

כיצד מברכין. לא שייך להקשות תנא היכא דקאי דקתני כיצד כדפריך ברים מכילתין (ד' ב.) משום דהכא סברא הוא לברך כדמסיק בגמרא דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה אי נמי י"ל דקאי אמתני' דמי שמתו (ד' כ:) דקתני בעל קרי מברך לאחריו ואינו מברך לפניו והכי נמי שייך הכא לברך על כל דבר ודבר ע"כ קאמר הכא כיצד מברכין:

אחליה והדר **אכליה.** תימה למה לי קרא הא בפ"ב דקדושין (ד' נד:) גמרינן קדש ממעשר שני א"כ גילף ממעשר שני וי"ל אי לאו קרא דהלולים הוה אמינא דאדרבה גילף לחומרא קדש קדש משביעית ואין לו פדיון[א]. עוד פי' רבינו חייס כהן אי מהתם הוה אמינא כי מעשר שני ממש ודוקא בזמן שמעשר שני נוהג כמו בשנה ראשונה ושניה ורביעית וחמישית לשמטה נוהג אבל אבל שלישית ושביעית שמעשר עני דוקא אימא לא קמ"ל חלוים[ב]: **שאין אומרים שירה אלא על היין.**

פירוש אין אומרים שירה על שום אכילת מזבח כגון זריקת דמים[ג] ונסוך המים כי אם על היין אבל ודאי מצינו שירה בלא יין כגון הלל שבשחיטת פסחים[ד] (תמיד נשחט ד' סד.) [ע"ש בתוספות]:

ולמאן דתני כרם רבעי וכו'. ועתה קיימא לן דרבעי נוהג אף בח"ל מיהו בברכה נוהג ולא בשאר אילנות דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בח"ל מ[ה] וברכה רבעי בזמן הזה[ו] מחלנין על [8]שוה פרוטו' ושומקו ומטילו לנהר וכן מפורש בשאלתות דרב אחאי [בפרשת קדושים סימן ק]:

ואתי נמי זית במה הצד. ולא"ת איכא למפרך מה להלל השוה שכן חייבים בלקט דפרט בברכה היינו לקט משא"כ בזית דאין בו לקט וי"ל דניחא ליה למפרך פירכא אפי' יהא הלל השוה חשוב למיתי זית מיניה מ"מ קאמר דשאר מינים לא ידע מיניה: **תינח** לאחריו. דעיקר ברכה לאחריו דכתיב ואכלת ושבעת וברכת: **לפניו** לכ"ש. לאו ק"ו הוא דאם כן תהא ברכה לפניו מדאוריתא ולעיל פרק מי שמתו (דף כא.) משמע גבי בעל קרי דלאו דאוריתא הוא ואפי' רבי יהודה לא פליג אלא משום דעשאן כהלכות דרך ארץ (שם ד' כב.)[ט]:

דבר שאין גדולו מן הקרקע. כגון בשר וחלב. ולא"ת מאי איריא בשר אפילו ירקות נמי לא אתיא[ה] ליה וי"ל דאיכא למימר קמה תוכיח ולפי' רש"י ניחא דגרים דלאו בר נטיעה מנין ואיכא למימר דאתא משאר אילנות דאיכא למפרך מה להנך שכן חייבים בפיאה: **אלא** סברא הוא אסור לאדם שיהנה כו'. וקרא דנסיב לעיל אסמכתא בעלמא והגמרא היא וכיבור מתחלה דלמוד גמור הוא: כאן

תורה אור השלם

1. וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַיהוָה:
ויקרא יט כד

2. וַתֹּאמֶר לָהֶם הֲגֻפָּן הֶחֱדַלְתִּי אֶת תִּירוֹשִׁי הַמְשַׂמֵּחַ אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל הָעֵצִים:
שופטים ט יג

3. וּבַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁת תֹּאכְלוּ אֶת פִּרְיוֹ לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:
ויקרא יט כה

4. לֹא תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן תִּקְדַּשׁ הַמְּלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם:
דברים כב ט

5. וַיְבַעֵר אֵשׁ בַּלַּפִּידִים וַיִּשְׁלַח בְּקָמוֹת פְּלִשְׁתִּים וַיְבַעֵר מִגָּדִישׁ וְעַד קָמָה וְעַד כֶּרֶם זָיִת:
שופטים טו ה

6. לְדָוִד מִזְמוֹר לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ:
תהלים כד א

7. הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיְיָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם:
תהלים קטו טז

גליון הש"ס

גמ' אחליה והדר אכליה. כירושלמי פ"ז דפאה אמר מתן דכאן דהכא לא מתמעטי רבנן בין ה' לח'. וכן הוא בירושלמי פ"ה בשנה על דכאן דאלה הדברים אלו ל"ש מלאתו: **שם** חד **דנטע כרם רבעי.** עי' סוטה מג ע"ב רש"י ד"ה קלא ופע"ג: **שם כרם זית איקר.** וכעין זה תוליין קלט ע"ב וש"ר: **תוס'** ד"ה **ולמאן** כו' שוה **פרוטה.** וכן הוא בבבינו יונה וכש"ע ומתוה לי כיון דלפיקן אלו אלו אלו ממעשר לענני אלו על דבר שעליו זוהה ול"ע:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף. אבל כיון ששמענו מהאי קרא שמחללין אותו כמעשר אית לן למלף שפיר קדש קדש ממעשר. ב. בתוס' רי"ש הוסיף, הקטרה. ג. בתוס' רי"ש הוסיף, וגם בלילי פסחים ובמלחמה כדאשכחן ביהושפט בדברי הימים. ד. בתוס' רי"ש כתב. דקיי"ל כמאן דתני כרם רבעי אבל נטע רבעי לא הוי וקיימא לן כל המיקל וכו' א"כ אין נטע רבעי נוהג עכשיו אבל כרם רבעי נוהג. ה. בתוס' רי"ש כתב. דאיכא למיפרך מה להני שכן מין אילן ריש בהם דין ערלה ונטע רבעי משא"כ בירקות (ועיין שם במגיה שהאריך הרבה בבאור הגירסה שבדברי התוס' "מה להנך שכן חייבים בפאה והביא מספר מעשי חייא שגורס "חייבים בערלה").

מוסף רש"י

המוציא לחם מן הארץ. עשר מיצות הללו כנגד עשר מלות התלויות בתבואה, לא תחרוש, זריעת כלאים, לקט, שכחה, ופאה, חלה, תרומה, מעשר ראשון, ומע, ועני, וכנגד עשר מיצות שבמקרא זה (תהלים קד יד) מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ (סידור רש"י סי' תכ, הפרדס עמ' קצ) ולכן צריך לברוא בעשר אצבעות כנגד עשר אלו (הפרדס שם). **כשהוא שבע מברך.** מלוה לברך ולהודות על שבע, כשהוא רעב. והוא בא לספיק רעבו על ידי ברייתו של הקב"ה, לא כל שכן. שזה צריך לברך להקב"ה יותר (לקמן מח:). **רזית מצד מזבח אתי.** בתמיה, וכי מלרשה בעי למילפיה, הא בכלל כרם הוא (ב"מ פז:).

רבינו חננאל

ואי נמי יליף גזרה שוה אשכחן לאחריו לפניו מנין. [פירוש] ואפילו אי יליף גזירה שוה ואייתר ליה חד הילול לברכה, כמה דאייתר חד הילול למאן דתני נטע רבעי, הא תינח לאחריו, ברכה לפניו מנא להו לתרוייהו. ודחינן הא לא קשיא, כיון דילפת ברכה לאחריהם מן התורה, ברכה לפניהם [מ]קל וחומר מיתו לה, כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל שכן ועמדה ההלכה. ודיקינן הא ניחא למאן דתני נטע רבעי, ומרבי לכל אילן ברבעיי, אייתר ליה חד הילול לברכה לאחריהם, ולפניהם מקל וחומר, אלא למאן דתני כרם רבעי, אייתר ליה חד הלול לברכה בכרם לפניה, ולאחריה מקל וחומר, שאר מינים שטעונים ברכה לפניהם ולאחריהם מנא ליה. **ולמאן** דתני נטע רבעי הא תינח מידי דבר נטיעה, מידי דלאו נטיעה כגון ירקות מנא לן. ושנינן לא קשיא כל גידולי קרקע קא מרבי. הא תינח גידולי קרקע אבל בשר חגבים וביצים וכיוצא בהן מנא לן. ולא מצאו שניהם ר' חייא ור' שמעון ברבי תשובה. **ואסיקנא** למאן דתני כרם רבעי, שבעת המינין טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם, לאחריהם מן התורה ולפניהם מקל וחומר. ולמאן דתני נטע רבעי, כל גדולי קרקע טעונין ברכה מן התורה ושאר דברים סברא הוא שאסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך.

עין משפט נר מצוה

א א מיי' פ"ח מהל' ברכות [הלכה ה ג] סמג עשין מז טוש"ע או"ח סימן רכ ס"ה:
ב ב מיי' ומסמג שם טור ושו"ע א"ח סימן רג סעיף ה:
ג ג מיי' פ"ג שם הל' ב סמג שם טוש"ע א"ח סי' קפז סעיף ב:
ד ד מיי' פ"ח שם [הל' ה] סמג שם טוש"ע א"ח סימן רה סעיף ה:
[ה] מיי' פ"ג מהל' כלי המקדש הלכה ה:
[ו] מיי' פ"ע מהלכות מעשר שני [הל' ה] טוש"ע י"ד סימן רלד סעיף ז וכהג"ה שם:
ח ז ח מיי' פ"ה מהל' ברכות הל' ב סמג שם טור א"ח סימן רי סעיף ה:
ט [מיי' פ"ב מהל' בכורים הלכה ב]:

כאן לאחר ברכה. וכן בפ' כל כתבי (שבת ד' קיט.) אמרי' כשהיו מניחים השולחן היו אומרים לה' הארץ ומלואה וכשהיו מסלקין השולחן היו אומרים השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם:

כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום שנאמר ואספת דגנך. וא"ת והא לקמן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מוקמי' ליה. וי"ל דמיירי ודאי שעושין רצונו אבל אין עושין רצונו כ"כ דאיכא גמורים [ט] ועוד י"ל דפליג ליה אהא דלקמן שבא לפרש מה בין עושים ואין עושין [י] והכא בעושים ואין עושים כי הדדי (יא) ניהו: **דרך** טרקסמון. פירש"י הייו דאורייתא אבל מדרבנן גם אחר קובעת כדמשמע בפ' יוצא דופן (נדה ד' מז:) איזהו אחר שחייב במעשר וכו' וכן מוכח בפ' המביא (בילה ד' לה.):

טובא גריר. מכאן משמע שאסור לשתות יין בערב פסח מן המנח' ולמעלה ואם רוצה לשתו' צריך לשתות הרבה דטובא מגריר גריר: לא

כאן לאחר ברכה א"ר חנינא בר פפא כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל שנא' [1]גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית ואין אביו אלא הקב"ה שנא' [2]הלא הוא אביך קנך ואין אמו אלא כנסת ישראל שנא' [3]שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך מאי חבר הוא לאיש משחית א"ר חנינא בר פפא חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים: ר' חנינא בר פפא רמי כתיב [4]ולקחתי דגני בעתו וגו' וכתיב [5]ואספת דגנך וגו' ל"ק כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום ת"ר [6]ואספת דגנך מה ת"ל לפי שנא' [6]לא ימוש ספר התורה הזה מפיך יכול דברים ככתבן ת"ל ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ דברי ר' ישמעאל ר"ש בן יוחי אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח תורה מה תהא עליה אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים שנא' [7]ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו' ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י עצמן שנא' ואספת דגנך ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן שנא' [8]ועבדת את אויביך וגו' אמר אביי הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן כר' שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן א"ל רבא לרבנן במטותא מינייכו ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחזו קמאי כי היכי דלא תטרדו במזונייכו כולא שתא: אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן משום רבי יהודה בר' אלעאי בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו לא נתקיימה בידן דורות האחרונים עשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זו וזו לא נתקיימה בידן ואמר רבה בר בר חנה אר"י משום ר"י בר' אלעאי [6]בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך [5]טרקסמון כדי לחייבן במעשר דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיפות כדי לפטרן [2]מן המעשר [3]דא"ר יאני אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית שנא' [9]בערתי הקדש מן הבית ור' יוחנן אמר אפי' חצר קובעת שנא' [10]ואכלו בשעריך ושבעו: חוץ מן היין וכו': מאי שנא יין אילימא משום דאשתני לעלויא אשתני לברכה והרי שמן דאשתני לעלויא ולא אשתני לברכה [7]דאמר רב יהודה אמר שמואל וכן א"ר יצחק א"ר יוחנן שמן זית מברכין עליו בפה"ע אמרי התם משום דלא אפשר היכי נבריך נבריך בורא פרי הזית פירא גופיה זית אקרי ונבריך עליה בורא פרי עץ זית אלא אמר מר זוטרא חמרא זיין משחא לא זיין ומשחא לא זיין והתנן [8]הנודר [3]מן המזון מותר במים ובמלח והוינן בה מים ומלח הוא דלא אקרי מזון הא כל מילי אקרי מזון נימא תיהוי תיובתא דרב ושמואל דאמרי אין מברכין בורא מיני מזונות אלא בה' המינין בלבד וא"ר הונא באומר כל הזן עלי אלמא משחא זיין אלא חמרא סעיד ומשחא לא סעיד וחמרא מי סעיד [9]והא רבא [4]הוה שתי חמרי כל מעלי יומא דפסחא כי היכי דנגררה ללביה וניכול מצה טפי טובא גריר פורתא סעיד ומי סעיד כלל והכתיב [11]ויין ישמח לבב אנוש ולחם לבב אנוש יסעד וגו' נהמא הוא דסעיד חמרא לא סעיד אלא חמרא אית ביה תרתי סעיד ומשמח נהמא מסעד סעיד שמוחי לא משמח אי הכי נבריך עליה שלש ברכות לא קבעי אינשי סעודתייהו עלויה א"ל רב נחמן בר יצחק לרבא אי קבע עלויה סעודתיה מאי א"ל לכשיבא אליהו ויאמר אי הויא קביעותא השתא מיהא [6]בטלה דעתו אצל כל אדם: גופא אמר רב יהודה אמר שמואל וכן א"ר יצחק א"ר יוחנן [5]שמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ היכי דמי אילימא [7]דקא שתי ליה (משתה) אוזוקי מזיק ליה [6]דתניא [7]השותה שמן של תרומה משלם את הקרן ואינו משלם את החומש [8]הסך שמן של תרומה משלם את הקרן ומשלם את החומש אלא דקא אכיל ליה על ידי פת אי הכי הויא ליה פת עיקר והוא טפל ותנן [9]זה הכלל [10]כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה אלא דקא שתי ליה ע"י אניגרון דאמר רבה בר שמואל [9]אניגרון מיא דסלקא [6]אנסיגרון מיא דכולהו

גוזל להקב"ה. את ברכתו: **וכנסת ישראל.** שכשחטאו הפירות לוקין: **אין פשע.** ולפי שהוא מיקל רואים האחרים ולמדין ממנו לעשות כן ליהנות מן העולם בלא ברכה ולכך נקרא זה המיקל חבר לאיש משחית: **לירבעם בן נבט.** שחטא והחטיא את ישראל כך הוא חוטא ומחטיא: **בזמן שעושין רצונו.** הדגן שלהם וכשאין עושים רצונו בוטלו ומראה להם שהוא שלו: **דכתיב לכתכן.** שלא יעסקו בדרך ארץ: **הנהג בהם.** עם דברי תורה: **מנהג דרך ארץ.** שאם תבא לידי צורך הברייות סופך לבטל מדברי תורה: **אפשר.** בתמיה אפשר כדבריך: **ביומי ניסן.** ימי הקליר: **ביומי תשרי.** דריכת הגתות והבדים: **דרך טרקסמון.** דרך שערי החצר והבית: **פני הבית.** פתח כניסה ויציאה: **אין הטבל מתחייב במעשר.** מן התורה. אבל אכילת קבע אסור לאכול מדרבנן: **זיא אקרי.** והוה ליה בורא פרי הפרי שהפרי קרוי זית ואין זו בריאה שמים כי בידי אדם היא בריאה זו אבל גבי גפן הגפן היא העץ והענבים הם פרי הגפן: **תמרא זיין.** להכי חשיב לקבוע לו ברכה לעצמו: **ואמר רב הונא.** הא דקתני מותר במים ובמלח ואסור בשאר אוכלין ומשקין לאו באומר קונם מזון עלי דאין מזון אלא מה' מיני דגן חטין ושעורין וכוסמין ושבולת שועל ושיפון אלא באומר כל הזן עלי קונם וכל מילי נהי דלא אקרו מזון מיהו מיזן זייני בר ממים ומלח אלמא משחא זיין: **סעיד.** חשיב טפי ממזון: **והלכיב ויין ישמח לבב אנוש.** וסיפא דקרא ולחם לבב אנוש יסעד משמע אבל יין אינו אלא משמח. ומשני לאו כדקאמרת אלא לחם יסעד ולא ישמח אבל יין סועד ומשמח: **אי הכי.** דזיין וסעיד מזון הוא ולבריך עליה שלש ברכות לאחריו ואנן אמרינן לקמן בפרקין (דף נ:) כל שהוא משבעת המינין ולא מין דגן חכמים אומרים ברכה אחת: **אוזוקי מזיק.** לגופיה ואין זו אכילה שטעונה ברכה דגבי ברכה ואכלת כתיב: **דפניא.** דלאו בר אכילה היא: **השופה שמן של תרומה.** בשוגג: **משלם את הקרן.** כשאר מזיק את חבירו בממונו: **ואין משלם חומש.** דגבי חומש אכילה כתיב ואיש כי יאכל קדש בשגגה (ויקרא כב) פרט למזיק: **ע"י הפת.** משוס לפתן: **ע"י אניגרון.** מין מאכל הוא ונותנים לתוכו שמן ושנוי במשנה בכמה מקומות: **דאמר רבה בר שמואל.** לא אתא הכא אלא לפרושי לן מאי ניהו: **מיא דסלקא.** מיס ששלקו בהן תרדין: דכולהו

ו) א מיי' פ"ג מהל' תלמוד תורה הלכה ז טוש"ע י"ד סי' רמו סעיף כא [בהגה ואו"ח סי' קנו]:
ז) ב מיי' פ"ג מהל' מעשר הלכה ו ופרק ד [הל' ג] סט סמג עשין קלה טוש"ע י"ד סי' שלא סעיף פג:
ח) ג טוש"ע י"ד סי' ריח סעיף יט:
ט) ד טוש"ע או"ח סימן תעא סעיף ג:
י) ה ו מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה ב סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' רכ סעיף ד:
יא) ז מיי' פ"י מהלכות תרומות הלכה יא:
יב) ח מיי' שם הלכה ב:
יג) ט מיי' פ"ג מהלכות ברכות הל' ה סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' רכ סעיף ד וסימן רד סעי' יג וסי' ריב ס"ג:

תורה אור השלם

1. גּוֹזֵל אָבִיו וְאִמּוֹ וְאֹמַר
אֵין פֶּשַׁע חָבֵר הוּא לְאִישׁ
מַשְׁחִית: משלי כח כד
2. הֲלֹא־הוּא אָבִיךָ קָנָךְ הוּא עָשְׂךָ
וַיְכוֹנְנֶךָ: דברים לב ו
3. שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ
וְאַל תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ:
משלי א ח
4. לָכֵן אֲשׁוּבָה וְלָקַחְתִּי דְגָנִי
בְּעִתּוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי
לְכַסּוֹת אֶת עֶרְוָתָהּ:
הושע ב יא
5. וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם
בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ
דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ:
דברים יא יד
6. לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה
הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם
וָלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר
לַעֲשׂוֹת כְּכֹל הַכָּתוּב בּוֹ כִּי
אָז תַּצְלִיחַ אֶת דַּרְכֶּךָ וְאָז
תַּשְׂכִּיל: יהושע א ח
7. וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ
צֹאנְכֶם וּבְנֵי נֵכָר אִכָּרֵיכֶם
וְכַרְמֵיכֶם: ישעיהו סא ה
8. וַעֲבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר
יְשַׁלְּחֶנּוּ יְיָ בָּךְ בָּרָעָב וּבַצָּמָא
וּבָעֵרֹם וּבְחֹסֶר כֹּל וְנָתַן עֹל
בַּרְזֶל עַל צַוָּארֶךָ עַד
הַשְׁמִידוֹ אֹתָךְ:
דברים כח מח
9. וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ
בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת וְגַם
נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם
וְלָאַלְמָנָה כְּכֹל מִצְוָתְךָ
אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא עָבַרְתִּי
מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי:
דברים כו יג
10. כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת
כָּל מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה
הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר
וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם
וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ
וְשָׂבָעוּ: דברים כו יב
11. וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב אֱנוֹשׁ
לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם
לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד:
תהלים קד טו

רבינו חננאל

[דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרכסמון כדי לחייבן במעשר והיו פירותיהן מתברכין. פירוש, דרך שערי גנות ופרדסים ודרך הרבים, שבכך מתחייבין במעשרות ולא היו מערימין עליהן. ובריש ויקרא רבה הושיט לו אגרדה של טרקסימא, דאלמא טרקסימא ירק הוא, וטרכסימון דרך פירות. וזה [ה]מעשר הוא מעשר שני שנאמר בו בערתי הקדש מן הבית, גם מעשר עני כמו כן, אבל מעשר ראשון חייב בגורן. **ירושלמי בריש כלאים עושין טרוקסימון]. ור' יוחנן אמר אפילו חצר קובעת שנאמר ואכלו בשעריך ושבעו.** זה המעשר הוא מעשר שני ומעשר עני, אבל מעשר ראשון חייב בגורן. **[הנודר מן המזון וכו'.** עי' פי' ר"ח עירובין ל, א]. **[והא רבא הוה שתי חמרא כל מעלי יומא דפסחא כי היכי דנגדרה ללביה.** כדאשכחן בפרק ערבי פסחים בגמרא סמוך למנחה]. **[אכסיגרון מיא דכולי שלקי.** בלשון ישמעאל אלשליק. כולהו שלקי, פי' של כל העשבים השלוקים]..

מוסף רש"י

דרך טרקסמון. דרך הכבושה ממון לינכס לפנים, ודומה לי שהוא לשון יוני כמו (יומא נ:) טרקפין (גיטין פא.). טרק לשון כניסת פנים הוא (יומא נב.). לו לשון טרוקין גלי, טרק שער, וסימון בית, כלומר מקומי סימון (רש"י בע"ז). **כדי לחייבן במעשר.** דקי"ל אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית ודעייל ליה דרך שער, לאפוקי דרך חצרות ודרך גגות דלא, וילף מוכלו בשעריך בב"מ בהשוכר (גיטין שם). **אין הטבל מתחייב במעשר.** אפילו מירלו בכרי בשדה, **עד שיראה פני הבית.** שיכנס דרך הפתח שהוא פני הבית ולא דרך גגות וקרפיפות (ב"מ פז.). **ואכלו בשעריך.** ועתה נלוי וגו' משעה שנכנסו לשעריך (שם). **כל הזן עלי.** מתני' דאסר ליה בכל מילי, לאו דאמר יאסר עלי מזון, דודאי לא מיקרי מזון אלא ה' מינין דסוו מין דגן דזייני וסעדי ליבא, אלא כגון דאמר יאסר עלי כל הזן, דמשמע כל דבר המשביע, דכל מילי זייני חוץ ממים ומלח, אבל מיסעד לא סעדי ולא מיקרו מזון (ערובין ל.). **אניגרון.** מין מאכל שעתנין בו יין וכמה מקומות שניו בתוספתא אניגרון ואכסיגרון שעתנין בו יין וסמן (יומא עו.).

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה כאן בזמן וכו' כי הדדי. נ"ב בשביהם בעצמן הם אוקפים את הדגן אלא שאם אין עושין ליקח הדגן מרשותם:

גליון הש"ם

תוס' ד"ה כאן בזמן. ועיי"ל כו'. עי' תוספת רשד"ש (תא"ש סי' ל"ט):

ג) גיטין דף פא., ב) [עפרש"י ותו' שם], ג) שם וב"מ פז:, ד) [לקמן לו.], ה) עירובין כו: ולף ל., ו) פסחים קז:, ז) [פסחים מד. סוכה ד.], ח) תוספתא תרומות רפ"ז, ט) לקמן מא. מד., י) שבועות כב. [יומא עו.], כ) [ל"ל אכסיגרון כך איתא ביומא עו. שבועות כג. וכן פ' בערוך], ל) [ד"ה פני אחר ד"ה אין], מ) [דברים מז], נ) [פסחים לב.], ס) והכא בעושין ועושין ואין עושין כי הדדי כל"ל ופי' דלקמן מפרש מה בין עושין ואין עושין כל כך כסברת התוס' בתירוץ ג' ואין עושין כלל ואיכא ג' בבות דע"כ ל"ל דס"ל הכי כיון דמייתב הני ב' פסוקים דהאי קרא דועמדו זרים מייני דאפי' בעושין ומפיק מיניה דאפי' אפיקפא דגן אינם נרייכים לעשות כמ"ש מלאכת דגן בלוחו קרא ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וקרא דואספת דגנך אייני בין עושין ע"כ פי' אין עושין כ"כ דאל"כ קשה במאי מוקמת לקרא דוזלקחתי דגני אבל הכא ל"ד כ"ש ל"ל דמ"ל דאי הכי אלא מדלא אי' אפי' מלאכת דגן אינם נרייכים לעשות כמ"ש מלאכת דגן בלוחו קרא ועמדו זרים ורעו לאכל

דכולהו שלקי. כל מיני ירק שלוק: **החושש בגרונו.** וצריך לתת בו שמן הרבה דהוה ליה שמן עיקר ואניגרון טפל: **לא יערענו בשמן.** בשבת דמשהי ליה בתוך גרונו ואינו בולעו וכיון דלא בלע ליה מוכחא מילתא דלרפואה הוא וחכמים גזרו על כל רפואות הנכרות משום **שחיקת סממנים שהיא מלאכה: מחלה.** כלומר לכתחלה לא יתן השמן בפיו לשם ערעור כי אם לשם בליעה ואם בא להשהותו ישהנו: **דאיה ליה הנאה מיניה.** לבד הרפואה יש לו הנאת אכילה: **והלכתא וכו' עד פטר להו** לא גרסינן ומה"ג הוא: **קמחא דחטי.** אוכל קמח חטים כמות שהיא: **בורא פרי האדמה.** כשאר כוסס חטין דתניא לקמן בפרקין (ד' נ.) שמברך בורא פרי האדמה: **דאשתני.** וגרע הואיל ולא אשתני לעלויא מעלייתא: **במלחיה קאי.** והוה ליה ככוסס חטין: **הכא איה ליה עלויא אחרינא.** הלכך יצא מכלל פרי ולכלל דרך אכילתו לא בא. אבל השמן מיד בא בשנויו לכלל דרך אכילתו ועיקר הפרי לכך נטעוהו הלכך פרי הוא: **מאי לאו.** מדאמר שערי מכלל דס"ל בחטי בפה"א דחשיב: **ומי גרע ממלח וזמית.** והיכי תיסק אדעתין דלא תבעי ברכה: **וזמית.** שלמיר"א (א): **קוקיאני.** תולעים שבמעיים: **דאיה ליה הנאה.** באכילה: **קורא.** רך של דקל. כשענפיו גדלים בכל שנה ושנה כדרך כל האילנות הנוסף בשנה זו רך ובשנה שניה מתקשה ונעשה עץ: **לגון סופו להקשות.** שאם אינו תולשו בעתו הוא מתקשה כעץ: **אדעתא דפוגלא.** לאכלו כשהוא רך ושמו פוגלא: **לגף.** מין עץ: **אדעתא דפרחא.** שם פריו: **מיני לפפה.** הוא לגף. לפי שגדלים בו כמה מיני אכילה קרי ליה מיני: **סמרות.** בתוך העלים גדלים כמין תמרות ובולטין בעלה כמו בעלין של ערבה: **אביונות.** הוא הפרי: **קפריסין.** הוא קליפה גדולה שסביבות הפרי כעין קליפה הגדילה סביב אגוזים דקים: **לגף נטעי אינשי אדעתא דשופא.** לאכול את העלים ואת התמרות שאינן ממעטין את האילן בכך: **דקלא לא נטעי אינשי אדעתא.** לאכול את הקורא שהאוכלו ממעט ענפי האילן: **ערלה בחוצה לארץ.** מדברי סופרים היא: **דכל המיקל בארץ.** בערלה הלכה כמותו בחוצה לארץ. דכיון דאינה מן התורה הלך אחר המיקל: **גבי מעשר.** דהא דר"ע לגבי מעשר אינתמר דמעשר פירות האילן דבארץ גופה דרבנן שהתורה לא חייבה לעשר אלא דגן תירוש ויצהר: **בלאים בכרם.** קסבר מין ירק הוא: **מ"מ לב"ש הוה ליה ספק ערלה וכו'.** (ג) האי מ"מ מסקנא דפירכא דרבינא הוא ולמימר שאף הפרי עצמו מותר בחוצה לארץ דהא בארץ ספק הוא ותנן ספק ערלה כו': **ובסוריה.** ארץ זוהה שכבש דוד והוסיפה על גבול ארץ ישראל: **ובחוצה לארץ.** הלוקח מן החשוד על הערלה ויודע הוא שיש בפרדסו זקנות ונטיעות: **יורד ולוקח.** הימנו אף על פי שספק הוא אם יביא מן הנטיעות: ובלבד

דכולהו שלקי א"כ [א]הוה ליה אניגרון עיקר ושמן טפל ותנן זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה הכא במאי עסקינן [ב]בחושש בגרונו דתניא [ג]החושש לא יערענו בשמן בגרונו תחלה בשבת אבל נותן שמן הרבה לתוך אניגרון ובולע פשיטא [ד]מהו דתימא כיון דלרפואה קא מכוין לא לבריך עליה כלל קמ"ל [ה]כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי: קמחא דחיטי רב יהודה אמר בורא פרי האדמה ורב נחמן אמר [ו]שהכל נהיה בדברו א"ל רבא לרב נחמן לא תפלוג עליה דרב יהודה דר' יוחנן ושמואל קיימי כוותיה דאמר [ז]רב יהודה אמר שמואל וכן א"ר יצחק א"ר יוחנן שמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ אלמא אע"ג דאשתני במלתיה קאי ה"נ אע"ג דאשתני במלתיה קאי מי דמי התם לית ליה עלויא אחרינא הכא אית ליה עלויא אחרינא בפת וכי אית ליה עלויא אחרינא לא מברכינן עליה בורא פרי האדמה אלא שהכל והא"ר זירא אמר רב מתנא אמר שמואל [ח]אקרא חייא וקמחא דשערי מברכינן עלייהו שהכל נהיה בדברו מאי לאו דחיטי בורא פרי האדמה לא דחיטי נמי שהכל נהיה בדברו ולשמעינן דחיטי וכ"ש דשערי אי אשמעינן דחיטי הוה אמינא ה"מ דחיטי אבל דשערי לא לבריך עליה כלל קמ"ל ומי גרע ממלח וזמית [ט]דתנן [י]על המלח ועל [יא]הזמית אומר שהכל נהיה בדברו אצטריך סד"א מלח וזמית עביד אינש דשדי לפומיה אבל קמחא דשערי הואיל [יב]וקשה לקוקיאני לא לבריך עליה כלל קמ"ל כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי: [יג]קורא רב יהודה אמר בורא פרי האדמה ושמואל אמר [יד]שהכל נהיה בדברו רב יהודה אמר בורא פרי האדמה פירא הוא ושמואל אמר שהכל נהיה בדברו הואיל וסופו להקשות אמר ליה שמואל לרב יהודה [טו]שיננא כוותך מסתברא דהא צנון סופו להקשות [טז]ומברכינן עליה בורא פרי האדמה ולא היא צנון נטעי אינשי אדעתא דפוגלא דקלא לא נטעי אינשי אדעתא דקורא וכל היכא דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי לא מברכינן עליה והרי צלף דנטעי אינשי אדעתא דפרחא ותנן [יז]על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר בורא פרי האדמה ועל האביונות ועל הקפריסין אומר בורא פרי העץ אמר רב נחמן בר יצחק צלף נטעי אינשי אדעתא דשותא דקלא לא נטעי אינשי אדעתא דקורא ואע"ג דקלסיה שמואל לרב יהודה הלכתא כותיה דשמואל: אמר רב יהודה אמר רב [יח]צלף של ערלה בחוצה לארץ זורק את האביונות ואוכל את הקפריסין למימרא דאביונות פירי וקפריסין לאו פירי ורמינהו על מיני נצפה על העלים ועל התמרות אומר בורא פרי האדמה ועל האביונות ועל הקפריסין אומר בורא פרי העץ הוא דאמר כר"ע דתנן [יט]רבי אליעזר אומר צלף מתעשר תמרות ואביונות וקפריסין ר"ע אומר [כ]אין מתעשר אלא אביונות בלבד מפני שהוא פרי ונימא הלכה כרבי עקיבא אי אמר הלכה כרבי עקיבא הוה אמינא אפי' בארץ קמ"ל [כא]כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ אבל בארץ לא ונימא הלכה כרבי עקיבא בחוצה לארץ דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בח"ל אי אמר הכי הוה אמינא הנ"מ גבי מעשר אילן דבארץ גופא מדרבנן אבל גבי ערלה דבארץ מדאורייתא אימא בח"ל נמי נגזור קמ"ל רבינא אשכחיה למר בר רב אשי דקא זריק אביונות וקאכיל קפריסין א"ל מאי דעתך כר' עקיבא דמיקל ולעביד מר כב"ש דמקילי טפי דתנן [כב]צלף ב"ש אומרים כלאים בכרם וב"ה אומרים [כג]אין כלאים בכרם אלו ואלו מודים שחייב בערלה הא גופא קשיא אמרת צלף ב"ש אומרים כלאים בכרם אלמא מין ירק הוא והדר תני אלו ואלו מודים שחייב בערלה אלמא מין אילן הוא הא לא קשיא ב"ש ספוקי מספקא להו ועבדי הכא לחומרא והכא לחומרא מ"מ לב"ש הוה ליה ספק ערלה ותנן [כד]ספק ערלה בא"י אסור ובסוריא מותר ובח"ל יורד ולוקח

לא יערענו. פירש"י להשהותו ות"ת ת"כ לפלוג וליתני בדידה מאי איריא ע"י אניגרון אפילו בעינה שרי לבלעו לגלגתר דהא אינו אסור אלא לערער דהיינו להשהותו ע"כ פי' הר"י לא יערענו אפי' בבליעה בלא שהייה שכל שהייה אלא לרפואה קרי ליה ערעור ואפי' כשבולעו והיינו טעמא דמתמהר משום דקא מוכחא מילתא דלרפואה קא מכוין ת"ג יש ליישב פירוש[א] רש"י לא יערענו להשהותו אבל נותן הוא לתוך אניגרון ואפילו להשהותו אי בולעו (ג) בעיניה בלא שהייה: **כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי.** ומלאין הדברים (ד) דאם אדם שותה [מ]משקין אם המשקין רעים לשתות דלית ליה הנאה מיניה לא בעי ברוכי ואי אית ליה הנאה מיניה בלא הרפואה בעי ברוכי: **והלכתא.** שכתוב בספרים לא גרסי' דלשון ה"ג הוא עד קמחא וכו': **קמחא דחיטי.** נראה דלא מיירי בקמחא ממש דאם כן לא שייכא ביה ברכה דבורא פרי האדמה אלא מיירי בקמחא [נ] שקורין אישקלא"טיר או בקמח שעושין משבולת שועל שמיבשין בתנור: **לא נטעי אינשי אדעתא דקורא.**

וסבר גמ' כוותיה דשמואל וא"כ אותן לוגי גפנים דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי מברכינן עלייהו שהכל נהיה בדברו ואותן שקדי' כשהם רכים אוכלים קליפתם החיצונה ולא נטעי להו אדעתא דהכי למיכל להו כשהן רכים כי אם לאכול הגרעינין שלהן כשיתבשלו מבדך עלייהו נמי שהכל: קליפי

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה זמית שלמייר"א. ג"ב פי' מי מלח: (ב) ד"ה מ"מ לב"ש וכו' עולה וכו' וכולי האי מ"מ: (ג) תוס' ד"ה לא יערענו וכו' או בולעו. נ"ב והאי ובולע לגומר או בולע: (ד) ד"ה כיון וכו' ומלאין הדברים. נ"ב עיין לקמן דף ל"ח ע"א גבי שתיתא רכה:

גליון הש"ם

גמ' הואיל וקשה לקוקיאני. כדאיתא שבת דף קט:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב. ורבינו שמואל פירש דבולע הוי כמו או בולע וראי נותן אערעור קאי דנותן ומערער ע"י ערוב אניגרון או בולע השמן ממש. **ב.** בתוס' רי"ש כתב, דלא מיירי בקמח הנטחן כמו קמח סולת שלנו שאותו קמח אינו ראוי לברך עליו ב"פ האדמה ולא דמי לכוסס את החטה שהוא ראוי לאכול בזה הענין. אלא מיירי בקמח שאינו נטחן כל כך ויש בו עדיין טעם חטה וראוי לאכול בזה הענין, ופעם אחרת פי' לנו רבינו שהוא קמח נטחן לגמרי כעין שלנו, אבל משל קליות הוא שמיבשים אותו בתנור והקמח קלי ריש שנוהגים לעשות כן מקמח של שבולת שועל במקומנו.

לעזי רש"י

שלמייר"א. מי-מלח.

מוסף רש"י

צלף. מין אילן הטוען ג' מיני פירות, אביונות וקפריסין ולוגנין, וכי אימתי להאי ליתיה להאי (שבת ק: ב"ב כח:) אילן גדול הוא ובעל ענפים הרבה וג' מיני אוכל יש בפירותיו (שבת קנ:). **ובסוריא.** סיף ארם צובה שכבש דוד וסנפכה עם ארץ ישראל וקסבר כיבוש יחיד לא שמיה כיבוש הלכך ספיקו מותר (קדושין לח:). **ובחוצה לארץ.** דלחיק עפי ולא מיחלף (שם). **יורד.** ישראל ולוקח מן העכו"ם הלוקח מפרדס שיש בו נטיעות ילדות חקנות וישראל יודע שהוא נכנס שם ולוקט לכתחילה (שם).

עין משפט נר מצוה

יד א ב מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' ג סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' רכ סעיף ד:

טו ג מיי' פכ"א מהלכות שבת הל' כד טוש"ע או"ח סי' שכח סעיף ג: וכב לאפס שבת סוף סי"ד דף מדן):

טז ד טוש"ע או"ח סי' רד סעיף ח:

יז ה מיי' פ"ג מהלכות ברכות הלכה ב סמג עשין כו טוש"ע או"ח סי' רח סעיף ה:

יח ו ז ח מיי' פ"ח שם הלכה ג ד [ו] ח סמג שם טוש"ע או"ח סי' רד סעיף ח:

יט ט טוש"ע או"ח סי' רג סעיף ח:

כ י מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה ו סמג שם טוש"ע או"ח סי' רב סעיף ו:

כא כ מיי' פ"י מהל' מ"ש ונטע רבעי הלכה ג סמג עשין קלו טוש"ע יו"ד סימן רלד סעיף ג:

כב ל מיי' פ"ב מהל' תרומות הלכה ד:

כג מ מיי' פ"ה מהל' כלאים הל' כ טוש"ע יו"ד סי' רלו סעיף טו:

כד נ מיי' פ"י מהלכות מאכלות אסורות הל' יא [יב] סמג לאוין קמד טוש"ע יו"ד סימן רלד סעיף ט י:

רבינו ניסים

א' אמר הכי הוה אמינא הני מילי מעשר (ירק) [אילן] דבארץ גופיה מדרבנן. שגינו במסכת ראש השנה בפ' א' באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמטים וליובלו' לנטיעה ולירקות ובברייתא (שם דף יב) לירקות ולמעשרות ואמרינן לירקות מאי ניהו מעשר ירק היינו מעשרות תנא דרבנן וקתני דאורייתא וליתני דאורייתא ברישא אידי דחביבה ליה אקדמה ותנא דידן תנא דרבנן וכל שכן דאורייתא ובמסכת יומא בפרק יום הכפורים (דף פב) איתא נמי גוזזין כרישין ואוכל ואינו צריך לעשר והני מילי ירק דרבנן ובתחילי' מסכת מעשרות דבני מערבא אמרי ירקות מנין איסי בן עקביא אומר המעשרות לירק מדבריהן לפי שהכתוב לא זכר אלא זרע הארץ ופרי העץ כדכתיב וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ אבל ירק מדרבנן הוא כדפרשי':

רבינו חננאל

קמחא דחיטי רב יהודה אמר בורא פרי האדמה ורב נחמן אמר שהכל נהיה בדברו. והלכה כרב נחמן. **על המלח ועל הזמית אומר שהכל נהיה בדברו.** פי' זמית מרק. שכן בלשון יון קורין למרק זומין. **קורא רב יהודה אמר בורא פרי האדמה וכו' שמואל אמר שהכל נהיה בדברו וכו'. ואע"ג דקלסה שמואל לרב יהודה הלכתא כותיה דשמואל.** סוגיא דשמעתא דכל מידי דלא נטעי אינשי ולא זרעי אדעתא למיכלינהו בריכ(צ)ייהו, לא מברכי עלייהו אלא שהכל נהיה וכו', כגון לולבי גפנים ועלי גפנים וכיוצא בהם. אבל צנון דנטעי אינשי אדעתא לאוכלו כשהוא רך וכיוצא בו, מברכין על העלין ועל עצים רכים בורא פרי האדמה. **אמר רב יהודה אמר רב צלף של ערלה בחוצה לארץ זורק את האביונות ואוכל הקפרס.** שמע מינה דאביונות הן פירא ואסורין בערלה כדכתיב וערלתם ערלתו את פריו, אבל הקפרס אינו פרי לפיכך מותר. ורמינן עלה הא דתני על מיני נצפה [וכו' על] האביונות ועל הקפריסין בורא פרי העץ, אלמא דתנן ר' עקיבה כר' עקיבה דתנן ר' אליעזר אומר צלף מתעשר תמרים אביונות וקפריסין, ר' עקיבה אומר אינו מתעשר אלא אביונות בלבד מפני שהוא פרי. ומקשינן, ונימא הילכתא כר' עקיבה. [ושגינן, אי אמר הלכה כר' עקיבה] הוה אמינא אפילו בארץ קפריס דערלה שרי, קמ"ל בחוצה לארץ שרי בארץ אסור, ונימא הילכתא כר' עקיבה בחוצה לארץ דשמע מינה כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ, אי אמרת הכי הילכתא כר' עקיבה [בחוצה לארץ] הוה אמינא הני מילי הילכתא כר' עקיבה גבי מעשר, דהא ר' עקיבה לא איירי אלא במעשר, כדתנן ר' עקיבה אומר אינו מתעשר אלא אביונות משום שהוא פרי, דמעשר בזמן הזה מדרבנן הוא בארץ, ולפיכך הילכתא כמותו בחוצה לארץ. אבל ערלה מדאורייתא אסורה בארץ, [אימא] לאו הילכתא כדברי המיקל בחוצה לארץ, לפיכך [צריך] רב לפרש ולומר כי קפרס של ערלה בחוצה לארץ שרי.

קליפי אגוזים והגרעינין חייבין בערלה. דפירי נינהו מכאן אפרסקין ושל תפוחים וכל מיני גרעינים של פירות בורא פרי העץ: **אין** קוצצין אילנות בשביעית. וא"ת בלא שביעית נמי תיפוק ליה דאסור משום לא תשחית את עצה (דברים כ) וי"ל דלא טעין קבא דלא שייך ביה לא תשחית כדאיתא פ' לא יחפור (ב"ב כו.) אי נמי איירי דמעולה בדמים לעשות ממנה קורות דאז [ג] לא שייך לא תשחית ומיהו משום איסורא דשביעית איכא לאכלה ולא לסחורה ולא להפסד:

שיעורו כפול הלבן. ופחות מכאן לא הוי פירא מכאן יש ללמוד דעל בוסר פחות מפול לא מברכינן עליה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה: לשון ר"ג **והלכתא** כמר בר רב אשי מדלגבי ערלה לאו פירא הוא וכו'. והיה אומר הר"מ דלגבי ערלה לאו פירא הוא היינו משום דכל המיקל בארץ הלכה כמותו[א] בא"ל אבל בארץ ודאי הוי פירא ומברכין עליו בורא פרי העץ ובברכות ליכא חלוק בין בארץ לא"ל: **ברטיבא.** כגון ליטואריי"ו בלעז מברכינן עליה בורא פרי האדמה אבל יבשתא לא מברכינן עליה וכן הלכה בזנגבילא שקורין זינז"ברו בלעז וכן [ה] קל"ו של גרופל"י שאין רגילים לאכול [אלא] ברטיבא כגון ליטואריי"ו אין מברכין עליהם כלל ביבשתא אבל עץ של קנמון שקורין קינל"א מברכינן עליו בורא פרי האדמה מפני שרגילין לאכלו ביובש וגם הוא גדל על הארץ כמו קנים ועל לוקר"ו מברכינן בורא פרי העץ כי יערי עם דבשי (שיר ה) זה לוקר"ו ואגוז שקורין מוסקד"א מברכינן בורא פרי העץ שגם נוהגין לאכול אותו ביובש: **כל** שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות. וכן קלייריט"ש בלע"ז שעושים מקמח ומיס או מחלב מברכין עליהם בורא מיני מזונות וכן כשנותנים קמח לתוך פולין או לתוך עדשים או כרישים וכן לתוך שקדים שעושין לחולה אם עושין אותו כדי שיסעוד הלב אז צריך לברך בורא מ"מ [ו] ואם לבדן [ז] בעלמא [ח] אינו צריך לברך בורא מ"מ וטוב להחמיר ולברכו [ט] בתוך הסעודה לאחר ברכת המוציא ופטור ממה נפשך: בורא

ולוקח ובלבד שלא יראנו לוקט רבי עקיבא במקום ר"א עבדינן כותיה [ו] וב"ש במקום ב"ה אינה משנה ותיפוק ליה דנעשה שומר לפרי ורחמנא אמר [1] וערלתם ערלתו את פריו [א] את הטפל לפריו ומאי ניהו שומר לפרי אמר רבא היכא אמרינן דנעשה שומר לפרי היכא דאיתיה בין בתלוש בין במחובר הכא במחובר איתיה בתלוש ליתיה איתיביה אביי [ב] פיטמא של רמון מצטרפת והנץ שלו אין מצטרף מדקאמר הנץ שלו אין מצטרף אלמא דלאו אוכל הוא ותנ' גבי ערלה [ג] קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים [ד] והגרעינין חייבין בערלה אלא אמר רבא היכא אמרינן דנעשה להו שומר לפירי היכא דאיתיה בשעת גמר פירא האי קפרס ליתיה בשעת גמר פירא איני והאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה [ד] הני מתחלי דערלה אסירי הואיל ונעשו שומר לפירי ושומר לפירי אימת הוי בכופרא וקא קרי ליה שומר לפירי רב נחמן סבר לה כרבי יוסי דתנן [ה] רבי יוסי אומר סמדר אסור מפני שהוא פרי ופליגי [ה] רבנן עליה מתקיף לה רב שימי מנהרדעא ובשאר אילני מי פליגי רבנן עליה והתנן [ו] מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית ב"ש אומרים כל האילנות משיוציאו וב"ה אומרים [ז] החרובין משישרשרו והגפנים משיגרעו והזיתים משיניצו ושאר כל האילנות משיוציאו ואמר רב אסי הוא בוסר הוא גרוע הוא פול הלבן פול הלבן ס"ד אלא אימא [ח] שיעורו כפול הלבן מאן שמעת ליה דאמר בוסר אין סמדר לא רבנן וקתני שאר כל האילנות משיוציאו אלא אמר רבא היכא אמרינן דהוי שומר לפרי היכא דכי שקלת ליה לשומר מיית פירא הכא כי שקלת ליה לא מיית פירא הוה עובדא ושקלוה לנץ דרמונא ויבש רמונא ושקלוה לפרחא דביטיתא ואיקיים ביטיתא [ט] (והלכתא כמר בר רב אשי דזריק את האבינונות ואכיל את הקפריסין ומדלגבי ערלה לאו פירא נינהו [ח] לגבי ברכות נמי לאו פירא נינהו ולא מברכינן עליה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה) פלפלי רב ששת אמר שהכל רבא אמר [ט] לא כלום ואזדא רבא לטעמיה דאמר [מ] רבא [י] כם פלפלי ביומי דכפורי פטור כם זנגבילא ביומא דכפורי פטור מיתיבי [נ] היה ר"מ אומר ממשמע שנאמר וערלתם ערלתו את פריו איני יודע שעץ מאכל הוא אלא מה ת"ל עץ מאכל להביא עץ שטעם עצו ופריו שוה ואיזהו זה הפלפלין ללמדך שהפלפלין חייבין בערלה וללמדך שאין ארץ ישראל חסרה כלום שנאמר [2] ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה לא קשיא [ב] הא ברטיבתא הא ביבשתא [ג] אמרי ליה רבנן למרימר [ד] כם זנגבילא ביומא דכפורי פטור והא אמר [ה] רבא [ו] האי המלתא דאתיא מבי הנדואי שריא ומברכין עליה בפה"א לא קשיא הא ברטיבתא הא ביבשתא חביץ קדרה וכן דייסא רב יהודה אמר שהכל נהיה בדברו רב כהנא אמר [ז] במ"מ בדייסא גרידא כ"ע לא פליגי דבמ"מ כי פליגי בדייסא כעין חביץ קדרה רב יהודה אמר שהכל סבר דובשא עיקר רב כהנא אמר בורא מיני מזונות סבר סמידא עיקר א"ר יוסף כותיה דרב כהנא מסתברא דרב ושמואל דאמרי תרוייהו [ח] כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות: גופא רב ושמואל דאמרי תרוייהו [ט] כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות ואיתמר נמי רב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שהוא מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות וצריכא דאי אשמעינן כל שהוא הוה אמינא משום דאיתיה בעיניה אבל על ידי תערובות לא

ובלבד שלא יראנו לוקט מן הנטיעות: אינה משנה. החבר כשהוא לוקט מן הנטיעות ואין זה ספק גלא ודאי: **ותיפוק ליה.** דאי נמי ר' עקיבא דאמר לענין מעשר דלאו פירא נינהו לענין ערלה אסירי קפריסין דהוה ליה שומר: **בשלוש ליתיה.** סופו שנופל הימנו כשמגיע להתבשל: **פיטמא של רמון.** הפרח שבראשו כעין שיש לתפוחים ולספרגלין: **מצטרפת.** לכביצה לטומאת אוכלין: **והנץ שלו.** נץ ברמון כקפרס בתבלינות: **אין מצטרף.** אע"ג דקי"ל בהעור והרוטב (חולין ד' קיט:) שומרים מצטרפין לטומאה קלה דהיינו טומאת אוכלין הני מילי קליפת האגוז והרמון אבל הנץ שומר על גבי שומר הוא ואין מצטרף והכי אמרינן בהעור והרוטב (שם ד' קיט:): **חייבים בערלה.** דלחמנא רבינהו מאת פריו הטפל לפריו והא נץ ליתיה שומר בתלוש שכשמתבשל נופל מעל הקליפה: **קפרס ליתיה בגמר פירא.** כשמגיע סמוך לבשולו הוא נופל ממנו: **מחתי.** בתמרי כקפרס בצלף: **בכופרא.** כשהתמרים קטנים קודם בשולם: **סבר לה כר' יוסי.** דכופרא הוי פרי ואע"פ שלא נגמר לפיכך שומר שלו משום שומר: **סמדר אסור.** ענבים כיון שנפל הפרח וכל גרגיר נראה לעצמו קרוי סמדר וקאמר ר' יוסי כיון שבא לכלל סמדר קרוי פרי ואסור משום ערלה: **ופליגי רבנן עליה.** והלכה כרבנים הלכך אבינונות בעוד שהקפריסין בהן לאו פירי נינהו ולא מיקרו קפריסין שומר לפרי: **בשאר אילנות.** חוץ מן הענבים: **אין קוצצין בשביעית.** דרחמנא אמר לאכלה [ט] ולא להפסד: **משיוציאו.** את הפרי: **משישרשרו.** משילאו בהן כמין שרשרות של חרובין: **משיגרעו.** שהענבים גסים כגרוע ולקמן מפרש לה: **משיניצו.** משיגדל הנץ סביב: **הוא בוסר הוא גרוע.** כל מקום שהזכירו בוסר הוא גרוע: **פול הלבן ס"ד.** הא בענבים קיימינן: **מאן שמעת ליה דאמר.** גבי ענבים בוסר הוא דהוי פרי אבל סמדר לא: **רבנן.** הוא דפליגי עליה דר' יוסי במסכת ערלה וקאמרי בשאר אילנות דמשיוציאו הוי פרי הראוי: **ביטיתא.** אבינונות: **כם פלפלי.** כל דבר שאדם אוכל אבל אבל בדרכו מקרי כסיסה: **פטור.** מכרת: **המלתא.** ליטואריי"ו בלע"ז: **שריא.** אין בה לא משום בשול נכרים ולא משום געול נכרים: **הנדואי.** בוסייס: **חביץ קדרה.** מין מאכל קפוי כמו חלב שהבעלוהו בקיבה כך עושין מאכל קפוי בקדלה ולקמן מפרש לה קמחא ודובשא ומשמא וקרו ליה אבורושד"ש: **דייסא.** של חטים כתושות במכתשת: **דייסא לעין חביץ קדרה.** לקמן [מ] מפרש לה חטי דמתבלי באסיתא ויהבו בהו דובשא ועביד להו בקדירה: **סמידא.** סלת: קמ"ל

כה א טוש"ע י"ד סי' רלד סעיף ח:
כו ב מיי' פ"ה מהל' טומאת אוכלין הלכה כא:
כז ג מיי' פ"ט מהל' מ"ש ונעש רבעי הל' יג טוש"ע י"ד סי' רלד סעיף ח:
כח ד מיי' ומוש"ע שם:
כט ה מיי' שם:
ל ו ז מיי' פ"ה מהל' שמטה ויובל הלכה יח טוש"ע א"ח סימן רכ סעיף ב:
לא ח מיי' פ"ח מהל' ברכות הלכה ו סמג עשין מז טוש"ע א"ח סי' רכ סעיף ו:
לב ט י כ ל מיי' שם הל' ז ופ"ג מהל' שביתת עשור הלכה ו סמג שם ומלוין סע טוש"ע א"ח סי' רכ סעיף מז יח וסי' תריב סעיף ח:
לג מ טוש"ע א"ח סי' רג סעיף ו:
לד נ ס מיי' פ"ג מהל' ברכות הל' ד סמג עשין מז טוש"ע א"ח סי' רח סעיף ב וסעיף ט:

מוסף רש"י

הובא בעמוד הבא.

רבינו חננאל

[הני מתחלי דערלה אסירי הואיל ונעשו שומר לפרי. פירוש קליפי כפניות שהן שומרין לכפניות שהן כופרי, וכשיוצאים הכפניות ונעשין תמרים, נפלי הני מתחלי ולא מתקמו עד שעת גמר תמרים]. [רב נחמן סבר לה כר' יוסי וכו'. ואמור רב אסי וכו'. ראה פי' ר"ח פסחים נב ב ג א]. **פלפלי רב ששת אמר שהכל רבא אמר ולא כלום.** ומיסתברא דכי פלוג רב ששת ורבא בפלפלי יבישתא, אבל ברטיבתא דברי הכל בורא פרי האדמה, דהא תניא בהדיה עץ מאכל זה פלפלין. ואזדא רבא לטעמיה דאמר רבא פלפלי יבישתא ביומא דכפורי פטור. **זנגבילא (ה)[ה]מלתא דאתיא מבי הנדואי.** דינא כדין פלפלי יבישתא ולא כלום וביום הכפורים פטור. זנגבילא רטיבתא בורא פרי האדמה וביום הכפורים חייב. **ועל** דבש קנים שנקרא צוקר מברכין בורא פרי העץ, לפי שמוציאו מבשול הקנים המתוקים. **וכל** היכי דמספקא ליה ליברך שהכל נהיה בדברו, דתנן ועל כולם אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא. [**בדייסא גרידא כולי עלמא לא פליגי דמברכין בורא מיני מזונות.** פי' דייסא הריפות גרידא בלא עירוב דבש ובלשון ישמעאל הריסא]. **רב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו חמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות.** וכל שכן כל שהוא מחמשת המינים בלא תערובות שמברך בורא מיני מזונות כדאידך דרב ושמואל. ואע"ג דאיתותבו רב ושמואל, לא איתותבו אלא באורז, דסבירא להו דאפי' בעינינה לא מברך עליה בורא מיני מזונות, [ואותבו] עלה מברייתא דמברך אאורז בורא מיני מזונות ונדחו דבריהם. אבל בתערובת חמשת המינים לא נדחו דבריהם והלכתא כוותייהו ומברכים בורא מיני מזונות. ולאחריו ברכה מעין שלש.

תורה אור השלם

1. וְכִי תְבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל עֵץ מַאֲכָל וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל:
ויקרא יט כג
2. אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֻּנֻת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם לֹא תֶחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת: דברים ח ט

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה ברטיבא וכו' וכן מממר של גרופל"י שלין: (ב) ד"ה כל שים וכו' ולפ לדנק. נ"ב ע"ל דף ל"ט ע"א:

גליון הש"ס

גמ' כל שיש בו כו'. ע' לקמן מ"ש ע"ב תוס' ד"ה אלא כו': רש"י ד"ה משויציאו את הפרי כו'. עי' פסחים נ"ב ע"ב ברש"י ד"ה משיוציאו וע"ש: תוס' ד"ה כל כו'. ואם לדבק. לקמן ל"ט ע"א: בא"ד א"צ לברך כו'. לשמא קיטנא הוא מה דקתנו א"ל לברך הא אף אינו רשאי לברך במ"מ דהוי כמברך על שקדים במ"מ דהוי ברכה לבטלה: בא"ד בתוך הסעודה. ק"ל הא שקדים תוך הסעודה עיין בסעודה לעיל דף ל"ט ע"ב:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, מה"ג הוא זה דפשיט לן דהלכה כמותו. ב. בתוס' רי"ש כתב, כדאמרי' לקמן תבשילא דסילקא דשדו ביה קמחא לדבוקי בעלמא הוא דעבידי ומברכים עליו ב"פ האדמה (ועיין כעי"ז בב"ח).

לעזי רש"י

ליטואריי"ו [ליטואריי"א]. אבקה רפואית מומתקת. אבורושד"י. (מלה פרסית, אולי: מַטעם האלים).

רב נסים גאון

מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית. ומפני מה אין קוצצין מפני שאמר הכתוב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ודרשי' לה לאכלה ולא להפסד ובמסכת דפסחים בפרק מקום שנהגו (דף נב) כדאמרינן ר' אילא קץ כפנייתא דשביעי' אקשי' עליה והיכי עבד הכי לאכלה אמר רחמנא ולא להפסד וכו' ומפרקינן בסופיה אלא ר' אילא בדנסחני קץ כלומר שאין באין לידי גמר פרי ולכך התיר ר' אילא לקוצן והכין אמר בעל הלכות בפירושי' דנסחני כפניות דנסחני דקרו להו גופרי מברכין עליהן בורא פרי

א) [ביכה יא: יומא נ:], ב) עוקצין פ"ב מ"ג [חולין קיח:], ג) ערלה פ"א מ[שנה ת], ד) פסחים דף נב:, ה) ערלה פ"א מ[שנה ז], ו) שביעית פ"ד מ[שנה יוד פסחים דף נב:], ז) מהרש"ל מ"ז כי הוא מבעל ה"ג ומיהו מן הגמ' וכן הוא להה"מ בכל"מ, ח) יומא פא:, ט) שם סוכה לה. [נ"ב בפיהש"י ומנוה ליוסב], י) [ביומא איתא ל"ל רבינא], כ) יומא שם, ל) [ויקרא כה], מ) [דף לז:], נ) [בלאיתא בב"ק לא:],

תורה אור השלם

1. וְכִי תְבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל עֵץ מַאֲכָל וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל:
ויקרא יט כג
2. אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֻּנֻת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם לֹא תֶחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת: דברים ח ט

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה ברטיבא וכו' וכן מממר של גרופל"י שלין: (ב) ד"ה כל שים וכו' ולפ לדנק. נ"ב ע"ל דף ל"ט ע"א:

גליון הש"ס

גמ' כל שיש בו כו'. ע' לקמן מ"ש ע"ב תוס' ד"ה אלא כו': רש"י ד"ה משויציאו את הפרי כו'. עי' פסחים נ"ב ע"ב ברש"י ד"ה משיוציאו וע"ש: תוס' ד"ה כל כו'. ואם לדבק. לקמן ל"ט ע"א: בא"ד א"צ לברך כו'. לשמא קיטנא הוא מה דקתנו א"ל לברך הא אף אינו רשאי לברך במ"מ דהוי כמברך על שקדים במ"מ דהוי ברכה לבטלה: בא"ד בתוך הסעודה. ק"ל הא שקדים תוך הסעודה עיין בסעודה לעיל דף ל"ט ע"ב:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, מה"ג הוא זה דפשיט לן דהלכה כמותו. ב. בתוס' רי"ש כתב, כדאמרי' לקמן תבשילא דסילקא דשדו ביה קמחא לדבוקי בעלמא הוא דעבידי ומברכים עליו ב"פ האדמה (ועיין כעי"ז בב"ח).

לעזי רש"י

ליטואריי"ו [ליטואריי"א]. אבקה רפואית מומתקת. אבורושד"י. (מלה פרסית, אולי: מַטעם האלים).

רב נסים גאון

מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית. ומפני מה אין קוצצין מפני שאמר הכתוב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ודרשי' לה לאכלה ולא להפסד ובמסכת דפסחים בפרק מקום שנהגו (דף נב) כדאמרינן ר' אילא קץ כפנייתא דשביעי' אקשי' עליה והיכי עבד הכי לאכלה אמר רחמנא ולא להפסד וכו' ומפרקינן בסופיה אלא ר' אילא בדנסחני קץ כלומר שאין באין לידי גמר פרי ולכך התיר ר' אילא לקוצן והכין אמר בעל הלכות בפירושי' דנסחני כפניות דנסחני דקרו להו גופרי מברכין עליהן בורא פרי

העץ דכיון דלא עבדי פירא אחריני היינו פירייהו ואית בבבא קמא בפ' החובל בחברו (דף צא) אמר רב דיקלא דטעין קבא אסור למיקצייה והא אגן תגן וכמה יהא בזיתים ולא יקוצנו רובע שאני זיתים דחשיבי וזו המשנה אע"פ שהיא בשביעית לא הקשו ממנה עליה דרב אלא משיעורא דאית ביה דהוא רובע ורב אמר קב אלא מיהו דברי רב בכל השנים קאמר ואינן מיוחדין בשביעית בלבד מפני שכל דבר שיש בו הספד הוא אסור מן הכתוב דכתיב (דברים כ) לא תשחית את עצה הלא תראה כי כל שדמי עציו יקרים ויש הנאה מעציו יותר מפריו מותר לקוצנו הואיל והוא משתכר בקציצתו אינו עובר עליו משום לא תשחית כדאמר' אמר רבינא ואם היה מעולה בדמים מותר ואיתא בברייתא נמי סיועא להא רק עץ אשר תדע זה אילן מאכל כי לא עץ מאכל הוא זה אילן סרק וכי מאחר שסופנו לרבות כל דבר מה ת"ל כי לא עץ מאכל הוא להקדים סרק למאכל יכול אפי' מעולה בדמים ת"ל רק ואיתא בבבא בתרא בפרק לא יחפור (דף כו) מאי דמסיע לה ובסוף פ' הישן תחת המטה (סוכה דף כט) הזכירו ענשו של דבר ואמרו בשביל ד' דברים מאורות לוקין ואחד מהן קוצצי אילנות טובים וזה הדבר נוהג בשאר השנים אבל בשביעית אין מותר לקוץ מהפירות אלא לאחר שנגמרין כגון כפניאתא דנסחני דהוא גמר פירי דידהו דרחמנא אמר תהיה כל תבואתה לאכול ואמרי' בגמ' מלמד שאינה נאכלת אלא תבואה וכל מה שנקצץ ממנה קודם גמר פירי הרי הפסידו ורחמנא אמר לאכלה ודרשי ליה רבנן לאכלה ולא להפסד דתנן (שביעית פרק ד משנה י) כל האילן כיון שבא לענות המעשרות מותר לקוצו:

קמ"ל כל שהוא. דאע"ג דכולהו מחד מינא בעינן דליהוי מחמשת המינין ואי לא לא מברכינן עליה בורא מיני מזונות: **אורז.** מי"ל: **דוחן.** פנ"ך: **המעשה קדרה.** ברכה שמברכין על מעשה קדרה של חמשת מינין: **ברכה אחת מעין ג'.** בשלהי פרקין (דף מד.) מפ' לה על הממחיה כו': **ואורז נאו מעשה קדרה.** דקא מפקת ליה מכלל מעשה קדרה לברכה אחרת: **אלו הן מעשה קדרה.** לענין ברכה: **חילקא טרגים וזריז וערסן.** מפרש להו במועד קטן (ג) (פ"ב יג.): **חילקא.** חטי דמתבדי בחסיתא חדא לתרתי: **טרגים.** חדא לתלת: **זריז.** חדא לארבע: **ערסן.** חדא לחמש: **הא מני.** הך מתניתא דקתני אורז כמעשה קדרה רבי יוחנן בן נורי: ה"ג **אבל רבנן נא ורבנן נא והתניא בו'.** וא"ג והלכתא ומהלכות גדולות הוא: **הכוסס.** כמות שהיא: **אפאה ובשלה.** לאחר שאפאה בתנור ועשאה לחם חזר ובשלה במים: **שהפרוסות קיימות.** שלא נמוחו בבשולן: **ברכה אחת מעין ג'.** על המחיה ועל הכלכלה. ובשלהי פרקין (דף מד.) מפרש לה: **אלא נאו רבנן היא.** וקתני במ"מ ותיובתא דרב ושמואל: **הא רבי יהודה בו'.** הא דקתני בורא מיני זרעים ר' יהודה היא דקתני לכל מין ומין מעין ברכתו כדמפרש לקמן בפירקין (דף מ.) אליביה הלכך לירקות בורא מיני דשאים לחטין דזרעים גינהו בורא מיני זרעים. ולרבנן בין זרעים בין ירקות בפה"א ולא בעינן לכל מין ומין מעין ברכתו: **ולא נאו לנוס.** כלומר אין טעון מברכות פירות ארץ ישראל ולא כלום אלא בורא נפשות רבות בכל מידי דליתיה משבעת המינין: **לוחכות.** הם תמרים (ד) והם דבש האמור בשבעת המינין ו) שהדבש זב מן התמרים: **קפץ וביך.** לאחריהן: **משמו.** של ר"ג: ולא

בורא נפשות רבות וחסרונם. כמו לחם ומיס שאי אפשר בלא הס (ז) ועל כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי כלומר על כל מה שבעולם שגם אם לא ברא יכולין העולם לחיות בלא הס שלא ברא כי אם לתענוג בעלמא כמו תפוחים וכיוצא בהן ומסיים ברוך חי העולמים וכירושלמי ברוך אתה ה' חי העולמים:

אם הפרוסות קיימות. יש מפרשים דהיינו כשהלחם אינו שרוי במיס כ"כ שאם יקח הפרוסה שלא יטבר: **רש"י פי' אורז מי"ל.** ויש מפרשים ר"יז ולהאי פירוש יש לפרש דדוחן היינו מי"ל:

תיובתא דרב ושמואל. דאורז אבל דדוחן לא הוי תיובתא ואפשר דהוי הלכתא כותייהו ולא מברכינן עליה בורא מיני מזונות: **הכוסס** חטה צריך לברך עליה בורא פרי האדמה.

שהרי אפילו בקמחא דחיטי אמרינן לעיל (ה) מברכין עליה בפה"א ולרב נחמן לא ס"ל הכי משום דאשתנו ומיהו בלאחריו יש לספק מאי מברכין אם מברכין על הממחיה ועל הכלכלה ומסיים על האדמה ועל פרי האדמה דלא אשכחן ברכת על המחיה ועל הכלכלה אלא היכא דבריך עלייהו בריש קודש אכילה בורא מיני מזונות ור"ת הגיה במחזור שלו על האדמה ועל פרי האדמה כו' וחזר בו דלא אשכחן בשום מקום הך ברכה דלקמן (דף מד.) מפרש ברכה אחת מעין ג' וקאמר בחמשת המינים על האדם ועל המחיה ועל ז' המינים על האדם ועל הפירות ועל האדמה ועל פרי האדמה לא הזכיר ועוד מדקאמר הכא על הכוסס את החטה מברך בורא פרי האדמה וקאמר בהדיא בורא פרי האדמה פת עד אם אין הפרוסות קיימות בתחלה מברך בורא מ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ומדלא קתני הכא גבי כוסס החטה מברך לאחריו ברכה אחת מעין שלש ש"מ דבכוסס ליכא ברכה לאחריו מעין ג' והא דקאמר כל שהוא מין דגן ולא עשאו פת וכו' וחכמים אומרים ברכה אחת מעין ג' מיירי דעבדינהו כעין דייסא דחשיבא אז אכילתו אבל הכוסס את החטה אי דלא חשיבא אכילתו כ"כ אע"ג דהיא מן חמשת המינים אינו מברך לאחריו ברכה מעין שלש אלא בורא נפשות רבות וכו' ומיהו אומר הר"י שיש לספק שמא חכמים כיילי ליה בהוא מין דגן ולא עשאו פת וכו' וחכמים אומרים ברכה אחת מעין שלש ונכון להחמיר שאין לאכול קליות או חטים שלוקות אלא בתוך הסעודה שאז ברכת המזון פוטרתן אם לא נתמעכו יפה דהוו כמו דייסא ובירושלמי יש שגם האמוראים היו מסופקים דקאמר הדין דאכיל שלא פירוש קליות

ולא מאי מברך בסופה רבי ירמיה אמר לא אכלית שלא מן יומא וכו': **נתן** ר"ג רשות לר' עקיבא לברך. סבור (ו) היה שיברך ג' ברכות כמו שהיה סובר ות"ת לר"ג הא קי"ל (ט) דאין מזמנין על הפירות וי"ל דר"ג היה סבור שהיה מברך על כל ז' מינין ג' ברכות שלמות וכי בירך ר"ע מעין ג' לעצמו דוקא דקי"ל אין מזמנין על הפירות ואחרים המסובין ברכו כל אחד לעצמו ות"ת לר"ג דאמר ג' ברכות שלמות וס"ל דמזמנים על ז' המינים אי ס"ל דברכה טעונה כוס א"כ (י) יזמנו[א] וא"כ יזמנו לעולם וי"ל דיכול להיות שלא יפתה כלל מן כוס של ברכה ות"ת מ"מ לאותו המברך שהוא טועה צריך לברך פעם אחרת וא"כ אין לדבר סוף וי"ל היכא [ב]דאינו שותה בקביעות רק מלא לוגמיו מודה ר"ג דאל"כ וכי ליה לר"ג ברכה אחת מעין שלש בשום מקום: [וע"ע תוס' פסחים ק"ה: ד"ה ש"מ]:

חגיגה

אחילה שלא כדרכה קרי כוסס (חולין טו.)

מסורת הש"ס

(א) ר"ש זריח, ב) פסחים לה. קיד:, ג) תוספתא פ"ד ה"ז, ד) לעיל לה., ה) תוספתא פ"ד ה"ח, ו) [לעיל ט. וש"נ], ז) [דברים ח], ח) [ע' ב"מ סימן רז ובנעו"ז שם], ט) [חולין קו. וע"ש בתוד"ה וש"מ],

הגהות הב"ח

(א) גמ' טרגים זריח כל"ל ומיכא סולת ממתק: (ב) שם ועל הירקות הוא אומר: (ג) רש"י ד"ה חילקא וכו' במועד קטן. ר"ב ס"פ מי שהפך דף י"ג חילקא טרגים וטיסקי חילקא חדא לתלת טיסקי חדא לארבע: (ד) שם ד"ה כותבות וכו' ממרים והוא דבש: (ה) תוס' ד"ה הכוסס וכו' אמרינן לעיל. נ"ב רש ל"ו: (ו) ד"ה נתן וכו' סבור שיהא מברך: (ז) **בא"ד** טעונה כוס ס"כ יזמנו לעולם כל"ל ומיכא יזמנו וא"כ עמתק:

גליון הש"ם

גמ' הכוסס כו'. עי' רש"י [לעיל לו ע"ב ד"ה כס] מגילה ז ע"ב ד"ה דאיכסייה [ובשינוי קפ. ד"ה שכוסקן]: **תוס'** ד"ה הכוסס כו' **שמא חכמים כיילי ליה בההוא** וע' לקמן מ"ד ע"א: **תוס'** ד"ה נתן כו' **דאינו** שותה בקביעות רק מלא לוגמיו. ע' לקמן ל"ט ע"א תוס' ד"ה כלי:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, א"כ יזמנו ויחזרו ויזמנו לעולם. ב. בתוס' רי"ש כתב, א"נ ר"ג לא אמר אלא היכא ששותה בקביעות אבל כמלא לוגמיו לא היה מצריך לברך ג' ברכות.

לעזי רש"י

מי"ל. דוחן. **פני"ן.** סוג של דוחן.

רבינו חננאל

[הכוסס את החיטה מברך בורא פרי האדמה. וכן באורז. בישלו לחיטה בורא מיני מזונות. ודווקא דמתבדי באסיתא אבל בישלו בעינייהו בורא פרי האדמה. בישלו לאורז שהכל. ולבסוף, בחטה ברכה אחת מעין שלש ואורז ולא כלום]. **והתניא אלו הן מעשה קדרה חילקא טרגיס סולת זריד וערסן.** ומפרש בגמרא חילקא חיטי דמתבדי באסיתא ב' ב', טרגוס ג' ג', זריד ד' ד', ערסן ה' ה', ועבדינהו בקדרה מברך עליו בורא מיני מזונות. אבל היכא דשליק ליה חיטי בעינייהו דלא תברינהו כלל, בורא פרי האדמה. מאי טעמא בעינייהו קיימי כדמעיקרא. ובפרק מי שהפך מפרש חילקא א' לב', טרגוס א' לג', טיסני א' לד'.

מוסף רש"י

שייך לעמוד קודם **ובלבד שלא יראאנו.** יכול כשהוא לוקט מן הערלה (כלומר ממה שהוא ספק ערלה. ב"מ) והא דתניא לעיל בסוריא מותר, כשנלקט כבר אבל לכתחילה אינו אומר לו לך רל ולקוט (קדושין לח:). **פיטמא של רמון.** הוא שומר על פיו והכך שומר אחר על גבי הפיטמא, כמו שיש על אגוזים שומר על גבי שומר (חולין קיח:). **מתחלי דערלה.** שומר הגדל סביבות התמרים בקטנן, כעין פקק הגדל סביבות אגוזי יער הדקות (פסחים נב:). **אסירי.** משום ערלה, ולא הוו כעין אלא שם פירי עליהם, הואיל דנעשו שומר לפירי (שם). **אין קוצצין את האילנות בשביעית.** לעצים, מפני שמפסיד הפרי והממנה אמר לאכלה ולא להפסד (שם). **משיוציאו.** תחילת העלין ביימי ניסן (שם). **משיגרענו.** משגדלו הענבים קצת ונקלאו גירוע ולקמן מפרש שיעורו כפול הלבן (פסחים נג.). **משיניצו.** משיגדל הכך עליהן והוא כעין מתחלי ודומה לו (לעיל) הפטמא של רמון מלמעלה והכך שלו אין מלמעלה (שם). **הוא בוסר הוא גרוע הוא פול הלבן.** דאמר כל היכא דתנן לו בוסר לו גירוע כולהו חדא הינהו, בוסר תנן בגיטין (לא.) משעת כניסת המים לבוסר (שם). **פול הלבן ס"ד.** הא בגפנים קיימא (שם). **מאן שמעת ליה.** מאן תנא דשמעת ליה דאמר בוסר הוא דהוי פירי, דקתני משיגרעיגיע, דהייגו בוסר, אבל אמרד לא, רבנן היא, וקתני דמודו בשאר מילתא. הא דרב אסי הוא בוסר הוא גרוע נקט הכא משום דלא תימא גירוע הייגו אמרד ור' יוסי היא (שם). **כס פלפלי.** אין זה יפוי הדעת שאין זה דרך אכילתו (יומא פא:). **זה הפלפלין.** אלמא מאכל קרי ליה (שם). **חייבין בערלה.** מין אילן הוא (שם) דלא תימא מין ירק הוא משום שהוא עץ שאל כמין רוחם שאינו גבוה מן הארץ (סוכה לה.). **ברטיבתא.** חזי למיכל (יומא שם). **המלחא.** ליטוריג"א שמפטמים בשמים כמוהם בדבש (שם). **מבי הנדואי.** מאדרן כוש (שם). **שריא.** ואין בו משום בישולי נכרים, שאכלה כמות שהוא חי, ולא משום גיעולי נכרים, דטעם טעם לפגם, ומדקאמר אין בו משום בישולי נכרים ש"מ דרך אכילתו כשהוא חי (שם).

עד כאן שייך לעמוד קודם.

אורז ודוחן. מיני קטניות הן (ר"ה יג:) אורז דומה לחטה, דוחן מיל"ו או פניקל"א (כת"י). **הכוסס.** כל דלה א מיי' פ"ג מהל' ברכות הל' י' סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' רח סעיף ז:

לו ב מיי' שם הלכה ד סמג שם טוש"ע שם סעיף ב:

לז ג מיי' פ"ה מהל' ממרים ומלה [הל' א] וס"ו [הל' ד] סמג לאוין עט טוש"ע או"ח סימן מג סעיף ח:

לח ד מיי' פ"ג מהל' ברכות הל' ב טוש"ע או"ח סי' ר"ח סעיף ד:

לט ה מיי' שם הל' ח סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קסח סעי' י:

מ ו ז (מיי' שם הלכה י) סמג שם טוש"ע או"ח סי' רח סעיף ז:

חביצא דאית ביה פרורין. פרש"י כמו שלגייקו"ק (ג) וא"ת והתניא לעיל בזמן שהפרוסות וכו' אין הפרוסות קיימות לא יברך עליהן המוציא אע"ג דאית ביה כזית ויש"ל דהכ יוסף מפרש ליה הפרוסות קיימות היינו בכזית ואין הפרוסות קיימות בשאין בהן כזית וכן מפרש נמי בירושלמי וא"ת ואיך מדמה רב יוסף פרורי מנחות לפרורי חביצא[א] וי"ל כיון שנטוגנין בשמן כנתבשלו דמי ומיהו קשה דלקט מכולן כזית דקאי אחמשת המינין ולא אמנחות כמו שאפרש והתם [ד] נמי לא מיירי בשנתבשלו ומאי מדמה לחביצא שהוא מבושל לכך נ"ל חביצא היינו פרורין הנדבקים יחד על ידי מרק או על ידי חלב כמו חביצא דתמרי [ט] שהן נדבקין:

היה עומד ומקריב מנחות. פרש"י בעל הבית המתנדב מנחה ודומק גדול הוא דהיה עומד ומקריב משמע בהכן המקריב וכן לישנא נטלן לאכלן משמע דאהכן קאי ונראה בהכן העומד להקריב ראשון במשמרתו וכ"ד משמרות היו וכל שבת מתחדשת משמרה אחרת אם כן כל משמרה אינה משמרת אלא ג' פעמים בשנה וכיון שיש להם זמן קבוע מבריכין שהמיינו ולא כפירש"י דמנחות דמיירי בהכן שלא הקריב מעולם: **לקט מכולן.** פירש"י דקאי אמנחות ולא נהירא דא"כ היכי קאמר דאם חמץ הוא וכו' והא אמרינן (מנחות ד' נב:) כל המנחות באות מצה ונראה דקאי אחמשת מינין וה"ק לקט מכל מיני לחמים כזית כו':

אמר רבא והוא דאיכא עליה תוריתא דנהמא. וכן קיימא לן דרבא בתראה הוא ולא בעינן שיהו בפרורין כזית כיון דאיכא תוריתא דנהמא לענין המוציא ואפילו נתבשלו לפירוש רש"י והא דמשמע בירושלמי דפרוסות קיימות הן בכזית היינו לפי שכן דרך להיות תוריתא דנהמא[ב] בכזית אבל פעמים דאפילו בפחות מכזית איכא תוריתא דנהמא: תוריתא דנהמא. נראה דהיינו כשנותני' הפרורין (ה) במים ואם המים מתלבנים מחמת הפרורין אזלא ליה תוריתא דנהמא וכן היה רגיל רבינו דוד ממי"ץ לנדן פרורין במים בלילה כדי לאכלן בשחר בלא ברכת המוזיא ובלא ברכת המזון שלא לאחר כדי שיתחזק ראשו ויוכל להגיד ההלכה: **לחם העשוי לכותח פטור מן החלה.** והיינו כשעשאו כלמודים ופירש"י עיסה שמיבשים בחמה וקשה דהא אמרינן במסכת חלה (פ"א משנה ה) כל שתחלתו עיסה וסופו סופגנין חייבין בחלה וכל שתחלתו סופגנין וסופו עיסה חייבין נמי בחלה ושתחלתו סופגנין וסופו נמי סופגנין פטור מן החלה ופסק ר"ת אם כן ביבלי"ש וריטלא"ש דתחלתן עיסה מברכין עליהן המוזיא וחייבין בחלה אף על פי דסופן סופגנין ומתחלה היה ר"ל ר"ת דדוקא חייבין בחלה דמלות חלה בעודן עיסה דכתיב עריסותיכם והוא"ל שהיו מתחלה עיסה חייבין בחלה אבל מן המוזיא פטורים דעכשיו הם סופגנין וא"נ דהא לעיל קתני נטלן לאכלן מבדך עליהן המוזיא גבי מנחה אף על פי דעכשיו הם סופגנין שהמנחות מטוגנות בשמן. וריטלא"ש אף על גב דחייבין בחלה שהיו עיסה מתחלה פטורין מהמוזיא ואין מברכין עליהם אלא ברכת מיני מזונות דלית להו תוריתא דנהמא ואחר כך ברכת מעין שלש על המחיה ועל הכלכלה ור' יחיאל ז"ל היה מסופק

(ג) **מין דגן.** שבמין דגן יש חילוק שאם עשאו פת הכל מודים שצריך לאחריו ג' ברכות: **או.** אף אם מין דגן הוא אלא שלא עשאו פת בשתים אלו נחלקו ר"ג וחכמים: **במאי אוקימתא.** לההוא דלעיל דקתני ולבסוף ברכה אחת מעין שלש: **כר"ג אימא דריש.** דההיא מתני' דמתני גבי הכוסס את החטה דההיא ריש לא דידה וקתני סיפא אין הפרוסות קיימות כו': **השתא.** אפילו אדייסא אמר ר"ג במתני' בתרייתא או מין דגן ולא עשאו פת מברך אחריו ג' ברכות: **אין הפרוסות קיימות.** שבתחלתו פת ממש היה: **מיבעיא.** וכשנמוח מי גרע מדייסא: **אלא לאו רבנן היא.** דאמרי גבי דייסא ברכה אחת והאי נמי משנמוח לאו פת הוא והוי כדייסא: **והלכתא** לא גרסינן: **ריהטא.** הוא חבין קדרה[ד]: **דחקלאי.** בני כפר: **דמפשי ביה קמחא.** שמרבים בו קמח: **דמחווא.** בני כרך: **חביצא.** כעין שלגייקו"ק שמפרין בתוך האלפס לחם: **מנא אמינא לה.** דאפרורין כזית מברכין המוציא: **היה** (א) עומד: **ומקריב מנחות.** ונתנה לכהן להקריבה: **אומר ברוך שהחייינו.** אם לא הביא מנחות זה ימים רבים: **נטלן לאכלן.** הכהן: **ופני עלה.** כלומר ותנן על המנחות מנחת מחבת ומנחת מרחשת הקריבות כהן אפויות: **וכולן פוטרן.** כלומר בולען קודם קמילה ועושה אותן פתיתין כזיתים כדכתיב פתות אותה פתים (ויקרא ב). אלמא פתיתין כזיתים מברך עליהן המוזיא: **פורכן.** למנחות האפויות על המחבת ועל המרחשת קודם קמילה עד שמחזירן לסלתן: **הכי נמי.** דפליג אהא דקתני מברך המוזיא: **והתניא לקט מכולן.** פתיתי המנחות: **כזית כו'.** ומדקאמר יולא בו ידי חובתו בפסח משום אכילת מצה דמצות עשה היא דכתיב[ב] בערב תאכלו מצות והתם לחם בעינן דכתיב בה לחם עוני[ג] אלמא לחם הוי ומברך המוזיא והא מתניתין על כרחך רבי ישמעאל היא דהא קתני לקט מכולן כזית אלמא בפתיתין פחותין מכזית קאי: **בשערסן.** כשחזר וגבלן יחד וחזר ואפאן. ערסן לשון עריסותיכם[ד]: **והוא שאכלן בבדי אכילת פרס.** אלא שהה משהתחיל לאכול שיעור כזית עד שגמר אכילת השיעור יותר מבדי אכילת חצי ככר של שמנה ביצים דהוי חציו ארבעה ביצים שזהו צירוף שיעור אכילה ואם שהה יותר אין האכילה מצטרפת והוה ליה כאוכל חצי זית היום וחצי זית למחר ואין בו חיוב ברכת אם חמץ הוא: **ואי בשערסן והוא שאכלו.** לשון יחיד מיבעי ליה: **הכ"ע.** ובאלא ערסן היא ובדקאמרת. והא דקתני דחשיב למיהוי לחם בבא מלחם גדול ונשאר מן הלחם שלא נפרס כולו אבל אם נפרס כולו לא חשיבי פתיתין הפחותין מכזית ולא מברכינן המוזיא ואין יולא בהן ידי חובת מצה בפסח: **תוריתא דנהמא.** תואר מרלית הלחם: **כובא דארעא.** עושה מקום חלל בכירה ונותן בתוכו מים וקמח כמו שעושין באלפס: **גביל מרתח.** נותנים קמח ומים בכלי ובוחשין בכף ושופכים על הכירה כשהיא נסקת: **נהמא דהנדקא.** בלא שאופין בשפוד ומושחים אותו תמיד בשמן או במי ביצים ושמן: **לחם העשוי לכותח.** אין אופין אותו בתנור אלא בחמה: כעבין

(א) [מעין זה שנת סג: ופס נסמן], (ב) מנחות עה:, (ג) שם, (ד) [לעיל לו:], (ה) [עי' רש"י מנחות עה:], (ו) [שמות יח], (ז) [דברים טז], (ח) [במדבר טוז], (ט) ב"מ נט:.

הגהות הב"ח

(א) גמ' וראו מין דגן וכו' וחכמים אומרים ברכה אחת מעין שלש שאינו: (ב) רש"י ד"ה וראו מין: (ג) תוס' ד"ה חביצ' וכו' כמו של גייקו"ק. נ"ב כלומר שנתבשלו וא"כ קשה מדתניא לעיל וכו': (ד) בא"ד והתם לא מייריי בשנתבשלו מ"מ מאי מדמה: (ה) ד"ה תוריתא דנהמא וכו' כ"ב במיס דאם המים וכו' כ"ב דוד ממיץ לשרות פרורים במים כל הלילה:

הגהות הגר"א

[א] גמ' (טרוקנין מיינין בחלה) תפ"מ: [ב] שם כי אתא רבין אר"י טרוקנין מיינין בחלה. כל"ל:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף. והא מנחות לא נתבשלו ולכך חשובין הפרורים לחם. ב. ובתוס' רי"ש הוסיף. ולפי ר"ת ור"י שמחלקים בין מבושל לשאינו מבושל ניחא דהכא בלא בשול כדפרישית.

לעזי רש"י

שלגייקו"ק [שלקי"ק]. תבשיל המתבשל בתוך סיר רבו פירורי לחם ועוד.

מוסף רש"י

היה עומד ומקריב מנחות בירושלים. כגון שלא הקריב כהן זה עדיין מנחה מימיו או שהקריב מנחה חדשה כגון מנחת העומר (מנחות עה:). וכולן פותתן כזית. כל המנחות אפילו מנחת העומר פתיתין כזיתים, ולסכי מברך הכהן המוזיא ואי לא הוו כזיתים אינו מברך (שם). לקט מכולן כזית. אפתיתין שאין בהן כזית קאי ולא אחפפת לן היכא, והא ליכא למימר דאמנחות קאי, דקתני ואם חמץ הוא, וכל המנחות בלות מצה (שם מכתי"ר). הכא במאי עסקינן. דקתני לקט מכולן, בשערסן. שקיבץ הפירורין ביחד וגלגלן בידו וחזרן לתוכו כזית (שם). ואי בשערסן. שנגלן לחוו תמיכה אחת, שאכלו מיבעי ליה. לכיון דתני שאכלן משמע דהכרכה פירורין הם ולא תמיכה אחת שלא פירורה (שם). הכא במאי עסקינן. דיולא בפירורין, בבא מלחם גדול. שעדיין הוא בעין הבכר שבאו ממנו והוי חשוב וכר ברכה, הלכך פירורין נמי שלקטן ממנו חשובין הינהו ומברך עליהן, אבל המנחות שפירכן ולא נשתייר מהן דבר חשוב, אימא לך דבעינן כזית, והאי חביצא נמי דקתאמר אי אית בה כזית וכו', אע"פ שבא מלחם גדול, אי לא הוי הלחם בעין בעינן כזית לענין המוזיא (שם). דאיכא עליה תוריתא דנהמא. שיהא בהן מרלאה לחם, ולא שיהו שרוי כל כך שאין נראה אם הם לחם או לאו (שם).

עין משפט נר מצוה

מא א מיי' פ"ג מהל' ברכות הלכה ד סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' רח סעיף ג:
מב ב מיי' פ"ז מהל' תמידין ומוספין הלכה יח:
מג ג מיי' פי"ג מהל' מעשה הקרבנות הלכה י:
מד ד ה מיי' פ"ג מהל' ברכות הל' ח סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קסח סעיף י:
מה ו ז מיי' פ"ו מהל' בכורים הל' יב סמג עשין קמא טוש"ע יו"ד סי' שכט סעיף ה וטוש"ע או"ח סי' קסח סעיף טו:
מו ח ט טוש"ע או"ח שם סעיף טז:
מז י מיי' פ"ו מהל' בכורים הל' יד סמג עשין קמא טוש"ע יו"ד סי' שכט סעיף ז:

רבינו חננאל

אמר רבא רהטא דחקלא. פירוש, מאכל שועשין בקדרה משמן ודבש וקמח, במחוזא שהן עשירים מרבים הדבש, בחקלא שהן אנשי כפר והן עניים מרבים קמח. **אמר רב יוסף האי חביצא אי אית ביה פרורין כזית וכו'.** פי' חתיכות שנותנין במרק. מאי הוי עלה רב ששת אמר אפילו פירורין שאין בהם כזית מברך עליהן המוציא ורבא אמר והוא דאיכא תוריתא דנהמא עלייהו. פי' שיש עליו תואר לחם ולא נשתנה התואר לחם. וקיימא לן כרב ששת דהא רבא מפרש טעמיה, ונעשה רב יוסף יחיד גבי רבים. ואם אין בהם תואר לחם אלא תואר סמיד מבושל, אעפ"י שהיה אפור, מברך בורא מיני מזונות ואח"כ מעין שלש. ואין מברכין המוציא על פירורין פחותים מכזית אם אין בהם תואר לחם. **טרוקנין וכו'.** טרוקנין הוא כובא דארעא גובלא בעלמא הוא, שאופין אותו על הארץ, אמר רבי [יוחנן] פטורה מן החלה, דהא חיוב חלה מעריסה, שנאמר ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה. **טריתא פטור מן החלה.** ולא איתבריר לן מאי היא, איכא דאמרי לחמא דהנדיקא, ואיכא דאמרי מירתח גביל, והיינו קמח כשנותנין אותו בתוך מים רותחין. ונראין הדברים שאין נלושין כדרך עיסה. מיהו לחם העשוי לכותח אם עשאו כעכין שנושכות זו בזו, ויש מפרשין כמין חלות חייבות. אם עשאו כלימודין, פי' כגון עמודים ארוכים, כדגרסינן עושה לו למודין וכו', גלי דעתיה כיון דעשאו כלימודין, לשותקו בעי ליה ולא לאכילה קא מכיון, הלכך פטור מן החלה.

(ד) ולא מין דגן הוא או מין דגן ולא עשאו פת ר"ג אומר שלש ברכות וחכ"א ברכה אחת כל שאינו לא משבעת המינין ולא מין דגן כגון פת אורז ודוחן ר"ג אומר ברכה אחת מעין שלש וחכ"א ולא כלום במאי אוקימתא כר"ג אימא סיפא דרישא אם אין הפרוסות קיימות בתחלה מברך עליה בורא מיני מזונות ולבסוף מברך עליה ברכה אחת מעין שלש מני אי ר"ג השתא אכותבות ואדייסא אמר ר"ג ג' ברכות אם אין הפרוסות קיימות מיבעיא אלא פשיטא רבנן אי הכי קשיא דרבנן אדרבנן אלא לעולם רבנן ותני גבי אורז ולבסוף אינו מברך עליו ולא כלום: אמר רבא האי ריהטא דחקלאי דמפשי ביה קמחא מברך במ"מ מ"ט דסמידא עיקר דמחווא דלא מפשי ביה קמחא מברך עליו שהכל נהיה בדברו מ"ט דובשא עיקר (ו) והדר אמר רבא אידי ואידי במ"מ דרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות א"ר יוסף (ז) האי חביצא דאית ביה פרורין כזית בתחלה מברך עליו המוציא לחם מן הארץ ולבסוף מברך עליו שלש ברכות דלית ביה פרורין כזית בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש אמר רב יוסף מנא אמינא לה (ח) דתניא (ט) היה עומד ומקריב מנחות בירושלים אומר ברוך שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה נטלן לאכלן מברך המוציא לחם מן הארץ ותני עלה (י) וכולן פותתן כזית א"ל אביי אלא מעתה לתנא דבי ר"י דאמר פורכן עד שמחזירן לסלתן ה"נ דלא בעי ברוכי המוציא לחם מן הארץ וכי תימא ה"נ והתניא לקט מכולן כזית ואכלן אם חמץ הוא ענוש כרת ואם מצה הוא אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח הכא במאי עסקינן בשערסן אי הכי אימא סיפא והוא שאכלן בכדי אכילת פרס ואי בשערסן האי שאכלן שאכלו מיבעי ליה הכא במאי עסקינן בבא מלחם גדול מאי הוה עלה אמר רב ששת (יא) האי חביצא אף על גב דלית ביה פרורין כזית מברך עליו המוציא לחם מן הארץ אמר רבא (יב) והוא דאיכא עליה תוריתא דנהמא (יג) טרוקנין חייבין בחלה [א] וכי אתא רבין א"ר יוחנן טרוקנין [ב] פטורין מן החלה מאי טרוקנין אמר אביי כובא דארעא ואמר אביי (יד) טריתא פטורה מן החלה מאי טריתא איכא דאמרי גביל מרתח ואיכא דאמרי (טו) נהמא דהנדקא ואיכא דאמרי (טז) לחם העשוי לכותח תני רבי חייא לחם העשוי לכותח פטור מן החלה והא תניא חייב בחלה התם כדקתני טעמא ר' יהודה אומר (יז) מעשיה מוכיחין עליה עשאן כעבין

(ה) [מעין זה שנת סג: ופס נסמן], (ו) מנחות עה:, (ז) שם, (ח) [לעיל לו:], (ט) [עי' רש"י מנחות עה:], (י) [שמות יח], (יא) [דברים טז], (יב) [במדבר טוז], (יג) ב"מ נט:.

הגהות הב"ח

(א) גמ' וראו מין דגן וכו' וחכמים אומרים ברכה אחת מעין שלש שאינו: (ב) רש"י ד"ה וראו מין: (ג) תוס' ד"ה חביצ' וכו' כמו של גייקו"ק. נ"ב כלומר שנתבשלו וא"כ קשה מדתניא לעיל וכו': (ד) בא"ד והתם לא מייריי בשנתבשלו מ"מ מאי מדמה: (ה) ד"ה תוריתא דנהמא וכו' כ"ב במיס דאם המים וכו' כ"ב דוד ממיץ לשרות פרורים במים כל הלילה:

הגהות הגר"א

[א] גמ' (טרוקנין מיינין בחלה) תפ"מ: [ב] שם כי אתא רבין אר"י טרוקנין מיינין בחלה. כל"ל:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף. והא מנחות לא נתבשלו ולכך חשובין הפרורים לחם. ב. ובתוס' רי"ש הוסיף. ולפי ר"ת ור"י שמחלקים בין מבושל לשאינו מבושל ניחא דהכא בלא בשול כדפרישית.

לעזי רש"י

שלגייקו"ק [שלקי"ק]. תבשיל המתבשל בתוך סיר רבו פירורי לחם ועוד.

מוסף רש"י

היה עומד ומקריב מנחות בירושלים. כגון שלא הקריב כהן זה עדיין מנחה מימיו או שהקריב מנחה חדשה כגון מנחת העומר (מנחות עה:). וכולן פותתן כזית. כל המנחות אפילו מנחת העומר פתיתין כזיתים, ולסכי מברך הכהן המוזיא ואי לא הוו כזיתים אינו מברך (שם). לקט מכולן כזית. אפתיתין שאין בהן כזית קאי ולא אחפפת לן היכא, והא ליכא למימר דאמנחות קאי, דקתני ואם חמץ הוא, וכל המנחות בלות מצה (שם מכתי"ר). הכא במאי עסקינן. דקתני לקט מכולן, בשערסן. שקיבץ הפירורין ביחד וגלגלן בידו וחזרן לתוכו כזית (שם). ואי בשערסן. שנגלן לחוו תמיכה אחת, שאכלו מיבעי ליה. לכיון דתני שאכלן משמע דהכרכה פירורין הם ולא תמיכה אחת שלא פירורה (שם). הכא במאי עסקינן. דיולא בפירורין, בבא מלחם גדול. שעדיין הוא בעין הבכר שבאו ממנו והוי חשוב וכר ברכה, הלכך פירורין נמי שלקטן ממנו חשובין הינהו ומברך עליהן, אבל המנחות שפירכן ולא נשתייר מהן דבר חשוב, אימא לך דבעינן כזית, והאי חביצא נמי דקתאמר אי אית בה כזית וכו', אע"פ שבא מלחם גדול, אי לא הוי הלחם בעין בעינן כזית לענין המוזיא (שם). דאיכא עליה תוריתא דנהמא. שיהא בהן מרלאה לחם, ולא שיהו שרוי כל כך שאין נראה אם הם לחם או לאו (שם).

מסורת הש"ס

(א) [מעין זה שנת סג: ופס נסמן], (ב) מנחות עה:, (ג) שם, (ד) [לעיל לו:], (ה) [עי' רש"י מנחות עה:], (ו) [שמות יח], (ז) [דברים טז], (ח) [במדבר טוז], (ט) ב"מ נט:.

לעניין. ערוכה ומקוטפת כגלוסקקאות נאות גלי דעתיה דללחם ועשאה: **ללמודין.** כגסרים בעלמא שלא הקפיד על עריסתם[ו]. **ולוגמתו** שניו במועד קטן (פ"ב דף יב.) עושה לו למודין לוחין לבור של יין לכסותו: **זיעה בעלמא הוא.** ואינו פרי לברך עליו ברוא פרי מסופק אם וירמשי"ש חייבין בחלה משום (ב) עושה עיסתו בלא כדי לעיקר חלה בלא ברכה בשביל הספק וכל דבר שתחלתו סופגין וסופו עיסה חייבין בחלה ובהמוציא דקיי"ל כרבי יוחנן פרק כל שעה (פסחים לז.) דפליגי ר' יוחנן ור"ל בעשה אילפס ופליגי בגלילתו לכה דהיינו תחלתו סופגין וסופו עיסה אם נאפה בתנור או בכירה או באילפס בלא מים ושמן דר"ל ס"ל דלא הוה חייב אלא כשנאפה בתנור ואהא קאי מתניתין תחלתו סופגין וסופו עיסה דחייב בחלה אבל באילפס פטור ורבי יוחנן מחייב דמעשה אילפס סופו עיסה קרינן ביה רק שלא יהיו משקין באילפס דהכי איתא בירושלמי כל שהאור תחתיו חייב בחלה ומברכין עליו המוציא אבל אגיל"ש אין מברכין עליו המוציא דלא הוי אלא גובלא בעלמא ומיהו אם קבע סעודתיה עלייהו כמו בפורים מברך המוציא וכל דבר שתחלתו סופגין וגם סופו כגון הני סופגין שמטגנין אותן בשמן שקורין בוויש"ש [ו] פטורין מן החלה: **מר זוטרא** קבע סעודתיה עליה. וכן ניל"ש אי מקבע סעודתיה עליה מברכין עליה המוציא וכן זוה הר"מ בפורים שקובעין סעודתן עליהן לברך המוציא בפת תחלה כדי לפוטרן מברכה שהיה מסופק אי הוה קביעותייהו קביעות או לא: **האי** דובשא דתמרי מברכין עליה שהכל. וכן משקין מכל מיני פירות בר מתירוש ויליהר כדאמרינן גבי עולה[א] ולאפוקי מה"ג שפירש דמיירי שנתן לתוכן מים[ב] ושכר דידן אע"ג דשמא יש בהן כזית בכדי אכילת פרס לא מברכין עליו בורא מיני מזונות אלא שהכל שאפי' לרב ושמואל דאמרי כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות הכא לא הוי בהו ממש שעורים[ג] (ג) ואין שכר אלא טעמא בעלמא ועוד משום שיש בו עליה אחרינא בפת ועוד בשתיה[ד] אומר שהכל: **ושורין שבוחשין.** רבי (ד) ור' יוסי פליגי גבי נותן מים לתוך המורסן[ה] ובקליסה מיירי מדקתני ובוחשין ולא קתני לשון גבול והכי דייקינן התם: **ואי** ס"ד לרפואה עבדי ליה רפואה בשבת מי שרי. דסובר דכיון (ה) דכל שעקרו לרפואה ואין רגילות לעשותו לצורך אכילה אסור בשבת וכו': **והא** תנן כל האוכלין דאפי' (ו) כל שעקרו לרפואה כיון שראוי לאכילה שפיר דמי מדנקט כל ומסיק הגמרא ולריכא דרב ושמואל דפשיטא (ו) דמתניתין שריא אף על פי שעומד לרפואה אבל דרב ושמואל[ו] אשמעינן דלא נימא כיון דעקרו לרפואה לא לברוך עליה כלל קא משמע לן כיון דמתהני מיניה בעי ברוכי ומכל מקום לא יברך אלא שהכל כיון שאינו עשוי לסעוד כי אם לשתות כגון שכר וכיולא בו מברך שהכל והכאי גוונא פסק בה"ג והלכתא שתיתא עבה מברך בורא מיני מזונות קלישתא מברך שהכל ואף על פי שלרפואה נעשית היכא דאית ליה הנאה מיניה מברך: והלכתא

כעבין חייבין כלמודין פטורים א"ל אביי לרב יוסף האי כובא דארעא מאי מברכין עלויה א"ל מי סברת נהמא הוא [א]גובלא בעלמא הוא ומברכין עלויה בורא מיני מזונות מר זוטרא [ב]קבע סעודתיה עלויה וברך עלויה המוציא לחם מן הארץ ושלש ברכות אמר מר בר רב אשי [ג]ואדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח מ"ט [1]לחם עוני קרינן ביה ואמר מר בר רב אשי [ד]האי דובשא דתמרי מברכין עלויה שהכל נהיה בדברו מ"ט זיעה בעלמא הוא במאן כי האי תנא דתנן [ו]דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ ספוניות ושאר מי פירות של תרומה רבי אליעזר מחייב קרן וחומש ורבי יהושע [ה]פוטר א"ל ההוא מרבנן לרבא טרימא מהו לא הוה אדעתיה דרבא מאי קאמר ליה יתיב רבינא קמיה דרבא א"ל דשומשמי קא אמרת או דקורטמי קא אמרת או דפורצני קא אמרת אדהכי והכי אסקיה רבא לדעתיה אמר ליה חשילתא ודאי קא אמרת ואדכרתן מלתא הא דאמר רב אסי [ז]האי תמרי של תרומה מותר לעשות מהן טרימא ואסור לעשות מהן שכר והלכתא [ח]תמרי ועבדינהו טרימא מברכין עלוייהו בורא פרי העץ מאי טעמא במלתייהו קיימי כדמעיקרא. שתיתא רב אמר שהכל נהיה בדברו ושמואל אמר בורא מיני מזונות אמר רב חסדא ולא פליגי [ט]הא בעבה הא ברכה עבה לאכילה עבדי לה רכה לרפואה קא עבדי לה מתיב רב יוסף [י]ושוין [יא]שבוחשין את השתות בשבת [יב]ושותין זיתום המצרי ואי ס"ד לרפואה קא מכוין רפואה בשבת מי שרי א"ל אביי ואת לא תסברא והא [יג]תנן כל האוכלין אוכל אדם לרפואה בשבת וכל המשקין שותה אלא מה אית לך למימר גברא לאכילה קא מכוין ה"נ גברא לאכילה קא מכוין לישנא אחרינא אלא מה אית לך למימר גברא לאכילה קא מכוין ורפואה ממילא קא הויא ה"נ לאכילה קא מכוין ורפואה ממילא קא הויא וצריכא דרב [יד](ושמואל) דאי מהאי ה"א לאכילה קא מכוין ורפואה ממילא קא הויא אבל הכא [טו]כיון דלכתחלה לרפואה קא מכוין לא לבריך עלויה כלל קמ"ל [טז]כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי: שעל הפת הוא אומר המוציא וכו': ת"ר מה הוא אומר המוציא לחם מן הארץ רבי נחמיה אומר מוציא לחם מן הארץ אמר רבא במוציא כולי עלמא לא פליגי דאפיק משמע דכתיב [2]אל מוציאם ממצרים כי פליגי בהמוציא רבנן סברי המוציא דאפיק משמע דכתיב [3]המוציא לך מים מצור החלמיש [טז]ורבי נחמיה סבר המוציא דמפיק משמע שנאמר [4]המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים ורבנן ההוא הכי קאמר להו קודשא בריך הוא לישראל כד מפיקנא לכו עבידנא לכו מלתא כי היכי דידעיתו דאנא הוא דאפיקית יתכון ממצרים דכתיב [4]וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא משתבחין ליה רבנן לרבי זירא [את] בר רב זביד אחוה דר"ש בר רב זביד דאדם גדול הוא ובקי בברכות הוא אמר להם לכשיבא לידכם הביאוהו לידי זמנא חדא איקלע לגביה אפיקו ליה ריפתא פתח ואמר מוציא אמר זה הוא שאומרים עליו דאדם גדול הוא ובקי בברכות הוא בשלמא אי אמר המוציא אשמעינן שתיתא עבה מברך בורא מיני מזונות קלישתא מברך שהכל ואף על פי שלרפואה נעשית היכא דאית ליה הנאה מיניה מברך: והלכתא

העץ. [ז]**וחומץ ספוניות.** סופי ענבים שאין מתבשלים עולמית ועושים מהן חומץ: **מחייב קרן וחומש.** לשותה ממנו בשוגג: **ור' יהושע פוטר.** דזיעה בעלמא הוא ואין שם תרומה חל עליו ואין לך פרי הניתן למשקה אלא זיתים וענבים בלבד והיינו כמר בר רב אשי: **טרימא מהו.** מה מברכין עליו. ושם טרימא כל דבר הכתוש קצת ואינו מרוסק: **לא הוה אדעתא דרבא.** לא היה מצין מהו שואל: **א"ל.** רבינא לההוא מרבנן איזו טרימא אתה שואל: **דקורטמי.** כרכום שכותשים אותו ונותנין בו יין ושותין: **או דשומשמי.** להוציא שמנן: **או דפורצני.** כתישת ענבים לתת לתוך החרלנים מים לעשות תמד: **א"ל רבא חשילתא קא אמרת.** מתוך דברי רבינא הבין רבא את השאלה א"ל דבר מעוך שאלתני. כמו ביעי חשילתא דשחיטת חולין (דף לג.): **מוסר לעשות מהן טרימא.** שאינו מפסידה אלמא דבמילתה קאי וכיון דהכי הוא מברכין עליה ב"פ העץ: **שתיתא.** [ט]מאכל העשוי מקמח קליות שנתבשלו בתנור בעוד שהשבלים לחים[ו]: **עבה לאכילה עבידא.** ובמילתה קיימא: **שבוחשין.** מגיסין בכף לערבו יפה במימיו: **זיתום המצרי.** מפורש במסכת פסחים (דף מב.)[ח]: **וכל המשקין שותה.** אלמא לאכילה מכוין ורפואה ממילא הויא הכא נמי לאכילה מכוין כו' [ט]: **ה"ג ולריכא דרב ושמואל.** ואע"ג דתניא לענין שבת דאוכל הוא ומותר לאכלו בשבת אלמלא דרב ושמואל דאמרי דטעון ברכה: **ה"ג דסד"א כיון דלרפואה קא מכוין לא נבעי ברכה קמ"ל כיון דמהכי מייניה.** שהרי מאכל הוא בעי ברוכי: **והלכתא** ל"ג ומהלכות גדולות הוא: **דאפיק משמע.** שהוציא כבר והא ודאי ברכה הגונה דלשעבר בעינן שהרי כבר הוציא הלחם הזה מן האדמה שהוא בא ליהנות הימנו: **דכתיב אל מוציאם ממצרים.** וכשנאמרה פרשת בלעם כבר יצאו: **המוציא לך מים.** וכבר הוציא: **ורבי נחמיה סבר דמפיק משמע.** שעתיד להוציא דכתיב המוציא אתכם וכשנאמר פסוק זה למשה עדיין לא יצאו והמוציא לך מים עדיין היה מוציא כל ימי היותם במדבר: **דאפיקית יתכון.** שאני הוא שהוצאתי אתכם: אשמעינן

מסופק אם וירמשי"ש חייבין בחלה משום (ב) עושה עיסתו בלא כדי לחלקה פטורין מן החלה דלית בהו שיעורא הכא נמי פעמים מחלקן שאין משיגין שיעור חלה בקדירה אחת אך היה מצריך ליקח חלה בלא ברכה בשביל הספק וכל דבר שתחלתו סופגין וסופו עיסה חייבין בחלה ובהמוציא דקיי"ל כרבי יוחנן פרק כל שעה (פסחים לז.) דפליגי ר' יוחנן ור"ל בעשה אילפס ופליגי בגלילתו לכה דהיינו תחלתו סופגין וסופו עיסה אם נאפה בתנור או בכירה או באילפס בלא מים ושמן דר"ל ס"ל דלא הוה חייב אלא כשנאפה בתנור ואהא קאי מתניתין תחלתו סופגין וסופו עיסה דחייב בחלה אבל באילפס פטור ורבי יוחנן מחייב דמעשה אילפס סופו עיסה קרינן ביה רק שלא יהיו משקין באילפס דהכי איתא בירושלמי כל שהאור תחתיו חייב בחלה ומברכין עליו המוציא אבל אגיל"ש אין מברכין עליו המוציא דלא הוי אלא גובלא בעלמא ומיהו אם קבע סעודתיה עלייהו כמו בפורים מברך המוציא וכל דבר שתחלתו סופגין וגם סופו כגון הני סופגין שמטגנין אותן בשמן שקורין בוויש"ש [ו] פטורין מן החלה: **מר זוטרא** קבע סעודתיה עלויה. וכן ניל"ש אי מקבע סעודתיה עליה מברכין עליה המוציא וכן זוה הר"מ בפורים שקובעין סעודתן עליהן לברך המוציא בפת תחלה כדי לפוטרן מברכה שהיה מסופק אי הוה קביעותייהו קביעות או לא: **האי** דובשא דתמרי מברכין עלויה שהכל. וכן משקין מכל מיני פירות בר מתירוש ויליהר כדאמרינן גבי עולה[א] ולאפוקי מה"ג שפירש דמיירי שנתן לתוכן מים[ב] ושכר דידן אע"ג דשמא יש בהן כזית בכדי אכילת פרס לא מברכין עליו בורא מיני מזונות אלא שהכל ואפי' לרב ושמואל דאמרי כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות הכא לא הוי בהו ממש שעורים[ג] (ג) ואין שכר אלא טעמא בעלמא ועוד משום שיש בו עליה אחרינא בפת ועוד בשתיה[ד] אומר שהכל: **ושורין שבוחשין.** רבי (ד) ור' יוסי פליגי גבי נותן מים לתוך המורסן[ה] ובקליסה מיירי מדקתני ובוחשין ולא קתני לשון גבול והכי דייקינן התם: **ואי** ס"ד לרפואה עבדי ליה רפואה בשבת מי שרי. דסובר דכיון (ה) דכל שעקרו לרפואה ואין רגילות לעשותו לצורך אכילה אסור בשבת וכו': **והא** תנן כל האוכלין דאפי' (ו) כל שעקרו לרפואה כיון שראוי לאכילה שפיר דמי מדנקט כל ומסיק הגמרא ולריכא דרב ושמואל דפשיטא (ו) דמתניתין שריא אף על פי שעומד לרפואה אבל דרב ושמואל[ו] אשמעינן דלא נימא כיון דעקרו לרפואה לא לברוך עליה כלל קא משמע לן כיון דמתהני מיניה בעי ברוכי ומכל מקום לא יברך אלא שהכל כיון שאינו עשוי לסעוד כי אם לשתות כגון שכר וכיולא בו מברך שהכל והכאי גוונא פסק בה"ג והלכתא

מח א ב מיי' פ"ג מהל' ברכות הלכה ט טוש"ע או"ח סימן קסח סעיף טו:
מט ג מיי' פ"ו מהל' מתנ' ומתנה הל' ו טוש"ע או"ח סי' תסח סעיף ב:
נ ד מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה ד סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' רכ סעיף ח:
נא ה ו מיי' פי"א מהל' תרומות הלכה ב:
נב ז מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' ד סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' רכ סעיף ז:
נג ח [מיי' פ"ג שם הל' ג] טוש"ע או"ח סי' רח סעי' ו:
ט [מיי' פכ"א מהל' שבת הל' ג טוש"ע או"ח סי' שכא סעיף יד]:
י [מיי' שם הלכה כב]:
נד כ מיי' פכ"א מהל' שבת הל' כב סמג לאוין סה טוש"ע או"ח סי' שכח סעיף ג:
ל [טוש"ע או"ח סי' רד סעיף ח]:

תורה אור השלם

1. לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ:
דברים טז ג
2. אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם כְּתוֹעֲפַת רְאֵם לוֹ:
במדבר כג כב
3. הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נָחָשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין מָיִם הַמּוֹצִיא לְךָ מַיִם מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ:
דברים ח טו
4. וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם:
שמות ו ז

רבינו חננאל

מר זוטרא קבע סעודתיה עליה וברוך עליה המוציא לחם מן הארץ. דלענין שוויא נהמא אי קבע סעודתיה עליה, בתחלה מברך המוציא ולבסוף שלש ברכות, ויוצא בה ידי חובתו בפסח, מ"ט לחם עוני קרינא ביה. ואי לא קבע סעודתיה עליה, בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. תמרי ועבדינהו טרימא מברכין עלוייהו בורא פרי העץ. אבל דקורטמי דפורצני דשומשי לא איפשיטא, והלכך מברך עלייהו שהכל נהיה בדברו, דתנן ועל כולם אם אמר שהכל יצא. [שתיתא וכו'. פי' שתיתא אסוויק, והוא הקלי, דעביד במשחא ובמלחא ובקמחא או במיא]. [ושורין שבוחשין את השתית בשבת. והוא נתינת השתית בכלי ואח"כ יתן בו חומץ וירבבנו שתי וערב בתרווד, או כיוצא בו כלי הניטל בשבת, ויגער אח"כ את הכלי לכלי אחר].

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, דבפ' כל שעה חשבינן להו זיעה בעלמא ואינו סופג את הארבעים אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים. ב. בתוס' רי"ש הוסיף, דאי לבדו הוא מברך עליו ב"פ העץ דאשתני לעלוייא כמו שמן זית. ג. בתוס' רי"ש כתב, א"נ י"ל כיון שהמשקה צלול עקרו ע"ש המשקה ולא שייכא לההיא דרב ושמואל דכל דבר שיש בו מחמשת המינים וכ' ואין בו כי אם טעמא בעלמא. ד. בתוס' רי"ש כתב. ועוד דגבי שתית קאמר דברכה מברך שהכל. (ובמהרש"א הגיה בתוס' בשתיתא). ה. בתוס' רי"ש כתב, בריייתא היא בפ' בתרא דשבת גבי פלוגתא דר' וריב"י דפליגי גבי נותן מים למורסן והתם מסיק דאיירי ברכה מדקתני וכו' (עיין ב"ח). ו. בתוס' רי"ש כתב. וצריכא דרב ושמואל דפשיטא דמתני' שריא ליה בשבת כיון שעומד לאכילה.

מוסף רש"י

ושאר מי פירות של תרומה. חוץ מענבים וזיתים שדלכן כתב (חולין קכ:). ושותין זיתום המצרי. דבלאו רפואה נמי משקה הוא, דתנן (שבת קט:) כל המשקין שותה אדם לרפואה (שבת קנו.). כיון דאית ליה הנאה מיניה. לכך הרפואה יש לו הנאת אכילה (לעיל לז.).

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה וכל המשקים וכו' מכוון הסמ"ד ותחר כך מ"ה כ"ג. ולריכה וכו' ברכה הסמ"ד ותחר כך מ"ה דסל"ח: (ב) תוס' ד"ה לחם וכו' וירמשי"ש חייבים בחלה משום דתנן העושה עיסתו בלא כדי לחלקה פטורה מן החלה דלית בהו שיעורא א"כ הכא: (ג) ד"ה אלא דוכשא וכו' דאין שכר אלא טעמא בעלמא וכו' ועוד בשתיה כ"ג עיין בסוף עמוד זה: (ד) ד"ה ושורין שבוחשין רבי יוסי כו' יהודה פליג גבי נותן מים. כ"ב פ' מי שהשיך סוף דף קנט: (ה) ד"ה ואי וכו' לכיון שעקרו כל"ל ותיכא דכל נמתק: (ו) ד"ה והתניא וכו' דאפילו שעקרו כל"ל ותיכא כל נמתק: (ז) בא"ד דפשיטא למתני' דשרי בשבת כיון שעומד לאכילה אע"ג שעומד לאכילה אבל דרב:

גליון הש"ס

גמ' ור"נ סבר המוציא דמפיק משמע. ע' עיוהיון י"ט ע"א ופ"ע: רש"י ד"ה בלמודין בנסרים. ע' תי"ט פ"ה מ"ע בחלים: רש"י ד"ה שתיתא מאכל העשוי כו'. וכ"כ לש"י מלכים ח (יב) [יד]:

עין משפט נר מצוה

מח א ב מיי' פ"ג מהל' ברכות הלכה ט טוש"ע או"ח סימן קסח סעיף טו: מט ג מיי' פ"ו מהל' מתנ' ומתנה הל' ו טוש"ע או"ח סי' תסח סעיף ב:
נ ד מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה ד סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' רכ סעיף ח:
נא ה ו מיי' פי"א מהל' תרומות הלכה ב:
נב ז מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' ד סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' רכ סעיף ז:
נג ח [מיי' פ"ג שם הל' ג] טוש"ע או"ח סי' רח סעי' ו:
ט [מיי' פכ"א מהל' שבת הל' ג טוש"ע או"ח סי' שכא סעיף יד]:
י [מיי' שם הלכה כב]:
נד כ מיי' פכ"א מהל' שבת הל' כב סמג לאוין סה טוש"ע או"ח סי' שכח סעיף ג:
ל [טוש"ע או"ח סי' רד סעיף ח]:

והלכתא המוציא וכו'. ואע"פ דבמוליא כ"ע לא פליגי דאפיק מצמע ובירוסלמי מפרש טעמא כדי שלא לערב האותיות כגון העולם מוליא ואע"ג דבלחם מן גמי איכא עירוב שאני התם דקרא כתיב (תהלים קד) מלמיח חציר לבהמה ועבד לעבודת האדם להוליא לחם מן הארץ ועל כן יש לבלוע בשתי ידיו בעשר אצבעות נגד י' מיבות שבמקרא זה: **מדקתני** ירקות **דומיא דפת.** לא הוי ירקות דומיא דפת שהרי פת אישתני לעלויא ויש ירקות שאין משתנות לעלויא אלא כלומר מה הפת אין בשול מגרע את הברכה אף הירקות גמי במלתייהו קיימי ולא מגרע להו הבשול:

משכחת לה בתומי וכרתי. ואיית והרי גרמא לעיים דהבשול משביחן וי"ל דהיינו בשביל הבשר והמלח שבתוכן וגרמין הדברים שכל דבר שהוא כל כך טוב מבושל כמו חי וחי כמו מבושל כמו מיני קטניות וכן תפוחים יש להן ברכה הראשונה שכל כך שוין מבושלין כמו חיין ומתעם זה מברכינן גמי על היין מבושל בורא פרי הגפן שכל כך הוא טוב אחר הבשול כמו יקר וקרא וסלקא וכרוב וכיוצא בהן שטובין יותר מבושלין מחיין בשהן חיין מברכין עליהם שהכל ומבושלין ב"פ האדמה וכן אותן ערמוניות וחבושים שאינן ראוין לאכלן חיין כמו מבושלין בתחלה מברכין עליהן שהכל ומבושלין בורא פרי העץ אך אותן ערמוניות שקורין לומיבדל"ש מברך עליהן בורא פרי העץ אפילו בתחלה וכל דבר המתקלקל בבשולו כגון תומי וכרתי וכיוצא בהן בשהן חיין מברך עליהן בורא פרי האדמה ומבושלים שהכל כך גרמה לרבינו יהודה ומיהו הרב אלפס פסק בשלקות (ד) דאשתני לגריעותא ע"י בשולן אומר בורא פרי האדמה כרב נחמן דאמר שלקות מברכין עליהן בורא פרי האדמה דר' חייא בר אבא. **ולפתות,** חיין שהכל נהיה בדברו. **כיון דשקילא לגרעיניה וכו'.** וכיון דסלקיה לגרעיניה בצר ליה שיעוריה אלא שאין לברך על פחות מכזית. מיהו בירושלמי אמר אפי' פרידה אחת של ענבים או של רימון, שהיא טעונה ברכה לפניה ולאחריה, כיון דהוי כבריתו.

אשמעינן טעמא. פירוש דקרא כמו שפירשנוהו ולמדנו פירוש: **ואשמעינן הלכה לרבנן.** דהמוליא לאפיק הוא: **מאי קמשמע לן.** הכל מודים בזו: **אף ירקות שנשתנו כו'.** ואפילו הכי במילתייהו קיימי ומברכין עלייהו בורא פרי האדמה: **שלקות.** כל ירק שלוק: **דרש רב חסדא.** כך: **משום רבינו.** רב: **שלקות אומר בורא פרי האדמה ורבותינו כו' ומאן גינהו עולא אמר רבי יוחנן שהכל.** הרי הדבר במחלוקת: **ואני אומר.** לייש דבריהם שאינן חלוקין יש מהן פרי האדמה ויש מהן שהכל: **כל.** ירק הנאכל חי שתחלתו ב"פ האדמה שלקו אפקיה ממלתיה לגריעותא ומברך שהכל ולקמן מוקי לה בתומי וכרתי: **וכל.** ירק שאין דרכו ליאכל חי שמתחלתו אם אכלו חי שהכל הוא מברך: **שלקו.** והביאו לדרך אכילתו הוא עיקר פריו ומברך בורא פרי האדמה: **דרש רב נחמן.** כך: **משום רבינו.** שמואל: **שלקות מברך בורא פרי האדמה וחברינו כו'.** רב נחמן משום ולא קרי לעולא רבותינו: **אמר שלקות שהכל ואני אומר.** שהם חלוקין בפלוגתא דרבי מאיר ורבי יוסי ודברי שמואל ודברי ר' יוחנן בכל מיני ירקות הן וחלוקין זה על זה שמואל כר"מ דאמר מבושל קאי במלתיה ור' יוחנן קאי כר' יוסי: **יוצאין ברקיק השרוי.** במיס ידי אכילת מצה של מצוה וקריין ביה לחם עוני (ט): **אכל לא במבושל.** דתו לא לחם איקרי: **אפילו ר' יוסי מודה.** דלענין ברכה במילתיה קאי: **אמר רב נחמן קבע עולא לשבשתיה כר' בנימין** (ה). עולא שאמר משום ר' יוחנן לעיל שהכל למד וקבע שבושו כרבי בנימין עד שנתקעה בלבו ועכשיו אומר בבית המדרש בשם רבי יוחנן: **אתי כב ר' זירא.** במחלוקת זו שהוזכרה בבית המדרש וכי מה ענין להזכיר דברי ר' בנימין (ו) אלא דברי רבי חייא בר אבא במחלוקת בית המדרש הרי אינו כדאי לחלוק עליו: **בר מן דין ובר מן דין.** לבר משתי ראיות הללו שאמרתי שאין רבי בנימין (ז) כלום אצל רבי חייא יש לנו עוד ראיה אלא אמר רבי יוחנן מימיו שלקות שהכל: **ות"ל בורא פרי האדמה.** אלמא אע"ג דשלקיה קאי במלתיה: **שאכל זיב מלית.** שהיה מלוח זה כמה ימים וקי"ל (פסחים עו.) מליח כרותה: **אכל לא כבושין.** בירקות של מרור היא שנוהגים בפרק כל שעה (שם דף לט.) לומר שאין יוצאין בהן שלוקין משום מרור אלמא לאו במלתייהו קיימי. שלוק הוי נימוח טפי ממבושל: **דבעינן טעם מרור ולילא.** אבל לענין ברכה שם פרי עליו:

בצר

אשמעינן טעמא ואשמעינן דהלכתא כרבנן אלא דאמר מוציא מאי קמ"ל ואיהו דעבד לאפוקי נפשיה מפלוגתא (ח) והלכתא (א) המוציא לחם מן הארץ דקי"ל כרבנן דאמרי דאפיק משמע: ועל הירקות אומר וכו': קתני ירקות דומיא דפת מה פת שנשתנה ע"י האור אף ירקות נמי שנשתנו ע"י האור אמר רבנאי משמיה דאביי (ב) זאת אומרת שלקות מברכין עליהן בורא פרי האדמה (ג) (ממאי מדקתני ירקות דומיא דפת) דרש רב חסדא משום רבינו ומנו רב שלקות מברכין עליהם בורא פרי האדמה ורבותינו היורדין מארץ ישראל ומנו עולא משמיה דר' יוחנן אמר שלקות מברכין עליהן שהכל נהיה בדברו ואני אומר (ג) כל שתחלתו בורא פרי האדמה שלקו שהכל נהיה בדברו וכל שתחלתו שהכל נהיה בדברו שלקו בורא פרי האדמה בשלמא כל שתחלתו שהכל נהיה בדברו שלקו בפה"א משכחת לה בברבא וסלקא וקרא אלא כל שתחלתו בפה"א שלקו שהכל היכי משכחת לה א"ר נחמן בר יצחק משכחת לה (ד) בתומי וכרתי דרש רב נחמן משום רבינו ומנו שמואל שלקות מברכין עליהם בפה"א וחברינו היורדים מארץ ישראל ומנו עולא משמיה דר' יוחנן אמר שלקות מברכין עליהן שהכל נהיה בדברו ואני אומר במחלוקת שנויה דתניא (ה) יוצאין ברקיק השרוי ובמבושל שלא נמוח דברי ר"מ ור' יוסי אומר (ו) יוצאים ברקיק השרוי אבל לא במבושל אע"פ שלא נמוח ולא היא דב"ע שלקות מברכין עליהן בפה"א ועד כאן לא קאמר ר' יוסי התם אלא משום דבעינן טעם מצה וליכא אבל הכא אפי' רבי יוסי מודה אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן שלקות מברכין עליהם בפה"א ור' בנימין בר יפת א"ר יוחנן שלקות מברכין עליהם שהכל נהיה בדברו א"ר נחמן בר יצחק קבע עולא (ז) לשבשתיה כר' בנימין בר יפת (ח) תהי בה ר' זירא וכי מה ענין ר' בנימין בר יפת אצל ר' חייא בר אבא ר' חייא בר אבא (ט) דייק וגמיר שמעתא מרבי יוחנן רביה ורבי בנימין בר יפת לא דייק ועוד רבי חייא בר אבא (י) כל תלתין יומין מהדר תלמודיה קמיה דר' יוחנן רביה ור' בנימין בר יפת לא מהדר ועוד בר מן דין ובר מן דין דההוא תורמסא (יא) דשלקי ליה שבע זמנין בקדרה ואכלי ליה בקנוח סעודה אתו ושאלו לר' יוחנן ואמר להו מברכין עלויה בורא פרי האדמה ועוד אמר ר' חייא בר אבא אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל זית מליח ובריך עליו תחלה וסוף אי אמרת בשלמא שלקות במילתייהו קיימי בתחלה מברך עליו בורא פרי העץ ולבסוף מברך עליו ברכה אחת מעין שלש אלא אי אמרת שלקות לאו במילתייהו קיימי בשלמא בתחלה מברך עליו שהכל נהיה בדברו אלא לבסוף מאי מברך דילמא בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא מתיב רב יצחק בר שמואל (יב) ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח יוצא בהן ובקלח שלהן אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין ואי ס"ד במילתייהו קאי שלוקין אמאי לא שאני התם דבעינן טעם מרור וליכא אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא רבי יוחנן היכי מברך על זית מליח (יג) כיון דשקילא לגרעיניה

בצר

מסורת הש"ס

(א) [כרי"ף ורא"ש ליתא לכל זמן], ב) פסחים מא., ג) פי' סכסוך למודו, ד) [עי' פירש"י בעילוקין סו. ד"ה מהין], ה) [לעיל לג: וש"נ], ו) [מולין פו: כריתות כז. ע"ש], ז) [ביצה כה:], ח) פסחים לט., ט) [דברים טז].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אמר רב נחמן וכו' כרבי בנימין בר יפת עולא וכו' כר' בנימין בר יפת עד שנתקע: (ב) ד"ה מהי וכו' רבי בנימין בר יפת אצל: (ג) ד"ה בר מן וכו' רבי בנימין בר יפת כלום: (ד) תוס' ד"ה משכחת וכו' ה"ר אלפס פסק בשלקות אע"ג דאשתנו לגריעותא על ידי בשולן ג"כ אומר בורא:

גליון הש"ס

גמ' והלכתא המוציא. עי' תוס' מיס סנהדרין ע' ע"א ד"ה ר"י ר"ל: תוס' ד"ה משכחת לה וכו' שכל כך הוא טוב אחר הבישול כמו קודם לכן. עי' מתני' ספ"ב דתרומות וכו"ש שם:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, י"מ כל תלמודו שלמד בל' יום מהדר ביום ל'.

מוסף רש"י

שלקות. שלוקין, מבושלין הרבה מאד עד שנימוחין (פסחים לט. ועוד). יוצאין. ידי חובת מצה, ברקיק השרוי. בתבשיל לאחר אפייתו, ואף על פי שנתמסמס לחם הוא כל זמן שהוא קיים שלא נימוח לגמרי, וכן במבושל (שם מא.). אבל לא במבושל. דלאו לחם קרינא ביה ואע"פ שכבר נאפה בתנור הואיל וחזר ונימלו ניטלו תחומת לחם (שם). תהי בה. לשון מרירי, כמו בת תיהא דמס' ע"ז (סו:) כלומר מעיין ומוסב לדעת טעמו של דבר (ערובין סד.). תורמוסא. תורמוס מין קטנית עגול כמין עדשה וכחב כמעה קטנה והוא מר מאד, עד שבושלין אותו שבע פעמים ונעשה מתוק וטוב עד שיאכל למטעמים בקטנה קעורה (ביצה כה:). כבושין. בחומץ, שלוקין. מבושלין הרבה מאד, מבושלין. כלרך ניסוח (פסחים לט.).

רבינו חננאל

נה א מיי' פ"ג מהל' ברכות הל' ד סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' קסז סעיף ב:

נו ב ג ד מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' ג סמג שם טוש"ע או"ח סי' רה סעיף א (וסימן רב סעיף יב):

נז ה מיי' פ"ו מהל' ממרן ומלה הלכה ו סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' תפא סעיף ד:

נח ו מיי' פ"ו מהלכות ממרן ומלה הלכה יג סמג עשין מא טוש"ע או"ח סי' תעג סעיף ה:

נט ז מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' ב ופ"ג הל' יב סמג עשין מז טוש"ע או"ח סימן רי סעיף א:

דרש רב חסדא ... כל שתחלתו בורא פרי האדמה שלקו שהכל נהיה בדברו וכל שתחלתו שהכל נהיה בדברו שלקו בורא פרי האדמה. הא נמי דדרש רב חסדא כל שתחלתו שהכל שלקו בורא פרי האדמה, פשטינן לה כגון קרא חייא וכרוביי וסלקא, שאין דרך בני אדם לאכלן חיין, ואם אכלן מברך עליהן שהכל, שלקן דאישתני לעילויא בורא פרי האדמה, הכי הילכתא דליכא מאן דפליג עלה. אבל הא דאמר כל שתחלתו בורא פרי האדמה שלקו שהכל, וכגון תומי וכרתי דכיון דשלקן אשתני לגריעותא, ליתא מדר' יוחנן שאכל זית מליח וברך עליו תחילה וסוף, וקיימא לן מליח הרי הוא כרותה, וזית זה שמלחו כאלו שלקו הוא, ולכתחלה מברך עליו בורא פרי העץ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש, דהיא על העץ ועל פרי העץ. שמעת מינה דשלקות לא אישתני לגריעותא אלא אע"ג דשלקו בורא פרי האדמה כתחלתו. דבמלתייהו קאי ואי אמרת בתחלה שהכל נהיה בדברו ולבסוף בורא נפשות, א"כ מאי אסהדותא דר' חייא בר אבא. **ולפתות,** חיין שהכל נהיה בדברו. **כיון דשקילא לגרעיניה וכו'.** וכיון דסלקיה לגרעיניה בצר ליה שיעוריה אלא שאין לברך על פחות מכזית. מיהו בירושלמי אמר אפי' פרידה אחת של ענבים או של רימון, שהיא טעונה ברכה לפניה ולאחריה, כיון דהוי כבריתו.

בצר ליה שיעורא. היינו דוקא בברכה שלאחריו דבעינן שיעור אבל בברכה שלפניו אפילו פחות מכשיעור דאסור ליהנות בעולם הזה בלא ברכה בין לענין אכילה בין לענין שתיה אבל בברכה שלאחריו בעינן שיעור מלא לוגמיו על כן יש ליזהר לשתות מכוס של ברכה [9] מלא לוגמיו כדי שיברך לאחריו מעין ג' ברכות [10] והר"י היה אומר בברכות נפשות כיון דלאו ברכה משובחה היא אפי' בצביר משיעורא מברכינן בורא נפשות רבות ולא גרעה דיין דבורא נפשות תקנוה כנגד על הגפן כי היכי דעל הגפן בעי שיעורא בבורא נפשות רבות נמי בעי שיעורא ובירושלמי ר' יוחנן היכי בריך אזית הא לא הוי שיעורא וקאמר משום בריה דאפילו לא אכל אלא פרידה אחת של ענב או פרידה אחת של רמון בעי ברוכי משום דבבריה מברכין אפילו פחות מכזית וחולק על גמרא דידן דלמשמע הכא א"כ אין הלכה כמותו של ירושלמי (א) וה"ר יוסי היה מפרש שהירושלמי אינו חולק על הגמרא שלנו דהכא מיירי משום הגרעיניס ונמלא אם כן לא היה כבריתו אבל אם אכלו שלם אפי' אם היה פרידה אחת של רמון מברך עליו תחלה וסוף וגמרא ירושל' היה סבור שהזית היה שלם ולכך הולרך לתרץ באותו ענין דאכל פרידה (ב) דבריה ואינן חולקים יחד ועוד יש בירושלמי היכא דבריך אתורמוסא למיכליה ונפל מידיה ושקל אחרינא בעי ברוכי זמנא אחריתי ופריך מאי שנא מאתמת המיס פירוש דמברך לשתות והני אזלי והני אחריני ינהו וא"ל לברך פעם אחרת ומשני הכא הוה דעתו מתחלה לזה שהיה יודע שילכו להן אבל בתורמוסא לא ידע שיפלו מידו ויאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד משום דהוה ברכה לבטלה וכן נכון לומר על כל ברכה לבטלה בשכמל"ו: **דורמסקין.** פירש"י פרוג"ש. ולא נראה דבסמוך משמע דמברכין עליהן בורא פרי האדמה וא"כ בורא פרי העץ בעי ברוכי ונראה שהוא מין כרוב: **נתן** בר קפרא רשות לאחד מהן לברך. ונראה דמיירי בברכה שלפניו דאי בשל אחריו הא אמרינן (חולין קו.) לאין מזמנין על הפירות (ג) ומייירי בהסבו ואנו אין לנו (ד) שום הסבה אלא על הפת ולכך צריך לברך כל אחד על כל דבר הן בפירות הן ביין: **חביב** עדיף. וכן הלכה אם יש לו שני מיני פירות לפניו חביב עדיף ובורא פרי האדמה עדיפא משהכל נהיה בדברו דמבורכת טפי וחשובה לענמה מקרית ויברך על אותו המין שייך בו פרי האדמה אף על פי שאותו המין שיש לברך עליו שהכל חביב עליו ואם לפניו פירות שהברכות שוות ואחד מהן הוא מז' המינין יברך תחלה על אותו של ז' המינין דעדיפי: **מיא** דסלקא בסלקא. מברכין עליה בורא פרי האדמה אף על פי שאין בה אלא מים וטעם הירקות מברך עליהן כאשר יברך על הירקות אע"ג דאמרינן לעיל דמי פירות זיעה בעלמא הוא יש לחלק: **פת** צנומה בקערה **מברכין עליה המוציא לחם מן הארץ ופליגא דר' חייא.** ואת"ת היכי מיירי אם יש שלמה לפניו הא אמרינן בסמוך דכ"ע שלמה עדיף ואי ליכא אלא צנומה היכי פליג עלה ר' חייא הא מסקינן לעיל (דף נז:) פרוגין אף על פי שאין בהן כזית מברכין עליהן המוציא הואיל ואית בהו תוריתא דנהמא וי"ל כגון דאיכא שלמה לפניו ובצע מן הצנומה רב חייא בר אשי סבר דהוי כמו שלמה מאחר שהיא חביבה [מברך עליה] ור' חייא ס"ל צריך שתכלה ברכה עם הפת ואם כן בעינן שתכלה הברכה עם בליעת הפת וכיון שבצועה קודם לכן שלמה עדיף אבל אי ליכא שלמה מודה שיברך על הפרוגים (ו) המוציא לחם מן הארץ:

והלכתא

בצר ליה שיעורא אמר ליה מי סברת כזית גדול בעינן כזית בינוני בעינן (והא איכא) וההוא דאייתו לקמיה דרבי יוחנן זית גדול הוה דאע"ג דשקלוה לגרעינותיה פש ליה שיעורא (ה) דתנן אזית שאמרו לא קטן ולא גדול אלא בינוני וזהו אגורי ואמר רבי אבהו לא אגורי שמו אלא אברוטי שמו ואמרי לה סמרוסי שמו ולמה נקרא שמו אגורי ששמנו אגור בתוכו נימא כתנאי דהנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמיה דבר קפרא הביאו לפניו כרוב ודורמסקין ופרגיות נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך קפץ וברך על הפרגיות לגלג עליו חבירו כעם בר קפרא אמר לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס אם חבירך דומה כמי שלא טעם טעם בשר מעולם אתה על מה לגלגת עליו חזר ואמר לא על המלגלג אני כועס אלא על המברך אני כועס ואמר אם חכמה אין כאן זקנה אין כאן תנא ושניהם לא הוציאו שנתן מאי לאו בהא קא מיפלגי דמברך סבר שלקות ופרגיות שהכל נהיה בדברו הלכך חביב עדיף ומלגלג סבר שלקות ב"פ האדמה פרגיות שהכל נהיה בדברו [ב]הלכך פירא עדיף לא דכ"ע שלקות ופרגיות שהכל נהיה בדברו והכא בהאי סברא קא מיפלגי מר סבר חביב עדיף ומר סבר כרוב עדיף דזיין אמר ר' זירא כי הוינן בי רב הונא אמר לן הני גרגלידי דלפתא פרמינהו פרימא רבא בפה"א פרימא זוטא שהכל נהיה בדברו וכי אתאן לבי רב יהודה אמר לן [ג]אידי ואידי בפה"א והאי דפרמינהו טפי כי היכי דנמתיק טעמיה אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא אמר לן תבשילא דסלקא דלא מפשו בה קמחא בורא פרי האדמה דלפתא דמפשו בה קמחא טפי בורא מיני מזונות והדר אמר [ד]אידי ואידי בורא פרי האדמה והאי דשדי בה קמחא טפי לדבוקי בעלמא עבדי לה אמר רב חסדא [ה]תבשיל של תרדין יפה ללב וטוב לעינים וכ"ש לבני מעים אמר אביי והוא דיתיב אבי תפי ועביד [ו]תוך תוך אמר רב פפא פשיטא לי [ז]מיא דסלקא כסלקא ומיא דלפתא כלפתא ומיא דכולהו שלקי ככולהו שלקי בעי רב פפא מיא דשיבתא מאי למתוקי טעמא עבדי או לעבורי זוהמא עבדי לה ת"ש [ח]השבת משנתנה טעם בקדירה אין בה משום תרומה ואינה מטמאה טומאת אוכלים שמע מינה [ט]למתוקי טעמא עבדי לה שמע מינה אמר רב חייא בר אשי פת צנומה בקערה מברכין עליה המוציא ופליגא דר' חייא דאמר ר' חייא צריך שתכלה ברכה עם הפת מתקיף לה רבא מאי שנא צנומה דלא משום דכי כליא ברכה אפרוסה קא כליא על הפת נמי כי קא גמרה אפרוסה גמרה

אלא

מסר ליה שיעורא. וגבי ברכת פירות הארץ אכילה כתיבא (ה) ואכילה בכזית: **כזית שאמרו.** לענין שיעור כל אכילות: **אגור כאגורו.** מזומן לאתה ממנו שאינו נבלע בפרי כמשקה תפוחים ותותים אלא אגור כמשקה עגבים: **דורמסקין.** אף הן שלקות מעשב שקורין אקדלשי"ט בלע"ז כך ראיתי בפירוש בצא קמא של רבינו יצחק ברבי יהודה. אבל כאן פירש פרוג"ש וכן שמעתי אני כאן ובבבא קמא (פ"י דף קטז:) פרוג"ש ואי אפשר להעמידה דא"כ (ט) הרי ברכתו ב"פ העץ והיאך קדש וברך על הפרגיות שברכתן שהכל ואינם כדברים המשובים כדמפרש ואזיל: **אלא טעם טעם בשר.** ונעשה הבשר חביב עליו: **פרגיות.** בשר עוף שקורין פרדרי"ש: **זקנה אין לאן.** הלא זקן אני והיה לו לשאלני על איזה מהן יברך לפטור את שאר המינין. ודברים הללו אינן באין ללפת את הפת אלא שלא ממנת הסעודה הן באין ואמרינן לקמן (דף מא:) דטעונין ברכה לפניהם ואין הפת פוטרתן: **דמברך סבר שלקות.** דכרוב ודורמסקין שהכל ברכתן כפרגיות דעל דבר שאין גדולו מן הארץ כגון בשר בילים ודגים תנא במתניתין (ו) שהכל וכיון דברכותיהם שוות חביב עדיף: **ומלגלג סבר שלקות בורא פרי האדמה.** שהיא ברכה משובחה לעצמה לדברים משובים והיה לו להקדימו: **כרוב עדיף דזיין.** דתניא לקמן (דף מד:) כרוב למזון ותרדין לרפואה: **גרגלידי דלפתא.** ראשי לפתות: **פרמינהו.** מנושי"ר בלע"ז לשון קנינת ירק: **פרימא זוטא.** גריעותא היא ובשאכלו חי קאי: **אכי תפי.** על מקום שפיתת הקדירה: **ועביד תוך תוך.** כלומר ששלוק ונמחה מאד וקול רתיחתו נשמעת (ז) בקול תוך תוך: **מיא דסלקא.** תבשיל של תרדין: **כסלקא.** לענין ברכה: **דשיבתא.** ירק שנותנין מעט בקדירה למתק בעלמא ולא לאכלו. אני"ט בלע"ז: **למתוקי טעמא עביד.** ומברכין על מימי תבשילו ב"פ האדמה: **השבת אין בה.** בבד שלה משנתנה בקדירה והוליאוה אין בה שום משום איסור תרומה דהוה ליה כעין בעלמא. מדקתני משנתנה טעם ש"מ לטעמא עבידא: **פת צנומה.** יבשה שנתנה בקערה לשרות וכן לצנומות דקות (ח): **צריך שתכלה.** ברכת המוציא עם פריסת הפרוסה מן הפת והאי פרוס ועומד הוא: **אפרוסה** (ט) **(כליא).** כיון דאמרת עם פריסת הפרוסה תכלה מאי חשיבותא ומאי אהניתא: אלא

(א) כליס פי"ז משנה ח, ג) עיתוקין כנ"ל, ג) [פסחים עד.], ד) עוקלין פ"ג מ"ד נדה נא.:, ה) [דברים ח:], ו) [לקמן מ:], ז) [בראשית מא], ח) [במדבר, ט) [דבריה היה ואינן כו' כל"ל], י) [וע"ע תוס' מנחות עה: ד"ה אפילו],

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה בצר וכו' וה"ר יוסף היה מפרש:

גליון הש"ס

רש"י ד"ה דורמסקין כו' הרי ברכתו בפה"ע. ק"ל הא גם בפה"ע עדיף משהכל אלא דהמברך סבר דשלקות מברך שהכל. וא"כ ג"כ בפה"ע אין ברכתו בפה"ע אלא שהכל ממבואר בסוגיא גבי זית מגיה ע"ש: רש"י ד"ה ועביד תוך וכו' בקול תוך תוך. ע' פסחים עד ע"א ברש"י ד"ה בצר וכו' תוס' ד"ה בצר לוגמיו כדי שיברך. עי' לעיל ל"ז ע"א תוס' ד"ה נתן ר"ג: **בא"ד** והר"י היה אומר. עי' לקמן מ"ט ע"ב תוס' ד"ה ור"מ: תוס' ד"ה נתן וכו' ומיירי בהסבו. עי' חולין ק"ו ע"א תוס' ד"ה ש"מ:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, דבימיהם היו רגילים להסב ולקבוע לשתות ולאכול פירות ומיני מזונות אבל אנו אין רגילים בכך להסב ולכך כ"א מברך לעצמו.

לעזי רש"י

אקדלשי"ט [אדרילצי"ש]. מלות (שיח בר). פרוג"ש [פרוני"ש]. שזיפים. פרדרי"א [פירדרי"ץ]. קורא (עוף). מינושיי"ר. לחתוך לחתיכות דקות. אני"ט [אניי"ד]. שֶׁבֶת (צמח ריחני).

מוסף רש"י

פרמינהו. מתמכס הדק (שבת עד:) לשון פרומים (שם קיט:). **ועביד תוך תוך.** שמבושל יפה ונעלמה כולו עד שנמוח וכשהוא רותח דומה כמשמיע קול זה תוך תוך (ערובין כט.) כקול הסיל (פסחים עד:). **אין בה משום תרומה.** שאם חזר הקלח ונפל לתוך קדירה של חולין אינו מדמע (נדה נא:).

עין משפט נר מצוה

ם א מיי' פי"ד מהלכות מאכלות אסורות הל' ו (טוש"ע יו"ד סי' תפו):

מא ב טוש"ע או"ח סי' ריח סעיף ג:

מב ג טוש"ע או"ח סי' רה סעיף ד:

מג ד מיי' פ"ג מהל' ברכות הל' ו טוש"ע או"ח סי' רח סעיף ב:

מד ה מיי' פ"ח מהל' ברכות הלכה ד סמג עס טוש"ע או"ח סימן רה סעיף ב:

מה ו מיי' פט"ו מהל' תרומות הלכה י"ב ופ"ז מהל' טומאת אוכלין הלכה ז:

ז [טוש"ע או"ח סי' רל סעיף ג וכהגר"א]:

רבינו חננאל

הביאו לפניו כרוב ודורמסקין. פי' פרוננא. ובלשון ישמעאל אגתץ עין בקר ומברכין עליו בורא פרי העץ. **ופרגיות.** צפרים קטנים. גירגלידי. דליפתא בין פירמי רבדבי בין זוטרי בורא פרי האדמה. אפי' שדא ביה קימחא, דלמידבק בעלמא קא מיכוין ולא למזונא. **מיא** דסילקא כסילקא ומיא דליפתא כליפתא כך הלכה ומברך בורא פרי האדמה. **א"ר חייא בר אשי משמיה דרב פת צנומה בקערה מברכים עליה המוציא.** פיר' פירדה פתיתין בקערה ויצק עליה מרק מברכין עליה המוציא לחם [ומיירי בדאיכא עליה תוריתא דנהמא]. ופליגא דר' חייא דאמר צריך שתיכלה ברכת המוציא עם בציעת החתיכה מן הככר שבוצע ממנו, דהא זה הפת כולה כבר היא צנומה בקערה. ומתקיף רבא אהא דר' חייא מאי שנא צנומה דפליג, דכי כליא ברכה אצנומא קכליא, אפי' הבוצע על הככר כיון דפרוס מזה הככר ובצע, כי כליא ברכה אפרוסה כליא. **אלא אמר רבא צריך שתכלה ברכה על הפת.** כלומר, אם היא פת שלמה מברך ואח"כ בוצע, אבל אם היא פתיתה או צנומה בקערה, אומר המוציא ופושט ידיו ונוטל. והלכתא כרבא.

והלכתא כרבא דמברך ואח"כ בוצע. פי' שלא יפרוס הפרוסה מן הפת עד אחר הברכה ויש שנוהגין לברך ברכת המוציא קודם שיתחוך כדי שתהא הפת שלמה בשעת ברכה ואין המנהג נכון[א] לעשות (ב) דהוי היסח הדעת בין הברכה לאכילה ומיהו בשבת נכון להחמיר ולברך קודם שיתחוך שלא תשמיט ידו לבצוע קודם שתכלה הברכה שאז לא יהיה לו לחם משנה ובפרק שלשה שאכלו (לקמן מז.) מסקינן דבעינן עד שתכלה אמן מפי העומין שלא יבצע קודם ויש שמביאים ראיה שצריך לסיים הברכה קודם שיבצע מדתני רבי חייא בירושלמי אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס והיינו משום שאם יפרוס קודם הברכה שמא תפול הפרוסה מידו ולא יוכל לאכול פרוסה אחרת שיבצע בלא ברכה אלא יצטרך לחזור (ג) ולברך ויש כאן ברכה לבטלה אבל אם נ) (לא) היה[ב] צריך לברך על כל הפת ולא יוכל לפרוס קודם הברכה אז אם תפול הפרוסה אינו מברך על פרוסה אחרת ויפטר בברכה ראשונ': **מברך** על הפתיתין ופוטר את השלמין. פירש"י אם הפתיתין והשלמין שוין יברך על אחה שילה ואם הפתיתין גדולים צריך לברך על הפתיתין לפטור את השלמין ור' יוחנן אומר על השלמין מצוה מן המובחר אפי' אם הפתיתין גדולי' טפי ותימה א"כ סברא הפוכה דלרב הונא פתיתין שהם גדולים עדיפי ולר' יוחנן שלמין עדיפי ואין סברא לומר דפליגי בהפוך סברות ועוד תימה אמאי שינה בסמוך לשונו דנקט לשון פרוסה של חטין ע"כ פירש רבינו תם[ג] דמיירי בפתיתין גדולים ושלמים קטנים והיפ אמר רב הונא מברך על הפתיתין כלומר אם ירצה והוא הדין על השלמין אם ירצה ורבי יוחנן אמר שלמין עיקר וכן הלכה כרבי יוחנן דהא רב ורבי יוחנן הלכה כר' יוחנן וכל שכן לגבי רב הונא שהיה תלמידו של רב דדוקא באמורא' בתרא' אמרינן הלכה כבתרא': **אבל** פרוסה של חטין ושלמה מן השעורים ד"ה מברך על הפרוסה של חטין. דחיטי עדיפי משום דאקדמיה קרא אבל פתיתין ושלמין ממין אחד אפילו יהיו הפתיתין מפת נקיה והשלמין מפת קיבר מברך על השלמין כדאיתא בתוספתא (פרק ד) שלמין דגלוסקאות ושלמין דבעל הבית מברך על השלמין דגלוסקאות פרוסה דגלוסקאות ושלמין דבעל הבית מברך על השלמין דבעל הבית פת כסר ופת של נכרי מברך על הכסר (תחלה) וכן אמרינן בירושלמי פת טהור ופת טמא מברך על הטהור אבל אם פת של נכרי חביב ונקי ופת של ישראל אינו חביב מברך לאיזה שירצה כדאיתא בירושלמי פת נקי טמא ופת קיבר טהור מברך לאיזה שירצה אבל רבינו שמשון זוה לסלק הפת לגן של נכרי מעל השלחן עד לאחר ברכת המוציא. שני שלמין ממין אחד אם אחד יותר נקי מברך על הנקי דחביב ליה טפי: **כתנאי** כו'. פירש רש"י חלי בצל גדול קרי חשוב לפי שיש בו יותר מבצל קטן שלם ולא נראה דהא לכאורה משמע דלהכי נקט חלי בצל גדול (ד) משום דיש בחלי בצל גדול כמו בקטן שלם ולא יותר ועוד דאם כן לא הוי דומיא דחשוב דגבי פרוסה של חטין דקאי עלה דהתם שוין ויש לפרש דכהדדי שוין הם אבל דגדול טוב יותר לאכילה מן הקטן ועוד פירש רש"י דמייתי תנאי אסיפא דמברך על הפרוסה של חטין ופוטר את השלמה של שעורים ומר סבר חשוב עדיף ומר סבר חטין דמקדמי בקרא עדיפי אבל א"א לפרש דחטין עדיפי משום שפת של חטין חשוב מפת של שעורים דהא פי' דממין אחד פת נקיה ופת קיבר השלם עדיף: **ומר** סבר שלם עדיף. ואי"ת מנא ליה הא (ה) אימא דחטין חשיבי טפי משום דאקדמיה קרא ויש לומר דהכי מדמה דהתם אע"ג דמסברא חשוב לכהן עדיף דכתיב (במדבר יח) בהרימכם את חלבו ממנו ואפי' הכי קאמר דשלם עדיף ה"ג נימא שלם עדיף מפתיתין של חטין אע"ג דאקדמיה קרא והדין עם רש"י שלא רצה לפרש כתנאי אפלוגתייהו דרבי יוחנן ורב הונא שהרי למאי דמפרש (ו) לרב הונא כשהן שוין מברך על איזו שירצה א"כ לא קפיד אחשיבות ולא אשלמות וא"כ מאי כתנאי איכא ולפר"ת נמי דפי' דמברך על הפתיתין גדולים אם ירצה ואי בעי בריך על השלמים קטנים אלמא לא חשיב ליה עדיף אלא כי הדדי נינהו לרב הונא וא"כ לא מצי קאי כתנאי אפלוגתא דפתיתין: **כל** היכא דאיכא כהן כ"ע לא פליגי דחשיב עדיף. והכי דלעיל קאמר פתיתין גדולים ושלמים קטנים דמברך על השלמים היינו דוקא לברכה דלא איכפת ליה שיברך בגדול דלמה יברך בגדול הואיל ואינו נקי מזה אבל גבי נתינה לכהן איכא נפקותא דיתן לו הגדול החשוב טפי דניחא ליה: **מניח** פרוסה בתוך השלמה ובוצע. פירש רש"י ובוצע לשתיהן או בוצע לשלמה בלבד והיינו ע"י שניהן דכיון שהניח הפרוסה תחת השלמה נראה כמו שבוצע נמי אפרוסה ודוקא בוצע לשלמה אבל לא רצה לפרס ובוצע לאיזה מהן שירצה או לפרוסה או לשלמה דמדקאמר לתוך השלמה משמע דהשלמה עיקר ולפי' רש"י ה"פ ירא שמים יוצא ידי שניהם כדרב הונא וכדר' יוחנן בפתיתין ושלמה ולפי' ר"ת לא מצינו לפרש הכי דקאי אפתיתין שהרי אינו צריך לעשות כן אלא יברך על השלמה ודי בכך לכ"ע דאפילו רב הונא לא קאמר אלא על הפרוסה אם ירצה אבל פשיטא אם בירך על השלמה יצא ונראה (ז) לפירוש ר"ת שיהם קאי אשני לחמים אפרוסה של חטים ושלמה של שעורים: **הכל** מודים בפסח שמניח הפרוסה בתוך השלמה ובוצע מאי טעמא לחם עוני כתיב. דכתיב לחם עוני מניח הפרוסה תחת השלמה ונראה כבוצע על הפרוסה ומ"מ אין לבצוע כי אם על השלמה ועל הפרוסה יברך על אכילת מצה וכורכים ואוכלים משתיהן יחד כדי שיהא נראה כבוצע על הפרוסה וכן המנהג אבל אין לעשות המוציא וגם על אכילת מצה מן הפרוסה דהוי כעושה מצות חבילות חבילות ונראה לי דהא הוי ברכה של נהנין ואינם נקראים חבילות חבילות דהא אקידוש מברכים קידוש וברכת היין ורבינו מנחם[ד] מווינ"א היה רגיל לעשות הכל על הפרוסה ואין השלמה באה כי אם בשביל לחם משנה והר"י היה רגיל לברך תחלה ברכת המוציא על שתיהן קודם שיבצע ואחר כך מברך על אכילת מצה ובוצע משתיהן אחר כך ואין זה חבילות מאחר שהיה עושה על שתיהן ופעמים מפיק הר"י נפשיה מפלוגתא ולא היה רואה לשנות המנהג והיה מברך על השלמה תחלה המוציא והיה בוצע קצת ולא היה מפרידה עד שיברך על הפרוסה על אכילת מצה ובוצע משתיהן יחד:

אלא אמר רבא מברך ואח"כ בוצע עבדי כר' חייא ורבנן עבדי כרבא אמר רבינא אמרה לי אם אבוך עביד כר' חייא דאמר ר' חייא צריך שתכלה ברכה עם הפת ורבנן עבדי כרבא והלכתא [א]כרבא דאמר מברך ואח"כ בוצע: איתמר הביאו לפניהם פתיתין ושלמין אמר רב הונא מברך על הפתיתין ופוטר את השלמין ור' יוחנן אמר [ב]שלמה מצוה מן המובחר אבל פרוסה של חטין ושלמה מן השעורין דברי הכל מברך על הפרוסה של חטין ופוטר את השלמה של שעורין א"ר ירמיה בר אבא כתנאי [ג]תורמין בצל קטן שלם אבל לא חצי בצל גדול ר' יהודה אומר לא כי אלא חצי בצל גדול מאי לאו בהא קמיפלגי דמר סבר חשוב עדיף ומר סבר שלם עדיף היכא דאיכא כהן כולי עלמא לא פליגי דחשוב עדיף כי פליגי דליכא כהן [ד]דתנן [ד]כל מקום שיש כהן תורם מן היפה וכל מקום שאין כהן תורם מן המתקיים ר' יהודה אומר אין תורם אלא מן היפה אמר רב נחמן בר יצחק [ג]וירא שמים יוצא ידי שניהן ומנו מר בריה דרבינא דמר בריה דרבינא [ה]מניח פרוסה בתוך השלמה ובוצע תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק מניח הפרוסה בתוך השלמה ובוצע ומברך אמר ליה מה שמך א"ל [ו]שלמן א"ל שלום אתה ושלמה משנתך ששמת שלום בין התלמידים אמר רב פפא הכל מודים [ז]בפסח שמניח פרוסה בתוך שלמה ובוצע מאי טעמא [1]לחם עוני כתיב א"ר [ח]אבא [ז]ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי כברות מ"ט [2]לחם משנה כתיב א"ר אשי חזינא ליה לרב כהנא [ח]דנקיט תרתי ובצע חדא ר' זירא [ט]הוה בצע אכולא שירותא א"ל רבינא לרב אשי [י]והא קא מתחזי כרעבתנותא אמר [ליה] כיון דכל יומא לא קעביד הכי והאידנא קא עביד לא מתחזי כרעבתנותא [יא]רב אמי ורב אסי [יב]כי הוה מתרמי להו ריפתא דערובא מברכין עליה המוציא לחם מן הארץ אמרי הואיל ואתעביד ביה מצוה חדא נעביד ביה מצוה אחריתי אמר

אלא אמר רבא דמברך ואח"כ בוצע. פי' שלא יפרוס הפרוסה מן הפת עד אחר הברכה ויש שנוהגין לברך ברכת המוציא קודם שיתחוך כדי שתהא הפת שלמה בשעת ברכה ואין המנהג נכון[א] לעשות (ב) דהוי היסח הדעת בין הברכה לאכילה ומיהו בשבת נכון להחמיר ולברך קודם שיתחוך שלא תשמיט ידו לבצוע קודם שתכלה הברכה שאז לא יהיה לו לחם משנה ובפרק שלשה שאכלו (לקמן מז.) מסקינן דבעינן עד שתכלה אמן מפי העומין שלא יבצע קודם ויש שמביאים ראיה שצריך לסיים הברכה קודם שיבצע מדתני רבי חייא בירושלמי אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס והיינו משום שאם יפרוס קודם הברכה שמא תפול הפרוסה מידו ולא יוכל לאכול פרוסה אחרת שיבצע בלא ברכה שלא יצטרך לחזור (ג) ולברך ויש כאן ברכה לבטלה אבל אם נ) (לא) היה[ב] צריך לברך על כל הפת ולא יוכל לפרוס קודם הברכה אז אם תפול הפרוסה אינו מברך על פרוסה אחרת ויפטר בברכה ראשונ': **מברך** על הפתיתין ופוטר את השלמין. פירש"י אם הפתיתין והשלמין שוין יברך על אחה שילה ואם הפתיתין גדולים צריך לברך על הפתיתין לפטור את השלמין ור' יוחנן אומר על השלמין מצוה מן המובחר אפי' אם הפתיתין גדולי' טפי ותימה א"כ סברא הפוכה דלרב הונא פתיתין שהם גדולים עדיפי ולר' יוחנן שלמין עדיפי ואין סברא לומר דפליגי בהפוך סברות ועוד תימה אמאי שינה בסמוך לשונו דנקט לשון פרוסה של חטין ע"כ פירש רבינו תם[ג] דמיירי בפתיתין גדולים ושלמים קטנים והיפ אמר רב הונא מברך על הפתיתין כלומר אם ירצה והוא הדין על השלמין אם ירצה ורבי יוחנן אמר שלמין עיקר וכן הלכה כרבי יוחנן דהא רב ורבי יוחנן הלכה כר' יוחנן וכל שכן לגבי רב הונא שהיה תלמידו של רב דדוקא באמורא' בתרא' אמרינן הלכה כבתרא': **אבל** פרוסה של חטין ושלמה מן השעורים ד"ה מברך על הפרוסה של חטין. דחיטי עדיפי משום דאקדמיה קרא אבל פתיתין ושלמין ממין אחד אפילו יהיו הפתיתין מפת נקיה והשלמין מפת קיבר מברך על השלמין כדאיתא בתוספתא (פרק ד) שלמין דגלוסקאות ושלמין דבעל הבית מברך על השלמין דגלוסקאות פרוסה דגלוסקאות ושלמין דבעל הבית מברך על השלמין דבעל הבית פת כסר ופת של נכרי מברך על הכסר (תחלה) וכן אמרינן בירושלמי פת טהור ופת טמא מברך על הטהור אבל אם פת של נכרי חביב ונקי ופת של ישראל אינו חביב מברך לאיזה שירצה כדאיתא בירושלמי פת נקי טמא ופת קיבר טהור מברך לאיזה שירצה אבל רבינו שמשון זוה לסלק הפת לגן של נכרי מעל השלחן עד לאחר ברכת המוציא. שני שלמין ממין אחד אם אחד יותר נקי מברך על הנקי דחביב ליה טפי: **כתנאי** כו'. פירש רש"י חלי בצל גדול קרי חשוב לפי שיש בו יותר מבצל קטן שלם ולא נראה דהא לכאורה משמע דלהכי נקט חלי בצל גדול (ד) משום דיש בחלי בצל גדול כמו בקטן שלם ולא יותר ועוד דאם כן לא הוי דומיא דחשוב דגבי פרוסה של חטין דקאי עלה דהתם שוין ויש לפרש דכהדדי שוין הם אבל דגדול טוב יותר לאכילה מן הקטן ועוד פירש רש"י דמייתי תנאי אסיפא דמברך על הפרוסה של חטין ופוטר את השלמה של שעורים ומר סבר חשוב עדיף ומר סבר חטין דמקדמי בקרא עדיפי אבל א"א לפרש דחטין עדיפי משום שפת של חטין חשוב מפת של שעורים דהא פי' דממין אחד פת נקיה ופת קיבר השלם עדיף: **ומר** סבר שלם עדיף. ואי"ת מנא ליה הא (ה) אימא דחטין חשיבי טפי משום דאקדמיה קרא ויש לומר דהכי מדמה דהתם אע"ג דמסברא חשוב לכהן עדיף דכתיב (במדבר יח) בהרימכם את חלבו ממנו ואפי' הכי קאמר דשלם עדיף ה"ג נימא שלם עדיף מפתיתין של חטין אע"ג דאקדמיה קרא והדין עם רש"י שלא רצה לפרש כתנאי אפלוגתייהו דרבי יוחנן ורב הונא שהרי למאי דמפרש (ו) לרב הונא כשהן שוין מברך על איזו שירצה א"כ לא קפיד אחשיבות ולא אשלמות וא"כ מאי כתנאי איכא ולפר"ת נמי דפי' דמברך על הפתיתין גדולים אם ירצה ואי בעי בריך על השלמים קטנים אלמא לא חשיב ליה עדיף אלא כי הדדי נינהו לרב הונא וא"כ לא מצי קאי כתנאי אפלוגתא דפתיתין: **כל** היכא דאיכא כהן כ"ע לא פליגי דחשיב עדיף. והכי דלעיל קאמר פתיתין גדולים ושלמים קטנים דמברך על השלמים היינו דוקא לברכה דלא איכפת ליה שיברך בגדול דלמה יברך בגדול הואיל ואינו נקי מזה אבל גבי נתינה לכהן איכא נפקותא דיתן לו הגדול החשוב טפי דניחא ליה: **מניח** פרוסה בתוך השלמה ובוצע. פירש רש"י ובוצע לשתיהן או בוצע לשלמה בלבד והיינו ע"י שניהן דכיון שהניח הפרוסה תחת השלמה ונראה כמו שבוצע נמי אפרוסה ודוקא בוצע לשלמה אבל לא רצה לפרס ובוצע לאיזה מהן שירצה או לפרוסה או לשלמה דמדקאמר לתוך השלמה משמע דהשלמה עיקר ולפי' רש"י ה"פ ירא שמים יוצא ידי שניהם כדרב הונא וכדר' יוחנן בפתיתין ושלמה ולפי' ר"ת לא מצינו לפרש הכי דקאי אפתיתין שהרי אינו צריך לעשות כן אלא יברך על השלמה ודי בכך לכ"ע דאפילו רב הונא לא קאמר אלא על הפרוסה אם ירצה אבל פשיטא אם בירך על השלמה יצא ונראה (ז) לפירוש ר"ת שיהם קאי אשני לחמים אפרוסה של חטים ושלמה של שעורים: **הכל** מודים בפסח שמניח הפרוסה בתוך השלמה ובוצע מאי טעמא לחם עוני כתיב. דכתיב לחם עוני מניח הפרוסה תחת השלמה ונראה כבוצע על הפרוסה ומ"מ אין לבצוע כי אם על השלמה ועל הפרוסה יברך על אכילת מצה וכורכים ואוכלים משתיהן יחד כדי שיהא נראה כבוצע על הפרוסה וכן המנהג אבל אין לעשות המוציא וגם על אכילת מצה מן הפרוסה דהוי כעושה מצות חבילות חבילות ונראה לי דהא הוי ברכה של נהנין ואינם נקראים חבילות חבילות דהא אקידוש מברכים קידוש וברכת היין ורבינו מנחם[ד] מווינ"א היה רגיל לעשות הכל על הפרוסה ואין השלמה באה כי אם בשביל לחם משנה והר"י היה רגיל לברך תחלה ברכת המוציא על שתיהן קודם שיבצע ואחר כך מברך על אכילת מצה ובוצע משתיהן אחר כך ואין זה חבילות מאחר שהיה עושה על שתיהן ופעמים מפיק הר"י נפשיה מפלוגתא ולא היה רואה לשנות המנהג והיה מברך על השלמה תחלה המוציא והיה בוצע קצת ולא היה מפרידה עד שיברך על הפרוסה על אכילת מצה ובוצע משתיהן יחד:

הכא

עין משפט נר מצוה

סו א מיי' פ"ז מהלכות ברכות הל' ג סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קסז סעיף ה:

סז ב מיי' שם הל' ד סמג שם טוש"ע או"ח סי' קסח סעיף ה:

סח ג מיי' פ"ט מהל' תרומות הלכה ב:

סט ד מיי' שם הלכה ה:

ע ה מיי' פ"ז מהלכות ברכות הלכה ד סמג עשין כו טוש"ע שם:

עא ו מיי' פ"ח מהל' ממרים ומלה הלכה ו טוש"ע או"ח סי' תעה סעיף ה ולרב אלפס כאן ובכ' ע"פ דף קטו ע"ב):

עב ז ח מיי' פ"ז מהל' ברכות הל' ד ופ"ל מהל' שבת הל' ט סמג עשין כט טוש"ע או"ח סי' רעד סעיף ה ולרב אלפס כאן ובשבת פט"ו דף מ"ו. וכע"פ דף קטו):

עג ט מיי' פ"ז מהלכות ברכות הל' ג טוש"ע שם סעיף ב ובסי' קסז סעיף ה בהגה):

י (שו"ע או"ח סי' שלד סעי' ב בהגה):

רבינו חננאל

איתמר הביאו לפניו פתיתין ושלמין אמר רב הונא מברך על הפתיתין ופוטר את השלמין ורבי יוחנן אמר שלמין מצוה מן המובחר. והלכה כר' יוחנן. תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק מניח פרוסה של חטין ושלימה של שעורים וכו'. אמר רב פפא הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלמה ובוצע מאי טעמא לחם עוני כתיב. הכל מודים בפסח שכתוב בו לחם עוני, שמניח פרוסה לתוך שלמה, ובוצע בפרוסה כמו העני שאין לו לחם שלם ובוצע בפרוסה. ודרשינן נמי לחם עוני, דלא ליבצע אתרתי כשאר ימים טובים, אלא ימעט מתרתין שלימין דצריך בשבת וימים טובים. דנקיט תרתי ובוצע חדא. ואי נקיט תרתי ובצע אחדא, או בצע אתרוייהו, או אפילו בצע כוליה שירותיה מנייהו, עבד שפיר.

מסורת הש"ס

ה) תרומות פ"ב מ"ה, ג) תרומות פ"ב מ"ד [ממחות נה.], ג) [שבת סא.], ד) שבת קיז: ה) כתובות לו:, ו) שבת סט.), ז) מהרש"ל ומהרש"ל, ח) [ומלאה דגר' לר"ת שמיהן וקאי לשני כל"ל],

תורה אור השלם

1. לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ:

דברים טז ג

2. וְיָהִי בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר לְאֶחָד וַיָּבֹאוּ כָּל נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה:

שמות טז כב

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אלא וכו' בוצע גומר כל: (ב) תוס' ד"ה והלכתא וכו' לעשות כן דהוי היסח: (ג) בא"ד אלא שיצטרך לחזור. נ"ב דתני בירושלמי היכא דבריך אתרומות לא לימיליה דעל מיליה וכו' וע' בתוס' לעיל בדף זה בד"ה בלר ליה: (ד) ד"ה כתנאי וכו' נקט חלי בצל גדול. נ"ב פי' דהו"ל לומר אבל לא גדול שאינו אלא לאחוז לוקך נקט חלי: (ה) ד"ה ומר וכו' הא איכא למימר לתמיין: (ו) בא"ד למאי דמפרש רש"י לרב הונא דכשהן שוין:

גליון הש"ם

גמ' א"ל שלמן. מלינו שם זה בסוף מגילת רות ושם הוא מלא וי"ו:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ולא ישר בעיני רבינו שחושבו יותר הפסקה שיאחר לחתוך הלחם וישהה בין ברכה לאכילה. ב. בתוס' רי"ש כתב, אבל למנהגינו לא היה צריך לחזור ולברך כיון שלא פירס קודם הברכה ואם תפול הפרוסה מידו ויפרוס פרוסה אחרת מפטר מברכה ראשונה. ג. בתוס' רי"ש כתב. ע"כ פי' ר' יעקב בתשובתו דגרסי' בספרים שלנו הביאו לפניו פתיתים גדולים ושלמים קטנים. ד. בתוס' רי"ש כתב. וה"ר מנחם מווינ"א היה מברך ברכת המוציא ועל אכילת מצה על הפרוסה ובשלימה לא היה נוגע כלל דאינה אלא משום לחם משנה ואמרי' מה דרכו של עני בפרוסה.

מוסף רש"י

כל מקום שיש כהן תורם מן היפה. שמא כהן יאכלם מיד. תאנים יפין ואין מתקיימין, גרוגרות מתקיימין ואין יפין (מנחות נה.). יוצא ידי שניהן. עניד כתרוייהו (שבת סא.). לבצוע. כרכת המוציא (שם קיז:). דנקיט תרתי. אוחזן בידו (שם). הוה בצע אכולא שירותא. פרוסה גדולה, ודי לו בה לאותה סעודה ולכבוד שבת ונראה כמתכב סעודת שבת להתחזק ולאכול הרבה (שם). כי הוה מתרמי להו ריפתא דעירובא. פעמים שהעירוב בביתם ופעמים בבית אחד משאר בני חלם (שם).

טול ברוך. הבולע קודם שטעם מן הפרוסה בלע ממנה והושיט למי שאלנו וא"ל טול מפרוסת הברכה אף על פי שסח בינתיים אין לריך לחזור לברך. ואף על גב דשייחה הויא הפסקה כדלמרינן במנחות (פרק ג' דף ו'.). סח בין תפילין לתפילין לריך לברך וכן בכסוי הדס[ט] **הך שיחה לורך ברכה ולא מפסקא: הביאו מלח.** נמי אין לריך לברך שאף זו לורך ברכה שהרא פרוסה של ברכה נאכלת בטעם: **גזיל לאורי.** גזיל את המורסן במים לצורך השווריס: **ובלע לה לחדיה.** כלומר מיד ולא המתין למלח ולפתן: **בשם.** עכוב כמו בושש רכבו (שופטים ה). כלומר פת נקיה היא זו ואין לריכה לפתן: **אין מי רגליס לנים.** מן הגוף אלא בישיבה לפי שכשהקנות קרוב לפיסוק הוא דומג שלא יפלו נגוגות על רגליו ומפסיק: **נעפר חיוות.** ליכא נגוגות: **אסברה.** בו"ן מלאנ"ט: **המקפה אכילתו במים.** שותה מים הרבה אחר אכילתו עד שאכילתו לפה במים. ויקף הברזל מתרגמינן וקפא פרזלא (מלכים ב ו'): **מונע אסברה.** שהחולי בא מחמת עצור בני מעים והעדשים משלגלים: **קלח.** רבותינו מפרשים ניילא בלע"ז. אבל אני שמעתי מין זרעים שזורעין אותו בארץ ישמעאל: **למזרח גורנו.** של קלח שרוח מערבית רוח לחה ומתונתה היא ומכנסת הריח בתוך הגוף: **הא בריחו הא בטעמו.** הריח קשה והטעם טוב: **מדבקא ליה.** בריחתא עד שקלטו הטעם: **ומקלפא ליה.** בשביל הריח: **לו יוס ויוס.** בשבת מעין שבת ביום טוב מעין יו"ט: **כלי מלא.** אדם חכם: **אם שמוע.** פעם אחת סופך שתטה אזן פעם אחרת: **אם תשמע כיון.** שבעת ושלשת מה שבמעת משתקד: **דעיקר אילן ארעא היא.** דעיקר כל הפירות היא הארץ והכל גדל הימנה: **יבש המעין ונקלף האילן.** היה לו בית השלחין וכו מעין שהוא משקהו ממנו וקלר בכורים ממנו ואחר כך יבש המעין וכן שדה האילן ונקלף בכורים ממנו ואח"כ נקלף האילן: **מביא ואינו קורא.** שאינו יכול לומר מן האדמה אשר נתתה ליי[ה] דכיון דיבש המעין ונקלף האילן ממנה בטלה לה ארעא: **מביא וקורא.** שהארץ היא עיקר: **שהוא הביא יבלה.** וזה הביא מיתה: **שאין הפיבוק יודע נקרוא אבא ואמא.** וזה נקרא עץ הדעת: **גוזזא.** הענף של עץ: **מפיק.** פירי אחריני מוץ

הבא מלח בו' צריך לברך. דהוי היסח הדעת והכי אמרי' בפ"ג דמנחות (דף ו'.). סח בין תפילין לתפילין לריך לברך וכן הלכה אם סח בין ברכת המוציא לאכילה ובין ברכת קידוש לשתיה לריך לחזור ולברך אי לאו מילתא דשייכא לסעודה כמו טול ברוך וכן בשתיה לריך לחזור ולברך אי לאו ממילתא דשתיה כמו העוד יותר בהמות ותרנגולים לשחוט או שיאמר אחוז היטב שלא יטמט לך שלא תפסל השתיה אין זו הפסקה ואינו אין אנו רגילים להניח על השלחן לא מלח ולא לפתן משום דפת שלנו חשוב והרי הוא כי הא דאמר בסמוך לית דין צריך בשם מיהו רבי מנחם היה מדקדק מאד להניח מלח על השלחן כדאיתא במדרש כשישראל יושבין על השלחן וממתינין זה את זה עד שיטלו ידיהם והן בלא מצות השמן מקטרג עליהם ובדית מלח מגין עליהם: **רבי** יהודה היא דתנן יבש המעין וכו'. ונראה להלכה כרבי יהודה דסתם לן תנא כוותיה ואם ברך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא: **יבש** המעין בו'. יש מפרשים לבך מביא ואינו קורא מפני שאינו נראה כמשבח להקב"ה אלא בקונבל על מה שנתן לו אדמה שאינה ראויה לפירות:

איתיה לגוזא והדר אתי. מהכא נראה דתותים ופריזיי"ם ודונטונ"ם וכיולא בהן צריכין לברך עליהם בורא פרי העץ שהרי דרך העץ להתקיים ימים רבים וכי שקיל הפרי בשנה זו הדר אתי פרי באותו העץ עצמו ע) מיהו הרב רבי מנחם הביא ראיה מירושלמי דמסכת בלאים פ) דמברכין על כל מיני דאטד בורא פרי האדמה דקאמר התם ההגין ואטדין מין אילן הם ואינן בלאים בכרם ופריך והתניא אלו הן מיני דשאים הקונדס והאטד ומשני תמן לברכה והכא לבלאים אלמא לענין ברכה מיני דשאין (פ) ומיהו לדברי הכל פריזיי"ם צריך לברך עליהם בפה"ע דאינו גדל על אטדין ועצו מתקייס משנה לשנה: ורבי

אמר רב [א]טול ברוך טול ברוך אינו צריך לברך הבא מלח הבא לפתן צריך לברך ור' יוחנן אמר אפי' הביאו מלח הביאו לפתן נמי א"צ לברך גביל לתורי גביל לתורי צריך לברך ורב ששת אמר [ב]אפילו גביל לתורי נמי אינו צריך לברך דאמר [ג]רב יהודה אמר [ד]רב [ג]אסור לאדם [ד]שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו שנא' [1]ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת: אמר רבא בר שמואל משום רבי חייא [ה]אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד רבא בר שמואל אקלע לבי ריש גלותא אפיקו ליה ריפתא ובצע להדיא אמרו ליה הדר מר משמעתיה אמר להו [ו]לית דין צריך בשש: ואמר רבא בר שמואל משום רבי חייא [ז]אין מי רגלים כלים אלא בישיבה אמר רב כהנא ובעפר תיחוח אפילו בעמידה ואי ליכא עפר תיחוח יעמוד במקום גבוה וישתין למקום מדרון: ואמר רבא בר שמואל משמיה דר' חייא [ח]אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה נזוק תניא נמי הכי אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה נזוק תניא אידך [ט]אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקין ולא שתה מים ביום ידאג מן ריח הפה ובלילה ידאג מפני אסברה: ת"ר המקפה אכילתו במים אינו בא לידי חולי מעים [י]וכמה אמר רב חסדא קיתון לפת אמר רב מרי א"ר יוחנן הרגיל בעדשים אחת לשלשים יום מונע אסברה מתוך ביתו [יא]אבל כל יומא לא מ"ט משום דקשה לריח הפה ואמר רב מרי אמר רבי יוחנן הרגיל בחרדל אחת לשלשים יום מונע חלאים מתוך ביתו [יב]אבל כל יומא לא מ"ט משום דקשה לחולשא דלבא אמר רב חייא בר אשי אמר רב הרגיל בדגים קטנים אינו בא לידי חולי מעים ולא עוד [יג]אלא שדגים קטנים מפרין ומרבין ומברין כל גופו של אדם א"ר חמא ברבי חנינא [יד]הרגיל בקצאה אינו בא לידי כאב לב מיתיבי רשב"ג אומר קצאה אחד מששים סממני המות הוא והישן למזרח גרנו דמו בראשו לא קשיא הא בריחו הא בטעמו אימיה דרבי ירמיה אפיא ליה ריפתא ומדבקא ליה ומקלפא ליה: ר' יהודה אומר בורא מיני דשאים: א"ר זירא ואיתימא [טו]ר' חיננא בר פפא [לא]אין הלכה כרבי יהודה [טז]וא"ר זירא ואיתימא ר' חיננא בר פפא מ"ט דרבי יהודה אמר קרא [2]ברוך ה' יום יום וכי ביום מברכין אותו ובלילה אין מברכין אותו אלא לומר לך כל יום ויום תן לו מעין ברכותיו הכא נמי כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו. [יז]וא"ר זירא ואיתימא ר' חיננא בר פפא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק אבל הקב"ה אינו כן מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק שנאמר [3]ויאמר אם שמוע תשמע תשמע ואם לאו לא תשמע ד"א אם שמוע בישן תשמע בחדש ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע: **מתני'** [יח]בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא ועל פירות הארץ בורא פרי העץ לא יצא ועל כולם [יט]אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא: **גמ'** מאן תנא דעיקר אילן ארעא היא אמר רב נחמן בר יצחק ר' יהודה היא דתנן [כ]יבש המעין ונקצץ האילן מביא ואינו קורא ר' יהודה אומר מביא וקורא: על פירות הארץ וכו': פשיטא א"ר נחמן בר יצחק לא נצרכה אלא לר' יהודה דאמר חטה מין אילן היא דתניא [כא]אילן שאכל ממנו אדם הראשון רבי מאיר אומר גפן היה שאין לך דבר שמביא יללה על האדם אלא יין שנאמר [4]וישת מן היין וישכר רבי נחמיה אומר תאנה היתה שבדבר [כב]שנתקלקלו בו נתקנו שנאמר [5]ויתפרו עלה תאנה ר"י אומר חטה היתה שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן [כג]ס"ד אמינא הואיל ואמר רבי יהודה חטה מין אילן היא ליברך עליה בורא פרי העץ קמשמע לן [כד]היכא מברכינן בורא פרי העץ היכא דכי שקלת ליה לפירי איתיה לגווזא והדר מפיק אבל

עד א ב מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' ח סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קסז סעיף ו וסימן רו סעיף ג:
[ג] [מיי' פ"ט מהלכות עבדים הל' ח סמג עשין פז וז"ל ומקדימין מזון הכסמות ועבדים לסעודת עצמו הרי הוא אומר בעיני עבדים אל יד מלוויהם בעיני עבדים אל יד נגבהה ולע"ז]:
עה ד ה מיי' פ"ז מהל' ברכות הלכה ג סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קסז סעיף ה:
עו ו מיי' פ"ד מהל' תפילין הל' יח טוש"ע או"ח סי' ג סעיף יג:
עז ז ח טו"ע או"ח סי' קע סעיף כב בהגה וסי' קעט סעי' ו:
עח ט מיי' פ"ד מהל' דעות הלכה ב:
עט י כ מיי' שם הלכה ט:
פ ל מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה א סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן רה סעיף א:
פא מ מיי' שם הלכה י סמג שם טוש"ע או"ח סי' רו סעיף א:
פב נ מיי' פ"ד מהל' בכורים הלכה יב:
פג ס טוש"ע או"ח סי' רג סעיף ב:

רבינו חננאל

אמר רב טול ברוך טול ברוך אינו צריך לברך ור' יוחנן אמר אפי' הביאו מלח נמי א"צ לברך ורב ששת אמר אפילו גביל לתורי נמי אינו צריך לברך. פי', אם ברך אדם המוציא לחם ובצע, וקודם שיאכל אמר לאחד טול פרוסה של המוציא, לא [הפסיק] [הפסיד] הברכה, ואין צריך להזור ולברך ברכה אחרת. וכן אם אמר הבא מלח הבא לפתן, ואפילו אם אמר גביל לתורי, הנהו כולהו לצורך הסעודה הן, ואין צריך לברך ברכה אחרת, דקיי"ל דכל מידי דהוי מחמת הסעודה לאו הפסקה הוא, דאמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם שיטעום וכו'. **לית דין צריך בשש.** אין צריך המברך להתבושש ולחזור על הלפתן, אלא מברך לאלתר מפני שיש בו מלח. וסוגיין דשמעתין אם יש בה מלח, או היא מתובלת בתבלין וכיוצא בהן, אינו צריך להזור על לפתן, דהא רבה בר שמואל דאמר אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו לפניו מלח או לפתן, בצע אריפתא לאלתר, ואמר לית דין צריך בשש, כלומר מתובל הוא בתבלין ומלח. [יש ספרים שכתוב בהם א"ר זירא ואיתימא ר' חיננא בר פפא הלכה כר' יהודה. ובפי' ר"ח ליתא האי פסקא]. **[מאי טעמא דר' יהודה אמר קרא ברוך ה' יום יום וכו' תן לו מעין ברכותיו.** כלומר אם היא שבת מברך ברכת שבת ואם יום טוב הוא מברך ברכת יום טוב. הכא נמי כל מין ומין תן לו ברכתו בפני עצמו]. **מתני':** בירך על פירות האילן וכו'. שמע מינה עיקר ארעא. **היכא מברכינן בורא פרי העץ היכא דכי שקלת ליה לפירי איתיה לגווזא והדר מפיק, אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתא לגווזא וכו'.** ואסיקנא כל היכא דכד שקלת לפירא הדר מפיק פירא אחריתי זהו אילן, ומברכין עליו בורא פרי העץ. וכל היכא דכד שקלת ליה לפירא מיית גילה או גווזא ולא מפיק פירא אחריתי, ירק הוא

מוסרת הש"ס

[ט] גיטין סב. ב) [ברכ אלפס מיתא שמואל וכרא"ש מיתא אמר רב הונא אמר רב], ג) [בגיטין מיתא שיטעום כלום עד שיתן וכו' וכן מיתא בריש"ף וכרא"ש], ד) [ע' תוס' יומא ל. ד"ה מלמה], ה) [לקמן מז.]. ו) [מסכת כלה], ז) בד"א ליתא מלא ר' וכש"א מיתא ר' חנינא, ח) סוכה מו., ט) סוכה מו., ע) [ע' תוס' יב.], כ) בכורים פ"ח מסנה ו, ל) [סנהדרין ע. ע"ש], מ) [ועי' פרש"י סנהדרין ע: ד"ה בדבר וכו' ומ"ש תוס' שם בהסנה ופירשו בענין אחר], נ) [חולין פז.], ס) [דברים כיז], ע) [וע' תוס' בכורות ח. ד"ה בלאין וכו'], פ) [סוף פ"ה],

תורה אור השלם

1. וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ:
דברים יא טו
2. בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם יַעֲמָס לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה:
תהלים סח כ
3. וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְיָ רֹפְאֶךָ:
שמות טו כו
4. וַיֵּשֶׁת מִן הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלָהּ:
בראשית ט כא
5. וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת:
בראשית ג ז

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה אימיה וכו' מיני דשאין הן ומיהו:

גליון הש"ם

גמ' סד"א הואיל וא"י חטה מין אילן. ע' שבת דף ס"ו ע"א תוס' ד"ה כוותיה:

לעזי רש"י

בו"ן מלא"ט. דלקת שקדים מוגלתית. גייל"א. קצח (צמח).

מוסף רש"י

אסברה. חולי המתחיל במעיים וגומר בגרון הנקרא בומגלא"ן (שבת יג.) פעמים שנקבע בתוך פיו של אדם ומת, לשון כי יסכר פי דובר שקר (תענית יט:). **ומברין כל גופו.** לשון כריתות (לקמן נז:). **קצאה.** מין אוכל הוא (ישעיה כח כה) היא זרע שחורה ודומה לכלכל ומצלאת בין הסתיים (כת"י). **כל יום ויום תן לו מעין ברכותיו.** של שבת מעין של שבת, של חול מעין של חול, של יו"ט מעין של יו"ט המאורע (סוכה מו.). **כלי ריקן מחזיק.** מה שנתמין לתוכו, מלא אינו מחזיק. מה שמוסיף עליו (סוכה מו:). **אם** שמוע תשמע. אם סורגלת לשמוע אז תשמע, תוכל ללמוד ולהוסיף, **ואם** לאו לא תשמע. לאחר זמן לא יספיקו בידך (שם). **אם** שמוע בישן. אם אתה שומע בישן, מחזר על תלמודך שתשמע, תשמע בחדש. תתחכם בו להניח דברים חדשים מתוך דברים ישנים (שם). **ואם** יפנה לבבך. להתיאש על מה שלמדת ככר תלחזור עליו, **שוב לא** תשמע. משתפנה לבך לבטלה שוב אין משמיענו אותך, דהכי כתיב אם יפנה לבבך ולא תשמע (שם). **אלא יין.** הלבן מתקבל דעל ידו נקנסה מיתה וכביה לבעלה (סנהדרין ע:). **שבדבר שנתקלקלו בו נתקנו.** מדת הקב"ה בחזאל שהוא מכה בו הוא מרפא, גם בתוך גם, כמו (איכה ד) ויצא אש מלעון, וכתיב (זכריה ב) ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב (סנהדרין שם). **שאין התינוק יודע.** ומתקרי ליה עץ הדעת טוב ורע, ע"מ היינו חטים (שם).

בורא פרי האדמה מברכין עליו. וחניא בתוספתא כל שמוציא עלין מעיקרו עשב הוא, ובורא פרי האדמה מברכין עליו, וכל שמוציא עלין מעצו אילן הוא, ובורא פרי העץ מברכין עליו. **ראינו** לרבותינו הגאונים שאמרו משום רבותיהם ז"ל, כל אילן דבסיתוא נתרי טרפי ופישין גווזיה ועיילין מיא בגווזיה ומפיק טרפיה מן גווזיה, אילן הוא, ומברכין על פירותיו בורא פרי העץ. אבל מאן דיביש בסיתוא וכלי גווזיה וטרפיה לגמרי, והדר פארי משרשיו, כגון מוזי ובירנגאן וקינבריס ושושמי, מברכין על פירותיהן בורא פרי האדמה. כללא דמילתא היגי, עצים דיבשי בסיתוא באילני ובקייטא מלבלבין. והיזמין, ירק דיבשי בסיתוא לגמרי והדר פארי משרשיו. וצלף דהוא נצפא, אע"ג דכלי בסיתוא והדר פארי משרשיו, עיינו ביה רבנן וחזו דמקרן משרשיו ומקרן נמי מעצו, ואמרו כי האי גוונא עץ הוא.

ורבי יוחנן אמר אפי' פת ויין. וכן הלכה דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן וכ"ש לגבי רב הונא שהיה תלמידו של רב:

נימא רב הונא בר' יוסי. וא"ת היכי מלי סובר רב הונא כר' יוסי יוסי הא רב הונא מודה בשאר דברים חוץ מפת ויין שאם אמר שהכל היא ואילו ר' יוסי סבר הא יצא הכל מכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו נימא רב הונא דאמר כר' יוסי ור' יוחנן דאמר כר' מאיר אמר לך רב הונא אנא דאמרי אפי' לר' מאיר עד כאן לא קאמר ר' מאיר התם אלא היכא דקא מדכר שמיה דפת אבל היכא דלא קא מדכר שמיה דפת אפילו ר' מאיר מודה ור' יוחנן אמר לך אנא דאמרי אפילו לרבי יוסי עד כאן לא קאמר ר' יוסי התם אלא משום דקאמר ברכה דלא תקינו רבנן אבל אמר שהכל נהיה בדברו דתקינו רבנן אפילו ר' יוסי מודה בנימין רעיא כרך ריפתא ג ואמר בריך מריה דהאי פיתא אמר רב יצא והאמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה אמר בריך דהאי פיתא והא בעינן שלש ברכות מאי ד יצא דקאמר רב נמי יצא ידי ברכה ראשונה מאי חוץ מן הפת ומן היין. כדאמרינן לקמן (דף מב.) שגורס ברכות הרבה לעצמו בקדוש והבדלה ובברכת חתנים: **ידי ברכה ראשונה.** ברכת הזן: **פרשת סוטה.** כשהכהן משביעה: **וידוי מעשר.** הגי' גם ברא"ש ובהגהת הרש"ל אמנם מתו' ד"ה אמר אביי משמע דלא גרסינן, ד) נדרים נה:, ה) כ"א על האלב ועל הגבינה ועל הביצים לומר שהכל, ו) ב"ב דף לח:, ז) נעליל לו. נדרים נה:, ח) נדרים שם, ט) דמלאי פ"א מ"ש, י) ע"ז יד. [וע' בתוס' שם], כ) ועי' בתוס' מג:, ל) [עמ"ש תוס' לקמן מט. ד"ה בריך], מ) [כ"ה לב:].

פד א מיי' פ"ח מהל' ברכות הלכה ה סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קסז סי"ב וסי' רו סי"ג:

פה ב מיי' פ"א מהל' ברכות הלכה ה סמג שם:

פו ג ד טוש"ע או"ח סי' קסז סעיף י וסימן קפז סעיף א:

ה [מיי' פ"ג מהל' סוטה הל' ז]:

ו [מיי' פי"א מהל' מעשר שני הל' ה]:

ז [מיי' פ"ב מהל' ק"ש הל' י טוש"ע או"ח סי' ס"ב סעיף ב]:

ח [טוש"ע או"ח סי' ק"ז סעיף ד]:

ט [מיי' פ"א מהל' ברכות הל' ו טוש"ע או"ח סי' קפ"ב סעיף ח]:

פז י מיי' פ"א מהלכות ברכות הלכה ו:

פח כ מיי' שם הלכה ה סמג שם טוש"ע א"ח סימן ריד:

פט ל מיי' שם פ"ח הל' ח טוש"ע או"ח סי' רד סעיף א (ב):

צ מ נ מיי' שם [והל' ח] סמג שם טוש"ע או"ח שם סעיף א:

צא ס מיי' פ"ט מהל' נדרים הל' יא סמג לאוין רמב טוש"ע י"ד סי' ריז סעיף כג:

צב ע מיי' פ"ח מהל' ברכות הלכה ח סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכ ס"ע וסי' רד ס"ג:

צג פ מיי' פי"ג מהל' מעשר הלכה א:

צד צ מיי' פ"ב מהל' תרומות הלכה ט:

רבינו ניסים

על החומץ ועל הגובאי ועל הנובלות הוא אומ' שהכל נהיה בדברו. גרסי בני מערבא החמיץ יינו אומר ברוך דיין האמת בא לאכלו אומר שהכל נהיה בדברו ראה גובאי אומר ברוך דיין האמת בא לאכלו אומר שהכל נהיה בדברו נובלות שנשרו אומר ברוך דיין האמת בא לאכלן אומר שהכל: **השיתין** אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן מיני תאיני פירשו בתלמוד ארץ ישראל דדמאי (פרק א הלכה א) אלו הן השיתין ר' שמעון בריה דר' אבא אמר שהן יוצאות מתחת העלין ואמרי תו במסכת שביעית בפרק בנות שוח (הלכה א) תני רבן שמעון בן גמליאל אומר מהוצאת העלין עד הפגים נ' יום מן הפגים ועד השיתין הנובלות נ' יום ומן השיתין ועד התאנים נ' יום:

רבינו חננאל

נימא כתנאי ראה פת וכו'. ראה אפי' פת או יין אומר מה נאה פת זו או יין זה, ברוך האל המלך שבראה יצא. דכר' מאיר פסק בהא וגבי ר' יוסי. **גופא אמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה ור' יוחנן אמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה אמר אביי כוותיה דרב מסתברא וכו'.** אע"ג דאמר אביי כותיה דרב מסתברא דאין צריך מלכות, כר' יוחנן קיימא לן ובעינן נמי מלכות וטפי עדיף, ולא עוד אלא שכבר נהגו בכל ברכה להזכיר מלכות, וקיימא לן פוק חזי מה עמא דבר. **מתני':** ועל הגובאי אומר שהכל נהיה בדברו. פי' ארבה ונקרא שמו גובאי מלך, על שום דגאבו דינה כמריה. ר' יהודה אומר כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו. כגון הנובלות וגובאי וכיוצא בהן, אין מברכין עליהן. אסיקנא נובלות דמתני' הכא דאינן סתמא דברי הכל בושלי כומרא ניגהו ואינן פגין שאין נכשרין לאכולי כלל. וכומרין אותו בעפר להתבשל ויעקרו מלשון מכמורת. ושינוי במעשרות פ"ד הכובש השולק והמולח בשדה המוכמר באדמה. ובתלמוד איתהו נשך והוא מחזור מכמר עיולי לבי רפא. וכיון שאינו פרי גמור, האוכלן מברך עליהן שהכל. ותמרי דשאדי להו זיקא דברי הכל בורא פרי העץ, דפירא מעליא הוא. **יין שהקרים.** פיר' שאין בו לא טעם יין ולא טעם חומץ. **על המלח ועל הזמית וכו' שהכל.** פירוש זמית מרק. **ועל כמהין ופטריות אומר שהכל וכו'.** ותריצנה על דבר שאינו מן הארץ שהכל נהיה בדברו, וכמהין ופטריות אע"ג דמארעא קארבו לא ינקי מארעא אלא מאוירא ינקי. וכן יין שהקרים ופת שעיפשה ותבשיל שעברה צורתו ואפי' הן מחמשת המינים, ודגים וחלב וגבינה וחמץ ונובלות ומלח וזמית שהכל על כולן. **ירושלמי.** החמיץ יינו בא גובאי ראה נובלות אומר ברוך דיין האמת, בא לאכלן אומר שהכל נהיה בדברו. **מתני':** היו לפניו מינים הרבה וכו' עליו הוא מברך. פיר' ופטר את השאר. וחכמים אומרים מברך על אי זה מהן שירצה.

עין משפט נר מצוה

פד א מיי' פ"ח מהל' ברכות הלכה ה סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קסז סי"ב וסי' רו סי"ג:

פה ב מיי' פ"א מהל' ברכות הלכה ה סמג שם:

פו ג ד טוש"ע או"ח סי' קסז סעיף י וסימן קפז סעיף א:

ה [מיי' פ"ג מהל' סוטה הל' ז]:

ו [מיי' פי"א מהל' מעשר שני הל' ה]:

ז [מיי' פ"ב מהל' ק"ש הל' י טוש"ע או"ח סי' ס"ב סעיף ב]:

ח [טוש"ע או"ח סי' ק"ז סעיף ד]:

ט [מיי' פ"א מהל' ברכות הל' ו טוש"ע או"ח סי' קפ"ב סעיף ח]:

פז י מיי' פ"א מהלכות ברכות הלכה ו:

פח כ מיי' שם הלכה ה סמג שם טוש"ע א"ח סימן ריד:

פט ל מיי' שם פ"ח הל' ח טוש"ע או"ח סי' רד סעיף א (ב):

צ מ נ מיי' שם [והל' ח] סמג שם טוש"ע או"ח שם סעיף א:

צא ס מיי' פ"ט מהל' נדרים הל' יא סמג לאוין רמב טוש"ע י"ד סי' ריז סעיף כג:

צב ע מיי' פ"ח מהל' ברכות הלכה ח סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכ ס"ע וסי' רד ס"ג:

צג פ מיי' פי"ג מהל' מעשר הלכה א:

צד צ מיי' פ"ב מהל' תרומות הלכה ט:

מסורת הש"ס

א) תוספתא פ"ד ה"ה, **ב)** סוטה לב. שנושנו לט., **ג)** נעיל יב., **ד)** [נלקמן מט.], **ה)** פסחים פ' כי תבא, **ו)** [כ"ה הגי' גם ברא"ש והגהת הרש"ל אמנם מתו' ד"ה אמר אביי משמע דלא גרסינן], **ז)** נדרים נה:, **ח)** כ"א על האלב ועל הגבינה ועל הביצים לומר שהכל, **ט)** ב"ב דף לח:, **י)** [נעיל לו. נדרים נה:], **כ)** נדרים שם, **ל)** דמלאי פ"א מ"ש, **מ)** ע"ז יד. [וע' בתוס' שם], **נ)** [עמ"ש תוס' לקמן מט. ד"ה בריך], **ע)** [כ"ה לב:].

תורה אור השלם

1. וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכֹל מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי:

דברים כו יג

הגהות הב"ח

(א) גמ' והעוחרלין. נ"ב בלפפס פ' חבית פרש"י שפילנ"ג בלשון אשכנז: **(ב)** שם שיתין אמר רבה ב"ב מה ס"ד יוחנן מין תאנים. נ"ב פי' תאנים מדבריות: **(ג)** שם תאיני חווטת. נ"ב פירוש הגדולים מג' שנים לג' שנים ומתבגלים ביערים: **(ד)** שם דוכלי. נ"ב פירוש תאנה המוכנכת בערמון ופירוש פרחה עיין לעיל דף ל"ו ע"א: **(ה)** תוס' ד"ה אמר וכו' ללא כתיב ומלכותך עליו דאמרו:

גליון הש"ם

גמ' כל ברכה שאין בה הזכרת השם. עי' לקמן דף כ"ד ע"ב תוס' ד"ה הלקט פעריתון: רש"י ד"ה הלקט וכו' ועשאן גורן. ע' בב"ק דף ל"ד ע"א בפירש"י ד"ה מרמו:

הגהות הגר"א

[א] גמ' מין תאנים. נ"ל תאיני חווטת: **[ב]** שם תאיני. נ"ל מין תאיני: **[ג]** שם דוכלי. נ"ל תאני דולגת:

לעזי רש"י

בוטי"ר. להעשות צמיג (יין). קולמש"ר [קורמי"ש]. פירות החדרור.

מוסף רש"י

פרשת סוטה. כשמשביעין אותה ישביעוה בלשון שהיא שומעת (שבועות לט). מה שהכהן אומר לה, ולא אמרינן צריך לאומרה בלשון הקדש כדרך שנכתב (סוטה לב.). וידוי מעשר. בשנה השלישית בערתי הקדש מן הבית (דברים כו) שהוא מוציא כל מעשרותיו ומובערן מביתו ואין יכול עוד להשהותם ונותן מעשר לאשתו לוי' ומעשר עני לעניים שני של שתי שנים שענבו מעילהו לירושלים עכשיו אם לא הטלהו, ומתודה בעבתי

חוץ מן הפת ומן היין. כדאמרינן לקמן (דף מב.) שגורס ברכות הרבה לעצמו בקדוש והבדלה ובברכת חתנים: **ידי ברכה ראשונה.** ברכת הזן: **פרשת סוטה.** כשהכהן משביעה: **וידוי מעשר.** בערתי הקדש מן הבית (דברים כו): **מלגרלך.** כדרך אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש תרומה ומעשר: **מתני' הנובלות.** מפרש בגמ': **גובאי.** חגבים טהורים: **מין קללה.** חומץ ונובלות וגובאי על ידי קללה הן באין: **גמ' שהקרים.** בוטי"ר בלע"ז: **מירקא רבו מארעא.** מלחלוחית הארץ הם גדלים על העצים ועל הכלים: **בושלי למרא.** כמו שרופי חמה שבשלם ושרפם החום ויבשו ותמרים הם. כמרא חוס כמו מכמר בשרא (פסחים דף נח.): **תמרי דזיקא.** שהרוח משירן: **אשאדא.** אחומץ וגובאי פליג ר' יהודה: **פרי העץ בעי ברוכי.** שהרי לא נשתנו לקלקול: **הקלים שבדמאי.** פירות שהקלו חכמים בדמאי שלהן שהלוקחן מעם הארץ אין צריך לעשרן. אלו הן: **השיפין כו'.** שאינן חשובים ואין ע"ה חש עליהם מלעשרן: **טולוי.** קולמש"י: **שילהי גופני.** ענבים שתוויות: **הא ודאן.** אם ידוע שלא הופרש מהן מעשר: **שעשאן גורן.** העני או מי שלקטן העמיד מהן עריסת כרי: **הלקט והשכחה והפאה.** אע"פ שפטורים מן המעשר לקטן עני ועשאן גורן הוקבעו למעשר מדרבנן דמאן דחזי סבר שתבואת קרקעו היא: בשלמא

אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתיה לגווזא דהדר מפיק לא מברכינן עליה בורא פרי העץ אלא בפה"א: ועל כולן אם אמר שהכל וכו': אתמר רב הונא אמר חוץ מן הפת ומן היין ורבי יוחנן אמר אאפי' פת ויין נימא כתנאי ב'ראה פת ואמר כמה נאה פת זו ברוך המקום שבראה יצא ראה תאנה ואמר כמה נאה תאנה זו ברוך המקום שבראה יצא דברי ר' מאיר ר' יוסי אומר גכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו נימא רב הונא דאמר כר' יוסי ור' יוחנן דאמר כר' מאיר אמר לך רב הונא אנא דאמרי אפי' לר' מאיר עד כאן לא קאמר ר' מאיר התם אלא היכא דקא מדכר שמיה דפת אבל היכא דלא קא מדכר שמיה דפת אפילו ר' מאיר מודה ור' יוחנן אמר לך אנא דאמרי אפילו לרבי יוסי עד כאן לא קאמר ר' יוסי התם אלא משום דקאמר ברכה דלא תקינו רבנן אבל אמר שהכל נהיה בדברו דתקינו רבנן אפילו ר' יוסי מודה בנימין רעיא כרך ריפתא ג ואמר בריך מריה דהאי פיתא אמר רב יצא והאמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה אמר בריך דהאי פיתא ד'יצא דקאמר רב נמי יצא ידי ברכה ראשונה מאי

קמשמע לן אע"ג דאמרה בלשון חול תנינא ה'ואלו נאמרים בכל לשון ו'פרשת סוטה ז'וידוי מעשר ח'וקריאת שמע ט'ותפלה י'וברכת המזון אצטריך סד"א הני מילי דאמרה בלשון חול כי היכי דתקינו רבנן בלשון קדש אבל לא אמרה בלשון חול כי היכי דתקינו רבנן בלשון קדש אימא לא כ'קמ"ל: גופא ל'אמר רב מ'כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה נ'ורבי יוחנן אמר ס'כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה אמר אביי כוותיה דרב מסתברא ע'דתניא פ'לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי לא עברתי מלברכך ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו ואילו מלכות לא קתני צ'ור' יוחנן תני ולא שכחתי מלהזכיר שמך ומלכותך עליו: **מתני'** ק'ועל דבר שאין גדולו מן הארץ אומר שהכל נהיה בדברו ר'על החומץ ש'ועל הנובלות ועל הגובאי אומר שהכל נהיה בדברו ת'ר' יהודה אומר כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו היו לפניו מינין הרבה ר' יהודה אומר אם יש ביניהן מין שבעה עליו הוא מברך וחכ"א מברך על איזה מהן שירצה: **גמ'** תנו רבנן א'על דבר שאין גדולו מן הארץ כגון בשר בהמות חיות ועופות ודגים אומר שהכל נהיה בדברו על החלב ועל הביצים ועל הגבינה אומר שהכל ב'על הפת שעפשה ועל היין שהקרים ועל התבשיל שעבר צורתו אומר שהכל ג'על המלח ועל הזמית ועל כמהין ופטריות אומר שהכל למימרא דכמהין ופטריות לאו גדולי קרקע נינהו ד'והתניא ה'הנודר מפירות הארץ אסור בפירות הארץ ומותר בכמהין ופטריות ואם אמר כל גדולי קרקע עלי אסור אף בכמהין ופטריות אמר אביי מירבא רבו מארעא מינקי לא ינקי מארעא והא על דבר שאין גדולו מן הארץ קתני תני על דבר שאין יונק מן הארץ: ועל הנובלות: מאי נובלות ר' זירא ור' אילעא חד אמר ו'בושלי כמרא וחד אמר תמרי דזיקא תנן ר' יהודה אומר כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו בשלמא למ"ד בושלי כמרא היינו דקרי ליה מין קללה אלא למאן דאמר תמרי דזיקא מאי מין קללה אשאדא איכא דאמרי בשלמא למאן דאמר בושלי כמרא היינו דמברכינן עלייהו שהכל אלא למ"ד תמרי דזיקא שהכל בורא פרי העץ מבעי ליה לברוכי אלא בנובלות סתמא כ"ע לא פליגי דבושלי כמרא נינהו כי פליגי בנובלות תמרה ז'דתנן ח'הקלין שבדמאי השיתין והרימין והעוזרדין (ט) בנות שוח ובנות שקמה וגופנין ונצפה ונובלות תמרה שיתין אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מין תאנים [א] (כ) רימין כנדי העוזרדין טולשי י'בנות שוח אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן תאיני [ב] חיורתא (א) בנות שקמה אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן דובלי [ג] (ד) גופנין שילהי גופני נצפה פרחה נובלות תמרה ר' אילעא ור' זירא חד אמר בושלי כמרא וחד אמר תמרי דזיקא בשלמא למ"ד בושלי כמרא היינו דקתני הקלין שבדמאי ספיקן הוא דפטור הא ודאן חייב אלא למאן דאמר תמרי דזיקא ודאן חייב הפקרא נינהו הכא במאי עסקינן שעשאן גורן ט'דא"ר יצחק א"ר יוחנן משום ר' אליעזר בן יעקב י'הלקט והשכחה והפאה שעשאן גורן הוקבעו למעשר איכא דאמרי בשלמא

הקדש זה מעשר שני, וגם נתתיו ללוי זה מעשר לאשון, לגר ליתום ולאלמנה זה מעשר עני, ואומרו בכל לשון, ולא אמרינן בלשון זה הזקיקו הכתוב לאומרה בלשון הקדש (סוטה שם). **שעבר צורתו.** שהחמיץ, שקורין טוריינ"ר, **אומר שהכל.** ולמעוטי אתא דלא יברך על הפת ברכת המוציא דהא לאו לחם הוא ועל היין לא יברך בורא פרי הגפן, ועל הכבשל אם הוא מחמשת המינים כגון דייסא לא יברך בורא מיני מזונות (רשב"ם ב"ב צה:). **ועל הזמית.** שלמרינ"ל (לעיל לז. ובב"ח שם: מי מלח). **אסור אף בכמהין ופטריות.** דכמהין ופטריות גידולי קרקע נינהו (נדרים נח:). **בושלי כמרא.** הם תאנים המקולקלות (שעניה כח א) שנתבלו בכומר, לאחר לקיטתן לוכן ומתחממות ומתבשלות (שם לד ד). **השיתין.** מיני תאנים רעות (ערובין יח:). **שעשאן.** העני, גורן. שכיום הרבה כאחד ועשה מהן כרי, **הוקבעו למעשר.** מדרבנן דמאן דחזי סבור שגדל בשדהו (סוטה מג:).

בשלמא למ"ד נובלות דדמאי תמרי דזיקא ונובלות דמעשר אוקימנא בנובלי כמרא היינו דהכא קרי להו נובלות תמרה ובמתני' תנן (לעיל ד' מ:) נובלות קטמה: **בשברכותיהן שוות.** כגון זיתים ותפוחים דתרוויהו ב"פ העץ וכא לפטור את שתיהן בברכה אחת: **תביב עדיף.** איזה שירצה דמתניתין את התביב עליו משמע: **אבל בשאין ברכותיהן שוות ד"ה.** אין ברכה אחת פוטרתן ושוב אין כאן מחלוקת. ואע"ג דתנן (לעיל דף מ.) בירך על פירות האילן ב"פ האדמה יצא ה"מ בחד מינא וטעה ובירך עליה ב"פ האדמה אבל נגון וזית ובירך על הנגון לא נפטר זית: **פליגא** לא גרסינן עד מיתיבי. חדא שאין זו שיטת הגמ' מעיקרא קשיא ליה פליגא דלא איצטריך למימרא והדר קשיא היכי מצי למימרא ועוד דלא פליגא היא אי לאו דאשמעינן עולא ה"א נגון פוטר את הזית דהתנן בירך על פירות האילן ב"פ האדמה יצא: **שהיה נגון עיקר.** שבשבילו התחיל האכילה ולא אכל זית אלא להפיג חורפו של נגון דהוה ליה זית טפל ותנן (לקמן דף מד.) כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה: **מברך על זה לו.** וכאן לא נחלקו: **ושני מיינס בעלמא.** כגון זית ותפוח שברכותיהן שוות והאחד ממין שבעה וזה נחלקו: **חד אמר מחלוקת בשברכותיהן שוות.** וכדאמרן: ה"ג **וחד אמר אף בשאין ברכותיהן שוות נמי מחלוקת.** ומפרש לה וחלוק: **במאי פליגי.** הא ודאי לא מפטרי בחדא ברכה: **אמר ר' ירמיה בלהקדים פליגי.** ולא גרסי' אבל בשברכותיהן שוות מברך על אחד מהן שירצה דהשתא בשאין שוות מקפיד ר' יהודה על הקדמתן ואמר מין שבעה עדיף כשבא לפטור זו בזו לא כ"ש: **דאמר ר' יצחק לו.** אלמא קפדינן אהקדמה. ור' יהודה אית ליה דר' יצחק הלכך כל שכן היכא דחד לאו ממין שבעה דמין שבעה עדיף ורבנן לית להו דר' יצחק במקום חביב דחביב עדיף: **ופליגא דרבי חנן.** הא דר' יצחק דאמר המוקדם קודם לברכה אלמא קרא לשבח מ"י בא שיש בה פירות המשובחים הללו ומנגן כסדר חשיבותם ופליג אדר' חנן דאמר לא בא הכתוב להודיע שבח חשיבות הפירות בטעם שלהם אלא שבחה של מ"י שיש בה פירות ששיעורי תורה נתלין בהן וכיון דהכי הוא לא הקפיד הכתוב על סדרן שהרי בזו כולן שוין: **בית המנוגע.** כתיב והבא אל הבית יטמא עד הערב (ויקרא יד) ולא כתיב כבוס בגדים והאוכל בבית יכבס את בגדיו (שם) בשאר שיעור אכילה ואפילו לא יאכל מדכתיב בסיפיה והשוכב בבית יכבס את בגדיו. הלכך הנכנס בו ונושא את בגדיו עמו שלא כדרך מלבושו אין אלו בגדיו וטמאים מיד שאף בהן אני קורא והבא אל הבית וכשאר לבוש בהן בעי שהייה: **אכילת פרס.** חלי ככר ששיערו בו חכמים את העירובין שהוא כולו מזון שתי סעודות וחציו מזון סעודה אחת: **פת חטין.** נאכלת מהר משיכה בבית יכבס את בגדיו. הלכך הנכנס בו ונושא את בגדיו עמו שלא כדרך מלבושו אין אלו בגדיו וטמאים מיד שאף בהן אני קורא והבא אל הבית וכשאר לבוש בהן בעי שהייה: **אכילת פרס.** חלי ככר ששיערו בו חכמים את העירובין שהוא כולו מזון שתי סעודות וחציו מזון סעודה אחת: **פת חטין.** נאכלת מהר משיכה בבית יכבס את בגדיו. הלכך הנכנס בו ונושא את בגדיו עמו שלא כדרך מלבושו אין אלו בגדיו וטמאים מיד והן טהורין עד שישהא בכדי אכילת פרס (ג) פת חטין ולא פת שעורין מיסב ואוכלן בלפתן שעורה דתנן (ד) עצם כשעורה ממטמא במגע ובמשא ואינו ממטמא באהל (ה) גפן כדי רביעית יין לנזיר תאנה (ו) כגרוגרת להוצאת שבת רמון כדתנן (ז) כל (ח) כלי בעלי בתים שיעורן

אבל בשאין ברכותיהן שוות. פירש"י כגון נגון וזית ושוב אין כאן מחלוקת כיון שאין האחד פוטר את חבירו אפי' (ג) ר' יהודה מודה דאין עדיפות בשבעת המינים אלא מבורך על איזה שירצה תחלה (א) החביב לו ואחר כך יברך על השני וכן יש לפרש דרבי יהודה (ב) מודה לחכמים שיחיד ולא יש הגמ' מוטב שנאמר שיחיד מודה לרבים ולא רבים מודים ליחיד והקשה רש"י ולבריך על הנגון ולפטור את הזית דהא תנן לעיל בירך על פירות האילן ב"פ האדמה יצא ותירץ דשאני התם שאין שם אלא חד מינא וטעה ובירך ב"פ האדמה אבל הכא כשבירך ב"פ האדמה על הנגון לא פטר את חברו שהוא ב"פ העץ אפי' בדיעבד וא"ת הא אמרי' לעיל (דף נט.) גבי עובדא דבר קפרא דברכת בורא פרי האדמה חשיבא טפי משהכל לפי שמבוררת טפי א"כ גם ב"פ העץ חשיבא טפי מברכת ב"פ האדמה וי"ל דלא חשיב ב"פ העץ כל כך מב"פ האדמה כמו שחשוב ב"פ האדמה משהכל ומ"ש בהלכות גדולות דב"פ העץ תקדים לב"פ האדמה דמבוררת טפי היינו לפי המסקנא דלקמן דפליגי בשאין ברכותיהן שוות וקי"ל כר' יהודה אבל להאי לישנא דאמרי' דלא פליגי בשאין ברכותיהן שוות לא מתוקש פסק דהלכות גדולות כדפירשנו לעיל: **מיתיבי** היו לפניו צנון וזית מברך על הצנון וכו'. ופריך אלמא דמברך ב"פ האדמה אפילו לפטור ב"פ העץ אפילו לגבי זית שהוא משבעת המינים וכ"ש קליות שהן כמו כן משבעת המינין דמברך עליהן ב"פ האדמה לפטור את (ד) התפוחים לכן צריך להגיג הכי בדפרישית (ה) לעיל בשאין ברכותיהן שוות כמו תפוחים וקליות: **א"ר** ירמיה להקדים דא"ר יוסף וכו'. פירש"י והר"י לפי גרסא זו אתיא הא דאמר רב יוסף כל המוקדם כר' יהודה דוקא אבל ר' שמעיה גריס אמר רב יוסף וכו' ואתיא אליבא דרבנן ומיירי שאין חביבין זה מזה דהא אזלינן בתר מוקדם דאי בחביבין פשיטא דחביב קודם דהא אפי' בשאר מינין לגבי שבעת המינין אמרי רבנן דמברך על איזה שירצה ומילתא דרב יוסף מילתא באפי נפשה ולא נהירא דבסמוך משמע דגרס דאמר רב יוסף ואתיא כר' יהודה דוקא דקאמר רב חסדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא וכו' א"ל לא סבר לה מר להא דרב יוסף דאמר כל המוקדם[ג] וכו': **במאי פליגי.** כלומר מאי טעמא דר' יהודה דאמר שבעת המינין עדיף מאי עדיפות שייכא בהו אחר שאינן יכולין לפטור שאר מינין ומשני דהעדיפות הוי מן ההקדמה: **גפן** כדי רביעית יין וכו'. פי' אם אכל עלין או לולבין כדי רביעית יין חייב אבל אם אכל מהן כדי רביעית מיס לא מחייב דקלישי והולכין בקל חוץ מן הכלי אבל כי משערין ביין לריך שיעורא טפי שהיין הוא עב ומחזיק גודש קצת קודם שיפול מן הכוס רביעית יין ואם היה מיס היה (ד) יולא יותר מרביעית[ו]: **כלי בעלי בתים.** גבי כלי עץ מתניא: אייתו

כדי רביעית יין חייב אבל אם אכל מהן דסמיך אבל מידי דקליס לא הוה רביעית דידיה כזית: **להוצאת שבת.** דתנן המוציא אוכלין כגרוגרת (שבת עו:) והיא תאנה יבשה: שיעורן

הכוס יותר מן המים (סוכה שם). **תאנה.** מה שיערו בה, כגרוגרת להוצאת שבת. שיערו בכל האוכלים (שם). כל כלי בעלי בתים שיעורן. בנקביהן, בכרמונים. דעד שיקבה כמוציא רמון שם כלי עליו ומקבל טומאה לפי שבעל הבית חס על כליו וכשהוא מוציא זיתים הוא משמשם בו רמונים, אבל כלי אומן שעומד לימכר טהור בנקב כל שהוא (סוכה ו.) דמסתמא בפחות מכן הוי טהור לפי שאינו חס על כליו אם נשבר בתעבר, דכוותה אמרינן שלא על שלא לעבייט חזי ולעזיריס לא חזי (עי' שבת מז.) לזה טמא ולזה טהור, ודכוותה נמי אמרינן בפרק המצניע בשבת אינו חייב אלא המצניע, דהוא חשיב ליה אבל אחר אינו מחשיבו (בת"י).

צה א ב מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' יג סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' ריח סעיף א:

צו ג מיי' וסמג שם טוש"ע שם סעיף ד:

צז ד מיי' פט"ז מהלכות טומאת צרעת הל' ז:

צח ה מיי' שם הלכה ו:

צט ו מיי' פ"ג מהל' טומאת מת הל' כ [ופ"ב הל' יח]:

ק ז מיי' פ"ה מהלכות מירות הלכה כ סמג לאוין רכ:

קא ח מיי' פי"ח מהל' שבת הלכה א:

קב ט מיי' פ"ו מהל' כלים הלכה ב:

תורה אור השלם

1. אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ: דברים ח ח

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, ואי על הזית מברך תחילה למה הוצרך לפרש שאין הצנון פוטר את הזית והלא לעולם יברך על הצנון לבסוף. ב. בתוס' רי"ש הביא את זה בשם הר' שמעיה בשם ר' האי. ג. בתוס' רי"ש הוסיף. ומאי קושיא לימא ליה תמרי עדיפא ליה, ע"כ י"ל דההיא דלקמן אתא כר' יהודה וכולהו אמוראי דלקמן כר"י ס"ל.

רבינו חננאל

אמר עולא מחלוקת בשברכותיהן שוות דר' יהודה סבר מין שבעה עדיף ורבנן סברי מין חביב עדיף. כשברכותיהן שוות אין אחד מהם עיקר, ובין אם בירך על פירות בין אם בירך על שבעת המינים יצא, דקיימא לן כחכמים דיחיד ורבים הלכה כרבים. אבל כשאין ברכותיהן שוות וכו' כגון פירות האילן וירק. דברי הכל מבורך על זה וחוזר ומברך על זה, ועל איזה שירצה מקדים ומברך, ואפי' היה הפרי ממין שבעה. הכא במאי עסקינן כשהצנון עיקר. אבל אם אין הצנון עיקר ולא חביב, מברך על הזית ואח"כ על הצנון, דאפושי בברכות עדיף, ולא אמרינן מבורך על הצנון ונפטור זית דבירך בורא פרי האדמה על פירות האילן יצא, דאין להפקיע ברכה כל כי האי גונא. [דאמר ר' יוחנן כל הפסוק כולו לשיעורין נאמר חטה דתנן הנכנס לבית המנוגע וכליו על וכו'. פירשנוהו במסכת סוכה].

עין משפט נר מצוה

מוסף רש"י

כל הפסוק כולו לשיעורין נאמר. הפסוק מדבר בשבחה של ארץ ישראל שאפילו בדברי תורה צריכין לשער בפירותיה איסורין שבתורה (סוכה ה:). וטבעותיו בידיו. בקומקום שלא כדרך מלבוש (חולין עא:) דומיא דכלי על כתפיו (ערובין ד.) או: דומיא דסנדליו (סוכה שם). היה לבוש כליו. וכן כולם דרך לבישתן קרויין בגדיו וכטלין אצלו (ערובין שם). והן טהורין עד שישהא. דכתיב והאוכל בבית יכבס וגו' ודרשינן בתו"כ אין לי אלא אוכל ושוכב, אוכל בלא אוכל, לא אוכל ולא שוכב בלא אוכל, לא אוכל ולא שוכב ממין, מ"ל יכבס בגדיו ריבה, שהי פעמים כתיב יכבס בגדיו, ואם קופיטו לרבות הכל מה מ"ל והאוכל, ליתן שיעור לשובב כדי אכילה, שאין טעון כיבוס בגדים עד שיהה כדי אכילה, וגופו טמא מיד דהכי כתיב והבא אל הבית יטמא ולא כתיב כיבוס בגדים, והאוכל בבית הטיבו שוהה כדי אכילה יכבס בגדיו (סוכה ו. וכעי"ז ערובין ד.). אכילת פרס. תרגם ביאים הן מזון סעודה ביומיים, פרס לשון פרוסה שהיעריהו בחלי ככר האמור בעירוב דבעינן מזון ב' סעודות ותנן התם תניא בבית המנוגע (שם:). פת חטין. שהייתה מועטת משל שעורים (סוכה שם). מיסב. דהיינו דרך אכילה, מי שהוא מיסב הוא עסוק באכילה ואינו טורח בדברים אחרים (שם). ואוכלן בלפתן. שנאכלת מהר (ערובין שם). עצם כשעורה. מן המת (סוכה שם). ואינו מטמא באהל. שום עצם בלא בשר עד שיהא שם שדרה שלמה או גולגולת או רוב מניו, ב' שוקים ויריך אחת, או רוב מניו, קב"ה אבריה (ערובין שם). גפן. מה שיעורו בו, כדי רביעית יין לנזיר. בשאר איסורי מיר, דאיכא למ"ד במסכת מיר (לד:) דחרלנים ולולבין ועליו מצטרפין לשיעור רביעית יין, אשם יתנם לכוס אלא יין עד שיצא ממנו רביעית יין, ואין דומה המשער בכוס אלא מיס לנשער ביין, משום דיין עב הוא ואינו מתהר לצאת אלא בערך וגבדא על שפת

הגהות הב"ח

(א) גמ' ממין שבעה וכי לית ליה: (ב) שם אכילת פרס תנא פת חטין וכו' ואוכלה בלפתן: (ג) תוס' ד"ה אבל וכו' דאפילו רבי יהודה: (ד) ד"ה נפן וכו' היה היוצא יותר:

גליון הש"ס

גמ' כל המוקדם בפסוק. עי' מוהרי אבן מגיגה דף י"ב ע"ב ד"ה ואת אתרן:

אייתו לקמייהו תמרי ורמוני. ולא גלפת בהן את הפת דאם כן הוו להו פת עיקר והן טפלה ותנן (דף מד.) מברך על העיקר ופוטר את הטפלה: **זה שני לארץ**. מ"מ היכא דאיכא חטה וזית לו שעוריס ותמרים אע"ג דשוין לארץ מכל מקום המוקדם בפסוק דהיינו לארץ ראשון יקדים לברכה[א]: **הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה**. וכגון שאין בהן גלפן את הפת אלא לקנוח סעודה: **אלא פת הבאה בכסנין**. דטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו רק בורא נפשות רבות מידי דהוה אאורז ודומן דאמרי' לעיל (דף נז:) בתחלה מברך במ"מ ובסוף אלא כלום הוא ואינו בהן שקדים הרבה. ופי' רש"י אפי' אם אכל מהן אחר בהמ"ז קאמר ולא נהירא מדאמרי' לעיל כל שיש בו מחמשת המינין צריך ברכה מעין שלש ועוד אמאי קאמר כיסנין לימא נמי אורז ודומן ע"כ צריך לפרש דמיירי בתוך הסעודה קודם בהמ"ז[ב] דמיירי בה וה"ק חוץ מן הפת הבאה בכיסנין בתוך הסעודה קודם בהמ"ז אין טעון ברכה לאחריו לפטור ליה בהמ"ז אפי' לרב ששת משום דהוי דבר מועט אבל בלא סעודה אף לאחריו צריך לברך מעין ג' ברכות ולהכי לא נקט פת אורז ודומן שהרי אפילו בלא סעודה נמי אין צריכין ברכה מעין ג' לאחריו: לא קי"ל כרב ששת אלא כרב הונא ורב נחמן דאין הלכה כיחיד במקום רבים. ה"ג: **ויין פוטר כל מיני משקין**. ולכאורה מיירי ביין בלא סעודה דאי בהדי פת תיפוק ליה דפטר ליה פת דאפי' יין נמי רלה לומר הספר בסמוך דפטור אי לאו טעמא דקובע ברכה לעצמו אלא מיירי בלא סעודה ואפ"ה יין פוטר ולית הלכתא כוותיה שהרי מפת פוטרת אין הלכה כמותו אלא כספק רב פפא א"כ גם מהא דקאמר יין פוטר וכו' לית הלכתא כוותיה: **הלכתא** דברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה. פי' הקונטרס לגלפת בהן את הפת אין טעונין ברכה דהוו להו טפלה ולא נהירא דא"כ מתני' היא (דף מד.) דמבדך על העיקר ופוטר את הטפלה ומאי קמ"ל ועוד קשה דפריך בסמוך יין נמי נפטריה פת ומאי קשה והלא כששותים היין אינו טפלה לפת ואנן במידי דטפל לפת מיירינן ואין לפרש לפירוש הקונטרס יין נפטריה פת כששורה פתו ביינו קאמר דהוה ליה יין טפל דהא לא אשכחן שיבך עליו בענין זה אלא ודאי מיירי בשתיה ועוד קשה מה שפי' רש"י דברים הבאים שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון דייסא ותרדין וכרוב שאינן של לפתן ובאין לזון ולשבוע טעונים ברכה לפניהם דלאו טפלה ניהו ומיהו פטורין מברכת המזון דמיני מזון ניהו ולא נהירא דאמרי' במתני' ברך על הפת פטר את הפרפרת וכגמ' מפרש דהוא הדין כל מעשה קדרה ודברים הרגילים לבא לאחר הסעודה פירש"י כמו פירות ואפי' הביא אותן בתוך הסעודה שלא מחמת לפתן טעונים ברכה בין לפניהם דלאו טפלה ניהו ובין לאחריהם דאין ברכת המזון פוטרתן דלאו מזון ניהו דהיינו כרב ששת דאמר לעיל הביאו לפניו תאנים ורמונים בתוך הסעודה דטעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם והוי דלא כהלכתא דקיי"ל כרב נחמן וכרב הונא כדפרישית לעיל. על כן פי' ר"י דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה כלומר הרגילים לבא מחמת הסעודה בפת שרגילים לאכלן עם הפת כגון בשר ודגים וכל מיני קדרה והביאן בתוך הסעודה אין טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם אפי' אכלן בתוך הסעודה בפני עצמן בלא פת דכיון דמשום פת הם באין הפת פוטרתן אבל דברים שאין דרכן לבא בתוך הסעודה כגון תמרים ורמונים ושאר כל פירות שאין רגילים ללפת בהן את הפת טעונין ברכה לפניהן דכיון דלאו משום לפתן אתו אין הפת פוטרתן והיינו כר"נ וכרב הונא דלעיל דאמרי דטעונין ברכה לפניהן ולא לאחריהן: **לאחר** הסעודה גרסי'. ותו לא ולא גרסי' דברים הבאים בהן סיפא והכי פירושו אם הביאו דברים שהזכרנו אחר הסעודה פי' לאחר שמשכו את ידיהם מן הפת שוב אין הפת פוטרתן כלל והוי כמו שאכלן בלא שום סעודה ובין דברים הרגילים לבא מחמת הסעודה ובין דברים שאין רגילים לבא מחמת הסעודה טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם דאכל דברים דלעיל קאי ועכשיו אין לנו דין זה דאין מנהג שלנו למשוך ידינו מן הפת כלל עד לאחר בהמ"ז אלא כל שעה שאנו אוכלין פירות או שום דבר קודם בהמ"ז דעתנו לאכול פת כל שעה וקיי"ל כספק דרב פפא: **אי הכי** יין נמי נפטריה פת. דודאי יין מחמת סעודה אתי שהוא שותה כמה פעמים דאי לאו הסעודה לא יפתה ולפטריה פת ומשני שאני יין דגורס ברכה לעצמו פירש"י דברכה מקומות הוא בא ומברכין עליו אע"פ שאין צריכין לשתות כגון בקידוש ובברכת אירוסין ורשב"א פי'[ג] משום דצריך לברך על היין בורא פרי הגפן ובתחלה כשהוא בענגים בורא פרי העץ ועל שאר משקין שהכל נהיה בדברו ומיהו אומר ר"ת דבשאר משקין כמו מים ושכר הבאים מחמת הסעודה פת פוטרתן דאפי' יין הוה פוטר אי לאו דקובע ברכה לעצמו ודלא כמחזור ויטרי[ד] שכתב שמברכין למים ברכה בכל פעם ופעם ואפי' בתוך הסעודה דהוי כגמלך והא דלא פריך הכא[ה]

(ג) מהן משום דיין זיין אבל מים לא זייני כדאמר (לעיל לה.) העודר מן המזון וכו' ופשיטא דלא פטר להו פת דאינה בכלל ברכת הפת: מיהו

שיעורן כרמונים. ניקב כמוליא רמון טהור. בעלי בתים חסים על כליהם הלכך ניקב כמוליא קטניות מלגיעו לזיתים ניקב כמוליא זית משתמש לגוזזים ניקב כמוליא אגוז משתמש בו רמונים אבל של אומן העומד למכור לא הוי שיעוריה בהכי: **שרוב שיעוריה**. אכילת חצי דס עותר ופיגול: **דבש**. האמור בתורה הוא דבש תמרים וכותבת היא תמרה: **זה שני לארץ**. ארץ זית שמן ודבש דכתיב בסיפיה דקרא הפסיק ארץ את הסדר וחזר לעשות זיתים ותמרים משובים (ו) מתאנים ורמונים שהרמון חמישי לארץ הכתובה בראש המקרא ודבש שני לארץ הכתובה בסופו: **מאן יהיב לן נגרי דפרזלא**. רגליים של ברזל: **ונשמעינך**. נשמשך ונלך אחריך תמיד: **הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה**. ולא נלפת את הפת דא"כ הוו להו טפלה ואין חוזק בדבר שאין טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו אלא לקנוח שאינה באה אלא לקינוח סעודה והוי מועט לא רצו לקבוע ברכה לאחריה ולא דמי' לתאנים וענבים דקנוח סעודה. ג. בתוס' רי"ש גרס, ורבינו שמואל פי' וכו' (וכ"ה בדפו"י בתוס' שלנו) ואמרינן לעיל טעמא משום דאשתני לעלויא וכיון דמשום חשיבותו אשתני ברכתו אין לנו לבטלה משום ברכת הפת. ד. בתוס' רי"ש כתב, דנמלך הוי דאין אדם שותה מים אלא לצמאו וסברא גדולה היא זו שאם יברכו במים באמצע הסעודה יברכו על כל פעם. ה. בתוס' רי"ש כתב, דכי פריך הכא יין נמי נפטריה פת דוקא מיין שייך לאקשויי הכי משום דזיין אבל מים שאין הפת פטורה לא ק' ליה מידי משום דלא זייני.

לעזי רש"י

אובליאי"ש [אובלידי"ש]. אפיפיות, "וַפלים".

מוסף רש"י

ארץ שרוב שיעוריה כזיתים. מת ונגילה ואיסור מלג ודס ופיגול ונותר וטמא וגיד הנשה (סוכה ו.). **דבש**. כל דבש האמור בתורה דבש תמרים וכדאמר התם (בכורים פ"ל מ"ג) אין מביאין בכורים כי אם משבעת המינים ולא מתמרים שבהרים ולא מפירות שבעמקים, אלמא פטיטא ליה לתנא דתמרים מז' המינין דהיינו דבש (ערובין ד:) כל מיני מתיקה קרויין דבש, ותמרים מיני מתיקה הן (סוכה שם). **ככותבת**. תמרה (שם). **ביום הכפורים**. הלא כתיב ביה אכילה אלא אשר לא תעונה, מידי דמייתב דעתיה ומפקע ליה מעינוי (שם). **הני שיעורין בהדיא מי כתיבי**. כלום כתיב בתורה עצם כשעורה וכיצד המנוגע בחטין וכן כולם (שם). **לאחר הסעודה**. כלומר הרגילים לבא לאחר הסעודה, **טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם**. פליגו הביאן בתוך הסעודה, דכיון דאין לפתן אין הפת פוטרתן (חולין קיא:).

מסורת הש"ס

(ו) נע"ז פוס' סוכה ו. ד"ה אלא], (ב) בעירובין ובסוכה מסיק הש"ס אלא הלכתא וינהו, (ג) מולין קיא:.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה זה שני וכו' משובים מרמונים שהרמון כל"ל ותיבת מתאנים נמחק: (ב) תוס' ד"ה אי הכי וכו' כמגלן **ובא** דלא פריך הכא מיין **אלא** משום דיין.

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הקשה. וא"ת לכתוב ארץ חטה וזית ושעורה רי"ל שלא רצה להפסיק בין חטה לשעורה שהם מיני זרעים. ב. בתוס' רי"ש כתב, שאוכלה אחרי הסעודה קודם בהמ"ז במקום תאנים וענבים ומתוך שאינה באה אלא לקינוח סעודה והוי מועט לא רצו לקבוע ברכה לאחריה ולא דמי' לתאנים וענבים דקנוח סעודה. ג. בתוס' רי"ש גרס, ורבינו שמואל פי' וכו' (וכ"ה בדפו"י בתוס' שלנו) ואמרינן לעיל טעמא משום דאשתני לעלויא וכיון דמשום חשיבותו אשתני ברכתו אין לנו לבטלה משום ברכת הפת. ד. בתוס' רי"ש כתב, דנמלך הוי דאין אדם שותה מים אלא לצמאו וסברא גדולה היא זו שאם יברכו במים באמצע הסעודה יברכו על כל פעם. ה. בתוס' רי"ש כתב, דכי פריך הכא יין נמי נפטריה פת דוקא מיין שייך לאקשויי הכי משום דזיין אבל מים שאין הפת פטורה לא ק' ליה מידי משום דלא זייני.

עין משפט נר מצוה

קג א מיי' פ"ג מהלכות שביתת עשור הל' ו סמג לאוין סט טוש"ע או"ח סי' תריב סעיף ו:
קד ב מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' יג סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' ריא סעיף ד:
קה ג טוש"ע או"ח סי' קעד סעיף ב:
קו ד מיי' פ"ד מהלכות ברכות הל' יא סמג עשה טוש"ע או"ח סימן קצז סעיף ו ב:
קז ה טוש"ע או"ח סי' קעד סעיף ו ז:

רבינו חננאל

אמר רב פפא הילכתא דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אין טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם. פירוש, כל דבר הבא בתוך הסעודה מחמת סעודה לאכול בהן פת, כגון מיני תבשילין וכיוצא בהן דעבידי למילפת בהן, אין טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם. יש מי שאומר אפי' ענבים ותאנים ורמונים וכיוצא בהם, שהרבה בני אדם אוכלין בהם פתן, בזמן שבאים בתוך הסעודה למילפת בהו את הפת, פת פוטרתן ואין צריכין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם. ודייסא וכיוצא בהם. ואע"ג דאמרינן בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא, אם נהמא ממש הוא, דברי הכל פת פוטרת את הפת, ואם אינה פת הרי הוא תבשיל הבא מחמת הסעודה בתוך הסעודה, ופת לדברי הכל פוטרת כל תבשיל הבא מחמת הסעודה בתוך הסעודה, אבל דברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת סעודה כגון מיני מתיקה חביצא בדובשא ופאלודג וכיוצא בהן, שבאין למתיקה ולא ללפת, טעונין ברכה לפניהם ולא לאחריהם. דברים הבאים שלא מחמת סעודה לאחר סעודה כגון אבטיחים וענבים ורמונים וכיוצא בהן, שאין באין ללפת בהן את הפת, שכבר סלקו את הפת מלפניהם ועדיין לא רחצו ידיהן, הרי אלו טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם, שכיון שלא באו ללפת בהן, אין ברכת המזון פוטרתן מלברך אחריהן. לכך צריכין ברכה לפניהם ולאחריהם. זהו פי' דברי רב פפא שפסק הלכה. **אי הכי יין נמי נפטריה פת שאני יין דגורם ברכה לעצמו**. א"ל לבן זומא אם הפת פוטרת כל הבא מחמת סעודה בתוך הסעודה, תפטור גם את היין. אמר **להו** יין גורם ברכה לעצמו. שפוטר כל מיני משקין. פירוש אחר: הא דפריך יין נמי נפטריה פת, היינו ע"י תערובות ששורה בהם את הפת, אבל כששותיהו כך בתוך הסעודה, אתי ליה שפיר שאין הפת פוטר את היין, ואין מקשה כלום מזה, וכש"כ דאתי שפיר שאינו פוטר את שאר משקין. והא דפריך מיין טפי משאר משקין, משום שדרך בני אדם לשרות ביין.

דגורם ברכה לעצמו. בכמה מקומות הוא בא ומברכין עליו ואע"פ שלא היו צריכים לשמייתו: **רב הונא אכל תליסר ריפתי.** מפת הבאה בכסנין ולא בירך אחריו: **אמר רב נחמן עדי כפנא** גרסי': **עדי.** אלו. כלומר אלו לרעבון נאכלו ואכילה מרובה כזו לא נפטרת מברכה אלא כל שאחריה קובעין אכילתן בכך טעון בהמ"ז כך פירש רב האי. ורבותינו פירשו תליסר ריפתי מפת שלנו ולא בירך אחריו משום דלא שבע וקרא כתיב (דברים ח) ואכלת ושבעת וברכת וכך פי' רב יהודאי בה"ג ואינו נ"ל דלית ליה לרב הונא והם החמירו על עצמן עד כזית ועד כביצה (לעיל דף כ:) ודלא כר"מ ודלא כר' יהודה (לקמן דף מט:): **לחמניות.** אוזבלי"ש בלע"ז: **אסור מלאכול.** עד שיברך בהמ"ז ויחזור ויברך על הבא לפניו דכיון דגמר אסא דעתיה מברכה ראשונה ומסעודתיה: **סלק אחמר.** אם סלק הלחם וכל האוכל מעל השלחן ועדיין לא ברכו אסור לאכול: **ריספנא.** אמיצטרטיש"ן: **אפכא דריש גלותא סמכינן.** ואין סילוקנו סלוק שדעתנו אם יש משאות מאת פניו אלינו נאכל: **הרגיל בשמן.** למשוח ידיו אחר אכילה: **שמן מעבכו.** לענין ברכה שאפילו גמר וסלק ולא משח ידיו עדיין סעודה קיימת ואוכל בלא ברכה: **ולית הלכתא כלל הני שמעתתא.** אין סיום סעודה תלוי לא בגמר ולא בסלוק ולא בשמן אלא במים אחרונים כ"ז שלא נטל מים אחרונים הוא מותר לאכול ומשנטל אסור לאכול: **לנטילת ידים.** * דמים אחרונים בהמ"ז ולא יאכל כלום עד שיברך על מזונו: **אבף נפ"ת.** המקריבו אליו ומאריחו בביתו: **ברכה.** בביתו: **מתני' ברך על היין כו'.** נוהגין היו להביא קודם אכילה כוס יין לשתות כדתניא לקמן (דף מג.) כיצד סדר הסבה כו' ומביאין לפניהם פרפראות להמשיך אכילה כגון פרגיות ודגים ואח"כ מביאין השלחן ולאחר גמר סעודה יושבים ושותים ואוכלים ומה הן אוכלים פרפראות כגון כיסני דמעלו לגבא[1] ולחמניות והוא יין ופרפרת שלאחר המזון ושניהם קודם בהמ"ז: **מעשה קדירה.** חלקא טרגים (א) וטיסני: **היו יושבים.** בלא הסבת מטות שמוטים על לדיהן שמאלית על המטה ואוכלין ושותין בהסבה: **כל אחד ואחד מברך לעצמו.** דאין קבע סעודה בלא הסבה:

דגורם ברכה לעצמו רב הונא אכל [ב]תליסר ריפתי בני תלתא תלתא בקבא ולא בריך א"ל רב נחמן עדי כפנא אלא [א]כל שאחרים קובעים עליו סעודה צריך לברך רב יהודה הוה עסיק ליה לבריה בי רב יהודה בר חביבא אייתו לקמייהו פת הבאה בכסנין כי אתא שמעינהו דקא מברכי המוציא אמר להו מאי ציצי דקא שמענא דילמא המוציא לחם מן הארץ קא מברכיתו אמרי ליה אין דתניא רבי מונא אמר משום רבי יהודה פת הבאה בכסנין מברכין עליה המוציא ואמר שמואל הלכה כרבי מונא אמר להו [ג]אין הלכה כרבי מונא אתמר אמרי ליה והא מר הוא דאמר משמיה דשמואל [ד]לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא שאני התם [ה]דקבע סעודתיה עלייהו אבל היכא דלא קבע סעודתיה עלייהו לא רב פפא איקלע לבי רב הונא בריה דרב נתן בתר דגמר סעודתייהו אייתו לקמייהו מידי למיכל שקל רב פפא וקא אכיל אמרי ליה לא סבר לה מר גמר אסור מלאכול אמר להו סלק אתמר [ו]רבא ורבי זירא איקלעו לבי ריש גלותא לבתר דסליקו תכא מקמייהו שדרו להו [ז]ריסתנא מבי ריש גלותא רבא אכיל ורבי זירא לא אכיל א"ל לא סבר לה מר סלק אסור מלאכול א"ל [ח]אנן אתכא דריש גלותא סמכינן: אמר רב הרגיל בשמן שמן מעכבו אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא אמר לן כגון אנן דרגילינן במשחא משחא מעכבא לן ולית הלכתא ככל הני שמעתתא *אלא כי הא דאמר רבי חייא בר אשי אמר רב *שלש תכיפות הן [ז]תכף לסמיכה שחיטה [ו]תכף לגאולה תפלה [ח]תכף לנטילת ידים ברכה אמר אביי אף אנו נאמר תכף לתלמידי חכמים ברכה שנאמר [1]ויברכני ה' בגללך איבעית אימא מהכא שנאמר [2]ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף: **מתני' [ט]**ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון [י]ברך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון ברך על הפת פטר את הפרפרת על הפרפרת לא פטר את הפת בש"א אף לא מעשה קדרה [כ]היו [יא]יושבין כל אחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכולן

מיהו ר"י ור"ת היו אומרים שלא לברך כלל אשאר משקין הבאין בתוך הסעודה וטעמא דפת פוטרת כל הדברים הבאים בשבילה והשתא יין פוטר כל מיני משקין לפי שעיקר משקה הוא והוא רואה לכל מיני משקין ולכך הוא העיקר והן טפלין לו לענין ברכה והלכך משקין הבאין מחמת הסעודה שבאין בשביל הפת לברות המאכל וגם א"א לאכילה בלא שתיה והלכך פת פוטרתן חוץ מן היין כדקאמר גמרא טעמא ולהאי טעמא ניחא מה שאנו מברכים בפסח על החזרת על אכילת מרור לבד שהעולם מקפיד אמאי אין מברכין נמי ב"פ האדמה וב"פ האדמה דאשאר ירקות אינו פוטר כדקאמרינן התם כיון דאיכא הגדה והלל אסא דעתיה אלא וודאי טעמא הוי כיון דרחמנא קבעיה חובה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו הוי כמו דברים הרגילין לבא מחמת הסעודה דפת פוטרתן: **לחמניות.** פרש"י אוזבלי"ש ולא נהירא דא"כ אפילו לא קבע נמי (ב) לברך המוציא שהרי הוא לחם גמור שהרי קופו עשה ונראה לפרש דהיינו יולי"ש מיהו כי קבע סעודתיה עליה מברך עליו המוציא כמו בפורים מיהו רגינו שמשון פירש דאין לברך עליו המוציא דהוי כמו דייסא: **סלק אתמר.** משמע שדרכן היה (ג) לסלק השלחן קודם בהמ"ז ולכאורה קשה למנהג שלנו שאנו מקפידים שלא לסלק הלחם קודם (ד) ושמא בימיהם נמי לא היו מסלקין השלחן מקמי המברך כי אם מלפני שאר המסובין לפי שהיו להן שלחנות קטנים וכל אחד לפני עצמו אוכל על שלחנו אבל אנו ברגילים לאכול כולנו על שלחן אחד אין נראה לסלק השלחן עד לאחר ברכת המזון: **רבי זירא לא אכל.** תימה (ה) לפי מה שמפרשים העולם הב לן ונברך אסור למשתי בלא ברכה שלפניו אמאי לא אכל לברך עליה וליכול ושמא היה תבשיל שהיה בו פת והיה צריך ברכת המוציא ונט"י וטורח היה לעשות כל כך: **אתכא** דריש גלותא סמכינן. מי ששכח לאכול אפיקומן ואמר הב לן ונברך אינו היסח הדעת דאינו אתכא דרחמנא סמכינן ואם שכח וברך ולא אכל אפיקומן א"צ לחזור (ו) דכל מצות לשם מצוה עשויות והא דאמרינן[1] כי אמר הב לן ונברך אסור למשתי וכן אסורים כולן היינו דוקא כי אמר בעל הבית אבל לא אורח (וכי אסורים כולן היינו כי אמר בעה"ב אבל בשביל אורח אינן נאסרין) ואף איהו גופא יכול לחזור ולאכול עם בעה"ב: **אתכא** דריש גלותא סמכינן. וכשרגיל לאכול מיני פירות ומביאין להם בזה אחר זה יש אומר שצריך לברך אכל חד וחד לפי שאינן יודעים אם יתן להם בעה"ב יותר ונראה שאין צריך לברך לפי שסומכין על שלחן בעה"ב והיינו דבי ריש גלותא: **תכף** לנטילת ידים ברכה. והלכך כיון שנטל ידיו באחרונה לאחר סעודה אסור לאכול עד שיברך והוא הדין אם אמר הב לן ונברך אפי' בלא נטילה[2] (ט): **ברך על הפת פטר את הפרפרת.** ונראה דמיירי בפרפרת שבאתן הסעודה דאי בפרפרת שלאחר הסעודה הא פסק רב פפא (י) דברים הבאים לאחר סעודה טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם ורש"י פירש פרפרת מיני דגים ופרגיות וקלא קשה א"כ מאי קמ"ל דברך על הפרפרת דלא פטר את הפת ונראה כפירוש ר"ח דפירש דפרפרת פת גמורה בקערה לית בה תוריתא דנהמא דמברכין עליה בורא מיני מזונות והשתא ניחא דאצטריך לאשמעינן דברך על הפרפרת לא פטר את הפת אע"ג דהוא מין פת וכן משמע בגמרא דחשיב פרפרת (יא) מעשה קדרה ומעשה קדרה היינו חלקא טרגים וטיסני כדאמרינן לעיל[3] (לג.): **הסבו** אחד מברך לכלן. ואנו אין לנו הסבה אלא בפת בלבד ופת מהני אפי' בלא הסבה דדוקא לדידהו שהיו אוכלים בהסבה היו צריכים הסבה אלא ישיבה שלנו הוי קביעות לנו בהסבה דידהו שהם היו רגילים כל אחד להסב על מטתו ועל שלחנו אבל עכשיו כולנו אוכלים על שלחן אחד וכשאנו אוכלין יחד היינו קביעותינו והכא דקאמר היו יושבין וכו' בגמרא משמע דמיירי בין בברכת המוזן בבהמ"ז כעובדא דתלמידי דרב בברכת המוזן מההיא דפליגי ביין אי בעי הסבה ומיהו בני אדם האוכלים בדרך והולכים ולא ישבו כל אחד מברך לעצמו וא"ת מאי שנא דבמוגמר אפילו לא הסבו אחד מברך לכולם בירושלמי פריך ומשני משום דבמוגמר כולם נהנים ביחד אבל אכילה ושתיה אינה בלא אחר זה אחר זה:

ועא"פ

א) [ע"י מו' ב"ב קנג: ד"ה עליונא וע"י רש"י ומוס' שבת קיט. ד"ה תליסר], ב) [רנבן], ג) [פי' תלק ונקמן דף נ: פי' דיקתנא], ד) מגמות נ. [ביצה כ.], ה) [יוסבין נאכול כ"ש הגי' במשנה שבמשניות אבן בירושלמי ובכ"ף והא"ש וכן בשאלתות ליתא וכ"מ בתוס' לקמן ע"ב ד"ה הסבו אין], ו) [עירובין מט:], ז) [פסחים קג.], ח) [וע"ש תוס' סוטה לט. ד"ה כל הכן], ט) לעיל מא.], י) [נ"ל מענין מעשה קדירה וכ"ה בלא"ש],

תורה אור השלם

1. וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְיָ בִּגְלָלֶךָ:

בראשית ל כז

2. וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל אֲשֶׁר יֶשׁ לוֹ וַיְבָרֶךְ יְיָ אֶת בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַתְּהִי בִּרְכַּת יְיָ בְּכָל אֲשֶׁר יֶשׁ לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה:

בראשית לט ה

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה מעשה קדירה חלקא טרגים. נ"ב ע"ל דף לז ע"ש: (ב) תוס' ד"ה לחמניות וכו' לא קבע נמי צריך לברך וכו' שהרי תחלתו וסופו עיסה: (ג) ד"ה סלק וכו' משמע שדרכן. נ"ב פירוש מדקאמר לנתר דסליקי תכא וכו': (ד) בא"ד אלאם קודם. נ"ב כלומר ולמה לא מסלקין גם השלחן: (ה) ד"ה רבי זירא וכו' תימה. נ"ב וכ"כ התוספות פרק כפוי הדם סוף דף פו: וכ"כ הרא"ש לנסי: (ו) ד"ה אתכא דריש גלותא וכו' א"צ לחזור ולאכול דכל:

גליון הש"ם

גמ' אלא כי הא דאר"ח בראשי. עי' כרמב"ן במלחמות פ"ב דשבת בד"ה ועוד כתב הרי"ף הא דרב גידל: גמ' שלש תכיפות הן. עי' לקמן דף נ"ב ע"א תוס' ד"ה תכף: רש"י ד"ה לנטילת ידים דמים אחרונים. כך מבואר בסוגיין. אבל במ"ר דברים ובירושלמי פ"א ה"א מבואר דקאי על עגילה דאמרה. ועיין תוס' סוטה דף ל"ט ע"א ד"ה כל וע"ש:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף. כדאמרי' בערבי פסחים כיון דאמר הב לן ונברך אסור לכו למשתי עד דברכיתו. ב. בתוס' רי"ש הוסיף, והם כעין סופגנין שבלילתן רכה שמטגנין בשמן.

לעזי רש"י

אובליא"ש [אובלידי"ש]. אפיפיות, יַפּלים". אמנישטשיר"ן [אמנינשטרישו"ן]. מנה, משאת.

מוסף רש"י

דגורם ברכה לעצמו. שגורם ברכות הרבה לעצמו בקילוס ובהללה ובברכת תתעב (לעיל מ:). **ריסתנא.** מנה של בשר מבושל (לקמן נ: ושם: דיסתנא). **אתכא.** על השלחן (קדושין פא.).

רבינו ניסים

שלש תכיפות הן תכף לסמיכה שחיטה. בתלמוד ארץ ישראל בפ' מאימתי קורין אמר תכף לסמיכה שחיטה דכתיב (ויקרא א) וסמך ושחט. תכף לנטילת ידים ברכה [שנאמר] (תהלים קלד) שאו ידכם קדש וברכו את ה'. תכף לגאולה תפלה שנאמר (שם יט) יהיו לרצון אמרי פי מה כתיב בתריה ענך ה' ביום צרה ובגמ' דפ"ג דשחיטת קדשים (דף לג) אמרי תכף לסמיכה שחיטה דאורייתא: ומכסה בחדא. וכל כי האי גונא הוי הפסקה וצריך לברוכי. והתם קמבעיא אם עמד אדם מבית המשתה ונכנס לבית הכסא, כשחוזר לבית המשתה צריך לברך או לא, ולא אישפשיטא. **והא** דאיבעיא לן, **בא להם יין בתוך המזון** וברך ושתה, דודאי שתיה זו לשרות מזונו במעיו הוא, מהו לפטור היין שלאחר המזון כו'. קיי"ל דאינו פוטר, אע"ג דרב אמר פוטר, הא רב כהנא פליג עליה. ותו, הא דרב הונא ורב יהודה וכל תלמידי דרב אמרי אינו פוטר, ומקצת תלמידים שאומרים דפוטר לא סמכינן עלייהו. ורב נחמן דאמר פוטר הא רב ששת פליג עליה, וקיי"ל הלכתא כרב ששת לגבי רב נחמן באיסורי, וברכות לאו ממונא אינון אלא איסורי הן. ותו הא רבא מותיב על רב נחמן, אע"ג דמשני ליה, אשינויי לא סמכינן. הלכך יין שבתוך המזון אינו פוטר יין של אחר המזון. **ברך על הפת פטר את הפרפרת.** פי' פרפרת פת צנומה בקערה ולית בה תוריתא דנהמא, ומברכין עליה בורא מיני מזונות. ואע"ג דעלתה בתיקו קיי"ל דברך על הפת המוציא לחם, פטר את הפרפרת וכל מיני מאכל, אבל ברך על הפרפרת לא פטר את הפת, אבל מעשה קדרה כולה פטרי. **היו יושבין כל אחד מברך לעצמו.** פי', היו יושבין לעסק אחד ונזדמן להם לאכול, כל אחד ואחד מברך לעצמו, אבל אם הסיבו, כלומר ישבו לאכל ולא לעסק אחר, אחד מברך לכולן. ורמינן עלה הא דתניא עשרה שהיו מהלכין בדרך אעפ"י שכולן אוכלים מככר והפצירו בו ונמלך לשתות כוס אחר, צריך לברך, כיון דעקר דעתיה מלמשתי טפי מהאי כסא בהאי סעודתא צריך לברך. וכבר פירשתי הדברים הללו בערבי פסחים. ונקיטנא כלל אבל היכי דלא יכיל למישתי, כגון ברכת המזון וכל שכן תפלה כדגרסינן בכיסוי הדם הכי השתא התם משתיא וברוכי בהדי הדדי לא אפשר, משום הכי הוא בכיסוי הדם אפשר דשתיה בחדא ידא ומכסה בחדא.

עין משפט
נר מצוה

קח א ב מיי' פ"ג מהל' ברכות הלכה ט סמג עשין מ: טוש"ע או"ח סי' קסח סעי' ו ז: קט ג ד טוש"ע שם סעיף ו וסעיף ח:

קי ה מיי' פ"ד מהלכות ברכות הלכה ז סמג שם טוש"ע או"ח סימן קעט סעיף ב:

קיא ו מיי' פ"ג מהל' מעשה הקרבנות הלכה יב:

קיב ז מיי' פ"ז מהל' תפילה הל' ח טוש"ע או"ח סי' קיח סעיף ח:

קיג ח מיי' פ"ו מהל' ברכות הל' כ סמג עשין מ: טוש"ע או"ח סי' קעט סעיף ח וסי' קסו:

קיד ט מיי' פ"ד מהל' ברכות הלכה יב סמג שם טור א"ח סימן קנד:

קטו י טור או"ח סימן קעו:

קטז כ מיי' פ"ח מהל' ברכות הלכה יב סמג שם טוש"ע או"ח סי' קסו סעיף יא וסימן ריג סעיף ח:

רבינו חננאל

רב הונא אכל תליסר ריפתא בעבי מחלת ריפתא לקבא ולא בריך. ואמר כיון שהזכיר רב ששת פת הבא בכיסנין, פי' זו הפת העשויה כמין כיסין מלאים סוכר ושקדים ואגוזים וכיוצא בהן שעושין אותו כמין כעכין, ולוענסין אותן בבתי משתאות, הזכיר המעשה של רב הונא שאכל פת הבא בכיסנין תליסר ריפתא כעבי מחלת ריפתא לקבא, ולא בירך אחריהן וכו'. **ואמר רב נחמן עדי כפנא הוא.** פי' זה האיש רעב הוא וסעודתו קבע בהם וצריך לברך אחריהן מיסתבר. וכן היה רב נחמן אומר כל שאחרים קובעין סעודתן עליו, על זה הפת הבאה בכיסנין צריך לברך. וכש"כ שרב הונא עצמו שאכל כשיעור סעודת אחרים שלא אכלו עדיין כלום דצריך לברך תחלה וסוף. ואין הלכה כרב מונה דאמר פת הבא בכיסנין מברך עליה המוציא. ולחמניות שאמר ר' מברכין עליה המוציא ומערבין בהן, לא אמרו אלא בזמן שקובעין סעודתן עליהן. תני בתוספתא הביאו לפניו מיני תרגימה מברך עליהן בורא מיני ביסנין. **אמר רב הרגיל** בשמן ערב למשוח בו ידיו. שמן מעכבו. **שלש תכיפות הן** וכו'. ירושלמי: ג' תכיפות הן, תכף לסמיכה שחיטה, תכף לנטילת ידים ברכה, תכף לגאולה תפלה. תכף לסמיכה שחיטה דכתיב וסמך ושחט, תכף לנטילת ידים ברכה שאו ידיכם קדש וברכו את ה', תכף לגאולה תפלה יהיו לרצון אמרי פי, מאי כתיב בתריה ענך ה' ביום צרה וגו'. **מתני': ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון.** פירוש יין שלאחר המזון, היינו לאחר שהשלים סעודתו ונטל ידיו לברך ברכת המזון, אם בקש לשתות יין קודם ברכת המזון, אינו צריך לברך בורא פרי הגפן. והני מילי בשבתות וימים טובים, ובעת שיוצא מבית המרחץ, ובעת הקות הדם וכיוצא בהם, שאדם קובע סעודתו על היין, ובדעתו לשתותו אחר הסעודה, וכי מברך תחלה דעתו אכל מה שישתה. אבל בשאר ימות השנה ברכת היין שלפני המזון אינה פוטרת את היין שלאחר המזון. אבל היין שלאחר ברכת המזון בין בזה בין בזה צריך לברך, דברכת המזון ודאי מספקא, וכיון דמספקא איתסר ליה למישתי עד דבריך, וכדרבה בר מרי דבריך על היין [שלפני המזון ואחר ברכת המזון, אמר ליה אביי יישר, וכן אמר ר' יהושע בן לוי. ורב יצחק בר יוסף דבריך על כל כוס וכוס דנמלך הוא, כלומר כיון ששתה כוס אחד הסכים בדעתו שלא לשתות יותר, אבל אם הפסיק בין כוס לכוס אינו צריך לברך, כיון דעקר דעתיה מלמשתי כוס אחר, אבל אם הפסיק בין כוס לכוס אינו צריך לברך, כיון דעקר דעתיה מלמשתי כוס אחר, צריך לברך. וא

ואע"פ שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה. וכבר ברכו ברכת המזון ויש הפסק בין יין למוגמר:

ורב ששת אמר אינו פוטר ורב נחמן אמר פוטר וכל תלמידי דרב וכו'. וגרסה דהלכה כתלמידי דרב דרב ששת קאי כותייהו והלכתא כותיה דר"נ בדיני ד) וכרב ששת באיסורי ואע"ג דקי"ל ה) דרב שמואל הלכה כרב באיסורי שאני הכא דכל תלמידי דרב פליגי עליה מסתמא כך שמעו מרב מיהו אין אנו צריכין לאותו פסק דאין אנו מוסכין ידינו מן הפת כלל וגרסה דיין שלפני סעודה פוטר את היין שבתוך הסעודה אע"ג דפסקינן הכא דיין שבתוך הסעודה אינו פוטר יין דלאחר הסעודה שאני הכא דזה לשרות וזה לשתות אבל זה לשתות וזה לשרות פוטר שפיר כגון יין שלפני הסעודה פוטר שבתוך הסעודה ומה דנקט שבתות וי"ט לאו דוקא דה"ה אם קבעו סעודה על היין בשאר ימות החול ואם הביא אדם יין לפני הסעודה לשתות בתוך הסעודה פשיטא דיין דלפני סעודה פוטרתו כיון דדעתיה למשתי וכן יין של קידוש פוטר יין שבתוך הסעודה וכן הבדלה אם הביא על שלחנו להבדיל דפוטר יין שלאחרי כן שבתוך הסעודה ושבתות וי"ט לאו דוקא ולא אתא למעוטי אלא נמלך ואפילו את"ל דדוקא נקט שבתות וי"ט מ"מ יש לומר ה"מ לענין שבא לפטור יין שלאחר המזון שהוא אחר שמסכו ידיהם מן הפת אין רגילות לקבוע לשתות יין לאחר המזון בקביעות אלא בשבתות וימים טובים ולא בשאר ימים אבל לענין לפטור יין המזון שרגילות לשתות ודאי אפילו בשאר ימים פטר ליה יין שלפני המזון אע"פ דזה לשתות וזה לשרות דעד כאן לא איבעיא לן אלא אי לשרות דלא חשיב מפיק לשתות אבל לשתות דחשיב טפי דהיינו יין שלפני המזון פשיטא דפוטר יין לשרות וכן משמע נמי בערבי פסחים (דף קא.) גבי שקדשו בב"ה דר' יוחנן אמר אף ידי יין נמי יצאו ואין צריך לחזור ולברך על היין שבתוך הסעודה אע"ג דקדשו שלא במקום סעודה ס"ל לרבי יוחנן מדיצאו ידי קידוש מידי יין נמי יצאו ואף על גב דאיתותב רבי יוחנן הייגו דוקא בשינוי מקום א"כ גראה משם דה"ה להבדלה דאין לחלק בין הבדלה לקידוש ולאפוקי מהני דחולקין ואמרי דוקא קידוש פוטר משום דאין קידוש אלא במקום סעודה אבל יין של הבדלה לא פטר אפילו הבדיל לאחר נטילה דהכי מיירי הא דפסקינן דיין שלפני המזון פוטר היינו שבתוך המזון דכבר נטל ידיו והכי משמע בסמוך מתוך הברייתא כילד סדר הסבה וכו' מיהו גראה כיון דנטל ידיו ודעתו לאכול ולשתות שם פוטר אפילו להבדלה כדפרים מההיא דערבי פסחים ועוד דלא גרע יין להבדלה מיין שלפני הסעודה דפטר ומיהו יש שמחמירין להבדיל קודם נטילת ידים לאפוקי נפשייהו מפלוגתא דאז ודאי צריך לברך אחריו ברכה מעין שלא ולא פטר יין שבתוך המזון: **היין** שבתוך המזון מהו שיפטור יין שלאחר המזון. ומיירי דלא הוה להו יין לפני המזון: **הסבו** אין לא הסבו לא. ט תימה אמאי מקשה מדיוקא ו) ותקשי ליה מרישא בהדיא דקתני היו יושבים מברך כל אחד לעצמו וי"ל דאי מרישא הוה אמינא שיסבו בשביל עסק אחר שלא היה דעתם מתחלה לאכול אבל אם ישבו אדעתא לאכול אפילו בלא הסבה נמי מהניא א:

עשרה בני אדם שהיו מהלכין בו' ניזיל וניכול לחמא בו' בישבו והסבו דמיא. והשתא ניחא הא דפרים במתני' דמיירי בין בברכת המוציא בין בברכת המזון כדמשמע הכא מתוך הברייתא דעשרה בני אדם וכו' וא"ת אמאי המתינו למיבעי עד ברכת המזון והיאך ברכו על הפת מתחלה וי"ל שמא מיירי דישבו לאכול זה אחר זה וברך כל אחד לעצמו המוציא: כל

בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו אחר המזון אחד מברך לכולם א והוא אומר על המוגמר ואע"פ שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה: **גמ'** אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן לא שנו אלא בשבתות וימים טובים הואיל ואדם קובע סעודתו על היין אבל בשאר ימות השנה מברך על כל כום וכום אתמר נמי אמר רבה בר מרי א"ר יהושע בן לוי לא שנו ב אלא בשבתות וימים טובים ובשעה שאדם יוצא מבית המרחץ ובשעת הקזת דם הואיל ואדם קובע סעודתו על היין אבל בשאר ימות השנה מברך על כל כום וכום רבה בר מרי איקלע לבי רבא בחול חזייה דבריך לפני המזון והדר בריך לאחר המזון א"ל ג) יישר וכן אמר ריב"ל רב יצחק בר יוסף איקלע לבי אביי בי"ט חזייה דבריך אכל כסא וכסא א"ל לא סבר לה מר להא דריב"ל א"ל נמלך אנא איבעיא להו בא להם יין בתוך המזון מהו שיפטור את היין שלאחר המזון אם תימצי לומר ברך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון משום דזה לשתות וזה לשתות אבל הכא ד דזה לשתות וזה לשרות לא או דילמא לא שנא רב אמר פוטר ורב כהנא אמר ד אינו פוטר רב נחמן אמר פוטר ורב ששת אמר אינו פוטר רב הונא ורב יהודה וכל תלמידי דרב אמרי אינו פוטר איתיביה רבא לרב נחמן בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו לאחר המזון אחד מברך לכולם א"ל הכי קאמר אם לא בא להם יין בתוך המזון אלא לאחר המזון אחד מברך לכולם: ברך ה על הפת פטר את הפרפרת על הפרפרת לא פטר את הפת ב"ש אומרים אף לא מעשה קדרה: איבעיא להו ב"ש ארישא פליגי או דילמא אסיפא פליגי דקאמר תנא קמא ברך על הפת פטר את הפרפרת וכ"ש מעשה קדרה ואתי ב"ש למימר לא מיבעיא פרפרת דלא פטרה להו פת אלא אפילו מעשה קדרה נמי לא פטרה או דילמא אסיפא פליגי דקתני ברך על הפרפרת לא פטר את הפת ו פת הוא דלא פטר אבל מעשה קדרה פטר ואתו ב"ש למימר ואפי' מעשה קדרה נמי לא פטר תיקו: ז היו יושבין כל אחד ואחד כו': הסבו אין לא הסבו לא ורמינהו ח) עשרה שהיו הולכים בדרך אע"פ שכולם אוכלים מככר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו ישבו לאכול אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מככרו אחד מברך לכולם קתני ישבו אע"פ שלא הסבו אמר רב נחמן בר יצחק ט כגון דאמרי ניזיל וניכול לחמא בדוך פלן כי נח נפשיה דרב אזלו תלמידיו בתריה כי הדרי אמרי ניזיל וניכול לחמא אנהר דנק בתר דברכי יתבי וקא מיבעיא להו הסבו דוקא תנן אבל ישבו לא או דילמא כיון דאמרי ניזיל וניכול ריפתא בדוכתא פלניתא כי הסבו דמי לא הוה בידייהו קם רב אדא בר אהבה אהדר

נא להם יין בתוך המזון בו'. בגמ' (ד' מג.) מפרש טעמא: **והוא אומר על המוגמר.** אותו שברך על היין הוא מברך על המוגמר. שהיו רגילים להביא לפניהם אחר אכילה אבקת רוכלין על האש במחתות לריח טוב ומברכים עליו בורא עצי בשמים: **לאחר סעודה.** לאחר בהמ"ז שאינו מלרכי סעודה אפי' הכי מי שברך על היין שהתחיל בברכות אחרונות גומרן: **גמ' נא שנו.** דיין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון: **אלא בשבתות וכו'.** דדעתו ליפב אחר המזון ולשתות וכי ברוך בריפא אדעתא דהכי ברך: **על כל כוס וכוס.** דהוה כנמלך ומתחיל בשתיה בכל חד וחד: **ייישר.** יפה עשית: **וכן אמר ריב"ל.** לעשות: **נא סבר לה מר כו'.** דבי"ט לאו נמלך הוא: **נמלך אנא.** איני רגיל לקבוע סעודה על היין: **בא להם יין בתוך המזון.** וקודם המזון לא בא להם: **אם תימצי לומר.** להביא ראיה ממשנתנו דקתני דיין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון אינה ראיה דהתם זה לשתות וזה לשתות. אבל שבתוך המזון לשרות אחילה שבמעיו הוא בא ולא היו רגילין לשתות בתוך הסעודה אלא מעט לשרות: **לאחר המזון אחד מברך לכולן.** קס"ד דה"ק דכשיביאו יין שני אחר המזון אחד מברך לכולן והא תנא ליה בכל אחד ואחד יברך על שבתוך המזון לעצמו וקא מצריך תו ברכה על שלאחר המזון: **פטר אם הפרפרת.** אע"פ שאין צורך סעודה למלוי הכרס אלא למגמר אחילה: **וכל שכן מעשה קדרה.** שהוא לאכול לזון ממש: **בדוך פלן.** במקום פלוני. דקבעו להם מתחלה מקום בדבור ועלה והזמנה הוי קביעות אבל ישבו מאליהן במקום אחד יחד אינה קביעות: **אזלו תלמידיו בתריה.** דקבהוהו בעיר אחרת: **נהר דנק.** כך שמו (א): ג) **ריש"א דוקא.** דקתני היו יושבים בלא הזמנת מקום הוא דלא הוי קביעות אבל אם שהזמינהו לכך הוי קביעות ואחד מברך לכולן: אהדר

א) [שבת נג. סנ. עירובין לב: פסחים נג: ב"מ נא. סנהד' קנהד' קנ. שבועות מ. מה: חולין יז: עה: עו:], ב) [תוספתא פ"ה הכ"ד ע"ש], ג) [גי' אחרת ה"ל לרש"י בתוספת הגמ'], ד) [נ"ל תוס' עירובין לב. ד"ה ר"ש], ה) [בכורות מט:], ו) [ועי' תוס' שבת לט: ד"ה אלא],

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה נהר וכו' שמו הס"ד ולתמ"כ מ"ה א"ד כיון דאמרו ניזיל וניכול בדוכתא פלן ריש"א דוקא:

גליון הש"ם

תוס' ד"ה הסבו אין וכו'. תימה אמאי מקשה. עי' רשב"א בחידושיו שבת דף נ"ט ע"ב ד"ה הא יש עליה תוס:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, והשתא מייתי סיפא שאין מועיל כלום אי ליכא הסבה.

רב ניסים גאון

והוא אומר על המוגמ'. גרסי' בגמ' דבני מערבא (הלכה ו) מה בין מוגמר ובין יין מוגמר כולן מריחין יין אחד הוא שהוא טועם פשיטא של זו הבעיא דמוגמר אע"ג דמילתא ידועה היא שאין מביאין אותו אלא לאחר הסעוד' אחד מברך לכולן ולפיכך שאל השואל מפני מה היין הבא בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו והמוגמר אחד מברך לכולן יין אחד טועם ומברך כל אחד לעצמו:

עין משפט נר מצוה

קיז א מיי' פ"ז מהל' ברכות הל' יג סמג עשין מז טור ש"ע סי' קנד:

קיח ב מיי' פ"ד שם הל' יב סמג טור שם:

קיט ג טוש"ע שם ס"ד:

קכ ד מיי' וסמג וטור שם:

קכא ה ו מיי' שם הל' ו סמג שם טוש"ע א"ח סימן קעו:

קכב ז ח מיי' פ"ח שם הל' יג סמג שם טוש"ע א"ח סי' קסז סעיף יא:

רבינו חננאל

אחד, כל אחד ואחד מברך לעצמו, ישבו אע"פ שכל אחד אוכל מככרו, אחד מברך לכולן. דיקא מיהא מתניתא טעמא דאוכלין כשהן מהלכין אבל אם ישבו אפי' בעסק אחר ונזדמן להם ואכלו אחד מברך לכולן, ואע"ג דלא הייתה הסיבתם מתחילה לאכילה, דהא ישבו סתם קתני. ומשנינן כגון דאמרי ניזול וניכול נהמא בדוכתא פלונית דכמא דקבינו הסיבה לאכילה דמי. ואסיקנא דאשנויה כדשני ההוא סבא כד נח נפשיה [דרב], כיון דאמרי ניכול לחמא בדוכתא פלונית הויא קביעותא וכי הייסבו דאמי ואחד מברך לכולן. ויש מי שאומר הא דתנן היו יושבים, כגון שכל אחד יושב לעצמו והסבו ישבו סביבות [הפת] וכך סוגיא דשמעתא. (**בא להם** יין בתוך המזון כל **אחד ואחד מברך לעצמו.** ובמחזור ויטרי יש עכשיו שאנו אומרים סברי מורי אחד מברך לכולם. אמנם **רבינו חננאל** פי' שאין לחלק, שאינו פוטר בשום עניין, מדקאמר הספר הביאו לו יין בתוך הסעודה כל אחד מברך לעצמו ולא מחלק, אם כן ראוי לומר בכל עניין אינו פוטר את האחרים לפי שאין בית הבליעה פנוי).

מסורת הש"ס

אחדר קרעיה לאחוריה. קרע שקרע בהספד רבו המזיר החלוק לאחוריו ומה שלאחור לפנים כדי לקרוע קרע אחר להראות אבל עכשיו כיוס המיתה על שהיו לריכים להוולאה ואין יודעים להורות: **רמי להו כו'.** כדרמינן לעיל וע"כ מבעי ליה לאוקומי בריית בהכי וקתני אחד מברך לכולם דקביעות הוא: **הכיאו להם מים.** כך היו רגילים: **נוטל ידו אחת.** לקבל בה כוס שעשתה לפני המזון: **עלו.** על המעות והסבו: **חוזר ונוטל ב' ידיו.** שלריך לאכול בשתיהן: **אע"פ שכל אחד ואחד ברך לעצמו.** לריכין עוד ברכה שאין ברכה ראשונה פוטרתו שאין הראשון קרוי שלפני המזון שאינו במקום סעודה והאי בתרא הוא יין שלאחר המזון: **אחד מברך לכולן.** לכיון דהסבו הוקבעו: **קשיא רישא.** דקתני כל אחד ואחד מברך לעצמו: **שאני אורחין דדעתייהו למיעקר.** סופן למיעקר ולעלות ולהסב במקום אחר שאין זה מקום המסיבה אלא כאן ישבו עד שיתכנסו כל הקרואים. ודרך בעלי בתים עשירים היה לזמן לסעודתם אורחים עניים להכי קרי להו אורחים. והא דאמר רב יין לא בעי הסבה אלא בשעת בשעת סעודה קאמר או בשעת סעודה ובמקום סעודה: **הואיל ואין בית הבליעה פנוי.** ואין לב המסובין אל המברך אלא לבלוע: **מכלל דאיכא עדיף מיניה.** ואפ"ה כיון דאתחיל בחלא עביד לאידך: **הנוטל ידיו אחלה.** במים אחרונים הוא מזומן לבהמ"ז: **חזייה.** רבי חייא לרב: **דהוה מרתפא.** שמא ראה ידי מלוכלכות או שמא האלרכתי באחילה יותר מדאי: **עיין בברכה מוזגא קאמר לך.** כאן נתן לך רשות לברך בהמ"ז שהנוטל ידיו אחלה הוא מברך: **על הריח.** של מוגמר: **אמרתו.** קיטור העשן שמתמר ועולה: **הא לא אלרת.** לא הריח בו עדיין ולא נהנה: **מברכין עליהן בורא עצי בשמים.** ואע"פ שנשרף ואינו בעין אלא שהתימור עולה: **חוץ ממושק.** מושג"א בלע"ז: **שהוא מן חיה.** מן הרעי של חיה: **מיהיבי אין מברכין בורא עצי בשמים אלא על אפרסמון.** שהעץ עלמו בא לפנינו: **של בית רבי ושל בית קיסר.** נקט הני משום שאינו מצוי אלא בבית מלכים ובעלי גדולה: **ועל הדס שבכל מקום.** וה"ה לכל הדומה להם שהעץ עלמו מריח בלא שרפה אלא להדס שכיח ודברו חכמים בהווה בכל מקום. ומוגמר לא מברכינן אלא בורא מיני בשמים: **משחא דאפרסמא מאי מברכין.** על ריחו: **שמן ארצנו.** שהיה גדל בירחו ועל שם הריח היתה נקראת יריחו. והוא פנג האמור בספר יחזקאל (כז) יהודה וא"י המה רוכליך בחיטי מנית ופנג כך ראיתי בספר יוסף בן גוריון: **בר מיניה דרב יהודה.** אל תביא לי ראיה מדבריו בזו: **בשרתא.** קושט: **משחא בציפא.** שמן שבו טמון הקושט והשמן מריח מן הבושם שבתוכו: **לא.** הואיל ואין נראה לעיניהו אלא השמן: **משחא טחינא.** שטחנו בו בשרתא:

אהדר קרעיה לאחוריה וקרע קריעה אחרינא אמר נח נפשיה דרב וברכת מזונא לא גמרינן עד דאתא ההוא סבא רמא להו מתניתין אברייתא ושני להו כיון דאמרי ניזיל וניכול לחמא בדוך פלן כהסבו דמי: הסבו אחד מברך: אמר רב לא שנו אלא פת דבעי הסבה אבל יין לא בעי הסבה ור' יוחנן אמר [א]אפילו יין נמי בעי הסבה איכא דאמרי אמר רב לא שנו אלא פת דמהניא ליה הסבה אבל יין לא מהניא ליה הסבה ורבי יוחנן אמר אפילו יין נמי מהניא ליה הסבה מיתיבי [ב]כיצד סדר הסבה אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלין ועל גבי קתדראות עד שיכנסו כולם הביאו להם מים כל אחד ואחד נוטל ידו אחת בא להם יין כל אחד ואחד מברך לעצמו עלו והסבו ובא להם מים אף על פי שכל אחד ואחד נטל ידו אחת חוזר ונוטל שתי ידיו בא להם יין אף על פי שכל אחד ואחד ברך לעצמו אחד מברך לכולם להאיך לישנא דאמר רב לא שנו אלא פת דבעי הסבה אבל יין לא בעי הסבה קשיא רישא שאני אורחין דדעתייהו למיעקר ולהאיך לישנא דאמר רב לא שנו אלא פת דמהניא ליה הסבה אבל יין לא מהניא ליה הסבה קשיא סיפא [ג]שאני התם דמגו דקא מהניא ליה הסבה לפת מהניא ליה הסבה ליין: בא להם יין בתוך המזון: [ד]שאלו את בן זומא מפני מה אמרו [ה]בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו לאחר המזון אחד מברך לכולם אמר להם הואיל ואין בית הבליעה פנוי: והוא אומר על המוגמר כו': מדקתני והוא אומר על המוגמר מכלל דאיכא עדיף מיניה [ו]ואמאי הואיל והוא נטל ידיו [א] תחלה באחרונה מסייע ליה לרב דאמר רב חייא בר אשי [ז]אמר רב [ג]הנוטל ידיו תחלה באחרונה הוא מזומן לברכה [ח]רב ורבי חייא הוו יתבי קמיה דרבי בסעודתא א"ל רבי לרב קום משי ידך חזייה דהוה מרתפא אמר ליה רבי חייא [ט]בר פחתי עיין בברכת מזונא קאמר לך: אמר רבי זירא אמר רבא בר ירמיה [י]מאימתי מברכין על הריח משתעלה תמרתו א"ל רבי זירא לרבא בר ירמיה והא לא קא ארח אמר ליה ולטעמיך המוציא לחם מן הארץ דמברך והא לא אכל אלא דעתיה למיכל הכא נמי דעתיה לארוחי אמר רבי חייא בריה דאבא בר נחמני אמר רב חסדא אמר רב ואמרי לה אמר רב חסדא אמר זעירי [יא]כל המוגמרות מברכין עליהן בורא עצי בשמים חוץ [יב]ממושק שמן חיה הוא שמברכין עליו בורא מיני בשמים מיתיבי אין מברכין בורא עצי בשמים אלא על אפרסמון של בית רבי ועל אפרסמון של בית קיסר ועל ההדס שבכל מקום תיובתא אמר ליה רב חסדא לרב יצחק האי משחא דאפרסמון מאי מברכין עלויה א"ל הכי אמר רב יהודה בורא שמן ארצנו א"ל בר מיניה דר' יהודה דחביבא ליה ארץ ישראל לכולי עלמא מאי א"ל הכי אמר רבי יוחנן [יג]בורא שמן ערב אמר ר' אדא בר אהבה האי כשרתא מברכין עלויה בורא עצי בשמים אבל משחא כבישא לא ורב כהנא אמר אפילו משחא כבישא אבל משחא טחינא לא נהרדעי אמרי [יד]אפי' משחא טחינא אמר

כל אחד נוטל ידו אחת. מפני [ו]כבוד הברכה ולא דמי לנוטל ידיו לפירות דהוי מנסי הרוח כיון שאינו נוטל שתי ידיו[א]: **בא** להם יין וכו'. אע"ג דיין שלפני המזון יין שלאחר המזון כ"ש זה שלפניו הוא שאני הכא כיון שעלו להסב הוי שנוי מקום ולריך לברך: **הואיל ואין בית הבליעה פנוי.** וי"מ כשאומר סברי מורי והם מניחין לאכול כדי לשמוע הברכה ולענות אמן שיהיו פטורים וכן משמע בירושלמי גבי הך ברייתא ה"מ בחורחין אבל בבעל הבית פטור מפני שהכל פוים אלא בעל הבית תני רבי חייא אף בעל הבית בתוך ביתו ואין נראה לרבינו אלחנן דכיון שתקנו חכמים שיברך כל אחד לעצמו אינו יולא כלל בברכת חבירו וגם שלא תחלוק בין פנוי לשאינו פנוי דאתי למטעי והטוב והמטיב יש מפרש שפוטר לאחרים לכולי עלמא דהכי משמע הטוב לעצמו והמטיב לאחריני שהם שותים ממנו ורבינו יחיאל היה אומר דלא היא דשייך נמי אין בית הבליעה פנוי ולא פליג בין הטוב ובין ברכת היין דמשום האי טעמא הטוב לדידיה ומטיב לאחריני אינו פוטר אחרים דהא המטיב שייך אפי' שלא בפני המטיבין לו כדאמרי' לקמן בפרק הרואה (דף נט:) אמרו לו ילדה אשתך זכר אומר ברוך הטוב והמטיב הטוב לדידיה והמטיב לאשתו אע"ג דאין אשתו אצלו אבל צריך עיון קלת מהבדלה שאנו מבדילין ועומדים היאך אנו פוטרין זה את זה מיין ומהבדלה אחרי שאין אנו לא יושבים ולא מסובין ושמא י"ל מתוך שקובעין עצמן כדי לצאת ידי הבדלה קבעי נמי אכולה מילתא ולכך נראה טוב למבדיל וגם לשומעים שישבו בשעת הבדלה שאז יהיה נראה כקבע ופוטר אותם: **כל המוגמרות מברכין עליהן בורא עצי בשמים.** אע"פ שנשרפו ואין עלי בשמים בעין: **ועל** ההדס שבכל מקום. בעל הלכות גדולות לא גריס תיובתא ומשני תנא הדס וכל דדמי ליה כלומר שעיקרו לריח לאפוקי תפוחים וחבושים שאין עיקרן לריח אלא לאכול[ב] ומי שהולך בבית שיש שם בשמים ויש שם מיני בשמים שמריח בהן ומספקא ליה אי ממין עץ אי ממין אדמה הוא יש מפרשים שמברך שהכל נהיה בדברו דעל כולן אם ברך שהכל יצא והרב רבינו משה מקולי היה אומר שיברך בורא מיני בשמים: **משחא** בבישא. פי' ר"ש שמענו מרבותינו שבושמין וורד ועצי בושם שומשמין הקולטין השומשמין ריח של בשמים וסותמים וטוחנים אותם ויש בו ריח של בשמים ומשחא טחינא קרוב לטחינתו נותנים עליהם עצי בושם ואינו קולט כל כך הריח: שמן

קבג א מיי' פ"ט מהל' ברכות הל' יב סמג עשין כז טור או"ח סי' קעד טוש"ע או"ח סימן ריג סעיף א:

קבד ב מיי' פ"ד מהל' ברכות הלכה יב סמג עה טוש"ע או"ח סי' קעד סעיף ח:

קבה ג מיי' פ"ז מהל' ברכות הל' יב סמג עה טוש"ע א"ח סי' קפא סעיף ו:

קבו ד מיי' פ"ט מהל' ברכות הל' ג סמג עה טוש"ע או"ח סימן רטז סעיף יב:

קבז ה מיי' שם טוש"ע שם סעיף יג:

קבח ו מיי' שם והל' ה טוש"ע שם סעיף ב:

קבט ז מיי' שם הלכה ג טוש"ע שם סעיף ד:

קל ח מיי' שם טוש"ע שם סעיף ה:

גליון הש"ם

גמ' שאני התם דמגו דקא מהניא ליה הסבה. עי' לעיל דף נ"ט ע"ב בתי"ש ד"ה זקנה ובתוס' ד"ה נתן:

הגהות הגר"א

[א] גמ' (ואמאי הואיל והוא נטל ידיו בתחילה) נמחק:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף. ואינו אלא לנקיות בעלמא. ב. בתוס' רי"ש הוסיף. ולכך לא מקרו עצי בשמים.

לעזי רש"י

מרושג"א. מרושָׁק.

רבינו חננאל

והוא אומר על המוגמר. פירוש, אריש קאי דקתני הסבו אחד מברך לכלן המוציא לחם מן הארץ והוא אומר על המוגמר, פירוש הבוצע הוא מברך על המוגמר, ואם הביאו בתוך הסעודה אף על פי שאין דרך ארץ להביא מוגמר על הסעודה אלא לאחר הסעודה, ולא תימא כשם שלאחר הסעודה כל אחד ואחד מברך לעצמו, כך בתוך הסעודה כל אחד מברך לעצמו, אלא בתוך הסעודה אחד מברך לכולן. ומפורש כך בתלמוד ארץ ישראל: ואומר על המוגמר, מה בין מוגמר ליין, מוגמר כולהון מריחין, כלומר כולן נהנין וכולן חייבין לברך. יין כל אחד כשהוא שותה בתוך הסעודה הוא מברך, ואע"ג דאיכא גדול ממנו, כיון שנתנו לו רשות לזה ובוצע, הוא מברך על המוגמר. מסייע ליה לרב דאמר הנוטל ידיו באחרונה תחלה, הוא מזומן לברכת המזון, ואע"ג דאיכא התם גדול ממנו, כבר ניתנה לו רשות. **הנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מזומן לברכה.** כל הגדול קודם אבל הקודם ונטל זריז ומשובח. ומדקאמר תחלה שמע מינה שכולם צריכים ליטול. מן[הא שמעינן שאם רוצים לברך ושוב ליטול ידיהם הרשות בידם. והני מילי שלא אכלו דבר מזוהם כגון בשר בהמה ועוף אי נמי דגים, אבל אכלו דבר מזוהם, קיימא לן לקמן פרק אלו דברים דידים מזוהמות פסולות לברכה. **חייה** אמר אביי ואמר לו ביקר פחתי פי' בר רבדבני כדכתיב] והפחות והסגנים.

רבינו חננאל (המשך)

קום עיין בברכת המזון אמר לך, כלומר, רב נתן לך רשות לברך ברכת המזון, וכיון שתרחוק ידך בתחילה אתה הוא המזומן לברך ברכת המזון. **וברכת המגמר משתעלה תמרתו,** שנתבארך, כי הרוח עולה, ואין לאדם להנות בעולם הזה בלא ברכה להקב"ה, וכל המצות ברכתן עובר לעשייתן, וכן כל בשמים מברכין ואח"כ מריחין. **כל המגמרות ברכתן בורא עצי בשמים,** חוץ מן המושך **שהוא מין חיה, לפיכך אין מברכין עליו אלא מיני בשמים.** וכן אלעגבר שהוא מין הדגה כיוצא במושק בורא מיני בשמים. וכן כל היוצא בהן שאינו מן הצץ. ומותבינן עלה אין מברכין בורא עצי בשמים אלא על אפרסמון וכול', ומשנינן הדס וכל דדמי לה. וכך הלכה. **מישחא דאפרסמון** כר' יוחנן דאמר שמן ערב. פירוש **בשרתא** עיקרו שמן ומפנימין אותו במיני בשמים. פירוש שמן **כבוש** שמענו מרבותינו שכובשים שומשומין וורד ועצי בושם זמן הרבה, וקולט השמשמין הריח שלבשמים וטוחנין אותו ויש בו ריח בשמים. פירוש **מישחא טחינה** קרוב לטחינתו נתן עליהם עצי בושם, מהו דתימא כיון דקולט לטחינתו נתנן בהם לא קלטו, קמשמע לן דבין כשרתא בין מישחא כבישא בין מישחא טחינה, כולהו בורא עצי בשמים מברכינן עליהו.

מוסף רש"י

הואיל ואין בית הבליעה פנוי. לענות אמן אחר ברכה ואינו מתכוין לה לפיכך אינו יוצא בברכת חבירו (מדרור רש"י סי' קה, הפרדס ענ' קפה) ואם מתכוין יענה אמן ויצא (הפרדס שם). **בר פחתי.** בן גדוליס (שבת ג: וכש.) **אי:** בנו של תלמיד חכם (נזיר נט:). **משחא כבישא.** לא בנא בתוך הסעודה קאמר אלא בנא בתרייה (לקמן נג.).

שמן והדם. האי שמן להריח הוא דאי להעביר הזוהמא הא אמרינן בפרק אלו הדברים (לקמן נג.) דאין מברכין עליו: **הבי אמר רבא הלכתא בבית הלל ולא היא לאשתמוטי נפשיה הוא דקא עביד.** כך כתוב בספרים שלנו ובפירוש רש"י אבל רב אלפס פסק כרבא משמע שלא היה גורס בספרו ולא היא וכו':

[יא] **האי מאן דמורח באתרוגא וחבוש' מברך וכו'.** ודוקא כשמריח בהם אבל אם בא לאכול מהם אין לברך ברכת ריח כי אם ברכת אכילה: באוכלי

אמר רב גידל אמר רב האי [א]סמלק מברכין עלויה בורא עצי בשמים אמר רב חננאל אמר רב הני [ב]חלפי דימא מברכין עלייהו בורא עצי בשמים אמר מר זוטרא מאי קראה [1]והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ [ג](רב משרשיא אמר) האי [2]נרקום דגנוניתא מברכין עלויה בורא עצי בשמים דדברא בורא עשבי בשמים אמר רב ששת הני [ד]סיגלי מברכין עלייהו בורא עשבי בשמים אמר מר זוטרא [ה]האי מאן דמורח באתרוגא או בחבושא אומר ברוך שנתן ריח טוב בפירות אמר רב יהודה [ו]האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דקא מלבלבי אומר ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב [3]מנין שמברכין על הריח שנאמר [2]כל הנשמה תהלל יה איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב עתידים [ז]בחורי ישראל שיתנו ריח טוב כלבנון שנאמר [3]ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון: ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב מאי דכתיב [4]את הכל עשה יפה בעתו מלמד שכל אחד ואחד יפה לו הקב"ה אומנתו בפניו אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי תלה ליה קורא לדבר אחר [ד]ואיהו דידיה עביד ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב אבוקה כשנים וירח כשלשה איבעיא להו אבוקה כשנים בהדי דידיה או דילמא אבוקה כשנים לבר מדידיה ת"ש וירח כשלשה אי אמרת בשלמא בהדי דידיה שפיר אלא אי אמרת לבר מדידיה ארבעה למה לי והאמר מר לאחד נראה ומזיק לשנים נראה ואינו מזיק לשלשה אינו נראה כל עיקר אלא לאו שמע מינה אבוקה כשנים בהדי דידיה שמע מינה: [ה]ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא ואמרי לה אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש [ח]ואל ילבין פני חברו ברבים מנלן מתמר שנאמר [5]היא מוצאת וגו': ת"ר הביאו לפניו שמן והדם ב"ש אומרים מברך על השמן ואח"כ מברך על ההדם וב"ה אומרים [ט]מברך על ההדם ואח"כ מברך על השמן אמר ר"ג אני אכריע שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדם לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו [י]א"ר יוחנן הלכה כדברי המכריע רב פפא איקלע לבי רב הונא בריה דרב איקא אייתו לקמייהו שמן והדם שקל רב פפא בריך אהדם ברישא והדר בריך אשמן אמר ליה לא סבר לה מר הלכה כדברי המכריע אמר ליה הכי אמר רבא [יא] הלכה כב"ה [יב]ולא היא [א] [יג]לאשתמוטי נפשיה הוא דעבד ת"ר [יד]הביאו לפניהם שמן ויין ב"ש אומרים בימינו ואת היין בשמאלו מברך על השמן וחוזר ומברך על היין ב"ה אומרים [טו]אוחז את היין בימינו ואת השמן בשמאלו מברך על היין וחוזר ומברך על השמן וטחו בראש השמש ואם שמש ת"ח הוא טחו בכותל מפני שגנאי לתלמיד חכם לצאת לשוק כשהוא מבושם ת"ר ששה דברים גנאי לו לתלמיד חכם אל יצא כשהוא מבושם [טז]לשוק [יז]ואל יצא יחידי בלילה ואל יצא במנעלים המטולאים ואל יספר עם אשה בשוק ואל יסב בחבורה של עמי הארץ ואל יכנס באחרונה לבית המדרש ויש אומרים אף לא יפסיע פסיעה גסה ואל יהלך בקומה זקופה [יח]אל יצא כשהוא מבושם לשוק א"ר אבא בריה דר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן במקום שחשודים על משכב זכור אמר רב ששת לא אמרן אלא בבגדו אבל בגופו זיעה מעברא ליה אמר רב פפא [יט]ושערו כבגדו דמי ואמרי לה כגופו דמי [כ]ואל יצא יחידי בלילה משום חשדא ולא אמרן אלא דלא קביע ליה עידנא אבל קביע ליה עידנא מידע ידיע דלעידנה קא אזיל [כא]ואל יצא במנעלים המטולאים מסייע ליה לרבי חייא בר אבא [כב]דאמר ר' חייא בר אבא גנאי הוא לתלמיד חכם שיצא במנעלים המטולאים איני והא ר' חייא בר אבא נפיק אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן בטלאי על גבי טלאי ולא אמרן אלא בפנתא אבל בגילדא לית לן בה ובפנתא [כג] לא אמרן אלא באורחא אבל בביתא לית לן [כד]בה ולא אמרן אלא בימות החמה אבל בימות הגשמים לית לן בה [כה]ואל יספר עם אשה בשוק אמר רב חסדא ואפילו היא אשתו תניא נמי הכי אפילו היא אשתו ואפילו היא בתו ואפילו היא אחותו לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו [כו]ואל יסב בחבורה של עמי הארץ מאי טעמא דילמא אתי לאמשוכי בתרייהו [כז]ואל יכנס באחרונה לבית המדרש משום דקרו ליה [כח]פושע וי"א [כט]אף לא יפסיע פסיעה גסה דאמר מר [כי]פסיעה גסה נוטלת אחד מת"ק ממאור עיניו של אדם מאי תקנתיה להדריה בקדושא דבי שמשי [כא]ואל יהלך בקומה זקופה דאמר מר [כב] המהלך בקומה זקופה אפילו ארבע אמות כאילו דוחק רגלי שכינה דכתיב [כג]מלא כל הארץ כבודו:

מתני'

סמנך. יסמי"ן קורין לו בלשון ישמעאל [ל]והוא מין עשב שיש בו שלש שורות של עלין זו למעלה מזו ושלשה עלין לכל שורה: **חלפי דימא.** בושם שקורין אספי"ג והוא שבולת נרד ועשוי כעין גבעולי פשתן [מ] דאשכחן גבעולין דאיקרי עץ: **נרקוס.** מצלת השרון בה"ג: **דגנוניתא.** הגדל בגינה: **סיגלי.** ויול"ש בלע"ז: **חבושין.** קודוניי"ש בלע"ז: **להפנאות.** ליהנות: **לבנון.** שמריחין עליו ופרחיו: **יפה לו אומנתו.** ואפי' בזרסי נתה לו אומנותו בעייני ועשה הקדוש ב"ה כן שלא יחסר העולם אומנות: **קורא.** רך הגדל בדקל תלה אותו לחזיר והוא יגלגלנו באשפה שזו היא אומנותו: **אבוקה.** כשני בני אדם. לענין היולא בלילה דאמר מר[מ] אל יצא אדם יחידי בלילה: **וירח כשלשה.** ויש חלוק בין שיש לשלשה כלקמן: **לאחד נראה.** האד ומזיקו: **היא מולאת והיא שלהה וגו'.** ואילו בהדיא לא אמרה אלו הסימנים של יהודה הם ולו אני הרה אלא לאיש אשר אלה לו אנכי הרה אם יודה יודה ואם לאו אשרף ולא אלבין פניו: **שמן והדם.** בסוף הסעודה שמן לסוף ידיו להעביר זוהמת האוכלים והדם להריח כמו שאמרנו: **אני אכריע.** לא בית שמאי: **זכינו לריחו ולסיכתו.** כגון משחא כביסא[מ] הלכך שמן עדיף: **ולא היא.** לא אמר רבא הלכתא כב"ה אלא רב פפא אכסיף לפי שטעה והשמיט עלמו בכך: **שמן ויין.** זהו יין שלאחר המזון ואין זה כוס של ברכה: **חוזר ומברך על היין.** כגון בחול שאין היין קבע ואין היין שלפני המזון פוטרו: [מ] **שמן בימינו.** לפי שעליו מברך תחלה: **מברך על השמן.** [מא]בורא שמן ערבי[מב]: **וטחו בראש השמש.** כדי שלא יצא בידיו מבושמות בשוק שגנאי הוא לתלמיד חכם: **שחשודים על משכב זכור.** מבשמין עצמם כדי שיתאוו להם: **ושערו כבגדו דמי.** דלא שכיח ביה זיעה: **ואמרי לה כגופו.** דשכיח ביה זיעה: **משום חשדא.** של זנות: **דלא קביע ליה עידנא.** שלא קבעו לו רבו קביעות לגמדו בלילה: **כפנתא.** אנפיני"א בלע"ז שעל גבי הרגל: **גילדא.** עקב שקורין שול"א: **בימות הגשמים.** הטיט מכסהו: **אפי' היא אשתו.** שאין הכל מכירין בה וחושדין אותו: **דקרו ליה פושע.** מתעצל: **בקדושא דבי שמשי.** שאותה כוס של קידוש בשבת בלילה:

מתני'

[ל] [ל"ל אמר רב מרשרשיא]. [מ] [ר"ה יח.]. [מא] [ל"ל בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא שיתנו וכו' ע"ק]. [מב] [גר' הערוך והוא לדידיה אזיל ע"פ ערך קן]. [מג] ב"מ נט. כתובות מז: סוטה י:, ו) [גר' תוספות פסחים כא. ד"ה אין ותו' ב"ק קטז. ד"ה הכרעה], ז) [ז"ל רמ"ע מפאנו ס"פ ה' רב פפא מסברא דנפשיה פליג על ר' יוחנן ולא מממא כסופק הוא דבעי לאסתמוטי שלא במלת תסידות ותלה הגדולה בהני ואי לאו דקים ליה דהכי הלכתא לא עביד עובדא בנפשיה והכי קי"ל בכל דוכתא מעשה רב], ח) [תוס' פ"ב ה' כ"ל], ט) מס' ד"ח זוטא פ"ו, י) [ע' מוקין בין שלשה לא. פסחים קיב:], כ) זבחים יט., ל) [שבת קיד. ע"ש], מ) [הרמב"ם לא הזכיר אלא החלוק בין יומות החמה דאסור ויומות הגשמים מותר אבל הסברא בין פנתא לגילדא וכן בין לאורחא או בביתו השמיט אמנם הרי"ף בברכות ויותר ביאור בשבת פ' אלו קשרים הביא כל הדרכים אלו ועי' בלחם משנה הל' דעות פ"ה דין ט], נ) גי' רש"ל עצ"ל, ס) [תענית י:] [ע' תוס' תענית י: ד"ה פסקינהו], ע) [פסחים קיב:], פ) [ע"א], צ) [ד"ה שמן וד"ה מברך לפני ד"ה מחבר], ק) [ע"א], ר) [שיך לעיל קודם ד"ה שמן],

הגהות הב"ח

(א) גמ' הלכה כב"ה (ולא היא וכו' דעבד) תא"מ. וי"ל הא"לפסי לא גרס ליה: (ב) רש"י ד"ה תלפי וכו' גבעולי פשתן מאי קרא דאשכחן:

גליון הש"ס

גמ' ולא היא לאשתמוטי נפשיה. עי' בקרבן עדה ביירושלמי מיר פ"ו דף כ"ה ד"ה אימנה וכו' ומלקי. ועי' בתפארת הרלב"ח דף רע"ט ד"ה וכר מן דין: רש"י ד"ה סמלק וכו' והוא מין עשב. כתאמרינן אח"כ הני סגלי. מבואר דסיגלי לא הוי קמגין. וכמו שפי' רש"י סיגלי (ויול"ש בלע"ז). ועי' רש"י על תוספה (בדלשפת ל יד) ובדל"מ שם: רש"י ד"ה מברך על השמן בורא שמן ערב. עי' לקמן נ"ג ע"א בכ"ה ד"ה אין מברכין עליו:

הגהות הגר"א

[א] גמ' (ולא היא לאשתמוטי נפשיה הוא דעבד) נמחק וע"ב הרי"ף ל"ג: [ב] שם (ובפנתא ל"א אלא בתורחא אבל בביתא ל"ל בה) תא"מ: [ג] שם (דאמר מר המהלך בקומה זקופה אפי' ד"א כאלו דוחק רגלי שכינה) תא"מ וכ"כ הרי"ף והרא"ש ל"ג לה:

לעזי רש"י

יסמי"ן. יסמין (מין עשב). אישפי"ג. אזוביון. ויולי"ש. סגלים, סיגליות. קודוניי"ש [קודוניי"ן]. חבושים (פירות). אנפיני"א [אינפיניי"א]. פנת (העור העליון של הנעל). שול"א. סוליה.

מוסף רש"י

שנאמר היא מוצאת. אע"פ שהיו מוליאין אותה לשריפה לא אמרה לסם ליהודה נעלמתי אלא שלחה לו למי שאלה לו אנכי הרה, ואם יודה הוא מעלמו יודה (ב"מ נט.) ואם לאו אשרף ולא אבלין פניו (סוטה ט:) דכל שתחלת בריאתו מוציא עליו, מין ירק הוא, וכל שתחלת ברייתו מוציא עץ, אילן הוא. **האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דקא מלבלבי.** אומר בא"א שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות נאות ליהנות מהם. מנלן מתמר שנאמר היא מוצאת וגו'. [עי' פי' ר"ח כתובות סז, ב]. א"ל הכי אמר רבא הלכה כבית הלל. שמן והדם אסקא רבא הלכתא כבית הלל דאמרי מברך על ההדם ופוטר את השמן, דר' יוחנן דאמר הלכה כהמכריע ליתא, דהלכה למעשה כבית הלל.

עין משפט נר מצוה

קלא א ב מיי' פ"ט מה"ל ברכות הל' ו סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' רטז סעיף ז:
קלב ג מיי' שם טוש"ע שם סעיף ט:
קלג ד טוש"ע שם סעיף ח:
קלד ה מיי' שם הל' ו טוש"ע שם סעיף ב:
קלה ו מיי' פ"י שם הל' יג סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכו:
קלו ז מיי' פ"ט שם [הלכה ו] ופ"ל הלכה ב] סמג שם טוש"ע או"ח סי' רטז סעיף ג:
קלז ח מיי' פ"ו מה"ל דעות הל' ח ופ"ג מה"ל מואל הל' ז טוש"ע מו"מ סי' תכ סעי' [מן]:
קלח ט מיי' פ"ט מה"ל ברכות הל' ג סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' רטז סעיף ח:
קלט י מיי' פ"ז שם הלכה יד ופ"ט הלכה ד סמג שם טור או"ח סי' ריב וטוש"ע או"ח סימן רו סעיף ד:
קמ כ ל מ נ מיי' פ"ב מה"ל דעות הל' ט:
קמא ס מיי' שם הלכה ז:
קמב ע מיי' שם הלכה ב:
פ [מיי' פ"ו מה"ל מ"מ ס"ז טוש"ע יו"ד סי' רמד סעיף מן]:
קמג צ מיי' פ"ב מה"ל דעות הלכה ח:
ק מיי' שם [טוש"ע או"ח סי' כ סעיף ו]:

תורה אור השלם

1. וְהִיא הֶעֱלָתָם הַגָּגָה וַתִּטְמְנֵם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת לָהּ עַל הַגָּג:
יהושע ב ו
2. כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּ יָהּ: תהלים קנ ו
3. יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַּזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְّבָנוֹן:
הושע יד ז
4. אֶת הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְּעִתּוֹ גַּם אֶת הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא יִמְצָא הָאָדָם אֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד סוֹף: קהלת ג יא
5. הוּא מוֹצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל חָמִיהָ לְאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לוֹ אָנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר הַכֶּר נָא לְמִי הַחֹתָמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה הָאֵלֶּה:
בראשית לח כה
6. וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:
ישעיהו ו ג

רבינו נסים

ששה דברים גנאי לתלמיד חכם אל יצא יחידי בלילה. ובמסכת שחיטת חולין בפ' גיד הנשה (דף צא) אמרינן ויאבק איש עמו אמר ר' יצחק מכאן לתלמיד חכם שלא יצא יחידי בלילה. ויש אומרים אף אל יהלך בקומה זקופה ובפרק האשה נקנית (קדושין דף לא) אמרינן אמר ר' הושע בן לוי אסור לאדם שיהלך ד' אמות בקומה זקופה שנאמר (ישעיה ו) מלא כל הארץ כבודו:

רבינו חננאל

פירוש **סימלק יאסמין.** פירוש **נרגיס** חבצלת השרון. אסיקנא סמלק ונרגיס דגינוניתא בורא עצי בשמים. **נרקיס דדברא.** פירוש, דגדל בשדות בלא זריעה, בורא עשבי בשמים, וכן כיוצא בהם. חילפי ימא נמי בורא עצי בשמים. ואף על גב דרכיכי עצים מיקרו, דהא פשתי העץ דרכיכי ואיקרו עץ. ופירשו הראשונים הני חילפי דימא לא בריר לן ודאי מאי נינהו. וקיי"ל כי הא מתניתא דתנא בברייתא דבי רבי ישמעאל [ד] [ה] [ו] [ז] [ח] [ט] [י] [יא] [יב] [יג] [יד] [טו] [טז] [יז] [יח] [יט] [כ] [כא] [כב] [כג] [כד] [כה] [כו] [כז] [כח] [כט] [כי

מתני' מליח. כל דבר מלוח: **גמ' פירות גוסר.** פירות ארץ יס כגרת חשובים מן הפת: **זיונא.** משמע מידי דבר אכילה: **מזונא.** דבר הסועד: **דשריך דודבא מאפותיה.** שהזבוד מחליק ממלמחו. מתוך להלת פניס בשרו מחליק: **עד דמריד.** דעתו מטרפת:

מתני' [א]הביאו לפניו מליח [ה] תחלה ופת עמו מברך על המליח ופוטר את הפת שהפת טפלה לו [ו]זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה: **גמ'** ומי איכא מידי דהוי מליח עיקר ופת טפלה אמר רב אחא בריה דרב עוירא אמר רב אשי באוכלי פירות גנוסר שנו [ז]אמר רבה בר בר חנה כי הוה אזלינן בתריה דרבי יוחנן למיכל פירות גנוסר כי הוינן בי מאה מנקטינן ליה לכל חד וחד עשרה עשרה וכי הוינן בי עשרה מנקטינן ליה כל חד וחד מאה מאה וכל מאה מינייהו [ח]הוה מחזיק להו צנא בר תלתא סאוי [ט]ואכיל להו ומשתבע דלא טעים זיונא זיונא ס"ד אלא אימא מזונא רבי אבהו אכיל עד דהוה שריק ליה דודבא מאפותיה ורב אמי ורב אסי הוו אכלי עד דנתור מזייהו רשב"ל הוה אכיל עד דמריד ואמר להו רבי יוחנן לדבי נשיאה והוה משדר ליה רבי יהודה נשיאה באלושי אבתריה ומייתי ליה לביתיה כי אתא רב דימי אמר עיר אחת היתה לו לינאי המלך בהר המלך שהיו מוצאים ממנה ששים רבוא ספלי טרית לקוצצי תאנים מע"ש לע"ש כי אתא רבין אמר אילן אחד היה לו לינאי המלך בהר המלך שהיו מורידים ממנו ארבעים סאה גוזלות משלש בריכות בחדש כי אתא ר' יצחק אמר עיר אחת היתה בארץ ישראל וגופנית שמה שהיו בה שמנים זוגות אחים כהנים נשואים לשמנים זוגות אחיות כהנות ובדקו רבנן מסורא ועד נהרדעא ולא אשכחו בר מבנתיה דרב חסדא דהוו נסיבן לרמי בר חמא ולמר עוקבא בר חמא ואע"ג דאינהי הוו כהנתא אינהו לא הוו כהני אמר רב כל סעודה שאין בה מלח אינה סעודה אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן כל סעודה שאין בה [י]שריף אינה סעודה: **מתני'** אכל ענבים ותאנים ורמונים מברך אחריהם שלש ברכות דברי רבן גמליאל וחכ"א ברכה אחת [י](מעין שלש) ר"ע אומר אפי' אכל שלק והוא מזונו מברך עליו ג' ברכות [י]השותה מים לצמאו מברך שהכל נהיה בדברו ר' טרפון אומר [י]בורא נפשות רבות וחסרונן: **גמ'** מ"ט דר"ג דכתיב [1]ארץ חטה ושעורה וגו' וכתיב ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם וגו' וכתיב [2]ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך ורבנן ארץ הפסיק הענין ור"ג נמי ארץ הפסיק הענין ההוא מבעי ליה [ט]למעוטי הכוסס את החטה א"ר יעקב בר אידי א"ר חנינא [כ]כל שהוא מחמשת המינין בתחלה מברך עליו במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש אמר רבה בר מרי אריב"ל כל שהוא משבעת המינין בתחלה מברך בורא פרי העץ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש א"ל אביי לרב דימי מאי ניהו [א] ברכה אחת מעין שלש א"ל [ב]אפירי דעץ על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל מקדשך ועל מזבחך ותבנה ירושלים עיר קדשך במהרה בימינו והעלנו לתוכה [ג]ושמחנו בה כי אתה טוב ומטיב לכל דחמשת המינין על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה כו' וחותם על הארץ ועל המחיה מיחתם במאי חתים כי אתא [ד] רב דימי אמר רב חתים בר"ח ברוך מקדש ישראל וראשי חדשים הכא מאי רב חסדא אמר על הארץ ועל פירותיה ור' יוחנן אמר על הארץ ועל הפירות א"ר עמרם [ה]ולא פליגי הא לן והא להו מתקיף לה ר"נ בר יצחק אינהו אכלי ואנן מברכין [ו]אלא איפוך רב חסדא אמר על הארץ ועל הפירות ר' יוחנן אמר על הארץ ועל פירותיה אמר

באוכלי פירות גנוסר שנו. שהמליח עיקר שהוא בא להשיב הלב שנחלש מפני מתיקות הפירות והפת שלאחריו טפל ואינו בא אלא בשביל המליח וא"ת פירות הוי עיקר ומליח טפל ולברך על הפירות ולפטור כולהו וי"ל דמיירי שלא אכל הפירות באותו מעמד א"נ בשעה שאכל פירות גנוסר לא היה שם עדיין מליח ופת דלא היה יודע שיחלש לבו מחמת המתיקות: **מברך על המליח.** ואף על גב דאשמעינן דפת פוטר את הפרפרת איצטריך לאשמעינן דפעמים דפת טפל: **רבי עקיבא אומר אפי' אכל שלק והוא מזונו כו'.** ולא דמי להיא דלעיל (דף נז.) דר"ג נתן רשות לר"ע לברך וכו' דשמאי הכא דאיקבע מזוניה עליה: **על העץ ועל פרי העץ.** אבל על היין מברכים על הגפן ועל פרי הגפן דכיון דיין קובע ברכה לעצמו משום חביבותיה הוא הדין לאחריו ובתמימה יש שחותמין על הארץ ועל הפירות ויש שחותמין על הגפן ועל פרי הגפן מיהו לכאורה משמע דא"ל לשנות החתימה שהרי אין אנו משנין רק לומר פרי הגפן במקום פרי העץ אבל בעלמא היכא דלא מברכינן על העץ אלא בשתמת על הארץ ועל הפירות דיין נמי אין לשנות ובס' המיימוני מצדיק להזכיר בה מעין המאורע בשבת ובי"ט וכן משמע ביר' ומיהו לא נהגו העולם כן ויכול להיות מה שמזכירים מעין המאורע היינו דוקא בימיהם שהיו רגילין לקבוע איין ואמיני פירות אבל האידנא לא קבעי ופר"ח היכא דאכיל מיני מזונות כגון דייסא ותאנים ושתי חמרא מברך ברוך אתה ה' אמ"ה על המחיה ועל הכלכלה על הגפן ועל פרי הגפן ועל הגפן ועל פרי העץ ועל תנובת השדה וכו' וחותם בא"י אמ"ה על הארץ ועל המחיה ועל הפירות ולא הוי חתימה בשתים דהארץ היא המזלאה המחיה והפירות:

אינהו מיכל אכלי ואנן מברכין. משמע שאין נראה למקשן שידברו האמוראים דבבל בשביל בני ארץ ישראל כי כך פר"ת גבי (קדושין כט:) לעולם ישא אשה ואחר כך ילמוד תורה ותנא אחריתי ילמוד תורה ואחר כך ישא אשה ומסיק הא לן והא להו ופירש ר"ת דר' יוחנן היה מדבר בשביל תלמידיו שהיו מבבל דשמא הכא קיים ליה למקשן דבאותה שעה שאמר רב חסדא הא מילתא לא היה לפניו שום תלמיד מא"י וכן לא שום תלמיד מבבל לפני רבי יוחנן וא"כ לא היה מזכיר רב חסדא שהיה מבבל כי אם לבני בבל ולהכי פריך היאך יברכו בני בבל על הארץ ועל פירותיה משמע דקאי דוקא על פירות של ארץ ישראל והם אינם אוכלים אותן:

עבידנא

מתני' מליח. כל דבר מלוח: **גמ'** פירות גוסר. פירות ארץ יס כגרת חשובים מן הפת: **זיונא.** משמע מידי דבר אכילה: **מזונא.** דבר הסועד: **דשריך דודבא מאפותיה.** שהזבוד מחליק ממלמחו. מתוך להלת פניס בשרו מחליק: **עד דמריד.** דעתו מטרפת:

נאלוני. אוכלוסי בני אדם: **ספלי טרית.** ספלים מלאים חתיכות דג חתוך שקורים טוניי"א: **לקוצצי תאנים.** למאכל פועלים שקוצצים תאנים והיו מרוויח עד שכל אלו צריכין להם למאכל: **בריכות.** קודייא"ם בלע"ז: **משלש בריכות בחדש.** ג' פעמים בחדש מורידים ממנו כך: **שמנים זוגות אחים.** שנים שנים אחים היו כולם וכן נשותיהם: **שריף.** תבשיל לח שיש בו מרק כמו שורפה היא [ט]: **מתני' מברך אחריהם ג' ברכות.** ר"ג לטעמיה דאמר לעיל בפירקין (דף נז.) כל שהוא מז' המינים מברך אחריו ג' ברכות: **אפילו אכל שלק.** של ירק: **והוא מזונו.** שסמך עליו למזון: **ותסרונן.** לרבי שפוקן: **גמ' וברכה.** אכולהו קאי ובהוא קרא ג' ברכות רמיזי כדאמרינן בפרק אלשה שאכלו (לקמן דף מח:): **ארץ הפסיק הענין.** ולא קאי וברכת אלא אלחם דסמיך ליה: **ור"ג הוה.** הפסקה לפרושי חטה דכתיב בקרא קמא אתא ולמעוטי אשה כסקה כמות שהיא אין זו בכלל ברכה אא"כ עשאה לחם: **חמשת המינים.** כולם מין דגן חטין ושעורין וכוסמין ושבולת שועל ושיפון. כוסמין מין חטה שבולת שועל ושיפון מין שעורה: **מברך עליו ג"מ מזונות.** אם עשאו תבשיל: **כל שהוא מז' המינים.** משאר ז' המינים האמורים בפסוק ואינו מין דגן: **אפרי דעץ על העץ ועל פרי העץ ועל ארץ חמדה טובה ורחבה.** אתרוייהו קאי כולה עד סופה: **רב חתים בר"ח כו'.** אע"ג דלמיא לתרתי: **הכא מאי.** מי מחתמינן בתרתי כהאי גוונא כגון על הארץ ועל הפירות ולא הוא חתימה בשתים ממש כדמפרש לה בפרק שלשה שאכלו (לקמן דף מט.): **הא לן והא להו.** רב חסדא מבבל ובבבל חתמי על הארץ ועל פירותיה ור' יוחנן מארץ ישראל והתם חתמי על הפירות: **ואנן מברכינן.** על פירותיה דארץ ישראל לחודה קאי ואנן לא אכלינן מינייהו ומברכים עלייהו:

קופרא

תורה אור השלם

1. אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ: אֲרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם לֹא תֶחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיךָ בַרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ תֶּחְצֹב נְחֹשֶׁת:
דברים ח ח-ט

2. וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ:
דברים ח י

הגהות הב"ח

(ה) במשנה מליח בתחלה:

גליון הש"ס

גמ' למעוטי הכוסס את החטה. ע' לעיל ל"ז ע"א תוס' ד"ה הכוסס:

הגהות הגר"א

[א] מאי ניהו ברכה ג' מעין ג'. נ"ב ג"ל דתמצא מיניס על המחיה ועל הכלכלה כו' עד טוב ומטיב לכל ותותם על הארץ ועל המחיה לפירי דעץ על העץ ועל פרי העץ. דתמרא על הגפן ועל פרי הגפן. מיתתם במלי תתים רב חסדא אמר כו'. כן הוא גי' רי"ף ורא"ש וגי' שלנו ל"ע למה לא פשט מה' מיניס: [ב] שם (כי אתא רב דימי א"ל תתים בר"ח כרוך מקדש ישראל ור"ח הכא מאי) תא"מ:

לעזי רש"י

טוניי"א. טונה. קובייא"ש [קובידי"ש]. להקה.

מוסף רש"י

פירות גינוסר. ארץ יס כגרת ופיקוחיה ממוקין (ערובין ל.). **צנא.** סל (חולין נז.). **דלא טעים זיונא.** לא אכלאי לשובע ועדיין לחי רעב (שם). **מזייהו.** שפרוחיהם (מגילה מז. ועוד). **ברכה אחת מעין שלש.** כלומר אחת מעין שהיא דומגא ודומה לשלש ברכות דברכת המזון שהיא דאוריתא כדאמרינן (לקמן מח:) ואכלת ושבעת וברכת את ה', ואכלת ושבעת דלעיל, דקאי אאכלה ושבעת דלעיל, כלומר אאכילתך ואשביעתך בברכה, על הארץ הטובה זו ברכת הארץ, אשר נתן לך זו בוצה ירושלים, הטוב והמטיב ביניה מיקנה ואינה מן המנין, והני תלתא אלחם כתיב, דכתיב לעיל מיניה ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, לסבי מברכין עליה שלש ברכות שלמות, אבל אמיני פירות דתמיני בשבח ארץ ישראל לא בעינן שלמות אבל מעין שלש סגי להו (סידור רש"י סי' קס, הפרדס עמ' קעו, מחזור ויטרי סי' סט). **שהכל נהיה בדברו.** לפניו, ולאחריו לא כלום (ערובין יד:). **ר' טרפון אומר בורא נפשות רבות.** ברכה זו היא קדומה אחר המקרא, דכתיב (דברים ח ג) לא על הלחם לבדו, וכתיב כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם (כתו"י) ואני שמעתי דר' טרפון בא לחייב אף ברכה אחרונה בשביל נפשות רבות, ולא נהירא דאמרינן בתמ' נדה (נא:) יש טעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו, ואמרינן לאתויי מאי, והוינן בה ולרב פפא דמברך אמינא כו' ולא אמרינן ולר' טרפון דמחייב אמינא מאי איכא לאמינא, אלא נראה דר"ש אלמינא דקאמר (ערובין שם). **כי אתה טוב ומטיב לכל.** כנגד הטוב והמטיב שאיקבוה ביניהם (סידור רש"י סי' קי, הפרדס עמ' קעג, מחז"ו סי' נ). **על המחיה.** כלומר שאלחם מי כהן, ועל הכלכלה. זן ומשביע את הגוף, דמיני מזון הוא הואיל **וכשלן** (סידור רש"י סי' קיג, הפרדס עמ' קעח, מחז"ו סי' עא).

עין משפט נר מצוה

קמד א מיי' פ"ג מהל' ברכות הלכה ה והלכה ז סמג עשין כח טוש"ע או"ח סימן ריב סעיף ה:

קמה ב מיי' שם הל' ג והלכה יא סמג שם טוש"ע או"ח סי' רח סעיף ה [ב]:

קמו ג מיי' פ"ג מהל' ברכות הלכה יג וס"מ הל' יד סמג שם טוש"ע שם [סעיף י-יב]:

קמז ד מיי' וסמג שם טוש"ע ס"ח סימן רח סעיף י:

רבינו חננאל

מתני' [הביאו לו מליח. היינו ספלי טרית]. **באוכלי פירות גנוסר שנו.** שמתוקים מאוד והאוכלם אוכל דבר מליח עמהם, כדאמרינן לקמן שהיו נותנין ספלי טרית לקוצצי תאנים, ואותו מליח עיקר, שאי אפשר לאוכלי פירות גינוסר בלא הם, והפת עצמו אינו אלא לליפת בו המליח. **זיונא סלקא דעתך.** [עי' פי' ר"ח עירובין ל. א]. [**עיר אחת היתה לו לינאי המלך שהיו מוציאים ממנה ששים רבוא ספלי טרית.** פי' ספלים מלאים טרית, והוא המליח שאוכלין אחר שאוכלין מפירות גנוסר הרבה למרק האכילה שבמעיו, אי נמי דנגררה לליביה]. **מתני' אכל ענבים ותאנים ורמונים מברך עליהם שלש ברכות דברי רבן גמליאל וחכמים אומרים ברכה אחת מעין שלש.** ואסיקנא כל שהוא מחמשת המינים, שהוא מין דגן חטה ושעורה כוסמת שבולת שועל ושיפון, והן מבושלין, בתחלה [מברך] בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. והוא ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה חיים ומזון, על שהנחלתנו מארץ מצרים, רחם ה' עלינו ועל ישראל עמך ועל עירך ועל נחלתך ועל היכלך ועל מזבחך ועל מקדשך, ובנה עירך במהרה בימינו ונחמנו בה, כי אל טוב ומטיב אתה ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה. **וכל** שהוא משבעת המינים ואינו מין דגן, בתחלה מברך בורא פרי העץ ולבסוף על העץ ועל פרי הגפן וכו'. ביין תחלה בורא פרי הגפן ובסוף על הגפן ועל פרי הגפן וכו'. וחותם בחוצה לארץ בא"י על הארץ ועל הפירות, ובארץ ישראל על הארץ ועל פירותיה. אבל שאר מיני פירות כגון אתרוגין ותפוחין ואגוזין ושקדים וכיוצא בהן, שאינו מיני מזונות, בתחלה מברך בורא פרי העץ ולבסוף בורא נפשות [רבות]. והיכא דאכל מיני מזונות ופרי העץ ושתה יין, מברך ברוך אתה ה' על המחיה ועל הכלכלה, על הגפן ועל פרי הגפן, ועל העץ ועל פרי העץ, ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה וכולי, וחותם ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל הגפן ועל פרי העץ ושפיר דמי. ולא הוי כי האי גוונא חותם בשתים, דאמרינן אין חותמין בשתים, מאי טעמא שהארץ היא המוציאה את הגפן וכל פרי העץ.

עבידנא כבולהו. וכן אנו נוהגין כרב אשי דמברכינן בתר מיא דמברכין הבי בתר ובו'. ואנן לא עבדינן כבני מערבא דדוקא לדידהו שהיה דרכם לסלקם בלילה שייכא ברכה לשמור חקיו כלכתיב ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים וגו' אבל אנו שמסלקין אותן בחצי היום או אפי' נסלקן בלילה לא שייך חקה ודוקא לדידהו דקסבדי לילה לאו זמן תפילין הוא ומימים ימימה אתא למעוטי לילות שייכא ברכה דחקה אבל אנן דקי"ל[1] בלילה זמן תפילין הוא ואנן [2]משימין הפסוק ושמרת החקה וגו' בפסח ומה שאין אנו מניחים אותן בלילה מפני שמא יפיח בהן אפי' נמתין לסלקן עד הלילה לא מברכינן אע"ג דאנן קיימא לן דשמא וי"ט לאו זמן תפילין אפ"ה לא מברכינן דדוקא לדידהו דסבירא להו חקה קאי אתפילין מברכי' ומדע שהרי אינהו נמי לא היו מברכין אלא אתפילין לחודייהו משום דכתיב בהו חקה אבל אשאר מצות כגון ציצית ולולב וסוכה לא היו מברכין [3](וה"ה הכא) וקשה דהוי מצי לשנויי הכי לאפוקי שאר מצות אפי' לבני מערבא[4]:

דחקנתיה

אמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו [a]על הביעא ועל מיני קופרא בתחלה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות וכו' אבל ירקא לא ור' יצחק אמר [b]אפילו ירקא אבל מיא לא ורב פפא אמר [c]אפילו מיא מר זוטרא עביד כרב יצחק בר אבדימי ורב שימי בר אשי עביד כר' יצחק וסימנך חד כתרי ותרי כחד א"ר אשי אנא זמנא דכי מדכרנ' עבידנא ככולהו [d]תנן [e]כל שטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו ויש שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו בשלמא לרב יצחק בר אבדימי לאפוקי ירקא לר' יצחק לאפוקי מיא אלא לרב פפא לאפוקי מאי לאפוקי מצות ולבני מערבא דבתר דמסלקי תפילייהו מברכי אקב"ו לשמור חקיו לאפוקי מאי לאפוקי [f]ריחני א"ר ינאי א"ר כל שהוא כביצה ביצה טובה ממנו כי אתא רבין אמר טבא ביעתא מגולגלתא משיתא קייסי סולתא כי אתא רב דימי אמר טבא ביעתא מגולגלתא משיתא מטויתא מארבע מבושלתא כל שהוא כביצה ביצה טובה הימנו לבר מבשרא: רע"א אפילו אכל שלק כו': ומי איכא מידי דהוה שלק מזוני א"ר אשי בקלח של כרוב שנו ת"ר [g]טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים כל ירק חי מוריק וכל קטן מקטין וכל נפש משיב את הנפש וכל קרוב לנפש משיב את הנפש כרוב למזון ותרדין לרפואה אוי לו לבית שהלפת עוברת בתוכו: אמר מר טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים מאי תקנתיה נלעסיה ונשדייה כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים מאי תקנתיה לשלקינהו ונבלעינהו כל ירק חי מוריק א"ר יצחק בסעודה ראשונה של אחר הקזה וא"ר יצחק כל האוכל ירק קודם ארבע שעות אסור לספר הימנו מאי טעמא משום ריחא וא"ר יצחק אסור לאדם שיאכל ירק חי קודם ארבע שעות אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי אייתו קמייהו ירק חי קודם ארבע שעות אמימר ורב אשי אכול ומר זוטרא לא אכל אמרו ליה מאי דעתיך דא"ר יצחק כל האוכל ירק קודם ארבע שעות אסור לספר הימנו משום ריחא והא אנן דקא אכלינן וקא משתעית בהדן אמר להו אנא כאידך דר' יצחק ס"ל דא"ר יצחק אסור לאדם שיאכל ירק חי קודם ארבע שעות כל קטן מקטין אמר רב חסדא אפילו גדיא בר זוזא ולא אמרן אלא דלית ביה רבעא אבל אית ביה רבעא לית לן בה כל נפש משיב נפש אמר רב פפא אפילו גילדני דבי גילי כל הקרוב לנפש משיב את הנפש אמר רב אחא בר יעקב עונקא א"ל רבא לשמעיה כי מייתית לי אומצא דבישרא טרח ואייתי לי מהיכא דמקרב לבי ברוך כרוב למזון ותרדין לרפואה כרוב למזון אין ולרפואה לא והא תניא [h]ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותרדין ומי סיסין [i]דבש [a] וקיבה והרת ויותרת הכבד אלא אימא כרוב אף למזון אוי לו לבית שהלפת עוברת בתוכו איני והא אמר ליה רבא לשמעיה כי חזית לפתא בשוקא לא תימא לי במאי כרכת ריפתא אמר אביי מבלי בשר ורבא אמר מבלי יין איתמר רב אמר מבלי בשר ושמואל אמר מבלי עצים ורבי יוחנן אמר מבלי יין א"ל רבא לרב פפא [j]סודני אנן תברינן לה בבשרא וחמרא אתון דלא נפיש לכו חמרא במאי תבריתו לה א"ל בציבי כי הא דביתהו דרב פפא בתר דמבשלא לה תברא לה בתמנן אופי פרסייתא תנו רבנן דג קטן מליח פעמים שהוא ממית בשבעה בשבעה עשר ובעשרים ושבעה ואמרי לה בעשרים ושלשה ולא אמרן אלא במטוי ולא מטוי אבל מטוי שפיר לית לן בה ודלא מטוי שפיר לא אמרן אלא דלא שתה בתריה שכרא אבל שתה בתריה שכרא לית לן בה: [k]והשותה מים לצמאו וכו' לאפוקי מאי א"ר אידי בר אבין [l]לאפוקי למאן דחנקתיה שורפת תחת קדרת הלפת: **פעמים שהוא ממית.** ואלו הן ביום שבעה ימים למליחתו או ביום שבעה עשר או ביום שבעה ועשרים: מאי

קופרא. כל מיני בשר: **אכל ירקא לא.** צריך לברוכי אחריה: **חד זפרי.** מר זוטרא שהוזכר כאן יחיד בלא שם אביו עביד כרב יצחק בר אבדימי שהוזכר בשמו ובשם אביו. **ותרי אחד.** מר בר רב אשי שהוזכר בשמו ובשם אביו עביד כר' יצחק שהוזכר יחיד: **לבולהו.** לפי כרב פפא: **כל שטעון ברכה.** משנה היא במסכת נדה: **למעוטי ירקא.** וכ"ש מיא: **למעוטי מצות.** אין מברכין כשמסלקין תפילין וציצית ואחר תקיעת שופר ולולב: **כל שהוא כביצה.** אין לך מין מאכל שיעור כביצה שלא תהא ביצה טובה לגוף ממנו: **מגולגלתא.** צלויה לחה ורכה שצורפין אותה: **קייסי.** מדות מחזיקות לוג: **מגולגלתא משיתא.** טובה משיתא קייסי: **מטויתא.** צלויה קשה טובה מארבע קייסי: **מבושלתא.** במים עלה א"ר יגאי כל שהוא כביצה ביצה טובה ממנו: **בקלח של כרוב שנו.** שהוא מזון דתניא לקמן כרוב למזון: **כרישין.** כרתי: **כל ירק חי מוריק.** נוטל תואר הפנים: **כל קטן.** שלא גדל כל צרכו ולקמן מפרש כמה כל צרכו: **כל נפש.** דבר חי הנאכל שלם כגון דגים קטנים שגדלו כל צרכן: **הקרוב לנפש.** האוכל מן הבהמה במקום חיות שלה ולקמן מפרש לה: **אוי לבית.** לכרס האוכל לפת: **נלעסיה.** כוסקו ומשליכו: **נשלקינהו.** בקדרה הרבה שלא יצטרך לכוסקו בשיניו: **קודם ארבע שעות.** שאינו זמן סעודה והריח קשה לבני אדם המספרים עמו קודם אכילה שהגוף ריקן: **לאידך דר' יצחק סבירא לי.** אבל אסור לספר לא סבירא לי: **כר זוזא.** כלומר שמן וטוב ששוה זוז: **דלית ביה רבעא.** שלא גדל עד רביעית שלו כגון טלה רביעית של איל גדי כדי רביעית של שעיר גדול וכן כל דבר: **גילדני דבי גילי.** דגים קטנים מאד ומצויין בין הקנים בחגם ואין דרכן לגדל יותר. אבל דג קטן ממין דג גדול ולא גדל רובע זה הוא קטן מקטין: **עונקא.** צואר מקום בית השחיטה וסמוך לצד ולמעיים: **לבי ברוך.** למקום שברכו שם על השחיטה: **ומי סיסין.** תבשיל של פוליאו"ל: **והרת.** ולדיר"א שהולד נולר בו: **יותרת הכבד.** טרפשא דכבדא שקורין אייבר"ש: **מבלי בשר.** היא קשה אבל כשמבשלה עם בשר שמן מתיש כחה: **מבלי יין.** כשאין שותה אחריה יין: **מבלי עצים.** שאינו שולקה הרבה: **סודני.** בעל שכר תמריס. ור' פפא מוכר שכר היה כדאמר בחיזהו נשך (ב"מ ד' סה.) טרשא דרב פפא שכראי לא פסיד ואמר רב פפא מי לאו דרמאי שכרא לא מיעתרי (פסחים קיג.) והוא נקרא סודני כדאמרינן תמרי בחלוזך לבי סודנא רהטו (שם): **דלא נפיש לכו חמרא.** ששותי שכר אתם: **במאי תבריתו לה.** לכחו של לפת: **אופי פרסייתא.** בקעיות של עצים גדולות היתה

עין משפט נר מצוה

קמח א ב ג מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' רל סעיף ה ז וסימן רח: **קמט** ד מיי' שם הלכה ח: **קנ** ה טוש"ע או"ח סי' רסו סעיף ה:

קנא ו ז מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה סמג שם טוש"ע או"ח סימן רל סעיף ז:

רבינו חננאל

... אסיקנה ביצה... בין חז]יים בין מבושלים וכן ירק [וכן מים] כולן בתחילה ב' א' י"י אלהינו [מ"ה ש]הכל נהיה בדברו ובסוף ב' א' י"י אלהינו מ"ה בורא נפשות רבות. פיר' חד כביתרי מר זוטרא [שנזכר י]חיד שלא נזכר שם אביו [עביד כר]ב יצחק בר אבדימי [שנזכר בש]נים שמו[ו ושם אביו] .... [תנן. כל שטעון ברכה] לאחר[יו טעון ברכה לפניו ויש שטעון] ברכה לפניו ואי[ן] ט[עון ברכה לאחרי]ו לאפוקי מיא ... ואסיקנא מצוות] וריחני שמב[רכין לפניהם ואין מברכין] לאחריהם. [ולבני מערבא דמברכ]ין בתר דמסלקין [תפיליהו בא"י אלהינו מ"ה] אשר קדשנו במצו[תיו וצונו לאפוקי מא"] לאפוקי [ריחאני בלחן(וד)א. [כל שהוא] כביצה בין פת של .... בין בשר שמן כביצה [ביצה טובה] הימנה, ביצה מגולגלת [טובה מששה] אוקיי סולתא. ביצה צלויה [היא טובה] מארבע ביצה שלוקה היא טובה מכ[ל דבר כ]משקלה, הא דתנן אכל של[ק והוא מזו]נו. אוקימנא בכרוב. **כל נפש משיב את הנפש אמר רב פפא אפילו גילדני דבי גילי כל הקרוב לנפש משיב את הנפש אמר רב אחא בר יעקב בעונקא א"ל רבא לשמעיה כי מייתית לי אומצא אייתי לי מהכא דמקרב לבי ברוך.** פירוש, כל נפש חיה מערבת את הנפש האוכלת אותו כשהוא חולה יותר מגבינה והלב ופירות. **ואפי' גילדנא דבי גילי.** פי', דג הגדל באשפת של הים. **קרוב לנפש.** פי' חתיכה של בשר שהיא קרובה לבית השחיטה ששם מחיית הנפש, ואם יאכל אותה החולה מחזקתו וכאילו משיבה לו נפש והיינו עונקא, והוא מקום כנגד בית הבליעה. ורמז לדבר וענקים לגרגרותיך. והיינו אומצא מבי ברוך שאומרין על החתיכה ברוך אתה השם אשר קדשנו במצוותיו וצוונו על השחיטה נקרא בי ברוך. אוי [לו לבית שהלפת] עוברת בתוכו [אביי אמר דאכל]ה בלא בשר. ורבא [אמר בשותה יין אינה מ]זקת כול'. השותה [מים לצמאו מ]ברך שהכל. אמר [ר' אידי בר אב]ין אומצא פטור.

הגהות הגר"א

[א] גמ' (דכמ) תז"מ:

לעזי רש"י

פוליאו"ל [פוליו"ל]. מנתה (צמח). ולדיר"א [וידילור"א]. רחם (של חיה). אייבר"ש [איברי"ש]. סרעפת.

מוסף רש"י

ומי סיסין. פוליו"ל יבש שורה במים ושותה (ע"ז כט.). והרת. רחמה של בהמה (שם) ויליר"ל שהשליל בתוכו (לקמן נז:). **ויותרת הכבד.** אייבר"ש של בהמה (שם). סודני. תלמידי חכמים על שם (תהלים כה) סוד ה' ליראיו (מנחות עא. נדה יב:) ר"ל רב פפא דמי שוכרא הוה כו' ואמאי קרו ליה סודני סוד נאה, שמעשרת ומגילות חסדים (מנחות שם).

מסורת הש"ס

א) נדה נא:, ב) [שבת קי.], ג) [לקמן מז: ע"ז כט.], ד) [ל"ל יבש וכן הוא לקמן מז: וכן איתא בעו"ג כט. ע"ש פרש"י], ה) [בערוך פי' סודני יראי שמים כלכתיב סוד ה' ליראיו וע' ברש"י מנחות עא. ונדה יב:], ו) מנחות לו:, ז) ל"ל מוקמינן, ח) רש"ל מ"ז, ט) [בתוס' סוכה לט. ד"ה אבל לפניו וכו' ובתוס' נדה נא: ד"ה ולבני מתנא ישוב על זה ודע דבתוס' נדה שם מבואריס הדברים יפה וע"ע תוס' מנחות לו: ד"ה ומסרתן],

י) נדה נא:, כ) [לקמן מז: ע"ז כט.], ל) [לקמן מז: ע"ז כט.], מ) [ל"ל יבש וכן הוא לקמן מז: וכן איתא בעו"ג כט. ע"ש פרש"י], נ) [בערוך פי' סודני יראי שמים כלכתיב סוד ה' ליראיו וע' ברש"י מנחות עא. ונדה יב:], ס) מנחות לו:, ע) [בתוס' סוכה לט. ד"ה אבל לפניו וכו' ובתוס' נדה נא: ד"ה ולבני מתנא ישוב על זה ודע דבתוס' נדה שם מבואריס הדברים יפה וע"ע תוס' מנחות לו: ד"ה ומסרתן],

מאי עמא דבר. היאך נוהגים. וכבר נהגו לברך בתחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא:

הדרן עלך כיצד מברכין

שלשה שאכלו וכו' זומן. להזמין יחד לברוך ברכה בלשון רביס כגון נברך: **שנטלה תרומתו.** קס"ד (א) תרומת מעשר שלו שעל הלוי להפרישׁ: **מעשר שני שנפדה.** להתירו באכילה חוץ לירושלים ואת פדיונו יעלה לירושלים ויאכל: **והשמש.** ששמשׁ בסעודה ואכל עמהם כדי להצטרף עמהם לזמון. וכבל הני אצטריך לאשמעינן אע"ג דדמו לאיסור אין כאן ברכה בעבירה כדמפרש ואזיל בגמרא[ב]: **עד כמה מזמנין.** כמה יאכל עמהם ויתחייב עמהם בזימון ונפקא מינה להוציאם ידי חובתן אם יתנו לו הכוס לברך: **גמ' מה"מ.** דשלשה רואים לברכת לירוף: **גדלו לה' אתי.** הרי שלשה. וכן אקרא הבו גודל היחיד אומר לשנים: **אינן רשאין ליחלק.** ולברך כל אחד לעצמו דמפקעי לה לתורת זמון: **שלשה אין שנים לא.** ה"פ דמדקתני אין רשאין ליחלק שמע מינה דשלשה מזמנין שנים אין מזמנין ואפילו רצו דאי אמרת שנים נמי אם רצו מזמנין אמאי אין האחד רשאי ליחלק ליזיל הוא ולא מפקעת ברכת זמון בהכי ויזמנו השנים: **שאני הכא דהוקבעו בחובה מעיקרא.** ואי אזיל הוא מפקעת להו חובה וקמו להו ברשות וגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה[ג]: **אוכל עמהם.** אין כאן גאוה דניחא להו דמייתי להו לידי זמון. ואי שנים מזמנין אמאי ניחא להו בלאו דידיה נמי אי בעו מזמני: דניחא

דחנקתיה אומצא: רבי טרפון אומר בורא נפשות רבות וחסרונן: [ג]אמר ליה רבא בר רב חנן לאביי ואמרי לה לרב יוסף הלכתא מאי אמר ליה [ד]פוק חזי מאי עמא דבר:

הדרן עלך כיצד מברכין

[ה]**שלשה** [ב]שאכלו כאחת חייבין לזמן אכל [ג]דמאי ומעשר ראשון שנטלה תרומתו מעשר שני והקדש שנפדו [ד]והשמש שאכל כזית [ה]והכותי מזמנין עליו [ו]אכל טבל ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שלא נפדו והשמש שאכל פחות מכזית [ו]והנכרי אין מזמנין עליו [ח]נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן [ז]עד כמה מזמנין [ח]עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה:

גמ' מה"מ אמר רב אסי דאמר קרא [1]גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו רבי אבהו אמר מהכא [2]כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו אמר רב חנן בר [ט]אבא [י]מנין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך שנאמר גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו אמר ר' שמעון בן פזי מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנאמר [3]משה ידבר והאלהים יעננו בקול שאין תלמוד לומר בקול ומה תלמוד לומר בקולו של משה תניא נמי הכי [כ]אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא ואם אי אפשר למתרגם להגביה קולו כנגד הקורא ימעך הקורא קולו ויקרא: אתמר שנים שאכלו כאחת פליגי רב ורבי יוחנן חד אמר אם רצו לזמן מזמנין וחד אמר אם רצו לזמן אין מזמנין תנן שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן שלשה אין שנים לא התם חובה הכא רשות תא שמע [ל]שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן ואין רשאין ליחלק שלשה אין שנים לא שאני התם דקבעו להו בחובה מעיקרא תא שמע [מ]השמש שהיה משמש על השנים הרי זה אוכל עמהם אע"פ שלא נתנו לו רשות היה משמש על השלשה הרי זה אינו אוכל עמהם אלא אם כן נתנו לו רשות שאני התם דניחא

דחקנתיה אומצא. ודוקא מיס שאין לו הנאה כי אם לשתות מיס לגמאו והנאה דחנקתיה אומצא אין זה נאשד הנאה אבל שאר משקים שלעולם הגוף נהנה מהן בכל עניין מברך ואפילו חנקתיה אומצא כדאמרינן לעיל (דף ו.) ואע"ג דלרפואה אתי בעי ברוכי ורב עמרם[א] פירש דדוקא לפניו לא בעי ברוכי אבל לאחריו חייב ורבינו משה פירש דלא היא דהואיל ואינו נהנה אפילו לאחריו לא בעי ברכה:

רבי טרפון אומר בורא נפשות רבות וכו'. פירוש לפניו ופוק חזי מאי עמא דבר והנה נהגו העולם לברך לאחריו אבל לא מצינו לפרש דפליגי בלאחריו דתנא קמא סבר דמברך לפניו ולא לאחריו ורבי טרפון סבר אף לאחריו יברך בורא נפשות רבות דאם כן כי פריך לעיל מרב פפא דמברך (ליקמן) [לסייעיה] ממלתיה דרבי טרפון שהוא תנא[ב]:

הדרן עלך כיצד מברכין

שלשה שאכלו כאחת. בירושלמי פריך הכא אם אמרת אין רשאין ליחלק והכא אם אמרת חייבים לזמן ועתה לבאורה אין זה קשה וכן לקמן (דף ג.) פריך תניא אבל זימנא שאין רשאין ליחלק ליחלק ליחלק משום דחייבים לזמן ול"ל דהכי פריך הכא אם אמרת דאין רשאין ליחלק דמשמע אם גמרו אכילתן יחד אינן רשאין ליחלק אבל האחד רשאי לגמור סעודתו ולברך קודם חברו וחייבין לזמן משמע דחובת זימון עליהם ואינן רשאין לגמור סעודתן זה בלא זה ומשני שמואל כאן בתחלה כאן בסוף איזהו בתחלה ואיזהו בסוף פליגי בה תרי אמוראי חד אמר נתנו דעתם לאכול זהו בתחלה אכלו כזית זהו בסוף וחד אמר אכלו כזית זהו בתחלה נתנו דעתם לאכול זהו בסוף ורב אלפס תופס דרך [ג]לשון עיקר וה"פ נתנו דעתם לאכול כלומר שהתחילו מתחלה לאכול ביחד זהו בתחלה אז ולאי חובת זימון עליהם אכלו כזית זהו בסוף כלומר אם האחד התחיל קודם חברו בכזית אז ולאי אם גמרו סעודתם יחד חייבים לזמן אבל רשאין לגמור זה בלא זה ולברך. תיתה דאמר בערכין (דף ד.) הכל מצטרפין לזמון כהנים לוים וישראלים ופריך פשיטא ומשני לא לריכא אף על גב דכהן אוכל תרומה וישראל חולין אגמא אף על גב דתרומה אסורה לישראל אחרי שהכהן יכול לברך עם ישראל לאכול בחולין מצטרפין לזמון והכא נמי הי דאד מנייהו אכל טבל דאין רואי לאחרים אמאי אינן מזמנין ויש לומר דאכילת טבל לאו שמה אכילה בלא חזיא אף לכהן אבל תרומה לכל הפחות רואיה לכהן האוכלה [ד]והוא הדין אם אכלו שלשתן טבל דאין חייבים לזמן כדאמרינן (בב"ק פ"ט דל"ד) הרי שגזל סאה חטין וטחנה [ה]ואפאה ואכלה ומברך עליהן אינו מברך אלא מנאן מכאן היה אומר רבינו יהודה דשלשה שאכלו והאחד היה מודר הנאה מן השנים והוא אוכל משלו יכול להצטרף עמהם לזימון דהיי דאינו רואי לאכול עמהם הם רואים לאכול עמו וכן לענין הנזהר מפת של נכרי אבל אם שלשתן מודרין הנאה זה מזה אין מצטרפין אע"פ שיכולים לשאול על נדרם דהשתא מיהא לא אתשילו: **בקולו** של משה. וא"ת היכי מייתי ראיה ממשה והא צריך לאתויי דמשה היה מתרגם ולא היה מריס קולו יותר מהקב"ה שהיה קורא ומשה היה מתרגם ופירש רב אלפס בקולו של משה מסתמא משה בכל כחו היה עונה כדי להשמיע קולו לכל העם אבל הקב"ה לא היה צריך להריס קולו שהרי לא היה מדבר אלא למשה לבד ואפילו הכי היה מגביה קולו כדי שלא יהא קולו של משה המתרגם רם יותר מקולו של הקב"ה שהיה קורא: **אם** רצו לזמן אין מזמנין. פירש"י וכן לענין המוציא ושאר ברכות אין האחד מברך להוציא חברו לגבי הא דאמר אביי נקטינן שנים שאכלו כאחת מצוה ליחלק ולברך כל אחד לעצמו בין ברכת המוציא בין ברכת המזון לשון רש"י לקמן ולא נהירא דלעיל פרק כילד מברכין (דף לט.) בעובדא דבר קפרא נתן בר קפרא רשות לאחד לברך ושנים הוו התם ועוד אי הוו שלשה התם לא היו שם אלא פירות וכן נמי אמרינן לקמן (דף נג.) דעל המאור אחד מברך לבולן ע"כ נ"ל דבברכה לאשונה מוציאין זה את זה שנים לכ"ע והטעם הואיל ויושבין לאכול יחד דעתן לצרף ואחד מברך להוציא חברו אבל בברכה של סוף סעודה שמסתלקין זה מזה צריך לברך כל אחד לעצמו ויש מתרצים דיש חלוק בין ברכת המוציא דלא הויא כי אם דרבנן ע"כ מוציאין זה את זה אבל בבהמ"ז שהיא מדאורייתא לשם החמירו[ו]: **שלשה שאכלו כאחד אין רשאין ליחלק.** מפרש"י אמאי אין רשאין ליחלק האחד מפני השנים כיון דב' נמי מזמנין ליזיל הוא והא לא מיפק' ברכת זמון תימה דילמא טעמא דאין רשאין ליחלק משום דיפטרו לשלישי מברכת הזמון וגם הוא אין לו להפקיע ממנו ברכת הזמון וי"ל דעיקר פרכתו [ז]סמיך אסיפא דקתני ד' אין רשאין ליחלק אע"ג דליכא שנים מכאן וב' מכאן והוי כמו וכו' וכה"ג תמצא בהרבה מקומות ותימה א"כ אמאי לא מקשי מן הסיפא בהדיא ע"כ פירש רבינו יהודה[ב] דודאי פריך מרישא וה"ק דליכא למימר דמשום היחיד קאמר דא"כ ה"ל למימר אין היחיד רשאי ליחלק א"נ אין אחד מהם רשאי ליחלק אבל מדקתני אין רשאין ליחלק משמע מכלהו פקע זמון אם נסתלק אחד מהם: והא

קנב א [מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' ל] טוש"ע או"ח סימן רד סעיף ז:
א ב מיי' פ"ה שם הלכה כ סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן קצב סעיף ג:
ב ג מיי' פ"ז מהלכות ברכות הל' כ סמג שם:
ג ד טוש"ע או"ח סימן קצו סעיף ג:
ד ה טוש"ע שם סעיף ב:
ה ו מיי' שם הלכה יט סמג שם טוש"ע או"ח סי' קנו סעיף ג:
ו ז מיי' פ"ה מהל' ברכות הלכה ז סמג שם טוש"ע או"ח סימן קצט סעיף ד:
ז ח מיי' שם טוש"ע שם סעיף ו:
ח ט מיי' שם הלכה ח סמג שם טוש"ע או"ח סי' קכד סעיף ו וסימן קנו סעיף ד:
ט י מיי' פ"ח מהלכות ברכות הל' יד סמג שם טוש"ע או"ח סימן קכד סעיף יב:
י כ מיי' פ"ד מהלכות מ"א הלכה ג ופי"ב מהל' תפלה הל' יא טוש"ע או"ח סי' קמה ס"ג ווטור י"ד סי' רמו:
יא ל מיי' פ"ה מהלכות ברכות הלכה י סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קצב סעיף ג:
יב מ טוש"ע שם וסי' קע סעיף כא:

תורה אור השלם

1. גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:
2. כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:
3. וְיָהִי קוֹל הַשּׁוֹפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל:

שמות יט יט

רבינו חננאל

ואסיקנה [הלכה בב]רכות פוק חזי מאי עמא דב[ר].

הדרן עלך כיצד מברכין

סליק פ"ו לפ"ש

פרק שביעי

[אכל דמאי וכו'. ראה להלן מז, א ב. אכל טבל וכו'. טבל הוא שלא הורמה ממנו התרומה והמעשר]. וכתיב... כי שם [ה' אקרא הבו] הרי שלשה. [ומנין שאין המתרגם רשאי] להגביה קולו יותר מן הקורא שנאמר] משה ידבר והאלהים יעננו בקול בקולו] של משה. ותנו[יא כותיה דאין רשאי] המתרגם להגביה קו[לו יותר מן הקורא] [אל' ימ]עך הקורא קולו [ויקרא] ..... העונה אמן [לא יגביה קולו יותר] מן [המ]ברך שנא' ונרוממה [שמו יחדיו]. איתמר שנים שאכלו רב [ור' יוחנן] חד אמ' אם רצו לזמן מזמנין, וח[ד אמר] אפילו [אם רצו] אין מזמנין וש[קלינן] וטר[נין ... ואסיקנא תסתיים דר' יוחנן הוא דאמר אין מזמנין, וקיימא לן רב ור' יוחנן הלכה ר' יוחנן.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שנטלה תרומתו קס"ד. נ"ב נ"ל דמשום סיפא קאמר רש"י קס"ד ועי"ל דף מ"ז ע"ב ול"ע שהוא ט"ס וחז קאי סיפא אגל שלא נטלה תרומתו וק"ל שוב לאיתי בשבת דף קכז פרש"י לשם וכ"ש תרומה גדולה שעל ישראל להפרישו והפרישו קודם וכו' ע"ש וחז חסר כאן:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה אכל טבל כו' ואפאן ואכלן ומברך. עם ליתא כן. אלא ואפאה והפרישׁ תלה ומיכך ול"ע: תוס' ד"ה שלשה שאכלו כאחד אין רשאין ליחלק כו' סמיך אסיפא. כעין זה בתוס' גיטין דף פ' ע"ב תוס' ד"ה זו דבכי ר"מ וש"נ:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ראיתי כתוב בסדר ר' עמרם וכו' הכי שצר ר' פלטוי בר אביי וכו'. ב. בתוס' רי"ש כתוב, דה"פ ג' אין שנים לא וע"כ דשנים רשאים ליחלק אם רצו לזמן אין מזמנים דאי רצו לזמן מזמנים היה לו לשנות ג' שאכלו אין היחיד וכו' אלמא אם רצו לזמן השנים אין מזמנים.

מוסף רש"י

מאי עמא דבר. מה נהגו העם (ערובין יד:). חזו היא הברכה לאחריהם: בא"י אלהינו מלך העולם בורא נפשות רבות וחסרונם, על כל מה שברא להחיות בהן נפש כל חי בא"י חי העולמים, פירוש על המקרא הזה כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם (דברים ח ג) לומר הקב"ה ברא נפשות רבות וחסרונם הרבה על כל המתכלים שברא להחיות בהן נפש כל חי, שאינן חיין אם לא על המתכלים, כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (פירוש רש"י סי' קסד, הפרדס עמ' קעט, מחז"ו סי' עא).

הדרן עלך כיצד מברכין

עד כמה מזמנין. מברכין על המזון אחריו (יומא עט:) לו: שלשה שאכלו כאחת אין רשאין ליחלק לזמן ואין רשאין ליחלק (פסחים מט:). ואין רשאין ליחלק. דאתמייו להו בזימון (לקמן נ.).

והא מאה נשי כתרי גברי דמיין. לענין קבוץ תפלה[א] ולענין כל דבר שבעשרה ואפילו הכי חשבינן להו כשלשה וה"ה לנשים אבל לא מצי למימר כחד דמיין לחיין יכולות לזמן והא קתני נשים מזמנות לעצמן ורש"י פירש כתרי לענין חובה לחין חייבות לזמן ואם רצו מזמנות והוא הדין לנשים: **שאני** התם דאיכא דעות. מכאן משמע דנשים יכולות לזמן לעצמן וכן עשו בנות רבינו אברהם חמיו של רבינו יהודה ע"פ אביהן ומיהו לא נהגו העולם כן וקשה אמאי לא נהגו מדקתני מזמנות משמע דקאמר חייבות לזמן וי"ל דנשים מזמנות לעצמן היינו אם רצו לזמן מזמנות וכן משמע קצת הלשון מדקתני בסמוך נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנין ועוד דמדמה ליה[ב] הגמרא לנשים משמע דחובה ליכא והא דקאמר בריש ערכין (דף ג. וסס) הכל מחוייבין בזימון לאתויי נשים לענין רשות קאמר ולא לענין חובה ונשים צריך עיון אם יוצאות בברכת הזימון של אנשים מאחר שאין מביאות ויש מביאין ראיה שיוצאות מדאמר לקמן סופר מברך ובור יוצא מכאן משמע שאף הנשים יוצאות בבהמ"ז שלנו מיהו יש לדחות אותה ראיה דשאני בור שמבין בלשון הקדש ויודע קצת מאי קאמר אבל אינו יודע לברך אבל נשים שאינן מבינות כלל מצי למימר דלא נפקי והא דאמרי' במגילה (פ"ב ד' יז.) לועז ששמע אשורית יצא פרסומי ניסא בעלמא שאני כדאמרינן התם (דף יח.) האמאתריס בני הרמכים מי ידעינן מאי ניהו: **אי** הכי אימא סיפא. לא גרס אי הכי דהא אפי' מעיקר' נמי הוה מצי למפרך מסיפא דאין מזמנין: **רב** זביד אמר ברוך הוא ומבורך. ובה"ג פסק ברוך הוא ומבורך[ג] שמו תמיד לעולם ועד ואי הוה עשרה עני בתריהו ברוך הוא אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד: **הא** בבונה ירושלים הא בשאר ברכות. פר"ח וה"ג די"מ בכל ברכה וברכה כגון אחר שתבא וכיוצא בו[ד] ומיהו פוק חזי מאי עמא דבר שלא נהגו לענות אמן אלא אחר בונה ירושלים דבהמ"ז:

רב אשי עני ליה בלחישה. וכן פסק בה"ג ועוד לדידן דליכא פועלים אפילו אבני מודה לא דניחא להו דמקבע להו בחובה (מעיקרא) ת"ש[ו] נשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנים לעצמן נשים ועבדים וקטנים אם רצו לזמן אין מזמנין[ז] (והא נשים אפילו מאה) והא מאה [א] נשי כתרי גברי דמיין וקתני נשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנין לעצמן שאני התם דאיכא דעות א"ה אימא סיפא נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנין אמאי לא והא איכא דעות שאני התם משום פריצותא תסתיים דרב דאמר אם רצו לזמן אין מזמנין דאמר רב דימי בר יוסף אמר רב שלשה שאכלו כאחת ויצא אחד מהם לשוק קוראין לו ומזמנין עליו טעמא דקוראין לו הא לא קוראין לו לא שאני התם דאקבעו להו בחובה מעיקרא אלא תסתיים דר' יוחנן הוא דאמר אם רצו לזמן אין מזמנין דאמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן שנים שאכלו כאחת אחד מהן יוצא בברכת חבירו והוינן בה מאי קא משמע לן תנינא[ב] שמע ולא ענה יצא ואמר רבי זירא לומר שאין ברכת הזימון[ד] ביניהם תסתיים א"ל רבא בר רב הונא לרב הונא והא רבנן דאתו ממערבא אמרי אם רצו לזמן מזמנין מאי לאו דשמיע להו מר' יוחנן לא דשמיע להו מרב מקמי דנחית לבבל: גופא אמר רב דימי בר יוסף אמר רב[ג] שלשה שאכלו כאחת ויצא אחד מהם לשוק קוראין לו ומזמנין עליו אמר אביי והוא דקרו ליה ועני אמר מר זוטרא ולא אמרן אלא בשלשה אבל בעשרה עד דנייתי מתקיף לה רב אשי אדרבה איפכא מסתברא תשעה[ה] נראין כעשרה שנים אין נראין כשלשה[ו] והלכתא כמר זוטרא מ"ט[ז] כיון דבעי לאדכורי שם שמים בציר מעשרה לאו אורח ארעא אמר אביי נקיטינן שנים שאכלו כאחת מצוה ליחלק[ח] תניא נמי הכי[ט] שנים שאכלו כאחת מצוה ליחלק במה דברים אמורים כששניהם סופרים אבל אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא: אמר רבא[י] הא מילתא אמריתא אנא ואיתמרה משמיה דרבי זירא כוותי[יא] שלשה שאכלו כאחת אחד מפסיק לשנים ואין שנים מפסיקין לאחד ולא והא רב פפא אפסיק ליה לאבא מר בריה איהו וחד שאני רב פפא[יב] דלפנים משורת הדין הוא דעבד יהודה בר מרימר ומר בר רב אשי ורב אחא מדפתי כרכי ריפתא בהדי הדדי לא הוה בהו חד דהוה מופלג מחבריה לברוכי להו[יג] (יתבי וקא מיבעיא להו) הא דתנן שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן הני מילי היכא דאיכא אדם גדול אבל היכא דכי הדדי נינהו חלוק ברכות עדיף בריך איניש[יד] לנפשיה אתו לקמיה דמרימר אמר להו ידי ברכה יצאתם[טו] ידי זימון לא יצאתם וכי תימרו ניהדר ונזמן[טז] אין זימון למפרע בא ומצאן כשהן מברכים מהו אומר אחריהם רב זביד אמר ברוך ומבורך רב פפא אמר עונה אמן ולא פליגי[יח] הא דאשכחינהו דקא אמרי נברך והא דאשכחינהו דקא אמרי ברוך אשכחינהו דקא אמרי נברך אומר ברוך ומבורך אשכחינהו דקא אמרי ברוך עונה אמן תני חדא העונה אמן אחר[יט] ברכותיו הרי זה משובח ותניא אידך הרי זה מגונה לא קשיא[כ] הא בבונה ירושלים הא בשאר ברכות אביי עני ליה בקלא כי היכי דלשמעו פועלים וליקומו דהטוב והמטיב לאו דאורייתא רב אשי עני ליה בלחישא כי היכי דלא נזלזלו בהטוב[כא] והמטיב

ר'

קטינא

עין משפט נר מצוה

יג א מיי' פ"ה מהלכות ברכות הלכה ז סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קצט סעיף ו:

יד ב מיי' פ"א שם הל' יא סמג שם טוש"ע או"ח סי' ריג סעיף ב:

טו ג ד מיי' פ"ה שם הלכה יג סמג שם טוש"ע או"ח סימן קלד סעיף ב:

טז ה מיי' שם הל' טו סמג שם טוש"ע או"ח סי' קלג סעיף ג:

יז ו מיי' פ"ז שם הל' ו סמג שם טוש"ע או"ח סי' ל סעיף ג:

יח ז טוש"ע או"ח סימן קלד סעיף ג:

יט ח מיי' פ"ה שם הל' ח סמג שם טוש"ע או"ח סי' קלא סעיף ג:

כ ט מיי' פ"א שם הל' טז [ח] סמג שם טוש"ע או"ח סי' קפח סעיף ג וסי' רטו סעיף ג:

כא י טוש"ע או"ח סי' קפח סעיף ב:

רבינו חננאל

ת"ש נשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנין לעצמן נשים ועבדים וקטנים אם רצו לזמן אין מזמנין וכו' אמאי והא איכא דעות שאני התם משום פריצותא. ונשים דלכל מילי לא חשיבי, לענין זימון כיון דחייבות בברכת המזון תלתא נשים מזמנות וכן עבדים. ועבדים ונשים אם רצו לזמן אין מזמנין משום פריצותא. גופא אמר רב דימי אמר רב שלשה שאכלו כאחת ויצא אחד מהן לשוק קוראין לו ומזמנין עליו אמר אביי והוא דקרו ליה ועני. פירוש, דשמעי קלא דאמר אתינא אתינא. אמר מר זוטרא ולא אמרן אלא בשלשה וכו'. והני מילי בשלשה אבל בעשרה לא מדכרי אלהינו עד דאתי ויתיב בהדיהו, וכן הלכתא דכיון דבעו לאדכורי שם בציר מעשרה לא יכלי. שלשה שאכלו כאחת אחד מפסיק לשנים. כלומר, דאחד חייב להפסיק לשנים, ואחר שברכו ברכת זימון אם רצה לגמור סעודתו לעצמו מברך המוציא ואוכל כל צרכו ושוב מברך ברכת המזון לעצמו. ושנים אין מפסיקין ליחיד. פירוש, אין חייבין להפסיק, ומיהו אי בעי למיעבד הרשות בידם, הכי מוכח סוגיא דתלמודא. יהודה בר מרימר ומר בר רב אשי ורב אחא מדפתי כרכי ריפתא בהדי הדדי. פי', היינו פת והיינו נהמא. [לא הוה בהו מר דהוה מופלג מחבריה לברוכי להו. פי', לא היה אחד מופלג ומעולה בחכמה אלא כולן שוין]. [אין זימון למפרע. כלומר, אין זימון אחר הברכה]. ותניא אידך הרי זה מגונה. אוקימנא בשאר ברכות, אבל בבונה ירושלים וכיוצא בהן שהן סוף ברכות הרי זה משובח. ומפרש בתלמוד ארץ ישראל כאן לכתחלה כאן לבסוף. ורב אשי דהוה בתראה הוה עונה אמן דבונה ירושלים בלחישא, כי היכי דלא לימרו סליקא ברכת המזון ואתו לזלזולי בברכת הטוב והמטיב. שמע מינה דמשום שהיא ברכה אחרונה וכיוצא בה כל ברכה אחרונה עונין אחריה אמן.

הגהות הב"ח

(א) גמ' נלאין בעשרה. נ"ב ע"ל סוף דף מ"ז: (ב) שם בריך איניש לנפשיה: (ג) שם אמר כל ברכותיו: (ד) שם דלא לדלדולו רבנן בהטוב: (ה) רש"י ד"ה לא הוה כהו חד מופלג:

הגהות הגר"א

[א] גמ' והא נשים אפי' מאה (והא מאה) תא"מ:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, ולענין קריאת המגילה וקריאת ס"ת. ב. בתוס' רי"ש כתב. וגם מדמייתי מינה תלמודא לשנים דמאה נשים כתרי היינו אם רצו לזמן מזמנים. ג. בתוס' רי"ש גרס, ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד (השמיט את המלה הוא). ד. בתוס' רי"ש כתב. כגון ישתבח דהוי סיום ברכה דסוף פסוקי דזמרא וכן יהללוך דהלל וסוף ברכות די"ח וכיוצא בהם. "ובסוף דבריו כתב" הא דנקט בונה ירושלים לרבותא נקטיה דאע"ג דאינה סיום כל הברכות אלא סיום ברכות דאורייתא.

מוסף רש"י

נשים מזמנות לעצמן. שלא נשים, וכן שלשה עבדים, אבל אין שאר נשים או שני עבדים מצטרפין עם אנשים, לפי שיש באנשים מה שאין בנשים ובעבדים, שאין הנשים חומרות ברית ואין העבדים חומרים על נחלתנו (עורכין ג.). מצוה ליחלק. הוא"ל ואין כאן שלשה (חולין קז.). אין זימון למפרע. משכיר, ולדי זימון לא יצא (לקמן נ.).

מסורת הש"ס

א) [ערכין ג.], ב) [ד' תיבות הללו ערכין מוכן ומצבר רש"י נראה דגרים והא אפי' מאה שני כתרי גברי דמיין], ג) סוכה לח: [ע"ש היטב], ד) [בפ"א דזמנין], ה) מגילה כג.; ו) חולין קו., ז) [מגמות מ:], ח) [לעיל ז. וש"נ], ט) [ע"ל אמרי וכ"ל בריי"ף ולא"ש], י) [לקמן נ.], כ) [לקמן מח.].

א) [ערכין ג.], ב) [ד' תיבות הללו ערכין מוכן ומצבר רש"י נראה דגרים והא אפי' מאה שני כתרי גברי דמיין], ג) סוכה לח: [ע"ש היטב], ד) [בפ"א דזמנין], ה) מגילה כג.; ו) חולין קו., ז) [מגמות מ:], ח) [לעיל ז. וש"נ], ט) [ע"ל אמרי וכ"ל בריי"ף ולא"ש], י) [לקמן נ.], כ) [לקמן מח.].

קטינא חריך שקי. כך היו קורין לר' זירא. וטעמא מפרש בגמרא מגיעא בהשוכר את הפועלים (דף פה.): **כי מטא למשרי.** ליישב דשירותא כלומר לפרוס ברכת המוציא ולאכול: **רב הונא דמצנע.** היינו רב הונא קטמא. ולפי שעכשיו היה ר' זירא בארץ ישראל במקום ר' אבהו והיה עולה מבבל קאמר הכי: **קרובים עליו.** שיכול לראותן בעל הבית תמיד ולדעת מה הן צריכין: **נכסיו.** קרקעות: **עד היכן ברכת הזמון.** שצריכין להיות שלשה וכשהן שנים לא יאמרוה: **ברכת המזון שתים ושלש**[ב]. פעמים שהם שתי ברכות פעמים שהם שלש כיצד כשהם שלשה הן שלש ברכות וכשהם שניים הן שתי ברכות כדמפרש ואזיל: **דקסבר.** ברכת זמון עד הזן וכשהם שנים אין אומריים אלא ברכת הארץ ובונה ירושלים: **ומאן דאמר שלש וארבע.** כשהן שנים הרי שלש הזן וברכת הארץ ובונה ירושלים וכשהם שלשה הם מוסיפים נברך עד ובטובו חיינו: **מוקים לה** לא גרסינן. והכי גרסי' **והא דתניא שתים ושלש בברכת פועלים.** דאמרי ברכת הארץ ובונה ירושלים בחדא ברכה אין כאן אלא ברכת הזן וברכת הארץ וכשהם שלשה מוסיפין נברך הרי שלש: **דאמר מר.** לעיל בפרק שני (דף מח.): **שהרי פותח בה בברוך.** ואי דאורייתא היא הוא סמוכה לחברתה ואין פותחין בה בברוך: **לדתניא כו' יש מהן כו'.** כגון ברכת פירות ומצות פותח ואינו חותם. וטעמא מפרש בערבי פסחים (דף קה.) משום דכולא חדא הודאה ואין הפסק דבר תחנה או דבר אחר בתוכה כמו שיש בקדוש כי הוא יום תחלה למקראי קודש והנחילנו: ויש

ר' זירא חלש על לגביה ר' אבהו [ג]קביל עליה אי [ד]מתפח קטינא חריך שקי עבידנא יומא טבא לרבנן אתפח עבד סעודתא לכולהו רבנן כי מטא למשרי אמר ליה לר' זירא לישרי לן מר א"ל לא סבר לה מר לה דר' יוחנן דאמר [א]בעל הבית בוצע שרא להו כי מטא לברוכי אמר ליה נבריך לן מר אמר ליה לא סבר לה מר לה דרב הונא דמן בבל דאמר בוצע מברך ואיהו כמאן סבירא ליה כי הא דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי בעל הבית בוצע [ב]ואורח מברך בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה ואורח מברך כדי שיברך [ה] בעל הבית מאי מברך [ג]יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא ורבי מוסיף בה דברים ויצלח מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסינו מוצלחים וקרובים לעיר ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידינו ואל [ג]יזדקר לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם: [ד]עד היכן ברכת הזמון רב נחמן אמר עד נברך ורב ששת אמר עד הזן נימא כתנאי דתני חדא [ה]ברכת המזון שנים [ו] ושלשה ותניא אידך שלשה וארבעה סברוה דכולי עלמא הטוב והמטיב לאו דאורייתא היא מאי לאו בהא קמיפלגי מאן דאמר שתים ושלש קסבר עד הזן ומאן דאמר שלש וארבע קסבר עד נברך לא רב נחמן מתרץ לטעמיה ורב ששת מתרץ לטעמיה רב נחמן מתרץ לטעמיה דכ"ע עד נברך מאן דאמר שלש וארבע שפיר ומ"ד שתים ושלש אמר לך הכא בברכת פועלים עסקינן דאמר מר [ג] [ז]פותח בהזן וכולל בונה ירושלים בברכת הארץ רב ששת מתרץ לטעמיה דכ"ע עד הזן מ"ד שתים ושלש שפיר ומ"ד שלש וארבע קסבר [ח]הטוב והמטיב דאורייתא היא אמר רב יוסף תדע דהטוב והמטיב לאו דאורייתא [ט]שהרי פועלים עוקרים אותה אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב תדע דהטוב והמטיב לאו דאורייתא שהרי פותח בה בברוך ואין חותם בה בברוך כדתניא [י]כל הברכות כולן פותח בהן בברוך וחותם בהן בברוך חוץ מברכת הפירות וברכת המצות וברכה הסמוכה לחברתה וברכה אחרונה שבקרית שמע יש מהן שפותח בהן בברוך ואין חותם בברוך ויש

לא סבר לה מר להא דאמר ר"ה דמן בבל בו'. מיהו יש לישב הני תרי לישני דר' יוחנן כשבעל הבית מסב עמהם ודאי הוא בוצע ואורח מברך וכו' אבל כשאין בעל הבית מסב עמהן הגדול שבהן יעשה המוציא וגם הוא יברך ברכת המזון:

עד היכן ברכת הזמון וכו'. פירש רש"י מממתין עד הזן והזן בכלל שנים אינם מברכין הזן ולא נהירא דברכת הזן דאורייתא ואין יחיד פטור מינה ועוד הא קיימא לן כרב ששת באיסורי ולדידיה יחיד אומר שנים ובכל דוכתא נקט שלש ברכות ודוחק לומר דלא מיירי אלא בשם זמון לרב ששת ועוד דמעשים בכל יום ביחיד מברך שלש ברכות ועוד דמדתניא לקמן בפרקין (דף מח:) [ח]וברכת זו ברכת הזמון את ה' אלהיך זו ברכת הזן וקשה לרב ששת יאמר הזן זו ברכת הזמון לכן יש לפרש דקאי אדלעיל דקאמר אחד מפסיק לשנים[א] ובעי נמי [עד] היכי' צריך להמתין עד שיברכו השנים עד נברך ורב ששת אמר עד שיגמרו הזן ומשם ואילך יכול היחיד לאכול ולא משום דחשיב ברכת הזן מזמון [א] דודאי יחיד נמי מתחייב מהזן אלא משום דכיון דנברך אינה ברכה אינו אומרה לבדה אלא יגמור עמה גם ברכת הזן שהיא ברכה והשתא ניחא דקיימא לן שפיר כרב ששת וכפירוש זה איתמר בירושלמי: **ולמאן דאמר שנים ושלשה קסבר עד הזן.** ופירש"י שנים ליחיד ושלשה לזמון ולפי שיטתו פירש כן ודוחק גדול הוא כדפרישית וכי יחיד פטור מברכת הזן שהיא דאורייתא ועוד הואיל ואקי' אברכתא אמאי נקט לשון זכר שנים ושלשה הוה ליה למנקט לשון נקבה שתים ושלש לכך נראה פירוש של רב אלפס דקאי אבני אדם והכי קאמר ברכת זמון בשנים ושלשה בני אדם היכא שכל אחד אינו יודע כי אם ברכה אחת למאן דאמר שנים ושלשה קא סבר על הזן כלומר ברכת הזמון על הזן שמברך על סוף הזן דכולה כברכה אחת של זמון היא ולהכי קאמר שנים או שלשה כלומר לפעמים נשלמה בשנים והוא הדין באחד אבל נקט שנים לרבותא ופעמים בשלשה בני אדם שאחד יברך מנברך על הזן והשני עודה לך והשלישי עד בונה ירושלים אבל לחלמין אין לברך אם האחד אינו יודע כי אם החצי ברכה אבל רביעי לא דנברך לבד לא חשיב ברכה ולכך אי אפשר לחלק לשנים נברך והזן ומאן דאמר בד' קסבר עד נברך דנברך חשיב ברכה אחת בפני עצמה והזן ברכה אחרת והיינו בד' שארבעה בני אדם מברכין אותן שאחד יאמר נברך והשני הזן והשלישי עודה לך והרביעי עד בונה ירושלים:

כל הברכות כולן פותחות בברוך וחותמות בברוך חוץ מברכת הפירות וברכת המצות וברכה הסמוכה לחברתה וברכה אחרונה שבקרית שמע. והא לך הסדר ברכת אשר יצר אינה סמוכה לנטילת ידים דנטילה שייכא בלא אשר יצר והרבה פעמים אומרה לבדה אלהי נשמה אמאי[ב] אינה פותחת בברוך דאינה סמוכה לאשר יצר וכו' כגון אם לא בא מן הנקביים בידיו טהורות אין צריך לברכת אשר יצר וצריך לומר הואיל ואין בה אלא הודאה בעלמא אינה פותחת בברוך ומכל מקום חותמת בברוך הואיל וארוכה קצת וכן נמי צריך לומר גדי אתה הוא עד שלא נברא העולם וכו' וכל הני ברכות קטנות כל אחת ברכה לעצמה כדאמרן בעלמא [ג] כל הוה מהלך הוה מברך מצעדי גבר וכן כולן ועוד דהוו קצרות והויין כברכת הפירות יהי רצון למי היא סמוכה ואומר רבינו תם שהיא מן הברכה ברוך אתה ה' המעביר שינה מעיני וכו' וצריך לומר ויהי רצון ואם תאמר והלא כל הברכות כולן צריך לומר בתחימתן מעין פתיחתן והא ליכא וי"ל דשפיר הוי מעין פתיחה סמוך לחתימה מהמעביר דסמוך לחתימה איכא ותגמלני חסדים טובים והיינו גמילות חסדים שהקב"ה מעביר שינה מן האדם ומחדש כחו כדאמרינן במדרש חדשים לבקרים וגו' שהוא מחזיר הנשמה שלמה ושקטה בגוף כאשר היתה בתחלה אע"פ שהיתה עייפה והיינו כעין פתיחתה ונעסוק בדברי תורה והערב נא הכל ברכה אחת היא וצריך לומר והערב נא וישתבח סמוכה לברוך שאמר ולכך יש ליזהר שלא לספר ביניהם אע"פ שיש הפסק טובא פסוקי דזמרה מכל מקום לא מפסקי ואזה ניחא ברכה אחרונה אמאי שבק"ש אחת כו' אחת היא סמוכה אל אהבה וכו' ופסוקי ק"ש לא מפסקי ואם תאמר ברכה אחרונה למי שהוא קורא בתורה אמאי צריכה לפתוח בברוך הא סמוכה לחברתה לברכה ראשונה ויש לומר לפי שהיו רגילים [ד] שלא היו מברכים רק הראשונה וברכה ראשונה והאחרון ברכה אחרונה ואיכא הפסק גדול בין ראשון לאחרון [ה] שוב שתקנו שתיהן כלל ז' וז' משום הנכנסין ומשום היוצאים לא זזה ממקומה:

הגהות הב"ח

(א) גמ' שיכיך לבעל הבית: (ב) שם ברכת המזון שתים ושלש ומניא אילך שלש וארבע סנהדרין: (ג) שם לאמר מר ברכה ראשונה בתקונה שניה פותח בברכת הארץ וכוללים בונה ירושלים:

גליון הש"ם

גמ' שהרי פועל' עוקרין. עי' לעיל דף נ"ז ע"א תוס' ד"ה ומותם וע"ש:

הגהות הגר"א

[א] תוס' ד"ה עד היכן. ולא משום לחשיב ברכת הזן מזמון כו'. וכזה נסמר לאיית הרי"ף [ועי' בדברי רבינו בא"ח סי' ר']:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, כלומר שיברך ברכת זמון השלישי עם השנים ולאחר שבירך יחזור ויאכל. ב. בתוס' רי"ש מתחיל, תמה רבינו על אלקי נשמה וכו'.

מוסף רש"י

נכסיו. קרקעות, וממון ושאר דברים וקרקעות מטלטלין (כת"י). וכולל בונה ירושלים בברכת הארץ. שתי ברכות בחתם, שברכת הארץ ובנין ירושלים דומות (לעיל מז.). קסבר הטוב והמטיב דאורייתא היא. ומברכת הארץ היא כדאמר (לקמן מח:) אשר נתן לך זה הטוב והמטיב (לקמן מט.). וברכת המצות. כגון להתעטף בציצית ועל נטילת לולב (פסחים קד:). וברכה אחרונה שבק"ש. אע"פ שאין ברכה אחרת למעלה הימנה שהתחיל בה בברוך (שם) שהרי הפסיק קרית שמע, אעפ"כ אינו מתחיל בה בברוך והשביעין ליה ברכה הסמוכה לחברתה לאותה שלפני ק"ש שהרי מחזיר אמת ויציב על סופו של ק"ש וכדאמרינן (לעיל יד:) שצריך לסמוך אמת ויציב אחר אני ה' אלהיכם, כדכתיב וה' אלהים אמת, הלכך כחדא ברכה אריכתא דמיא (רשב"ם פסחים שם). יש מהן. מאלו שהזכרנו, שפותח בהן בברוך ואינו חותם בברוך. כגון ברכת פירות ומצות (פסחים שם).

עין משפט נר מצוה

כב א מיי' פ"ז מהלכות ברכות הל' ג סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קסז סעיף יד:

כג ב מיי' וסמג שם טוש"ע או"ח סימן רלו סעיף ח:

ג [מיי' פ"ב שם הל' ז טוש"ע שם].

כד ד מיי' פ"ה שם הל' ב סמג שם טוש"ע או"ח סי' ר סעיף ב:

כה ה טוש"ע א"ח סי' קלד סעיף ג:

כו ו מיי' פ"א מהלכות ברכות הל' ה ופ"ח הלכה ח סמג שם:

רבינו חננאל

עד היכן ברכת הזמון. פירוש, לענין שאין היחיד אומר אותה כל עיקר. [והאי דנקט בברייתא שנים ושלשה לשון זכר, לאו אברכות קאי, אלא אי אחד מהשלשה יודע ברכה הראשונה והשני השנייה והשלישי השלישית, כל אחד ואחד מוציא את חברו]. ורב ששת מתרץ לטעמיה דכולי עלמא עד הזן מאן דאמר שתים ושלש שפיר ומאן דאמר שלש] וארבע, דסבר הטוב והמטיב דאורייתא, היילכך היחיד מברך נודה לך ורחם הטוב והמטיב הרי שלש, מוסיף ברכת הזימון שהיא הזן הרי ארבע. ודחו רב יוסף ורב נחמן בר יצחק ורב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב, כולן דחו ואמרו הטוב והמטיב לאו דאורייתא, חד אמר שהרי הפועלין עוקרין אותה, וחד אמר שהרי עוקרין בבית האבל, וחד אמר שהרי פותח בה בברוך, כלומר אינה מכלל ברכת המזון, שאלו היתה מכלל ברכת המזון לא היו פותחין בה בברוך, דהא תניא כל הברכה הסמוכה לחברתה אין פותחין בה בברוך.

רב נסים גאון

ר' זירא חלש קביל עליה ר' אבהו אי מיתפח קטין חריך שאקי. הדבר שבשבילו נקרא ר' זירא בזה השם מפורש בבבא מציעא בפרק השוכר את הפועלים (דף פה) ר' זירא כי סליק לארץ ישראל יתיב ש' תענייתא ק' קמייתא כי היכא דלישתכח תלמודא דבבל מיניה כי היכי דלא ניטרח בגירסיה ק' מצעייתא דלא נישכוב ר' אילעא (בגמ' איתא ר' אלעזר) בשניה ונפלן עליה מילי דצבורא ק' בתרייתא כי היכי דלא נישלוט בו נורא דגיהנם כל ל' יומין הוה בדיק נפשיה שגר תנורא סליק יתיב בגויה לא הוה קא שלטא ביה נורא יומא חד יהבו ביה רבנן עיניהו וחרך שאקי וקרו ליה קטין חריך שאקיה ובמס' סנהדרין בפרק אחד דיני ממונות (דף לז) הנהו בריוני דהוו בשיבבותיה דר' זירא כו' כי נח נפשיה דר' זירא אמרי עד האידנא הוה קטין חריך שאקי דהוה בעא עלן רחמי כו':

והטוב והמטיב. וא"ת וא"מאי פותח בברוך והא סמוכה לחבירתה היא ויש לומר דנתקנה בפני עצמה (היא) בשביל הרוגי ביתר[ז] וא"ת אמאי אינה חותמת בברוך וי"ל משום דקרא היא רק שתקנו לאחר כך[א] שלש מלכיות ושלש גמולות ושלש טובות ונאמן אתה של ברכת ההפטרה הוא מן הברכה העליונה[ב] ולכך הוא נכתב גדול שבימים הראשונים היו רגילין לעמוד כל הקהל ואומר בקול רם נאמן אתה וכו' כשהיה התיעוק מגיע שם: **להיכן הוא חוזר.** פירש רש"י דקאי לאחד דפסיק לשנים וממתין לאחרים עד הזן והיכן חוזר לאחר סעודתו רבנן אמרי למקום שפסק והלכתא למקום שפסק ותימה דא"כ היכי הלכתא למקום שפסק אחרי שאכל אחר כך פשיטא דיחזור אפילו להזן דהא הזן דאוריית[ח] ע"כ צריך לומר דקאי אהא דאמרינן לעיל דהמברך אומר נברך שאכלנו משלו והמסובין עונים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו להיכן הוא חוזר המברך לאחר שיענו המסובין חוזר לראש שהמברך חוזר ואומר נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ורבנן אמרי למקום שפסק שאומר ברוך שאכלנו משלו וכן הלכתא והר"מ מאייבר"א פירש דקאי אשלשה שאכלו ויצא אחד מהם לשוק קורא[ט] לו ומזמנים עליו ועליל נמי הכי פירושו עד היכן מקום זימון שצריך להו לאותו אחד דקרו ליה ועני עד נברך ומכאן ואילך ילך לדרכו ואינם צריכים האחרים עוד לצירופו והכא בעי לאותו מן השוק להיכן הוא חוזר למקום שפסק דהיינו למר מהזן ואילך[ט] ולמר מנברך והשתא ניחא דלא קשה מהזן שהרי לא[י] ספר בינתיים: **מר זוטרא איקלע לבי רב אשי איתרע ביה מילתא.** וכוותיה קיימא לן והכי מברכין בא"י אמ"ה האל הטוב והמטיב[ב] אל אמת דיין אמת שופט בצדק ולוקח במשפט ושליט במעשיו ואנחנו עבדיו ועמו וכבל אנחנו חייבין להודות לו ולברכו גודר פרצות בישראל לחיים[ג] בזמן שהן שתי מטות גדול מסב בראש ושני לו למטה הימנו בזמן שהן שלש מטות גדול מסב בראש שני לו למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו[ד] מים הראשונים מתחילין מן הגדול[ה] מים אחרונים בזמן שהם ה' מתחילין מן הגדול ובזמן שהם מאה מתחילין מן הקטן עד שמגיעים אצל ה' וחוזרין ומתחילין מן הגדול[ו] ולמקום שמים אחרונים חוזרין לשם ברכה חוזרת מסייע ליה לרב דא"ר חייא בר אשי אמר רב[ז] כל הנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מזומן לברכה רב ורבי חייא הוו יתבי בסעודתא קמיה דרבי אמר ליה רבי לרב קום משי ידך חזייה דקא מרתת אמר ליה[ח] בר פחתי עיין בברכת מזונא קאמר לך ת"ר[ט] אין מכבדין לא בדרכים ולא בגשרים ולא

ויש מהן חותם בהן בברוך ואין פותח בברוך והטוב והמטיב פותח בברוך ואין חותם בברוך מכלל דברכה בפני עצמה היא ואמר רב נחמן בר יצחק תדע דהטוב והמטיב לאו דאורייתא שהרי עוקרין אותה בבית האבל כדתניא[י] מה הם אומרים בבית האבל ברוך הטוב והמטיב ר"ע אומר ברוך דיין האמת הטוב והמטיב אין דיין אמת לא אלא אימא אף הטוב והמטיב מר זוטרא איקלע לבי רב אשי איתרע ביה מלתא פתח ובריך[א] הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת[ב] שופט בצדק לוקח במשפט ושליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו משפט שהכל שלו ואנחנו עמו ועבדיו ובכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו גודר פרצות בישראל הוא יגדור את הפרצה הזאת בישראל לחיים[ג] להיכן הוא חוזר רב זביד משמיה דאביי אמר חוזר לראש ורבנן אמרי למקום שפסק והלכתא למקום שפסק: א"ל ריש גלותא לרב ששת אע"ג דרבנן קשישי אתון פרסאי בצרכי סעודה בקיאי מינייכו בזמן שהן שתי מטות גדול מסב בראש ושני לו למעלה הימנו ובזמן שהם שלש גדול מסב באמצע שני לו למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו אמר ליה וכי בעי אשתעויי בהדיה[ד] מתריץ תרוצי ויתיב ומשתעי בהדיה א"ל שאני פרסאי דמחוי ליה במחוג מים ראשונים מהיכן מתחילין אמר ליה מן הגדול ישב גדול וישמור ידיו עד שנוטלין כולן א"ל לאלתר מייתו תכא קמיה מים אחרונים מהיכן מתחילין אמר ליה מן הקטן וגדול יתיב וידיו מזוהמות עד שנוטלין כולן א"ל לא מסלקי תכא מקמיה עד דנמטי מיא לגביה אמר רב ששת אנא מתניתא ידענא דתניא[ה] כיצד סדר הסבה[ו] בזמן שהן שתי מטות גדול מסב בראש ושני לו למטה הימנו בזמן שהן שלש מטות גדול מסב בראש שני לו למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו[ז] מים הראשונים מתחילין מן הגדול[ח] מים אחרונים בזמן שהם ה' מתחילין מן הגדול ובזמן שהם מאה מתחילין מן הקטן עד שמגיעים אצל ה' וחוזרין ומתחילין מן הגדול[ט] ולמקום שמים אחרונים חוזרין לשם ברכה חוזרת מסייע ליה לרב דא"ר חייא בר אשי אמר רב[י] כל הנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מזומן לברכה רב ורבי חייא הוו יתבי בסעודתא קמיה דרבי אמר ליה רבי לרב קום משי ידך חזייה דקא מרתת אמר ליה[יא] בר פחתי עיין בברכת מזונא קאמר לך ת"ר[יב] אין מכבדין לא בדרכים ולא בגשרים ולא

מלפני הגדול עד שיגיעו המים לחמשה שאלו: **וחוזרים ומתחילין מן הגדול.** ונוטלין שלחן מלפניו: **למקום שמים אחרונים חוזרים.** כשמגיעים לחמשה אם נטל הגדול הוא מברך ואם לא לאחר ליטול קודם לו הוא מברך: **הנוטל ידיו באחרונה תחלה.** אותו שנוטל בתחלת החמשה אחרונים קורא תחלה באחרונה: **אין מכבדין.** לומר היה אתה קודם: **לא בדרכים.** הולכי דרכים לומר לגדול הימנו לך לפני: ולא

כז א מיי' פ"ב מהלכות ברכות הלכה ח סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קפט סעיף ב ויו"ד סימן שטו סעיף ג:

כח ב מיי' פ"ה שם הל' ב טוש"ע או"ח סי' [קצב סעיף ג וסי' ר סעיף ב:

כט ג מיי' פ"ז מהל' ברכות הל' ג סמג שם:

ל ד מיי' וסמג שם טוש"ע או"ח סימן קסה סעיף ב:

לא ה ו מיי' שם הל' יב סמג שם טוש"ע או"ח סי' קפא סעיף ו:

לב ז מיי' שם [שו"ע י"ד סי' רמב שעיף ח בהגה]:

רבינו חננאל

תנו רבנן מהו אומר בבית האבל אף הטוב והמטיב, ר' עקיבה אומר דיין אמת וקיימא לן כמר זוטרא דאמר אל אמת דיין אמת נותן בצדק ולוקח במשפט (שופט) [שליט] בעולמו לעשות בו כרצונו והכל שלו ואנחנו עמו ועבדיו חייבין אנו להודות לו ולברכו. **ואף** על גב דקימא לן הילכתא כרב ששת באיסורי וברכות איסורי איגון [הלכתא כרב נחמן] חדא דקאיי טעמיה כיתנאי. ותוב מדקא אבעיא לן להיכן [הוא] חוזר המברך ברכת הזימון, ואמר רב זביד חוזר לראש, פי' חוזר ומתחיל לברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם הזן את כול'. ורבנן אמרי למקום שפסק, כלומר אינו אומר נברך אלא ברוך שאכלנו משלו וכו'. ואסיקנה למקום שפסק, שמע מינה דהילכתא כרב נחמן. פירוש במחוג מחזו [מ]ורה באצבעותיו, כלומר כל דבריהם ברמז הן. ריש (לקיש) [גלותא] היה נוהג בצרכי הסעודה כדרך הפרסיים ודברים ברורים הם. מנהג פרסים בזמן שיש שם מכובדים שראויין למטות, הגדול מיסב בימין והשני לימינו וזה הוא למעלה הימנו, ואם הן שלשה מטות, הגדול יושב [באמצע שני לו למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו].

גליון הש"ם

תוס' ד"ה להיכן וכו'. ולמר מנברך. ל"ל מן טוה לך [רש"ל]:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב. ואע"ג דאר"פ לקמן שיש שם שני מלכויות לבר מדידיה וכו' מ"מ אינו מזכיר אלא שמותיו של מקום האל אבינו מלכנו וכו'. ב. בתוס' רי"ש כתוב. האל החי הטוב והמטיב וכו' לוקח במשפט ושליט במעשיו. ג. בתוס' רי"ש כתב. לגדול לתרוצי נפשיה למיתב כשמדבר עם השני.

מוסף רש"י

והטוב והמטיב. אע"ג דסמוכה לחבירתה, שהרי הממיל בברכת המזון בברוך, מעוה דברכה בתנאי נעשה איתקן מעוה הרוגי ביתר, וכולה הוראה בברכה הפירות ומצות (פסחים קד:). **כל הנוטל ידיו באחרונה.** במים אחרונים, **הוא מזומן לברכה.** לברכת המזון (לעיל מג.). **חזייה.** ר' חייא לרב, **דקא מרתת.** שמא ראה ידי מלוכלכות או שמא הארכתי בהלכה יותר מדי (שם). **בר פחתי.** בן גדוליס (שבת ג: וכש.) בנו של תלמיד חכם (נדר נט:). **עיין בברכת מזונא קאמר לך.** כאן אמן לך רשות לברך בהיסח"ד, שהנוטל ידיו תחלה הוא מברך (לעיל מג.).

רב ניסים גאון

שאני פרסאי דבמחוג מחוו והיו מכירין זה את זה ברמיזותיו של זה ומבין כל אחד מהן מה שחבירו אומר ובפ"ק דמסכת חגיגה (דף ה) ר' יהושע בן חנניה הוה קאי בי קיסר אחוי ליה ההוא מינא עמא דאהדרינהו מאריה לאפיה מינייהו אחוי ליה איהו ידו טוריה עלינו אמרו ליה לר' יהושע בן חנניה מאי אחוי לך עמא דאהדרינהו מאריה לאפיה מיניה ומאי אחוית ליה ידו טוריה עלינו אמרו ליה לההוא מינא מאי אחוית ליה עמא דאהדרינהו מאריה לאפיה מיניה ומאי אחוי לך לא ידענא אמרי גברא דלא ידע מאי מחוו ליה במחוג יתיב [בגמ' איתא יחוי] קמיה מלכא וקטלוה:

ז) [מס' שמחות סוף פי"ד ע"ש], **ח)** שם, **ט)** [מרגוס של בעלוס ומנישור בשלמא ומתרי"ז ועי' בערוך ערך תרן], **י)** תוספתא פ"ה ה"ה, **כ)** לעיל מג. ע"ש, **ו)** [שם איתא אמר ליה רבי חייא], **ז)** [ע"ש], **ח)** [כדאיתא לקמן מח:], **ט)** [ויתר ביאור תמצא במו' פסחים קד: ד"ה מזון], **י)** [עי' רש"ל ועי' מג"א סי' קפג ס"ק יא דל"ל סעד],

א) [מס' שמחות פ"ד ע"ש], **ב)** שם, **ג)** [מרגוס של בעלוס ומנישור בשלמא ומתרי"ז ועי' בערוך ערך תרן], **ד)** תוספתא פ"ה ה"ה, **ה)** לעיל מג. ע"ש, **ו)** [שם איתא אמר ליה רבי חייא], **ז)** [ע"ש], **ח)** [כדאיתא לקמן מח:], **ט)** [ויתר ביאור תמצא במו' פסחים קד: ד"ה מזון], **י)** [עי' רש"ל ועי' מג"א סי' קפג ס"ק יא דל"ל סעד],

יא) [מס' שמחות פ"ד ע"ש], **יב)** שם, **יג)** [מרגוס של בעלוס ומנישור בשלמא ומתרי"ז ועי' בערוך ערך תרן], **יד)** תוספתא פ"ה ה"ה, **טו)** לעיל מג. ע"ש, **יז)** [שם איתא אמר ליה רבי חייא], **יח)** [ע"ש], **יט)** [כדאיתא לקמן מח:], **כ)** [ויתר ביאור תמצא במו' פסחים קד: ד"ה מזון], **כא)** [עי' רש"ל ועי' מג"א סי' קפג ס"ק יא דל"ל סעד],

ולא בידים מזוהמות. בגטילת מים אחרונים: **ממערבא.** לפי שהיה רבין רגיל לעלות מבבל לא"י ולומר הוא דבריו משמו של ר' יוחנן: **בפתח הראוי למזוזה.** כלומר בכניסת כל פתחים למעוטי דרכים ופרלות: **לעשות אימה.** אין חלוק בדבר אלא שחייב לומר בלשון רבו: **קדיש.** רבה בר בר חנה ליסב על השולחן ולשנות לבנו הלכות סעודה לפי שהחתן רגיל לבלוע והיה מלמדו היאך יעשה: **לבלוע.** לפרוס הפרוסה מן הפת: **עד שיכלה אמן מפי העוניים.** אמן אחר ברכת המוציא דלקה עניית אמן מן הברכה היא ואמרי' בפרק כילד מברכין (לעיל דף לט:) צריך שתכלה ברכה קודם בציעה: **חטופה.** שקורין את הלקח בחטף ולא בפתח[ב] ואומר אמן והוא צריך לומר אמן: **קטופה.** שמחסר קריאת הנו"ן שאינו מוציאה בפה שתהא נכרת: **יפומה.** שלא שמע הברכה אלא שמע שעונין אמן. והא דאמרי' בהחליל (סוכה נא:) שבאלכסנדריא של מצרים היו מניפים בסודרים כשהגיע עת לענות אמן אלמא לא שמעי וקא ענו הנהו מידע ידעי שהם עונים אחר ברכה ועל איזו ברכה הם עונים אלא שלא היו שומעים את הקול: **ולא יזרוק ברכה מפיו.** במהירות שדומה עליו כמשא אלא שחוק קבוע הוא לו: **וקא מסרהב ואזיל.** ממהר לאכול כדי להצטרף לזימון ויזמנו עליו: **אכילנא לן.** גמרה לן סעודתנו קודם שבאת ואי אתה מחייבנו עוד בזימון: **אילו מייפו לי ארדיליא וגוזליא לאכא.** שמואל חביבין עליו ארדיליא בקנוח סעודה והן כמהין ופטריות ולרב היו חביבין גוזלות. ושמואל היה קורא לרב אבא לכבודו: **מי לא אכלינן.** הלכך לא גמרה סעודתם ומצטרף: **עיקר שבסעודה.** אחד מאותן שהיו בתחלת ההסבה: **הא לא חזי ליה.** והויא לה ברכת זמון הבאה בעבירה וכתיב (תהלים י) בוצע ברך נאץ ה' ואמר מר (פ) (בב"ק דף לד.) הרי שגזל סאה של חטים וטחנה ואפאה וברך עליה אין זה מברך אלא מנאץ: **דמאי.** חטין הלקוחים מע"ה ספק עשרן ספק לא עשרן: **אכסניא.** חיל של מלך שמטיל על בני העיר לזונם בשובם ממלחמתו והרי הם כעניים לפי שהם אלא במקומם: **מאכילין את העניים דמאי.** לרוב עמי הארץ מעשרים הם וחומרא דרבנן בעלמא הוא: **שהקדימו בשבלים.** לוי קדם את הכהן ונטל מעשר בשבלים קודם שנטל כהן תרומה גדולה והכהן היה לו ליטול תרומה גדולה תחלה ל' מנ' דרחמנא קייסר ראשית[ג] וכתיב (שמות כב) מלאתך ודמעך לא תאחר נמלאת תרומה גדולה של כהן בתוך המעשר הזה אחד מחמשים שבו לבד מתרומת מעשר שעל הלוי להפריש תרומה ממעשרו: **וכדרבי אבהו.** אשמעינן מתני' דהכי הוא כדרבי אבהו דפטר ליה ללוי מתרומה גדולה שבו: מכל

אין המסובין רשאין לטעום עד שיטעום המברך. ותימה מהכוא סבא דעבדי פסחים (דף קו.) דגחין ושתי אלמא דשתי קודם המברך שמא יש חלוק בין אכילה לשתיה[א] אי נמי יש לומר דלא שתה אלא להרלות לו מעשה שלא היה צריך לומר יותר ובירושלמי יש כשיש לכל אחד ככרו או כוסו בידו יכולים לשתות אפי' קודם המברך וגבי הכוא סבא היה לו כוסו בידו והכי איתא בירושלמי אמר רבי בון בשם רב אין המסובין רשאין לטעום עד שיטעום המברך ריב"ל אמר שותין אע"פ שלא שתה המברך ולא פליגי רבי בון בשם רב שזקוק לכוס אחד דריב"ל דהיה לכל אחד כוסו בידו וכן עשה רבינו שמשון בחופה אחת שבנע החתן המוליא והיה בוצע רבינו שמשון הפת שהיה לפניו ואוכל והשר מקולי היה אומר אם בצע המברך ונתן לכל אחד חלקו אין צריך להמתין כל אחד עד שיטעום המברך והא דאמרי' הכא אין המסובין רשאין לטעום עד הפת שבצע להקדיש ולבצוע מן הפת שבצע המברך אבל אחר שנתן לכל אחד חלקו אין קפידא וכן צריך לומר בשמוון הבוצע הוא פושט ידיו תחלה לטבול פתו ואם בא לחלוק כבוד לרבו לרבו רשאי ואמאי והא אין המסובין רשאין לטעום וכו' ואין לומר דמן הטבול לחוליה קאמר אך המברך אוכל קודם דל"ל מה כבוד היה זה אבל לפי מה שפירשתי ניחא ויש מפרש פושט ידיו תחלה בקערה להתחיל באכילה ומכאן משמע שאין צריך למזוג מכוס ברכה לשאר כוסות היכא שיש בפני האורחים כוסות שאינן פגומות אבל אם אותן כוסות פגומות יש קפידא[ה]:

אמן יתומה. שאין שומע הברכה מפי המברך ועונה אחר האחרים ששמעו אמן תימה דהא אמרינן בסוכה (פ"ה דף נא:) באלכסנדריא של מצרים שהיה שם קהל גדול ולא היו יכולים כולם לשמוע מפי המברך והיו מניפים בסודרים כדי שידעו חתימת הברכות ויענו אמן וי"ל שהיו יודעים באיזו ברכה החזן עומד לאמנם לא היו שומעים אותו אבל הכא מיירי שאינם יודעים כלל היכן החזן עומד ומתפלל ובאיזו ברכה הוא עומד אלא עונה אחר האחרים בלא שמיעה ולא ידיעה[ו]:

כל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו. ובלבד שלא יאריך יותר מדאי וטעמא לפי שאין קריאת התיבה כמשמעה[ב] כשהוא מאריך יותר מדאי ומסקנא דמלתא דאין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי רוב העוניים:

אילו מייתו לי ארדיליא וכו'. משמע דכן הלכה דרב נמי לא פליג אבל אי אמר הב לן ונבריך שהסיחו דעתם מלאכול אין שלישי מצטרף עמהם:

והלכתא גדול מברך. ומיהו אם הגדול נותן רשות לקטן לברך שפיר כדאשכחן (לעיל מג. מו:) דאמר ליה לרב משי ידך וכו': **ומאכילין את האכסניא דמאי.** מייתי בהאכסניא ישראל ומוטלין עליהם לזונם והם כעניים ודוקא דמאי אבל טבל לא דקסבר להו איסור מיתה ואי נמי בהאכסניא של נכרים שהטיל עליהם המלך מכל מקום דוקא דמאי אבל טבל לא דאם כן פורע חובו מממונו של כהן[ג]: **ואמר** רב הונא **תנא בש"א אין מאכילין.** ומ"ת רב הונא טעמא דב"ש אתא לאשמעי' דהכי פריך בכמה דוכתין ויש לומר דקא משמע לן דאי משכחת תנא דאמר אין מאכילין בית שמאי היא ולא תימוא לאותה משנה או בריתא אמר

אולא בידים מזוהמות רבין ואביי הוו קא אזלי באורחא קדמיה חמריה דרבין לדאביי ולא אמר ליה ניזיל מר אמר מדסליק האי מרבנן ממערבא גם ליה דעתיה כי מטא לפתחא דבי כנישתא אמר ליה ניעל מר אמר ליה ועד השתא לאו מר אנא אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן אין מכבדין אלא בפתח שיש בה מזוזה[ג] דאית בה מזוזה אין דלית בה מזוזה לא אלא מעתה בית הכנסת ובית המדרש דלית בהו מזוזה הכי נמי דאין מכבדין אלא אימא בפתח הראוי למזוזה אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אין המסובין רשאין לאכול כלום עד שיטעום הבוצע יתיב רב ספרא וקאמר לטעום איתמר למאי נפקא מינה שחייב אדם לומר בלשון רבו ת"ר שנים ממתינין זה לזה בקערה שלשה אין ממתינין הבוצע הוא פושט ידו תחלה ואם בא לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול הימנו הרשות בידו רבה בר בר חנה הוה עסיק ליה לבריה בי רב שמואל בר רב קטינא קדים ויתיב וקמתני ליה לבריה אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי העונים רב חסדא אמר מפי רוב העונים א"ל רמי בר חמא מ"ש רובא דאכתי לא כליא ברכה מיעוטא נמי לא כליא ברכה א"ל שאני אומר כל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה: ת"ר אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה ולא יזרוק ברכה מפיו בן עזאי אומר כל העונה אמן יתומה יהיו בניו יתומים חטופה יתחטפו ימיו קטופה יתקטפו ימיו וכל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו רב ושמואל הוו יתבי בסעודתא אתא רב שימי בר חייא הוה קמסרהב ואכיל א"ל רב מה דעתך לאיצטרופי בהדן אנן אכילנא לן א"ל שמואל אלו מייתו לי ארדיליא וגוזליא לאבא מי לא אכלינן תלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא על רב אחא אמרי אתא גברא רבא דמברך לן אמר להו מי סבריתו דגדול מברך עיקר שבסעודה מברך והלכתא גדול מברך אע"ג דאתא לבסוף: אכל דמאי וכו': הא לא חזי ליה כיון דאי בעי מפקר להו לנכסיה והוי עני וחזי ליה דתנן מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי ואמר רב הונא תנא ב"ש אומרים אין מאכילין את העניים ואת האכסניא דמאי: מעשר ראשון שנטלה תרומתו: פשיטא לא צריכא אלא שהקדימו בשבלים והפריש ממנו תרומת מעשר ולא הפריש ממנו תרומה גדולה וכדר' אבהו דאמר ר' אבהו אמר ריש לקיש מעשר ראשון שהקדימו בשבלים פטור מתרומה גדולה שנאמר והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר מעשר מן המעשר אמר ליה רב פפא לאביי אי הכי אפילו הקדימו בכרי נמי אמר ליה עליך אמר קרא אמרתי לך ולא תרומה גדולה ותרומת מעשר מן המעשר אמר ליה מכל

ממנו מעשר אי לא ולפיכך חייב להוציא ממנו תרומת מעשר ונקראת תרומת מעשר של דמאי ובמשנה סוף מסכת מעשר שני יוחנן כהן גדול העביר הודאת המעשר ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי ובמסכת סוטה בפרק עגלה ערופה תניא אף הוא ביטל את הודיוי וגזר על הדמאי עמד ותיקן להם הלוקח פירות מעם הארץ מפריש תרומת מעשר ונותנה לכהן וזו הברייתא בתוס' סוטה [ס"פ יג]:

ה) [ועי' תו' יומא יא: ד"ה שאין ותו' מגמות לג. ד"ה וכלן], ב) [עדיות פ"ג מ"ג שבת טו. בכורות ה:], ג) תוספתא פ"ה ה"מ גיטין נב:, ד) [תוספתא מגילה פ"ג הט"ז], ה) [פסחים קיט:], ו) [ב"מ נ: נדרים פד: גיטין יב.] שבת קכז: עירובין לא. פסחים לה: [סוכה לה:], ז) דמאי פ"ג מ"א עירובין ח:, ח) שבת עירובין פסחים שם, ט) ביצה יג:, י) תמורה ה:, כ) פי' קמץ, ל) [בכורים יח], מ) [וע"ע תוס' פסחים קו. ד"ה הוהן], נ) [וע"ע תוס' סוכה נב. ד"ה וכיון], ס) [ועי' היטב תו' עירובין ח: ד"ה ואת אכסניא].

תורה אור השלם

לה וְאֵל הַלְּוִיִּם תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם מֵאִתָּם בְּנַחֲלָתְכֶם וְהֲרַמְתֶּם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת יְיָ מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר:

במדבר יח כו

הגהות הב"ח

(א) אי"ן ד"ה הא לא חזי וכו' ואמר מר. נ"ב פ"ק דסנהדרין:

מוסף תוספות

א. ובתוס' רי"ש כתב, יש לחלק בין המוציא לקדוש כדאמר' בר"ה פ' ראוהו ב"ד לא יפרוס אדם פרוסה וכו' ולכך יש לטעום קודם אבל קדוש יכול להוציא אע"פ שכבר יצא ולכך אינו צריך שיטעום המברך תחילה. ב. בתוס' רי"ש כתב. לפי שאז אין נשמעת יפה קריאת התיבה.

מוסף רש"י

שחייב אדם לומר בלשון רבו. אע"ג דמרוייהו כי הדדי הוי פירושייהו, אפ"ה קאמר ליה בלשון שלמדתים — הדבנא ו. שלשה אין ממתינין. אין לריכין להמתין — כריתי חד. הבוצע. כגון בעל הבית שהוא מברך המוציא ואפילו הוא קטן ל. הוא פושט ידו. בקערה תחלה ללפת בו את פרוסת המוציא — ל. מאכילין את העניים דמאי. לא אמרוהו עליהם, מפני שצריכים לחזר על פתח עמי הארץ, וסמכו על שרוב עמי הארץ מעשרין — הא ד ותומרא בעלמא הוא שהעמידוהו בספק טבל, וגבי עניים ואכסניא לא הטמידו דבריהם — בדי ו בדי בבהיט י. ואת האכסניא. מילות מלכי ישראל המוטלין על בני העיירות לזונן להנין עליהם מתאיהין וישראלים הן והרי הן כעניים הולכי ואתין במקומן — ל ו בדי הא ד בבהיט י בבדי ל. מעשר ראשון שנטלה תרומתו פשיטא. קס"ד תרומת מעשר שהלוי נותן לכהן, וכ"ש תרומה גדולה שיש על ישראל להפריש והפריש קודם שנתן המעשר ללוי הא ד. אלא שהקדימו בשבלים. ישראל היה לו להפריש תרומה גדולה תחלה, דכתיב (שמות כב) מלאתך ודמעך לא תאחר, מלאתך אלו בכורים מכאן שהמקדים תרומה לבכורים לוקה, ודמעך זו תרומה, שאם הקדים מעשר לתרומה לוקה, והני מילי משנתמרח בכרי לוקה אם הקדים מעשר לתרומה, אבל הקדים מעשר לתרומה בשבלים אינו לוקה — הא ל. פטור מתרומה גדולה. שהיה לו לכהן ליטול תרומה גדולה תחילה, שהרי קראה ראשית והלוי אחריו מעשר במה שמשייר, וזה שנטל מעשר תחלה ומנעה שלא הורמה תרומה גדולה ממעשרו, וישראל לא יתן לכהן אלא אחד מחמשים במה שייר, ונמלא כהן מפסיד, פטור הלוי מתרומה גדולה שבמעשר זה — היו יב בדי בבהיט בדל ו מאבנו ו. והרמותם ממנו תרומת ה'. בלוויס כתיב גבי תרומת מעשר — הא ל ופירש ומה היא תרומה, מעשר מן המעשר — היו ל. אי הכי אפילו הקדימו. לתרומה, בכרי. משמתמרח, נפטור לוי מהאי קרא — היו ל. עליך אמר קרא. שלא תאמר כן — ל.

עין משפט נר מצוה

לג ת מיי' פ"ז מהלכות ברכות הל' יב סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' קפא סעיף ו:

ו [מיי' פ"ז מהל' מחה הל' ו טוש"ע יו"ד סי' רפו סעי' ג ין]: לד ד מיי' פ"ז מהל' ברכות הל' ה סמג שם טוש"ע או"ח סי' קמז סעיף טו:

לה כ מיי' שם הלכה ו סמג שם טוש"ע או"ח סי' קע סעיף ב:

לו ב מיי' שם הלכה ה סמג שם טוש"ע או"ח סי' קמז סעיף יח:

לז ה מיי' שם טוש"ע שם סעיף טז:

לח ט מיי' פ"א שם הל' יד סמג שם טוש"ע או"ח סי' קכד סעיף מ:

לט נ מיי' פ"ה שם הל' ט טוש"ע או"ח סי' קמז סעיף א:

מ ן מיי' שם פ"ז הל' כ סמג שם טוש"ע או"ח סי' רא סעיף א:

מא י מיי' פ"ז מהל' מעשר הלכה יא:

מב ג מיי' פ"א מהל' ברכות הלכה כ:

מג ם מיי' פ"ג מהלכות תרומות הלכה יג עור יו"ד סי' שלח:

רבינו חננאל

. . 1.
1 11
. 1 1
. פי', לענין לפשוט ידו תחלה מיירי ולא לבצוע.
1 .
. 1.
.
1. ״
. 11 .
.. פירוש, שיקבלו העונים ברכה על עצמם, וכמה דלא בצע, הברכה תלויה ועומדת. וכיון שכלה אמן מפי הרוב, כבר קיבלו הברכה ונמצא פורסין הפת על הברכה. אמר ליה רב חסדא אין צריך לדקדק ולעכב שיכלה אמן מפי הכל, אלא כיון שכלה מפי הרוב כבר התחילו כולם וקרוב לכלות מפי כולם. ״
1 . .
1 .. שלא ידע מה בירך המברך, כלומר כמו שאין לו אב שאינו יודע מה בירך המברך. 1 : אי זה הוא אמן יתומה, רב הונא אמר ההוא דמחייב לברכה ונאני ולא ידע מה עאני, כלומר שלא שמע הברכה. א"ל שמואל אילו מייתי לי ארדיא. פי' כמהין. 1 1. נראין הדברים שהיה מתאוה להן וגוזליה לרב, אמר שמואל כיון שאלו הם מביאין לי אנא ארדיא ולרב גוזליה [מן] לא היינו אוכלין. נמצא כאלו לא גמרה סעודה. לפיכך ר' שימי מצטרף [שכל] שבא אחר כך ראוי שיצטרף עמו לזימון. אכל דמאי מברך, דכיון דאלו היה אכסנאי או עני מותר לו לאכול דמאי, מברך. לוי שאכל מעשר ראשון שנטלה ממנו תרומת מעשר ולא נטלה ממנו תרומה גדולה מברך.

רב נסים גאון

רשי מכבדין לא בדרכים אלא בפתח הראוי למזוזה. אית לפירוש פתחים הראויים למזוזה ושאינן ראויין במסכת יומא בפ"ק — י ובמנחות בפרק הקומץ את המנחה —

ב רשי' עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה כו'. איתא בגמרא דבני מערבא בס"פ אלו דברים שבין בית שמאי וב"ה אי זו היא אמן יתומה ההן דחייב בברכה והוא עאני ולא ידע מה עאני: ר דמאי. פירשוהו בתלמוד ארץ ישראל בפרק הדין אכל פירות ספק נתקנו ספק לא נתקנו מזמנין ובפ"ק דעירובין — יבי הוי י נמי אמרינן דמאי דמיי תיקן לא תיקן כלומר שיש בו ספק אם הוציא

אמר רב הונא הלכה באחרים. והאידנא אין אנו מדקדקים ורגילים אנו לזמן בע"ה כדאמרינן בחגיגה (פ"ג דף כב.) כמאן מקבלינן האידנא סהדותא מע"ה כמאן כרבי יוסי כדי שלא יהא כל אחד אוכל ובונה במה לעצמו[1]: **מצוה** דרבים שאני[2]. מכאן קשה לה"ג דפירש דמי שמת לו מת ביו"ט האחרון דאבילות נוהג ולא אתי י"ט האחרון דרבנן ודחי אבילות דאורייתא דכתיב (עמוס ח) ואחריתה כיום מר דהכא חזינן דאתיא תפלה דרבנן ודחיא קרא דלעולם בהם תעבודו וכן משמע נמי בריש כתובות (דף ד.) גבי אתן נוהג ז' ימי המשתה ואח"כ נוהג ז' ימי אבילות ומדשבעת ימי המשתה מבטלין אבלות דאורייתא כל שכן יום טוב שני:

קטן פורח מזמנין עליו. פרש"י שהבית שתי שערות ועדיין לא הגיע לי"ג שנה ויום אחד ולא נהירא דא"כ אמאי אמר בסמוך לאתויי קטן פורח היינו שהבית שתי שערות דקתני בברייתא בהדיא ע"כ פר"ח קטן פורח בתוך י"ג שנה ועדיין לא הביא שתי שערות ידועות שאינן גדולות כדי לכוף ראשן לעיקרן שכן הוא שיעורם ולהכי קרי ליה פורח שפרחו וצמחו בו שערות אבל אינן גדולות כל השיעור והשתא ה"פ אמרת הביא דמשמע הביא דוקא והדר קתני אין מדקדקין בקטן דמשמע אפילו לא הביא אלא ש"מ לאתויי קטן פורח ואתי סיפא לגלויי רישא דמה שהוא אומר בריש הביא שתי שערות היינו פורחות שאינן שערות ממש וכדפירש שנכנס בתוך י"ג שנה ואי"ת והא אמרינן לעיל קטן המוטל בעריסה עושין אותו סניף וי"ל דהתם איירי בעשרה והכא מיירי בשלשה או שמא פליגי אהדדי:

ולית הוא דלא דק אבתריה ל"א דשמע שמעתתא מפומייהו דרבנן וגרים להו כצורבא מרבנן דמי: אכל טבל ומעשר וכו': טבל פשיטא לא צריכא בטבל טבול מדרבנן ה"ד בעציץ שאינו נקוב: מעשר ראשון כו': פשיטא לא צריכא כגון שהקדימו בכרי מהו דתימא כדאמר ליה רב פפא לאביי קמ"ל כדשני ליה: מעשר שני וכו': פשיטא לא צריכא שנפדו ולא נפדו כהלכתן מעשר שני כגון שפדאו על גבי אסימון ורחמנא אמר [2]וצרת הכסף בידך [3]כסף שיש (לו) עליו צורה הקדש שחללו על גבי קרקע ולא פדאו בכסף ורחמנא אמר [3]ונתן הכסף וקם לו: והשמש שאכל פחות מכזית: פשיטא איידי דתנא רישא כזית תנא סיפא פחות מכזית: והנכרי אין מזמנין עליו: פשיטא הכא במאי עסקינן [4]בגר שמל ולא טבל [5]דאמר רבי זירא א"ר יוחנן [6]לעולם אינו גר עד שימול ויטבול וכמה דלא טבל נכרי הוא: נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן: אמר רבי [7]יוסי קטן המוטל בעריסה מזמנין עליו והא תנן נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם הוא דאמר כרבי יהושע בן לוי דאמר ריב"ל אף על פי שאמרו קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו אבל עושין אותו סניף לעשרה ואמר ריב"ל תשעה ועבד מצטרפין מיתיבי [8]מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה שחרר אין לא שחרר לא תרי אצטריכו שחרר חד ונפיק בחד והיכי עביד הכי והאמר רב יהודה [9]ה"כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר [4]לעולם בהם תעבודו [10]לדבר מצוה שאני [11]מצוה הבאה בעבירה היא מצוה דרבים שאני (פ) ואמר ריב"ל [10]לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים שאפילו מאה באים אחריו קבל עליו שכר כולם [12]שכר כולם סלקא דעתך אלא אימא נותנין לו שכר כנגד כולם אמר רב הונא [13]תשעה וארון מצטרפין א"ל רב נחמן וארון גברא הוא אלא אמר רב הונא תשעה נראין כעשרה מצטרפין אמרי לה כי מכנפי ואמרי לה כי מבדרי אמר רבי אמי שנים ושבת מצטרפין אמר ליה רב נחמן ושבת גברא הוא אלא אמר רבי אמי שני תלמידי חכמים המחדדין זה את זה בהלכה מצטרפין מחוי רב חסדא כגון אנא ורב ששת מחוי רב ששת כגון אנא ורב חסדא א"ר יוחנן קטן פורח מזמנין עליו תנ"ה קטן שהביא שתי שערות מזמנין עליו ושלא הביא שתי שערות אין מזמנין עליו ואין מדקדקין בקטן הא גופא קשיא אמרת הביא שתי שערות אין לא הביא לא והדר תני אין מדקדקין בקטן לאתויי מאי לאו לאתויי

[1]מכל [6]מעשרותיכם תרימו ומה ראית האי אידגן והאי לא אידגן: מעשר שני והקדש שנפדו: פשיטא הב"ע [7]כגון שנתן את הקרן ולא נתן את החומש [8]והא קמ"ל דאין חומש מעכב: השמש שאכל כזית: פשיטא מהו דתימא שמש לא קבע קמ"ל: והכותי מזמנין עליו: אמאי לא יהא אלא עם הארץ ותניא [2]אין מזמנין על ע"ה אביי אמר בכותי חבר רבא אמר אפילו תימא בכותי ע"ה והכא בע"ה דרבנן דפליגי עליה דר' מאיר עסקינן דתניא [3]איזהו ע"ה כל שאינו אוכל חוליו בטהרה דברי ר"מ וחכמים אומרים כל שאינו מעשר פירותיו כראוי והני כותאי עשורי מעשרי כדחזי דבמאי דכתיב באורייתא מזהר זהירי [7]דאמר מר כל מצוה שהחזיקו בה כותים הרבה מדקדקין בה יותר מישראל ת"ר [8]איזהו ע"ה כל שאינו קורא ק"ש ערבית ושחרית דברי ר' אליעזר רבי יהושע אומר כל שאינו מניח תפילין בן עזאי אומר כל שאין לו ציצית בבגדו ר' נתן אומר כל שאין מזוזה על פתחו ר' נתן בר יוסף אומר כל שיש לו בנים ואינו מגדלם לת"ת [9]אחרים אומרים אפי' קרא ושנה ולא שמש ת"ח הרי זה ע"ה א"ר הונא הלכה כאחרים רמי בר חמא לא אזמין עליה דרב מנשיא בר תחליפא דתני ספרא וספרי והלכתא כי נח נפשיה דרמי בר חמא אמר רבא לא נח נפשיה דרמי בר חמא אלא דלא אזמין ארב מנשיא בר תחליפא והתניא אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שמש ת"ח הרי זה ע"ה שאני רב מנשיא בר תחליפא דמשמע להו לרבנן ורמי בר חמא מכל מעשרותיכם. בפרשת לויים כתיב ואל הלוים תדבר וכתיב בהמי קרא את כל תרומת ה' כל לך תרומה שבו חייבים להפריש ממנו: **האי אידגן.** משעה שנתמרבה בכרי נעשה דגן וכיון דאיקרי דגן חלה עליו רשות כהן תחלה דכתיב ראשית דגנך תתן לו [10] אבל בשאינם לא אידגן ולא חלה עליו רשות כהן: **מעשר שני והקדש.** אם הנעלים פודין אותו מוסיפין חומש: **לא קבע.** אין לו קביעות לפי שהולך ובא: **והכא בע"ה דרבנן.** בריימתא דקתני אין מזמנין על ע"ה בע"ה דרבנן: **דפליגי עליה דר"מ.** וקאמרי כשאינו מעשר פירותיו. הלך כותי מזמנין עליו דעשורי מעשר: **איזהו ע"ה.** שדברו חכמים בכל מקום: **שלא שמש ת"ח.** הוא הגמרא התלויה בסברא שהיו נותנים לדברי משנה טעם והיו מתאספים יחד ועוסקים בכך והיא דוגמת הגמרא שסדרו האמוראים: **לא אזמין עליה.** רמי בר חמא לא רצה לברכו לשלשה לזמון: **דמשמע.** משמע: **ורמי בר חמא הוא דלא דק.** לא בדק לשאול מדת רב מנשיא: **שלא נטלה תרומתו.** קס"ל תרומת מעשר קאמר: **פשיטא.** דאין מזמנין דהיינו טבל: **שהקדימו בכרי.** לאחר שנתמרח והוקבע לתרומה מן התורה קדש לוי את הכהן ונטל מעשר ראשון תחלה ואחר מחמשים שבו היה ראוי לתרומה גדולה לכהן ושלא ניטלה תרומתו דקתני לא תרומת מעשר קאמר אלא תרומה גדולה: **מהו דתימא דלאמר ליה רב פפא לאביי.** (עיל"ע) אי הכי אפילו הקדימו בכרי נמי קמ"ל: **אסימון.** כסף שלא נקבע בו צורה וקורין לו פלוז"ן בלע"ז: **עד שימול ויטבול.** ביבמות (ד' מו:) נפקא לן מויקח משה את הדם ויזרוק על העם (פ) ואין הזאה בלא טבילה: **סניף.** חבור לזימון עשרה וכי אמר רב אסי נמי לעשרה קאמר: **מלוה דרבים.** להוליא רבים ידי חובתם בקדושה: **תשעה נראין כעשרה.** מפרש ואזיל לה: **אמרי לה כי מכנפי.** הוו נראים כעשרה שאין אדם מבחין בהן כל כך מתוך שהן יחד: **ואמרי לה כי מבדרי.** נראין טפי מרובין: **שני תלמידי חכמים המחדדין זה את זה בהלכה מצטרפין.** להיות שלשה: **קטן פורח.** שהבית סימנים ולא בא לכלל שניו לאתויי

[1]מתנותיכם כל"ל בש"ל מוס' עירובין לא: ד"ה (דמתי) [בשב"ם] וכן פוסק על נכון בשבת קכו: וכן בר"י במדבר יח פכ"ט), [2] (עי' תוס' שבת קכז: ד"ה הא קמ"ל), [3] (גיטין פפ. תוספתא פ"ז פ"ג ה"ג), [4] (קדושין עו. גיטין י. תוס' לע. ד.), [5] סוטה כב. ע"ש, [6] (עי' תוס' לעיל ע: ד"ה אחריהן), [7] (צ"מ מז:), [8] (וע' תוס' שבת קכח. ד"ה ומתן), [9] יומות מו:, [10] [צ"ל כב אפי' וכ"מ מפרש"י ד"ה סניף], [11] גיטין לח:, [12] גיטין פפ, [13] [סוטה ל. ס"ק לד.], [14] (מגילה לב.), [15] (דברים יח), [16] (קוש"ת), [17] (שמות כד), [18] (וע"ע תוס' חגיגה כב. ד"ה כמאן),

הגהות הב"ח

(פ) גמ' מלוה דרבים שאני. נ"ב עמ"ש בתמ' גיטין דף מ"ג ע"ב וש"ע גם ל"ע מעשה ערוכה דגיטין דף מא: היכא דעבד הוא מצוה עבד ואתיי בן חורין דכופין את רבו לשחררו כדי לקיים מצות פריה ורביה אף שאינו מצוה דרבים ובני ה"ר הירק הביב דשאני דעבד שהוא מצוה בן חורין וכן בשפחה שאינה בת חורין לפי הבנת המקשן בגיטין דף מ"ג כי אם שהוא בעצמו דהיינו רבו עשה עבירה שהחרר מצוה ומיהא מצוה ג"כ הוא נקלא פופש שגרם שעבד או שפחה לא יוכלו ליעשה עבד ושפחה ולקיים לא תהו בראה אלא לשבת ע"כ קנסינן ליה אף לעבור עבירה לשחרר מצוה שאני כדי לזכות לעבד ושפחה כיון דהוא הגורם להם העבירה והוה כעין שכתבו תוס' לשם הביבה דאם הוא פופש שוב אין מזכין אותו ה"ה כאן איפכא היכא שהתחיל בעבירה וגורם להעבירה כופין לו לעשות עבירה כדי לזכות לעבד אבל זה אינו דהא איכא התם דף מא: פלוגתא בזה היכא דמשחרר תלי עבדו אם קונה ומקשינן למ"ד [בכסף פליגי ומוקי למתניתין] דאיירי בעבד של שני שותפים דאז קונה ל"ה [וכופין רבו שני לשחררו והוא לא פשע ולא גרם לו העבירה] שוב מצאתי בתוספות דמסקת שבת דף ד: שהתנו דגם מצות פ"ו הוא כמו מצוה דרבים כי היא מצוה גדולה ומ"מ הוא דוחק וכן כתבו תוס' במסקת עירובין דף לב ע"ב ד"ה ולא לעבד עם הארץ כו':

גליון הש"ם

גמ' תשעה וארון. עי' שבת לב ע"ש תוס' ד"ה על שקורין ומבהרש"ל שם:

לעזי רש"י

פלוז"ן [פלדו"ן]. חתיכת מתכת לפני שהוטבעה בה צורת מטבע.

רבינו חננאל

ואסיקנה עליך אמר קרא מכל מתנותיכם תרימו, מה ראית לרבות כשהקדימו בכרי שחייב, ולפטור כשהקדימו בשבלין, ומשנינן בכרי אידגן ונתחייב, בשיבלים לא אידגן. [מעשר שני והקדש שנפדון]. וכן ישראל שאכל מעשר שני והקדש שנפדו בנתינת הקרן, אע"פ שלא נתן את החומש, מברך ומזמן. השמש שאכל כזית. השמש שאוכל כשהוא הולך ובא בצרכי הסעודה קבע זמון. וקימ"ל [לן] דהאי דאכל כשהי' הולך ובא אין צריך לברך על כל פרוסה ופרוסה, אבל ביין צריך לברך על כל כוס וכוס וכנמלך דאמי. אבל מי שאכל טבל אפילו מדרבנן וכגון עצץ שאינו נקוב, ומעשר ראשון שהקדימו בכרי ולא נישלה ממנו תרומתן ומעשר שני, והקדש שלא נפדו כהילכתן, והשמש שאכל פחות מכזית, וגר שמל ולא טבל, הני כולהו אין מזמנין עליהן. אחרים אומרים אפי' קרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ. וסגיין כאחרים. רמי בר חמא לא אזמין עליה דרב מנשיא בר תחליפא וכו'. והאידנא לא רגילי רבנן בהכי ומזמנין אפילו עם הארץ. [דתני ספרא וספרי. פי' ספרא נקרא תורת כהנים שהוא ספר ויקרא לבדו, ספרי הוא וישלחו שהן ספר חומשין]. דאמר ריב"ל וכו' אבל עושין אותו סניף לעשרה. נדחו דבריו. אמר ר' יוחנן קטן פורח מזמנין עליו. פירוש, זה שנראה עליו צמח שיער נקרא פורח. וזהו שאמר רב נחמן מי שהוא נכנס בכלל שנת י"ג ולא הביא שתי שערות ידועות [שאינן גדולות כדי לכוף ראשן לעיקרן שכן הוא שיעורם] שהוא חשוב כקטן אע"פ שהוא גדול, אם יודע למי מברכין והוא בן י"ג שנה מזמנין עליו, פחות מזה לא, והא דשבחו לאביי דנפיק לבוא ואחוי כלפי שמיא, לאו דוקא לאזמוני עליו, אלא שבחוהו שיש לו בינה והוא קטן.

תורה אור השלם

1. כֵּן תְּרִימוּ גַּם אַתֶּם תְּרוּמַת יְיָ מִכֹּל מַעְשְׂרֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּנְתַתֶּם מִמֶּנּוּ אֶת תְּרוּמַת יְיָ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן: מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ אֵת כָּל תְּרוּמַת יְיָ מִכָּל חֶלְבּוֹ אֶת מִקְדַּשׁוֹ מִמֶּנּוּ:
במדבר יח כח-כט
2. וְנָתַתָּה בַּכֶּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ: דברים יד כה
3. וְאִם גָּאֹל יִגְאַל אֶת הַשְּׂדֵה הַמְּקֻדָּשׁ אֹתוֹ וְיָסַף חֲמִשִׁית כֶּסֶף עֶרְכְּךָ עָלָיו וְקָם לוֹ: ויקרא כז יט
4. וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ: ויקרא כה מו

מוסף תוספות

א. (בתוס' רי"ש הקדים הקדומה), ואפי' היא מילתא דרבנן כגון לשמוע קדושה וברכו שלא מצינו לו עיקר מן התורה אפ"ה דחי ליה לעשה דיחיד דלא משמע דמיירי כגון פ' זכור לקרות בתורה שהיא מן התורה וכו' ומכאן תשובה לבה"ג.

מוסף רש"י

מכל מעשרותיכם תרימו. אפילו תרומה גדולה (עירובין לא: פסחים לה:) שאם הקליס לוי את הכהן בכרי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומה גדולה מן הכרי, צריך להפריש הלוי מן המעשר תחלה אחד ממחמישים לתרומה גדולה, ויחזור ויפרש תרומת מעשר (במדבר יח כט). ומה ראית. למוקמת קרא למיזם בהקדימו בכרי וקרא דפטור בהקדימו בשבלים (עירובין ופסחים ובציצה שם) אימא איפכא (בציצה שם). האי. דנמתרח, אידגן. ואלה עליו חומת תרומה, דכתיב (דברים יח) לאשת דגן, הלכך כי שקלה לוי בעי אהדורי לכהן מרי ממלה שבו בריש והדר אחד מעשרה (שבת קכז: וכנ"ל עירובין ופסחים ובציצה שם). והאי לא אידגן. וכי שקליה לוי עדיין לא היה עיטול לתרומה (עירובין ופסחים שם). איזהו עם הארץ. שנמשך על הטהרות ועל המעשרות ומוחזק מגנו טמא (סוטה כה.). כל שאינו קורא ק"ש. דהא ודאי אינו יודע כלום, אבל יודע לקרות וקורא לא עם הארץ הוא (שם). ספרא. תו"כ, והלכתא. מצוה (דפו"ר). בטבול מדרבנן. ואפילו הכי מצוה הבאה בעבירה היא מצוה גר לה, ולא דמי לדמאי, וכדאמרן דהתם אשכחן בה התירא לכתמלה (פסחים שם). מעשר ראשון כו' פשיטא. קס"ל בתרומת מעשר קאמר וקפריך פשיטא (עירובין לא: פסחים לה:). ונתן כסף וקם לו. בתקנים שהוא כתיב (ויקרא כז) ויסף חמישית כסף ערכך (עירובין ופסחים שם). שני תלמידי חכמים כו' מצטרפין. ההלכה מלעורפא (דפו"ר).

שהוא חשוב כקטן אע"פ שהוא גדול, אם יודע למי מברכין והוא בן י"ג שנה מזמנין עליו, פחות מזה לא, והא דשבחו לאביי דנפיק לבוא ואחוי כלפי שמיא, לאו דוקא לאזמוני עליו, אלא שבחוהו שיש לו בינה והוא קטן.

לאתויי קטן פורח. שאין מדקדקין בו אם בא לכלל שניס או לאו. ומה הן שניס י"ג שניס ויום אחד: **טולא.** גג (ג): **מקניה.** מקן שלו מקטורתו: **כולין.** לעגת. ואית דגרסי מקטפיה וקטף הוא שרף האילן כלומר משעה שהוא חונטו ויולא ממתוק השרף ניכר אם יהיה טוב: **ואיהו סבר.** רבי זירא שהיה קובל (ד) ומתמרט על שלא שאל על השעה סבר דילמא רובא דמנכר שפיר בעינן דליכול דגן ואי בעי מיניה שעה לא היה מתיר: **יאי מלכא.** ממלכי בית חשמונאי היה והרג חכמי ישראל שבאו לפסלו מן הכהונה במסכת קידושין (דף סו.): **סלסלה ותרוממך.** סיפיה דקרא תכבדך כי תחבקנה: **היכי אבריך.** ולא נהניתי אומר נברך שאכל יגאי וחביריו משלו בתמיה: **שמעון בן שטח דעבד.** שביקר להוליאם ידי חובתם בשביל כוס אחד ששתה: **לגרמיה הוא דעבד.** אין אדם מודה לו: **עד שיאכל כזית דגן.** ומכי אכל כזית דגן מיהא מפיק אף על גב דכזית דגן שיעורא דרבנן הוא כדאמר בפרק מי שמתו (לעיל דף כ:) מיהו כיון דמיחייב מדרבנן מחייב בדבר קרוב ליה ומוליא רבים ידי חובתן. וא"ת בקנון שהגיע לחיוב הא לא אמר הכי [6]ההוא אפי' מדרבנן לא מיחייב דעליה דאדוה הוא דרמי לחנוכיה. ובעל ה"ג פסק דוקא דאכלו אינהו כזית או כביצה דכותיה אבל אכלו ושבעו לא מפיק ואי אפשר להעמידה דהא יגאי וחבריו אכלו ושבעו ואפקינהו שמעון בן שטח ואע"ג דלגרמיה הוא דעבד טעמא משום דלא אכל כזית דגן הא אכל כזית דגן נמי:

ונשבע

לאתויי קטן פורח. ולית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא [6]דאמר רב נחמן [7]קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו אביי [8]ורבא הוו יתבי קמיה דרבה אמר להו רבה למי מברכין אמרי ליה לרחמנא ורחמנא היכא יתיב רבא אחוי לשמי טללא אביי נפק לברא אחוי כלפי שמיא אמר להו רבה תרוויכו רבנן הויתו היינו דאמרי אינשי [9]בוצין בוצין מקטפיה ידיע: א"ר יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב [10]תשעה אכלו דגן ואחד אכל ירק מצטרפין א"ר זירא בעאי מיניה מרב יהודה שמנה מהו שבעה מהו [11]א"ל לא שנא ששה (א) [12]ודאי לא מיבעיא לי א"ל רבי ירמיה שפיר עבדת דלא איבעיא לך התם טעמא מאי משום דאיכא רובא הכא נמי איכא רובא ואיהו סבר [13]רובא דמינכר בעינן. יגאי מלכא ומלכתא כריכו ריפתא בהדי הדדי ומדקטל להו לרבנן לא הוה ליה איניש לברוכי להו אמר לה לדביתהו מאן יהיב לן גברא [14]דמברך לן אמרה ליה אשתבע לי דאי מייתינא לך גברא דלא מצערת ליה אשתבע לה אייתיתיה לשמעון בן שטח אחוה אותביה בין דידיה לדידה אמר ליה חזית כמה יקרא עבדינא לך אמר ליה לאו את קא מוקרת לי אלא אורייתא היא דמוקרא לי דכתיב [1]סלסלה ותרוממך [15]תכבדך כי תחבקנה אמר לה קא חזית דלא מקבל מרות יהבו ליה כסא לברוכי אמר היכי אבריך ברוך שאכל יגאי וחבריו משלו שתייה לההוא כסא יהבו ליה כסא אחרינא ובריך א"ר אבא בריה דרבי חייא בר אבא [16](א"ר יוחנן) שמעון בן שטח [17]דעבד לגרמיה הוא דעבד דהכי אמר ר' חייא בר אבא אר"י לעולם אינו מוציא את הרבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן (ב) מיתיבי רשב"ג אומר עלה והסיב עמהם [18]אפילו לא טבל עמהם אלא בציר ולא אכל עמהם אלא גרוגרת אחת מצטרף אצטרופי מצטרף אבל [19]להוציא את הרבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן איתמר נמי אמר רב חנא בר יהודה משמיה דרבא אפי' לא טבל

ולית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא קטן היודע. משמע דקטן נמי אדבי יוחנן ולא נהירא שהרי אין דרך הגמרא שסותר דברי אמוראים והכריעתא שהביא ראיה לדברי ר' יוחנן בלא שום טעם וי"ל דקאי אקטן פורח כלומר קטן פורח (ג) מזמנין עליו הייינו דוקא היודע למי מברכין ותרוייהו בעינן ולפירושיהו צ"ל דלא מייתי עובדא דאביי ורבא לענין אזמוני עלייהו אלא לפרש מהו קטן היודע למי מברכין דמסתמא לא פורחים הוו דאם כן מהו דבותייהו אם יודעים למי מברכין ורבה נמי דעבד הייינו להראות שיש בהם בינה והם קטנים ולא מזמנין עלייהו. ואומר ר"ת אף על פי דלית הלכתא ככל הני שמעתתא מיהו הלכה כריב"ל דאמר קטן ממש עושין אותו סניף לעשרה והכא דבעינן פורח ויודע היינו דוקא בשלשה ולית הלכתא ככל הני שמעתתא לא קאי אריב"ל ודיקא נמי שהרי מפסיק הגמרא בינתייס באותו מעשה [דר' אליעזר] דלעולם ישכיס אדם ותניא כוותיה אלא קאי אהני שמעתתא דבתר תניא כוותיה דישכיס כגון תשעה ואחרון ושבע ושניס ותשעה גרלין בעשרה ושניס מחדדים וקטן פורח אע"ג דתנא בריישא הכי לאתויי פורח יעמידנה רב נחמן באינו יודע למי מברכין והיינו נמי כריב"ל דאמר לעיל קטן אין מזמנין עליו פי' מוטל בעריסה עד שידע למי מברכין אבל עושין אותו סניף לעשרה פי' לברכת המזון וה"ה לתפלה דבהא לא פליג רב נחמן דכי בעי יודע או פורח כדפי' ה"מ לזמון שלשה אבל לסניף מודה לריב"ל דסניף לעשרה וה"ה לתפלה דקטן מלטרף ודיקא נמי דפריך עלה ממעשה דר' אליעזר שהיה לתפלה לריב"ל דמיירי בבהמ"ז ומיהו תימה דבב"ר (פ' לא) קאמר עלה דריב"ל הלא הוא דתימא לברכת המזון אבל לתפלה לא והיה אומר ר"ת דאין הלכה כן לפי שחולק על הגמרא שלנו דודאי ריב"ל לענין תפלה נמי קאמר מדפריך מעובדא דר' אליעזר דמיירי בתפלה. ויש מלרפין קטן לתפלה רק שיהא חומש בידו ואומר ר"ת דמנהג שטות הוא כי היכי דאמר אינו גברא הוא ה"נ אינו חומש גברא הוא ועוד הא דקאמר קטן מלטרף היינו אפי' בלא חומש ועוד דלא חזינן בשום דוכתא דמהני אלא בעובדא דעבור השנה כשעולין בעליה בפרקי דרבי אליעזר (פ"ח) דקאמר בשלשה מעברין את השנה ר' אליעזר אומר בעשרה ואם נתמעטו מביאין ספר תורה ועושין עגולה וכו' ואין מזכיר שם שיהא הקטן אוחז הס"ת והתם נמי לא קאמר אלא ספר תורה העשוי בגליון אבל חומשין שלנו לא ומיהו קאמר בירושלמי א"ר יוסי[א] (ו) זמנין אכלית עם ר' אלעזר אבא ועם ר' חנינא בר סרסי חביבי ולא מזמנין עלואי עד שהבאתי שתי שערות ומשם משמע דלהלטרף לזמון לא עבדין עובדא עד שיביא שתי שערות הא לתפלה עבדי ומתוך ירושלמי זה פי' ר"י דאין עושין קטן סניף לעשרה לא לתפלה ולא לברכת המזון וגם היה אומר ר"י שגם רבינו תם עצמו לא היה נוהג לעשות כן לעשות קטן סניף לעשרה ולא עשה מעשה והלכך אפי' חומש בידו לא אתהני קטן לבדו גם חומש בידו לא אתהני ומיהו (ז) קטן פורח ויודע למי מברכין משמע שמברכין עליו גם בשלשה כבריתא ולכא מאן דפליג וזה לשון רבינו שפוסק מסקנת דמלתא אין עושין קטן סניף לעשרה לזמון ולתפלה ולשלשה עד שיביא שתי שערות כעובדא דר' יוסי ברבי חלפתא בירושלמי והא דאמרינן בירושלמי קטן וס"ת עושין אותו סניף אומר ר"י דגרס התם קטן וס"ת כלומר סניף לקריאת התורה קאמר ודוקא התם כדאיתא במגילה (פ"ג דף כג.) דקטן עולה למנין שבעה דקאמר הכל עולין למנין שבעה אפי' קטן אפי' אשה אי לא הוה משוס כבוד צבור אבל לשאר דברים לא ואפי' אם אשכחן בשום דוכתא דקטן [וחומש מלטרף] אפי' לתפלה היינו דוקא העשוי בגליון אבל חומשין שלנו לא ולפי' ר"ת חומש אינו מועיל כלל ביד קטן אבל קטן לחוד הוי סניף אבל תרי לא כדקאמר גבי עובדא דר' אליעזר ור"ת פי' דהיא דירושלמי דרבי יוסי ברי' חלפתא דוקא בשלשה מיירי: **אביי** ורבא הוו יתבי וכו'. ואם תאמר היכי דמי אי הוו קטנים פורחים מאי רבותא הוה בהו שהביטו כלפי מעלה אלא צריך לומר דהאי לאו לאזמוני עלייהו קא מנסי להו כי היו קטנים טובא אלא לנסותיהנו קא עביד שהיה בהם בינה: **תשעה** שאכלו דגן ואחד ירק מצטרפין. והכי הלכתא שאחד שאכל ירק או שתה כוס יין מלטרף ואפילו נברך שאכלנו יכולין לומר שהרי שתיה בכולל אכילה ויש שרוצים לומר דהיינו דוקא לזמון עשרה אבל לשלשה לא מלטרפי דהרי לעיל נמי מחמריגן טפי בגירוף שלשה מעשרה ומיהו בירושלמי תני שניס שאכלו פת ואחד ירק מזמנין וכן פסק ר"י בתוספתא והשר מקולי מפרש דאין הלכה כאותה בריתא דירושלמי חדא שהרי מסיק עלה התם מתני' כרבן שמעון בן גמליאל כלומר ורבנן פליגי דלא מלטרפי ואין הלכה כיחיד ועוד דא"כ קשה דרבי יוחנן אדר' יוחנן דהכא א"ר יוחנן דלעולם אינו מוליא עד שיאכל כזית דגן הא מלטרף שפיר אפי' לא טעם אלא שתיה כעובדא דר"ש בן שטח ובירושלמי קא"ר יוחנן לעולם אין מזמנין עד שיאכל כזית ומשמע אפי' [9] מלטרף אלא ש"מ כאן לעשרה ובירושלמי מיירי בזמון שלשה ולהשלים לעשרה אפי' אינה שניס ושלשה ששתו מלטרפין ושתיה בכולל אכילה ולא קפדינן אלא אדובא דמינכר: **עד שיאכל** כזית דגן. משמע שאם אכל כזית דגן שיכול להוליא אף אחרים שאכלו על השובע ותימה והרי כזית אינו אלא מדרבנן והיכי אתי דרבנן ופטר דאורייתא דהא אמרינן בפרק מי שמתו (ד' כ:) תבא מארה למי שאשתו ובניו מברכים לו ולא מצי לאוקומי [הא] דשרו לקטן שיכול להוליא אביו אלא בדאכל אביו כזית דאתי קטן דרבנן שהגיע לחיוב ופטר אביו שאינו חייב אלא מדרבנן הא אם אכל אביו כדי שביעה אינו יכול לפטרו ופרש"י דמחויב דרבנן מחויב דרבנן ביה אבל קטן

כדמפרש באותו המעשה ק"נ מצאו להם פתח היה לו לומר פלגא מדידי כלומר מתורתו והוראתו וזהו צד התירוץ שלו וכבר שאלו המלך בשביל הדבר הזה והחזיר לו תשובה בזה הענין כדאמרינן (שם) אתא עאל יתיב בין מלכא למלכתא אמר ליה אפליתא בי אמר ליה לא אפליתא בך את מן ממונך ואנא מן אורייתי דכתיב (קהלת ז) כי בצל החכמה בצל הכסף:

ג א מיי' פ"ה מהלכות ברכות הלכה ז סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' קצט סעיף י:

נא ב ג ד ה מיי' שם הל' ח סמג שם טוש"ע או"ח סי' קצז סעיף ב:

נב ו טוש"ע שם סעיף ד:

רבינו חננאל

דאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו. כגון שנכנס לכלל שלש עשרה שנה ולא הביא שתי שערות, שהוא חשוב כקטן אע"פ שהוא גדול, אם יודע למי מברכין והוא בן י"ג שנה מזמנין עליו, פחות מכאן לא. דבענין תרוויהו יודע למי מברכים ושיהא פורח תחלת גידול שערות. ודוקא לזימון אבל בתפלה לא איירי. **ושלש שאכלו ירק ושבעה דגן דהוו להו רובא דמינכר מצטרפין לגברך לאלהינו ובלבד שיברך מי שיאכל דגן.** [ודוקא לאצטרופי לבי עשרה אבל לבי תלתא אינו מצטרף עד שיאכל כזית דגן]. **שמעון בן שטח דעבד לגרמיה הוא דעבד.** פירוש, בירך להוציא עצמו ולא לינאי וחביריו שהם היו צדוקין.

רב ניסים גאון

יגאי מלכא כריך ריפתא ולא הוה ליה איניש דמברך ליה אמרה ליה דביתהו השתא דקטלת לכולהו רבנן מאן מברך לך. איתא מיפרשי ומיברא במס' קדושין בפ' האומר להברו (דף סו) שנתגלגלה (ותעה) [הרעה] ע"י אלעזר בן פועירה וע"י יהודה בן גדידיה ויהרגו כל חכמי ישראל והיה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה לישראל ובמס' סוטה בפ' עגלה ערופה (ד' מז) אמרי' כד קטל יגאי מלכא לרבנן אטמינהו אחתי' לשמעון בן שטח ואיתא נמי בפ' כל ישראל יש להם חלק (דף קז) ובתלמוד א"י דהאי פירקא אמרי' ש' נזירים עלו בימי שמעון בן שטח ק"נ מהן מצאו להן פתח שלח שמעון בן שטח לגבי יגאי מלכא אמר ליה אית הכא שלש מאות נזירין ואינון בעיין תשע מאה קורבנין הב לי פלגא מן דידך ואנא יהיב פלגא מן דידי שלח ליה ת"נ אזל לישנא בישא ואמר ליה דלא יהב ליה מן דיליה כלום שמע יגאי מלכא וכעס דחיל שמעון בן שטח וערק בתר יומין סלקין בני נשי רבבין מן מלכותיה דפרס לגבי יגאי מלכא מדאכלין אמרין נהירין אנן דהוה הכא [חד גבר סב וכו'] ועיקרה דמילתא בבראשית דר' הושעיא בפרשת וירא יעקב כי יש שבר במצרים דקשיא הא אדאית בגמ' דידן כי אפשר שתכף זה המעשה וזה הכעס שנפל בלבו של יגאי המלך על ר' שמעון בן שטח אירע זה המעשה הנזכר וזהו שנאמר בו נזרקה בו מינות ויהרגו כל חכמי ישראל וכשראה שמעון בן שטח חשש שמא יתאנה עליו ויעניישו על אותו המעשה שהיה והלך ונתחבא עד שקבלה אחותו עליו אמונת שלום מן המלך ואחר כן יצא מהמחבא ונכנס אצלו וזה ששלח לו מן הנזירין הב פלגא מדידך ואנא יהיב פלגא מדידי אמת היו דבריו כי כמו שעיין בנדריהם וחקרם יפה עד שנתברר לו שאינן קיימין והורה להן שפטורין הם מלהביא קרבן עליהם

גליון הש"ס

גמ' אביי ורבא כו'. בבה"ג הגי' וכבא בר רב חנן: **רש"י** ד"ה עד שיאכל כו' **ההוא אפי'** מדרבנן כו'. וק"ל הא אמרי' שם דאם נשים בברכת המזון דרבנן אין יכולות להוליא לאחרים. ול"ע:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב כך, כמה דזמנין אכלית עם תחליפא אבא ור' אבינא בר סיסי חביבי.

מוסף רש"י

בוצין. קלא קטנה, כלומר כשהיא קטנה ניכרת אם גדלת לשנם (דפו"י). **רובא דמינכר.** רוב הגמלא לעיגים (ע"ז לז:). **אמר לה.** למלכתא, **קא חזית דלא מקבל מרות.** אלא מקבלי מרותא, אין מכירין רבנן שום טובה שאדם עושה להם (דפו"י וע"י). **לגרמיה הוא דעבד.** יחיד הוא בדבר ואין הלכה כמותו (שבת לח:).

תורה אור השלם

1. סַלְסֵלֶהָ וּתְרוֹמְמֶךָּ
תְּכַבְּדֶךָּ כִּי תְחַבְּקֶנָּה:
משלי ד ח

הגהות הב"ח

(א) גמ' לא שנא ששה (ולפי' תו"מ וע"ב רש"י גורס ווי:
(ב) שם כזית דגן וכדתניא רשב"ג אומר עלה והיסב:
(ג) רש"י ד"ה טללא גג הס"ד ולת"ל מ"ר בוצין דלעת מקניה וכו' מקטנותו ואית דגרסי: (ד) ד"ה ואיהו וכו' שהיה קובל. נ"ב נראה שהיה גורס בגמרא שם ווי לא קמינעיא לי שהיה מיצר על שלא שאל אותו וכ"א להגיה בב"ר פ' נ"ח:
(ה) תוס' ד"ה ולית וכו' לגומר קטן פורח דמזמנין:
(ו) בא"ד אמר ר' יוסי כמה זמנין אכלית:

מח: שלשה שאכלו פרק שביעי ברכות

עין משפט נר מצוה

נג א ב מיי׳ פ״ג מהל׳ ברכות הלכה ג׳ סמג עשין כז טור ש״ע סי׳ קפז וקפח [וקפט].

נד ג מיי׳ שם הלכה ה׳ סמג שם טוש״ע שו״ע סי׳ קפח סעיף ד׳ ה׳:

נה ד ה מיי׳ שם הל׳ ג [והל׳ ד] סמג שם טור שו״ע סי׳ קפז [וש״ע סעיף ג ד וסי׳ קפח סעיף ג]:

תורה אור השלם

1. וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ: דברים ח י
2. אֶעֱבֹרָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן: דברים ג כה
3. גְּדֹלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: תהלים לד ד
4. וַעֲבַדְתֶּם אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת לַחְמְךָ וְאֶת מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ: שמות כג כה
5. בַּבֹּאֲכֶם הָעִיר כֵּן תִּמְצְאוּן אֹתוֹ בְּטֶרֶם יַעֲלֶה הַבָּמָתָה לֶאֱכֹל כִּי לֹא יֹאכַל הָעָם עַד בֹּאוֹ כִּי הוּא יְבָרֵךְ הַזֶּבַח אַחֲרֵי כֵן יֹאכְלוּ הַקְּרֻאִים וְעַתָּה עֲלוּ כִּי אֹתוֹ כְּהַיּוֹם תִּמְצְאוּן אֹתוֹ: שמואל א ט יג
6. וְלוֹ הָיָה בֵן וּשְׁמוֹ שָׁאוּל בָּחוּר וְטוֹב וְאֵין אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל טוֹב מִמֶּנּוּ מִשְּׁכְמוֹ וָמָעְלָה גָּבֹהַּ מִכָּל הָעָם: שמואל א ט ב
7. וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְהְיֵה שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם: שמות כד יב
8. כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ: משלי ד ב

רבינו חננאל

[אמר רב חנא בר יהודה משמיה דרבא הלכתא אכל ירק ושתה כוס של יין מצטרף, להוציא אינו מוציא עד] שיאכל כזית דגן ודלא כר׳ שמעון בן שטח. **ואם** עלו והסבו אפילו לא אכל עמהן אלא בציר, (ולא שתה עמהן אלא בציר) ולא שתה עמהם אלא כוס יין מצטרף. ודוקא לעשרה לומר לאלהים, אבל להוציא את הרבים עד שיאכל כזית דגן וכך הלכה. **אמר** רב נחמן משה תיקן להם לישראל ברכת הזן בשעה שאכלו המן. יהושע תיקן (בונה ירושלים) ברכת הארץ בעת שנכנסו לארץ. דויד ושלמה תיקן בונה ירושלים, דויד תיקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, הוסיף שלמה על הבית הגדול והקדוש. הטוב והמטיב ביבנה תקנוה, כנגד הרוגי בית תר הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה. **תנו רבנן** סדר ברכת המזון הראשונה ברכת הזן שנייה ברכת הארץ שלישית בונה ירושלים. בשבת מתחיל בונה ירושלים בנחמה ואומר נחמנו י״י אלהינו, ומסיים בנחמה ונחמנו בתוכה כי אתה הוא בעל הנחמות ב׳ א׳ י״י בונה ירושלים. **ואומר** קדושת היום באמצע. פירוש קדושת היום רצה והחליצנו כול׳. וחכמים אומרים אינו אומרה לקדושת היום אלא בבונה ירושלים בלבד, ואמרינן חכמים היינו תנא קמא. **תנו רבנן** מנין לברכת המזון מן התורה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת הזן, את י״י אלהיך זו ברכת המזון, על הארץ זו ברכת הארץ, הטובה זו ברכת בונה ירושלים, אשר נתן לך זו ברכת הטוב והמטיב. אין לי אלא לאחריה לפניה מנין קל וחומר כול׳. **תניא** כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה לא יצא ידי חובתו. וצריך נמי למימר בה ברית ותורה, ולהקדים ברית לתורה, שהתורה ניתנה בשלש בריתות בלבד, שנאמר ויאמר הנה אנכי כרת ברית וגו׳, וכתיב כי על פי הדברים האלה כרתי (אתך) ברית [אתך] ואת ישראל, וכתיב כמכתב הראשון, את דברי הברית.

מסורת הש״ס

(א) תענית נא. כ״ב קכא.; ב) מכילתא פ׳ בא [תוספתא רפ״ו ע״ש לעיל כא.]. ג) [יתכן לזיות זו ברכת הזימון אמת ה׳ אלהיך זו ברכת הזן וכן העתיקו תוס׳ לעיל מו. ד״ה עד היכן], ד) [לעיל לה.], ה) [שבת ל. מ״ק כא. יומא לח: תענית ה:]. ו) לקמן נד., ז) [לעיל ה. וש״נ], ח) [תוספתא פסחים סופ״ק],

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ ברכת המזון בשעה שנכנסו: (ב) שם ה׳ אלהיך אשר נתן לך: (ג) רש״י ד״ה בדתנא קמא כו׳ אלא בדרבי ולא גרסינן בדרבי אשר נתן לך זה הטוב והמטיב הס״ד: (ד) ד״ה אינו צריך לק״ו זה הס״ד ותפ״ב מ״ה אלא: (ה) ד״ה תורה נתנה וכו׳ בסיני. ר״ב תנחי פליגי התם לחד תנא מוליא הר גרזים והר עיבל ומכנים בהלל מועד ולאידך תנא הר סיני והלל מועד תדא הוא דכללות נאמרו בסיני ופרטות בהלל מועד וע״ש בס׳ אלו נאמרים דף לז.:

גליון הש״ס

גמ׳ יהושע תקן. עיין תפ״ז מ״ב (ענין קפא):

הגהות הגר״א

[א] גמ׳ וברכת זו ברכת הזימון אמת ה׳ אלהיך זו ברכ׳ הזן. כל״ל: [ב] שם כשהוא רעב לא כ״ש דבריי ר׳ ישמעאל ר׳ עקיבא אומר. כל״ל (וע׳ בירוש׳): [ג] שם וברכת. נ״ב אמת ה׳ אלהיך:

מוסף תוספות

א. בתוס׳ רי״ש הוסיף. אבל ברכת הלחם וברכת היין הן מטעם שרוצים להנות ואסור ליהנות מן העוה״ז בלא ברכה ולכך לא יצא אא״כ צריך לה המברך. ב. בתוס׳ רי״ש הוסיף. וכ״ש רחם שאינו כ״כ לשון תפלה יותר מנחם.

מוסף רש״י

הרוגי ביתר. בפרק הניזקין (תענית לא. ע״י גיטין נז.) **תקנו ביבנה הטוב והמטיב.** ברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון תקנו בתוקפו היום, דמן התורה אינה אלא שלש לאמצעות דנפקא לן מהאי קרא וברכת אמת ה׳ אלהיך על האדמה וגו׳ (דשב״ם ב״ב קכא:). **ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה.** כלומר אינו צריך לא להתחיל ולא לסיים בשל שבת (כת״י). **איכא בינייהו דיעבד.** דהכי משמע מנוס למימר קדושת היום בתמצע וחכ״א אין לומרה אלא בנחמה בלבד, אפילו דיעבד נמי לא (כת״י). **ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזן.** דקאי אאכילתך ושבעתך דלעיל כלומר אאכילתך ולשביעתך ברכהו (סידור רש״י סי׳ קפז).

רב ניסים גאון

דאמר רב מתנה אותו היום שניתנו הרוגי ביתר

ובשבת מתחיל בנחמה. כלומר אינו צריך לא לסיים ולא להתחיל בשל שבת אלא מתחיל ומסיים בנחמה. בנין ירושלים קרי נחמה כל היכי דמתחיל בין רחם בין נחמנו: **בברכה שתקנו חכמים.** בהטוב והמטיב: **אינייהו דיעבד.** לרבנן בתראי מהדרינן ליה: בדתנא קמא גרסינן **אשר נתן לך זו הטוב והמטיב.** ולא גרסינן ביבנה תקנוה אלא בדרבי (ג): **כשהוא שבע.** מצוה לברך ולהודות על שבעו: **כשהוא רעב.** והוא בא להפיק את רעבו ע״י ברייתו של הקב״ה לא לא כל שכן שזה צריך לברך להקב״ה יותר: **אינו צריך.** לק״ו זה (ד). ולא גרסי׳ בדרבי אשר נתן לך זה הטוב והמטיב: **אלא וברך את לחמך.** ברך על לחמך: **כי הוא יברך הזבח ואחרי כן יאכלו הקרואים.** למדך שטעון לברך לפני אכילה. על הזבח הוא אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול את הזבח(ה) והיכן צונו והבשר תאכל (דברים יב): **וכל כך למה.** היו מתריכות בדבריהן: **שאין מלכות נוגעת בחברתה.** לפי ששמואל היה מנהיג את ישראל ושאול היה נוטל את הארה משדבר שמואל אליו ואורך דבריס עכב לפי שעה: **בין מדה טובה.** התורה מדה טובה היא: **ומלכות בית דוד בנוה ירושלים.** שעל ידו נתקדשה ירושלים: **צריך שיזכור בה ברית.** בברכת המזון שע״י ברית נתנה לאברהם בפרשת מילה (בראשית יז) ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך: **צריך שיזכור בה תורה.** שלא בזכות התורה והמצות ירשו את הארץ שנאמר למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ (דברים ח): **צריך שיקדים ברית לתורה.** כגון על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ועל חיים שחוננתנו: **תורה נתנה בשלש בריתות.** בשלשה מקומות נתנה התורה לישראל (ה) בסיני בחלל מועד ובהר גרזים ובערבות מואב ובכל אחד ואחד נכרתה ברית כדתניא במסכת סוטה (דף לז.) אלוה בכלל ואלוה בפרט וכו׳ וכן בחלל מועד שנא׳ (דברים כח) אלה דברי הברית אשר צוה ה׳ את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב וכתיב (שם כט) ושמרתם את דברי הברית וגו׳: מילה

טבל עמהם אלא בציר ולא אכל עמהם אלא גרוגרת אחת מצטרף ולהוציא את הרבים ידי חובתם אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן אמר רב חנא בר יהודה משמיה דרבא הלכתא אכל עלה ירק ושתה כוס של יין מצטרף להוציא אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן אמר רב נחמן [ה]משה תקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם מן [ו]יהושע תקן להם ברכת הארץ (ז) כיון שנכנסו לארץ דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ושלמה תקן על הבית הגדול והקדוש הטוב והמטיב ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר דאמר רב מתנא [ז]אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה: תנו רבנן [ב]סדר ברכת המזון כך היא ברכה ראשונה ברכת הזן שניה ברכת הארץ שלישית בונה ירושלים רביעית הטוב והמטיב [ג]ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע רבי אליעזר אומר רצה לאומרה בנחמה אומרה בברכת הארץ אומרה בברכה שתקנו חכמים ביבנה אומרה וחכמים אומרים אינו אומרה אלא בנחמה בלבד חכמים היינו תנא קמא איכא בינייהו דיעבד: [ד]תנו רבנן מנין לברכת המזון מן התורה שנאמר [1]ואכלת ושבעת [א] וברכת [ב]זו ברכת הזן את ה׳ אלהיך זו ברכת הזמון על הארץ זו ברכת הארץ הטובה זו בונה ירושלים וכן הוא אומר [2]ההר הטוב הזה והלבנון אשר נתן לך זו הטוב והמטיב אין לי אלא לאחריו לפניו מנין אמרת קל וחומר [ד]כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל שכן [ה] רבי אומר [אינו צריך] ואכלת ושבעת וברכת [ו] זו ברכת הזן אבל ברכת הזמון [3]מגדלו לה׳ אתי נפקא על הארץ זו ברכת הארץ הטובה זו בונה ירושלים וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון הטוב והמטיב ביבנה תקנוה אין לי אלא לאחריו לפניו מנין תלמוד לומר אשר נתן לך משנתן לך רבי יצחק אומר אינו צריך הרי הוא אומר [4]וברך את לחמך ואת מימיך אל תקרי וברך אלא וברך ואימתי קרוי לחם קודם שיאכלנו ר׳ נתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר [5]כבאכם העיר כן תמצאון אותו בטרם יעלה הבמתה לאכול כי לא יאכל העם עד באו כי הוא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הקרואים וכל כך למה לפי שהנשים דברניות הן ושמואל אמר כדי להסתכל ביפיו של שאול דכתיב [6]משכמו ומעלה גבוה מכל העם ורבי יוחנן אמר לפי שאין מלכות נוגעת בחברתה אפי׳ כמלא [ח]נימא ואין לי אלא ברכת המזון ברכת התורה מנין אמר ר׳ ישמעאל ק״ו על חיי שעה מברך על חיי עוה״ב לא כ״ש רבי חייא בר נחמני תלמידו של רבי ישמעאל אומר משום רבי ישמעאל אינו צריך הרי הוא אומר [1]על הארץ הטובה אשר נתן לך ולהלן הוא אומר [7]ואתנה לך את לחות האבן והתורה והמצוה וגו׳ ר״מ אומר [ט]מנין שכשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה ת״ל אשר נתן לך ה׳ אלהיך [ט] דיינך בכל דין שדנך בין מדה טובה ובין מדה פורענות רבי יהודה בן בתירה אומר אינו צריך הרי הוא אומר טובה הטובה [ז]טובה זו תורה וכן הוא אומר [8]כי לקח טוב נתתי לכם הטובה זו בנין ירושלים וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון: תניא רבי אליעזר אומר [ד]כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו נחום הזקן אומר צריך שיזכור בה ברית רבי יוסי אומר צריך שיזכור בה תורה פלימו אומר [ה]צריך שיקדים ברית לתורה שזו נתנה בשלש בריתות וזו

לקבורה תיקנו הטוב והמטיב. בסוף מסכת תענית (דף כו) שנינו אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב ואמר׳ בגמ׳ רב מתנה אמר יום שניתנו הרוגי ביתר בו לקבורה הודיענו רב מתנה כי הדבר שגרם לעשות את יום ט״ו באב בשמחה היא קבורת אלו ההרוגים ואיתא למעשה דביתר ובמה נהרגו בה והיאך נתגלגל הדבר פרוש במסכת גיטין בפרק הניזקין (דף נז) ובגמ׳ דסוף תענית דבני מערבא: שזו ניתנה בג׳ בריתות. הכין מפרש בספרי (פרשת ראה) כנגד ג׳ בריתות שכרת הקב״ה עם ישראל אחד בחורב ואחד בערבות מואב ואחד בהר גרזים ובהר עיבל ובמס׳ סוטה בפ׳

מילה נתנה בי"ג בריתות. 1) בפרשת מילה שנתנה לאברהם אבינו הם כתובים 1): **אתנה וסוף.** 2) נודע ה' אלהינו ועל כולם ה' אלהינו אנו מודים לך: **מ"ד לריכה מלכות קסבר דרבנן.** הלכך לאו ברכה הסמוכה לחברתה היא שאינה מברכת האמרן: **ומ"ד אינה לריכה מלכות קסבר דאורייתא היא.**

ומברכת האמרן היא כדאמר לעיל (ד' מח:) אשר נתן לך זה הטוב והמטיב והוא לה ברכה הסמוכה לחברתה. 3) ומיהו פותח בה בברוך לפי שפתיחתה היא תחילה מנחיל ארצות בברכת הארץ ומושיע את ישראל בבונה ירושלים הרי זה בור 2) וכל שאינו אומר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו מסייע ליה לר' אילעא דא"ר אילעא א"ר יעקב בר אחא משום רבינו כל שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו פליגי בה אבא יוסי בן דוסתאי ורבנן חד אמר הטוב והמטיב צריכה מלכות וחד אמר אינה צריכה מלכות מאן דאמר צריכה מלכות קסבר דרבנן ומאן דאמר אינה צריכה מלכות 3) קסבר דאורייתא: ת"ר מהו חותם בבנין ירושלים רבי יוסי בר' יהודה אומר מושיע ישראל מושיע ישראל אין בנין ירושלים לא אלא אימא אף מושיע ישראל. רבה בר רב הונא איקלע לבי ריש גלותא פתח בחדא וסיים בתרתי אמר רב חסדא גבורתא למחתם בתרתי 4) והתניא רבי אומר אין חותמין בשתים גופא רבי אומר אין חותמין בשתים איתיביה לוי לרבי 5) על הארץ ועל המזון ארץ דמפקא מזון על הארץ ועל הפירות ארץ דמפקא פירות מקדש ישראל והזמנים ישראל דקדשינהו לזמנים מקדש ישראל וראשי חדשים ישראל דקדשינהו לראשי חדשים מקדש 6) השבת וישראל והזמנים חוץ מזו ומאי שנא הכא חדא היא התם תרתי כל חדא וחדא באפי נפשה וטעמא מאי אין חותמין בשתים לפי 7) שאין עושין מצות חבילות חבילות מאי הוי עלה א"ר ששת פתח ברחם על עמך ישראל חותם במושיע ישראל פתח ברחם על ירושלים חותם בבונה ירושלים ורב נחמן אמר 8) אפי' פתח ברחם על ישראל חותם בבונה ירושלים משום שנאמר 1) בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס אימתי בונה ירושלים ה' בזמן שנדחי ישראל יכנס אמר ליה רבי זירא לרב חסדא ניתי מר ונתני אמר ליה ברכת מזונא לא גמרינא ותנויי מתנינ' אמר ליה מאי האי אמר ליה דאקלעי לבי ריש גלותא ובריכי ברכת מזונא וזקפי רב ששת לקועיה עלי כחויא ואמאי דלא אמרי לא ברית ולא תורה ולא מלכות ואמאי לא אמרת כדרב חננאל אמר רב דאמר רב חננאל אמר רב לא אמר ברית ותורה ומלכות יצא ברית לפי שאינה בנשים תורה ומלכות לפי שאינן לא בנשים ולא בעבדים ואת שבקת כל הני תנאי ואמוראי ועבדת כרב: 9) אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן הטוב והמטיב צריכה מלכות מאי קמ"ל 10) כל ברכה שאין בה מלכות לא שמה ברכה והא א"ר יוחנן חדא זימנא א"ר זירא לומר שצריכה שתי מלכיות חדא דידה וחדא דבונה ירושלים אי הכי נבעי תלת חדא דידה וחדא דבונה ירושלים וחדא דברכת הארץ אלא ברכת הארץ מאי טעמא לא משום דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה בונה ירושלים נמי לא תבעי דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה ה"ה דאפילו בונה ירושלים נמי לא בעיא אלא איידי דאמר מלכות בית דוד לאו אורח ארעא דלא אמר מלכות שמים רב פפא אמר הכי קאמר 11) צריכה שתי מלכיות לבר מדידה יתיב רבי זירא אחורי דרב גידל ויתיב רב גידל קמיה דרב הונא ויתיב וקאמר 12) טעה ולא הזכיר של שבת אומר ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך מקדש השבת אמר ליה מאן אמרה רב הדר יתיב וקאמר 13) טעה ולא הזכיר של יום טוב אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון ברוך מקדש ישראל והזמנים א"ל מאן אמרה רב הדר יתיב וקאמר 14) טעה ולא הזכיר של ראש חודש אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון ולא ידענא אי אמר בה שמחה אי לא אמר בה שמחה אי חתים בה אי לא חתים בה אי דידיה אי דרביה גידל בר מניומי הוה קאי קמיה דרב נחמן טעה רב נחמן והדר

מאן דאמר אינה צריכה מלכות קסבר דאורייתא. הקשה רש"י הומיל והיא דאורייתא אמאי פותחת בברוך הא סמוכה היא ומיהו דקלרה היא והוא הודאה בעלמא כברכת פירות וכברכת מלות ותימה אמאי שינו אותה יותר משאר ברכות הסמוכות שאותמות ולא פותחות הומיל ודאורייתא היא היה לנו להאריך בה ולחתוס בברוך ולא לשנות משאר סמוכות וי"ל דאין ה"נ ולמאן דאית ליה שהיא דאורייתא היה חותם ולא פותח וכן אית' בתוספתא [פ"א] בהדיא ר' יוסי הגלילי היה מאריך בה וחותם 15) ומיהו אנן קי"ל שהיא מדרבנן ולכך צריכה מלכות כדאמר צריכה שתי מלכיות בר מדידה: **לומר שצריכה ב' מלכיות בר מדידה.** מדא דבונה ירושלים דלאו אורח וכו' וגם בה אין יכולין לומר מלכות דהא סמוכה היא ע"כ אומרה בהטוב והמטיב והומיל ואמר בה מלכות דבונה ירושלים דלאו אורח ארעא וכו' אמר נמי דברכת האמרן אע"פ שהיא סמוכה לחברתה הומיל ולא נתקנו בזה אחר זה דיהושע תקן ברכת האמרן ומשה תקן ברכת הזן מש"ה נקט מלכות דלא הוי סמוכות ומיהו אנן הומיל ונתקנו על הסדר אין אנו פותחין בברוך ויש שנוהגין לומר בבונה ירושלים מלכות: **ברוך שנתן שבתות למנוחה וכו'.** וא"ת והא סמוכה היא וי"ל הומיל ולא נתקנה אם אלא לאומרה לפרקים כשאכה רלה והחליטנו אין זה קרוי סמוכה ולריך פתיחה בברוך ובברכות של י"ח ברכות כולם סמוכות לברכות אל חי וקיים אי נמי אלהי אברהם היינו מלכות 16) כדאמרינן (לעיל ד' ז:) משנברא העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנא' אדני אלהים מה תתן לי (בראשית טו) ואם הוא י"ט כולל ואומר ברוך שנתן שבתות למנוחה וי"ט לעמו ישראל לשמחה וכן כי מקלע שבת ור"ח: מי

---

1) [הן תנא (זה) הוא רב ונקטא בשמו רבי אבא עי' עירוכין נרך רכז], 2) [לעיל מו.], 3) [ביאה ה"ן], ד) [פסחים קב: סוטה ח. עגמא דבעינן שיהא לבו פנוי למלוה אחת ולא יפנה עלמו חימנה כ"כ תוס' מ"ק ח: ד"ה לפי וכו'], 4) [לעיל יב. מ:], 5) [עי' תוי"ט מלריס פ"ג מי"ל ד"ה שנכרמו], 6) [בראשית יח], 7) בד"י הגי' נדך, 8) ס"א פינו, 9) [ועי' תוס' לעיל מ: ד"ה אמר אביי],

---

תורה אור השלם

1. בּוֹנֵה יְרוּשָׁלִַם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס:
תהלים קמז ב

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ומ"ד אינה וכו' אחת היא ואין בה הפפקה. נ"ב ע"ל בפרש"י דף מו סוף ע"א:

גליון הש"ם

גמ' והתניא ר' אומר אין חותמין בשתים. עי' פסחים דף קד ע"ב תוס' ד"ה ולא הלכתא. שם ארבב"ח אר"י הטוב והמטיב צריכה מלכות מאי קמ"ל. ק"ל הא לעיל פליגי בזה בן דוסתאי ורבנן ו"ע [עי' רשב"ם]: רש"י ד"ה ומ"ד א"צ מלכות וכו'. ומיהו פותח בה בברוך לפי שפתיחתה היא חתיכתה. עיין לעיל דף מו ע"א תדע דהטוב והמטיב לאו דאורייתא וסס לא מכר מלכות בברייתא ול"ע:

מוסף רש"י

שאין עושין מצות חבילות חבילות. שנאמר כמי סביו עליו לאמאלו וממסכר לפרק מצאו (סוטה ח.). לקוריה. לאוחרו (ב"ק נה. ע"ז כט:).

רבינו חננאל

ובריית מילה ניתנה בי"ג בריתות, וכולן מפורשות בפרשת ויהי אברם. רב אבה אמר צריך שיאמר בה הודאה תחילה וסוף, תחילה נודה לך ובסוף ועל כולם י"י אלהינו אנו מודים לך. ואמר רבינו הגאון זצ"ל דלישנא דייקא מפומא דרבואתא רב אבא בשלש מקומות, חדא הא, אידך בהאשה שנפלו לה נכסים רב אבא אמר שאלתי את סמכוס, ובשבת כר' אליעזר אם לא הביא הכלי, רב אבא אמר הטבילה ואחר כך ילדה זה הוא יליד בית שנמול לשמנה, וכל מי שלא אמר הודאה הרי זה מגונה. וכל מי שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה והקדים ברית לתורה בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו. וכל מי שלא אמר מלכות בית דויד בבונה ירושלים לא יצא. **אסיקנה** אין חותמין בשתים חוץ [מ]מקדש השבת וישראל וראשי חדשים. ומותבינן והא חתמינן על הארץ ועל המזון. ומשנינן ארץ שמרציאה מזון, כלומר אחת היא. וכן על הארץ ועל הפירות ארץ שמרציאה פירות. ואפילו פתח רחם על ישראל עמך, חתים בבונה ירושלים. **רב** חיסדא עשה כרב (זירא) דלא הוה אמר לא ברית שאינה [בנשים] ולא מלכות ולא תורה שאינה לא בנשים ולא בעבדים, ומהניה רב ששת לחוטמיה עליה בי חיויא. אמר ליה ר' זירה לרב חיסדא שבקת לכולהו תנאי ולכולהו אמוראי ונ[בדת כרב]. **רב פפא אמר צריכה שתי מלכיות לבר מדידה.** תקינו לומר שתי מלכיות בהטוב, והמה אחת אם היתה ברכה סמוכה לחברתה כגון קרית שמע ותפלה אין פותחין בהן בברוך. **הדר** יתיב וקאמר טעה ולא הזכיר של ראש חדש אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, משמע שהיה סובר הטוב והמטיב דאורייתא ולכך היה חותם בה והיה עושה אותה ברכה ארוכה ומסתמא לא היה פותח בה בברוך שאם היה סובר דרבנן למה היה לו להאריך בה.

רבינו ניסים

ואלו נאמרין בכל לשון שנינו הפכו פניהם כלפי הר גרזים כו' (דף לז) תנו רבנן ברוך בכלל ברוך בפרט וכן בסיני וכן בערבות מואב שנא' (דברים כח) אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה וגו' מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב וכתיב (שם כט) ושמרתם את דברי הברית הזאת ואדונינו האי גאון ז"ל כתב בפירושו דברכות הכי ג' דתורה מפרשי רבנן האמורין בלוחות שניות (שמות לד) הנה אנכי כורת ברית (שם פסוק כז) כרתי אתך ברית (בחורב) (שם פסוק כח) ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון את דברי הברית:

רבינו חננאל (המשך)

לעצמה שהיא התחילה והיא ברכה בפני עצמה, וקיימא לן כר' (יהודה) [יוחנן] דאמר כל ברכה שאין בה מלכיות אינה ברכה. והדא לבונה ירושלים [והדא לברכת הארץ]. וכך תקינו לברך ב' א' יי"י אמ"ה אבינו מלכינו קדוש יעקב [המלך] הטוב והמטיב וכו'. הנה מלכנו קדוש יעקב מלכות אחת, המלך הטוב והמטיב מלכות אחרת. נמצאו בה ג' מלכיות חוץ מן הראשונה שפתח בה ב' א' יי"י אמ"ה. **הא** [דאמר] רב פפא שתי מלכיות בר מדידה, לא פריש מאי טעמא צריך שתים. ויש מי שאומר אחת לבונה ירושלים ואחת לברכת הארץ שהן ברכות סמוכות לחביתה, וכיון שלא פתח בהן בברוך לא הזכיר מלכיות, לפיכך צריך הטוב והמטיב שתי מלכיות בר מדידה, אבל הזן הרי פתח בו בברוך והזכיר בה מלכות, לפיכך אין צריכה מלכות אחרת. וכן תקנת כל הברכות כל ברכה שהיא תחלה כגון ברכת יוצר אור, פותחין בברוך, מזכיר בה ב' א' יי"י יוצר אור וכו'. אהבת עולם סמוכה היא אין פותחין בה בברוך. וכן אמת ויציב. אבות פותחין בה בברוך ומזכיר בה מלך מושיע ומגן הרי מלכות, אבל שאר כל הברכות שבתפלת י"ח אין פותחין בהן בברוך, שכל אחת סמוכה לחברתה היא. ופירש בתלמוד ארץ ישראל

נז א מיי' פ"ב מהל' ברכות הלכה ג סמג עשין מז טור ומ"ש סי' קפז:
נז ב מיי' שם והלכה ד סמג שם טוש"ע שם סעיף ג ד וסי' קפח סעיף ג:
נח ג מיי' שם הלכה ג סמג שם טור ומ"ש סימן קפז:
נט ד מיי' שם הל' ד סמג שם טוש"ע ומ"ש סי' קפח סעיף ד:
ס ה מיי' שם הלכה ז סמג שם טוש"ע ומ"ש סי' קפט סעיף ה:
סא ו ז מיי' שם הל' יב סמג שם טוש"ע ומ"ש סי' קפח סעיף ו:
סב ח מיי' שם הל' יג טוש"ע שם סעיף ז [וסי' תכז]:

מט: שלשה שאכלו פרק שביעי ברכות

אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל. ות"ת והא הוי ר"ח מיומי דלא להתענות בהון במגילת תענית וי"ל דה"פ אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל פת שחייבנו בברכת המזון אבל ביום טוב צריך לאכול פת ותימה דאמרינן בסוכה (פ"ב דף כז.) אי בעי אכיל לא אכיל חוץ מלילה הראשונה דיליף ע"ו ע"ו מחג המצות וי"ל דה"פ שאינו צריך לאכול בסוכה אם לא ירצה אבל בשביל יו"ט צריך לאכול ות"ת מנ"מ אם צריך לאכול בשביל יו"ט או בשביל סוכות [1] ומיהו אומר רבינו יהודה דנפקא מינה כגון שירדו גשמים ואכלו חוץ לסוכה דהשתא אם לכבוד יו"ט שפיר אבל אם בשביל סוכה ביו"ט לשון צריך לחזור ולאכול בסוכה לאחר שיפסקו הגשמים דילפינן ע"ו ע"ו מחג המצות אבל בשאר ימים אינו צריך והא דאמרינן בפרק אלו דברים (פסחים ד' סח:) מר בריה דרבינא הוה יתיב בתעניתא כולה שתא משמע שהיה מתענה ביום טוב מפרש ר"י דבתענית חלום קאמר אבל בשאר תעניות אסור וסעודה שלישית של שבת היה מסופק ר"י דשמא אי בעי לא אכיל אלא מיני תרגימא כדפי' ר"ת כדאמרי' בסעודת סוכה ומיהו בכתובות פרק אע"פ (דף סד:) חשיב גבי משרה אשתו על ידי שליש שלש סעודות משל שבת א"כ משמע דכולן שוות ועוד כיון דילפינן [2] ממן אלמא דשוות הן ומיהו אם אכל סעודה רביעית ושכח של שבת לא הדר לריש דודאי אי בעי לא אכיל הך סעודה רביעית אלא: [3] **עד כמה מזמנין וכו'.** ה"ה ברכת המזון בלא זימון אלא רבותא אשמעינן דאפילו על כזית מזמנין: **אם עבר צופים.** פירש"י בפסחים (פ"ג ד' מט.) מקום שאמו צופים ול"ג דא"כ ה"ל למימר וכמדמו לכל רוח כדקאמר התם [לג:] גבי מודעים ולפניס [4] אלא י"ל שאינו מקום וצופים [5] הוי לשון ראיה וה"פ אם הרחיק מירושלים כ"כ שאינו יכול לראות ירושלים שורפו במקומו: **רבי מאיר סבר ואכלת זו אכילה ואכילה בכזית.** ואומר הר"י דהני קראי אסמכתא בעלמא נינהו דמדאורייתא בעינן שביעה גמורה כדאמר פרק מי שמתו (ד' כ:) וכי לא אשא פנים לישראל וכו' וכן אמרינן התם בן מנכך לאביו ומוקים לה במאן דאכיל שיעורא דרבנן ופירש"י היינו כזית או כביצה ועוד אי כזית או כביצה הוי דאורייתא איזה שיעור דרבנן. וקי"ל בכזית דלפי מה שמחליף רבי יוחנן קאמר רבי יהודה בכזית ור' מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה וגם לאביי דלא מחליף ור"מ אית ליה עד כזית נראה דהלכה כר"מ בכזית אף על גב דבעלמא [6] ר"מ ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה בהא הלכה כר"מ דהא קיס ליה ר' יוחנן בשיטתו לעיל [7] דאינו מוציא רביס ידי חובתן עד שיאכל כזית וכן לעיל [8] גבי שאכל כזית מליח וכן פסק בה"ג ור"ח ושאלתות [9] ולענין שתיה אומר ר"י דיש להחמיר ולברך עליו אפילו בפחות ממלא לוגמיו אף על גב דלענין יום הכפורים ליתא לא ילפינן מינה לענין ברכה תדע דלענין ברכת המזון בכזית ולענין יום הכפורים עד דהוי דוקא [10] כדאתא: **נברך** אלהינו גרסינן ולא גרסינן נברך לאלהינו בלמ"ד דדוקא גבי שיר והודאה כתיב למ"ד כמו שירו לה' הודו לה' גדלו לה' אבל גבי ברכה לא מצינו זה הלשון וכן מפורש בסדר רב עמרם: **אמר** ר"ע מה מצינו בבית הכנסת אחד עשרה וכו'. משמע דרבי יוסי הגלילי מודה בבית הכנסת מדקאמר מה מצינו וכו' כלומר שאתה מודה לי ומאי שנא דפליגי בברכת המזון ומודו בבית הכנסת ויש לומר דודאי לא חלקו בין עשרה למאה בתפלה דאלו נכנסים ואלו יוצאים ואלו אדעתיה דש"ל אבל בברכת המזון שהן קבועין ומעורבין שם יחד אין לטעות בזה שאין יוצאין עד לאחר ברכת המזון: **לעולם** אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל. ופריך בירושלמי מן הקורא בתורה ומן החזן שאומר ברכו ומפרש כיון שאומר המבורך אין זה מוציא עצמו מן הכלל:

תנן בשלשה והוא אומר ברכו. ס"ל השתא דברכו עדיף משום דברכו היינו זווי לברך את השם אבל נברך אינו אלא נטילת רשות: אלא

והדר לרישא. לתחלת ברכת המזון כדאמרינן (לעיל דף כט:) גבי תפלה עקר את רגליו חוזר לראש התם הוא דאיכא עקירת רגלים אבל הכא סיום הברכה הוא עקירת רגלים: **מי שילא מירושלים.** לעיל מייתי ההולך לשחוט את פסחו ומזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער ואם לאו יבטל בלבו וכן מי שילא מירושלים ומזכר שיש בידו בשר קודש ונפסל ביצאתו חוץ לחומה: **אם עבר צופים.** מקום שיכול לראות בהמ"ק: **לפני הבירה.** מקום בהר הבית שיש שם בית הדשן גדול שסורפין פסולי קדשים קליס כדאמרינן בזבחים בפרק טבול יום (דף קד:): **זה וזה.** חמץ ובשר קודש: **חזרתו כטומאתו** גרסינן. שיעור חזרתו כשיעור טומאתו מידי דחשיב לענין טומאה חשיב זה [10] לענין חזרה: **מתני' בשלשה והוא אומר ברכו.** דהא בלאו דידיה איכא זימון וכן כולם: **אחד עשרה ואחד עשרה רבוא.** כלומר הכל שוה משראויים להזכיר את השם אין לריכין לשנות ובגמ' [11] פריך הא קתני סיפא במאה הוא אומר כו': **לפי רוב הקהל הם מברכים.** כמו שאמר שיש חילוק בין מאה לעשרה ובין מאה לאלף ובין אלף לרבוא והא דקתני אחד עשרה ואחד עשרה רבוא ר"ע היא דאמר מה מצינו בבית הכנסת משהגיעו לעשרה אין חילוק בין רבים בין מועטים אף כאן אין חילוק הכי מוקי לה בגמרא: **גמ' אל יוציא את עצמו.** אע"פ שבאדעבה הוא רשאי אומר לשלשה ברכו טוב לו שיאמר נברך ואל יוציא עצמו מכלל המברכים: **תנן בשלשה והוא אומר ברכו.** אלמא הכי עדיף כלומר רבים אתם ואפילו איני עמכם: אף

אומר זה וזה בכביצה ורבי יהודה אומר [12] זה וזה בכזית אמר רבי יוחנן מוחלפת השיטה אביי אמר לעולם לא תיפוך הכא בקראי פליגי ר' מאיר סבר [13] ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה ואכילה [13] בכזית ורבי יהודה סבר ואכלת ושבעת אכילה שיש בה שביעה ואיזו זו כביצה התם בסברא פליגי ר' מאיר סבר חזרתו [14] כטומאתו [15] מה טומאתו בכביצה אף חזרתו בכביצה ור' יהודה סבר חזרתו כאיסורו מה איסורו בכזית אף חזרתו בכזית: **מתני'** כיצד מזמנין [16] בשלשה אומר נברך בשלשה והוא אומר ברכו נברך בעשרה אומר נברך אלהינו בעשרה והוא אומר ברכו אחד עשרה ואחד עשרה רבוא במאה הוא אומר נברך ה' אלהינו במאה והוא אומר ברכו ובאלף הוא אומר נברך לה' אלהינו אלהי ישראל באלף והוא אומר ברכו ברבוא אומר נברך לה' אלהינו אלהי ישראל אלהי צבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו ברבוא והוא אומר ברכו כענין שהוא מברך כך עונים אחריו ברוך ה' אלהינו אלהי ישראל אלהי צבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו ר' יוסי הגלילי אומר לפי רוב הקהל הם מברכים שנאמר [1] במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל אמר ר' עקיבא מה מצינו בבית הכנסת אחד מרובים ואחד מועטים אומר ברכו את ה' רבי ישמעאל אומר ברכו את ה' המבורך: **גמ'** אמר שמואל [17] לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל תנן בשלשה והוא אומר ברכו אימא אף

יוחנן מוחלפת השיטה, כלומר חלף דברי ר' מאיר לר' יהודה ודברי ר' יהודה לר' מאיר כי תני' מדבריהם על דבריהם. אביי אמר לעולם לא תיפוך דהתם בסברא פליגי, ר"מ מקיש ליה לטומאה מה טומאה בכביצה אף חזרתו בכביצה, ר' יהודה אומר כנותר מה נותר איסורו בכזית דאכילה כתיב ביה, אף חזרתו, והכא בענין זימון בקראי פליגי, ר"מ סבר ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה ומצינו אכילה בכזית, ור' יהודה סבר (לא) בענין אכילה שיש בה שביעה ולא תהיה פחות מכביצה]. **מתני' כיצד מזמנין וכו'.** פירוש בשלשה אומר נברך, בשלשה חוץ מן המברך הוא אומר ברכו, והן עונין ברוך שאכלנו משלו. וכן פירוש שאר ענין זו המשנה כולה. **ואמר שמואל לעולם אל יוציא אדם עצמו מן הכלל.** אלא משלשה ומעלה יאמר נברך, ואקשינן עליה הא ברכו תנן, ומשנינן אימא אף ברכו, כלומר מארבעה ומעלה אומר נברך ואם אמר ברכו יצא.

עין משפט נר מצוה

סג א מיי' פ"ג מהלכות ברכות הל' יג. סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קפח סעיף ז וסי' תכד:

סד ב ג מיי' שם הל' יב טוש"ע או"ח סי' קפח סעי' ו:

סה ד ה מיי' פי"ט מהל' פסולי המוקדשין הלכה ח:

ו [מיי' פ"ד מהל' טומאת אוכלין הל' ח והל' יב]:

סו ז ח מיי' פ"ה מהל' ברכות הל' ב ד סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קצב סעיף ח:

תורה אור השלם

1. בְּמַקְהֲלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים יְיָ מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל:
תהלים סח כז

רב ניסים גאון

מר סבר חזרתו כטומאתו מה טומאתו בכביצה. עיקרה בתורת כהנים יכול יטמא כל שהוא ת"ל אשר יאכל הא אינו מטמא אלא בכביצה ובגמרא דיומא הכפורים (דף פ) אמרינן תניא ר' אומר כל איסורין שבתורה בכזית חוץ מטומאת אוכלין בכביצה כו' מנלן א"ר אבהו אמר ר' אלעזר דאמר קרא מכל האוכל אשר יאכל אוכל שאתה יכול לאוכלו בבת אחת שיערו חכמים שאין בית הבליעה יתר מביצת תרנגולת ולענין איסורין אמרי' (סוכה ו) ארץ זית שמן ארץ שרוב שיעורה כזיתים ועיקרו בתורת כהנים אשר תאכל אין אכילה בפחות מכזית ובגמ' דפרק גיד הנשה (חולין דף צו) אמרי' ור' יהודה אכילה כתיבה בה ואכילה בכזית והתם נמי אמרי' (שם דף קב) אבר מן החי צריך כזית מ"ט אכילה כתיב ביה ואכילה בכזית וכמוה רבות בתלמוד ומינה ילפינן לנוגע ולנושא ששיערו חכמים כזית כדתניא בתורת כהנים [בפרשת אמור] והכי איתא בת"כ [שם בפ' שמיני] נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה את שאין לה טומאה אלא אכילה וכו' יכול נבלת בהמה מטמא בגדים בבית הבליעה מק"ו ת"ל בה בה אתה מטמא בבית הבליעה ואין אתה מטמא בנבלת בהמה בבית הבליעה א"כ למה נאמר האוכל ליתן שיעור מה האוכל בכזית אף הנוגע והנושא בכזית: **בשלשה** והוא אומר ברכו. אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל ואסיקנא דנברך עדיף למה נהגו העם בספר תורה לומר הקורא ברכו ואינו אומר נברך ופירוקה כי הקורא בס"ת כיון שהצריכוהו לומר המבורך לא יצא מן הכלל והרי בירך הוא תחלה קודם הצבור ובברכת המזון אם הוא אומר ברכו את שאכלנו משלו הרי הוציא את עצמו מן הכלל והכי אמרינן בתלמוד ארץ ישראל שמואל אמר אני איני מוציא את עצמי מן הכלל התיבון הרי הקורא בתורה אומר ברכו אמר ר' אבין מכיון דהוא אומר המבורך אף הוא אינו מוציא עצמו מן הכלל והוא פירוק יפה וחביב:

מסורת הש"ס

מ) פסחים מט. ולף פח.; **נ)** [יומא עט.]; **ג)** [שם פח.]; **ד)** [פסחים מט.: פס. קכא.]; **ה)** כס"מ ליתא זה, **ו)** [לקמן נ.], **ז)** [ועי' היטב תוס' סוכה כ. ד"ה לי בעין], **ח)** [שבת קח:]; **ט)** שיך למעשה לעיל מה., **י)** נשל"ל מודיעים ולמוק. וכ"ה במענה, **יא)** [שילוחין מו:], **יב)** [מת.], **יג)** [לח:], **מ)** פ' יתרו קודם סימן נב, **נ)** [וע"ע תוס' יומא עט. ד"ה ולא בירך בתליכות],

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר ליה רב אידי בר אבין לרב עמרם מאי שנא:

גליון הש"ם

תוס' ד"ה אם עבר צופי' כו' חוי לשון ראה. עי' לקמן סא ע"ב כרש"י ד"ה מן הצופי': **תוס' ד"ה ר"מ** סבר כו' ולענין שתיה אומר ר"י דיש להחמיר ולברך. ק"ל היאך שייך להחמיר לברך הא בברכה ספיקא להקל וצ"ע:

מוסף רש"י

שהיה בידו בשר קודש. עמו בלבדן ונפסל ביוצא, שמחיצת קדשים קליס חומת ירושלים (פסחים מט:). **אם עבר צופים.** שם כפר שיכול לראות בית המקדש משם (שם) ומשם הנלאה אינו יכול לראותו (שם פא:). **שורפו במקומו.** לא הטריחוהו לחזור ולשורפו בירושלים הואיל וכבר נתרחק הרבה, ואע"ג דקי"ל בפרק כל שעה (שם כד.) דבמקום אכילת קדשים שם שריפתן מבקדש בלא תוכלף (שם פא:), **ואם לאו חזרו ושורפו.** כדאמרן בקדש תוכלף דבמקום אכילתו שריפתו (שם מט:). **מוחלפת השיטה.** התנא שסידרו טעה באחת מהן והחליף שיטתו (פסחים נה.). **ואכילה בכזית.** משמע (יומא פא.). **חזרתו כטומאתו.** ומדרבנן היא ואשעור טומאתו אסמכוה, וטומאת אוכלין בכביצה (פסחים מט: וכעי"ז שם פה:). **כאיסורו.** של חמץ, ובשר קודש נמי משנפסל ביוצא אסור באכילה (שם נ.). **מה איסורו בכזית.** שיעור איסור אכילתו שהוא חייב עליו בכזית (שם פה.). **ירשב הכרובים.** כמו שנאמר (שמות כה) ונועדתי לך שם (תהלים פ ב.).

רבינו חננאל

מתני' עד כמה מזמנין עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה. וקיימל"ן בהא כר' מאיר מדפסיק ר' יוחנן כוותיה דאמר ר' חייא אמר ר' יוחנן ולהוציא רבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן. ואילולי שהאוכל כזית דגן חייב לברך לא היה מוציא ידי חובתן, דקיימל"ן כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא רבים ידי חובתן. [וכן מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קודש **אם עבר צופים וכו'**, פי', שם מקום שעומד שם ורופה בכל צד, שורפו במקום שנזכר. ואם לא עבר הצופים חוזר. עד כמה חוזרין ר"מ אומר בין חמץ בין בשר קדש כביצה. ר' יהודה אומר זה וזה בכזית וכו'. ואקשינן והא איפכא שמעינן להו דתנן **עד כמה מזמנין עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה**, מכלל דלר"מ כזית חשוב ולר' יהודה כביצה, ומשני **ר'**

אף ברכו. שפיר דמי ומיהו טוב לו להיות בכלל המברכים: **תניגא.** סייעתא לשמואל: **ששה נחלקין.** אם רצו ליחלק לשתי חבורות ולזמן אלו לעצמן ואלו לעצמן רשאין הן שהרי יש יזמון כאן וכאן: **עד עשרה.** כלומר וכן ז' וכן ח' לשתי חבורות וכן ט' לשתי חבורות או לשלשה עד עשרה אבל אם היו עשרה חלה עליהן הזכרת השם ואם יחלקו לא יהיה שם הזכרה אין נחלקין עד שיהיו שם עשרים: **ה"ג ואי אמרת ברכו עדיף אמאי ששה נחלקין.** אם ירצו הא מעיקרא יכולין לומר ברכו והשתא תו לא אמרי: **אלא לאו ש"מ.** אף ברכו קאמר מתני' וכיון דמתני' אף ברכו קאמר מסתברא היא שטוב לו לאדם להיות מן המברכים וסייעתא דשמואל. **וגירסא הכי איתא ששה** (א) **עד עשרה ואי אמרת ברכו דוקא אמאי ששה נחלקין אלא לאו ש"מ אף ברכו ש"מ: תא"ה.** דמתני' אף ברכו קאמר: **והנקדנין.** דווקנין תופסין אותו על שהוליא עצמו מן הכלל: **ומטובו הרי זה בור.** שממעט בתגמוליו של מקום דמשמע דבר מועט כדי חייס: **בשאלה שאני.** שהשואל שואל כעני על פתח שאינו מריס ראש לשאול שאלה גדולה: **הרחב פיך.** לשאול כל תאותך: **חייס ה"ז בור.** דהוליא עצמו מן הכלל: **מאני איפכא.** חייס עדיף שכולל את כל בני עולם: **נברך שאכלנו משנו.** משמע שהוא יחידי שהכל אוכלים משלו: **למי שאכלנו משנו.** משמע מרובים הן זה זן את זה וזה זן את זה ולפי דבריו מברך את בעל הבית: **הסם מוכחא מילתא.** דבמעשה נסיס ליכא למימר מרובין: **לדתנן על המזון שאכלנו.** ולא קתני (ד) משלו: **ואידך.** עובריס ממקור נפקא ואנן ממקהלות דרשינן: **הלכה כר"ע.** בבהמ"ז דאחד עשרה ואחד עשרה רבוא: **מברכינן אלהא אלהא.** ריש גלותא מאריך בסעודתו ואנן כל ג' וג' שגמרו סעודתן מזמנין בקול נמוך ויושבין אחר הברכה עד שגמר ריש גלותא ויזמנו הוא והיושבין אצלו בקול רם. ולקמן פריך וניפקו בברכה דריש גלותא: **שמע ריש גלותא.** אם היו מזמנין י' י' היה צריך המברך להגביה קולו ושמע ריש גלותא ויחרה לו שאנו עושין חבורה לעצמנו בפרהסיא. **אע"ג** דמפקי נפשייהו מידי זמון של הזכרת השם וכי הדר מזמן ריש גלותא בהזכרת השם לאו אינהו נפקי ביה כדאמרת רבה תוספאה דאין זמון למפרע אפ"ה ניחא להו בהכי משום דאווסי כולי עלמא שהיו שם מסובין רבים ואין קול המברך נשמע: **וכריך לדעתיה.** לעצמו בלא זימון: **למפרע.** משביך וידי זמון לא יצא: **פתיא.** כלי חרס כדאמר (ע"ז ד' לג:) הני פתיותא דבי מכסי: **בהדי פלוגתא למה לך.** טוב לך לאחוז בדברי רבי ישמעאל שאף ר"ע מודה דכי אמר המברך טפי עדיף אצא שאין צריך: **מתני' אינן רשאין ליחלק.** דאיתחייבו להו בזמון: **וכן ד'.** אין הג' מזמנין והיחיד יחלק מהם דאיהו נמי איקבע בחובת זמון: **ששה נחלקים.** כדי זמון לבאן וכדי זמון לבאן: **עד עשרה.** אבל עשרה אין נחלקים דאיתחייבו להו בזמון הזכרת השם עד שיהו עשרים ואז יחלקו אם ירצו לשתי חבורות: **גמ' ג' שבאו משלש חבורות.** וכדמסיים רב חסדא שבאו מג' חבורות של ג' בני אדם בכל חבורה ותתחייבו אלו בזמון ועמד אחד מכל חבורה ונצטרפו שלשה לחבורה אחת חייבין לזמן ואינן רשאין ליחלק שכבר הוקבעו ואפ' לא אכלו אלו השלשה משנצטרפו יחד שכבר גמרו סעודתן עם הראשונים: ולא

אלא ש"מ נברך עדיף. ולא דוקא עדיף אצא כי הדדי נינהו ועדיף הייינו חשוב (ד) כמו הקישא עדיף וג"ש עדיף פ' אינהו מקומן (ד' מח.) ר"ל דהסיקא חשוב ואין לבטלו מפני הג"ש והר"ל קאמר נברך חשוב כמו ברכו ולפיכך לא יוציא עצמו מן הכלל והקונטרס מוחק עדיף ומיהו אתי שפיר עדיף כדפי': **על המזון הרי זה בור.** דמשמע דמברך לבעל הבית המאכילו דאי לרחמנא למה הוא מזכיר מזון בלא מזון יש הרבה לברכו:

אמר רבא הלכה בר"ע. פירש ר"ח דהכי קיי"ל והלכך בין בעשרה בין במאה בין ברבוא אומר נברך אלהינו על המזון שאכלנו אבל בג' לא יזכיר על המזון כדאמר לעיל וגם בעשרה אם אינו רוצה להזכיר על המזון הרשות בידו ואומר ובטובו חיינו: **שלשה שישבו לאכול באחד.** אף על פי שהיו חלוקין בכסר שכל אחד ואחד אוכל מכסרו אינן רשאין ליחלק כלומר אף על פי שהן חלוקין בכסרות וס"ד אין זה לרוף ולא חל עליהם חובת זימון אפ"ה אינן רשאין ליחלק:

אבל אי אקדימו ואזמינו עלייהו בדובתייהו. פי' שאכל כל אחד מהשלשה והפסיק לשתיס שהיו מסובין עמו עד הזן כדאיתא לעיל (דף מה:) פרט חובת זמון מעליהם כלומר פטורין מן הזמון ורשאין עתה ליחלק ורס"י לא פירש כן: שחלקוה

תורה אור השלם

1. וְעַתָּה הוֹאֵל וּבָרֵךְ אֶת בֵּית עַבְדֶּךָ לִהְיוֹת לְעוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּי אַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהִים דִּבַּרְתָּ וּמִבִּרְכָתְךָ יְבֹרַךְ בֵּית עַבְדְּךָ לְעוֹלָם:
שמואל ב ז כט
2. אֲנִכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעֲלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ:
תהלים פא יא
3. בִּמְקָהֲלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים יְיָ מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל:
תהלים סח כז

הגהות הב"ח

(א) גמ' ל"ל יוחנן ברוך שאכלנו. ק"ג ומשב"י (מגיה) [הגרילקס] **נברך** וקאי דר' יוחנן על נברך: (ב) שם אינן רשאין ליחלק (ל"א ל"ל אצא וכו' מכ"ו לעצמו אינן רשאין ליחלק) תא"מ וכ"כ כך היא ג' האלפסי: (ג) רש"י ד"ה נחלקין עד עשרה: (ד) ד"ה כדתנן וכו' משלו כ"כ בתשב"י (מגיה) [הגרילקס] ג"כ שלו וכן במשנה:

הגהות הגר"א

[א] גמ' ל"א אמר ר' אצא. כ"ג כאן ג' מתחלפות הרא"ש ל"ג לה ורי"ף ל"ג לרשאוה:

מוסף רש"י

מניין שאפילו עוברין כו' שנאמר במקהלות. כשנקהלו על היס, ממקור ישראל. אף אותס שבמקור (סוטה לא.). **פתיא אוכמא.** כלי שחור כמו (ע"ז לג:) הני פתוותא דבי מיכסי אוכמא, שנשתחר ע"י מלאכה. כלומר גם אתה רגיל ומדיר בתורה, כמו (לעיל כח.) מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה, חכמה מפותחה בכלי מכוער (עי' תענית ז.) דרכן של תלמידי חכמים שמלטערין על לימוד תורה ואינס מכבסים בגדיהם (ע"ז סז:).

עין משפט נר מצוה

סז א ב ג ד (ה) טוס"ע או"ח סי' קצ ס"ח:
ה [מיי' פ"ה מהל' ברכות הלכה ד]:
סח ו טוס"ע או"ח סי' קצ סעיף א:
סט ז מיי' שם הל' יד סמג עשין מז טוס"ע או"ח סי' קצד סעיף א:
ע ח מיי' פ"ט מהלכות תפלה הלכה ג ופי"ב הלכה ה סמג עשין יט טוס"ע או"ח סי' מ סעיף ג [וטר' קלט סעיף ז]:
עא ט מיי' פ"ה מהל' ברכות הל' י סמג עשין מז טוס"ע או"ח סי' קצ סעיף א:
עב י מיי' שם הלכה יב סמג שם טוס"ע או"ח סי' קצה סעיף א:
עג כ ל מיי' שם הל' יא סמג שם טוס"ע או"ח סי' קצ סעיף ד:
עד מ ג מיי' שם טוס"ע או"ח שם סעיף ה [ו]:

רבינו חננאל

ובא רב אדא בר אהבה לקיים דברי שמואל ודייק מדקתאני ששה נחלקים ואומ' כל חבורת שלשה נברך ואל אמ' אין להם להחלק כי ששה צריכין לומר ברכו, שמע מינה נברך עדיף שמע מינה. **והנוקרנין תופשין אותו על כך.** פי' המדקדקים שלא בדבר צורך. ובלשון ערבי קורין אותו אלמנקאר, כגון תרגגול המנקר באשפה. **ירושלמי:** ובאיש לר' זעירא בגין דצווח ר' יעקב ב"ר אחא לר' חייא בר ווה נוקרא. **אמר רבא הלכה כר"ע.** הכי קיימא לן והילכתא בין עשרה בין מאה בין רבוא אומרים נברך אלקינו, ואם ירצה יאמר על המזון שאכלנו משלו, ואם אינו רוצה להזכיר על המזון הרשות בידו, אבל בשלשה לא יזכיר על המזון. **מתני'. ג' שאכלו כאחת אינם רשאים ליחלק.** ואקשינן מאי קמ"ל הא תנינן הדא דמנא. ומשנינן הא קמ"ל כדר' אבא אמר שמואל ששלשה שישבו לאכול אף על פי שכל אחד אוכל מכסרו, אינן רשאין ליחלק. אי נמי כרב הונא שאמר שלשה בני אדם שבאו משלש חבורות של שלשה בני אדם, אינן רשאין ליחלק. [לישנא אחרינא וכו']. ה"ג ר"ח: אמר רבא בר שמואל הכי קתני.

אף ברכו ומ"מ נברך עדיף דאמר רב אדא בר אהבה אמרי בי רב תנינא ו' נחלקין עד י' אי אמרת בשלמא נברך עדיף משי"ה נחלקין אלא א"א ברכו עדיף אמאי נחלקין אלא לאו ש"מ נברך עדיף ש"מ תניא נמי הכי [ב]בין שאמר ברכו בין שאמר נברך אין תופסין אותו על כך [ג]והנקדנין תופסין אותו על כך [ד]ומברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא אם לאו כיצד רבי אומר ובטובו הרי זה ת"ח [א]ומטובו ה"ז בור א"ל אביי לרב דימי והכתיב [1]ומברכתך יברך (את) בית עבדך לעולם בשאלה שאני בשאלה נמי הכתיב [2]הרחב פיך ואמלאהו ההוא בד"ת כתיב תניא רבי אומר בטובו חיינו הרי זה ת"ח [ג]חיים הרי זה בור [ד]נהרבלאי מתני איפכא ולית הלכתא כנהרבלאי אמר רבי יוחנן נברך שאכלנו משלו הרי זה ת"ח [ג]למי שאכלנו משלו הרי זה בור אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי והא אמרינן [ה]למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו א"ל התם מוכחא מילתא מאן עביד ניסי קודשא ב"ה א"ר יוחנן [ו] ברוך שאכלנו משלו הרי זה ת"ח [ד]על המזון שאכלנו הרי זה בור [ז]א"ר הונא בריה דרב יהושע לא אמרן אלא בג' דליכא שם שמים אבל בעשרה דאיכא שם שמים מוכחא מילתא כדתנן כענין שהוא מברך כך עונין אחריו ברוך ה' אלהי ישראל אלהי הצבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו: אחד עשרה ואחד עשרה רבוא: הא גופא קשיא אמרת אחד עשרה ואחד עשרה רבוא אלמא כי הדדי נינהו והדר קתני במאה אומר באלף אומר ברבוא אומר אמר רב יוסף לא קשיא הא ר' יוסי הגלילי הא ר"ע דתנן ר' יוסי הגלילי אומר לפי רוב הקהל הם מברכין שנאמר [3]במקהלות ברכו אלהים: אר"ע מה מצינו בבית הכנסת וכו': ור"ע האי קרא דרבי יוסי הגלילי מאי עביד ליה מיבעי ליה לכדתניא [ח]היה ר' מאיר אומר מנין שאפי' עוברין שבמעי אמן אמרו שירה על הים שנאמר במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל ואידך ממקור נפקא אמר רבא [ה]הלכה כר"ע רבינא ורב חמא בר בוזי אקלעו לבי ריש גלותא קם רב חמא וקא מהדר אבי מאה א"ל רבינא לא צריכת הכי אמר רבא הלכה כר"ע אמר רבא [י]כי אכלינן רפתא בי ריש גלותא מברכינן ג' ג' וליברכו י' י' שמע ריש גלותא ואיקפד וניפקו בברכתא דריש גלותא איידי דאווישו כ"ע לא שמעי אמר רבה תוספאה [י]הני ג' דכרכי רפתא בהדי הדדי וקדים חד מינייהו ובריך לדעתיה אינון נפקין בזמון דידיה איהו לא נפיק בזמון דידהו [ט]לפי שאין זמון למפרע: ר' ישמעאל אומר: רפרם בר פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גיבר קם קרא בספרא ואמר ברכו את ה' ואשתיק ולא אמר המבורך אווישו כ"ע ברכו את ה' המבורך אמר רבא פתיא [ט]אוכמא בהדי פלוגתא למה לך ועוד [ח]הא נהוג עלמא כרבי ישמעאל: **מתני'** [יא]ג' שאכלו כאחת אינן רשאין ליחלק וכן ד' וכן חמשה ו' נחלקין עד עשרה ועשרה אין נחלקין עד כ' [י]שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון ואם לאו אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן אין מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים דברי ר' אליעזר וחכ"א מברכין: **גמ'** מאי קמ"ל תנינא הדא זימנא [יב]ג' שאכלו כאחת חייבין לזמן הא קמ"ל כי הא דאמר רבי אבא אמר שמואל [יג]ג' שישבו לאכול כאחת ועדיין לא אכלו אינן רשאין ליחלק [יד] ל"א אמר רבי אבא [א] אמר שמואל הכי קתני [יה]ג' שישבו לאכול כאחת אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מכסרו אינן רשאין ליחלק אי נמי כי הא דרב הונא דאמר רב הונא [יו]ג' שבאו מג' חבורות אינן רשאין ליחלק אמר רב חסדא והוא שבאו מג' חבורות של ג' בני אדם [יז]אמר רבא ולא

שחלקוה אחין או שותפין טהורה. תימה דאמר בסוכה (פ"ק דף מז.) מעה מעומאה אבריס כגון אלוכה ושתי כרעים. ולי נראה דהתם מיירי כגון שיכולים להחזירה כאשר בתחלה ולתקנה שהכלעים בעין והדיוט יכול להחזירה. וא"ת אמאי לא פריך הכא מכל כלי שנשבר וטהור אלמא כיון דפלגוה פרח לה טומאה ול"נ דשאני התם שאינו ראוי עוד להנטרף הכלי יחד ולקבל טומאה אפילו מכאן ולהבא ולא הוי דומיא דשלשה בני אדם דהוו ראויים עוד להנטרף לזמון:

שמש מצרפן לזמון. והיינו בשני בתים ובני אדם עומדים ומשמשין מזו לזו מנטרפין וכן איתא בירושלמי ובלבד שישמעו ברכת המזון מפי המברך והא דנקט במתני' בית [אחד] משום חדוש דסיפא דאפילו בבית אחד אם לא יהא אין מזמנין וכן בבית חתנים כשאוכלים בחופה בב' בתים ובני אדם משמשין מזו לזו מנטרפין ובלבד שישמעו ברכת המזון מפי המברך: **בורא** פרי העץ ונוטלין ממנו לידים. פירש"י כי לא נתן לתוכו מים לא הוי אלא כמי פירות ומכאן משמע דמי פירות כשרין לנטילת ידים ויש לחלק[א] בין הני דאמרינן בפרק כל הבשר (דף קז.) דאחזותא קפדינו ומיהו יש מפרשים לנטילת ידים בעינן מים דכתיב וידיו לא שטף במים:

כמאן אזלא הא דאמר שמואל וכו' בר' אליעזר. לכאורה משמע ממאי דאמר ר"א נוטלין וכו'. ותימה דאמרינן בפרק במה טומנין (ד' נ:) אימר דאמר שמואל במידי דלא ממאים במידי דממאים מי אמר וא"כ היכי מוקים לה הא דשמואל בר"א דהא יין מידי דממאים בנטילת ידים ובמידי דממאים מודה שמואל ועוד קשה דהכא משמע דאין הלכה כשמואל מדמוקי לה בר"א ובפרק שני דביצה (ד' כא.) קאמר סתמא דגמ' דסופלי לחיותא בי"ט דמטלטלינן להו אגב רפתא כשמואל משמע דקי"ל כוותיה וי"ל דהכא לא קאמר אלא לדברי ר"א (ג) דסבר לה כשמואל ועדיפא מיניה קאמר שמתיר אפילו היכא דממאים ולא נחת כאן אלא לפרש טעמא דר"א כדפירשנו ובה"ג אמר דהלכה כרבנן דהכא והלכה נמי כשמואל דכי קאמר שמואל הני מילי מידי דלא ממאים אבל מידי דממאים לא ודלא כפי' (ד) ר"ת שפסק דלא כשמואל מדמוקי ליה בר"א אלא ודאי קיימא לן כשמואל כדפירשנו וא"כ מותר לסמוך הקערה בפת היכא דלא ממאים וי"א דצריך לאכלו אח"כ ויש נוהגים לאכול דייסא בפת הוחא ואוכלין הפת אח"כ אבל במס' סופרים אוסרו דאמרינן במס' סופרים (פ"ג) אין אוכלין אוכלין באוכלין אא"כ היה אוכלן בבת אחת ושמא היא דלא כשמואל: **מודים** חכמים לר"א בכום של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים. תימה דאמרינן לקמן ד' דברים נאמרו בכוס של ברכה חי ומלא וי"ל דבעינן שיתנו חי לתוך הכוס ואח"כ יזמנו אי נמי בעינן חי מן החבית אי נמי קאי אכוס עצמו ומאי חי שלא כדאיתא במכות (ד' טז:) ריסקא ט' מנלים ואחד חי וכו' אלמא דאותו חי היינו שלא ה"נ בעינן שיהא הכוס שלא בלא כ) שבירה: **למאי** חזי. פי' ולמאי אשתני לעילוא ומשני לקורייטי וכן הלכה כרבנן דיין חי מברכין עליו בורא פרי הגפן דאמרינן (פסחים קח:) שתאן חי יצא:

אין זורקין את האוכלים. בהני שלשה מודה שמואל אין מעבירין כוס מלא על הפת וגם אין חותכין עליו בשר חי ואין זורקין את הפת אפילו לא ממאים וכן אחר אוכלין אסור לזרוק במידי דממאים: **ולא** בימות הגשמים. אע"פ שבאגוזים אין האוכל נמאס בתוכו מ"מ כשהן נופלים בטיט נמאסים ומיהו עכשיו שדרכן לזרוק חטים בבית חתנים צריך ליזהר שלא יזרקום אלא במקום נקי: מעיקרא

ולא אמרן אלא דלא אקדימו הנך ואזמון עלייהו בדוכתייהו אבל אזמון עלייהו בדוכתייהו פרח זימון מינייהו אמר רבא מנא אמינא לה [ו]דתנן [א]מטה שנגנבה חציה או שאבדה חציה או שחלקוה אחין או שותפין טהורה החזירוה מקבלת טומאה מכאן ולהבא מכאן ולהבא אין למפרע לא אלמא כיון דפלגוה פרח לה טומאה מינה ה"נ כיון דאזמון עלייהו פרח זימון מינייהו: ב' חבורות וכו': תנא [ב]אם יש שמש ביניהם שמש מצרפן: אין מברכין על היין: ת"ר יין [ג]עד שלא נתן לתוכו מים אין מברכין עליו ב"פ הגפן אלא בורא פרי העץ ונוטלין ממנו לידים משנתן לתוכו מים מברכין עליו בורא פרי הגפן ואין נוטלין [א] ממנו לידים דברי ר"א וחכ"א בין כך ובין כך מברכין עליו ב"פ הגפן [ג]ואין נוטלין הימנו לידים כמאן אזלא הא [ג]דאמר שמואל [ד]עושה אדם כל צרכיו בפת כמאן כר' אליעזר א"ר יוסי ברבי חנינא [ד]מודים חכמים לר"א [ה]בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים מ"ט אמר רב אושעיא בעינן מצוה מן המובחר ורבנן למאי חזי א"ר זירא [ה]חזי לקורייטי ת"ר [ו]ד' דברים נאמרו בפת אין מניחין בשר חי על הפת ואין מעבירין כוס מלא על הפת ואין זורקין את הפת ואין סומכין את הקערה בפת אמימר ומר זוטרא ורב אשי כרכו ריפתא בהדי הדדי אייתי לקמייהו תמרי ורמוני שקל מר זוטרא פתק לקמיה דרב אשי דסתנא א"ל לא סבר לה מר להא דתניא אין זורקין את האוכלין ההיא בפת תניא והתניא כשם שאין זורקין את הפת כך [ז]אין זורקין את האוכלין א"ל והתניא אף על פי שאין זורקין את הפת אבל זורקין את האוכלין אלא לא קשיא [ח]הא במידי דממאים הא במידי דלא ממאים ת"ר [ט]ממשיכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים אבל לא גלוסקאות לא בימות החמה ולא בימות הגשמים: א"ר יהודה שכח והכנים אוכלין לתוך פיו בלא ברכה מסלקן לצד א' ומברך תניא חדא בולען ותניא אידך פולטן ותניא אידך מסלקן ל"ק [י]הא דתניא בולען במשקין [יא]והא דתניא פולטן במידי דלא ממאים והא דתניא מסלקן במידי דממאים

במידי הנגוד בכלי: **בימות החמה.** שאין טיט בדרכים: **אבל לא בגלוסקאות.** שהרי אף בימות החמה הן נמאסין בזריקתן: **בולען.** בלא ברכה: **פולטן.** ומברך וחוזר ואוכלן: **משקין.** בולען שלא אפשר לסלקן לאחד מלוגמיו ולברך ולא לפולטם שמפסידן: **פולטן במידי דלא ממאים.** במה שנתנו בפיו ויכול לחזור ולאוכלו: במידי

עין משפט נר מצוה

עה א מיי' פכ"ו מהל' כלים הל' יב:
עו ב מיי' פ"ה מהלכות ברכות הל' יב סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' קלה סעיף ח:
עז ג ד ה ו מיי' פ"ז שם הלכה ט סמג שם טוש"ע או"ח סי' קס סעיף יב וסימן קצא סעיף ח:
ז [מיי' שם הל' טו טוש"ע או"ח סי' קפג סעי' ג]:
עח ח מיי' שם הל' ט סמג שם טוש"ע א"ח סימן קצא סעיף ד:
עט ט מיי' פ"ז שם הל' יב סמג שם טוש"ע א"ח סי' קעב סעיף ט:
פ י מיי' שם טוש"ע שם סעיף ג:

רבינו חננאל

ב' חבורות וכו' תנא אם יש שמש ביניהם שמש מצרפן. פירוש, דאורחא דמילתא נקט מתניתין ב' חבורות שאוכלות בבית אחד, וה"ה אם אוכלין בב' בתים. ת"ר יין עד שלא נתן לתוכו מים וכו'. וחכמים אומרים כך ובין כך מברכין עליו בורא פרי הגפן ואין נוטלין ממנו לידים. וקיימא לן כחכמים דאמרי יין בין ניתן לתוכו מים בין שלא ניתן לתוכו מים מברכין עליו בורא פרי הגפן ואין נוטלין ממנו לידים. **הא דאמר שמואל עושה אדם כל צרכיו בפת.** ואין הלכה כשמואל דהא מוקמי ליה כר' אליעזר ולא כרבנן, ובריתא נמי פליג עליה, דתנו רבנן ארבעה דברים נאמרו בפת אין מעבירין כוס מלא על גבי הפת שלא ישפוך עליה ותהיה הפת בזויה, ואין מניחין בשר חי ע"ג הפת, ואין סומכין את הקדירה בפת, ואין מזרקין את הפת. קתני שאין סומכין את הקערה בפת. והיינו דלא כשמואל. [לרבנן דאמרי כי לא נתן לתוכו מים מברכין בורא פרי העץ למאי חזי. **אמר ר' זירא לקורייטי.** פירוש פורצנו"ן]. **ת"ר ממשיכין יין בצנורות לפני החתן ולפני כלה וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה וכו'.** היכי שהיין לא אזיל לאבוד והקליות אינם נמאסין. **אמר רב יהודה שכח לברך והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה מסלקן בתוך פיו לצד אחד ומברך.** ובבה"ג תני חדא בולען ותני אידך פולטן ותני' אידך מסלקן לצד אחד ומברך עליהן. ותרצינן הא דתני בולען במשקין דלאחר שגמען תו לא צריכי כסיסה, הילכך דיעבד הוא ובולען ומברך עליהן. והא דתני מסלקן לתוך פיו לצד אחד, במידי דמיתאים דאי אמרת בולען הא צריכי כסיסה. ומשנזכר שלא בירך עליהן ובא לכוסס בלא ברכה מזיד הוא, ואי אמרת פולטן ומברך עליהן, הא לא חזו תו לעיילינהו לפומיה משום דמאיסי. הילכך מסלקן לצד אחד בתוך פיו ומברך עליהן וכוסס ובולען. והא דתני פולטן במידי דלא מימאים כגון קליות ואגוזין, הילכך פולטן ומברך עליהן ואוכלן.

מסורת הש"ס

(א) כלים פי"ח מ"ט, ב) [מוספתא פ"ד ה"ג], ג) שבת נ: קמג. ביצה כא.; ד) ב"ב מ:; ה) [ע"ז יד: ע"ש], ו) מס' ד"א פ"ט [ושם קתני ממטה דבריס ואין יושבין על האוכלין], ז) [מס' סופרים פ"ג ה"ד], ח) [מוספתא פ"ח דשבת ה"ח], ט) [דף מה:], י) [עי' שבת קמ.], כ) בדפו"י ליתא תיבת שיכול. ועי' מהרש"א ומגלה הרועים, כ) [וע"ע תוס' שבת עו: ד"ה כדי ובעירובין כט: ופסחים קח: ד"ה שתאן וב"ב מ: ד"ה עד],

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אבל אזמון וכו' אלא עד כדי: (ב) ד"ה מטה וכו' אף לפני פרידתם: (ג) תוס' ד"ה כמאן וכו' וי"ל וכו' ר' אליעזר דסבר: (ד) **בא"ד** ולא כפיולם: **רבינו חננאל** שפסק דלא:

הגהות הגר"א

[א] גמ' וטולין ממנו כו' ואין נוטלין. ל"ל לכיפך כל"א שבר"ש (וכירושלמי ריש פ"ו יין בזמן שהוא כמות שהוא אומר עליו בפה"ע ואין נוטלין ממנו לידים דברי ר"א וחכ"א בין כך ובין כך מזוג אומרים עליו בפה"ג ואין נוטלין ממנו לידים אמר ר' אבא משום אידוד אוכלין כ"ש גירסת רבינו שם. וז"ש בגמ' כאן כמאן אזלא הא כו' כר"א דוקא דטעמייהו דרבנן משום איבוד אוכלין כמ"ש בירושלמי ומע"ש בשעת אכילה ולפיה מזמתיס כ"ש אבל רבינו בא"ח סי' ק"ס דחה לפיה זו וע"ש): [ב] רש"י ד"ה (ונוטלין ממנו כו' עד אלא במים) תא"מ: [ג] שם (ובדקתי בתוספתא וג"ג בה הכי אלא כמו שהוא בספרים) תא"מ (דגירסת רבינו בתוספתא ג"כ לכיפך):

מוסף תוספות

א. בתוס' הרא"ש ובפסקיו כתב חלוק בדבר.

לעזי רש"י

פוישו"ן. שיקרי, משקה לרפואה. אמיניסטרישו"ן מנה, משאת.

מוסף רש"י

עושה אדם כל צרכיו בפת. בין תשמש בין לפרל אותה ומתחה כתבשיל רותח (שבת נ:) ולא תיישן לבזיון לאוכלן (ביצה כא: וכעי"ז שבת קמג.). **עד שיתן לתוכו מים.** דלא תשיב לשתיה מי אלא מזוג ודיינות שלהם מייני דדרו על חד תלת מיא (רשב"ם ב"ב צז:). לקורייטי. מין פירות (ע"ז יד: עי"ש).

במידי דלא ממאים נמי לסלקינהו לצד אחד ולברך תרגמא רב יצחק קסקסאה קמיה דרבי יוסי בר אבין משמיה דרבי יוחנן משום שנאמר [1]ימלא פי תהלתך בעו מיניה מרב חסדא מי שאכל ושתה ולא ברך מהו שיחזור ויברך אמר להו מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר כדי שיהא ריחו נודף אמר רבינא הלכך אפילו גמר סעודתו יחזור ויברך דתניא [6]אטבל ועלה אומר בעלייתו ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה ולא היא התם מעיקרא גברא לא חזי הכא [2]מעיקרא גברא חזי והואיל ואידחי אידחי: תנו רבנן אספרגוס יפה ללב וטוב לעינים וכ"ש לבני מעים והרגיל בו יפה לכל גופו והמשתכר הימנו קשה לכל גופו מדקתני יפה ללב מכלל דבחמרא עסקינן וקתני וכל שכן לבני מעים והתניא ללע"ט יפה לרמ"ת קשה כי תניא ההיא במיושן [3]כדתנן [2]קונם יין שאני טועם שהיין קשה לבני מעים אמרו לו והלא מיושן יפה הוא לבני מעים ושתק [3] אסור בחדש ומותר במיושן שמע מינה: תנו רבנן ששה דברים נאמרו באספרגוס אין שותין אותו אלא כשהוא חי ומלא מקבלו בימין ושותהו בשמאל ואין משיחין אחריו ואין מפסיקין בו ואין מחזירין אותו אלא למי שנתנו לו ורק אחריו ואין סומכין אותו אלא במינו והתניא אין סומכין אותו אלא בפת לא קשיא הא בדחמרא הא בדשכרא תני חדא ללע"ט יפה לרמ"ת קשה ותניא אידך לרמ"ת יפה ללע"ט קשה לא קשיא הא בדחמרא הא בדשכרא תני חדא רק אחריו לוקה ותניא אידך לא רק אחריו לוקה לא קשיא הא בדחמרא הא בדשכרא א"ר אשי השתא דאמרת לא רק אחריו לוקה מימיו נזרקין אפילו בפני המלך: א"ר ישמעאל בן אלישע שלשה דברים סח לי סוריאל שר הפנים [8]אל תטול חלוקך בשחרית מיד השמש ותלבש [7]ואל תטול ידיך ממי שלא נטל ידיו ואל תחזיר כוס אספרגוס אלא למי שנתנו לך מפני שתכספית ואמרי לה אסתלגנית של מלאכי חבלה מצפין לו לאדם ואומרים אימתי יבא אדם מדברים הללו וילכד אמר ריב"ל שלשה דברים סח לי מלאך המות אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבש ואל תטול ידיך ממי שלא נטל ידיו [8]ואל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת מפני שאני מרקד ובא לפניהן וחרבי בידי ויש לי רשות לחבל ואי פגע מאי תקנתיה לינשוף מדוכתיה ארבע אמות אי איכא נהרא ליעבריה ואי איכא דרכא אחרינא ליזיל בה ואי איכא גודא ליקו אחורא ואי לא ליהדר אפיה ולימא [2]ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך וגו' עד דחלפי מיניה: א"ר זירא א"ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה חי ומלא עיטור ועיטוף נוטלו בשתי ידיו ונותנו בימין ומגביהו מן הקרקע טפח ונותן עיניו בו ויש אומרים אף משגרו במתנה לאנשי ביתו אמר ר' יוחנן אנו אין לנו אלא ארבעה בלבד [3]הדחה שטיפה [7]חי ומלא תנא הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ א"ר יוחנן כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר [3]ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה ר' יוסי בר חנינא אומר זוכה ונוחל שני עולמים העולם הזה והעולם הבא עיטור רב יהודה מעטרהו בתלמידים רב חסדא מעטר ליה בנטלי [ד] [9]אמר ר' חנן [9]ובחי [9]אמר רב ששת [9]ובברכת [9]הארץ עיטוף רב פפא מעטף ויתיב רב אסי פרים סודרא על רישיה [8]נוטלו בשתי ידיו א"ר חיננא בר פפא מאי קראה [4]שאו ידיכם קדש וברכו את ה' ונותנו לימין א"ר חייא בר אבא אמר ר' יוחנן ראשונים שאלו שמאל מהו שתסייע לימין אמר רב אשי הואיל וראשונים איבעיא להו ולא איפשט להו אנן

מעיקרא גברא לא חזי. תימה והלא טמא אינו אסור לברך ובקונטרס פירש דבעלי קריין אסורים בדברי תורה וי"ל דמיירי בטבילת גרים ומפני אותה טבילה הצריכו לכל שאר טבילות לברך לאחר טבילה וכן בגט"י שפעמים אדם בא מצית הכסא ואין אדם רואי לברך עד לאחר הטבילה נהגו העם לברך כל שאר ברכת ידים לאחר טבילה[ט]:

אין לנו אלא ארבעה דברים. ומיהו לא משמע (כן) דפליג ר' יוחנן אההיא דתותבו לימיו כדאמרי' לקמן מ"ר יוחנן ראשונים שאלו מהו שתסייע שמאל לימין משמע שכן היו נוהגים. ומיהו מדהאמוראים היו עושים עיטור ועיטוף משמע שהיו מתמיריס על עצמן[א] והיו מזהרים בכולן ולפיכך יש להתמיר בכוס של ברכה:

שטיפה חי ומלא. ירושלמי דסוף פירקין א"ר אחא שלשה דברים נאמרו בכוס של ברכה מלא עיטור ומודח ושלשתן מקרא נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' שבע עיטור רצון מודח ומלא כמשמעו: **שטיפה** מבחוץ והדחה מבפנים. ופי' ר"י דוקא שאין הכוס יפה שיש בו שיורי כוסות אבל אם הוא יפה בלאו הכי שפיר דמי דלא בעינן אלא שיהא כוס של ברכה יפה: **זוכה** לשני עולמות. פי' הרב רבי יוסף ממרסיליי"א מדהוה ליה למכתב יש ודרום רש וכתב ירשה הרי יו"ד ה"א יתירה ויו"ד ה"א נדרשו שני עולמות כדאמרינן בהתכלת (מנחות ד' כט:) כי ביה ה' צור עולמים [9] (אל תקרי צור[ב] אלא צר וכו'): **שמאל** מהו שתסייע לימין. בכוסות גדולות מיירי או בראש אדם עצם שאל להיות בשבת שהוא בחנוכה או בנישואין ולריך להאריך בברכת המזון: מן

[1] ימלא פי תהלתך כל היום תפארתך:
[2] ויאמר יי אל השטן יגער יי בך השטן ויגער יי בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש:
[3] ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת יי ים ודרום ירשה:
[4] שאו ידכם קדש וברכו את יי:

[ד] מ"ר פ"ח מהל' ברכות הל' ז סמג עשין מ: טוש"ע יו"ד סי' רפ: סעיף ב:
[ה] מיי' פ"ד מ"ה מהל' ברכות הל' ב טוש"ע או"ח סי' קפז סעיף מ:
[ו] [מיי' פ"מ מהל' נדריס הל' ז טוש"ע יו"ד סי' רלב סעיף טן:
[ז] ש"ע או"ח סי' ד סעיף יפ:
[ח] ה ש"ע יו"ד סימן שנט סעיף ג:
[ט] ו ז מיי' פ"ז מהל' ברכות הל' טו [ופכ"ט מהל' שבת הל' ז] סמג שם טוש"ע או"ח סי' קפג סעי' ח ב ג:
[י] ח טוש"ע שם סעיף ד:

תורה אור השלם

1. יִמָּלֵא פִי תְּהִלָּתֶךָ כָּל הַיּוֹם תִּפְאַרְתֶּךָ:
תהלים עא ח
2. וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל הַשָּׂטָן יִגְעַר יְיָ בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְיָ בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִָם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ:
זכריה ג ב
3. וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמְלֵא בִּרְכַּת יְיָ יָם וָדָרוֹם יְרָשָׁה:
דברים לג כג
4. שְׂאוּ יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת יְיָ: תהלים קלד ב

רבינו חננאל

ואקשינן ובמידי דלא מאיס נמי למה לי פולטן ניסלקינן לצד אחד ולבריך. תרגמה ר' יצחק קסקסאה. פירוש כך שמו. [משום שנאמר ימלא פי תהלתך]. **בירושלמי** דכיצד מברכין רב הונא אמר הרי שנתן לתוך פיו ושכח ולא בירך אם היו משקין פולטן ואם היו אוכלין מסלקן לצדדין, ר' יצחק בר מרי אמר קומי ר' אסי בר בון בשם ר' יוחנן ואפי' אוכלין פולטן דכתיב ימלא פי תהלתך, וכשהן בתוך פיו אין כאן מלא תהלה. ואי קשיא לך היכי תני בהו מסלקן, איכא לתרוצי היכא דאיפשר איפשר, כגון דלא מימאיסי ואיפשר למפלטינהו והדר מיכלינהו מפלט להו ומברך, דכתיב ימלא פי תהלתך. היכא דלא איפשר כגון דמימאיס ואי פליט להו לא מצי אכלינהו, מסלקינהו לצד אחד ומברך. **בעו מיניה דרב חסדא מי שאכל ושתה ולא ברך מהו שיחזור ויברך. אמר להו מי שאכל שום וריחו נודף מעט ויחזור ויאכל שום אחר**, אתמהא, וכי היכי דלא חזי לאינש למיעבד הכי, הכי נמי דמיחייב לצלויי בשעתיה, אי נמי לברוכי על מה דאכל ושכח ולא בירך, בשעת דמידכר לא תחייב לברוכי אתמה, ואיכא לארווחי טעמא דתנן הקורא מכאן ואילך וכו' [לא הפסיד כאדם הקורא בתורה]. **אמר רבינא הלכך אפי' גמר סעודתו מברך.** ואמר רבינא מנא אמינא לה וכו' דתניא טבל ועלה אומר בעלייתו אשר קדשנו במצוותיו וצונו על הטבילה]. ואסיקנא דלית הילכתא הכי, דהתם גבי טבילה אפי' נזכר ברדתו לא חזי לטבול, אבל הכא וכו' [מעיקרא גברא חזי והואיל ואידחי אידחי]. **הא דטבל ועלה אומר בעלייתו ברוך אקב"ו על הטבילה.** היינו דוקא בטבילת גר דאכתי גברא לא חזי, אבל בשאר טבילות מברך עליהן עובר לעשייתן. **א"ר ישמעאל בן אלישע שלשה דברים סח לי סוריא שר הפנים.** דר' ישמעאל בן אלישע כהן גדול היה ומשתמש בכתר שם נורא שמסר לו גבריאל והיה מדבר עם מלאכי השרת. **במתניתא תנא עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה, טעון הדחה ושטיפה חי ומלא.** פי', צריך שיהיה חי בכוס עד על הארץ משום דבשאינו מזוג איכא שבחא דארעא שהיין חזק. וכד מטי לברכת הגפן אין בו מים משום דלא חזי בלא מים וזהו מודין חכמים וכול'. ואמר ר' יוחנן כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלא מצרים שנאמר מלא ברכת ה' ים ודרום ירשה ולא עוד אלא שזוכה ונוחל העולם הזה והעולם הבא. **עיטור בתלמידים רב חסדא מעטר בנטלי.** פי', היה נותן ליושב לימין המברך ולישב לשמאלו כוסות, וכשאמר המברך ברכת הארץ מוסיף מאחד מאלו הכוסות בכוס שביד המברך. [ו]עכשיו כל יין ששותין מזוג הוא במים. **עיטוף** דמעטף או פרים סודריה אריישה. **מקבלו בשתי ידיו ואוחזו בימינו.** ורבי יוחנן מנע אפילו לסייע בשמאלו.

הגהות הב"ח

(**ה**) רש"י ד"ה מי שאכל ושתה ולא ברך אברכה דלפניהם קאי:

גליון הש"ס

גמ' אל תטול חלוקך. מג"א סי' ד סק"ל:

הגהות הגר"א

[**א**] רש"י ד"ה יחזור כו' (ויעשה ברכה לבטלה) תפ"מ: [**ב**] **שם** ד"ה מהו שיחזור כו' בלמנע אכילה ושתיה. כל"ל (ערש"ל): [**ג**] **גמ'** ושתק מותר במיושן. כל"ל: [**ד**] **שם** מעטר ליה בנעלי מי אמר רב ששת עד ברכת הארץ. כל"ל (וכ"כ רבינו בח"א סי' קפ"ג):

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, מחמירין על עצמן בשביל כבוד הברכה (ולא כתב והיו נזהרים בכולם). ב. וכ"ה בתוס' רי"ש (ודלא כהגהת הגרי"ב ובמגיה שם כתב דכ"ה במדרש הגדה).

לעזי רש"י

פריש"ק. טרי, שרק עכשיו נמזג.

מוסף רש"י

אספרגוס. משקה העשוי לשמוחו שמרים (קדושין נ:). **לינשוף.** יקפוץ (עי' לעיל ג: ד"ה נשף). **בכוס של ברכה.** שסלילו חכמים ליפותו (שבת עו:). **חי.** היינו שיתנו יין חי בכוס שמברכין עליו ואפ"כ מוזגים בו מים, לפוקוי שלא יצמגנו בכוס זה ויבכך בכוס אחר (תוס' ב"ב צז: בשם רש"י ברכות).

רב נסים גאון

ללע"ט יפה לרמ"ת רע. סימן הוא. ובהלכות גדולות מפרש ללב לעין לשחוק יפה לראש למעים לתחתוניות רע: **עשרה** דברים נאמרו בכוס של ברכה כו'. בפרקין בגמ' דבני מערבא אמרי אמר ר' אחא ג' דברים נאמרו בכוס של ברכה עטור ומודח ומלא ושלשתן בפסוק אחד (דברים לג) נפתלי שבע רצון ומלא שבע עטור רצון מודח ומלא כמשמעו אמר ר' חייא אם עשיתם כן מה כתוב תמן יו ודרום ירשה אתה זוכה לירש העולם הזה והעוה"ב:

אין מסיחין על כוס של ברכה. פירש"י שלא יסיח (דעת) המברך משנתנו לו כוס של ברכה וה"ה המסובין שאין רשאין להסיח דבעינן שיתכוין שומע ומשמיע וגם אין להפסיק השומעים בשיחת חולין כמו שאין המברך רשאי להסיח ואע"פ שאמר התם (פרק בתרא דר"ה ד' לד:) שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא משמע שהשומע סח ביניתים ואפילו הכי יצא אך לכתחלה אין לעשות כן ומיהו נראה דהיינו דוקא בשעה שהמברך שותק מעט בין ברכה לברכה אבל בשעה שהוא מברך אם היה מדבר אפילו בדיעבד לא יצא:

והלכתא בכולהו יושב ומברך.

לפי שברכת המזון דאורייתא החמירו בה להיות יושב ומברך שהרי עשרה דברים נאמרו בו מה שאין כן בשאר ברכות והוא עוטריקון ואחלת ושבעת שב עת וברכת לברכת המזון מפי רבי משה אלבדרט:

הדרן עלך שלשה שאכלו

[א] אנן נעבד לחומרא ומגביהו מן הקרקע טפח א"ר אחא בר' חנינא מאי קראה [1]כום ישועות אשא ובשם ה' אקרא [2]ונותן עיניו בו כי היכי דלא ניסח דעתיה מיניה [3]ומשגרו לאנשי ביתו במתנה כי היכי דתתברך דביתהו עולא אקלע לבי רב נחמן כריך ריפתא בריך ברכת מזונא יהב ליה כסא דברכתא לרב נחמן א"ל רב נחמן לישדר מר כסא דברכתא לילתא א"ל הכי א"ר יוחנן אין פרי בטנה של אשה מתברך אלא מפרי בטנו של איש שנאמר [2]וברך פרי בטנך פרי בטנה לא נאמר אלא פרי בטנך תניא נמי הכי ר' נתן אומר מנין שאין פרי בטנה של אשה מתברך אלא מפרי בטנו של איש שנאמר וברך פרי בטנך פרי בטנה לא נאמר אלא פרי בטנך אדהכי שמעה ילתא קמה בזיהרא ועלתה לבי חמרא ותברא ד' מאה דני דחמרא א"ל רב נחמן נשדר לה מר כסא אחרינא שלח לה כל האי נבגא דברכתא היא שלחה ליה ממהדורי מילי ומסמרטוטי כלמי א"ר אסי [3]אין מסיחין על כוס של ברכה ואמר רב אסי אין מברכין על כוס של פורענות מאי כוס של פורענות א"ר נחמן בר יצחק כוס שני תנ"ה השותה כפלים לא יברך משום שנאמר [3]הכון לקראת אלהיך ישראל והאי לא מתקן א"ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא האוכל ומהלך מברך מעומד וכשהוא אוכל מעומד מברך מיושב וכשהוא מיסב ואוכל יושב ומברך [4]והלכתא בכולהו יושב ומברך:

הדרן עלך שלשה שאכלו

אלו [5]דברים שבין בית שמאי ובין בית הלל בסעודה ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין וב"ה אומרים [6]מברך על היין ואחר כך מברך על היום ב"ש אומרים נוטלין לידים ואח"כ מוזגין את הכוס וב"ה אומרים [7]מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידים ב"ש אומרים מקנח ידיו במפה ומניחה על השלחן וב"ה אומרים על הכסת ב"ש אומרים מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין לידים וב"ה אומרים נוטלין לידים ואח"כ מכבדין את הבית [8]ב"ש אומרים נר ומזון בשמים והבדלה וב"ה אומרים נר ובשמים מזון והבדלה ב"ש אומרים שברא מאור האש וב"ה אומרים [9]בורא מאורי האש [10]אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של עכו"ם ולא על הנר ולא על הבשמים של מתים ולא על הנר ולא על הבשמים של ע"ז ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו מי שאכל ושכח ולא בירך ב"ש אומרים יחזור למקומו ויברך וב"ה אומרים יברך במקום שנזכר ועד מתי מברך [11]עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו [12]בא להן יין אחר המזון אם אין שם אלא אותו כוס בית שמאי אומרים מברך על היין ואח"כ מברך על המזון בית הלל אומרים [13]מברך על המזון ואח"כ מברך על היין [14]ועונין אמן אחר ישראל המברך ואין עונין אמן אחר כותי המברך עד שישמע כל הברכה כולה: **גמ'** [7]תנו רבנן דברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין שהיום גורם ליין שיבא וכבר קדש היום ועדיין יין לא בא וב"ה אומרים מברך על היין ואח"כ מברך על היום שהיין גורם לקדושה שתאמר [15]דבר אחר ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם והלכה כדברי ב"ה מאי ד"א וכי תימא התם תרתי והכא חדא ה"נ תרתי נינהו ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם והלכה כדברי ב"ה פשיטא דהא נפקא בת קול איבעית אימא קודם בת קול ואיבעית אימא לאחר בת קול ורבי מהאי קרא דכתיב במוספין מלבד עולת הבקר אשר לעולת התמיד תעשו את אלה [16] מלבד משמע לאחר שהקרבתם התמיד תקריבו המוספין וקא דרשינן אשר לעולת התמיד קרא יתרא למילף דבשביל שהיא תמיד הקדימה הכתוב ומכאן אתה למד לכל התמידין: ור'

[א] ב מיי' פכ"ט מהל' שבת הל' ז] סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קפג סעיף ד:
פז ג ד סמג וטוש"ע שם:
פח ה מיי' פ"ז מהלכות ברכות הלכה טו טוש"ע שם סעיף ו:
פט ו מיי' פ"ד שם הל' ג סמג שם טוש"ע או"ח סי' קפג סעיף ט:
א ז מיי' פכ"ט מהל' שבת הלכה ז ז סמג עשין נט טוש"ע או"ח סי' רעא סעיף י:
ח [מיי' שם הל' ז טוש"ע שם סעי' יב וסי' רפט סעי' ג]:
ט [מיי' פכ"ט מהלכות שבת הל' כד טוש"ע או"ח סי' רלא סעיף ג]:
ב י מיי' פ"ט מהל' ברכות הל' [ז] ח ט ופכ"ט מהל' שבת הל' כה סמג עשין מז טש טוש"ע או"ח סי' רז סעיף ב ה ו וסי' רלז סעיף ג וסי' רלא סעיף יב:
כ [מיי' פ"ב מהלכות ברכות הל' יד וש"ל הל' ג טוש"ע או"ח סי' קפד ס"ה]:
ג ל [מיי' פ"ז מהלכות ברכות הלכה יד] טוש"ע או"ח סי' קעד סעיף ג:
ד מ מיי' פ"ג מהלכות ברכות הלכה יג סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' רטו סעיף ב:

רבינו חננאל

ומגביהו מן הקרקע טפח. פי' בתלמוד ארץ ישראל צריך להגביהו מן השלחן טפח. **ונותן עיניו בו.** שלא יסיח דעתו ממנו. **כולא נבגא דברכתא היא.** פי' ההוא מהדורא דכסא עד ששותין כל המסובין אחר הברכה ורגילין העם לקרות מחזור (כל) [על] כוס ברכה. ריש מי שאומר נטלי דמעטר בהן נקראין נגבא דברכתא. **שלחה ליה ממהדורי מילי ומסמרטוטי קלמי.** פי' רוכלין המחזירין למכור בפתחי בני אדם, ורובן עשיין למכור לנשים בפתחיהן מיני תכשיטין, לא תמצא בהן אלא דברים הרבה כעין משלים. ומבלאי בגדים שהן סמרטוטין לא תמצא אלא כנים, כך זה עולא, בעל דברים הוא, כמו הרוכלים. **אמר רב אסי אין מסיחין על כוס של ברכה.** פי' כי שקיל ליה לאלתר מברך. **סליק פ"ו לפ"ש מתני':** **אלו דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין וב"ה אומרים מברך על היין ואח"כ מברך על היום.** פי' על היום קידוש, על היין בורא פרי הגפן. **מתני' בית שמאי אומרים נוטלין לידים ואח"כ מוזגין את הכוס ובית הלל אומרים מוזגים את הכוס ואח"כ נוטלין לידים.** תנו רבנן בית שמאי אומרים נוטלין לידים ואח"כ מוזגין את הכוס, שאם אתה אומר מוזגין את הכוס תחלה, חישינן שמא ישמאו משקין שאחורי הכוס מחמת הידים ויחזרו המשקין ויטמאו את הכוס ונמצא שותה בכוס טמא. בית הלל אומרים מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידים, בית הלל סברי כלי שנטמא אחוריו במשקין מותר להשתמש בו כדבעינן

מסורת הש"ס

א) פסחים קיד. סוכה נו., ב) פסחים קג., ג) [לקמן נב.], ד) תוספתא פ"ה הכ"ה [פסחים קיד.] [סוכה נו.], ה) פסחים סח זבחים לא., ו) [קידושין ע.], ז) [שבועות מז], ח) [לקמן נב:], ט) [לקמן נג.], י) [לקמן נב:], כ) [לקמן נג.], ל) [לף פט.], מ) [במדבר כח],

תורה אור השלם

1. כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא:
תהלים קטז יג

2. וְאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי בִטְנֶךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ:
דברים ז יג

3. לָכֵן כֹּה אֶעֱשֶׂה לְךָ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב כִּי זֹאת אֶעֱשֶׂה לָּךְ הִכּוֹן לִקְרַאת אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל:
עמוס ד יב

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה כוס שני וכו' והעומד מעל: (ב) ד"ה הכון לקראת אלהיך בדברים:

גליון הש"ם

גמ' ומשגרו לאנשי ביתו. עי' תוי"ט ריש פרקא ד"ה רי"ל:

מוסף רש"י

אין מסיחין על כוס של ברכה. כלומר שלא יסיח דעת המברך משפטנו לו כוס של ברכה לברך (רש"י ברי"ף, ועי' תוס').
הדרן עלך שלשה שאכלו מברך על היום. כשמקדש בערבי שבתות, קידוש היום תחילה ואחר כך ברכת היין (סוכה נו.). מברך על היין. והוא הדין למקדש על הפת (פסחים קיד.). בא להם יין. כל ימות השנה קאמר (לקמן נב.). אחר המזון. ומתוך המזון לא בא להם וכשגמרו סעודתם בא להם לפני ברכת המזון (שם). שהיום גורם ליין שיבא. שאם לא מפני קידוש לא היה מקדש לכוס לפני סעודה (סוכה נו.). דהא נפקא בת קול. בערבין בפ"ק (יג.): יצאה בת קול ואמרה הלכה כבית הלל (יבמות יד. וחולין מד.).

רב ניסים גאון

תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. עיקרו במשנת זבחים בפ"י (דף פט) ובמשנת הוריות בפרק אחרון (דף יב) כל התדיר מחבירו הוא קודם את חבירו ואמרינן בגמרא מנא הני מילי אמר אביי דאמר קרא (במדבר כח) מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד מכדי כתיב עולת הבוקר עולת התמיד למה לי מאי קאמר רחמנא האי דתדיר קדים ברישא:

אין מסיחין על כוס של ברכה. פירש"י שלא יסיח (דעת) המברך משנתנו לו כוס של ברכה וה"ה המסובין שאין רשאין להסיח דבעינן שיתכוין שומע ומשמיע וגם אין להפסיק השומעים בשיחת חולין כמו שאין המברך רשאי להסיח ואע"פ שאמר התם (פרק בתרא דר"ה ד' לד:) שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא משמע שהשומע סח ביניתים ואפילו הכי יצא אך לכתחלה אין לעשות כן ומיהו נראה דהיינו דוקא בשעה שהמברך שותק מעט בין ברכה לברכה אבל בשעה שהוא מברך אם היה מדבר אפילו בדיעבד לא יצא:

אנן נעבד לחומרא. שלא תסייע שמאל לימין בשעת ברכה: **שמעה ילתא.** שלא יצגר לה כוס של ברכה: **קמה בזיהרא.** עמדה בכעס: **כל האי נבגא דברכתא היא.** כל יין שבתבית ככוס של ברכה הוא שתי ממנו: **נבגא.** כוס כמו לשתי מר [1] אנבגא: **ממהדורי מילי.** ממחזירי בעיילות ירבו תמיד דברים: **ומסמרטוטי קלמי.** וממשמקי בגדים בלוייס וממורטים ירבו כנים. כנים[1] מתרגמי' כלמתא: **אין מסיחין.** משאחזו עד שיברך: **כוס שני.** שהוא של זוגות והעומד [ה] על שלחנו ושתי זוגות ניזוק על ידי שדים: **לפניס.** זוגות: **הכון לקראת** [ב]. בדברים נאים ולא בדברי פורענות: **מסב.** במטה דרך הסבה: **והלכתא בכולהו יושב ומברך:**

הדרן עלך שלשה שאכלו

אלו דברים וכו' בסעודה. שנתלקו בהלכות סעודה: **מברך על היום.** בקידוש שבתות וימים טובים: **ואחר כך מוזגין את הכוס.** יין הבא לפני המזון כדאמרינן בפרק בילד מברכין (לעיל מג.) הסבו אע"פ שנטל כו' הביאו להם יין וכו' וקאמרי ב"ש נוטלין לידים ואחר כך שותים את הכוס ואוכלים סעודתם בהיא נטילה וב"ה אומרים מוזגין את הכוס ושותין אותו ואחר כך נוטלין לידים. וטעמא דתרוייהו מפרש בגמרא: **מקנח ידיו במפה.** מנגבם מים ראשונים: **ומניחה על השלחן.** מקנח בה ידיו תמיד מזומנת התבשיל: **וב"ה אומרים.** על הכר או על הכסת יניחנה אחרי כן ושם יקנח בה ידיו תמיד. וטעמא מפרש בגמ' [ה]: **מכבדין את הבית.** מקום שאכלו שם אם הסבו על גבי קרקע מכבדים את הקרקע או אם הסבו על השלחן מכבדין את השלחן משיורי אוכלין שנתפזרו עליו: **ואחר כך נוטלין לידים.** מים אחרונים: **נר ומזון.** מי שאין לו אלא כוס אחד במועלי שבת מניחו עד לאחר המזון וסודר עליו נר ומזון ובשמים והבדלה כו': **אין מברכים על הנר ועל הבשמים של עכו"ם ושל מתים.** טעם דכולהו מפרש בגמר' [ו]: **שיאותו.** שיהו הנהיס ממנו: **עד כדי שיתעכל המזון.** מפרש שיעורא בגמ' [ז]: **מברך על היין.** בגמר' [ח] מפרש פלוגתייהו: **עונין אמן אחר ישראל המברך.** אפילו לא שמע אלא סוף ברכה אבל לא לאחר כותי שמא דרך הכר גריזים: **גמ' שהיום גורם ליין שיבא.** כוס זה לא בא אלא בשביל שבת לקידוש: **וכבר קדש היום.** משקבלו עליו או מצאת הכוכבים: **ועדיין יין לא בא.** לשלחן וכשם שקודם לכניסה כך קודם לברכה: **שהיין גורם לקדושה שתאמר.** שאם אין יין לא מקדשין. והמקדש על הפת גם הוא במקום יין וברכת הפת קודמת: **תדיר קודם.** נפקא לן במסכת זבחים [ט]

[1] פסחים קיד. סוכה נו., [2] פסחים קג., [3] [לקמן נב.], [4] [פסחים קיד.] [סוכה נו.], [5] פסחים סח זבחים לא., [6] [קידושין ע.], [7] [שבועות מז], [8] [לקמן נב:], [9] [לקמן נג.], [10] [לקמן נב:], [11] [לקמן נג.], [12] [לף פט.], [13] [במדבר כח],

מסאי קרא דכתיב במוספין מלבד עולת הבקר אשר לעולת התמיד תעשו את אלה [16] מלבד משמע לאחר שהקרבתם התמיד תקריבו המוספין וקא דרשינן אשר לעולת התמיד קרא יתרא למילף דבשביל שהיא תמיד הקדימה הכתוב ומכאן אתה למד לכל התמידין:

למימר לקמן. והא דגזרו בית שמאי משום ניצוצות, (מ)לא שכיחי, וכיון דמותר להשתמש בו חישינן דאם יטול ידיו תחלה יהיו המשקין בידיו מטפחין, וכאשר יגע הכוס בידו יטמא אותו המשקין מאחורי הכוס שהן טמאין, ויטמא המשקין (התם) א'[ת] הידים, ונמצא אדם זה אוכל בידים מסואבות. ומפני מה אחורי הכוס שהן טמאין אין מטמאין האיש התופס בכוס אפילו בלא משקין, משום דאין כלי מטמא אדם. אמרו בית הלל לבית שמאי זה שאתם גוזרין להשתמש בכלי טהור שאחוריו בלבד טמאין משום שמא יצתו ניצוצות מתוך הכוס ויפלו לאחוריו ויטמאו, ניצוצות לא שכיחי. ותוב הא בעינן תיכף לנטילה ברכה, הילכך מוזגין הכוס ומברכין ושותין ואח"כ נוטלין לידים (ואומ') [ואוכלין] מיד. והלכה (כר') [כבית] הלל. **בית שמאי אומרים נר ומזון בשמים והבדלה וכו'.** פסק מר רב יהודאי גאון כל היכא דאיכא קידוש יומא מקדש אריפתא, אי נמי קידושא והבדלה בהדי הדדי, דהיינו מוצאי שבת וכניסת יו"ט ראשון, או יו"ט שני ולית ליה חמרא מקדש אריפתא, אבל הבדלה גרידתא לא מבדילין אריפתא. ומר רב צמח גאון אמר בה טעמא שבשאר ימות השנה אין מבדילין על הפת, שאין דומה קידוש להבדלה, מפני שקידוש אי אפשר שלא לסעוד, דאמרינן אין קידוש אלא במקום סעודה. וכיון ששלחן קבוע וסעודה קבועה לילי שבת וליל יו"ט, וא"א שלא לסעוד, מקדשי על הפת. אבל מוצ"ש אינו שולחן קבוע, דאי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל. לא מבדיל אריפתא [ר]הילכתא אין מבדילין אריפתא.

ור' יהושע היא. בגבא מציעא בתנורו של עכנאי בפ' הזהב (ד' נט:): **ומשלשלן.** לשון שלשלת לומר סודרן לאחר המזון: **וממאי דב"ש היא דו.** אלמא לב"ש מאור ואח"כ בשמים וכן ברייתא נמי מאור ואחר כך בשמים קאמר אלמא ב"ש היא וקתני יין בריש מקמי הבדלה: **ודילמא ב"ה היא ואליבא דר"מ.** דתנן במתניתין ב"ה אומרים נר ובשמים ואחר כך מאור בגמרא[ג] ר"מ היא: **נא שלקא דעתך.** לאוקמי ברייתא כמתניתין דמתני' קתני מזון בתמצא וברייתא קתני משלשלן כולן לאחריו כר' יהודה לאחר על המזון שבתחלה ומדקתני לרבי יהודה מאור ואח"כ בשמים בית שמאי היא: **ומ"מ קשיא.** דברכת היין קדמה להבדלה: קדוש עיולי הוא והבדלה אפוקי היא: **ברכה טעונה כוס.** ברכת המזון דקתני מניחו לאחר המזון: **והתנן.** מתני' בפרקין[ד]: **נא נהן.** כל ימות השנה קאמר: **אחר המזון.** ובתוך המזון לא בא להם וכשגמרו סעודתם בא להם לפני ברכת המזון: **מאי נאו דשמי ליה.** וה"ק ב"ש אם רצה מברך על היין ושותהו ואין צריך להניחו לברכת המזון: **טעמא פגמו.** לברכת המזון ולקדוש והבדלה בפרק ערבי פסחים (ד' קה:): ה"ג **אלא מרי אנאי אליבא דב"ש.** תנא דמתני' ותנא דר' חייא[ו] תנא דרבי חייא אליבא דב"ש אמר אין ברכה טעונה כוס ותנא דמתניתין לעיל דרבי יהודה אליבא דב"ש סבר ברכה טעונה כוס: **גזרה שמא יטמאו משקין.** שנפלו בתחורי הכוס מחמת ידים דתנן (פרה פ"ח מ"ו) כל הפוסל את התרומה מטמא משקים להיות תחלה ויחזרו ויטמאו את הכוס וב"ש סברי אסור להשתמש בכוס שאחוריו טמאות כדלקמן: **וליטמו ידים לכוס.** למה ליה דקאמר משקין שאחורי הכוס בלא משקין נמי מטמו ידים לכוס: **אלא ע"י משקין.** שהמשקין נעשין ראשונים מדרבנן. ומ"ת כלי אינו מקבל טומאה אלא מאב הטומאה הני מילי מדאורייתא וחכמים גזרו[ה] שיהו משקים ראשונים מטמאים כלי גזרה משום משקים זב וזבה שהן אבות הטומאה כגון רוקו ומימי רגליו: **וב"ה אומרים כו'.** בתוספתא ה"ג לה וב"ה אומרים אחורי הכוס לעולם טמאים דבר אחר תכף לנטי"ל סעודה למאי דחייש ליתו אלא יטמאו הידים את אחורי הכוס לאו משום היא שאפילו לבתחלה מותר להשתמש בכלי שאחוריו טמאים ותוכו טהור כגון זה שמטמא[ו] אחוריו מחמת משקין דאמרינן ביה בשמעתין תוכו טהור הלכך מוזגין ושותין את הכוס תחלה קודם נטילה אשם אתה אומר נוטלין לידים תחלה שמא יהו אחורי הכוס טמאין גזרה שמא לא יהו הידים נגובות יפה ממי הנטילה ויטמאו המשקין שבידים מחמת כוס והן נעשים תחלה ויחזרו ויטמאו את הידים ונמצא אוכל בידים מסואבות: **וגטמי כוס לידים.** למה לי משקין בידים אפי' ידים נגובות נמי יטמא כוס לידים וכיון דהכי הוא נהי נמי דבכוס שלפני המזון עביד ב"ה תקנתא דשותהו קודם נטילה בוסות הבאין בתוך המזון מה תהא עליהן הלא מטמאין את הידים: **אין כלי מטמא אדם.** כלומר כלי כזה שנטמא בולד הטומאה אינו מטמא את הידים דקיי"ל כרבנן דפליגי עליה דרבי יהושע במסכת ידים (פ"ג מ"ל) בכלים שנטמאו במשקין ואומר את שנטמא באב הטומאה מטמא את הידים ושנטמא בולד הטומאה אינו מטמא את הידים שאין שני עושה שני ואע"פ שהספר מטמא את הידים[ט] אין למדים הימנו הלכך בוסות המזון שבתוך המזון שהידים נגובין אינן מטמאין את הידים. ואם תאמר פעמים שיש משקין[י] תבשיל טופח על הידים אין תורת משקין עליו אלא תורת אוכל: **כלי שנטמאו אחוריו במשקין.** בכלי שטף קאמר דאילו כלי חרס אין מטמאין מגבן אפילו בטומאה דאורייתא[יא]: **שנטמאו אחוריו במשקין.** אין לך משקה שאינו ראשון לטומאה שאף אם נגע בשני עשאוהו חכמים תחלה: **אחוריו טמאין.** אף על פי שאין אדם וכלים מקבלין טומאה מן התורה אלא מאב הטומאה גזרו חכמים[יב] שיהו משקין מטמאין כלים מפני שמלינו משקה שהוא אב הטומאה לטמא אדם וכלים מה"ת כגון זובו של זב ורוקו ומימי רגליו גזרו על כל המשקין טמאין שיטמאו כלים:

תוכו

ורבי יהושע היא דאמר אין משגיחין בבת קול. ואם תאמר א"כ קשה הלכתא אהלכתא דהתם דרבי יהושע דתנור של עכנאי קי"ל כרבי יהושע וקי"ל כב"ה וי"ל דדוקא התם קאמר דאין משגיחין בבת קול דהבת קול היה כנגד הרוב וכבר אמרה תורה אחרי רבים להטות (שמות כג) אבל ב"ה היו רבים אע"פ שמייתי רבי יהושע הכא אע"ג דלא דמי דשאני התם דהבת קול היה כנגד הרוב הא מי תנא סבר טפי מרבי יהושע דאמר אין משגיחין בבת קול אע"פ שהרוב מסייע לבת קול הואיל וב"ש מחדדי טפי ות"ת מ"ש דבקדוש והבדלה מברכין קודם על היין ובברכת המזון מברכין עד לאחר שלש ברכות וי"ל דהיכי נעביד אם נברך קודם ברכת המזון א"כ יהא ברכת המזון היסח הדעת דבשלמא בשאר ברכות לא עקר נפשיה משתיה דבקדוש היה רוצה לאכול והבדלה היה רוצה לשתות אבל בברכת המזון עקר נפשיה משתיה: **מניחו עד לאחר המזון.** הכא משמע שמותר לעשות קודם הבדלה. תימה הא אמימר בת טווח (ע"פ דף קו.) פי' לן מעונה לפי שלא היה לו יין להבדיל עליו. וי"ל דשאני אמימר שהיה סבור שיהיה לו כוס לאחר או מחמיר על עצמו היה והכא שאני דקסבר ברכת המזון טעונה כוס ולכך מניחו לברכת המזון: **טעמו פגמו.** פרשב"ם דוקא לקדוש והבדלה צריך שלא יהא פגום אבל לשתות צריך לברך עליו אע"פ שהוא פגום דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה וקדוש והבדלה נמי לא אמרן אלא במקום דאפשר אבל אי אפשר מברך אפי' אפגום ונותן לתוכו מיס כדאיתא בירושלמי רבי יונה טעים אכסא ומתקן ליה פי' לאחר שעשה ממנו הוסיף עליו כל שהוא מיס או יין והיה מברך עליו: **גזרה שמא יטמאו משקין שבידים.** אבל בתוך הסעודה ליכא למיחש שהרי אדם מנגב ידיו יפה קודם אכילה כדאמרי' [ב] האוכל בלא ניגוב ידים וכו' אבל בשתיה אין אדם מדקדק לנגב ידיו כל כך:

תכף

[ג] [עיין רוזין ז.] ב"מ נט: חולין מד. יבמות יד. פסחים קיד., [ד] תוספתא פ"ה הל"ב פסחים קב: קה:, [ה] תוספתא פ"ה הל"ח [פסחים קג.], [ו] [פסחים קה:], [ז] [עיין רוזין מ: פסחים קה:], [ח] [פסחים שם], [ט] [שם], [י] תוספתא פ"ה הל"ג, [יא] [ע' תו' עירוכין לט. ד"ה היה ומחולין פז: ד"ה כל וכסיתו יג: ד"ה ואלא], [יב] פרה פ"ח מ"ז טהרות פ"ב מ"ג ו [חולין לג.], [יג] תוספתא כב: כלומרות לח. כלים פב"ה מ"ו נדה ז:, [יד] [ע"ב], [טו] [לעיל נא:], [טז] עי' במהרש"א מה שהגיה בדברי רש"י אלו, [יז] [שבת יד:], [יח] בפ"א: שנטמאו, [יט] [שבת יג.], [כ] בפ"ח: משקה, [כא] [חולין כד:], [כב] [שבת יד:], [כג] [סוטה ד:],

הגהות הב"ח

(א) גמ' ועל הבשמים שב"ש אומרים: (ב) שם וסברי ב"ש (ברכת המזון) תא"מ וע"ב ס"א וכן הוא בפירש"י ברכה:

מוסף רש"י

הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין. תמילה לפי שהוא תדיר ומדיר קודם (רשב"ם פסחים קב:). ואחר כך אומר הבדלה. הבדלה לבסוף, לפי שאלו הרשומות קלות וברכת הבדלה חריפה לפיכך אומרה לבסוף (שם). ומשלשלן. לשון שלשלת שמתכרכ יחד עם ברכת המזון (שם). המברך צריך שיטעום. אז הוא או אחד מן הסומעים, ובשמיית אחד מהם יצאו כולם (שם קה:) משום דגנאי הוא לכוס של ברכה שלא יהנה אדם ממנו בלתי שתהא ברכת היין דבוקה פרי הגפן שלא לצורך (ערובין מ:). צריך שיערה. לרביעית לוג (רשב"ם פסחים שם). כלי שנטמאו אחוריו. כלי עץ או של מתכת קאמר שמטמאין מגבן (חגיגה כב:). במשקין. דטומאה לדבנן היא, דמדאורייתא אין אוכל ומשקה מטמא כלי, שאין כלי מקבל טומאה אלא מאב הטומאה, וגזרו חכמים שיהו משקין מטמאין כלי, לפי שיש משקה שהוא אב הטומאה ומטמא כלי מן התורה, כגון רוקו של זב ומימי רגליו, הלכך הואיל וטומאה זו מדברי סופרים, אחוריו טמאים. ושאר משקין שבו טהורים, דעבדו רבנן סייגא לתורה שטומאה זו מדבריהם ולא יפרסו עליה תרומה וקדשים, כך היא מפורשת במסכת נדה פ"ק (חגיגה שם).

רב נסים גאון

ור' יהושע היא דאמר אין משגיחין בבת קול. עיקר שלו הוא שאמר ר' יהושע בפרק הזהב (ב"מ דף נט) במעשה תנורו של עכנאי לא בשמים היא (דברים ל) כבר נתנה לנו על הר סיני וכו' כבר הזכרנוה לשעבר. ואלו האותאבות (ר"ל הקושיות) שנזכרו בכאן המברך צריך שיטעום ונטעמו פגמו וכוס של ברכה צריך שיעור כולן ענפים יוצאין מן ההיא ברייתא דאקשו מינה כבר והתניא הנכנס לביתו במוצאי שבתות כו' ואיתא מיפרשא בפ' ערבי פסחים (דף קה) כי כשהזכירו זו הברייתא לשם אמרינן עלה שמע מינה מהא מתניתא ה' שמע מינה המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס ושא"מ ברכה טענה כוס ש"מ כוס של ברכה צריך שיעור ש"מ המברך צריך שיטעום ש"מ טעמו פגמו: **וגיטמו** ידים לכוס שניות הן. עיקרה דטומאת ידים גזירה דרבנן היא וכי גזרו בהו רבנן טומאה לתרומה אבל לחולין לא והיא אחת מי"ח דבר שגזרו בו ביום ואיתא מיפרשא בפ' יציאות השבת (דף יג) מאי נינהו י"ח דבר דתנן ואלו פוסלין את התרומה והספר והידים ואמרינן ידים מ"ט גזרו בהו רבנן טומאה מפני שהידים עסקניות הן ורוו המשנה בסוף מס' זבים ומדקתני ואלו פוסלין את התרומה מכלל שהידים שניות הן כי השני הוא שפוסל את התרומה על העיקר שכבר הקדמנוהו בתחלת המסכת כי השני עושה שלישי בתרומה ולא בחולין ואיתא בפ"א דמסכת טהרות (צ"ל דתוספת' טהרות) הידים מטמאות אחד בקודש ופוסלות את התרומה ואין ידים לחולין

[א] [מיי' פכ"ט מהל' שבת הל' יב וכ"מ ד' שם טוש"ע או"ח סי' רלו סי"ג וסי' רלט ס"ד]:

ה ב מיי' פכ"ט מהלכות שבת הל' יז טוש"ע שם

ו מיי' פ"ח מהל' אבות הטומאות הלכה ב:

ז ד מיי' פ"ז שם הל' ה:

ח ה מיי' פ"ח שם הלכה ח:

ט ו מיי' פ"ז שם הל' ג ופי"ג מהל' כלים הל"ד:

רבינו חננאל

ור' יהושע הוא דאמר אין משגיחין בבת קול. פי' ר' יהושע בפ' הזהב בתנורו של עכנאי [הוא דאמר הכא הלכה כבית הלל]. [שאני עיולא יממא מאפוקי יממא וכו'. עיולי יומא מחבבינן ליה ולא מאחרינן ליה, אפוקי יומא דהיא תליא בהבדלה מאחרינן ליה]. [והאמר מר טעמו פגמו. לברכה]. [דתנן כלי שנטמאו אחוריו במשקין וכו'. פי' אם נפלו משקין טמאין באחורי הכלים, אם יש בתוכו תרומה לא נטמאת וכו'. וזהו שאמרו כלי שנטמאו אחוריו במשקין, אחוריו טמאין, תוכו אוגנו אזניו ידיו טהורין לתרומה אבל לא לקדש, נטמא תוכו נטמא כולן].

רב נסים גאון (המשך)

ובגמ' דאין דורשין דבני מערבא (הלכה ה) גרס"י מתוך שאתה אומר לו ידיו שניות אף הוא בודל מן התרומה ולא מחמת משקה גזרו עליהם ויהיו תחלה ק"ו ומה אם טבול יום שהוא דבר תורה אינו אלא פוסל ידים שהן מדבריהם לא כ"ש ד"א כלום גזרו על הידים לא מפני כדי שיהא בודל מן התרומה מתוך שאתה אומר לו ידיו שניות אף הוא בודל מן התרומה ותנן בפרה פ' י"א (משנה ה) כל הטענן ביאת מים מדברי סופרי' מטמא את הקודש ופוסל את התרומה ומותר בחולין ובמשנת ידים בפ"ג התמיהו ואמרו לו לר"ע היכן מצינו שהידים תחלה ואמרינן תו והיד מטמאת את חברתה דברי ר' יהושע וחכ"א ידים שניות הן ואין שני עושה שני ולפי זה הטעם אין הידים מטמאין את הכוס אבל המשקין שאחוריו מטמאין מחמת ידים כדתנן במס' פרה (פי"ח משנה ז) כל הפוסל את התרומה מטמא את המשקין להיות תחלה חוץ מטבול יום ובפרק אור לי"ד (פסחים ד' יז) הן אומרין משקין הבאין מחמת ידים ובפרק יציאות השבת (דף יד) אמרי' האוכלין שנטמאו במשקין משקין דמאי אי נימא במשקין מחמת שרץ דאורייתא היא דכתיב (ויקרא יא) וכל משקה אשר ישתה אלא דנגעו במשקין הבאין מחמת (שרץ) [ידים] וגזרו רבנן על משקין הבאין מחמת ידים משום משקין הבאין מחמת שרץ ובתוספתא טבול יום (פרק א) תניא חומר בידים מטבול יום וכו' ומטמאין את המשקין לעשותן תחלה ולפי שעיקר טומאת ידים מדרבנן היא הוי ספיקה טהור כדתנן במס' טבול יום (פ"ב משנה ב) חומר בטבול יום מבידים שספק טבול יום פוסל את התרומה והידים ספיקן טהור. גזירה שמא יטמאו משקין שבידים

מחמת הכוס זה הכוס קאי בטומאת אחורייהם כדתנן בפרק חומר בקודש (חגיגה כ) אחוריהם ותוך ובית הצביעה לתרומה כלומר שאחוריו נטמאו במשקין ואעפ"כ תוכו טהור וכל שהוא בענין הזה הרי הוא מטמא את המשקים והמשקין עוד מטמאים דברים אחרים כדתנן בטהרות בפרק ח' (משנה ז) משקין שנטמאו באחורי כלי מטמאין אחד ופוסלין אחד ובתוספתא כלים [פ"ג] משקין טהורין הנתונין על הארץ ונגע בהן כוס שאחוריו טמאין אז בית צביעתו נטמאו משקין וטומאת אחורייהם מדרבנן היא כדתניא בתורת כהנים [בפ' שמיני] רבי אומר תדע שאין טומאת משקין לכלים מן התורה [אלא מד"ס שאין טומאה מן התורה] מטמאה את כלי שטף מאחריו שאין תוכו טמא וכלים שנטמאו במשקין תוכו טהור ואין לך טומאת אחורייהם אלא במשקין בלבד ובתרומה אבל בקודש הכל טמא דתנן

אלו דברים פרק שמיני ברכות

תכף לנטילת ידים סעודה. והאי דלא חשיב ליה לעיל בפ' כ"מ (דף מג.) בהאי אידך תכיפות משום דשנויה ע) במשנה לא חש לאתנויי: **דבר** אחר אין נטילת ידים לחולין מן התורה וכו'. יש ספריס שכתוב בהן הכי קאמרי להו ע) ב"ש לבית הלל אפילו לדידכו דאמריתו אסור להשתמש בשלמן שני משום אוכלי תרומה הא עדיפא דאין נטילת ידים לחולין מן התורה מוטב וכו' ואל יטמא וכו' וכ"נ דהא קאמרי ב"ש דאסור להשתמש בשלמן שני ודוחק לומר כמו שפירש רש"י שמא במקרה בעלמא ישתמש אלא נראה כספרים שכתוב בהן מאי דבר אחר הכי קאמרי להו ב"ה לב"ש וכ"ת מ"ש גבי אוכלין דחיישינן ומ"ש גבי ידים דלא חיישינן וכו' והשתא לא הוי האי דבר אחר כי היא דלעיל אמינו לריך לטעם ראשון אבל הכא האי ד"א לא בא אלא לפרש טעמא דב"ה קאמר וליישב דבריהם:

פירורין דלית בהו כזית מותר לאבדן ביד. מיהו קשה לעניותא דלאמרינן בפרק כל הבשר (דף קה:): **בכוליה** פירקין הלכה כב"ה לבר מהא. ואת"ת והא בהוא דיחזור למקומו ויברך משמע דהלכה כב"ש לקמן (דף נג:) בשמעתין מדעבדי אמוראי בתרייהו. יל דלא חשיב לה משום דהתם אפי' ב"ה מודו לב"ש אלא אלא הטריחוהו ע) לכך: **נהגו** העם כב"ה אליבא דרבי יהודה. תימה דאמן אפילו לכתחלה נוהגין כן ובפרק ע) הדר (דף סב:) אומר נהגו אורויי לא מוריגן ואי עבד הכי לא מהדרינן ליה וי"ל דהתם איכא אמוראי דפליגי חד אמר הלכה והוה פירוש הלכה לכתחלה ומורינן הכי א"כ נהגו דקאמר אידך הוי דיעבד אבל הכא יכול להיות דאין כאן אלא נהגו ע) גרילא: **בברא** כ"ע ל"פ. ואת"ת הואיל ול"פ בלשון ברא אמאי אמר ברא וי"ל דלשון קרא עדיף: כי

תוכו ואוגנו ואזנו וידיו טהורין נטמא תוכו נטמא כולו במאי קא מיפלגי ב"ש דסברי אסור להשתמש בכלי שנטמאו אחוריו במשקין גזרה משום ניצוצות וליכא למגזר שמא יטמאו המשקין שבידים בכוס וב"ה סברי מותר להשתמש בכלי שנטמאו אחוריו במשקין אמרי ניצוצות לא שכיחי ואיכא למיחש שמא יטמאו משקין שבידים מחמת הכוס ע) ד"א אתכף לנט"י סעודה מאי ד"א ה"ק להו ב"ה לב"ש לדידכו דאמריתו אסור להשתמש בכלי שאחוריו טמאין דגזרינן משום ניצוצות אפ"ה הא עדיפא דתכף לנט"י סעודה: ב"ש אומרים מקנח וכו': ת"ר ע) בית שמאי אומרים מקנח ידיו במפה ומניחה על השלחן שאם אתה אומר על הכסת גזרה שמא יטמאו משקין שבמפה מחמת הכסת ויחזרו ויטמאו את הידים ונטמייה כסת למפה אין ע) כלי מטמא כלי ונטמייה כסת לגברא גופיה אין כלי מטמא אדם ובה"א על הכסת שאם אתה אומר על השלחן גזרה שמא יטמאו משקים שבמפה מחמת השלחן ויחזרו ויטמאו את האוכלין ולטמא שלחן לאוכלין שבתוכו הכא בשלחן שני עסקינן ואין ע) שני עושה שלישי בחולין אלא ע"י משקין במאי קמיפלגי ב"ש סברי אסור להשתמש בשלחן שני גזרה משום אוכלי תרומה וב"ה סברי מותר להשתמש בשלחן שני אוכלי תרומה זריזין הם ד"א אין נט"י לחולין מן התורה מאי ד"א הכי קאמרי להו ב"ה לב"ש וכי תימרו מ"ש גבי אוכלין דחיישינן ומ"ש גבי ידים דלא חיישינן אפילו הכי הא עדיפא דאין נט"י לחולין מן התורה מוטב שיטמאו ידים דלית להו עיקר מדאורייתא ואל יטמאו אוכלים דאית להו עיקר מדאורייתא: בש"א מכבדין וכו': ע) ת"ר בש"א ע) מכבדין את הבית ואחר כך נוטלין לידים שאם אתה אומר נוטלין לידים תחלה נמצא אתה מפסיד את האוכלין (ע) אבל נט"י לב"ש תחלה לא סבירא להו מ"ט משום פירורין ובה"א אם שמש תלמיד חכם הוא נוטל פירורין שיש בהן כזית ומניח פירורין שאין בהן כזית מסייע ליה לר' יוחנן ע) דא"ר יוחנן פירורין שאין בהם כזית מותר לאבדן ביד במאי קמיפלגי ב"ה סברי אסור להשתמש בשמש ע"ה וב"ש סברי ע) מותר להשתמש בשמש ע"ה א"ר יוסי בר חנינא א"ר הונא בכוליה פרקין הלכה כב"ה בר מהא דהלכה כב"ש ור' אושעיא מתני איפכא ובהא נמי הלכה כב"ה: בש"א נר ומזון וכו': ע) רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא חזייה לרבא דבריך אבשמים ברישא א"ל מכדי ב"ש וב"ה אמאור לא פליגי ע) דתניא בש"א נר ומזון בשמים והבדלה ובה"א נר ובשמים מזון והבדלה עני רבא בתריה זו דברי ר"מ אבל ר' יהודה אומר לא נחלקו ב"ש וב"ה על המזון שהוא בתחלה ועל הבדלה שהיא בסוף על מה נחלקו על המאור ועל הבשמים שבש"א על המאור ואח"כ בשמים ובה"א בשמים ואח"כ מאור וא"ר יוחנן ע) נהגו העם כב"ה אליבא דרבי יהודה: בש"א שברא כו': אמר ע) רבא בברא כ"ע לא פליגי דברא משמע כי פליגי בברא ע) בורא דעתיד למברא וב"ה סברי בורא נמי דברא משמע מתיב רב יוסף [1] יוצר אור ובורא חשך [2] יוצר הרים ובורא רוח [3] בורא השמים ונוטיהם אלא א"ר יוסף בברא ע) ובורא כ"ע לא פליגי דברא משמע כי פליגי במאור ומאורי דב"ש סברי חדא נהורא איכא בנורא ע) וב"ה סברי טובא נהורי איכא בנורא תנ"ה אמרו להם ב"ה לב"ש הרבה מאורות יש באור: אין מברכין כו': בשלמא נר משום דלא שבת אלא בשמים מ"ט לא אמר רב יהודה אמר רב ע) הכא במסבת עובדי כוכבים עסקינן מפני שסתם מסבת עובדי כוכבים לע"ז היא הא מדקתני סיפא אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של ע"ז מכלל דרישא לאו בע"ז עסקינן א"ר חנינא מסורא מה טעם קאמר מה טעם אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של עכו"ם מפני שסתם מסבת עובדי כוכבים לע"ז ת"ר אור ששבת מברכין עליו ושלא שבת אין מברכין עליו ע) (מאי שבת) ומאי לא שבת אי

ע) עוס"ע פו"ח סי' קסו: **יא** ב ג מיי' פ"ז מהל' ברכות הלכה יא סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' קס קעיף ג: **יב** ד מיי' פכ"ע מהל' שבת הלכה כד סמג עשין כט טוש"ע או"ח סי' רלו קעיף ח ג: **יג** ה ו מיי' וסמג שם טוש"ע או"ח סי' רלח קעיף ח [ונוסר סי' רלו]: **יד** ז מיי' שם הלכה כה ופ"ע מהל' ברכות הל' ט סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' רי"ז קעיף ו וסי' רלו קעיף ב:

רבינו חננאל

ובית שמאי סברי מותר להשתמש בשמש עם הארץ. קסברי בית שמאי מותר להשתמש בשמש עם הארץ, ואם נוטל ידיו תחלה ואינו חרושש לדקדק בפירורין ללקטם ונמצא מפסיד את האוכלין. והלכתא בהא כבית שמאי דקיי"ל תכף לנטילת ידים ברכה. ובית הלל סברי אסור להשתמש בשמש עם הארץ, וכיון שתלמיד חכם הוא מלקט הראוי להתלקט ומאבד המותר לאבדן. [וא"ר יוחנן נהגו **העם כבית הלל אליבא דרבי יהודה.** דבשמים ואח"כ מאור]. **בית שמאי אומרים שברא** וכו'. אמר רבה כולי עלמא במאור ומאורי לא פליגי דמאורי מברכינן, אלא כי פליגי בברא ובורא, ב"ש סברי ברא לשון עבר הוא, ואגן הכי מבעי לן לברוכי, מיהו ברא ובורא לשון עבר הוא. מתיב רב יוסף כי הנה יוצר הדיבור רוח כך הוא אומנתו של הקב"ה שבכל זמן הוא יוצר הריון שבמעי אשה ובורא רוח בקרבו, אלמא לאו לשון עבר דוקא. אלא אמר רב יוסף ברא ובורא כולי עלמא לא פליגי דברא לחוד וברא ולחוד, וברא טפי עדיף לברוכי. וכן נמי ברא פרי הגפן, וכן נמי המוציא לחם מן הארץ, שכך הוא אומנתו של הקב"ה לעשות בכל זמן, כי פליגי במאור ומאורי, ב"ש סברי נהורא חדא הוא דאית ליה לגהורא, וב"ה סברי טובא נהורי אית ליה, נהורא דגחלים ונהורא דשלהבת בכמה גוונים. והכי סלקא שמעתא דבבורא כולי עלמא לא פליגי דאית קראי דבורא דברא משמע. [אין מברכין ...] לעבודה זרה מכלל [...] במסיבה מברכין והאינדנ]א דן...]חם לאו מסיבתם לעבודה זרה אינון מברכין. אין מברכין על הנר שלגרים משום דלא שבת.

רב ניסים גאון

אחוריים ותוך ובית הצביעה לתרומה אבל לא לקודש ובפרקא קמא דמס' נדה (דף ז) אמרו דהלכה כר' אליעזר דאמר אחורי כלים שנטמאו במשקין מטמאין את המשקין ואפי' דחולין ואין פוסלין את האוכלין ואפילו דתרומה ולא לפינן ק"ו מטבול יום כר' יהושע מפני הטעם המפורש לשם דדאמרינן ורבי אליעזר אחורי כלים דרבנן וטבול יום דאורייתא כר' ומאי שנא אחורי כלים דנקט משום דקילי דתנן [כלי] שנטמא במשקין אחוריו טמאין תוכו ואגנו ואזנו וידיו טהורין וזו המשנה בכלים בפכ"ה [משנה ו]. והא דאמרי נמי אין כלי מטמא אדם כי השרץ אם נגע בכלי וטמאו אותו הכלי אינו מטמא אלא אוכלין ומשקין בלבד אבל אדם לא לפי שאב הטומאה מטמא אדם וכלים ותולדה אוכלין ומשקין מטמאין אדם ובגדים אין מטמאין והכי אמרי' בפרק אור ל"י"ד (פסחים דף כ) שרץ מטמא את הכלי וכלי מטמא את האוכלין ואוכלין מטמאין את המשקין למדנו שלש טומאות בשרץ והתם בפ' חומר בקודש (חגיגה דף כג) כדאמר ר' זירא עשאוה כטמא שרץ ואקשינן עליה אלא מעתה לא תטמא אדם כלומר שהכלי שנטמא בשרץ אינו מטמא אדם בעיקר אשר הקדמנו ובגמ' דכיצד צולין את הפסח (דף עט) איתא אבל נטמאת הסכין בטומאת שרץ דלבשר הוא דמטמא ליה לגברא לא מטמא ליה: **ונימי** כסת לגברא גופיה בספק מדרס דרבנן בתוספתא חגיגה (פ"ג) שנו ספק רשות שם הארץ ומדרסו (וחציצו) והיסטו טהורין לחולין וטמאין לתרומה וטומאת מדרסות איתא מיפרשא בחגיגה בפ' אין דורשין (ד' יח) דתנן בגדי עם הארץ מדרס לפרושים בגדי פרושים מדרס לאוכלי תרומה ובתוספתא טהרות (פ"ו) שנו שמטמא משקה אין מטמא כלי כו' ואמרינן נמי (שם דף יט) האי סכין דנגעה במאי אי נימא דנגעה בבשר והא אין אוכל מטמא כלי אלא דנגעה במחט הא אין [כלין] מטמא כלי ובפ' אין דורשין בערירות (חגיגה דף כ) אמרינן אמאי הסל טהור תטמא מגריפה לסל אין כלי מטמא כלי ואית נמי בשחיטת קדשים (דף צט) בגמרא דטבול יום ובגמ' דבני מערבא גרסי מתניתא בשולחן של שיש או של פרקים שאינן מקבלין טומאה: **אין** מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של עכו"ם הואיל וחנן מעיקרא אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של גוים אמאי איצטרוך תו למיתני לא עכו"ם אלא מכלל דהאי וחנן דישראל היא והכי אמרינן בתלמוד ארץ ישראל של עכו"ם ולא של גוים היא תיפתר בעכו"ם של ישראל:

ע) [תוספתא פ"ח הכ"ו], ע) [שם הכ"מ], ע) [פסחים יט:] חגיגה כ., ד) [תוניו נ.], ה) [תוספתא פ"ח הכ"ו], ו) שבת קמג. [ש"ס בתוס' ומתוס' מנחות נח: דזה מסוגיות הפוסקים], ז) פסחים קנ., ח) [דתנן], ט) [אולי ל"ל רבה], י) [עי' בריי"ף ורא"ש ובלא דכך וקשתם מאי לא שבת שלא שבת ממלאכת עבירה אבל אור של מיה ושל חולה מברכין עליו תניא נמי הכי עשאם שביתה וכו'], כ) בבריתא, ל) ל"ל ב"ה לב"ש וכ"ה בדפ"י, מ) [ועתו' פוסק ב. ד"ה לתמר לך], נ) [לפנינו שם ליתא רק במס' תענית כו: איתי' קרן], ס) [וע"ע תו' פסחי' קנ. ד"ה ומתר ל"ה עו: ד"ה וכיון],

תורה אור השלם

1. יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֵׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי יְיָ עֹשֶׂה כָּל אֵלֶּה. ישעיהו מה ז
2. כִּי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים וּבֹרֵא רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם מַה שְׁחוֹ עֹשֵׂה שַׁחַר עֵיפָה וְדָרַךְ עַל בָּמְתֵי אָרֶץ יְיָ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת שְׁמוֹ: עמוס ד ג
3. כֹּה אָמַר הָאֵל יְיָ בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ: ישעיהו מב ה

הגהות הב"ח

(א) גמ' מפסיק את האוכלין (אבל נ"י וכו' משום פירורין) תפ"מ וס"ג ס"ל לא נרסי זה:

לעזי רש"י

אנש"א. אדון, ידית (של כלי).

מוסף רש"י

תוכו ואוגנו. דהייט בית קבול התמתון שיושב עליו, ל"ל אוגנו היינו שפתו (בכורות לח.). ואזנו. זהו מה שעושין בחבית של חרס לבית אחיזה שקורין מנש"ו (שם). וידיו. כגון כלי חרס שעושין לו זנב לאחוריו לאחוז בו (שם). נטמא תוכו. אפי' בטומאה דרבנן (חגיגה כב:). שסתם מסבת עכו"ם לע"ז. אבל של שמעאלים מברכין שאין מסיחתן לע"ז (האורה ח"א סי' סב).

רב ניסים גאון (המשך)

מי שדרסה אשה על בגדיו בגדיו טמאין מדרס ובגמרא דבני מערבא [בחגיגה פ"ב הלכה ז] אמרי ר' יסא בשם ר' יוחנן במגעות שנו בעא ר' זעירא קמיה ר' יסא מאיכן נטמא הבגד הזה מדרס אמר ליה תיפתר שהיתה אשתו של עם הארץ יושבת עליו ערומה ובגדי עם הארץ הרי היא אחת מששה ספיקות שנזרו באושא כדתנן במס' טהרות בפ"ד (משנה ה) על ו' ספיקות שורפין את התרומה כו' ובפ' הדר עם (עם הארץ) [העכו"ם] בחצר יש כהנה רבות ובפ' יציאות השבת (דף יט) אמרי אמר עולא ספיקות באושא גזור רבנן עליהן ומכאן נאמר דספק מדרסות דרבנן ובפ' אין דורשין (דף יט) פרישו דהנהו מעלות דרבנן ניגהו ובמסכת בכורות בפ' הלוקח בהמה (דף כג) אית דאינבעית אימא טומאת עם הארץ דרבנן וטומאת משקין דרבנן כו': **ונטמא** (שולחן) [כסת] למפה אין כלי מטמא כלי הא שמעי' לה נמי דדאמרינן שרץ מטמא את הכלי וכלי מטמא את האוכלין דאלמא כלי אינו מטמא אלא או אוכלין או משקין ואין כלי מטמא כלי ומפרש בפ' אור לי"ד (פסחים דף יח) ולאו ק"ו הוא ומה כלי

אי נימא לא שבת מחמת מלאכה אפילו ממלאכה דהתירא והתניא [א]אור של חיה ושל חולה מברכין עליו אר"נ בר יצחק מאי שבת [ב]ששבת מחמת מלאכת עבירה תנ"ה עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו [ג]למ"ש מברכין עליה: ת"ר [ד]נכרי שהדליק מישראל וישראל שהדליק מנכרי מברכין עליו נכרי מנכרי אין מברכין עליו מ"ש נכרי מנכרי דלא משום דלא שבת א"ה ישראל מנכרי נמי הא לא שבת וכי תימא הך איסורא אזל ליה והא אחרינא הוא ובידא דישראל קא מתילדא אלא הא [ה]דתניא [ו]המוציא שלהבת לר"ה חייב אמאי חייב מה שעקר לא הניח ומה שהניח לא עקר אלא לעולם דאיסורא נמי איתיה וכי קא מברך אתוספתא דהתירא קא מברך אי הכי נכרי מנכרי נמי אין ה"נ גזרה משום נכרי ראשון ועמוד ראשון: ת"ר [ז]היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם רוב נכרים אינו מברך אם רוב ישראל מברך הא גופא קשיא אמרת אם רוב נכרים אינו מברך הא מחצה על מחצה מברך והדר תני אם רוב ישראל מברך הא מחצה על מחצה אינו מברך בדין הוא [ח]דאפי' [ט]מחצה על מחצה נמי מברך ואיידי [י](דתנ') רישא רוב נכרים תנא סיפא רוב ישראל: ת"ר היה מהלך חוץ לכרך וראה תינוק ואבוקה בידו בודק אחריו אם ישראל הוא מברך אם נכרי הוא אינו מברך מאי איריא תינוק אפי' גדול נמי אמר רב יהודה אמר רב הכא בסמוך לשקיעת החמה עסקי' גדול מוכחא מילתא דודאי נכרי הוא תינוק אימר ישראל הוא אקרי ונקיט: ת"ר היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם עבה כפי הכבשן מברך עליו ואם לאו אינו מברך עליו תני חדא אור של כבשן מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין עליו לא קשיא [יא]הא בתחלה הא לבסוף תני חדא אור של תנור ושל כירים מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין עליו לא קשיא הא בתחלה הא לבסוף תני חדא אור של בית הכנסת ושל בית המדרש מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין עליו ל"ק [יב]הא דאיכא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב ואי בעית אימא הא והא דאיכא [א] אדם חשוב ולא קשיא [יג]הא דאיכא חזנא הא דליכא חזנא ואב"א הא והא דאיכא חזנא ולא קשיא [יד]הא דאיכא סהרא והא דליכא סהרא: ת"ר [טו]היו יושבין בבית המדרש והביאו אור לפניהם בש"א כל אחד ואחד מברך לעצמו [טז]ובה"א אחד מברך לכולן משום שנאמר [יז]ברוב עם הדרת מלך בשלמא ב"ה מפרשי טעמא אלא בית שמאי מאי טעמא קסברי מפני בטול בית המדרש [יח]תניא נמי הכי של בית רבן גמליאל [יט]לא היו אומרים מרפא בבית המדרש מפני בטול בית המדרש: אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של מתים: מ"ט נר לכבוד הוא דעבידא בשמים לעבורי ריחא הוא דעבידי אמר רב יהודה אמר רב [כ]כל שמוציאין לפניו ביום ובלילה אין מברכין עליו וכל שאין מוציאין לפניו אלא בלילה מברכין עליו אמר רב הונא [כא]בשמים של בית הכסא ושמן העשוי להעביר את הזוהמא אין מברכין עליו למימרא דכל היכא דלאו לריחא עבידא לא מברכין עלויה מיתיבי [כב]הנכנס לחנותו של בשם והריח ריח אפילו ישב שם כל היום כלו אינו מברך אלא פעם אחד נכנס ויצא נכנס ויצא מברך על כל פעם ופעם והא הכא דלאו לריחא הוא דעבידא וקמברך אין לריחא נמי הוא דעבידא כי היכי דנירחו אינשי וניתו ונזבון מיניה תנו רבנן [כג]היה מהלך חוץ לכרך והריח ריח אם רוב עובדי כוכבים אינו מברך אם רוב ישראל מברך רבי יוסי אומר אפי' רוב ישראל נמי אינו מברך מפני שבנות ישראל מקטרות לכשפים אטו כולהו לכשפים מקטרן ה"ל מיעוטא לכשפים ומיעוטא נמי לגמר את הכלים אשתכח רובא דלאו לריחא עביד וכל רובא דלאו לריחא עביד לא מברך אמר ר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן המהלך בערבי שבתות בטבריא ובמוצאי שבתות בצפורי והריח ריח [כד]אינו מברך מפני שחזקתו אינו עשוי אלא לגמר בו את הכלים תנו רבנן היה מהלך בשוק של עכו"ם נתרצה להריח הרי זה חוטא: ואין

וכי תימא הך איסורא אזל ליה. ה"מ לגקשויי אי הכי נכרי מנכרי נמי אלא עדיפא מייניה פריך דה"מ לגגויי כדמשני בסמוך: **גזירה** משום נכרי ראשון ונכרי ראשון משום עמוד ראשון וכו'. חדא גזרה היא דגזרו חכמים כל אם נכרי שביד הנכרי שהדליק מישראל וישראל מנכרי אין מברכין עליו והכי קיימא לן:

הא דאיכא אדם חשוב. אם כן משום כבודו של חשוב אלא לאורה כך פרש"י ור"ח פירש אי[כא] באדם חשוב לאורה ובדליכא אדם חשוב עשוי לכבוד בית הכנסת: **אין מברכין עליו.** פירש"י מיהו מברכין עליו ברוך שברא שמן ערב והא דאמר לעיל בכילד מברכין (ד' מג.) האי משמא כביסא מברכין עליו בורא עצי בשמים היינו בגא בהריח ולא מיירי בתוך הסעודה: בתחילה

אי נימא לא שבת מחמת מלאכה אפילו ממלאכה דהתירא. **אור של חיה ושל חולה מברכין עליו.** **ר"נ בר יצחק מאי שבת.** **ששבת מחמת מלאכת עבירה.** **עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו.** **למ"ש מברכין עליה.** **נכרי שהדליק מישראל וישראל שהדליק מנכרי.** **מברכין עליו נכרי מנכרי.** **מ"ש נכרי מנכרי.** **דלא משום דלא שבת.** **ישראל מנכרי.** **הא לא שבת.** **וכי תימא הך איסורא אזל ליה.** **והא אחרינא הוא.** **ובידא דישראל.** **דתניא.** **המוציא שלהבת.** **לר"ה חייב.** **אמאי חייב.** **מה שעקר לא הניח.** **ומה שהניח לא עקר.** **לעולם דאיסורא נמי איתיה.** **וכי קא מברך אתוספתא דהתירא.** **אי הכי נכרי מנכרי נמי אין.** **ה"נ גזרה משום נכרי ראשון ועמוד ראשון.** **ת"ר היה מהלך חוץ לכרך וראה אור.** **אם רוב נכרים אינו מברך.** **אם רוב ישראל מברך.** **הא גופא קשיא.** **אמרת אם רוב נכרים אינו מברך.** **הא מחצה על מחצה.** **מברך.** **והדר תני אם רוב ישראל מברך.** **הא מחצה על מחצה.** **אינו מברך.** **בדין הוא.** **דאפי' מחצה על מחצה נמי מברך.** **ואיידי.** **(דתנ') רישא רוב נכרים תנא סיפא רוב ישראל.** **ת"ר היה מהלך חוץ לכרך וראה תינוק ואבוקה בידו בודק אחריו אם ישראל הוא מברך.** **אם נכרי הוא אינו מברך.** **מאי איריא תינוק אפי' גדול נמי אמר רב יהודה אמר רב הכא בסמוך לשקיעת החמה עסקי' גדול מוכחא מילתא דודאי נכרי הוא תינוק אימר ישראל הוא אקרי ונקיט.** **ת"ר היה מהלך חוץ לכרך וראה אור.** **אם עבה כפי הכבשן מברך עליו.** **ואם לאו אינו מברך עליו.** **תני חדא אור של כבשן מברכין עליו.** **ותניא אידך אין מברכין עליו לא קשיא הא בתחלה הא לבסוף.** **תני חדא אור של תנור ושל כירים מברכין עליו.** **ותניא אידך אין מברכין עליו לא קשיא הא בתחלה הא לבסוף.** **תני חדא אור של בית הכנסת ושל בית המדרש מברכין עליו.** **ותניא אידך אין מברכין עליו.** **ל"ק הא דאיכא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב.** **ואי בעית אימא הא והא דאיכא אדם חשוב.** **ולא קשיא הא דאיכא חזנא הא דליכא חזנא.** **ואב"א הא והא דאיכא חזנא.** **ולא קשיא הא דאיכא סהרא והא דליכא סהרא.** **ת"ר היו יושבין בבית המדרש והביאו אור לפניהם בש"א כל אחד ואחד מברך לעצמו.** **ובה"א אחד מברך לכולן.** **משום שנאמר ברוב עם הדרת מלך.** **בשלמא ב"ה מפרשי טעמא.** **אלא בית שמאי מאי טעמא.** **קסברי מפני בטול בית המדרש.** **תניא נמי הכי של בית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא בבית המדרש מפני בטול בית המדרש.** **אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של מתים.** **מ"ט נר לכבוד הוא דעבידא בשמים לעבורי ריחא הוא דעבידי.** **אמר רב יהודה אמר רב כל שמוציאין לפניו ביום ובלילה אין מברכין עליו.** **וכל שאין מוציאין לפניו אלא בלילה מברכין עליו.** **אמר רב הונא בשמים של בית הכסא.** **ושמן העשוי להעביר את הזוהמא אין מברכין עליו למימרא דכל היכא דלאו לריחא עבידא לא מברכין עלויה מיתיבי הנכנס לחנותו של בשם והריח ריח אפילו ישב שם כל היום כלו אינו מברך אלא פעם אחד נכנס ויצא נכנס ויצא מברך על כל פעם ופעם.** **והא הכא דלאו לריחא הוא דעבידא.** **וקמברך אין לריחא נמי הוא דעבידא.** **כי היכי דנירחו אינשי וניתו ונזבון מיניה.** **תנו רבנן היה מהלך חוץ לכרך והריח ריח אם רוב עובדי כוכבים אינו מברך.** **אם רוב ישראל מברך.** **רבי יוסי אומר אפי' רוב ישראל נמי אינו מברך.** **מפני שבנות ישראל מקטרות לכשפים.** **אטו כולהו לכשפים מקטרן.** **ה"ל מיעוטא לכשפים ומיעוטא נמי לגמר את הכלים.** **אשתכח רובא דלאו לריחא עביד.** **וכל רובא דלאו לריחא עביד לא מברך.** **אמר ר' חייא בר אבא.** **אמר רבי יוחנן המהלך בערבי שבתות בטבריא ובמוצאי שבתות בצפורי.** **והריח ריח.** **אינו מברך.** **מפני שחזקתו אינו עשוי אלא לגמר בו את הכלים.** **תנו רבנן היה מהלך בשוק של עכו"ם נתרצה להריח הרי זה חוטא.** **ואין מברכין עליו).** **ואיבעית** וכו' **הא דאיכא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב.** פי' באדם חשוב לאורה, ובדליכא אדם חשוב עשוי לכבוד בית הכנסת.

אי נימא לא שבת מחמת מלאכה אפילו ממלאכה דהתירא. **אור של חיה ושל חולה מברכין עליו.** **א

באכילה מרובה. ד' מילין כך פירש"י ולי נראה דזה מועט יותר מאכילה מועטת אלא נראה לפרש איפכא אכילה מרובה כל זמן שהוא נמתח דאין שם קצבה אבל מועט ד' מילין: **והייתם** קדושים **אלו מים אחרונים.** דוקא להם שהיו רגילין ליטול ידיהם אחר הסעודה מפני מלח סדומית אבל אנו אין מברכין על הנר עד שיאותו: אמר רב יהודה אמר רב לא יאותו יאותו ממש אלא כל שאילו עומד בקרוב ומשתמש לאורה ואפילו ברחוק מקום וכן אמר רב אשי ברחוק מקום שנינו מיתיבי [8]היתה לו נר טמונה בחיקו או בפנס או שראה שלהבת ולא נשתמש לאורה או נשתמש לאורה ולא ראה שלהבת אינו מברך עד שיראה שלהבת וישתמש לאורה בשלמא משתמש לאורה ולא ראה שלהבת משכחת לה דקיימא בקרן זוית אלא ראה שלהבת ולא נשתמש לאורה היכי משכחת לה לאו דמרחקא לא כגון דעמיא ואזלא: ת"ר [2]גחלים לוחשות מברכין עליהן אוממות אין מברכין עליהן ה"ד לוחשות אמר רב חסדא כל שאילו מכנים לתוכן קיסם ודולקת מאיליה [3]איבעיא להו אוממות או עוממות ת"ש דאמר רב חסדא בר אבדימי [1]ארזים לא עממהו בגן אלהים ורבא אמר יאותו ממש וכמה אמר עולא כדי שיכיר בין איסר לפונדיון חזקיה אמר [3]כדי שיכיר בין [3]מלוזמא של טבריא למלוזמא של צפורי רב יהודה מברך אדבי אדא דיילא רבא מברך אדבי גוריא בר חמא אביי מברך אדבי בר אבוה אמר רב יהודה אמר רב [7]אין מחזרין על האור כדרך שמחזרים על המצות א"ר זירא מריש הוה מהדרנא ביון דשמענא להא דרב יהודה אמר רב אנא נמי לא מהדרנא אלא אי מקלא לי ממילא מבריכנא: [4]מי שאכל וכו': אמר רב זביד ואיתימא רב דימי בר אבא מחלוקת בשכח [1]אבל במזיד ד"ה יחזור למקומו ויברך פשיטא ושכח תנן מהו דתימא ה"ה אפילו במזיד והאי דקתני ושכח להודיעך כחן דב"ש קמ"ל תניא אמרו להם ב"ה לב"ש לדבריכם מי שאכל בראש הבירה ושכח וירד ולא ברך יחזור לראש הבירה ויברך אמרו להן ב"ש לב"ה לדבריכם מי ששכח ארנקי בראש הבירה לא יעלה ויטלנה לכבוד עצמו הוא עולה לכבוד שמים לא כל שכן הנהו תרי תלמידי חד עביד בשוגג כב"ש ואשכח ארנקא דדהבא וחד עביד במזיד כב"ה ואכליה אריא רבה בב"ח הוה קאזל בשיירתא אכל ואשתלי ולא בריך אמר היכי אעביד אי אמינא להו אנשאי לברך אמרו לי בריך [6] כל היכא דמברכת לרחמנא מברכת מוטב דאמינא להו אנשאי יונה דדהבא אמר להו אנטרו לי דאנשאי יונה דדהבא אזיל ובריך ואשכח יונה דדהבא ומאי שנא [7]יונה דמתילי כנסת ישראל ליונה דכתיב [2]כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ מה יונה אינה ניצולת אלא בכנפיה אף ישראל אינן ניצולין אלא במצות: עד אימתי הוא וכו': כמה שיעור עכול [1]א"ר יוחנן כל זמן שאינו רעב וריש לקיש אמר כל זמן שיצמא מחמת אכילתו א"ל רב יימר בר שלמיא למר זוטרא ואמרי לה רב יימר בר שיזבי למר זוטרא מי אמר ריש לקיש הכי והאמר רב אמי אמר ריש לקיש כמה שיעור עכול כדי להלך ארבע מילין ל"ק כאן באכילה מרובה כאן באכילה מועטת: בא להם יין וכו': למימרא דישראל אע"ג דלא שמע כולה ברכה עונה [8]וכי לא שמע היכי נפיק אמר חייא בר רב [9]בשלא אכל עמהן וכן אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה בשלא אכל עמהן [10]א"ל רב לחייא בריה ברי [1]חטוף ובריך וכן אמר רב הונא לרבה בריה חטוף ובריך למימרא דמברך עדיף ממאן דעני אמן והתניא ר' יוסי אומר גדול העונה אמן יותר מן המברך א"ל ר' נהוראי השמים כן הוא תדע שהרי [11]גוליירין יורדין ומתגרין [במלחמה] וגבורים יורדין ומנצחין תנאי היא דתניא אחד המברך ואחד העונה אמן במשמע אלא שממהרין למברך יותר מן העונה אמן בעי מיניה שמואל מרב מהו לענות אמן אחר תינוקות של בית רבן אמר ליה [2]אחר הכל עונין אמן חוץ מתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין וה"מ בדלא עידן מפטרייהו אבל בעידן מפטרייהו עונין ת"ר שמן מעכב את הברכה דברי רבי זילאי רבי זיואי אומר אינו מעכב רבי אחא אומר שמן טוב מעכב ר' זוהמאי אומר כשם שמזוהם פסול לעבודה כך ידים מזוהמות פסולות לברכה אמר רב נחמן בר יצחק אנא לא זילאי ולא זיואי ולא זוהמאי ידענא אלא מתניתא ידענא דאמר רב יהודה אמר רב ואמרי לה במתניתא תנא [3]והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים [5]אלו מים אחרונים כי קדוש [6] זה שמן [4]אני יי' אלהיכם [א] זו ברכה:

הדרן עלך אלו דברים

לא יאותו ממש. שאפילו לא נהנה ממנו מברכין עליו. ומאי עד שיאותו עד שיהא אורו ראוי ליהנות ממנו לעומדים סמוך לו ואז מברכים עליו אפי' הרחוקים ממנו ובלבד שירגישו: **כנפים.** בעששית: **יאותו ממש.** עומד בסמוך: **ומה.** הוא צריך להיות בסמוך: **מלוזמא.** משקל: **רב יהודה.** היה מברך על אור שבבית אדא דיילא ורחוק מביתו היה. רב יהודה לטעמיה דלא בעי סמוך: **רבא מברך אדבי גוריא בר חמא.** סמוך לביתו היה. רבא לטעמיה דאמר סמוך בעינן: **אין מחזרין על האור.** אם אין לו אור א"צ לחזר אחריו: **חד עבד כשוגג כב"ש.** אע"פ ששגג ונעקר מן המקום ע"י שכחה החמיר על עצמו כב"ש וחזר למקום שאכל וברך: **חד עבד במזיד.** נעקר ממקום שאכל במזיד כדי לברך במקום אחר שהולך ליך: **אנא אי יונה דדהבא.** שכחתי יונה של זהב: **יונה איהי נגלית אלא בכנפיה.** או בורחת או נלחמת בראשי אגפיה: **אלילה מרובה.** ד' מילין: **בא להם יין אחר המזון.** הא פריש לה בגמרא בריש פרקין [1] לב"ש אין ברכת המזון טעונה כוס ולב"ה טעונה כוס: **היכי נפיק.** קס"ד באחד מן המסובין עסקינן במתני': **חטוף ובריך.** כשמוסיפון כוס של ברכה הוי ממזר שיתנהו לך ותברך: **במשמע.** הטועה והמברך במשמע קומו ברכו את ה' אלהיכם בס' עזרא (נחמיה ט) ואומר ויברכו שם כבודך והיא עניית אמן שבמקדש. במסכת תענית (פ"ב דף מז: ולקמן דף סג.) מפרש קומו ברכו בתחלת ברכה ויברכו שם כבודך (נחמיה שם) במקום עניית אמן שבמקדש אומר בשכמל"ו: **שממהרין למברך.** ליתן שכר: **אחר תינוקות.** כשלומדים ברכות מפי רבן: **הואיל ולהתלמד עשויין.** שאין מתכוונים לברך אלא ללמד: **אבל בעידן מפטרייהו.** כשאומרים ההפטרה ומברכין בתורה ובנביא עונין אחריהן אמן: **שמן מעכב את הברכה.** שמן שהיו רגילין להביא בשופר הסעודה לשון אחר הסעודה את הידים אחר מיס אחרונים להעביר את זוהמתן: **מעכב את הברכה.** שאסור לזמן עד שיוצא. וכן לענין שמעכב ברכות כל דבר הבא בקנוח סעודה [2] שמותר לאכלו בלא ברכה עד שיסכוהו: **שמן טוב.** שיש בו בשמים מעכב את הברכה למי שרגיל [3] בו:

הדרן עלך אלו דברים

מסורת הש"ס

[1] [תוספתא פ"ה הל"ד], [2] פסחים עה: ע"ש שבת עו: ע"ש, [3] [נערוך פי' מטבעו], [4] [שבת מט. קל. וע"ש גיטין מה. סנהד' לה.], [5] מיר סו., [6] [נערך גליון כתב הרב המוסף הערוך פי' בלשון יומי המרשים של אנשי המלחמה ע"ש]. [7] [לף נב.], [8] [וע"ע תוס' מולין קה. ד"ה מיס],

תורה אור השלם

1. אֲרָזִים לֹא עֲמָמוּהוּ בְּגַן אֱלֹהִים בְּרוֹשִׁים לֹא דָמוּ אֶל סְעַפֹּתָיו וְעַרְמֹנִים לֹא הָיוּ בִּפְאֹרָתוֹ כָּל עֵץ בְּגַן אֱלֹהִים לֹא דָמָה אֵלָיו בְּיָפְיוֹ: יחזקאל לא ח
2. אִם תִּשְׁכְּבוּן בֵּין שְׁפָתָיִם כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירֹקְרַק חָרוּץ: תהלים סח יד
3. כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ: ויקרא יא מד
4. וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: ויקרא כ ז

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמרי לי כרוך הכא כל היכא וכו' יונה דהכא הדר ואזיל וכרוך וכו' מאי שנא יונה דנקט דמתלין וכו' אלא במצות ל"א מה יונה זו כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהן על אימתי: (ב) שם כי קדוש אני זה שמן הטוב אני ה': (ג) רש"י ד"ה מעכב את הברכה וכו' בקנוח סעודה שאסור לאוכלו: (ד) ד"ה שמן וכו' שרגיל. ע"כ עיין בפ' כיצד מברכין דף מב:

הגהות הגר"א

[א] גמ' בסוף הפרק (ה' אלהיכם) תפ"מ (ודרש לה מקרא דפ"פ שמיני וכ"ה בחדרת אליהו שם):

מוסף רש"י

עוממות. כבויות (פסחים עה:). **ארזים לא עממוהו.** לא הסתיכו מראיתו להיות הם נגיפים ממנו (שבת עז:) לא הכהו את מראיתו, לפי שהיה נלה מכל אילנות, ועל חירם מלך צור נאמר (פסחים שם). **יונה אינה ניצולת אלא בכנפיה.** כנפיה מגינות עליה מן הצינה ומכל עוף ודגים הבא עליה היא נלחמת ומכה בראשם גפה, מה שאין כן בשאר עופות (שבת מט. על הגירסא שם: כנפיה מגינות עליה) **ואינה נלחמת** בתרעומיה אלא בכנפיה (שם קל:). **חטוף ובריך.** חטוף כוס של ברכה וברוך ברכת זימון, שהמה מקדיים לברך על הכוס ברכת המזון (נזיר סו:). **השמים.** בשבועה, כמו שם (דניאל יב) וירם ימינו אל השמים ויבטע בחי העולם, כן הוא. שהטועה אמן גדול מן המברך, תדע. שהוא קן, שהרי גוליירין. אלשין, מתגרין במלחמה תחלה ואחר כך נצורים בארן ונוצחין, אף כאן הטועה אמן בא לאחר המברך ומנצח, לומר שהטועה אמן משובח מן המברך (שם).

הדרן עלך אלו דברים

עין משפט נר מצוה

כז א שו"ע או"ח סימן רלח סעיף עו:
כח ב מיי' פכ"ט מהל' שבת הלכה כו סמג עשין כט טוש"ע או"ח סס סעיף ט:
כט ג מיי' שם הל' כה טוש"ע שם סעיף ד:
ל ד מיי' שם הלכה כו טוש"ע שם סעיף ח:
לא ה ו מיי' פ"ל מהל' ברכות הל' ח סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' קפ"ל סעיף ח:
לב ז (מיי' פ"ב שם הלכה יד) [הרמב"ם לא הביא לכל זה ועי' בל"מ טעם רמזו] סמג שם טוש"ע או"ח שם סעיף ה:
לג ח מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' יא שו"ע או"ח סי' ריג סעיף ג:
לד ט מיי' שם הל' יג סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' רטו סעיף ב:
לה י טוש"ע או"ח סי' רל סעיף ד:
לו כ מיי' שם הלכה יג טו סמג שם טוש"ע או"ח סי' רטו סעיף ב ג:
לז ל מיי' פ"ז מהלכות ברכות הל' יא יב סמג שם טוש"ע או"ח סימן קפ"ל סעיף ח י:

רבינו ניסים

כדי שיכיר בין מלוזמא של טבריא למלוזמא של ציפורי. הא פירשוה בתלמוד ארץ ישראל כדי שיהא יודע להבחין בין מטבע למטבע ובגמ' דאין עומדין [בירושלמי הלכה ב] אמרו הנונין אמן צריכין ליתן עיניהם בנר ועיניהם בכוס:

רבינו חננאל

ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו. אמר ר' יהודה רב לא יאותו ממש, אלא כל שאלו היה עומד אצלו משתמש לאורו אפי' ברחוק מקום יברך. וכי תניא ראה שלהבת ולא נשתמש לאורה לא יברך, אוקימנא לאו דמרחקא אלא דקא עמיא ואזלא. והא דתניא נשתמש לאורה ולא ראה שלהבת לא יברך, אוקימנא הא היא בדקימא בקרן זוית וישתמש לאורה ואינו רואה עיקרה. **פירוש** (מלחמא) [מלוזמא] מטבע, זהו שאמר עולא שיעור יאותו דתנן במתני' כדי שיכיר בין מלוזמא של טבריא למלוזמא של ציפורי. **ירושלמי** וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל, ראיה ואח"כ הבדלה. **גחלים לוחשות.** אם מכניס קיסם ביניהם ומדליקין מברך עליהם. גחלים עוממות אין מברכין עליהם פירוש שכיהה אורם, כדמתרגמינן כהה הנגע, עמיא מכתשא. **אין מחזירין על האור כדרך שהוא מחזר על המצות.** כלומר אם נזדמן לו אור מברך ואם לאו אין צריך לחזר אחריו. **מי** שאכל ושכח ולא בירך, בית הילל אומר מברך במקום שנזכר, והני מילי בשוגג, אבל מזיד צריך לחזור למקומו ולברך. עד אימתי הוא מברך עד שיתאכל המזון [ש]במעיו. **וכמה** הוי עיכול, ר' יוחנן אמר כל זמן (שהוא) [שאינו] רעב, ריש לקיש אמר כל זמן שצמא מחמת אכילתו, הני מילי באכילה מרובה אבל באכילה מועטת אינו אלא כל שאינו עיכול. **פי' ארנקא כיס.** **עונין אמן אחר ישראל המברך.** אוקימנה בשלא אכל. **אמר ליה רב** לחייא בריה חטוף ובריך, למימרא דמברך עדיף, והתניא ר' יוסי אומר גדול העונה אמן יותר מן המברך, וסלקא בתנאי, ואפילו הכי המברך עדיף. **אחר** כל מברך עונין אמן חוץ מתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין, וקיימא לן דבעידן אפטורי עונין אחריהן אמן. **פירוש** בעידן מיפטרייהו כשאומרים קדיש אחר הדרשא שנפטרין העם ללכת חוצה היא כולי האי. **ת"ר** שמן מעכב את הברכה. פי', שמן (טוב) מעכב את הברכה במקום שנהגו לסוך ידיהם אחר סעודה להעביר את הזוהמא, כל זמן שלא סך, ובאו לפניו מיני מאכל בתוך הסעודה מחמת הסעודה, אינו צריך לברך עליהן לא לפניהן ולא לאחריהן, שהרי ברכת הפת פוטרתן. אבל אחר שסך השמן אסח דעתיה מלאכול ואם נמלך לאכול, שום דבר אחר שסך, צריך לברך לפניהן, ואין ברכת הפת פוטרתו דברי ר' זילאי. **ר' זיואי אומר אינו מעכב.** כלומר, אעפ"י שסך שמן ובא לפניהם דברים שלא מחמת סעודה (נראה) אין מברך עליהן ואין סיכת שמן מעכבת מלברך עליהן. **ר' [אחא] אומר שמן טוב מעכב.** אם הביאו בסעודה צריך לברך עליו דלא חשיב כמאכל ואין ברכת פת פוטרתן. **ר' זוהמי אומר כשם שכהן המזוהם** שלא רחץ ידיו ורגליו פסול לעבודה, **כך ידים מזוהמות** שלא נטל ידיו בסוף הסעודה פסולות לברכת המזון. **אמר רב נחמן אנא לאו מילי דר' זילאי ולא מילי דר' זיואי ולא מילי דזוהמאי ידענא אלא מתניתא ידענא והתקדשתם אלו נטילת ידים ראשונים,** שכשיבוא לברך על הפת ולאוכלו צריך להיות ידיו נקיות בנטילת ידים בניגוב. **והייתם קדושים אלו מים (ראשונים) [אחרונים].** שכשישבע לברך ברכת המזון, צריך להיות ידיו נמי נקיות בנטילת ידים בניגוב. **כי קדוש** זו נקיות סיכת שמן לידים כדי לעבר את הזוהמא. **אני ה' אלהיכם** זו ברכת המזון. אמר הקב"ה לישראל כשם שאני קדוש ומשרתיי שברקיע מטהרין וטובלין בנהר דינור לבקרים כשיבואו לקלסני, כך אתם כשתבואו לקלסני תהיו קדושים וטהורים ונקיים בגופיכם, וכן הוא אומר וטהור ידים יוסף אומץ. **סליק פרק אלו דברים לפ"ש פרק תשיעי:**

הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל. כגון הנך דקתני לקמן מעברות הים והירדן ונחלי ארנון כו': **זיקין וזועות ורעמים.** מפרש בגמרא (ו): **מלא עולם.** לפי שאלו נראין או נשמעין למרחוק: **ברוך עושה בראשית.** וכגמרא (ד' נט.) פריך אמו הנך דלעיל לאו מעשה בראשית נינהו: **לפרקים.** מפרש בגמרא (שם ע"ב). ולפי שהוא חשוב וגדול מכולן קבע ליה רבי יהודה ברכה לעצמו: **מברך על הרעה מעין על הטובה.** דיין האמת: **ועל הטובה מעין על הרעה.** הטוב והמטיב. ובגמרא (ז) מפרש היכי דמי: **הנגנס לבית.** המהלך בדרך וצריך לעבור כרך ושם מצויים מוקצים רעים ומתפשים עליות: **אחת בכניסתו.** מתפלל שיכנס לשלום: **ביציאתו.** מתפלל שיצא לשלום: **ארבע.** כדמפרש נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד נמצאו ד' כדמפרש בגמרא (ז): **חייב אדם לברך על הרעה כו'.** מפרש בגמרא (ח): **ד"א בכל מאדך.** מדות מדודות לך בין מדה טובה בין מדת פורענות: **לא יקל ראשו.** לא יהגה קלות ראש: **לנגד שער מזרחי.** חוץ לבר הבית אשר בחומה הגמוכה אשר לרגלי הבית במזרח. לפי שכל השערים מכוונים זה כנגד זה שער מזרח שער עזרת נשים ושער עזרת ישראל ופתח האולם וההיכל ובית קדשי הקדשים בימי מקדש ראשון כשהיה אמה טרקסין: **כפונדתו.** חגור חגול ונותנין בו מעות: **מק"ו.** בגמרא (ט) מפרש ליה: **כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים עד העולם.** במסכת תענית (פ"ב דף טז:) אמרינן אין עונין אמן במקדש המברך אומר בסוף כל ברכה ברוך אתה ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך חונן הדעת וכן בכולם והעונין אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וילפינן לה מקרא דתפלת עזרא וסיעתו. ואשמעינן הכא דבמקדש ראשון לא היו אומרים אלא ברוך ה' אלהי ישראל עד מן העולם: **משקלקלו הצדוקים.** ואמרו אין עולם אלא זה: **התקינו.** עזרא וסיעתו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם לומר ששני עולמות יש להוציא מלב הצדוקים הכופרים בתחיית המתים: **שיהא אדם שואל בשלום תכירו בשם.** בשמו של הקב"ה ולא אמרינן מזלזל הוא בכבודו של מקום בשביל כבוד הברייות להוציא שם שמים עליו. ולמדו מבעז שאמר ה' עמכם ומן המלאך שאמר לגדעון ה' עמך גבור החיל: **ואומר אל תבוז כי זקנך אמך.** למוד מדברי זקני אומתך לעשות מה שראית שעשו הם. ובגמ' (י) מפרש מאי ואומר: **ואומר עם נעשות לה' הפרו תורתך.** פעמים שמבטלים דברי תורה כדי לעשות לה' אף זה המתכוין לשאול בשלום חברו זהו רצונו של מקום שנא' בקש שלום ורדפהו (יא) מותר להפר תורה ולעשות דבר הנראה אסור: **גמ'** ה"ג **מנלן דמברכינן אניסא א"ר יוחנן דאמר קרא ויאמר יברך ה' אשר הציל אתכם וגו': בעבר ימינא.** שם מדינה בדרומו של פרת: **בפקתא.** בקעה: **ערבות.** שם מקום: **ולחא למיא.** למא למים: **ברספקא.** בשוק: **גמלא פריצא.** גמל משוגע שעסקיו רעים: **אתפרקא ליה אשיפתא.** נפלה חומת בית שהיה סמוך לו ונכנס לתוך הבית מפני הגמל: **מעברות הים.** מקום שעברו ישראל בים סוף: **ומעברות הירדן.** בימי יהושע: **מעברות נחלי ארנון.** לקמן מפרש מאי ניסא: **במורד בית חורון.** בימי יהושע היה בספר יהושע (י): **ואבן שורק עוג.** לקמן מפרש:

עבדי

הרואה ומ' אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו ומ'. פירש רבי' שמעיה דכל הני ברכות לריכות להזכרת שם ומלכות ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם וכן כתב רבינו שמשון מקולי כי הר"י היה רגיל לברך על הברקים ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שכחו וגבורתו מלא עולם וכן פר"י ומייתי ירושלמי דפירקין רבי זעירא כו' כל ברכה שאין בה וכו' ורואה לרבינוס דדוקא לרואה משנשים יום לשנשים יום דומיא דרואה יס הגדול לפרקים דאמר בירושלמי דפרקים היינו שנשים יום:

שעקר עכו"ם מארצנו. בירושלמי מתני כשנעקרה עכו"ם מכל ארץ ישראל (א):

על הנהרות. לאו על כל נהרות איירי אלא ארבע נהרות דכתיבי בקרא כמו חדקל ופרת: אבני

הרואה (א) מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה מקום שנעקרה ממנו עכו"ם אומר ברוך שעקר עכו"ם מארצנו על הזיקין ועל הזועות ועל הרעמים (ב) ועל הרוחות ועל הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם על (ג) ההרים ועל הגבעות ועל הימים ועל הנהרות ועל המדברות אומר ברוך עושה (ד) בראשית רבי יהודה אומר (ה) הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול (ו) בזמן שרואהו לפרקים על הגשמים (ז) ועל בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב (ח) על (ט) בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת (י) בנה בית חדש (יא) וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה (יב) מברך על הרעה מעין על הטובה ועל הטובה מעין על הרעה (יג) והצועק לשעבר הרי זו תפלת שוא היתה אשתו מעוברת ואומר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא היה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר ואומר יהי רצון שלא (יד) תהא בתוך ביתי הרי זו תפלת שוא הנכנס לכרך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו בן עזאי אומר (טו) ארבע שתים בכניסתו ושתים ביציאתו נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד (טז) חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה שנאמר (א) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וגו' בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך ובכל מאדך בכל ממונך ד"א בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו (ב) לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים (ג) ולא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא ורקיקה מקל וחומר כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים (ד) עד העולם משקלקלו (ה) הצדוקים ואמרו אין עולם אלא אחד התקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם והתקינו שיהא אדם (ו) שואל את שלום חברו בשם שנאמר (ז) והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה' ואומר (ח) ה' עמך גבור החיל ואומר (ט) אל תבוז כי זקנה אמך ואומר (י) עת לעשות לה' הפרו תורתך רבי נתן אומר הפרו תורתך משום עת לעשות לה': **גמ'** מנא הני מילי אמר רבי יוחנן דאמר קרא (יא) ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל וגו' אניסא דרבים מברכינן אניסא דיחיד לא מברכינן והא ההוא גברא דהוה קא אזיל בעבר ימינא נפל עליה אריא אתעביד ליה ניסא ואיתצל מיניה אתא לקמיה דרבא וא"ל כל אימת דמטית להתם בריך ברוך שעשה לי נס במקום הזה ומר בריה דרבינא הוה קאזיל בפקתא דערבות וצחא למיא איתעביד ליה ניסא איברי ליה עינא דמיא ואישתי ותו זמנא חדא הוה קאזיל ברספקא דמחוזא ונפל עליה גמלא פריצא איתפרקא ליה אשיתא על לגוה כי (יב) מטא לערבות בריך ברוך שעשה לי נס בערבות ובגמל כי מטא לרספקא דמחוזא בריך ברוך שעשה לי נס בגמל ובערבות אמרי (יג) אניסא דרבים כולי עלמא מיחייבי לברוכי (יד) אניסא דיחיד איהו (א) חייב לברוכי תנו רבנן (טו) הרואה מעברות הים ומעברות הירדן מעברות נחלי ארנון אבני אלגביש במורד בית חורון ואבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל ואבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק ואשתו של לוט וחומת יריחו שנבלעה במקומה על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום בשלמא מעברות הים דכתיב (ב) ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה מעברות הירדן דכתיב (ג) ויעמדו הכהנים נושאי הארון ברית ה' בחרבה בתוך הירדן הכן וכל ישראל עוברים בחרבה עד אשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן אלא מעברות נחלי ארנון מנלן דכתיב (ד) על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה וגו' תנא את והב בסופה שני מצורעים היו דהוו מהלכין בסוף מחנה ישראל כי הוו קא חלפי ישראל אתו אמוראי (ה)

עבדי

עין משפט נר מצוה

א א מיי' פ"י מהלכות ברכות הל' ט סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' ריח סעיף ה:

ב ב ג מיי' שם הל' ט סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכח סעיף ה:

ג ד מיי' שם טוש"ע או"ח סי' ריח ס"ג וסי' רכד סעיף יג:

ד ה מיי' שם הלכה ג סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכב סעיף ב:

ו [מיי' שם הלכה ו טוש"ע או"ח סי' רכג סעי' ג]:

ז [מיי' שם הלכה ד טוש"ע או"ח סי' רכב סעי' ד]:

ח ח ט מיי' שם הלכה כב כה כו סמג שם טוש"ע או"ח סי' רל סעיף ה:

י [מיי' שם הל' ג טוש"ע או"ח סי' רכב סעיף ג]:

כ [מיי' פ"ז מהל' בית הבחירה הל' ה]:

ו ל מיי' פ"ז מהל' בית הבחירה הלכה ב סמג עשין קסד:

ז מ טוש"ע או"ח סי' ריח סעיף ה:

ח נ מיי' פ"י מהלכות ברכות הלכה ט סמג עשין כז טוש"ע שם סעיף ב:

ט ס מיי' שם טוש"ע שם סעיף ד:

י ע [מיי' שם] טוש"ע שם סעיף ה:

תורה אור השלם

1. וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ: דברים ו ה
2. וְהִנֵּה בֹעַז בָּא מִבֵּית לָחֶם וַיֹּאמֶר לַקֹּוֹצְרִים יְיָ עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְבָרֶכְךָ יְיָ: רות ב ד
3. וַיֵּרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְיָ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְיָ עִמְּךָ גִּבּוֹר הַחָיִל: שופטים ו יב
4. שְׁמַע לְאָבִיךָ זֶה יְלָדֶךָ וְאַל תְּבוּז כִּי זָקְנָה אִמֶּךָ: משלי כג כב
5. עֵת לַעֲשׂוֹת לַיְיָ הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ: תהלים קיט קכו
6. וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ יְיָ אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת הָעָם מִתַּחַת יַד מִצְרָיִם: שמות יח י
7. וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה מִיְּמִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם: שמות יד כב
8. וַיַּעַמְדוּ הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן בְּרִית יְיָ בְּחָרְבָה בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן הָכֵן וְכָל יִשְׂרָאֵל עֹבְרִים בַּחֲרָבָה עַד אֲשֶׁר תַּמּוּ כָּל הַגּוֹי לַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן: יהושע ג יז
9. עַל כֵּן יֵאָמֵר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְיָ אֶת וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אַרְנֹן: במדבר כא יד

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף. אבל בשנעקר עכו"ם ממקום אחד אומר ברוך שעקר עבודה אחרת מן המקום הזה.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמו אמורא' טשו להו בנחלי ארנון עבדי לה:

הגהות הגר"א

[א] גמ' אניסא דיחיד איהו. נ"ב וכ"ה וכר בריה. גירסת הגאונים והרי"ף:

מוסף רש"י

צווחה. לעקה (ירמיה יד ב) קול מהומת מלחמה (תהלים קמד יד). לברך על הרעה. כרוך דיין האמת (מגילה כה.). על הטובה. כרוך הטוב והמטיב (שם). בפונדתו. לרעקי שאחר בו מתניו (יבמות ו:). קפנדריא. לקלר הילוכו אלא להקיף, ויכנס בפתח זה ולא בשכנגדו, ולא לשם עבודה אלא לעשות לרכיו (שם וכנר"ז סוטה לט.). שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם. דמותר לאדם לשאול בשלום חברו בשם, כגון יפיס ה' עליך שלום, ואין בו משום מוציא שם שמים לבטלה, מרבי. ל"א שאילת שלום בשם, דמייב אדם לשאול בשלום חברו בשם, ואנו נמי כי שיילינן אהדדי מדכריגן שם, דשלום שמו של הקב"ה, לכתיב (שופטים ו) ויקרא לו ה' שלום, לשם ה' (מכות כג: ריב"ן). דהוו מהלכין בסוף מחנה ישראל. שמלוורעין משמלאין חוץ למחנה ישראל (מנחות צה.).

רבינו חננאל

הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה. אוקימנה אניסא דרבים כולי עלמא מחייבי לברוכי, אבל אניסא דיחיד, כגון ההוא גברא דנפל עליה אריה ואיתציל, וכגון ההוא דצחא בפקתא דערבות ואיברי ליה עינא ושתא כולי, איהו חייב לברוכי אחרינו לא מיחייב. פיר' פקתא מקום מדבר שאין בו מים כדגרסינן במשקין פרק ראילו מגלחין עושה לו חנות בפקתא [כלומר] בית למכור מים. תנו רבנן הרואה מעברות הירדן ומעברות הים ומעברות נחל ארנון ואבני אלגביש בבית חורון. כל מעשה עוג אינו כתוב במסכת ברכות. ואבן שורק עוג במשה כלשון הזה כתוב בה בלבד. את והב, שני בני אדם אחד שמו את, ואחד שמו והב ושניהם מצורעים היו. אסיקנה [על כולן] צריך שיתן שבח והודאה לפני המקום.

1) אבני אלגביש במורד בית חורון. וה"ה מקום שנפל שם מחנה סנחריב דלא גרע חזקיה מאדם 2) המסויים אלא לא חש לפרש לפי שידוע המקום סביב ירושלים. ושוב היה נראה לרבינו יהודה כיון שאין הנס ידוע ע"פ המקום כי הנך אין מבארכין עליו אלא אותם שנעשה להם הנס. וכן כל אדם מברך על ניסו אף על פי שאינו ניכר מתוך המקום:

ארבעה צריכין להודות יורדי הים וכו'. ובתהלים 3) כזה הסדר אלא משיב הולכי המדבר ראשון דקרא נקט סדר המסוכנין יותר תחלה וגמרא נקט 4) המצויין תחלה: 5) **ואימא** בי עשרה ותרי רבנן. 6) ועבדי לאומרא ואפילו ליכא תרי רבנן ונהגו העולם לברך אחר שקורא בתורה ודוקא בחולה שנפל למטה אבל אם בראשו או במעיו ואינו מוטל למטה לא. ה"ל יוסף: **פטרתן** יתי מלאודויי. וא"מ והא אמרינן 7) ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה וי"ל דרב יהודה היה מתלמידי דרב ורב סבר לעיל בפרק כילד מברכין (דף מ:) דלא בעינן אלא הזכרת השם 8) (או מלכות ורחמנא היינו מלכות): לך

עבדי להון נקירותא וטשו בהון אמרי כי חלפי ישראל הכא נקטלינון ולא הוו ידעי דארון הוה מסגי קמייהו דישראל והוה ממיך להו טורי מקמייהו כיון דאתא ארון אדבקו טורי בהדי הדדי וקטלינון ונחת דמייהו לנחלי ארנון כי אתו את והב חזו דמא דקא נפיק מביני טורי אתו ואמרי להו לישראל ואמרו שירה היינו דכתיב [1]ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב. אבני אלגביש מאי אבני אלגביש תנא אבנים שעמדו על גב איש וירדו על גב איש עמדו על גב איש זה משה דכתיב [2]והאיש משה עניו מאד וכתיב [3]ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה ירדו על גב איש זה יהושע דכתיב [4]קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וכתיב [5]ויהי בנוסם מפני בני ישראל הם במורד בית חורון וה' השליך עליהם אבנים גדולות. אבן שבקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל גמרא גמירי לה אמר מחנה ישראל כמה הוי תלתא פרסי איזיל ואיעקר טורא בר תלתא פרסי ואישדי עלייהו ואיקטלינהו אזל עקר טורא בר תלתא פרסי ואייתי על רישיה ואייתי קודשא בריך הוא עליה קמצי ונקבוה ונחית בצואריה הוה בעי למשלפה משכי שיניה להאי גיסא ולהאי גיסא ולא מצי למשלפה והיינו דכתיב [6]שני רשעים שברת וכדר' שמעון בן לקיש [7]דא"ר שמעון בן לקיש מאי דכתיב שני רשעים שברת אל תקרי שברת אלא שרבבת [8]משה כמה הוה עשר אמות שקיל נרגא בר עשר אמין שוור עשר אמין ומחייה בקרסוליה וקטליה. ואבן שישב עליה משה דכתיב [7]וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה. ואשתו של לוט שנאמר [8]ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח וחומת יריחו שנבלעה דכתיב [9]ותפול החומה תחתיה בשלמא כולהו גיסא אלא אשתו של לוט פורענותא הוא דאמר ברוך דיין האמת והא הודאה ושבח קתני [8]תני אף לוט ועל אשתו מברכים שתים על אשתו אומר ברוך דיין האמת ועל לוט אומר ברוך זוכר את הצדיקים [9]א"ר יוחנן אפילו בשעת כעסו של הקב"ה זוכר את הצדיקים שנאמר [10]ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה וגו': וחומת יריחו שנבלעה: וחומת יריחו שנאמר [9]ויהי כשמוע העם את קול השופר ויריעו העם תרועה גדולה ותפול החומה תחתיה כיון דפותיה ורומה כי הדדי נינהו משום הכי אבלעה בלועי אמר רב יהודה אמר רב [7]בארבעה צריכין להודות יורדי הים הולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא יורדי הים מנלן דכתיב [11]יורדי הים באניות וגו' המה ראו מעשי ה' ואומר ויעמד רוח סערה יעלו שמים ירדו תהומות ואומר יחוגו וינועו כשכור ואומר ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם ואומר יקם סערה לדממה ואומר וישמחו כי ישתוקו ואומר יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם הולכי מדברות מנלן דכתיב תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו ויצעקו אל ה' וידריכם בדרך ישרה יודו לה' חסדו מי שחלה ונתרפא דכתיב אוילים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו כל אוכל תתעב נפשם וגו' ויזעקו אל ה' בצר להם וגו' ישלח דברו וירפאם וגו' יודו לה' חסדו מי שהיה חבוש בבית האסורין מנלן דכתיב יושבי חשך וצלמות וגו' כי המרו אמרי אל וגו' ואומר ויכנע בעמל לבם וגו' ואומר ויזעקו אל ה' בצר להם ואומר יוציאם מחשך וצלמות וגו' ואומר יודו לה' חסדו מאי מברך אמר רב יהודה [2]ברוך גומל חסדים טובים [א] אביי אמר וצריך לאודויי קמי עשרה דכתיב [12]וירוממוהו [9]בקהל עם וגו' מר זוטרא אמר ותרין מינייהו רבנן שנאמר [12]ובמושב זקנים יהללוהו מתקיף לה רב אשי ואימא כולהו רבנן מי כתיב בקהל זקנים בקהל עם כתיב ואימא [2]רבי עשרה שאר עמא ותרי רבנן קשיא רב יהודה חלש ואתפח על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך ניהלן ולא יהבך לעפרא אמר להו [2]פטרתון יתי מלאודויי והא אמר אביי בעי אודויי באפי עשרה והא איהו לא קא מודה לא צריך דעני בתרייהו אמן: אמר רב יהודה [9]שלשה צריכין שימור ואלו הן חולה חתן וכלה במתניתא תנא חולה חיה חתן וכלה ויש אומרים אף אבל [9]ויש אומרים אף תלמידי חכמים בלילה: ואמר רב יהודה שלשה דברים [9][המאריך בהן] מאריכין ימיו ושנותיו של אדם המאריך בתפלתו והמאריך על שלחנו והמאריך בתפלתו מעליותא היא והאמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן כל

יא א טוס"ע או"ח סי' ריח סעיף ח:

יב ב מיי' פ"י מהלכות ברכות הל' ח סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' ריט ס"ג:

יג ג מיי' שם טוש"ע שם סעיף ב:

יד ד מיי' שם טוש"ע שם סעיף ג:

טו ה טוש"ע שם סעיף ד:

תורה אור השלם

1. וְאַשֻּׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר וְנִשְׁעַן לִגְבוּל מוֹאָב:
במדבר כא טו
2. וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנִיו מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה:
במדבר יב ג
3. וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל יְיָ וַיַּחְדְּלוּ הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא נִתַּךְ אָרְצָה:
שמות ט לג
4. וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ וְסָמַכְתָּ אֶת יָדְךָ עָלָיו:
במדבר כז יח
5. וַיְהִי בְּנֻסָּם מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם בְּמוֹרַד בֵּית חוֹרֹן וַיְיָ הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת מִן הַשָּׁמַיִם עַד עֲזֵקָה וַיָּמֻתוּ רַבִּים אֲשֶׁר מֵתוּ בָּאֲבָנֵי הַבָּרָד מֵאֲשֶׁר הָרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּחֶרֶב:
יהושע י יא
6. קוּמָה יְיָ הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהָי כִּי הִכִּיתָ אֶת כָּל אֹיְבַי לְחִי שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ:
תהלים ג ח
7. וְיָדֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ:
שמות יז יב
8. וַתִּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח:
בראשית יט כו
9. וַיָּרֵע הָעָם וַיִּתְקַעוּ בַּשֹּׁפָרוֹת וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הָעָם אֶת קוֹל הַשּׁוֹפָר וַיָּרִיעוּ הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֶּיהָ וַיַּעַל הָעָם הָעִירָה אִישׁ נֶגְדּוֹ וַיִּלְכְּדוּ אֶת הָעִיר:
יהושע ו כ
10. וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת לוֹט מְתוֹךְ הַהֲפֵכָה בְּהַהְפֵךְ אֶת הֶעָרִים אֲשֶׁר יָשַׁב בָּהֶן לוֹט:
בראשית יט כט
11. יוֹרְדֵי הַיָּם בָּאֳנִיּוֹת עֹשֵׂי מְלָאכָה בְּמַיִם רַבִּים:
תהלים קז כג
12. וִירוֹמְמוּהוּ בִּקְהַל עָם וּבְמוֹשַׁב זְקֵנִים יְהַלְלוּהוּ:
תהלים קז לב

רבינו חננאל

ועל לוט מברך ב' א' י"י אלהינו מ' ה' זוכר הצדיקים. ועל אשתו מברך ב' א' י"י אלהינו מ' ה' דיין האמת. **אמר רב יהודה ארבעה צריכים להודות.** ואילו הן, יורדי הים והולכי מדברות וחולה שנתרפא וחבוש בבית האסורים שיצא, אילו כולן צריכין לברך בפני עשרה ב' א' י"י אלהינו מ' ה' גומל לחייבים טובות. ואם אומרים לו אחרים בריך רחמנא דיהבך לן ולא דמך בנעפר[א], וענה אחריהם אמן, נפטר מלהודות [ובפני עשרה]. **שלשה מאריכין ימיו ושנותיו שלאדם המאריך בתפילתו והמאריך על שלחנו והמאריך בבית הכסא.** ומקשינן וכי המאריך בתפילתו מעליותא היא, והאמר ר' יוחנן

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה לא נתן וכו' בתוי"ט הס"ד ואח"כ מ"ה אמר עוג חשב כן בלבו הס"ד ואח"כ מ"ה מתנה וכו' תלתא פרסי **מחנה ישראל:** (ב) ד"ה משה וכו' הקיס את המשכן שנאמר ויקם משה את המשכן ולדקינן הקיס: (ג) ד"ה וירוממוהו וכו' המזמור **כתיב** הס"ד:

גליון הש"ם

גמ' דכתיב ויירוממוהו בקהל עם. וקבל מקרי עשרה כמו שפירש"י בכתובות ז ע"ב ד"ה במקהלות: **שם** אר"י שלשה צריכין שמור. מג"א סי' רל"ט ס"ק ז: **שם** וי"א אף ת"ח. עי' רבינו יונה פ"ק דמסכתין דף ד ע"ב ד"ה שנאמר: **שם** ג' דברים המאריך בהן מאריכין. עי' לעיל מז ע"א ופע"ק (פרק"א במ"ל): **תד"ה ארבעה כו'** המצויין תחלה. עי' רש"ש כתוס' ד"ה יליאות:

הגהות הגר"א

[א] גמ' תסקיים עוביס (רשוס קו על מלות הללו) וי"ל לחייבים עוטות שנמלני כל עוב. רי"ף ולא"ס:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש מובא הדברים בזה"ל. שאלו לרב האי גאון מפני מה וכו'. ב. בתוס' רי"ש הוסיף. שיורדי הים מצוי יותר מהולכי מדברות וכן כל אחד מחבירו.

לעזי רש"י

קביליא [קיביל"א]. קרסול.

מוסף רש"י

בקרסוליה. הוא קשר העקב (כת"י). **ארבעה צריכין להודות.** ולהכיא קרבן תודה דכתיב בהו (תהלים קז) ויזבחו זבחי תודה (מנחות עט: כת"י). **בגדתאה.** בעל אגדה, ל"א שם מקום שהוא בבבל ששמו בגדד (יבמות סז:) דמן בגדת (כתובות יז) עיר שבבבל ושמה בגדת, כפסק סדרו של רב שרירא גאון היא מזכרת (שם ז:).

מסורת הש"ס

(א) [גמגילה טו: סוטה יב:], (ב) [בכורות מד.], (ג) [בשאלתות פ' ויצא סי' כי"ז אימא דאמר ר"י], (ד) [בשובה רב האי גאון על הלא קסקיס הגך ד' דלריכין להודות כפלר הגאמר בפסוק עי' בערוך ערך מרבע ומתמלא נתת וכלל דבריו דבקרא סדורין מה שבמים עפי ובגמרא מסדר לפוס הקרוביו לפכנה ולא"ע בתוס' ד"ה מרבעה וכו' שכתבו להיפך וע"ע בתוס' דשבת ב. ד"ה יליאות וכן מפרש רב האי בד' לריכין להודות ע"פ היטב), (ה) [סוטה ה. קדושין מט:], (ו) [וע"ע פירוש רש"י ימנו] מז: ומתוכות ז: י:], (ז) שיין לע"ל, (ח) [במכר ביבוהלמי הביאו הרא"ש סי' ח], (ט) [הטור בא"ח סי' ריט העתיק דברי תוס' הללו בזה"ל וכיון דלא אפשטא עבדינן לחומרא ובעינן תרוייהו], (י) [לעיל מ:], (כ) [כל זה מוזכר המעי"ע],

מעיין בה. אומר בלבו שמיעשה בקשתו לפי שהתפלל בכונה: **לאב לב.** שאין בקשתו נעשית: **פוחלת.** לשון תפלה כמו ויחל משה (שמות לב): **מזכירין עונותיו.** שעל ידיהן מפשפשים למעלה במעשיו לומר בזוטא זה בזכיותיו נראה מה הם: **קיר נטוי.** מקוס סכנה: **מוסר דין.** בזוטא הוא בזכיותיו שמכרו יהיה נענש על ידו: **ה"ג הא דמעיין** (א) **הא דלא מעיין: גולגי גפנים. וידילי"ש בלע"ז: מוריגי בהמה.** כל בשר שבבהמה שאינו חלק אלא דומה למורג חרוז שאינו חלק כמו החיך והלשון והכרס הפנימי ובית הכוסות: **הפולה.** שאינו יושב אלא על בריכו שמתוך כך נקביו נפתחין יותר מדאי: הכי גרסינן **הא דמאריך ואלו הא דמאריך ולא אלו: למגדלי חזירים ומלוי ברבית.** שכבר מרובה בלא טורח ושמחיים בחלקם לכך פניהם להופיס: **הימנותא.** לשון שבועה כלומר באמונה שתיהן אסורות לי: **ואברכה מברכיך.** והמברך ברכת המזון מברך לבעל הבית: **יוסף מה קודם לאחיו.** דכתיב וימת יוסף וכל אחיו (שמות א): **לריכים רחמים.** לריכים לבקש רחמים שיבאו לפי שהם בידו של הקב"ה ואין להם רשות לבא אלא ברשותו: **ראה קראתי בשם.** ראה משמע (ב) היש בלבך תן עיניך בדבר: **לך אמור לו לבצלאל עשה משכן ארון וכלים.** שכן הם סדורים בפרשת כי תשא ראה קראתי בשם וגו' את אהל מועד ואת הארון לעדות וכל הפרשה ומשה אמר לו עשה ארון וכליס כגון שלחן ומנורה ואחר כך משכן דס"ל לר"י שכסדר שהם סדורים בויקהל לי תרומה אמר לו: **אוסיום שבראתו בהן שמים וארץ.** על ידי לירופן ובספר ילירה תני להו: **כל חלום ולא טווים.** כל חלומות ירואה אדם ולא ירואה אחד מאותן שהוא שרוי בתענית שאינו טוב. טווים לשון תענית כמו ובת טווים האמור בדריוש (דניאל ו): **דלא מפשר.** שלא פתרוהו: **לאגרתא דלא מקריא.** לא טוב ולא רע הוא שכל החלומות הולכין אחר הפתרון: **עדיף מחלומא טבא.** שמביא את האדם לידי תשובה: **עליכוהיה מספייה.** דיו (ג) עלבונו. מה שאדם מתעצב עליו מבטל את החלוס: **אפילו לדידי.** שאני מאור עיניים: **בדיחוהיה מפרחא ליה.** (ד) מבטליה: **מגגדא.** ממלקות. קשה לגוף האדם יותר ממלקות לפי שדוחג ממנו: **זה חלוס רע.** מירואתו יסוד ויכנע: והסיא

א) נעיל לב:, **ב)** [כ"ה טז:], **ג)** חגיגה כז. מנחות לז. ע"ש, **ד)** [שבת פפ. ע"ש], **ה)** נדרים מט: ע"ש, **ו)** סוטה יג: ע"ש, **ז)** מרדכי תסר ל' כתיב, **ח)** והמייני, **ט)** וידבר, **י)** [בפ' ויקהל] פסוק ל"א כתיב בתבונה בלא י"ו אבל דע בפ' כי תשא ל"א פסוק ג' כתיב ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכן יתכן לחיות כתוב הכא ואמלא אותו וגו' והוא קרא מוקדם], **כ)** [פ' כל חלוס יש בו שוס ממנותא אבל מה שהוא רואה כשהוא בא אין בו ממנות ערוך בערך טווים], **ל)** נדרים מ.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ה"ג הא דמעיין בה הא דלא מעיין בה הס"ד: **(ב)** ד"ה ראה וכו' ראה משמע (היש בלבך) תא"מ וי"ב ס"א הכן את לבבך: **(ג)** ד"ה עלעיבומיה מקפייה (ליין) מז"מ וי"ב ס"א די לו: **(ד)** ד"ה בדיחוהיה וכו' ליב טיבותיה מבטלתו. ר"ב ס"א דלא מתקיים עליו כלל:

לעזי רש"י

וידילי"ש. קנוקנות.

מוסף רש"י

ומעיין בה. מלפה שתעשה בקשתו על ידי שאלכתו (לעי"ל לב:). **סוף בא לידי כאב לב.** סוף שאינה נעשית ומתלאת מחלת ממושכה חגם וחיה כאב לב, כשאדם מלפה ולין תאותו בלא (שם). **תוחלת.** לשון חילוי ותמיהה (שם). **קיר נטוי.** המוכן ליפול על בני אדם (תהלים סב ד) ועובר תחתיו, מזכיר עונותיו שאומר כלום לאוי זה לעשות לו בם, ומתוך כך הוא נבדק (ר"ה טז:). **ועיון תפלה.** סומך על תפלתו שתהא נשמעת ומתאמץ לכוין לבו (שם). **ומוסר דין על חבירו לשמים.** כמו (בראשית טו) ישפוט ה' ביני וביניך, אומרים כלום לאוי שיענש תבוא על ידו (ר"ה שם). **שלחנו של אדם מכפר עליו.** בהכנעת אומרים (חגיגה כז.) דומן פרוסה לאוכלים (מנחות צז. ובשטמ"ק: לענין). **תחתוניות.** פיג"ש (שבת פא.). **ולולבי גפנים.** אותן פילוין הגלגין בגפן וקוראין ווידל"ש (שם). **שקנה בו חבירו.** אמיל ואחלכיה נמי קאי (שם). **מטרוניתא.** שרית נכרית (ב"מ פד:). **שמא בצל אל היית וידעת.** כי נולאי כך לוה לי הקב"ה, וכן עשה המשכן תחלה ואחר כך עשה כלים (שמות לח כב).

רבינו חננאל

המאריך בתפילתו ומעיין בה בא לידי כאב לב, שנאמר תוחלת ממושכה מחלה לב. ומפרקינן התם במאריך ומעיין [הכא דאמר]רינן המאריך [דמפיש] ברחמי. המאריך על שלחנו. בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר, עכשיו שלחן מכפר שמאכיל עניים. פירוש המאריך בבית הכסא, לא דתלי נפשיה טובא, דמי דתלי נפשיה טובא בבית הכסא בא לידי תחתוניות, אלא בדבריש נפשיה [בכל] שעתא ושעתא. פירוש הימנותא...] הנאמן יון...]

עין משפט נר מצוה

יז א טוש"ע או"ח סימן לא סעיף ה:

יח ב טוש"ע או"ח סי' רל סעיף ג:

תורה אור השלם

1. תּוֹחֶלֶת מִמְּשֹׁכָה מַחֲלָה לֵב רֶעָע חַיִּים תַּאֲוָה בָּאָה: משלי יג יב
2. הַמִּגְבַּהַּ עֵץ שָׁלוֹשׁ אַמּוֹת גָּבֹהּ וְאָרְכּוֹ שְׁתַּיִם אַמּוֹת וּמִקְצֻעוֹתָיו לוֹ וְאָרְכּוֹ וְקִירֹתָיו עֵץ וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְיָ: יחזקאל מא כב
3. לְאַהֲבָה אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאָרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם: דברים ל כ
4. וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה: בראשית יב ג
5. פַּלְגֵי מַיִם לֵב מֶלֶךְ בְּיַד יְיָ עַל כָּל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַטֶּנּוּ: משלי כא א
6. אֶרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה: דברים יא יב
7. אֲדֹנָי עֲלֵיהֶם יִחְיוּ וּלְכָל בְּהֶן חַיֵּי רוּחִי וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי: ישעיהו לח טז
8. וְאֲלִישָׁע דִּבֵּר אֶל הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הֶחֱיָה אֶת בְּנָהּ לֵאמֹר קוּמִי וּלְכִי אַתְּ וּבֵיתֵךְ וְגוּרִי בַּאֲשֶׁר תָּגוּרִי כִּי קָרָא יְיָ לָרָעָב וְגַם בָּא אֶל הָאָרֶץ שֶׁבַע שָׁנִים: מלכים ב ח א
9. וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב: יחזקאל לו כט
10. וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶּן חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה: שמות לא א-ב
11. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְיָ בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶּן חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה: שמות לה ל
12. וַיְמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל מְלָאכָה: שמות לה לא
13. יְיָ בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה: משלי ג יט
14. בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ וּשְׁחָקִים יִרְעֲפוּ טָל: משלי ג כ
15. דְּהוּא מְהַשְׁנָא עִדְּנַיָּא וְזִמְנַיָּא מְהַעְדֵּה מַלְכִין וּמְהָקֵים מַלְכִין יָהֵב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין וּמַנְדְּעָא לְיָדְעֵי בִינָה: דניאל ב כא
16. וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי אוֹתוֹ אֶת אֲהֲלִיאָב בֶּן אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה דָן וּבְלֵב כָּל חֲכַם לֵב נָתַתִּי חָכְמָה וְעָשׂוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ: שמות לא ו
17. יָדַעְתִּי כִּי כָּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו: קהלת ג יד
18. הַנְּבִיא אֲשֶׁר אִתּוֹ חֲלוֹם יְסַפֵּר חֲלוֹם וַאֲשֶׁר דְּבָרִי אִתּוֹ יְדַבֵּר דְּבָרִי אֱמֶת מָה לַתֶּבֶן אֶת הַבֹּר נְאֻם יְיָ: ירמיהו כג כח
19. וַיֵּחָלֵם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶّמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי: בראשית לז ט

כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב שנאמר [1]תוחלת ממושכה מחלה לב [2]וא"ר יצחק שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חבירו לשמים **הא לא קשיא** [3]**הא דמעיין בה הא דלא מעיין בה** והיכי עביד דמפיש ברחמי והמאריך על שלחנו דלמא אתי עניא ויהיב ליה דכתיב [2]המזבח עץ שלש אמות גבוה וכתיב וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' [3]פתח במזבח וסיים בשלחן ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרוייהו כל זמן שבהמ"ק קיים מזבח מכפר על ישראל ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו והמאריך בבית הכסא מעליותא הוא [7]והתניא עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי גפנים ומוריגי בהמה ושדרו של דג ודג מליח שאינו מבושל כל צרכו והשותה שמרי יין והמקנח בסיד ובחרסית והמקנח בצרור שקנח בו חבירו וי"א אף התולה עצמו בבית הכסא יותר מדאי לא קשיא הא דמאריך ותלי הא דמאריך ולא תלי כי הא דאמרה ליה ההיא מטרוניתא לר' יהודה בר' אלעאי [8]פניך דומים למגדלי חזירים ולמלוי ברבית אמר לה הימנותא לדידי תרוייהו אסירן אלא עשרים וארבעה בית הכסא איכא מאושפיזאי לבי מדרשא דכי אזילנא בדיקנא נפשאי בכולהו. ואמר רב יהודה שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם מי שנותנין לו ס"ת לקרות ואינו קורא [3]כום של ברכה לברך ואינו מברך והמנהיג עצמו ברבנות ס"ת לקרות ואינו קורא דכתיב [3]כי הוא חייך ואורך ימיך כום של ברכה לברך ואינו מברך דכתיב [4]ואברכה מברכיך והמנהיג עצמו ברבנות [9]דא"ר חמא בר חנינא מפני מה מת יוסף קודם לאחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות: ואמר רב יהודה אמר רב שלשה צריכים רחמים מלך טוב שנה טובה וחלום טוב מלך טוב דכתיב [5]פלגי מים לב מלך ביד ה' שנה טובה דכתיב [6]תמיד עיני ה' אלהיך בה [7]מראשית השנה ועד אחרית שנה חלום טוב דכתיב [7]ותחלימני [8](ותחייני): אמר רבי יוחנן שלשה דברים מכריז עליהם הקב"ה בעצמו ואלו הן רעב ושובע ופרנס טוב רעב דכתיב [8]כי קרא ה' לרעב וגו' שובע דכתיב [9]וקראתי אל הדגן והרביתי אותו פרנס טוב דכתיב [10](ויאמר) ה' אל משה לאמר ראה קראתי בשם בצלאל וגו' אמר רבי יצחק אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן נמלכים בצבור שנא' [11]ראו קרא ה' בשם בצלאל אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה משה הגון עליך בצלאל אמר לו רבונו של עולם אם לפניך הגון לפני לא כל שכן אמר לו אף על פי כן לך אמור להם הלך ואמר להם לישראל הגון עליכם בצלאל אמרו לו אם לפני הקדוש ברוך הוא ולפניך הוא הגון לפנינו לא כל שכן א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן בצלאל על שם חכמתו נקרא בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור לו לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים הלך משה והפך ואמר לו עשה ארון וכלים ומשכן אמר לו משה רבינו מנהגו של עולם אדם בונה בית ואחר כך מכנים לתוכו כלים ואתה אומר עשה לי ארון וכלים ומשכן כלים שאני עושה להיכן אכניסם שמא כך אמר לך הקב"ה עשה משכן ארון וכלים אמר לו שמא בצל אל היית וידעת אמר רב יהודה אמר רב יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ כתיב הכא [12]וימלא אותו רוח אלהים בחכמה [9]ובתבונה ובדעת וכתיב התם [13]ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה וכתיב [14]בדעתו תהומות נבקעו אמר רבי יוחנן אין הקדוש ברוך הוא נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה שנא' [15]יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה שמע רב תחליפא בר מערבא ואמרה קמיה דרבי אבהו אמר ליה אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה דכתיב [16]ובלב כל חכם לב נתתי חכמה: אמר רב הסדא [9]כל חלום ולא טוות ואמר רב חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא ואמר רב חסדא לא חלמא טבא מקיים כוליה ולא חלמא בישא מקיים כוליה ואמר רב חסדא חלמא בישא עדיף מחלמא טבא וא"ר חסדא חלמא בישא עציבותיה מסתייה חלמא טבא חדויה מסתייה אמר רב יוסף חלמא טבא אפילו לדידי בדיחותיה מפכחא ליה ואמר רב חסדא חלמא בישא קשה מנגדא שנאמר [17]והאלהים עשה שייראו מלפניו ואמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן זה חלום רע [18]הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה לתבן את הבר נאם ה' וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום אלא אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי [9]כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים אמר ר' ברכיה חלום אף על פי שמקצתו מתקיים כולו אינו מתקיים מנא לן מיוסף דכתיב [19]והנה השמש והירח וגו' **וההיא**

שלשה דברים] מקצרין [ימיו ושנותיו של אדם מי שנותנין לו] כוס לברך [ואינו מברך ומי] שנותנין לו ספר [תורה לקרות ואי]נו קורא והמנהיג עצמו [ברבנות], אפילו בצינעה אבל בפרהסיה [כר]בן גמליאל שהיה נוהג נשיאותו בר[בי]ם שפיר דמי. **אמר רב** שלשה צריכין רחמים, פרנס טוב שנה טוב חלום טוב כול'. אמר ר' יוחנן שלשה הקב"ה מכריז עליהן שובע [רעב ופ]רנס כול'. אין מעמידין פרנס על [הצבור] אלא אם נמלכין בציבור, שנאמר ויאמר יי אל משה ראה קראתי בשם בצלאל וגו'. אין הקב"ה נותן חכמה אלא לחכמים שנאמר יהיב חכמתא לחכימין, וכתיב ובלב כל חכם לב נתתי חכמה. כל חלם ולא טווים. פירוש כל חלום שחולם אדם שלן בתענית [שלא יתק]יים. וכן כל חלום דלא איפשר ... ממלקות.

נה: הרואה פרק תשיעי ברכות

שבע זימנין לגזרו עלך. כך הוא הלשון שבע זימנין לגזרו עלך[א] ויש מפרש דשבע זימנין גרים לומר חלמא טבא חזאי וכן לענות אחריו. אבל ר"י לא היה רגיל לאומרו אלא שלש פעמים: **פותרי** חלומות. פירש ר"י דמזל שעת הלידה גריס[ב] ואין הדבר תלוי בחכמה: הרוא"ה

והיא שעתא אמיה לא הות א"ר לוי לעולם יצפה אדם לחלום טוב עד כ"ב שנה מנלן מיוסף דכתיב [1]אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' וכתיב [2]ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה וגו' מן שבסרי עד תלתין כמה הוי תלת סרי ושב דשבעא ותרתי דכפנא הא כ"ב אמר רב הונא לאדם [ו]טוב אין מראין לו חלום טוב ולאדם רע אין מראין לו חלום רע תניא נמי הכי כל שנותיו של דוד לא ראה חלום טוב וכל שנותיו של אחיתופל לא ראה חלום רע [(ז)] והכתיב [3]לא תאונה אליך רעה [ז]ואמר רב חסדא אמר רב ירמיה בר אבא שלא יבהילוך לא חלומות רעים ולא הרהורים רעים ונגע לא יקרב באהלך שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעה שאתה בא מן הדרך אלא איהו לא חזי ליה אחריני חזו ליה וכי לא חזא איהו מעליותא הוא והאמר ר' זעירא [ז]כל הלן שבעה ימים בלא חלום נקרא רע שנאמר [4]ושבע ילין בל יפקד רע אל תקרי שבע אלא שבע אלא הכי קאמר דחזא ולא ידע מאי חזא אמר רב הונא בר אמי אמר ר' פדת א"ר יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה ילך ויפתרנו בפני שלשה יפתרנו והאמר רב חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא אלא אימא [ח]יטיבנו בפני שלשה ליתי תלתא ולימא להו חלמא טבא חזאי ולימרו ליה הנך טבא הוא וטבא ליהוי רחמנא לשוייה לטב שבע זימנין לגזרו עלך מן שמיא דלהוי טבא ויהוי טבא ולימרו ג' הפוכות וג' פדויות ושלש שלומות שלש הפוכות [5]הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה [6]אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדיו והפכתי אבלם לששון וגו' [7]ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך וגו' שלש פדויות דכתיב [8]פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו' [9]ופדויי ה' ישובון וגו' [10]ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה וגו' שלש שלומות דכתיב [11]בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו [12]ורוח לבשה את עמשי וגו' [13]ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וגו' אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בהדי הדדי אמרי כל חד וחד מינן לימא מלתא דלא שמיע ליה לחבריה פתח חד מינייהו ואמר [ב]האי מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידייהו ולימא הכי רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא בין שחלמתי אני לעצמי ובין שחלמו לי חבירי ובין שחלמתי על אחרים אם טובים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף ואם צריכים רפואה רפאם כמי מרה על ידי משה רבינו וכמרים מצרעתה וכחזקיהו מחליו וכמי יריחו על ידי אלישע וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לברכה כן הפוך כל חלומותי עלי לטובה ומסיים בהדי כהני דעני צבורא אמן ואי [א] לא לימא הכי אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום ושמך שלום יהי רצון מלפניך שתשים עלינו שלום פתח אידך ואמר האי מאן דעייל למתא ודחיל מעינא בישא לנקוט זקפא דידא דימיניה בידא דשמאליה וזקפא דידא דשמאליה בידא דימיניה ולימא הכי אנא פלוני בר פלוני [ד]מזרעא דיוסף קאתינא דלא שלטא ביה עינא בישא שנאמר [14]בן פורת יוסף בן פורת עלי עין וגו' אל תקרי עלי עין אלא עולי עין ר' יוסי בר' חנינא אמר מהכא [15]וידגו לרוב בקרב הארץ מה דגים שבים מים מכסים עליהם ואין עין רעה שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין עין רעה שולטת בהם ואי דחיל מעינא בישא דיליה ליחזי אטרפא דנחיריה דשמאליה פתח אידך ואמר האי מאן דחליש יומא קמא לא לגלי כי היכי דלא לתרע מזליה מכאן ואילך לגלי [ה]כי הא דרבא כי הוה חליש יומא קמא לא מגלי מכאן ואילך א"ל לשמעיה פוק אכריז רבא חלש מאן דרחים לי לבעי עלי רחמי ומאן דסני לי לחדי לי וכתיב [16]בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו שמואל כי הוה חזי חלמא בישא אמר [17]וחלומות השוא ידברו כי הוה חזי חלמא טבא אמר וכי החלומות השוא ידברו והכתיב [18]בחלום אדבר בו רבא רמי כתיב בחלום אדבר בו וכתיב וחלומות השוא ידברו לא קשיא כאן ע"י מלאך כאן ע"י שד א"ר ביזנא בר זבדא א"ר עקיבא א"ר פנדא א"ר נחום א"ר בירים משום זקן אחד ומנו ר' בנאה עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים פעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה וכולם נתקיימו בי לקיים מה שנאמר [ו]כל החלומות הולכים אחר הפה אטו כל החלומות הולכים אחר הפה קרא הוא אין וכדרבי אלעזר דא"ר אלעזר מנין [ו]שכל החלומות הולכין אחר הפה שנאמר [19]ויהי כאשר פתר לנו כן היה אמר רבא והוא דמפשר ליה מעין חלמיה שנאמר [20]איש כחלומו פתר [21]וירא שר האופים מנא ידע א"ר אלעזר מלמד שכל אחד ואחד הראוהו חלומו ופתרון חלומו של חבירו [ו]א"ר יוחנן השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו הרי זו נבואה קטנה ואמר ר' יוחנן ג' חלומות מתקיימין חלום של שחרית וחלום שחלם לו חבירו וחלום שנפתר בתוך חלום ויש אומר אף חלום שנשנה שנאמר [22]ועל השנות החלום וגו' אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו שנאמר [23]אנת מלכא רעיונך על משכבך סליקו ואיבעית אימא מהכא [24]ורעיוני לבבך תנדע אמר רבא תדע דלא מחוו ליה לאינש לא דקלא דדהבא ולא [ט]פילא דעייל בקופא דמחטא: אמר

והיא שעתא. דחלם אמיה לא הות: **יצפה.** שיתקיים: **מיוסף.** שלא נתקיימו השתמוחות הללו עד עשרים ושתים שנה כשירד יעקב למצרים שכבר היה הרעב שתי שנים דכתיב כי זה שנתים הרעב (בראשית מה): **לאדם טוב מראין לו חלום רע.** כדי שידלג ולא יחטא ושיכפר לו עונותיו: **לאדם רע מראין לו חלום טוב.** כדי לשמחו שיאכל עולמו: **ודוד לא ראה חלום טוב והא כתיב וכו'** לא גרסינן הכי. אלא גרסינן **והא כתיב לא תאונה אליך רעה וגו'.** קשיא לרב הונא דאמר לאדם טוב מראין לו חלום רע. ומשני איהו לא חזי אחריני חזו ליה חלום רע: **וכי לא חזי איהו מעליותא הוא.** כיון דלא חזי חלום רע כדקאמר שלא יבהילוהו וחלום טוב לא גרסינן דלא חזי רע ושונאים אותו ואין מראין לו כלום: ומשני **דחזי ולא ידע מאי חזי.** אדם טוב מראין לו חלום טוב ועד שלא יקיץ משתכח ממנו כדי שלא ישמח: **זקפא.** גודל: **עלי עין עולי עין.** שליטין על העין ולא העין עולה בהן: **אטרפא דנחיריה דשמאליה.** דופן השמאלי של חוטמו: **האי מאן דחליש.** מי שחלה (ג) **דסני לי לחדי לי.** ומתוך כך ישוב חרון אף מעלי: **הרהורי לבו.** מה שהוא מהרהר ביום: **רעיונך.** מחשבותיך. וכן כל לשון רעיון שבמקרא אינו לשון רצון אלא לשון מחשבה וזה יוכיח ורעיוניה יבהלוניה (דניאל ד) וכי רצונו של אדם מבהלו אלא מחשבותיו מבהלין אותו: **דקלא דדהבא.** דבר שלא הורגל לראות ולא הרהר בו מעולם: **קופא דמחטא.** נקב הממחט: קיסר

שבברכת כהנים כולם אחווי חרב שכל אחד ואחד שמו של הקב"ה נזכר בו ובירכך ה' יאר ה' ישא ה' איש חרבו על ירכו מה ראתה ירך נזכרת כן אפילו רואה אדם בחלומו החרב שלופה ונתונה בצוארו וקוטע את ירכו משכים לבוקר והולך לבית הכנסת מפחד שראה בלילות בחלומו ורואה את הכהנים נושאין את כפיהם והחלום הרע מתבטל ממנו לכך נאמר מפחד בלילות:

יט א טוש"ע או"ח סי' רכ סעיף ה:

כ ב טוש"ע או"ח סימן קנ:

רבינו חננאל

לעולם יצפה [אדם] לחלום עד עשרים ושתים שנה. אמר רב חנא בר [לוראי] לאדם טוב מראין לו חלום רע ו[לאדם רע מ]ראין לו חלום טוב, שכל שנותיו של] דוד לא ראה חלום טוב, [וכל שנותיו ש]לאחיתופל לא ראה חלום רע. מי שראה חלום ונפשו עגומה ייטיבנו בפני שלשה. כלומר, יאמרו לו, טבא הוא רחמנא [לשויה] טבא כול', עד ונימרו ליה שלש הפוכות שלש פדיות שלש שלומות כול'. וכן מן דחזא חלמא ולא ידע פתרוניה... [אל תקרי עלי עין אלא עולי עיין. ראה פי' ר"ח לעיל כ, א].

תורה אור השלם

1. אֵלֶּה תֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם: בראשית לז ב
2. וְיוֹסֵף בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם: בראשית מא מו
3. לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: תהלים צא י
4. יִרְאַת יְיָ לְחַיִּים וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל יִפָּקֵד רָע: משלי יט כג
5. הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וְתַאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: תהלים ל יב
6. אָז תִּשְׂמַח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל וּבַחֻרִים וּזְקֵנִים יַחְדָּו וְהָפַכְתִּי אֶבְלָם לְשָׂשׂוֹן וְנִחַמְתִּים וְשִׂמַּחְתִּים מִיגוֹנָם: ירמיהו לא יב
7. וְלֹא אָבָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ: דברים כג ו
8. פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקָּרֹב לִי כִּי בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי: תהלים נה יט
9. וּפְדוּיֵי יְיָ יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה: ישעיהו לה י
10. וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל שָׁאוּל הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל חָלִילָה חַי יְיָ אִם יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אַרְצָה כִּי עִם אֱלֹהִים עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת יוֹנָתָן וְלֹא מֵת: שמואל א יד מה
11. בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְיָ וּרְפָאתִיו: ישעיהו נז יט
12. וְרוּחַ לָבְשָׁה אֶת עֲמָשַׂי רֹאשׁ הַשָּׁלִישִׁים לְךָ דָוִיד וְעִמְּךָ בֶן יִשַׁי שָׁלוֹם שָׁלוֹם לְךָ וְשָׁלוֹם לְעֹזְרֶךָ כִּי עֹזְרְךָ אֱלֹהֶיךָ וַיְקַבְּלֵם דָּוִיד וַיִּתְּנֵם בְּרָאשֵׁי הַגְּדוּד: דברי הימים א יב יט
13. וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לְחַי וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם וְכֹל אֲשֶׁר לְךָ שָׁלוֹם: שמואל א כה ו
14. בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עָלֵי שׁוּר: בראשית מט כב
15. הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע יְבָרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: בראשית מח טז
16. בִּנְפֹל אֹיְבֶךָ אַל תִּשְׂמָח וּבְכָשְׁלוֹ אַל יָגֵל לִבֶּךָ: משלי כד יז
17. כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ אָוֶן וְהַקּוֹסְמִים חָזוּ שֶׁקֶר וַחֲלֹמוֹת הַשָּׁוְא יְדַבֵּרוּ הֶבֶל יְנֻחֻמוּן עַל כֵּן נָסְעוּ כְּמוֹ צֹאן יֵענּוּ כִּי אֵין רֹעֶה: זכריה י ב
18. וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ נָא דְּבָרָי אִם יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם יְיָ בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם אֲדַבֶּר בּוֹ: במדבר יב ו
19. וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הַשִּׁיב עַל כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה: בראשית מא יג
20. וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֵּר לוֹ וַיִּפְתָּר לָנוּ אֶת חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר: בראשית מא יב
21. וַיַּרְא שַׂר הָאֹפִים כִּי טוֹב פָּתָר וַיֹּאמֶר אֶל יוֹסֵף אַף אֲנִי בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל רֹאשִׁי: בראשית מ טז
22. וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם כִּי נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ: בראשית מא לב
23. אַנְתְּ מַלְכָּא רַעְיוֹנָךְ עַל מִשְׁכְּבָךְ סְלִקוּ מָה דִּי לֶהֱוֵא אַחֲרֵי דְנָה וְגָלֵא רָזַיָּא הוֹדִעָךְ מָה דִּי אִיתַי בִּי מִן כָּל חַיָּיֵא רָזָא דְנָה גְּלֵי לִי לֶהֱוֵן עַל דִּבְרַת דִּי פִשְׁרֵא לְמַלְכָּא יְהוֹדְעוּן וְרַעְיוֹנֵי לִבְבָךְ תִּנְדָּע: דניאל ב ל
24. וְאַנְתָּ לָא בְחָכְמָה דִּי אִיתַי בִּי מִן כָּל חַיָּיֵא גְּלֵי לִי לֶהֱוֵן עַל דִּבְרַת דִּי פִשְׁרֵא לְמַלְכָּא יְהוֹדְעוּן וְרַעְיוֹנֵי לִבְבָךְ תִּנְדָּע: דניאל ב ל

ז) [עי' פירש"י דסכנא וגירסתו וכן הגיה בפע"ל לאדם טוב מראין לו חלום רע ולאדם רע מראין לו חלום טוב תניא נמי הכי וכו'], **ח)** סנהדרין קג. ע"ש היטב, **ט)** [נקמן נו.], **י)** [נקמן מ:], וקנ"ש], **יא)** [נ"מ נח:],

הגהות הב"ח

(א) גמ' חלום רע אינו והכתיב לא: **(ב)** רש"י ד"ה הלי מלן דחלים מי שחלה יומא קמא לא לגלי לא יגלה יום ראשון שמא יתרע מזליה הס"ד:

הגהות הגר"א

[א] גמ' דעני לגזרא אמן ואי כו'. נ"ב וכ"ה בטוש"ע אבל גירסת רי"ף ורא"ש וכי מהללי כהני אפייהו לימא הכי כו':

מוסף תוספות

א. רז"ל התוס' רי"ש ד"ושב דזמנין ליגזרו עליה" ד' דזמנין כך הוא הלחש ד' דזמנין. וי"א חלמא טבא חזאי שבע זמנין והם עונים אחריו חלמא טבא חזית וכו' שבע זמנין, אבל ראיתי רבינו שלא היה נוהג לאומרו כי אם שלשה פעמים. ב. בתוס' רי"ש כתב, ואומר רבינו שהיו בנ"א שנולדו בשעה ובמזל ולא לפי החכמה דא"כ כמה בנ"א יכולים להיות פותרי חלומות אלא ודאי מזל שעה גורם שיתקיים החלום בשפתותיו אחר הפה.

מוסף רש"י

בשעה שאתה בא מן הדרך. והייגו בלהלך, בלשמך, כדאמרינן (מו"ק ז:) אין להלוי אלא לשמו, וכשעה שאדם בא מן הדרך קשה לו כשימלא את לשמו ספק נדה יותר מנדה ודאית, שעל ספק הוא מיצר וילדו תקפו ואומר טהורה היא ועל מנת אני מוצא (סנהדרין קג.) **לו:** ספק נדה, וכל שכן ודאי (ב"מ עז.). **עולי עין.** מסולקין מן העין שאינה שולטת בהן (לעיל כ.) **לו:** עולין למעלה מן העין והיא מלמטה שהיא אינה יכולה לשלוט בהן (ב"מ סד. וב"מ"ז סוטה לז:). **אטרפא דנחיריה דשמאליה.** עלה מרגומו טרפא, עלה דשמאלי של חוטמו, כלומר דופן (בת"י). **מכאן ואילך.** חזי **דלא** מתרפא (נדרים מ:). **השכים.** העומד ממנוחו ונפל לו פסוק בפיו (לקמן נז:). **פילא דעייל בקופא דמחטא.** פיל שהיא מיה גדולה בנקב מחט (ב"מ לח:).

רב נסים גאון

אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בהדי הדדי אמרי כל חד וחד מינן נימא מילתא דלא שמיע ליה לחברי' פתח חד מינייהו ואמר האי מאן דחזאי חלמא ולא ידע מאי חזאי ניקו קמי כהני בעידנא דפרסין כהני ידייהו. מפרש טעמא דמילתא במדרש ילמדנו רבינו בפרשת נשא הנה מטחו שלשלמה ששים גבורים אלו ס' אותיות

קיסר. מלך רומי והיה לו תגר עם פרסיים: **מאי חזינא.** מאי ארמה בלילה בחלום: **משחרי לך פרסאי.** עושים בך עבודת המלך. כמו לא חמרא דחד מנהון שחרית (תרגום במדבר טז). ולשון חכמים (ספרי פ' דברים) הדבק לשחור וישתחוו לך: **ושבו לך.** ישלוך בשבי: **ונתני בך קשייתא.** יכופו אותך לטחון גרעיני תמרים: ה) **שבור** (ד). מלך פרס: **פסיד עסקך.** תתקלקל פרקמטיא שלך: **ולא אהני לך למיכל.** מתוך לערך לא יטעם לך שום מאכל: **מרווח עסקך.** ומתוך שמחתך לא תתאוה לאכול שתהיה שבע בשמחתך: **והיא.** אשתך: **לפכוחי פחדך.** להפיג דאגתך: **מריזיה.** זרע רב תוציא השדה: **בדיינא דמלכא.** אולר שתכשיטי המלך שם ישבר על ידי גנבים ויעלילו עליך לומר שאתה גנבתם: **קל וחומר מינך.** אם רבא נחשד כל שכן שיחשדוהו וזהו ויירא ממך: **חסא.** חזרת: **עיף עסקך.** כפול בריוח כחזרת שהיא רחבה וכפולה: **מריר עסקך.** שנאוי לכל ומר יהיה הסחורה שלך: **חציפא.** הס היו משתכרים ביין: **חלי עסקך.** מתוק כלומר שתתן סחורתך בזול: **דקדחי.** גדלה: **עשיק עסקך.** ביוקר תמכרנו כמו עשיק לגבך (ב"מ ד' נב.): **לרבא א"ל קאי עסקך.** לשון קהוי הכל ישנאוהו: **מפצעי עסקך.** יתבקש עסקך ויחזרו אחריו לקנות: **דקאי אאיסדן.** מרלאותיו. כדמתרגמינן מרלאותיו אסדוהי (בראשית כח): **מלכא הויא.** ראש ישיבה הדורש דרשות והמתורגמן עומד עליו באמורא להשמיע בקול רם לרבים בקול חמור הנוער: **וי"ו דפטר חמור גהיט מתפילך.** בפרשת והיה כי יביאך וכל פטר חמר תפדה בשה (ט) והוא חסר וי"ו ובתפילין של רגא כתבו הכותב מלא ואת"כ מתקו והיינו גהיט מתוק: **דשא ברייתא.** דלת מילון שבבית: **אתפך מתה.** השומרת את הבית:

ללי. שייס הפיימיות שקורין משילאר"י: **תרתי נשי מגרשת.** שאשתו של אדם קרויה יונה דכתיב יונתי תמתי (ו): **תרין קולפי בנעת.** מכת מקל עב בראשו כראשי לפתות: **בנא מגרים.** נחלה בלא מגריס כלומר קרקעות רחבים ורבים: **וכסיין אבקיה.** כסוי עפר הפורח ממפולת המומה: **ונחר מוקרי.** נשר מוחו: **אודרא מבי סדיא.** המוכין יוצאין מן הכר שבמראשותיו: **הללא מלראה.** הלל שאנו קורין בפסח. לפי שיש הלל אחר הקרוי הלל הגדול קורין לזה הלל המצרי: **ניסי מתרחשי לך.** שע"י נסים נקרא ניסן שעל כל גרה הנאה לישראל אומרים אותו על גאולתן: **הוה קא אזיל.** בר הדיא בהדיה דרבא: **באורבא.** בספינה: **אמר בהדי גברא דמתרחיש ליה ניסא למה לי.** שמא כאן יארע לו הנס שתטבע הספינה והוא יינצל: **בדידך קיימא.** בך הוא תלוי הפתרון אם לטובה אם לרעה והפכת לי לרעה: אשתו של רבא בת רב חסדא היתה: **עורזינא דמלכא.** שומר אולר המלך: **נפל אבלא.** תולע: שירלאי

1. שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתנות לאיביך ואין לך מושיע: דברים כח לא
2. בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי: דברים כח מא
3. בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות אליהם כל היום ואין לאל ידך: דברים כח לב
4. לך אבל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך: קהלת ט ז
5. זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה: דברים כח לח
6. זיתים יהיו לך בכל גבולך ושמן לא תסוך כי ישל זיתך: דברים כח מ
7. וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך: דברים כח י

הגהות הב"ח

(א) גמ' וקרית פסוקא לפכוחי: (ב) שם ומפקי ליה לרבא דחיל כולי עלמא ואמרי רבא איתפיס אנן לא כל שכן אמרי ליה: (ג) שם גהיט מתפילך עיין רבא ואשכח וא"ו דפטר חמור גהיט בתפלה לסוף אות: (ד) רש"י ד"ה שבור מלבא מלך פרס:

גליון הש"ם

גמ' א"ל אשתך שכבא. עי' לקמן דף ס"ב ע"א תוס' ד"ה רבא:

לעזי רש"י

משילאר"י [מישיליר"ש]. שיניים טוחנות.

מוסף רש"י

את אמרת לקריבך. לתת כמו קטנה לקרובו, ואשתו אמרה שיתנה לקרובה (קדושין מה:). בבירא. בכור (שבת סו:). ككי. מקום מושב הסיעים זינליר"ש (ע"ז כח. עי' תוס' שם). אשיתא. חומה (ב"ק נ:).

הרבינו חננאל

א"ל חזאי אשיתא דנפל. פי' כותל. א"ל חזאי אפדנא דאביי דנפל. פי' אפדנא חצר. ונפל מנקריה פי' מוח שבקדקד. א"ל אודרא מבי סדיא נפק. פי' הנוצה היוצא מן הכסת. גמירי דקללת חכם אפי' בחנם היא באה. פי' מתקיימת.

אמר ליה קיסר לר' יהושע בר' יהוצדק (חנינא) אמריתו דחכמיתו טובא אימא לי מאי חזינא בחלמאי אמר ליה חזית דמשחרי לך פרסאי וגרבי בך ורעיי בך שקצי בחוטרא דדהבא הרהר כוליה יומא ולאורתא חזא אמר ליה שבור מלכא לשמואל אמריתו דחכמיתו טובא אימא לי מאי חזינא בחלמאי אמר ליה חזית דאתו רומאי ושבו לך וטחני בך קשייתא ברחייא דדהבא הרהר כוליה יומא ולאורתא חזא בר הדיא מפשר חלמי הוה מאן דיהיב ליה אגרא מפשר ליה למעליותא ומאן דלא יהיב ליה אגרא מפשר ליה לגריעותא אביי ורבא חזו חלמא אביי יהיב ליה זוזא ורבא לא יהיב ליה אמרי ליה אקרינן בחלמין [1]שורך טבוח לעיניך וגו' לרבא אמר ליה פסיד עסקך ולא אהני לך למיכל מעוצבא דלבך לאביי א"ל מרווח עסקך ולא אהני לך למיכל מחדוא דלבך אמרי ליה אקרינן [2]בנים ובנות תוליד וגו' לרבא אמר ליה כבישותיה לאביי א"ל בנך ובנתך נפישי ומינסבן בנתך לעלמא ומדמיין באפך כדקא אזלן בשביה אקריין [3]בניך ובנותיך נתונים לעם אחר לאביי א"ל בנך ובנתך נפישין (ג) את אמרת לקריבך והיא אמרה לקריבה ואכפה לך ויהבת להון לקריבה דהוי כעם אחר לרבא א"ל דביתהו שכיבא ואתו בניה ובנתיה לידי איתתא אחריתי (ד) דאמר רבא אמר ר' ירמיה בר אבא אמר רב מאי דכתיב בניך ובנותיך נתונים לעם אחר זו אשת האב אקרינן בחלמין [4]לך אכול בשמחה לחמך לאביי אמר ליה מרווח עסקך ואכלת ושתית וקרית פסוקא מחדוא דלבך לרבא אמר ליה פסיד עסקך טבחת ולא אכלת ושתית וקרית (ה) לפכוחי פחדך אקרינן [5]זרע רב תוציא השדה לאביי א"ל מרישיה לרבא א"ל מסיפיה אקרינן [6]זיתים יהיו לך בכל גבולך וגו' לאביי א"ל מרישיה לרבא א"ל מסיפיה אקרינן [7]וראו כל עמי הארץ וגו' לאביי א"ל נפק לך שמא דריש מתיבתא הוית אימתך נפלת בעלמא לרבא אמר ליה בדיינא דמלכא אתבר ומתפסת בגנבי ודייני כולי עלמא קל וחומר מינך למחר אתבר בדיינא דמלכא ואתו (ו) ותפשי ליה לרבא. אמרי ליה חזן חסא על פום דני לאביי א"ל עיף עסקך כחסא לרבא א"ל מריר עסקך כי חסא אמרי ליה חזן בשרא על פום דני לאביי אמר ליה בסים חמרך ואתו כולי עלמא למזבן בשרא וחמרא מינך לרבא אמר ליה תקיף חמרך ואתו כולי עלמא למזבן בשרא למיכל ביה אמרי ליה חזן חביתא דתלי בדיקלא לאביי אמר ליה מדלי עסקך כדיקלא לרבא אמר ליה חלי עסקך כתמרי אמרי ליה חזן רומנא דקדחי אפום דני לאביי אמר ליה עשיק עסקך כרומנא לרבא אמר ליה קאוי עסקך כרומנא אמרי ליה חזן חביתא דנפל לבירא לאביי א"ל מתבעי עסקך (ז)כדאמר נפל פתא בבירא ולא אשתכח לרבא א"ל פסיד עסקך ושדי' ליה לבירא אמרי ליה חזינן בר חמרא דקאי אאיסדן ונוער לאביי אמר ליה מלכא הוית וקאי אמורא עלך לרבא א"ל פטר חמור (ח) גהיט מתפילך א"ל לדידי חזי לי ואיתיה אמר ליה וא"ו דפטר חמור ודאי גהיט מתפילך לסוף אזל רבא לחודיה לגביה אמר ליה חזאי דשא ברייתא דנפל אמר ליה (ט)אשתך שכבא אמר ליה חזיא (י)ككי ושני דנתור א"ל בנך ובנתך שכבן אמר ליה חזאי תרתי יוני דפרחן א"ל תרי נשי מגרשת אמר ליה חזאי תרי גרגלידי דלפתא אמר ליה תרין קולפי בלעת אזל רבא ההוא יומא ויתיב בי מדרשא כוליה יומא אשכח הנהו תרי סגי נהורי דהוו קמנצו בהדי הדדי אזל רבא לפרוקינהו ומחוהו לרבא תרי דלו למחוייה אחריתי אמר מסתיי תרין חזאי לסוף אתא רבא ויהיב ליה אגרא א"ל חזאי (י)אשיתא דנפל א"ל נכסים בלא מצרים קנית א"ל חזאי אפדנא דאביי דנפל וכסיין אבקיה א"ל אביי שכיב ומתיבתיה אתיא לגבך א"ל חזאי אפדנא דידי דנפיל ואתו כולי עלמא שקיל לבינתא לבינתא א"ל שמעתתך מבדרן בעלמא א"ל חזאי דאבקע רישי ונתר מוקרי א"ל (ז)אודרא מבי סדיא נפיק א"ל אקריון הללא מצראה בחלמא א"ל ניסא מתרחשי לך הוה קא אזיל בהדיה בארבא אמר בהדי גברא דמתרחיש ליה ניסא למה לי בהדי דקא סליק נפל סיפרא מיניה אשכחיה רבא וחזא דהוה כתיב ביה (יא)כל החלומות הולכין אחר הפה אמר רשע בדידך קיימא וצערתן כולי האי כולהו מחילנא לך בר מברתיה דרב חסדא יהא רעוא דלמסר ההוא גברא לידי דמלכותא דלא מרחמו עליה אמר מאי אעביד גמירי (יב)דקללת חכם אפילו בחנם היא באה וכ"ש רבא דבדינא קא לייט אמר איקום ואגלי (יג)דאמר מר גלות מכפרת עון קם גלי לבי רומאי אזל יתיב אפתחא דריש (יד)טורזינא דמלכא ריש טורזינא חזא חלמא א"ל חזאי חלמא דעייל מחטא באצבעתי א"ל הב לי זוזא ולא יהב ליה לא א"ל ולא מידי א"ל חזאי דנפל תכלא בתרתין אצבעתי א"ל הב לי זוזא ולא יהב ליה ולא א"ל א"ל חזאי דנפל תכלא בכולה ידא א"ל נפל תכלא בכולהו שיראי שמעי בי מלכא ואתיוה לריש טורזינא קא קטלי ליה א"ל אנא אמאי אייתו להאי דהוה ידע ולא אמר אייתוהו לבר הדיא אמרי ליה אמטו זוזא דידך חרבו

1. וַיִּחְפְּרוּ עַבְדֵי יִצְחָק
בַּנָּחַל וַיִּמְצְאוּ שָׁם בְּאֵר מַיִם
חַיִּים: בראשית כו יט
2. כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תּוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם:
ישעיהו ב ג
3. כִּי כֹה אָמַר יְיָ הִנְנִי נֹטֶה
אֵלֶיהָ כַּנָּהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל
שוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם
עַל צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל בְּרְכַּיִם
תְּשָׁעֲשָׁעוּ: ישעיהו סו יב
4. בְּצִפֶּרְנֵי עָפוֹת כֵּן יָגֵן יְיָ
צְבָאוֹת עַל יְרוּשָׁלִָם גָּנוֹן
וְהַצִּיל פָּסוֹחַ וְהִמְלִיט:
ישעיהו לא ה
5. יְיָ תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם לָנוּ כִּי
גַּם כָּל מַעֲשֵׂינוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ:
ישעיהו כו יב
6. וַאֲשֶׁר אֲכָלוּ שְׁאֵר עַמִּי
וְעוֹרֹם מֵעֲלֵיהֶם הִפְשִׁיטוּ
וְאֶת עַצְמֹתֵיהֶם פִּצֵּחוּ
וּפֵרְשׁוּ כַּאֲשֶׁר בַּסִּיר וּכְבָשָׂר
בְּתוֹךְ קַלָּחַת: מיכה ג ג
7. וְיִירְאוּ מִמַּעֲרָב אֶת שֵׁם
יְיָ וּמִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ אֶת כְּבוֹדוֹ
כִּי יָבוֹא כַּנָּהָר צָר רוּחַ יְיָ
נֹסֵסָה בוֹ: ישעיהו נט יט
8. כִּצְפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן קִנָּהּ כֵּן
אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ:
משלי כז ח
9. וּמָשָׁל אֶל בֵּית הַמֶּרִי
מָשָׁל וְאֲמֵרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה
אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים שִׂפֹת
הַסִּיר שִׂפֹת וְגַם יְצַק בּוֹ
מָיִם: יחזקאל כד ג
10. כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר
מָצָאתִי יִשְׂרָאֵל כַּבִּכּוּרָה
בְתֵאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ רָאִיתִי
אֲבוֹתֵיכֶם הֵמָּה בָּאוּ בַּעַל
פְּעוֹר וַיִּזָּרוּ לַבֹּשֶׁת וַיִּהְיוּ
שִׁקּוּצִים כְּאָהֲבָם:
הושע ט י
11. כִּי מִגֶּפֶן סְדֹם גַּפְנָם
וּמִשַּׂדְמֹת עֲמֹרָה עִנָּבְמוֹ
עִנְּבֵי רוֹשׁ אֲשֻׁכְּלֹת מְרֹרֹת
לָמוֹ: דברים לב לב
12. מַה נָּאוּ עַל הֶהָרִים
רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם
מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה
אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ:
ישעיהו נב ז
13. עַל הֶהָרִים אֶשָּׂא בְכִי
וָנְהִי וְעַל נְאוֹת מִדְבָּר קִינָה
כִּי נִצְתוּ מִבְּלִי אִישׁ עֹבֵר
וְלֹא שָׁמְעוּ קוֹל מִקְנֵה מֵעוֹף
הַשָּׁמַיִם וְעַד בְּהֵמָה נָדְדוּ
הָלָכוּ: ירמיהו ט ט
14. וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע
בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים
בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהִשְׁתַּחֲוּ לַיְיָ
בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלִָם:
ישעיהו כז יג
15. תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּגִבְעָה
חֲצֻצְרָה בָּרָמָה הָרִיעוּ בֵּית
אָוֶן אַחֲרֶיךָ בִּנְיָמִין:
הושע ה ח
16. וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא
יֶחֱרַץ כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ
וְעַד בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן
אֲשֶׁר יַפְלֶה יְיָ בֵּין מִצְרַיִם
וּבֵין יִשְׂרָאֵל: שמות יא ז
17. וְהַכְּלָבִים עַזֵּי נֶפֶשׁ לֹא
יָדְעוּ שְׂבֵעָה וְהַמָּה רֹעִים
לֹא יָדְעוּ הָבִין כֻּלָּם לְדַרְכָּם
פָּנוּ אִישׁ לְבַצְעוֹ מִקָּצֶהוּ:
ישעיהו נו יא
18. אַרְיֵה שָׁאַג מִי לֹא
יִירָא אֲדֹנָי אֱלֹהִים דִּבֶּר מִי
לֹא יִנָּבֵא: עמוס ג ח
19. עָלָה אַרְיֵה מִסֻּבְּכוֹ
וּמַשְׁחִית גּוֹיִם נָסָע יָצָא
מִמְּקֹמוֹ לָשׂוּם אַרְצְךָ
לְשַׁמָּה עָרֶיךָ תִּצֶּינָה מֵאֵין
יוֹשֵׁב: ירמיהו ד ז
20. וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא
אֶת יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן הַבּוֹר
וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא
אֶל פַּרְעֹה:
בראשית מא יד
21. וַיַּגֵּד לָהּ אֶת כָּל לִבּוֹ
וַיֹּאמֶר לָהּ מוֹרָה לֹא עָלָה
עַל רֹאשִׁי כִּי נְזִיר אֱלֹהִים
אֲנִי מִבֶּטֶן אִמִּי אִם גֻּלַּחְתִּי
וְסָר מִמֶּנִּי כֹּחִי וְחָלִיתִי
וְהָיִיתִי כְּכָל הָאָדָם:
שופטים טז יז
22. מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם
חַיִּים וְנֹזְלִים מִן לְבָנוֹן:
שיר השירים ד טו
23. כְּהָקִיר בִּיר מֵימֶיהָ כֵּן
הִקְרָה רָעָתָהּ חָמָס וָשֹׁד יִשָּׁמַע בָּהּ עַל פָּנַי תָּמִיד חֳלִי וּמַכָּה: ירמיהו ו ז 24. קָנָה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט: ישעיהו מב ג 25. עַתָּה הִנֵּה בָטֻחְתָּ לְךָ עַל מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה עַל מִצְרַיִם
אֲשֶׁר יִסְמָךְ אִישׁ עָלָיו וּבָא בְכַפּוֹ וּנְקָבָהּ כֵּן פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְכָל הַבֹּטְחִים עָלָיו: מלכים ב י יח כא 26. רֵאשִׁית חָכְמָה קְנֵה חָכְמָה וּבְכָל קִנְיָנְךָ קְנֵה בִינָה: משלי ד ז 27. בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנַי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגֵּח יַחְדָּו
אַפְסֵי אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה: דברים לג יז 28. וְכִי יִגַּח שׁוֹר אֶת אִישׁ אוֹ אֶת אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי: שמות כא כח 29. גִּילִי מְאֹד בַּת צִיּוֹן הָרִיעִי בַּת יְרוּשָׁלִָם הִנֵּה
מַלְכֵךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וְנוֹשַׁע הוּא עָנִי וְרֹכֵב עַל חֲמוֹר וְעַל עַיִר בֶּן אֲתֹנוֹת: זכריה ט ט 30. אֲנִכִּי אֵרֵד עִמָּךְ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעֲלֶךָ גַּם עָלֹה רב נחמן בר יצחק אמר מהכא 31. גַּם
ה' הֶעֱבִיר חַטֹּאתֶךָ לֹא תָמוּת הִרוּאה פִּינְחַס בְּחֹלוֹם פֹּלֹא נַעֲשָׂה לוֹ הרואה פיל בחלום פלאות נעשו
לו פילים פלאי פלאות נעשו לו והתניא כל מיני חיות יפין לחלום חוץ מן הפיל ומן הקוף לא קשיא
הא

שיראי דמלכא. מעיליס של מלך: **דאצטליק.** נחלק לב'. ודוגמתו בהעור והרוטב (חולין קכד.) דלקי מלגלג: **יעלו עליך רעה.** הס הלחייס פה שיעץ עליך רעה: **חרון אף.** ניכר בחוטס שמתחמס ומוליא הכל על כן הוא קרוי חרון אף: **לא תצטרך למעשה ידיך.** שתתעשר: **נאדרוסא מיסם.** בכבוד ובהדר תמות: **אמו בעל.** דומיא דשמן שהוא בתוך הזית השקה את אמו: **קטיף לי כוכבא.** עקרתי כוכב בחלוס: **גנבא.** שגנבו לכוכבים: [1] **נערה המאורסה.** היו רגילין לעשות לה חופה בכניסתה לחופה וקורין לה היומא דחלמרין בתמורות (דף טו:) שילאתה בהיומא ולאשה פרוע: **טוגא דאסא.** טוגא דאסא (3) **שכני משלחא.** מתיס הפשטת: **אם כן.** הלית לך התם נכסי ואנון לא שכיב התם: **קפא.** דאמרי לך היא כשורא שבלשון פרס ויון קורין לכשורא קפא: **דיקא.** הוא עשרה שבלשון יוני קורין לעשרה דיקא. והכי אמרי לך יש לך ממון בקורה עשירית: **דיש עשרא.** קורה שבראש עשרה: **שלש שלומות הם.** שלש שלומות המבשרים שלום: **ופרשו לאשר בסיר.** אלמא פורענותא היא: **וכלל קיניך.** לשון מרודה הוא אף קניס הרבה קנה של בינה הוא: **קרא קורא קיליא קניא.** קרא דלעת כדאמרינן לקמן הרואה דלועין בחלום ירא שמיס הוא לשון דלו עיני למרוס (ישעיה לח): **קורא.** רך הגדל בענפי הדקל בכל שנה כדרך שאר אילנות ולשנה שניה הוא מתקשה ונעשה עץ: **קיליא.** שעוה: **קניא.** קנה: **האוכל מבשרו.** בחלוס: **בין גרדוף.** כשהוא רך: **גם עלה.** קרוב לגוטריקון של גמל: **פלא נעשה לו.** כמו שנעשה לפינחס כדאמרינן בסנהדרין (דף פב.):

דמסרג

שיראי דמלכא כפיתו תרין ארזי בחבלא אסור חד
ברעיה לחד ארזא וחד ברעיה לחד ארזא ושרו
לחבלא עד דאצטליק (ו) רישיה ז) אזל כל חד וחד וקם
אדוכתיה ואצטליק ונפל בתרין שאל בן דמא בן
אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל ראיתי שני
לחיי שנשרו אמר שני גדודי רומי יעצו עליך רעה
ומתו אמר ליה בר קפרא לרבי ראיתי חוטמי
שנשר אמר ליה חרון אף נסתלק ממך אמר ליה
ראיתי שני ידי שנחתכו אמר ליה לא תצטרך
למעשה ידיך אמר ליה ראיתי ב' רגלי שנקטעו
אמר ליה על סום אתה רוכב חזאי דאמרי לי
באדר מיתת ונישן לא חזית אמר ליה באדרותא
מיתת ולא אתית לידי נסיון אמר ליה ההוא צדוקי
לר' ישמעאל ראיתי שאני משקה שמן לזיתים אמר ליה בא על אמו אמר ליה חזאי דקטיף לי כוכבא אמר
ליה בר ישראל גנבת אמר ליה חזאי דבלעתי לכוכבא אמר ליה בר ישראל זבנתיה ואכלת לדמיה
אמר ליה חזאי עיני דנשקן אהדדי אמר ליה בא על אחותו אמר ליה חזאי דנשקי סיהרא אמר ליה בא
על אשת ישראל אמר ליה חזאי דדריכנא בטונא דאסא אמר ליה בא על נערה המאורסה אמר ליה
חזאי טונא מעילאי והוא מתתאי אמר ליה משכבך הפוך אמר ליה חזאי עורבי דהדרי לפורייה אמר
ליה אשתך זנתה מאנשים הרבה אמר ליה חזאי יוני דהדרי לפורייה אמר ליה נשים הרבה טמאת
אמר ליה חזאי דנקיט תרי יוני ופרחן אמר ליה תרתי נשי נסבת ופטרתינון בלא גט אמר ליה חזאי
דקליפנא ביעי אמר ליה שכבי קא משלחת אמר ליה כולהו איתנהו בי בר מהא דליתיה אדהכי והכי
אתיא האי איתתא ואמרה ליה האי גלימא דמכסא דגברא פלוני הוא דמית ואשלחתיה אמר ליה חזאי
דאמרי לי שבק לך אבוך נכסי בקפודקיא אמר ליה אית לך נכסי בקפודקיא אמר ליה לאו אזל אבוך
לקפודקיא אמר ליה לאו אם כן קפא כשורא דיקא עשרה זיל חזי קפא דריש עשרה שהיא מלאה זוזי אזל
אשכח שהיא מלאה זוזי אמר רבי חנינא הרואה באר בחלום רואה שלום שנאמר [1] ויחפרו עבדי יצחק
בנחל וימצאו שם באר מים חיים ר' נתן אומר מצא תורה שנאמר [2] כי מוצאי מצא חיים וכתיב הכא
באר מים חיים רבא אמר חיים ממש אמר רבי חנן שלש שלומות הן נהר צפור וקדרה נהר דכתיב
[3] הנני נוטה אליה כנהר שלום צפור דכתיב [4] כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות וגו' קדרה דכתיב [5] ה'
תשפות שלום לנו אמר ר' חנינא ובקדרה שאין בה בשר [3] שנינו [6] ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך
קלחת אמר ר' יהושע בן לוי הרואה נהר בחלום ישכים ויאמר הנני נוטה אליה כנהר שלום קודם
שיקדמנו פסוק אחר [7] כי יבא כנהר צר הרואה צפור בחלום ישכים ויאמר כצפרים עפות כן יגן וגו'
קודם שיקדמנו פסוק אחר [8] כצפור נודדת מן קנה וגו' הרואה קדרה בחלום ישכים ויאמר ה' תשפות
שלום לנו קודם שיקדמנו פסוק אחר [9] שפות הסיר שפות הרואה ענבים בחלום ישכים ויאמר [10] כענבים
במדבר קודם שיקדמנו פסוק אחר [11] ענבימו ענבי רוש הרואה הר בחלום ישכים ויאמר [12] מה נאוו על
ההרים רגלי מבשר קודם שיקדמנו פסוק אחר [13] על ההרים אשא בכי ונהי הרואה שופר בחלום ישכים
ויאמר [14] והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול קודם שיקדמנו פסוק אחר [15] תקעו שופר בגבעה הרואה
כלב בחלום ישכים ויאמר [16] ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו קודם שיקדמנו פסוק אחר [17] והכלבים
עזי נפש הרואה ארי בחלום ישכים ויאמר [18] אריה שאג מי לא ייראה קודם שיקדמנו פסוק אחר [19] עלה
אריה מסבכו הרואה תגלחת בחלום ישכים ויאמר [20] ויגלח ויחלף שמלותיו קודם שיקדמנו פסוק אחר
(כי) [21] אם גלחתי וסר ממני כחי הרואה באר בחלום ישכים ויאמר [22] באר מים חיים קודם שיקדמנו
פסוק אחר [23] כהקיר ביר מימיה הרואה קנה בחלום ישכים ויאמר [24] קנה רצוץ לא ישבר קודם שיקדמנו
פסוק אחר [25] הנה בטחת (ג) לך על משענת הקנה הרצוץ תנו רבנן הרואה קנה בחלום יצפה לחכמה
שנאמר [26] קנה חכמה קנים יצפה לבינה שנאמר [26] ובכל קנינך קנה בינה אמר רבי זירא קרא קורא
קירא קניא כולהו מעלו לחלמא תניא אין מראין דלועין אלא למי שהוא ירא שמים בכל כחו הרואה
שור בחלום ישכים ויאמר [27] בכור שורו הדר לו קודם שיקדמנו פסוק אחר [28] כי יגח שור את איש
תנו רבנן חמשה דברים נאמרו בשור האוכל מבשרו מתעשר נגחו הויין ליה בנים שמנגחים בתורה
נשכו יסורין באים עליו בעטו דרך רחוקה נזדמנה לו רכבו עולה לגדולה והתניא רכבו מת לא קשיא
הא דרכיב הוא לתורא הא דרכיב תורא לדידיה הרואה חמור בחלום יצפה לישועה שנאמר [29] הנה מלכך
יבא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור הרואה חתול בחלום באתרא דקרו ליה שונרא נעשית
לו שירה נאה שינרא נעשה לו שינוי רע הרואה ענבים בחלום לבנות בין בזמנן בין שלא בזמנן יפות
שחורות בזמנן יפות שלא בזמנן רעות הרואה סום [7] לבן בחלום בין בנחת בין ברדוף יפה לו אדום
בנחת יפה ברדוף קשה הרואה שמעאל בחלום תפלתו נשמעת ודוקא ישמעאל בן אברהם אבל טייעא
בעלמא לא הרואה גמל בחלום מיתה נקנסה לו מן השמים והצילוהו ממנה אמר רבי חמא ברבי
חנינא מאי קראה [30] ואנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה רב נחמן בר יצחק אמר מהכא [31] גם
ה' העביר חטאתך לא תמות הרואה פינחס בחלום פלא נעשה לו [9] הרואה פיל בחלום פלאות נעשו
לו פילים פלאי פלאות נעשו לו והתניא כל מיני חיות יפין לחלום חוץ מן הפיל ומן הקוף לא קשיא
הא

ז) [נעי' בע"ין], ב) [נגאמר כל"ל וכ"ל ב"ילקוטו ישעיה סוף רמז רלון], ג) בד"י חסר מלת לך והוא קרא ב"ישעיה ל"ז, ד) [ע' סנהדרין לג.], ה) [נלקמן מ:], ו) [ד"ה נערה אחר ד"ה טוגא],

הגהות הב"ח

(א) גמ' עד דאיצטליק אמר רבא לא ממילנא ליה עד דאיצטליק ריסיה אזל וכו' ואצטליק ריסיה ונפל בתרין: (ב) רש"י ד"ה טוגא וכו' לאסא הס"ד ואח"כ מ"ה משכבו הפך באותה נערה היא מלמעלה והוא מלמטה הס"ד ואח"כ מ"ה שכני קא משלחת:

רב ניסים גאון

דתני רב יוסף אין מראין דלועין אלא ליראי שמים. כבר שאלני עליה תלמיד מבני ספרד היש לה טעם ואני לא קבלתי בה כלום וגם לא נשאלתי עליה קודם לכן מעולם ונמתי לו כי זאת קבלה היא ביד החכמי' ולא נודע לי שהזכירו בה טעם אבל נראין הדברים בעיני שאפשר שיהו דומים יראי שמים לדלועין שכשם שהדלועין אין בכל פירות הארץ גדולים מהם ואעפ"כ אינן מתנשאין על הארץ אלא כל זמן שהן גדלין ופרין הן מוסיפין נמיכות בארץ כך הן יראי שמים אין כל הבריות שמעלתו גבוהה ממעלתם ולא עדיף מהם כדדרשינן בהאי פסוקא (איוב כח) הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה שכן בלשון יוני קורין לאחת הינא לפי שמפורש בפ' ב"מ (שבת דף לא) ואעפ"כ כל זמן שמוסיף להן הקב"ה גדולה וכבוד ונשיאות הן מוסיפין ענוה ונמיכו' בענין שמפורש במדרש ילמדנו רבינו שהתורה (ז)סולמה ענוה דכתיב (משלי כב) עקב ענוה יראת ה' ובתרה יראה דכתיב (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה' ובפרק יציאות השבת בגמ' דבני מערבא (הלכה ג) אמר ר' יצחק בן אלעזר כל שעשת חכמה עטרה לראשה עשת ענוה עקב לסולייסה דכתיב ראשית חכמה יראת ה' וכתיב עקב ענוה יראת ה' ובגמ' דידן בסוף פירקא דכיסוי הדם (חולין דף פט) אמר הקב"ה לישראל חזשק אני בכם שאפי' בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעיטין עצמכם לפני נתתי גדולה לאברהם אמר (בראשית יח) ואנכי עפר ואפר נתתי גדולה למשה ואהרן אמרו (שמות טז) ונחנו מה נתתי גדולה לדוד אמר (תהלים כב) ואנכי תולעת ולא איש ולפיכך אפשר שתהא כוונתן של חכמים בדימוי יראי שמים לדלועים בשביל הדבר הזה ועוד נשמענא מגופה של מלה דלועין דלו עיני למרום וזו היא מדת יראי שמים כמו שאמר חזקיה (ישעיה לח) דלו עיני למרום כלומר שהן בוטחין בו ומצפין אליו ומחכים לטובו והיה ישר בעיני השואל זה הפירוש גם בעיני כל התלמידים שהיו לשם ולפיכך כתבתיו בזה המקום:

ז) סולימה כ"ס לפניו בתגומות נרשים.

דמסרג. שיש לו אוכף על גביו [ח]) יפה: **נס נעשה לו.** נו"ן כנגד נו"ן וכגון שראה השם כתוב: **חגיגא.** נוני"ן הרבה נסים רבים: **והני מילי בנחנא.** אחולהו קאי שראה הוגת או חגיגא או תיבה זו של הספד כתובה דמשמע חסו עליו ופדאוהו: **דלא סייס.** שנעור משנתו קודם שנסתלק סימן הוא שסמוך אצל הקב"ה: **מוכנתא לו שהוא בן העולם הבא.** ונוטל חלקו וחלק חברו בגן עדן דדמי לאשת איש: **פנגי.** רמוזים שנחלקו: **יפה לאורה.** שנאמר אשקך מיין הרקח היינו תורה: **מעסים רמוני.** הנמצא מן הרמונים: **נכסיו מצליחין.** בהדס זה שעליו משולשים זה על זה כמין קליעה: **בכנייהו.** על כנס במקומם במחובר: **הוי ראש ישיבה.** שמכריז ומצוה לרבים: **אני ראיתיה וכו'.** ועל כן נעשיתי ראש ישיבה במתא מחסיא: **תרבילא.** גיגה ח"ג בהמ"ד. תרבילא נאה וגילה נוטריקון של תרנגול: **תלויה בקשתו.** בספק כביליס הללו שהאוכל סתוס בס: **נשתברו.** נתגלה האוכל: **ויחתם אל מחזו.** היינו כרך: **חפצם.** סימן הוא להיות חפציו נעשים: **המגלת.** סימן גדולה ותפארת היא לו כמו ויגלח ויחלף וגו' (בראשית מא): **נעריבה.** בספינה: **דמדליה.** שהולכת בגובה של יס: **הנפנה.** סימן הוא שסרחונו וגנותו נפרש ויולא מעליו: **והוא דלא קנה.** שלא המאיס ידיו: **בנבל עומד** **בלא חטא.** לפי שחו"ל אין לה זכיות אלא עון יש בישיבתה וזה עומד ערום בלא אותם עונות: **בא"י.** שהרבה מצות תלויות בה וזה העומד ערום סימן שהוא ערום ממצותיה: **הנתפש לסרדיוט.** שומרין אותו שלא יברח אלמא סימן שמירה הוא ששומרים אותו מידי היזק: **אגם.** לפי שהיו גדולים וקטנים וסמוכים זה לזה סימן לראש ישיבה שהגדולים והקטנים מתקבצים יחד קבוץ גדול ובאים לשמוע דרשה מפיו: **יער.** אילנות גדולים ואין סמוכים זה לזה אף זה סימן לראש לתלמידי הרב והוא ראש לבני כלה שמפרש לתלמידים שמועתם אחר שעמד הרב והם מחזרין על שמועתם ויש תלמידים שלא יבינו בדברי הרב בכל הלורך וזה מביאה להם: **תלי טבלא.** גראה לו שהיה זוג ועגבל תלוי בצוארו ומשמיע קול והוא סימן לראש ישיבה שמשמיע קול לרבים: **ונבחי בה נבוחי.** קשקשתי בה בקול: **עונותיו מחולין לו.** לפי שהעונות קרויין אלומים שנאמר אם יאלימו כתולע (ישעיה א) ואומר נכתם עונך (ירמיה ב) וסימן הוא שפורשין ממנו: **פרנסתו מזומנת.** כנחש שעפר לחמו ומצוי לו בכל מקום: **הרגו.** לנחש: **כל שכן שנכפלה לו.** שהרי נתגבר עליו: **ונח היא.** אלא רב ששת דורש להגאתו לפתור חלומו לטובה: **יש שוסחו לו'.** לפיכך אין לעמוד על פתרונו: השכיס

הא דמסרג הא דלא מסרג הרואה הונא בחלום נס נעשה לו חנינא חנניא יוחנן נסי נסים נעשו לו [ט]הרואה הספד בחלום מן השמים חסו עליו ופדאוהו והני מילי בכתבא העונה יהא שמיה רבא מברך מובטח לו שהוא בן העולם הבא הקורא ק"ש [ג]ראוי שתשרה עליו שכינה אלא שאין דורו זכאי לכך המניח תפילין בחלום יצפה לגדולה שנאמר [1]וראו כל עמי הארץ כי שם י"י נקרא עליך וגו' [ב]ותניא רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש המתפלל בחלום סימן יפה לו וה"מ דלא סיים הבא על אמו בחלום יצפה לבינה שנאמר [2]כי אם לבינה תקרא הבא על נערה מאורסה יצפה לתורה שנאמר [3]תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב [7]אל תקרי מורשה אלא [ה]מאורשה הבא על אחותו בחלום יצפה לחכמה שנאמר [4]אמור לחכמה אחותי את הבא על אשת איש בחלום מובטח לו שהוא בן העולם הבא וה"מ דלא ידע לה ולא הרהר בה מאורתא א"ר חייא בר אבא הרואה חטים בחלום ראה שלום שנאמר [5]השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך הרואה שעורים בחלום סרו עונותיו שנאמר [6]וסר עונך וחטאתך תכופר אמר רבי זירא אנא לא סלקי מבבל לא"י עד דחזאי שערי בחלמא הרואה גפן טעונה בחלום אין אשתו מפלת נפלים שנאמר [7]אשתך כגפן פוריה שורקה יצפה למשיח שנאמר [8]אוסרי לגפן עירה ולשורקה בני אתונו הרואה תאנה בחלום תורתו משתמרת בקרבו שנאמר [9]נוצר תאנה יאכל פריה הרואה רמונים בחלום זוטרי פרי עסקיה כרמונא רברבי רבי עסקיה כרמונא פלגי אם ת"ח הוא יצפה לתורה שנאמר [10]אשקך מיין הרקח מעסים רמני ואם ע"ה הוא יצפה למצות שנאמר [11]כפלח הרמון רקתך מאי רקתך [ו]אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון הרואה זיתים בחלום זוטרי פרי ורבי וקאי עסקיה כזיתים וה"מ פרי אבל אילני הויין ליה בנים מרובין שנאמר [7]בניך כשתילי זיתים וגו' איכא דאמרי הרואה זית בחלום שם טוב יוצא לו שנאמר [12]זית רענן יפה פרי תואר קרא י"י שמך הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה שנאמר [13]ויקחו אליך שמן זית זך הרואה תמרים בחלום תמו עונותיו שנאמר [14]תם עונך בת ציון אמר רב יוסף הרואה עז בחלום שנה מתברכת לו עזים שנים מתברכות לו שנאמר [15]ודי חלב עזים ללחמך הרואה הדס בחלום נכסיו מצליחין לו ואם אין לו נכסים ירושה נופלת לו ממקום אחר אמר עולא ואמרי לה במתניתא תנא והוא דחזא בכנייהו הרואה אתרוג בחלום הדור הוא לפני קונו שנאמר [16]פרי עץ הדר כפות תמרים הרואה לולב בחלום אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה שנאמר [17]חכמות בחוץ תרונה והבא עליה הוי ראש ישיבה אמר רב אשי אני ראיתיה ובאתי עליה וסלקית לגדולה הרואה תרנגול בחלום יצפה לבן זכר תרנגולים יצפה לבנים זכרים תרנגולת יצפה לתרביצה נאה וגילה הרואה ביצים בחלום תלויה בקשתו נשתברו נעשית בקשתו וכן אגוזים וכן קשואים וכן כל כלי זכוכית וכן כל הנשברים כאלו הנכנס לכרך נעשו לו חפציו שנאמר [18]וינחם אל מחזו חפצם המגלח ראשו בחלום סימן יפה לו ראשו וזקנו לו ולכל משפחתו היושב בעריבה קטנה שם טוב יוצא לו בעריבה גדולה לו ולכל משפחתו וה"מ דמדליה דלויי הנפנה בחלום סימן יפה לו שנאמר [19]מהר צועה להפתח וה"מ דלא קנח העולה לגג בחלום עולה לגדולה ירד יורד מגדולתו אביי ורבא דאמרי תרווייהו כיון שעלה עלה הקורע בגדיו בחלום קורעים לו גזר דינו העומד ערום בחלום בבבל עומד בלא חטא בארץ ישראל ערום בלא מצות הנתפש לסרדיוט שמירה נעשית לו נתנוהו בקולר הוסיפו לו שמירה על שמירתו וה"מ בקולר אבל חבלא בעלמא לא הנכנס לאגם בחלום נעשה ראש ישיבה ליער נעשה ראש לבני כלה רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע חזו חלמא רב פפא דעייל לאגמא נעשה ראש ישיבה רב הונא בריה דרב יהושע דעייל ליער נעשה ראש לבני כלה איכא דאמרי תרווייהו לאגמא עיילי אלא רב פפא דתלי טבלא נעשה ראש ישיבה רב הונא בריה דרב יהושע דלא תלי טבלא נעשה ראש לבני כלה אמר רב אשי אנא עיילית לאגמא ותלאי טבלא ונבחי בה נבוחי תני תנא קמיה דר"נ בר יצחק המקיז דם בחלום עונותיו מחולין לו והתניא עונותיו סדורין לו [ז]מאי סדורין סדורין לימחל תני תנא קמיה דרב ששת הרואה נחש בחלום פרנסתו מזומנת לו נשכו נכפלה לו הרגו אבדה פרנסתו אמר ליה רב ששת כל שכן שנכפלה פרנסתו ולא היא רב ששת הוא דחזא חויא בחלמיה וקטליה תני תנא קמיה דרבי יוחנן כל מיני משקין יפין לחלום חוץ מן היין יש שותהו וטוב לו ויש שותהו ורע לו יש שותהו וטוב לו שנאמר [20]ויין ישמח לבב אנוש ויש שותהו ורע לו שנאמר [21]תנו שכר לאובד ויין למרי נפש אמר ליה רבי יוחנן לתנא תני תלמיד חכם לעולם טוב לו שנאמר [22]לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי

אמר

ח) ב"ק נה. ע"ש, ג) [סנהדרין יח.], ג) לעיל ו. ממחות לה: [מגילה מז: סוטה ח. חולין פט.], ד) [פסחים מט:], ה) [סנהדרין נט.], ו) [עירובין יט. חגיגה כז. מגילה ו. סנהדרין לז.], ז) [יומא פח.], ח) [ועי' בפירש"י בעמוד ב' ד"ה דמסרג],

מוסף רש"י

הרואה הספד. מיכה זו לבלה הכלאוהו (ב"ק נה:). **אלו תפילין שבראש.** אות הן לכל כי שם ה' נקרא עליך (חולין פט.) שכתוב בהן רוב השם שי"ן ולו"ש (מנחות לה:). **אלא מאורשה.** לכל קהלות יעקב (פסחים מט:). **לבני כלה.** נאין לשמוע הדלשה בכל שנת (ב"ק קיג.).

רב ניסים גאון

הרואה את הנחש בחלומו פרנסה מזדמנת לו.

זה הדבר בנוי על העיקר שהזכירוהו בפ' יוה"כ (דף עה) תניא ר' יוסי אומר בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם כו' קלל את הנחש עלה לגג מזונותיו עמו ירד למטה מזונותיו עמו ולפי שפרנסתו מצויה לו בכל מקום לפיכך הרואהו בחלומו פרנסה מזדמנת לו:

1. וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְיָ נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ: דברים כח י
2. כִּי אִם לְבִינָה תִקְרָא לְתְבוּנָה תִּתֵּן קוֹלֶךָ: משלי ב ג
3. תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרֻשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב: דברים לג ד
4. אֱמֹר לַחָכְמָה אֲחֹתִי אָתְּ וּמֹדַע לַבִּינָה תִּקְרָא: משלי ז ד
5. הַשֵּׁם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: תהלים קמז יד
6. וְיַגַּע עַל פִּי וַיֹּאמַר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר: ישעיהו ו ז
7. אִשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ: תהלים קכח ג
8. אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירוֹ וְלִשֹׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבוּשׁוֹ וּבְדַם עֲנָבִים סוּתוֹ: בראשית מט יא
9. נֹצֵר תְּאֵנָה יֹאכַל פִּרְיָהּ וְשֹׁמֵר אֲדֹנָיו יְכֻבָּד: משלי כז יח
10. אַנְהִיגֵךְ אֲבִיאֵךְ אֶל בֵּית אִמִּי תְּלַמְּדֵנִי אֶשְׁקְךָ מִיַּיִן הָרֶקַח מֵעֲסִיס רִמֹּנִי: שיר השירים ח ב
11. כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵיךְ נָאוָה כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ: שיר השירים ד ג
12. זֵית רַעֲנָן יָפֶה פְרִי תֹאַר קָרָא יְיָ שְׁמֵךְ לְקוֹל הֲמוּלָה גְדֹלָה הִצִּית אֵשׁ עֲלֵיהָ וְרָעוּ דְלִיּוֹתָיו: ירמיהו יא טז
13. וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד: שמות כז כ
14. תֵּם עֲוֹנֵךְ בַּת צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ פָּקַד עֲוֹנֵךְ בַּת אֱדוֹם גָּלָה עַל חַטֹּאתָיִךְ: איכה ד כב
15. וְדֵי חֲלֵב עִזִּים לְלַחְמֶךָ לְלֶחֶם לְבֵיתֶךָ וְחַיֵּיִם לְנַעֲרוֹתָיִךְ: משלי כז כז
16. וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וַעֲנַף עֵץ עָבֹת וְערְבֵי נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים: ויקרא כג מ
17. חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ: משלי א כ
18. וַיִּשְׁמְחוּ כִּי יִשְׁתְּקוּ וַיִּנְחַם אֶל מַחֲזוֹ חֶפְצָם: תהלים קז ל
19. מָהֵר צְעָה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ: ישעיהו נא יד
20. וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשֶּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד: תהלים קד טו
21. תְּנוּ שֵׁכָר לְאוֹבֵד וְיַיִן לְמָרֵי נָפֶשׁ: משלי לא ו
22. לְכוּ לַחְמוּ בְלַחְמִי וּשְׁתוּ בְיַיִן מָסָכְתִּי: משלי ט ה

רבינו חננאל

הא דמסרג. פי' שיש עליו הכסא.

הרואה מרקולים. בתוספתא תנן במקום מרקולים דהכא עבודת כוכבים וא"כ לאו דוקא מרקולים אלא לפי שבמקומו של תנא היו עובדים לה ועתה אין אנו רגילים לברך לפי שאנו רואים אותה בכל יום וכל הנך הרואים אמרו לעיל דהוי משלשים יום לשלשים יום: **הרואה** מרקולים. פירש ר"י לא ידענא אמאי נקט מרקולים יותר משאר עבודת כוכבים. ונראה לי דא"ל לברך רק במקום שבויים עכו"ם או שהועמדה שם מחדש ולכך נקט מרקולים שרוגמין בה אנשים בכל יום והוי כמגדל עכו"ם אבל לא על עכו"ם קבועה שם מקודם ובירושלמי יש נעקרה עכו"ם ממקום אחד ונתנה למקום אחר במקום שנתנה אומר ברוך שנתן ארץ אחים לעובדי רצונו ובמקום שנעקרה אומר ברוך שעקר עכו"ם מן המקום הזה:

הרואה

[6] אמר רבי יוחנן השכים ונפל פסוק לתוך פיו הרי זה נבואה קטנה תנו רבנן [3] שלשה מלכים הם הרואה דוד בחלום יצפה לחסידות שלמה יצפה לחכמה אחאב ידאג מן הפורענות ג' נביאים הם הרואה ספר מלכים יצפה לגדולה [3] יחזקאל יצפה לחכמה ישעיה [א] יצפה לנחמה ירמיה ידאג מן הפורענות שלשה כתובים גדולים הם הרואה ספר תהלים יצפה לחסידות משלי יצפה לחכמה איוב ידאג מן הפורענות שלשה כתובים קטנים הם הרואה שיר השירים בחלום יצפה לחסידות קהלת יצפה לחכמה קינות ידאג מן הפורענות הרואה מגלת אסתר נס נעשה לו שלשה חכמים הם הרואה רבי בחלום יצפה לחכמה ראב"ע יצפה לעשירות רבי ישמעאל בן אלישע ידאג מן הפורענות שלשה תלמידי חכמים הם הרואה בן עזאי בחלום יצפה לחסידות בן זומא יצפה לחכמה אחר ידאג מן הפורענות כל מיני חיות יפות לחלום חוץ מן הפיל והקוף והקפוד והאמר מר הרואה [7] פיל בחלום פלא נעשה לו לא קשיא הא דמסרג הא דלא מסרג כל מיני מתכת יפין לחלום חוץ ממר פסל וקרדום והני מילי דחזנהו בקתייהו כל מיני פירות יפין לחלום חוץ מפגי תמרה כל מיני ירקות יפין לחלום חוץ מראשי לפתות והאמר רב לא איעתרי עד דחזאי ראשי לפתות כי חזא בכנייהו חזא כל מיני צבעונין יפין לחלום חוץ מן התכלת [8] כל מיני עופות יפין לחלום חוץ מן [9] קריא וקפופא וקורפראי: [הגו"ף הגו"ף מעי"ן משיבי"ן ומרחיבי"ן סימן]: ג' נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן גודגדניות וכפניות ופגי תמרה שלשה אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהן אלו הן רחיצה וסיכה ותשמיש שלשה מעין העולם הבא אלו הן שבת שמש ותשמיש תשמיש דמאי אילימא תשמיש המטה הא מכחש כחיש אלא תשמיש נקבים שלשה משיבין דעתו של אדם אלו הן קול ומראה וריח שלשה מרחיבין דעתו של אדם אלו הן דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים: [חמש"ה ושש"ה ועשר"ה סימן]: חמשה אחד משששים אלו הן אש דבש ושבת ושינה וחלום אש אחד מששים לגיהנם דבש אחד מששים למן שבת אחד מששים לעולם הבא שינה אחד מששים למיתה חלום אחד מששים לנבואה ששה דברים סימן יפה לחולה אלו הן עטוש זיעה שלשול קרי ושינה וחלום עטוש דכתיב [1] עטישותיו תהל אור זיעה דכתיב [2] בזעת אפיך תאכל לחם דכתיב [3] מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת קרי דכתיב [4] יראה זרע יאריך ימים שינה דכתיב [5] ישנתי אז ינוח לי חלום דכתיב [6] ותחלימני והחייני [7] ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתו רפואה אלו הן כרוב ותרדין וסיסין יבשין וקיבה והרת ויותרת הכבד וי"א אף דגים קטנים ולא [8] עוד אלא שדגים קטנים מפרין ומברין כל גופו של אדם עשרה דברים מחזירין את החולה לחליו וחליו קשה אלו הן האוכל בשר שור בשר שמן בשר צלי בשר צפרים וביצה צלויה ותגלחת ושחלים והחלב והגבינה והמרחץ וי"א אף אגוזים וי"א אף קשואים תנא דבי ר' ישמעאל [9] למה נקרא שמן קשואים מפני שהן קשים לגוף כחרבות איני והכתיב [7] ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך [10] אל תקרי גוים אלא גיים וא"ר יהודה אמר רב אלו אנטונינוס [10] ורבי שלא פסק משלחנם לא צנון ולא חזרת ולא קשואין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים לא קשיא הא ברבי הא בזוטרי ת"ר מת בבית שלום בבית אכל ושתה בבית סימן יפה לבית נטל כלים מן הבית סימן רע לבית תרגמא רב פפא במסאנא וסנדלא כל דשקיל שכבא מעלי בר ממסאנא וסנדלא כל דיהיב שכבא מעלי בר מעפרא וחרדלא: מקום שנעקרה ממנו עבודת גלולים: תנו רבנן [8] הרואה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו [2] מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים אומר ברוך שעקר עכו"ם מארצנו וכשם שנעקרה ממקום זה כן תעקר מכל מקומות ישראל והשב לב עובדיהם לעבדך ובח"ל אין צריך לומר והשב לב עובדיהם לעבדך מפני שרובה עובדי כוכבים [3] רשב"א אומר אף בחוץ לארץ צריך לומר כן מפני שעתידים להתגייר שנאמר [8] אז אהפוך אל עמים שפה ברורה דרש רב המנונא [7] הרואה בבל הרשעה צריך לברך חמש ברכות ראה בבל אומר ברוך שהחריב בבל הרשעה ראה ביתו של נבוכדנצר אומר ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע [7] ראה גוב של אריות או כבשן האש אומר ברוך שעשה נסים [3] לאבותינו במקום הזה ראה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו [7] ראה מקום שנוטלין ממנו עפר אומר ברוך אומר ועושה גוזר ומקיים רבא כי הוה חזי חמרי דשקלי עפרא טריף להו ידא על גבייהו ואמר רהוטו צדיקי למעבד רעותא דמרייכו מר בריה דרבינא כי הוה מטי לבבל הוה שקיל עפרא בסודריה ושדי לברא לקיים מה שנא' [9] ומאטאתיה במטאטא השמד אמר רב אשי אנא הא דרב המנונא לא שמיע לי אלא מדעתאי בריכתינהו לכולהו אמר

[6] אמר רבי יוחנן השכים ונפל פסוק לתוך פיו הרי זה נבואה קטנה תנו רבנן [3] שלשה מלכים הם הרואה דוד בחלום יצפה לחסידות שלמה יצפה לחכמה אחאב ידאג מן הפורענות ג' נביאים הם הרואה ספר מלכים יצפה לגדולה [3] יחזקאל יצפה לחכמה ישעיה [א] יצפה לנחמה ירמיה ידאג מן הפורענות שלשה כתובים גדולים הם הרואה ספר תהלים יצפה לחסידות משלי יצפה לחכמה איוב ידאג מן הפורענות שלשה כתובים קטנים הם הרואה שיר השירים בחלום יצפה לחסידות קהלת יצפה לחכמה קינות ידאג מן הפורענות הרואה מגלת אסתר נס נעשה לו שלשה חכמים הם הרואה רבי בחלום יצפה לחכמה ראב"ע יצפה לעשירות רבי ישמעאל בן אלישע ידאג מן הפורענות שלשה תלמידי חכמים הם הרואה בן עזאי בחלום יצפה לחסידות בן זומא יצפה לחכמה אחר ידאג מן הפורענות כל מיני חיות יפות לחלום חוץ מן הפיל והקוף והקפוד והאמר מר הרואה [7] פיל בחלום פלא נעשה לו לא קשיא הא דמסרג הא דלא מסרג כל מיני מתכת יפין לחלום חוץ ממר פסל וקרדום והני מילי דחזנהו בקתייהו כל מיני פירות יפין לחלום חוץ מפגי תמרה כל מיני ירקות יפין לחלום חוץ מראשי לפתות והאמר רב לא איעתרי עד דחזאי ראשי לפתות כי חזא בכנייהו חזא כל מיני צבעונין יפין לחלום חוץ מן התכלת [8] כל מיני עופות יפין לחלום חוץ מן [9] קריא וקפופא וקורפראי: [הגו"ף הגו"ף מעי"ן משיבי"ן ומרחיבי"ן סימן]: ג' נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן גודגדניות וכפניות ופגי תמרה שלשה אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהן אלו הן רחיצה וסיכה ותשמיש שלשה מעין העולם הבא אלו הן שבת שמש ותשמיש תשמיש דמאי אילימא תשמיש המטה הא מכחש כחיש אלא תשמיש נקבים שלשה משיבין דעתו של אדם אלו הן קול ומראה וריח שלשה מרחיבין דעתו של אדם אלו הן דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים: [חמש"ה ושש"ה ועשר"ה סימן]: חמשה אחד משששים אלו הן אש דבש ושבת ושינה וחלום אש אחד מששים לגיהנם דבש אחד מששים למן שבת אחד מששים לעולם הבא שינה אחד מששים למיתה חלום אחד מששים לנבואה ששה דברים סימן יפה לחולה אלו הן עטוש זיעה שלשול קרי ושינה וחלום עטוש דכתיב [1] עטישותיו תהל אור זיעה דכתיב [2] בזעת אפיך תאכל לחם דכתיב [3] מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת קרי דכתיב [4] יראה זרע יאריך ימים שינה דכתיב [5] ישנתי אז ינוח לי חלום דכתיב [6] ותחלימני והחייני [7] ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתו רפואה אלו הן כרוב ותרדין וסיסין יבשין וקיבה והרת ויותרת הכבד וי"א אף דגים קטנים ולא [8] עוד אלא שדגים קטנים מפרין ומברין כל גופו של אדם עשרה דברים מחזירין את החולה לחליו וחליו קשה אלו הן האוכל בשר שור בשר שמן בשר צלי בשר צפרים וביצה צלויה ותגלחת ושחלים והחלב והגבינה והמרחץ וי"א אף אגוזים וי"א אף קשואים תנא דבי ר' ישמעאל [9] למה נקרא שמן קשואים מפני שהן קשים לגוף כחרבות איני והכתיב [7] ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך [10] אל תקרי גוים אלא גיים וא"ר יהודה אמר רב אלו אנטונינוס [10] ורבי שלא פסק משלחנם לא צנון ולא חזרת ולא קשואין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים לא קשיא הא ברבי הא בזוטרי ת"ר מת בבית שלום בבית אכל ושתה בבית סימן יפה לבית נטל כלים מן הבית סימן רע לבית תרגמא רב פפא במסאנא וסנדלא כל דשקיל שכבא מעלי בר ממסאנא וסנדלא כל דיהיב שכבא מעלי בר מעפרא וחרדלא: מקום שנעקרה ממנו עבודת גלולים: תנו רבנן [8] הרואה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו [2] מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים אומר ברוך שעקר עכו"ם מארצנו וכשם שנעקרה ממקום זה כן תעקר מכל מקומות ישראל והשב לב עובדיהם לעבדך ובח"ל אין צריך לומר והשב לב עובדיהם לעבדך מפני שרובה עובדי כוכבים [3] רשב"א אומר אף בחוץ לארץ צריך לומר כן מפני שעתידים להתגייר שנאמר [8] אז אהפוך אל עמים שפה ברורה דרש רב המנונא [7] הרואה בבל הרשעה צריך לברך חמש ברכות ראה בבל אומר ברוך שהחריב בבל הרשעה ראה ביתו של נבוכדנצר אומר ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע [7] ראה גוב של אריות או כבשן האש אומר ברוך שעשה נסים [3] לאבותינו במקום הזה ראה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו [7] ראה מקום שנוטלין ממנו עפר אומר ברוך אומר ועושה גוזר ומקיים רבא כי הוה חזי חמרי דשקלי עפרא טריף להו ידא על גבייהו ואמר רהוטו צדיקי למעבד רעותא דמרייכו מר בריה דרבינא כי הוה מטי לבבל הוה שקיל עפרא בסודריה ושדי לברא לקיים מה שנא' [9] ומאטאתיה במטאטא השמד אמר רב אשי אנא הא דרב המנונא לא שמיע לי אלא מדעתאי בריכתינהו לכולהו אמר

שאילו טובה עתידה לבא בדורנו בתחלה לא היו מקבלין אותה אלא רבן שמעון ור' ישמעאל ועכשיו גלוי לפני מי שאמר והיה העולם שפורענות גדולה עתידה לבוא בדורנו ונסתלקו אלו מבינותינו שנא' (ישעיה נז) הצדיק אבד וגו' ובפ' עגלה ערופה דמס' סוטה (דף מח) ובפ' דיני ממונות דתחלת סנהדרי' (דף יא) אמרי' ת"ר משמתו

השלים. העומד ממטתו ונפל לו פסוק בפיו: **שיר השיריים.** כולו ירלאת שמים וחבת המקום בגד כל ישראל: **רבי ישמעאל בן אלישע.** מהלוגי מלכות היה והפשיטו עור קרקפתו בחייו: **חוץ מן הפיל והקוף והקפוד.** שמשונין במראיהן. קפוד היה שדומה לקוף ויש לה זנב ארוך ושמה מרטינ"א: **דמסרג.** אוכף על גביו. וי"א נתון בתפסר: **חוץ ממר.** פסו"ר בלע"ז: **פסל.** דוליי"ר: **דחזנהו בקתייהו.** שראויין למלאכתן לחבל ולהשחית: **פגי תמרה.** שלא בשלו כל צרכן: **בכנייהו.** בתחבור אבל בתלוש סימן הוא למכות כדפשר ליה [6] בר הדיא לרבא קולפי בלעא: **אבלא.** ירוק הוא ומי שפניו ירוקים חולה הוא [מ]: **קריא.** יבנ"ן: **קפופא.** לוחיט"א בלע"ז ויש לה לסתות כלחיי אדם לפיכך הן מגוויים: **קורפראי.** טלפ"א: **גודגדניות.** לירתי"ם: **כפניות.** מין תמרים רעים: **שמש.** חמה זורחת: **קול.** של מיני זמר או קול ערב של אשה: **עטוש.** אשטרנוד"ר: **מהר לועה.** מי שצריך להריק מעיו. הרקת כלי נקראת לועה שנאמר (ירמיה מח) ושלחתי לו לועים ולעוהו וכליו יריקו במואב כתיב: **ותחלימני והחייני.** בחזקיה כתיב: **תרדין.** בלי"ן: **מי סיסין.** בשול פוליאו"ל: **והרת.** וילייר"א שהשליל בתוכה: **יותרת הכבד.** חייבר"ם של בהמה: **ומברין.** לשון בריאות: **ומגלחת.** אם מגלח: **זוטרי.** יפין: **מפשלא וסנדלא.** סימן יוצאי חוץ הוא שמוציא חמרים מן הבית: **עפרא.** סימן הוא שרמז להם קבורה: **לב עובדיהם.** על פושעי ישראל מתפלל: **כבשן של אש.** חפירה שהוסק בה כבשנם של חגייה מישאל ועזריה: **מקום שנוטלין ממנו עפר.** מקום יש בבבל שאין בהמה יולאה משם אם אין נותנים עליה עפר מעפר המקום והוא סימן השמד ומקללותיה של בבל היא. וביסוד מהר"ר יצחק ראיתי שנוטלים משם עפר לנטיע לבניני המקום. וסוף סוף אותו מקום אין בו ישוב ולא זרע ולא נטיעה: **גוזר ומקיים.** שגזר להשמידה וקיים: נתקללה

[מ] (לעיל הה: וקל"ע), [נ] (אלד"ר פ"מ ומ"ש), [ס] (בלדר"ר פ"מ הי"ג ליתא ומה אתי שפיר שלשה נביאים), [ע] (לעיל נו:), [פ] (גי' הערוך קדיל כוס וינשוף תרגום קדיל וקפופא), [צ] (לעיל מד: ע"ג כט., [1] (לעיל מ.), [ק] (ע"ג יל. וכמ.), [ר] (בכל הספרים ותקונים כתיב גיים והקרי גויס ומצוה להסכיר), [ש] (עי' תו' ע"ג יל. ד"ה לנון), [ת] (תוספתא פ"ו ה"ד), [א] (לעיל נו.), [ב] (עי' יומא פד.),

גליון הש"ס

גמ' כל מיני עופות. עי' נדה דף כ"ג ע"ב כתו' ד"ה קניא שהי' להם גירסא אחרת כאן:

הגהות הגר"א

[א] גמ' (יעני' יצפה לנחמה) תא"מ: [ב] שם שעשה נסים לאבותינו. ל"ל לנדיקים:

לעזי רש"י

מרטינ"א [מרטרינ"א]. נמייה. פשו"ר [פרשוי"ר]. מעדר. דוליי"ר [דולידויר"א]. מעצד (מעין גרזן). יבנ"ן. סוג של ינשוף. צואיט"א. ינשוף. טלפ"א. חולד. צירתי"ש [צירישי"ש]. דובדבנים. אשטרנוד"ר [אישטירנודי"ר]. עיטוש. בלי"ץ. סלק. פוליאו"ל [פוליי"ל]. מנתה (צמח). וידליי"א [וידילור"א] רחם (של חיה). אייבר"ש [איברי"ש]. סרעפת.

מוסף רש"י

וסיסין. תבשיל של פוליאו"ל (לעיל מד): לו: פוליאו"ל יבש שורה במים ושותה (ע"ז כט:). והרת. ולדו"ל שהולד עולה בו (לעיל שם) לו: רחמה של בהמה (ע"ז שם). ויותרת הכבד. טרפשא דכבדא שקורין מייבר"ם (לעיל שם ועי"ז שם). ושחלים. מין מתלל (גיטין נז.). שני גוים. גיים כתיב וקרינן גויס (ע"ז יא.). אנטונינוס ורבי. זה בא מעשו וזה בא מיעקב (שם).

רב ניסים גאון (המשך)

ופרנס את ישראל מ' שנה ואפשר שהסיידותו היתה יתירה על חכמתו ולפיכך הוא משובח בחסידות: ר' ישמעאל בן אלישע ידאג מן הפורענות מפני שבימיו היו ישראל עומדין בצרות וגזירות ומלחמות בסוף זמן בית שני וכבר נשבה בנערותו ופדאהו ר' יהושע בן חנניה כמפורש בפ' הניזקין (גיטין דף נח) מעשה בר' יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול של רומי אמרו לו תינוק אחד יש בבית הסוהר כו' אמרו לא זז משם עד שפראו בממון הרבה לא היו ימים מועטים עד שהורה הוראה בישראל ומנו ר' ישמעאל בן אלישע ואיתא בסוף גמ' דהודריות דבני מערבא ושימש בכהונה גדולה כדאמרי' בפ' מאימתי קורין (דף ז) תניא אמר ר' ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי לבית קה"ק להקטיר קטורת לפני לפנים וקודם חרבן הבית נהרג עם רבן שמעון בן גמליאל דתניא במכילתא דר' ישמעאל כשנהרג ר' שמעון ור' ישמעאל אמר להן ר' עקיבא לתלמידיו התקינו עצמיכם לפורענות

רבינו חננאל

שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן גודגדניות. פי' גרדגדניות הן הינדקוקי. ובסוף פאה ירושלמי גדגדניות הינדקוקי, ולשון ישמעאל הן, והן עשב שאוכלין הגמלים ולא יאכל אותם אדם אלא ע"י הדחק. **וכפניות.** הן דקלים ידועים שפירותיהן נאכלין כפניות ואינן מתקיימין להיגמר תמרים. [**ששה דברים מרפאין את החולה וכו'. עשרה דברים מחזירין את החולה לחוליו וכו'.** עי' בפי' ר"ח ע"ז כט, א]. [**ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך.** שני גאים בדור אחד, זה אנטונינוס ורבי, שלא פסק משולחנם לא חזרת ולא קישואים, קשואים קטנים, ולא צנון].

רב ניסים גאון

הרואה ר' עקיבא בחלומו יצפה לחסידות. אית בפרק כל ישראל יש להן חלק (דף קי) שנא' אספו לי חסידי אלו ר' עקיבא וחבריו שמסרו נפשם לזיבחה על דברי תורה ואמרי' (שם) אמר רבה בר בר חנה שבקה ר' עקיבא לחסידותיה: **הרואה** ר' אלעזר בן עזריה יצפה לחכמה לפי שנתמנה בישיבה והוא בן י"ח שנה והיה הוא כבר חכם מאד כמו שאתה מוצא (חגיגה דף ג) אמר ר' יהושע עליו אין דור יתום שר' אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו ואמרו בשבחו (גיטין דף סז) ר' אלעזר בן עזריה קופה של בשמים כלומר שהיה מאסף החכמות ומסדר אותם ושנינו (סוטה דף מט) משמת ראב"ע בטלה עטרת החכמים ואע"פ שר"ע הגיע למעלה יתירה וגדולה בחכמה שאפי' משה רבינו כשהראהו הקב"ה דורות העתידין כשראה את ר' עקיבא אמר לפני הקב"ה רבש"ע יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה ע"י כמפורש בפ' הקומץ את המנחה (מנחות ד' כט) מיהו לא התחיל ללמוד ולגרוס עד שהיה בן מ' שנה כמו שאמרו (בשלהי ספר) ר' עקיבא למד תורה בן מ' שנה ושימש את החכמים מ' שנה

נתקללה בבל נתקללו שכניה. כלומר אוי לרשע אוי לשכנו: **קאם וקפוד.** חיות ועופות רעים ומזיקין את השכנים. אבל עי השדה ומטעי כרם שנתקללו בה ערי ישראל הגאה היא לשכנים: **אובלוסי.** חיל גדול של שניים רבות: **חכם הרזים.** היודע מה שבלב כל אלו: **למשמני.** שהם חורשים וזורעים ואני מוצא מוכן: **כל אומות שוקדות ובאות לפתחי.** עשיר היה והכל באין אצלו לסחורה: **שאם יזכה.** לעולם הבא וירא״ה בכבוד מלך המשיח: **יבחין.** כמה יתר כבוד עוטלי שכר מצות יותר ממה שהיה כבוד האומות בעוה״ז: **אלכי לגהרא.** הכדין השלמים הולכים לגהר לשאוב מים: **לגני לייא.** השבורים להיכן הולכים למה הולכים ואף אתה שאתה סומא ולא תראהו להיכן אתה הולך: **גוגדא.** כת: **ורחמי דינא.** מוהכים

משפט: ג) **כחלינהו לעיניה.** נקרו לעיניו: **קולפא.** מקל לרלות: **הפורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו.** אם במחתרת (שמות כב) לפי שבא על עסקי נפשות שיודע הוא שאם (ימצא) תמצאנו חותר לא תעמיד עצמך מלהציל ממנך והוא בא לדעת כן שיקום עליך ויהרגך אמרה תורה השכם אתה והרגהו: **הממנלה זו מלחמת עמלק.** דכתיב בה כסא מלכות כי יד על כס יה (שמות יז) כלומר על ידי מלחמה ליי בעמלק יתעלה כסאו: **המתנשא.** מדכתיב לשון נשיאות משמע על נשיא ראש משך ותובל: **לכל לראש.** לכל הקס להיות לראש הוא מתנשא כלומר שהוא גוזר ומעמידו: **ריש גרגיתא.** כור. הממונה על המופרין חפירות למלאותן מים כדי להשקות בהן שדותיהן: כיוב

ו) אמר רבי ירמיה בן אלעזר נתקללה בבל נתקללו שכניה נתקללה שומרון נתברכו שכניה נתקללה בבל נתקללו שכניה דכתיב [1]ושמתיה למורש קפוד ואגמי מים נתקללה שומרון נתברכו שכניה דכתיב [2]ושמתי שומרון לעי השדה למטעי כרם וגו׳ ואמר רב המנונא [א]הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים אוכלוסי עובדי כוכבים אומר [3]בושה אמכם וגו׳ ת״ר [ב]הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהן דומים זה לזה בן זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית אמר ברוך חכם הרזים וברוך שברא כל אלו לשמשני הוא היה אומר כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול חרש וזרע וקצר ועמר ודש וזרה וברר וטחן והרקיד ולש ואפה ואח״כ אכל ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנין לפני וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש גזז ולבן ונפץ וטוה וארג ואחר כך מצא בגד ללבוש ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני כל [ג]אומות שוקדות ובאות לפתח ביתי ואני משכים ומוצא כל אלו לפני הוא היה אומר אורח טוב [7]מהו אומר כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי כמה בשר הביא לפני כמה יין הביא לפני כמה גלוסקאות הביא לפני וכל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי אבל אורח רע מהו אומר מה טורח טרח בעל הבית זה פת אחת אכלתי חתיכה אחת אכלתי כוס אחד שתיתי כל טורח שטרח בעל הבית זה לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו על אורח טוב מהו אומר [4]זכור כי תשגיא פעלו אשר שוררו אנשים על אורח רע כתיב [5]לכן יראוהו אנשים וגו׳ [6]והאיש בימי שאול זקן בא באנשים אמר [ד]רבא ואיתימא רב זביד ואיתימא רב אושעיא זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא ודרש באוכלוסא אמר עולא נקיטינן אין אוכלוסא בבבל תנא אין אוכלוסא פחותה מששים רבוא ת״ר [ב]הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו [ג]חכמי עובדי כוכבים אומר ברוך שנתן מחכמתו [א] לבריותיו [ד]הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו מלכי עובדי כוכבים אומר ברוך שנתן מכבודו [ב] לבריותיו א״ר יוחנן [ה]לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפי׳ לקראת מלכי עובדי כוכבים שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עובדי כוכבים רב ששת סגי נהור הוה הוו קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי מלכא וקם אזל בהדייהו רב ששת אשכחיה ההוא צדוקי אמר ליה חצבי לנהרא כגני לייא אמר ליה תא חזי דידענא טפי מינך חלף גונדא קמייתא כי קא אוושא אמר ליה ההוא צדוקי אתא מלכא אמר ליה רב ששת לא קאתי חלף גונדא תניינא כי קא אוושא אמר ליה ההוא צדוקי השתא קא אתי מלכא אמר ליה רב ששת לא קא אתי מלכא חליף תליתאי כי קא שתקא אמר ליה רב ששת ודאי השתא אתי מלכא אמר ליה ההוא צדוקי מנא לך הא אמר ליה דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא דכתיב [7]צא ועמדת בהר לפני ה׳ והנה ה׳ עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה׳ לא ברוח ה׳ ואחר הרוח רעש לא ברעש ה׳ ואחר הרעש אש לא באש ה׳ ואחר האש קול דממה דקה כי אתא מלכא פתח רב ששת וקא מברך ליה אמר ליה ההוא צדוקי למאן דלא חזית ליה קא מברכת ומאי הוי עליה דההוא צדוקי איכא דאמרי חברוהי כחלינהו לעיניה ואיכא דאמרי רב ששת[ד] [ה]נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות ר׳ שילא [ו]נגדיה לההוא גברא דבעל מצרית אזל אכל ביה קורצי בי מלכא אמר איכא חד גברא ביהודאי דקא דיין דינא בלא הרמנא דמלכא שדר עליה פריסתקא כי אתא אמרי ליה מה טעמא נגדתיה להאי אמר להו דבא על חמרתא אמרי ליה אית לך סהדי אמר להו אין אתא אליהו אדמי ליה כאיניש ואסהיד אמרי ליה אי הכי בר קטלא הוא אמר להו אנן מיומא דגלינן מארעין לית לן רשותא למקטל אתון מאי דבעיתון עבידו ביה עד דמעייני ביה בדינא פתח ר׳ שילא ואמר [8]לך ה׳ הגדולה והגבורה וגו׳ אמרי ליה מאי קאמרת אמר להו הכי קאמינא בריך רחמנא דיהיב מלכותא בארעא כעין מלכותא דרקיעא ויהב לכו שולטנא ורחמי דינא אמרו חביבא עליה יקרא דמלכותא כולי האי יהבי ליה קולפא אמרו ליה דון דינא כי הוה נפיק אמר ליה ההוא גברא עביד רחמנא ניסא לשקרי הכי אמר ליה רשע לאו חמרי איקרו דכתיב [9]אשר בשר חמורים בשרם חזייה דקאזיל למימרא להו דקרינהו חמרי אמר האי רודף הוא [ז]והתורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו וקטליה מחייה בקולפא וקטליה אמר הואיל ואתעביד לי ניסא בהאי קרא דרשינא ליה לך ה׳ הגדולה זו מעשה בראשית וכן הוא אומר [10]עושה גדולות עד אין חקר והגבורה זו יציאת מצרים שנאמר [11]וירא ישראל את היד הגדולה וגו׳ והתפארת זו חמה ולבנה שעמדו לו ליהושע שנאמר [12]וידום השמש וירח עמד וגו׳ והנצח זו מפלתה של רומי וכן הוא אומר [13]ויז נצחם על בגדי וגו׳ וההוד זו מלחמת נחלי ארנון שנאמר [14]על כן יאמר בספר מלחמות ה׳ את והב בסופה וגו׳ כי כל בשמים ובארץ זו מלחמת סיסרא שנאמר [15]מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם וגו׳ לך ה׳ הממלכה זו מלחמת עמלק וכן הוא אומר [16]כי יד על כס יה והמתנשא זו מלחמת גוג ומגוג וכן הוא אומר [17]הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל לכל לראש אמר [ד]רב חנן בר רבא אמר ר׳ יוחנן אפילו ריש גרגיתא מן שמיא מנו ליה במתניתא תנא משמיה דרבי עקיבא לך ה׳ הגדולה זו קריעת ים סוף והגבורה זו מכת בכורות והתפארת זו מתן תורה והנצח זו ירושלים וההוד זו בית המקדש: ת״ר

עד יקום גוי אויביו הֲלֹא הִיא כְתוּבָה עַל סֵפֶר הַיָּשָׁר וַיַּעֲמֹד הַשֶּׁמֶשׁ בַּחֲצִי הַשָּׁמַיִם וְלֹא אָץ לָבוֹא כְּיוֹם תָּמִים: הושע י יג 13. פּוֹרֵה דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין אִישׁ אִתִּי וָאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וָאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וַיִּז נִצְחָם עַל בְּגָדַי וְכָל מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי: ישעיהו סג ג 14. עַל כֵּן יֵאָמֵר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְיָ אֶת וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אַרְנוֹן: במדבר כא יד 15. מִן שָׁמַיִם נִלְחֲמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא: שופטים ה כ 16. וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ מִלְחֶמֶת לַיְיָ בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר: שמות יז טז 17. וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל: יחזקאל לח ג וְאִתָּה בֶּן אָדָם הִנָּבֵא עַל גּוֹג וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל: יחזקאל לט א

הגהות הגר״א

[א] **נמרא** לבריותיו. נ״ב לב״ו: [ב] **שם** לבריותיו. נ״ב לב״ו:

מוסף רש״י

נתקללו שכניה. מקללתה (ערובין יח:). **נתברכו.** מקללתה (שם). **למורש קפוד.** ושם סולכות החיות רעות ומזיקות מקומות הסמוכות לה, דאוי לרעע ואוי לשכנו (שם). **למטעי כרם.** והינו שכניה, ונפת הוא לה שמכרת לעובד (שם). **שיצא באוכלסא.** שר על שיש רבוא (יבמות עו:). **שאם יזכה.** לעולם הבא לראות גדולתן של ישראל. **יבחין.** כמה הרבה גדולתן יותר על האומות עכ״ל (ע״ל ט:). **גל של עצמות.** שמת, דחלה שמת נעשה גל של עצמות (סנהדרין ק:). **לו:** כמת שנרקב בארו ונפל ממנו הרבה (שבת לד:). **ריש גרגיתא.** שר הממונה על הכורות, מי ילה ממנו היום לשקות שדותיו ומי לממר, ושדה קטנה היא, ומדכתיב לך ה׳ הממלכה והמתנשא ילוף לה, כלומר על ידך המתנשא לכל דבר לפילו לגרגותא לראש הוא על פיך (דשב״ם ב״ב צא:).

רב ניסים גאון

נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוה״ק מישראל אף הוא אומר בשעת מיתתו ושמעון וישמעאל לחרבא ושאר עמא לביזא ונקן סגיאן עתידין למיתי על עמא עיקרה דהא ברי״ בתוס׳ סוטה ובפ׳ הערר והרוטב במסכת שחיטת חולין (דף קכג) אמרו אל תתמה שהרי קרקפלו של ר׳ (יהושע) (ישמעאל) מונח בראשי מלכים: ה) **שלשה** תלמידין הן בן עזאי ובן זומא ואחר. הני בן עזאי ובן זומא הן חשובין יושבין בראש התלמידין כדתנן במס׳ קדושין בפ׳ האיש מקדש (דף מט) על מנת שאני תלמיד אין אומרים כשמעון בן עזאי ושמעון בן זומא ובפריקא קמא דמס׳ הוריות (דף ב) אמר׳ אי תלמיד וראוי להוראה אלא (מי שחסידותו) [אולי צ״ל שבן עזאי היה חסידותו] יתירה על חכמתו והאי אחר הוא אלישע בן אבויה וגם הוא היה גדול בחכמה ומזורז ובקי בתלמידים מיהו כיון שאירע לו אותו המאורע המפור׳ בחגיגה בפ׳ אין דורשין בעריות (דף יד) וקצץ בנטיעות נקרא אלישע אחר מפני שחזר לאחוריו ובפרק האשה נקנית (קדושין ד׳ לט) ובפרק שילוח הקן (חולין דף קמב) אמרי אלמלא לא דרשיה אחר להאי קרא כרבי יעקב בר ברתיה לא חטא ואחר מאי חזא איכא דאמרי כי האי גוונא חזא ואיכא דאמרי לישניה דגברא רבה חזא דהוה [גריר] ליה דבר אחר אמר פה שהפיק מרגלית לחך עשר נפק חטא ולפיכך מי שרואהו בחלומו ידאג מן הפורענו׳: ו) **גדגדניו׳** (הזכיכום) בפרק בכל מערבין (ערובין ד׳ כח) (וראינן) [משמע דאינן] הינדקוקי ובטיית אלא הנדקוקה כי השמועה שנאמרה משמו של רב מערבין בגודגדניות כדאקשינן עליה מברי״ מסקינן בה איבעי תימא כי קאמר רב בהינדקוקי ובפרקין בגמרא דבני מערבא גרסי בר שילת בשם רב פעפועין וגודגדניות וחלוגלוגות מערבי בהון בעון קומוי אילין אינון אמר לון קקולי הנדקוקי ופרפחיני: ו) **הרוא׳** את המרקולי׳. היא ע״ז וכבר מפורש בה בתחלה מציבין ג׳ אבנים ב׳ מהן סדורין על גבי קרקע אחת בצד חברתה והשלישית על גביהן כדתניא (ע״ז דף נ) אלו הן אבני מרקוליס אחת מיכן ואחת מיכן ואחת על גביהן ואמר רבא כי תניא ההיא בעיקר מרקוליס כל שהוא מוצב בזה המעשה נקרא מרקוליס והיו עובדין אותו והיה עבודתו שמשליך אבן כלפי אותן האבנים המוצבין (כדתניא) [כדתנן] בסנהדרין בפ׳ ד׳ מיתות (דף ס) הזורק אבן למרקוליס זה היא עבודתו כלומר ישראל שעשה כן בשוגג חייב חטאת במזיד בלא התראה ענוש כרת ואם התרו בו נסקל ואמרי׳ בגמ׳ (שם דף סד) ואע״ג דקא מיכוין למירגמה ובמס׳ ע״ז בפ׳ ר׳ ישמעאל (דף נ) איתא להא בריייתא שהזכרונות ובב״מ בפ׳ אלו מציאות שלו (דף כה) כאבני בית קוליס חייב להכריז ואלו הן אבני בית קוליס אחת מיכן ואחת מיכן ואחת באמצע: **התורה** אמרה הבא להורגך השכם להורגו היינו דאמר רחמנא (שמות כב) אם במחתרת ימצא הגנב והכה וגו׳ והתם בסנהדרין בפרק בן סורר ומורה (דף עב) תנינן הבא במחתרת נידון משום סופו ואמרינן בגמ׳ אמר רבא מ״ט דמחתרת חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו והאי מימר אמר אי אזילנא וקאי לאפאי מריה דבייתא ולא שביק לי קטילנא ליה ואמרה תורה בא להרגך השכם להרגו:

ז) שיך לעמוד הקודם. ח) [אולי צ״ל הזכוכות]

עין משפט נר מצוה

כה א מיי׳ פ״י מהלכות ברכות הל׳ יא סמג עשין מ טוש״ע או״ח סי׳ רכד סעיף ה: כו ב מיי׳ שם טוש״ע שם סעיף ו: כז ג מיי׳ שם טוש״ע שם סעיף ז: כח ד מיי׳ שם טוש״ע שם סעיף ח: כט ה טוש״ע שם סעיף ט: ל ו מיי׳ פ״ב מהלכות איסורי ביאה הלכה ב סמג לאוין קיב טוש״ע אה״ע סי׳ מז סעיף ג:

רבינו חננאל

[אמר ר׳ ירמיה בן אלעזר נתקללה בבל נתקללה שכניה שנאמר ושמתיה למורש קיפוד ואגמי מים וטאטאתיה במטאטא השמד. נתקללה שומרון נתברכו שכניה שנאמר ושמתיה לעי השדה למטעי כרם לשכניה]. **רב ששת אשכחיה ההוא צדוקי אמר ליה חצבי לנהרא כגני לייא.** פירוש, משל משלו לו אותו המין לרב ששת שהיה מאור עינים, וירצא עם היוצאין לראות את המלך, הכדים הנקראים חצבי ההולכים אל הנהר לשאוב בהם מים, אבל כני כלים והם הנקראים כגני העשויים לישב הכלים בתוכן ליא, כלומר לאי מקום הולכין להיכן הולכין. פי׳ ליא לא. **אזל אכל ביה קורצי בי מלכא.** הלשינו עליו שהמית אדם. פי׳ אכל, קרא עליו מלשינות כדמתרגם קרא בגרון אל תחשוך, אכלי. **והתורה אמרה הבא להרגך השכם להרגו.** פי׳, היכן אמרה תורה, אם במחתרת ימצא הגנב והוכה ומת אין לו דמים, ופי׳ רבא מ״ט דמחתרת, חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו. והא מימר אמר אי קאי באפאי קטלינא ליה למריה דביתיה.

תורה אור השלם

1. וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד וַאֲגַמֵּי מָיִם וְטָאטֵאתִיהָ בַּמַּטְאֲטֵא הַשְּׁמִד נְאֻם יְיָ צְבָאוֹת: ישעיהו יד כג
2. וְשַׂמְתִּי שֹׁמְרוֹן לְעִי הַשָּׂדֶה לְמַטְּעֵי כָרֶם וְהִגַּרְתִּי גַלֵּי אַבְנֶיהָ וִיסֹדֶיהָ אֲגַלֶּה:
מיכה א ו
3. בּוּשָׁה אִמֶּכֶם מְאֹד חָפְרָה יוֹלִדְתְּכֶם הִנֵּה אַחֲרִית גּוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה:
ירמיהו נ יב
4. זְכֹר כִּי תַשְׁגִּיא פָּעֳלוֹ אֲשֶׁר שֹׁרְרוּ אֲנָשִׁים: איוב לו כד
5. לָכֵן יִרְאֻהוּ אֲנָשִׁים לֹא יִרְאֶה כָּל חַכְמֵי לֵב:
איוב לו כד
6. וְדָוִד בֶּן אִישׁ אֶפְרָתִי הַזֶּה מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וּשְׁמוֹ יִשַׁי וְלוֹ שְׁמֹנֶה בָנִים וְהָאִישׁ בִּימֵי שָׁאוּל זָקֵן בָּא בָאֲנָשִׁים:
שמואל א יז יב
7. וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְיָ וְהִנֵּה יְיָ עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יְיָ לֹא בָרוּחַ יְיָ וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְיָ וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְיָ וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה: מלכים א יט יא
8. לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: דברי הימים א כט יא
9. וַתַּעֲנֻבָּה עַל פְּלַגְשֵׁיהֶם אֲשֶׁר בְּשַׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם:
יחזקאל כג כ
10. עֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר:
איוב ט י
11. וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת יְיָ וַיַּאֲמִינוּ בַּיְיָ וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ: שמות יד לא
12. וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עָמָד

הרואה פרק תשיעי ברכות

הרואה חבירו אחר שלשים יום **אומר שהחיינו.** אומר ר"י דוקא חבירו המביא עליו[a] אבל בענין אחר לא: **וילון** הוא דמקרע ומחזי נהורא ברקיע. לפי הענין משמע דבא רב הונא לתרץ דלא עבר כסלא ולא קאי אמתניתין לפרושי מאי זיקין דהא רב אשי דבתריה קאי אשנויא דלא עבר כסלא ולא כפירוש רש"י: על

ת"ר [8]הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה בחורבנן אומר ברוך דיין האמת [9]בתי עובדי כוכבים בישובן אומר [1]בית גאים יסח ה' בחורבנן אומר [2]אל נקמות ה' אל נקמות הופיע עולא ורב חסדא הוו קא אזלי באורחא כי מטו אפתחא דבי רב חנא בר חנילאי נגד רב חסדא ואתנח אמר ליה עולא אמאי קא מתנחת [6]והאמר רב אנחה שוברת חצי גופו של אדם שנאמר [3]ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים וגו' ור' יוחנן אמר אף כל גופו של אדם שנאמר [4]והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה [כי באה] ונמס כל לב וגו' א"ל הכי לא אתנח ביתא דהוו בה שיתין אפייתא ביממא ושיתין אפייתא בליליא ואפיין לכל מאן דצריך ולא שקל ידא מן כיסא דסבר דילמא אתי עני בר טובים ואדמטו ליה לכיסא קא מכסיף ותו הוו פתיחין ליה ארבע בבי לארבע רוחתא דעלמא וכל דהוה עייל כפין נפיק כי שבע והוו שדו ליה חטי ושערי בשני בצורת אבראי דכל מאן דכסיפא מילתא למשקל ביממא אתי ושקיל בליליא השתא נפל בתלא ולא אתנח אמר ליה הכי אמר ר' יוחנן מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזירה על בתיהן של צדיקים שיחרבו שנאמר [5]באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדולים וטובים מאין יושב ואמר ר' יוחנן עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן לישובן שנאמר [6]שיר המעלות לדוד הבוטחים ביי' כהר ציון מה הר ציון עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירו לישובו אף בתיהן של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירן לישובן חזייה דלא מיישב דעתיה א"ל דיו לעבד שיהא כרבו ת"ר [7]הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ואסף אתכם בדין ועתיד להקימכם בדין מר בריה דרבינא מסיים בה משמיה דרב נחמן ויודע מספר כולכם והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם ברוך מחיה המתים קברי עובדי כוכבים אומר [7]בושה אמכם וגו' אמר ריב"ל [8]הרואה את חבירו לאחר שלשים יום אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה לאחר י"ב חדש אומר ברוך מחיה המתים אמר רב [9]אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר שנים עשר חדש שנאמר [8]נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע הוו קאזלי באורחא פגעו ביה ברב חנינא בריה דרב איקא אמרו ליה בהדי דחזינך בריכינן עלך תרתי ברוך אשר חלק מחכמתו ליראיו ושהחיינו אמר להו אנא נמי כיון דחזתינכו חשבתינכו עלואי כשיתין רבוון בית ישראל וברכינא עלייכו תלתא הנך תרתי וברוך חכם הרזים אמרו ליה חכימת כולי האי [10]יהבי ביה עינייהו ושכיב אמר ריב"ל הרואה את הבהקנים אומר ברוך משנה הבריות מיתיבי [11]ראה [12]את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן ואת הקפח ואת הננס [13]ואת הדרניקום אומר ברוך משנה את הבריות [14]את הקטע ואת הסומא ואת [15]פתויי הראש ואת החגר ואת המוכה שחין ואת הבהקנים אומר ברוך דיין אמת ל"ק הא ממעי אמו הא בתר דאיתיליד דיקא נמי דקתני דומיא דקטע שמע מינה ת"ר [16]הרואה פיל קוף וקפוף אומר ברוך משנה את הבריות [17]ראה [18]בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו: על הזיקין: [19]מאי זיקין אמר שמואל [20]כוכבא דשביט ואמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו וגמירי דלא עבר כסלא ואי עבר כסלא חרב עלמא והא קא חזינן דעבר זייה הוא דעבר ומתחזי כדעבר איהו רב הונא ברי' דרב יהושע אמר וילון הוא דמקרע [21]דמגלגל ומחזי נהורא דרקיעא רב אשי אמר כוכבא הוא דעקר מהאי גיסא דכסלא וחזי ליה חבריה מהך גיסא ומיבעיא ומחזי כמאן דעבר שמואל רמי כתיב [9]עושה עש כסיל וכימה וכתיב [10]עושה כימה וכסיל הא כיצד אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל וגמירי אי לאו עוקצא דעקרבא דמנה בנהר דינור כל מאן דהוה טריקא ליה עקרבא לא הוה חיי והיינו דקאמר ליה רחמנא לאיוב [11]התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח מאי כימה אמר שמואל כמאה ככבי אמרי לה דמכנפי ואמרי לה דמבדרן מאי עש אמר רב יהודה יותא מאי יותא אמרי לה זנב טלה ואמרי לה רישא דעגלא ומסתברא כמאן דאמר זנב טלה דכתיב [12]ועיש על בניה תנחם אלמא חסרה ומתחזיא

כטרפא

ברוך מציב גבול אלמנה. כגון בישוב בית שני: **אמאי.** קא מתנחת: **נפל ליה בתלא.** שנפל לו ונעשה תל: **דיו לעבד שיהא כרבו.** שהרי בית המקדש חרב שהוא ביתו של הקב"ה: **רבני אוכד.** וסמס כלי לאחר י"ב חדש משתכח מן הלב דיאוש בעלים לאחר י"ב חדש. בפרק אלו מציאות (ב"מ ד' כח.) מי שמצא כלי או שוס מציאה חייב להכריז שלש רגלים ואם נמצא אחר הסוכות צריך להמתין ולהכריז בפסח ובעצרת ובחג דהיינו י"ב חדש ושוב אין צריך להכריז: **אשר חלק ושהחיינו.** דלאחר שלשים יום הוה: **מחכמתו ליראיו.** כרב חנינא דחכיס טפי: **בהקנים.** ליגטיילי"ש כעדשים: **כושי.** שחור הרבה: [a] **גיחור.** אדום הרבה רו"ש בלע"ז: **לווקן.** לבן יותר מדאי: **קפח.** בטן גדול. מתוך עוביו נראית קומתו מקופחת. לשון אחר קפח ארוך הרבה ופרלופו שמוט ובולט דמכוער [b] הוי: **הדרניקום.** רודל"ש. לשון אחר פיו עקום: **פתויי ראש.** שעשוי כמטה כל שערו דבוק זה בזה פלטדי"ר בלע"ז: **אומר ברוך משנה את הבריות.** דממעי אמן הוו: **קטע.** שנקטעו ידיו. הכא הוא דקטע משמע דידיס הוא משום דקתני תרתי קטע וחגר אבל היכא דקתני קטע לחוד משמע דרגליס כדתנן (שבת פ"ו ד' סה:) הקטע יולא בקב שלו: **היכא דאיתברא ליה בתר דאתיליד.** לאחר שנולד נולדו בו: **אומר ברוך דיין האמת.** דומיא דקטע וקטע בתר דאתיליד הוא: **קפוף.** עוף שקורין וולטי"ר ויש לו לסתות ולחייס כאדם: **בוכבא דשביט.** כוכב היורה כחץ ברקיע ממקום למקום וארוך כשבט שהוא יורה ונראה כמו שפותח רקיע: **וגמירי דלא עבר כסלא.** שאינו מעביר מזל כסיל כשהוא שביט: **כסלא.** כסיל: **רב הונא אמר.** מאי זיקין וילון הוא דמקרע ומתחזי רקיע דלך הקריעה כרומח: **כסיב עושה עש כסיל וכימה.** דקדמיה ליה כסיל לכימה: **הא כילה.** מלמד שסייהן שוין: **שאלמלא חמה של כסיל וכו'.** כסיל שולט בימות החמה להכי אקדמיה קרא כימה שולט בימות הגשמים ולהכי אקדמיה קרא: עקרב היינו כימה וממזל טלה הוא: **נהר דינור.** מתשת כחו של עקרב: **עוקצא דעקרבא.** זנב העקרב: **מעדנות כימה.** קשרים של כימה: **המאה ככבי.** יש בין הכוכבים של כימה שהן כחה של כימה: **אמרי לה דמכנפי.** אותן שהן כחה של כימה ואמרי לה דמבדרן: **יותא אמרי לה.** דקיימא בזנב טלה ואמרי לה דקיימא ברישא עגלא: **ריש דעגלא.** לאשו של עגל והיינו מזל שור והוא נמשך אחר מזל טלה לאש השור סמוך לזנב טלה שכן הסדר טלה שור תאומים: **ומסתברא כמאן דאמר זנב.** היינו כוכבים העשויין כזנב מדכתיב ועיש על בניה תנחם: **אלמא חסרה.** והאי זנב מחזי כטרפא דטריף: כטרפא

עין משפט נר מצוה

לא א מיי' פ"י מהל' ברכות הל' י סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' רכד ס"ד: לב ב מיי' שם הל' יט טוש"ע שם סעי' יא: לג ג מיי' שם הל' י יט טוש"ע שם סעיף יב: לד ד מיי' פ"י מהל' ברכות הל' ג סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' רכה ס"ג: לה ה מיי' שם הל' יב טוש"ע שם סעיף ח: לו ז מיי' שם טוש"ע שם סעיף ט: לז ז מיי' שם טוש"ע שם סעיף ח: לח ח מיי' שם הל' יג טוש"ע שם סעיף י: לט ט מיי' שם הל' יד סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכז סעיף ג:

לעזי רש"י

לינטילי"ש [לינטלי"ש]. מנומשים. רו"ש. אודם. רוד"ש [וירואו"ש]. מיובל, שעורו מכוסה יבלות. **פלטדי"ר** [פילטרי"ר]. סבוך (צמר). **וולטי"ר** [וולטו"ר]. פרס.

רבינו חננאל

אמר ריב"ל הרואה את חבירו וכו'. פי' הרואה חבירו שהוא חביב לו לאחר שלשים יום, על אותו צריך לברך דכל ברכה שהיא לפרקים דהיינו שלשים יום אומר ברוך שהחיינו. [רב פפא ור' הונא בריה דרב יהושע וכו'.] הרזים אמר חשיבתו עלי כששים ריבוא. הרואה קברי אומות העולם אומר בושה אמכם מאד וגו'. **בוהקנין ממעי אימן אומר עליהן משנה הבריות. אבל נעשו בהקנין מחמת** אומר ברוך דיין האמת. **פירוש** כושי שחור, לווקין לבן מאד מאד. גיחור אשקר שלא כדרך בני אדם. כיפח כפיף. ננס קציר כגון קוף. פתי הראש מי שאין ראשו סגלגלת אלא רחבה. אלו כולן משנה הבריות. **על הזיקים, מאי זיקים כוכבא דשביט.** פירוש, הכוכב הנראה בשמים יורד ממקום למקום, כמו שובט בשבט ו(ה)מוריד השבט על המקום שמכה בו, לפיכך נקרא שביט. וזה הכוכב שמו זיקים, דגרסינן בתלמוד ארץ ישראל אמר שמואל אין עבר זיקא בכסיל מחריב את העולם, והאי דמיתחמי עבר לא עבר אלא או לעיל מיניה או לרע מיניה. **אמר שמואל נהירי לי שבילי שמיא וכו'.** פירוש, אמר שמואל אני יודע דרכי הכוכבים ברקיע כמו שאני יודע נתיבות מדינתי. והיא נהרדעא ולא נעלם ממני דבר זולתי האי כוכבא דשביט. **פירוש** זיהיה דמיהוי זיו הוא שמתראה. **פירוש** וילון פרוכת והוא הרקיע שעשוי כוילון. **כסיל** יש בו חמות גדולה, וכימה יש בו צינה גדולה, וצינה זו שוברת חמות של זה, וחמות זו שוברת צינה זו, וגמירי אילא דיתיב עקוסא דעקרב בנהר דינור, כל מן דהוה טרקא ליה עקרבא לא הוה חיי. מראים הדברים שעוקץ עקרב מכוכבי כימה הוא שהן ממונים בצינה. **כימה** מאה ככובי, אמרי לה דמיכנפן ואמרי לה דמיבדרן. **עש** היא זנב טלה. עושה עש כסיל כימה. [נט,א]

תורה אור השלם

1. בֵּית גְּאִים יִסַּח יְיָ וְיַצֵּב גְּבוּל אַלְמָנָה:
משלי טו כה
2. אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: תהלים צד א
3. וְאַתָּה בֶן אָדָם הֵאָנֵחַ בְּשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם וּבְמַרְירוּת תֵּאָנַח לְעֵינֵיהֶם:
יחזקאל כא יא
4. וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ עַל מָה אַתָּה נֶאֱנָח וְאָמַרְתָּ אֶל שְׁמוּעָה כִּי בָאָה וְנָמֵס כָּל לֵב וְרָפוּ כָל יָדַיִם וְכָהָה כָל רוּחַ וְכָל בְּרָכַיִם תֵּלַכְנָה מַיִם הִנֵּה בָּאָה וְנִהְיְתָה נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים: יחזקאל כא יב
5. בְּאָזְנֵי יְיָ צְבָאוֹת אִם לֹא בָתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ גְּדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין יוֹשֵׁב:
ישעיהו ה ט
6. שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים בַּיְיָ כְּהַר צִיּוֹן לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב:
תהלים קכה א
7. בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד חָפְרָה יוֹלַדְתְּכֶם הִנֵּה אַחֲרִית גּוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה: ירמיהו נ יב
8. נִשְׁכַּחְתִּי כַּמֵּת מִלֵּב הָיִיתִי כִּכְלִי אֹבֵד:
תהלים לא יג
9. עֹשֶׂה עָשׁ כְּסִיל וְכִימָה וְחֲדְרֵי תֵמָן: איוב ט ט
10. עֹשֶׂה כִימָה וּכְסִיל וְהֶפֵךְ לַבֹּקֶר צַלְמָוֶת וְיוֹם לַיְלָה הֶחְשִׁיךְ הַקּוֹרֵא לְמֵי הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ יְיָ שְׁמוֹ: עמוס ה ח
11. הֲתִקְשֹׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה אוֹ מֹשְׁכוֹת כְּסִיל תְּפַתֵּחַ: איוב לח לא
12. הֲתֵרְצִיא מַזָּרוֹת בְּעִתּוֹ וְעַיִשׁ עַל בָּנֶיהָ תְנַחֵם:
איוב לח לב

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף. ושמח בראיתו.

מוסף רש"י

מתנים. נאמצע הגוף (כתובות סב.).

רב ניסים גאון

הרואה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן וכו'. שנינו במס' בכורות בפ' מומין אלו (דף מה) הכושי והגיחור והלווקן והכיפח והננס כו' פסולין באדם כשרין בבהמה ופרישנא בגמ' כושי אוכמא גיחור סומקא לווקן חיורא כיפח גיבח [שם הגי' בבוה] וכדאמר רב פפא אריכא שמוטא סניא ננס דדוע הוא בלשון חכמים שהוא הקצור בקומה:

מסורת הש"ס

a) [כתובות סב.], b) [מ"ק מ: ע"ש], c) [ב"ב יד.], d) [ופסחים פ"ו ה"ז], e) [גי' הערוך בדליקוס פי' גאון שהוא אים שקומתו מרוכה יותר משאר בני אדם], f) [פי' מי שאין ראשו סגלגל אלא רחבה ערוך ערך פתי], g) [עו"ג כ. ע"ש], h) [עי' ערוך מה שפי' בשם רב אמי גאון], i) [מצא דמגלגל ליתא בכש"י ולא כתוס' וכן בע"י ליתא אבן בערוך ערך ול גרס וילון הוא דמגלגל וממחזי נהורא דלקיע], j) [עי' רש"י לעיל לא: ד"ה גימור], k) [ועי' בכורות מה: קפח וכו' והייינו להדיא כלשון אחר ול"ע על הפי' הראשון וכן תמה המ"ל בפי' רכה והניח בצ"ע אבן גנ' הערוך בבכורות כיפח בכ"ף ניפח],

---

כטרפא דטריף והאי דאזלא בתרה דאמרה לה הב לי בני שבשעה שהקב"ה בקש להביא מבול לעולם נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וכשבקש לסתמה נטל שני כוכבים מעיש וסתמה וליהדר לה [6]אין הבור מתמלא מחוליתו אי נמי [3]אין קטיגור נעשה סניגור וליברי לה תרי ככבי אחריני [1]אין כל חדש תחת השמש א"ר נחמן עתיד הקב"ה להחזירן לה שנאמר [2]ועיש על בניה תנחם: ועל הזועות: [8]מאי זועות א"ר קטינא גוהא רב קטינא הוה קאזיל באורחא כי מטא אפתחא דבי אובא טמיא אמר מי ידע אובא טמיא האי גוהא מהו רמא ליה קלא קטינא קטינא אמאי לא ידענא בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו והיינו גוהא א"ר קטינא אובא טמיא כדיב הוא ומיליה כדיבין אי הכי גוהא גוהא מיבעי ליה ולא היא גוהא גוהא עביד והאי דלא אודי ליה כי היכי דלא ליטעי כולי עלמא אבתריה ורב קטינא דידיה אמר סופק כפיו שנאמר [3]וגם אני אכה כפי אל כפי והניחותי חמתי רבי נתן אומר אנחה מתאנח שנאמר [4]והניחותי חמתי בם והנחמתי ורבנן אמרי בועט ברקיע שנאמר [5]הידד כדורכים יענה אל כל יושבי הארץ רב אחא בר יעקב אמר דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד שנאמר [6]כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי: ועל הרעמים: [3]מאי רעמים אמר שמואל עניני בגלגלא שנאמר [7]קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ ורבנן אמרי עניני דשפכי מיא להדדי שנאמר [8]לקול תתו המון מים בשמים רב אחא בר יעקב אמר ברקא תקיפא דבריק בעננא ומתבר גזיזי דברזא רב אשי אמר עניני [9]חלחולי מחלחלי ואתי זיקא ומנשב אפומייהו ודמי כזיקא על פום דני ומסתברא כרב אחא בר יעקב דבריק ברקא ומנהמי עניני ואתי מטרא: ועל הרוחות: [3]מאי רוחות אמר אביי זעפא ואמר אביי גמירי דזעפא בליליא לא הוי והא קא חזינן דהוי ההוא דאתחולי ביממא ואמר אביי גמירי דזעפא תרתי שעי לא קאי לקיים מה שנאמר [9]לא תקום פעמים צרה והא קא חזינן דקאי דמפסיק ביני ביני: ועל הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם: [7]מאי ברקים אמר רבא ברקא ואמר רבא ברקא יחידאה וברקא חיורא וברקא ירוקתא ועניני דסלקן בקרן מערבית ואתיין מקרן דרומית ותרתי עניני דסלקן חדא לאפי חברתה כולהו קשיין למאי נפקא מינה למבעי רחמי והני מילי בליליא אבל בצפרא לית בהו מששא [7]אמר רבי שמואל בר יצחק הני עניני דצפרא לית בהו מששא דכתיב [10]וחסדכם כענן בקר וגו' א"ל רב פפא לאביי הא אמרי אינשי כד מפתח בבי מיטרא בר חמרא מוך שקיך וגני לא קשיא הא דקטר בעיבא הא דקטר בעניני אמר ר' אלכסנדרי אמר ר' יהושע בן לוי לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב שנאמר [11]והאלהים עשה שייראו מלפניו וא"ר אלכסנדרי אמר ריב"ל הרואה את הקשת בענן צריך שיפול על פניו שנאמר [12]כמראה הקשת אשר יהיה בענן וגו' ואראה ואפול על פני [8]לייטי עלה במערבא משום דמחזי כמאן דסגיד לקשתא אבל ברוכי ודאי מברך מאי מברך ברוך זוכר הברית במתניתא תנא ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר נאמן בבריתו וקיים במאמרו [1]א"ר פפא הלכך נימרינהו לתרוייהו [2]ברוך זוכר הברית [3]ונאמן בבריתו וקיים במאמרו: על ההרים ועל הגבעות: אטו כל הני דאמרן עד השתא לאו מעשה בראשית נינהו והכתיב [13]ברקים למטר עשה אמר אביי כרוך ותני רבא אמר [1]התם מברך תרתי ברוך שכחו מלא עולם ועושה מעשה בראשית הכא עושה מעשה בראשית איכא שכחו מלא עולם ליכא אריב"ל הרואה רקיע בטהרתה אומר ברוך עושה [8]בראשית אימתי אמר אביי כי אתא מטרא כולי ליליא ובצפרא אתא אסתנא ומגליא להו לשמיא ופליגי דרפרם בר פפא א"ר חסדא דאמר רפרם בר פפא א"ר חסדא מיום שחרב בהמ"ק לא נראית רקיע בטהרתה שנאמר [14]אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם: תנו

כטרפא דטריף. דבר שהוא חסר וסתמוהו מגופו שעשאוהו כגוף ומתמזי כמכה בקורנס. טרפא דטריף מוכה בהכאות כמו ביצה [6]טרופה. ל"א דמתחזיא כדטרפא מטולף נדבק יחד ועשאו סניפין כמין חיבור: והאי דאזלא. עיש אחר כימה: דאמרה לה הב לי בני. שני כוכבים שלי: וליהדר. לכימה אותן כוכבים עצמן שנטל הימנה: גוהא. בלשונם קורין רעידת הארץ גוהא: אובא טמיא. בעל אוב של עצמות שעושה כשוף בעצמות המת. טמיא עצמות ודומה לו במסכת כלים בית מלא טמיא ופי' רב האי) מלא טמיא בית שהוא מלא עצמות והביא ראיה על זה מדברשאים רבה) דקתני אדריגוס אחיך טמיא דהיינו אחיך עצמות. ואין לפרש אובא טמא אאין זה הלשון: גגה גוהא. ותגעש ותרעש כלומר מזדעזעת הארץ מאד מאד. גגה גוהא חדא מילתא היא וכן הלשון: גוהא גוהא מיבעי ליה. שני פעמים היה לו להזדעזע כנגד שתי דמעות: סופק כפיו. ומאותו קול מזדעזעת הארץ שמגיעו שכפיו סופק שנאמר גם אני אכה כפי אל כפי (יחזקאל כא): אנחה מתאנח. ומאותה אנחה מרעיד הקרקע ומגיעו שמתאנח שנאמר והניחותי חמתי בם (יחזקאל ה) כביכול כאדם שיש לו חימה ומתאנח ומתנחם דעתו ועושה לו נחת רוח: והנחמתי. אנחם על הרעה שעשיתי להן: הידד כדורכים יענה. שדורך וזועע בארקיע: והארץ הדום רגלי. כגון שדחה [6] תחת כסא הכבוד ומגיע בעוטו עד לארץ שהיא הדום רגלי: עניני בגלגלא. עניים מתחופפין ומתחככין ונשמע הקול לשון אחר העניים פוגעין בגלגל ומתגלגלות עם הגלגל בעל כרחם ואותו הקול היינו רעמים: ברקא. ברקים של אש: ומתבר גזיזי דברזא. ואותו הקול היינו רעמים. גזיזי גלגיי"ש חתיכות של ברד: חלחולי מחלחלי. עניני ומנשב זיקא עלייהו והיינו רעמים: מנהמי עניני. הומות העניים: זעפא. סופטורדיי"ל: ברקא. אישלוזיר"א לשון מבריח נהרא [9]: ברקא יחידאה. שלא הבריק אלא פעם אחד: וברקא חיורא וברקא ירוקתא כולהו קשיין. שאינם של ברכה: דסלקן חדא לאפי חברתה. שאני עניים פוגעים זה את זה: ענן בקר. לא קבוע: כד מפתח בבי מטרא בר חמרא מוך שקיך וגני. אם כשתפתח דלתיך בבקר ירד לך מטר לך אני אומר חמר ההולך ממקום למקום להביא תבואה מוך שקיך וגני כפול שקך מחמיך ותיכן עליו ולא תלך אנה ואנה להביא תבואה לפי שיהיו החטים בזול בשביל הגשם: ה"ג הא דקטר בעיבא. נתקשרו השמים בעב עבה אז טוב כי ירד לך גשם רב: הא דקטיר בעננא. ענן קלוש הוא ענן בקר שאין בו ממש: צריך שיפול על פניו. לפי שהוא מראה כבוד ה': ברוך ותני. בכולהו ברוך עושה בראשית וברוך שכחו מלא עולם ברוך ותני לכולהו בחדא בגא ועל כולם שתי ברכות הללו: על ההריס לא מצי לברוכי מלא עולם שאינן במקום אחד אלא כל אחד ואחד במקומו: אומר ברוך עושה בראשית. שכך היתה בריתו ואחר כך כסהו עניים: אסתנא. רוח לפונית: בתקופתה

[מסי] המוס ימוס כלומר (הבוקר) [הברק] מחמם גזיזי השלג והן נמסין ויורדין בעננים. ומסתברא בעננים כותיה דחזינן בריק ברקא ומנהמין עניני ואתי מיטרא. רב אשי אמר עניני חלחולי מחללי ונשיב זיקא אפומיהו ומשתמע רעם כי קלא אפום דני. אמר ר' יהושע בן לוי הרואה קשת צריך ליפול על פניו, שנאמר כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה כבוד י"י וגו'. ולא היא, משום דמחזי כמו דפלח ליה לקשת. אלא צריך לברוכי ב"א [י"י אל'] מלך העולם זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו. אמר [רבא] ברקא חיורא וברקא יחידאה ועניני יורקתא ותרתי עניני דסלקן לחדי הדדי ועננא דסלקא מקרן מערבית דרומית, צריך למיבעא עליה רחמי דקשיין. ועל הרוחות. אוקמה אביי בר ברוח של (עוף) [זעף]. ואמ' גמירי דזעפא לא הוי בליליא, אילא אם כן מתחיל מיממא. וגמירי דזעפא תרתי שעי לא הוה, שנאמר לא תקום פעמים צרה. וקמא ליה דעל הרעמים והברקים מברך ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם וברוך עושה בראשית. [ירושלמי: על הברקים ר' ירמיה ור' זעירא אמרו בשם ר' חסדא דיו פעם אחת בכל יום, רבי יוסי בעי מה אנן קיימין, אם בטרודין דיו פעם אחת בכל יום וכו'. פירוש, אעפ"י שאינן נראין הברקים סמוכין זה אצל זה, אלא עכשיו פעם אחת ואחר שעה פעם אחרת, כיון שלא נפסקו העננים לגמרי אין בברכה אחת. אבל אם העננים הראשונים נפסקו לגמרי ושמים זכו בעיניו, אם חזור ורואה אח"כ מברך פעם אחרת].**

[8]על הרוחות אומר שכחו וגבורתו מלא עולם. ירושלמי מתני' כשבאים בזעם אבל כשבאין בנחת אומר ברוך עושה בראשית: הלכך נימרינהו לתרוייהו. אומר ר"י דאין חותמין בברוך בברכה זו והיכי מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם נאמן בבריתו וקיים בשבועתו וזוכר הבריתו: רבא אמר התם מברך שכחו וגבורתו מלא עולם ועושה מעשה בראשית. פי' אומר אז האי איזה שירלה וכן פירש רב אלפס: [9]הלכך נימרינהו לתרוייהו. רוב ההודאות ואל ההודאות. לפיכך תקנו בישתבח אחר סיום הברכה ברוך אתה ה' אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות[8]: הטוב

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, כלומר הוא מהולל ברב ההודאות והוא אל ההודאות.

לעזי רש"י

גלצייר"ש [גלצונ"ש]. חתיכות קרח.
סופטורביי"ל [טורביי"ל]. סופה.
אישלוזיר"א [אישלוויד"א]. ברק.

מוסף רש"י

אין הבור מתמלא מחוליתו. הטוקר מוליא מבור כרוי וחתר ומשליכו לתוכו אין מתמלא כך (ערוך ג: סנהדרין סז). אין קטיגור נעשה סניגור. קטיגור, שונא. סניגור, אוהב מלין אותו יוסר (חגיגה יג:). כענן בקר. שאין בו ממש (תענית ו:).

רבינו חננאל

נטל הקב"ה שני כוכבים מכימה ונפרדו שניהם ובא מבול לעולם, ובשניהם נטל שני כוכבים מעש וסתם בהן פירצה של כימה ועמד המבול, הינו דכתיב ויעש על בניה תנחם. כלומר, הכוכבים שניטלו ממנה. ועל הזוועות ... . [מאי זועות א"ר קטינא גוהא. רב קטינא הוי קאזיל באורחא כי מטא אפתחא דבי אובא טמיא גגה. פי' אובא טמיא, כי בעת שרואה הקב"ה צער ישראל שמצערין אותן האומות ביותר מחשב להביא מבול [זוכר ברית] ומוריד שתי דמעות חס ושלום דמעה (מעין) [ממש] אלא [מעין] טיפות כעין דמעות, ומ[ת]נחם הקב"ה שלא לאבד עולמו, ומתגלגלות ויורדות לים הגדול וקולן הולך מסוף העולם ועד סופו, זה הוא גיהא. זו כולו להראות לישראל שהקדוש ברוך הוא לא עזבם ולא שכחם ולא נשמם וכי עתיד להחזירן, כל זה לחזק את לבם שלא יתיאשו מן הגאולה, אילא יסבלו על הצרות עד שישלים הזמן שגזר הקב"ה להיותם בגלות, כמו שגזר בראשונה ועבדום וענו אותם ארבע וג', זמן אותו הגלות היה ידוע וזה אינו ידוע, אילא מכל פנים יש זמן קצוב לגלות, ומראה הקב"ה בעולמו כמו אותות להודיע כי יש לפני הקב"ה כמין קושי מפני ישראל שהם בשעבוד וגולין ומטולטלין, וכי רחמיו עליהם לא נשמם וכי עתיד להחזירן (מ)[כ]בתחלה, והם כשראו כך אומרים הנה הקב"ה [בדין] רחמיו עלינו וזכרונינו לפניו ומתחזקים ביראתו ומחזיקים בתורתו וחוקיו ומשפטיו. **והשיב** רב קטינא איבא טמיא, כמו שהיה שקר שהוא אלוה כך הם שקר כל דבריו, וכי אינם כמין דמעות אילא כמו פסיקות כפים גורר (גורר) הקב"ה למלאך וסופק כפים, כדכתיב וגם אני אכה כפי אל כפי ורוצא זיעזוע מביניהן וזו היא גוהא. והאי דאמר רב קטינא דבריא איבא טמיא שקר הם, כדי שלא לקיים דבריו ויטעו בני אדם אחריו שיאמרו הנה יש בו ממש. **וזה שאמר ר' נתן מתאנח**, חס ושלום שיש לשם אנחה, אילא גורר הקב"ה על המלאך [שיתאנח, וזהו שאמר דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד גורר על המלאך] העומד תחת כסא הכבוד לדחוק רגליו. ורבנן אמרי אומר למלאך ובועט ברקיע שנאמר הידד כדורכים יענה. וזה הדבר ידוע הוא שהקב"ה אומר למלאך כדכתיב ויצא מלאך י"י ויך במחנה אשור. ואילמלא קרא כתוב שיש בעבו[דה] זר[ה] שד, לא היינו אומרין אותו, אלא כיון שמצאנו מקרא שכתוב יובחו לשדים לא אלוה, פירשנו איבא טמיא, שד. ואין זה קשה כדכתוב בדברי רבותינו כי השדים מסיחין, שהן אמרו במסכת חגיגה פרק אין דורשין בעריות, ששה דברין נאמרו בשדים, שלשה כבני אדם ושלשה כמלאכין, אוכלין ושותין כבני אדם ופרים ורבים כבני אדם ומתים כבני אדם. שלשה כמלאכין הולכין מסוף העולם ועד סופו כמלאכים, ויש להם כנפים, ושמועין מה שעתיד להיות כמלאכים. וכל חכמי התלמוד כולם פה אחד הבקיים בדברי חכמי התלמוד מפרשים הדברים הללו בתורת משלי[ם], וכמו שאמר הכתוב עורה למה תישן י"י, וכי אפשר לומר שיש

רבינו חננאל (המשך)

עין, כדכתיב עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל, יש לומר שיש אף ופה, אלא בתורת מדמין, כך כל דברי חכמים בתורת דימוי, אבל הכל מודים שאין לפניו לא בכיה ולא שחוק ולא דמעה ולא אנחה מגוף, אלא דברי החכמים בתורת דימוי כדברי הנביאים. **על הרעמים.** מאי רעמים אמר שמואל עניני דאתו בגלגלא, כדכתיב קול רעמך בגלגל. רבנן אמרי רעמים עניני דשפיכי מיטרא להדדי, שנאמר לקול תתו המון מים בשמים. רב אחא בר יעקב אמר מיטרא בעניני ממאסי מסי כול'. פירוש ממסא

עין משפט נר מצוה

מ א ב ג ד מיי' פ"י מהלכות ברכות הל' יד סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' רכז סעיף ח:
מא ה מיי' שם הלכה טז סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכט סעיף ח:
מב ו מיי' שם הלכה יד טו סמג שם טוש"ע או"ח סימן רכז סעיף ח:

תורה אור השלם

1. מה שֶׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה
וּמַה שֶׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה
וְאֵין כָּל חָדָשׁ תַּחַת
הַשָּׁמֶשׁ: קהלת א ט
2. הָתֵצִיא מְזִרְמָן בְּעִתּוֹ
וְעִיש עַל בְּנֵיהָ תִנָּחֵם:
איוב לח לב
3. וְגַם אֲנִי אֶכֶּה כַּפִּי אֶל
כַּפִּי וַהֲנִחֹתִי חֲמָתִי אֲנִי יְיָ
דִּבַּרְתִּי: יחזקאל כא כב
4. וְכִלָּה אַפִּי וַהֲנִחֹתִי
חֲמָתִי בָּם וְהִתְנַחַמְתִּי וְיָדְעוּ
כִּי אֲנִי יְיָ דִּבַּרְתִּי בְּקִנְאָתִי
בְּכַלּוֹתִי חֲמָתִי בָּם:
יחזקאל ה יג
5. וְאַתָּה תִּנָּבֵא אֲלֵיהֶם אֶת
כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ
אֲלֵיהֶם יְיָ מִמָּרוֹם יִשְׁאָג
וּמִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ יִתֵּן קוֹלוֹ
שָׁאֹג יִשְׁאַג עַל נָוֵהוּ הֵידֵד
כַּדֹּרְכִים יַעֲנֶה אֶל כָּל יֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ: ירמיהו כה ל
6. כֹּה אָמַר יְיָ הַשָּׁמַיִם
כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אַי
זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי וְאַי
זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי:
ישעיהו סו א
7. קוֹל רַעַמְךָ בַּגַּלְגַּל
הֵאִירוּ בְרָקִים תֵּבֵל רָגְזָה
וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ:
תהלים עז יט
8. לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם
בַּשָּׁמַיִם וַיַּעֲלֶה נְשִׂאִים
מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר
עָשָׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ
מֵאֹצְרֹתָיו: ירמיהו י יג
9. מַה תְּחַשְּׁבוּן אֶל יְיָ כְּלָה
הוּא עֹשֶׂה לֹא תָקוּם
פַּעֲמַיִם צָרָה: נחום א ט
10. מַה אֶעֱשֶׂה לְךָ אֶפְרַיִם
מַה אֶעֱשֶׂה לְךָ יְהוּדָה
וַחַסְדְּכֶם כֶּעָנָן בֹּקֶר וְכַטַּל
מַשְׁכִּים הֹלֵךְ: הושע ו ד
11. יָדַעְתִּי כִּי כָּל אֲשֶׁר
יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה
לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף
וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים
עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו:
קהלת ג יד
12. כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר
יִהְיֶה בֶּעָנָן בְּיוֹם הַגֶּשֶׁם כֵּן
מַרְאֵה הַנֹּגַהּ סָבִיב הוּא
מַרְאֵה דְּמוּת כְּבוֹד יְיָ
וָאֶרְאֶה וָאֶפֹּל עַל פָּנַי
וָאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר:
יחזקאל א כח
13. מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה
הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עֹשֶׂה
מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו:
תהלים קלה ז
14. אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְּרוּת
וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם:
ישעיהו נ ג

הטוב והמטיב. אבל אשיעוי לחם ואשיעוי בשר אין מברכין הטוב והמטיב דווקא אין דאית ביה תרתי דסעיד ומשמח מברכין הטוב והמטיב אבל בשר ולחם לא ופרשב"ם בערבי פסחים (דף קפ. וסס) דווקא כשהאחרון משובח מברכים הטוב והמטיב אבל כיוצא בו לא [ח] אך בירושלמי[א] דכיצד מברכין א"ר אבא בר רב הונא צריך לברך על יין חדש ויש שיעוי יין א"ל לברך שיעוי מקום צריך לברך היסח הדעת כשיעוי מקום משמע דווקא כשהאחרון יש דעדיף טפי ור"ת פי' דאפי' אין האחרון חשיב רק שלא ישתנה לגריעותא יותר מדאי [ט] ומסיים בה רבי על כל חביבי וחביבי שהיה פותח היה מברך הטוב והמטיב ומשמע דלא קפיד אם האחרון משובח אם לאו אע"ג דיש אידכר בסוף מ"מ נימא דרבי פליג עליה ולפרשב"ם יעמידנה להך דרבי במסופק אם האחרון טוב ומספק היה מברך על כל אחד שמא משובח הוא אך ר"ת מפרש דעובדא דרבי בא לחלק[ב] בדפי' וי"מ דהתם דחדש ויש מיירי בברכת בורא פרי הגפן דומיא דשיעוי מקום דבתר הכי אבל לא מצינו כן בגמרא שלנו[ט]:

התם דאיכא בני חבורה דשתו בהדיה. וה"ה אם אשתו ובניו עמו אבל יחיד לא ואפילו שהחיינו אין מברך יחיד על שיעוי יין דלא אשכחן יחיד שמברך שהחיינו רק אחדתא וכן כל פרי חדש כשאכלו מברך שהחיינו כדאמרינן בסוף בכל מערבין[ג] (עירובין מ:): **ורבי** יוחנן **אמר אפי' קנה כיוצא בהם.** והלכתא כר' יוחנן אליבא דליתנא בתרא אפילו קנה והדר קנה שהיו לו כלים חדשים כיוצא באלו אריך לברך דקי"ל כרבי יוחנן לגבי דרב מכ"ש לגבי רבי[ד] הלכתא כוותיה ואומר ר"י דוקא בבגדים חשובים דומיא דבית חדש נקט כלים חדשים אבל שאינם חשובים כ"כ כמו מנעלים ומנפליאות וחלוק וכיוצא בהן אין צריך לברך בירושלמי א"ר חייא בר אבא לא סוף דברים חדשים אלא אפי' שחקים כאילו חדשים הן ר' יעקב בשם רבי חייא בר אבא אמר קנה אומר שהחיינו ניתן לו אומר הטוב והמטיב לבש בגדים אומר מלבש ערומים וע"ע בגמרא שלנו דלא אשכחן הטוב והמטיב אלא בדאיכא אחרינא בהדיה:

אסר

תנו רבנן [א]הרואה חמה בתקופתה לבנה [א] בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית [ב]ואימת הוי אמר אביי כל כ"ח שנין והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת נגהי ארבע: ר' יהודה אומר הרואה הים וכו': לפרקים עד כמה אמר רמי בר אבא א"ר יצחק [ב]עד שלשים יום ואמר רמי בר אבא א"ר יצחק הרואה פרת אגשרא דבבל אומר ברוך עושה בראשית [ג]והאידנא דשניוה פרסאי מבי שבור ולעיל רב יוסף אמר מאיהי דקירא ולעיל ואמר רמי בר אבא הרואה דגלת אגשרא דשביסתנא אומר ברוך עושה בראשית מאי [ד]חדקל א"ר אשי שמימיו חדין וקלין מאי [ה]פרת שמימיו פרין ורבין ואמר רבא האי דחריפי בני מחוזא משום דשתו מיא דדגלת האי דגיחורי משום דמשמשי ביממא והאי דניידי עינייהו משום דדיירו בבית אפל: על הגשמים כו': ועל הגשמים הטוב והמטיב מברך [ו]והא"ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא [ז]מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה מאי מברכין אמר רב יהודה [ח]מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו ורבי יוחנן מסיים בה הכי אילו פינו מלא שירה כים וכו' אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו עד תשתחוה [ב] בא"י רוב ההודאות רוב ההודאות ולא כל ההודאות אמר רבא אימא האל ההודאות א"ר פפא הלכך [ט]נימרינהו לתרוייהו רוב ההודאות והאל ההודאות ואלא קשיא ל"ק הא דשמע משמע הא דחזא מחזי דשמע משמע היינו בשורות טובות ותנן על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב אלא אידי ואידי דחזי מחזי ולא קשיא הא דאתא פורתא הא דאתא טובא ואב"א הא והא דאתא טובא ולא קשיא [י]הא דאית ליה ארעא הא דלית ליה ארעא את ליה ארעא הטוב והמטיב מברך והא [כ](תנן) בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו והגיענו לזמן הזה [ג] שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב לא קשיא [ל]הא דאית ליה שותפות הא דלית ליה שותפות והתניא [מ]קצרו של דבר על שלו הוא אומר ברוך שהחיינו וקיימנו על שלו ועל של חבירו אומר ברוך הטוב והמטיב וכל היכא דלית לאחרינא בהדיה לא מברך הטוב והמטיב והתניא אמרו ליה [נ]ילדה אשתו זכר אומר ברוך הטוב והמטיב התם נמי דאיכא אשתו בהדיה דניחא לה בזכר ת"ש [ס]מת אביו והוא יורשו בתחלה אומר ברוך דיין האמת ולבסוף הוא אומר ברוך הטוב והמטיב התם נמי דאיכא אחי דקא ירתי בהדיה ת"ש [ע]שינוי יין א"צ לברך [פ]שינוי מקום צריך לברך וא"ר יוסף בר אבא א"ר יוחנן [צ]אע"פ שאמרו שינוי יין א"צ לברך אבל אומר ברוך הטוב והמטיב התם נמי [ק]דאיכא בני חבורה דשתו בהדיה: [ר]בנה בית חדש וקנה כלים חדשים וכו': א"ר הונא לא שנו אלא שאין לו כיוצא בהן אבל יש לו כיוצא בהן א"צ לברך ור' יוחנן אמר [ש]אפילו יש לו כיוצא בהן צריך לברך מכלל קשיא לך בנה בית חדש אומר שהחיינו לא קשיא הכא בנה בית חדש שאין לו שותפות בה ועליה מברך שהחיינו אבל גשמים דלית ליה ארעא טובה שיש לו שותפות בה היא שהרי כל מי שיש לו קרקע עמו בטובה זו: **והתניא:** בניחותא: **קלרו של דבר.** [ת] כלומר כללו של דבר: **ונכסוף הוא אומר הטוב והמטיב.** על בשורת הירושה שנשארה לו יורשה מאביו שכן בשרוהו מת אביו ויורשו כלומר הניח נכסים: **שינוי יין.** שתה יין בסעודה והביאו לו יין אחר טוב מן הראשון אין צריך לברך ברא פרי הגפן: **שינוי מקום.** יצא מכאן והלך לבית אחר והביאו לו יין: **ר"י אמר אפילו יש לו כיוצא בהן.** מירושה הוא אלו ולענין קניה חדש הוא אלו צריך לברך: דקנה

נתקופתה. מקום שהיא חוזרת שם לתחלת היקפה היא שעת תליית המאורות ומאז התחילה להקיף ולשמש: **אימת הוי.** אחמה בתקופתה קאי: **כל כ"ח שניס.** של תקופת ניסן [ד] שבסוף כ"ח כשחוזר מחזור גדול של חמה להיות תקופה נופלת בשעת תליית המאורות בשבתאי היא שעה תחלת ליל ד': **באורתא דתלת נגהי ד'.** שהעריב שמשו של ג' בשבת ויתחיל ליל ד': **נגהי.** ליל כדאמר בפסחים בשמעתא קמייתא (דף ג.) דאיכא דוכתא דקרו לליליא נגהי: [ו] **שבתאי.** שם שעה ראשונה של ליל ד' שבאותה שעה נתלו מאורות ושבע שעות הן וחוזרות חלילה שלא"ס חנכ"ל תמלא בהקף סדרן של עולם סימני שעות תחלת הלילות כלנ"ש חל"ס. מולאי שבת כוכב. תחלת ליל ב' לדק. תחלת ליל ג' נוגה. תחלת ליל רביעי שבתאי. תחלת ליל ה' חמה. תחלת ליל ששי לבנה. תחלת ליל שבת מאדים. וסדר תחלת הימים כעלות השחר חל"ס כלנ"ש. ותקופה מושכת מחברתה ז' שעות ומחלה כלומר מתאחרת אחר היום והשעה שנפלה בה חברתה ז' שעות ומחלה הרי שלשים שעות לארבע תקופות הרי יום ורביע לשנה לד' שניס חמשה ימים למדת שאין תקופה נופלת בתחלת הלילה אלא לסוף ד' שניס שהוא מחזור קטן וז' מחזורים קטניס למחזור גדול וסימנך דב"ז הגא"ו הרי שאינה באה לתחלת ליל ד' אלא מכ"ח שניס לכ"ח שניס בראש כל מחזור קטן באה לתחלת הלילה ובראש מחזור הגדול באה לתקופה הראשונה שהוא תחלת ליל ד': **אגשרא דבבל אומר ברוך עושה בראשית.** קיס להו שלא נשתנה פרת מהלוכו ע"י אדם משם ולמעלה אבל משם ולמטה הסיבוהו בני אדם דרך אחרת: **והאידנא דשניוה פרסאי.** מלמעלה לגשר אין מברך עליו עושה בראשית אלא מאיהי דקירא ולעיל. איהי דקירי שם מחוז שהוא על הפרת: **חדין.** חריפין מיא וקלין לשקול במאזנים וטובים לשתות שאין מכבידין את הגוף: ה"ג **והאי דגיחורי משום דמשמשי ביממא.** לפיכך בניהן אדומין כאדמומית היום רו"ש בלע"ז: **דניידי עינייהו.** עייניהם נדים ועניס: **משילא חתן לקראת כלה.** שהמיס קבולין על הארץ וכשהטפה נופלת עליהן טפה תחתונה בולטת לקראתה: **שמע משמע.** שבשרוהו לאמר ילדו גשמים בלילה אומר הטוב והמטיב: **אחא פורתא.** מודים אנחנו לך: **אחא טובא.** הטוב והמטיב: **איש ליה ארעא.** הטוב והמטיב שהטיב לו: [ד] **בנה בית חדש.** שכולו שלו אומר שהחיינו: **שלו ושל אחרים.** הטוב והמטיב: ה"ג [ו] **(והתנן) בנה בית חדש וכו' לא קשיא הא דאית ליה שותפות הא דלית ליה שותפות הא דלית ליה שותפות.** ול"ג אלא הא והא דאית ליה ארעא. וה"פ תירוצא דשניון קאי בדוכתיה מודים אנחנו לך בדאית ליה ארעא הטוב והמטיב בדאית ליה ודקא חבירו אומר הטוב והמטיב. **תא שמע** אמרו לו מת אביו וירשו, בתחלה אומר (מ)ברו[ך] הטוב והמטיב ובסוף דיין האמת. ושניון התם דאיכא אחוה דירתו בהדיה. וכן לענין ילדה אשתו בן זכר הנאה לו ולאשתו היא, ששניהן רוצין בזכר. וכן ביין וכל בני חבורה אית להו הנאה. **מתני בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר שהחיינו וכול'.** זו השמועה משובשת היא בנוסחאות, אבל אנו נסתנה מן הנוסחא שבאה מבבל וכן סידורה, אמר רב הונא לא שאנו שצריך לברך אילא שאין לו כיוצא בהן, אבל יש לו אין צריך לברך, ור' יוחנן אמר אחד זה ואחד זה צריך לברך.

בתחלת המחזור כ"ח שנופלת התקופה (על) [של] ניסן באורתא דתחלתה נגהי ארבע בכוכב שבתי בתחלת בריאתה. **תנו רבנן הרואה חמה בתקופתה** כוכבים ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה מעשה בראשית. ירושלמי אומר רב הונא הדה דאיתמר בימות הגשמים ולאחר שלשת ימים שנאמר ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם. פירוש זה שאומר חמה בתקופתה וכוכבים ומזלות כסדרן, בימות הגשמים בעת שהיו שלשה ימים מעוננים ולא נראתה חמה בהם ולא כוכבים, אותה העת צריכין לברך עליהן בעת שיתראו, וזוכלתי זו העת לא. **על הגשמים ועל הבשורות טובות כול'.** ירושלמי מה ראו לסמוך בשורות טובות לירידת

עין משפט נר מצוה

מג א מיי' פ"י מהלכות ברכות הל' יח סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' רכו סעיף ב:

מד ב מיי' שם הל' טו סמג שם טוש"ע או"ח סי' ריח סעיף ג וסי' רכד סעיף יג:

מה ג טו"ע או"ח סי' רכח סעיף ב:

מו ד מיי' שם הלכה ו סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכח סעיף ח:

מז ה ו ז ח מיי' שם הלכה ה טוש"ע שם סעיף ב:

מח ט מיי' שם הל' ז סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכב סעיף ח:

מט י טוש"ע או"ח סי' רכג סעיף ח:

נ כ מיי' וסמג שם טוש"ע שם סעיף ב:

נא ל מיי' פ"ד מהלכות ברכות הל' ג סמג שם טוש"ע או"ח סימן קצח סעיף ח:

נב מ מיי' שם הלכה ט סמג שם טוש"ע או"ח סי' קעה סעיף ח:

נג נ מיי' שם טוש"ע שם סעיף ד:

נד ס מיי' פ"י מהלכות ברכות הל' ח סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכג סעיף ג:

ע [מיי' שם]:

תורה אור השלם

1. וְשֵׁם הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְּרָת: בראשית ב יד

מוסף רש"י

שמימיו פרין ורבין. שגדל ורבה בלא שום מעבר (בכורות נה:) ומכריס את הדשא (בראשית ב יד). **משיצא חתן לקראת כלה.** שילכו כל כך שכשהטפה נופלת יוצאה אחרת ונולנת בעגבה, מפי מורי. ל"ל שהשוקין מקבלין מים, שוק מקבל חה מקבל בעגבו (תענית ו:). **רוב ההודאות ולא כל ההודאות.** לומר רוב הסולאות אתה קורא להקב"ה ולא כל הסולאות, והכי משמע ברוך אתה ברוב הסולאות ולא בכל, אלא כך חותם בא"י אמ"ה אל הסולאות דמשמע כל הסולאות (שם). **רוב ההודאות והאל ההודאות.** ברוך אתה ברוב הסולאות, במרבית הסולאות, האל של כל הסולאות משמע, ומתחלה היה משמע רוב ממש ולא מרובות, וכמו כן בישתבח אל מלך גדול בתשבחות אל הסולאות, מפי רבי (שם ז:). **שינוי יין.** שהביאו לו יין מחבית אחרת (פסחים קא.) ויש לו טעם משונה או גרוע או משובח (רשב"ם שם). **אין צריך לברך.** שיה על היין (פסחים קא:).

רבינו חננאל

מיעוט כוכבים שנים, מיעוט מזלות שתים. **על ההרים ועל הגבעות כול'.** אוקימנה אינו מברך אהני כולהי אלא חדא, ב"א י"י אלהינו מלך העולם עושה בראשית. **הרואה** את הים הגדול לפרקים. אוקימנה לפרקים אחת לשלשים יום. **אמר** ר' יהושע בן לוי הרואה רקיע בטהרה אומר ברוך (עושה רקיע בטהרה) עושה בראשית. רפרם בר פפא אומר מעת שחרב בית מקדש לא נראה רקיע בטהרה שנאמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם. **יש מי שאומר** הרואה חמה בתקופתה

הגהות הב"ח

(ח) תוס' ד"ה הטוב וכו' יותר מעלה דהכי מסיים בה ר':

גליון הש"ם

גמ' ואימת הוי אמר אביי. בערוך ערך חמה לא היה לו הגירסא ואימת הוי אמר אביי. ע"ש דכתב ג' פירושים על חמה בתקופת':

הגהות הגר"א

[א] גמ' לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן. מ"ב גי' הרי"ף ורא"ש בטוראתה במשמרותם בעמס: [ב] שם עד שעתמוס. מ"ב וירומנו מת שמך מלכנו. גירסת רי"ף ורא"ש: [ג] שם (שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב) תא"מ: [ד] רש"י ד"ה בנה בית חדש עד ד"ה ה"ג. במקן: [ה] שם ד"ה קלרו של דבר. כלומר כללו של דבר שכולו שלו אומר שהחיינו שלו ושל אחרים הטוב והמטיב. כל"ל:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הביא זה בתור ראיה (וכן הגיה הגרי"ב וכבר העיר ע"ז החיד"א בספרו פתח עינים והעיר שכ"ה בתוס' ישנים כ"ל). ב. בתוס' רי"ש כתב. אך יכול רבינו יעקב לומר דעובדא דרבי וכו' פליג עליה (ואולי צריכים לגרוס אצלינו דרבי בא לחלוק). ג. ובתוס' רי"ש הוסיף, אבל ע"י שנוי לא מצינו שהחיינו.

לעזי רש"י

רו"ש. אודם.

רבינו ניסים

על הגשמי' ועל בשורו' טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב. גרס' בגמ' דבני מערבא מה ראו לסמוך בשורות טובות לירידת גשמים ר' ברכיה בשם ר' לוי על שם מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה וגו' ועיקרה בבראשית דר' אושעיא והכין אמר התם מה שמועה ב' הטוב והמטיב:

רבינו חננאל (המשך)

גשמים, על שם שכתוב מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק. פירוש **משיוצא חתן לקראת כלה** מעת שהטיפה יורדת מן הרקיע על הארץ והמים שעל הארץ שירדו כגשמים מעלין כמין אבעבועות, זה הוא יציאת חתן לקראת כלה, ומברך [מודים] אנחנו לך כולי'. ואקשינן וכי על הגשמים הטוב והמטיב מברך והא מודים אנחנו לך כול' מברך. ושקלינן וטרינן ואסיקנה מתניתין בדאיכא אחרינו בהדיה דתניא כללו שלדבר על שלו לבדו אומר שהחיינו, ועל שלו ועל של

ב) [בכורות נה:], ג) תענית ו: ע"ש, ג) [מגילה], ד) פסחים קא:, ה) שבתאי, ו) [ל"ה שבתאי לפני ד"ה בגורתא], ז) [והמגילה], ח) [וכן משמע כל"ל], ט) [ועי' היטב מוס' פסחים קא. ד"ה שינוי יין], י) [כ"כ הוס'].

דקנה וחזר וקנה דברי הכל אין צריך לברך. דהא רבי יוחנן לא אמר צריך לברך אלא משום דלענין קנייה מדם הוא: **ואילא דאמרי כו' מכלל דבי יש לו וקנה דברי הכל צריך לברך.** דהא רב הונא לא אמר אין צריך לברך אלא דקנה וחזר וקנה דליכא מדום כלל אבל יש לו וקנה דאיכא מדום מודה הוא דצריך: **בין כך ובין כך.** בין שיש לו בין שאין לו הואיל ולא קנה הרא"שונים ועכשיו קנה צריך לברך: **לא כר' מאיר ולא כרבי יהודה.** דאפילו רבי יהודה לא פליג אלא בשיש לו וקנה אבל בקנה וחזר וקנה לא: **דמסקא אדעתא דרבון.** לימ"ך מחמת המים והוה ליה לזבל: **השתא מיהא רעה היא.** שמתבלת תבואה של שנה זו ומבכך ברוך דיין האמת: **ועל הטוב שהיא מעין הרעה.** יברך הטוב והמטיב: **מאי היא.** כגון דאמשכה מציאה: **אלא יפריה.** הזרע אלא יקלוט ויהיה ולד ולאחר שנשה ימיס אם לא קלט כבר הסריה ואין תפלה מועלת: **שלא יהא סנדל.** שלא תתעבר אשתו ולד אחר ויהיה פוחת צורתו של ראשון ודומה לדג של יס שאמו סנדל. הכי אמריגן במס' נדה (דף כה:) סנדל דומה לסנדל של יס ומתמלאו ולד היה אלא שנרלף משל לאדם שסטר את חבירו והמזיר צורתו לאחוריו: **ומי מהני.** תפלה לזכר אפילו בתוך ארבעים יום והלא הדבר תלוי בהזרעה תחלה: הכי גרסינן **משלחה לה דמסיא כגון שהזריעו שניהם בבא אחת: כל היכי דדרשת ליה להאי קרא.** מדרים לאדא משמעות **מסיפיה לרישיה מדריש.** מי שנכון לבו בטוח בייי' משמועה רעה לא ייראה: **בדברי תורה כתיב.** אשרי אדם שאדא מפחד תמיד ואדא אמר אדא אמר רב הונא לא שנו אלא שלא קנה וחזר וקנה אבל קנה וחזר וקנה אין צריך לברך ור' יוחנן אמר [8]אפילו קנה וחזר וקנה צריך לברך מכלל דבי יש לו וקנה דברי הכל צריך לברך מיתיבי בנה בית חדש ואין לו כיוצא בו קנה כלים חדשים ואין לו כיוצא בהם צריך לברך יש לו כיוצא בהם אין צריך לברך דברי ר"מ ר' יהודה אומר בין כך ובין כך צריך לברך בשלמא לרישנא קמא רב הונא כר"מ ורבי יוחנן כרבי יהודה אלא לרישנא בתרא בשלמא רב הונא כרבי יהודה אלא רבי יוחנן דאמר כמאן לא כר"מ ולא כרבי יהודה אמר לך רבי יוחנן הוא הדין דלרבי יהודה קנה וחזר וקנה נמי צריך לברך והא דקא מיפלגי ביש לו וקנה להודיעך כחו דר"מ דאפי' קנה ויש לו אין צריך לברך וכל שכן קנה וחזר וקנה דאין צריך לברך וליפלגו בקנה וחזר וקנה דאין צריך לברך להודיעך כחו דר' יהודה [9]כח דהתירא עדיף ליה[3]:

[3]מברך על הרעה כו': היכי דמי כגון דשקל בדקא בארעיה אף על גב דטבא היא לדידיה דמסקא ארעא שירטון ושבחא השתא מיהא רעה היא: [4]ועל הטובה כו': היכי דמי כגון דאשכח מציאה אף על גב דרעה היא לדידיה דאי שמע בה מלכא שקיל לה מיניה השתא מיהא טובה היא: [5]היתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון שתלד כו' הרי זו תפלת שוא: ולא מהני רחמי מתיב רב יוסף [1]ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה מאי ואחר אמר רב לאחר שדנה לאה דין בעצמה ואמרה י"ב שבטים עתידין לצאת מיעקב ששה יצאו ממני וארבעה מן השפחות הרי עשרה אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות מיד נהפכה לבת שנא' ותקרא את שמה דינה [2]אין מזכירין מעשה נסים ואיבעית אימא מעשה דלאה בתוך ארבעים יום הוה כדתניא שלשה ימים הראשונים יבקש אדם רחמים שלא יסריח משלשה [7]ועד ארבעים יבקש רחמים שיהא זכר מארבעים יום ועד שלשה חדשים יבקש רחמים שלא יהא סנדל משלשה חדשים ועד ששה יבקש רחמים שלא יהא נפל מששה ועד תשעה יבקש רחמים שיצא בשלום ומי מהני רחמי והא"ר יצחק בריה דרב אמי [6]איש מזריע תחלה יולדת נקבה אשה מזרעת תחלה יולדת זכר שנאמר [2]אשה כי תזריע וילדה זכר הכא במאי עסקינן כגון שהזריעו שניהם בבת אחת: היה בא בדרך: ת"ר מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי ועליו הכתוב אומר [3]משמועה רעה לא ייראה נכון לבו בטוח בה' אמר רבא [8]כל היכי דדרשת להאי קרא [9]מרישיה לסיפיה מדריש מסיפיה לרישיה מדריש מרישיה לסיפיה מדריש משמועה רעה לא ייראה מה טעם נכון לבו בטוח בה' מסיפיה לרישיה מדריש נכון לבו בטוח בה' משמועה רעה לא ייראה ההוא תלמידא דהוה קא אזיל בתריה דרבי ישמעאל ברבי יוסי בשוקא דציון חזייה דקא מפחיד אמר ליה חטאה את דכתיב [4]פחדו בציון חטאים אמר ליה [7]והכתיב [5]אשרי אדם מפחד תמיד אמר ליה ההוא בדברי תורה כתיב יהודה בר נתן הוה שקיל ואזיל בתריה דרב המנונא אתנח אמר ליה יסורים בעי ההוא גברא לאתויי אנפשיה דכתיב [6]כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגורתי יבא לי והא כתיב אשרי אדם מפחד תמיד ההוא בדברי תורה כתיב: הנכנס לכרך: תנו רבנן [7]בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום נכנס אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהכנסתני לכרך זה לשלום בקש לצאת אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתוציאני מכרך זה לשלום יצא אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכני לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום ותצילני מכף כל אויב וארב בדרך אמר רב מתנא ל"ש אלא בכרך שאין דנין והורגין בו אבל בכרך שדנין והורגין בו לית לן בה א"ד אמר רב מתנא אפילו בכרך שדנין והורגין בו זימנין דלא מתרמי ליה אינש דיליף ליה זכותא ת"ר [7]הנכנס לבית המרחץ אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי שתצילני מזה ומכיוצא בו ואל יארע בי דבר קלקלה ועון ואם יארע בי דבר קלקלה ועון תהא מיתתי כפרה לכל עונותי אמר אביי לא לימא אינש הכי דלא לפתח פומיה לשטן [8]דאמר ר"ל וכן תנא משמיה דר' יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן אמר רב יוסף מאי קראה דכתיב [7]כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו מאי אהדר להו נביא שמעו דבר יי' קציני סדום וגו' כי נפיק מאי אומר א"ר אחא מודה אני לפניך יי' אלהי שהצלתני מן האור ר' אבהו על לבי בני אפחית בי בני מתותיה אתרחיש ליה ניסא קם על עמודא שזיב מאה וחד גברי בחד אבריה אמר היינו דר' אחא דאמר רב אחא [א] [7]הנכנס להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני [ב] כי אל רופא נאמן אתה ורפואתך אמת לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו אמר אביי לא לימא אינש הכי [9]דתני דבי רבי ישמעאל [8]ורפא ירפא [7]מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות כי קאי מאי אומר אמר רב אחא ברוך רופא חנם [ג] הנכנס

מכלל דכי קנה וחזר וקנה דברי הכל אין צריך לברך וא"ד אמר רב הונא לא שנו אלא שלא קנה וחזר וקנה אבל קנה וחזר וקנה אין צריך לברך ור' יוחנן אמר [8]אפילו קנה וחזר וקנה צריך לברך מכלל דכי יש לו וקנה דברי הכל צריך לברך מיתיבי בנה בית חדש ואין לו כיוצא בו קנה כלים חדשים ואין לו כיוצא בהם צריך לברך יש לו כיוצא בהם אין צריך לברך דברי ר"מ ר' יהודה אומר בין כך ובין כך צריך לברך בשלמא לרישנא קמא רב הונא כר"מ ורבי יוחנן כרבי יהודה אלא לרישנא בתרא בשלמא רב הונא כרבי יהודה אלא רבי יוחנן דאמר כמאן לא כר"מ ולא כרבי יהודה אמר לך רבי יוחנן הוא הדין דלרבי יהודה קנה וחזר וקנה נמי צריך לברך והא דקא מיפלגי ביש לו וקנה להודיעך כחו דר"מ דאפי' קנה ויש לו אין צריך לברך וכל שכן קנה וחזר וקנה דאין צריך לברך וליפלגו בקנה וחזר וקנה דאין צריך לברך להודיעך כחו דר' יהודה [9]כח דהתירא עדיף ליה[3]:

[3]מברך על הרעה כו': היכי דמי כגון דשקל בדקא בארעיה אף על גב דטבא היא לדידיה דמסקא ארעא שירטון ושבחא השתא מיהא רעה היא: [4]ועל הטובה כו': היכי דמי כגון דאשכח מציאה אף על גב דרעה היא לדידיה דאי שמע בה מלכא שקיל לה מיניה השתא מיהא טובה היא: [5]היתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון שתלד כו' הרי זו תפלת שוא: ולא מהני רחמי מתיב רב יוסף [1]ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה מאי ואחר אמר רב לאחר שדנה לאה דין בעצמה ואמרה י"ב שבטים עתידין לצאת מיעקב ששה יצאו ממני וארבעה מן השפחות הרי עשרה אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות מיד נהפכה לבת שנא' ותקרא את שמה דינה [2]אין מזכירין מעשה נסים ואיבעית אימא מעשה דלאה בתוך ארבעים יום הוה כדתניא שלשה ימים הראשונים יבקש אדם רחמים שלא יסריח משלשה [7]ועד ארבעים יבקש רחמים שיהא זכר מארבעים יום ועד שלשה חדשים יבקש רחמים שלא יהא סנדל משלשה חדשים ועד ששה יבקש רחמים שלא יהא נפל מששה ועד תשעה יבקש רחמים שיצא בשלום ומי מהני רחמי והא"ר יצחק בריה דרב אמי [6]איש מזריע תחלה יולדת נקבה אשה מזרעת תחלה יולדת זכר שנאמר [2]אשה כי תזריע וילדה זכר הכא במאי עסקינן כגון שהזריעו שניהם בבת אחת: היה בא בדרך: ת"ר מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי ועליו הכתוב אומר [3]משמועה רעה לא ייראה נכון לבו בטוח בה' אמר רבא [8]כל היכי דדרשת להאי קרא [9]מרישיה לסיפיה מדריש מסיפיה לרישיה מדריש מרישיה לסיפיה מדריש משמועה רעה לא ייראה מה טעם נכון לבו בטוח בה' מסיפיה לרישיה מדריש נכון לבו בטוח בה' משמועה רעה לא ייראה ההוא תלמידא דהוה קא אזיל בתריה דרבי ישמעאל ברבי יוסי בשוקא דציון חזייה דקא מפחיד אמר ליה חטאה את דכתיב [4]פחדו בציון חטאים אמר ליה [7]והכתיב [5]אשרי אדם מפחד תמיד אמר ליה ההוא בדברי תורה כתיב יהודה בר נתן הוה שקיל ואזיל בתריה דרב המנונא אתנח אמר ליה יסורים בעי ההוא גברא לאתויי אנפשיה דכתיב [6]כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגורתי יבא לי והא כתיב אשרי אדם מפחד תמיד ההוא בדברי תורה כתיב: הנכנס לכרך: תנו רבנן [7]בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום נכנס אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהכנסתני לכרך זה לשלום בקש לצאת אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתוציאני מכרך זה לשלום יצא אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכני לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום ותצילני מכף כל אויב וארב בדרך אמר רב מתנא ל"ש אלא בכרך שאין דנין והורגין בו אבל בכרך שדנין והורגין בו לית לן בה א"ד אמר רב מתנא אפילו בכרך שדנין והורגין בו זימנין דלא מתרמי ליה אינש דיליף ליה זכותא ת"ר [7]הנכנס לבית המרחץ אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי שתצילני מזה ומכיוצא בו ואל יארע בי דבר קלקלה ועון ואם יארע בי דבר קלקלה ועון תהא מיתתי כפרה לכל עונותי אמר אביי לא לימא אינש הכי דלא לפתח פומיה לשטן [8]דאמר ר"ל וכן תנא משמיה דר' יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן אמר רב יוסף מאי קראה דכתיב [7]כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו מאי אהדר להו נביא שמעו דבר יי' קציני סדום וגו' כי נפיק מאי אומר א"ר אחא מודה אני לפניך יי' אלהי שהצלתני מן האור ר' אבהו על לבי בני אפחית בי בני מתותיה אתרחיש ליה ניסא קם על עמודא שזיב מאה וחד גברי בחד אבריה אמר היינו דר' אחא דאמר רב אחא [א] [7]הנכנס להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני [ב] כי אל רופא נאמן אתה ורפואתך אמת לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו אמר אביי לא לימא אינש הכי [9]דתני דבי רבי ישמעאל [8]ורפא ירפא [7]מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות כי קאי מאי אומר אמר רב אחא ברוך רופא חנם [ג] הנכנס

אלהי שהכנסתני לשלום וכן ביציאה. **הנכנס** לבית הכסא אומר התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון, תנו כבוד לי"י והמתינו לי עד שאצא, שזה דרך בני אדם. כי נפיק מברך אשר יצר האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים כולו'. **תנו רבנן** הנכנס למרחץ אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי שתצילני מזה ומכיוצא בו לעתיד לבוא ואל יארע בי דבר קלקלה ועייל, וכי נאפיק מברך ברוך אשר הצלתני מן האור. **הנכנס** להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני, כי אל רופא ורחמן אתה. כי נאפיק מאי, אמר רבא ברוך רופא חיים.

רב הונא דאמר לא שאנו שצריך לברך אלא שלא קנה כיוצא בהן, אבל קנה כיוצא בהן אין צריך לברך, ודייקינן מינה אם מי שקנה כיוצא בהן ועכשיו אינם אצלו אין צריך לברך, כל שכן מי שיש אצלו עכשיו כיוצא בהן שאין צריך לברך, נמצא רב הונא כר' מאיר, אילא ר' יוחנן דאמר אפילו קנה כיוצא בהן ויש לו כיוצא בהן צריך לברך כמאן, לא כר' מאיר, דהא ר' מאיר סבר אם יש לו כיוצא בהן אין צריך לברך, ולא כר' יהודה דהא ר' יהודה סבר אם קנה כיוצא בהן אין צריך לברך, ומשני ר' יוחנן לא, לעולם ר' יהודה סבר אפילו קנה וחזר וקנה כיוצא בהן צריך לברך, ודהאי דקא מיפלגי ביש לו

גליון הש"ם

גמ' כח דהתירא כו'. עי' רש"ל בפסחים ק"ב ע"א ד"ה לחודיעך כחו ועי' מ"ר סי' כב: **שם** כל היכי דדרשת להאי קרא. כעין זה לקמן סג ע"א: **רש"י** ד"ה שלא יהא סנדל. שלא תתעבר. עי' נדה דף כה ע"ב תוס' ד"ה קמ"ל:

הגהות הגר"א

[א] גמ' (דל"ר אחא) תא"מ: **[ב]** שם (וחרפאני כי א"ר נ"א וכרפאני אמת לפי) תא"מ וכ"ב כי רופא חנם אתה: **[ג]** שם חנם. נ"ב וכ"ה בכא"ש אבל גירסת בה"ג והכמב"ם חולים:

לעזי רש"י

לימ"ץ [לימו"ן]. רפש, בוץ.

מוסף רש"י

כח דהתירא עדיף ליה. טוב לו להשמיענו כח דבר הממתיר, שהוא סומך על שמועתו ואינו יולא לאסיר, אבל כח האוסרין אינה ראויה שהכל יכולין להתמיר ואפילו בדבר המותר (ביצה ב:). **אין מזכירין מעשה נסים. לרבות** ראיה מכן (חולין מג.). **מרישיה לסיפיה.** אם נאמת לדרשו לעקרא זה יש לך לדרשו יפה בין בכתיבתו בין בהיפוך (לקמן סג.) אי: מאן דדרש ליה מרישיה לסיפיה מדרש, מדרש משמעותיה יפה (סנהדרין נו.). **והכתיב אשרי אדם מפחד תמיד.** דומא לראות הטולה שאא תמרע תקנה בכך אם תעשה זאת (גיטין נה:). **מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות.** ולא אמריגן רחמנא מחי ומיהו מסי (ב"ק פה.).

רבינו חננאל

מיכלל דכי קנה וחזר וקנה הואיל ועכשו אין לו כיוצא בהן דברי הכל צריך לברך. לישנא אחרינא אמר רב הונא לא שאנו אילא שלא קנה כיוצא בהן, אבל אם קנה כיוצא בהן אין צריך לברך. ור' יוחנן אמר אחד זה ואחד זה צריך לברך. כלומר, בין קנה כיוצא בהן בין לא קנה כיוצא בהן צריך לברך. **מיתיבי** בנה בית חדש ואין לו כיוצא בהן צריך לברך דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר בין כך ובין כך צריך לברך. דיקינן מינה לר' מאיר מדקאתני ואין לו כיוצא בהן [הא יש לו כיוצא בהן] אף על פי שלא קנה מעולם כמותם אין צריך לברך, ור' יהודה אומר בין יש לו כיוצא בהן ובין אין לו כיוצא בהן הואיל ולא קנה עדיין כיוצא [בהן] צריך לברך. בשלמא לישנא קמא רב הונא כר' מאיר ור' יוחנן כר' יהודה, אלא ללישנא בתרא בשלמא

רבינו חננאל (המשך)

ודייקת מדקא מיפלגי ביש לו כיוצא בהן, ר' מאיר סבר אין צריך לברך ור' יהודה סבר אף על פי שיש לו כיוצא בהן צריך לברך, מיכלל בשקנה כיוצא בהן וישנם מצויין אצלו מודה לר' מאיר שאין צריך לברך, אילא אפילו בהא פליגי ר' יהודה. והאי (מפרש) [דפרש] פלוגתיהו ביש לו להודיעך כחו דר' מאיר, דכיון שיש לו אף על פי שלא קנה כיוצא בהן מעולם אין צריך לברך. וקימא לן כר' יוחנן וכלישנא בתרא דדיקא במתניתין דתנן קנה כלים ולא תנן יש לו, וכל היכא דפליגי ר' יוחנן ורב הונא הילכתא כר' יוחנן. ולא עוד אלא דקא מתרץ ר' יהודה לטעמיה, ור' יהודה ור' מאיר הילכתא כר' יהודה, הילכך הילכתא דבין קנה ובין לא קנה כיוצא בהן, ואפילו אם יש לו כיוצא בהן צריך לברך. **מתני' היתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון מלפניך שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא.** אוקימנא לאחר מ' יום היא תפלת שוא, אבל בתוך ארבעים יום מהני רחמי, והוא שהזרעו איש ואשתו בבת אחת. **אשרי אדם מפחד תמיד בדברי תורה,** אבל במילי דעלמא החוטא מתפחד שנאמר פחדו בציון חטאים וגו'. **הנכנס לכרך מתפלל ב' כול'.** פירוש רצונך על העתיד, כיצד, ביקש להיכנס לעיר אומר יהי רצון מלפניך שתכניסני לשלום כול'. נכנס לשלום נותן הודאה לשעבר, כיצד, אומר מודה אני לפניך יי'

עין משפט נר מצוה

נה א מיי' פ"י מהל' ברכות [הל' ח] (סמג עשין כז) טוש"ע או"ח סימן רכג סעיף ג:

נו ב ג מיי' שם הלכה ד (סמג שם) טוש"ע או"ח סי' רכב סעיף ד:

נז ד ה מיי' שם הלכה [כב] כה סמג שם טוש"ע או"ח סימן לו סעיף ח:

נח ו מיי' שם סעיף כ טוש"ע שם סעיף ג:

נט ז מיי' שם הל' כא טוש"ע שם סעיף ד:

ס ח טוש"ע י"ד סימן שלו סעיף ח:

תורה אור השלם

1. וְאַחַר יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת שְׁמָהּ דִּינָה:
בראשית ל כא
2. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֹתָהּ תִּטְמָא:
ויקרא יב ב
3. מִשְּׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא נָכוֹן לִבּוֹ בָּטֻחַ בַּיְיָ:
תהלים קיב ז
4. פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אֲחָזָה רְעָדָה חֲנֵפִים מִי יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכֵלָה מִי יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם:
ישעיהו לג יד
5. אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה:
משלי כח יד
6. כִּי פָּחַד פָּחַדְתִּי וַיֵּאָתֵנִי וַאֲשֶׁר יָגֹרְתִּי יָבֹא לִי:
איוב ג כה
7. לוּלֵי יְיָ צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כְּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ:
ישעיהו א ט
8. אִם תָּקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בְּחוּץ עַל מִשְׁעֶנְתֶּךָ וְנִקָּה הַמַּכֵּה רַק שַׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא:
תהלים נו יא

אשר יצר את האדם בחכמה. בתנחומא ויברא אלהים את האדם א"ר בון בחכמה שהתקין מזונותיו ואח"כ ברא היינו דאמר בסנהדרין בס"פ אחד דיני ממונות (דף לח.) לכך נברא בערב שבת כדי שיכנס לסעודה מיד וע"כ יסדו אשר ילד את האדם בחכמה: **מפליא לעשות.** משום דאמרינן בב"ר כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך אדם עושה נאד אפילו יש בו נקב אחד מלא מחט סדקית הרוח יוצא ואינו יכול לשמור בו יין והקב"ה ברא נקביס נקביס באדם ושומר הרוח שאינו יוצא ממנו: **כי שמע** קול תרנגולא אומר ברוך שנתן לשכוי בינה להבחין. והוא הדין אפילו כי לא שמע דאין ברכה זו אלא להבחנה על הנאת האורה שתרנגול מבחין והוא נהנה מן האור: **כי פרים** סודרא על רישיה. וה"ה לכל כובע ולכל כסוי ודוקא כשנהנה אבל אם אינו נהנה כגון שהוא שוכב על מטתו לא יברך לא זו ולא מלבשים ערומים ולא ברכות כיולא בהן כיון שלא נהנה כדמשמע בפרק שלשי דמגילה (דף כד:) גבי מי שלא ראה מאורות מימיו דכולי עלמא בעי שיהנה מן האורה: **אשר** קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין. כיון דתפלת הנחתו בזרועו יש לברך להניח אבל בשל ראש מברך על מצות ולא להניח שכבר התחיל והניח אחד מהם וכפ' הקומץ (מנחות לו. ופס) אמר לא שם מברך אחת שם מברך שתים פ"ה דעל שתי התפילין קאמר דמברך ברכה אחת על שתיהן בלא שם ביינתים ודוחק לומר דלא הוצרכו שתי ברכות דלהניח ועל מצות אלא כשסח ועבר עבירה. לכן פר"ת דעל של ראש שהיא גמר מצוה ועיקר דיש בה ד' בתים וש"ן מברך על מצות אבל שם חוזר ומברך שתים על של ראש וכן בשימושא רבא דגאונים ולפר"ת גבי שם מברך שתים אם יניח של ראש לבד דאין מעכבין זה את זה מברך שתים על של ראש בלבד ומה שלא הזכיר הגמ' על של ראש בלבד מברך שתים לפי שאין רגילות כלל להניח זה בלא זה דתפילין בי בר חבו שכיחי (ב"מ ד' כט:) וכן פי' רביני תם בתשובותיו וכן רביני אלחנן בסדר תקון תפלה שלו כתב כן: וכל

[א] הנכנס לבית הכסא אומר התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלהי ישראל הרפו ממני עד שאכנס ואעשה רצוני ואבא אליכם אמר אביי לא לימא אינש הכי דלמא שבקי ליה ואזלי אלא לימא [ב]שמרוני שמרוני עזרוני עזרוני סמכוני סמכוני המתינו לי המתינו לי עד שאכנס ואצא שכן דרכן של בני אדם [ג]כי נפיק אומר ברוך אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חללים [ד]חללים גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם או אם יסתם אחד מהם אי אפשר לעמוד לפניך [א] מאי חתים אמר רב רופא חולים אמר שמואל קא שוינהו [ה]אבא לכולי עלמא קצירי אלא רופא כל בשר רב ששת אמר מפליא לעשות [ו]א"ר פפא הלכך [ז]נמרינהו לתרוייהו רופא כל בשר ומפליא לעשות [ח]הנכנס לישן על מטתו אומר משמע ישראל עד והיה אם שמוע ואומר ברוך המפיל חבלי שינה על עיני ותנומה על עפעפי ומאיר לאישון בת עין יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתשכיבני לשלום ותן חלקי [ב] בתורתך ותרגילני לידי מצוה ואל תרגילני לידי עבירה ואל תביאני לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר הרע ותצילני מפגע רע ומחלאים רעים ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים ותהא מטתי שלמה לפניך והאר עיני פן אישן המות ברוך אתה ה' המאיר לעולם כולו בכבודו [ט]כי מתער אומר אלהי נשמה שנתת בי טהורה אתה יצרתה בי אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי רבון כל העולמים אדון כל הנשמות ברוך אתה ה' המחזיר נשמות לפגרים מתים [י]כי שמע קול תרנגולא לימא ברוך אשר [ז]נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה כי פתח עיניה לימא ברוך פוקח עורים כי [ח]תריץ ויתיב לימא ברוך מתיר אסורים כי לביש לימא ברוך מלביש ערומים כי זקיף לימא ברוך זוקף כפופים כי נחית לארעא לימא ברוך רוקע הארץ על המים כי מסגי לימא ברוך המכין מצעדי גבר כי סיים מסאניה לימא ברוך שעשה לי כל צרכי כי אסר המייניה לימא ברוך אוזר ישראל בגבורה כי פרים סודרא על רישיה לימא ברוך עוטר ישראל בתפארה [ט]כי מעטף בציצית לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית [י]כי מנח תפילין אדרעיה לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין [יא]ארישיה לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין [יב]כי משי ידיה לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים כי משי אפיה לימא ברוך המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי ויהי רצון מלפניך ה' אלהי שתרגילני בתורתך ודבקני במצותיך ואל תביאני לא לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וכוף את יצרי להשתעבד לך ורחקני מאדם רע ומחבר רע ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב בעולמך ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותגמלני חסדים טובים ברוך אתה ה' גומל חסדים טובים לעמו ישראל: חייב אדם לברך כו': מאי חייב לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה אילימא כשם שמברך על הטובה הטוב והמטיב כך מברך על הרעה הטוב והמטיב והתנן על בשורות טובות אומר הטוב והמטיב על בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת אמר רבא לא נצרכה [ל]אלא לקבולינהו בשמחה אמר ר' אחא משום ר' לוי מאי קרא [1]חסד ומשפט אשירה לך ה' אזמרה אם חסד אשירה ואם משפט אשירה רבי שמואל בר נחמני אמר מהכא [2]בה' אהלל דבר באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר זו מדה טובה באלהים אהלל דבר זו מדת פורענות רבי תנחום אמר מהכא [3]כום ישועות אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא ורבנן אמרי מהכא [4]ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר וכן תנא משמיה דר' עקיבא [מ]לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד כי הא דרבי עקיבא דהוה קאזיל באורחא מטא לההיא מתא בעא אושפיזא לא יהבי ליה אמר כל דעביד רחמנא [מא]לטב אזל ובת בדברא והוה בהדיה תרנגולא וחמרא ושרגא אתא זיקא כבייה לשרגא אתא שונרא אכליה לתרנגולא אתא אריה אכליה לחמרא אמר כל דעביד רחמנא לטב ביה בלילא אתא גייסא שבייה למתא אמר להו לאו אמרי לכו כל מה שעושה הקדוש ברוך הוא הכל

[א] הנכנס לבית הכסא אומר התכבדו וכו'. אל המלאכים המלויים אותו הוא אומר שנאמר כי מלאכיו יצוה לך (תהלים צא): **שאם יפתח אחד מהם.** מן החללים כגון הלב או הכרס או המעיים: **או אם יסתם אחד מהם.** מן הנקביס הפתוחים כגון הפה או החוטם או פי הטבעת. יפתח קצי אחללים יסתם קצי אנקביס: **קצירי.** חולים: **רופא כל בשר.** כנגד היציאה שהיא רפואת כל הגוף: **ומפליא לעשות.** כנגד שהגוף חלול כמו נאד והנאד הזה אם יש בו נקב אין הרוח עומד בתוכו והקב"ה ברא את האדם בחכמה וברא בו נקביס נקביס הרבה ואעפ"כ הרוח בתוכו כל ימי חייו וזו היא פליאה וחכמה: **והא מעטי שלמה.** שלא יהא פסול ורשע בזרעי: **נשכוי.** תרנגול דאיכא דוכתא דקרו לתרנגול שכוי כדאמרינן בר"ה (דף כו.): כדי גרסי' **אילימא כשם שמברך על הטובה הטוב והמטיב כך מברך על הרעה הטוב והמטיב והתנן על בשורות טובות הטוב והמטיב ועל שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת:** **לקבולינהו בשמחה.** לברך על מדת פורענות בלבד שלא: **אלהים.** לשון דיין כמו עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב): **וכא בדברא.** ולן בשדה: **הוה בהדיה תרנגולא.** להקילו משנתו: הכל

[ב] בתורתך ותרגילני לידי מצוה. בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה: **לידי עבירה.** לידי עון: **לידי חטא.** לידי עון: **לידי נסיון.** לידי בזיון: **לידי בזיון.** לידי נסיון: **ולא לידי עון.** לידי חטא: **מפגע רע.** מלאך המות: **מחלאים רעים.** כגון שחין: **והרהורים רעים.** כגון הרהור עבירה: **ותהא מטתי שלמה.** שלא אחטא: **פן אישן המות.** שלא אמות: **ברוך המאיר לעולם כולו בכבודו.** שמאיר לכל העולם כולו בכבודו: **כי מתער.** כי אני מתעורר: **אומר.** אני: **אלהי נשמה שנתת בי טהורה אתה יצרתה.** שלא חטאתי: **אתה נפחתה בי.** אתה נתת בי: **ואתה משמרה בקרבי.** אתה שומר אותה בקרבי: **ואתה עתיד ליטלה ממני.** אתה עתיד ליטול אותה ממני: **ולהחזירה בי לעתיד לבא.** לאחר שאמות: **כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך.** אני מודה לפניך: **ואלהי אבותי.** אלהי אבותי: **רבון כל העולמים.** אדון כל העולמים: **אדון כל הנשמות.** אדון כל הנשמות: **המחזיר נשמות לפגרים מתים.** המחזיר נשמות לגופים מתים: **כי שמע קול תרנגולא.** כי שמע קול תרנגולא: **לימא ברוך אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה.** לומר ברוך אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה: **כי פתח עיניה.** כי פתח עיניו: **לימא ברוך פוקח עורים.** לומר ברוך פוקח עורים: **כי לביש.** כי לבש: **לימא ברוך מלביש ערומים.** לומר ברוך מלביש ערומים: **כי זקיף.** כי זקף: **לימא ברוך זוקף כפופים.** לומר ברוך זוקף כפופים: **כי נחית לארעא.** כי נחת לארעא: **לימא ברוך רוקע הארץ על המים.** לומר ברוך רוקע הארץ על המים: **כי מסגי.** כי מסגי: **לימא ברוך המכין מצעדי גבר.** לומר ברוך המכין מצעדי גבר: **כי סיים מסאניה.** כי סיים מסאניה: **לימא ברוך שעשה לי כל צרכי.** לומר ברוך שעשה לי כל צרכי: **כי אסר המייניה.** כי אסר המייניה: **לימא ברוך אוזר ישראל בגבורה.** לומר ברוך אוזר ישראל בגבורה: **כי פרים סודרא על רישיה.** כי פרים סודרא על רישיה: **לימא ברוך עוטר ישראל בתפארה.** לומר ברוך עוטר ישראל בתפארה: **כי מעטף בציצית.** כי מעטף בציצית: **לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית.** לומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית: **כי מנח תפילין אדרעיה.** כי מנח תפילין אדרעיה: **לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין.** לומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין: **ארישיה.** ארישיה: **לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין.** לומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין: **כי משי ידיה.** כי משי ידיה: **לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים.** לומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים: **כי משי אפיה.** כי משי אפיה: **לימא ברוך המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי.** לומר ברוך המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי: **ויהי רצון מלפניך ה' אלהי שתרגילני בתורתך ודבקני במצותיך.** ויהי רצון מלפניך ה' אלהי שתרגילני בתורתך ודבקני במצותיך: **ואל תביאני לא לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון.** ואל תביאני לא לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון: **וכוף את יצרי להשתעבד לך.** וכוף את יצרי להשתעבד לך: **ורחקני מאדם רע ומחבר רע.** ורחקני מאדם רע ומחבר רע: **ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב בעולמך.** ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב בעולמך: **ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי.** ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי: **ותגמלני חסדים טובים.** ותגמלני חסדים טובים: **ברוך אתה ה' גומל חסדים טובים לעמו ישראל.** ברוך אתה ה' גומל חסדים טובים לעמו ישראל: **חייב אדם לברך כו'.** חייב אדם לברך כו': **מאי חייב לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה.** מאי חייב לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה: **אילימא כשם שמברך על הטובה הטוב והמטיב כך מברך על הרעה הטוב והמטיב.** אילימא כשם שמברך על הטובה הטוב והמטיב כך מברך על הרעה הטוב והמטיב: **והתנן על בשורות טובות הטוב והמטיב ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת.** והתנן על בשורות טובות אומר הטוב והמטיב ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת: **אמר רבא לא נצרכה אלא לקבולינהו בשמחה.** אמר רבא לא נצרכה אלא לקבולינהו בשמחה: **אמר ר' אחא משום ר' לוי מאי קרא חסד ומשפט אשירה לך ה' אזמרה.** אמר ר' אחא משום ר' לוי מאי קרא חסד ומשפט אשירה לך ה' אזמרה: **אם חסד אשירה ואם משפט אשירה.** אם חסד אשירה ואם משפט אשירה: **רבי שמואל בר נחמני אמר מהכא בה' אהלל דבר באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר.** רבי שמואל בר נחמני אמר מהכא בה' אהלל דבר באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר: **זו מדה טובה באלהים אהלל דבר זו מדת פורענות.** זו מדה טובה באלהים אהלל דבר זו מדת פורענות: **רבי תנחום אמר מהכא כום ישועות אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא.** רבי תנחום אמר מהכא כום ישועות אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא: **ורבנן אמרי מהכא ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך.** ורבנן אמרי מהכא ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך: **אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר וכן תנא משמיה דר' עקיבא לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב.** אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר וכן תנא משמיה דר' עקיבא לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב: **כי הא דרבי עקיבא דהוה קאזיל באורחא מטא לההיא מתא בעא אושפיזא לא יהבי ליה אמר כל דעביד רחמנא לטב.** כי הא דרבי עקיבא דהוה קאזיל באורחא מטא לההיא מתא בעא אושפיזא לא יהבי ליה אמר כל דעביד רחמנא לטב: **אזל ובת בדברא והוה בהדיה תרנגולא וחמרא ושרגא אתא זיקא כבייה לשרגא אתא שונרא אכליה לתרנגולא אתא אריה אכליה לחמרא אמר כל דעביד רחמנא לטב ביה בלילא אתא גייסא שבייה למתא אמר להו לאו אמרי לכו כל מה שעושה הקדוש ברוך הוא הכל**

עין משפט נר מצוה

סא א ב מיי' פ"ז מהל' תפלה הלכה ה סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' ג סעיף ה:

סב ג ד מיי' וסמג שם טוש"ע או"ח סי' ו סעיף ה:

סג ה מיי' שם הלכה ה כ סמג שם טוש"ע או"ח סי' רלט סעיף ה:

סד ו ז מיי' שם הל' ג ד ו [ז] סמג שם טוש"ע או"ח סי' מו סעיף ה:

סה ח מיי' פ"ג מהל' ציצית הל' ח סמג שם טוש"ע או"ח סי' ח סעיף ה:

סו ט מיי' פ"ד מהלכות תפילין הל' ד סמג עשין כב טוש"ע או"ח סי' כה סעיף ה:

סז י מיי' שם טוש"ע שם סעיף ט [וסעיף ה בהגה]:

סח כ מיי' פ"ז מהל' תפלה הלכה ד סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' ד סעיף ה וסי' מו סעיף ה:

סט ל מיי' פ"ג מהל' ברכות הל' ג סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' רכב סעיף ג:

ע מ טוש"ע או"ח סימן רל סעיף ה:

רבינו חננאל

הנכנס לישן אומר ברוך המפיל חבלי שנה על אדם ומאיר לאישון בת עין, יהי רצון מלפניך י"י אלהי שתשכיבני לשלום ותעמידיני לשלום ואל תביאיני לידי הירהור עבירה ועון, ואל יבהלוני חלומות רעים ותהא מטתי שלימה לפניך י"י אלהי ב[רוך] אנ[תה] י"י המאיר לעולם. כי מתער אומר אלוהי הנשמה שנתתה בי, אתה נתתה ואתה נטלתה ואתה החזרתה לי כול'. ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי, ב' א' י"י גומל חסדים טובים. [והשתא דלא אמרינהו רבנן כסדר, אתו רבנן בתראי ותקנו מאה ברכות ותקנו למימרינהו על הסדר]. **חייב לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה כול' שנאמר ואהבת את י"י אלהיך בכל לבבך.** אוקמה רבה חייב לקבלה בשמחה כדכתיב חסד ומשפט אשירה, וכתיב נמי כוס ישועות אשא ובשם י"י אקרא. **פי' אתא גורבא** בלילה וגורבא בא ושודד בלילה ושודד העיר. **יהא** רגיל אדם לומר כל מה דעבדין מן שמיא לטב.

מסורת הש"ס

[א] [גירסת הרי"ף ורא"ש חולין ועי' כ"י וד"מן], [ב] [פירושו ממנא כרש"י לעיל מז. ד"ה פלוגן], [ג] [לעיל נט. וש"ן], [ד] [עי' ברא"ש פירושו], [ה] [נמ"ש על הגליון מזמחים סב:], [ו] [מנחו' לו. מכ:], [ז] [בחלוים אהלל דבר בה' אהלל דבר כך איתא בקרא וכן בכב אלפס העתיק על נכון], [ח] [מענית כא.],

---

תורה אור השלם

1. לְדָוִד מִזְמוֹר חֶסֶד וּמִשְׁפָּט אָשִׁירָה לְךָ יְיָ אֲזַמֵּרָה: תהלים קא א
2. בֵּאלֹהִים אֲהַלֵּל דָּבָר בַּיְיָ אֲהַלֵּל דָּבָר: תהלים נו יא
3. כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא:
תהלים קטז ג-ד
4. אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי:
תהלים קטז ג-ד
5. וַיֹּאמֶר עָרֹם יָצָאתִי מִבִּטְנִי אִמִּי וְעָרֹם אָשׁוּב שָׁמָּה יְיָ נָתַן וַיְיָ לָקָח יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ: איוב א כא

הגהות הגר"א

[א] גמ' לעמוד לפניך. נ"כ אפי' שעה א': [ב] שם ותן חלקי כו'. נ"ב זו היא תוספת של ר"ע גאון:

מוסף רש"י

קא שוינהו אבא. שמואל היה קורא לרב אבא לכולהו (לעיל מז.). **להניח תפילין.** דבשל יד מתחיל להניח (מנחות לו.). **על מצות תפילין.** דעכשיו גומר את המלוה (שם).

הכל נעוכה. אילו היה גר דלוק היה הגייס רואה אותי ואילו היה החמור נוער או התרנגול קורא היה הגייס בא ושובה אותי: **והא קחזינן דמזקא.** שמזקת: **אוי לי מיולדי.** אם אלך אחר ילדי. ואם לא אלך אחריו אוי לי מילדי המיגענים בהרהורים: **שני פרלופין.** שני פרצופין ברגלו תחלה אחד מלפניו ואחד מאחריו ונלחו לשניה ועשה מן האחד חומה: **אחור וקדם צרתני.** לשון זורה דהיינו שני פרצופין: **וזר ונקבה ברגלה.** משמע מתחלת בריאתם תרי הוו: **היינו דכתיב ויבן.** שהיה לריך בנין: **מאי ויבן.** והלא כבר נבנה: **דרי נקבל אם הפירות.** שאם יהיה קצר מלמעה ורחב מלמעלה מהא התבואה דוחפת את הכתליה מלמעלה לכאן ולכאן שהמשא מכביד עליהם: **שושבין.** המשדל בחופתו וזיווגו: **ומ"ד פרצוף.** ומתחלתו היה מצד אחד זכר ונקבה מצד אחר: **הי מייהיו סגי בריאה.** איזהו פרצוף היה מהלך לפניה: **אפי' היא אשתו.** גנאי הדבר: **נזדמנה לו על הגשר.** אשת איש והיא לפניו: **יסלקנה לצדדין.** עד שיעבור לפניה: **אחורי אשה בנהר.** אחורי אשת איש מגבהת בגדיה מפני המים וזה משתכל בה: **יד ליד לא ינקה רע.** אפילו כמשה רבינו שקבל תורה מימינו של הקב"ה לא ינקה רע וקרא באשה משתעי: **עם הארץ.** לא שמש תלמידי חכמים שלא למד משנה זו שבגינו לא יהלך אדם אחורי אשה ואפילו היא אשתו: **ונמאי דקאמר רב נחמן.** שהלך אחריה ממש אם כן אפילו בי רב עם תיובתא של בית רבן נמי לא קרא: **בשאם שהלכו מפפנלים.** דכיון שאינו נכנס נראה כפורק עול ומבזה בית הכנסת: **ואי דרי מידי.** אין כאן גנאי דמוכחא מילתא דהאי דלא נכנס מפני המשוי: **ואי איכא פתחא אחרינא.** אין כאן בזוי דמאן דחזי סבר בפתחא אחרינא ליעול: **יציע.** לשון אבעבועות. כל משקה מסריח מעלה רתיחה ואבעבועות: **חטאת.** לשון חטא דרים ליה: **כליות יועצות.** את הלב עשה כן: **והלב מכין.** מה יש לו לעשות אם ישמע לעצת הכליות אם לאו. ומנין שהכליות יועצות שנאמר (תהלים טז) אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי. ומנין שהלב מכין שנאמר (ישעיה ו) ולבבו יבין: **לשון מחתך.** הדבור להוציא מפיו: **ופה.** הם השפתים גומר ומוציאו: שואבת

הכל לטובה: ואמר רב הונא אמר רב משום ר' מאיר לעולם יהיו דבריו של אדם מועטין לפני הקב"ה שנאמר [1]אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים: דרש רב נחמן בר רב חסדא מאי דכתיב [2]וייצר ה' אלהים את האדם בשני יודי"ן שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע מתקיף לה רב נחמן בר יצחק אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית לה יצרא והא קא חזינן דמזקא ונשכא ובעטא אלא כדר"ש בן פזי דאמר [6]ר' שמעון בן פזי אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי אי נמי כדר' ירמיה בן אלעזר דאמר ר' ירמיה בן אלעזר דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון שנאמר [3]אחור וקדם צרתני: [4]ויבן ה' אלהים את הצלע [5]רב ושמואל חד אמר [6]פרצוף וחד אמר זנב בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתיב אחור וקדם צרתני אלא למאן דאמר זנב מאי אחור וקדם צרתני כדרבי אמי דאמר ר' אמי אחור למעשה בראשית וקדם לפורענות בשלמא אחור למעשה בראשית דלא אברי עד מעלי שבתא אלא וקדם לפורענות פורענות דמאי אילימא [7]פורענות דנחש והתניא [8]רבי אומר בגדולה מתחילין מן הגדול ובקללה מתחילין מן הקטן בגדולה מתחילין מן הגדול דכתיב [5]וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים קחו וגו' בקללה מתחילין מן הקטן בתחלה נתקלל נחש ולבסוף נתקללה חוה ולבסוף נתקלל אדם אלא פורענות דמבול דכתיב [6]ויומח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם ועד בהמה ברישא אדם והדר בהמה בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתיב וייצר בשני יודי"ן אלא למאן דאמר זנב מאי וייצר כדר"ש בן פזי דאמר ר' שמעון בן פזי אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתיב [7]זכר ונקבה בראם אלא למאן דאמר זנב מאי זכר ונקבה בראם כדר' אבהו דרבי אבהו [9]רמי כתיב זכר ונקבה בראם וכתיב [8]כי בצלם אלהים עשה את האדם הא כיצד בתחלה עלה במחשבה לבראת ב' ולבסוף לא נברא אלא אחד בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתיב [9]ויסגור בשר תחתנה אלא למאן דאמר זנב מאי ויסגור בשר תחתנה א"ר ירמיה ואיתימא רב זביד ואיתימא רב נחמן בר יצחק לא נצרכה אלא למקום חתך בשלמא למ"ד זנב היינו דכתיב ויבן אלא למ"ד פרצוף מאי ויבן לכדר"ש בן מנסיא [10]דדרש ר"ש בן מנסיא מאי דכתיב ויבן ה' את הצלע מלמד שקלעה הקב"ה לחוה והביאה לאדם הראשון שכן בכרכי הים קורין לקליעתא בנייתא דבר אחר ויבן אמר רב חסדא ואמרי לה במתניתא תנא מלמד שבנאה הקב"ה לחוה כבנין אוצר מה אוצר זה קצר מלמעלה ורחב מלמטה כדי לקבל את הפירות אף אשה קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה כדי לקבל את הולד ויביאה אל האדם א"ר ירמיה בן אלעזר מלמד שנעשה הקב"ה שושבין לאדם הראשון מכאן למדה תורה דרך ארץ שיחזור גדול עם קטן בשושבינות ואל ירע לו ולמאן דאמר פרצוף הי מייהיו סגי ברישא אמר רב נחמן בר יצחק מסתברא דגברא סגי ברישא דתניא [11]לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפי' אשתו נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדין וכל העובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעולם הבא [12]תנו רבנן המרצה מעות לאשה מידו לידה כדי להסתכל בה אפילו יש בידו תורה ומעשים טובים כמשה רבינו לא ינקה מדינה של גיהנם שנאמר [10]יד [13]ליד לא ינקה רע לא ינקה מדינה של גיהנם א"ר נחמן מנוח עם הארץ היה דכתיב [11]וילך מנוח אחרי אשתו מתקיף לה רב נחמן בר יצחק אלא מעתה גבי אלקנה דכתיב וילך אלקנה אחרי אשתו וגבי אלישע דכתיב [12]ויקם וילך אחריה הכי נמי אחריה ממש אלא אחרי דבריה ואחרי עצתה הכא נמי אחרי דבריה ואחרי עצתה א"ר אשי ולמאי דקאמר רב נחמן מנוח עם הארץ היה אפי' בי רב נמי לא קרא שנאמר [13]ותקם רבקה ונערותיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש ולא לפני האיש א"ר יוחנן אחורי ארי ולא אחורי אשה אחורי אשה ולא אחורי עכו"ם אחורי עכו"ם [14]ב[14]ולא אחורי בהכ"נ בשעה שהצבור מתפללין ולא אמרן אלא דלא דרי מידי ואי דרי מידי לית לן בה ולא אמרן אלא דליכא פתחא אחרינא ואי איכא פתחא אחרינא לית לן בה ולא אמרן אלא דלא רכיב חמרא אבל רכיב חמרא לית לן בה ולא אמרן אלא דלא מנח תפילין אבל מנח תפילין לית לן בה: אמר רב יצר הרע דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב שנא' [14]זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח ושמואל אמר כמין חטה הוא דומה שנאמר [15]לפתח חטאת רובץ ת"ר שתי כליות יש בו באדם אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה ומסתברא דטובה לימינו ורעה לשמאלו דכתיב [16]לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו: תנו רבנן [15]כליות יועצות לב מבין לשון מחתך פה גומר ושט מכנים ומוציא כל מיני מאכל קנה מוציא קול ריאה

ובל העובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעוה"ב. פי' אם רגיל בכך לפי שיבא לידי נאוף וסופו יולד לגיהנם: **אלא** מעתה גבי אלקנה דכתיב וילך אלקנה אחרי אשתו וגו'. שבוש הוא שאין פסוק זה בכל המקרא ול"ג ליה מ: רבי

תורה אור השלם

1. אַל תְּבַהֵל עַל פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה עַל הָאָרֶץ עַל כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעֻטִּים:
קהלת ה א

2. וַיִּצֶר יְיָ אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה:
בראשית ב ז

3. אָחוֹר וְקֶדֶם צַרְתָּנִי וַתָּשֶׁת עָלַי כַּפֶּכָה:
תהלים קלט ה

4. וַיִּבֶן יְיָ אֱלֹהִים אֶת הַצֵּלָע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבִאֶהָ אֶל הָאָדָם:
בראשית ב כב

5. וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וְאֶל אֶלְעָזָר וְאֶל אִיתָמָר בָּנָיו הַנּוֹתָרִים קְחוּ אֶת הַמִּנְחָה הַנּוֹתֶרֶת מֵאִשֵּׁי יְיָ וְאֹכְלוּהָ מַצּוֹת אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא:
ויקרא י יב

6. וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה:
בראשית ז כג

7. זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָאם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמָם אָדָם בְּיוֹם הִבָּרְאָם:
בראשית ה ב

8. שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם:
בראשית ט ו

9. וַיַּפֵּל יְיָ אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה עַל הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה:
בראשית ב כא

10. יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה רָע וְזֶרַע צַדִּיקִים נִמְלָט:
משלי יא כא

11. וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מְנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֶל הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאִתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶל הָאִשָּׁה וַיֹּאמַר אָנִי:
שופטים יג יא

12. וְתֹאמֶר אַם הַנַּעַר חַי יְיָ וְחַי נַפְשֶׁךָ אִם אֶעְזָבֶךָ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ:
מלכים ב ד ל

13. וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת רִבְקָה וַיֵּלֶךְ:
בראשית כד סא

14. זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר מֹחֲכָמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעַט:
קהלת י א

15. הָלוֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵּיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ:
בראשית ד ז

16. לֵב חֲכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ:
קהלת י ב

עין משפט נר מצוה

עא א מיי' פכ"ט מה"ל מה"ל תפלה הל' כב סמג לאוין קכז טוש"ע א"ח סי' כט סעיף ה:

עב ב מיי' פ"ו מהלכות תפלה הל' ו סמג עשין יט טוש"ע א"ח סי' ל סעיף ה:

מוסף רש"י

אוי לי מיוצרי. אם אעשה רצון יצרי, ואוי לי מיצרי. שמגעערני אם אעשה רצון יוצרי (עירובין יח:). אחור וקדם צרתני. מלפנים ומאחור צרת לי צורת פנים (שם). את הצלע. בין לרב בין לשמואל נשון לדדין כמו (שמות כו) ולצלע המשכן השנית (עירובין שם). חד אמר פרצוף. חילקו לשנים, שהיה זכר מכאן ונקבה מכאן (שם). זנב. היה לו לאדם הראשון וגטלו ממנו וכולא אם חוה (שם). מאי אחור וקדם צרתני. דמשמע ב' צורות (שם). בגדולה. מצוה בעצמה, שאם לפורענות (תענית טו:). וייצר בשני יודי"ן. דמשמע ב' צורות (עירובין יח:). כי בצלם אלהים עשה את האדם. משמע חד (שם). שקלעה. קניעת שער (שם). רחבה מלמטה. חלל בית הרחם שלה (שם:). שושבין. שנשתדל בחיתונו לשמחו ולהתעסק בצרכי סעודת חופה (שם). המרצה. מוצה (שם). יד ליד. המלה מיד ליד, אפילו הוא כמו משה שקבל תורה מיד הקב"ה לידו (שם). עם הארץ היה. הלא גמר דרך ארץ דמתני', דקתני לעיל לא יהלך אדם אפילו אחורי אשתו (שם). אלא מעתה גבי אלקנה. אלקנה נביא היה כדתניא בסדר עולם ויבא איש האלהים אל עלי, זה אלקנה, י' נביאים נקראו איש האלהים והוא אחד מהם ולילכ למימר עם האדרן היה (שם). ולא אחורי אשה. אשת איש (שם). ולא אחורי עכו"ם. עבודת גלולים, שמא ימשך אחריה וכתיב (משלי ה) הרחק מעליה דרכך, ואמרינן (ע"ז ח.) זו האפיקורסות (עירובין יח:). ולא אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין. שגלה כבודם, שעומד מאחריה ואינו נכנס (שם) או: שגרם כמבריח עצמו מפתח בית הכנסת (לעיל ח:). יביע. כשהשומן מבאיש מסריח ונותן קול כשהוא מביע, כמו יביע אומר, כך שמעתי (כתי"). פה גומר. (הכל) [הקוק] יוצא מן הגרון (שבת לג:).

רבינו חננאל

פירוש דנכתא ובטשא. נושכת ובועטת. וקודם לפורענות. פירוש, במבול לא נמחה בתחלה אלא בני אדם שנאמר וימח את כל היקום אשר (עשה) וגו'. שני פרצופין היו ונסדקו ונתפרדו וסגר בבשר במקום הפרצוף [בשלמא למ"ד פרצוף היינו דכתיב ויסגור בשר תחתינה דסגר בבשר במקום הפרצוף]. אלא למאן דאמר זנב אמאי צריך בשר. ושנינן למקום חתך. כלומר מקום החתיכה בממוסמס והוצרך בשר חי להסגירו. ויביאה אל האדם. מלמד שעשה הקב"ה שושבינות לאדם הראשון, מיכאן למדה תורה דרך ארץ שיעשה גדול שושבינות לקטן ואל יתבייש. ת"ר תנו רבנן המרצה מעות לאשה מידו לידה, ומתכון להסתכל בה, אפילו דומה למשה רבנו שקיבל תורה מסיני, עליו הכתוב אומר יד ליד לא ינקה רע, לא ינקה מדינה של גיהנם. (וכי) [ו]וילך מנוח אחר אשתו, פירש(נ)וה אחרי דבריה ואחרי עצתה. א"ר יוחנן מוטב לאדם להלך אחר ארי ולא אחרי אשה, מוטב אחורי אשה ולא אחורי בית הכנסת, מוטב אחורי בית הכנסת ולא אחורי עבודה זרה. זה שאמר רב יצר הרע דומה לזבוב ושמואל אמר דומה לחיטה שנאמר לפתח חטאת רובץ, ודרש מן חטאת חיטה, שנויא בעלמא, כלומר יצר הרע דבר קל הוא, המבקש לכפתו כופתו, שהרי לזבוב דומה שאין לו כח לדחות. ושתי כליותיו שלאדם יועצות אותו, שלימין יועצתו לטוב ושלשמאל יועצתו לרע, שנאמר לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו. תנו רבנן הלב מבין, כליות יועצות, קנה מוציא קול, לשון מחתך, פה גומר,

שואבת כל מיני משקין. אע"פ שהן נכנסין בכרס דרך הושט הריאה מוללתן ושואבתן מבעד לדופני הכרס: **וזורקת בו טפה.** מרה ומניחתו מן הכרעם: **שוחק.** שחוק: **קרקבן.** בעוף הוא המסס בבהמה: **טוחן.** המאכל: **אף.** החוטם: **נעור.** מקילו משנתו: **נעור הישן וישן הנעור.** שנתחלפה ובאה השינה מן האף והקיבה נעורת: **נמוק והולך לו.** מתנועה והולך לו וממשך למיתה. לשון אחר נעור הישן הקיבה ונמצאו קיבה ואף נעורים שאינו ישן כלל או ישן הנעור ונמצאו שניהם ישנים ואינו נעור כי אם בקושי: **ונכי חלש בקרבי.** יגר הרע הרי הוא כמת בקרבי שיש בידי לכופו: **נאם פשע לרשע וגו'.** אמר דוד בקרב לבי (ט"ו) ואומר אני שהפשע נאם לרשע כלומר שהיגר הרע אומר לרשע אל יהא פחד אלהים נגד עיניך אלמא יגר הרע שופטו עד שמרחיקו שאינו מתפחד מיוצרו: **כי יעמוד.** הקב"ה: **לימין אביון להושיע משופטי נפשו.** ש"מ יש לך אדם שיש לנפשו שני שופטים: **לא שבק מר חיי לכל בריה.** אם אתה מן הבינונים אין לך צדיק גמור בעולם: **לרשעי גמורי.** העולם הזה אין להם בעולם הבא כלום וצריכין ליעול שכרן כאן כגון אחאב שהיה עשיר מאד דקאמר ליה בן הדד כספך וזהבך לי הוא (מלכים א כ): **לצדיקי גמורי.** העוה"ב אין להם בעוה"ז כלום כגון רבי חנינא בן דוסא שדי לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת (תענית כד.): **לכך נאמר כל מאדך.** מן האביב עליך: **והיה מקבל עליו עול מלכות שמים.** קורא קריאת שמע: **ממתים ידך יי' ממתים.** מידך היה לו למות ולא מידי בשר ודם: **מן הצופים.** מקום שיכולין לראות משם הר הבית ומשם והלאה אין יכולין לראותו: **וברואה.** שיכול לראות משם פרט אם מקום נמוך הוא: **ובשאין גדר.** מפסיק בינו להר הבית: **ובזמן שהשכינה שורה.** שבית המקדש קיים: **הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב.** אחוריו למזרח ופניו למערב ולא אחוריו למערב ופניו למזרח. מפני שירושלים במרכז יהודה היא בנפונה של ארץ יהודה בנגבול שבין יהודה לבנימין וים מארץ יהודה הימנה [למזרח] עד סוף ארץ ישראל והימנה למערב עד סוף ארץ ישראל שארץ יהודה על פני כל אורך ארץ ישראל היא מן המזרח למערב כרצועה ארוכה וקצרה ואם יפנה מזרח ומערב יהיה פרועו לצד ירושלים או פרועו שלפניו או פרועו שלאחריו אבל לפון ודרום יפנה ובלבד שלא יפנה כנגד ירושלים ממש בדרומה של ארץ יהודה: **ובגליל.** שהיא בנפונה של א"י לא יחזיר פניו לפון ודרום אלא מזרח ומערב: ה"ג **וחכמים אוסרין.** ולא גרסינן בכל מקום: **חכמים היינו ת"ק.** דאמר לא יפנה ולא מפליג בין רואה ללא רואה בין בזמן הבית בין בזמן הזה: **אילא ביניהו לצדדים.** דיהודה וגליל שאינן כנגד ירושלים ממש. לתנא קמא לצדדין נמי אסירי דהא הנפנה ביהודה קאמר כל יהודה משמע ורבנן בתראי סברי כנגד ירושלים ממש אסור אבל לצדדין מותר דהא אדר' יוסי קיימי דאמר לא אסרו אלא ברואה ואפילו כנגד ירושלים ממש ואתו רבנן למימר וחכמים אוסרים אפילו שלא ברואה ואפילו בזמן הזה ומיהו נגד ירושלים לא: בדר' עקיבא גרסינן **בכל מקום.** הלכך בחוצה לארץ נמי קאמר: **הוו שדיין ליה לבני.** לבנים שיבא עליהן לפנות היו מתוקנים וזקופות על צדיהן ראשן א' למזרח והשני למערב לבנה אחת לפון ולבנה אחת לדרום והוא יושב על האחת ופניה בינתים נמצא הוא נפנה לפון ודרום ולא היה רואה לפנות בנבל מזרח ומערב לפי שבנבל במזרחה של ארץ ישראל עומדת שלא יהא פרועו לא מלפניו ולא מלאחריו לצד ארץ ישראל: **אזל אביי שדנהו לפון ודרום.** לראות אם יקפיד רבו על כך אי סבירא ליה כר"ע דאמר בחו"ל נמי קפדינן עלה דמילתא: אחר

ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומניחתו טחול שוחק קרקבן טוחן קיבה ישנה אף נעור נעור הישן ישן הנעור נמוק והולך לו תנא אם שניהם ישנים או שניהם נעורים מיד מת תניא רבי יוסי הגלילי אומר צדיקים יצר טוב שופטן שנאמר [1]ולבי חלל בקרבי רשעים יצר רע שופטן שנאמר [2]נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו בינונים זה וזה שופטן שנאמר [3]יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו אמר (ח) רבא כגון אנו בינונים אמר ליה אביי לא שביק מר חיי לכל בריה ואמר רבא לא איברי עלמא אלא לרשיעי גמורי או לצדיקי גמורי אמר רבא לידע אינש בנפשיה אם צדיק גמור הוא אם לאו אמר רב לא איברי עלמא אלא לאחאב בן עמרי ולר' חנינא בן דוסא לאחאב בן עמרי העולם הזה ולרבי חנינא בן דוסא העולם הבא: ואהבת את י"י אלהיך: [3]תניא ר' אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך אלא אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך [3]רבי עקיבא אומר בכל נפשך [8]אפילו נוטל את נפשך תנו רבנן פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה אמר ליה עקיבא אי אתה מתירא מפני מלכות[7] אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום אמר להם מפני מה אתם בורחים אמרו לו מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה ומה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה אף אנחנו עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה [4]כי הוא חייך ואורך ימיך כך אם אנו הולכים ומבטלים ממנה עאכ"ו אמרו לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לר"ע וחבשוהו בבית האסורים ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו אמר לו פפוס מי הביאך לכאן אמר ליה אשריך רבי עקיבא שנתפסת על דברי תורה אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים בשעה שהוציאו את ר' עקיבא להריגה זמן ק"ש היה והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי מצטער באחד עד שיצתה נשמתו באחד יצתה ב"ק ואמרה אשריך ר"ע שיצאה נשמתך באחד אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה זו [5]תורה וזו שכרה [5]ממתים ידך י"י ממתים וגו' אמר להם חלקם בחיים יצתה בת קול ואמרה אשריך ר"ע [6]שאתה מזומן לחיי העוה"ב: [2]לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים וכו': אמר רב יהודה אמר רב לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה איתמר נמי א"ר אבא בריה דרבי חייא בר אבא הכי אמר רבי יוחנן לא אמרו [3]אלא מן הצופים ולפנים וברואה ובשאין גדר ובזמן שהשכינה שורה ת"ר הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב אלא צפון ודרום ובגליל לא יפנה אלא מזרח ומערב ורבי יוסי מתיר שהיה ר' יוסי אומר לא אסרו אלא ברואה ובמקום שאין שם גדר ובזמן שהשכינה שורה וחכמים אוסרים חכמים היינו ת"ק איכא ביניהו צדדין תניא אידך הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב אלא צפון ודרום ובגליל צפון ודרום אסור מזרח ומערב מותר ורבי יוסי מתיר שהיה רבי יוסי אומר לא אסרו אלא ברואה רבי יהודה אומר בזמן שבית המקדש קיים אסור בזמן שאין בית המקדש קיים מותר רבי עקיבא אוסר בכל מקום רבי עקיבא היינו ת"ק איכא ביניהו חוץ לארץ רבה הוו שדיין ליה לבני מזרח ומערב אזל אביי שדנהו צפון ודרום על רבה תרצנהו אמר מאן האי דקמצער לי [7]אנא כר' עקיבא סבירא לי דאמר אפילו בחוצה לארץ אסור להיפנות מזרח ומערב.

רבי עקיבא אוסר בכל מקום. מזרח אחוריו ופניו למערב ומסקינן אפילו בחוץ לארץ ומפרש בירושלמי ובלבד שאין שם כותל:

רבא

עין משפט נר מצוה

עג א מיי' פ"ה מהל' יסודי התורה הל' ז סמג עשין ג:

עד ב מיי' פ"ז מהלכות בית הבחירה הל' ה:

עה ג מיי' שם הלכה ח:

עו ד מיי' שם הלכה ט טור"ע או"ח סימן ג סעיף ה:

רבינו חננאל

ריאה שואבת כל מיני משקין, טחול שחוק, קיבה ישינה, נגער הישן ישן הנוער, קרקבן טוחן, כבד כועס, מרה וזורקת בו טפה ומנחתו (עמק) [נמוק], והלך לו. תנא נגערו שניהן או ישנו שניהן מיד מת. **תנו רבנן** צדיקים יצר טוב שופטן שנאמר ולבי חלל בקרבי, רשעים יצר רע שופטן שנאמר נאום פשע לרשע בקרב לבו וג', בינונים זה וזה שופטן, שנאמר כי יעמוד לימין אביון, אמר רבה כגון אנו בינוניין אנו, אמר ליה אביי אי אנו בינוניין אנו, לא שבק מר חיי לכל בריה, אמר רבה ידע אינש בנפשיה אי צדיק אי רשע הוא. **ובכל נפשך אפילו נוטל את נפשך.** תנו רבנן פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל, שכל העוסק בתורה ידקר בחרב, הלך פפוס וכלי, עד כשהוציאו את ר' עקיבא להריגה, זמן קרית שמע היה, והיה מקבל עליו מלכות שמים, אמרו לו תלמידיו רבנו עד כאן, אמר להן כל ימי הייתי מצטער אהא דכתיב בכל נפשך ואפילו נוטל את נפשך, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו, לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתו באחד. יצתה בת קול אשריך ר' עקיבא שיצתה נשמתך באחד. **מתני' לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח המכון כנגד בית קודש הקדשים.** אוקמה ר' יוחנן מן הצופים ולפנים וברואה, ובמקום שאין גדר, ובזמן שהשכינה שורה. פירוש, לא יקל אדם את ראשו, לא יהלך בהרמת ראש בקומה זקופה אלא בכפיפת קומה ובהרכנת ראש. **תניא** הנפנה בכל מקום לא יפנה מזרח ומערב אלא צפון ודרום ובגליל אפילו צפון ודרום וכו'. וקימא לן כרבי עקיבא אסור להיפנות מזרח ומערב בכל מקום ואפילו בחוצה לארץ לא, דהא רבה הוה מנח ליבני מזרח ומערב כולי, פירוש כדי שישים רגליו על הלבינים שהן נתונין מזרח ומערב, יבואו פניו ואחוריו צפון ודרום, ואמר אנא כר' עקיבא סבירא לי דאמר אפילו בחוצה לארץ אסור להיפנות מזרח ומערב.

מסורת הש"ס

א) [נע"י ובילקוט אות' רפה והוא נכון לפמ"ש תוס' עירובין ה. ד"ה והא שלא אמר אביי מר לרבא מבילין], ב) פסחים כה. סנהדרין עד. יומא פב., ג) [בילקוט רמז תתל"ד אותא' ר' עקיבא אומר אם נאמר בכל נפשך ק"ו בכל מאדך אלא בכל מדה ומדה שהוא מודד לך בין במדת הטוב בין במדת הפורענות], ד) [בס"מ נוסף: הרשפנה], ה) [ממנות כט:], ו) [עי' תוס' ממנות קג: ד"ה מזומן וכו'], ז) בס"מ: בקרבי לבי יאן], ח) [לעיל י:],

תורה אור השלם

1. כִּי עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנֹכִי וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי:
תהלים קט כב
2. נְאֻם פֶּשַׁע לָרָשָׁע בְּקֶרֶב לִבִּי אֵין פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו: תהלים לו ב
3. כִּי יַעֲמֹד לִימִין אֶבְיוֹן לְהוֹשִׁיעַ מִשֹּׁפְטֵי נַפְשׁוֹ:
תהלים קט לא
4. לְאַהֲבָה אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאָרֶךְ יָמֶיךָ לְשֶׁבֶת עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם: דברים ל כ
5. מְמָתִים יָדְךָ יְיָ מִמְּתִים מֵחֶלֶד חֶלְקָם בַּחַיִּים וּצְפוּנְךָ תְּמַלֵּא בִטְנָם יִשְׂבְּעוּ בָנִים וְהִנִּיחוּ יִתְרָם לְעוֹלְלֵיהֶם:
תהלים יז יד

מוסף רש"י

למה נאמר בכל מאדך. יאמר אתביב שכחן וכל שכן שאינו מביב (יומא פב. וכנ"י פסחים כה.). **לכך נאמר בכל מאדך.** כלומר תהא אהבתו מביבה לך יותר מכל אתביב לך (סנהדרין עד.) לפי שלפעמים שזה מביב ופעמים שזה מביב, לכך הוצרכו שניהן לומר אהוב את בוראך יותר מן אתביב עליך (פסחים שם). **במסרקות.** פיפיות (סוטה מח:). **עד כאן.** כלומר עדיין אי אתה מגיע כוונתך (רש"י בע"י). **ממתים ידך ה'.** אותם העוסקים בתורה מימין ידך עכשיו הם ממתים, כמו מומתים, **אמר להם.** הקב"ה, תלקח בחיים (שם).

אחר רבי יהושע וכו'. וביהודה הוה: עד לאן. כלומר כל זה העזת פניך בפני רבך שנסתכלת בכל אלו: **דשח ושחק.** עם אשתו שיחה בטלה של ריצוי תשמיש: **ועשה צרכיו.** ושימש מטתו: **דלא שריף תבשילא.** כאדם רעב כמו אלא שמשת מטתך מעולם שאתה נוהג קלות ראש זה לתאותך: **שריף.** הומי"ר בלע"ז: **שקרובה לפה.** רגילין להושיטה לפה: **שקושר בה תפילין.** בזרוע שמאלו: **טעמי תורה.** נגינות טעמי מקרא של תורה נציאים וכתוביס בין בניקוד שנספר בין בהגבהת קול ובגלגול נעימות הנגינה של פשטא ודרגא ושופר מהפך מוליך ידו לפי טעם הנגינה

[6] תניא אמר רבי עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר ר' יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו ג' דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום [8] ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב [9] ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר ליה בן עזאי עד כאן העזת פניך ברבך א"ל [10] תורה היא וללמוד אני צריך תניא בן עזאי אומר פעם אחת נכנסתי אחר רבי עקיבא לבית הכסא ולמדתי ממנו ג' דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר לו ר' יהודה עד כאן העזת פניך ברבך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך דרב כהנא על תותי פורייה דרב (ראמ") ושמעיה דשח ושחק ועשה צרכיו כולי'. מפני מה אין מקנחין בימין, ואמרו מפני שאוכל בה וכותב בה ומראה בה טעמי תורה, וריש לקיש אמר מפני שקושר בה קשר שלתפילין. **קיבלה** דבית הכסא צניעותא ושתיקותא, קיבלה דיסורי שתיקותא ומבעי רחמי. קימא לן כדמתני ר' אמי בר נתן, נפנין אחורי גדר כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע, בבקעה כל זמן שאין חבירו רואיהו. מיתבי יוצאין לפתח בית הבד ונפנין אחורי גדר וטהורין, ומשני לעולם אסור להיפנות עד שיתרחק, ומפני מה הותרו בכאן להיפנות חוץ לפתח בית הבד ואחורי גדר, מפני הטהרות, שלא יעלימו עיין מהן, היקלו להם בצניעות בית הכסא והתירו להם להיפנות בקרוב. רב אשי אמר מאי כל זמן שאין חבירו רואיהו, דהא ר' אמי בר נתן אמ' כל זמן שאין רואה פרעו, אבל לדידיה חזי ליה. **וקימא לן** כר' אמי בר נתן וכדמוקים לה רב אשי. **אין** קורין צנוע אלא למי שהוא צנוע בבית הכסא. **תניא** כשם שנפרעין מן המת כן נפרעין מן הסופדנין ומן הענה אחריהן. פירוש, כשם שנפרעין מן המת אם הוא חוטא, כך נפרעין מן הסופדנין שאומר עליו שהוא צדיק והענין אחריהן. **תנו רבנן** איזה הוא צנוע זה הנפנה בלילה במקום שנפנה ביום, ומקשינן איני והא רב ביממא אזיל עד מיל, ובלילה היה נפנה ברחבה דמתא. ואוקימנה המכסה עצמו בלילה בשעה שיושב להיפנות כדרך שמכסה עצמו ביום מפני בני אדם והוא צנוע. **אמר** רב יהודה אמר רב לעולם ילמד אדם את עצמו להיות נפנה שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק מן העיר.

רבא מקמי דהוה רישא כו' בתר דמלך עבדה ליה כוותא ומנחא ליה ידא כו'. תימה דע"כ לא מלך רבא עד אחר פטירתו של אביי כדמשמע לעיל [1] בעובדא דבר הדיא וכן בכתובות דקאמר חומה דביתהו דאביי אתיא לקמיה דרבא בסוף פרק אע"פ (ד' סה.) וזהו תימה לגעיל (ד' טו.) משמע דלאה בחלוס פטירתה קודם פטירתו דאביי וי"ל מכל מקום לא נפטרה עד אחר אביי:

סליקו תוספות דמסכת ברכות

[6] מס' ד"ח פ"ז, [7] (מגילה כח.), [8] מגיגה ה:, [9] (אלד"ג פ"מ ה"ט וכל"ח פ"ז), [10] טהרות פ"י מ"ב, [1] שם, [2] [פי' כשם שנפרעין מן המת אם הוא חוטא כך נפרעין מן הספדנין שאומרים עליו שהוא צדיק. ערוך], [3] [ע"ז מז:], [4] הוריות יג.; [5] (לעיל נד:), [6] [טו.],

תורה אור השלם

1. וַיֹּאמַר יְיָ מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מִרְבְּבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ:
דברים לג ב

לעזי רש"י

הומי"ר. למצרע (לבלוע על ידי שאיפה).

מוסף רש"י

וללמוד אני צריך. אולי אוכל לקיים (מגילה כח.). **כדרך שנפנה ביום.** שצריך לגיעות (ע"ז מז:). **כדי שלא יהא צריך להתרחק.** להיזלא לפנות ביום צריך שיתרחק מן הדרך כדי שלא יהו אחרים רואים אותו (הוריות יג:).

עין משפט נר מצוה

עז א מיי' פ"ה מהלכות דעות הלכה ו טוש"ע או"ח סי' ג סעיף ב:
עח ב מיי' שם סוש"ע שם סעיף י:
ג טוש"ע שם סעיף ח:
עט [ד] [מיי' שם]:
ה [מיי'] וטוש"ע שם:
פ ו ז מיי' פי"ג מהל' ממרים מסכת ומושב הלכה ב:
פא ח מיי' פ"ה מהלכות דעות הל' ו טוש"ע או"ח סי' ג סעיף ח:
פב ט טוש"ע יו"ד סימן שדמ סעיף ג ולא"ח סי"ג דמ"ק סי' קין:
פג י מיי' פ"ה מהלכות דעות הל' ו טוש"ע או"ח סי' ג סעי' ו בהגה:
פד כ מיי' שם טוש"ע או"ח סי' ג סעיף יב:

רבינו חננאל

תניא אמר ר' עקיבא נכנסתי אחר ר' יהושע ולמדתי ממנו ג' דברים, למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, וכי אין נפרעין מעומד אלא מיושב, ואין מקנחין בימין אלא בשמאל, אמר לו עד כאן העזתה פניך, אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך. וכן רב כהנא על תותי פורייה דרב (ראמ") ושמעיה דשח ושחק ועשה צרכיו כולי'. **מפני** מה אין מקנחין בימין, ואמרו מפני שאוכל בה וכותב בה ומראה בה טעמי תורה, וריש לקיש אמר מפני שקושר בה קשר שלתפילין. **קיבלה** דבית הכסא צניעותא ושתיקותא, קיבלה דיסורי שתיקותא ומבעי רחמי. **קימא** לן כדמתני ר' אמי בר נתן, נפנין אחורי גדר כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע, בבקעה כל זמן שאין חבירו רואיהו. **מיתבי** יוצאין לפתח בית הבד ונפנין אחורי גדר וטהורין, ומשני לעולם אסור להיפנות עד שיתרחק, ומפני מה הותרו בכאן להיפנות חוץ לפתח בית הבד ואחורי גדר, מפני הטהרות, שלא יעלימו עיין מהן, היקלו להם בצניעות בית הכסא והתירו להם להיפנות בקרוב. **רב** אשי אמר מאי כל זמן שאין חבירו רואיהו, דהא ר' אמי בר נתן אמ' כל זמן שאין רואה פרעו, אבל לדידיה חזי ליה. **וקימא** לן כר' אמי בר נתן וכדמוקים לה רב אשי. **אין** קורין צנוע אלא למי שהוא צנוע בבית הכסא. **תניא** כשם שנפרעין מן המת כן נפרעין מן הסופדנין ומן הענה אחריהן. **תנו רבנן** איזה הוא צנוע זה הנפנה בלילה במקום שנפנה ביום, ומקשינן איני והא רב ביממא אזיל עד מיל, ובלילה היה נפנה ברחבה דמתא. **ואוקימנה** המכסה עצמו בלילה בשעה שיושב להיפנות כדרך שמכסה עצמו ביום מפני בני אדם והוא צנוע. **אמר** רב יהודה אמר רב לעולם ילמד אדם את עצמו להיות נפנה שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק מן העיר.

תניא אמר רבי עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר ר' יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו ג' דברים. **למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום.** [8] **ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב.** [9] **ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר ליה בן עזאי עד כאן העזת פניך ברבך.** [10] **תורה היא וללמוד אני צריך.** [1] **תניא בן עזאי אומר פעם אחת נכנסתי אחר רבי עקיבא לבית הכסא ולמדתי ממנו ג' דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר לו ר' יהודה עד כאן העזת פניך ברבך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך.** [2] **מפני שמראה בה טעמי תורה.** [3] **ואמרו מפני שאוכל בה וכותב בה ומראה בה טעמי תורה.** [4] **וריש לקיש אמר מפני שקושר בה קשר שלתפילין.** [5] **קיבלה דיסורי שתיקותא ומבעי רחמי.** [6] **קימא לן כדמתני ר' אמי בר נתן, נפנין אחורי גדר כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע, בבקעה כל זמן שאין חבירו רואיהו.** [7] **מיתבי יוצאין לפתח בית הבד ונפנין אחורי גדר וטהורין, ומשני לעולם אסור להיפנות עד שיתרחק, ומפני מה הותרו בכאן להיפנות חוץ לפתח בית הבד ואחורי גדר, מפני הטהרות, שלא יעלימו עיין מהן, היקלו להם בצניעות בית הכסא והתירו להם להיפנות בקרוב. רב אשי אמר מאי כל זמן שאין חבירו רואיהו, דהא ר' אמי בר נתן אמ' כל זמן שאין רואה פרעו, אבל לדידיה חזי ליה. וקימא לן כר' אמי בר נתן וכדמוקים לה רב אשי. אין קורין צנוע אלא למי שהוא צנוע בבית הכסא. תניא כשם שנפרעין מן המת כן נפרעין מן הסופדנין ומן הענה אחריהן. תנו רבנן איזה הוא צנוע זה הנפנה בלילה במקום שנפנה ביום.** [9] **ואמר רב יהודה אמר רב לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק.** [10] **כדרך שנפנה ביום.** [1] **לקרן זוית גופא אמר רב יהודה אמר רב לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק תניא נמי הכי בן עזאי אומר השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק משמש ושב ואל תשב ותמשמש שכל היושב וממשמש אפי' עושין כשפים באספמיא באין עליו ואי אנשי ויתיב ואח"כ משמש מאי תקנתיה כי קאי לימא הכי לא לי לא לי לא תחים ולא תחתים לא הני ולא מהני לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא תניא**

לא תחים ולא תחתים. הם שמות הכשפים העשויים ע"י תחתויות: **לא הני ולא מהני.** לא כולן ולא מקצתן: **לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא.** ולא מכשפות מכשף זכר ולא מכשפות מכשפה נקבה. לשון אחר לא הני ולא מהני לא יצלח ולא יועיל עוד מכשפות:

הרואה פרק תשיעי ברכות

על כל מושב שב חוץ מן הקורה. שמא תפול: **לאסטמא לפרזלא.** אליי״ר בלע״ז. שמועיל לברזל כך מועיל לגוף יציאה להפנות: **אדרכפנא אכול.** אם תשהה תעבור ממך תאות המאכל ואין המאכל מועיל: **עד דרפתא קדרך שפוך.** קודם שתצטנן. משל הוא זה כשאתה צריך לנקביך שפוך ואל תשהא אותם: **קרנא קריא ברומי.** אם תשמע קול קרן ברומי הוא סימן למבקשי תאנים לקנות ולהוליך למקום אחר: **בר מזבן תאני תאני דאכוך זבין.** אם אין אצלך בבית הזהר אתה בנו למכור תאניו בעוד שיש תופעים: **בשבילי.** שביל קטן שפויים בו לשדות: **נחר ליה אבבא.** לידע אם יש שם אדם. נחר טוסי״ר בלע״ז: **אמר ליה.** ר׳ אבא לרב ספרא: **עד לאן נא עיילנא לשעיר.** שאינן לנועין בבית הכסא: **וגמרת לך מילי דשעיר.** שאינך נועט: **נאו הכי תנן.** במסכת תמיד: **מדורה היתה שם.** בעזרה היסק גדול של אור להתחמם שם הכהנים המסיכים רגליהם בבית הכסא שלריכין טבילה כדתנן במסכת יומא (ד׳ כח.) כל המיסך [ב] רגליו טעון טבילה: **ובית הכסא של בבוד.** אלמא אין מספרים בבית הכסא ואת אמרת ליעול מר: **והוא סבר.** רב ספרא שמהר לומר ליעול מר סבר מסוכן הוא בעמוד החוזר אם ישוב לאמוריו ויחזור העמוד: **דדרוקן.** כרסו לבה:

תניא בן עזאי אומר על כל משכב שכב חוץ מן הקורקע על כל מושב שב חוץ מן הקורה אמר שמואל [6] שינה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא יציאה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא בר קפרא הוה מזבן מילי בדינרי עד [3] דכפנת אכול עד דצחית שתי עד דרתחא קדרך שפוך קרנא קריא ברומי בר מזבין תאני תאני דאבוך זבין אמר להו אביי לרבנן כי עייליתו בשבילי דמחוזא למיפק ביה בחקלא לא תחזו לא להך גיסא ולא להך גיסא דלמא יתבי נשי ולאו אורח ארעא לאסתכולי בהו [3] רב ספרא על לבית הכסא אתא רבי אבא נחר ליה אבבא אמר ליה ליעול מר בתר דנפק אמר ליה עד השתא לא עיילת לשעיר וגמרת לך מילי דשעיר לאו הכי תנן [7] מדורה היתה שם ובית הכסא של כבוד וזה היה כבודו מצאו נעול בידוע שיש שם אדם מצאו פתוח בידוע שאין שם אדם אלמא לאו אורח ארעא הוא והוא סבר מסוכן הוא [8] דתניא רבן שמעון בן גמליאל אומר עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון רבי אלעזר על לבית הכסא אתא

ההוא [9] פרסאה [10] דחקיה קם ר׳ אלעזר ונפק אתא דרקונא שמטיה לכרכשיה קרי עליה רבי אלעזר [1] ואתן אדם תחתיך [5] אל תקרי אדם אלא אדומו: [2] ואמר להרגך ותחס עליך ואמר ואמרתי מיבעי ליה ותחס וחסתי מיבעי ליה אמר רבי אלעזר אמר לו דוד לשאול מן התורה בן הריגה אתה שהרי רודף אתה [11] והתורה אמרה בא להרגך השכם להרגו אלא צניעות שהיתה בך היא חסה עליך ומאי היא דכתיב [3] ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו תנא גדר לפנים מן גדר ומערה לפנים ממערה להסך אמר ר׳ אלעזר מלמד שסכך עצמו כסוכה: [4] ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט אמר ר׳ יוסי בר׳ חנינא כל המבזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם שנאמר [5] והמלך דוד זקן בא בימים ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו: [6] אם ה׳ הסיתך בי ירח מנחה אמר רבי אלעזר אמר ליה הקב״ה לדוד מסית קרית לי הרי אני מכשילך בדבר שאפי׳ תינוקות של בית רבן יודעים אותו דכתיב [7] כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כפר נפשו וגו׳ מיד [8] ויעמוד שטן על ישראל וכתיב [9] ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל וכיון דמנינהו לא שקל מינייהו כופר דכתיב [10] ויתן ה׳ דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד מאי עת מועד אמר שמואל סבא חתניה דרבי חנינא משמיה דרבי חנינא משעת שחיטת התמיד עד שעת זריקתו רבי יוחנן אמר עד חצות ממש: [11] ויאמר למלאך המשחית בעם רב אמר רבי אלעזר אמר ליה הקב״ה למלאך טול לי רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כמה חובות באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין: [12] ובהשחית ראה ה׳ וינחם מאי ראה אמר רב ראה יעקב אבינו דכתיב [13] ויאמר יעקב כאשר ראם ושמואל אמר אפרו של יצחק ראה שנאמר [14] אלהים יראה לו השה רבי יצחק נפחא אמר כסף כפורים ראה שנאמר [15] ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל וגו׳ רבי יוחנן אמר בית המקדש ראה דכתיב [16] בהר ה׳ יראה פליגי בה ר׳ יעקב בר אידי ורבי שמואל בר נחמני חד אמר כסף הכפורים ראה וחד אמר בית המקדש ראה ומסתברא כמאן דאמר בית המקדש ראה שנאמר [16] אשר יאמר היום בהר ה׳ יראה: לא יכנס אדם להר הבית במקלו וכו׳: [9] מאי קפנדריא אמר רבא קפנדריא כשמה ורב חנא בר אדא משמיה דרב סמא בריה דרב מרי אמר כמאן דאמר אינש אדמקיפנא אדרי איעול בהא אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה [א] הנכנס לבית הכנסת על מנת שלא לעשותו קפנדריא מותר לעשותו קפנדריא רבי אבהו אמר [ב] אם היה שביל מעיקרו מותר אמר ר׳ חלבו אמר רב הונא [ג] הנכנס לבית הכנסת להתפלל [א] מותר לעשותו קפנדריא שנאמר [17] ובבא עם הארץ לפני ה׳ במועדים וגו׳: ורקיקה מקל וחומר: אמר רב ביבי אמר ר׳ יהושע בן לוי [ד] כל הרוקק בהר הבית בזמן הזה כאילו רוקק בבת עינו שנאמר [18] והיה עיני ולבי שם כל הימים אמר רבא רקיקה בבית הכנסת שריא מידי דהוה אמנעל מה מנעל בהר הבית אסור בבית הכנסת מותר אף רקיקה בהר הבית הוא דאסור בבית הכנסת שרי אמר ליה רב פפא לרבא ואמרי לה רבינא לרבא ואמרי לה רב אדא בר מתנא לרבא אדיליף ממנעל נילף מקפנדריא אמר ליה תנא יליף ממנעל ואת אמרת מקפנדריא מאי היא דתניא [ה] לא יכנס אדם להר הבית לא במקלו שבידו ולא במנעלו שברגלו [ו] ולא במעות הצרורים לו בסדינו ובפונדתו מופשלת לאחוריו ולא יעשנה קפנדריא ורקיקה מקל וחומר ממנעל ומה מנעל שאין בו דרך בזיון [ז] אמרה תורה [19] של נעליך מעל רגליך רקיקה שהיא דרך בזיון לא כל שכן רבי יוסי בר יהודה אומר אינו צריך הרי הוא אומר [20] כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק והלא דברים קל וחומר ומה שק שאינו מאוס לפני בשר ודם כך רקיקה שהיא מאוסה לפני מלך מלכי המלכים לא כל שכן אמר ליה אנא הכי קאמינא נימא הכא לחומרא והכא לחומרא ואימא

הָרָעָה וַיֹּאמֶר לַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית רַב עַתָּה הֶרֶף יָדֶךָ וּמַלְאַךְ יְיָ עֹמֵד עִם גֹּרֶן אָרְנָן הַיְבוּסִי: דברי הימים א כא טו 13. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם: בראשית לב ג 14. וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: בראשית כב ח 15. וְלָקַחְתָּ אֶת כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְיָ לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם: שמות ל ל טז 16. וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא יְיָ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְיָ יֵרָאֶה: בראשית כב יד 17. וּבָבוֹא עִם הָאָרֶץ לִפְנֵי יְיָ בְּמוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת יֵצֵא דֶּרֶךְ שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב בְּדֶרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר בָּא בּוֹ כִּי נֶכְחוֹ יֵצֵא: יחזקאל מו ט 18. וַיֹּאמֶר יְיָ אֵלַיו שָׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתְךָ וְאֶת תְּחִנָּתְךָ אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתָּה לְפָנָי הִקְדַּשְׁתִּי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתָה לָשׂוּם שְׁמִי שָׁם עַד עוֹלָם וְהָיוּ עֵינַי וְלִבִּי שָׁם כָּל הַיָּמִים: מלכים א ט ג 19. וַיֹּאמֶר אֵל תִּקְרַב הֵלֹם שַׁל נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת קֹדֶשׁ הוּא: שמות ג ה 20. וַיָּבוֹא עַד לִפְנֵי שַׁעַר הַמֶּלֶךְ כִּי אֵין לָבוֹא אֶל שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שָׂק: אסתר ד ב

עין משפט נר מצוה

פה א ב [ל״מ כרמב״ם] [טוש״ע או״ח סי׳ קנא סעי׳ ה]:

ג מיי׳ פי״ח מהל׳ תפלה הלכה [מ] י סמג עשין יט טוש״ע או״ח סי׳ קנא סעיף ה:

פו ד מיי׳ פי״ז מהלכות בית המקדש הלכה [ב] ז סמג עשין קסד:

פז ה מיי׳ שם הלכה ב:

מוסף רש״י

הובא בסוף המסכת.

רבינו חננאל

תניא בן עזאי אומר על כל משכב שכוב חוץ מן הקרקע, על כל מושב שבחוץ שב חוץ מן הקורה. אמר שמואל שינה בעמוד השחר כסמטא לפרזלא. תני בר קפרא אדכפנת אכול, אדהצית שתי, אדרתתא קדרך שפוך רב׳. דברין פשוטין. רב ספרא עייל לבית הכסא אתא ר׳ אבא נהר ליה, אמר ליה רב ספרא ליעול מר, אמר ליה עד כאן לא עיילת לשעיר גמרת לך מילי דשעיר. פירוש, עד כאן לא נכנסתה בארץ אדום, שהיא ארצה שעיר שדה אדום, למדתה דרכיהן שמדברין כשהן יושבין שנים שלשה כאחד בבית הכסא, ואינם מתביישין זה מזה, אלא מניחין פתח בית הכסא פתוח. כדי שיכנס כל מי שיבוא, למה לא סגרתה הפתח, אלא ראיתי אני הפתח פתוח נדמה לי שאין שם אדם, לפיכך באתי להכנס, מי לא. תנן במסכת תמיד במשנתינו מצאו לבית הכסא בעזרה נעול, בידוע שיש שם אדם, פתוח בידוע שאין שם אדם. ופרקינן רב ספרא הוה סבר ר׳ אבא מסוכן הוא דדחקי ליה עידנין, כדתניא רב שמעון בן גמליאל אומר עמוד החוזר כדי שיכנס כל מי שיבוא, למה לא סגרתה הפתח, אלא ראיתי אני הפתח פתוח נדמה לי שאין שם אדם, לפיכך באתי להכנס, מי לא. תנן במסכת תמיד במשנתינו מצאו לבית הכסא בעזרה נעול, בידוע שיש שם אדם, פתוח בידוע שאין שם אדם. ופרקינן רב ספרא הוה סבר ר׳ אבא מסוכן הוא דדחקי ליה עידנין, כדתניא רב שמעון בן גמליאל אומר עמוד החוזר כדי שיכנס כל מי שיבוא, למה לא סגרתה הפתח, אלא ראיתי אני הפתח פתוח לטבעת ונטרד ולא הפילו לחרץ אלא החזירו ועמד והילך, מביא את האדם לידי הדרוקן, פירוש עמוד החוזר עמוד של צואה שהתחיל להימשך ולצאת חוץ לטבעת ונטרד ולא הפילו לחרץ אלא החזירו ועמד והילך, מביא את האדם לידי חולי הדרקון ניפוח הבטן. סילון החוזר קילוח השתנת מי רגלים. פירוש דרקונא נחש. פירוש כרכשא פי הטבעת. **ואמר להרגך ותחס עליך.** פירוש ואומר להרגך שאתה רודף, והתורה אמרה הבא להרגך השכם להרגו, אילא צניעות שראיתי בך ותחס עליך. להסך את רגליו מלמד שסכך את עצמו מכל צד כסוכה. **ומאי** שביזה הבגדים דויד וכרת את כנף המעיל אשר לשאול, לפיכך נענש שנאמר ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו. **ומפני** שאמר אם י״י הסיתך בי ירח מנחה, נענש וניסת, שנאמר ויעמוד שטן וסת את דוד בהם לאמר ישראל ויתן י״י דבר בישראל מהבוקר ועד עת זריקתו. ור׳ יוחנן אמר עד חצות ממש. **ויאמר** למלאך המשחית בעם רב (אתה) [נתתה] הרף ידך, טול הרב שבהן, ואיזה הוא, זה אבישי בן צרויה שהיה שקול כרובה שלסנהדרין, וכשהמיתו ראה י״י וינחם. רב אמר יעקב אבינו ראה. שמואל אמר אפרו של יצחק ראה. **מתני׳** לא יכנס אדם בהר הבית במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו, ולא יעשנו קפונדריא, ורקיקה מקל וחומר. אמר רבא קפונדריא כשמה, כמאן דאמר אדמקיפנא בהא אידרי איעול בהא, ואיפוק לקבלי. **ואם** היה שביל מעקרו [מות]ר. והנכנס בכנסת שלא לעשותו קפונדריא ונוזד[מן לצאת כנגדו, מותר לצאת ואף על פי שנראה כעושה בית הכנסת קפונדריא. וכן הנכנס לכנסת להתפלל מותר לצאת כנגדו ואף על פי שנראה כעושה בית הכנסת קפונדריא. **אמר** רב ביבי אמר רב אסי כל מי שרק בהר הבית כאלו רק בבבת עין כליפי למעלה, שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים. רבה אמר רקיקה בכנסת מותר ממנעל, מה נעל בהר הבית אסור בכנסת מותר, אף רקיקה בהר הבית אסור בכנסת מותר. **ומקשינן**

מסורת הש״ס

דרקונא. נחש: **שמטיה לכרכשיה.** חלמוד שהרעי יולא בו שקורין טבחי״ם: **ואמר להרגך ותחס עליך.** דוד אמר לשאול כן בלאתו מן המערה שנכנס בה לפנות וכרת דוד את כנף מעילו ואמר להרגך הקב״ה התיר לי להרגך: **הסורה אמרה וכו׳.** אם במחתרת ימלא הגנב וגו׳ (שמות כב) וכבר פירשנוהו למעלה במעשה דר׳ שילא (ד׳ נח.): **לציעות שראיתי בך.** שנכנס למערה בשביל הלנע ולא אם שם נהג בציעות כדמפרש ואזיל: **שסכך.** רגליו בבגדיו כסוכה: **שיש בו ליפרע המה.** שיש במיתתו כדי לכפר על כמה עונות: **ובהשחיה ראה ה׳ וינחם.** מקרא הוא באותה פרשה בדברי הימים: **לכפ לפורים ראה.** שנתן במנין ראשון של ישראל למשכן והוא כפר על מנין זה שהרי לזכרון נתן כדכתיב והיה לבני ישראל לזכרון לכפר [מ] ועכשיו הולרכו כפרתו: **בשמה.** כמשמעה פירוש שמה: **אדמקיפנא אדרי איעול בהא.** בעוד שאני מקיף כל שורות הבתים הללו אכנס כאן לקבר דרכי: **אדרי.** שורות: **קפנדריא.** טריי״א בלע״ז: **מעיקרא.** קודם שנבנה עליו בית הכנסת: **ניף מקפנדריא.** לאיסורא דתנן במסכת מגילה (ד׳ כח.) אין עושין בית הכנסת קפנדריא: **תנא יליף.** רקיקה ממנעל: **פונדמו.** אזור חלול שנותנין בו מעות: ואימא

ו) [עי׳ בערוך ערך אסטמא ועי׳ עוד במוסף הערוך ערך אזן ו׳ שפירש הסתנה מלשון את שיזיטם מלכים ב׳ יח׳], ז) [בערוך ערך כפן פירש הדברים אלו על דרך מוסר יפה ע״ש], ג) תמיד מז׳, ד) סז כו.], ה) סז ולעיל כה. [בכורות מד׳:], ו) [עי׳ תוספות ב״ק לח. ד״ה אלא], ז) [בסא״ל: רומאין], ח) [לעיל נח. סנהדרין עב.], ט) מגילה כט. ע״ש, י) [תוספתא פ״ו הכ״ד], כ) [עי׳ תוס׳ ב״מ כו. ד״ה בהר ותוס׳ סוכה ז. ד״ה בהר], ל) [עי׳ תוספות מגילה ד: ד״ה כי תבואו], מ) [שמות לז],

גליון הש״ס

גמ׳ אל תקרי אדם. עי׳ יומא ס״א ע״א תוס׳ ד״ה ואין;

הגהות הגר״א

[א] שם הנכנס לבהכ״נ לבהפלג מותר. נ״ב גירסת הרי״ף מלוה וכן הרא״ש במגילה:

[ב] רש״י ד״ה כל המיסך כו׳ אלמא אין כו׳. נ״ב וא״ע למה לא פירש כמ״ש בתמיד למימרא דלא כו׳:

לעזי רש״י

אצייר״ר. פלדה. טושי״ר. להשתעל. **טבחי״א** [טבחיא״ה]. פי-הטבעת. טריי״א. קפנדריא, קיצור-דרך.

תורה אור השלם

1. מֵאֲשֶׁר יָקְרָתִ֥ה בְעֵינֶ֖י נִכְבַּדְתָּ֑ וְאָנֹ֣כִי אֲהַבְתִּ֔יךָ וְאֶתֵּ֥ן אָדָ֖ם תַּחְתֶּ֑יךָ וּלְאֻמִּ֥ים תַּחַת נַפְשֶֽׁךָ׃
ישעיהו מג ד

2. הִנֵּה הַיּוֹם הַזֶּה רָאוּ עֵינֶיךָ אֵת אֲשֶׁר נְתָנְךָ יְיָ הַיּוֹם בְּיָדִי בַּמְּעָרָה וְאָמַר לְהָרְגֶךָ וַתָּחָס עָלֶיךָ וָאֹמַר לֹא אֲשַׁלַּח יָדִי בַּאדֹנִי כִּי מְשִׁיחַ יְיָ הוּא׃
שמואל א כד י

3. וַיָּבֹא אֶל גְּדֵרוֹת הַצֹּאן עַל הַדֶּרֶךְ וְשָׁם מְעָרָה וַיָּבֹא שָׁאוּל לְהָסֵךְ אֶת רַגְלָיו וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו בְּיַרְכְּתֵי הַמְּעָרָה יֹשְׁבִים׃
שמואל א כד ג

4. וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי דָוִד אֵלָיו הִנֵּה הַיּוֹם אֲשֶׁר אָמַר יְיָ אֵלֶיךָ הִנֵּה אָנֹכִי נֹתֵן אֵת אֹיִבְךָ בְּיָדֶךָ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר יִטַב בְּעֵינֶיךָ וַיָּקָם דָּוִד וַיִּכְרֹת אֶת כְּנַף הַמְּעִיל אֲשֶׁר לְשָׁאוּל בַּלָּט׃
שמואל א כד ד

5. וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יֵחַם לוֹ׃
מלכים א א א

6. רְעָתָה יִשְׁמַע נָא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶת דִּבְרֵי עַבְדּוֹ אִם יְיָ הֵסִיתְךָ בִי יָרַח מִנְחָה וְאִם בְּנֵי הָאָדָם אֲרוּרִים הֵם לְפָנֵי יְיָ כִּי גֵרְשׁוּנִי הַיּוֹם מֵהִסְתַּפֵּחַ בְּנַחֲלַת יְיָ לֵאמֹר לֵךְ עֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃
שמואל א כו יט

7. כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיְיָ בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃
שמות ל יב

8. וַיַּעֲמֹד שָׂטָן עַל יִשְׂרָאֵל וַיָּסֶת אֶת דָּוִיד לִמְנוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל׃ דברי הימים א כא א

9. וַיִּסָּף אַף יְיָ לְחָרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיָּסֶת אֶת דָּוִד בָּהֶם לֵאמֹר לֵךְ מְנֵה אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֶת יְהוּדָה׃
שמואל ב כד א

10. וַיִּתֵּן יְיָ דֶּבֶר בְּיִשְׂרָאֵל מֵהַבֹּקֶר וְעַד עֵת מוֹעֵד וַיָּמָת מִן הָעָם מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע שִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ׃
שמואל ב כד טו

11. וַיִּשְׁלַח יָדוֹ הַמַּלְאָךְ יְרוּשָׁלִַם לְשַׁחֲתָהּ וַיִּנָּחֶם יְיָ אֶל הָרָעָה וַיֹּאמֶר לַמַّלְאָךְ הַמַּשְׁחִית בָּעָם רַב עַתָּה הֶרֶף יָדֶךָ וּמַלְאַךְ יְיָ הָיָה עִם גֹּרֶן הָאֲרַוְנָה הַיְבוּסִי׃
שמואל ב כד טז

12. וַיִּשְׁלַח הָאֱלֹהִים מַלְאָךְ לִירוּשָׁלִַם לְהַשְׁחִיתָהּ וּכְהַשְׁחִית רָאָה יְיָ וַיִּנָּחֶם עַל

ואימא הר הבית דאסור במנעל. ילפינן רקיקה מייה לאיסורא בקל וחומר אבל בית הכנסת דשרי במנעל לא נילף רקיקה להתיה דרקיקה מאיסא אלא ילפינן מקפנדריא לאיסורא: **ויברכו שם כנודך.** בשכמל"ו עוונים והמברך אומר ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם. מפרש בתוספתא[6] שתקנו מן העולם ועד העולם להודיע שאין העוה"ז לפני העוה"ב כלום אלא כפרוחדור לפני הטרקלין כלומר הנהיגו ברכותיו בעוה"ז כדי להיות רגילים לעוה"ב שכולו ארוך: **אהבה אחת.** שיענו פעם אחת בשכמל"ו: על כל הברכות בסוף ברכה אחרונה: **וכי תימא כועז מדעתיה עבד.** ולא גמרינן מיניה: **מא שמע.** דגמרינן ממנלאך שאמר לגדעון: **וכי תימא מנלאך הוא דקאמר ליה לגדעון.** כלומר לא שאל בשלומו ולא ברכו אלא בשליחות קאמר מאת המקום לגשרו שהשכינה עמו ולא גמרינן מייה: **מא שמע אל מבוז כי זקנה אמך.** אל תבוז את בועז לאמר מדעתו עשה אלא למוד מזקני ישראל כי יש לו על מי שיסמוך שנאמר עת לעשות לה': **מסיפיה לרישיה כו'.** אם באת לדרשו למקרא זה יש לך לדרשו יפה בין ככתיבתו בין בהפוך: **מרישיה לסיפיה עת לעשות לה' משום הפרו.** עתים הם לה' לעשות משפט פורעניות בעודרי לרוגו משום להפרו תורתך: **מסיפיה לרישיה.** הפרו תורתו עודי רצונו כגון אליהו בהר הכרמל (מלכים א' יח) שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות משום דעת לעשות סייג וגדר בישראל לשמו של הקדוש ברוך הוא: **בשעת המכניסים.** שאין חכמי הדור מרבילים תורה לתלמידים: **פור.** אתה לשעות לתלמידים: **בשעת המפזרים.** שהגדולים שבדור מרבילים תורה: **נגם.** אתה ולא תעול שרבה עליהם לאף זו לכבוד שמים היא לאחוז במדת הענוה וכתיב עת לעשות לה' הפרו תורתך: **ואם ראית דור שאין הפורה תביבה עליו נגם.** ואל תטיל דברי תורה לבזיון: **הפרו תורתך.** מלבזרה בשעה שהכנוס לשם שמים: הכי גרסינן **ולא קבוץ קנה מינה.** אם ראית פרקמטיא בזול קבוץ וקנה מינה ואסוף שסופה להתיקר: **פשיטא.** הא דאתיי למה לי פשיטא שלא יורה אדם הלכה בפני רבו למה ליה לאתיי למשמע מכללא: **בשאינן שוין.** אם באת במקום תלמיד חכם ואינך גדול ממנו אל תעול עטרה לדרוש במקומו: **בלא דרכיך.** אפילו לעבור עבירה: **דעהו.** תן לב אם אורך מצוה הוא כגון אליהו בהר הכרמל עבור עליה: **מחטא דמגמיוסא.** ברוש"ד שלגבויי"ש שהתפירות עשויות שורות שורות כתלמי מענה: **להתרועע.** להתרועף: **אפוטרופוס.** מכניס ומוציא נכסיו: **כל שיש לו תרומות ומעשרות ואינו נותן להן סוף שנלך לו על ידי אשתו.** שנעשית סוטה: ה"ג **ואיש אם קדשיו לו יהיו וסמיך ליה איש איש כי תשטה אשתו וכתיב והביא האיש את אשתו: איש אם קדשיו לו יהיו.** שמעכב קדשיו אצלו ואינו נותנן להכהנים ולוויים: **סוף שנלך להן.** שנעשה עני ולריך לכך ליטול מעשר עני: **לו יהיו.** לעצמו יצטרכו: **המשתף עם שמים בצערו.** שמדבק על הרעה דיין האמת. אי נמי שמבקש רחמים מלפניו **בצרך.** בצרתך: **תועפות.** לשון כפילה כדמתרגמינן וכפלת ותעיף (שמות כו): **הפרפים.** מדברי תורה ביוש לרה לר כחכה: **ואפילו מלוה אחת.** אם נתרפה ממנה כשבאה לידו ולא חש להתעסק בה לר כחו: **הפרפים מכל מקום.** אף במלוה אחת משמע: **מעבר שנים וכו'.** ותנן אין מעבדרין את השנים אלא ביחודה כתיב לשכנו תדרשו[8] כל דרישות שאתה דורש לא יהו אלא בשכנו של מקום בפ"ק דסנהדרין (דף יא.): **שגרו אחריו.** למחות בידו: **בנר בנים.** שהגדלת שמנו לומר גדולי הדור הם: **והלא עקיבא בן יוסף עשה כן.** דתנן ביבמות א"ר עקיבא כשירדתי לנהרדעא לעבר שנים בפרק בתרא האשה שהלך בעלה ולרתה (דף קכב.): ואמרו

בה[6] **בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחותיך אמר רבא אפילו לדבר עבירה**[9] **דרש בר קפרא לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה מה היא אמר רב חסדא מחטא דתלמיותא: תניא ר' אומר לעולם אל ירבה אדם רעים בתוך ביתו שנא'**[7] **איש רעים להתרועע תניא ר' אומר**[7] **אל ימנה אדם אפטרופוס בתוך ביתו שאלמלי לא מינה פוטיפר את יוסף אפטרופוס בתוך ביתו לא בא לאותו דבר תניא**[9] **ר' אומר למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך**[8] **שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין אמר חזקיה בריה דר' פרנך אמר רבי יוחנן למה נסמכה פרשת סוטה לפרשת תרומות ומעשרות לומר לך כל שיש לו תרומות ומעשרות ואינו נותנן לכהן סוף נצרך לכהן על ידי אשתו שנאמר**[8] **ואיש את קדשיו לו יהיו וסמיך ליה**[9] **איש איש כי תשטה אשתו וכתיב**[10] **והביא האיש את אשתו וגו' ולא עוד אלא סוף שנצרך להן שנאמר ואיש את קדשיו לו יהיו אמר רב נחמן בר יצחק ואם נתנן סוף מתעשר שנאמר**[8] **איש אשר יתן לכהן לו יהיה לו יהיה ממון הרבה א"ר הונא בר ברכיה משום רבי אלעזר הקפר כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו שנאמר**[11] **והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך ר' שמואל בר נחמני אמר פרנסתו מעופפת לו כצפור שנאמר וכסף תועפות לך א"ר טבי א"ר יאשיה כל המרפה עצמו מדברי תורה אין בו כח לעמוד ביום צרה שנאמר**[12] **התרפית ביום צרה צר כחכה א"ר אמי בר מתנה אמר שמואל ואפילו מצוה אחת שנאמר התרפית מכל מקום אמר רב ספרא ר' אבהו הוה משתעי כשירד חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ שגרו אחריו שני ת"ח רבי יוסי בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטר. אמר להם למה באתם. אמרו לו ללמוד תורה ממך. היה מכריז עליהם אנשים הללו חכמים גדולים בני אבות ששימשו בעודה. כתחנן זכריה בן קבוטל אומר פעמים הרבה קריתי לפניו בדניאל. התחילו הוא מטהר והן מטמאין הוא מטמא והן מטהרין. היה מכריז עליהם אנשים הללו אנשים של תוהו הם. אמרו לו כבר בניתה והיעדתה להם שהם חכמים גדולים איגך יכול לסתור ולהפחותם. שלח אליהם מפני מה אתם עושין כך. אמרו לו מפני מה אתה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ.**

ואימא הר הבית דאסור במנעל לילפא ממנעל אבל [6](ב"ה) דשרי במנעל אדיליף ממנעל ולהיתר נילף מקפנדריא ולאסור אלא אמר [3]רבא כי ביתו מה ביתו אקפנדריא קפיד אינש ארקיקה ומנעל לא קפיד אינש אף ב"ה [8]קפנדריא הוא דאסור [2]רקיקה ומנעל שרי: כל חותמי ברכות שבמקדש וכו': כל כך למה [3]לפי שאין עונין אמן במקדש [3]ומנין שאין עונין אמן במקדש שנאמר [1]קומו ברכו את ה' אלהיכם מן העולם עד העולם ואומר [1]ויברכו (את) שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה יכול כל הברכות כולן תהא להן תהלה אחת ת"ל ומרומם על כל ברכה ותהלה על כל ברכה וברכה תן לו תהלה: התקינו שיהא אדם שואל בשלום חברו וכו': [7]מאי ואומר וכי תימא בעז מדעתיה דנפשיה קאמר ת"ש [2]ה' עמך גבור החיל וכי תימא מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון ת"ש [3]אל תבוז כי זקנה אמך ואומר [4]עת לעשות לה' הפרו תורתך אמר רבא האי קרא [9]מרישיה לסיפיה מדריש מסיפיה לרישיה מדריש מרישיה לסיפיה מדריש עת לעשות לה' מאי טעם משום הפרו תורתך מסיפיה לרישיה מדריש הפרו תורתך מ"ט משום עת לעשות לה' [9]תניא הלל הזקן אומר בשעת המכנסין פזר בשעת המפזרים כנס ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר שנאמר [5]יש מפזר ונוסף עוד ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס שנא' עת לעשות לה' הפרו תורתך דרש בר קפרא זלת [7]קבוץ קנה מינה באתר דלית גבר תמן הוי גבר אמר אביי ש"מ [9]באתר דאית גבר תמן לא תהוי גבר פשיטא לא נצרכה אלא בששניהם שוין דרש בר קפרא איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה אמר רבא אפילו לדבר עבירה. פירוש אפילו המתכוון לעשות עבירה, כיון שמשים בדעתו שהקב"ה יודע מעשיו נמנע, והיינו דכתיב והוא יישר אורחותיך. תניא ר' אומר אל ימנה אדם אפטרופא בביתו, שמא ינהג אשתו לדבר עבירה. וראיה לדבר אשתו של פוטיפר. תניא אמר ר' למה נסמכה פרשת שוטה לפרשת נזיר, לומר לך כל הרואה שוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, ומשמיה דר' יוחנן אמרו למה נסמכה פרשת שוטה לפרשת

פה א מיי' פ"ו מהל' תפלה הלכה ח סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' קנ"ו סעיף ה:
פט ב מיי' שם הלכה י טוש"ע שם סעיף ד וסי' ל סעיף יג:
צ ג מיי' פ"ד מהלכות תענית הלכה טו:
צא ד מיי' פכ"ג מהל' איסורי ביאה הלכה טו סמג לאוין קכו טוש"ע אה"ע סי' כב סעיף טז:
ה [מיי' פ"א מהל' קדוש החודש הל' מ וס"ש הל' ל]:

תורה אור השלם

1. וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בְּנֵי חֲשַׁבְנְיָה שְׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְּתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: נחמיה ט ה
2. וַיֵּרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְיָ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְיָ עִמָּךְ גִּבּוֹר הַחָיִל: שופטים ו יב
3. שְׁמַע לְאָבִיךָ זֶה יְלָדֶךָ וְאַל תְּבוּז כִּי זָקְנָה אִמֶּךָ: משלי כג כב
4. עֵת לַעֲשׂוֹת לַיְיָ הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ: תהלים קיט קכו
5. יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף עוֹד וְחֹשֵׂךְ מִישֹׁר אַךְ לְמַחְסוֹר: משלי יא כד
6. בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ וְהוּא יְיַשֵּׁר אָרְחֹתֶיךָ: משלי ג ו
7. אִישׁ רֵעִים לְהִתְרוֹעֵעַ וְיֵשׁ אֹהֵב דָּבֵק מֵאָח: משלי יח כד
8. וְאִישׁ אֶת קָדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ אִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה: במדבר ה י
9. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי תִשְׁטֶה אִשְׁתּוֹ וּמָעֲלָה בּוֹ מָעַל: במדבר ה יב
10. וְהֵבִיא הָאִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ אֶל הַכֹּהֵן וְהֵבִיא אֶת קָרְבָּנָהּ עָלֶיהָ עֲשִׂירִת הָאֵיפָה קֶמַח שְׂעֹרִים לֹא יִצֹק עָלָיו שָׁמֶן וְלֹא יִתֵּן עָלָיו לְבֹנָה כִּי מִנְחַת קְנָאֹת הוּא מִנְחַת זִכָּרוֹן מַזְכֶּרֶת עָוֹן: במדבר ה טו
11. וְהָיָה שַׁדַּי בְּצָרֶיךָ וְכֶסֶף תּוֹעֲפוֹת לָךְ: איוב כב כה
12. הִתְרַפֵּיתָ בְּיוֹם צָרָה צַר כֹּחֶכָה: משלי כד י

רבינו חננאל (המשך)

תרומה ומעשר לכהן, לומר לך שכל הנמנע ואינו נותן תרומה ומעשר לכהן, לסוף שצריך לו על ידי אשתו, שנ' והביא האיש את אשתו אל הכהן, ולא עוד אלא שנצרך לו על ידי ממון שנ' ואיש אשר יתן לכהן לו יהיה. אמר רבא ואם נותן לו מחברך שנ' לו יהיה, [לו יהיה] ממון הרבה. כל המשתף שם שמים בצערו, ונותן צדקה מדוחק, כופלין פרנסתו שנ' והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך, פירוש תועפות כפלים כדמתרגם וכפלת ותיעוף. משום שהזכיר, בעת [הכנ]כנסין פזר אמר, ר' אבהו משתעי כשירד חנניה בן אחי ר' יהושע לגולה, פירוש גולה פום בדיתא, כתחנן עד שרואה את כל הגולה לפניו כמדורת האש, ואמרינן בגמ' מאי גולה פום בדיתא. היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ, שיגרו אחריו ר' יוסי בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטר, אמר להם למה באתם, אמרו לו ללמוד תורה ממך, היה מכריז עליהם אנשים הללו חכמים גדולים בני אבות ששימשו בעודה, כתחנן זכריה בן קבוטל אומר פעמים הרבה קריתי לפניו בדניאל, התחילו הוא מטהר והן מטמאין הוא מטמא והן מטהרין, היה מכריז עליהם אנשים הללו אנשים של תוהו הם, אמרו לו כבר בניתה והיעדתה להם שהם חכמים גדולים איגך יכול לסתור ולהפחותם, שלח אליהם מפני מה אתם עושין כך, אמרו לו מפני מה אתה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ,

לעזי רש"י

ברושי"ד שלגבויי"ש [ברושדי"ר של גנבי"ש]. רקמה.

מוסף רש"י

הובא בסוף המסכת.

רבינו ניסים

עת לעשות לה' הפרו תורתך. פירשו טעמו בגמרא דבני מערבא ר' יוסי אומר אם נתישנו דברי תורה בפיך אל תבוז להם מאי טעמא (משלי כג) ואל תבוז כי זקנה אמך אמר ר' זעירא אם נזדקנה אומתך עמוד וגדרה כשם שעשה אלקנה שהיה מדריך את ישראל לפעמי רגלים מה טעם (ש"א א) ועלה האיש ההוא מעירו:

רבינו חננאל

עליה וחילף מר מקפונדריא מה קפונדריא בכנסת אסור, אף (נעל) [רקיקה] בכנסת אסור. ופריק כי תנא, מה תנא ילף לה מנעל הכי אנא ילפינא מנעל, דתניא לא יכנס בהר המית במקל שבידו ובמנעלו שברגלו ובמעות צרורין לו (ו) בסדינו [ו] בבגדו ובאפונדתו מופשלת לאחוריו ולא יעשנו קפונדריא, ורקיקה מקל וחומר, והלא דברין קל וחומר ומה מנעל שאין בו דרך ביזיון אמר תורה של נעלך מעל רגלך, רקיקה שהיא דרך ביזיון לא כל שכן. ר' יוסי בר' יהודה אומר כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק, והלא דברים קל וחומר ומה שק שאינו מאוס לפני בשר ודם כך, רקיקה שהיא מאוסה לפני בשר ודם, על אחת כמה וכמה לפני מלך המלכים שהיא מאוסה. **ומקשינן** ואימר בהר הבית דאסיר מנעל ונילף רקיקה ממנעל לאיסורא, בית הכנסת דמנעל שרי ונילף רקיקה מקפונדריא, מה קפונדריא בכנסת נמי אסירא אף רקיקה בכנסת אסירא, ומשנינן אילא רבא דשרי רקיקה בכנסת אמר לך כי ביתו, מה ביתו קפונדריא קפיד, אמנעל וארקיקה לא קפיד, אף בית הכנסת אקפונדריא הוא דאסיר אבל מנעל ורקיקה שרי. וקי"ל כרבא דמנעל ורקיקה בבהכ"נ לא אסירי, ואי רקיקה כי איסטלין אסור. פיר' כל חותם הברכות שהיו במקדש היו [אומרים] מן העולם, משקלקלו המינים ואמרו אין עולם אלא אחד, התקינו שיהו אומרין מן העולם ועד העולם. **ירושלמי** תני לא היו עונין במקדש ומה היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. תנו רבנן ... [הלל הזקן אומר בשעת המכניסין פזר בשעת המפזרים כנס ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו, פזר שנאמר יש מפזר] ונוסף עוד. **דרש** בר קפרא באתר דלית גבר תמן הוי גבר. אמר אביי שמע מינה באתר גבר תמן, לא תיהוי גבר, פשיטא, לא צריכה בשנשניהם שוו[ין אם הן שני תלמידי חכמים שווין בחכמה וביראה אין רשאי לאחד לינכס בגבול חבירו ולחזוק עליו, וכל שכן פחות ממנו. **בכל דרכיך דעהו.** אמר רבא אפילו לדבר עבירה, כיון שמשים בדעתו שהקב"ה יודע מעשיו נמנע, והיינו דכתיב והוא יישר אורחותיך. תניא ר' אומר אל ימנה אדם אפטרופא בביתו, שמא ינהג אשתו לדבר עבירה. וראיה לדבר אשתו של פוטיפר. תניא אמר ר' למה נסמכה פרשת שוטה לפרשת נזיר, לומר לך כל הרואה שוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, ומשמיה דר' יוחנן אמרו למה נסמכה פרשת שוטה לפרשת

אמר להם והלא ר' עקיבה בן יוסף שיעבר שנם וקבע חדשים, פירוש, מרחשון וכסליו פעמים שלמים פעמים כסדרן פעמים חסרים, אמרו לו הנח לר' עקיבה שלא הניח בארץ ישראל כמותו. ירד אמר להם אף אני [לא] הנחתי כמותי וירדתי, אמרו לו גדיים שהנחת נעשו תישים, כלומר נעשו חכמים גדולים, וכך אמרו לנו, אמרו לו משמנו אם חזור בו מוטב, ואם לא יהא בנדוי.

עין משפט
נר מצוה

סג: הרואה פרק תשיעי ברכות

צב א טוש"ע יו"ד סי' רמ"ב סעי' לא בהג"ה:
צג ב מיי' פ"ג מהלכות מ"מ הלכה יב סמג עשין יב טוש"ע י"ד סימן רמו סעיף כא:

תורה אור השלם

1. וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר יְיָ אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלִָם: ישעיהו ב ג
2. וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת הָאֹהֶל וְנָטָה לוֹ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל מְבַקֵּשׁ יְיָ יֵצֵא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: שמות לג ז
3. וְדִבֶּר יְיָ אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל: שמות לג יא
4. וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסְכֵּת וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נְהְיֵיתָ לְעָם לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ: דברים כז ט
5. חָרֵב אֶל הַבְּדִים וְנֹאָלוּ חָרֵב אֶל גִּבּוֹרֶיהָ וָחָתוּ: ירמיהו נ לו
6. וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנִי אַל נָא תָּשֵׁת עָלֵינוּ חַטָּאת אֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ: במדבר יב יא
7. נוֹאֲלוּ שָׂרֵי צֹעַן נִשֵּׂאוּ שָׂרֵי נֹף הֹתְעוּ אֶת מַצְרַיִם פִּנַּת שִׁבְטֶיהָ: ישעיהו יט יג
8. זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל הַבָּא אֶל הָאֹהֶל וְכָל אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים: במדבר יט יד
9. כִּי מֵיץ חָלָב יוֹצִיא חֶמְאָה וּמֵיץ אַף יוֹצִיא דָם וּמֵיץ אַפַּיִם יוֹצִיא רִיב: משלי ל לג
10. אִם נָבַלְתָּ בְּהִתְנַשֵּׂא וְאִם זָמוֹתָ יָד לְפֶה: משלי ל לב
11. וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל הַפְּלִשְׁתִּים לָכוּ סָרוּ רִדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן אֹסִיפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיֵּסֶר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי: שמואל א טו ו
12. לֹא תִתְעַב אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא לֹא תִתְעַב מִצְרִי כִּי גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ: דברים כג ח
13. אֲרֹן מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הוּא בְּמִיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת אָבִיךָ וְאֶת אַחֶיךָ יַשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וְאִם יָדַעְתָּ וְיֵשׁ בָּם אַנְשֵׁי חַיִל וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי מִקְנָה עַל אֲשֶׁר לִי: בראשית מז ו
14. וַיָּשָׁב אֲרוֹן יְיָ בֵּית עֹבֵד אֱדֹם הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ יְיָ אֶת עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת כָּל בֵּיתוֹ: שמואל ב ו יא

רב ניסים גאון

תנו רבנן כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה. בגמרא דבני מערבא ובפסחים בפ' תמיד נשחט גרסינן תמן תנינן זה מדרש דרש ר' אליעזר בכרם ביבנה וכי כרם היה שם אלא אלו תלמידי חכמים שהן עשוין שורות שורות בכרם: **פתח** ר' יהודה ראש המדברים בכל מקום. מפורש במסכת שבת בפרק במה מדליקין (דף לג) אמרו יהודה שעילה יתעלה

ואמרו לאחינו שבגולה. שלא ישמעו לו: **יעלו להר.** לאחד ההרים להתנהג בחוקות העמים לבנות במות: **אחיה יבנה מזבח.** אלא גדול היה ולאש לבני הגולה: **חגנייה.** הוא חגנייה[1] אחי רבי יהושע: **יגגן בכנור.** לפני הבמה לפי שחגנייה לוי היה כדתנן במסכת ערכין (ד' יא:) מעשה בר' יהושע בן חגנייה שהלך לסייע את ר' יוחנן בן גודגדא בהגפת דלתות אמר לו חזור בך שאתה מן המשוררים ואני מן השוערים: **לגרם.** על שם שהיו יושבים שורות שורות ככרם זה הנטוע שורות שורות: **בכבוד אלהיניא.** מכניסי אורחים בבתים: **ראש המדברים.** במסכת שבת מפרש לה בבמה מדליקין (ד' לג:): **שנים עשר מיל.** שלש פרסאות. מתנה ישראל מבית הישימות עד אבל השטים[2] תלמא פרסי: **אמרה תורה זו.** כלומר קראו הכתוב מבקש ה': **כשם שאני הסכרתי לך פניס לך אתה הסבר פניס. והיינו דכתיב פניס בפניס: הרב בלעם.** עליהם משוס מעשה העגל: **ומלמיד בלעם.** וגם אתה מראה להם כעס שהרחקת אהלך ממחנה: **אם אתה מחזיר האהל למקומו** גרסינן: **והיינו דכתיב ושב אל המחנה.** השב האהל למחנה ואם לאו משרתך יהושע בן נון נער לא ימיש מתוכה שישמש תחתיך. ואף על פי שהשיבו לאחר שנתרלה הקב"ה לישראל והוקם המשכן לא יצא

ואמרו לאחינו שבגולה אם שומעין מוטב ואם לאו יעלו להר אחיה יבנה מזבח חגנייה יגגן בכנור ויכפרו כולם ויאמרו אין להם חלק באלהי ישראל מיד געו כל העם בבכיה ואמרו חס ושלום יש לנו חלק באלהי ישראל וכל כך למה משום שנאמר [1]כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים בשלמא הוא מטהר והם מטמאין לחומרא אלא הוא מטמא והם מטהרין היכי הוי והא [6]תניא [8]חכם שטמא אין חברו רשאי לטהר אסר אין חברו רשאי להתיר קסברי כי היכי דלא נגררו בתריה: תנו רבנן כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היו שם רבי יהודה ורבי יוסי ור' נחמיה ור' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי פתחו כולם בכבוד אכסניא ודרשו פתח רבי יהודה ראש [3]המדברים בכל מקום בכבוד תורה ודרש [2]ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה והלא דברים קל וחומר ומה ארון ה' שלא היה מרוחק אלא שנים עשר מיל אמרה תורה [2]והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד תלמידי חכמים שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה

[3]ודבר ה' אל משה פנים אל פנים אמר ר' יצחק אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה משה אני ואתה נסביר פנים בהלכה איכא דאמרי כך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה כשם שאני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים לישראל והחזר האהל למקומו [3]ושב אל המחנה וגו' אמר רבי אבהו אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה [3]עכשו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס ישראל מה תהא עליהם אם אתה מחזיר האהל למקומו מוטב ואם לאו יהושע בן נון תלמידך משרת תחתיך והיינו דכתיב ושב אל המחנה אמר רבא אף על פי כן לא יצא הדבר לבטלה שנאמר ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל: ועוד פתח ר' יהודה בכבוד תורה ודרש [4]הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם וכי אותו היום נתנה תורה לישראל והלא אותו יום סוף ארבעים שנה היה אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני אמר ר' תנחום בריה דר' חייא איש כפר עכו תדע שהרי אדם קורא קריאת שמע שחרית וערבית וערב אחד אינו קורא דומה כמי שלא קרא קריאת שמע מעולם הסכת עשו כתות כתות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה כדר' יוסי ברבי חנינא [7]דאמר ר' יוסי ברבי חנינא מאי דכתיב [5]חרב [9](על) הבדים ונואלו חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה ולא עוד אלא שמטפשים כתיב הכא ונואלו וכתיב התם [6]אשר נואלנו ולא עוד אלא שחוטאים שנאמר ואשר חטאנו איבעית אימא מהכא [7]נואלו שרי צוען דבר אחר הסכת ושמע ישראל כתתו עצמכם על דברי תורה כדאמר ריש לקיש [9]דאמר ריש לקיש [2]מנין שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר [8]זאת התורה אדם כי ימות באהל דבר אחר הסכת ושמע ישראל הם ואחר כך כתת כדרבא [9]דאמר רבא לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך יהגה אמרי דבי ר' ינאי מאי דכתיב [9]כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליה ומיץ אף יוציא דם כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור ומיץ אפים יוציא ריב כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושניה ושותק זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות [9]דתנן ר' ישמעאל אומר הרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה יותר מהן שהן כמעין נובע אמר ר' שמואל בר נחמני מאי דכתיב [10]אם [9]נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא ואם זמם יד לפה: פתח ר' נחמיה בכבוד אכסניא ודרש מאי דכתיב [11]ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל והלא דברים קל וחומר ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו כך המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה: פתח ר' יוסי בכבוד אכסניא ודרש [12]לא תתעב אדומי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו והלא דברים קל וחומר ומה מצריים שלא קרבו את ישראל אלא לצורך עצמן שנאמר [13]ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי כך המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה: פתח ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש [14]ויברך ה' את עובד אדום (הגתי) בעבור ארון האלהים והלא דברים ק"ו ומה ארון שלא אכל ושתה אלא כבד ורבץ לפניו כך המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו עאכ"ו מאי היא ברכה שברכו אמר רב יהודה בר זבידא זו חמות וח' כלותיה שילדו [8]ששה ששה בכרם אחד

שנאמר

דבר לבטלה: לא גרסינן **ומשרתו יהושע וגו' הסכת.** עשו כתות כתות. דרש הם כמו עשו: **הסכתו עלמכם.** ודרשי נמי הם כמו עשה עשו עלמכם כתותים להלטער על דברי תורה: **ואם הסורה.** היכן מצויה באלם שימות באהלי תורה: **הם ואחר כך כתת.** שתוק כמו ויהם כלב (במדבר יג) שתוק והאזן לשמועתך עד שתהא שגורה בפיך ואף על פי שאינה מיושבת לך ואחר כך כתתנה והקשה עליה מה שיש לך להקשות ותרץ תרוצין עד שתתיישב לך: **יהגה.** יעיין: **מיץ חלב יוציא חמאה.** המוציא את החלב שמלא משדי אמו על דברי התורה חמאה היא לו: **ומיץ אף.** המוצא כעס רבו וסובלו יוציא הלכות דם לעומתם[6]: **דתנן.** שדיני ממונות עמוקים הם והרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות שאין מקצוע בתורה גדול מהם: **המנבל עצמו.** ששואל לרבו כל שפקותיו ואף על פי שיש בהם שחבריו מלעיגים עליו: **ואם זמות.** שתתמת פיך מלשאול לשון זמם טבעת של לועזה שתוחבים בחוטם בהמה שעשקיה רעים ונותנים אותו בשפתיה לתופרם יחד ולסותמן סופך שתתן יד לפה כשישאלון ולא תדע להשיב: **עשיתי חסד.** שהאכילם שנאמר ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם וגו' (שמות יח): **חמות.** אשתו של עובד אדום: **וח' כלותיה.** שהיו לה מח' בניה: שנאמר

ג) ע"ז ז. חולין מד: נדה כ:, **ד)** [שבת לג: מנחות כג.], **ה)** [ר"ל התשבי בשורה עכשו ויש שכותבין עכשיו כיו"ל ולפיו לריך], **ו)** תענית ז. מכות י. ה), לא, **ז)** שבת פג: גיטין מז:, **ח)** ע"ז יט., **ט)** ב"מ קעה., **י)** [נדה כז.], **יא)** ל"ל בן, **יב)** [עירובין נה:], **יג)** [ער' גי' ע"ש],

גליון הש"ם

גמ' ששה בכרם אחד. בגילה לדרך פרשה שמות כתב בשם המפרשים דז' חדרים יש בהשה שלשה מימין ושלשה משמאל ואחד באמלע אם מתעבר מימין יהיו זכריס ובשמאל נקבות ובאמלע בעומעוס לו אמלזוגיעוס ומתעברו מכל החדרים רק לא באמלע דטומעוס הוי סימן קבלה:

מוסף רש"י

ראש המדברים בכל מקום. במלות המלך, שלוה עליו לדבר תחלה בכל מקום (שבת לג:). **ישראל מה תהא עליהם.** אם כן מי יקריבס (שמות לג יא). **אשר נואלנו.** במתרגם דאטפסנא (תענית ז:). **שחוטאין.** דכתיב נוחלנו גבי חטאנו (שם). **נואלו שרי צוען.** נשאו שרי נוף, אלמא צוען. נשאו שרי נוף, אלמא דטולל נשא לחטוא (מכות י:). **לעולם ילמוד אדם תורה.** מרבו עד שתהא גירסת התלמוד ופירושו שגורה לו בפיו, **ואחר כך יהגה.** יעיין בתלמודו לדמות מילתא למילתא להקשות ותרץ, ובראשונה לא יעשה כן שמא יבטל והרב לא ימצא לו בל שעה, ועוד לאחר שהגה הרבה הוא מתיישב בתלמודו ומתרץ לעצמו דבר הקשה (ע"ז יט.). **אם נבלת בהתנשא.** אם נבלת עצמך על דברי תורה לדרוש ולשאול שפקותיך לרבך, ואפילו נרשית לו כשוטה בלא לב, סופך שתהא מוטשל, **ואם זמות.** אם שמת זמם על פיך ותסמתם אותו ולא שאלת לו הבל, סופך כשישאלך דבר הלכה תתן יד לפה ותשאלם, שלא תדע לענות כלום בו (משלי ל לב).

רבינו חננאל

ואמרו לאחינו שבגולה אחיה יבנה מזבח וחגנייה יגגן בכינור. כלומר יבנו מזבח בבבל ויהיה זה כהן וזה לוי ויקריבו קרבן, שכבר אין לכם חלק בארץ ישראל, מיד געו בבכיה וענו כולם ואמרו יש לנו חלק באלהי ישראל ובתורתו ובמקדשו. תנו רבנן כשנכנסו רבותינו בכרם ביבנה פתחו בכבוד אכסניא ודרשו, פתח(ו) ר' יהודה ביר' אלעאי ראש המדברים בכל מקום ודרש ומשה יקח את האהל, והלה דברים קל וחומר ומה ישראל שאינן מרוחקים אלא שלשה פרסאות נקראו מבקשי י"י שנ' והיה כל מבקש י"י, תלמידי חכמים שנושאין משא על כתפיהן ומכתתין רגליהם והולכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה על אחת כמה וכמה. וידבר י"י ...

שנאמר פעלתי השמיני. בני עובד אדום קא משיב בדברי הימים וקא משיב תמניא והיא תשיעית כל אחת ילדה ששה הם חמשים ואחבא הוסיף עליהם שמונה בנים הראשונים הרי ששים ושנים לעובד אדום: **הדוחק את השעה.** כגון אבשלום שבקש למלוך בחזקה: **אצטריכא להו שעתא.** להיות אחד מהם ראש ישיבה: **אצטריכא להו** גרסי׳. הוצרכו להם חכמים: **סיני.** היו קורין לרב יוסף שהיה בקי בברייתות הרבה: **עוקר הרים.** לרבה בר נחמני שהיה מחודד יותר בפלפול: **למרי חטיא.** למי שקבן תבואה למכור כלומר למי שקבן שמועות:

דאמרי ליה לנהי. לרב יוסף: **מלכא תרתין שנין.** אמר אם אמלוך תחלה אמות לסוף שנתים ונלחם מפני השעה ולא אבה למלוך והשעה עמדה לו שלא הפסיד שעותיו בכך: **אומנא לביתיה לא קרא.** לא נהג כל אותן השנים שום לד שרהא וכשהיה צריך להקיץ דם היה הולך לבית הרופא ולא היה שולח לבא אליו: **שיאחו בעוני הקורה.** אם בא לטלטלה ממקום למקום לתתה בבנין. כלומר יעקב שכל הבנים שלו וטרח בגידולם יבקש עליהם רחמים: **הנפטר מן המת.** כשהיו מוליכים ארונות ממקום למקום לקבורה היו מלוים אותו מעיר לעיר וחוזרים אלו ואחרים מלוים אותו משם והלאה והחוזרים קרי נפטרים נוטלין רשות להפטר ממנו: **אין נהם מנוחה.** מי׳שיבה ליישיבה וממדרש למדרש:

הדרן עלך הרואה

וסליקא לה מסכת ברכות

אחר השלמת המסכתא יאמר זה ויועיל לזכרון בעזרת השם יתברך

כ) הַדְרָן עֲלָךְ מַסֶּכֶת בְּרָכוֹת וְהַדְרָךְ עֲלָן. דַּעְתָּן עֲלָךְ מַסֶּכֶת בְּרָכוֹת וְדַעְתָּךְ עֲלָן. לֹא נִתְנַשֵּׁי מִינָּךְ מַסֶּכֶת בְּרָכוֹת וְלֹא תִתְנַשֵּׁי מִינָּן לֹא בְּעָלְמָא הָדֵין וְלֹא בְּעָלְמָא דְּאָתֵי:

יאמר כן שלשה פעמים ואחר כך יאמר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא תּוֹרָתְךָ אֻמָּנוּתֵנוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּתְהֵא עִמָּנוּ לְעוֹלָם הַבָּא. כא) חֲנִינָא בַּר פַּפָּא רְמִי בַּר פַּפָּא נַחְמָן בַּר פַּפָּא אַחָאי בַּר פַּפָּא אַבָּא מָרִי בַּר פַּפָּא רַפְרָם בַּר פַּפָּא רָכִישׁ בַּר פַּפָּא סוּרְחָב בַּר פַּפָּא אַדָּא בַּר פַּפָּא דָּרוּ בַּר פַּפָּא:

הַעֲרֵב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תּוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִיפִיּוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל. וְנִהְיֶה כֻּלָּנוּ אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ: מֵאוֹיְבֵי תִּתְכַּמְּנֵי מִצּוֹתֶיךָ כִּי לְעוֹלָם הִיא לִי: יְהִי לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ לְמַעַן לֹא אֵבוֹשׁ: לְעוֹלָם לֹא אֶשְׁכַּח פִּקּוּדֶיךָ כִּי בָם חִיִּיתָנִי: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ: אָמֵן אָמֵן אָמֵן סֶלָה וָעֶד:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁשַּׂמְתָּ חֶלְקֵנוּ מִיּוֹשְׁבֵי בֵית הַמִּדְרָשׁ וְלֹא שַׂמְתָּ חֶלְקֵנוּ מִיּוֹשְׁבֵי קְרָנוֹת. שֶׁאָנוּ מַשְׁכִּימִים וְהֵם מַשְׁכִּימִים. אָנוּ מַשְׁכִּימִים לְדִבְרֵי תוֹרָה וְהֵם מַשְׁכִּימִים לְדְבָרִים בְּטֵלִים. אָנוּ עֲמֵלִים וְהֵם עֲמֵלִים. אָנוּ עֲמֵלִים וּמְקַבְּלִים שָׂכָר וְהֵם עֲמֵלִים וְאֵינָן מְקַבְּלִים שָׂכָר. אָנוּ רָצִים וְהֵם רָצִים. אָנוּ רָצִים לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא וְהֵם רָצִים לְבְאֵר שַׁחַת. שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתָּה אֱלֹהִים תּוֹרִידֵם לִבְאֵר שַׁחַת אַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה לֹא יֶחֱצוּ יְמֵיהֶם וַאֲנִי אֶבְטַח בָּךְ:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי כְּשֵׁם שֶׁעֲזַרְתַּנִי לְסַיֵּם מַסֶּכֶת בְּרָכוֹת כֵּן תַּעֲזְרֵנִי לְהַתְחִיל מַסֶּכְתּוֹת וּסְפָרִים אֲחֵרִים וּלְסַיְּמָם לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה. וּזְכוּת כָּל הַתַּנָּאִים וַאֲמוֹרָאִים וְתַלְמִידֵי חֲכָמִים יַעֲמוֹד לִי וּלְזַרְעִי שֶׁלֹּא תָמוּשׁ הַתּוֹרָה מִפִּי וּמִפִּי זַרְעִי וְזֶרַע זַרְעִי עַד עוֹלָם. וְתִתְקַיֵּם בִּי בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אוֹתָךְ בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ. כִּי בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים: אוֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ עוֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּהוּא עָתִיד לְאִתְחַדְּתָא, וּלְאַחֲיָא מֵתַיָּא, וּלְאַסְקָא לְחַיֵּי עַלְמָא, וּלְמִבְנֵא קִרְתָּא דִּירוּשְׁלֵם, וּלְשַׁכְלֵל הֵיכָלֵיהּ בְּגַוֵּהּ, וּלְמֶעְקַר פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה מֵאַרְעָא, וּלְאַתְבָּא פּוּלְחָנָא דִּשְׁמַיָּא לְאַתְרֵיהּ, וְיַמְלִיךְ קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּמַלְכוּתֵיהּ וִיקָרֵיהּ, וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ]. בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב, וְאִמְרוּ אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא. יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא. לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן: עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן, וְעַל כָּל תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן, וְעַל כָּל מַאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא, דִּי בְאַתְרָא (קַדִּישָׁא) הָדֵין וְדִי בְכָל אֲתַר וַאֲתַר, יְהֵא לְהוֹן וּלְכוֹן שְׁלָמָא רַבָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וּפֻרְקָנָא מִן קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְאִמְרוּ אָמֵן: יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן: עוֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

הדרן עלך הרואה

וסליקא לה מסכת ברכות

שנאמר [1]פעלתי השמיני (א) וכתיב כי ברכו אלהים [2]כל אלה [מבני] (ל) עובד אדום המה ובניהם ואחיהם (אנשי) [איש] חיל בכח לעבדה ששים ושנים לעובד אדום אמר ר׳ אבין הלוי (ב)[6]כל הדוחק את השעה שעה דוחקתו וכל הנדחה מפני השעה שעה נדחת מפניו מדרבה ורב יוסף (ג)דרב יוסף סיני ורבה עוקר הרים אצטריכא להו שעתא (ד)שלחו להתם סיני ועוקר הרים איזה מהם קודם שלחו להו סיני קודם (ה)שהכל צריכין למרי חטיא אף על פי כן לא קבל עליו ר׳ יוסף דאמרי ליה כלדאי מלכת תרתין שנין מלך רבה עשרין ותרתין שנין מלך רב יוסף תרתין שנין ופלגא כל הנך שני דמלך רבה אפילו אומנא לביתיה לא קרא: ואמר רבי אבין הלוי מאי דכתיב [3]יענך ה׳ ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב אלהי יעקב ולא אלהי אברהם ויצחק מכאן לבעל הקורה שיכנס בעביה של קורה: ואמר רבי אבין הלוי (ו)כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה שנאמר [4]ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים וכי לפני אלהים אכלו והלא לפני משה אכלו אלא לומר לך כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה: (ז)ואמר רבי אבין הלוי (ח)הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי יתרו שאמר לו למשה [5]לך לשלום עלה והצליח דוד שאמר לו לאבשלום [6]לך בשלום הלך ונתלה: ואמר רבי אבין הלוי (ט) הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום שנאמר [7]ואתה תבא אל אבותיך בשלום: אמר רבי לוי בר חייא [8]היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה (י)זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר [8]ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון. אמר רבי חייא בר אשי אמר רב (כ)תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון: (כא)אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים שלום בעולם שנאמר [9]וכל בניך למודי ה׳ ורב שלום בניך אל תקרי בניך אלא בוניך [10]שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול [11]יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך [12]למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך [13]למען בית ה׳ אלהינו אבקשה טוב לך [14]ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום:

הדרן עלך הרואה וסליקא לה מסכת ברכות

מסורת הש״ס

(א) [ערובין יג.]. ג) עירובין ג., [מ״ק יב.], תוריות יד., ד) [נ״מ קמה.:], ה) [מ״מ כט. ע״ב], ו) [מ״מ כ״ד מהל׳ אבל ה״ד], ז) [רמב״ם פ״ד מהל׳ אבל ה״ד], ח) [מ״מ כט. ע״ב], ט) שם, י) יומא מקב.: מיר סו: תמיד לב: כריתו׳ מ:, כ) [פי׳ הגון על זה תמלא בס׳ המיים שחיבר אחי הגאון מהר״ל מפראג], ל) [בסיומא זכיות מ״ל פ״ג], מ) [בסיומא ופוקי תשובת הרמ״ל ז״ל וכן בס׳ יש״ש בב״ק כתוב רמזים על הזכרת שמות הללו], מ) [נלאה שתיבת ע״ל הוא ע״ס],

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ שנאמר פעולתי השמיני כי ברכו אלהים וכתיב כל אלה מבני עובד אדום המה וגמיסס:

גליון הש״ם

גמ׳ כל הדוחק את השעה. מג״ל בס׳ קנו ע״אמ): שם כל הנהנה מסעודה מג״ל סוף סי׳ קנו וכס״ מקס״ס סק״ס:

מוסף רש״י

כל הדוחק את השעה. מתיגע להשמיר ולהתגדל ורואה שאינו מצליח, ופף על פי כן מחזיק ומוליך למרחקים ומכניס עצמו לגבורות (ערובין יג.). **וכל הנדחה מפני השעה שעה נדחת מפניו.** ובערובין שם: שעה עומדת לו, לאחר זמן עתידה לעמוד לו שעה מצלחת (שם). **סיני.** שהיה בקי בתמניות ובכריתות (ערובין ל.) מי שהנה משנה וכריתות סדורין לו בתמיתן מהר סיני (הוריות יד.). סדורות מפיו בתמיתן מהר סיני שמעון מרבו אבל לא היה מפולפל כרבה (רש״י בע״י). **עוקר הרים.** דמריף ומפולפל בתורה אע״פ שאין משנה וכריתות סדורין לו כל כך (הוריות שם). **שהכל צריכין למרי חטיא.** כלומר רב יוסף הוא מרי חטיא, שמשנה וכריתות סדורין לו מפי השמועה בתמיתן מהר סיני, דמשנה וכריתות אחיזון דהלכתא (שם). **כלדאי.** מחיש בכוכבים (כת״י). **מלך רבה עשרין ותרתי שנין.** ומת ויהא רב יוסף בראש (כתובות מב:). **אפילו אומנא לביתיה לא קרא.** שלא רצה לנהוג שררה בעצמו כל אותן השנים שמלך רבה אפילו בבתי שררותא, שלא רצה לחבית שום אומן לתוך ביתו, אלא כשהיה רוצה להקיץ דם היה אותן על ביתיה דרבה ושם היה מקרא, ואיתא דגרסי שלא רצה לנהוג שררות בעצמו כל אותן שנים שמלך רבה, כלומר שלא היה לו פנאי להקיץ עצמו אלא היה עוסק כל שעה בתורה לפני רבה (הוריות יד.). **בעביה של קורה.** אם בא לטלטלה ממקום למקום או לתתה בבנין שיהא נוטל עצמו הדבר אלוי לזכות יעקב שעניו הדבר אלוי לזכות את ישראל (רש״י בע״י). **ילכו מחיל אל חיל.** שילכו מבית המדרש לבית הכנסת ומבית הכנסת לבית המדרש, אחר ילחם אל אלהים בציון (תו״ק בס.) ענין אחר ילכו מחיל אל חיל, דמשמע משום דילכו מבית הכנסת, אל חיל דבית המדרש, לפיכך זוכין שיראה אל אלהים בציון (רש״י בע״י).

הדרן עלך מסכת ברכות

רבינו חננאל

... ועוד אמר ר׳ אבון כל הדוחק את השעה שעה דוחקתו, [מ]אבשלום שדחק השעה ויצא ונתלה, וכל הנדחה מפני שעה שעה נדחית מפניו, מדרבה ורב יוסף. רב יוסף סיני, פירוש [בידו] גמר התלמוד כהלכה למשה מסיני, רבה עו[קר הרים, אי זה מהן קודם לשרה. [שלח]ו להו מארץ ישראל [סיני קודם שהכל צריכין למרי חטיא, כלו]מר הכל צריכין [למי שבידו משניות. ואפילו] הכי לא קביל עליה רב יוסף למיתב ברישא. מלך רבה כ״ב שנין ומית בר ארבעין

עין משפט נר מצוה

צג א טוש״ע או״ח סי׳ קנה סעיף ח:

תורה אור השלם

1. עַמִּיאֵל הַשְּׁשִׁי יִשָּׂשְׂכָר הַשְּׁבִיעִי פְּעֻלְתֵּי הַשְּׁמִינִי כִּי בֵרְכוֹ אֱלֹהִים:
דברי הימים א כו ה
2. כָּל אֵלֶּה מִבְּנֵי עֹבֵד אֱדֹם הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וַאֲחִיהֶם אִישׁ חַיִל בֹּכֹחַ לַעֲבֹדָה שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם לְעֹבֵד אֱדֹם:
דברי הימים א כו ח
3. יַעֲנֶךָ יְיָ בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: תהלים כ ב
4. וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכֹל לֶחֶם עִם חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים: שמות יח יב
5. וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יֶתֶר חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל אַחַי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם: שמות ד יח
6. וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לֵךְ בְּשָׁלוֹם וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ חֶברוֹנָה: שמואל ב טו ט
7. וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה: בראשית טו טו
8. יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל חָיִל יֵרָאֶה אֶל אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן: תהלים פד ח
9. וְכָל בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: ישעיהו נד יג
10. שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: תהלים קיט קסה
11. יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֶךָ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: תהלים קכב ז
12. לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: תהלים קכב ח
13. לְמַעַן בֵּית יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: תהלים קכב ט
14. יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: תהלים כט יא

רבינו ניסים

תלמידי חכמים אין להם מנוחה. בגמרא דבני מערבא במסכת שביעית בפרק רביעי פירשו כי זו היגיעה שהן יגעין היא (משבחין) [שמשבחין] ומקלסין וגורסין בתורה כדאמרי׳ ר׳ יונה בשם ר׳ חייא בר אשי שתדירן חברין להתיגע מבתי כנסיות לבתי מדרשות מאי טעמא דכתיב (תהלים פד) ילכו מחיל אל חיל: **סליקא לה להא מסכתא**

רבינו חננאל (המשך)

שנין, אשתכח דמלך בר י״ח שנין. ועוד אמר ר׳ אבון, כל הנהנה מסעודה שתלמידי חכמים שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו השכינה, שנ׳ ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם, וכי לפני האלהים אכלו והלא לפני משה אכלו, אלא ללמדך שכל הנהנה מסעודה שתלמיד חכמים שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו השכינה. אמר ר׳ לוי הנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום [שהרי מצינו ליתרו חותן] [משה שאמר לך לש]לום הלך והצליח, אבל דוד [שאמר] לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה. הנפטר מן המת לא יאמר לו לך ל[שלום אלא] לך בשלום, שנ׳ ואתה תבוא אל אבותיך בשלום. כל היוצא מן הכנסת ו[נכנס לבית] המדרש [ועוסק] בתורה עליו הכ[תוב אומר ילכו מחיל אל] חיל וג׳. **ירושלמי:** תני [בשם רבי מאיר] אין אחד [מישראל] שאינו עושה מאה מצות בכל יום, קורא קרית שמע שחרית וערבית ומברך לפניהם ולאחריהם, בכל פעם ששותה מברך, עושה מצוה מברך, וכן היה אומר אין אחד מישראל שאין מצות מקיפות אותו, תפילין בראשו ובזרועו, מזוזה בימינו, ארבע ציציות בטליתו, הוא שדויד אומר שבע ביום הללתיך, ואומר חונה מלאך י״י סביב ליראיו ויחלצם.

סליק פ״ט וסליקא לה פ׳ ר״ח ממסכתא ברכות לפ״ש